

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

CİNÂNÎ'NİN
BEDÂYİÜ'L-ÂSÂR'I

-İnceleme ve Metin -

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan: Osman ÜNLÜ

Danışman: Yard.Doç.Dr. Şerife YALÇINKAYA

İzmir 2008

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum **Cinâî'nin Bedâiü'l-âsâr'ı (İnceleme-Metin)** adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Osman ÜNLÜ
29-02-2008

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
Kısaltmalar.....	III
GİRİŞ	1
I. Bölüm: Yazar	12
A. Hayatı	13
B. Eserleri	22
C. Edebî Şahsiyeti	32
II. Bölüm: Eser İncelemesi	40
A. Dış Özellikler	46
1. Dil Özellikleri.....	46
2. Atasözleri ve Deyimler	58
3. Anlatımın Teknik Özellikleri.....	64
B. İç Özellikler	82
1. Cinânî'ye Göre Bedâyiü'l-âsâr'da Konular	82
a. Mekk ü Hile-i Zenân	86
b. Ahvâl-i Ceng ü Harb-i Merdân.....	90
c. Acâ'ib-i Umûr ve Garâ'ib-i Nezdik ü Dûr.....	93
2. Bedâyiü'l-âsâr'da Şahıs, Mekân ve Zaman Özellikleri	107
3. Bedâyiü'l-âsâr'da Metinlerarası İlişkiler	125
III. Bölüm: Metin	137
A. Nüshalar	138
B. Nüshaların Değerlendirilmesi.....	146
C. Tenkitli Metnin Kurulmasında Dikkat Edilen Bazı Esaslar	148
D. Nüshalara Göre Hikâye Sıralaması.....	150
E. Şecere	153
F. Tenkitli Metin	154
Sonuç	515
Bibliyografya	518

ÖNSÖZ

Nazımın padişah, nesrin halk olarak algılandığı anlayışın hâkim olduğu Osmanlı toplumunda mensur hikâyelere layık olduğu değerin verilmediği bir gerçektir. Adını bile şiirlerin toplandığı eserlerden alan bir edebiyat geleneğinde nazım, ön planda tutulmuştur. Hatalı olan bu anlayış ve düşünceler ne yazık ki edebiyat araştırmalarına yansımış, yakın zamana kadar birkaç akademik çalışma ve antoloji dışında mensur hikâyeler üzerinde pek fazla durulmamıştır.

Klasik Türk Edebiyatının mensur ürünlerinden olan kısa hikâye külliyatlarının üzerinde yapılan çalışmalar neredeyse bir elin parmaklarının sayısını geçmez. Şu anda yazma eser kütüphanelerinde el değmemiş birçok hikâye külliyatı bulunmaktadır. Konunun bir diğer acı yönü de Türk Edebiyatında hikâye türünün gelişiminin Tanzimat'la başladığını düşünen edebiyat araştırmacılarının varlığının azımsanmayacak kadar çok olduğudur. Hikâye türü hakkındaki bu önyargıları kırmanın en kısa yolu, Klasik Türk Edebiyatında yazılan hikâye külliyatlarının gün yüzüne çıkarmaktır.

Bu çalışmada, Klasik Türk Edebiyatındaki kısa hikâye külliyatlarından birini ele alarak bu önyargıyı kırarak girişimlere bir tanesini daha eklemek amaçlanmıştır. Klasik Türk Edebiyatının mensur ürünlerinden olan hikâyenin modern hikâyeden pek de farklı olmadığı bu çalışmayla daha iyi anlaşılacağını umuyorum. Çalışmanın *Giriş* bölümünde Klasik Türk Edebiyatında hikâye geleneğinin yeri ve önemi ile şimdiye kadar üzerinde pek fazla durulmamış olan anlatım tekniği bakımından hikâye tasnifi konuları ele alınmıştır.

Eserin *muellifi* olan Cinânî, XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun renkli kişiliklerinden biridir. Bedâiyü'l-âsâr'ın yanında Divânı ile Riyâzü'l-Cinân ve Cilâu'l-Kulûb adlı iki mesnevisi olan yazarın bu eserleri üzerinde akademik anlamda çalışmalar yapılmıştır. Yazarın bu eserlerinden hareketle ve bu eserlere göndermelerde bulunarak bazı ilaveler yaptık. Çalışmanın *I. Bölümü* bu şekilde ortaya çıktı.

Eser incelemesinin yer aldığı *II. Bölüm*, iki alt bölümden meydana gelmektedir. İlk alt bölümde eserin şekil, dil, ifade ve üslûp özellikleri ele alınmıştır. Diğer alt bölümde ise eseri oluşturan hikâyelerdeki konular, zaman, mekân ve şahıs özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Bedâiyü'l-âsâr'ın gerek kendisinden önce yazılmış olan eserler ve

sonraki dönemlerden yazılmış olan metinler arasındaki ortaklıklara ilişkin bazı değerlendirmeler bulunmaktadır.

Çalışmanın *III. Bölümü* eserin metnine ayrılmıştır. Bu bölümde eserin önce nüshaları tanıtılmış, daha sonra da eldeki nüshalar bir değerlendirmeye tabi tutularak şecere ortaya çıkarılmıştır. Bundan sonra da eserin karşılaştırmalı metni verilmiştir. Metinden sonra eser incelemesinin değerlendirildiği bir *Sonuç* bölümü eklenmiştir. Tezin en sonunda da yararlanılan kaynakların verildiği *Bibliyografya* kısmı bulunmaktadır.

Tez çalışması süresince gerek akademik anlamda gerekse çalışma hayatı açısından birçok insanın yardım ve emeğini gördüm. İsimleri sayılamayacak kadar fazla olan bu insanların hepsine teşekkür borçluyum.

Ayrıca bir yıl boyunca yazışmalarla ve çeşitli çabalarla getirmediğimiz Gotha'daki nüshanın bir ay gibi bir sürede elimizde olmasını sağlayan ve ders aşamasında katıldığım derslerinde bana farklı bakış açıları kazandıran Prof. Dr. Nevzat KAYA'ya teşekkür ederim.

Tez sürecinde oluşan kesintiler sırasında manevî destekleriyle çalışma şevkimin her zaman canlı kalması için büyük gayret gösteren ve tezin devamı sürecinde iki küçük canavarcığa rağmen bulduğu her fırsatta yardımına koşan tez danışmanım, hocam Yard.Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA'ya şükranlarımı sunarım.

Osman ÜNLÜ

Manisa, 2008

KISALTMALAR

age.	:adı geçen eser
agm.	:adı geçen makale
agt.	:adı geçen tez
bkz.	:bakınız...
C.	:Cilt
ev.	:eviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	:Hicrî
Haz.	:Hazırlayan
İA	:İslâm Ansiklopedisi
İÜEFTD	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
M.	:Milâdî
No; nr.	:Numara
OM	:Osmanlı Müellifleri
s.	:sayfa
S.	:Sayı
TDAY	:Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	:Türk Dil Kurumu
vdğ.	:ve diğeri
Y.	:Yıl
yk.	:yaprak

GİRİŞ

Giriş

Kelime Arapça *ha-ke-ve* (ح - ك - و) kök anlamıyla, “*anlatmak, tekrar etmek; benzetmek, taklit etmek, bir nesnenin kopyasını çıkarmak*” anlamını taşır. En temel anlamıyla hikâyeyi “bir nesneyi veya durumu bir olay örgüsü içerisinde anlatma” olarak tanımlayabiliriz. Bu yönüyle hikâye dünyanın en eski edebî türleri arasında sayılabilir. Fakat edebî geleneklerde hikâye, bağımsız bir tür olarak görünmemekte, masal, fabl, menkıbe, kıssa hatta fıkra ve latife gibi diğer türlerle karışmaktadır. Bundan dolayı bu tür modern anlamını kazanıncaya kadar değişik adlarla anılmıştır.¹

Türk Edebiyatında hikâye edebî türüne çeşitli zaman ve çevrelerde farklı isimler verilmiştir. Arapçada hikâye kelimesi ile eş veya yakın anlamlı pek çok kelime bulunmaktadır. Bunlardan önemli bir kısmı Türkçe eserlerde de karşımıza çıkar. Bunların başında *kıssa* kelimesi yer almaktadır. *Kıssa* (çokluğu *kısâs*, anlatıcısı *kassâs* veya osm. *kıssahân*) kelimesi Türk edebiyatında hikâye yerine ve daha çok dinî nitelikli hikâyeler, özellikle de peygamber hikâyeleri için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. *Sîre* veya *sîret* kelimesi için de benzer bir durum söz konusudur. Bu kelime daha çok biyografik hikâyelere ad olmuştur. *Megâzî* (gazavatnâmeler), *semîr* (çokluğu *esmâr*: gece hikâyeleri), *mesel* (çokluğu *emsâl*: ders verici hikâyeler, bizde masal), *makâme* (bir vaaz veya hutbe havasında anlatılan dinî hikâyeler), *hurâfe* (efsâne) ve *ustûre* (çokluğu *esâtir*: uydurma hikâye, efsâne) Arap edebiyatında hikâye ile ilişkili diğer türler ve adlandırmalardır. Türk edebiyatında hikâye karşılığı çok kullanılan *latîfe* ve *nâdire* (çokluğu *nevâdir*) kelimelerini de bu listeye eklemeliyiz. Hatta eski metinlerde *hikâye* kelimesinin tarih anlamı taşıması gibi *târîh* (çokluğu *tevârîh*) kelimesi de hikâye anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Farsça *destân(dâstân)*, *efsâne* ve *sergüzeşt* (daha çok *sergüzeştname* olarak) kelimeleri de Türkçe metinlerde hikâye karşılığında çokça kullanılmıştır.²

Türk hikâyeciliğinin tarihi gelişimi konusunda birbirinden çok farklı görüşler bulunmaktadır. Türk hikâyeciliğinin yuğ törenlerinde okunan sagulardan başladığı

¹ Hikâyenin tanımı hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Hüseyin Yazıcı: “Hikâye”, DİA, C.17, İstanbul, 1998, s.480; Hasan Kavruk: Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, İstanbul, 1998, s.1; Şerife Yağcı: “Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikâye” Türk Dünyası Araştırmaları, S.141, Aralık, 2002, s. 147.

² Şerife Yağcı: agm., s. 148-149.

görüşünün yanında, hikâyeciliğin XIX. yüzyılda, Tanzimat döneminden başladığı ifadesine kadar birçok farklı görüş bulunmaktadır. Hikâyenin tarihî gelişimi hakkında bu kadar farklı düşüncenin varlığı ve konunun şimdiye kadar çözümlenememiş olması da dikkate değerdir. Türk hikâyeciliğinin Tanzimatla başladığı fikrini savunan araştırmacıların dayandığı en önemli nokta rasyonalitedir. Onlara göre Tanzimat öncesi Türk edebiyatı ve dolayısıyla Türk hikâyeciliği rasyonaliteden uzaktır. Eserlerde işlenen konular hayalî ve masalsıdır. Kahramanlar, olaylar, zaman ve mekân olağanüstülüklerle doludur.¹ Başka araştırmacılar ise modern hikâyenin temellerini *Dede Korkut Hikâyeleri*'ne kadar inebildiğimiz klasik hikâyelerden başlatır. Bu kitaptaki küçük bir hacim içinde tam bir vahdet gösteren, başı sonu belli, masal ve modern hikâye yapısına uygun parçalar artık destandan çok hikâye tekniğini bize veriyor.² Bazı araştırmacılar ise böyle tartışmalara girmeden her devrin farklı edebî anlayışlarının olduğuna dikkat çekerek her edebî türü kendi varoluş zamanı ve mekânında incelemek gerektiğini ifade ederler: “Ancak XIX. yüzyılda bugünkü anlamını kazanan “hikâye”yi bir tür olarak klasik edebiyat metinlerimizde bulmaya çalışmak yerine onları buldukları gelenek çizgisinde ve onları oluşturan medeniyetin sosyal, siyasal ve kültürel şartları çerçevesinde anlamaya çalışmak daha makul bir yaklaşım olacaktır.”³

Klasik Türk Edebiyatındaki hikâye türünün tasnifinde araştırmacılar tarafından çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu tasniflere kronolojik olarak baktığımızda hikâyelerin sınıflandırılmasında öncelikle çok basit ayrımlara gidildiğini görürüz. Zaman ilerledikçe bu tasniflerde ayrıntılar artar ve hikâyelerin türleri derinlemesine ele alınmaya başlar. İlk hikâye tasniflerinden birini yapan Mustafa Nihat Özön, hikâyeleri çok basit olarak ayırmış ve bu ayırım esnasında “yapısına göre” veya “yayıma alanına göre” şeklinde içerik olarak herhangi bir alt ayrıma gitmemiştir:⁴

1. Klâsik edebiyatımızın manzum hikâyeleri,
2. Aynı edebiyatın mensur hikâyeleri,
3. Halk arasında yazılısından okunan hikâyeler,

¹ Dursun Ali Tokel: “Zihniyet ve Kaynakları Açısından Hikâyemize Bakmak”, Hece, S.46/47, Ekim/Kasım, 2000, s. 45-46.

² Pertev Naili Boratav: Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, s. 40-41

³ A. Yekta Saraç: “Divan Edebiyatında Hikâye”, Hece, S.46/47, Ekim/Kasım, 2000, s. 56.

⁴ Mustafa Nihat Özön: Türkçede Roman(Haz. Alpay Kabaçalı), İstanbul, 1985, s. 40

4. Halk arasında ağızdan ağıza aktarılan hikâyeler,
5. Zümrelerin kendi amaçlarına uygun şekle soktukları hikâyeler

Hikâyelere yapılan ikinci tasnif de Agah Sırrı Levend'in yaptığı denemedir. Levend, hikâyeleri önce konuları ve kaynağına göre “konuları kutsal kitaplardan, ya da Arap ve Fars edebiyatlarından alınmış anonim hikâyeler” ve “konuları ulusal hayatımızdan alınmış yerli hikâyeler” olmak üzere iki gruba ayırır.¹ İkinci tasnifinde de hikâyeleri konularına ve niteliklerine göre ayırır:²

1. Dinî konular, enbiyâ ve evliyâ menkabeleri,
2. Aşk hikâyeleri
3. Kahramanları tarihten alınmış hikâyeler
4. Temsilî hikâyeler
5. Tasavvufî hikâyeler
6. Serüven hikâyeleri
7. Sergüzeşt-nâme ve hasbihal yollu hikâyeler

Levend, bunlara ek olarak hikâyeleri, yapısı ve kahramanlarının durumuna göre tek kahramanlı ve çift kahramanlı hikâyeler olarak ikiye ayırmıştır.³

Klasik Türk Edebiyatında hikâye konusunda tasniflerden biri de Hasibe Mazıoğlu tarafından yapılmıştır. Mazıoğlu, yaptığı ilk tasnifte hikâyeleri şekillerine göre; manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olarak üçe ayırır.⁴ İkinci tasnifte de eserleri dil ve ifade özellikleri bakımından üç gruba ayırır:

1. Divan edebiyatı estetiği ile Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle ve sanatlı bir üslupla yazılmış olan hikâyeler,
2. Sade bir dille ve yalın bir üslupla yazılmış olan hikâyeler,
3. Dilde ve üslupta bu iki ifâde özelliğinden her ikisini de az çok taşıyan hikâyeler.⁵

¹ Agâh Sırrı Levend: “Divan Edebiyatında Hikâye”, TDAY-Belleten, 1967, s. 72.

² Agâh Sırrı Levend: agm., s. 72-73.

³ Agâh Sırrı Levend: agm., s. 73.

⁴ Hasibe Mazıoğlu: “Divan Edebiyatında Hikâye” Doğumunun Yüzcü Yılında Ömer Seyfettin, Ankara, 1992, s. 19.

⁵ Hasibe Mazıoğlu: agm., s. 20.

Mazıoğlu, bu gruplandırmadan sonra hikâyeleri konularının kaynağı bakımından yerli hikâyeler ve yabancı hikâyeler olarak iki ayrı gruba ayırır.

Mensur hikâyeler konusundaki bir başka tasnif denemesi Hasan Kavruk'a aittir. *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler* adlı önemli çalışmasının iki yerinde iki farklı tasnifte bulunur. Bunlardan ilkinde hikâyeleri *şekil olarak ve kaynakları bakımından* iki gruba ayırır.¹ Diğer tasnifte de ilkinden farklı olarak *kaynaklarına göre ve konularına göre* bir ayırmada bulunur:² İlk tasnifte, şekil yönünden “müstakil büyük hikâyeler”, “çerçeve hikâyeler”, “belli konularda derlenip gruplandırılmış müstakil hikâyeler” ve “hiçbir tasnife tâbi tutulmadan rastgele derlenip gruplandırılmış müstakil hikâyeler” olarak dört ana gruba ayrılmıştır. Kaynakları bakımından ise hikâyeler “te’lif”, “çeviri” ve “adaptasyon hikâyeler” olarak üç grupta toplanmıştır.

Hasan Kavruk'un yaptığı ikinci tasnifte, hikâyeler kaynaklarına göre yukarıdaki gibi ayrılmıştır. Kavruk burada diğer tasniften farklı olarak hikâyeleri konularına göre sınıflandırmıştır. Buna göre hikâyeler, konuları bakımından yedi gruba ayrılırlar:

- a. Aşk hikâyeleri
- b. Kahramanlık hikâyeleri
- c. Dinî-tasavvufî hikâyeler
- d. Ahlâkî hikâyeler
- e. Serüven hikâyeleri
- f. Olağanüstü olayları ihtiva eden macera hikâyeleri
- g. Lâtifeler

Klasik Türk Edebiyatındaki hikâye türünün dağılımı ile ilgili olarak yapılan son çalışma Şerife Yağcı'nın tasnididir. Bu tasnif, manzum veya mensur edebî eserlerin yanı sıra dinî eserler ve ansiklopedik kaynaklarda raslanabilecek hikâyeleri de kapsamaktadır:³

A. Edebî eserler

¹ Hasan Kavruk: age., s. 8.

² Hasan Kavruk: age., s. 14.

³ Şerife Yağcı: Süheylî'nin Acâ'ibü'l-meâsir ve Garâ'ibü'n-nevâdir'i –Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme-, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi)İzmir, 2001, s. 14-15; aynı yazar: “Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikâye” Türk Dünyası Araştırmaları, S.141, Aralık, 2002, s. 157.

I. Bir grup mesnevî ve hikâye kitapları:

1. Bir çerçeve hikâyeye bağlı küçük hikâyeler içeren manzum, mensur ya da manzum – mensur karışık hikâye kitapları
2. Sohbet, nefha tarzı ile oluşturulmuş mesnevîler, hikâyelerin belli temalar altında toplandığı hikâye külliyatları
3. İki kahramanlı aşk ve macera mesnevîleri, müstakil büyük hikâyeler
4. Hikâyelerin hiçbir tasnife tâbi tutulmaksızın bir araya getirildiği hikâye mecmuaları

II. Divanlarda yer alan manzum küçük hikâyeler

III. Mizâhî eserlerdeki hikâyeler

B. Tarih kitapları ve tarihî - menkabevî eserler

C. Eğitime ve öğretme amacı güden eserler

1. Dinî eserler
2. Tasavvufî eserler
3. Ahlâk kitapları
4. Ansiklopedik eserler

D. Diğer

Şerife Yağcı'nın tasnifinin eski kültür ve geleneğimizde yazılmış olan her türlü eseri de kapsayabilecek bir tasnif olduğunu düşünüyoruz. Bu tasnif, manzum ve mensur müstakil hikâye kitaplarını, edebî eserlerdeki hikâye parçalarını, dinî ve tasavvufî eserlerdeki, tarih kitaplarındaki, didaktik ve ahlâkî eserlerdeki hikâyeleri ve diğer yazılı eserlerdeki alıntı veya anekdotları kapsayan bir sınıflandırma olarak görülmektedir.

Ümmet yapısı sergileyen İslâm dünyası, bu birliktelik anlayışını edebî mahsullerde de göstermektedir. İslâm dünyasında ortak olan birçok şekil ve konu Türk Edebiyatında da bulunmaktadır. Diğer milletlerle, özellikle din bağı olan milletlerle sıkı bir iletişim ve etkileşim içinde olan Osmanlı toplumunun edebî ürünlerde Arap ve İran Edebiyatlarından oldukça etkilendiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu etkileşim eserlerde işlenen ve ele alınan konuların yanı sıra eserlerin yapı ve üslûplarında da kendini göstermektedir.

Klasik Türk Edebiyatında gerek manzum gerekse mensur hikâyelerde belli üslûp ve teknikler kullanılmıştır. Bu anlatım teknikleri genel olarak İslâm dünyasında kullanılan tekniklerdir. Hikâye metinlerinde karşımıza çıkan anlatım tekniklerini maddeler halinde sıralarsak şu tablo ortaya çıkmaktadır:

1. Çerçeve hikâye tekniği kullanılarak yazılmış eserler
2. Belli plan ve ölçülere göre sınıflandırılarak yazılmış hikâyeler
3. Belli konularda yazılmış hikâyeler
4. Müstakil hikâyeler

Çerçeve hikâye tekniği kullanılarak yazılmış bir eserde, bir ana hikâye içinde bu ana hikâyeye bağlı olarak küçük hikâyeler bulunmaktadır. Yazar önce ana hikâyeye bir giriş yapar, daha sonra bir vesile yardımıyla iç hikâyelere bir geçiş sağlar. İç hikâyelerde, ana hikâyenin konusu ve amacı doğrultusunda bir konu bulunmaktadır. Çerçeve hikâye tekniği kullanılarak yazılan eserlerin en önemlileri arasında *Binbir Gece Masalları*, *Binbir Gündüz Masalları*, *Kırk Vezir Hikâyeleri*, *Bahtiyarnâme*, *Kelile ve Dimne*, *Tûtînâme*, *Hikâye-i Ucûbe ve Mahcûbe* gibi hikâyeler bulunmaktadır. Bu tür eserlerde genellikle bir amaç vardır ve iç hikâyeler bu amaç doğrultusunda belli konulardan oluşmaktadır. Başka bir deyişle hikâyelerde okuyucuya verilmek istenen belli bir mesaj bulunmaktadır. Örneğin bu tür eserlerin en ünlüsü olan *Binbir Gece Masalları*'nda kadınların sadakatsiz ve kötülükle dolu olduğuna inanan bir şah olan Şehriyar ve bu düşüncenin doğru olmadığını savunan Şehriyar'ın karısı Şehrazat ana hikâyenin kahramanlarıdır. Şehrazat, kadınların sadakatsiz ve kötü olmadıklarını isbatlamak için her gece şaha çeşitli hikâyeler anlatır. Binbir gün sonunda Şah, yaptığı hatayı anlar ve Şehrazat bu şekilde ölümden kurtulur. Modern teoride “anlatı içinde anlatı” veya “içanlatı” olarak adlandırılan teknik, temel olarak çerçeve hikâyelerde kullanılan teknikle büyük benzerlik taşımaktadır. Metindeki ana hikâye ve içindeki küçük hikâye veya anekdot gibi kısa anlatı geçtiğimiz yüzyılda adlandırılmış olmasına rağmen geçmiş, daha uzun bir dönemi kapsamaktadır. İç içe girmiş hikâye veya masal

anlatma tekniği, Arap ve İslâm edebiyatlarına Hint masal tekniğinin bir etkisi olarak girmiştir¹.

Çerçeve hikâye tekniğinde kullanılan anlatı tekniğinin bir özelliği de eserin uzunluğu sebebiyle gerilimin düşmesini engellemek amacıyla merak unsurunu devreye sokmaktır. Metinde yazar, uygun gördüğu belli yerlerde araya girerek hem okuyucunun hem de kahramanların merakını taze tutmaya çalışmaktadır. Örneğin *Binbir Gece*'de Şehrazat, havanın aydınlanmasını fırsat bilerek hikâyenin en heyecanlı yerinde susar:

Anlatısının burasında Şehrazad, sabahın belirdeğini görerek yavaşça susmuş.

Şehriyar, hikâyenin devamını öğrenmek için ertesi geceyi merakla beklemek zorundadır. Eski zamanlarda hikâye ve masalların gece anlatılması geleneğini de hesaba katarsak, Şehriyar'daki merak duygusunun aynısı okuyucuda da belirecektir. İnsanın kontrol edemediği duygularından biri olan merak duygusu, masalda Şehrazat'ın hayatını kurtarır, gerçek hayatta da okuyucunun bu uzun tahkiye sürecinde merakının ve ilgisinin canlı ve diri kalmasını sağlar.

Binbir Gece'deki bu anlatım tekniği, diğer çerçeve yapılı hikâye külliyatlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi olan Hikâye-i Ucûbe ve Mahcûbe'de² bir çerçeve hikâye içinde Ucûbe ve Mahcûbe adlı iki cariyenin Şah Sammâh'a anlattıkları onsekiz hikâye bulunmaktadır. Eserdeki her hikâyeden önce Şah'ın veya cariyelerden birisinin “*nicedür ol hikâyet?*” diye sorması, merakın düğümlendiği noktalardandır. Çerçeve hikâye tekniğiyle yazılmış bir başka hikâye olan *Lüm'atü's-sirâc Lî Hazreti't-tâc (Bahtiyâr-nâme)*³ adlı eserde de buna benzer merak uyandırma ve gerilimi koruma tekniği kullanılmıştır.

Klasik Edebiyatımızda hikâyelerde kullanılan tekniklerden bir diğeri de hikâye külliyatını belli bölümlemelere ayırmaktır. Bu bölümleme manzum eserlerde “sohbet, nefha, ravza, makale, ikd, ...” gibi isimlerle; mensur eserlerde de “fasl, bâb, makâle, ...” gibi isimlerle yapılmaktadır. Manzum hikâye kitaplarında en çok kullanılan teknik,

¹ Ali Fuat Bilkan: Masal Estetiği, İstanbul, 2001, s. 20.

² Eflak Malgaca: Sıdkî'nin “Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe” Adlı Eseri ve Eserdeki Eğitimle İlgili Unsurların Tesbiti, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006

³ Lüm'atü's-sirâc Lî Hazreti't-tâc(Bahtiyâr-nâme): (Çev. Abdüsselam Bilgen-Betül Bilgen), Ankara, 1994.

Nizâmî'nin, *Hamse*'deki mesnevilerden biri olan *Mahzenü'l-esrâr*'da¹ uyguladığı ve bütün İslâm edebiyatlarına yayılan tekniktir². Bu tip eserlerde genellikle dinî, ahlâkî bilgiler, eğitici ve öğretici öğütler verilir. Eserlerde genellikle 20 bölüm bulunmaktadır. Her bölüm eserin ismine göre sohbet, ravza, nefha, ... gibi adlarla anılır. Bu bölümlerde okuyucuya belli bir konuda öğütler verilir, çeşitli ayet, hadis veya atasözleri ile pekiştirilir. Bölümden sonra da genellikle “destan” veya “hikâyet” olarak adlandırılan bir hikâye ile konu desteklenmiş olur.

Fasıllara veya bablara ayrılmış olan mensur hikâye külliyatlarında her fasılda değişik konuların bulunduğu hikâyelere yer verilir. Bu tür hikâyelerin örneklerinden biri olan Cevâmîü'l-hikâyât'ta 25'er bablık 4 kısma ayrılmıştır. Bu bölümlerdeki bablar konu bakımından birbirine uygun değişik sayıda hikâyeden meydana gelmiştir³. Bir diğer önemli hikâye külliyatı olan Acâibü'l-meâsir ve Garâibü'n-nevâdir'de ise 31 fasıl ve bu fasılların içinde değişik sayıda hikâye bulunmaktadır⁴.

Belli konularda yazılmış olan hikâyelerde, özellikle manzum olanlarında iki kahramanlı aşk hikâyeleri büyük bir çoğunluğu oluşturur⁵. Leylâ ile Mecnûn, Yusuf ile Züleyha Vâmık u Azra,... vb örnekleri olan bu eserler üzerinde çok fazla çalışma yapılmıştır.

Belli bir konuda yazılan mensur eserlerden en ünlüsü Ferec Ba'de's-şidde'dir⁶. Sözlükte “sıkıntıdan sonra felaha erme” anlamına gelen bu kelime grubu daha çok bu anlamda hikâyelerin anlatıldığı edebî bir türe verilen bir isimdir.⁷ Bu eserde büyük bir musibete uğrayan insanların, tam ümitlerini kestikleri sırada bir vesileyle rahata, huzura, ferahlığa ulaşmalarının birçok örneği anlatılmaktadır. Ferec Ba'de's-şidde'den başka,

¹ Agah Sırrı Levend: Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1988, s. 71-79; Tunca Kortantamer: Nev'izâde Atâyî ve Hamse'si, İzmir 1997, s.10-16; İ.Hakkı Aksoyak: “Mahzenü'l-Esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerdeki Ortak Hikâyeler”, Bilig, Ankara Güz 1996, S.3, s.182-189; İsmail Ünver: “Mesnevî”, Türk Dili, S.415-416-417, s. 461-463. Ayrıca “hamse” hakkındaki geniş bir bibliyografya çalışması için bkz. Mehmet Arslan: “Türk Edebiyatı'nda Hamse”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.5, S.9, İstanbul, 2007, s. 305-322.

² Bu anlatı tekniğinin Nizâmî'ye kadar olan gelişimi için bkz. T.Kortantamer: age, s. 175-177.

³ Hasan Kavruk: age., s. 46-50.

⁴ Şerife Yağcı: agt.

⁵ Bu eserlerin bir listesi için bkz. Agâh Sırrı Levend: Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1988, s. 128-137.

⁶ Hasan Kavruk: El-ferec Ba'de's-şidde; Malatya, C.I, 2000, C.II, 2004; Şükrü Kurgan: “Osmanlı Devrinde Mensur Hikâyeciliğimize Ait Bir Eser”, Türk Dili Belleten Seri:III, S.4-5, Kasım, 1945, s. 353-367.

⁷ H. Kavruk: age., C.I, s. VII-VIII.

kadınların hile ve kötülüklerinin anlatıldığı *Hikâye-i Meker-i Zenân*¹, *Kitâb-ı Hikâyetü'l-beyân*² gibi eserler, dinî ve ahlâkî konuları işlendiği câmiü'l-hikâyât benzeri eserler bulunmaktadır. Bu gruba giren bazı hikâye kitaplarında, musannifler eski eserlerde bulunan hikâyelerden beğendiklerini seçerek birer derleme eser meydana getirmişlerdir. Fasıllar halinde düzenlenmiş olan *Acâibü'l-meâsir ve Garâibü'n-nevâdir*, *El-fülkü'l-meşhûn Bi-lü'lü'l-meknûn* gibi eserler ile kütüphane kayıtlarına *hikâyât*, *mecmua-i hikâyât*, *câmiü'l-hikâyât* gibi isimlerle geçen ve kim tarafından, ne zaman yazıldığı belli olmayan birçok hikâye kitabı bu sınıfa girmektedir.³ Nergisî'nin Hamse'sindeki eserlerden *Meşâkku'l-uşşâk* ve *Nihâlistân* adlı hikâye kitapları da ihtiva ettikleri hikâyeler açısından bu gruba sokulabilirler⁴. Mizahî, nükteli, hikemî ve ibret verici olayların anlatıldığı, kısa kısa fıkra ve anekdotların verildiği eserlere letâifnâme denilmektedir. Klasik edebiyatımızda bu türün birçok örneği bulunmaktadır. Letâifnâmelerde genellikle bablar şeklinde bölümlenme yapılıdır. Yazar veya musannif, latifeleri bu düzen içinde ele alır.⁵

Müstakil hikâye kitaplarında ise bir tek hikâye bulunur. Bunların hacimleri arasında bir birlik yoktur. Birkaç sayfadan 50–60 sayfaya kadar uzunlukları bulunan bu hikâye kitaplarının hangilerini “büyük” hikâye, hangilerini “küçük” hikâye sınıfına sokacağımız da belirsizdir. Bu belirsizlik durumu hayrı zamanda modern edebiyat teorisyenlerinin de bir sorunu olagelmıştır. Hem batıda hem de bizde, “hikâye” edebî türünün tanımlanması sorunu birçok teorisyen ve eleştirmen tarafından gündeme getirilmiştir. Örneğin Anabacı Hikâyesi, nüshalarına göre 7–8 yaprak⁶ iken başka hikâyelerde bu, daha fazla olmaktadır.⁷ Hasan Kavruk, bu hikâye ile birlikte Binbirdirek

¹ Agâh Sırrı Levend: age., s. 124; Hasan Kavruk: Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, İstanbul, 1998, s. 74.

² H. Kavruk: age., s. 163

³ H. Kavruk: age., s. 135-148.

⁴ Nihalistan'da bulunan bir örnek için bkz. Tunca Kortantamer: Temmuzda Kar Satmak(Haz. Fatih Ülken-Şerife Yalçınkaya), Ankara, 2007, s. 169-172.

⁵ H. Kavruk: age., s. 149-157; H.Dilek Batıslam: Kâni'nin Mensur Letaifnâmesi ve Hezliyyâtı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Adana, 1997, s. 1-27; Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi: Lâtifeler (Haz. Yaşar Çalışkan), İstanbul, 1994.

⁶ Hasan Kavruk: age., s. 88.

⁷ Kısa hikâye türünün bu sorunu ile ilgili olarak şu kitap ve yazılara bakılabilir: H.E. Bates: Yazınsal Bir Tür Olarak Kısa Öykü (Çev. Gökçen Ezber), İstanbul, 2005; Aysu Erden: Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri, İstanbul, 2002; Norman Friedman: “Kısa Öyküyü Kısa Yapan Nedir?”, AdamÖykü, S.18, Eylül-Ekim, 1998, s. 31-44; Austin M. Wright: “Kısa Öyküyü Tanımlama Üzerine: Tür Sorunu” AdamÖykü, S.16, Mayıs-Haziran, 1998, s. 19-26; Şerife Yağcı: age., s. 150-152.

Batakhanesi, Hikâyet-i Tayyazâde gibi eserleri ‘*müstakil, büyük hikâyeler*’ olarak adlandırır.¹ Ama hikâyelerin büyüklükleri ile ilgili olarak herhangi bir kıstas da belirtmez. Ayrıca yazar, Şükrü Elçin’in “kitabî, mensur, realist İstanbul halk hikâyeleri”² olarak nitelendirdiği yerli ve orijinal özellikler taşıyan Hançerli Hanım, Tıflî ile İki Birader Hikâyesi, Sansar Mustafa Hikâyesi, ... gibi hikâyeleri büyük hikâye olarak ele almıştır.³

Klasik Edebiyatımızda manzum hikâyeler üzerinde pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen mensur eserler üzerinde yapılan çalışmalar diğer türden eserlere göre çok az sayıdadır. Tahlil ve tasnif bir yana, yayınlanan mensur hikâye metinleri çok sınırlı bir sayıdadır. Yapılan bu metin çalışmaları ise Klasik edebiyatımızın mensur hikâyeleri ve hikâye külliyatları hakkında bir genelleme yapmak için çok yetersizdir⁴. Geleneğimizdeki mensur hikâye örneklerinin ortaya çıkarılıp bu edebî türün temel şekil ve muhteva özelliklerinin tesbit edilmesi ve sınıflandırılması konusunda araştırmacılara büyük görevler düşmektedir. Böylece klasik edebiyattaki hikâye anlayışı ortaya çıkarılabilir ve günümüz hikâyesi ile arasındaki bağlar gün yüzüne çıkarılabilir düşüncesindeyim.

¹ Hasan Kavruk: age., s. 8.

² Şükrü Elçin: “Kitabî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri”, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara, 1977, s. 105-136.

³ Hasan Kavruk: age., s.72-88; Hançerli Hanım Hikâye-i Garibesi(Haz. Yakup Çelik), Ankara, 1999; David Selim Sayers: Tıflî Hikâyelerinin Türsel Gelişimi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.

⁴ Bu konuyla ilgili olarak Hasan Kavruk’un verdiği listeye bakılabilir.(bkz. Hasan Kavruk: age., s.15-19) Bu listeye Şerife Yağcı’nın doktora tezi ilave edilebilir.

I. BÖLÜM
YAZAR:

A. Hayatı:

XVI. yüzyıl Osmanlı sahasının önde gelen edebî şahsiyetlerinden olan Cinânî Bursa’da, Muradiye semtinde doğmuştur. Cinânî’nin Mehmed adında birinin oğlu olduğunu künyesinden anlıyoruz. Kaynaklarda babası hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakta ve doğum tarihi birçok şairde olduğu gibi bilinmemektedir.

Yakın zamana kadar şairin isminin imlâsı lâtin harfli kaynaklarda Cenânî şeklinde kullanılmaktaydı. Bu imlayı önce Hammer kullanmış, sonra da başta S. Nüzhet Ergün ve Fuat Köprülü olmak üzere bütün Türk yazarlar bu imlayı kullanmaya devam etmişlerdir. Bilindiği gibi “cenân”, kalp ve gönül anlamındadır. “Cinân” ise “cennetler” demektir. Şâirin mahlası eserlerinde hep cennetle ilintili olarak kullanılmıştır. Divân’ı üzerinde çalışmalar yapan Cihan Okuyucu tarafından, şâirin isminin Cinânî olarak kullanılması gerektiği ortaya konulmuştur¹. Şâirin mahlasının hangi anlamda kullanıldığıнын belirlenmesi için sadece onun ölümüne düşürülen tarihlerin bile yeterli olduğu düşünülebilir. Zira bu tarihlerin hepsinde de şâirle birlikte mutlaka cennetle ilgili bir kelime veya kavram kullanılmıştır².

Cinânî, küçük yaşta eğitimine başlamış ve Muallimzâde’nin yanında “mülazım” olmuştur. Cinânî’nin mülâzımlığı H.966 / M.1558’de aldığı divânında bulunan bir tarih kıtasından anlaşılmaktadır³. Bundan kısa bir süre sonra hocasının Anadolu Kazaskerliğine getirilmesinden sonra onun kalem kâtipliğine getirilmiştir. Daha sonra bir süre Karesi kassamlığında bulunduğunu bu şehir hakkındaki bir hicviyesinden anlıyoruz.⁴ Fakat bu kassamlık görevinin hangi tarihler arasında olduğu bilinmemektedir. Cinânî’nin H.993/ M.1585’te Bursa’da bulunduğunu ve ders-i âm olmak için imtihana girdiği yine bir tarih kıtasından anlaşılmaktadır.⁵ H.994 / M.1586 yılında Hasan Çelebi, tezkiresinde ondan “hâlâ hizmet-i tadrîse kâimdir” diye bahsedilmektedir.⁶ Cinânî yine bir tarih kıtasında aynı yıl içinde Köseler Medresesine

¹Cihan Okuyucu: Cinânî(Hayati-Eserleri-Divânının Tenkitli Metni), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. III-IV.

² Bu tarihlerin bir kısmı için İsmail Belig: Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, (Kadir Atlansoy: Bursa Şairleri – Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri, Bursa, 1998), s.222-223’e bakılabilir.

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 410.

⁴ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 149-150.

⁵ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 378.

⁶ Kınalı-zâde Hasan Çelebi: Tezkiretü’ş-şuarâ(Haz. İbrahim Kutluk), Ankara, 1989, C.I, s. 266

Çivizâde tarafından tayin edildiğini söyler.¹ Divanın mensûr dibâcesinde ise aynı tarihte İvaz Paşa Medresesinde müderrislik yaptığını kaydeder.² Fakat hangi görevinin daha önce olduğunu kestirmek pek kolay görünmemektedir. H. 997 / M.1588 tarihini gösteren Farsça bir tarih kıtasında da Ula'ya kadı olarak atandığını söylemektedir.³ H. 1000 / M.1592 yılında ise ma'zulen İstanbul'da bulunmaktadır. O sırada Zekeriya Efendi, şeyhülislamlık makamına yeni oturmuştur. Cinânî, bir istida ile daha önceden kendisine verilen yedi adet fetvanın üç tanesinin temyiz edildiğini, durumunun düzeltilmesini ve fetvasının artırılmasını istemektedir⁴. Bu kıtadan o tarihte fetva tayini ile ilgili bir memurlukta bulunduğu anlaşılmaktadır. Cinânî, H. 1001 / M.1593'de Sultan Selim medresesine atanmış olarak görünmektedir⁵.

Cinânî, son olarak "kırkdan ma'zûl oldıktan sonra binüç muharreminde Mevlânâ Muhyiddin yerine Brusa'da İvaz Paşa medresesine pîrâye-bahş"⁶ olur. Bu görevinde tam bir yıl kalan Cinânî, 12 Muharrem 1004 / 17 Eylül 1595 günü ikinci zamanında vefat etmiş⁷ ve Bursa'da Hamza Bey Camii yakınındaki mezarlığa defnedilmiştir⁸.

Cinânî'nin ilk dikkat çeken özelliği hiç şüphesiz onun şakacı ve nüktedan kişiliği olmuştur. Onun bazı fizikî özellikleri ve özürleri kaynaklarda latifeler şeklinde yer almış, kendi şiirlerinde de bu özelliklerinden tebessüm ettiren bir üslûpla bahsetmiştir. Kaynaklar onun en dikkat çeken yönünün şişmanlığı olduğunu söylerler⁹. Cinânî de bu özelliğini birçok şiirinde ya bir câize ümidiyle ya da şikâyet tarzında ifade etmiştir. Şişmanlığı dolayısıyla kendine göre bir elbise bulmakta zorlanan Cinânî, devrin ilerin gelenlerine şiirler yazma yoluyla bu sıkıntısının üstesinden gelmeye

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 387.

² C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 4.

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 724.

⁴ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 184-185.

⁵ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 460.

⁶ İsmail Belîğ: Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, (Kadir Atlansoy: Bursa Şairleri –Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri, Bursa, 1998), s.221; Nev'i-zâde Atâyî: Hadâiku'l-hakâyık fî Tekmiletî'ş-şakâyık(Şakâyık Zeyli) (Haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, s. 395.

⁷ Belîğ: Güldeste, s. 221;

⁸ Mahmut Şarlı, Riyazu'l-Cinân üzerinde yaptığı çalışmada, eserin British Museum nüshasının son yaprağında bulunan bir kayıta, Cinânî'nin muharrem ayının üçüncü günü vefat ettiğine dair bir ibarebulduğunu söyler.(Mahmut Şarlı: Cinani'nin Riyazu'l-Cinân'ı: İnceleme-Metin, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) Kayseri, 1994, s. 2)

⁹ Örneğin Atâyî: Şakâyık Zeyli, s. 397. Ayrıca bkz. C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. VII-IX.

çalışmıştır. Sultan III. Murad'a sunduğu bir kasidesinde, üzerindeki elbisenin eskiliği ve yırtıklığını anlattığı beyitler dikkate değerdir:

Baňa bir câme nasîb eyledi bu devr-i felek
Görmedi ancılayın câme dahi ins ü melek

Fark olunmaz etegiyle yakası çâkinden
Ne yaka kaldı fenâ bulmadıg anda ne etek

Var iken dâmeni çaruba ne hâcet ammâ
Değişürdüm anı çingâne verse elek

Soyınup fakr ile ey dil n'ola uryân olsañ
Gam degül böyle kaba alma sakın egnüñe tek¹

Muâllimzâde'nin oğlu Mahmûd Çelebi'ye sunduğu bir kasidede, daha önce de kapısına geldiğini, fakat eli boş döndüğünü söyleyip bu defa geri çevirilmemeyi diler:

Harîm-i devletünden niçe kez mahrûm olup gitdüm
Ümîdüm bu ki lutfuñ def ede bu def'a hırmânı²

Aynı kasidenin yazılış sebebini Cinânî şöyle açıklar:

Libâsum kalmamışdur geydügüm peşîmenüñ dahi
Belirsüzdür yüzi astarı dâmânı giribânı³

Bunlardan başka, birçok kaynağa da girmiş olan bir “câme latifesi” vardır: Bir sohbet meclisinde Cinânî mi daha şişman yoksa devrin âlimlerinden Bahaeddinzâde'nin oğlu Abdullah Çelebi mi daha şişman diye bir anlaşmazlık çıkar. Cinânî de bu anlaşmazlığı çözmek amacıyla Bahaeddinzâde'ye bir manzume gönderir: Yârânla nizâ'a düştüklerini, kendisinde fazla elbise olsa onu gönderip hazretin oğluyla arada bir fark olup olmadığını anlamak istediğini, fakat kendisinde bir tek elbise bulunduğunu söyler. Bu latife Bahaeddinzâde'nin hoşuna gider ve ona bir elbise gönderir. Fakat Cinânî,

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s.76-80.

² C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s.51.

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s.50.

gönderilen bu elbise ile yetinmez ve yeni bir ihsan ricâsıyla bir kıta daha gönderir¹. Bahaeddinzâde de Cinânî'ye elbisenin yanında bir de cevap gönderir ve,

Sensin ol pîr-i azîz-i cümle erbâb-ı semen

Yokdurur sen var iken dünyâda hergîz baña yer

diyerek şişmanlık konusunda Cinânî ile boy ölçüşülemeyeceğini ifade eder². Yine divânındaki bazı kaside ve kıt'alardan Cinânî'nin şişmanlığı ve iştahının yerinde olmasından dolayı yeme ve içmeye düşkün olduğu ve devrin büyüklerine baklava ve börek ricâsı için kasideler sunduğu bilinmektedir³.

Cinânî'nin şişmanlığı yanında sağ gözünün "ma'lûl"⁴ olmasından dolayı görme bozukluğu bulunmaktadır⁵. Atâyî, bununla ilgili bir latîfe anlatır⁶. Cinânî'nin, şişmanlığı ve görme zaafının yanında bir ayağında da özür vardır. Divânının mensûr dibâcesinde, "ekser evkâtum lemm-i delâil ile mürûr ve la'alle ve asâ ile güzerân u ubûr eylediği"ni ifâde etmektedir. Cinânî, bu özrünü birkaç yerde daha söylemektedir⁷:

Lîk tâkat komadı derd-i semîn refâtâ

Lahm u şahm ile beni eyledi pâ-beste

Özr-i lengüm kademi kıldı mübeddel kaleme

Olsa lutfuñ n'ola müstevcib-i 'avf u gufrân⁸

İtme azîmet aña kim bî-direng

¹ Atâyî: Şakâyık Zeyli, s. 397; Manzumenin tamamı için bkz. C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 175-177.

² Cihan Okuyucu: Cinânî; Hayatı, Eserleri ve Divanından Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 7.

³ Kerem u lutfına âlemde nihâyet yokdur

Baklava akçasıdır çün garazuñ söyle hemân (C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 87)

Baklava neydüğünü zâika zevk itmedi hiç

Tatludur dirlir anı gerçi işitdük zurefâ (C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 127)

⁴ "Merhûm hafîfü'r-rûh ve yemîn-i basarı ma'lûl olup..." (Beliğ: Güldeste, s. 223)

⁵ Çeşm-i alîlüm olmadı hâli yaşarmadan

Kuhl-i cevâhir olsa n'ola aña türâb (C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 17)

⁶ "Bir gün Kefeli Hüseyin Çelebi ki meclis-i irfânun zeyni ve za'f-ı basarda mevlânânun aynı idi. Sohbet üzere iken hâr u hâşâk-ı rûzgârdan çeşmine gubâr isâbet edüp Cinânî Çelebi'den ihrâc ricâ eyledükde fahs-ı azîm ve takayyud-ı bî-şümârdan sonra cevâb verir ki: Benüm sultanum tefahhus u tecessüsde dakika fevt etmeyüp çok sa'y eyledüm. Lakin ne göz var ne çöp." (Atâyî: Şakâyık Zeyli, s. 397)

⁷ Cinânî, şikâyet-i rûzgâr konulu bir kasidesinde de mescide gitmemek için ayağının özrünü bahane edenin meyhanenin yoluna su gibi akıp gittiğini söyler:

Mescide özr-i leng iden ârif

Reh-i meyhâneye revân ancak (C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 61)

⁸ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 132.

Acz ile âhir idesin öZR-i leng¹

Cinânî'nin pek rahat bir hayat süremediği, divânındaki birçok şiirden anlaşılabilir. Sürekli olarak fakirlikten, hastalıklardan, sık sık görevden alınmasından kaynaklanan endişelerden dem vurur, devrin çok kötü bir devir olduğundan şikâyet eder. Bunları anlatırken sık sık mizaha başvurur ve kendi içler acısı durumunu bir karikatür gibi tebessümler eşliğinde okuyucusuna sunar². Bunun tipik bir örneği Sultan III. Murad'a sunduğu bir kasidede bulunmaktadır: Cinânî, azl edilmiştir ve vakit bu şekilde geçip gitmektedir. Bir gün mansıb verilip emeline ulaşır ve kış mevsiminde yola çıkması gerekir. Fakat hem elinde fakirlikten başka bir şey yoktur hem de yolculuğa dayanacak güç kuvvet yoktur. Bir yandan şişmanlık derdi vücudunu dermansız bırakmış, bir yandan da fakirlik boynunu bük müştür. Evinde içi boş da olsa bir para kesesi görmüş değildir. Vücudu üzerine o kadar ağır bir yük tür ki, otursa kalkamaz; kalktığı zaman da oturamaz. Gideceği yere varmak için bir atı dahi yoktur. Atı bile olsa onun vücudunun yükünü taşıyacak kadar güçlü bir at nerede olabilir. Onu olsa olsa bir fil taşıyabilir. Hindistan şahına bir haber gitse, o da mengelüsisini gönderse! Karadan gidecek olsa tahtirevan yerine bir gemiyi kullanır. Fakirlik ondan hiç ayrılmaz. Öyle ki felek onu fakirlikle çıplak bırakmıştır. Üzerindeki yırtık kaftanı yakmaya bile değmez. Yolda beyaz bir şey görünce gözü onu akça sanıp üzerine atlar. Uzun zamandır eli açık cömert birinin yolunu gözlemektedir. Saadet tahtında o şah varken başkasından yol harcı dilenmek abestir³.

Oturduğu evin eski ve yıkık dökük olmasından dolayı oldukça zor günler geçirmiş olan Cinânî, her yıl evini tamir ettirmekten usanmış olacak ki Sultan Murad'a sunduğu bir kasidesinde ondan yardım diler: Kötü talih, onu öyle bir eve göndermiştir ki çatısı bu yaşlı feleğin tavanı gibi tersine dönmüştür. Kış mevsimi geldiğinde soğuktan öyle titrerler ki dişlerinin şakırtısı onlar için bir kanun hükmüne geçer. Yağmur yağdığı anda evin çatısı öyle damlar ki evin içi ile dışı birbirinden ayırt edilemez. Damı

¹ Mahmut Şarlı: Cinani'nin Riyazu'l-Cinân'ı: İnceleme-Metin, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) Kayseri, 1994, s. 214.

² "Gâhî hâne-i vîrânından şikâyet edüp ihsâna bahâne gâhî zahîre-i fıkdanını hikâyet kılup ricâ-yı bahâ-yı terhâne ederdi. Gâhî evlâd u iyâl için temennâ-yı libâs u cihâz gâhî bir ahmak hizmetkârı ile sergüzeştini beyânda tahrîk-i hâme-i letâif-perdâz edüp envâ-ı müdhikât ve turfa turfa hikâyât inşâ eylerdi"(Atâyî: Şakâyık Zeyli, s. 396)

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 72-76.

öyle akar ki içinde değirmen gibi fırır dönür. Çatısı öyle deliktir ki gece gökyüzüne bakıldığı zaman bütün yıldızlar görünür. Ağustos ayında ise sıcaktan fırır gibi olur, sıcaklığı ile insanı pişirir ve bağırı dertle kanatır. O ev yıkıldıkça ben borca girip yaparım. Ama bu evin yıkılığını tamir etmek için Kârûn'un malı bile yetmez. Satmak istesen ulema vakfı diye kimse almaz:

Bir aceb hâneye sevk itdi beni tâli-i dîn
 Bâm-ı gerdûn-ı kühen gibi anuñ sakfı nigûn
 Gelse eyyâm-ı şitâ berd ile lezân oluruz
 Çeng çalmak o makâm içre olupdur kânun

Yagsa yağmur o kadar tamlar anuñ tamları kim
 Bilmezem kangısıdır anda derûn ile birûn
 Nice tamlar diyeyin aña oluk gibi akar
 Turma fırır dönerem anda misâl-i tâhûn

Sakfı ol deñlü delükdür ki giceyle bakıcak
 Âsumânuñ görünür kevkebi hep gûn-â-gûn
 Issıdan fasl-ı ağustosda furundur gûyâ
 Teff ü tâbı bişürüp bagrum ider derd ile hûn

Turmayup ol yıkılır harca girüp ben yaparam
 Eyledi garka-i girdâb-ı belâ bahr-i düyûn
 Yire geçsün n'ideyin böyle harâbı yetmez
 Sarf olınsa yıkığın yapmaga mâl-i Kârûn¹

Cinânî'nin hayatı sürekli olarak sıkıntılarla dolu olduğu için değişik çevrelerden kişilerle münasebetlerde bulunmuş, câize ve lütuf ümidiyle onlara kasideler sunmuştur. Divanındaki kasidelerin büyük çoğunluğu bir ihtiyacın karşılanması için bir istek şeklindedir. Tahminimizce divândaki tarih kıtalarının çokluğu da bundan ileri

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 81-83.

gelmektedir. Çevresindeki insanlarla ilgili küçük olaylarda bile tarih düşüren Cinânî'nin bunu bir ikram ümidiyle yaptığı düşünülebilir¹.

Divânda bulunan 41 kasidenin dokuzu Sultan III. Murad'a sunulmuştur. Sultan III. Mehmed'e sunulan kaside ise cülûsiye niteliğindedir. Bunun nedeni Cinânî'nin, III. Mehmed'in saltanatının ilk yılı içinde vefat etmesi olabilir. Diğer kasideler ise farklı kişilere sunulmuştur. Kasidelerini sunduğu şahsiyetlerden Sultan III. Murad'ın hocası Sa'deddin Efendi, Âzerî Efendi, Muallimzâde'nin oğlu Nişancı Mahmud Efendi ile Bursa kadısı ve sonra şeyhülislam olan Zekeriya Efendi'ye ikişer kaside yazmıştır.

Cinânî'nin kasidelerinde dikkat çeken bir nokta da nesib bölümleridir. Hayatı boyunca sürekli olarak geçim sıkıntısı çeken şâirimizin bu ruh hâli nesib bölümlerine kış mevsimi tasviri olarak yansımıştır. Cinânî, birçok kasidesinde kış mevsiminde sıkıntılarını, insanların bu mevsimde karşılaşmış oldukları zorlukları işlemiş, bir yönden bu mevsimi içselleştirmiştir.

Geldi hengâm-ı şitâ toldı bürûdetle cihân
Sûret-i serdi sipihr eyledi âfâka ayân

Nîze-i yih² ile bezr eyledi leşker-keş-i berd
Kaçurup şâh-ı bahârı anuñ oldı meydân³

Kış o kadar soğuk ve şiddetli gelmiştir ki ateşten çıkan duman bile soğuk korkusundan ateşi koyup ayrılamaz. Halk kışın soğuşundan kaçmak için cehenneme bile razı olur. Onlar için cehennem, cennet bahçesi hükmüne geçer:

Havf-ı sermâ ile tâ eyle düşer âteşe kim
Kâdir olmaz ki koyup ayrıla bir lahza duhân

Şiddet-i dey yine ol deñlü hücûm eyledi kim
Hoş gelür halka cehennem nitekim bâg-ı cinân⁴

¹ Örneğin Zeyrek Ağa'nın yaptırdığı köprü için dokuz adet tarih düşürülmüştür. Bunlardan birinin başlığında "Zeyrek Aganun köprisine Nev'i Efendi iltimâsıyla bir gicede dinmiştir. Sultan Murad otuz sikke göndermiştir" ibaresi bulunmaktadır. (C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 422-423)

² "yah" olması gerekir (O.Ü.)

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 128.

⁴ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 129.

Cinânî'nin, ailesi hakkında bilinenler ise eserlerinde verilen az miktarda bilgiden ibârettir. Künyesinden Mehmed Efendi adında birinin oğlu olduğu anlaşılıyor. Fakat babası hakkında kaynaklarda ve eserlerinde başka bilgiye rastlanmıyor. Divânda bulunan tarihlerden birinden babasının H.969/ M.1561'de öldüğü anlaşılmaktadır¹. Bir kardeşinin bulunduğu ve H.970/ M.1562'de dânişmend olduğunu bunlara düşürdüğü tarihlerden anlıyoruz². Bunun yanında bir kasidesinde bir erkek ve bir kız kardeşinin art arda öldüğü için kederlendiğini söylemektedir:

Mevt-i hemşîre ile fevt-i birâder elemi
Beni bir derde sataşdurdı ki yok aña devâ

Nice sabr eyleyeyin çıkdı evümden iki cân
Nice kan aqlamayam her-dem idüp âh u bükâ³

Başka bir tarih kıtasından da Cinânî'nin, Abdülbâki adında bir oğlu olduğunu ve H.1001/ M.1593'te vefât ettiğini öğreniyoruz⁴. Şeyhülislâm Zekeriyâ Efendi'den fetvâ istediği bir kıtasında kendi durumunu anlatırken aile fertlerinin on kişi olduğunu belirterek onların geçiminden sorumlu olduğunu ifade etmektedir:

Zeyd ma' zûl olup fakîr olsa
Olsa İstanbul içre me'vâsı

On nefer kimsenüñ aña her gün
Lâzım olsa kifâfı gavgâsı⁵

Bunun yanında Cilâü'l-kulûb mesnevisinde hasta olduğunu ve ömrünün sonuna geldiğini düşünerek geçirdiği ömre geri dönüp bakar. Koskoca ömrün boşu boşuna geçip gittiğini görür. Burada Cinânî, çoluk çocuğu ve bir ailesinin olmadığı düşüncesini uyandıran sözlerini söyler:

Ne mal ü ne mülk ü ne ferzend ü zen
Alâyık güsiste bozuk her düzen

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. x-x1 ve s. 378.

² C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 407.

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 33.

⁴ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 448-449.

⁵ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 184.

Ne hüsn-i amel var ne hayr-ı halef

Ne dürr-i girân-mâyeye var ne sade¹

Cihan Okuyucu, çelişkili olan bu durumu izah edebilecek durumda olmadığını söyley². İlk manzûme, H.1000/ M.1592 tarihinde Zekeriyâ Efendi şeyhülislâm olduğu zaman yazılmıştır. Diğer beyitlerin bulunduğu Cilâü'l-kulûb ise H.1003/ M.1594'te te'lif edilmiştir. Görüldüğü gibi iki şiir arasında üç yıllık bir dönem bulunmaktadır ve bu kısa süre içinde şâirin ailesinde köklü bir değişiklik olması zor görünmektedir. Atâyî'nin ifadesiyle “gâhî evlâd u ıyâl için temennâ-yı libâs u cihâz” için yakınında bulunduğu devlet büyüklerine kasideler sunması onu çoluk çocuk sahibi birisi olduğunu göstermektedir. Cinânî'nin şiire ne zaman başladığına dair elimizde bilgi yoktur. H.966/ M.1558'de dânişmend olduğuna dair tarih düşürdüğüne göre bu yıllarda şiir yazmakta olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Mustafa Özkan: Cinânî: Cilâü'l-kulûb(Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 63.

² C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. XI.

B. Eserleri:

Cinânî'nin dört eseri bulunmaktadır. Bunlardan ikisi *Riyâzu'l-Cinân* ve *Cilâu'l-Kulûb* adlarını taşıyan mesnevilerdir. Diğer iki eseri de *Divân'ı* ve *Bedâyü'l-âsâr* adlı mensur hikâye külliyyatıdır. Bazı kaynaklarda Cinânî'nin hamse sahibi olduğu ifade edilse de hem diğer kaynaklarda hem de Cinânî'nin eserlerinde böyle bir kayda rastlanmamaktadır¹.

1. Divân:

Cinânî'nin mürettep divânının üzerinde Cihan Okuyucu tarafından bir doktora tezi hazırlanmış ve bu çalışma basılmıştır². Divânın bilinen üç nüshasından yola çıkılarak oluşturulan tenkitli metne birçok şiir mecmuasından da ilaveler yapılmıştır.

Divân, mensûr bir dibâce ile başlamaktadır. Şâir önce kaleme hitâp eder, hamdele ve salveleden sonra divânın tertîp hikâyesine geçer. Şâir, H.994/ M. 1585 yılında Bursa'da İvâz Paşa'nın yaptırdığı medresede hizmet-i tadrîsle me'mûr olarak vazifesini yapmaktadır. Günleri bu şekilde geçmekte iken uzun bir süredir yazdığı şiirler dağınık olarak bulunmaktadır. Bir gün "âsâr-ı sadâkat-ı kâmileci cebîninden lâıyk u peydâ ve etvâr-ı meveddet-i şâmilesi çihresinden zâhir ü hüveydâ olan" bir dostu, dağınık bir halde bulunan şiirlerini henüz eli ayağı tutuyorken toplamasını ve "tertîb-i divân-ı eş'âra tâlib ve tedvîn-i nazm-ı gevher-bâra ihtimâm idüp râğıb" olmasını tavsiye eder. Bu dostun daha önce de Riyâzü'l-cinân'ın yazılmasına sebep olduğu bilgisinden yola çıkarak Âzerî Çelebi olduğunu anlıyoruz. Cinânî de bunun üzerine divânını düzenlemeye başlar ve H.994 yılının Receb ayında tamamlar (Haziran, 1585)

Divânda 41 kaside bulunmaktadır. Bunlardan dokuz tanesi çeşitli vesilelerle Sultan III. Murad'a sunulmuştur. Cinânî ölmeden bir yıl önce tahta geçen Sultan III. Mehmed'e sunulan bir cülûsiye dışında kasidesi yoktur. Diğer kasideler ise devrin büyüklerine ve özellikle ilim adamlarına sunulmuştur. Bunun yanında dikkati çeken bir

¹ "Diyâr-ı Rûmda sâhib-i hamse olanlardan ma'dûd olup..." (Beliğ: Güldeste, s. 222)

Beliğ, burada "Mahzenü'l-Esrâr u Riyâzu'l-Cinân" ifadesiyle bu iki eserin de Cinânî tarafından te'lif edildiğini söylemiştir. Bilindiği gibi Mahzenü'l-Esrâr Nizâmî'nin eseridir ve Cinânî'nin eseri buna nazîre olarak yazmıştır. Beliğ, bu iki eseri de Cinânî'ye mal etmiş ve onun eser sayısını beşe çıkartarak onu hamse sahiplerinin arasına katmıştır. Ayrıca bkz. C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. XV

² Cihan Okuyucu: Cinânî (Hayatı-Eserleri-Divânının Tenkitli Metni), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994. Ayrıca adı geçen araştırmacı tarafından Divân'dan seçmeler de yayınlanmıştır. (Cinânî: Hayatı, Eserleri ve Divânından Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996)

durum da Cinânî'nin yazdığı kasidelerden bazılarını kadınlara sunmuş olmasıdır. Bu kasideler Sultan Murad'ın annesine, Ataullah Efendi'nin eşi Şemsiye Hatun'a, Hubbî Hatun'a ve Sultan Selim'in kızı Fatıma Sultan'a yazılmıştır.

Başlığında “şikâyet” ibâresi bulunan kasideler daha çok o devrin sosyal durumunu ifade etmesi bakımından önemlidir.

Divânın “mesnevi, kıt'a, letaif, lugaz, manzum mektup” bölümünde değişik konularda yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bunların arasında değişik şahsiyetlere câize amacıyla durumunu anlatan şiirler, Karesi'de bulunduğu sırada yazdığı ve Karesi'yi hicveden bir kıt'a, bazı manzum mektuplar, latifeler, câme, baklava ve afyon istemek için yazılmış şiirler bulunmaktadır. İstanbul'dan Bursa'ya gönderdiği bir manzûm mektup, Cinânî'nin bazı arkadaşlarından bahisler ve o dönemin sosyal hayatını göstermesi bakımından önemlidir. Başka bir mektupta da Bursa'da bulunan gençler ve arkadaşları hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

Musammatlar arasında hepsi de terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmış yedi tane mersiye bulunmaktadır. Cinânî, yazdığı bu yedi mersiye ile Ulvî (öl. 1575) ve Rûhî (öl. 1605) ile birlikte edebiyatımızın en çok mersiye yazan şâiri olmuştur¹.

Cinânî'nin mersiyelerinin temel özelliği, bu şiirlere konu olan kişilerin gündelik hayatlarının ve belli başlı alışkanlıklarının övgü kalıpları çerçevesi içinde şiire yansımış olmasıdır. Onun şiirlerinde memduhlar bir takım soyut benzetmelerle değil, daha insanî ve reel tanımlarla ele alınıp övülürler. Şairin mersiye konulu kişi ile müşterek hatıraları da bu şiirlere bolca yansımıştır².

Musammatlar içinde en fazla yeri tahmis ve tesdisler tutar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Cinânî, devrinde tahmis ve tesdisleriyle iz bırakmıştır. Bunu yanında diğer musammatlardan da örnekler görmek mümkündür. Cinânî'nin tahmis yazdığı şâirler şunlardır: Bâkî'ye üç; Fevrî, Hayretî, Amrî, Ârifî ve Bostanzâde Yahyâ Efendi'ye ikişer; Nev'î, Hayâlî, Fuzûlî, Ubeydî, Misâlî, Subhî, Celîlî, Şem'î, Midhatî, Adlî ve Vusûlî'ye de birer tahmis.

Cinânî'nin tesdisleri ise şu şâirlere yapılmıştır: Bâkî'ye üç; Âzerî, Şem'î ve Fuzûlî'ye ikişer; Celâl Beg, Sırrî, Hayâlî, Hâverî, Yakînî, Yahyâ Beg, Nahvelî, Şânî,

¹ Mustafa İsen: Acıyı Bal Eylemek, Ankara, 1994, s. 10.

² M. İsen: age, s. 103.

Ulvî, Sâ'î ve Velî Efendi'ye de birer tesdis. Cinânî'nin tahmis ve tesdisleri arasında kendi şiirlerine yaptıkları ve "üstâd lâedri" olarak kaydettiği şiirler de az değildir.

Târihler kısmında bulunan 177 (Farsça olanlarıyla birlikte 211) târih kıtasıyla Cinânî, edebiyatımızın önde gelen tarih şâirlerinden biridir. Hemen her konuda târih düşüren Cinânî'nin bu târih düşürme alışkanlığının sebebi, hayatı boyunca içinde bulunduğu ve bir türlü kurtulamadığı geçim derdiyle bir derece açıklanabilir. Dikkat edilirse birçok târih kıtası devrin büyüleriyle ilgilidir.

Gazeller kısmında 311 gazel bulunmaktadır. Bu gazellerde genel olarak şâirin aşk acıları, sevgilini yanında duyulan huzur, dünyanın kötülüğü ve geçiciliği işlenmektedir. Cinânî'nin bu gazellerdeki aşk anlayışı beşerî aşk anlayışıdır. Ayrıca bu gazeller arasında erkek güzelliğini işleyen birçok şiir de bulunmaktadır.

2. Riyâzü'l-cinân:

Cinânî'nin ilk eseri olma özelliği taşıyan bu mesnevi, ahlâkî ve didaktik bir eserdir. Eser üzerinde Mahmut Şarlı tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır¹.

H.986/ M.1578 yılında Sultan III. Murad'a sunulan bu mesnevi hakkında kaynaklarda övgü dolu sözler kullanılmıştır. Meselâ Atâyî, Cinânî'nin eserin H.995/ M.1586'da istinsah ettiği bir nüshasını imza için babası Nev'î'ye gönderdiğini söyler². Birçok kaynakta *Riyâzü'l-cinân*'ın, Âzerî Çelebi'nin *Nakş-i Hayâl*'ine nazîre olarak söylendiği belirtilmiştir³. Fakat hem *Riyâzü'l-cinân* hem de *Nakş-i Hayâl*'deki ifâdeler eserin Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*⁴ adlı mesnevîsine nazîre olarak yazıldığını göstermektedir. Cinânî'nin eserindeki

Yâver olup hâme-i sihr-intisâb

Ben de diyem Ravza-sıfat bir kitâb

¹ Mahmut Şarlı: Cinani'nin Riyazu'l-Cinân'ı: İnceleme-Metin, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) Kayseri, 1994 (Dan. Prof.Dr. Cihan Okuyucu)

² "Cümleden Mahzen bahrinde Riyâzü'l-Cinân nâmına mesnevisi hayli hoş-âyende ve küşâde nazımdur. 995 târihinde itmâm eyleyüp imzâ için vâlid-i merhûma gönderdükde..." (Atâyî: Şakâyık Zeyli, s. 396)

³ Atâyî, Belîğ, Bursalı Mehmed Tâhir gibi kaynaklarda bu ifade bulunmaktadır.

⁴ İlk büyük hamse sahibi sayılan Nizâmî'nin eserlerine hem İran Edebiyatında hem de Türk Edebiyatında sayısız nazîreler söylenmiştir. Bunlardan konumuz olan Mahzenü'l-Esrâr'a yazılan nazîreler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Agah Sırrı Levend: Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1988, s. 71-79; İ.Hakkı Aksoyak: "Mahzenü'l-Esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerdeki Ortak Hikâyeler", Bilig, Ankara Güz 1996, S.3, s.182-189.

Peyrev-i üslûb-ı Nizâmî olam

Cur'a-keş-i meclis-i Câmî olam¹

ifâdelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi eser Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına nazîredir. Ayrıca *Nakş-i Hayâl*'de Cinânî ve *Riyâzü'l-cinân*'ın övülmesi ve yüceltilmesi, *Riyâzü'l-cinân*'ın daha önce te'lif edildiğini ve onun *Nakş-i Hayâl*'e nazîre olamayacağı sonucunu ortaya çıkarıyor:

Kendi gibi sözleri de hûb idi

Söz yok idi herbiri mergûb idi

Olduğu sohbetler olurdu hemân

Reşk-i çemen-zâr-ı riyâz-ı cihân

Onun için ona olup nisbeti

Buldu cinânîlik ile şöhreti²

Eserin yazılış sebebini Cinânî, şu şekilde anlatmaktadır³: Karanlık bir gece, etraf baykuşla doludur. Gece ise karganın kanadı kadar karanlıktır. Şâir, dünyanın elemeleriyle doludur. Bursa'da, baykuş gibi virâne olan evinde oturmaktadır. Etrafta ne bir dost ne de feryadını duyacak kimse vardır. Gözüne uyku girmeyen şâir, kendi haline bakar. Ömür geçmekte ve ölüme adım adım yaklaşmaktadır. İhtiyarsız bir ağlama hissi gelip gözyaşlarını inci gibi döker. Hâlis bir niyetle günahlarına tevbe eder. Bu sırada bir meleğin sesini duyar: “Bu dertlerle ne zamana kadar inleyeceksin? Bu gam ve kederden kurtulup hizmete hazır ol. Çünkü o seni sır bahçesinin konuşan papağanı eyledi. Sana verilen bu kuvveti kullanıp bu fani dünyada kendinden bir yadigâr bırak!” Bu şekilde görünmeyen ses sözünü bitirir. Bunun üzerine Cinânî, günlerce düşünür, fallara bakar ve Nizâmî ile Câmî'nin yolundan gitmeye karar verir. Eserinin birkaç bölümü ortaya çıktıktan sonra araya feleğin kötülükleri girer ve eserini yarıda bırakır. Aradan bir süre geçtikten sonra Bursa'ya gelen Âzerî Çelebi'yle tanışır. Âzerî Çelebi geldikten sonra

¹ M.Şarlı: *Riyâzü'l-cinân*, s.43.

² Azerî İbrâhim Çelebi: *age.*, s. 190-191.

³ M. Şarlı: *Riyâzü'l-cinân*, s. 38-51.

sohbet meclislerinde şâirlerin yazdıkları şiirleri dinlemeye başlar. Cinânî de yarım bıraktığı eserini büyük bir alçakgönüllülük ile Âzerî Çelebi'ye sunar. Bu eseri okuyan Âzerî Çelebi, ona eserini tamamlamasını, elindeki bu mücevherin mutlaka bir alıcısının olacağını söyleyerek teşvik eder. Bunun üzerine Cinânî, eserine tekrar başlar ve 986 yılının zilhicce ayının başlarında (Ocak, 1579) eserini tamamlar.

Eser, besmele hakkında bir bölümle başlar. Burada Cinânî, besmeleyi oluşturan harflerin noktalarına kadar birtakım anlamlar yükler. Daha sonra, klasik bir mesnevide bulunan münâcât, naat, mirâc, kaleme hitap, söz'ün özelliklerini anlatan bölümler gelir. Nizâmî, Câmî ve Nevâî hakkındaki bölümden sonra sebab-i te'lif ve Sultan III. Murad'ın medhiyesiyle asıl konuya geçilir.

Riyâzü'l-cinân, yirmi "makâle"ye ayrılan *Mahzenü'l-Esrâr*'dan farklı olarak yirmi "ravza"ya ayrılmaktadır. Her ravzada bir konu bulunmaktadır. Şâir burada okuyucuya seslenerek birtakım öğütlerde bulunur. Ravzalardan sonra da "destan" başlığı altında konuya uygun hikâyeler anlatır. Bu şekilde şâir hem öğütlerini ibretlik hikâyelerle destekler hem de okuyucuyu fazla sıkmamış olur. *Riyâzü'l-cinân*'ı oluşturan "ravza"ların konuları ise kısaca şöyledir:

I. Ravza, pâdişâhlar, emirler, sultanlar yani devlet yöneticileri hakkındadır. Onları işlerinde adâletli davranmaya, reayâya şefkatle yaklaşmaya ve ülkesini barış içinde yönetmeye teşvik eder.

II. Ravza, vezirler hakkındadır. Binalar yapmanın gereksizliği, makamlarında gurura kapılmamalarını, hastalarla ve fakirlerle ilgilenmelerini öğütler.

III. Ravza, ümerâ ve vâliler hakkındadır. İşlerinde âdil davranmalarını, şefkat ve merhametli olmalarını söyler.

IV. Ravza, kadılar hakkındadır. Her işlerinde âdil davranmalarını, bir saat adaletin bir senelik ibadetten üstün olduğunu söyler. İşlerine rüşvet sokmamalarını tavsiye eder.

V. Ravza, dünya malı peşinde koşmama ve dünyanın geçiciliği hakkındadır.

VI. Ravza, kin ve öfkenin kötülüğü ile onlardan uzak kalarak merhametli davranmanın faydaları hakkındadır.

VII. Ravza, insanın başına gelen bela ve musibetlere sabretmek ve bunun mükâfatını Allah'tan beklemek hakkındadır.

VIII. Ravza, cömertlik ve eliaçıklığın faydaları hakkındadır.

IX. Ravza, söhbet adabı ve dostluğun önemi ve faydaları hakkındadır.

X. Ravza, vehim ve düşüncelerden kurtulup Allah'a teslim olmak, ona sığınmak hakkındadır.

XI. Ravza, uzlete çekilmenin ve halktan uzaklaşıp Hakka yakınlaşmanın fazileti hakkındadır.

XII. Ravza, açgözlülüğün kötülüğü, kanaatkârlığın üstünlüğü ile haramdan sakınmanın ve helal kazancın meziyeti hakkındadır.

XIII. Ravza, kavga, çekişme ve düşmanlıktan sakınıp barış içinde yaşamının güzelliği ve üstünlüğü hakkındadır

XIV. Ravza, ahde vefa, verdiği sözü yerine getirmenin önemi ve fazileti hakkındadır.

XV. Ravza, gıybet ve dedikodunun kötülüğü ve bu davranışları yapanların kötü ve sevimsiz insanlar oldukları hakkındadır.

XVI. Ravza, harama bakmak, zina etmek, şarap içmek gibi büyük günahlardan uzak durmak hakkındadır.

XVII. Ravza, çok ve gereksiz konuşmanın çirkinliği, az ve öz konuşmanın fazileti hakkındadır.

XVIII. Ravza, şeyhlerin, sâlihlerin önemli kişiler oldukları ve onlara duyulan saygı ve muhabbetin güzelliği hakkındadır.

XIX. Ravza, ilmin önemi ve ilmi elde etmek için hiçbir fedâkârlıktan kaçınılmaması hakkındadır.

XX. Ravza, aşk ve sevgini yüceliği hakkındadır.

3. Cilâü'l-kulûb:

Cinânî'nin bu son eseri, *Riyâzü'l-cinân* gibi didaktik ve ahlâkî bir mesnevîdir ve yapı şeması da bu eserle bir paralellik taşır. Bu eser de *Riyâzü'l-cinân* gibi 20 bölümden oluşur. Her bölümde ayrı bir öğüt ve bu öğütle ilgili olarak bir hikâye anlatılır. Yalnız

Riyâzü'l-cinân'daki “ravza”ların yerini burada “ıkd”lar almıştır. Cinânî'nin bu mesnevîsi Mustafa Özkan tarafından yayımlanmıştır.¹

Mesnevînin hem başında hem de sonunda “sebeb-i te'lif” başlığı altında iki bölüm bulunması ilginçtir. Aslında bu iki yazılış sebebi birbirini tamamlar mahiyettedir. Eserin son “ıkd”ından sonra gelen “dâstân-ı belâgat-nişân ân cüvân-ı âli-şân ki sebeb-i te'lif-i in kitâb-ı müstetâb...” başlıklı bölümde bu kitabın yazılış sebebi olarak başından gelen bir olayı anlatır: İstanbul'da, görevinden ayrılmanın üzüntüsüyle oturmaktadır. Kaderin hükmü onda ne bir sevinç ne de safa bırakmamıştır. Bundan dolayı şiiiri de unutmamıştır. Bir gün mecliste otururken içeriye güneş gibi parlak ve çok güzel bir delikanlı girer. Bu delikanlı aynı zamanda bütün ilimlere vâkıf ve çok iyi bir şâirdir. Cinânî'ye bir soru sorar. Cinânî de bu soruyu cevaplar. Verilen bu cevaptan çok memnun kalan delikanlı, Cinânî'den kendisine hoca olmasını ister. Cinânî de bu talebi kabul ederek ona ilim öğretmeye başlar. Süt ve şeker gibi kaynaşıp iki kardeş gibi geçinmeye başlarlar. Fakat zamanla hoca öğrencisine âşık olur. Bu aşkın etkisiyle Cinânî'nin dili çözülür ve aşkın verdiği feyzle birçok gazel yazar. Ayrıca bu eser de onun şâire verdiği feyzle meydana gelmiştir².

Mesnevînin başında bulunan “der sebeb-i-te'lif-i kitâ-ı belâgat-nisâb...” bölümünde ise şâir şunları anlatır: Bir gün şâir hasta olur. Ama ne hastalık? Aylardan temmuz ve her yer çok sıcak olmasına rağmen kendisi titremektedir. Bu halde iken ölüm korkusu, gönlünde ne sıhhat ne de hayat ümidinden eser bırakmıştır. Ölüm ihtimalini aklına getirince geriye dönüp geçmiş ömrüne bir defa bakar. Bu fani ömründe bir şey yapmadığını görür. Aklına daha önce yazdığı *Riyâzü'l-cinân* aklına gelir: Bu eseri daha önce yazmıştır ve çok da rağbet görmüştür. Eger ölmezlik isterse bu eser yeter. Bu halde iken gönlünden, eğer iyileşirse bir eser daha yazma isteğini geçirir. Çünkü herkes bilir ki şahitliğin ölçüsü ikidir. Aradan bir zaman geçtikten sonra iyileşir ve kitabı yazmaya başlar. Eserinin *Şehnâme*'nin vezninde olması gerektiği bir ses tarafından istenir. Eğer şâirliği yardım ederse Firdevsî gibi olmak ister. Çünkü bugün şiiir meydanın pehlivanı Cinânî'dir. Bu zamanlarda bir şâir *Usûl* adında bir kitap yazmış. Bu kitabın manâsı güzel fakat edâsı usûle uygun değildir. Bu kitaba bir nazîre yazıp

¹ Mustafa Özkan; Cinânî: *Cilâü'l-kulûb* (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1990.

² M. Özkan: *Cilâü'l-kulûb*, s. 254-257.

edâsı hoş ve güzel bir eser meydana getirmek ister. Yine de âlem içinde düşmalığa gerek yoktur ve Yahyâ'nın ruhuna dua etmek gerekir¹.

Cilâü'l-kulûb mesnevîsi Taşlıcalı Yahyâ'nın *Usûlnâme*'sine nazîre olarak yazılmıştır. Cinânî, bu eseri edâsından dolayı beğenmez ve ondan daha iyi bir eser yazmak için yola çıkar. Fakat şâirler arasında düşmanlığın ve çekişmenin olmaması gerektiğini söyleyip Yahyâ Bey'in ruhu için dua okumayı ihmal etmez.

Eserin son tarafındaki Ebusssuûdzâde'ye teşekkür eden bölümünde, eserini Bursa'da yazmaya başladığını, bir iki bölüm yazdıktan sonra İstanbul'a gittiğini ve buradaki geçim derdinin eserini unutturduğunu söyler. Daha sonra Ebusssuûdzâde'nin meclisine girer. Her zaman sohbetlerinde ilimden bahsederler. Bir gün Ebusssuûdzâde, Cinânî'nin elindeki müsveddeleri görür ve çok beğenir, Cinânî'den bu eserini tamamlamasını ister. Cinânî de gece gündüz demeden eserini yazar ve bitirir².

Cilâü'l-kulûb hakkında gerek eski kaynaklar³ ve gerekse son dönem araştırmacılar,⁴ bu mesnevînin yazılış sebebi olarak devrin meşhur erkek güzellerinden Sarrâczâde Mehmed'i gösterirler. Fakat eserde geçen

İderdi anuñ midhatin hâs u âm
Anuñ-çün aña Midhatî idi nâm⁵

beytindeki Midhatî ismi bu bilgilerin tamamen yanlış olduğunu gösteriyor. Mustafa Özkan'ın "yirminci ikddan sonra, kitabın yazılışına sebep olduğunu söylediği, devrin meşhûr güzellerinden Saraçzâde'ye ayrılan iki bölüm yer alır" ifâdesini neye dayandırdığı ise anlayamamıştır. Eserin adı geçen bölümlerinde hiçbir şekilde Sarrâczâde'nin ismi geçmemektedir. Bu bölümdeki olaylar ve bu olayların kahramanının adının Midhatî olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir⁶.

¹ M. Özkan: *Cilâü'l-kulûb*, s. 66-67.

² M. Özkan: *Cilâü'l-kulûb*, s. 264.

³ "Kitâb-ı mezbûruñ te'lifine bâ'is olan mahbûb-ı ra'nâ vü dil-ber-i müstesnâ şüh-ı serâmed Serrâc-zâde Şâh Mehemmed ..." (Beliğ: Güldeste, s. 223)

⁴ C. Okuyucu: *Cinânî Divânı*, s. XXVIII; M. Özkan: *Cilâü'l-kulûb*, s.39.

⁵ M. Özkan: *Cilâü'l-kulûb*, s. 257.

⁶ Kaynaklarda Midhatî adlı bir şâire rastlayamadık. Fakat Cinânî'nin divânında Midhatî'nin gazeline yapılmış bir tahmis bulunmaktadır. (C. Okuyucu: *Cinânî Divânı*, s. 257-258)

Sarrâçzâde Mehmed ise Cinânî'nin *Divân*'ında en çok adı geçen kişilerin başında gelir¹.

Daha önce de ifade edildiği gibi 20 “ıkd”dan oluşan *Cilâü'l-kulûb*, 20 “ravza”dan oluşan *Riyâzü'l-cinân* ile yapı olarak benzerlik taşır. Bölümlerde işlenen konular da hemen hemen aynıdır. Fakat *Cilâü'l-kulûb*'da konuların anlatımında ve ele alınış biçiminde dinî yön daha ağır basar. *Cilâü'l-kulûb*'da ömrünün sonuna gelmiş, deneyimli bir kimsenin nasihatları vardır. *Riyâzü'l-cinân*'da ise anlatım daha sade ve basit, hikâyeler ise günlük hayatın daha çok içindedir². *Cilâü'l-kulûb*'u oluşturan bölümlerde şu konular ele alınmaktadır: Birinci ıkd'da sultanlara, ikinci bölümde vezirlere ve üçüncü bölümde yöneticilere ve komutanlara nasihatler verilmektedir. Dördüncü bölümde zengin ve servet sahibi olanların cimrilik yapmamaları öğütlenmektedir. Beşinci bölümde kanaat ve tokgözlülüğün fazileti işlenmektedir. Altıncı bölümde cömert kimseler övülmektedir. Yedinci bölüm doğruluğun ve doğru sözün iyiliği ve yalannın kötülüğüne dairdir. Sekizinci bölüm ağırbaşlılık ve hilmin fazileti, öfkenin ve hışmın kötülüğü hakkındadır. Dokuzuncuda sabır ve başa gelen belalara dayanmanın ödülünün er geç alınacağı konusu işlenmektedir. Onuncu bölümde insanlar arasında yardımlaşma ve kardeşliğin güzelliği ele alınmaktadır. Onbirinci bölüm verdiği sözde durmak hakkındadır. Onikinci bölümde yüksek ve taştan binalar yapmanın sakıncaları işlenmektedir. Onüçüncü bölüm, şarabın kötülüğü ve içki meclislerine devam etmenin zararları hakkındadır. Ondördüncü bölümde kadınların kötülüğü ve onlardan uzak durmanın gerekliliği konusu ele alınmaktadır. Onbeşinci bölüm ise erkeklere düşkün olmanın çirkin bir huy olduğu ifade edilmektedir. Onaltıncı bölümde namazı terketmemek gerektiği söylenmektedir. Onyedinci bölümde haram yemenin kötülüğü ve helal kazancın önemi vurgulanmaktadır. Onsekizinci bölüm çok konuşmanın zararları hakkındadır. Ondokuzuncu bölüm ilim elde etmenin güzelliği, yirminci bölüm de aşkın güzelliği hakkındadır.

¹ Bu şiirlere örnek olarak *Divân*'ın Gazeller kısmındaki 29, 150, 151, 309, 310 ve 311. gazellere bakılabilir (Bunlardan son üç tanesi müstezâd şekliyle yazılmıştır).

² M. Özkan: *Cilâü'l-kulûb*, s. 39.

4. Bedâyiü'l-âsâr:

Bedâyiü'l-âsâr hakkında daha ayrıntılı bilgiler “eser incelemesi” bölümünde verilecektir.

C. Edebî Şahsiyeti:

Cinânî'nin edebî kişiliği hakkında kaynaklar oldukça cömert davranmışlardır. Âşık Çelebi, H.976/ M.1568'de tamamladığı *Meşâirü'ş-şuarâ*'da Cinânî'den övgüyle bahsetmektedir¹. Âşık Çelebi'nin ifadeleri, Cinânî'nin o yıllarda tanınmaya ve edebî çevrelerde dikkat çekmeye başladığını göstermektedir. Tezkiresini H.994/ M.1585'te tamamlayan Hasan Çelebi de aynı şekilde onun çok yönlülüğüne dikkat çekmektedir². Atâyî, *Şakâyık Zeyli*'nde Cinânî'ye diğer şairlere kıyasla daha fazla yer vermiştir. Babasıyla olan yakınlığından dolayı onu iyi tanıyan Atâyî'nin Cinânî hakkında verdiği bilgiler ve vardığı hükümler onun hakkındaki en güvenilir bilgiler olmuştur³. Atâyî, Cinânî'nin üç dilde şâir olduğunu söylemesine rağmen eserlerinde Arapça şiir bulunmamaktadır. Divânında ve mesnevilerinde parça parça Arapça şiirler bulunmasına rağmen müstakil bir gazel bile yoktur. İlmiye sınıfından olduğu için Arapça bildiği konusunda hiçbir şüphe olmamasına rağmen şu anda elimizde Cinânî'nin Arapça şiiri bulunmamaktadır. Divânındaki Farsça şiirleri ise bir divânçe oluşturacak kadar fazladır⁴. Cinânî'nin, Divân'ın mensûr dibâcesinde kendi kalemi için kullandığı "hâme-i dü-zebân" ifâdesi, onun aslında sadece Farsça ve Türkçe şiirler yazdığını göstermektedir. Eserlerinde tek tük rastlanan Arapça ibâreler ise hemen her klasik şâirde görülenlerden daha fazla değildir.

Cinânî, diğer Türk şâirler gibi kendisini Fars şiirinin büyükleriyle karşılaştırmaktan hoşlanır. Zaten yazdığı iki mesnevide de açık bir İran etkisi görülmektedir. Bunlardan *Riyâzü'l-cinân*, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ına nazîredir⁵.

¹ "Latîf ehl-i ilm ü marifet ve şi'rin her nev'e irâdına sâhib-i kudretdür. Tab'-ı şâmili ve bu fende tederrüb-i kâmilî vardır. Gûşa tokenmaduk gûşelere dest urur ve tasavvur itdüğü hayâlleri âyine-i hüsn-i edâda görür." (Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 2406, v.84b)

² "Hakkâ ki mezâyâ-yı fazl u kemâl, mukâbil-i zamîr-i bî-misâli olmagla suver u nukûş-ı ulûm dâimâ melhûz u manzûri ve dîde-i dîrbînine ayne'l-yakîn olan eşkâl-i mesâil-i müşkile her an mahfûzî olup kat'a mehcûri degüldür. Gülistân-ı cinânun riyâzîn-i maârif ile tezyîn idüp hûru'l-ayn-ı letâifden pürtemkîn olduğundan gayrı eş'ârı dahî mertebe-i kabûle karîn ve nâmzed-i medh ü tahsîn olmuştur." (Hasan Çelebi, C.I, s. 267)

³ "Merhûm-ı mezkûr fezâil-i kesîre ile meşhûr, elsine-i selâsede nazm u nesre kâdir, bî-nazîr münşî vü hûb şâir, ulûm-ı Arabîyeden hissemend, maârif-i cüz'îye ile şöhre-bend, hoş-tab' u sâfi-fuâd, şûh-meşreb ve dervîş-nihâd idi." Atâyî: *Şakâyık Zeyli*, s. 396.

⁴ "Eş'âr-ı fârisiyesi de rengindir." (Bursalı Mehmed Tâhir: Osmanlı Müellifleri, C.II, İstanbul, 1333, s. 125)

⁵ Yâver olup hâme-i sihr-intisâb
Ben de diyem Ravza-sıfat bir kitâb
Peyrev-i üslûb-ı Nizâmî olam

Diğer mesnevisi olan *Cilâü'l-kulûb* da *Şehnâme*'nin vezniyle yazılmıştır¹. Şiirlerinde kendisini İran şiirinin büyükleriyle karşılaştırır ve onlardan daha büyük şâir olduğunu söylemektedir:

Dil-şâdsın zemânede sen izz ü kadr ile
Ben vasfuñ ile niteki Selmân-ı rûzgâr

Çokdan yakardı âteş-i mihnet vücûdumu
Teskîn ider bu şi'r-i safâ-bahş u âb-dâr²

Cinânî bu gazelde şîve-i Selmân hatm olmuş
Anuñla âhir olsun midhat-i sultân-ı hûbân³

Ey Cinânî revnak-efrûz-ı diyâr-ı Rûmsın
Nâmını aındurmaz olduñ Husrev ü Hâcûlaruñ⁴

Sultan III. Murad'a sunduğu bir kasidede sultanın savaşlardaki maharetini ve ordusunun gücünü tasvir ederken kendi şiirinin de bu ordu gibi güçlü ve yenilmez olduğunu söyler. Onun şiirindeki beyitler birer kan dökücü asker gibidirler. Bu beyitlerle Cinânî'nin kasidesi demirden bir kale gibi olmuştur. Şiirinde kullandığı kalem bu kalenin üstüne bayrak dikmektedir. Altı dilimli topuz benzeyen kalemiyle şiirini iki kola ayırmış ve şiirinin beyitlerinde birçok yüksek sancak dikmiştir:

Asker-i cerrâridur ebyât-ı eş'ârı anuñ
Nasb idüp geldi Cinânî-i suhen-perver alem

Kal'a-i pûlâda dönmişdür kasîdem gûyiyâ
Hâme-i şi'rüm diküpdür üstine yer yer alem

Cur'a-keş-i meclis-i Câmî olam (Riyazu'l-Cinân, s. 43.)

¹ O dem münhî-yi gayb kıldı hitâb
Ki Şehnâme bahrinde olsun kitâb
O bahr-ile vardur benüm ülfetüm (M. Özkan: *Cilâü'l-kulûb*, s. 65.)

² C.Okuyucu: *Cinânî Divânı*, s. 15.

³ C.Okuyucu: *Cinânî Divânı*, s. 539.

⁴ C.Okuyucu: *Cinânî Divânı*, s.522.

Şeşper-i kilkümler tertîb-i cenâheyn eyledüm

Saff-ı eş'ârında dikedüm niçe bâlâ-ter alem¹

Cinânî'nin bütün hayatına yayılan fakirliği ve geçim sıkıntısı onun şâirliğine gölge düşürememiş, şairliği de refaha kavuşturamamıştır. Bütün hayatı devrin büyüklerine câize umuduyla şiirler sunmakla geçmiştir:

Benem ol nükte-güzârende-i erbâb-ı suhen

Tâlib-i ilm ü hüner râğıb-ı fazl u irfân

İctihâd üzre olup nâzım-ı eş'âr olsam

Gûş iden anı kıyâs oldur ider istihsân

Bu kadar fazl u kemâlât ile ünsüm var iken

Vahşet-i fakr u fenâ ırzuma virdi noksân

Beste-i bend-i belâ pâ-yı küme-yi tab'um

İdemez arsa-i meydân-ı suhende cevelân²

Devrin büyük şâirlerinden Bâkî'nin, Cinânî'nin bir şiirini beğenmesi ve hakkında övgü dolu sözler söylemesi şâirimizi oldukça mutlu eder. Tarafsız bir gözle bakıldığında her bir beytinin bir filori edebileceğini söyleyerek şiirine fiyat biçmekten geri kalmaz:

Edâ-yı pâk ile vassâf olup ferîdüni

Senâsın itmedi mi Bâki-i suhen-perver

Ögünmek olmasun insâf idince her beyti

Bu nazm-ı pâk u selîsün birer filori deger³

Şâirin yakın arkadaşlarından biri olan Azerî İbrahim Çelebi, *Nakş-ı Hayâl* adlı mesnevîsinin sonunda bu mesnevînin yazılmasına sebep olduğunu ifade ettiği Cinânî hakkında nazmının çok kuvvetli, tabiatının ise nüktedân olduğunu söyler. Cinânî ona göre mesnevî sahasında ikinci bir Firdevsî'dir:

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 12.

² C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 29.

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 109.

Bana da bir merd-i fesâhat-nümâ
Oldu bu nazma sebep-i ibtidâ

Sözleri hod bezme safâ-bahş idi
Tîre olan kalbe ziyâ-bahş idi

Nağme-serâ olmasa bülbül gibi
Gelmez idi meclisine gül gibi

Nâdire-gû şâ'ir-i mümtâz idi
Şîve-i nazm içre ser-efrâz idi

Onda niçe nükte ki mestûrdur
Her biri bir cilve-nümâ hûrdur

Hâmesidir çeşme-i Kevser hemân
Yâhûd oldu ona berâber hemân

Onun ile ülfet eden bir nefes
Haşredeğin sobetin eyler heves

Şâhı idi nazmı kamu nâmenin
Aynı idi her biri şeh-nâmenin

Kendi de Firdevsî'ye olup karîn
Nazm ile olmuştu ona câ-nişîn

Nisbet olunsaydı ger ol iki şık
Ma'naları olur idi müttefik

Yani bunun nâmı Cinânî idi

Ma'nâda Firdevsî-i sâni idi¹

Cinânî'nin hakkında kaynakların verdiği bilgiler arasında dikkat çekenlerinden biri de onun tahmîs ve tesdîs konusunda yetenekli olduğudur.² Divânında bulunan doksanın üstündeki tahmîs ve tesdîsleri bunu doğrular niteliktedir. Bu tahmîs ve tesdîsler kendisinden daha eski veya çağdaşı olan otuzun üzerindeki şâirin gazellerine, kendi gazellerine ve "lâ-edrî" gazellere yapılmıştır. Bunlardan en fazla dikkat çeken, Bâkî'nin gazellerine yapılanlardır. Cinânî, Bâkî'nin üçer gazeline tahmîs ve tesdîs yapmıştır. Cinânî'nin Bâkî'ye özel bir ilgi duymasının sebebi, yukarıda verdiğimiz beyitlerde de ifade edildiği gibi Bâkî'nin Cinânî'nin şiirlerini övmesi olabilir. Bunun yanında Cinânî Divânı'nda bulunan bazı gazellerin Bâkî'ye nazîre olduğunu ve onun şiirlerinin etkisi altında kaleme alınmış olduğunu görmekteyiz. Divânda bulunan

Hicâb eyler görüp mihr-i cemâlûñ ey kamer kevkeb
Görinmez ol cihetden kimseye vakt-i seher kevkeb³

matla'lı gazel Bâkî'nin:

Ayaguñ topragın özler bulurken gökde yir kevkeb
İşigüñ cânibin gözler zehî âli-nazar kevkeb⁴

gazeline nazîredir. Yine Cinânî'nin

Dil-i sûzâmı şevk-i ârız-ı cânâna tapşurdum
Mahabbet meclisinde şem'a bir pervâne tapşurdum⁵

matla'lı gazeli Bâkî'nin:

Dil-i pür-derd-i mecrûhı der-i cânâne tapşurdum
Varup dâru'ş-şifâya yine bir dîvâne tapşurdum⁶

matla'lı gazeline nazîredir.

Bununla berâber Cinânî'de belirgin bir Hayâlî etkisi de görülmektedir. Hayâlî'nin birer gazeline tahmîs ve tesdîsin yanı sıra birçok gazel de Hayâlî'ye nazîredir:

¹ Azerî İbrâhim Çelebi: Nakş-ı Hayâl(Haz. Ahmet Mermer), Ankara, 1991, s. 190-191.

² "tab'ı tahmîs ve tesdîse çeşbân idi." Es-seyyid Rızâ: Tezkire-i Rızâ, İstanbul, 1316, s. 25.

"Kuvve-i şâirânesi muhammes ve müseddeslerinde daha ziyâde görülür." (OM, C.II, s. 125)

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 468.

⁴ Bâkî Divânı, (Haz. Sabahattin Küçük), Ankara, 1994, s. 111.

⁵ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 538.

⁶ Bâkî Divânı, s. 311.

Cinânî'nin

Mahabbet sûzîşinden sanma ey âşık ferâgum var
Ser-â-pâ âteş oldum lâle-veş sînemde dagum var¹

matla'lı gazeli Hayâlî Bey'in:

Başumda mûy-ı jülide tenümde tâze dagum var
Melâmet mülkinüñ sultânıyam tugum otugum var²

gazeline;

Aceb mi ol kamer-sîmâ gelürse gâh gâh ahşam
Felekde âdet olmuşdur togar zîrâ ki mâh ahşam³

diye başlayan gazeli ise Hayâlî Bey'in :

Demiş varsam gerek bîçâreme ol yüzi mâh ahşam
Günidür eyleseñ peydâ baña ey dūd-ı âh ahşam⁴

matla'lı gazeline nazîredir.

Cinânî'nin yakın arkadaşlarından biri olan Nev'î'ye de nazîreler söylemiş olmasını tabii karşılamak gerekir. Örnek vermek gerekirse Cinânî'nin

Kapuñda çâker olmak dehre sultânın olmadan yegdür
İşigüñde gedâlık şâh-ı devrân olmadan yegdür⁵

matla'lı gazeli Nev'î'nin

Senüñ mahzûnuñ olmak baña şâdân olmadan yegdür
Gamuñla ağlamak illerle handân olmadan yegdür⁶

gazeline,

Dil-i mahzûna düşmez şâd-kâm olmak vefâlardan
Unutma sen kuluñ düşdükçe sultânım cefâlardan⁷

gazeli de

İdüp kat'-ı ta'alluk tig-i hecr ile gedâlardan
Neden düşdi kesildüñ pâdişâhum âşinâlardan¹

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 494.

² Hayâlî Beg Divânı, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Ankara, 1992, s. 147.

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 550.

⁴ A.N.Tarlan: Hayâlî Beg Divânı, s. 217.

⁵ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 477.

⁶ Nev'î Divânı, (Haz. Mertol Tulum-M.Ali Tanyeri) İstanbul, 1977, s. 309.

⁷ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s.562.

gazeline nazîre olarak yazılmıştır. Bunun gibi örnekler artırılabilir.²

Cinânî'nin etkisinde kaldığı bir diğer şâir de Hayretî'dir. Cinânî'den bir kuşak önce yaşamış olan Hayretî'nin etkileri belirgin bir şekilde görülmektedir. Örneğin Cinânî'nin

Seng-i gamla şîşe-i dilden figâr eksük degül
Ol sebepdendir ki dâyim inkisâr eksük degül³

gazeli, Hayretî'nin

Fürkat içinde gam u endûh-ı yâr eksük degül
Şâd ol ey dil saña bu gurbetde yâr eksük degül⁴

gazelinden izler taşımaktadır. Yine Cinânî'nin

Gönlümü bend eyledi ol perçem-i pür-ham benüm
Her dem eyler hâtır-ı mahzûnumu dirhem benüm⁵

matla'lı gazeli Hayretî'nin

Nem begendi yâ neremden hazz ider bilsem benüm
Niçe yıldur bir dem ayrılmaz yanumdan gam benüm⁶

gazeline nazîre olarak yazılmıştır.

Cinânî'nin şiirlerinde genellikle dünyadan ve felekten şikâyet, sevgiliden ayrı kalmaktan dolayı duyulan hüznün, rakîbe karşı duyulan kin, rind-meşreblik, dünyaya barışı boşvermişlik ve fakirliğin etkisiyle dünyadan şikayet konular işlenmiştir. Şâir, mesnevilerinde didaktik bir üslûb kullanırken Divân'ında ve *Bedâyü'l-âsâr*'ında nisbeten nüktedân ve rind-meşreptir.

Şiirlerinde kullandığı dil ise çoğunlukla sade ve akıcıdır. Atasözü ve deyimlerden oldukça sık faydalanan Cinânî'nin nüktedân bir kişiliğe sahip olması onun geniş kitleler içinde okunmasına yol açan sebeplerden yalnızca biridir.

Cinânî, kimi zaman Mecnûn'un bile adını andırmayan büyük bir âşıkken:

Diñlesün bir-dem Cinânî ile yâruñ kıssasın

¹ M.Tulum: Nev'î Divânı, s. 441.

² Bu örneklerden başka Cinânî'nin 16 ve 154. gazelleri Nev'î'nin 34 ve 312. gazellerine nazîre olarak gösterilebilir.

³ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 534.

⁴ Hayretî Divânı, (Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri) İstanbul, 1981, s. 293

⁵ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 539.

⁶ M.Çavuşoğlu: Hayretî Divânı, s. 297.

Kıssa-i Mecûn u Leylâdan rivâyet isteyen¹

Kimi zaman da sevgilinin peşini bırakıp ilahî aşka meyl eder:

Bizi sanmañ ricâmuz vuslat-ı cânânadur şimdi

Usanduk cânumuzdan meylümüz hicrânadur şimdi²

Cinânî'nin meddahlığı konusunda ise şunlar söylenebilir: *Bedâyiü'l-âsâr*'ın te'lifi sırasında III. Murad'ın meddahlarından biri olan Derviş Eğlence'nin Cinânî'ye oynadığı oyun bütün kaynaklar tarafından bildirilmiştir. Sözkonusu, bir padişaha sunulması gereken bir hikâye külliyatı ve olayın kahramanlarından birinin mesleğinin meddahlık olması dolayısıyla bazı modern kaynaklar Cinânî'nin padişah III. Murad'ın meddahlığını yaptığını söylemişlerdir³. Bu kaynakların yanılığının bir sebebi de *Bedâyiü'l-âsâr*'ı bilimsel olarak ilk olarak ele alan Fuat Köprülü'nün bunu “*Meddahlar*” başlığını taşıyan bir makalesinde yapmış olmasıdır. Ne eski kaynaklarda ne de Fuat Köprülü'nün makalesinde Cinânî'nin meddahlığına dair hiçbir ifade bulunmamaktadır.

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 565.

² C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 614.

³ Özdemir Nutku: Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri, Ankara, 1997, s. 22 ve 335; aynı yazar: “XIV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Bursalı Kıssahanlar ve Meddahlar”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara, 1997, s. 249-251; Refik Ahmet Sevengil: İstanbul Nasıl Eğleniyordu, İstanbul, 1985, s.58-60; Reşad Ekrem Koçu: “Cenani(Bursalı Mustafa)” İstanbul Ansiklopedisi C. VII, İstanbul, 1965, s. 3489-3490.

II. BÖLÜM

ESER İNCELEMESİ:

Cinânî'nin mensur olan tek eseri *Bedâyiü'l-âsâr*'dır. Bu eserin ismi konusunda kaynaklarda farklı farklı görüşler bulunmaktadır. Eski kaynaklarda eserin adı *Bedâyiü'l-âsâr* olarak geçmekle birlikte elimizde bulunan nüshaların hiçbirinde bu isim zikir edilmemektedir. Eserin eldeki nüshalarında ismi *Letâif-i Cinânî*,¹ *Kitâb-ı Letâif-i Cinânî*,² *Târih-i Şeyh Cinânî*,³ *Letaifnâme*,⁴ *Nevâdir-i Cinânî*⁵ olarak geçmektedir.⁶ Fuat Köprülü de elinde bulunan hikâye külliyyatının isminin belirtilmemesine karşın Cinânî'nin eseri olduğunu ifade etmektedir. Köprülü'ye göre Cinânî'nin *Bedâyiü'l-âsâr* adlı eseri hakkında hiçbir bilgi yoktur. “Hatta Katip Çelebi bile bu eseri görmemiştir”⁷ Fakat hem *Keşfü'z-zünûn*'da hem de *Keşfü'z-zünûn Zeyli*'nde eserin adı ve müellifi açık bir şekilde belirtilmektedir. Hatta eserin “nevâdirü'l-hikâyât”tan olduğu söylenerek konusunun ne olduğu bile ifade edilmiştir.⁸ Edgar Blochet, Paris Bibliothèque Nationale'deki *Bedâyiü'l-âsâr* nüshasıyla ilgili olarak eserin isminin diğer nüshalarda başka şekillerde geçtiğini, sadece bu kütüphanede bulunan nüshada eserin gerçek isminin geçtiğini söylemektedir.⁹ Fakat nüshanın elimizdeki mikrofilmde metin içinde eserin isminin zikredilmemesi, nüshanın zahriyesinde veya sonunda böyle bir ibarenin olması ihtimalini akla getirmiştir.

Bedâyiü'l-âsâr'ın ne zaman te'lif edildiğine dair ne kaynaklarda ne de nüshalarında herhangi bir kayıt vardır. Eserdeki hikâyelerden de bir tarih çıkarılamamaktadır. Yalnız son bölümdeki “acîbe ve garîbe” kısmındaki bir acîbede,

¹ Paris Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Nr. 385

² Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yz.842

³ Gotha Kütüphanesi Doğu Yazmaları Nr. 231

⁴ Macaristan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmalar Török. O.190

⁵ Cambridge Kütüphanesi Or. 680

⁶ Burada eserin genel bir yanlışlık olarak letâifnâme türünün içine dahil edildiği düşünülebilir. Letaifnameler, bilindiği gibi küçük fıkra veya anekdot gibi kısa metinlerden oluşmaktadır. Fakat *Bedâyiü'l-âsâr*, bunlara göre oldukça uzun sayılabilecek metinlerden oluşmaktadır. Zaten Cinânî de eserini oluşturan metinlere “hikâyet” başlığını koymuştur. Metin içinde, bir hikâyeden sonra “latife” adını verdiği bir fıkraya da yer vermesi, eserin isimlendirilmesi konusunda herhangi bir tereddüde yer bırakmamaktadır.

⁷ Köprülü: age, s.389.

⁸ Katip Çelebi: *Keşf el-Zünûn*, C.I, İstanbul, 1972, s.229; Bağdatlı İsmail Paşa: *Keşf el-Zünûn Zeyli*, C.I, İstanbul, 1972, s.169. Ayrıca bkz. Cihan Okuyucu: “*Mustafa Cinânî ve Bedâyiü'l-âsâr'ı*” İÜFTD Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, S.13, Sene: 1983-1987, İstanbul, 1987, s. 362 ve Hasan Kavruk: *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul, 1998, s.89.

⁹ “Bu hikâye derlemesinin gerçek adı Sultan III. Murad'a ithaf edildiği gibi “*Bedâyiü'l-âsâr*”dır. Letâ'ifin bu gerçek ismi sadece elimizde bulunan örneğinde geçmektedir” Edgar Blochet: *Catalogue Des Manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale*, Paris,1932, s. 162.

998 senesi recep ayında Ayasofya'daki bir vaizden bahsederken kesin bir tarih vermektedir. Ayrıca Cinânî'nin divânındaki tarihler bölümünde *Bedâyiü'l-âsâr*'ın telifiyle ilgili bir kıta bulunmaktadır:

Târîh berây-ı Kitâ-ı Bedâyü'l-âsâr ve letâfet-şi'âr¹

Çün bu dürc içre derc olındı temâm

Ey Cinânî garâib-ı âsâr

Bu acebdür ki oldı hem târîh

“*Dindi nâmı Bedâyü'l-âsâr*”(999/1590)

Bedâyü'l-âsâr'ın oldukça ilginç bir te'lif hikâyesi bulunmaktadır. Bu hikâye gerek eski gerekse yeni kaynakların hemen hepsinde küçük farklarla da olsa yer almıştır. Zevk ve eğlenceye düşkün olan padişah III. Murad'ın sarayında bulunan meddahlardan biri olan Derviş Eğlence ile Cinânî arasında geçen bu olayı hem o tarihlere daha yakın olan hem de Cinânî'yi şahsen tanımış olan Nev'î-zâde Atâyî'nin² ifadeleriyle aşağıya alıyoruz³:

Mervîdür ki merhum Sultan Murâd Hân tevârih ve âsâr u nevâdir-i ahbâr istima'ına mâil olmağın emr iderler ki nâ-şenîde hikâyât ile bir mecmûa-i hâtır-firib cem' ü tertîb iyle ki leyâli-i şitâda eglenmege kâbil 'iber ü 'acâibi müştemil ola. Cinânî Çelebi dahı mecmûa-ı hizâne-i hâfızası olan nevâdiri derc ve deryûze-i harmân-ı yârân itdükden gayrı simyâ-hâne-i hayâlden harc idüp kitâbı itmâm itdükde *Bedâyü'l-âsâr* diyü nâm u şân idüp bir kâtib-i hoş-nüvise yazdurur ve cedvel içün müzehhibe virür. Kıssahân-ı şâh-ı cihân olan Derviş Eğlence bu kıssadan âgâh olup müzehhib ile âşinâ olur ve her cüz ki cedvel içün gelür, bi-tamâmiha hikâyâtını hıfz idüp huzûr-ı pâdişâhîde nakl ider. Bu vetire üzre nakl-i hikâyâtı tamâm oldukda kitâb dahı hilye-i hitâm bulup huzûr-ı pâdişâhîye arz olunur. Cinânî derdmend cevâiz-i bî-girân ümîdi ile bâb-ı âlide nigerân iken pâdişâh-ı âli-cenâb nigâh-efken-i sahâif-i kitâb oldukda “biz nâ-

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s.459 ve C. Okuyucu: “*Mustafa Cinânî ve Bedâyü'l-âsâr'ı*”, s. 360.

² Atâyî, Şakâyk Zeyli'nde Cinânî'nin Riyâzû'l-cinân'ı bitirdikten sonra babasına imza için göndersini söyler: “ tokuzyüz toksanbeş tarihinde itmâm iyleyüp imza için vâlid-i merhûma gönderdikde...” (Atâyî: Şakâyk Zeyli, s. 396)

³ Atâyî: Şakâyk Zeyli, s. 396-397.

şenîde hikâyât istedük, bu hod bizüm Eglence'nün mesellerinden ancak" deyü iltifât buyurmazlar. Kapuağası Gazanfer Ağa cüz'i ihsân ile hâtırını tatyb idüp "Eglence'nün tekerlemelerine hil'at-i inşâ ile revnak vermişsiz ve ol cevâhir-i galtanı silk-i ibrete çeküp hayli zahmete girmişsiz" dedükde Cinânî münfail olup "ol gül hod dürr-i şükûfe-i bağ-ı idâ'um ve nev-bâve-i nahl-i ihtirâ'umdur" diyü yeminler ider. Bilâhare haram-zehebün gadri ayân ve bu nakş-i garîb dillerde destân olur.

Cinânî'nin bu olaydan daha önce de padişahın çevresinde bulunduğunu ve çeşitli vesilelerle ona kasideler sunduğunu divanındaki kasidelerden de görebiliriz. Cinânî, bu kasideler dışında ara sıra "turfa turfa hikâyât inşâ eylerdi"¹ Zaten renkli bir kişiliği olan Cinânî, hantal ve komik olan vücut şeklini de kullanarak padişahın yakınında kalmayı başarmıştır. Padişahın yeni ve şimdiye kadar hiç duyulmamış hikâyeler yazmasını istemesinin en önemli sebebi de Cinânî'nin bu hayâl gücü zenginliği ve duyduklarını padişaha sunmadaki kabiliyeti olmuştur. Fakat daha önce de ifade ettiğimiz gibi Cinânî, padişahın sofrasında bulunan bir "kıssahân veya meddah" değildi. O diğer bütün şâirler gibi pâdişahın çevresinde her zaman bulunan edebî çevrenin bir ferdiydi. Eğer Cinânî, padişahın meddahlığını ve kıssahânlığını da yapmış olsaydı kaynaklar diğer meddahların yanında onun da ismini sayarlardı. Bu kaynaklarda Cinânî, zeki, nüktedan ve hoşsohbet bir şâir olarak yer almıştır.

Cinânî, eserini padişahın isteği doğrultusunda, o zamana kadar duyulmamış olan hikâyelerden seçmiştir. Bu durumu eserin önsözünde de belirtmiştir. Cinânî, önsöze diğer birçok eserde olduğu gibi Allah'a hamd ile başlar. Daha sonra insanların ve cinlerin başlarına birçok acaip olayların geldiğini söyler. Hz. Peygamber, bu olayları ashabına anlatmış ve insanlara örnek olmuştur. Bu acaip hikâyeleri Arap ve İran hikâyecileri o kadar çok anlatmışlardır ki duyulmamış ve anlatılmamış hikâyeye bulmak artık imkânsız bir hale gelmiştir. Şimdiye kadar duyulmamış olan hikâyelerden, kadınların hile ve kötülükleri, savaşlar ve insanların mücadeleleri ile acaip ve garip olaylardan bahseden bir kitap yazdığını söyler. Bu kitabın hem yazmasında hem de

¹ Atâyî: Şakâyk Zeyli, s. 396.

okumasında akli yormaması için süslü üslûptan ve ağır dilden uzak durulduğunu da söyler:

Žamīr-i münīr erbāb-ı ‘ilm ü ‘irfāna ḥafī ve ḥāṭır-ı ḥaṭīr aṣḥāb-ı fehmi ü iz‘āna mestūr u muḥtefī degüldür ki istimā‘-ı ḥikāyāt-ı ġarībe ve itṭilā‘-ı rivāyāt-ı ‘acībe bā‘iṣ-i teşḥīz ḥavāṭır-ı ‘ālem ve mūcib-i tefrīḥ kıllup benī ādem olup sebeb-i selvet ü sürūr ve dā‘imī ferḥat ü ḥubūr olduġında aṣlā reybi ü mirā’ yokdur. Bu cihetden eṣġāl-ı ‘azāim-i umūr ve tezāḥum-ı aḥvāl-ı cumḥūr eṣnāsında intihāz-ı fırsat ve intihāb-ı müddet kıllup te‘emmül ü tefekkür ile kaṣaṣ-ı ġarībe-i bī-istimā‘ ve müṭāla‘asında mūnderic olan me‘āniye meyl-i vuḫūf u itṭilā‘ kıllmak aṣḥāb-ı sa‘ādeti her vechile mūnāsib, belki farz u vācibdur. Lākin mü‘ellifān-ı tevāriḥ-i ‘ālem ve muṣannifān-ı ḥikāyāt-ı ‘Arab u ‘Acem kütüb-i ‘adīdede taṣṭīr-i aḥbāra baṣīṭ-i maḳāl ve mūcelledāt-ı mūte‘addide ta‘bīr-i esmārda ṣarf-i mecāl itmekle nā-dīde ḥikāyet ve nā-ṣinīde rivāyet ḳalmayup ġayr-i mūkerrer ḥikāye-i nādirü’l-vücūd nā-yāb u meḳūd meṣābesinde olmuṣdur. Aña binā’en bu dā‘i-i faḳīr ve ḥaḳīr-i keṣīrū’t-taḳṣīr murād idindüm ki bu bābda bir kitāb-ı müsteṭāb ve risāle-i belāġat-intisāb tertīb ü intihāb idüp anda ḥikāyāt-ı vāḳı‘āt ve rivāyāt-ı nādiretū’n-nikātdan mekr ü ḥile-i zenān ve aḥvāl-i ceng ü ḥarb-i merdān ve ‘acā’ib-i umūr ve ġarā’ib-i nezḏīk ü dūr ve bi’l-cümle ṭıba‘ u ṣudūr istimā‘ından meserret ü ḥubūr taḥṣīl iyleyen mevāddan ba‘zı raḳamzede-i kilik-i güherbār ve nigāṣte-i ḥāme-i belāġat-ṣi‘ār kıllınup sebeb-i tefrīḥ-i cān ve mūcib-i tervīḥ-i cenān vāḳı‘ ola. Ve eṣnā-yı taḥrīr ü tezā‘īf ve taṣṭīr ü taḳrīrinde seḥlū’l-me’ḥāz olmaġıçün ḥasbe’l-meysūr ve’l-maḳdūr tekellüfāt-ı ṣan‘at-ı inṣādān dūr u meḥcūr kıllındı.¹

Cinānî, meydana getirdiġi bu eserinde dilinin sade ve anlaşılır olmasına özellikle dikkat etmiştir. Eserin dilinin sadeliġi dolayısıyla ve mukaddemede özellikle belirttiġi mahallileṣmenin temsilcilerinden sayılabilir. Ayrıca yazar, eserindeki hikāyelerin konularını sınırlayarak belli temalardan seçmiştir. Cinānî, seçtiġi bu temaları üç ana grupta toplamıştır. Bu gruplar kadınlar, savaṣlar ve acaip olaylarla ilgili hikāyeler olmak

¹ bkz. Metin, s. 154-155.

üzere üç ana başlıkta toplanabilir. Fakat yazarını tasnif ettiği bu hikâyelerin dağılımında tam ve belirli bir düzen yoktur. Buna rağmen hikâyeler çok da dağınık değildir. Örneğin kadınlarla ilgili hikâyelerin arasına savaşlarla veya acaip olaylarla ilgili hikâyeler karışabilmektedir¹. Diğer hikâyelerde de küçük gruplandırmalar vardır ama hepsinde de tam bir düzen görünmemektedir.

Eserdeki 79 hikâyenin yanısıra son bölümde bulunan ve yazarın da ifade ettiği gibi esere sonradan eklenen bir fasıl ve bu fasılda 20 küçük latife² bulunmaktadır. *Bedâyiü'l-âsâr* üzerinde çalışan araştırmacılar yazılarında kullandıkları nüsha aynı olmasına rağmen birbirlerinden farklı sayılar vermişlerdir. Fakat her iki araştırmacının da verdiği sayılar yanlıştır. Eserde Cihan Okuyucu'ya göre 72³ ve 76⁴, Hasan Kavruk'a göre ise 76 hikâye bulunmaktadır.⁵

Eserin kime sunulduğu ise hem kaynaklara da girmiş olan te'lif hikâyesinden hem de eserin son tarafında bulunan ibarelerden rahatlıkla görülmektedir. Eser, yeni ve şimdiye kadar hiç duyulmamış hikâyeler dinlemek isteyen devrin padişahı III. Murad'a sunulmuştur. Yazar eserin sonunda da bunu açıkça söylemektedir:

Şimden şoñra lâzım oldu ki atnâb-ı itnâbı tayy idüp fütî-i nâñka güft ü gūdan ferâğat ve 'andelib-i cān mü'ennet-i te'lifden kaçd-i istirâhat iyleyüp min ba'd devām-ı devlet-i pâdişâhî ve kıyām-ı salţanat-ı şehensâhî ed'iyesine tetimme-i cem' ü te'lif ve hâtime-i tahrîr ü taşnîf vâki' ola...⁶

¹ Bu konunun ayrıntıları için incelemenin “konular” bölümüne bakılabilir.

² Hasan Kavruk ve İskender Pala, bu bölümü *Letâif-i Cinânî* adıyla müstakil bir eser olarak görmektedirler. (Hasan Kavruk-İskender Pala: “Divan Edebiyatında Hikâye” DİA, C.XVII, s.493.

³ Cihan Okuyucu: “*Bedâyiü'l-âsâr*”, DİA, C.V, İstanbul, 1992, s. 297.

⁴ Cihan Okuyucu: “*Mustafa Cinânî ve Bedâyiü'l-âsâr'ı*” İÜEFTD Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, S.13, Sene: 1983-1987, İstanbul, 1987, s.363

⁵ “Eserde “hikâye” başlığıyla birbirinden ayrılan 76 müstakil hikâye ile 10 kadar “acîbe ve “garîbe” başlıkları altında küçük müstakil lâtifeler yer almaktadır.” (Hasan Kavruk: Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, İstanbul, 1998, s. 91)

⁶ bkz. Metin, s. 513.

A. Dış Özellikler:

1. Dil Özellikleri:

Edebî bir metnin ana malzemesini oluşturan dilin kullanımını her eserde farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en önemli sebepleri yazarın kendi edebî kişilik özellikleri ile bu özellikleri belirleyen edebî çevre ve zamandır. Yazarın eserlerinde kullandığı kelimeler, kalıp ifadeler, atasözleri ve deyimler kendi devrinin birer aynası olarak düşünülse yanlış olmaz. Yazarın yetişme şartları, devrin edebî anlayışları, başka kültürlerle olan ilişki ve etkileşimler, eserin yazıldığı çevre, sunulduğu kişinin zevkleri ve özellikleri yazarın eserini oluşturmasındaki en önemli etkenlerin başında gelirler. Yazar eserini oluştururken onun kabul ve rağbet görmesini sağlamak için bu özelliklere çok dikkat etmesi gerektiğinin farkındadır. Cinânî de eserini yazarken bu özelliklere dikkat etmiş ve hikâyelerinin dilini ve konularını muhatabına göre seçmiştir.

Cinânî, eserinde zincirleme tamlamalara pek yer vermemiş, döneminde en çok kullanılan yabancı kelimelerin dışında genellikle Türkçe kelimelerden oluşan cümleler kurmuştur. Fahir İz'in Eski Türk Edebiyatındaki nesri dilin içindeki yabancı unsurların yoğunluğuna göre üçe ayırması günümüze kadar kabul edilegelmiştir. İz'in bu ayırımına göre Cinânî'nin eseri "orta nesir" grubunun içinde yer alır. Fakat eserler arasında "bu eser süslü nesirdir, orta nesirdir veya sade nesirdir" şeklinde kesin bir ayırım yapmak hiçbir zaman mümkün değildir. İz de buna nisbeten katılır: "Süslü nesir üslûp tekniği ve sözlük bakımlarından, öteki iki koldan kolaylıkla ayrılır. Sade nesir ile orta nesir arasındaki ayırım ise böyle kesin çizgili değildir. Orta nesir sırasına aldığımız eserlerde sade nesir örneği olabilecek sahifelere de rastlanır."¹

Bedâyiü'l-âsâr'ın önsözünde Cinânî, birçok mensur ve manzum eserin önsözü ve dibâcesinde olduğu gibi asıl metne nisbeten daha ağır bir dil kullanır. Arapça ve Farsça kelimeler artar, terkipler de uzar. Bu bölümden sonra da kelime kadrosu değişir, Türkçe kelimelerin yoğunluğu artar.

Bedâyiü'l-âsâr'ın yazıldığı dönem olan XVI. yüzyıl, Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlıca'ya geçiş özelliği taşımaktadır ve Eski Anadolu

¹ Fahir İz: Eski Türk Edebiyatında Nesir, Akçağ Yay., s. XIII.

Türkçesinin bazı gramer ve söyleyiş özellikleri yazı dilinde hâlâ görülmektedir. Bu kullanışlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir:

Fiil çekiminde 1. tekil şahıs eki –ın/-in çok kullanılır:

- *cân-ı nâ-tüvânuma cebrle şabr ideyin didüm*
- *saña zarâfetle haber virüp i' lām ideyin ve önüñe düşüp a'vân ü enşârũla bile gideyin.*
- *düşmenle cenge varayın beni gönder önüñde cân vireyin deyü babasına yalvarmağa başladı.*
- *Gelüñ beni şaliverüñ varayın gideyin.*

2. çokluk şahıs eki olan –sız/-siz çok kullanılır:

- *Bre yigit gegil n'eylersiz, bu ne himmetdür. Yoħsa bir alay köpeklere gemi virüp esir olalum mı demek istersiz*
- *ol gençânenüñ üzerine varasız, cumhür-ı müslimîn ve cemâ'at-i mü'minîn ü muvaħhidinle açasız ve her ne bulunursa naķır ü kıtmır yazup defter idüp mühürleyüp defterdâruma teslîm idesiz. Bu bâbda mezîd diķkat ü ihtimâmı şarf u 'atf idesiz, şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız*
- *Dervişler ne şurursuz gemiye girmek istemez misiz*
- *Dedeler ne şurursuz kâfir geldi çatdı. Niçün cenâb-ı Haķķa tazarru' itmezsiz*
- *Ne şurursuz bendin ħalâş itseñüz*
- *Ey kârbân-ı râh-ı dalâl şöyle ki esirüñüz şalıvirmeyesiz, yüz gün daħı gitseñüz yine yirüñüzde yatarsuz, sizi şalıvermezüz, aşla gitmege ķâdir olmazsız.*

1. çokluk şahıs eki –vuz/-vüz:

- *kâfir ħâfil iken başavuz*
- *Ya niçün şöħbete meşğul olmayavuz, 'ömrümüz uyķuyla geçirevüz*

İstek 1. tekil şahıs eki –am/-em çok kullanılır:

- *Ol delle-i muhtāleyi arayam bulam.*

Akkuzatif eki –n çok kullanılır:

- *taḥsīn idüp arḳasın yepdiler*

- *Her merd-i gāzi atın egerleyüp*

Gerundium ekleri olan –madın/-medin, -ıcak/-icek, -ınca/-ince

- *Beni aña daḥı bālīga olmadın virmişler idi*

- *Bir hafta olmadın bizi götürüp Rodos'a getürdi*

- *Bir sehl zamān geçmedin gördüm ki çıḳageldi.*

- *Beni ḥızmete ḳabül iyle diyicek*

- *Adamı tenhā bulıcaḳ ḳapar alurmuş.*

- *ol gün aḥşam olunca bekledi.*

- *ḥākini ḳoçup ḳabri üstünde uşanınca mātemin tutam*

3. şahıs zamiri ol, anuñ, anı, aña, anda, andan, anlar olarak karşımıza çıkar.

Eserin hemen her yerinde bunun örnekleri bulunmaktadır.

Belirsizlik zamirlerinden kimesne, kangı, kangısı, ayruk, kanda, kandan sık kullanılmıştır.

- *Āşıḳ-ı derdmend ḳande varacaḳın bilmeyüp*

- *vay nigārīn ḳandesün libāsumı getür*

- *ḳanı ḳandedür nirede gördün*

- *ḳanden gelüp ḳande giderler göreler*

- *Ol kimesne eyitdi*

- *Ayruḳ şabra mecāli ḳalmayup ḫurmaḡa dermānı olmadı.*

- *böyle mehābetli ḫaḡa ayruḳ rāst gelmedük.*

- *Bir sehl zamāndan ḥāmūş olup ayruḳ şadā gelmedi.*

Ablatif isteyen edatlardan –den gerü çok kullanılmıştır

- *Şimden gerü olan oldu giden gitdi.*
- *Şimden gerü bir dağı ol çarşuya varursañ*
- *Elbette baña şimden gerü dirilik harām oldu*

“Kendi” kelimesi, ek aldığı zaman “kendü” şekilne dönüşür. Ayrıca kelimedden sonra gelen lokatif ve ablatif eklerinden önce –n yardımcı sesi bulunmaz:

- *Ben kendü yoluma revāne olup mühimmātuma gitdüm*
- *ol geçidi kendüden gayrı kimse bilmezdi.*
- *Bu cānibde kendüde olan evlād u aķāribi*
- *gözin açup baķdı gördi ki, felek kendüden yüz çevirmiş ...*

Bedâyiü'l-âsâr'ın ses özellikleri arasında dikkati en çok kelime başı “t” leri çeker. Çoğunlukla bu “t”ler kenüz “d”ye dönüşmemiştir.

- *gözi bir çadıra toķındı.*
- *Āķir tıramayup görmege vardı*
- *Ol gün tağ etegine konilup karār olındı.*
- *ikisi bir yırde kalmayup tağıldı gitdi.*

Altun, kapu, gibi kelimelerdeki “u” sesi henüz düzleşmemiştir.

- *öte cānibde kapusı havlu kapusına muķābil idi.*
- *Altun gümüş kadehlerle meclisini tezyīn iyledi*

ur- kelimesinde “v” protezi görülmez:

- *kendümi ol maķālde uyura urdum*
- *hemān dem kuşağına el urdı*

Bedâyiü'l-âsâr'ın kelime kadrosunda günümüzde artık kullanılmayan, unutulmuş arkaik kelimelerin önemli bir yeri vardır. Bu kelime ve kullanımların başlıcaları aşağıya çıkarılmıştır:

ağ-: Çıkmak, yükselmek.

- *Hele bir kerre tecrübe iyle, hamdülillâh bâb-ı tecrübe göge ağmadı didi.*

- *dūd-ı âh-ı 'âşıkân gibi evc-i âsmâna ağmağa kâdir imiş.*

anlarcılayın: Onlar gibi

- *Bende anlarcılayın nesne yokdur diyügördi, çâre olmadı.*

anud benud ol-: Sersemlemek, şaşırarak.

- *Bir kerre şıçrayup yirinden kalkdı, anud benud olup dürlü dürlü fikr ü hayâle düşdi.*

- *Şanduguñ kilidini ufaduñ, beni çıkaruñ diyince ol yigitler anud benud olup 'acele ile şanduguñ kilidini ufaddılar.*

arçurı: yan, yanlamasına

- *bir ejderhâ gördik ki arçurı tutup yatmış*

bañla-: Ezan okumak

- *bir sehl muşâhabet itdükden soñra yatsı bañladı.*

beleñ: Dağlık sarp yer, dağ beli

- *Bir sâ'atüñ içinde niçe tağlar beleñler aşdı*

beliñle-: Korku ile birden sıçramak, irkilmek

- *Beliñleyüp her cânibe nazâr ve taqlîb-i başar kıldum*

- *Uyanup beliñleyüp kalkdum.*

bön: Saf, ahmak

- *Dimişdür anı aṭalar muḥaḳḳaḳ*

Gidilügün başı bönlükdür el-ḥaḳ

Kime kim ola bu bönlük müyesser

Gidilik anda ḥāşıldur muḳarrer

Eger olmasa bönlük dehr içinde

Gidi nā-yāb olurdı şehr içinde

- *Herifi bön düşürse aḳçasın alduğundan ğayrı esbābın daḫı uğurlar.*

çinşa- (çingır-, çınra-): çingırak gibi ses çıkarmak

- *Ammā civān ibrāmı ḳomayup zārāfetle keseysi ṭaşra çıkardı ve bir kez çinşadup...*

çigzin-: Dönmek, dolaşmak.

- *Nicelerün ölüm ḳorḳusuyla başı çigzinüp gönli bulandı.*

çin-: Isırmak.

- *kendü eliyle şaḳalını yoldı gitdi ve ḳolını dişiyle çindi*

degşür-: Toplamak, bir araya getirmek.

- *Yārān sünbül degşirmege meşgūl olmağın aşlā beni yoḳlamamışlar.*

- *Köylü daḫı birer miḳdār aḳça degşürüp ḳāḫīye virdiler*

- *aḳluñ başuña degşür, gitdüyse başuñ şağ olsun.*

değirmi: Yuvarlak.

- *Gördüm ki ol altun pul diyü şaḳladığım bir degirmi çam ḳabuğı pāresidür*

- *Altun şeklinde kāfir altunı dirler pirinçden bir degirmi nesne olur ki onu bir aḳça itmez*

ve tüfenk ḳundağına miḫlarlar

epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan.

- *Epsem evinde otursun, kim ne dir didi*
- *Bu meydān erenler meydānidur. Epsem ırmağ olmaz*

ılga-: Dört nala koşmak

- *bir iki yüz nefer kāfir ılğayup gelürken*

ırla-: Şarkı söylemek.

- *kuşlağına çeng ü çengāne şadāsı ve ırlama vü oynama avāzesi girdi.*
- *tāze türki çıkmışidi. Mestāne anı ırlamağa başladum*
- *eline bir rebāb aldı ve bir iki ırlayup oynayup şevqla çaldı*

irgür- (irür-): Ulaştırmak, eriştirmek.

- *āvāze-i tekbiri āsmāna irgürdiler.*

kakı-: Öfkelenmek, kızmak; karşı gelmek; azarlamak.

- *Reyhāne kağıyup muhkem bi-ḥuzūrlıḡ gösterdi*
- *Bir gün beni tenhāya da'vet edüp bu ḥuşūşı aındı ve muhkem kağıyup rencide-ḥātır oldu*

kak-: Kalkmak, vurmak, itmek, tepmek

- *Muhkem kağıyup aşāsıyla urdı*
- *ol zālimüñ ayağını kağıverüp kādīnuñ elini kurtardı.*
- *nā-gāh ḥavlu kapusı pek pek kağılmağa başlar*

karca(kırca): Torba, heybe

- *geldügi gibi ol yigidüñ karçasında olan büyük bıçağla kırışini çalup*

katlan-: Burada "bir yerde katılmak" anlamında kullanılmıştır.

- *ol gün Şulağ çeşmesinde saña katlandum.*

kañır-: Ayırircasına bükmek.

- *Āhir kâđīnuñ bir qolını altına alup kañırdı, üstine yatdı*

karavul: Gözcü, nöbetçi.

- *İki cānibden qaravul çıkarup ol gece ‘asker şabāha dek āsūde vü ğunūde oldılar.*

koç-, kuç-: Kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak.

- *hākini koçup kabri üstünde uşanınca mātemin tutam*

kotar-: Boşaltmak, tahliye etmek.

- *taşavvur-ı belā vü ney-cereb kotardup tamām mağrūr u memkūr oldum.*

kulaguzla-: Yol göstermek, kılavuzluk yapmak.

- *Bize elbette yiyecek getir ve yol ne cānibe gider, kulağuzla diyüp muhkem and virdiler.*

- *hānuñ önünce kulağuzluğ edüp mücāvenet ve kâdir olduğı kadar müzāheret iyleye...*

kürmükleş-: Dişi hayvan erkek hayvan istemek

- *Bu kütürdide zenbāre kürmekleşürken nā-gāh maħall-i ma‘hūda el uzatdı*

mastı: Ayakları kısa, kulakları tüylü av köpeği.

- *Nā-gāh yolda giderken bir mastıcığa rāst gelür. Bağsa, görse ki iñen hoşça şātırca mastıcığdur ki*

oñar-: Yoluna koymak, rast getirmek

- *Varayın Allāhu te‘ālā oñarırsa şıħhatle yine geleyin didi*

- *Gelüñ şafā-i niyyetle cenge ‘azimet idelüm. Oñarmaq Allāhuñ, vermek Ğudānuñ*

örselen-: Yıpranmak, zorlanmak

- *Maḥmūd daḥı örselenürek yirinden kaḫdı, baḫdı gördi ki*
- *Ḳaçan ki Verdānı gördi yerinden örselenürek tırdı*
- *derdmend atınuñ üstünden tekerlenüp yıḫıldı. Örselenüp tırgeldi, ḫacl olup aldı yürüyivirdi.*

sancı-, sancıl-: Batmak, saplanmak, kesilmek.

- *Bī-çāre Behmen şışe şancılmış murḡābiye döndi*
- *Bir nīze-i cānsitānla şancıdı ki beş ḫarış yağrından taşra çıḫdı, cān verdi.*

seviniş-: Sevinmek, birlikte sevinmek

- *Küffār sevinişdiler, yavuḫlısına ḫaber itdiler*

sındı: Makas

- *Ḥarāmīnūñ ḫılıcı inüp ferāceyi şındı gibi biçüp yere dökdi*

siñ-: Gizlenmek, saklanmak, yer tutmak.

- *timsāḫ-ı bī-amān siñerek şu içinden ḫazā-yı nā-gehānī gibi gelüp bir kerre hücum iyledi*

sövel-: Sivrilme, sipsivri meydana durmak

- *Gemi egrisi gibi sövelüp tıururđı*
- *ḫādīse çadır diregi gibi sövelenüp tırmaḡın yorḡan çartaḡa döndi.*

süksün: Boyun kökü, ense

- *Hemān dem ḡā'ibāne süksünüme bir depme ile urdılar ki yüzümüñ üstüne yıḫıldım.*
- *yıḫup yüzini yirlere sürüp süksünine bir iki depme başdı*

taşırğa-: Yalın ayak olarak yürümekten yara bere içinde kalmak.

- *Sen yok yere taşırğınup yabana gitme gel eve gidelüm diyüp anasını döndürdü*

tın-: Ses çıkarmak, söz söylemek.

- *Ġāzīler görmişler ki tınmazlarsa göz göre âteşe yanarlar*

- *Allāhu te‘ālā ‘ināyet ede diyüp tınmadı.*

tırna-: kaymak

- *Ayağı tırnayup yüzi üstine yıkılıp düşdi*

tuncık-: Havasızlıktan bunalmak

- *açlıktan tuncıksa gelür gemiyi tutar, koyivirmez imiş*

turgur-: Durdurmak

- *Ol sâ‘at anasınũ ardından tez yitişüp turgurdi.*

- *nā-gāh bir kimesne ardumdan çağurup beni turgurdi*

uc: Serhat, sınır, hudut; sebep, vesile

- *ol biçāreyi esbābı ucından öldürüp*

- *Bu yoldan kārban bunuñ ucından işlemez olmuşdur.*

- *Meger şehir ucında müşterek bir bāğları var imiş.*

- *Yarın şehir ucında olan fülān teferrücgāha gelsün*

- *Bosna vilāyetleri ucında serħadde bir büyücek köyde sâkin oldı*

uğur: Yön, ön, yol

- *ħāzır cemā‘at bir uğurdan şefā‘at itdiler.*

- *bir alay kimesne üzerine at şalup bir uğurdan hücüm iylediler*

uğurla-: Çalmak

- *Gördi ki ‘ayyârlar çengâldeki ħarâmîyi uğurlamışlar.*
- *Ħerifi bön düşürirse aqçasın alduğundan ġayrı esbâbın daġı uğurlar.*

yağrı: Sırt, sırtın yukarı kürek kısmı.

- *bir nîze-i cānsitānla şancıdı ki beş qarış yağrından taşra çıqdı, cān virdi*

yavı kıl-: Kaybetmek, yitirmek

- *Andan pādişāh-ı ‘ādil kendüsi yüzinden niķābın götürüp ol yavi kılduğun pādişāh benüm.*

Yigrek: Daha iyi, üstün.

- *Atı yigrek olan Ħışn-ı Beyāza dek kaçup cān kırtardı*
- *bir yigrek kısrağa binüp atı yegin olup yanına düşdi.*

2. Atasözleri ve Deyimler:

Bedâyiü'l-âsâr'da Cinânî'nin kullandığı yabancı kaynaklı kelimelerin çoğunluğu, o dönemin hiçbir eğitim almamış, okur-yazar olmayan birisinin bile kolaylıkla anlayabileceği niteliktedir. Eserin önsözü dışındaki bölümlerde sade, anlaşılır ve kısa terkiplerden oluşan bir dil kullanılmıştır. Bunun yanında yine de Arap ve İran edebiyat geleneklerinin etkilerinin varlığı inkâr edilemez. Örneğin “gam horden”, eserde Türkçe “gam yemek” olarak ifade edilmiştir:

- *Pehlevân gam yime ol yigitler ki helâk olmuşlardır*

- *Ĥudânuñdur çü virmek tez eger geç*

Adûlar men' iderse gam yime hiç

Türkçe deyim ve kalıpların yoğun bir şekilde kullanılmasının yanısıra az da olsa Türkçe bir deyim veya ibarenin yabancı bir dildeki karşığının kullanıldığı da olur. Meselâ, Türkçe “ister istemez” yerine Farsçası olan “hâh u nâ-hâh” kullanımı sık görülür:

- *Ĥâh u nâ-ĥâh cümle bâr u bangâhını araysın*

- *Âkıbet her cânibden üstüne havâle olup ĥâh u nâ-ĥâh atından yıkdılar*

“baştan sona kadar” yerine Arapçası olan “mine'l-matla' ile'l-makta”:

- *çekdükleri şedâ'id-i ahvâl ve garâ'ib-i ahvâl mine'l-matla' ile'l-makta' vuşlat-ı cânâne ile izmihlâl bulup...*

Bunun yanında yabancı dilden gelen deyimlerin kullanıldığı da olur:

Nakîr ü kıtmîr: İğneden ipliğe.

- *her ne bulunursa nakîr ü kıtmîr yazup defter idüp mühürleyüp defterdâruma teslîm idesiz*

- *Nakîr ü kıtmîr ahvâlümden haber virdüm*

Ba'de harabi'l-Basra: Basra yıkıldıktan sonra (İş işten geçtikten sonra)

- *Gördüm ki ba'de ĥarâbi'l-başra ceng ü gavgânuñ fâ'idesi ve 'aķîb-i fevtü'l-furşata hengâmenüñ 'âidesi yokdur*

- *Ammâ ba'de ĥarâbi'l-başra fâ'ide olmadı*

Ayrıca özellikle cümle başı zarf ve bağlaçlarda Arapça ve Farsça olanlara çok rastlanır:

Ale'l-fevr, ale'l-gaflehu, ale'r-re's, ale's-seher, câ-be-câ, çâr u nâ-çâr, feemmâ, fi'l-hakîka, fi'l-hâl, fi'l-vâki, ile'l-ân, gâh u bî-gâh, güft ü gû, hayfâ ki, kâniyen men kân, min ba'd, mû-be-mû, ve'l-hâsil, ...

Cinânî, *Bedâyiü'l-âsâr*'da atasözleri ve deyimlerin ifade gücünü ustaca kullanmış ve anlatımın akıcılığı sırasında göze batmadan metin içinde eritmesini bilmiştir. Cinânî'nin eserinde kullandığı atasözü ve deyimlerin birçoğu varlığını günümüzde de devam ettirmektedir. Kullanılan atasözlerinin bir kısmı da ya zaman içinde unutulup kaybolmuş ya da günümüzde anlam değişimine uğramışlardır.

Cinânî'nin eserinde kullandığı belli başlı atasözü ve deyimler aşağıda listelenmiştir¹:

a. Atasözleri:

Ashab-ı garaz sözün dinlemek ayıptır 61

Ata sanatı oğula mirastır 62

Baş gitse ayak pâydar olmaz 50

Belâsız bal olmaz mârsız mal 2

Dün (tün) garibindir 2

Gülün hârî ve her bülbülün mâr mukarrerdir 48

Her bâdenin bir humâr vardır 21

Karıcıklar cima etmek kazıyye-i mediyyenin zekatını vermektir, 2

Malla mar birbirine lazımdır 13

Son peşimanlık ıssı (fayda) etmez (4, 30 ve 45)

¹ Atasözleri ve deyimlerin yanlarında bulunan numaralar, metindeki hikâye sırasını göstermektedir.

b. Deyimler:

- Aferin oku- 1
- Ağızları dâdın ver- 10
- Ağlamaya yüz tut- 5
- Ağzını suyu ak- 20
- Akçasın hakla- 44
- Aklı başından git- (zâil ol-) (1, 5 ve 76)
- Aklın uğurla- 52
- Aklını başına cem et- 40
- Aklını başına devşir- 79
- Âlem gözüne teng karanlık ol- 73
- Âlem gözüne tîre vü târ ol- 50
- Alır göz ile temaşa et- 72
- Allak bullak ol- 22
- Ana südü gibi helâl ol- 1
- Anud benud ol- 31
- Arayıp çal- 29
- Ardına düş- 8
- Arkasın yep- 14, 20
- Arkurı gel- 35
- Avrat gibi ağla- 61
- Avratlar hamamına dön- 79
- Ayağına yüz sür- 9, 21
- Ayağını çeker bulunma- 45
- Ayak ayak üstüne sürü- 44
- Ayak üzre gel- 19, 21
- Âyine-i çerhi siyah eyle- 14, 45
- Aynına alma- 30
- Aynına gel- 50
- Barmak getir- (9, 21)
- Başın alup kaç- 29
- Başına kıyamet kopar- 11
- Başını kurtar- 40
- Beleñ aşar gibi 32
- Beleñleyip kalk- 20
- Bend-i gamdan azad ol- 5
- Beş kişi bir yerde kalma- 52
- Bevl deliğine çöp sok- 2
- Bin ayak bir ayak üzre ol- 58
- Bin baş bir pula 74
- Bir taşla iki kuş ur- 64
- Boğazı ele ver- 7
- Boğazından aşağı bir lokma taam geçme- 40
- Boğazını al- 11, 37
- Boynun ur- 51
- Boyun eğ- 22
- Can başına sıçra- 7, 8, 34, 50, 52, 53, 76
- Can kayusuna düş- 29
- Can korkusuyla yola düş- 31
- Can kurtarmak sevdasına düş- 67
- Can u ciğer dağla- 20
- Can u dille sark- 40
- Canı bedeninden çık- 31
- Canı gibi pinhan kıl- 12
- Canla hizmet et- 58
- Dâmeni ele al- 1
- Değildür âdemî her kim çeker gam 21
- Dehana mühr-i sükût vur- 20

- Delikten deliğe sok- (8, 11)
 Deliyi usaltıp tımarhanecilik et- 76
 Derdini dök- 35
 Dil al- 10
 Dili damağı kuru- 61
 Dirilikten ölmek yeğdir 52
 Diş bile- 4
 Diş kayur- 67
 Doyamayıp kal- 10
 Dört ayaklı edip işle- 6
 Duaya el getir- 9
 Dünyalar onun ol- 30
 Düş değil devlete tuş ol- 2
 Düşmanı güldür- 17
 El bağla- 10
 Ele al- 41
 Ele getir- 36
 Ele gir- (yakalan-) 40
 Eline ayağına düş- 22
 Emr ü fermân ber-ser 3
 Eteğine yapış- 32
 Ettiği fezâhat dâmengîri ol- 73
 Ettiği zevkleri burnundan gel- 5
 Evli evine gel- 49
 Fırsat gözle- 7
 Fırsatı ganimet bil- 6
 Fırakla yan- 31
 Fursat bul- 32
 Gam çek- 5
 Gam u mihnet deryâlarına bat- 4
 Gemi eğrisi gibi sövel- 38
 Gidiliğin başı bölüktür 32
 Göğsün döğ- 12
 Görgücü dükkânında bul- 67
 Göz karart- 37
 Göz ve kulak ur- 22
 Gözler yaş dol- 70
 Gözleri fassâd tasına dön- 50
 Gözü bozar- 60
 Gözü dokun- 79
 Gözün öğret- 14
 Gözüne âle tîre vü târik ol- 44
 Gözüne âlem karanlık ol- 35
 Gözüne âlemi teng eyle- 9
 Gözüne dokun- 40
 Gözüne uyku gelme- 58
 Gözünü korkut- 37
 Gözüyle görüp kulağıyla işit- 61
 Gussaya düşüp aklı şaş- 5
 Gûşmal çek- 61
 Gûşmâl ver- 50, 64
 Gümürdenip söğ- 24
 Hasretle kan ağla- 78
 Havftan bedeninde can kalma- 50
 Hebâen mensûra git- 39
 Herze söyle- 36
 İbret ol- 5
 İğne burakacak yer bulunma- 33
 İnsaftan aş- 34
 İş bu iş de- 77
 İtaatten boyun çek- 63
 Kaçmak ardınca ol- 7

- Kadem getir- 56
 Kâfir kilisesine mum yak- 2
 Kâmet çek- 16
 Kan ağla- 31
 Kan al- 9
 Kanına aş ye- 77
 Kanına gir- (öldür-) 9
 Kanını al- 9
 Karda yürüyüp izini belirtme- 6, 65
 Karış muruş ol- 63
 Kazâya rızâ ver- 35
 Kemer-i himmeti dermiyân et- 64
 Kendi eliyle ayağına balta vur- 11
 Kendi eliyle sakalını yol- 37
 Kendini yerden yere çal- 5, 21
 Kevkeb-i bahtı ric'ate dön- 77
 Kılıcı arşa as- 36
 Kilid baha al- 4
 Kolunu dişiyile çin- 37
 Korkusundan göz yumma- 7
 Korkusundan içi boşal- 44
 Kör kuyuya kova as- 2
 Kulağı çınla- 73
 Kulağına dokun- 8
 Kulağına koyma- 21
 Kulak sal- 41
 Kulaktan âşık ol- 31
 Kut u kanaat geçin- 31
 Kül yalamaya râzı ol- 77
 Kütahya yolunu bırakıp Amasya yoluna
 git- 33
- Meymûn iklimine dek git- 40
 Müdârâ tarikına git- 6
 Müfte git- 12
 Müşt bas- 44
 Nakir ü kıtmir 13
 Nân u nemek ye- 33
 Nazar sal- 14, 50
 Necât âyeti oku- 66
 Olmaz olmaz karaltılar as- 1
 Olmaz tamâ'a düş- 35
 Ödi çatla- 43
 Ödi sıld- 41
 Öğüde kulak tut- 64
 Öl-ten dirilik yeğdir 48
 Ölüm korkusuyla başı çigzinip gönlü
 bulan- 8
 Önüne düş- 20, 27
 Özi göynü- 50
 Perde-i tekellüfü çehre-i maksuddan
 götür- 20
 Pireyi gözünden ur- 30, 41
 Rikâb üzre gel- 50
 Rikâba dökül- 50
 Sabr u kararı kalma- 21
 Sabra dermanı kalma- 2, 21
 Sabra dermanı olma- 32
 Sarıca arı gibi üzerine üş- 15
 Sayd et- 41
 Ser ser sevin- 38
 Sığanıp sarman- 47
 Sorutup dur- 7

- Sözler kulağına girme- 30
 Suhreye al- 3
 Taaccüble parmağını ısır- 47
 Tahta kak- 3, 8
 Tahtı kılıçla- 52
 Tâkati kalma- 1
 Tarîk-ı vefâyı koyup semt-i cefâyâ git-
 53
 Taş alıp göğsünü döğ- 5
 Te'hir afettir 61
 Teraziye ur- 11
 Tîr-i maksûdu nişâna ilet- 35
 Tolu urmuş gibi târ u mâr ol- 40
 Tozun dahı kimse görme- 40
 Tu'me-i tîr ü şemşîr ol- 9
 Tuz ekmek ye- 21
 Uyura ur- 1
 Uyurlan- 1
 Üstüne üş- 1
 Üzerine bas- 23
 Üzerlerine koyul- 31
 Var kuvveti bâzuya getir- 8, 50
 Yakasın yırtıp kendüyi yerden yere ur-
 31
 Yakasını çâk et- 40
 Yalan çıkar- 38
 Yavi kıl- 31
 Yazgıya yaz- 39
 Yazılmış da yoyulmuş ve ölmüş ardınca
 ölmüş yok 5
 Yazılmış da yuyulmuş yok 22
 Yemez âdem gamı gam âdemi yer 21
 Yetmişiki dereeden su getir- 32
 Yıf çık- 12
 Yıkılıp akli git- 12
 Yılup yupır- 73
 Yüreği olma- 9
 Yüreği ağzına gel- 48
 Yüz akılığıyla git- 8
 Yüz karalığı et- 7
 Yüz karalığını tahsil et- 41
 Yüz tut- 20, 31
 Yüzü ayağına sür- 12
 Yüzü kalma- 41
 Yüzü suyu hürmetine 22, 76
 Yüzünü döndür- 8
 Yüzünü ele al- 2
 Yüzünün üzerine düş- 22

Bedâyiü'l-âsâr'da bütün sadeliği, inceliği ve güzelliğiyle dönemin günlük konuşma dili başarıyla aktarılmış, hiçbir tekellüfe yer bırakılmadan, okuyucuyu yormayan cümleler kurulmuştur. Anlatım, genelde sade, basit ve kısadır. Cümlelerde kullandığı yüklemeleri dikkatle seçmiş ve anlatımın akışına hız veren kelimeleri kullanmıştır. Özellikle sıradan halktan olan kişileri konuştururken ve olayları anlatırken uygun seslenmelerde bulunur, İstanbul Türkçesinin bütün sesini eserinde yansıtmaya çalışır: Örneğin yeniçeri ocağındaiken bir iftiraya maruz kalan ve haksız yere seksen değnek vurulan bir yeniçerinin gözünü karartıp ocaktan kaçması buna iyi bir örnek olabilir:

Çün ol gice odaya vardum, orta çorbası yendükden şoñra Odabaşı beni aşığı alup emr ağanuñ diyüp bi-cürm ü günâh bi't-tamâm seksen deynek çaldı. Ben ħod 'ömren deynek yemiş degül idüm. Dögüldüğüm baña ol kadar güç geldi ki ta' bire ħâbil degül. Қақан ki ayağımı ellerinden alup ħalğdum, oda ħapusından kendümi bir kerre perrân idüp taşra çığdum. "Bir dağı bunda geleni ve bu mağûle tekyeye mihmân olanı" diyü ħaçdum. 'Afâriyetüñ birħaçı arduma düşdiler, yetemediler. iyle ħaçdum ki tozum dağı göremediler..¹

¹ Bkz. Metin, s. 410.

3. Anlatımın Teknik Özellikleri

a. Tahkiye:

Cinânî, *Bedâyiü'l-âsâr*'da bulunan hikâyelere, birçok mensur hikâyeye külliyatında olduğu gibi bazı yerleşmiş ifade kalıplarını kullanarak başlar. Hikâyeler, birbirlerinden sadece “*hikâyet*” başlığı ile ayrılırlar. Ayrıca metin içinde iki adet “*fasl*” başlığı bulunmaktadır. Eserin son kısmındaki “*acîbe ve garîbe*” bölümünün de başlığını sayarsak bunların sayısı üçe çıkar. Bunun yanında B nüshasının bazı hikâyelerine sıra numarası verilmiş, bir hikâyeye de başlık konulmuştur.

Eserde kullanılan ifade kalıplarına gelince, bu kalıplardan bazılarının dili üç dört kelimededen oluşan ve seci'lerle dolu Arapça-Farsça terkiplerden meydana gelmiştir. Örneğin ilk hikâyenin giriş kalıbı bu şekildedir:

- *Müzekkirân-ı âcâib-i cihân ve muqarrirân-ı ğarâib-i devrân hâl-i mâzîden bu vecihle hikâyet ve bu tariķile taķrîr ve rivâyet iderler ki ...*

Bir başka hikâyede de:

- *Bülbülân-ı gülistân-ı rivâyet ve tûtiyân-ı şekersitân-ı feşâhat bu yüzden nakle ağaz ve bu vecihden ğuş-ı câna nağme-perdâz olmuşlardır ki*

Bazı kalıplar ise tam tersine bir iki kelimeyi geçmez:

- *Rivâyet iderler ki ...*

- *Râviler eyle rivâyet eylerler ki ...*

Cinânî bir hikâyede de kalıp kullanmayı tercih etmeyip râvînin medhini yaptığı küçük bir mesneviyi tercih etmiştir. Bunun dışındaki hikâyelerde genel kabul gören giriş kalıplarını kullanmıştır.

Cinânî'nin hikâyelerin başlarında kullandığı kalıplarda dikkat çeken bir özellik de bu kalıpların hiçbirinin başka bir hikâyede aynen tekrar edilmemiş olmasıdır. Benzer hatta aynı kelimelerin kullanıldığı kalıplardaki ibareler bile küçük yer değişiklikleriyle

diğerlerinden farklı bir hale sokularak orijinallik elde edilmeye çalışılmış ve bunda da başarılı olunmuştur.

Cinânî'nin hikâyelerin başlarında kullandığı kalıpları genel olarak üç grupta toplayabiliriz. Birinci grupta, “râvîler eyle rivâyet iderler” veya “nâkilân-ı hikâyât...” şeklinde klasik kalıplarla başlayan hikâyeler yer alır. Bu tür hikâyelerin çoğunun ortak özelliği sözlü kültürde yaşayan veya eski kaynaklarda yer alan hikâyeler olmalarıdır. Bu hikâyelerde zaman, mekân ve kişiler genellikle belirsizdir ve başka kaynaklardan alınmış oldukları hemen farkedilir.

İkinci gruptaki hikâyelerin giriş kalıplarının esas özelliği kişi tavsiflerinin kullanılmış olmasıdır. Bu kişilerin birçoğunun ismi verilerek hikâyenin inandırıcılığı artırılmak istenmiştir:

- *Asker-i islâm-ı zafer-encâm tâifesinden bir merd-i sipâhi böyle rivâyet ider ki...*

- *Efrâf-ı kâinâtı ‘âdeti geşt ü güzâr ve evkât ü ezmânı maşrûf seyr ü diyâr ve ‘azm-i kenâr olan yârân-ı kadîmden biri böyle rivâyet iledi ki...*

- *Mazhar-ı luğf-ı şamedânî merhûm Mevlânâ Gürânî Efendi evlâdından bir kâdî-i nîk-sîret ki hâlâ vâşıl-ı ‘âlem-i ‘âhîret olmuşdur. Bu fakîr-i haķîre böyle naql iyeler ki ...*

- *Erbâb-ı każâdan bir mu‘temed ‘aleyh kimesne böyle rivâyet ider ki...*

Bazı hikâyeleri de daha önce duyduğu rivâyetlerden aldığını açıkça ifade eder:

- *Serlevha-i hâtır-ı defâtirde taħrîr ve taştîr olunan letâifdendir ki ...*

- *Fırķa-i yârân-ı şafâdan ve zümre-i aşhâb-ı vefâdan böyle mesmu‘umdur ki ...*

Üçüncü grupta bulunan hikâye giriş kalıplarının özelliği ise şehir evsafıyla başlamasıdır. Şehrin özelliği söylendikten sonra râvînin ismi veya bir özelliği (genelde mesleği) belirtilir ve hikâyeye geçilir. Bu hikâyelerin çoğunluğu adı geçen şehirde geçer. Bu gruptaki hikâyelerde de ayrıntıya girme, aynı şekilde inandırıcılık faktörü olarak rol oynar. Cinânî, bu tür giriş kalıplarında en fazla yeri doğduğu ve büyüdüğü şehir olan Bursa'ya yer vermiştir. Birçok olay da bu şehirde geçmektedir.

- *Maḥmiye-i Edirne ki ğayret-i gülzâr-ı cinân ve reşk-i ḥadiqa-i baĝ-ı rıçvândır.*

Anda mütavaftın olan kuzâtdan biri ki ...

- *Memâlik-i maḥmiye-i Osmânîyeden numûne-i firdevs-i a'lâ olan şehir-i*

Brusada bir vâiz ve nâşiḥ kimesne var idi ki...

- *Kaşaba-i Ankaradan ki avâm arasında Engürü dimekle meşhûrdur...*

Cinânî'nin hikâyelerin başlarında kullandığı giriş kalıplarını alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

Aḥbâb-ı kadîmden birisi böyle naql ider ki ...

Asker-i islâm-ı zafer-encâm fâifesinden bir merd-i sipâhi böyle rivâyet ider ki ...

Atebe-i âliyye-i 'adâlet-penâh-ı şulţânî ve südde-i seniyye-i sa'âdet-nigâh-ı ḥâkânî 'asâkir-i nuşrat-müeyyirînden ..

Budin serḥaddinde ..

Bundan aḳdem ...

Bülbülân-ı gülistân-ı rivâyet ve fütüyân-ı şekersitân-ı feşâḥat bu yüzden naḳle aĝaz ve bu vecihden ğuş-ı câna naĝme-perdâz olmuşlardır ki...

E'azze-i iḥvânuñ ba'zından böyle mesmû'mdur ki...

Erbâb-ı 'acâib-i aḥbâr ve aşḥâb-ı ğarâib-i esmâr bu resmile inhâ vü iḥbâr iderler ki ...

Erbâb-ı hikâyet-i 'acîbe ve aşḥâb-ı rivâyet-i ğarîbeden biri böyle rivâyet iyer ki

Erbâb-ı rivâyet-i şadıka ve aşḥâb-ı hikâyet-i fâiḳa bu yüzden rivâyet etmişlerdir ki...

Erbâb-ı kazâdan bir mu'temed 'aleyh kimesne böyle rivâyet ider ki...

Erbâb-ı kazâdan bir mu'temed 'aleyh kimesne ki bilâ-zarûret kizb iḥtiyâr etmek muhâldür böyle rivâyet ider ki ...

Etrâf-ı kâinâtı 'âdeti geşt ü güzâr ve evḳât ü ezmânı maşrûf seyr ü diyâr ve 'azm-i kenâr olan yârân-ı kadîmden biri böyle rivâyet iledi ki...

Evâil-i ezminede ...

Fırka-i yârân-ı şafâdan ve zümre-i aşhâb-ı vefâdan böyle mesmu‘umdur ki...
Gayret-i baĝ-ı cinân ğavdâr-i gülşen-i rıçvân olan ...
Hâkiyân-ı rivâyet böyle hikâyet iyeler ki...
Huddâm-ı şer‘-i mefîn ya‘ni tâife-i maħzârînden ki ...
Huفازا-i aħbâr ve nuĝala-i rivâyât u esmâr böyle rivâyet ve hikâyet iderler ki ...
Hufaاا-i aħbâr ve nuĝalâ-yı âşâr hâl-i mâziden hikâyet ve bu târîkla rivâyet iderler ki...

İlerü zamânda ‘ırak-ı ‘arabda olan şehir-i Baĝdadda ki baĝ-ı ‘adl u dâd idi...
İhyân-ı vefâdan ve yârân-ı şafâdan biri hikâyet idüp eydür...
Kaşaba-i Ankaradan ki avâm arasında Engürü demekle meşhûrdur...
Kitâb-ı mezkûrede böyle rivâyet olunmuşdur ki ...
Kuzât-ı memâlik-i maħmiyeden birisi...
Kuzât-ı memâlik-i maħmiye-i Osmânîyeden birisi ki ...
Mażhar-ı lutf-ı şamedânî merħûm Mevlânâ Gürânî Efendi evlâdından...
Mażhar-ı lutf-ı ebedî a‘ni Mevlânâ Sa‘di ba‘z aħbâbından iyle rivâyet ve hikâyet iyeler ki...

Maħmiye-i Edirne ki ğayret-i gülzâr-ı cinân ve reşk-i hadiĝa-i baĝ-ı rıçvândır. Anda mütavaftın olan ĝuzâtıdan biri ki...

Maħrûsa-i Brusa ki ğayret-i baĝ-ı rıçvân Gülistân-ı cinândır. Anda erbâb-ı ma‘rifetden...

Maħrûsa-i Brusa ĝumâhallâhu ‘ani’l-bâsâda ...
Meĝer bir gün zurefâdan biriniñ ...
Meĝer bir târiħde ...
Meĝer zenbâre yârândan biri...

Memâlik-i maħmiye-i Osmânîyeden numûne-i firdevs-i a‘lâ olan şehir-i Brusada bir vâiz ve nâşiħ kimesne var idi ki...

Memâlik-i maḥrûsa-i Osmânîyeden Minye nâm kaşabada neşv ü nemâ bulmuş bir yiğit seḳâtdan ba‘zına böyle hikâyet iylemiştir ki...

Memâlik-i maḥrûsa-i Osmânîyeden Rûmili cânibinde olan ba‘zına ḳâdı olup

Merḥûm ve mağfûrlehü Piyâle Paşa ...

Müzekkîrân-ı âcâib-i cihân ve muḳarrîrân-ı ğarâib-i devrân ḥâl-i mâzîden bu vecihle hikâyet ve bu tariḳile taḳrîr ve rivâyet iderler ki...

Nağme-sencân-ı gülşen-i rivâyet ve naḥl-bendân-ı bûstân-ı hikâyet bu vecihle naḳl iderler ki...

Naḥl-bendân-ı gülşen-i rivâyet ve nükte-gûyân-ı ser-defter-i feşâḥat ü belâğat bu tarzla evrâḳ-ı fesâneye nigâriş ve bu vecihle ğavânî-i me‘âniye nümâyiş virmişlerdür ki

Nâkilân-ı aḥbâr ve râviyân-ı âşâr bu vecihle hikâyet ve bu tariḳla rivâyet iderler ki ...

Nâkilân-ı hikâyât-ı laḳfe ve ḥâmilân-ı rivâyât-ı münîfe meydân-ı güft ü gûda bu vecihle cevelân ve mizmâr-ı tek ü pûda bu tariḳla seyerân iylemişlerdür ki...

Râviler iyle rivâyet iyerler ki ...

Râviyân-ı şadâḳat-şi‘âr ve ḥâkiyân-ı belâğat-dişâr zamân-ı mâziden bu ḥâlde inhâ ve iḥbâr iderler ki ...

Râviyân-ı aḥbâr ve nâkilân-ı hikâyât ü esmâr böyle rivâyet ve hikâyet ḳılmışlardur ki...

Râviyân-ı aḥbâr ve nâkilân-ı âşâr böyle rivâyet ve hikâyet iderler ki...

Râviyân-ı aḥbâr-ı şadâḳat-şi‘âr ve nâkilân-ı âşâr-ı belâğat-dişâr bu vecihle rivâyet ve hikâyet iderler ki...

Râviyân-ı aḥbâr-ı şadâḳat-şi‘âr ve ḥâkiyân-ı âşâr-ı ‘ibret-nigâr bu vecihle naḳl ve iḥbâr iderler ki...

Râviyân-ı aḥbâr-ı şadîḳâ ve ḥâkiyân-ı âşâr-ı râiḳa bu vecihle varaḳ-nigâr ve bu tariḳla ḳışşâ-güzâr olmuşlardur ki...

Râviyân-ı aḥbâr-ı ‘acibetü’l-âşâr ve ḥâkiyân-ı esmâr-ı ğarîbetü’l-eḫvâr böyle inhâ vü iḥbâr etmişlerdür ki...

Râviyân-ı aḥbâr-ı laṭife ve ḥâkiyân-ı esmâr-ı münîfe böyle rivâyet ve ḥikâyet iderler ki...

Râviyân-ı ‘ibret-engîz ve ḥâkiyân-ı sadâkat-engîz(âmiz) böyle ḥikâyet ve rivâyet iderler ki...

Râviyân-ı erbâb-ı kerâmet ve ḥâkiyân-ı aşḥâb-ı velâyât böyle rivâyet ḥikâyet iderler ki...

Râviyân-ı rivâyât-ı şadıḳa ve ḥâkiyân-ı ḥikâyât-ı vâsıḳâ böyle rivâyet ve ḥikâyet iylemişlerdür ki...

Râviyân-ı rivâyet-pîşe ve ḥâkiyân-ı ḥikâyet-endîşe bu ser ü dile nağme-serâ ve bu ver ü dile cilve-nümâ olmuşlardur ki ...

Râviyân-ı şîrîn-kelâm ve nâkilân-ı belâğat-nizâm böyle ḥikâyet ve rivâyet kılurlar ki ...

Rivâyet iderler ki...

Rivâyet iderler ve böyle ḥikâyet kılurlar ki...

Rivâyet olunur ki...

Rûmili cânibinde vâḳi‘ olan...

Saḥâif-i esmâr ve resâil-i leṭâif-i aḥbârda bu vecihle ḳayd u derc olunmuşdur ki

Serlevḥa-i ḥâṭır-ı defâtirde taḥrîr ve taşîr olunan letâifdendir ki...

Uḳde-küşâyân-ı cihân ve nükte-şinâsân-ı devrân bu yüzden taḳrîr-i ḥâl ü i‘lâm ve inhâ-yı mâ fi’l-bâl iylemişlerdür ki...

Yârân-ı şafâ ve ḥullân-ı vefâdan biri böyle naḳl ider ki...

Yârân-ı ḳadîm ve dostân-ı ḥamûmden biri bu ṭariḳla rivâyet ve ḥikâyet iyeler ki ...

Yârân-ı ḳadîmden birisi ki tâzeliğinde eṭrâf-ı ‘âlemi geşt ve ‘ömrünü seyr-i kûh u deşt etmekle geçürmüşidi. Böyle rivâyet ider ki...

Yine maḥrûsa-i Brusa ahâlisinden ...

Yine maḥrûsa-i Brusada vâḳi‘ olan...

Zamân-ı evâilde...

Zenbâre-i yârândan birisi ki ...

Zenbârelik meydânında tek ü pû eden azîzlerden nakl olunur ki...

Zurefâ-ı ‘arabdan biri hikâyet ve rivâyet iyer ki...

Zümrre-i erbâb-ı rivâyet ve fırka-i aşhâb-ı hikâyet gavânî-i me‘ânî-i âşâr ve ekâbir-i efkâr-ı ahhârdan bu vecihle ref‘-i niķâb ve bu tarîķla keşf-i hicâb etmişlerdür ki

b. Anlatıcı ve Anlatım Özellikleri:

Cinânî'nin hikâyelerinde ilk dikkat çeken özelliklerden biri hikâyelerin sâde, yalın ve gösterişsiz bir dille yazılmış olmasıdır. Anlatımda zincirleme tamlamalara pek yer verilmez. Üç ve daha fazla kelimedenden oluşan tamlamalar, sadece bir kişi veya yerin tasviri sırasında kullanılır. Olay anlatımında çoğunlukla kısa cümleler kullanılır. Cümlelerin kısalığı anlatımın akıcılığı ve hızında önemli bir rol oynar. Anlatım sade ve külfetsizdir. XVI. yüzyılın sade İstanbul Türkçesi, eserde bütün canlılığı ve güzelliğiyle yer almaktadır. Eserde mahalli söyleyişler, atasözü ve deyimler önemli yer tutar.

Eserde anlatım açısından bir başka dikkat çekici nokta da hikâyelerde sık sık anlatıcı değişimine başvurulmasıdır. Bu üslûp özelliği, o dönem hikâyeleri için önemlidir. Anlatıcı, sık sık hikâyenin normal akışında üçüncü şahıs anlatımıyla devam ederken “râvî eydür” kalıp ifadesiyle birden birinci şahıs anlatımına geçer. Bunu yapmaktaki amaçlardan birisi, hikâye okuyucusunun dikkat ve heyecanını taze ve canlı tutmaktır. Böylece okuyucu hikâyenin sıradan akışı içinde ses ve ifade farklılığını hissedecek ve dikkati yeniden hikâye üzerine yoğunlaşacaktır.

Bir diğer amaç ise hikâyenin gerçekliğini veya yaşanmış olabildiğini pekiştirmektir. Anlatıcı hikâyeyi nakli sırasında hikâyenin inandırıcılığını kuvvetlendirmek için olayı gerçekten yaşamış veya o mekâna bulunup olaya şahitlik yapmış birisinin ağzından anlatmaya devam eder. Bu şekilde okuyucuya sanki olayın içindeymiş gibi bir canlılık ve heyecan sunulur:

Bir yıl ittifāk Sulţān Ḥalīl ‘asker cem’ edüp Çerākeseye sefer etdi. Ve ğazā niyyetine kāfir-i ḥāksār ile ceng etmege gitti. Rāvī eydür: Ben daḥı ol seferde ordu-yı pādişāhiye ḥizmet ederdüm. Ve orducularla evvel ḵonup güçüp bile giderdüm.¹

Bir başka hikâyeden;

Mümkün olduğı kadar cenge ḥazırlanup elden geldiğı deñli her kişi ālāt-ı ḥarble ārāste oldı. Anlardan el ḵayası iḥrāc olunup iḥzār olındı ve ḵarbenler esbāb altundan çıkarırlardı, ḥazırladılar. Oḵ u yayı ve ḥarbe ve sā’ir ālāt-ı ḥarb orta yire geldi, ḵullanabilen aldı. Rāvī eydür: Ben daḥı külli ıztırāba düşdüm. Bir tüfegüm var idi, elüme aldum. Geminüñ ḵıçına geldüm gördüm, kāfir gemisi çekdürüp gelür. Kaḵana ve kürek āvāzesi dünyāyı tutdı.²

“rāvī eydür” kalıbının bir diğerkullanımı anlatıcı değıştirmenin yanı sıra aynı anlatım kişisinde araya sokularak dikkatin tekrar hikâyeye verilmesi ve tekdüzeliğinkırılmasına yöneliktir. Örneğın aşağıda olduğı gibi anlatımdaki sıradanlığı bozmak için arada bir “uyarıcı” fonksiyonuyla yerleştirilmiştir. Bu tip kullanımlarla daha çok eski kitaplardan veya efsanevî kaynaklardan alınan hikâyelerde karşılaşılr:

*Derdmend Mālik bī-günāh ol çāh-ı cehennemde ḵarār idüp rüz u şeb cenāb-ı Ḥaḵka ḥalāş olmağıçün esmāullāha meşğül olup tazarru’ itmeden bir laḵza ḥālī olmazdı. **Rāvī eydür:** Meger mağrib-i zemīnde bir dilāver var idi ki nāmına Serfirāz dirlerdi. Anuñ daḥı Mālik Dilāver gibi arḵasın yire getirür kimesne bulunmazdı. Küçükden Mālik ile bile büyüyüp ḵarındaş olmışlar idi.³*

Modern hikāye teorilerinde “anlatı içinde anlatı”⁴ adı verilen bir tekniğı Cinānı’nin bazı hikâyelerde kullanması dikkat çekicidir. Bu teknikte hikâyeye bir giriş bölümü niteliğinde bir bölüm ve asıl hikāye olarak iki farklı katman bulunur. Birinci katmanda zaman ve süre açısından daraltılmış bir olay bulunur. İkinci katmanda yani

¹ Bkz. Metin, s. 199.

² Bkz. Metin, s. 250.

³ Bkz. Metin, s. 456.

⁴ Kubilay Aktulum: Metinlerarası İlişkiler, Ankara, 2000, s.158-164; Nedret Tanyolaç Öztokat: “XIX. yy Fransız Öyküsünde Anlatım Teknikleri”, Adam Öykü, S.22, Mayıs-Haziran, 1999, s.36.

asıl hikâyede zaman ve olay açısından geniş bir düzey söz konusudur. Bedâiyü'l-âsâr'daki bir hikâyede bu tekniğin uygulandığı şu şekildedir:

Hikâyenin anlatıcısı İstanbul'dan Mısır'a gitmek için bir gemiye biner. Yolda giderken gemide bulunan yolculardan birisiyle arkadaş olur. Bu yolcunun bir bacağı dizinden aşağısı yoktur. Söz sözü açarak sohbet, bu olayın meydana geliş şekline gelir. Bundan sonra adamın hikâyesine geçilir:

Bir gün yine kahve içerken söz sözi açarak ba'zı garâ'ib ü nevâdir söyleşdik. Bu eşnâda eyitdi: "Eger zât-ı şerîfi taşaddi' olmazsa ve muşâhabet-i fuکارâ hâtır-ı hâtır girân gelmezse bu ayağumuñ düşdüğüne bâ'ış ü bâdi nedür size beyân iyleyeyin ve başuma gelen ahvâl nedür tafşîl iyleyeyin." Tamâm şevk gösterüldükde baş-ı kelâm ve şevk-i merâm idüp didi ki...¹

Bir diğer hikâyede de olay bir hamamda geçer. Hikâyenin anlatıcısı bir Cuma günü hamama gider. Fakat gittiği hamam oldukça kalabalıktır. Bir kurnada sıraya girer. Fakat kurnanın başındaki adam yavaş hareketlerle yıkanmakta ve arada bir uyuklamaktadır. Anlatıcı, sonunda adamı ikaz eder, geç kalınacağını söyler. Fakat adamın garip hareketlerini merak eder ve başına gelenleri anlatmasını ister. O adam da başından geçenleri anlatmaya başlar:

Dâru's-salţanati's-seniyye mahmiye-i Koşantiniyye'de vâki' olan Şirt hammâmına bir gün şehirde gâsl lâzım olmağın 'azîmet itdüm ve câmekânda şoyunup tenhâca bir hâlvete girdüm. Meger ol gün cum'a günü olup ol gice her kişi hatunıyla mu'âmele itmegin gûsl için ol deñlü adam gelmiş idi. Hammâm-ı mezbûrda igne birağınca yir bulunmazdı. Dellâk bir kurna buliverüp bir cânibine oturdum. Bağıdum gördüm ki bir cânibinde dağı bir muhteşem ehl-i 'ırz şekilli kişi oturur. Lâkin herkes gûsle 'acele iderken bu kişi epsem oturmuş uyuklar ve gâhî uyhusı arasında sağ kolunu bir delüğe şoşar şeklinde bir iki iletür getirür. Bir sehl turur turur yine böyle ider. Ben dağı cum'a zamânı yakın ola diyü havfumdan 'acele ile gûsl idüp çıkup gitmek isterüm. Taş dağı bu kişinüñ elinde. Ol benden evvel oturmağın nevbet dağı anuñ. Bu ortalıkda bir miqdâr şabr itdüm. Câ'iz ki bir muhteşem kimesne ola diyü uyarmağa da içdâm idemedüm.

¹ Bkz. Metin, s. 328.

Âhîr zamân teng olmağın şabra mecâlüm qalmadı. Uyarup “efendi hâzretleri zamân tengdür. Uyanuñ gısl idersenüz nevbet sizüñdür, idüñ ve illâ bize icâzet virüñ gısl idelüm” diyince uyanup “ma‘ zür futuñ bu gıce bir belâya uğrayup uykusız qalmış idüm. Aña binâen uyumuşam” diyicek ben dağı “qâdı misiz yoğsa?” didüm. “Belî siz de qâdı misiz?” dedi. Ben de “belî” didüm. “Feemmâ bu gıce neden uyhusız qaldıñuz beyân buyuruñ ve gâhî sağ qolıñuz bir yire şoqar çıkarır şeklinde edüp bir miqdâr turup yine iderdüñüz aşlı ne idi?” diyince birâz zamân dimemek isteyüp ben dağı ibrâm itmekle hikâyete şürü‘ idüp eyitdi ki:¹

Görüldüğü gibi burada hikâyelerin ilk kısmı, asıl hikâyeye geçiş için bir basamak olarak kullanılmıştır. İlk hikâyeler kısa birer özet gibi kullanılmış, sözü bir yere getirerek asıl hikâyeye geçiş için uygun bir zemin yaratılmıştır. Bu şekilde okuyucunun ilgi ve merakının artırılması sağlanmıştır.

1. Anlatıcıya Müdahale:

Bedâyiü'l-âsâr'ın tahkiye özelliklerinden biri de anlatıcının anlatıya müdahale etmesidir. Cinânî, bazı hikâyelerde, anlatım sırasında araya girerek okuyucuya bilgi verir, bazı yerlerde ileride meydana gelecek olaylara ilişkin ipuçları vererek yönlendirir. Bir kahramanın farklı bir mekânda olduğu durumda bir kahramanın durumu anlatıldıktan sonra diğer kahramanın hangi halde bulunduğunu söylerken “meğer öte cânibde”, “bu cânibden” gibi ifâdelerle mekânlar arasında bağlantıyı sağlamaktadır:

Tâhir’i yine haps itdiler. Bu cânibden çün ki Qâhir dilâver ‘asker gidüp tenhâ qaldı. Bir çeşmesâr yanına gelüp atından indi...²

Gülendâm bunda yiyüp içmekde tursun, bizüm hikâyetimiz Behrâm’a geldi. Ol zamân ki gemi pâre pâre oldu, Behrâm seren direğine râst gelüp...³

Düğün meşâlihi dağı tamâm olup gerdek gıcesine üç gün qalmışdı. Lü‘bet bâz-ı çerh zir-i perde-i taqdirden bir şüret dağı gösterdi ve çehre-i maqşud verâ-yı nutq-ı kazâ vü kaderden bir şekille dağı nümâyân oldu. Meger öte cânibden kaçan ki Muştafa

¹ Bkz. Metin, s. 282.

² Bkz. Metin, s. 339.

³ Bkz. Metin, s. 469.

Ağa'nun efendisi olan kâfir seferden evine geldi, gördi ki maḥbesde bekçi ḳoduđı kâfir ḳatlı olmuş ve esirler ḳaçmuř...¹

Alıntılardan da anlaşılacağı gibi Cinânî, mekân değişikliklerinde, diğer kahramanın durumunu anlatmaya geçmeden önce okuyucuya bu şekilde haber vermektedir. Bir diğer özellik de meydana gelecek olaylar hakkında bazı ipucu niteliğinde ifadeler kullanmasıdır:

Çün pes perde-i taḳdirden zâhir olucaḳ evzâ^ç u aḳvâl ve nihânḳâne-i ğaybdan zuhûra gelicek eṫvâr u ef'âl var idi. Küffârla ceng ü ḳarb-ı şedid ve Ca^çfer Beg merḳûm hem ğâzi ve hem şehid olsa gerek idi. Ḳikmet-i Rabbânî ve meşıyyet-i Subḳânî böyle iḳtizâ itdi ki...²

Başmaḳçı nigârı bundan men^ç ideğördi, olmadı. Zîrâ ḳazâ vü ḳaderün iḳtizâsı bu idi ki nigâra bu cihetden fütür ^çarız olup mâbeynlerinde sebep-i iftirâḳ ve dâ^ç-i-i ihtirâḳ ola. Aña binâen nigâr elbette ṫaraf-ı ḳilâfi ihtiyâr iyledi...³

Meger taḳdir-i ilâhîde ecel gelmiş ve dâne dökünmiş imiş. Hemân dem ^çuryân olup kendüyi bir kerre bile pertâb iyledi. ...⁴

2. İktibaslar:

Cinânî, hikâyelerinde iktibaslar yaparak ayet ve hadislerden de yararlanmış, bu şekilde olayın heyecan ve sürükleyiciliğine katkıda bulunmuştur. Bu alıntılar bazen eksik iktibaslar yoluyla bazen de aynen alıntılama şeklinde yapılmıştır. Bazı hikâyelerde bu alıntının Türkçedeki karşılıkları verilerek yapıldığı görölmektedir.

Eserdeki bazı hikâyelerin aralarına veya sonlarına serpiştirilen manzum kısımların birer alıntı mı yoksa yazarın kendi şiirleri mi olduğunu kestirmek pek

¹ Bkz. Metin, s. 294.

² Bkz. Metin, s. 185.

³ Bkz. Metin, s. 368.

⁴ Bkz. Metin, s. 270.

mümkün değildir. Bazı manzumelerin başında “li-münşiihi” ibaresinin bulunması, diğer manzumelere dikkatle yaklaşmayı gerekli kılmıştır. Eserin 39. hikâyesinin metninde kullanılan

Aceb olmaya Şeyh Şan‘âne
Aşkla girse şekl-i ruhbâne

beyti, yazarın divanında bulunan bir tesdiste yer almaktadır¹. Bazı hikâyelerin bitiminde yer alan ve okuyucuya nasihat veren manzumelerin konuyla ilgisi olduğu için yazar tarafından hikâyeye dâhil edildiği düşünülebilir. Bunun yanında, eserde kullanılan bazı manzumelerin başkalarına ait olduğu da görülmektedir. Örneğin, eserde kullanılan beyitlerden biri olan

Seni Yūsufufla güzelliğe şorarlarsa baña
Yūsufi görmedüm ammâ seni ra‘nâ bilürin

beyti Bâkî’ye aittir². Ayrıca eserdeki “nitekim demişlerdür” benzeri ifadeler ve bir iki beytin aynen *Evlîya Çelebi Seyâhatnâmesi*’nde de kullanılması, bu alıntuların ya başka şâirlerin eserlerinden ya da anonim şiirlerden de alınabileceği olasılığını kuvvetlendirmektedir.

Osmanlı döneminde yazılan mensur eserlerde, metin arasında kullanılan manzum parçalar genellikle ileri sürülen görüşü desteklemek, eserdeki duygu yoğunluğunu artırmak veya çeşitli tasvirlerin yapıldığı kısımlarda kullanılmıştır. Bu manzum parçaların çoğunlukla metinle direkt bir bağlantısı yoktur. Yani bu manzum kısımlar asıl metne dâhil değildirler. Dolayısıyla metinden çıkarıldıklarında metnin akışında ciddi bir aksamaya yol açmazlar. Nazım süs olarak sonradan eklenmiştir; asıl unsur nesirdir.³ Bunun yanında, Cinânî’nin hikâyelerin içinde kullandığı manzum parçalar ise hikâyenin akışı içinde yer almaktadır ve hikâyenin bir parçası halindedirler. Eğer bu manzum kısım metinden çıkarılsa, metnin ve olayların akışında kopukluk olur.

¹ C.Okuyucu: Cinânî Divânı, s. 319-320.

² S. Küçük: Bâkî Divânı, s. 325.

³ Pertev Naili Boratav: Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, İstanbul, 2002, s. 36-38.

c. Tasvirler:

Eserdeki tasvirleri genel olarak şu gruplarda toplanabilir:

1. Kişi tasvirleri
2. Toplantı ve meclis tasvirleri
3. Mekân tasvirleri
4. Olay tasvirleri

1. Kişi Tasvirleri:

Cinânî'nin kişi tasvirleri genelde kısadır. Ele aldığı kişinin en dikkat çeken, en belirgin özelliğini veya hikâyede ön plana çıkacak olan yönünü verir. Bu şekilde tasvir edilen kahraman, daha sonraki olay örgüsü içinde bu özelliğine uygun davranışlar göstermektedir. Okuyucu da bu tasvirden hareketle hikâyenin konusunu ve olayların gidişatını önceden tahmin edebilme olanağına sahip olur. Örneğin cömertlik ve yardımseverliğin yararlarının konu edildiği bir hikâyeye başlanırken, kahramanın bu özelliği vurgulanır:

Zamân-ı kadîmde erbâb-ı hayrât u hasenât ve aşhâb-ı şadaqât-ı müberrâtdan bir hâce-i şahib-i kudret ve merdüm-i nîk-sîret varıdı ki hemîşe firka-i fuqarâya zevâ'id-i emvâlini nişâr ve zümre-i zu'afâ vü gurabâya mevâ'id-i in'âmını bezl ü işârdan hâli olmaz idi.¹

Bir başka hikâyeye de büyücü, sihirbaz ve erkekleri baştan çıkaran bir kadının tasviriyle başlar. Bu tasvirden, kadının bu özelliklerinin hikâyede ön planda tutulacağı ve olayların bu şekilde gelişeceği rahatlıkla anlaşılabilir:

Meger zamân-ı mâzide bir 'acûze var idi ki aḥbârı illerde meşhûre ve esmâri dillerde mezkûre idi. Ğâyetle sehḥâre vü 'ayyâre ve mekkâre vü gaddâre qarî idi. Naḥsendlikde 'âlemde ayağın çeker bulunmazdı. Zamânında niçe 'ayş u 'işretler ve

¹ Bkz. Metin, s. 331.

zevķ u şoĥbetler görmiş, evler ĥarāb itmiş gzi sürmeli eli ‘ařālı şehirde sürmeli nābe-kār imiş.¹

Eserdeki kişi tasvirleri genelde tip tasvirleriyle karşılanabilir. Eserdeki tipler genelde edebiyatımızda ana hatlarıyla belirlenmiş tiplerdir: Savaşçı, kötü kadınlr, kadın düşkünü erkekler, veli, evliya tipleri, gerķek hayattan alınmiş tipler gibi pek ķok tip bulunmaktadır. Bu tipler ayrı bir bölümde ele alınacağı iķin ayrıntıya gidilmemiştir.

2. Toplantı ve meclis tasvirleri:

Cinānî'nin hikāyelerdeki meclis ve toplantı tasvirlerinde de kişi tasvirlerine benzer bir tekniği kullandığı görülmektedir. Meclisin en dikkate değer özellikleri ve ele alınması gereken kişiler ön plana ķıkarılır ve okuyucunun dikkatinin o yöne doğru yöneltilmesi sağlanır. Yapılan bu toplantı tasvirleri o kadar canlıdır ki okuyucu bir anda kendini o meclisin, toplantının havasına kaptırır, sanki o ānı yaşıyormuş hissine kapılır:

Ol maĥalle ki vardum, ĥapuyı aķıķ bulup bī-tekellüf iķer girdüm. Ne gördüm ki bir ‘āli řoffāda tertīb-i meclis-i ns idüp her cānibi zībā nihālīlerle tezyīn ve bezmi mānend-i nzhetgāh-ı firdevs-i berīn iyleyüp bir cānibe nigār ile civān ķāk giribān vuşlata cyān olup oturmışlar ve perde-i tekellüfü meyānlarından götürmişler. Elllerinde cām-ı bāde ĥāĥırları küřāde biri birine kirişme v nāz u lābe v niyāza meřĖgl olmişlar, bir şarafda sāzendeler nağme-i sazı āsmāna ve gndeler çarb-ı sazı sipihr-i gerdāna ķıkarımiřlar. Ruĥlar tāb-ı mlden gl gl ve diller neş’e-i řahbā ile bülbül olup meclis iķi terennüm  glgl ile şolmiş. Ol dem ki nigār-ı gül-ruĥsār beni gördi, āřināveř bī-tekellüf yirinden şurdu, “řafā geldiñz” diyü tehniye-i ķudmı ve sā’ir ‘ādāt u rsmı yirine götürüp şadr-ı meclise teklīf iyledi².

¹ Bkz. Metin, s. 320.

² Bkz. Metin, s. 170.

3. Mekân Tasvirleri:

Cinânî'nin mekân tasvirleri çok kısadır. Hikâyelerinde vakaya öncelik verdiği için olayların akışını yavaşlatan çevre ve mekân tasvirlerini çok uzatmaz. Hikâye içinde ve olay akışı sırasında mekânın en fazla işine yarayan kısmıyla ilgilenir. Örneğin yolculuk eden bir kahraman bir vadiye uğrar. Amacı dinlenmek olduğu için vadinin bu özelliğiyle ilgilenir:

Giderken nâ-gâh yolu bir 'acib vâdiye yetdi. Gördi ki bu vâdinüñ ortasında bir zîbâ ağaç yetüp her cânibe sâye-i şâhlar şalmış. Karşusunda bir 'âli çeşmsâr yapulmuş. Ayağı ol vâdiye aķup yaťur. Murâd idindi ki orada bir miķdâr etmek yiye ve ol şudan içüp bir pâre hoş geće. Enbânından etmek çıkarup yidi, üzerine ol şudan içdi. Bir miķdâr istirâhat ideyin, andan kâķup gideyin der iken bir ses peydâ oldı¹.

Eserdeki mekân tasvirlerinin kısa oluşunun yanında bazı hikâyelerde, bunun tam tersini görmekteyiz. Meselâ bir hikâyede, kahramanlar define aramak için bir kuyunun içine inerler. Burada büyük bir hazine bulunmaktadır ve heykel şeklindeki tılsımlar tarafından korunmaktadır. Hikâyenin anlatıcısı, diğer kahramanlardan uzaklaşıp bu hazineyi seyre başlar. Bu seyrin tasvirlerinde kullanılan ifadeler o kadar canlı ve gerçekçidir ki okuyucuyu o mekânın içine sürüklemektedir:

... seddüñ öte cânibine kadem başdum. Bi-ħamdülillâhi ve'l-minnehu aşla tılsımdan eşer ve ol nigârdan hergîz haber zâhir ve bâhir olmadı. Giderek ħânķâhuñ kapusından içeri girdüm, ol abdalları birer birer seyr ü temâşâ iyledüm. Üstâd-ı hoş-nihâd her birinde ol kâdar sa'y u diķķat ve şarf-ı şan'at ve himmet iylemiş ki vaşf olunmaz. Meşelâ ellerinüñ barmaķları ve barmaķlarında tırnaķları hem-çenân ayakları ve sâ'ir a'zâsı yirlü yiründe bir mertebe vaz' olunmuş ki beden-i insânda olan ħavâşş u mezâyâdan ancak rûh-ı pür-fütûh yok. Güyâ bir alay abdallardur ki ħâmûş bir güşe-i ferâĝda sâkin olup dâmen-i ta'allûki hemîşe kemer-bend idüp çide ve rüy-ı teveccühi erbâb-ı ĝinâdan şafâ-yı ħâťır ile piçide idüp ehl-i dünyâya yuf borısı çalmışlar ve iki kıl ki şaĝ ve şoldur, kâpuya kârîb olan abdallaruñ eline birer ser-desteler virmişler ki her

¹ Bkz. Metin, s. 220.

birisi elinde olan deste çobanı kaldırmış hemân bir işârete bakarlar ki ur diyeler daħı uralar. Güyâ anlar bu âbdallardur ki çapunuñ iki cânibini almışlardur, hizmete muntazırlardur ve ol iki abdalun baba şeklinde ihtiyârlıdır, oturmuş anuñ bir yanında bir keçgül ve bir yanında bir tıg-i bî-dirig resm itmişler ve kabzasın babanuñ eline virmişler. Şöyle ki bir cüz'i işâret ola, bir tıg-i âbdâr çalup öküze ve balığa indirmek muqarrer ve muhaqqıkdur. Çün bunları cümleten seyr u temâşâ iyledüm, gelüp iki cânibümde olan halvethânelere geldüm. Anlarun içine girmege iqdâm idemeyüp kapuları önünden temâşâ idem, sağ cânibinde olana bakşam a'lä mermer döşenmiş ve ferşden saşfına dek altun sebîkesi aña perâvende odun yığılduğı gibi yığılup tâ saşfına berâber olmuş. Odanuñ içinde aşla sebîkeden hâli yir yok. Andan perâverdeye bakdum, ol daħı hem-çenân mermer döşenmiş, bunuñ içinde taşyanüsü at na'lı filoriler saşfına dek yığılmış hatta birazı daħı ol yığından aşup şıyrılmış, çapunuñ içine dökülmüş. Ben iyle zann itdüm ki ol düşenleri kaşdıla düşürmüş olalar ki gören kimesne tama' idüp el uzatduğı gibi tıslımla haşşından gelüp ol bî-çâreyi helâk ideler. Andan ol şoffada olan çoçuñ yanına gelüp anı seyr iyleyüp gördüm ki boynında bir altun zencir var. Bir ucu önünde bir kâmişdan kazığa berkinmiş ve çeşme aħurı mişâlinde önünde bir mermerden aħur var ki la'l ü yakut ve envâ'-ı cevâhir-i zevâhir dökilüp yatur. Mürûr-ı zamânla üzerlerini toz bürümüş ve ol çoçuñ iki gözleri şeb-çerağdan tertîb olunmuş, karañluğda mihr-i 'âlemtâb gibi şu'le virür.¹

4. Olay Tasvirleri:

Bedâyiü'l-âsâr'da kullanılan olay tasvirleri çok canlıdır. Seçilen kelimeler ve ifadeler öyle ustalıklı metne yerleştirilmiştir ki okuyucuda bir hayranlık hissi uyandırmaması mümkün değildir. Anlatımda sade, canlı ve gerçekçi bir üslûbu seçen Cinânî, bu şekilde okuyucuyu olayın içine sürükler. Cinânî'nin kullandığı bu üslûp özelliği, kendini daha çok savaş tasvirlerinin yapıldığı hikâyelerde gösterir:

Ol dem iki deryâ biri birine aşup at ayağı altından kaşkan toz gün yüzünü bürüdi. At şahîli er âvâzı erenler na'resi tabı u nekkâre şadâsı kûs-ı hâkânî güvüldisi

¹ Bkz. Metin, s. 419-420.

ķubbe-i felege gümletdi. Añsuzdan bir kıyâmet peydâ oldu ki meydân yiri maħşerden nişân virdi. Güneş daħı ķubbe-i felege diñelüp ħarâret dünyâyı tıtdı. Tıĝ-i âteştâb ħarâreti ħod bu merâreti başdı. Bre tıt bre ur feryâdı ķulaķları şaĝır iyledi. Niçeler bu cân bâzârında şatıldı. Niçeler bir dem içinde şühedâ ‘askerine ķatıldı. ‘Âlem nefsi nefsi maķâmına varup çok kimesneler kendüyi bile unıtdı ve niçe kimesnelerün ceng içinde ķorķusından ödi şındı. Meydân yüzi deşt-i Kerbelâya dönüp şusuzluķdan dehenler ğubâr ile tıtdı.¹

İki ‘asker birbirine ķarışup kıyâmet ķopdı. Er şadâsı atlar sehîli kūs u kürrenâ âvâzesi dünyâyı tıtdı tıp u tıfeng ve ķumbara vü zenberek şâiķa-mişâl her tarafından atılurdu. Ve’l-ħâşıl bir ‘acib cân bâzârı turdı ki her ne iletseñ şatulurdu. Cellâd-ı ecel tız cengâl şır-i merdüm-ĝır gibi va‘de yitmişleri ħâke şalup tıĝ u ħançer ejdehâ-yı heft-ser mânendi merdüm-rübâlıkķlar iderdi.²

... her ķoldan ya‘ni şaĝdan ve şoldan âteş-i ħarb ü kıtâl müşetted ve mümetted olup yürüdi. At ayaĝı altından ķalkķan toz ol şahrâ-yı bî-pâyânı bürüdi. Dilâverler na‘resinden ‘âleme velvele ve atlar kişnemesinden zemîn ü zamâna zelzele geldi. Ol şahrânuñ ortasından aķan cüy-ı dil-cü ķan deryâsı olup yaşlar ħabâb gibi yürümege başladı. Ķurş-ı âftâb⁴ ‘âlemi münevver iderken toz içinde ķalup baķır tısa döndi. İki düşmen biri birinden yüz döndürmeyüp cân u başla çalışdılar. Ceng ü ħarbe yüzleri ve gözleri öğrenüp tamâm mertebe alışdılar. Şultân Ħalîl aĥvâl-i cenge nazâr ve ‘âķıbetden ħavf u ħazer idüp atından indı. Evvelâ kendü eliyle atınuñ ķuyruĝunu dönüp zîr ü zeber tengin çekdi. Andan soñra şıçrayup üstüne bindi ve şâhîn-mişâl egerħânesine ķondı ve yasaĝ idüp ‘asker içinde münâdiler böyle nidâ iylediler ki: Pâdişâħları her ne vaz‘ iderse kendüler daħı ol vaz‘ı ideler ve işâret olduĝı zamânı gözleyüp kılıç çeküp düşmen üzerine ħücüm ideler. Ol dem herkes mütenebbih olup Şultân Ħalîl’e nazır ve taķlîde müheyyâ ve ħâzır tırdılar. Şultân Ħalîl cenâb-ı rabb-i celîle tazarru‘ u tezellüle du‘â itdi. Andan şaĝ kolını yeñinden çıkarup ‘uryân iyledi ve belinde olan tırķeşi ve

¹ Bkz. Metin, s. 350.

² Bkz. Metin, s. 359.

yayı çözüp yabāna atdı. ‘Asker daḥı ser-te-ser oḡdan yaydan fāriḡ olup kılıçlarını kınından çıkarup ellerine aldılar ve pādīşāhlarına muntazır olup tırdılar. Anı gördiler ki Şultān Ḥalīl “yā Celīl ve yā Cemīl leşker-i a‘dāyı ḥor ve zelīl ve ‘asker-i İslāma nuşret ve kuvvet virüp sen delīl ol” diyüp ‘alem deprendi Allāha şıgınuş kuvvet-i ḡalble düşmen cānibine at şıçratdı. ‘Asker daḥı tamāmet yek-dil ü yek-ciḡet olup bir uḡurdan at ḡopardılar. Göz ḡarardup düşmen-i bī-dīne kılıç urdılar. Bir vechile vardılar ki düşmenün tırmaḡa dermānı ḡalmadı. Tayanayın şandı, olmadı. Hemān dem iki ḡol ya‘nī şaḡ ve şol inhizāma yüz tıutup meymene vü meyserede yıḡrek ata ḡādir olan ḡarāri firāra tebdīl idüp tıtdı¹.

Dikkat edilirse, bu savaş sahneleri anlatılırken kullanılan cümleler oldukça kısa tutulmuştur. Dört beş kelimeyle kurulan cümlelerin yüklemeleri de hareket bildiren fiillerden oluşturmaktadır. Bu şekilde hareket gerektiren savaş sahnelerini tamamlayıcı bir üslûp meydana getirilmiştir.

¹ Bkz. Metin, s. 203-204.

B. İç Özellikleri

1. Cinânî'ye Göre Bedâyiü'l-âsâr'da Konular:

Bir kısa hikâye külliyyatı olan *Bedâyiü'l-âsâr*'da bulunan hikâyeler birbirinden “hikâyet” başlığı ile ayrılmaktadır. Bu hikâyelerde işlenen konuların tasnifleri ise şimdiye kadar bu eserde bulunan hikâyelere bütüncül olarak yaklaşmadığı için tam anlamıyla yapılmamıştır.

Eser hakkında ilk bilgileri veren Fuat Köprülü, eseri oluşturan hikâyeleri bir tasnife tabi tutmamış, sadece konuları hakkında kısa bilgiler vermekle yetinmiştir: “... bu kitaptaki hikâyeler, mevzû bakımından muhtelifdir: Kara ve deniz cenklerine, kadın fitnelerine, cadılara, cinlere, tılsımlara âit küçük hikâyeler... Eserin asıl ehemmiyeti, yazılı Arap ve Acem eski kaynaklarından alınmış hikâyelerin pek az olmasına karşılık, Anadolu ve Rumeli hayatını gösteren orijinal hikâyelerin çokluğu ve XVI. asrın halk hayatını bütün samimiyeti, bütün kostümleri ve dekorları ile yaşatabilmesi dolayısıyledir.”¹ Meddahlar hakkındaki bu uzun makalesinin bir bölümünü Cinânî'ye ayıran Köprülü'nün eser hakkında geniş yer vermemesini, makalenin hacmini de genişleteceği göz önünde tutulursa doğal karşılamak gerekir.

Bedâyiü'l-âsâr hakkında ikinci ciddi çalışma, Cinânî Divânı üzerinde bir doktora tezi hazırlayan Cihan Okuyucu'ya aittir. Okuyucu, Paris Bibliotheque Nationale'deki araştırmaları sırasında, bu kütüphanede bulunan nüshalardan birisinden yola çıkarak ayrıntılı bir makale hazırlamıştır.² Bu makalede Cihan Okuyucu, hem eser hakkında geniş bir inceleme yapmış hem de makalenin son kısmına örnek bir metin parçası yerleştirmiştir. Hikâyeleri de konularına göre tasnife tabi tutmuştur: “Eserdeki hikâyeler –ilk kısımdakiler müstesna- belli bir tasnife tâbi tutulmadan sıralanmakta, birbirlerinden sadece “Hikâye” başlığı ile ayrılmaktadır. Biz bu incelemede eserdeki hikâyeleri belli mevzû başlıkları altında toplayarak sunmaya çalışacağız. Tabii bu

¹ Fuat Köprülü: Edebiyat Araştırmaları-I, İstanbul, 1989, s. 390.

² Cihan Okuyucu: “*Mustafa Cinânî ve Bedâyiü'l-âsâr'ı*” İÜEFTD Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, S.13, Sene: 1983-1987, s. 351-385, İstanbul, 1987

tasnifin haricinde diğer hususiyetler gözönüne alınarak başka sınıflamalar da yapmak mümkündür.”¹ Cihan Okuyucu, yaptığı bu tasnifte hikâyeleri beş gruba ayırmıştır:

1. Kadınların fitne ve hileleri ve cinsî hikâyeler.²
2. Cin, peri, sihir v.s. ile ilgili hikâyeler.³
3. Dinî hikâyeler.⁴
4. Kara ve deniz harpleri, efsanevî hikâyeler.⁵
5. Acibe ve Garibe kısmı.⁶

Bedâyiü'l-âsâr üzerinde yapılan bir diğer çalışma Hasan Kavruk'a aittir. “Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler”⁷ konulu doktora tezinin bir bölümü *Bedâyiü'l-âsâr*'a ayrılmıştır. Hasan Kavruk, ilgili kısımda *Bedâyiü'l-âsâr* hakkında genel bir bilgi verdikten sonra hikâyelerin karışık olarak sıralandığını ifade etmektedir: “Eserdeki hikâye ve lâtifeler konu itibariyle tasnif edilmeden, karışık olarak sıralanmış olmakla birlikte belli konular çerçevesinde toplanıp gruplandırılabilirler.”⁸ Araştırmacıya göre *Bedâyiü'l-âsâr*'ı oluşturan hikâyeler beş gruba ayrılabilir. Bu tasnif, temelde Cihan Okuyucu'nun yaptığı tasnife benzese de eserin sonundaki “acibe ve garibe” kısmı tasnif dışı bırakılmıştır. Ayrıca bu bölüm, *Letâif-i Cinânî* adıyla başka bir bölümde müstakil bir eser gibi tekrar ele alınmıştır⁹. Buna göre hikâye grupları şu şekilde sıralanmıştır:¹⁰

1. “Mekr ü hile-i zenân” a yani kadınların fitnelerine, hilelerine ait, bir kısmı oldukça müstehcen hikâyeler.
2. Cinler, periler ve sihirle ilgili olağanüstü unsurlar taşıyan hikâyeler.
3. Dinî konuda yazılmış, ahlâkî, didaktik hikâyeler.
4. “Ahvâl-i ceng ü harb-i merdân”, kara ve deniz harpleriyle ilgili hikâyeler.
5. Efsanevî hikâyeler.

¹ Cihan Okuyucu: agm., s. 363.

² Cihan Okuyucu: agm., s. 363.

³ Cihan Okuyucu: agm., s. 364.

⁴ Cihan Okuyucu: agm., s. 365.

⁵ Cihan Okuyucu: agm., s. 368.

⁶ Cihan Okuyucu: agm., s. 369.

⁷ Hasan Kavruk: Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, İstanbul, 1998.

⁸ Hasan Kavruk: age., s.93.

⁹ Hasan Kavruk: age., s.150.

¹⁰ Hasan Kavruk: age., s.93.

Bu tasniflerin yanında Cinânî'nin, eserin önsözünde yaptığı bir tasnif daha vardır. Bu tasnif, ilk elden yani yazarın elinden çıktığı için bizim için önemli olmaktadır. Eserin önsözünden öğrendiğimize göre yazar, şimdiye kadar duyulmamış olan nâdir hikâyeleri yazmaya karar vermiş ve bu hikâyeleri de belli konularda toplamak istemiştir:

“bu dâ‘î-i fakîr ve haķîr-i keşîrü‘t-taķşîr murād idindüm ki bu bâbda bir kitâb-ı müsteţâb ve risâle-i belâgat-intisâb tertîb ü intiĥâb idüp anda ĥikâyât-ı vâķı‘ât ve rivâyât-ı nâdiretü‘n-nikâtdan mekr ü ĥîle-i zenân ve aĥvâl-i ceng ü ĥarb-i merdân ve ‘acâ‘ib-i umûr ve ġarâ‘ib-i nezdîk ü dûr ve bi‘l-cümle tıba‘ u şudûr istimâ‘ından meserret ü ĥubûr taĥşîl iyleyen mevâddan ba‘zı raķamzede-i kilk-î ġüherbâr ve nigâşte-i ĥâme-i belâgat-şî‘âr¹ kılmup sebeb-i tefrîĥ-i cân ve mucîb-i tervîĥ-i cenân vâķi‘ ola”

Cinânî'nin yapmış olduğu bu tasnife göre eserdeki hikâyeleri üç ana grupta toplayabiliriz:

1. Mekr ü hile-i zenân
2. Ahvâl-i ceng ü harb-i merdân
3. Acâ‘ib-i umûr ve ġarâ‘ib-i nezdîk ü dûr

Cinânî'nin yaptığı bölümlemenin gerçekten bir tasnif mi yoksa sadece eseri oluşturan konuları mı belirtmek olduğunu anlamak için eseri dikkatle incelemek gerekir. Eserin önsözünden sonra, Cinânî'nin ifadesiyle “Mekr ü hile-i zenân” konulu hikâyeler başlamaktadır. Bu hikâyelerin bitiminden sonra “fasl” başlığından sonra, *“Çün silsile-i kelâm bir müddetdür ki bu maķûle ĥikâyeden inşirâm u inķıţâ‘ bulmadı. Ba‘îd degüldür ki teşĥîz-i ĥâtır-ı ‘âtır için şimden ġerü ġavr-ı âĥer ihtiyâr olunup ‘arûs-ı suĥan bir yüzden daĥı cilâ-ġerdân ola”* denilerek savaş ve kahramanlık hikâyelerine devam edilmektedir. Bu hikâyelerden sonra ise *“Faşl: Çün ĥikâyât-ı ġarb u ĥarb ve rivâyât-ı ta‘n u ġarb dâ‘imâ kışşa-perdâzlar dilinde mezkûr ve her yirde muķaddeme-i evlâ gibi ma‘rûf u meşhûrdur. Ba‘îd degüldür ki ġalem-düzbân be ĥâme-i seri‘u‘l-beyân vâdi-i*

¹ Bkz. Metin, s. 155.

*diğerde tek ü pū ve semt-i āḥerde güft ü gū kıılmağa sevḳ olunup ḫaraf-ı suḫanda bir gūne gūzāriş ve bir dürlü nūmāyiş daḫı göstere*¹ ifadeleriyle diđer grup hikāyeye başlamaktadır.

Bu fasıl başlıklarından yola çıkarak, Cinānî'nin eserini üç fasla ayırdığını önsözde belirttiğini ve bu ayrıma göre hikāyeleri bilinçli bir şekilde ve bilerek sıralandığı rahatlıkla görülebilir. Hikāyelerdeki bu tasnif ve sıralamayı Cinānî, şuurlu bir şekilde yapmıştır. Eserin sonundaki “acibe ve garibe” kısmı ise Cinānî'nin de belirttiği gibi metne sonradan ilave edilmiştir: “*vaḫtā ki kitāb-ı müsteḫābı cem' ü taşnî idüp itmāma ḫarīb oldı, murād idindi ki: Cüz-i āḫiri mesmū'ı olan ba'zı garā'ibāt-ı umūr ile ḫatm idüp ol daḫı tetimme-i dā'iyeye-i teşḫiz-i ḫāḫır ola.*”²

Bedāyiü'l-āsār'da bulunan hikāyelerin tasnifi konusunda yazarın yaptığı sınıflandırmaya bağlı kalmak araştırmacıların yapacağı en iyi iş olacaktır. En fazla, bu tasnifin altgruplara ayrılarak yapılması olabilir. Biz burada, Cinānî'nin eserinde yaptığı tasnife bağlı kalarak onu altgruplara ayırarak ayrıntılı bir sınıflandırma denemesinde bulunacağız. Buna göre *Bedāyiü'l-āsār*'ı oluşturan hikāyeleri şu şekilde tasnife tâbi tutabiliriz:

1. Mekr ü hile-i zenân
 - a. Kadınların kötülük ve hilelerinin işlendiği hikāyeler.
 - b. Erkeklerin çapkınlıklarının konu edildiği hikāyeler.
2. Ahvâl-i ceng ü harb-i merdân
 - a. Kara savaşları
 - b. Deniz savaşları
 - c. İçinde aşk hikāyesi de işlenen savaş hikāyeleri
3. Acā'ib-i umūr ve garā'ib-i nezdîk ü dûr
 - a. Cinlerle ilgili hikāyeler
 - b. Sihir ve cadılarla ilgili hikāyeler

¹ Bkz. Metin, s. 364-365.

² Bkz. Metin, s. 504.

- c. Efsanevî hikâyeler
- d. Olağanüstü yaratıklar ve olayların konu edildiği hikâyeler
- e. Dinî içerikli olağanüstü hikâyeler
- f. Meydana gelmesi mümkün olan sıradışı hikâyeler
- g. Define aramayla ilgili hikâyeler.

Eserdeki bütün hikâyeleri yukarıdaki listeye göre kesin çizgilerle ayırmak zordur. Çünkü bazı hikâyeler birden fazla kategoriye girebilmektedir. Bundan dolayı hikâyeler arasında kesin bir tasnif mümkün görünmemektedir. Bir hikâye hem kadınlarla ilgili hem de olağanüstü sınıfına uyan özellikler taşıyabilmektedir.

Elimizdeki nüshalarda bulunan hikâyelerin sıralanış şekli, eserin önsözünde belirtilen şekle pek uymamaktadır. Düşüncemize göre eldeki nüshaların hiçbiri, yazarın elinden çıkmış değildir. Çünkü özellikle iki “fasl” başlığı arasındaki hikâyelerde ortak bir tema yoktur. Bu iki başlık, B’de 23–27. hikâyelerin arasında, S’de ise 48–52. hikâyeler arasındadır. Başlıklar arasındaki hikâyelerin sıralanışı iki nüshada da aynı şekilde devam etmektedir. Başlıklar arasındaki bu beş hikâyenin aynı konuyu işlemesi lazımdı. Fakat konular aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

İlk hikâyede yılan şeklinde insanlara görünen cinin bir gencin ayağına dolanması ve bunu takip eden olaylar konusu işlenmiştir. İkincide yardımsever bir insanın hacca gideceği sırada hac parasını bir fakire vermesi ve sonrası ele alınmıştır. Diğer üç hikâyenin ilki Arap edebiyatından, diğer ikisi de İran edebiyatından alınma hikâyelerdir. Bu son üç hikâyede de savaş konusu işlenmiştir.

1. Mekk ü Hile-i Zenân:

Bedâyiü'l-âsâr'ın 1-7, 32, 33, 35, 38, 39, 41-47. hikâyeleri bu grupta bulunan hikâyelerdendir. Eserdeki bu 19 hikâyeyi kendi aralarında ise kadınların hile ve kötülükleri ile çapkın erkeklerle ilgili olanlar olarak iki alt gruba ayırabiliriz. Fakat bu ayrımı kesin çizgilerle yapmak pek mümkün değildir. Çünkü bu grupta bulunan birçok hikâye her iki kısmın özelliklerini birden taşımaktadır. Burada ön plana çıkan özelliğe göre bir ayrıma gidilmiştir. Özellikle zevk ve hevesinin peşinde koşan çapkın erkeklerin başlarına gelenler biraz da kadınların hilelerinin sonuçlarıdır. Bu kısma alınabilecek olaylar eserin 2, 5, 6, 7, 35, 38, 41 ve 42. hikâyelerinin konusunu oluşturur. Bunlardan 2. hikâyede hac için Mekke'ye giden adamın başına gelenler konu edilmiştir. Adam Mekke'ye gelince orada bulunan kızkardeşine misafir olur. Buradayken kardeşinin cariyesini görür ve çok beğenir. Dayanamayıp kardeşinden onu kendisine satmasını ister. Kardeşi de cariyesini ona satar. Akşam olup herkes uyuyunca cariyenin yatağına girer ve işini çabucak görür. Fakat daha sonra cariyenin, yatağına evin hizmetini gören yaşlı kadını yatırdığını öğrenir. Ertesi gece yine aynı şekilde cariyenin yatağında hizmetçiyle karşılaşır. Adamın bu şekilde üzüldüğünü gören cariyeye sonunda ona yaklaşır ve adam bu şekilde muradına erer. Bu hikâyeye benzer şekilde 6 ve 7. hikâyelerde de cariyeye birlikte olmak isteyen fakat karısından bir türlü fırsat bulamayan iki adamın içine düştükleri komik durumlar anlatılır. Bir yolunu bulup cariyeye yaklaşan adamlardan biri evdeki koçun tos vurmasıyla evde bulunan insanların önüne düşer ve rezil olur. Diğer olayda da cariyenin yanına giderken güzel kokmak isteyen adamın karanlıkta gülsuyu yerine mürekkep sürmesi anlatılmaktadır. Her iki hikâyenin de motif yapısı birbirine çok benzerdir. Her iki olayda karısına rağmen cariyesiyle birlikte olmak isteyen bir adam vardır. Adam bir yolunu bulup cariyeye yaklaşır fakat bir sebeple etraftaki insanlar bunun farkına varır ve adam ortamdaki insanlara rezil olur. Buna benzer bir olay da 35. hikâyede anlatılmaktadır. Komşusunun karısında gözü olan bu zampara adam bir yolunu bulup derdini kadına açar. Komşusu bu teklife çok üzülür fakat belli etmez. Onun da komşusunda gönlü olduğunu fakat kocasının da eve gelmek üzere olduğunu söyler. Evlerinin arasında bulunan bir tahta duvar vardır. Zampara, kadına bu tahta duvarda bulunan bir budak deliğinin karşısına geçmesini ve aletini o deliğe soktukten sonra işlerini görmelerini teklif eder. Kadın bu

arada bir çuvaldız alır ve adamdan aletini deliğe sokmasını ister. Zampara aletini delikten soktuğu sırada kadın elindeki çuvaldızı saplayıverir. Camı yanan adam ise aletini delikten çekemez ve o şekilde kalır. Bir müddet sonra komşusu evine gelir, karısı olanları kocasına anlatır, ona komşusunu hadım etmesi gerektiğini söyler. Fakat kocası, komşusuna acır, “bu bile ona fazlasıyla ders olmuştur” diyerek çuvaldızı çıkarır. Bu olay o beldede duyulur adam da rezil olur.

Çapkınlığının sonucunda sıkıntı ve dert çekmenin konu edildiği bir diğer hikâye, eserin 5. hikâyesidir. Burada şehre musallat olan bir eşkiyanın yakalanıp asılması ve bir bekçinin bu cesedi beklemek için görevlendirilmesi anlatılır. Bekçi gece yarısı beklerken bir tepede yeni yapılmış bir mezarın başında ışık yandığını görür. Merak edip oraya gittiğinde çok güzel bir kadının mezar başında yas tuttuğunu görür. Sebebini sorunca da kadının kocasını çok sevdiğini ve mezarının başında kalmak istediğini öğrenir. Bu arada bekçinin gönlü kadına meyl eder. Kadına “giden gitmiştir” diyerek ilişki teklifi eder. Kadın da bunu kabul eder. Aradan bir zaman geçtikten sonra bekçinin aklına ceset gelir. Fakat ceset diğer eşkiyalar tarafından çalınmıştır. Bekçi bunu görünce dövünmeye başlar. Kadın ise onu bu durumdan kurtarmak için kocasını o cesedin yerine asmayı teklif eder. Fakat çalınan cesedin sakalı yoktur. Bu sefer kadının ölmüş kocasının sakalını yolarlar ve darağacına asarlar. Mesele de bu şekilde çözülür. Daha sonra bekçi ile kadın evlenirler. Fakat kadın ömürleri boyunca yaptığı bu iyiliği adamın yüzüne vurur. Adam yaşlanıp ölüm döşeğine düştüğünde akrabalarını yanına çağırır ve onların yanında karısına mehriyle bir miktar daha para verir ve karısına, kendi öldükten sonra sakalını yolmayacağına dair söz verir. Sonra kalp huzuruyla ruhunu teslim eder.

Bunlardan başka eserin 38 ve 41. hikâyelerinde de çapkın erkeklerin başlarına gelen buna benzer olaylar anlatılır. 38. hikâyede Anadolu’dan kovulan ve Rumeli şehirlerinden birinde nefesine düşkün bir sahte şeyhin müridinin karısını kandırıp onunla ilişkiye girmesi, müridinin bu olayı öğrenince şeyhini öldürmesi konu edilir. Burada şeyhin öldüğü sırada cinsel organı uyanıktır ve bundan sonra da bu şekilde kalır. Yıkarken, kefenlerken bir türlü buna çare bulamazlar. Şeyh kefenlendikten sonra organı dimdik olduğu için bir çadır görüntüsü alır. Şeyhlerini ziyarete gelen halk bunu görünce lanetler ederek oradan ayrılırlar. 41. hikâyede de İstanbul’un alt tabaka çapkınlarından

biri bir fahişeye laf atar. Fakat kadın onu aşağılar. Bunu gururuna yediremeyen adam kadına bir oyun oynamak ister. Bazı zengin arkadaşlarının da yardımıyla kendisini Mısır'dan yeni gelmiş bir şehzade olarak gösterir ve o kadını meclisine çağırır. Zeki olan kadın meclise geldiğinde şehzadenin vaktiyle kendisine laf atan zampara olduğunu anlar. Bundan sonra adamı haşhaşla uyutup yatağına evde annesinden kalmış yaşlı cariyesini yatırır. Adamı bu şekilde rezil eder.

Kadınların hile ve kötülüklerinin işlendiği hikâyeler ise 1, 3, 4, 32, 33, 39, 43, 44, 45, 46 ve 47. hikâyelerdir. Bu kısım hikâyelerde kadınların dişiliklerini ve cazibelerini kullanarak erkeklerin para ve elbiselerini almaları ve onları kendi çıkarları için kontrol etmeleri işlenmiştir. Bunun yanında kadınların cinselliğinin ne kadar kuvvetli olduğunu örnekleyen hikâyeler de vardır. Bedâyiü'l-âsâr'ın ilk hikâyesinde, Mısır'da vali olan bir adamın nüfuzunu kullanarak bir kadının, şehrin kadısının evini soyması anlatılır. Kadın öyle zekidir ki evi soymasına bilmeyerek yardım eden bu adamı ikinci bir hile ile şehrin kadısının elinden kurtarır. 3. hikâyede bir yahudi genci ile oynaşan kadının, meclisini basan Cemaleddin adındaki kişiden âşığını bir hile ile kaçırmayı anlatılır. 4. hikâyede bir fahişenin yolda giderken gördüğü bir adamla boş bir evde birlikte olması, sonra da adamın para ve elbiselerini çalıp kaçması anlatılmıştır. Çırılçıplak kalan adamı gören halk kovaladıktan sonra evine gider. Bu halini gören karısı da onu evden kovar. Arap diyarındaki altı fahişe çeşidinin anlatıldığı 44. hikâye işlediği konu ve dönemin sosyal hayatını yansıtmaya açısından da önemlidir.

Kadınlarla ilgili bazı hikâyelerde onların cinselliğe düşkünlükleri çarpıcı örneklerle işlenmiştir. Bunlardan belki de en ilginç eserin 33. hikâyesidir. Bu hikâyede esir pazarından bir cariye alan bir kadının öyküsü anlatılmaktadır. Kadıyla cariye eve geldikten sonra gece ilişkiye girerler. Aradan bir müddet geçtikten sonra cariye kadını uyandırıp tekrar ilişkiye girerler. Bir süre sonra cariye kadını tekrar uyandırır. Güçlkle ilişkiye girdikten sonra yine uyur. Gecenin bir yarısında cariye kadını tekrar uyandırır. Bu kez elinde bir kılıç vardır. Kadıya ya ilişkiye girmesini ya da öldüreceğini söyler. Kadı da çok yorulduğunu, isterse öldürebileceğini söyler. Bunun üzerine cariye dışarıdan delikanlı getirmesini ister. Kadı buna şiddetle karşı çıkar. Sonunda kadı, sabaha dek elini cariyenin cinsel organına sokmayı kabul eder. Bunu yaparken kadı uyukladığında cariye dürterek onu uyandırır. Bu şekilde sabah olur. Kadı doğruca esir

pazarına gidip cariyeyi aldığı fiyatın bin akçe ucuzuna satar. Kahire’de Verdan adlı kasabın başından geçen bir olay da bu hikâyeye benzer niteliktedir. Eserin 47. hikâyesinde anlatılan olay kısaca şöyledir: Her gün kendisinden bir kuzu alan kızı takip eden Verdan, kızın kuzuyu bir ayıya yedirdiğini görür. Ayı kuzuyu yedikten sonra genç kızla ard arda birkaç defa ilişkiye girer. Bu manzara karşısında deliye dönen Verdan ayıyı öldürdükten sonra kızı uyandırır. Böyle sapıkça bir hareketi neden yaptığını sorar. Kız da ilişkiye giremeden duramadığını, kendisine hiçbir insanın dayanamadığını söyler. Bu dertten kurtulmak için bir ayı yavrusu satın alıp onu bu şekilde eğittiğini anlatır. Daha fazla dayanamayan Verdan ayıdan sonra kızı da öldürür.

Eserin 39. hikâyesinde kadınların cazibesinin zâhid bir şeyhi bile nasıl yoldan çıkarabildiği konusunda bir olay anlatılmaktadır. Şehrin süfli insanların bir bahsi üzerine bir fahişe zâhid bir şeyhin evinin bahçesine girip çırılçıplak bir şekilde şeyhin yolu üzerine yatar. Abdest için dışarı çıkan şeyh bunu görünce önce kızar, bağırıp çağırır. Fakat fahişenin gitmediğini görünce biraz daha gitmesi için uğraşır. Karşısında çıplak bir şekilde kadının yatmasına dayanamayıp onunla ilişkiye girer. Böylece hem bahis yerini bulmuş olur hem de zâhidin bunca yıl yaptığı ibadetler boşa gider.

Bunlardan başka 45. hikâyede yaşlı bir kadının üç kızıyla ayrı ayrı konuşup ne tür erkeklerden hoşlandıklarını sorması ve kızlarının ona verdikleri cevaplar anlatılmaktadır. 46. hikâyede de bir fahişenin yaşlandıktan sonra ilişkinin zevkinden mahrum kalmamak için bir çift keçi alması ve bu keçileri çiftleşirken seyretmesi anlatılmaktadır.

2. Ahvâl-i Ceng ü Harb-i Merdân

A. Kara savaşları

B. Deniz savaşları

C. İçinde aşk konusu da işlenen savaş hikâyeleri

Eserde bu sınıfa giren hikâyeler, 8, 9, 10, 11, 21, 22, 36, 37, 63, 73, 74 ve 76. hikâyelerdir. Bu hikâyelerin yanı sıra içinde savaş ve mücadele olan hikâyeler de bulunmaktadır. Savaş hikâyeleri de diyebileceğimiz bu hikâyelerde genel olarak tarihî şahsiyetler olayın içinde bulunmaktadır. Bazı hikâyelerde de gerçekten yaşamış olan ve

diğer kahramanlara göre daha az tanınan kişilerin başlarından geçen olayların anlatıldığı görülmektedir.

Bedâyiü'l-âsâr'daki bu tür hikâyelerin başlangıç kalıplarında konuyla ilgili ipucu verilmesi diğer tür hikâyelerde de görülmektedir. Cinânî, hikâyede ele alınan olayın gerçek olabilirliği ile ilgili olarak inandırıcılığı artırmak için başlangıç kalıbında gerçek mekân ve gerçekten yaşamış olan insanlardan rivayet edildiğine dâir bilgiler verir. Örneğin 74. hikâyenin başındaki kalıp ifade, okuyucunun olayın gerçekliği ile ilgili herhangi bir şüpheye yer bırakmaz:

“Memâlik-i maḥmiye-i Oṣmâniyye'den nümüne-i firdevs-i a'lâ olan şehri-i Brusa'da bir vâ'iz u nâşih kimesne var idi ki maḥlaşi Sû'âlî idi, her nev' nazma kâdir şâ'ir-i mâhir idi. Bu bende-i ser-efgendeye böyle rivâyet² itmişdür ki...”

Bu kalıp ifadede hem mekânın gerçek bir mekân olduğu (hikâyenin ilerleyen kısımlarında Edirne ve İstanbul da yer almaktadır) hem de hikâyenin râvisinin vâiz ve nâsih bir kimse olup adının Suâlî olduğu açıkça belirtilmektedir.

Söz konusu hikâyede kahraman (Suâlî) amcasıyla beraber Edirne'ye ticaret için giderler. Gerkli alışverişi yaptıktan sonra yola çıkarlar. Fakat yanlarına bir adam takılır ve beraber yolculuk ederler. Yolda bir yerde dinlenirken bir grup harami onlara saldırır. Yanlarındaki adam bu harami grubunu öldürür ve liderlerini yakalar. Daha sonra kahramanla bu adam ayrılırlar. İstanbul'a geldiklerinde tesadüfen gene bu adamla karşılaşılırlar. Fakat bu sırada yanında maiyeti de bulunmaktadır. Etrafta bulunanlardan adamın Mihaloğlu beylerinden biri olduğunu öğrenir.

Görüldüğü gibi hikâye baştan sona hem kişiler hem de olaylar bakımından realist çizgiler taşımaktadır ve kahramanlar tarihî kişilerden oluşmaktadır. Eserdeki birçok savaş konulu hikâyede de buna benzer şekilde gerçek tarihle ilintili olaylar anlatılmaktadır. Örneğin Devlet Giray Han (9. hikâye) ve Sultan Halil'in (10. hikâye) kâfirlerle olan savaşları, Rodos Beyi Cafer Bey'in savaşta şehit olması (8. hikâye), Turgud Paşa'nın da içinde olduğu bir deniz savaşı (11. hikâye) gerçek şahsiyetlerle ilgili ve realist hikâyelerdendir. Bunun yanında diğer hikâyelerde de realist tarafların

¹ Bkz. Metin, s. 471.

ağır bastığı, olağanüstü unsurlara çok az yer verildiği görülmektedir. Bu hikâyelerden tipik bir örnek eserin 63. hikâyesidir:

Yeniçeri ocağındaki gençlerden birinin yüzü oldukça güzeldir. Bu güzelliği kıskanan kötü niyetli insanlar yeniçeriye iftira atarlar. Bunun üzerine yeniçeriye suçsuz olduğu halde diğer yeniçerilerin önüne seksen değnek vurularak gözdağı verilir. Bu hakareti sindiremeyen yeniçeri o gece kaçıp Mısır'a giden bir gemiye biner. Mısır'da bir kâşifin hizmetine girer. Birkaç yıl boyunca çöllerde Araplarla mücadele eder. O sıralarda bir Arap devlete karşı âsi olup Emir-i Kebîr adını alır ve gittikçe güçlenir. Bir gün yeniçeri ve kâşif bir köyde oturken Emir-i Kebîr'in onların bulunduğu köye yakın bir yerde olduğunu öğrenirler ve yola çıkarlar. Bir meydanda iki grup karşılaşırlar ve savaşa başlarlar. Yeniçeri bir atının gruptan ayrıldığını görür ve onun peşine düşer. Bir müddet sonra ona yetişir ve bir şekilde onu öldürür. Kafasını kesip atını yanına alır ve geri döner. Bu sırada savaş bitmiş ve Araplar esir alınmıştır. Esirler yeniçerinin elindeki başı ve yanındaki atı görünce “bu, emirimizin başı ve atıdır” diye feryada başlarlar. Yeniçerinin Emir-i Kebîr'i öldürdüğü anlaşılır ve Mısır valisinin huzuruna çıkarılırlar. Fakat vali, yeniçeriye vaktiyle ceza veren yeniçeri ağasıdır ve onu tanımıştır. Devlete hizmetten kaçan olan bir kişiye mükâfat verilemeyeceğini söyleyerek yeniçeriye huzurundan kovmak ister. Fakat orada bulunan devlet erkânı, bunun yanlış olacağı konusunda valiyi ikna ederler. Bunun üzerine hem yeniçeri daha önce yaptığı hareketten pişman olur hem de vali onu bağışlayarak kendisine bir miktar ulufe bağlatılmasını emreder.

Eserdeki 8 ve 11. hikâyeler deniz savaşları olarak görülebilirler. Bunlardan 8. hikâyede Rodos Beyi Cafer Bey'in Malta korsanlarıyla olan bir deniz savaşında şehit olması anlatılmıştır. 11. hikâyede de bir ticaret gemisini korsanların hile ile ele geçirmesi, Turgud Paşa'ya rüyasında bu gemiyi kurtarması telkin edilmesi ve sonunda geminin korsanların elinden kurtulması konusu işlenmiştir.

21 ve 73. hikâyelerde savaş konusuyla birlikte aşk da ön plana çıkmaktadır. Bunlardan 21. hikâyede Rumeli şehirlerinden birinde yaşayan Mahmud adlı gencin bir akın sırasında bir kızı esir etmesi, ona âşık olması ve birçok olaydan sonra kızla evlenmesi anlatılmıştır. 73. hikâyede ise konu olarak aşk ön plana çıkmaktadır. Bu hikâyede savaş sahnelerine rastlamak mümkün değildir. Behram ve Gülendam

küçüklüklerinden beri birbirlerini sevmektedirler. Zamanın vezirlerinden birisi Gülendâ'mın güzelliğini duyup onu oğluyla evlendirmek ister. Gülendâ'mı çaresiz vezirin oğluna gönderirler. Fakat düğün sırasında Behram bir yolunu bulup Gülendâ'mı kaçıtır. Fakat sonra ayrılırlar, başlarından birçok macera geçer. Sonunda bir yolunu bulup tekrar birbirlerine kavuşurlar ve ömürlerinin sonuna kadar mutlu yaşarlar.

Bedâyiü'l-âsâr'da içinde savaş konusu veya aşk işlenen başka hikâyeler de bulunmaktadır. Bu hikâyelerde efsanevî özellikler veya olağanüstü unsurlar ön plana çıktığı için söz konusu hikâyeler bu konulara ait başlıkların altında ele alınmışlardır. Zaten çoğu hikâyeyi tamamen belli bir gruba veya tasnife sokmak mümkün değildir. Birçok hikâyede birden çok konu grubuna ait özellikler bulunmaktadır.

3. Acâ'ib-i Umûr ve Garâ'ib-i Nezdîk u Dûr

- A. Cinlerle İlgili Hikâyeler
- B. Sihir Ve Cadılarla İlgili Hikâyeler
- C. Efsanevî Hikâyeler
- D. Olağanüstü Yaratıklar Ve Olayların Konu Edildiği Hikâyeler
- E. Dinî İçerikli Olağanüstü Hikâyeler
- F. Meydana Gelmesi Mümkün Olan Sıradışı Hikâyeler
- G. Define Aramayla İlgili Hikâyeler.

a. Cinlerle İlgili Hikâyeler:

Bedâyiü'l-âsâr'da bulunan hikâyelerden 48, 53, 54, 57, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 26 ve 28. hikâyeler bizzat cinlerle ilgili olaylardan bahsetmektedir. Bu hikâyelerden başka birkaç hikâyede de cinler konu içinde yer almakla birlikte bunlar ya ikinci planda kalan konulardır ya da efsanevî bir konu içinde yer almaktadırlar. Ele alacağımız ve yukarıda sırasını verdiğimiz hikâyelerin esas özelliği tamamen günlük hayattan alınmış olmaları ve oldukça zengin etnografik ve folklorik bilgiler içermeleridir.

Cinlerle ilgili bilgilerimizin temelini Kur'an ve hadisler oluşturmaktadır. Cin, "duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilahî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü" anlamına

gelir.¹ İnsanlar, tarih boyunca kendi ellerindeki bilgilerle açıklayamadıkları tuhaf ve doğaüstü olayları açıklamak için görünmeyen olağanüstü varlıklara inanmışlar ve onlara çeşitli adlar vermişlerdir. Bu inanış, dünyanın her yerinde ve birçok şekilde insanların yaşayışlarının da bir parçası olmuştur².

Cinânî, 25. hikâyede, zamanın kadılarından birisinin rivayet ettiği bir hikâyenin başında, o zamanlarda yaşanan bir tartışmadan bahseder. Bu tartışmadan da cinlerle ilgili inanışların sıradan insanların yanında ulemanın arasında da konuşulduğu anlaşılıyor. Bu mecliste bulunanlar arasında, cin taifesinin “vücûd-ı hâricîsi”nin olup olmadığına dâir bir anlaşmazlık meydana gelir. Bu münasebetle mesliste bulunanlardan birisi konuyla ilgili bir hikâye anlatmaya başlar:

“Kuzât-ı memâlik-i mahmiyeden birisi bir gün yârân u ihvânla muşâhabet iderken ittifâk muşâhabet ol maħalle varur ki Kur‘ân-ı ‘azîm ve furkân-ı kerîm vâcübü’t-ta‘zîmde Hağ celle ve ‘alâ cinn tâ’ifesini niçe yirde zıkr buyurmuşdur. Fi’l-vâki‘ cinnün daħı vücûd-ı hâricîsi var mıdur, yoksa âyât-ı kerîme me‘mûl mıdur? ‘Ulemâ ħod vücûdına müttefîklerdür ve ba‘zî ħikâyât ve rivâyât daħı olınur. ħatta tevâtür mertebesine varmışdur” dinilicek münâsebetle böyle ħikâyet iyledi ki...³

Eserde cinlerle ilgili olan hikâyelere, genellikle halk arasında yaygın olan cin inanışlarının etkisi hâkimdir. Cinlerin şekilleri, yaşayışları, yaşadıkları yerler, cinlerin insanlara olan etkileri ve insanların onlardan korunma yolları ve bunlara benzer birçok olay hikâyelerde yer bulmuştur. Bazı hikâyelerde cinlerin insanlarla uğraşmaları ve onlarla alay etmeleri işlenmiştir. Bursa’da yaşayan iki arkadaş, Hacı Murad ile Hacı Ahmed’in başından geçenler, cinlerin insanlarla alay etmelerine örnektir: Bir gün Hacı Murad ile Hacı Ahmed hamama gitmek için sözleşirler. Zamanı gelince Hacı Ahmed,

¹ Ahmet Saim Kılavuz: “Cin”, DİA, C.8, İstanbul, 1993, s.5.

² Cinlerle ilgili olarak hem islâm dininin hem de diğer inanç sistemlerinin cinler ve görünmeyen varlıklarla ilgili olarak çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Burada sözü fazla uzatmamak için cinlerle ilgili bilgiler için başlıca kaynakların isimlerini vermekle yetineceğiz. Fakat gerektiğinde ise bu eserlere göndermelerde de bulunulacaktır: Ahmet Saim Kılavuz: “Cin”, DİA, C.5, s.5-10; Giovanni Scognamillo&Arif Arslan: Doğu ve Batı Kaynaklarına göre Cinler, İstanbul, 1993; Ali Osman Ateş: Kur’an ve Hadislere Göre Cinler- Büyü, İstanbul, 1995; Süleyman Ateş, İnsan ve İnsanüstü: Ruh – Melek – Cin – İnsan, İstanbul, 1979.

³ Bkz. Metin, s. 254.

Hacı Murad'ın evine gelir ve beraberce hamama doğru yola çıkarlar. Yolda giderken Hacı Ahmed'in boyu önce minare gibi olur, sonra birden boyu bir karış olur. Hamama geldiklerinde orada bulunan Dellak Mahmud'la konuşurken onun da boyu bir uzalır bir kısalır. Bunu görünce Hacı Murad hamamdan dışarı kaçar. Yolda caminin mumcusunu ve daha sonra da ortağını görür. Her ikisinin de boyu uzayıp kısalır. Bunları görünce Hacı Murad, dayanamayıp düşüp bayılır.

Eserde bu hikâyeye benzeyen iki hikâye daha vardır. Bunlardan birincisinde Trabzon'da diğeri de Ahmim şehrinde geçer. Bu hikâyelerin her ikisinde de gece geç vakitte evine gitmek için yola çıkan kahramanların karşısına değişik şekillerde cinlerin çıkması ve onlarla uğraşmaları konu edilir.¹ Bununla ilişkili olarak gece geç vakitlerde dolaşılmaması gerektiği konusunda halk arasında bir inanışın bulunduğu da göz önünde tutulmalıdır.

Oldukça ilginç bir konusu olan 19. hikâyede Hasan Dede adlı bir kişinin başından geçen bir olay anlatılır: Bursa'da yaşayan Hasan Dede, arkadaşlarıyla bir gün kıra gezmeye gider. Dönüşte yol kenarında büyük bir kurbağa görür ve ona taş atar. Evine gelir ve gece uyurken iki kişi onu uyandırır. “Bugün taş attığın kurbağa değil, bir cindi” derler. Bundan dolayı onun gözünü çıkarttığını ve gözün iyileşmesi için onu yalaması gerektiğini söylerler. Hasan Dede, cini o halde görünce tiksindir ve bu ricayı kabul etmez. Bunun üzerine cinler Hasan Dede'nin üzerine aslan ve ejderha gönderirler. Hasan Dede, âyete'l-kürsî okuyarak onlardan korunur. Cinler daha sonra sırasıyla onun hocasının şekline girerler, cariyeler ve genç oğlanlar şeklinde karşısına çıkarlar, evini ateşe verirler ve sel gönderirler. Hasan Dede her seferinde dua okuyarak bu kötülüklerden korunur. Sabah oluncaya kadar cinler bu şekilde Hasan Dede'ye zarar vermeye çalışırlar.

¹ 18 ve 28. hikâyeler.

Cinlerin şekil değiştirip insanlara görünmesiyle ilgili gerek dinî kaynaklarda¹ gerekse halk kültüründe fazlaca bilgi bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekenlerinden birisi, cinlerin en çok yılan şekline girdiğidir. Eserde de buna benzer şekil değiştirme hikâyeler bulunmaktadır. 48. hikâyede, genç ve güzel yüzlü bir delikanlıya bir cinin âşık olamsı anlatılır. Bu cin, geceleri çocuğun ayağına alaca bir yılan şekline girip dolanmaktadır. Fakat hiçbir şekilde çocuğa zarar vermemektedir. Günün birinde çocuğun asker olan amcası evlerine gelir. Olayı öğrenince, bir gece yılanı baltayla ikiye böler. Ertesi gece cin, çocuğun rüyasına girer ve ona hiçbir zararı olmadığı halde amcasının kendisine zarar verdiğini, aynısını ona yapacağını söyleyerek çocuğun ayağını öper. Sabah çocuk ayağındaki ağrıyla uyanır. Ağrı öylesine artar ki cerrahlar çocuğun ayağını kesmek zorunda kalırlar.

28. hikâyede bir cin kızıyla arkadaşlık kuran Başmakçı Hasan'ın başından geçen olaylar anlatılır. Kefe'den Kahire'ye gelen Başmakçı Hasan, bir hana yerleşir. Bu handa kalırken gece yarısı bir cin kızı ona görünür. Ondan korkmayan Hasan'la cin arasında bir arkadaşlık kurulur. Mısır'da garip bir âdet vardır: Evlerde yılan çok görüldüğü için bazıları bu yılanları evlerden çıkarmak için bazı metotlar geliştirmişler ve yılan çıkarmayı kendilerine meslek edinmişlerdir. Bu adamlar ellerine bir düdük alıp yılanın olduğu deliğe tutup öttürürler ve yılanı bu şekilde çıkarırlarmış. Cin kızı bunların yılanı nasıl delikten çıkardıklarını anlamak için yılan şekline girer. Yılancıyı çağırırlar, yılancı yılan şekline giren cini ancak üçüncü defada delikten çıkarır. Fakat cin kızının beli kırılmıştır. Çünkü cin taifesi, hangi canlının şekline girerse o canlının özelliklerini alırlar: *“biz kangı şekille ki müteşekkil olavuz, elbette ol şeklün evşâfiyla muttaşif olmağ muqarrer ü muhâkkağdur. İmdi mâr mâru'l-evşâfuñ beli sehl bahâne ile şikest olduğı bâ' işden benüm dağı meyānum şikest ve qadr-i bülendüm sâye-şifāt hâke pest olmışdur.”*²

¹ Ayrıntılı bilgi için Giovanni Scognamillo&Arif Arslan: ag.e., 137-144

² Bkz. Metin, s. 368.

İnanışlara göre cinler, hayvan olsun bitki olsun her türlü canlının şekline girebilirler. Fakat bazı hayvanlar, cinlerin düşmanlarıdır. Bunlar cinleri, hangi şekilde olurlarsa olsunlar bilirlermiş. Bunla ilgili olarak 67. hikâyede bir anekdot vardır. Bir büyü sonucu yıllarca kurt şeklinde yaşayan Kurd Emin'in hikâyesinde, cinlerin kurtlardan gizlenemediğinden bahsedilir: “*Allāhu te‘ālānuñ emriyle t̄ā'ife-i cin bizden muhtefī olmağa k̄ādir olamazlardı ve bizden ziyāde havf idüp kaçarlardı. Gāh olurdu ki önümüze rāst gelüp qarāra mecāleri olmazdı. Hemān dem nebātāt şekline mütemeşşil olup t̄ururlardı. Biz hod rāyiḫalarından bilür ve yine amān virmeyüp tenāvül kıldurduḳ*”¹ Buna benzer bir bilgi de Evliya Çelebi’de vardır. Seyahatnâme’nin cinlerle ilgili bilgi verilen bölümünde “yer yüzünde Hazret-i Muhammed Mustafâ’nın du’âsı berekâtıyla cümle kurd ve koyun ve deve ve sığır ve kelb cümle ecinneye hasımdır... Ve kurd olduğu yerde ecinne olmadığı meşhûr u mücerredir. Zirâ sar’a dutan âdeme kurd yüreği yedirseler bi-emrillah dutarıktan şifâ bulup ten-dürüst olur.”²

İnsanların cinleri etki altına almak istemeleri de esere bir hikâyeye konu olarak girmiştir. 17. hikâyede Bursa’da müezzinlik yapan Karakaş adındaki kişinin anlattığına göre, aynı zamanda onun hocası hükmünde olan Enverî adındaki şahıs cin teshirinde oldukça yeteneklidir. Bir gün Karakaş’ı evine gönderir. Karakaş hocasının evinde çok güzel bir kadın görür. Daha sonra hocasına onun kim olduğunu sorduğunda, Kaf dağında yaşayan bir cin padişahının kızı olduğunu söyler. Enverî, bu kızı etki altına almak için on yıl uğraşmış ve ancak etkilemiştir: “*On yıl vardur ki teshîriyle muḳayyed oldum ve ḫayvānāt riyāzet itdüm ve gice gündüz da‘vet ü ‘azîmet idüp āḫirü’l-emr darbî teshîr itdüm ve ḫabza-i taşarrufa getürdüm*”³ Fakat kızın erkek kardeşi bunu haber almış ve bu adamı öldüreceğim diyerek Enverî’nin peşine düşmüştür. Enverî, bunu Karakaş’a söyler ve helallik diler.

¹ Bkz. Metin, s. 433.

² Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî: Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, IV. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), İstanbul, Mart, 2001, s. 340.

³ Bkz. Metin, s. 229.

İnsanların cinleri etki altına almaya uğraşmasının yanında cinlerin de insanlarla uğraşması ve onları etki altına almaları da eserdeki konulardan biridir. Şekil değiştirerek insanlarla alay etmeleriyle ilgili olarak birkaç hikâyeye yukarıda anlatılmıştı. Bu hikâyelere benzer bir hikâye de Ankara Karaoğlanlı çarşısında geçer¹. Sarhoş bir şekilde bu çarşıdan gece geçmeye çalışan kahramanın karşısına bir cin kızı çıkar. Dans ederek zaten akli başında olmayan kahramanı etkileyip kendine âşık eder. Bundan sonra kahraman her gece bu çarşıya gelir. Bir gün kıza bir kuzu butu getirir. Kız, butu görünce öfkelenir ve sen bizi tanımıyor musun diye çıkışır: *“Hâk te‘âlâ hazretleri bizüm gîdâmuzı insân yedügi etüñ kemigi kılmışdur. Biz andan hâzz iderüz. İştüñ mi ki seyyid-i kevneyn Muhammed Muştafâ ‘aleyhi fazlu’s-şalavât ve ekmelü’t-taḥiyyât hazretleri hadîş-i şerîflerinde buyurmuşlardur ki “kemikle istincâ itmeñ. Zîrâ karındaşlaruñuzdan cinnî tã’ifesine zâd ta‘yîn olunmuşdur” diyü buyurmuşlardur.” Beni ma‘külle ilzâm iyledi.”*² Kahramanın babası bu olayı duyup onu Karaoğlanlı çarşısına gitmekten men eder ve o da bu şekilde cinin kötülüklerinden korunmuş olur.

Bir diğer hikâyede, bir kâtibin kızını seven gencin başına gelen olaylar anlatılır: Kahraman bir gece uyurken birden yanında bir gülme sesi duyar. Bakar ki sevdiği kız. Bu, birkaç gün daha devam eder. Sevdiği kızla buluştuğunda gece olanları anlatır. Kız da geceleri hiç dışarı çıkmadığını söyleyince gerçek ortaya çıkar: Gence bir cin musallat olmuştur. O günden sonra cin, sürekli olarak genci rahatsız etmeye başlar. Sonunda bir muazzim getirip çeşitli önlemlerle cini gençten uzaklaştırırlar.

Bu son hikâyedeki cin çıkartma işlemi, eserin sonunda bulunan “acîbe ve garîbe” bölümündeki latifelerden birkaçının konusunu teşkil eder. Bu latifelerden birisi Arnavut vilâyetinde bulunan Dıraç kalesinde geçer: Bir adam ölüm döşeğine girdiğinde, daha önce ölenlerden birinin ruhu o hastanın bedenine girer ve onun diliyle konuşur, durumunu anlatır. Hastanın dinine göre dua okuyup veya papaz getirilerek ruhun o hastanın bedeninden çıkması sağlanmıştır. Cinânî, bunun ruh değil cin olduğunu söyler.

¹ 26. hikâye.

² Bkz. Metin, s. 261-262.

Bir diğler latifede de Çivizâde Efendi'nin öğrencilerinden birinin Mısır'da iken bir cin çıkartma olayına şahit olduğı anlatılır: Bu kimseyi bir gün bir eve çağırırlar. O evin cariyelerinden birisinin bedenine cin girmiştir. Bu cini çıkarmak için bir muazzim getirmişlerdir. Fakat cin Farsça konuştuğı ve muazzim de Farsça bilmediğı için bu adamdan yardım isterler. Muazzim, cariyenin ayak tabanlarına vurur, bir kâğıda birşeyler yazar, kağıdın ucunu yakıp cariyenin burununa ve kulaklarına tutar. Bunu üzerine cin dayanamayıp cariyenin bedenini terk eder. Bir diğler latifede de Mora'da kocası ölmüş olan bir kadının, kocasının her gün gelip kendisiyle cima' ettiğini söylemesi ve kısa bir süre sonra onun da ölmesi anlatılır.

Müellif, böyle olayların çok olduğunu ve hatta Ebu's-Suud Efendi'nin bu konuda fetvalarının olduğunu söyler: *“Bu maķûle dağı niçe hikâye olmişdur ki iştiĥârî cihetinden söylemege ihtiyâc yokdur ve beden-i meyyite ervâĥ-ı ĥabîsenüñ ta'alluķı vâķi' olup ol meyyit câzû olmaķ ve ĥareket-i ġarîbe itmek çok kimesneden naķl olunmuşdur ki inkârı mümkün degüldür. Ĥatta bu maķûle câzû olan meyyitleri göbeginden yire mıĥlamaķ yaĥud başın kesüp anuñla def' olmaz ise âteşe yakmaķ şer'îdür. Bu bâbda şeyĥü'l-İslâm müftiü'l-enâm Ebüşşu'ud Efendi'den fetavâ-yı şerîfe dağı vardır”¹.*

Bedâyiü'l-âsâr'da bulunan ve konusunu insan-cin ilişkilerinin oluşturduğı hikâyelerin ortak noktası, tamamen günlük hayattan alınmış olmaları ve sıradan insanların hayatlarıyla ilgili olmasıdır. Bu gruptaki hikâyelerde bulunan zengin folklorik ve etnografik bilgiler, XVI. yüzyıl günlük hayatı hakkında bilgiler edinmemize de yardımcı olmaktadır.

b. Sihir ve Cadılarla İlgili Hikâyeler:

Eserde bulunan 27, 52, 62, 67, 68 ve 69. hikâyeler cadılar, bunların yaptıkları sihir ve büyüler, büyülerin etkileri konularından oluşmaktadır. Bu hikâyelerden bazılarında büyücüler hikâyenin yan kahramanlarından biri, bazılarında ise ana kahramanlardan olabilmektedir. İran mitolojisi veya hikâye geleneğinden alınan ve

¹ Bkz. Metin, s. 511.

Şehnâme'den motifler taşıyan 52. hikâyedeki yan kahramanlarından biri de Şehbâl adındaki cadıdır. Pîrûz Şâh ile Cemşîd Şâh arasındaki savaşta Cemşîd Şâh'a yardıma gelerek sihir kuvvetiyle şekil değiştirir ve Pîrûz Şâh'ın askerlerini etkilemeye çalışır. Bunun dışında, diğer hikâyelerde cadı ve büyücüler olayın akışına doğrudan etki eden kahramanlar arasındadırlar.

Hikâyelerden ikisinde cadıların büyü ile karşılarında bulunan insanları hayvan şekline çevirmeleri konusu işlenmiştir. Motif ve çatı bakımından oldukça benzer niteliklerde olan hikâyelerde cadılar kurbanlarını köpek ve kurt şekline çevirirler. Bunlardan 67. hikâye, Bafra'da geçmektedir. Hikâyenin râvisi bu şehirde "Kurd Emin" olarak tanınan bir adamla karşılaşır. Râvi, Kurd Emin'e bu lakabın nasıl verildiğini sorar. Kurd Emin de başından geçen olayı anlatır: Emin'i gençliğinde büyükleri evlendirmeye karar verirler. Fakat Emin'in yatıp kalktığı bir kadın vardır. Evlenmeden önce kadını son kez görmek ister. Kadın ise elindeki âsayla Emin'e vurur ve Emin, kurt haline döner. Bu haldeyken kasabanın köpekleri tarafından kovalanır ve dağa kaçar. Dağda ondört yıl boyunca diğer kurtlarla birlikte yaşar. Bir gün kurtlarla beraber bir tay sürüsüne saldırınca insanlar da onlara karşılık verirler. Bir çoban ona kılıçla vurunca tekrar insan şekline döner. Çobanlar onu alıp şehre getiriler. İnanişâ göre büyülenen birine demir cinsinden bir şeyle vurulursa o kişi büyüden kurtulmuş. O günden sonra adamı "Kurd Emin" lakabıyla çağırmaya başlamışlar. Diğer hikâyede, (78. hikâye) Rumeli taraflarında bir kadın tarafından köpek haline dönüştürülen bir adamın başına gelenler anlatılır. Diğer hikâyede olduğu gibi bir kadının sihri sonucunda adam köpek olur. Bir süre sonra bu kadının kızı tarafından tekrar insan şekline getirilir. Kız, adama bir çubuk verir ve "bununla anneme vur, hangi hayvanı istersen onun isimin söyle" diye tenbihte bulunur. Adam da kızın dediğini yapar ve büyücüyü bir dişi katıra çevirir. Başka bir hikâyede de (69. hikâye) Devlet Giray Han zamanında yaşamış olan Kara Karı adındaki bir büyücünün şekil değiştirmesi ve bir anda uzaktaki bir mekâna gitmesi anlatılır.

69. hikâyede ise iki kardeşin başından geçen olaylar anlatılır: Bunlardan erkek olanı bir kızla evlidir. Kız, binbir işve ve nazla kocasını kendine bağlar. Kocasını, bütün zamanını onunla geçirmeye başlar. Bu kızın annesi de çok güçlü bir cadıdır. Bir gün karısı bir asker ile beraber şehirden başka bir yere kaçar. Kocasını ise karısına hasretinden yemeden içmeden kesilir. Sonunda kızkardeşiyle beraber onun peşine düşerler. Yolda bir çobanla karşılaşır. Çoban bunlara birkaç tılsım verir. Bu tılsımlar sayesinde iki şeyhle tanışır. Bu şeyhler adamın karısını ve annesini sihir kuvvetiyle bulup getirirler. Kızın annesini yakarlar, kızını da bir taşla çevirirler.

Eserin 27. sırasında bulunan hikâyede Rumeli taraflarında bulunan bir köyün kethüdasının bir büyücü tarafından çeşitli büyüler kullanılarak öldürülmek istenmesi konusu işlenmiştir. Bu hikâyede olayın anlatılışı ve akışı sırasında zamanın büyücülerinin büyü şekilleri, onların büyülerinden kurtulma yolları, halk arasında bunlarla ilgili inanışlar, büyücülerin cezalandırılma şekilleri gibi konularda günümüze ulaşan orijinal nitelikte bilgiler de bulunmaktadır.

Özetle, sihir, büyü ve cadılarla ilgili olan bu hikâyelerde daha çok şekil değiştirme ve büyü yoluyla insanlara zarar vermeye çalışan cadıların durumları ve sonunda başlarına gelen kötü hallerle birer ders niteliğinde okuyucuya anlatılmıştır.

c. Efsanevî Hikâyeler:

Bu gruba giren hikâyelerde daha çok zamanın İslâm coğrafyasında bulunan Arap, İran ve Hint efsanelerinden ve masallarından alınma hikâyeler bulunmaktadır. Eserde bulunan 31, 50, 51, 52 ve 72. hikâyeler bu gruba girmektedir. Bu hikâyelerin başlarında bulunan, “*Zamân-ı evâ’ilde diyâr-ı Hindde bir pâdişâh-ı kâmkâr ...*”, “*Zamân-ı kadîmde diyâr-ı Hicâzda...*”, “*Evâ’il-i ezminede diyâr-ı Hindde bir şâh-ı şâhib-zuhûr...*”, “*Evâ’il-i ezminede memâlik-i İrânda...*”, “*Bir târihde diyâr-ı Mağribde...*” gibi hikâye kalıpları da bunların belli efsanelerden ve hikâyelerden alındıklarını göstermektedir. Bu hikâyelerde daha çok hikâye kahramanlarının müslüman olmayan unsurlarla olan mücadeleleri işlenmektedir. 8. hikâyede bir

padişahın tahtını ve ailesini kaybetmesi, başından birçok macera geçtikten sonra ailesini bulması ve tekrar tahta geçmesi anlatılmıştır. 50. hikâyede Arap diyarının iki ünlü kahramanı Kâhir ile Tahir'in kâfirlerle olan savaşları, 72. hikâyede yine Mâlik Dilâver adındaki kahramanın kâfirlerle mücadeesi ele alınmıştır. 52. hikâyede İran şâhı Pîrûz'un Turan hükümdarı Cemşîd'le olan savaşları biraz da destansı bir şekilde anlatılmıştır. 26. hikâyede iki şehzadenin taht kavgaları, bunun sonucunda birbirleriyle savaşa tutuşmaları ve bunun sonucunda kardeşlerden birinin ölmesi anlatılmıştır. Oğullarından birinin ölümüne çok üzülen anne kendini dünyadan uzaklaştırır ve gece gündüz yas tutmaya başlar. Şâh olan oğlu ise vezirlerinden annesini meşgul edecek bir oyun bulmalarını ister. Onlar da bir oyun icat ederler: iki şehzade, yanlarına birer vezir, fil ve at koyarlar. Ön sıralarına da birer sıra piyade koyarlar ve belli kurallar çerçevesinde bu şekilleri hareket ettirirler. Anne de bu şekilde ölünceye dek oyalanır. “Ba’zı râvîler satrancın te’lîfine bâ’is budur derler”

d. Olağanüstü Yaratıklar ve Olayların Konu Edildiği Hikâyeler:

56, 13, 14, 15, 29, 60 ve 71. hikâyeler bu gruba giren hikâyelerdir. Söz konusu hikâyelerde gerçek hayatta karşılaşılması olanaksız olan olaylar ele alınmıştır. Bu hikâyelerin bir kısmında masallarda da karşımıza çıkan olağanüstü yaratık motifleri kullanılmış ve hikâyede masal unsuru ön plana çıkarılmıştır. Bazı hikâyelerde gerçek kişi ve mekânların yer alması ise, olaya şahit olan insanların hayal güçlerinin de etkisiyle karşılaşılan olayın veya varlığın devler, canavarlar, olağanüstü boyutlardaki hayvanlar olarak diğer insanlara nakledilerek abartılması olarak düşünülebilir. 15. hikâyede Kanunî'nin İran seferlerinden birinde orduda asker olarak bulunan Ferâğî adındaki şahsın başına gelenler bu konuya iyi bir örnek olarak gösterilebilir: Ordu sefere giderken bir yerde durup dinlenir. Ferâğî ve birkaç arkadaşı gezmeye çıkarlar. Bu sırada Ferâğî'nin ihtiyaç gidermesi gerekir ve bir ağaçlığın arkasına geçer. Bu sırada orada bulunan başı at başı kadar olan bir yılan Ferâğî'ye saldırır. Ferâğî de can havliyle kılıcına sarılır ve yılanı öldürür. Bu olay orduda duyulur ve Ferâğî, padişahın huzuruna çıkarılıp taltif edilir.

Selanik'te yeraltındaki mahzen ve buradaki yılan (13. hikâye), Bağdad'dan Nihâvend'e giden yolda ortaya çıkan canavar (14. hikâye), Sakarya nehrinde bulunan timsah (29. hikâye), 60 ve 71. hikâyelerde anlatılan ve Binbir Gece masallarından alınma motiflerle zenginleştirilen olaylar eserde bu gruba giren hikâyelerde anlatılan başlıca konulardır.

e. Dinî İçerikli Olağanüstü Hikâyeler:

Bu grupta 49, 55, 75, 77, 78, 22, 23, 24, 58, 59, 70 ve 79. hikâyeler bulunmaktadır. Burada işlenen esas konular fakire yardım, sadakanın sevabı, zekât vermenin önemi, dervişlere riayetinin önemi, uçler ve kırklar, islamî kurallara karşı gelmenin zararları gibi konulardır. Ayrıca Harun Reşid'in veziri Cafer-i Bermekî'nin faziletleri, müslüman olduğu halde bunu gizleyen bir keşiş ile bir kralın hikâyeleri, iki divaneye ilgili olaylar da eserde bulunan hikâyelerin konuları arasındadır. Bunlardan 38. hikâye, Cafer-i Bermekî'nin faziletleri eski dinî kitaplardan, 66. hikâye de Ravzu'r-Reyahîn adlı eserden alıntılardır. Bunun dışındaki hikâyelerde herhangi bir kaynak belirtilmemiştir. Bunların birçoğunda gerçek kişi ve mekânların kullanılması, hikâyelerin mahalli yönünün kuvvetini gösterir. Örneğin 23 ve 24. hikâyelerde, sonradan veli oldukları anlaşılan iki divanenin durumları ele alınmıştır. Şehirde bulunan insanların alay ettikleri ve hor gördükleri bu iki insan da bir şekilde çevrelerindeki insanlara öleceklerini söylemişler ve dedikleri gibi ölmüşlerdir. Bu durum üzerine şehrin sakinleri bu insanların birer Allah dostu olduklarını anlarlar. Onlara hayatlarında göstermedikleri ilgi ve kıymeti öldükten sonra gösterirler. Halkın gösterdiği bu ilgi öyle büyüktür ki mezarını evliya mezarlarının yanına yaparlar. Hayatta iken giydiği elbiselerini de parça parça edip teberrüken paylaşırlar.

Zekât ve sadaka vermenin faziletinin ve insana dünyada sağladığı faydaları anlatan iki hikâye vardır. Bunlardan 49. hikâyede hacca gitmeye hazırlanan bir adamın, komşularının fakirlikten leş eti yediklerini öğrenmesi ve hac için ayırdığı parayı bu insanlar için harcaması anlatılır. Hac mevsimi bittikten sonra hacdan gelen insanların bu hayırsever adamı hacda gördüklerini söylemeleri üzerine konu kadıya intikal eder. Kadı

da adamın büyük bir sevap işlediğini ve bundan böyle her yıl hac sevabı kazanacağını söyleyerek konuyu aydınlığa kavuşturur. Zekâtla ilgili olan 36. hikâyede de çok fakir bir adamın deniz kenarında bir altın sandığı bulması konu edilir. Bu adam, altınları ticarete kullanmaya ve her yıl zekâtını eksiksiz vermeye karar verir. Birkaç yıl bu şekilde sermayesini ikiye katlar ve zekâtını da verir. Birgün Mısır'a gitmek için limanda beklerlerken hizmetçisi bir kese altını denize düşürür. Etrafta dalgıç ararlar fakat bulamazlar. Yola çıkaracakları sırada bir fırtına kopar ve bu, bir hafta boyunca devam eder. Fırtına dindikten sonra denizden bir gemi gelir. Bu gemide ünlü bir dalgıç vardır ve adamın altınlarını denizden çıkarır. Altınların sahibi, altınların zekâtını eksiksiz verdiğini ve altınların kendine mutlaka geri geleceğini bildiğini söyler. Orada bulunanlar zekâtın bereketine bu şekilde şahit olurlar.

70. hikâyede, bir alışveriş sırasında haksız olduğu halde haklı çıkmak isteyen bir askerin şehrin kadısını ve şeriatın kurallarını küçük düşüren sözler sarf etmesi anlatılır. Olaydan birkaç saat sonra bu askerin yüzü gözü şimeye başlar. Asker kadıya giderek kendisini bağışlamasını ister. Kadı da ona tevbe etmesini söyler. Adam tevbe edince sağlığına kavuşur. Eserin 78. hikâyesinde “kırklar”la, 79. hikâyesinde de “üçler”le karşılaşan adamların başlarına gelen olaylar ele alınmıştır.

Bedâyiü'l-âsâr'da bulunan dinî içerikli hikâyelerde okuyucuya gözle görülür bir şekilde nasihat verme yoluna gidilmemiştir. Nasihatnâmelerde olduğu gibi emir yollu “yap!” veya “yapma!” şeklindeki hitaplardan ziyade verilmek istenen mesaj hikâye metni içinde eritilmiş ve okuyucudan bir çeşit ibret gösterme yoluyla ders çıkarması istenmiştir.

f. Meydana Gelmesi Mümkün Olan Sıradışı Hikâyeler:

40, 12, 30, 34, 61 ve 66. hikâyeler bu gruba girerler. Hikâyelerin ortak özelliği, hiçbirinde olağanüstü unsurların bulunmayışıdır. Hepsinde de gerçeğe aykırılık yoktur ve gerçek hayatta herhangi bir insanın başına gelebilecek olaylar işlenmiştir. Cinânî, eserini tasnif ederken bu tür hikâyeleri “acâ'ib-i umûr ve garâ'ib-i nezdîk ü dûr” olarak

ifade ettiği gruba dâhil etmiştir. Yoksa eserdeki “olabilirlik” yönündeki hikâyeler buradakilerle sınırlı değildir. Örneğin kadınların hile ve kötülüklerini konu alan hikâyelerin hemen hepsinde bu türden bir “olabilirlik” bulunmaktadır. Savaşlarla ilgili hikâyelerde de gerçeğe aykırılık az görülen özelliklerdendir.

Eserdeki bu gruba giren hikâyelerden 40. hikâyede yeniçerilerin bir ev baskınında yaşanan olaylar anlatılmıştır: İstanbul’da bir evde eğlence meclisi kurulmuştur ve kadınlı erkekli bir şekilde eğlenilmektedir. Bu sırada yeniçeriler evi basarlar. Bir hengâme olur ve orda bulunanlar kısıkvrak yakalanırlar. Yakalananlardan biri de genç bir yeniçeridir. Bu genç, kendisini yakalayan yeniçeriye çok yalvarır fakat başarılı olamaz. Son bir çare olarak ona rüşvet teklif eder. Yakalanan yeniçerinin kesesinde kâfir altını da denilen değersiz bir çeşit altın bulunmaktadır. Keseyi yeniçeriye verir ve elinden kurtulmuş gibi kaçar. Kimse de ona yetişemez. Parayı alan yeniçeri baskından sonra herkesden önce odasına gelir. Keseyi açtığında genç tarafından aldatıldığını anlar. Üzüntüsünden bu olayın etkisini uzun süre üzerinden atamaz.

12. hikâyede ise hilekâr bir dalgıcın başına gelenler ele alınmıştır: Gazilerden birisi bir deniz seferinde bir bey kızını esir eder. Bu gazi kızı kimseye satmaz. Bir gün İstanbul’da veba salgını olur. Kızın ölmesinden endişelenen adam kızı birine satar ve aldığı parayı koynuna sokar. Kayıkla karşıya geçer. Kayıktan ineceği sırada para kesesi deniz düşer. Bunun üzerine bir dalgıçla anlaşır. Dalgıç da, hilekâr bir adamdır. Keseyi denizin içinde bulur ve bir yere saklayarak adama yalan söyler. Ümitsizliğe düşen adam çaresiz, evinin yolunu tutar. Adamın yanındaki arkadaşı dalgıcın yalan söylediğini anlamıştır. Gece yarısı sahile gelerek dalgıcı beklemeye başlar. Bir süre sonra dalgıç gelir, denize girip altını çıkarır. Bu sırada adam gelip dalgıcı suçüstü yakalar. Yakalanan dalgıç adama yalvarır, bir daha böyle bir şey yapmayacağına yemin eder. Adam da buna acır, İstanbul’u terk etmesi karşılığıyla dalgıcı serbest bırakır.

Bu hikâyelerden başka eserdeki 30. hikâyede Nil nehrindeki büyük timsahın öldürülmesi, 34. hikâyede bir adamın hamamda başına gelen olaylar ve 61. hikâyede de eski bir mahkûmun maceraları ve konuları işlenmiştir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi bu hikâyelerde hem gerçekçilik hem de hikâye kurguları bakımından modern anlatıyla olan ortaklıklar dikkat çekicidir. Genel hatlarıyla denilebilir ki Cinânî'nin bu kısa hikâyeleri, modern kısa hikâyelerin öncülerinden sayılabilir.

g. Define Aramayla İlgili Hikâyeler:

Eserde bu gruba giren iki hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyelerde define peşinde koşan insanların başlarına gelen oldukça ilginç olaylar ele alınmıştır. Bunlardan eserdeki 64. hikâyede kör bir kuyuya inen bir grup maceraperest'in başlarına gelen olaylar anlatılır. Kuyuya inen bu grubun karşısına bir set çıkar. Seddin diğer tarafında ise bir hazine vardır ve ruhânîler tarafından korunmaktadır. Seddin bu tarafı insan cesetleriyle doludur. Kılavuzları, seddin seddin öbür tarafına geçmemeleri konusunda onları uyarır. Orada bulunanlar da korkularından kılavuzun dediklerin yaparlar. Yalnız gruptakilerden birinin kulağına “hazineyi sadece seyr edersen sana dokunmazlar” diye bir ses gelir. Adam bunun üzerine kılavuzu dinlemeyip seddin öbür tarafına geçer. Oradaki meydanda ve odalardaki hazineyi, heykelleri ve resimleri seyr eder. Daha sonra “ey insan senin sözün doğru değil!” diye bir ses duyunca hızla seddin diğer tarafına geçer ve kuyudan çıkarlar. Kılavuzları, babasıyla bir mağribînin bir zamanlar bu kuyuya indiklerini, mağribînin hazinenin tılsımlarını birer birer açarken son tılsımda öldüğünü anlatır. Bu olanları duyanlar bir daha mal sevdasına düşüp böyle yerlere girmemeye yemin ederler.

Bu hikâyeyi takip eden 65. hikâyede define peşinde koşan bir grubun başlarına gelen komik bir olay anlatılır: Sandıklı'da bir grup insan otururken bir mağribî yanlarına gelir. Konuşurlarken “buralarda hazine olma ihtimali olan yerler var mıdır?” der. Onlar da mağribîye bir yer gösterirler. Mağribî oraya bir horoz getirip salıverir.

Horoz biraz dolaştıktan sonra bir yerde durup ötmeye başlar. Oradakiler bu yeri kazmaya başlarlar. İki adam boyu kazı yaptıktan sonra karşılına bir küp çıkar. Küpün ağzındaki kurşun kapağı kaldırdıklarında küpün ağzına kadar darı ile dolu olduğunu görürler. Büyük bir hayal kırıklığına uğrayan adamlar teselliye darıyı pazarda satıp parasını paylaşmakta bulurlar. Bu olay çevrede duyulur ve alay konusu olurlar. Olayı duyanlardan birisi “bunda bir hikmet olmalı” diyerek küpün olduğu yere gider ve orayı kazmaya başlar. Bir müddet sonra küçük bir sandık dolusu altın bulur. Bu durum etrafta duyulunca evvelki adamlar üzüntülerinden ve basiretsizliklerinden dolayı deliye dönerler.

2. Bedâyiü'l-âsâr'da Şahıs, Mekân ve Zaman Özellikleri:

1. Şahıs Özellikleri:

Bedâyiü'l-âsâr'da birçoğu günlük hayattan alınmış, padişahlardan sıradan insanlara kadar çok çeşitli bir tip dünyası bulunmaktadır. Bu tiplerin içinde eserin yazıldığı dönemde yaşamış olanlar, tarihî şahsiyetler, efsanevî karakterler, masal kahramanları bulunmaktadır. Hatta bazı hayvanların birer karakter olarak karşımıza çıktığı hikâyelere rastlamamız mümkündür. Hikâyelerdeki bu tipler aynı zamanda yazarın XVI. yüzyıl günlük hayatını eserine yansıtması açısından önemlidir. O dönemde yaşamayan, daha önceki dönemlerde yaşamış olan kahramanların başlarından geçen olayları ve hayata bakışını aksettirirken eserin yazıldığı dönemin bakış açısı bazen açıkça bazen de satır aralarında kendisini belli etmektedir.

Cinânî'nin eserindeki tip kadrosu oldukça geniştir: Erkek düşkünün kadınlar, zeki ve hilebaz kadınlar, kadın düşkünün zamparalar, dilâverler, gemi kaptanları, yeniçeriler, cinler, define avcıları bu tiplerden bazılarıdır.

Bedâyiü'l-âsâr'da ele alınan tiplerin dikkat çekenleri kadınlardır. Cinânî, kadınlara genel manâda pek iyi bir gözle bakmamaktadır. Kadınlara ilgili olan hikâyelerin çoğunda onların hileleri ve erkekleri küçük düşüren oyunları yer almaktadır. Kadınlara, bu hilelerinde erkeklerin kadınlara olan zaafından yararlanmakta ve kendi cinsî cazibelerini bu şekilde kullanarak onlardan istediklerini almaktadırlar. Bu tür

kadınların anlatıldığı en dikkat çekici hikâyelerden birisi, “*Diyâr-ı ‘Arab’da meydân-ı talebde şûr u şefb üzre olan nigârlar altı dürlüdür.*” ibaresiyle başlayan 44. hikâyedir. Cinânî, bu hikâyede Arap ülkelerindeki kadınların erkekleri tuzağa düşürme yollarını anlatmakta ve örnekler vermektedir. Bu kadınların her biri başka bir yol izleyerek erkekleri tuzaklarına düşürmektedir. Cinânî bu şekilde hem bir devir panoraması çizmekte hem de erkekleri kadınların hile ve kötülüklerine karşı uyarmaktadır: “*İmdi ‘âkil ü dâna olan kimesnelere lâyiğ olan oldur ki bu altı dürlü fevâhişi gördükde külli ictinâb ü ihtirâz üzre olup mümkün olduğça dâm-ı mekr ü tezvîrlerine giriftâr olmamak gerekdür. Ve illâ hem mâl ü menâlden ve hem dîn ü diyânetden çıkup vebâl-i ‘azîm hâşıl itmek lâzım gelür.*”¹ Bu hikâyede sözü edilen kadın tiplerinden birisi ayrıca eserin 4. hikâyesinin konusunu oluşturan olayda da yer almaktadır. Bir başka hikâyede (39. hikâye) zamanının ünlü bir fahişesinin, zühd ü salâhıyla tanınan bir şeyhi baştan çıkarmak konusunda yanındakilerle bahse tutuşması anlatılır. Bu, öyle bir kadındır ki birçok zâhidin takva kalesini yıkmış, onları eziyet ve sıkıntıya düşürmüştür: “*hüsn ü cemâli niçe zâhidlerüñ bünyâd-ı taqvâsını harâb u yabâb ve binâ-yı tevbesini esâsından yıkup vaşfını müstevcib-i ‘ikâb u ‘itâb itmışidi*”² Hikâyenin kahramanı olan kadın, şeyhin bahçesinde geçeceği yol üzerine çıplak bir halde yatar. Kadını bu halde gören şeyh ona önce kızar, bağırıp çağırır. Şeyhin bağrıışlarına aldırmayan kadın bu şekilde yatmaya devam eder. Gittikçe yumuşayan ve şehvet duygusu kabarmaya başlayan şeyh, sonunda bu duygusunun etkisinde kalır ve kadınla birlikte olur, olayın sonunda da gülünç bir duruma düşer. Şeyhin yıllarca yaptığı ibadetler, ettiği zikir ve dualar bir anda boşa gider. Cinânî, bazı hikâyelerde yaptığı gibi burada da bazı nasihatlerde bulunur:

“Pes bu kışşadan ma‘lûm oldı ki kişi kendü ‘ibâdetine mağrûr olmayup her lahza mekr-i ilâhiden isti‘âze üzre olup gaflet itmemek lâzım u muhkim imiş. Gâh olur ki bu mağûle varça ile sâlik ictinâba mâlik olmayup hâlik olur imiş. Nazm:

¹ Bkz. Metin, s. 319.

² Bkz. Metin, s. 300.

Zâhidâ zühdüñe mağrûr olma

Mekr-i şeytânla memkûr olma

Niçe yıl Hâkka ‘ibâdet kılsañ

Sa‘y idüp zühdle tã‘at kılsañ

Seni bir lü‘ble şeytân-ı racîm

İyleyüp mazhar-ı hızlân-ı ‘azîm

Qurb-ı Hâqdan ki olur dür iyler

Cürm ü ‘isyânla mehcûr iyler

Ṭayanup kuvvetüñe kudretüñe

İ‘timâd itme şaķın tã‘atüñe¹

Bedâyiü'l'âsâr'da rastladığımız kadın tiplerinden biri de erkeklere düşkün, zevk ve şehvetinin esir olan kadınlardır. Bu kadınların en büyük dertleri erkeklerdir, bir yolunu bulup erkeklerle eğlenmektir. Bu tip hikâyelerden birisi, ilişkiye girmekten hiç sıkılmayan bir câriye hakkındadır(33. hikâye). Bir kadı, eline giren bir miktar para ile pazardan bir câriye almaya niyetlenir. Bundaki amacı hem hizmetini görmesi hem de gece yatağında yatmasıdır: “*Bir gün hâṭıruma geldi ki bâzâzistâna varup bir câriye şatun alup odama getürüp İstanbul’dan gidince hem lâzım olan hizmetüm ide ve hem gice ile firâşımda yata.*”² Kadı, pazarda gezerken bir câriyeyi görüp beğenir. Esirci, ben câriyemi “*min külli ‘ayb*”satarım diyerek kadıyı uyarır. Kadı da câriyeyi evine getirir. O gece birkaç defa birlikte olurlar, fakat kadı da perişan olmuştur. Ertesi sabah ilk iş olarak câriyeyi esirciye geri vermek olur. Buna benzer bir olay da 47. hikâyede ele alınmıştır. Kahire’de genç bir kız, her gün düzenli olarak bir kasaptan bütün bir kuzu almaktadır. Bir gün kasap merak ederek kızını takip eder. Kız giderek yer altında bir mahzene iner. Daha sonra kuzuyu parçalar ve orada bulunan bir ayağa yedirir. Ayı

¹ Bkz. Metin, s. 302.

² Bkz. Metin, s. 282.

kuzuyu yedikten sonra kızla birkaç defa ard arda ilişkiye girer. Daha sonra kız ve ayı uyumaya başlarlar. Kasap gelip ayının başını keser. Uyanan kız kasabı karşısında görünce kendi durumunu anlatmaya başlar:

“tafşıl hālüm budur ki: Vālideynüm beni kız iken bir yigide nikāh edüp virdiler. Anuñla biraz zamān ‘ömür geçürdüm. İttifāk ol yigit bir gün Allāh emrine gitti. Tāzelik zamānında tenhā kıaldum. Hātırundan aşla cimā‘ şafāsı çıkmadı. Āhır giderek baña bu maraz oldu ki buçuq sâ‘at cimā‘ olunmasam şabr u qarārum kıalmazdı. Biraz zamān nigārlıgı idüp her gün cimā‘a meşgūl oldum. İnsān baña taħammūl itmez oldu. Zīrā bende bir iktizā peydā oldu ki aşla bir lahza cimā‘dan hālī olmayam. Āhır ‘āciz ü hayrān kıalup çoq efkār-ı fāsıde kıldum. Giderek fikrüm buña münceer oldu ki hayvānuñ taħammūli insāndan ziyāde ola. Hayvānātda daħı maymunla ayı insāna kıarıb belki insāndan mebsuħ olmışlardır. Lākin ayu maymundan tevānāter ve cimā‘a aqderdür. Mümkündür ki anuñla maqşūdum hāşıl ola. Bu mertebe rüsvāylıq ĥod insān arasında olmaz. Lāzım oldu ki bir tenhā yir tedārik idem. Ol daħı yir altında gerekdür ki aşla kimse sırruma muṭṭali‘ olmağa. Pes niçe zamān hālī yirlerde ve vīrānelerde gezüp bu gençhāneyi buldum ve ol ki gāye-ı āmālüm idi, suhūletle hāşıl¹ oldu. Niçe zamāndur ki bu hayvānı şatun alup bunda getürdüm ve her gün senden bir kıuzı alup besledüm ve aña tedricle adam gibi cimā‘ itmek ta‘līm iyledüm. Hālā baña bu hayvāndan ġayrı taħammūl ider kimesne yoqdur. İşte gençhāne malla māl-ā-māl her ne kıadar murāduñsa al, beni kendü hālūme kıoyup zevkıme māni‘ ve ĥuzūrumı dāfi‘ olma...¹

Kadınların erkeklerde hangi özellikleri aradıkları ve tercih ettiklerini konu edinen 45. hikâyede, gençliğinde birçok evler, yuvalar yıkmış hilekâr bir kadının yaşlandığı zaman üç kızını birer birer evine davet edip onlara erkekler hakkında neler düşündüğünü sorması ve kızlarının verdikleri cevaplar anlatılmıştır. Bu hikâyeyi takip eden hikâyede yine gençliğinde “āğuş-ı ‘āşıkda der-kenār”olan bir kadının yaşlılığı anlatılmıştır. İlk zamanlar sevgililer arasında haber taşıyarak “niçe müdded pāzeng oldu”

¹ Bkz. Metin, s. 325-326.

İyice yaşlandığı zaman ise bir çift keçi alıp onların çiftleşme seslerini dinleyerek eski günlerini yâd eder, bu şekilde dünyadan göç eder.

Kadınların akıllarını kullanarak erkekleri kendilerine esir etmeleri ve zeki olmalarıyla ilgili olarak eserin ilk hikâyesinin sonunda oldukça ilginç bir manzum bölüm bulunmaktadır. Burada Cinânî, kadınların akıl ve din yönünden eksik yaratıldığına dair bir hadisin bulunduğunu, ancak bazı kadınlarınsa bu hadisin dışında tutulması gerektiğini söyler. Öyle kadınlar vardır ki erkeklerin aklını iki parça eder. Erkeklerle akıllarını başlarına alıp kadınların hilelerine kanmamayı ve kadınlara yenilmemelerini tavsiye eder:

Dimişdür ki gerçi sulţānū'n-nebiyyīn

Nisāya nākışatū'l-‘aql ve'd-dīn

Velī ba‘zında vardur iyle idrāk

Ki ‘aqlın kavm-i merdānuñ ider çāk

Şağın memkūr olup mekr-i zenāna

Soñucu iyleme ‘özü bahāne

İdüp her lağza ‘aqluñ başuña yār

Zen-i mekkāre mağlūb olma zinhār¹

Eserin bazı hikâyelerinde kadınların zekâlarıyla erkekleri bir şekilde mahçup bir hale düşürmeleri mizahî bir dille anlatılması, Cinânî'nin bu düşüncelerini isbatlama çabası olarak düşünülebilir. Örneğin eserin 2. hikâyesinde işi gücü kadınlarla zevk ve eğlence olan bir adamın Mekke'deki kardeşinin yanındayken oradaki câriyenin peşine düşmesi ve câriyenin bir oyunla kendi yatağına evdeki yaşlı hizmetçiyi yatırması anlatılır: Bu zampara, “*dem-be-dem işi gücü nigārlarla ‘ays ü ‘işret ve zenbārlarla seyr ü şoğbet olmuşıdı. ‘Ömrüni sīm-tenler hevāsında evkātini semen-bedenler zülfi sevdāsında geçürmüşıdı*” Kardeşinin cariyesiyle aynı yatağa girer. Fakat hiç sabrı yoktur: “*Ġāyet-i hırşından buse ki sünnet ve muğaddeme-i hñān-ı vuşlatdur, yādına*

¹ Bkz. Metin, s. 164.

*gelmeyüp bir uğurdan ‘âlem-i vuşlat hevâsına ve hemân cânı câna ulaştırmağ ricâsına düşdi. Pes sâķ-ı sîmîne yüz sürüp ol genc-i nihâna el urdı. Zu‘mınca arzu-yı dil ü cânına vâşıl olup maşlahatın gördi.’*¹ Fakat adamın birlikte olduğu, cariye değil evin yaşlı hizmetçisidir. Cârîyenin bir hilesi sonucu adam yaşlı kadınla birlikte olmuştur. Kadının hilesi sonucu yaşlı cariyeyle birlikte olma motifi eserin 41. hikâyesinde de tekrarlanmaktadır.

Kadın düşkünü saf zamparalara Cinânî’de geniş bir yer ayrılmıştır. Yazar, onların güzel kadınların ve şehvet arzularının peşinde koşarken düştükleri bazen komik, bazen acıklı durumları birer ibret belgesi olarak okuyucuya nakleder. Bazen onların durumlarını ibret verecek durumda bırakır, bazen de kadın peşinde koşmaktan vazgeçtiklerini söyleyerek okuyucunun bundan ders çıkarmasını sağlar. Bu tür hikâyelerden ikisi 6. ve 7. hikâyelerdir. Anlatı şeması olarak aynı yapıya sahip olan bu iki hikâyede de karısından korkan adamların evde bulunan cariye peşine düşmeleri anlatılır. İlk hikâyede adam cariyeyle birlikte olmak ister. Fakat karısı onlara göz açtırmaz ve hep takip eder. Bir gün adamın karısı doğum yapar ve komşular ziyarete gelirler. Bu durumu fırsat bilen adam cariyeyle birlikte olur. Tam bu sırada adamın vaktiyle tos vurmaya alıştırdığı koç geli adamın arkasına tos vurur ve adamla cariye karısının bulunduğu odanın ortasına savurur, adam rezil olup evden kaçır. Diğer hikâyede de adam, karısı uyurken cariye yanına giderken yüzüne gülsuyu yerine mürekkep sürer. Cariye ile işini gördükten sonra karısı uyanır. Adamı yanında bulamayınca hemen cariye yanına gelir. Karısının geldiğini gören adam ahıra girer ve devenin üstüne çıkar. Karısı adamın bu halini görünce “*gece ile döşeginden turup uğırlayan varup yüz qaraluğı edenüñ siyâseti budur*” diyerek oradan ayrılır.

38. hikâyede şehrinden sürülüp başka bir şehirde okur-yazar olduğu için kendisini şeyh ilan eden bir sahtekârın komik ve aynı zamanda acıklı sonu anlatılmıştır: “*Oķumaķ yazmaķ bilür kimesne olduğı ecilden bunu imâm idindiler. Giderek imâmetden daķı ferâğat iyledi. Bir oda yapup adını tekye koyup kendüsi anda şeyķ oldu. Turıraķ adı Şeyķ Efendi olup gerçekten şeyķe dönüp bir gün başına bir dal tâc giydi ve*

¹ Bkz. Metin, s. 166.

bir kehle nerdübâni dahı şarķıtdı. Üzerinden nazâr iden anı bir ‘azîz-i şâhib-i ‘izz zannederdı. Bizi hayr du‘âdan unutmâ diyüp elin öpmege cânlar verirdi. Ammâ bu zâlim bir mertebe zenbâre idi ki zen gördüğü yirde şabr u qarârı kıalmazdı ve oğlı kıızı olmayan bacılara du‘âyla halvetde oğlan yapıvirirdi. Ol eţrâfuñ şâde-dilleri bunı bir adam şanurlardı...’’¹

Aynı zamanda bir devir eleştirisi olarak görebileceğimiz bu hikâyede şeyhin, çocuğu olmayan kadınlara “duayla halvette oğlan yapıvermesi” günümüz toplum hayatı açısından sık rastlanılan bir durum olduğu aşıkârdır.

Komşusunun karısına göz koyan “zenbâre yârândan” birinin başına gelen diğer bir olay da oldukça acıklı ve ibret vericidir. 35. hikâyede, komşusu evde yokken onun karısına birlikte olmak isteyen adamın cinsel organına kadının bir çuvaldız saplaması ve adamın acı içinde kalması, sonrasında oradan taşınması anlatılmıştır. 41. hikâyede de buna benzer bir şekilde kadın düşkününü olan “zenbârelerüñ en ednâsı, belki efķar-ı fuķarâsı” bir kadının yoluna çıkıp onu izler. Kadın da bunun aşağılık bir adam olduğunu anlar ve ona yüz vermeyip rencide eder. Bu hâli gururuna yediremeyen adam da akdına bir oyun planlar, fakat kadın bunu anlayarak adamı gene bir başka tuzağa düşürür. Başından birçok olay geçen adam sonunda tevbe eder ve kendini ibadete verir: “cümle menâhiye peşimân olup tevbe kıldı. Min ba‘d zenbârelikden fâriğ olup tâ‘at u ‘ibâdetle meşğül olup baķıyye-i ‘ömrünü şalâh u irşâdla geçürdi.”²

Cinânî’nin eserinde kadınlar hilekâr oldukları kadar vefasızdırlar da. Bu vefasız kadınların bir örneği 5. hikâyede sözü edilen kadındır. Yeni ölmüş kocasının taze mezarı üzerinde yas tutarken yanına gelen bekçiyle sohbeta başlar. Bekçi, bu güzel kadınla birlikte olmak ister ve bu isteğini kadına söyler. Kadın ise “ķapucı ile gülüp oynamâğa başladı. “Yazılmış da yuyulmuş ve ölmüş ardınca ölmüş yok” diyüp mâtemden fâriğ oldu. Ķapucı dahı nigârle şöhbete ve tenhâ çadır içinde muķârenet ve ülfete belki

¹ Bkz. Metin, s. 295.

² Bkz. Metin, s. 309.

eglenmeyüp mücâ‘amata meşgûl oldı.”¹ Bir diğer hikâyede (32. hikâye) bir yolunu bulup kocasının gözleri önünde sevgilisiyle birlikte olan bir kadın anlatılmıştır. Çok saf olan kocasını kandıran kadın, sevgilisiyle işini gördükten sonra kocasının “*elin eline alup şafâ-yı hâtır ile*” evlerine geri dönerler. Buna benzer vefasız kadın örneğiyle biraz önce bahsi geçen hikâyelerden 38. hikâyede de karşılaşmaktayız. Hikâyedeki söz konusu sahte şeyh, müridini uzak bir yere hizmet amacıyla gönderdikten sonra onun evine gelir. Niyeti, müridinin karısıyla birlikte olmaktır. Müridin karısı şeyhe önce biraz direnir, fakat başaramayınca “*avratdur, ol zâlime itâ‘at üzre olup iş bu iş diyü fesâda meşgûl*”² olurlar.

Cinânî’nin kadınların vefasızlığıyla ilgili olarak düşünceleri o kadar kesindir ki eserin 43. hikâyesinde, kumasını koruyan kadının bu davranışı yazarın ilgisini çeker ve onu şaşırtır. Hatta böyle bir davranışın görülmesinin çok nadir olduğunu söyler: “*Zârûret mahallinde böyle vefâdârluğ ‘avrat kısmından hüşüşan kuması hakkında ağreb ü a‘ceb-i ‘acâ’ibdür.*”³

Bedâyiü’l’âsâr’da bulunan erotik hikâyelerdeki kadın ve erkek tiplerinin belli başlı özellikleri bu şekildedir. Eserin yaklaşık olarak dörtte birini oluşturan bu hikâyelerin dışındaki hikâyelerde karşımıza bambaşka karakterlerde kadın ve erkek tipleri çıkmaktadır. Bu tiplerden bazıları tamamen idealize edilmiş tiplerdir. Aşk hikâyesi karakteri taşıyan bazı hikâyelerde kahramanlar, sevdikleri uğruna ölümle burun buruna gelirler, olmayacak seyahatlere çıkarlar ve zorlu imtihanlardan başarıyla geçerek sevdiklerine kavuşurlar. Bu hikâyelerden bazıları masalsı unsurlar içerse de mahalli unsurlar taşıyan hikâyelerin sayısı az değildir. Savaş hikâyeleri olarak sınıflandırılan bu hikâyelerde aşk hikâyesi özelliği de ağır basmaktadır.

Eserdeki âşık erkek tiplerinden birisi Mahmud adında bir gençtir. Dayısı ile birlikte Rumeli kasabalarından birinde yaşamaktadır. Bir gün kâfir köylerinden birine akın ederler. Bu akın sırasında Mahmud, bir bey kızını esir eder ve köyüne getirir. Köylü, bu kızı çok beğenirler ve Mahmud’la evlendirmek isterler. Fakat kızın bir

¹ Bkz. Metin, s. 177.

² Bkz. Metin, s. 296.

³ Bkz. Metin, s. 312.

nişanlısı vardır ve bir gün kaçarak kâfir kasabasına geri döner, Mahmud da peşinden. Mahmud kasabaya geldiğinde kızın düğününün olduğunu öğrenir. Bir yolunu bulup gerdek odasına girip saklanır. Herkes dağıldıktan sonra gelin ve damat odaya gelirler. Damadın geline ilgisi yoktur. Çünkü o, müslümanlara esir düşmüştür ve bundan dolayı kırgındır. Sırtını dönüp yatar. Kız da bu davranışa çok üzülür ve “keşke Mahmud’u bırakmasaydım” der. Mahmud saklandığı yerden çıkar ve damadın kafasını kesip İslam topraklarına doğru yola çıkarlar. Başlarından birçok olay geçtikten sonra köylerine varırlar, bir süre sonra da evlenirler.

Bedâyiü'l'âsâr'da bulunan hikâyelerde, Mahmud'a benzeyen birkaç kahraman daha bulunmaktadır. Bu kahramanlar sevdikleri uğruna çok uzun mesafeleri bile gitmeye göze alırlar. Eserdeki âşık tiplerinden birisinin dikkat çeken bir özelliği, erotik özellik taşıyan hikâyelerdeki erkek tipleriyle taban tabana zıttır. Eserin 72. hikâyesinde maceraları anlatılan Mâlik Dilâver, Hâver-i Zemin denilen bir ülkenin padişahının kızı olan Gülçihre ile evlenir. Gerdek gecesi kızı sevdiği ve ona âşık olduğu halde onunla birlikte olmaz. Padişahın kızı ise bundan rahatsız olur: “*Egerçi ‘âlem-i vişâline nefis gâlib ve şehvet tâlib idi. Lâkin dîn-i İslâm kâ‘idesi üzre nikâh olunmadığı cihetden taşarrufıyla muqayyed olmayup kendüyi hıfz itdi. Nigârîn bunuñ va‘zından ziyâde bî-huzûr oldı.*”¹ Bir kadınla birlikte olmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalışan zampara tipinin karşısında, dindar ve her ne şart olursa oldun günaha girmekten korkan bir âşık tipi idealize edilmiştir.

73. hikâyede anlatılan Behram ve Gülendâv hikâyesi de her yönüyle bir aşk hikâyesidir. Birbirinden ayrı düşen bu iki sevgilinin birçok zahmetler çektikten sonra buluşmalarını anlatan bu aşk hikâyesi, âşıkların idealize edilmesi bakımından önemlidir.

Eserdeki birçok savaş hikâyesinin kahramanları, birer pelivan, birer savaşçı olarak karakterize edilmişlerdir. Bu karakterler mert, cesur, gözünü budaktan sakınmayan dilâverlerdir. Onlar için herşeyden önce dürüstlük ve mertlik ön planda gelir. Onlara göre düşmana arkadan saldırmak yiğitlik değildir:

¹ Bkz. Metin, s. 453.

“...göñline bu geldi ki tam üzerinden oğla urup öldürürse dilâverler içre i‘tibârî olmaz. Hâşm hâşma berâber gelüp döğüşmeyince pehlevân olan kâdr ü şöhret bulmaz...”¹

“...istedi ki herifi uyğuda iken bir darbla tamâm iyleye. Yine fikr itdi ki gâfil iken adam öldürmek merdlik degüldür. Şoñra işidenler eger anı uyur bulmasa bu kimse yanına mı vara bilürdi diyeler, benüm bahâdırlığum ma‘lûm olmaya. İmdi lâzım olan oldur ki hâşmı uyarup gâfil iken kâşd itmeyem...”²

Cinânî'nin *Bedâyiü'l-âsâr* adlı eserinde bulunan tipler arasında oldukça farklı karakterler bulunmaktadır. Şimdiye kadar verilen tipler birçok hikâyenin kahramanlarında bulunan ortak özelliklerdir. Bunlardan başka birçok hikâyede, o hikâyeye özgü olan tipler de bulunmaktadır. Her mahallede bulunan müezzin, imam, vâiz, hamamcı, ayakkabıcı, eskici, sarraf, tüccar, köylü, asker, ... gibi tipler aracılığıyla dönemin İstanbul, Bursa, Edirne gibi büyük şehirlerinin ve diğer küçük kasabaların günlük hayatı ve küçük telaşlarını sade bir anlatımla aktarmaktadır.

Bedâyiü'l-âsâr'da yer alan genel insan tiplerinden başka gerek tarihî gerekse çağında yaşamakta olan veya yaşamış olan gerçek şahsiyetlere sık rastlanmaktadır. Bu tiplerden bazıları isimleri verilerek bazıları da ismi verilmediği halde bazı ipuçlarından yola çıkılarak gerçekten yaşadığı varsayılan kişilerden oluşmaktadır. Harûn-ı Reşîd, Ca'fer-i Bermekî, Hâkim Bi-emrullâh, Baybars-ı Bındıkdârî, Devlet Girây Hân, Sltan Halil gibi tarihî şahsiyetlerin yanında Ca'fer Bey, Turgud Paşa, Piyale Paşa, Ferağî, Hacı Murad, Enverî, Hasan Dede, Nakkaş Mahmud, Ali Çavuş, Mevlânâ Gürânî, Başmakçı Hasan, Celal Çelebi, Suâlî, Bistân-ı Tirevî, Ahmed Çavuş, Sâ'î, ... gibi paşalardan sıradan mahalle sâkinlerine kadar birçok gerçek şahsiyet hikâyelerde küçük veya büyük birer yer bulmuşlardır.

Bazı hikâyeler, konularını Arap, İran ve Hint mitoloji ve efsanelerinden aldıkları için bu hikâyelerin kahramanları da bu milletlerin efsanevî şahsiyetlerinden

¹ Bkz. Metin, s. 221.

² Bkz. Metin, s. 288.

oluşmaktadır. Hikâyelerde, Türk edebiyatına da etki etmiş olan Cemşîd Şâh, Piruzbaht Şâh, Efrasiyab gibi efsanevî şahsiyetlerden ismen bahsedilmektedir.

Eserdeki hikâyelerde insanüstü ve insan dışı varlıklar da yer alırlar. Bu varlıklardan olan cinler birçok hikâyede önemli kahramanlardan bir halindedirler. Cinânî'nin bazı hikâyelerinde yer bulan cinlerden bir kısmı kanlı canlı birer kahraman olarak karşımıza çıkar. Bu cinlerden bazıları birer dost ve arkadaş, bazıları sevgili, bazıları da kendi bildiğini okuyan düşüncesiz birer karakter olarak hikâyelerde yerlerini alırlar.

Hayvanların önemli rol aldığı hikâyelerde, onlara birer tip olarak bakmak yanlış olmaz. Bu hikâyelerde bazı hayvanlar kritik anlarda sahneye çıkarak olayların gidişatına etki ederler ve çoğunlukla hikâyenin kahramanına yardım ederler. Örneğin eserin 21. hikâyesinin kahramanı olan Mahmud, kızın arkasından giderken ormanda bir ejderhanın bir ayıyı yutmak üzere olduğunu görür. Ayıya acır ve ejderhayı öldürürerek onu kurtarır. Hikâyenin ilerleyen bölümünde ise Sarı Arslan adlı kâfir Mahmud'un peşine düşer ve tam onu öldüreceği sırada, Mahmud'un daha önce kurtardığı ayı Sarı Arslan'ın başını gövdesinden ayırır: *“ol kâfir-i bî-dîn gögsi üzerinde otururken bir şahş anı ardından karvayup getürdi, yire urdı ve kuvvet idüp çeküp başını gövdesinden cüdâ kıldı. Maḥmūd dahı örşelenürek yirinden kalkdı, baḫdı gördi ki ol şahş muḫaddemen ormanda ejderhâ elinden ḫalâş etdügi ayıdur ki Maḥmūd'uñ kendüye etdügi insâniyet muḫâbelesinde ardın gözedirmiş. Görmüş ki bir ḫerif anı yire çalmış, öldürmek ister. Hemân ihtiyârı ḫalmayup ol dahı gelmiş ḫayvâniyyetiyle bu insâniyeti iylemiş.”*¹

Hikâyelerde yer alan bir tip de cadılardır. Bu cadılar genellikle sihir yardımıyla karşılarındakini etkilemeye çalışırlar. Hikâyelerde yer alan cadılardan sadece bir tanesinin insanlara zararı yoktur. Bunun dışındaki cadıları bazen bir adamı büyülerken, bazen bir savaşta sihir gücüyle düşmanla mücadele ederken, bazen de büyü yardımıyla insanları büyüleyip onları başka hayvanların şekline sokarken karşımıza çıkarlar.

Cadıların yanında ifritler, ejderhalar, dev yılanlar, dev kuşlar, dev deniz canlıları, deniz kızları gibi masalsı unsurlar da Cinânî'nin hikâyelerde kendilerine yer bulmuş olan tiplerdendir.

¹ Bkz. Metin, s. 244.

2. Mekân:

Bedâyiü'l-âsâr'da bulunan hikâyelerin hemen hepsinde, olayın geçtiği yerler hayalî bile olsa mutlaka bir mekân belirtilmiştir. Bu mekânların büyük çoğunluğu ise dönemin Osmanlı coğrafyasının birer parçalarıdır. Bu mekânların dışında olan yerlerden birisi, Malta adasıdır. Geriye kalan diğer mekânlar ise genellikle hayalî ve daha çok efsanevî veya masal unsurlarının ön planda olduğu mekânlardır. Eserdeki hikâyelerden sadece yaklaşık onbeş tanesinde olayın geçtiği mekân belirtilmemiştir. Bu mekânların da her halinden Osmanlı Ülkesi sınırları içinde olduğu bellidir. Diğer yerlerin büyük bir çoğunluğu gerçek mekânlardır ve onların tasvirleri de realisttir.

Birçok hikâyede olay bir tek mekânda cereyan etmez. Kahramanlar sürekli olarak hareket ve yolculuk hallerinde oldukları için gittikleri yerler ve yolculuk sırasında geçtikleri yerler de hikâyede belirtilmektedir. Bu yerler genellikle gerçek mekânlar oldukları için okuyucunun muhayyilesinde kolaylıkla yer etmektedirler. Örneğin bir hikâyede kahramanlar, Kahire'den yola çıkarlar, İskenderiye'de gemiye binerler. Gemide, Tatar vilayetinden gelen iki dervişle karşılaşır. Dervişlerin amacı İstanbul'a girmektir. Denizde yolculuk ederken Şirden Burnu denilen yerde korsanlarla karşılaşır. Onlardan kaçarak Rodos'a gelirler.

Hikâyelerde ismi geçen yer adlarının yeradıbilim(toponomi, toponomastik) açısından bir değer taşıdığını da belirtmek gerekir. Eserdeki birçok yer adı günümüzden farklı bir imla ve şekilde kullanılmaktadır. Bazı hikâyelerde, söz konusu yerleşim yerinin birden fazla ismi olduğunu belirtir ve her iki ismi de okuyucuya aktarır: “*Kaşaba-i Ançara'dan ki 'avâm arasında Engüri demekle meşhûrdur ...*”¹

Hikâyelerin geçtiği mekânların arasında İstanbul, Bursa ve Kahire'nin dikkat çekici bir ağırlığı vardır. Bu üç şehir, hikâyelerin üçte birinden fazlasının geçtiği mekân olarak karşımıza çıkar. Şehirlerden Bursa, yazarımızın doğup büyüdüğü şehirdir. Orada birçok gördüğü veya duyduğu olayları eserine almış olma ihtimali yüksektir. İstanbul, yazarın daha sonra gidip yerleştiği şehirdir ve imparatorluğun başkentidir. Üçüncü şehir

¹ Bkz. Metin, s. 258.

olan Kahire ise bir kültür şehridir ve birçok ticaret yolunun kesiştiği canlı bir ticaret merkezidir. Bu üç şehrin yanısıra sadece ülke adlarının verildiği hikâyelerden köy, semt ve mahalle isimlerinin geçtiği hikâyelere kadar birçok hikâyede yer adları belirtilmiştir. Mekânlardan olan Rumeli, geniş bir coğrafya olduğu için birçok hikâyede Rumeli yer adları karşımıza çıkmaktadır. Edirne, Selânik, Üsküp, ... gibi şehirleri Rumeli başlığı altında toplarsak onların da sayıları önemli bir yekûn olmaktadır.

Cinânî için Bursa şehri ayrı bir önem taşımaktadır. Çocukluğu ve gençliği burada geçen yazarın birçok hatırası eserde bütün canlılığıyla okuyucuya sunulmaktadır. Eğlence sofralarından mesire yerlerine kadar o dönemin Bursa'sının bütün sosyal hayatı esere büyük bir ustalıkla aktarılmıştır. Eserde Bursa ile ilgili olan yerler şu şekilde sıralanabilir: Eski Kapluca, Samanlı, Eski Gulle Pazarı, Bunarbaşı Mezarları, Keşiş Dağı, Muradiye semti, Eşekyedi, Ülfez, Çekirge Hamamı, Peri Paşa Hamamı, ...

Cinânî'nin Bursa şehrine diğer şehirlerden farklı baktığının bir işareti de bu şehir için kullandığı kelimelerdir. Cinânî, hikâyelere giriş yaparken genellikle olayın geçtiği şehrin adını da belirtir: “*Memâlik-i maḥmiye-i Oşmâniye'den Anaḫolı vilâyetinde Ayaş nâm bir kaşabanuñ kurbında Çañlı nâm bir kırye*”¹, “*Ṭrabzon eṭrâfında olan kıryelerden biri Timâram idl*”², “*Kaşaba-i Anḫara'dan ki 'avâm arasında Engüri dimekle meşhûrdur*” ... gibi. Diğer mekânlar için burada görüldüğü gibi o mekân için tanıtıcı, genel bilgiler vererek olaya giren yazar, söz konusu yer Bursa şehri olduğu zaman, hikâyeye diğerlerinden farklı bir üslup kullanır. Bursa'nın bir cennet bahçesi olduğunu, hatta bahçelerinin güzelliğini cennet bahçelerinin bile kıskandığını söylemekten geri durmaz:

—*Meger bir târiḫde maḫrûsa-i Brusa'da ki reşk-i bâğ-ı cenân ve ğayret-i gülşen-i rıdvândur...*³

— *Maḫrûsa-i Brusa ki ğayret-i bâğ-ı rıdvân ve nemûdâr-ı gülîstân-ı cinândur...*⁴

¹ Bkz. Metin, s. 415.

² Bkz. Metin, s. 229.

³ Bkz. Metin, s. 165.

⁴ Bkz. Metin, s. 222.

— *Memâlik-i maḥmiye-i Oṣmâniye'den maḥrûsa-i Brusa'da ki reşk-i bâğ-ı cinân ve ğayret-i ravza-i rıdvândur...*¹

— *Memâlik-i maḥmiye-i Oṣmâniye'den nümüne-i firdevs-i a'lä olan ŧehr-i Brusa'da bir vâ'iz u nâşih kimesne var idi...*²

— *Ġayret-i bâğ-ı cinân ve nemüdâr-ı gülşen-i rıdvân olan ŧehr-i Brusa ḥamâhallâhu 'ani'l-bâsâda...*³

— *İttifâk bir târihde ğayret-i cennet-i 'ulyâ olan ŧehr-i Brusa'da...*⁴

Cinânî'nin Bursa'yı güzellik ve yeşillikte genellikle cennetle kıyaslaması ve benzetmesi, onun için Bursa ŧehrinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Cinânî, payitaht olan İstanbul için bu kadar cömert değildir. Mekânı İstanbul olan hikâyelerde, İstanbul ŧehri için pek sıfat kullanmaz. Yalnız iki yerde başkent olması dolayısıyla “*Dâru's-salṭanatu's-seniyye maḥmiye-i Koŧaṭṭiniyye*”⁵ tabirini kullanır. Yazarın İstanbul hakkındaki tek övgüsüne bir hikâyede “*ḳible-i İslâm ve taḫtâh-ı pâdiŧâh-ı İslâm ya'ni maḥmiye-i Koŧaṭṭiniyye cennet-i 'ani'l-beliyye*”⁶ ifadeleriyle rastlarız. Klasik Türk Edebiyatı'nda İstanbul'un ayrı bir yeri ve öneminin olduğu göz önünde bulundurulursa Cinânî'nin eserinde İstanbul'un neden bu şekilde yer aldığı anlamamız ŧu anda pek mümkün görünmüyor. *Bedâyiü'l-âsâr*'da İstanbul bazı semtleriyle yer alır. Bu semt ve mekânları ŧu şekilde sıralayabiliriz: Üsküdar, Galata, Topane, Emin İskelesi, Yedikule, Sırt Hamamı, Ayasofya, Kasımpaŧa, Edirnekapı.

Bedâyiü'l-âsâr'da geçen diğerk ŧehir ve yer adları ŧunlardır: Mısır, Mekke, Rodos, Girid, Deŧ-i Kibçak, Oka Suyu, ŧirvan, Avlonya, Selanik, Bağdad, Nihavend, Trabzon, Timaram, Kütahya, Rumeli, İskenderiye, ŧirden Burnu, Edirne, Taht'el-Kal'a, Siroz, Mihâl Köprüsü, Nevrekop, Ankara, Karaoğlan Çarŧısı, Ahmim, Sakarya Suyu,

¹ Bkz. Metin, s. 440.

² Bkz. Metin, s. 470.

³ Bkz. Metin, s. 499.

⁴ Bkz. Metin, s. 314.

⁵ Bkz. Metin, s. 280.

⁶ Bkz. Metin, s. 496.

İznikmid, Zavel, Budun(Budin), Pespirim Kalesi, Güle, Bosna, Babil, Karafa, Hicaz, Diyar-ı Hind, İran, Turan, Kefe, Hân-ı Halil, Malta, Tire, Nehrevan, Ayaş, Çanlı, Sandıklı, Minye, Bafra, Cidde, Diyar-ı Mağrib, Vilâyet-i Gürgân, Kâşân, Sulak Çeşmesi, Pakende, Üsküp, Karaman, Lârende, Gelibolu, Lofça, Göregid, Kalmık, Maskav(Moskova), Ledvüz, Reş, Tebriz, Arnavud vilâyeti, Dıraç, Mora, Gölcük Yaylası, Gediz Suyu.

Bu listeden anlaşılacağı gibi hikâyelerdeki mekânların hemen hepsi Osmanlı ülkesi sınırları içinde olan yerlerdir. Bağdad ve Kahire gibi yerlerde geçen hikâyelerin bazılarında olaylar Osmanlı yönetimi öncesindeki devirlerde geçmektedir. Efsanevî nitelikte olan hikâyeler hariç diğer hikâyelerde olaylar Osmanlı ülkesindedir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki mekânlar da da Anadolu ve Rumeli coğrafyasının gözle görülür bir ağırlığı vardır.

Ağırlığını Bursa, İstanbul, Anadolu ve Rumeli coğrafyasının oluşturduğu hikâyeler, sıradan insanların günlük hayatı, duygu ve düşünceleri, adet ve geleneklerinden pek çok unsuru taşımaktadır. Mekân, genel olarak bu sınırların dışına çıkmaya başladığında bu özellikler daha az yer almaya başlamaktadır. Bu tür hikâyelerde anlatılan olaylarda genel İslam dünyasının duygu, düşünce ve anlayış şekillerini yansıtmaktadır.

Hikâyelerin hemen hepsinde genel yerlerin yanı sıra bir de küçük mekânlar bulunmaktadır. Olayların geçtiği bu dar mekânlar olayların hızlı akışı içinde genellikle arka planda kalırlar. Ev, saray, kale, cami, çadır, zindan, bahçe, çarşı, hamam, mezarlık, yeşillik, çöl, dağ, tepe, derbent, deniz, gemi, ada, kervansaray, han, hazine odası, tekke, ... gibi mekânların görevleri çoğunlukla olayların geçtiği dekor olmaktan öteye gitmezler.

3. Zaman:

Klasik Türk Edebiyatındaki çoğu hikâyede olduğu gibi *Bedâyiü'l-âsâr*'da bulunan hikâyelerin hemen hepsindeki anlatı zamanı, geçmiş zamandır. Hikâyelerin geçtiği bu geçmiş zaman genellikle mevhum bir zaman olarak kabul edilir. Anlatıcı çoğu kez olaya ve kişilere yoğunlaştığından dolayı zamana ve mekâna pek yer vermez, bazen çok az üzerinde durur, bazen de bir dekor malzemesi olarak kullanır.

Bedâyiü'l-âsâr'daki hikâyelerin bir çoğunda, Klasik Türk hikâyelerinde kullanılan bazı kalıp ifadelerle söze başlamaktadır: “rivâyet ederler ki...”, “nakl ederler ki...” gibi kalıplarla hikâyenin, eski zamanlarda yaşamış olan insanların başlarına gelen olayların veya o insanların anlattıkları rivâyetlerin kaynak alındığı gösterilmek istenmiştir. Bazı hikâyelerin başında bu gibi kalıp ifadelerin yanı sıra yazarın dostlarından ve tanıdığı insanlardan duyduğu veya onların bizzat yaşadıkları olayları anlatarak gerçek zamanla bir çeşit paralellik kazandırmış olmaktadır.

Cinânî'nin eserinde bulunan bazı hikâyelerde, özellikle masalsı çizgilerin hâkim olduğu hikâyelerdeki zaman ise daha çok soyut bir zamandır. Bu hikâyelerde zaman su gibi akar, aylar ve yıllar birbirini takip eder: “*toğuz aydan şoñra bir oğlan toğurdı ki bedr-i aya ya toğ ya toğdum der idi. Gözi ötlü tatlu südli dâyeler terbiye itdiler. Okımağ mağalline varduğda ħ̣âceye virüp oğutdılar. Ba' de oğ atmağ ve yay çekmek ve kılıç şalmağ ve ħaşma varmağ fenlerini tağşıl ü tekmiñ iyledi...*”¹, “*bu seferde bi't-tamâm yigirmi yıl eglenmek lâzım geldi. Bu cânibde ħatununuñ müddet-i ħamlı tamâm olduğda toğurdı. Ħikmet Allāhuñdur, ikiz toğurdı. Ya'ni biri erkek biri dişi. Ħatun bunlaruñ terbiyesiyle meşğül oldı, besledi, becerdi. Her biri beşer yaşına girdükde ħ̣âceye virdi, oğutdı, yazdurdı...*”²

Eserdeki çoğu hikâyede Klasik Türk Edebiyatındaki genel eğilimin dışında olarak zamanın diğer hikâyelere göre daha gerçekçi olduğunu söyleyebiliriz. Eserdeki bazı hikâyelerde olayın hangi padişah devrinde geçtiğine dair bazı ifadeler görmekteyiz. Böylelikle bu tür hikâyelerdeki ifade edilen olayın vaka zamanını tahmin edebilme

¹ Bkz. Metin, s. 373.

² Bkz. Metin, s. 402.

olanağına sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Örneğin 23. hikâyede anlatılan olay Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanında Edirne şehrinde geçmektedir: “*Bir târîhde cenâb-ı cennet-mekân firdevs-âşiyân Sulţân Süleymân Hân ‘aleyhi’r-raḥmetehu ve’r-rıdvân ḥazretleri memâlik-i maḥrûsa-i Oşmâniye’de pâdişâh-ı ‘âlem-penâh ve ‘âdâlet-i destgâh idi. İttifâk ol târîhde Edirne’de bir dīvâne var idi ki...*”¹

Yine 15. hikâyede Sultan Süleyman'ın İran seferlerinden birisine katılmış olan bir yeniçerinin ağzından nakl edilen olayda da böyle bir zaman belirtme şekli vardır: “*Ol târîhde cenâb-ı cennet-mekân ḥuld-âşiyân merḥûm ve mağfûrlehü Sulţân Süleymân ‘aleyhi’r-raḥmete ve’r-rıdvân diyâr-ı ‘aceme sefer itmîş idi. Ben daḥı yeñiçeriler zümresinden olmağın bile gitmişdüm ve sefer-i hümâyûna ol târîhde bile ‘azm itmîşidüm...*”²

Eserin son kısmında bulunan bir “acibe”de yazar, Ayasofya Camii’nde bir vâizin başından geçen olayları anlatırken “*Ṭoḫzyüz ṭoḫsan sekiz senesi recebü’l-müreccesinde bir ehl-i ‘ilm vâ’iz...*”³ diyerek tam bir tarih verir. Anlatı zamanı ve gerçek zaman arasında bağlantı kurmak isteyen yazar, bu şekilde hikâyenin okuyucuya daha gerçekçi bir şekilde hissettirmeye çalışmıştır.

Eserdeki çoğu hikâyede zamanın akışı kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi masalsı ve efsanevî karakterde olan hikâyeleri bir yana bırakırsak birçok hikâye, birkaç gün hatta birkaç saatlik zaman diliminde olup bitmektedir. Olayların akışı sırasında yazar, zamanı da bildirerek okuyucunun muhayyilesinin daha canlı tutmak istemiş, zamanı anlatırken de bazı kalıp ifadelerden de yararlanmayı bilmiştir. Örneğin, güneşin hareketlerini doğuşunu, tam tepedeki halini veya batışını anlatırken genellikle aynı ifadeleri kullanır: “*‘Ale’ş-şabâḥ ki âftâb-ı ‘âlem-tâb-ı pür-ziyâ bu evreng-i lâciverdiden âşikâr ü hüveydâ olup ‘âlem nûr u ziyâyla ṭoldı*

¹ Bkz. Metin, s. 251.

² Bkz. Metin, s. 223.

³ Bkz. Metin, s. 505.

ve eṭrāf ü cevānib rūṣenā-yı hūrṣīd-i envār ile münevver oldı”¹, “Kaçan ki şabāḥ olup āftāb-ı ‘ālem-tāb ‘ālemi fer ü ziyāsiyla münevver kıldı”², “Güneş daḥı ḳubbe-i felege diñelüp ...”³, “Tā vaḳt-i şām ya‘ni aḥşam olup ‘ālemi ḳarañluḳ başdı”⁴, “kaçan ki gece yitişüp pīrezen-i çerḥ-i düṭā çadır-ı siyāhını büründi ve lü‘betān-ı kevākib nev-‘arūsāsā her cānibden şevḳla görindi...”⁵

Yazar, zamanın akışını daha iyi hissettirebilmek amacıyla gün içindeki belli durak ve dönemler üzerinde ayrıntıyla durarak okuyucuyu metnin akışı içine sürüklemek istemiştir. Örneğin yazar, gece vakti gelişen olayları okuyucuya daha iyi verebilmek amacıyla gecelerin “ay aydını” olmasına özellikle dikkat etmiştir: “ol gece leyle-i ḳamer idi. Ya‘ni ay aydını zamānı idi, eṭrāf gündüz gibi rūşen görinüyordı”, “gicenüñ ḡāyet-i leṭāfeti olup gündüz gibi ay aydını olmaḡm” ...

İslam dininin hakim olduğu devirlerde yazılan eserlerde, gün içinde zamanı tayin etmek amacıyla namaz vakitlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum *Bedâyiü’l-âsâr*’da bulunan birçok hikâyede de geçerlidir. Yazar, zamanı bildirirken beşvakit namaz zamanlarının yanı sıra Cuma namazı vaktini de söyleyerek zamanı daha belirgin bir hale getirmiştir: “Bir gün şabāḥ namāzını edā ve ḥizmet-i ‘ibādeti ḥüsn-i edā ile ḳazā itdükdən şoñra...”, “İkindü namāzına ābdeste ḳalḳdum”, “Cum‘a namāzınıñ zamānı oldı...”

Ayrıca güneşin durumuna göre kuşluk, öğle, ikindi gibi zaman bildiren kelimeleri de kullanarak yazar, zamanın akışını daha belirgin bir hale getirmeyi hedeflemiştir: “Ertesi temcīd zamānında”, “bu gece ḳable’t-temcīd”, “öyle zamānı olup”, “ikindi zamānından şoñra”, “İki ‘asker buluşduḡda künc-i ḳuşluḳ idi, gün kubbe-i felege diñeldi...”

Hikâyelerde ele alınan zamanın bir özelliği de anlatı zamanıyla yakınlığıdır. Hikâyelerin konuları genellikle o dönemde yaşayan veya yaşamış olan derviştən

¹ Bkz. Metin, s. 159.

² Bkz. Metin, s. 234.

³ Bkz. Metin, s. 349.

⁴ Bkz. Metin, s. 174.

⁵ Bkz. Metin, s. 166.

pâdişaha kadar her sınıftan insanın başlarına gelebilecek olaylardan oluşmaktadır. Bu yönüyle *Bedâyiü'l-âsâr*, bir devir panoraması olarak da görülebilir.

3.Bedâyiü'l-âsâr'da Metinlerarası İlişkiler:

Dünya üzerinde şimdiye kadar söylenmemiş bir söz bulunmadığına göre bir edebî eserin tamamen orijinal ve özgün olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bu durumun farkında olan yazarlar, daha önce başkası tarafından kullanılan bir konuya farklı kelime ve imajlarla yaklaşarak eserlerine özgünlük vermeye çalışmışlardır. Yazar, eserine seçtiği konunun daha önce kullanıldığını biliyor ve bunun farkındaysa aynı konuyu önceki ele alınışından daha farklı ve daha parlak bir şekilde ele alma zorunluluğunun bilincinde olması gerekmektedir. Bunun tersi bir durumda yazar bir taklitçi olmaktan öteye gidemez.

Edebî bir eserin, daha önce başka bir eserde kullanılan kelime, motif veya olayı tekrar kullanması bizi “metinlerarası” veya “karşılaştırmalı edebiyat” terimlerinin ilgilendiği alana götürür. Metinlerarası (intertextualite) ilişki, adı itibarıyla son yüzyılda ortaya çıkmış bir yöntem olduğu halde eski dönemlere ve kültürlerle ait birçok eserde devrin okuyucusunun hatta günümüzdeki okuyucu ve yorumcunun ortaya çıkarabileceği türden bir ilişkidir.

Metinlerarası, 1960'larda başlayarak başta Julia Kristeva olmak üzere, Roland Barthes, Michael Riffaterre ve elbette Harold Bloom'un teorik girişimleriyle birlikte başlıbaşına bir metot ve edebî çözümleme yöntemi durumuna gelmiştir. Metinlerarası, önceki yazarların metinlerine, eski yazınsal geleneğe bir tür öykünme işleminden başka bir şey değildir.¹ Barthes'a göre ise her metin bir metinlerarasıdır, onda farklı düzeylerde az çok tanınabilecek biçimler altında öteki metinler yer alır: daha önce edinilen ekinden gelen metinler ile etrafımızdaki ekinden gelen metinler. Her metin eski alıntuların yeni bir örgüsüdür.² Metinlerarasılık konusunda önemli görüşleri olan Kristeva ise metinlerarasılığı tek bir metin içersinde oluşan ve belli bir metinsel yapının farklı kesitlerini (ya da düzgülerini) başka metinlerden alınan çok sayıda kesitin (ya da

¹ Kubilay Aktulum: Metinlerarası İlişkiler, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s. 18.

² K. Aktulum: age., s. 56.

düzgünün) dönüşümleriymiş gibi algılamamıza olanak sağlayan metinsel bir etkileşim olarak görür.¹

Aynı dilde, aynı konuyu işleyen iki eser, ister çağdaş ister farklı dönemlerden olsun mutlaka farklılıklar arz etmek durumundadır. Ortak konuyu ele aldığı halde özgün eser verebilmenin ise ancak o konuyu başka türlü işlemeyle sağlanıyor.² Bir metinlerarası göndergenin anlamını çıkarabilmek için yer aldığı metnin bağlı olduğu yazınsal gelenek, yazarın yazın anlayışı ve metnin konusundak bakış açısı, yazıyla olan ilişkisi, metnin stratejisi tarihsel ve toplumsal koşullar vb. göz önünde tutulabilir.³

Bedâyiü'l-âsâr'da da bu türden metinlerarası ilişkileri tesbit etmek mümkündür. *Bedâyiü'l-âsâr*'ın genel olarak te'lif bir eser olması dolayısıyla metinlerarasılığın tesbit edilmesi oldukça güçtür. Cinânî, *Bedâyiü'l-âsâr*'ı yazarken genellikle yaşayan hikâyeleri ve etrafındaki insanlardan duyduğu hikâyeleri kullandığı için bunları hangi kaynaklardan aldığını belirtme ihtiyacı hissetmemiştir. Çünkü hikâyelerin birçoğu ilk olarak Cinânî'nin eserinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca metin içinde çok az eser adının belirtilmesi, metinlerarası etkileşimlerin derecesini tesbit etmemizi zorlaştırmaktadır. Metinlerarası ilişkilerin boyutunu ortaya koymak açısından, eserin te'lif edildiği dönemde ve daha önceki zamanlarda yazılan diğer eserleri gözden geçirerek varsa ortak hikâyeleri tesbit etmek şimdilik en doğru yol olarak görünmektedir. Aynı durum *Bedâyiü'l-âsâr*'dan sonra te'lif edilen hikâye kitapları için de geçerlidir.

Şimdiye kadar tesbit edebildiğimiz kadarıyla Cinânî'nin eserinden yazılmış olan ve ona bir göndermede bulunan herhangi bir eser tesbit edebilmiş değiliz. *Bedâyiü'l-âsâr*'ı örnek alan hikâye kitaplarını tesbit etmek ve aralarındaki metinlerarası ilişkileri ortaya çıkarmak için bu eserleri taramaktan başka bir çıkar yol şimdilik görünmemektedir.

Bedâyiü'l-âsâr'da kaynak gösterilerek yazılan tek hikâye, eserin 59. hikâyesidir. Yazar, 58. sırada dinî bir hikâye anlatıktan sonra bu hikâyenin “Ravzu'r-reyâhî'n nâm kitâbda dere” olunan bir hikâyenin naziresi olduğunu söyleyerek “Kitâb-ı mezkûrda

¹ K. Aktulum: age., s. 42.

² Gürsel Aytaç: Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.2

³ K. Aktulum: age., s. 167.

böyle rivâyet olunmuştur ki...” sözleriyle hikâyeye başlar. Hikâyede söz edilen *Ravzu'r-reyâhîn* adlı eser, Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'î'ye aittir.(696/1296-768/1367) Tam adı *Ravz el-Reyâhîn fî Hikâyât el-Sâlihîn* olan bu eserde mutasavvıflara dair 500 hikâye anlatılır. Kitabın başında velilerin kerametlerinden bahseden iki bölüm, sonunda dinî-tasavvufî beş kasidenin bulunduğu bir hâtime vardır. Kitap Farsçaya, Surûrî tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Metni 1286'da Bulak'ta; 1301, 1302, 1307 ve 1952 yıllarında Kahire'de basılmıştır.¹

Eserde adı geçen bir başka eser de İbn-i Zevlâk'ın *Târih-i Mısır* adlı eseridir. *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 29. hikâyesinden hemen sonra “bilgil” diye başlayan ve ansiklopedik bilgilerin verildiği kısımda verilen ilginç olaylardan birini Cinânî, bu esere dayanarak nakleder: “*İbn-i Zevlâk, Târih-i Mısır'da bir yıl birisi sağ olup zabt eden kimseden ay pâresi gibi bir güzel oğlanıç toğurdu, sonra ol kimesne gemiyle koyup götürürken oğlanıçını kucağına alup kendüyi deryâya atdı deyü rivâyet eder.*”

Bedâyiü'l-âsâr'da kaynak belirtilmediği halde halde eski eserlerden alındığını tesbit ettiğimiz birkaç hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyelerin alınış tarzları da birbirinden farklıdır. Bunlardan bazıları eski eserlerden aynen alınmıştır. Eserdeki bazı hikâyeler ise örnek alınan hikâyenin ana temasını almış, metin içindeki ayrıntılarda diğerinden ayrılmıştır. *Bedâyiü'l-âsâr*'da alıntı yapılan eski eserlerin başında *Binbir Gece Masalları* ve *Kırk Vezir Hikâyeleri* gelmektedir.

Binbir Gece Masalları, sadece İslâm dünyasının değil bütün dünya edebiyatlarının bir başyapıtıdır. Böylesine geniş bir coğrafyada tanınan bu eserle, özellikle sözlü kültürün bugüne nazaran daha etkili olduğu XVI. yüzyıl şartlarında *Bedâyiü'l-âsâr*'la etkileşimde olmaması kaçınılmazdır. Eserde bulunan iki hikâye, aynen *Binbir Gece Masalları*'ndan alınmıştır. *Bedâyiü'l-âsâr*'ın ilk hikâyesi ve 47. hikâyesi aynen bu eserden alınmıştır.

Bedâyiü'l-âsâr'ın ilk hikâyesinde zeki ve güzel bir kadının bir adamı kandırarak başka birisinin evini soyması ve başka bir oyunla adamı kurtarması anlatılmaktadır. Aynı konu, *Binbir Gece Masalları*'ndaki “Baybars'ın ve On İki Kolluk Amirinin Öyküsü” bölümünde yer alan “Birinci Kolluk Amirinin Öyküsü” adlı hikâyede de yer

¹ Ramazan Şeşen: Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul, 1998, s. 271-272.

almaktadır.¹ Her iki hikâye de Baybars-ı Bındıkdarî zamanında geçmektedir ve kahramalarının adı Muin'dir. Hatta hikâyelerin başlangıçlarında kurulan sohbet meclisi bile neredeyse birbirinin aynısıdır.

Her iki eserde ortak olan bir diğer hikâye de *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 47. hikâyesi ile *Binbir Gece Masalları*'ndaki "Kasap Vardan ile Vezir Kızının Öyküsü" başlıklı hikâyedir.² Bu hikâyeler temelde aynı motifi işlemesine karşın ayrıntılarda ve özellikle hikâyenin sonuç bölümünde büyük farklılıklar bulunmaktadır. Hikâyelerin ana konusu, Kahire'de kasaplık yapan Verdan'ın³ bir hayvanla ilişkiye giren bir kadınla karşılaşmasıdır. Hikâyenin *Binbir Gece Masalları*'ndaki şekli kısaca şöyledir: Genç ve güzel bir kız Verdan'ın dükkânından her gün etlerin en yumuşak taraflarını ve koç yumurtası alır. Bir gün Verdan, kızın bu halini merak eder ve onu takip ederek yeraltında bir yere gelir. Kız, getirdiği etleri bir maymuna yedirir ve onunla defalarca ilişkiye girer. Sonunda her ikisi de yığılarak uyumaya başlarlar. Bu fırsattan yararlanan Verdan, elindeki satırla maymunu öldürür. Kızı da yanına alır. Fakat kızın cinsel isteği hiç bitmemektedir. Verdan bir büyücünün yardımıyla ona bir sıvı hazırlar. Bu sıvının etkisiyle kız normal hayata döner.

Hikâyenin *Bedâyiü'l-âsâr*'daki şekli ise bundan biraz farklıdır. Buradaki maymun, *Bedâyiü'l-âsâr*'da ayı olmuştur. Ayrıca hikâyenin sonu da bambaşkadır. *Binbir Gece*'de Verdan Kızla evlenirken *Bedâyiü'l-âsâr*'da Verdan ayıyı öldürdükten sonra bir süre kızla konuşur ve bundan sonra kızı da öldürür. Yeraltındaki büyük hazineyi zamanın halifesi Hâkim Bi-emrullâh'a verir. Halife de Verdan'ı ödüllendirir.

Binbir Gece Masalları'ndaki hikâyelerle *Bedâyiü'l-âsâr*'ın hikâyeleri arasında bu hikâyelerden başka belli başlı bazı motiflerde de ortaklıklar görülmektedir. Bu ortak motiflerden birisi, *Binbir Gece Masalları*'ndaki önemli kahramanlardan Sinbad'ın maceralarındaki bazı olayların *Bedâyiü'l-âsâr*'daki birbirinden ayrı birkaç hikâyede kullanılmasıdır. *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 60. hikâyesinde bir denizci, denizdeki kaplumbağayı ada sanıp üzerine çıkar. Aynı motif, *Binbir Gece Masalları*'ndaki Sindbad'ın birinci

¹ *Binbir Gece Masalları*: (Çev. Âlim Şerif Onaran), C:4/2, İstanbul, 2001, s. 508-520.

² *Binbir Gece Masalları*: C:2/2, s. 418-423.

³ Hikâyenin erkek kahramanının ismi *Binbir Gece Masalları*'nda "Vardan" olarak yazılmıştır. Eser, Fransızcadan Türkçeye çevrildiği için imlası Fransızcaya uygun bir şekilde "Vardan" yazıldığı düşünülmüştür. Elimizde bulunan *Bedâyiü'l-âsâr* nüshalarında kelime [وردان] olarak yazıldığı için kahramanın adı "Verdan" olarak belirtilmiştir.

gezisinde de vardır. Yalnız burada deniz kaplumbağasının yerini balina almıştır.¹ *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 71. hikâyesindeki dev kuş motifi de Sindbad'ın birinci ve beşinci gezilerindeki motifle aynıdır.² Bu dev kuş, ruh kuşudur ve her iki eserde de denizciler bu kuşun yumurtasını kırarlar, içindeki yavruyu pişirip yerler. Daha sonra bunu anlayan ruh kuşu bunların peşine düşer. Pençelerine aldığı gemi büyüklüğündeki kaya parçasını gemicilerin üzerine bırakır. Fakat denizciler bundan kurtulurlar. *Bedâyiü'l-âsâr*'daki aynı hikâyede geçen “Segsârlar Ceziresi”, Sindbad'ın üçüncü gezisinde karşımıza “Maymunlar Adası” olarak geçmektedir. Burada yaşayan canlıların özellikleri her iki eserde de benzerdir.³

Her iki hikâye külliyyatında ortak olan motiflerden bir diğeri de şekil değiştirme motifidir. *Binbir Gece Masalları*'nda şekil değiştirme motifine birden fazla yerde rastlanmaktadır. Şekil değiştirme, genellikle başka hayvanların bedenine dönüşme şeklinde olabilmektedir. Alageyik,⁴ ayı ve köpek⁵ bunlardan birkaçıdır. Eserdeki şekil değiştirmeye ilgili olan hikâyelerden birisi,⁶ *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 68. hikâyesiyle büyük bir benzerlik taşımaktadır. Her iki hikâyede de bir büyücünün bir adamı sihirle köpek haline getirmesi, başka bir kadının adamı bu şekilden kurtarması anlatılmaktadır. Daha sonra kadın adama bir şey vererek büyücüden intikam alır ve onu katır şekline sokar. Bunların yanında, *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 67. hikâyesinde de bir büyücünün sihriyle kurt şekline dönen bir adamın başından geçenler anlatılmaktadır.

Bedâyiü'l-âsâr ile *Kırk Vezir Hikâyeleri* arasında iki ortak hikâye tesbit edebildim. Bunlardan birisi, *Kırk Vezir Hikâyeleri* arasında bulunan “Kazzaz'ın Karısı” adlı hikâye ile *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 32. hikâyesidir. Her iki hikâye de konu itibarıyla aynıdır fakat ayrıntılarda küçük farklılıklar bulunmaktadır. Hikâye *Kırk Vezir*'de şöyledir:

“Kazzazın karısı ve sevgilisi adama bir oyun oynamaya karar verirler. Kadın ertesi gün kocasıyla gezintiye çıkar. Ona her şeyi çift gösterdiğini söyleyerek bir şekerleme verir, ikisi de yerler. Kadın bir ağaca tırmanıp kocasına bir başka kadınla

¹ Binbir Gece Masalları: C. 2/1, s. 244.

² Binbir Gece Masalları: C. 2/1, s. 254-255 ve 286.

³ Binbir Gece Masalları: C. 2/1, s. 263.

⁴ Binbir Gece Masalları: C. 4/2, s.416.

⁵ Binbir Gece Masalları: C.2/2, s. 692-700 ve C. 4/1, s.222-232.

⁶ Binbir Gece Masalları: C.1/1, s. 68-69.

seviştiği için kızar. Adan karısını öyle bir durum olmadığına inandıramaz. Bu kez adam ağaca çıkar. Kadın önceden kararlaştırdıkları gibi sevgilisini çağırır, sevişirler. Adam bunun şekerlemeden ileri geldiğini sanır.”¹ *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 32. hikâyesinde de buna benzer bir olay anlatılır: Evli bir kadının bir de oynaşı vardır. Bu oynaş, kadınla ilişkiye girmek ister. Kadınla kocası gezintiye çıkar. Birlikte gezerlerken kadın, gördüğü bir ağaca tırmanır. Bu sırada kocasının başka bir kadınla ilişkiye girdiğini söyleyerek bağırp çağırmaya başlar. Ne olduğunu anlamayan adam merak ederek ağaca çıkar. Bu arada kadın aşığıyla birlikte olur. Onları bu şekilde gören ahmak koca ağacın tıslımlı olduğunu, üzerine tırmanan insanlara diğer insanların ilişkiye girer gibi göründüğünü sanarak aşağıya iner.

Bu hikâyedeki motif bazı farklılıklarla *Mesnevî*'de de bulunmaktadır². Hikâyede kadın kocasına meyve toplamak için ağaca çıkar. Yukarıdayken kocasını bir adamla ilişkiye girmiş gibi gördüğünü söyleyerek bağırmaya başlar. Daha sonra adam ağaca çıkınca kadın, oynaşıyla ilişkiye girer. Bu sahneyi gören ahmak adam ağacın üzerindeyken böyle şeylerin göründüğünü düşünür.

Kırk Vezir Hikâyeleri ile *Bedâyiü'l-âsâr* arasındaki bir diğer hikâyede hamama gitmek için sözleşen iki arkadaşın birinin başına gelen ilginç olaylar anlatılır. Hikâyenin *Kırk Vezir*'deki şekli şöyledir: “İki arkadaş hamama giderken biri diğerine boyu bir uzayıp bir kısaldığı için yavaş gitmesini hatırlatır. Bunu hamamdaki tellağa anlatırlar. Tellak kendi boyu kadar olup olmadığını sorar. Tellağın boyunun hamam kubbesine değdiğini görürler. Yıkayıp dışarı çıkarlar. Olup biteni hamamcıya anlatırlar. Hamamcı kendi boyu kadar olup olmadığını sorunca onun boyunun minare kadar olduğunu görürler. Hamamdan kaçarlara. Mahalle müezzine rastlarlar. Müezzin kendi boyu ile karşılaştırmalarını söyleyince müezzinin boyunun minare kadar uzadığını, elindeki feneri minarenin alemine astığını görürler. Sonra çarşıya gelirler. İki arkadaşın biri çarşıda olup biteni ortağına anlatır. Ortağı kendi boyuyla kıyaslamasını söyler. Ortağının boyunun göğe ulaştığını görünce adam besmele okuyup evine gelir. Sonra kapı çalınır, gelen bir gulyabanidir. Tellak, hamamcı, müezzin, adamın ortağı hepsi aynı soydandır. Adam kabahatinin evden besmelesiz çıkmak, horoz ötmeden önce

¹ Mübeccel Kızıltan: *Kırk Vezir Hikâyeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi (Dan. Prof.Dr. Ali Alparslan), C. I, İstanbul, 1991, s. 233-234.

² Abdülbâki Gölpınarlı: *Mesnevî ve Şerhi*, C.IV, Ankara, 2000, s. 492-493.

hamama gitmek olduğunu anlar”¹ *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 16. hikâyesinde de hemen hemen aynı olaylar ve motifler kullanılmaktadır. Cinânî, bu hikâyede gerçek mekân ve kişi adlarına yer vererek olaya bir orjinallik ve gerçeklik boyutu kazandırmak istemiştir.

Bedâyiü'l-âsâr'ın 52. hikâyesinde anlatılan ve büyük bir ihtimalle İran mitolojisi veya İran edebiyatından alınan tema, bazı yönleriyle Firdevsî'nin en önemli eseri olan *Şehnâme*'ye benzemektedir. Bu hikâyede memâlik-i İrân'da hüküm süren “Pîrûzbaht nâm bir pâdişâh-ı nâmdâr” ile diyâr-ı Turan'da hüküm süren “Efrâsiyâb-ı serkeş evlâdından Cemşîd Şâh” arasında yapılan savaşlar konu edilmiştir. Bu hikâyedeki bazı olay ve motiflerde İran'ın milli destanı olan *Şehnâme*'nin etkileri görülmektedir. Buradaki kişi adları ile *Şehnâme*'deki kişi adları da farklıdır. Örneğin Pîrûzbaht'ın dilâverlerinin en önemlisi olan Gülbâd, savaş meydanında Cemşîd Şâh ile karşılaşır ve ona üstünlük sağlar. Gülbâd, Cemşîd Şâh'ı kemerinden tutarak bayrak direğinin yanına bırakmak ister. Bunu anlayan Cemşîd Şâh kemerini keserek kendini kurtarır: “*Cemşîd Şâh gördi ki Gülbâd dilâver kendüyi bir oğlancık gibi götürüp ‘alem dibine alup gideyor, cân başına sıçrayup hançer çıkarup kemerin kesdi, Gülbâd’uñ elinden yire düşdi. Gülbâd dönüp üzerine sürince ara yire ‘asker girüp ne hâl ise Cemşîd Şâh’ı Gülbâd’uñ elinden güçle halâs iderler...’*”² Bu sahne *Şehnâme*'de Rüstem ile Efrâsiyâb arasında geçer: “Onu belinden yakalayıp hadenk ağacından yapılmış olaneyerinin üzerinden aşağıya aldı. Böylece onu sürüye sürüye Keykubad'ın yanına götürmek ve bu savaşta yaptığı ilk karşılaşmanın sonucunu ona göstermek istedi. Fakat Efrâsiyâb'ın kemeri Rüstem'in pençesine dayanamıyarak kopunca, Efrâsiyâb baş aşağı yere yuvarlandı ve adamları hemen etrafını sardılar.”³

Aynı hikâyede *Şehnâme*'den alınan bir diğer motif de bu hikâyedeki Şehbâl Câzû önderliğindeki cadıların Cemşîd Şâh'a yardıma gelmeleri ve Gülbâd'ın onları

¹ M. Kızıltan: agt., s. 293

² Bkz. Metin, s. 357.

³ Firdevsî: *Şehnâme* (Çev. Necati Lugal), C.II, İstanbul, 1947, s. 35-36.

mağlup etmesidir. Bu motif *Şehnâme*'de Bazur adlı büyücü ile Rehham adlı kahraman arasındaki mücadeleden alınmıştır.¹

Özellikle mutasavvıf çevrelerde oldukça iyi bilinen bir kıssa olan “Şeyh San’an” kıssası², *Bedâyiü'l-âsâr*'da gördüğümüz metinlerarası ilişkilerden birisidir. Konu olarak bu kıssaya çok benzeyen bir hikâyede³, Cinânî, Seyh San’an kıssasını örnek gösterir. Bu hikâyede kullandığı bir beyit de yazarın *Divânı*'nda bulunan tesdislerin birinden alınmıştır. Yazar, bu şekilde diğer eserlerin yanında kendi eserinden de yararlanmışır.

Bütün bunlara ek olarak *Bedâyiü'l-âsâr*'daki birçok hikâye, çeşitli halk hikâyeleri ile masallardan alınan unsurlarla doludur: Ejderhalar, cinler, ifritler, büyücüler gibi insanüstü varlıklar ile denize düşmek, fırtınaya yakalanmak, zindana düşmek, rüyaların hayatı etkilemeleri, hayvanların insanlara yardım etmeleri,... gibi birçok motif hikâyelerde göze çarpmaktadır.

Bedâyiü'l-âsâr'ın yazılışından sonraki dönemlerde te'lif edilen bazı eserlerde, içerdiği hikâyelerden bazılarının ya aynen ya da ortak motif olarak tekrarlandığını görmekteyiz. Bu durum, Cinânî'nin eseriyle kendisinden sonraki kuşakları etkilediği anlamına gelmez. Çünkü Cinânî'nin eserinde kullandığı en önemli kaynak, yaşayan kültürdür. Bu ortak kültürün Cinânî'nin eserine kaynaklık ettiği gibi, başka metinlere de yol gösterdiği muhakkaktır. *Bedâyiü'l-âsâr*'ın kendisinden sonra yazılan eserlere olan etkisi, hikâyenin ya aynen alınması ya da kendisinin kaynak gösterilmesi olarak görülebilir. Fakat şu anda elimizde bu özellikleri taşıyan bir eser bulunmamaktadır. Bundan böyle özellikleri olan bir eserin var olmadığı sonucu da çıkmaz. Cinânî'nin eseriyle sonraki dönemlerde kaleme alınan eserler arasındaki ortaklıklar iki şekilde olmaktadır. İlk olarak yaşayan kültürün bir parçası olan ve eskiden beri halk arasında anlatılagelen hikâyeler (Süheylî'nin eseri ile ortak olan hikâyeler gibi) ve mahallî motiflerin ağır bastığı ve genelde Cinânî'nin eseriyle başlayan hikâyeler (Atâyî'nin

¹ Firdevsî: *Şehnâme* (Çev. Necati Lugal), C.III, İstanbul, 1949, s. 440-445.

² Bu kıssada hristiyan bir kıza aşık olup dinini değiştiren bir şeyhin hikâyesi anlatılmaktadır. (Bu kıssanın metni için bkz. Feridüddin Attâr: *Mantıku't-tayr* (Çev. Yaşar Keçeci), İstanbul, 1998, s. 107-138. Türk şiirinde bu kıssanın ele alınmasıyla ilgili olarak bkz. Dursun Ali Tokel: *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar,-Şahıslar Mitolojisi-*, Ankara, 2000, s. 411-414)

³ 39. hikâye.

mesnevileriyle ortak olan hikâyeler gibi). İkinci kısım hikâyelerde günlük hayatın sıradan insanları ve küçük ama gerçek mekânları hemen göze çarpar.

Cinânî'den hemen bir kuşak sonra eserlerini veren Nev'î-zâde Atâyî'nin *Hamse*'sini oluşturan mesnevilerdeki bazı hikâyelerde ya aynen ya da kısmen *Bedâyiü'l-âsâr*'ın etkisi görülmektedir (Atâyî'nin babası Nev'î, Cinânî'nin yakın dostudur). *Hamse*'deki mesnevilerden *Nefhatü'l-ezhâr*'da 15. destanda anlatılan hikâye, *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 6. hikâyesinin bazı küçük farklılıklar dışında aynısıdır. Cariyesiyle birlikte olan bir adamın, bir koçun arkasından tos vurması sonucu rezil olmasının anlatıldığı bu iki hikâye, aynı zamanda Ömer Seyfettin'in *Tos* adlı hikâyesine de kaynaklık yapmıştır.¹ Bundan başka yine *Nefhatü'l-ezhâr*'ın 10. destanında anlatılan hikâye ile *Bedâyiü'l-âsâr*'ın 7. hikâyesinde ortaklık bulunmaktadır. Bunlardan Cinânî'nin hikâyesinde cariyesiyle birlikte olmadan önce yüzüne gül suyu yerine mürekkep süren bir adamın düştüğü gülünç durum anlatılmıştır. Atâyî'nin eserinde ise adamın yerini hatip olmayı başarmış komik ve maskara bir adam alır. Kendisini hatiplik mesleğine iyice kaptıran bu adam bir Ramazan bayramı namazını kıldırmak için hazırlanırken karanlıkta yanlışlıkla gül suyu yerine mürekkebi yüzüne sürer. Bu şekilde mihraba çıkan hatip orada bulunanların maskarası olur.²

Atâyî'nin bir başka mesnevisi olan *Sohbetü'l-ebkâr*'daki 25. destanda anlatılan hikâye ile Cinânî'nin 35. hikâyesi, iki eser arasında ortak olan hikâyelerden biridir. Cinânî'de komşusunun karısına göz koyan adam, Atâyî'de bir teşhirci olur. Üsküdar'da “kuşu ipli” olarak tanınan bu adam, bir gün bir bahçede oturan bir grup kız görür. Onları gizlice gözetlerken dayanamaz ve cinsel organını bulduğu bir budak deliğinden yararlanarak teşhir eder. Bunu gören kızlar, ne olduğunu bir türlü anlayamazlar. İçlerinden biris bunun ne olduğunu anlar, bir ip getirip onu bağlar. Elindeki iğneyi de batırmaya başlar. Adamın çılgınlığını duyan mahalleli onu bir güzel döverler.³ Ayrıca

¹ Aynı motifin işlendiği bu üç hikâyenin karşılaştırması için bkz. Osman Ünlü: “Ömer Seyfettin'in “Tos” Hikâyesinde Klâsik Kısa Hikâye Geleneği Etkileri”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.13, Ocak, 2007, s.235-250.

² Tunca Kortantamer: Nev'î-zâde Atâyî ve *Hamse*'si, İzmir, 1997, s.189.

³ Nev'î-zâde Atâyî: *Sohbetü'l-ebkâr* (Haz. Muhammet Yelten), İstanbul, 1999, s.176-179; ayrıca bkz. Tunca Kortantamer: age., s. 219.

Atâyî'nin *Hamse*'sindeki diğer bir mesnevi olan *Heft Hân*'ın ikinci hikâyesiyle *Bedâyü'l-âsâr*'ın 31. hikâyesi arasında da ortak motifler bulunmaktadır.¹

Süheylî'nin *Acâ'ibü'l-meâsir ve Garâ'ibü'n-nevâdir* adlı hikâye külliyyatında da *Bedâyü'l-âsâr*'la ortak hikâye ve motifler bulunmaktadır. Ortak olan bu hikâyelerden birisi *Acâ'ibü'l-meâsir ve Garâ'ibü'n-nevâdir*'in XXV. faslının yedinci hikâyesidir. “*Ve mine'n-nevâdir. Zen-i ayyâre kıssasıdır*”² başlığını taşıyan bu hikâyeyeyle *Bedâyü'l-âsâr*'ın ilk hikâyesi arasında yapı olarak benzerlikler bulunmaktadır. Binbir Gece Masalları'nın *Bedâyü'l-âsâr* üzerindeki etkilerinde de ifade edildiği gibi bu hikâyenin ilk kaynağı, *Binbir Gece Masalları*'dır. Hikâyenin, *Binbir Gece Masalları ve Bedâyü'l-âsâr*'daki yapısı hemen hemen aynı şekildedir. Süheylî'nin eserinde anlatılan hikâye, diğerlerine göre biraz daha farklı bir şekildedir. Hikâyenin başlangıç kısmında kadının valiye yaklaşması diğer hikâyelerde, üzerine para kesesi atmasıylaadır. Süheylî'de ise vali yolda yürürken bir kadın ona yaklaşır ve yardım ister. Kadın, evinin şehrin öbür ucunda olduğunu, bir dostunun kendisini hamama davet ettiğini, kendisinin de kocasından izin alıp geldiğini ama hamam çıkışı cariyelerini kaybederek kaybolduğunu söyler. Bu saatten sonra eve dönmeye korktuğunu söyleyerek validen kendisini kendisini bir yere yerleştirmesini ister. Vali kadına inanır ve onu en yakın ve güvenilir bulduğu şehrin kadısının evine yerleştirir. Hikâyenin bundan sonraki bölümlerinin anlatımında büyük bir fark görülmez.

Bedâyü'l-âsâr'ın 77. hikâyesinde Harunü'reşîd'in Cafer-i Bermekî'yi öldürtmesinden sonra gelişen olaylar anlatılmaktadır. Bu olaydan sonra Halife, hiç kimsnin Cafer'in kabrine ziyarete gitmesini yasaklar. Bir gün askerler bu yasağı çiğneyen üç adamı halifenin huzuruna getirirler. Halife yasağa niçin uymadıklarını sorunca adamlar başlarına gelen olayları anlatırlar. Bu hikâyede anlatılan olaylar, Süheylî'nin eserinin iki farklı yerinde XII. faslın 5. hikâyesinde ve XI. fasılda bulunan tek hikâyede birbirinden bağımsız olarak anlatılmaktadır.³ Bu hikâyenin konusu gerek hikâye kitapları gerekse İslâm tarihlerinde çokça işlenmiştir. Bu sayede geniş bir alana

¹ Tunca Kortantamer: age., s. 237-239.

² Şerife Yağcı: Süheylî'nin *Acâ'ibü'l-meâsir ve Garâ'ibü'n-nevâdir*'i –Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme-, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi)İzmir, 2001, s. 448-451.

³ Ş. Yağcı: agt., s. 294-300 ve s.283-287.

yayılan bu hikâyenin Türk edebiyatında akisleri elbette olacaktır. Konunun hem *Bedâyiü'l-âsâr*'da hem de *Acâ'ibü'l-meâsir ve Garâ'ibü'n-nevâdir*'de ele alınması, iki eser arasında bir etkileşim değil İslâm dünyasının ortak kültürünün kullanılması olarak düşünülmelidir.

Bedâyiü'l-âsâr'ın 29. hikâyesinden sonra “bilgil” başlığıyla başlayan ve bir arazöz olarak değerlendirebileceğimiz bir bölüm vardır. Burada Cinânî, okuyucuya denizkızlarıyla ilgili bilgiler vermektedir. Cinânî'nin verdiği bu bilgiler, *Acâ'ibü'l-meâsir ve Garâ'ibü'n-nevâdir*'in XVI. faslının 3 ve 5. hikâyelerinde anlatılanlarla hemen hemen aynıdır.¹ Hatta 5. hikâyede Süheylî, tıpkı Cinânî gibi İbn-i Zevlâk'ın *Târih-i Mısır* adlı eserine göndermede bulunmaktadır. Bu faslın 2 ve 4. hikâyelerinde yapışık ikiz olan insanlardan bahsedilmektedir. Bunlardan birinde hikâyenin İmâm-ı Şâfiî'den nakledildiği ifade edilmektedir. Yapışık ikizlerle ilgili olarak *Bedâyiü'l-âsâr*'ın son kısmındaki “acibe ve garibe” bölümünün hemen başında Süheylî'nin eserindeki anlatılanlarla büyük benzerlik taşımaktadır. Rivayetin İmâm-ı Şâfiî'den nakledildiği hususu bile ortak olan özelliklerdendir. Aynı faslın 8. hikâyesinde de sonradan erkek olduğu anlaşılan birisinden bahsedilmektedir.² *Bedâyiü'l-âsâr*'daki “acibe ve garibe” bölümünün ikinci latifesinde de buna benzer bir olay anlatılmaktadır.

Masallarda karşımıza sık sık çıkan “şehirden içeri ilk girenin pasişah olması” motifi, Atâyî'nin *Heft Hân* ve Azerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-i Hayâl* adlı mesnevilerinde de işlenmiştir. *Nakş-i Hayâl*'in ikinci ıkında “destan” başlığı altında anlatılan hikâyede üç arkadaşın sehayatleri ve başlarından geçen olaylardan bahsedilmiştir.³

XVII. yüzyılın sosyal hayatı açısından en önemli kaynaklardan biri olan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde de *Bedâyiü'l-âsâr*'la ortak hikâyeler bulunmaktadır. Bunlardan en dikkate değer olanı Cinânî'nin eserinin 78. hikâyesiyle ortak olan hikâyedir. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde, Ayasofya'nın makamlarından biri olan “kırklar makamı”ndan bahsedilirken bu hikâyeye de yer verilmektedir. “Sergüzeşt-i

¹ Ş. Yağcı: agt., s. 383-384.

² Ş. Yağcı: agt., s. 385.

³ Azerî İbrâhim Çelebi: *Nakş-ı Hayâl* (Haz. Ahmet Mermer), Ankara, 1991, s. XIX-XX.

Gülâbî Ağa¹ başlıklı bu hikâyede bir kadir gecesinde Ayasofya'da bulunan cemaatten Gülâbî Ağa adındaki bir adama sıkıştığı bir anda asker kıyafetli bir velinin yardım etmesi anlatılmaktadır. Gülâbî Ağa camiden çıktıktan sonra o velinin peşini bırakmaz. Asker adama kızıp dövse de kırkların toplandığı yere kadar onu takip eder. Gülâbî Ağa'nın ısrarlarına dayanamayan asker de onu içeriye götürür. Burada kırkların dünya hâdisatıyla ilgili verdikleri kararlara sık sık itiraz edinve onu dışarıya çıkarırlar. Gülâbî Ağa bundan sonraki hayatın bir divane olarak geçirir.

Bedâyiü'l-âsâr'da bulunan hikâyelerden birinde (9. hikâyeye) Kırım hanlarından biri olan Sâhib Girây Hân'ın savaşları anlatılır. Bu hikâyede üzerinde durulan olaylardan biri de Ruslardan bir beyin oğlunun gelip müslüman olması ve müslümanların ordusunu gizli bir su geçidinden geçirip Rus ülkesine sokmasıdır. Bu olay, *Târih-i Sâhib Girây Hân* adlı eserde de anlatılmaktadır.²

¹ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî: Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, I. Kitap: İstanbul, Topkapı Sarayı Bağdat, 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini (Haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul, 1996, s. 53-56.

² *Târih-i Sâhib Girây Hân*(Haz. Özalp Gökbilgin), Ankara, 1973, s. 55-57.

III. METİN:

NÜSHALAR:

1. Paris Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Nr. 385 (P):¹

Nüsha, 301 yaprak olup 200x145 mm boyutlarındadır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır ve yazılar kırmızı mürekkepli çerçeve ile çizilmiştir.

Nüshanın elimizde bulunan fotokopisi 1b'den başladığı için zahriyede neler bulunduğunu bilemiyoruz. 1b'nin ilk satırında “Hazâ Kitâb-ı Letâ'if -i Cinânî” ibaresi bulunmaktadır. Fakat katalog kaydındaki “Bu hikâye derlemesinin gerçek adı Sultan III. Murad'a ithaf edildiği gibi “Bedâyiü'l-âsâr”dır. Letâ'ifin bu gerçek ismi sadece elimizde bulunan örneğinde geçmektedir” ifâdesinden nüshanın zahriyesinde veya sonunda böyle bir ibârenin olduğu düşüncesi meydana gelmiştir. Çünkü bu nüshadaki metin içinde eserin ismiyle ilgili herhangi bir ibâre bulunmamaktadır.

Nüshada 79 hikâye ve yazarın “acibe vü garibe” olarak adlandırdığı 20 adet latife sınıfına girebilecek küçük anekdot bulunmaktadır. Nüshada 173b ile 174a yaprakları arasındaki iki yaprak eksiktir. Eksik olan bu kısımdan dolayı nüshadaki bir hikâyenin sonu ve onu takip eden diğer hikâyenin baş kısmı eksik görüldüğü için 78 hikâyenin başlığı bulunmaktadır. Bu yönüyle Paris nüshası, hikâye sayısı bakımından elimizde bulunan nüshalardan en fazla hikâye içerenidir.

Başı:

Hazâ Kitâb-ı Letâ'if-i Cinânî ‘Acâ'ibât ve ğarâ'ibâtdandır. Elḥamdülillâhi rabbi'l-‘âlemîn ve'l-‘âkıbetü li'l-müttaḫîin. Mükerrer gerçi siḥr-âmîz bâşed...

Sonu:

...olup bir ‘acib şadâ ile söyler ki şıtlık şadâsına beñzer.

Temme Kaydı:

El-kitâbu ve ileyhi el-mürci‘a min şehri cemâziye'l-ülâ min yevmi işneyn fî 26 ‘aşrin sitte ve’s-selâm sene tis‘a ve tis‘în 1099.

¹ Bu nüshanın mikrofilmi ve fotokopisinden yararlanıldığı için nüsha tavsiflerinde katalog bilgileri kullanılmıştır. (Edgar Blochet: Catalogue Des Manuscrits Turcs De La Bibliothèque Nationale, Paris,1932, s. 162)

2. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yz.842 (S):¹

Eser hakkındaki ilk derli toplu bilgileri veren Fuat Köprülü'nün kendisinin husûsî kütüphanesinde olduğunu ifade ettiği nüsha, bu nüshadır. Nüsha, Fuat Köprülü'nün ölümünden bir müddet geçtikten sonra Yapı ve Kredi Bankası tarafından satın alınan kitapların arasından çıkmıştır. Sonraki dönemlerde eser üzerinde çalışan araştırmacıların bu nüshaya ulaşamamış olmalarının sebebi, büyük ihtimalle banka tarafından satın alınan bu kitapların uzun bir süre hizmete açık olmaması olabilir. Bu eserler ancak 1990'lı yıllarda Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi açıldıktan sonra gün yüzüne çıkabilmiştir.

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde 842 numarayla kayıtlı olan bu nüsha, 215 yaprak olup 210x130 mm kâğıt ve 159x72 mm yazı ebatlarında olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Nestalik bir hatla aharlı ince krem rengi bir kâğıda yazılmıştır. Üstü yeşil bezle kaplı, mıklepli meşin bir cilt içindedir. 1b'de bulunan serlevha tezhiplidir. Yazıların kenarları tek kırmızı çizgiden oluşan cetvelle belirlenmiştir. 52a'da bir temellük mührü bulunmaktadır.

Eserin ismiyle ilgili olarak zahriyede birden çok isim vardır. Zahriyenin üst kısmında kırmızı mürekkeple “Kitâb-ı Meker ü Zenân-ı Nâdide”, hemen alt tarafına siyah mürekkeple ve biraz daha büyük bir yazıyla “Kitâb-ı Letâ'if-i Cinânî” ibareleri bulunmaktadır. bu ibarenin altında ise “Kitâbuñ zahrına Meker-i Zenân yazduk, lâkin halt etdük” ifadesi bulunmaktadır. Sayfanın en alt bölümünde ise “Kitâb-ı letâif-i Cinânî ve bir rivâyetde ta'bîri meker-i zenân” yazısı bulunmaktadır.

Nüshadaki metin, 213b'de bitmektedir. Ayrıca metinden sonra istinsah veya temellük kaydı gibi herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Bunun yanında 214a'da “Ganîzâde Nâdirî Efendi Anadolu Kâdıaskeriyken Sultan Ahmed ile Edirne'ye av seyrine teveccüh edüp emr-i sultânî ile dedükleri târihdür” başlıklı 1021 tarihini gösteren bir tarih kıtası, 214b'de “Sultân Ahmed Hânuñ Yeñi Câmî' de okunan mevlûd-ı şerîf hakkında Nâdirî Efendi'nün kasidesidir” başlıklı başka bir kaside var. 215a'da

¹ Ayrıca bkz. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Katalogu, (Haz. Yücel Dağlı vdğ., İstanbul, 2001, s. 341.

“Brusa’ya kâdı olan Çeşmî Efendiniñ hakkında kasidedir” başlıklı bir kaside daha var. 215b’de soru-cevap şeklinde bir şiir bulunmaktadır.

Nüshada 76 hikâye ve yazarın “acibe vü garibe” olarak adlandırdığı 20 adet küçük hikâyecik bulunmaktadır. Nüshanın 110a yaprağında sonradan ilâve edildiği her halinden anlaşılın ve “hikâyet” başlığıyla verilmiş olan küçük bir parça bulunmaktadır. Bunun yanında 52a’da büyükçe bir temellük mührü bulunmaktadır. Bu mühürden nüshanın Ahmed Tevfik el-Buhârî es-Seyyîd Mehemed Şemseddin adlı bir şahsa ait olduğu anlaşılmaktadır.

Başı: Ğamđ ü sipâs ve şükr ü sitâyiş-i bî-kıyâs ol vâzî‘ -1 âlem-i mişâl
ve râsim-i merâsim-i Ğiss ü Ğayâl Ğâzretlerinüñ cenâb-ı ‘ âlîlerine ...

Sonu: Ğudâ-yı bî-niyâza şükr ü minnet
Resûline dürüd-ı bî-nihâyet

3. Almanya Gotha Kütüphanesi Doğu Yazmaları Nr. 231 (G):¹

Nüsha 235 yaprak olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Nesih bir hatla yazılmış olan nüsha hakkında katalogun verdiği bilgiler çok sınırlıdır. Nüshanın zahriyesinde risalenin müellifinin adı bulunmaktadır. Ayrıca sayfanın alt taraflarında nüshanın Sâdık Efendi’den satın alındığına dair bir kayıt bulunmaktadır. En altta ise latin harfleriyle “Kahira 1808 No: 1304” ibaresi bulunmaktadır. Eserin adı 1b sayfasının üst tarafında “TârîĞ-i ŞeyĞ Cinânî RaĞmetullâhi ‘Aleyh” olarak belirtilmiştir. Nüshada 76 hikâye ve 20 tane acibe-garibe bulunmaktadır.

Başı: Ğamđ ü sipâs ve şükr ü sitâyiş-i bî-kıyâs ol vâzî‘ -1 âlem-i mişâl
ve râsim-i merâsim-i Ğiss ü Ğayâl Ğâzretlerinüñ cenâb-ı ‘ âlîlerine ...

Sonu: Ğudâ-yı bî-niyâza şükr ü minnet
Resûline dürüd-ı bî-nihâyet

¹ Ayrıca bkz. Pertsch, Wilhelm; Die Türkischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha, 1864, s. 194.

4. Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nr. 601 (E):¹

Nüşanın ilk iki yaprağı olmadığı için 3a'dan başlamaktadır. Nüsha, 215x140 mm kâğıt, 157x85 mm yazı ölçüsünde olup 19 satırdır. Kâğıdı, sarı ve nohudî renklerde suyollu, üzümlü taç filigranlıdır. Cildinin sırtı ve arka kapağı yoktur. Ön kapak kahverengi deri üzerine gömme hatayî şemse motiflidir. İstinsah kaydından 1125/1713'te Ahmed b. Cafer adındaki bir müstensih tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

Nüsha özensiz ve düzensiz bir müstensihin elinden çıkmıştır. Birçok sayfanın altındaki “çoban” metne dâhil edilip sonraki sayfada tekrar yazılmamıştır. Bazı yaprakların yerleri değişmiştir. Bunun yanında nüshanın üç yerinde hikâyeler kesintiye uğramaktadır. Bu yerlerde ne kadar bir eksiklik olduğu belirsizdir. Bunlardan ilki 40b'de 9. hikâye devam ederken 41a'da 13. hikâyenin ortalarından devam ediliyor. İkinci kesilme 50b'de 15. hikâye devam ederken 51a'da 30. hikâyeye geçiliyor. Bunun yanında 181b-182a yaprağı da eksiktir. Nüşadaki “Acîbe ve garîbe” bölümünde yedi adet latîfe bulunmaktadır.

Baş: ... edüp meyl-i muhabbet ve ehibasıyla ülfet ü musahabet kılurken ittifak silsile-i muşâhabet

Sonu: Ḥudâ-yı bî-niyâza şükr ü minnet
 Resûline dürüd-ı bî-nihâyet

Temme Kaydı:

Temmetü'l-kitâb bi-‘avni’llâhi’l-meliki’l-vehhâb fî vaḳti’l-‘aşr sâb‘a ‘işrîne min şehri ramazâni’l-mübârek min şuhûri sene ḥamsine ve ‘işrîne ve mîeti ve elf (1125) ‘alâ yedi Aḥmed bin Ca‘feri’l-lahm iğfirlehu ve li-vâlideyhi ve vâlid ü vâlideyhi ve li-cemi‘i’l-mü’mînîne ve’l-mü’mînât ve’l-müslimîne ve’l-müslimâta’l-aḥyâ minhüm ve’l-emvât ve şallallâhu ‘alâ seyyidina Muḥammed ve âlihi ve şaḥbihi ecma‘în

¹ Ayrıca bkz. Mine Esiner Özen: Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu (Yazma Eserler), İstanbul, 1995, s.232.

Nüshada bulunan hikâyeler: 1(başı eksik)-9(9 eksik), 13(başı eksik), 14, 15(sonu eksik), 30(başı eksik), 31-50, 52-60, 62, 64, 74-76. “Acîbe ve garîbe” bölümünde de 1, 2, 4, 5, 18, 19 ve 20. lâtifeler alınmıştır.

5. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İ. Saib-II No: 2873 (D):

Katalogda “Mecmua-i Hikâyât” adıyla kayıtlı olan eser, oldukça eksik bir nüshadır. 77 yaprak olan nüsha, nestalik bir hatla yazılmıştır ve her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Mavi ve sarı renkteki yaprakların birer birer birleştirilmesiyle hazırlanan nüshanın ebadı 185x123mm, yazılar da 119x68 mm boyutlarındadır.¹

Nüshanın başından ve sonundan çok fazla eksikliği bulunmaktadır. Nüshada bulunan hikâyeler, şunlardır: 29(başı eksik), 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49 ve 50(sonu eksik)

Başı: ...tutmağla ba‘z nesne yemege mu‘tâd olup giderek insâniyeti cânibe varduğça ziyâde ola...

Sonu: ...Mâlik dilâver yine muķâbil olmağâ er dileyüp İsfendiyâr nâm bir dilâver dahı aña muķâbil oldu. Mâlike gürz hâvâle ...

6. Ankara Milli Kütüphane Yz. A.2122 (MK):

Katalog kayıtlarında “Rivâyât u Hikâyât Mecmuası” olarak geçen eser, Bedâiyü’l-âsâr’ın eksik bir nüshasıdır. Nüsha 30 Mart 1972’de Abdullah Öztemiz’den satın alınmıştır. Nüsha, 129 yapraktır ve her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Kâğıt ebadı 228x148 mm, yazı ebatları da 185x119 mm’dir. Harf filgranlı, sarı renkli bir kâğıda yazılan nüshanın çerçevesi yoktur. Harekeli nesih bir hatla yazılan nüsha bu yönüyle diğer nüshalardan ayrılır. Nüshanın cildi olmasına rağmen baştan ve sonan eksiktir. Nüshanın ilk ve son sayfalarında boş cetveller vardır. Nüsha arabik rakamlarla 40’tan başlayıp 192’de bitmektedir, fakat sonu eksik olduğu için sonan ne kadar kısmın eksik olduğunu tahmin etmek pek kolay değildir. Ayrıca metin içinde 141b-150a arası ve 173b-185a arasında iki yerde yapraklar eksiktir.

¹ Hasan Kavruk, bu nüshayı yazarı belli olmayan hikâye kitapları arasında göstermektedir. (Hasan Kavruk: Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, İstanbul, 1998, s. 136)

Nüshada bulunan hikâyeler: 2(başı eksik), 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50 51, 52(sonu eksik), 55(başı eksik), 56, 57, 58, 59(sonu eksik), 74(başı eksik), 75 ve 76(sonu eksik).

Başı:

... lâkin evvelâ taşra varup ğusl-i pāk ve ol levs ü kederden kendüni âyine-şifat...

Sonu:

...Âhîr bu yigit döndi, eyitdi: Ey pîr niçün böyle nâ-meşrû^c söylersin? imdi bâri buña sebeb....

7. Macaristan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmalar Török. O.190 (MA):¹

Cinânî'nin eseri bu katalogda "letâifnâme" olarak geçmektedir. Nüsha, 190 yaprak olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Nüsha, sonundan anladığımız kadarıyla eksiktir.²

Başı: Hâmd ü sipās ve şükr ü sitâyiş-i bî-kıyās ol vâzî^c -ı âlem-i mişâl ...

Sonu: Hârûn peşimân olup anları âzâd eyledi.

8. Paris Bibliothèque Nationale Supplement No:401 (P₂):³

Paris Bibliothèque Nationale'de bulunan diğer nüsha 110 yaprak olup içinde sadece 20 hikâye bulunmaktadır.

9. Cambridge Kütüphanesi Or. 680 (C):⁴

Nüsha, katalog kayıtlarından öğrendiğimize göre 218 yapraklık bir mecmuanın 1-176. yaprakları arasında bulunmaktadır. Nüsha, düzgün ve güzel bir nestalik hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 189x127 mm'dir ve her sayfada 20 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi ise h.1039/ m.1629-30'dur. Katalog kayıtlarında ismi "Bedâyiü'l-âsâr

¹ İsmail Parlatur, Greggy Hazai: Macar Bilimler Akademisi'ndeki Türkçe Yazmalar Kataloğu, Ankara, 2007, s. 199-200.

² İsmail Parlatur Hoca ile görüştüğümüzde bundan on yıl kadar önce nüshanın hem mikrofilmni hem de fotokopisini TDK Tarihî Türkçe Sözlük projesi kapsamında getirip TDK Kütüphanesine verdiğini söylemişti. Fakat iki farklı zamanda TDK Kütüphanesinde yaptığımız araştırmalarda nüshanın izine ulaşamadık. Kütüphanenin kayıtlarında bulunan bu isimde veya benzer bir isimdeki bütün eserleri gözden geçirdik ama bu nüshaya ulaşamadık.

³ Edgar Blochet: Catalogue Des Manuscrits Turcs, Paris, 1932, s. 342-343.

⁴ Edward G. Browne: A Supplementary Hand-list of the Muhammadan Manuscripts, Cambridge, 1922, s. 261.

veya Nevâdir-i Cinânî” olarak yer almaktadır. Mecmuanın geri kalan kısımlarında ise Basîrî ve Şem’î adlı şâirlere ait letâif bulunmaktadır.

10. Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi

Fuat Köprülü’nün bildirdiğine göre Ahmet Vefik Paşa’nın kitapları arasında 669 numara ile kayıtlı olan eser Cinânî’nin bu eseridir.¹ Fakat bu katalog, eserlerin satışının kolaylaştırılması için hazırlanan bir katalogdur ve kütüphanedeki birçok değerli kitap gibi bu eser de açık artırma yolu ile satılmıştır. Şu anda bu nüshanın nerede ve kimin elinde olduğu belli değildir.²

Parçalar Halindeki Bedâyiü’l-âsâr Nüshaları:

1. TDK Kütüphanesi A.142³

Bu numarada bulunan hikâye mecmuasında çok değişik hikâyelerin yanı sıra 272a-275a yaprakları arasında bulunan “hikâye-i cimâ’dan toymaz avret” başlıklı hikâye BA’dan alınmadır.

2. Atf Efendi Kütüphanesi No: 2808/4:

Kütüphanede bulunan bir mecmuada, Bedâyiü’l-âsâr’dan alınma bir hikâye bulunmaktadır. Nüshanın 52b-56a yaprakları arasında bulunan hikâye, eserin ilk nüshasıdır. Hikâyenin başında “Devletlü ve azâmetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine fermân-ı hümâyûnları tesvîd olunan kitâb-ı Bedü’l-Asârûñ evvel hikâyesidür ki zikr olunur” ifâdesi yer almaktadır. Hikâye, elimizde bulunan nüshalarla ifade olarak bazı farklılıklar gösterse de muhteva yönünden aynı özellikleri taşımaktadır.

¹ “Merhum Ahmed Vefik Paşa kütüphanesinin katalogunda da 669 numarada Hikâyât-ı Acibe adı altında Cenânî’nin şüphesiz bu eseri kastolunmaktadır(s.59). Bu katalogta bu nüshanın H. 1203 (M. 1788-89)’de istinsah edilmiş olduğu yazılıdır; halbuki bundan üç-dört sene evvel İstanbul’da satılan Ahmed Vefik Paşa kitapları arasında h. 1139 (M. 1726-27)’da yazılmış bir Latâif-i Cenânî nüshası bulunduğunu, katalogunu yapan Rif’at Bey söylemişti. Basılı katalogda –yanlış olarak 1203’te yazıldığı kaydedilen nüsha, her hâlde bu olacaktır sanırım.” Köprülü: s. 390’daki dipnot

² Ahmet Vefik Paşa’nın kütüphanesi ve bu katalog hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Orhan F. Köprülü: “Ahmed Vefik Paşa Kütüphanesinin Kataloğu Hakkında”, Türk Kültürü, Y.IX, S.100, Şubat, 1971, 58-62; Süheyl Ünver: “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, ????, s.26-35.

³ Müjgan Cunbur vdğ.: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu, Ankara,1999, s. 157

3. V.D.Simirnov:

Simirnov'un Osmanlı Edebiyatı ile ilgili olarak hazırladığı antolojiye *Bedâyiü'l-âsâr*'dan bazı hikâyeleri aldığını Fuat Köprülü'nün makalesinden öğreniyoruz.¹ Bu eser elimizde olmadığı için BA'dan hangi hikâyeleri kullandığını şu an için bilmiyoruz.

Bunlardan başka Hasan Kavruk'un² *Bedâyiü'l-âsâr*'ın nüshaları arasında saydığı iki eser daha vardır ki bunlardan biri *Cinânî Divânı*,³ diğeri de *Riyâzü'l-cinân*'dır.⁴

¹ Köprülü: agm., s. 389 dipnot

² Hasan Kavruk: age., s.95-96.

³ C.J.Tornberg: *Codicies Arabici, Persici et Turcici Bibliothecæ Regiæ Universitatis Upsaliensis*, Upsaliæ, 1849, s. 129.

⁴ Charles Rieu: *Catalogue of Turkish Manuscripts in the British Museum*, London, 1888, s. 184.

Nüshaların Değerlendirilmesi:

Eserin tenkitli metin neşri yapılmadan önce, eserin nüshalarının tesbit edilmesi için kataloglar taranmış, ulaşılabilen nüshaların tavsifleri yapılmıştır. Ulaşılamayan nüshaları için ise sadece katalog bilgileri kullanılmıştır.

Nüshalar üzerindeki bu ilk araştırmadan, bu nüshaların hiç birinin yazarın kaleminden çıkan müellif hattı bir nüsha olmadığı sonucu elde edilmiştir. Bu durumda nüshaların tenkitli metin neşri usûllerine göre değerlendirilmelerine geçilmiştir.¹

Bedâyiü'l-âsâr'ın nüshalarından P, S, G, E, D ve MK nüshaları bizzat görülmüş; MA, P₂ ve C nüshalarında ise katalog bilgilerinden yararlanılmıştır. Değerlendirme yapılırken şu basamaklar aşama ve kriterler kullanılmıştır:

1.) Nüshalar ilk olarak hikâye sayısı bakımından bir tasnife tabi tutulmuştur. Nüshalar içinde en fazla hikâye bulunanı, 79 hikâye ile P nüshasıdır. Bu nüshayı 76'şar hikâye ile S ve G nüshaları takip etmektedir. Diğer nüshalardan E nüshasında 45 hikâye, MK nüshasında 40, D nüshasında ise 22 hikâye bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi P, S ve G nüshaları sayı yönünden diğer nüshalardan oldukça fazladır. Diğer bir ifade ile bu üç nüshanın dışındaki nüshalarda önemli bir eksiklik göze çarpmaktadır. İlk olarak bu üç nüsha edisyon kritik için diğerlerinden ayrılmıştır.

G nüshası hemen hemen S nüshasıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Hatalar ve atlamaların ortak olduğu bu iki nüshanın istinsah tarihleri de belli olmadığı için başka özelliklere dikkat edilmiştir. G nüshasının bazı sayfalarında bulunan derkenar ifadelerden onun G nüshasının bir alt kolu olduğu düşüncesi oluşmuştur. Bu nüshadaki derkenarlar, S nüshasında asıl metin içinde yer almaktadır.

E nüshası, kendi yapısı içinde tama yakın bir nüshadır. Nüshanın ilk bir veya iki yaprağı yoktur ve metin eserin ilk hikâyesinin ön kısmından başlamaktadır. Metin

¹ Bu konuda şu yazılardan yararlandık: Ahmed Ateş: "Metin Tenkidi Hakkında -Dâstân-ı tevârih-i mülûk-ı âl-i Osmân münâsebeti ile-" *Türkiyat Mecmuası* 1940-1942, İstanbul, 1942, C.VII-VIII, Cüz:I, s. 253-267. Filiz Kılıç: "Meşâ'iru'ş-şuarâ ve Tenkitli Metni Oluştururken İzlenen Yöntem" *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.1996, C.I, s.23-42; Aysun Sungurhan: "Beyânî Tezkiresi", *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.1996, C.I, s. 43-62; Muhsin Macit: "Nedim Divânı'nın Tenkidli Metni Nasıl Hazırlandı?" *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.1996, C.I, s. 119-136; Ali Fuat Bilkan: "Nâbî Divânı Nüshalarının Şecerelendirilmesi", *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.1996, C.I, s. 92-118; Rıdvan Canım: "Tezkiretü'ş-şuarâ ve Yazma Nüshaları", *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.1996, C.I, s. 1-22; Metin Akkuş: "Nef'i Divânı'nda Metin Tenkidi Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tesbiti Üzerine", *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.1996, C.I, s. 63-90;

içinde iki yerde birer yapraklık kopma vardır. Bunun dışında, metnin akışında herhangi bir kesilme görülmemektedir. E nüshası, içerdiği 45 hikâye ile birlikte kısaltılmış bir nüsha izlenimi vermektedir. Nüshadaki hikâyelerin sıralamasına dikkat edildiğinde üç yerde büyük atlamalar yapıldığı görülmektedir. Ayrıca diğer nüshalarda 20'şer latife bulunurken E'deki sayı 7'dir. Bu bilgilerden hareketle nüshanın S 'den ayrılma bir alt kol olduğu düşünülebilir.

Eksik olan nüshalardan D ve MK nüshalarının hem baştan hem de son kısımlarından eksiklikleri bulunmaktadır. Nüshalardaki eksik kısımların ne kadar olduğunu kestirmemiz pek mümkün değildir. Özellikle D nüshası sanki bir yazmadan kopmuş bir forma izlenimi vermektedir. MK nüshası ise sağlam olarak ciltlenmiştir. Nüshanın yapraklarındaki sayfa numaralarından baş kısmından ne kadarlık bir bölümün eksik olduğunu ve metin içindeki kopuklukların miktarını bu numaralandırmadan anlayabiliyoruz. Fakat nüshanın son bölümündeki eksik kısmın ne kadar olduğunu anlamak pek mümkün değildir.

2.) Bir diğer kriter ise nüshalardaki hikâyelerin sıralanışıdır. Elimizde bulunan nüshalardan biri hariç diğerlerinin hikâye sıralaması birbirinin aynısıdır. Sadece P nüshasının hikâye sıralamasında diğer nüshalara göre büyük bir farklılık göze çarpmaktadır. P nüshasıyla diğer nüshaların ilk yedi hikâyesi ortaktır. Sekizinci hikâyeden itibaren sıralama değişmektedir. P nüshasının hikâye sıralama şekli diğer nüshalara göre kısmen daha tutarlı ve düzenli bir görünümde. Örneğin nüshadaki ilk 23 hikâye, aradaki ilgisiz birkaç hikâye istisna tutulursa erotik özellikler gösteren konulardan oluşmaktadır. Ancak bunlardan sonraki hikâyelerde düzen bozulmaktadır. Hatta diğer nüshalardaki hikâye sıralamasının P nüshasına göre daha düzenli olduğu yerler de vardır. Bu bakımdan hangi hikâye sıralamasının, yazarın elinden çıktığını kestirmek pek mümkün görünmemektedir.

Diğer nüshalara göre oldukça eksik bulunan D ve MK nüshalarının hikâye sıralamalarına dikkat edecek olursak şu ayırmı yapabiliriz. MK nüshası, E nüshasında atlanmış olan hikâyeleri de atlamıştır. Bu yönüyle ortak olan bu nüshalar, son kısımlarında bulunan hikâyeler yönünden ayrılırlar. Nüsha olarak kendi içinde bir bütünlük gösteren (başı ve sonu eksik olmayan) E nüshasında bulunmayan üç hikâye (77-78-79. hikâyeler) MK nüshasında bulunmaktadır.

D nüshası ise zaten büyük ölçüde eksiktir. Hikâyelerin sıralanışı bakımından ise S nüshasının bir alt kolu olarak görülebilir.

Tenkitli Metnin Kurulmasında Dikkat Edilen Esaslar

Tenkitli metin kurmanın en temel amacı müellifin elinden çıkan nüshayı bulmak veya en azından ona yaklaşmaktır.

Tenkitli metni oluştururken S nüshasını esas nüsha olarak aldık. Tam olan diğer nüshalardan G nüshası, S nüshasının alt kolu olduğu için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Hikâye sıralaması diğer tam nüsha olan P nüshasına göre farklı olduğu için esas olarak S'nin hikâye tertibi alınmıştır. Her hikâyenin başlangıcında P nüshasında hangi yapraklar arasında bulunduğu dipnotta belirtilmiştir.

Arapça ve Farsça ibareleri, şiipleri, ayet ve hadisleri açıklamak için dipnotlar kullanılmıştır. Dipnotlarla aparat numaralarının birbirinden ayırt edilmesini sağlamak için dipnotları numaralandırma yerine (*) işareti kullanılmıştır. Aynı sayfada birden fazla dipnot bulunduğu zaman (*, **, ***) şeklinde bir ayırım yapma yoluna gidilmiştir.

Aparatların belirtilmesinde nüsha farklılıklarını göstermek için dipnot yolu kullanılmıştır. Bundan dolayı metinde satır numaraları belirtilmemiş, nüsha farklılığının olduğu kelime veya kelime gruplarının hemen sağ tarafında dipnot numarası verilmiştir. Sayfanın altına da normal dipnot düzeninde nüsha farklılıkları kaydedilmiştir. Aparatta önce metinde kabul ettiğimiz kelimeyi yazıp onu farklarından (:) işareti ile ayırdık. Aparatta bir nüsha farkıyla diğeri arasında (;) işareti kullanılmıştır. Nüsha farkları verilirken diğer nüshada yer almayan kelime ya da ibareleri (-) şeklinde gösterildi.

Metni kurarken mevcut standart ilmî transkripsiyon sisteminden faydalandık. Arapça ve Farsça ön eklerin ve edatların, sona gelen ek ve edatların yazımında ise İsmail Ünver'in tesbit ettiği esaslara uyduk¹. Özel adların yazımında Arapça tamlama kurallarına uymadık. Bunların bir tamlama görevi görmediğini, özel isim olduklarını düşünerek Emine'd-dîn, yerine Eminateddin yazılışını tercih ettik. Allah kelimesinin

¹ Bu konuda bkz. İsmail Ünver: "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", Türkoloji Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, C. XI, S. 1, s. 51-89; Bu konuda Adnan İnce'nin aynı konudaki yazısından da yardım aldık. Bkz. Adnan İnce: "Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler", İlesam I. Eski Türk Edebiyatı Kolloiyumu, Ankara, 17-18 Ocak 1992.,

muzafun ileyh olduğu yapılar da bu kelimelerdeki *lamların* işaretle ayrılmaması genel tavrına uyduk. Mehmed isminin telaffuzunda, Osmanlı Türklerinin kültür dünyasında Muhammed okunuşunun sadece Hz. Muhammed için tercih edildiğini düşünerek kelimeyi diğer yerlerde Mehemmed olarak okuduk.

Farsça kelimelerde bulunan “vâv-ı ma’dûle”leri, “” simgesiyle gösterdik: ħ̣âb, ħ̣âce, ... gibi

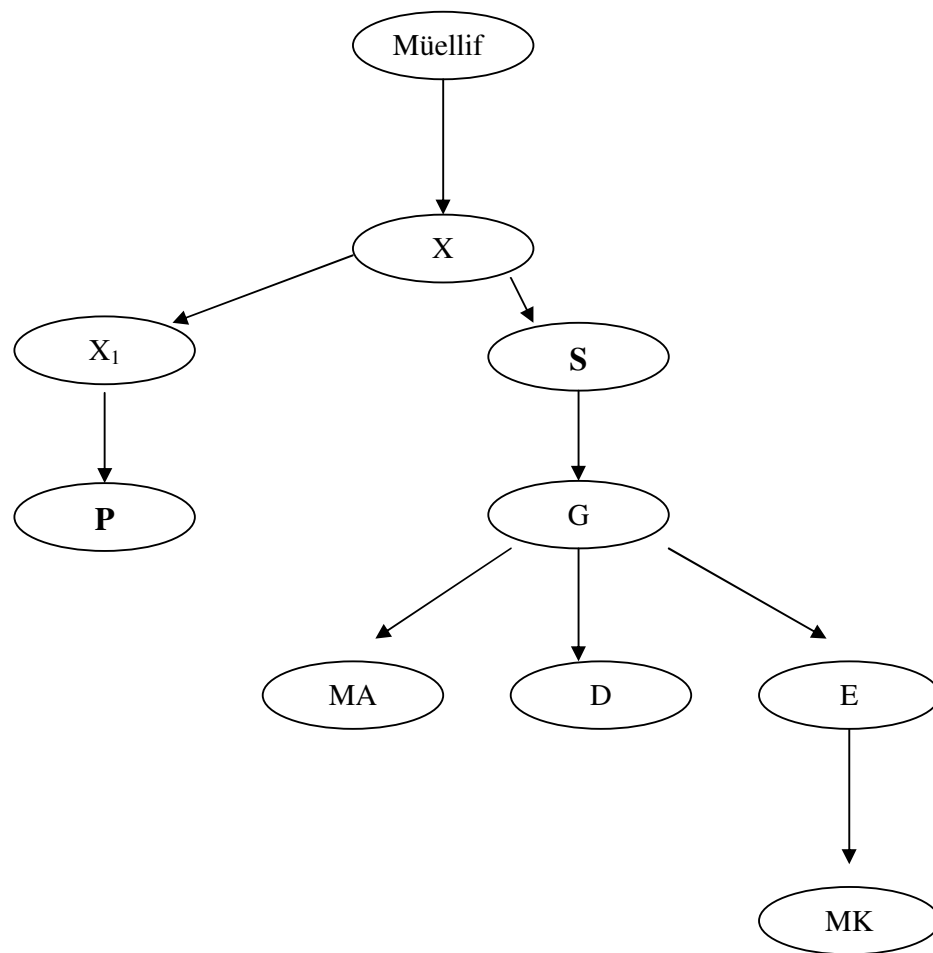
Metni, anlaşılmayı kolaylaştırması açısından bazı temel noktalama işaretlerini kullandık. Özel isimlerin yazımında ve cümle başlarında büyük harften yararlandık, özel isimlere gelen ekleri kelimedenden kesme işareti ile ayırdık. Diyaloglarda “...” şeklinde tırnak işaretini kullandık. Ayrıca gerektiği yerlerde “?, !, ...” gibi imla işaretlerini de kullandık.

NÜSHALARA GÖRE HİKAYE SIRALAMASI

EDİSYON	S ve G	B	E	D	MK
1	1	1	+		
2	2	2	+		+
3	3	3	+		+
4	4	4	+		+
5	5	5	+		+
6	6	6	+		+
7	7	7	+		+
8	8	40	+		+
9	9	41	+		+
10	10	42			
11	11	43			
12	12	44			
13	13	45			
14	14	46	+		+
15	15	47	+		+
16	16	48			
17	17	49			
18	18	50			
19	19	51			
20	20	52			
21	21	53			
22	22	54			
23	23	55			
24	24	56			
25	25	57			
26	26	58			
27	27	59			
28	28	60			
29	29	61		+	
30	30	62		+	
31	31	8	+	+	+
32	32	9	+	+	+
33	33	10	+	+	+
34	34	63	+	+	+
35	35	11	+	+	+
36	36	12	+	+	+

EDİSYON	S ve G	B	E	D	MK
37	37	64	+	+	+
38	38	13	+	+	+
39	39	14	+	+	+
40	40	15	+	+	+
41	41	16	+	+	+
42	42	17	+	+	+
43	43	18	+	+	+
44	44	19	+	+	+
45	45	20	+	+	+
46	46	21	+	+	+
47	47	22	+	+	+
48	48	23	+	+	+
49	49	24	+	+	+
50	50	25	+	+	+
51	51	26	+		+
52	52	27	+		+
53	53	28	+		
54		29			
55	54	30	+		
56	55	31	+		+
57		32			
58	56	65	+		+
59	57	66	+		+
60	58	67	+		+
61	59	68	+		+
62	60	69			
63	61	70	+		
64	62	33			
65	63	34	+		
66	64	71			
67	65	72			
68		73			
69	66	74	+		
70	67	75	+		
71	68	76	+		
72	69	77			
73	70	78			

EDİSYON	S ve G	B	E	D	MK
74	71	35			
75	72	36			
76	73	37			
77	74	38			+
78	75	39			+
79	76	79			+

ŞECERE

TENKİTLİ METİN

(S1b) Hāmd ü sipās ve şükr ü sitāyiş-i bî-ķiyās ol vāzi‘-ı ālem-i mişāl ve rāsım-i merāsım-i hiss ü hayāl hazretlerinüñ cenāb-ı ‘ālīlerine ma‘şūr u mahşūrdur ki ķudret-i kāmilesiyle ġarā’ib-i eşkāl-i şūr u şudūr ve hikmet-i şāmilesiyle ‘acā’ib-i etvār-ı cinn ü beşer zuhūr idüp bu taķrīble silsile-i emşāl ü hikāyāt ve ser-rişte-i ķaşaş-ı pür-hışaş u rivāyāt munfaşım u munfaşıl olınup nākilen ba‘d nākıl ġuş-ı hūş-ı erbāb-ı dile vārid ü vāşıl olmaķdan hālī vü ‘atıl degüldür ve şalāvāt ü selām ve dūrūd-ı miskiyyü’l-hitām ol mihr-i āsmān-ı nübüvvet ve sākın-i şadr-ı imān-ı mürselāt hazretlerinüñ merķad-i enverlerine işār u nişār ve ravza-i münevverlerine nişār olınur ki aħbār u esmār-ı ümem-i sālifeyi zebān-ı mu‘ciz-beyānla aşhāb-ı ‘izāma taķrīr ve dil-i belāġat-nişānla aħbāb-ı kirāma hikāyet u ta‘bīr idüp ol emşāl ü ķaşaş ‘amme-i ümmete müstevcib-i huşul-i hışāş vāķi‘ olmuşdur. Nazm:

Ve ‘ale ālihi ve aşhābihi

Min zevi hulķihi ve ādābihi

Ammā ba‘d zamīr-i münīr erbāb-ı ‘ilm ü ‘irfāna hafī ve hātır-ı hātır aşhāb-ı fehm ü iz‘āna mestūr u muhtefī degüldür ki istimā‘-ı hikāyāt-ı ġarībe ve ittilā‘-ı rivāyāt-ı ‘acībe bā‘iş-i teşhīz havātır-ı ‘ālem ve mücib-i tefrīh kılup benī ādem olup sebeb-i selvet ü sürür ve dā’imī ferhat ü hubūr olduġında aşlā reyb ü mirā’ yokdur. Bu cihetden eşġāl-i ‘azāim-i umūr ve tezāhum-ı aħvāl-ı cumhūr eşnāsında intihāz-ı fırsat ve intihāb-ı müddet kılup te’emmül ü tefekkür ile ķaşaş-ı ġarībe-i bī-istimā‘ ve mütāla‘asında munderic olan me‘āniye meyl-i vuķuf u ittilā‘ kılmaķ aşhāb-ı sa‘ādete her vechile münāsib, belki farz u vācibdur. Lākın mü’ellifān-ı tevārih-i ‘ālem ve muşannifān-ı hikāyāt-ı ‘Arab u ‘Acem (S2a) kütüb-i ‘adīdede taştır-i aħbāra baştı maķāl ve mücelledāt-ı müte‘addidde ta‘bīr-i esmārda şarf-i mecāl itmekle nā-dīde hikāyet ve nā-

şinîde rivâyet kalmayup ğayr-i mükerrer hikâye-i nâdirü'l-vücûd nâ-yâb u mefkûd meşâbesinde olmuştur. Beyt:¹

Mükerrer gerçi sih̄r-âmîz bâşed

Ṭabi' at-râ melâl-engîz bâşed

Neşr: Aña binâ'en bu dâ'î-i fakîr ve haķîr-i keşîrü't-taķşîr² murâd idindüm ki bu bâbda bir kitâb-ı müsteṭâb ve risâle-i belâgat-intisâb tertîb ü intihâb idüp anda hikâyât-ı vâķî'ât ve rivâyât-ı nâdiretü'n-nikâtdan mekr ü hîle-i zenân ve aḥvâl-i ceng ü ḥarb-i merdân ve 'acâ'ib-i umûr ve ğarâ'ib-i nezdîk ü dūr ve bi'l-cümle ṭba' u şudûr istimâc'ından meserret ü ḥubûr taḥşîl iyleyen mevâddan ba'zı raķamzede-i kil-k-i³ güherbâr ve nigâşte-i ḥâme-i belâgat-şî'âr⁴ kılınup sebeb-i tefriḥ-i cân ve mucîb-i terviḥ-i cenân vâķi' ola. Ve eşnâ-yı tahrîr ü tezâ'îf ve tasṭîr ü taķrîrinde seḥlû'l-me'ḥaz olmağıçün ḥasbe'l-meysûr ve'l-maķdûr tekellüfât-ı şan'at-ı inşâdan dūr u mehcûr kılındı. Erbâb-ı keremden me'mûl ve aşḥâb-ı şîmeden mes'ûldür ki bu nev-bâve-i ğaybî ve nev-resîde-i lâ-reybi şeref-i iltifâtlarıyla⁵ müşerref olduķda vâķi' olan ḥabṭ u ḥaleli luṭf u keremleriyle⁶ ma'zûr ve sehv ü zelesi⁷ şafḥ-ı cemîlleriyle mestûr kılup beyt:

Her dem idüp zıkr-i cemîliyle yâd

Luṭfıla olsun diyeler rûḥı şâd

Ve ilallâhi sebilü'r-reşâd

Ve 'aleyhi't-tiklânu ve'l-i' timâd⁸

-1-*

İbtidâ-yı kitâb 'alâ ḥüsni'l-ḥiṭâb:⁹ Müzekkirân-ı 'acâ'ib-i cihân ve muķarrirân-ı ğarâ'ib-i devrân ḥâl-i mâzîden bu vechile hikâyet ve¹⁰ bu ṭarîķıla taķrîr u rivâyet iderler ki: Ol zamân ki ḥulâşa-i diyâr-ı 'Arab ya'ni Mışr ve Şâm ve Ḥaleb selâṭin-i Çerâkeseden Baybars-ı Bındıķdârî nâm bir şâh-ı zevi'l¹¹-ihtirâmuñ zamân-ı şalṭanatında

¹ P nüshası burada "Hazâ Kitâb-ı Leṭâ'if -i Cinânî 'Acâ'ibât ve ğarâ'ibâtındur. Elḥamdilillâhi rabbi'l-'âlemîn ve'l-'âķîbetü li'l-müttaķîn. Mükerrer gerçi sih̄r-âmîz bâşed..." sözleriyle başlamaktadır. Mukaddimenin buraya kadar olan bölümü S nüshasına göredir.

² taķşîr: taķşîr el-mütemessik-i bi-ḥabli'l-luṭfu's-şamedânî Muştafâ bin Meḥemmed eş-Şehîr bi'l-Cinânî mülkullâhi nevâḥi'l-amâni P; ³Kilk: ḥâme P; ⁴ḥâme-i belâgat-şî'âr: kil-k-i belâgat-şî'âr ve feşâḥat-eş'âr P; ⁵iltifâtlarıyla: iltifât-ı erbâb-ı ma'ârif ü nikât ile P; ⁶luṭf u keremleriyle: -P; ⁷zelesi: zelesi zeyl-i P; ⁸Burada P nüshasında iki satırlık bir yazı vardır. Fakat fotokopi olduğu için tam olarak okunmuyor: Hikâyet ol ki zen-i mekkâre vü ğaddâre hîle ile ... dâḥil olup erzâķ u esbâbın ⁹Hikâyet P; ¹⁰ve: ve zamân-ı şâbıķdan P; ¹¹şâh-ı zevi'l: pâdişâh-ı vâcibü'l P

* Hikâye, P nüshasının 2a-9b yaprakları arasındadır.

ve zîr-i hükümetinde¹ idi. Bir gice meclis-i hâş ve cem^c -i nüdemâ vü havâş idüp meyl-i şöhet ve ehibbâsıyla ülfet ü muşâhabet kılrken ittifâk silsile-i muşâhabet ve ser-rişte-i mükâlemet reng-i zenân ve nîreng-i zürefâ-yı nisvâna münceer olup bu münâsebetle Mu^cîn-i Muğaddem nâm bir nedîm-i şîrîn-kelâm bu bâbda bir fesâne-i nev taqrîrine pâdişâh-ı cihân-penâhdan **(S2b)** bir ruşat ve düstür u icâzet aldıktan sonra güft ü gûya şürü^c idüp eyitdi: “Ol târîhde ki bu kuluñ maħrûsa-i Mısır’da vâli² olup hall ü ‘ağd-i ahvâl-i re^câyâ vü berâyâya meşgûl olmuşdum. Zîmmetüme lâzım olan hizmetde kemâl-i diğkat ü başîret ve mezîd-i ‘adâlet ü istikâmet üzre olup illerde mezkûr ve dillerde meşhûr³ olmağla herkes baña râğib ve muğârenetüme t̄alib olmuşdı.⁴ Bir gün künh ü şadr-ı meclisümde oturup mühimmât-ı lâzimeyi edâ⁵ iderken öyle zamânı olup gavgâ vü hengâmeden hâtıruma bir miğdâr kesel ve kuvvâ-yı beden-i bî-mecâle hâlel gelüp meclis dağı erbâb-ı huşümetden hâli vü tenhâ kalmağla bâlîne tayanup bir miğdâr gözlerime h̄âb ‘arız olup kaşd-i istirâhat itmışdüm. Nâ-gâh anı gördüm ki revzene-i meclisden üzerüme kâğıd şarılmış bir şurre düşüp beni bîdâr iyledi. Beliñleyüp her cânibe nazar ve taqlîb-i başar kıldum, kimse görmedüm. Şurre-i mezbûreyi alup açdum. İçinde kâmilü’l-‘ayâr râyicü’l-i’ tibâr yüz elli aqça buldum. Vâlih ü hayrân ve dembeste vü ser-gerdân kaldum ki: Âyâ bu aqçayı viren baña niçün virür ve virmek câ’iz olıcağ ne cihetden görünmeyüp maħfî vü pinhân t̄urur. Her çend ki mülâhaza itdüm, sırrı ma^clûm olmadı ve ne deñlü ki fikr itdüm vech-i ma^ckül mefhûm olmadı. Birkaç gündün sonra yine öyle zamânında bedenüm bî-tâb gözlerüm pür-h̄âb olduğda bi^caynihi üslûb-ı sâbık üzre bir şurre dağı atılıp yine beni uyğudan uyandırdı. Bu def^c a dağı niçe sa^cy-i sedîd ve cehd-i cehîd idüp cümle eṭrâfı cüst ü cû itdüm, aşla âşârından⁵ bir eṣer ve huşûş-ı kaẓiyyeden bir haber mümkün ü müyesser olmadı. Şurreyi⁶ açup içinde bi’t-tamâm üçyüz zîbâ çil aqça buldum.⁷ Yine deryâ-yı tefekküre t̄aldum.⁸ Hergiz vechi ma^clûm olmayup müteḥayyir kaldum. Ammâ şu kadar tedârük itdüm ki def^c a-i şâlişede⁹ kendümi ol mağalde uyura urdum, müteraşşid-ı fırsat olup bu mu^cameleyi benümle iden kimdür görem. Fi’l-vâki^c irtesi cây-ı ma^chüdda uyurlanup mütevaqḳıf u muntazır t̄urdum ve zarâfetle cevânibe nâzır iken anı gördüm ki ardumda olan pencereden bâlâ-ğad lâlâ-ğad¹⁰ sîm-ten nâzik-beden mâh-tal^cat **(S3a)** perî-şüret bir ‘avrat elin uzadup üzerime bir şurre dağı atup istedi ki perivâr nazarumdan gâ’ib olup

¹ hükümetinde: hükümet ü eyâletinde P; ²kuluñ maħrûsa-i Mısır’da vâli: bende-i ser-fegende vâli-i Kâhire-i cennet-ḥavâlî P; ³meşhûr: ma^crûf u meşhûr P; ⁴olmuşdı: olmuşdı. Ekşer evkâṭ eṭrâf u cihân u cevânib ve evsâk u mağallât t̄olaşmağdan hâli olmazdum. P; ⁵âşârından: atandan P; ⁶Şurreyi: Âḫir şurreyi P; ⁷aqça buldum: aqça S; ⁸t̄aldum: vardum P; ⁹şâlişede: şâlişede yine P; ¹⁰lâlâ-ğad: zîbâ-ğad P

firâr iyleye. K olından  arvayup muhkem t tdum ve meclisi h ali  ilup “bu mu‘ ameleden  arazu n nedir?” diy  andan istifs r itd m. Vakt  ki el mde girift r oldu unu bildi, h l  a-i ma   dımı bey na ‘azimet  ıldı ve eyitdi ki: “Ey k mk r-ı r zg r ve n md r-ı d r u diy r ma‘l mu  olsun ki bu c riye¹ f l n  aryede bir   hib-i devlet n du teri ve mel hat burcunu  a teriyem. Ol g n c riyeler mle f l n  amm ma vardum, anda serv-i t ba-h r m ve m h-ı sidre-ma  m bir nig r-ı g l-ruhs r² g rd m. Me nev :

Yazmı  anı h me-i  un‘-ı  ader
A sen-i e k l-i kirve-i be er

La‘l lebi g n e-i b g-ı cem l
Mihr-i ru ı b ‘i -i na   u zev l

H l-i ru ı merd mek-i  e m-i ter
 amzesi b -dillere h n-ı ciger

Z hir olaldan  emen-i i‘tid l
 addi gibi bitmedi t ze³ nih l

Ne r:⁴ B g-ı ru -ı le afete na ar  ıldum, hez r dil   c nla es ri olup s ye- ıfat p m li oldum. Ol g l-i s r ba g  e-i  e mle niger n olup yanına ya ın vardum ve m n sebetle mu  habete ba layup kemer-beste-i h zmete t rdum. E n -yı kel mda zencir-i z lf ne bend oldu umu i ‘ r ve derd-i der num halvet bulup fi‘l-c mle i‘l m u i h r iyled m. Ol serv-i n z hez r ‘izz   n zla g ft re gel p didi ki: Ben bu diy r-ı cel l ‘l-i‘tib ru n   disi Monl  Em nedd n du teri ve ol k n-ı ‘ad let n t bende gevheriyem ben m da ı bir sen n gibi m - ik f   s h n-g z r ve t z-fehm    ir n-g ft r nig r ile mu  habete bir  btam ve mu  arenete h sn-i himmet m mu arrerd r. L kin h l  c riyeler m m l k ta m ni‘ ve mus f ta h ‘ild r. Bir def‘ a da ı g r  ev z ve m mk n olursa biri bir m ze eri ev z, ni e bir al y c riyeler ol m h  ben t ‘n-na‘  gibi i h ta ve h lev r e r fi alup⁵ mu  habete h ciz   m ni‘ oldılar. Ben da ı n le v  efg n ve s ne-i b ry nla  amm mdan  ı up h neme ‘azm itd m ve n - m d  te -i ‘a  la k l h n gibi der num t tu up gel p g td m. Ol da ı bu zam ndan ber  g rinmey p  te -i i tiy k ve leheb t-ı s z u uftir k c numa bir vechile k r itmi d r ki ‘  r-ı ‘a ruma h melerle ta r re (S3b) ve n melerle ta v re  abil   m te ammil deg ld r. Bir a  g n  abr ve c n-ı n -t v numa cebrle  abr ideyin⁶ did m, ta amm le derm n ve  abra  are v  imk n

¹c riye: c riye n z P; ²g l-ruhs r: g l-ruhs r ve dild r-ı serv-ref r P; ³t ze: n z k P; ⁴Ne r:  a an ki ol nih l-i P; ⁵alup: aldılar ve m beyne gir p P; ⁶cebrle  abr  deyin:  abr ile cebr  deyin P

olmadı. Bunu muhakkak bildüm ki vuslata bir çare itmez isem helâk ve şemşir-i firâkla sînemüz çâk çâk olmak muqarrer ü muhakkakdur. Elbette bu bâbda bir mekr ü hîleyi vesîle idinüp rahş-ı himmeti şahrâh-ı ‘azîmete püyân ü devân kılmak lâzım belki vâcib ü mütehhamdur. Pes seni bu derde feryâd-res ve bâ‘ iş-i huşul-i mültemes ittihâz idüp dilerem ki hüsn-i tedbîr ile beni ol âfet-i câna vâşıl ve merâmumı Allâhu te‘âlâ ve resûle âmâde vü hâşıl kılasın, derâhim ü denâ’irle kaçd-ı ülfet ve nâme-i ser-beste ile ‘arz-ı hâcetden gâyete emniyet budur didi. Ben didüm ki: “Ey tarrâr u mekkâr benim bu huşûda ne iktidârum var ki beni ma‘şûkuñ ile mâbeyne vâşıta ve ser-rişte-i muvânesete râbîta ‘add idesin.” “Eytidi ki: Bundan aqdem ol ma‘nâyî tedbîr ü tedârük kıldum ve seni vâşıta-i vuslat kılmak bir tariq-ı vâzih¹ buldum. Sen hemân müte‘ammid-i luğ u ihsân ve mütezim mühimmât-ı vuslat-ı cânân ol. Ne güne² tariq bulduñ diyü istifsâr ve hâşıl-ı merâmını ba‘de’l-‘ahd istiḥbâr itdügümde didi ki: Bu gice sen a‘vân u ensârûnla binüp kul tolaşmağa süvâr ve eṭrâf-ı Mışrı devr itmek için tâlîb-i geşt ü güzâr olup her cânibi gezerek ve her maḥalli devr iderek Emîneddîn Kâdîñ sarâyı önüne uğrayasın. Ben senden evvel zer ü zîver ile ârâste³ ve envâ‘-ı akmişe vü libâsla pîrâste⁴ olup kâdi-yi mezbûrñ kapısı önünde bir köşede qarâr ve bî-vaqt ü hengâm anda qarârı ihtiyâr ideyin. Çün baña yakın olasın, bî-vaqt orada şaklı⁵ bulasın, sen gitmeyesin ve böyle zamânda bu kadar zer ü zîverle ne ṭurursun diye şorasın. Ben daḥı saña cevâb virüp ben mütevelle ve mütena‘ime fülân qaryeden⁶ bir ḥatunam. Düñki gün câriyelerümle⁷ ḥammâma geldüm. Kazâyı oyalanup bî-vaqt kaldum, ‘acele ile giderken tenhâ yol yañılıp câriyelerümde ayrıldum. Qarañlık başup ḥayrân u ser-gerdân ve müteḥayyir ü bî-dermân oldum. Çün bildüm ki menzile varılmak⁸ muḥâl ve bir âşinâ bulunmak⁹ daḥı ba‘îd ihtimâldür. **(S4a)** Bu kadar zer ü zîver her kanda varsam katlûme mübâşeretde te’ḥîr ve helâküme mübâderetde ihmâl ü takşîr olunmaz. ‘Âkıbet buraya gelüp gördüm ki bir şâhib-i devletün¹⁰ bâb-ı sa‘âdet-me’âbi ve der-i devlet intisâbıdır, şıgıñup ol intizârda idüm ki içerdüñ bir ḥizmetkâr-ı ḥoşyâr çıkup baña bir cây-ı istirahat¹¹ ve bir güşe-i emn ü ferâgat göster¹² diyü cevâb vireyin. Sen daḥı a‘vân u ensârûnla müşâvere idesin, “acabâ bu ḥatunı bu kadar taḥammülât ile n’iylesek?” diyü mütereddîd olasın. Niçe tereddüden sonra bunu bu gice Kâdi Efendîñ evine emânet qoyalum diyüp bâb-ı sarâyını daḥk iyleyesin ve

¹ vâzih: vâzih daḥı P; ² güne: ma‘kûle P; ³ ârâste: ârâste vü pîrâste P; ⁴ pîrâste: müzeyyen P; ⁵ şaklı: beni şaklanmış P; ⁶ ben mütevelle ve mütena‘ime fülân qaryeden: fülân qaryede P; ⁷ câriyelerümle: câriyelerümle yunmağa P; ⁸ varılmak: varmak P; ⁹ bulunmak: bulmak P; ¹⁰ devletün: sa‘âdetün P; ¹¹ istirahat: - P; ¹² göster: gösterüp ben de âsüde-ḥâl olam P

Ḳāḍi Efendiye taşra çıkarup beni aña emānet ṭarīḳıyla teslīm kılasın. Kendüñ vedâ^ç idüp yoluña revāne olasın. Ben içerü girdükden soñra ma^ç şükama buluşur ve murād üzre virişür alışırız. Ancaḳ senden murādum bu ḳadar mu^ç āvenet ve bu deñlü muzāheretdür” didi. Ḳaçan ki ol sehḫāre-i devrāndan bu ḫīle vü efsūnı işitdüm ve bī-iḫtiyār āferīn okıyup taḫsīn-i bī-şümār itdüm. Bu mertebe ḫizmet cān-ı nā-tüvānuma minnetdür diyü ḳavl ü ḳarārı muḫkem u üstüvār itdüm. Ol zamān ki bu çerḫ-i çenberī çadır-ı siyāhını bürindi ve kevākib-i çerāḡ¹ yir yir fūrūzān olup şevḳla görindi, a^ç vānumla geşt ü güzār ve seyr-i eṭrāf ü kenār iderek cāy-ı ma^ç hūda gelüp lu^ç bet-i bāz-ı mekkāreyi ḫāzır ve eṭrāf ü cevānibe nāzır bulup bī-vaḳt orada vuḳūfından sū^çāl ü istintāḳ iyleyüp baş-ı maḳāl iyledüm. Ol daḫı didügi gibi redd-i cevāb ve aḫsen-i tevcīhle tevcīh-i ḫiṭāb iyledi. Āḫir didügi gibi daḳḳ-ı bāb ve taḫrīk-i bevḅāb iyleyüp ^çayyāre-i mezbūreyi ḳāḍi-i merḳūma bī-ḫavf ve bīm-i emānetle² teslīm iyledi. Ḳāḍi-i mezbūr daḫı ol belā-yı dil ü cānı tesellüm itdi ve eline yapışup ḫarem-sarāyına ṭoḡrı alup gitdi. Ben kendü yoluma revāne olup mühimmātuma gitdüm ve ḡamḫāneme gelüp istirahat için firāşuma yatdüm. Lakin *el-fisḳu ile'l-fülk*^{*3} bu mu^ç āmelenüñ fikrinde müteḫayyir ve mülāḫazasında mütereddid ü mütefekkir idüm. ^çAle^çş-şabāḫ ki āftāb-ı ^çālem-tāb-ı pūr-ziyā bu evreng-i lāciverdīden āşikār ü hüveydā olup ^çālem nūr ü ziyāyla ṭoldı ve eṭrāf ü cevānib **(S4b)** rüşenā-yı ḫürşīd-i envār ile münevver oldı.⁴ Emineddīn Ḳāḍi sineçāḳ çehre-berḫāḳ girībān ve dāmen-derīde feryād ü ^çalāle-keşīde, nazm:

Yerleri deldi cūş-ı na^ç re vü āḫ

Çerḫe çıḳdı şadā-yı vāveylā

gelüp a^ç vān ü enşār ile eṭrāfum ṭoldı⁵ ve dāmenüme yapışup muḫkem⁶ zorla şer^ç-i şerīfe da^ç vet ḳıldı. didi ki: “Ey düzd-i bī-müzd ve ^çayyār-ı ṭarrār bir alay ḫarāmzādelerle ḳavl ü ḳarār ve ^çahd ü peymānı üstüvār idersin, bu ṭarīḳla müselmānlaruñ emvāl ü esbābın nehb ü ḡāret ve aḫmāl ü eşḳālın göz göre ḫasāret iylersin. Bu gice bende emānet ḳodıḡuñ ^çavrat ^çālemi aḡyārdan ḫālī ve mā^çil-i ḫ^çāb-ı istirahat bulıcaḳ ḫarem-sarāyumda olan esbāb ü emvāl⁷ tamāmet serīḳa vü ḡāret olıduḡından mā^çadā⁸ müselmānlaruñ merḫūn olan esbāb ü emlākini ve şandūḳ-ı emvāl-i eytāmda olan onbīñ ^çaded dinār-ı kāmīlü^çl-^çayarı cemī^çan çalup ve bulduḡını alup nābūd u nā-peydā oldı. Zāḫir budur ki bir ^çācize ^çavrat bu ḳadar esbāb ü eşḳālī almaḳ tedārükünde yalnız⁹

¹ kevākib-i çerāḡ: çerāḡ-ı kevākib P; ²emānetle: emānet ṭarīḳıyla P; ³*el-fisḳu ile'l-fülk*: *el-fülki ile'l-fisḳ* P; ⁴oldı: oldı. Anı gördüm ki P; ⁵eṭrāfum ṭoldı: eṭrāfımız aldı P; ⁶muḫkem: -P; ⁷esbāb ü emvāl: esbābumı ve emvālī P; ⁸olıduḡından mā^çadā: itdükden soñra P; ⁹almaḳ tedārükünde yalnız: tenḫā tedārüke ḳādir P
* “Kötülük her tarafa yayıldı.”

olmaz ve senden mu‘avenet olmayınca huşûş-ı kazıyye bu tariķla şüret bulmaz. Bî-vaķt bir ‘avratı düzüp müselmānlara emānet diyü evine koyup teslīm idesin¹ ve peydā itdügi emvāl ü derāimi iki bölüp mābeynüñüzde tevzî‘ ü taķsīm idersin. Elbette bu ahvāl-i pür-melāl ma‘rüz-ı pāye-i serîr-i pādişāh-ı deryā-nevāl olup saña bir vechile siyāset ve bir üslûbla ta‘zîr² ü ihānet olunmaķ gerekdür ki ğayrılara mûcib-i ‘ibret ola” diyüp muhkem şarıldı. Nazm:³

Üstüme atıldı mişāl-i kemend
Ellerini itdi meyānumda bend

Da‘vet idüp hākime bî-ihtiyār
Bağladı eṭrāfi yemīn ü yesār

Çün bu vaķ‘a-i hā’il añsuzdan ğuşuma vāşıl oldu, ğāyet-i hayretümden divāneye dönüp ‘aķlum başımdan zā’il oldu. Her ne kadar ki berā’et-i zimmet ‘arz itdüm i‘tikād itmedi, ğilāz u şidād yemīn itdüm aşlā⁴ i‘timād itmedi. ‘Āķıbet şūr u⁵ ğavġā vü şirret ve beni şer‘-i şerīfe da‘vet kı lup üstümüze hāvaşş u ‘avām üşdi. Kimisi cānibeyni taḥrîk u taḥrîz idüp kimisi daḥı şulḥcı düşdi. Āḥir erbāb-ı şulḥ u şalāḥ mābeynimizi işlāḥ idüp nefşüme kavî kefiller virdükden şoñra üç güne dek mühel aldum ki kâdir olduğum kadar cüst ü cū ve tek ü pū idüp ol delle-i muḥtāleyi **(S5a)** arayam bulam. Bulmazsam ḥod kâdi-i mezbūruñ seriķa olınan cümle emvāl ü esbābın deġer bahāsiyla kendü mālumdan zāmin olam. Bu tariķla elinden ḥalāş olup cān acısıyla üç gün tamām mine’ş-şubḥ ile’ş-şām Mışruñ her köşesini arayup diķkat ve ol ‘ayyāre vü mekkāreyi şorup bulmaġa sa‘y ü himmet kıldum. Aşla nām ü nişānı peydā ve bir köşeden zāhir ü hüveydā olmaķ müyesser olmadı. Üçüncü gün ikindi zamānından şoñra me’yūs u menḥūs olup Mışruñ bir köşesinden ġüzer ve diķkatle eṭrāfına nażar iderken nā-ġāḥ bi-‘ināyetullāhü te‘ālā hādiyy-i tevḥîk hemrāḥ ü refîķ olup ol fettān-ı cihān bir çarṭaķ-ı bülend-eyvāndan peydā vü nümāyān oldu ve eliyle baña işāret ve bu yañā gel diyü beni da‘vet kıldı. Ğāyet-i sürürümden evvelā çehre-i ‘ubūdiyetümi hāk-i niyāza sürdüm. Andan isti‘cāl-i tamāmıla ṭurup da‘vet iyledügi maķāma vardum. Fetḥ-i bāb idüp yanuma geldi ve ġülerek beni ol kāşānenüñ iķerüsine aldı. Şadr-ı meclise benümle oturdı, orta yirden perde-i tekellüfi götürdi. Ben didüm ki: “Ey ‘ayyāre vü mekkāre ve ṭarrāre vü seḥḥāre bî-cürm ü ġünāḥ baña bu itdügüñ reng ü mekr ve ḥîle vü nîreng nedür? Böyle mi zānn idersin ki iyledügüñ işler cemî‘an yanuña kıla ve ḥuķūķ-ı

¹ edesin: -P; ²ta‘zîr: ta‘zîb P; ³Nazm: Beyt P; ⁴ aşlā: aşlā yemīnüne P; ⁵ şūr u: -P

müselmân bî-hüde zâyi' ola, hîle ile kendüni bir kimesneye emânet qodurup esbâbını ğâret idesin ve bir bî-günâhı dağı mübtelâ idüp qatlı ü qam' ma himmet idesin. Hâlâ üç gündür ki haşm-ı bî-amānuñ virdüğü müddet-i mühlet encâm ü nihâyet bulup 'ale's-seher dest-i kahrla giribân ve dāmānum almaq muqarrerdür. Belki bu qazıyye-i nā-marziyye ma'rûz-ı rāy-ı 'ālemārā-yı pādīşāhī olursa bilā-te'hîr beni qatlı ü teşhîrde iştibâh yoqdur." Ol fettāne-i pür-nāz biñ dürlü 'özre ser-āġāz idüp "aceb olmaz merd olanıñ başına niçe dürlü ef'âl ü gūne gūne evzā' vü aqvâl gelür. Sen baña bu bābda insāniyyet ve hadden bîrūn mu'āvenet ü muzāheret itmişken hiç birisini haşm elinde giriftār ve maġlūb-ı düşmen-i hūnh'ār qor mıyam? Cümle aqvālūni tedārük idüp seni hūsn-i tedbîr ile hālāş itmek zimmet-i himmetüme 'ayn-ı farz belki farz-ı 'ayndur. Ben kendüm saña görinmesem qod yıllarla (S5b) arasañ benden eşer bulmaq muhāl ve haber bilmek mümteni'-i hayāl idi. İmdi bil ve āġāh ol ki benüm senūñle mu'āmeleden ġarāzum emvāl ü eşqāl degüldür. Belki bir 'ayyāre-i cihān ve sehhāre-i devrānam, benim bu maqūle reng ü nîrengle cem' olmuş emvāle nihâyet ve emlākuma hadd ü ġāyet yoqdur. Dā'imā isterdüm ki bir muşāhābete qābil ehl-i dil ü 'āqil kimesne bulup aña nikāh-ı şer' ile varam ve bāqı 'ömrümi hizmetünde geçürüp ölince yanında quram. Bunca yıllardan berü sa'y ü gūşiş ile cem' itdügüm māl ü menāli ferāġ-ı hātır ile birkaç gün yiyem içem hoş geçem. Bu şanduklar derāhim ü denā'ir ile memlū ve her cānibüm esbāb ü emlākle toptoludur. Hâlâ qādidan alınan filoriler dağı 'aynıyla hāzır ve cümlesi bir cüz'i işaretle nāzırdur. 'Ālemi geşt ü güzār itdüm, hiç senden lāyık ve cenābuñdan fā'ik bir kimesne görmedüm. Sen baña zevc olmaġa qābil ve muqārenetüme her cihetle mütehammilsin. Tek beni nikāhla al, bu cümle görinen aqmāl ü eşqāl anañ südi gibi saña hēlāl olsun" didi. Ben dağı bu qavlı-i qarab-engiz ve sühan-ı 'işret-āmīze maqrūr u memkūr olup rızā virdüm ki ol āfeti nikāh-ı şer' ile hibāleme¹ getürem. Ve ölinceye dek bisāt-ı² 'ayş ü 'işrete oturam. Çün ki tezvīc ü tezevvüce 'ahd ü peymān ve iki cānibden ġilāz ve şedād-ı imān olındı. Ben didüm ki: "Şimden soñra giribānumı yaran haşm-ı bî-amān elinden hālāş iylemege çāre vü dermān gerekdür." Eyitdi ki: "Ale's-şabāh Emīneddīn gelüp senden 'ahde vefāya şer'e gidelüm diyü teqāzā iyleye. Sen anuñ hücumuna muqayyed olmayup sākın ü sākıt ve hamūş u şāmit olup kelimātına cevāb virme. Ol ġayz u ġazabını ziyāde ve ebvāb-ı huşūmeti küşāde idüp zāhir budur ki diqqat-i iqdām ve seni alup gitmege ihtimām³ itse gerek. Sen ol zamān de ki: "Mevlānā qādi ne 'acib kelimāt idersin ve bî-hüde türrehāt söylersin? İstersin ki ġavġā vü

¹ hibāleme: yanuma P; ²bisāt: anuñla P; ³ ihtimām: ihtimām-ı tām P;

hengāme ile ūçuñ baūdurasın ve gūnāhi sen itmişiken mekr ü hīle ile bī-gūnāhi¹ aūdurasın. Ben saña cemā‘at-i müslimīn içinde bir hātunı niçe biñ filorılık esbāb ü pīrāyesiyle emāneten teslīm itdüm, müselmānlar hākimidür ‘ādildür diyü i‘timād iyledüm, qoyup gitdüm. Sen anuñ zer ü zīverine tama‘ idüp (**S6a**) kendüyi zūlmen katlı u helāk ve sīnesini tıg-i qāhrla çāk itdügüñden ğayrı² istersin ki māl-i eytāmı dağı ūūşasın ve bir bī-gūnāha³ isnād ü iftirā idüp yüklendigüñ bār-ı belānuñ altından çıkasın. Heyhāt heyhāt sen bundan hālāū ü necāt bulmağ müyesser degüldür. Elbette cemā‘at-i müslimīn ve fırqa-i mü‘minīn ü muvaḥḥidīnle evüñe varılıp yoūlanmağ ve esbāb ü ‘alāmāt zuhūr iderse cürm ü gūnāhi olan ḥaūlanmağ gerekdür.” Bu sözden kādī ziyāde ḥacl ve muḫtarib u munfa‘il olup eūedd-i inkārla katlı inkār ve inkārında ḥadden ziyāde ıūrār idüp “müselmānlar gelüñ, bendeḥāneye gidelüm ve bu zālīmüñ itdüğü bühtānuñ aūlını yoūlayup tefṫiū u tefahḫuū idelüm” diyecekdür. Sen dağı mu‘temed adamlardan birkaç nefer kimesne alup ittifākı⁴ Kādīnuñ evüne varasın. Ḥ‘āh u nā-ḥ‘āh cümle bār u bangāhını arayasın ve derūn u bīrūnunda tamām diūkat ü ihtimām idüp āūār-ı katlıden nesne⁵ zāhir olmayıcağ Kādī-i bed-fercām kendüyi ğālib ūanup mesrūr u ūādkām olsa gerek. Sen muūayyed olmayup gelüp ūaūra çıkacağ maḥalde ḥarem ḫapusuyla ḥavlı ḫapusu mābeyninde ḫarañlık bir köūe göresin.⁶ Ol köūede bir ḫanlı göñlek ve bir ḫanlı maḫrame ve ḫavātīne maḫūūū ba‘zı ḫanlı esbāb koymıū idüm. Her cānibi ḫazarağ anlar müselmānlar maḫzarında çıkūa gerekdür. Hemān ki ol ḫanlı esbābı bulasın çeküp çıkarp elüñe alasın. Müselmānlar ūāhid oluñ diyü ğavġā vü hengāme ḫılasın. “Bir kimesne hākīm-i ūer‘-i nebevī vü kādī-i dīn-i Muūtafavī olup da‘vā-yı zūhd ü ūalāḥ ve rüūd ü felāḥ iderken riū-i sepīd ile emānete ḫıyānet bir bī-gūnāhiñ katlıne mübāseret itdükden mā‘adā bir derdmendüñ dağı ḫānmānın ḫarāb ve meskenin türāb iylemege bezl-i mechūd iyleye” diyü ḫücūm iyleyesin. Elbette bu⁷ ḫāl pāye-i serīr-i gerdūn-miūāle ‘arz olunmağ lāzım ve bu maḫūle vaū‘-ı ğarīb bildürilmek mühimdür diyesin. Kādī-i nā-tüvān bu ūā‘ibeden ḫayrān u ser-gerdān ḫalup senden fāriğ ü girizān olmağa ṫalīb ü cūyān ve itdüğü ḫuūūmet ü cidāle cān ü dilden peūimān olup mābeynüñüze muūliḫūn tavaūūt idüp (**S6b**) ‘ākıbet biri birüñüzle terk-i da‘vā vü ūulḫ īrād olunmağ maḫṫu‘ u maūdūkdur.⁸ Çün ūulḫ u ūalāḥ bi‘avn-i fāliḫu‘l-eūbāḫ müyesser olup āsūde-ḫāl ü fāriġu‘l-bāl olasın. Beni gelüp bu eyvān-ı behiūt-āsāda bulasın. Min-ba‘d senüñle yār u hemdem ve mūnis u maḫrem olup ölinceye dek cāmeḫ‘āb-ı rāḫatda der-kenār u der-

¹ bī-gūnāhi: bī-gūnāhları P; ²çāk itdügüñden ğayrı: çāk itdükden ūoıra P; ³bī-gūnāha: bī-gūnāha dağı P; ⁴ittifākı: ittifākı ṫudasın P; ⁵nesne: ūemme P; ⁶göresin: göresin. ūu köūeyi de arayam deyüp gitmişken dönesin ḫod P; ⁷bu: vāki‘ P; ⁸maūdūkdur: muūaddākdur P

âgûş olup biri birimizle ‘âlem iyleyelüm diyüp hatm-i kelâm ve bu yüzden ‘arz-ı merâm iyledi. Ben dağı bir def‘a aldanmışken yine ol mekkârenün¹ muqâddemât-ı kâzibesine i‘timâd ve türrehât-ı bâtılasına i‘tikâd² idüp vedâ‘ itdüm ve sürür u hubûrla ol gice ğamhâneme gelüp girdüm. Ol zamân ki âşâr-ı şubh-ı şâdıqla ‘âlem münevver ve âftâb-ı ‘âlemtâb rûy-ı ‘arza³ ziyâ-güster oldu. Anı gördüm ki Eminateddîn Kâdi ‘acele ile evüme geldi ve şer‘ullâh diyüp dâmenüm eline aldı. “Eyyâm-ı müddet ve hengâm-ı mühlet tamâm oldu. Ya zâyî‘ olan esbâb ü emvâli vir ve yağûd bilece⁴ dîvân-ı ‘âlîşâna varalum. Bu bâbda ‘adâlet-i pâdişâhî ne iktizâ ider görelüm” diyüp tehdîdât-ı bî-şümâr ve te‘kidât-ı şad-hezâre başladı. Ben vehle-i ülâda cevâba müteşaddî olmayup ‘âkıbet Mevlânâ Kâdi igende hücum idüp: Müteqâdi olma, müselmânlar hâkimi olasin. Bu kadar vera‘ u zühd da‘vâsıyla zîr ü zîverine tama‘ idüp bir ‘avratuñ katline mübâseret ve emânete bu vechile⁵ hıyânet itdügünden ğayrı bir bî-günâha dağı iftirâ vü bühtâne ikdâm u ictirâ idesin. Zann-ı ğâlibüm budur ki ol biçâreyi esbâbı ucundan öldürüp şimdi şuçuñ başdırmağıçün olmaz olmaz qaraltılar aşarsın⁶ ve müselmânlaruñ yok yire töhmetle evin⁷ başarsın. Müselmânlar mağzarında varalum evüñ arayalum. Şübhe yokdur ki esbâb ü ‘alâmât zühür idüp haqq-ı şarîh ne ise bî-reyb ü gümân peydâ vü nümâyân olsa gerekdür. Kâdi-i derdmend bu haber-i pür-gezenden ğâyetle ğazabnâk ve vâşıl-ı mertebe-i helâk olup tazaccur-künân feryâd ü figân iyleyüp müselmânlar bu sığâl-i bî-pâküñ baña iyledüğü cefâ vü bühtân ve iftirâyı görüñ. İhsân idüp cümleñüz ğamhâneme gelüñüz ve maqtûlden eşer varısa tefahhuş idüp buluñuz. Zâlime cezâsı ve hâ‘ine sezâsı virilsün. **(S7a)** Ne kazıyyedür az idelüm, üslûb-ı şâbîk⁸ üzre havâş ü ‘avâm gürûh-ı enâm ber-vech-i ihtimâm kâdinuñ evin arayup ‘âkıbet ol karañluk köşeyi dağı tefahhuş ve tefakkuğ idüp qazarken nâ-gâh kanlu ‘avrat esbâbları zühür ve ‘alâmât-ı katl-i nefis⁹ şudür idicek kâdi bu emr-i hâ‘il ve bu ‘uqde-i müşkilden serâsime vü lâ-ya‘kîl ve bi‘l-külliyeye ‘aklı başından zâ‘il olup bir dağı benümle huşûmete kudreti ve münâza‘ aya tākati kalmayup ğalebe benüm cānibümden oldu. Kâdinuñ dāmenini ele aldum, elbette senüñle dîvân-ı padişâhiye giderüz diyü üzerine şaldum.¹⁰ ‘Ākıbet mabeynimizde muşlihün tavassuť idüp biri birimizüñ zimmetini da‘avî vü huşûmât ve imân ü mefālibâtıdan ibrâ vü isqât idüp iki cānibden ferââ-ı hâtırla kať‘-i nizâ‘ vü cidâl ve terk-i âşub u cidâl olunup kâdi kendü sarâyına revâne ve bendeñ dağı ‘âzim-i cānib-i ğamhâne oldum. Çün halvethâneme geldüm pāk ğusl idüp âbdest aldum. Biraz şükranê

¹ mekkârenün: ‘ayyârenün P; ²i‘tikâd: i‘tikâd ü i‘tizâd P; ³arza: ‘arza şevk-i ruhsâr ile P; ⁴bilece: senüñle P; ⁵vechile: tarîkîla P; ⁶aşarsın: aşar P; ⁷evin: evin seherden P; ⁸üslûb-ı şâbîk: taķrîr-i şâbîk P; ⁹‘alâmât-ı katl-i nefis: ‘alâmât müselmânlar mağzarında P; ¹⁰şaldum: şarıldum P

‘ibādete iştigāl ve edā-yı merāsım-i ḥamd-i ḥudāya şarf-i mecāl kıldım. Kaçan ki hengām-ı şām ve āşār-ı sevād ü zalām āyine-i çarḥı tırefām kıılmağa qarīb oldı, kalıup ol ‘ayyārenüñ olduğı mekânına vardım. Çartāk-ı mezbûrı nişānile arayıp şordım. Kaşuyı bulup daqq-ı bāb iyledüm, kimse çıkmadı¹ ve ne kadar ki hay ev ıssı diyü çağırdım, ḥaber gelmedi. ‘Ākıbet koñşılıkdan bir ḥatun çıkuş “hay kişi bu kaşuyı niçün daqq idersin ve bu ıssız virāneden ne ümīd kıılursun, bu bir ḥālī ḥarābedür. Yigirmi yıl vardır ki anda kimse mekân tutmaz ve bir virānedür ki içine büm-ı şüm daḥı ötmez” deyicek ben didüm ki: “Ey seyyī dünki gün ben bunda bir nigār ile muḥārenet ve aḥşāmlara dek muşāḥabet kıldım. Bu eyvān-ı ‘ālīşān ve ḥarīm-i behişt-nişān dünki gün toptolu aḥmāl ü eşkāl² ve şanādıḳ u emvāl idi. Ve der ü dīvārı zenbūrī perdelerle müzeyyen ve nihālī ve nemedlerle meşhūr ve mu‘ayyen idi” diyince eydür: “Belī dünki gün bir şu‘bede-bāz ‘avrat bir kaşār katır ve şanduklarla esbāb u aḥmāl getürüp bu virāneye düzüp koşup oturup her cānibini tezyīn ve ğayret-i firdevs-i berīn kıılmışdı. (S7b) Lākin yine ‘ale’s-seḥer cümlesini yükledüp alup gitdi. Ma‘lūm olmadı ki niçün böyle bī-hūde vaż‘ itdi?” Çün bu kelimāti iştıdüm ve bu taḳriri gūş-ı ḥuşla istima‘ itdüm, bī-ser ü samān ve müteḥayyir ü ser-gerdān olup bildüm ki ol mekkāre-i³ füsünsāz ve muḥtāle⁴-i ḥīle-perdāzūñ serāser kelimāti kızb ü dürüg ve bī-ḥāşıl u bī-fürüg imiş. Mütenaşşıḥ olup min ba‘d zenlere i’timād ve anlaruñ aḳvāl-i⁵ bī-hūdelerine i’tikād⁶ itmekden fāriğ oldım. Bu bābda başuma gelen ḥikāyet-i ‘acībe ve rivāyet-i ğarībe budur ki meclis-i şāḥīde beyān ve ḥuzūr-ı pādīşāḥīde ‘ayān olındı” diyüp sākıt oldı. Müstemi’ler bu rengīn fesāneyi evrāk-ı āfāka yazdılar ve ba‘zılar⁷ pulad ḥāme ile tersīm ü terḳīm itdiler. Li-muḥarririhi:⁸

Dimişdür ki gerçi sultānū’n-nebiyyīn

Nisāya *nāḳışatū’l-‘aḳl ve ‘d-dīn**

Velī ba‘zında vardır iyle idrāk

Ki ‘aḳlın kavm-i merdānuñ ider çāk

Şaḳın memkūr olup mekr-i zenāna

Soñucı iyleme ‘özü ü bahāne

İdüp her laḥza ‘aḳluñ başuña yār

Zen-i mekkāre maḡlūb olma zinhār

¹ İyledüm, kimse çıkmadı: iyledüm S; ²aḥmāl ü eşkāl: esbāb u ecmāl P; ³mekkāre: sehhāre P; ⁴muḥtāle: mekkāre P; ⁵aḳvāl: kavıl P; ⁶i’tikād: i’tikād u i’timād P; ⁷ba‘zılar: dinleyenler P; ⁸terḳīm itdiler. Li-muḥarririhi: taḥrīr idüp mermerlere kaşdılar. Beyt: P

*“(Kadımlar) akıl ve dīn yönünden eksiktirler”

-2-*

Hikâyet:¹ Fırka-i yârân-ı şafâdan ve zümre-i aşhâb-ı vefâdan böyle mesmu' mdur² ki: Meger bir târihde maħrûsa-i Brusa'da ki reşk-i bâğ-ı cenân ve ğayret-i gülşen-i rıdvândur, ehl-i 'işret şâhib-i kudret mâlik-i mülk ü 'açar bir zen-dost kimesne var idi. Dem-be-dem işi güci nigârlarla 'ayş ü 'işret ve zenbârlarla seyr ü şöhbet olmuşıdı. 'Ömrünü sîm-tenler hevâsında evkâtini semen-bedenler zülfi sevdâsında geçürmişıdı. İttifâk bir gün aña hâdi-i tevfiķ reh-nümâ vü refiķ olup tavâf-ı beytullâh-ı harâm ve ziyâret-i ravza-i resûl-i enâm 'aleyhişşalâvâtü ve's-selâm niyyetine ihrâm bağlayup țariķ-ı hacc-i şerife 'azîmet kıldı. Leyl ü nehâr geşt ü güzâr idüp 'âkıbet ol belde-i vâcibetü'l-ihtirâm ki maşdüka-i 'aleyküm bi's-şâmdur, aña menzil ü maķâm idüp³ meyl-i istirâhat kıldı. Meger bu kimesnenün anda li-eb ü ümmin bir karındaşı mütemekkin ve kadîmü'l-eyyâmdan âl ü evlâdıyla mutavațtın idi. Bu daħı müsâferet tozıyla hemşiresinin evine varup şerâ'ite selâm ve du'âyı yirine getürdi. Ve kâfile-i hüccâc haķķınca anda bi-tekellüf ârâm idüp şafâ-yı hâtır ile oturdu. Şâhib-i hânenün civârı kısmından bir sehi-ķad⁴ lâle-ħad sîb-ğabğab meşnevi:⁵ (S8a)

Nigâr-ı tîr-müjgân kavş-ebrû

Meh-i aķreb-zevâ'ib sünbüle-mû

Büt-i cevzâ-kemer-i ħurşîd-eyyâm

Esed-çeşm ü ħamel-düm (ü) ħût-endâm

Neşr: Mâh-şûret mihr-țal'at ter ü tâze ħüsnele bî-endâze bir câriyesi var idi. Kaçan ki misâfir-i derdmendün gözü ol câriyeyi gördi, ħarman-ı şabr u ķarârı berbâd olup elden vardı. Âb-ı ħayâta ermiş teşne-leb gibi lertzân olup ıztırâba ve âteş-i iştiyâķ u iltihâbla ħadden ziyâde tef ü tâba düşdi. Hezâr dil ü cânla ħam-ı zülfüne giriftâr ü esîr-i ğisû-yı müşkbârî olup 'âşıķ-ı zâr bî-şabr u ķarâr oldu. Şabr ideyin şandı, olmadı. Âħir 'arz-ı ħâlden ğayrı çâre vü dermân bulımadı. Bir gün yüzün eline aldı, hemşiresinin tenhâsına geldi. Derd-i derünün yana yana söyledi ve câriye-i mezbûreyi deger bahâsıyla baña şat diyü çok tazarru' iyledi. Âħir hemşiresi aħvâline teraħħum idüp câriyeyi aña ħibe vü temlik ve istilâd için elin eline virüp teslim iyledi. Egerçi bu mațlûb müyesser oldu,

* Hikâye P nüshasının 9b-12a yaprakları arasındadır.

¹ Hikâyet: İkinci hikâyet oldur ki o câriye-i 'ayyâre vü mekkâre ki sebep-i ħırs-i şehvet bî-çâreyi firifte iyledüğüdür. Hikâyet P; ²mesmu' mdur: mesmu' ü ma'lûmum olmuşdur P; ³edüp: olup P; ⁴ sehi-ķad: sehi-ķad şekker-leb P; ⁵Neşr meşnevi: -P

feemmâ ev içinde hengâmenüñ nihâyeti ve iştiyâk-ı bî-gânenüñ hadd ü gâyeti olmayup
vuşlat-ı yâr-ı nâ-güzîr vaqt-i şâma dek te'hîr gösterdi. Ve bi'l-cümle kaçan ki gice
yetişüp pîrezen-i çerh-i düta çadır-ı siyâhını¹ büründi ve lü'betân-ı kevâkib nev-
'arūsāsâ her cānibden şevqla görindi. Ol 'aşîk-ı bî-ķarâr ve bî-şabr u ihtiyâr, nazm:²

Gecedür sâzkârı³ 'uşşâkuñ

Gecedür râzdârı müştâkuñ⁴

Bu meşeldür ki dün ğarîbüñdür

Ya'ni bî-çâre 'andelîbüñdür

nesr: diyüp muntazır-ı dem-i vuşlat ve müterâkķib-ı zamân-ı fırsat olup mülâhaza itdü
ki egerçi nefis ğâlib ve kuvvet-i şehvet ziyâde t̄alibdür lâkin ķati hırş göstermeyüp
teklîf-i h̄alvet ve aşîkâre ķaşd-ı şöhet kılmaya ğayet mâ fi'l-bâl cāriyenüñ cāmeḥ'ābını
ne cānibdedür görüp bile, 'âlem aġyardan ḥâli olduķda⁵ murâd cānı ḥâşıl kıla. Birazdan
ki mürġ-i ḥ'āb herkesüñ aşiyâne-i çeşminde ķarâr idüp 'âlem meyl-i cāmeḥ'āb itdi ve
her ķişi muşāḥabetden fâriġ olup ümîd-i istirâhatle⁶ firâşa yatdı. Ĥerif ķalkup yap yap
cāriyeden yaña vardı ve bir miķdâr te'emmül idüp ayaġın ucında durdı. Ba' de libâsın
çıkarpup 'üryân ü biryân 'acele ile dâḥil-i firâş-ı cānân oldu. **(S8b)** Ġâyet-i hırşından
büse ki sünnet ve muķaddeme-i ḥ'ān-ı vuşlatdur, yādına gelmeyüp bir uğurdan 'âlem-i
vuşlat hevâsına ve hemân cānı cāna ulaşıdırmaķ ricâsına düşdi. Pes sâķ-ı sîmîne yüz
sürüp ol genc-i nihâna el urdı. Zu'mınca arzu-yı dil ü cānına vâşıl olup maşlahatın
gördi. Şuġl-i ma'hûda bezl-i mechûd ve ḥuşul-i maķşûda şarf-ı meysûr u mev'ud
itdükdüden şöıra istedi ki ķollarını meyânına kemer ü sîmîninini der-âġuş u derber iyleye.
Nâ-gâḥ bir şadâ-yı cāngâḥ ile “oġul ben senüñ dedüġüñ cāriye degülüm. Ben ev bekçisi
olan 'acûze-i bî-dermân ve pîrezen-i bî-tâb ü tüvânım” didi. Misâfir miskin 'acûze-i
naḥse bî-ḥad nefrîn idüp “behey zâl-i ferhâdküş sen bu cāmeḥ'āba nireden geldüñ ve bu
mehlekeye⁷ beni ne fikirle şalduñ. Çâķ başdan evvel vâķi' ve muķaddeme-i cimâ' da
niçün vâķi' ḥâli inhâ ve keyfiyyet-i evzâ' vü eṭvârı i'lâm ü itbâ iylemeyesin.” Ol
'acûze-i murdâre vü müḥmele ve mekkâre eyitdi ki: “Yigit ne bî-ḥuzûr olursun n'ola
şimdi ķaddüm kemâna ve cism-i naḥîfim yaḥdâna dönüp aġzumda dişden nişâne
ķalmadıysa?⁸ Bir zamân idi ki serv-i gülşen gibi refâre gelsem 'âlem yolumda pâyemâl
ve bir cānibe sâye şalsam gören 'aşîk âşüfte-ḥâl olurdu. Ķarıcıķlar cimâ' itmek ķaziyye-
i mediyyenüñ zekâtın virmekdür. Ve anlaruñ ḥâṭır-ı nâ-şâdlarını ele almanuñ bevl⁹

¹ çadır-ı siyâhını: siyâḥ çadırını P; ² nazm: beyt P; ³ sâzkârı: kârı sâz-ı P; ⁴ müştâkuñ: 'uşşâkuñ P; ⁵ olduķda:
olduķdan şöıra P; ⁶ ümîd-i istirâhatle: istirâhat ümîdiyle P; ⁷ Mehlekeye: tehlikeye P; ⁸ ķalmadıysa:
ķalmayup P; ⁹ bevl: boh P

delüğine çöp şokmak ve kâfir kilisasına mum yakmak ve kör kuyuya koğa aşmak kadar sevâbı vardır dimişler. Eger dağı evvel niçün baña tenbîh itmedüñ ve tarîk-ı ‘adl ü inşafa gitmedüñ derseñ niçe yıllar idi ki ben bî-kem ü kâsıt bu maķüle şafâya râst gelmemiş idüm. Evvel vehlede mübâşereti h’âb ü hayâl ve lezzet-i ‘âlem-i mişâl zann idüp iħtilâm oldum şandum. Âħir bu düş degül devlete tuş olmak¹ ancak diyü uyħudan gözlerim açılıp güçle uyandım. Şimden gerü olan oldu giden gitdi. ‘Âşık-ı zârı olduğıñ cānâne hîle vü efsâne ile saña reng itdi ve bu cāmeħ’āba yatmışiken² beni yaturdup kendü tebdîl-i mekân idüp āher yire gitdi” diyüp ħatm-i kelâm iyledi. Ol ‘âşık-ı āvāre **(S9a)** hezâr ħacâletle yirinden kılķup cāmeħ’āb-ı nigārini arayup rāyiħa-i ‘anberin ve bŷy-ı zŷlf-i müşğininden buldı. Diledi ki hemân mâlik-i vaşl-ı cānân ola. Meger nigār ‘âlem-i h’âbdan bîdâr ve bu geçen mu‘āmeleye yorğan altundan nâzır u nigeħbân. Bir depme başup “yürü ey ħayr u şerden bilmez cāhil ve eyüyi kemden fark itmez ġâfil ü lâ-ya‘kil yüz yaşında bir ‘acŷze ile cem‘ olup bŷy-ı tebâh ve rŷy-ı siyâħından ne maķüle şaħş idüğünü bilmeyesin ve çehre-i murdârından vâķi‘ ħâle istidlâl kılmayasın senüñ gibi müħmelüñ öyle yâr u hemdemi ve ķarın ü maħremi olur” diyüp biñ dürlü ‘itâb ü kirişmelerle cevâb iyledi. ‘Âşık-ı miskîn ise ġâh liħâfin ve ġâh cāmeħ’ābinuñ³ eṫrâfin öpüp bî-ħad yalvardı ve va‘de-i bisyâr idüp her ne kim didiyse öñince vardı. Beyt:

Arada oldu niçe nâz ü niyâz

Vâķıf olmadı düşmen-i ġammâz

āħir ol ser ü serkeşi efsŷn u efsâne ile emrine rām ve ol āħŷy-ı müşķini esîr-i dām-ı iķdām ü ibrām iyledi. Lâkin evvelâ taşra varup ġusl-i pāk ve ol levş ü kederden kendüñi āyine-şıfat tâbnâk itmeyince cāme-ħ’āba girmek müyesser ve vuşlatuma lâyiķ olmak muķadder degüldür deyicek ol dağı fermân-ı dildârta taşra çıkup iġtisâl ü gerd-i televvŷ ü saħden pāk olmaġa şarf-ı mecâl kıldı. Ba‘de içeri girüp nigāruñ cāmeħ’ābına ‘azîmet ve meyl-i vuşlat ve şoħbet⁴ kıldı. Lâkin bu def‘a sür‘at itmeyüp yatan kimsenüñ Muķaddemen aħvâlin yoķladı. Ve zîr ü zîverin arayup revâyiħ-i ṫayyibesin istişmâm ve emrinde diķķat ü ihtimâm itdi. Yine kenârında ol ‘acŷzeyi ħâzır ve ol pîrezeni yanında yatur gördi. Ol ħâlde lâ-ħavle kŷnân yirinden kılķup bildi ki ol ‘ayyāre-i cihân mekkāre-i devrân bir vech-i imtiħân yine laṫıfe ķaşd idüp tebdîl-i mekân kılılmış. ‘Âşık-ı derdmend ķanda varacağıñ bilmeyüp ħayrân ü mestmend ve ġam-kŷsâr ü nejend iken ol şŷħ-ı cihānuñ şabra dermânı kılmayup ġül gibi bir köşeden ħandân ve

¹ devlete tuş olmak: -P; ²yatmışiken: girmişiken P; ³cāmeħ’ābinuñ: cāmeħ’ābuñ P; ⁴meyl-i vuşlat ve şoħbet: meyl-i şoħbet ü vuşlat P

zâhir ü nümâyân oldı. Hemân dem ‘âşık-ı zâr bî-ihtiyâr pehlüsine şarıldı. Bir dağı kenârından kıomayup şalıvırmedi, tâ câmeh̄‘âba girüp taḥşîl-i murâd ve tekmīl-i maḫşûd u fu‘âd itmeyince (S9b) ayrılmağa dermân olmadı. Çün ki şîve vü nâz gâyete ve tazarru‘ vü niyâz nihâyetine ermişidi. Dilber dağı ‘âşıkına müsâ‘ade ve terk-i mu‘âne vü mücâhede idüp zevḫ-i tām ve şafâ-yı mâ-lâ-kelâm ile derdmendün murâdını ḥâşıl ve maḫşûduna vâşıl kılup ol miḥnet ü belâ ve âşüb u cefâ âḫir bu vechile zevḫ u şafâya tebdîl ü taḥvîl olındı. *Yesseranallâhü te‘âlâ ve iyyâküm.** Nazm:

Cihân içre budur ‘âdet ezelden

Cefâ çekmek muḫarrerdür güzelden

Mesîḫâya kişi olmağa hemdem

Gerekdür tuta evvel şavm-ı Meryem

Çeker erbâb-ı ‘aşḫ evvel belâyı

Sürer dildârile âḫir şafâyı

Cihan içre muḫarrerdür bu aḫvâl

Belâsız bâl olmaz mârsız mâl

Çü bu rengin fesâne oldı âḫir

Ne söyler yine gör¹ râvî-i mâhir

-3-*

Hikâyet: Râviyân-ı aḫbâr² ve nâkilân-ı ḫikâyât ü esmâr böyle rivâyet ve ḫikâyet kılmışlardır ki: Evâ’il-i³ zamânda Cemâleddîn nâm merd-i şâḫib-ḫadr-i şîrîn-kelâm var idi ki iḫlîm-i ğarbiyyenün ḫall ü ‘aḫdi ḫüsn-i himmetine merbûṭ ve ḫıfz u zabtı ḫavme-i ḫimâyet ve ḫüsn-i⁴ kifâyetine müfevviṣ ü menûṭ olmuşıdı. Beyne’r-re‘âyâ ki vedâyi‘-i ḫâlîḫ-ı berâyâdur. ‘Adl ü dâdla meşhûr ve ḫüsn-i tedbîr ile nâmı dillerde mezkûr olup sa‘y u diḫḫatine nihâyet ve ḫüsn-i ‘adâletine ḫadd ü gâyet yoğıdı. İttifâḫ erbâb-ı ğamz ü nifâḫdan biri bir gün tenhâsına gelüp bu vechile taḫrîr-i kelâm ve taşvîr-i merâm idüp didi ki: “Ġarbiyyede filân kimesne ki mâl ü menâl-i bî-ḫadle şâḫib-i ḫudret ve aḫmâl ü eşḫâl ile şâḫib-i şervet⁵ ve miknetine gâyet olmayup ḫudreti bî-nihâyetdür. Dünyâ yüzinde ancaḫ bir zîbâ duḫteri ve âsmân-ı ḫüsnde tâbende aḫteri vardur. Bir yahüdî civânına ‘âşık olup her gün anuñla ‘ayş u ‘işret ve zevḫ ü şoḫbet ve ülfetden ḫâlî

* “Allah, bizim ve sizin işlerinizi kolaylaştırın”

¹ yine gör: gör yine P; ² aḫbâr: rivâyât-ı aḫbâr P; ³ Evâ’il: ilerü P; ⁴ ḫüsn-i: -P; ⁵ şâḫib-i şervet: şervet P

** Hikâye, P nüshasının 12a-14a yaprakları arasındadır.

degüldür. Yahūdî-i mezbûr ekşer giceler ol nigāruñ sarâyında mihmân ve menzilinde maḥfî vü pinhândur. Murāduñ ise bir gice ikisi bâde ile şoḥbet ve birbiriyle ‘ayş u ‘işret kılrken saña zarâfetle ḥaber virüp i‘ lâm ideyin ve öñüñe düşüp a‘ vān ü enşāruñla bile gideyin. Şek yokdur ki seni gördükde anlar külli ıztırâb idüp ḥavf u ḥicâba ve âteş-i bîm ü iltihâba düşerler. Ol zamân her ne kadar ki filori istersen alup murāduñ (S10a) deñlü ḥaḳlayup bir anda yine evüñe gelüp¹² baña daḥı müjdegâne mey virüp ḥaḳḳ-ı i‘ lâmı edâ ve pâ-müzdi aḥsen-i vechile ḳazâ iyleyesin.” Çün bu ḥaber meserret eşeri işitdüm, ol kimesneye ḥadden ziyâde du‘ âlar itdüm. Müterâşşıd-ı fırsat ve müterâḳḳıb-i şoḥbet ol diyüp ḥüsn-i va‘ deler kıldum ve bu ḳazıyyenün ḥuşûlini kendüme mevhibe-i yezdânî² bildüm. Bir gice firâşumda yaturken ol kimesne ‘acele ile çıkageldi: “Turma gel gidelüm meclis müheyyâdur” diyüp muḥkem ‘acele ile gitdi. Ben daḥı yanumca çokluḳ kimesne almayup üç dört adam rehväma muvâfıḳ ve maḥrem ü hemdem ile ‘azm iyledüm. Ol maḥalle ki vardum, ḳapuyı açık bulup bî-tekellüf iḳerü girdüm. Ne gördüm ki bir ‘âli şoffada tertîb-i meclis-i üns³ idüp her cānibi zîbâ nihālîlerle tezyîn ve bezmi mânend-i nüzhetgâh-ı firdevs-i berîn iyleyüp bir cānibe nigâr ile civân çâk giribân vuşlata cüyân olup oturmuşlar ve perde-i tekellüfü meyânlarından götürmüşler. Ellerinde cām-ı bâde ḥâḳırları⁴ küşâde biri birine kirişme vü nâz u lâbe vü niyâza meşgûl olmuşlar, bir tarafda sâzendeler nağme-i sazı âsmâna ve günûdeler tarab-sâzı sipihr-i gerdâna çıkarmışlar. Ruḥlar tâb-ı mülden gül gül ve diller neş’e-i şahbâ ile bülbül olup meclis içi terennüm ü ḡulḡul ile ḳolmuş. Ol dem ki nigâr-ı gül-ruḥsâr beni gördi, âşinâveş bî-tekellüf yirinden ḫırdı, “şafâ geldiñüz” diyü tehniye-i ḳudümü ve sâ’ir ‘ādât u rüsümü yirine getürüp şadr-ı meclise teklîf iyledi. “Çok zamân idi ki nâmiñuz işidüp muşâḥabetüñüze cānla ḫâlib ve muḳârenetüñüze mâ’il ü rāḡıb oldum.⁵ Bi-ḥamdi lillâh ki mülâḳâtiñuzla⁶ mükerrem ü muna‘im oldum” diyüp iẓhâr-ı iştıyâḳ⁷ kıldı. Yeñi başdan bezme ḫarâvet ve meclise şevḳ ü ḫâlet⁸ virüp sebûler meyden boşalup gönülleri şafâyıla ḫoldı. Dem-be-dem nigâr-ı ‘âlem maḳdemümden şād ü ḥurrem olup şafâlar gösterdi. Birḳaç piyâle devrân itdükdün şoñra cāriyeler birine güşe-i çeşmele işâret ve ḳulaḡına fisıldayup tevcîh-i himmet kıldı. Nâ-gâh bir boḡça aḳmişe-i zîbâ ve atlas u kemḫâ ve serâser ve dîbâ getirdüp daḥı ardınca iki kese dînâr-ı kâmilü’l-‘ayâr iḫzâr idüp “benüm efendüm bu muḫaḳḳarât şeref-i maḳdemüñ muḳâbelesinde saña benden hediye ve cüz’i iḫsân-ı bî-ımtinân ü ‘aḫıyyedür. Ḥüsn-i ḳabülle ḫâḫır-ı maḫzûnumı şād (S10b) ve

¹ gelüp: gelürsin P; ²mevhibe-i yezdânî: luḫf-ı şübḫâni ve mevhibe-i yezdânî P; ³meclis-i üns: meclis P;

⁴ḫâḫırları: ḫâḫırları ḡamdan P; ⁵oldum: idüm P; ⁶mülâḳâtiñuzla: ḫizmetiñüzle müşerref ve ḳatiñuzla P;

⁷iştıyâḳ: iştıyâḳ-ı bisyâr P; ⁸ḫâlet: leḫâfet P

bend-i ğamdan āzād iyle” diyüp ba‘ dehu dönüp yahūdīye hı̄ṭāb ü tevcih-i sū’āl ü cevāb idüp didi ki Nazm:¹

Nihāl-i kāmētūñ ey serv-i bālā

Bülend ü tāze kılsun² Hāḡ te‘ālā

Yavuz gözlerden itsün Hāḡ seni dūr

Gözinden medd-i ‘aynuñ nitekim nūr

“Ben senüñ muḡabbetüñe Cemāleddīn’i bu ḡadar ḡizmet ve bu deñlü aḡmişe ve denā’ır virmege şarf-ı himmet itsem gerekdür ki sen daḡı pāy-ı ‘azīmeti bisāt-ı himmete başt idüp ḡalkḡasın, evüñe varup iki benüm virdigüm ḡadar aḡmişe ve derāḡim tertīb idüp ‘ale’l-‘acele gelesin. Tā ki mihmān-nüvāzlıḡ itmiş olup ve elimüze³ ḡizmet ve geregi gibi ḡāṭırını ri‘āyet kılasın. Lākin şol şartla ki bir an ve bir sā’at eglenmeyüp tez gelesin” deyicek benüm daḡı bu kelimāta ḡāṭırım mesrūr ve taşavvur-ı belā vü ney-cereb ḡotardup tamām⁴ maḡrūr u memkūr oldum. Nā-gehān ol yahūdī civān emr ü fermān ber-ser diyüp ‘acele ile şitābān yirinden ḡıyām itdi. Ve bir sehl zamān baña munṡazır ol ki işte hemān geldüm diyüp ḡıḡıdı gitdi. Niçe müddet munṡazır olduḡ, gelmedi.⁵ Eṭrāfuma nigerān iken boḡça ile yanumda⁶ olan esbāb daḡı⁷ pinhān ve kese-i derāḡim daḡı naḡarımından ḡā’ib ü nihān oldı. Bildüm ki bu muḡaddemāt-ı vāhiye mekr ü ḡile ve civān-ı yahūdīyi meclisden ayırmaḡa⁸ bir vesile imiş. Ol fettāne-i cihān ve mekkāre-i devrān didi ki: “Ey aḡmaḡ u nādān ve bī-ser⁹ ü sāmān ne dersin ḡürmetüñ elde iken taşra ḡıḡup āb-rūyuñ dökülmedin ḡāneñe ‘azīmet iylerseñ izn ü icāzet ve destūr u ruḡşat muḡarrerdür. Eger nizā‘ vü cidāl ve ḡaşd-ı āşüb u kıṭāl kılursañ evümüze ḡarāmī geldi diyü feryād ü fiḡān ‘alāle-i bī-pāyān ile rüsvāy-ı cihān ve suḡre-i pīr ü civān itmek emr-i sehdür.” Gördüm ki ba‘de ḡarābi’l-başra ceng ü ḡavḡānuñ fā’idesi ve ‘aḡīb-i fevtü’l-furşata hengāmenüñ ‘āidesi¹⁰ yokdur Beyt:

Furşatunda düşmene viren amān

ḡaydefā gibi olısar bī-gümān

deyüp mecrüm u maḡmüm¹⁰ ḡırmān-ı tāmm ve melālet-i bī-encām ile ḡalkḡdum ve¹¹ taşra gitdüm. “İnşaallāhü’l-‘allām ben de seni bir gün bulup ḡaşd-ı intikām¹² idem”

¹ Nazm: Beyt P; ²kılsun: itsün P; ³ve elimüze: elünden geldiği ḡadar P; ⁴tamām: tamām mertebe P; ⁵gelmedi. Te’ḡir ü terāḡi edegördüm, gelmege çāre olmadı. P; ⁶yanumda: -P; ⁷daḡı: daḡı yanumdan P; ⁸ayırmaḡa: ayırmaḡıçün P; ⁹bī-ser: bī-‘aḡl P; ¹⁰aḡīb-i‘āidesi: furşat fevt olduḡdan şoñra hengāmenüñ zerre vü şemme fā’idesi P; ¹⁰mecrüm u maḡmüm: -P; ¹¹ḡalkḡdum ve: ḡalkḡup P; ¹²intikām:intikām-ı tamām P

diyü haclet ü dehşetle ‘azm idüp¹ cāriyeler arduca tahta kaçup şemâtet ve suhreye alup hâdden ziyâde **(S11a)** ihânet itdiler. Henüz ol hacâletün eşeri hâtırımdan zâ’il ve qalbümden hâli vü ‘âtil degüldür diyüp sâkit ve dehânına mühr-i sükût urup hâmüş u şâmit oldu. Meşnevî:²

Zen-i mekkârenün çokdur füsûmı
 Hâkîkat merd olan olmaz zebûmı
 Şağın memkûr olup efsânesine
 Olup bî-hûde varma hânesine
 Ederler şoñra bir vechile mağdûr
 Ki dilden hergiz olmaz guşşası dūr
 Esir olmak ba‘id olmuş beşerden
 İlâhî şaqla bu havf u haţardan

-4*

Hikâyet: ‘Uqde-küşâyân-ı cihân ve nükte-şinâsân-ı devrân bu yüzden taqrîr-i hâl ü i‘lâm ve inhâ-yı mâ fi’l-bâl iylemişlerdür ki: Zürefâdan biri ki muhâbbet-i zenânla ma‘rûf ve meveddet-i nisvânla mevşûf idi. Bir gün ‘ale’s-seher yârân-ı şafâyla bir köşeden güzer idüp ‘arifâne seyrâna ve seyr-i küh u beyâbâna tâlib u râğıb olmuşıdı. İttifâk bir alay zenân u fırka-i hûbân manend-i serv-i hürâmân şalınup bir güşeye güzerân olurken içlerinden biri ki serv-i ser-firâz gibi hüsniye ser-âmed ü mümtâz-ı âfet-i cân ve şüh-ı cihân birkaç def a benden yaña nigerân oldu. Ben dağı andan yaña tevcih-i nazâr ve taqlib-i başâr kıldum. Âhir aralarından çıkup yanuma geldi. Evvel selâm ü kelâm³ andan şoñra başı-ı bisât-ı peyâm⁴ kıldı. Didi ki: “Acabâ sizden bî-gâne iken ne cihetden⁵ âşinâ olduk. Tereddüd-i nazâr ve tevcih-i başâr şek yokdur ki âşinâlık cihetinden ve rüşenâlık hayşiyetinden gerekdür. Ben sizün kim olduğıunuz bilemedüm ve bir vechile tedârük kılamadum.” Ben eyitdüm: “Ey bâğ-ı leţâfetün servi ve ey çemenzâr-ı melâhatün turfa tezervi! Gerçi evvelden sizünle âşinâlık ma‘düm ve kim olduğıunuz yanımızda nâ-ma‘lumdur. Lâkin hüsniye himmetünüz olursa şimden şoñra bir vechile âşinâlık kılalum ki cümle âşinâlarımız bî-gâne ve kıssa-i Şirîn ü Ferhâd aña göre⁶ bir qurı efsâne olsun.” Ol dağı biraz ‘işve vü nâz ve şiveye ser-âğâz idüp ‘âkıbet

¹ ‘azm idüp: hâneme ‘azm itdüm P; ²Meşnevî: Beyt P; ³ kelâm: peyâm P; ⁴peyâm: kelâm P; ⁵sizden bî-gâne iken ne cihetden: sizünle ne cihetden bî-gâne iken P; ⁶göre: nisbet P

* Hikâye P nüshasının 14a-17b yaprakları arasındadır.

rām ü giriftâr-ı dâm-ı ihtimâm oldu. İkimiz dağı vuşlata tâlib ve cân ü dilden mâ'il ü râğib oldu. Hemân bir halvet-cây ve bir gûşe-i sarây bulunmağa mevķûf kaldı. Ol dem nigâr-ı gül-ruhsâr eyitdi: “Yüri imdi **(S11b)** bir hâli yirüñ varısa gidelüm ve senüñle rûzgâr-ı zorkârdan dâd alup bir miķdâr zevķ idelüm.” Ol kimesne eyitdi: “Ben bu şehirde ğarîb ve bî-naşîbüm ne bir hâli odaya ve ne bir i' timâd idecek âşinâya ķadırüm. Bu bâbda yine ihsân ve bir yire gelmege dermân ancaķ senden olur.” Pes ol ‘ayyâr ü mekkâre bir zamân dürlü dürlü efkâra düşüp âhir baş ķaldırup “gel gidelüm ben bir âşinâ buldum ve hâli köşe tedârük ķıldum” diyüp önine düşüp gitdi. ‘Acele ile yürüyüp çok mesâfe kaç' itdi. Bir zamân gıtdikden şoñra bir büyük ķapuya gelüp bî-tekellüfâne açup içerü girdi. “Hay ev ıssı ķadın bunda mısın?” diyü çağırdı. Meger ev ıssı dedüği bir ‘acüze imiş. Çıķageldi, “oğul hoş geldüñ şafa geldüñ” diyüp i' zâz ü ikrâmla selâmın aldı ve hizmet nedür diyü şorup maķşûd n'idüğünü bildi. Önlerine düşüp ikisini bir hâli odaya getürüp kilid bahâ aldudıktan şoñra içerü koydı. Ve bir haşır ile¹ bir bardaķ ve iki dane tabaķ getürüp meclis esbâbın düzdi. Ve üzerlerine ķapuyı çeküp gitdi. Anlar dağı öyleden ikindüye dek oturdılar. Perde-i tekellüfi ber-ķaraf idüp ortadan göturdiler. Giderek² eşnâ-yı muşâhâbetde biri birinüñ adların şordılar. Nigârüñ adı Reyhâne ve laķabı cânâne, ‘aşıkınıñ nâmı Şengül ve laķabı mestâne imiş bildiler. Çün ki bir zamândan şoñra ikindi ezânı okındı ve âvâze-i hayy ‘ale'l-felâh erbâb-ı zühd ü şalâhuñ ķulaķlarına toķındı. Reyhâne i' tizâre başlayup “şimden şoñra yap yap meskene ‘azîmet ve bize destür u ruşsat zamânıdır. Lâkin dağı gitmezden evvel burada pâk ğusl idüp âbdest alup namâzı edâ itmek ve andan şoñra evden cânibe gitmek gerekdür. Egerçi ğarîķ-ı deryâ-yı cürm ü günâhum namâzım fevt olduğına râzı degülüm. Ne deñlü zaķmet ise ‘acüzeye söyle ki bir destî³ şu getürdüp bu hizmeti edâ iyle” didi. Şengül dağı fermân senüñ diyüp ol ‘acüze-i zamâneyi çağırup yanına da' vet ve bize ğusl için bir destî şu getür diyü vâfir minnet iyledi. Elin cebine şoķdı ki birķaç aķça çıkarup ‘acüzeye vire, ol dağı **(S12a)** bu muķâbeledde destiyle şuyı getürdivirüp bu hizmeti göre. Reyhâne kaķıyup muķkem bî-ķuzûrlıķ gösterdi: “Ne revâdur ki sen benüm için⁴ hârcanasın benüm saña muķabbetime bâ'is_ merd-i ‘âķil ve muşâhâbetime ķâbil olduğuñdur, yârân devletinde çokluk aķçaya pula ihtiyâcımız yoķdur. Hele evvel bizüm yanımızda olan hârc olınsun, yetişmezse senüñ keseñe dağı el urula ve bizüm mâlik olduğumuz mertebe kifâyet itmez ise ol ihtimâl de görüle” diyüp kendüsi birķaç aķça virdi. Ve destî ile şuyı alup ğusl itmek için libâsların çıkaradı ve ol hücreye muttaşıl

¹ haşır ile: haşır ile P; ²Giderek: -P ³söyle ki bir destî: söyle baña bir destî ile P; ⁴için: aķça P

bir hâlice hücreye dağı vardı. Anda pāk ğusl idüp âbdest aldı. Ve libâsın giymekiçün yine evvelki hücreye geldi, tamâm ğuzû¹ ü ğuşû¹ ile namâza tûrdı. Namâzdan şoñra evrâd okıyup cenâb-ı Bâriye tazarru¹ ü zârıya başladı. Ve tesbiħin eline alup¹ tevbe vü istiğfâr ve girye-i bî-ihtiyâr iyledi: “İlâhî bugün nefsum hevâsına uyup bu maķûle cürm ü günâh itdüm, sen ‘afv iyle” diyü hâl-i tebâhın ağladı. Âħir şol kadar tevbe vü istiğfâr itdi ki aña dağı ğayret gelüp bir ‘avrat-ı nâķišetü’l-‘aķl iken bu mertebe istiğfâr idüp cenâb-ı Hâķķa teveccüh iyleye ve mağfîret taleb ide,² ben niçün merdânelik itmem ve ağlayup istiğfâr ü nedâmet tûriķına gitmem diyüp ol dağı ‘acûzeden bir desti ile şu alup ve Reyhânenüñ yanına gelüp arķasından libâsın çıkarup bir bir şoyındı. Ve anuñ ğusl itdüğü yire varup pāk ğusl itdi. Andan âbdest alup istedi ki gönlegin giyüp Reyhânenüñ yanına gele ve tamâm gitdükdün şoñra namâza mübâşeret kıla. Gönlegini ķodugı yirde bulımadı; “vay nigârın ķandasın libâsumı getür giyineyin” diyügördi. Gelmege çâre vü imkân olmadı.³ Ol evvelki odaya geldi ve etrâfına ğayretle nâzar şaldı. Gördi ki ne libâs ü esbâb var ne nigâr. Kendüden ğayrı anda yok, deyyâr ne kadar ki arayup sa¹ y iyledi, ‘avretini setr idecek kadar bir eski bez pâresi eline girmedi. Ķapunuñ ardında tûrup daķķ-ı bâb ve ol ‘acûze-i nahse tez gel diyü ıztırâb iyledi. Ve ğusl iderken libâsı ğâ’ib olduğunu ve nigâr gidüp kendü ‘üryân ü biryân (S12b) ķldığunu ğaber virdi ve ol delle-i muhtâleyi gördüñ mü diyü aĥvâlini şordı. ‘Acûze eyitdi: “Bir laĥzadan evvel anı bir boĝça esbâbla gördüm ve ‘acele ile ķapudan çıkarırken yâ seyyî nireye gidersen diyü şordum. Baña refîķüm ğuslden şoñra bir miķdâr istirâĥat idüp uyĥuya vardı ve bu kirlenmiş esbâbları virüp var evden yunmuş esbâb getür diyü beni gönderdi. Hemân yine geldüm, eglenmezin” diyü cevâb virdi. Şengül-i mestânenüñ bu ğaberinden içdüğü şarâb başına şıçrayup ayıldı ve n’iyleyecegin bilimeyüp ‘aķlın şaşırup bayıldı. Bildi ki ol sehĥârenüñ yol üstünde giderken âşinâlık itmekden ğarâzı ve sâ’ir evzâ¹-ı ğarîbeden murâdı dâne vü dâm ve esbâbum almaĝıçün mekr ü ĥîle itmekden iķdâm ü ihtimâm imiş. İstedi ki ol ‘acûzeyeye hücüm idüp bir miķdâr kendüyi bildüre ve Reyhâneyi esbâbile her ķanda ise aña beher-ĥâl buldura. ‘Acûze bu aĥvâli duyup⁴ çevre yanında olan ‘avrât ü etĥâle⁵ “meded müselmânlar gelüñ ben faķîre ve bî-günâhı bu zâlimüñ elinden aluñ” diyince üzerine ol kadar ‘avrat ve oĝlan üşdi ki ĥesâbını Allâhdan ğayrı kimse bilmez ve ķalem-i ķazâdan ğayrı⁶ a¹ dâdını tedârük kılmaz. Kimi “Bre inşâfsız ķoca şaķalıña aķ düşmiş dağı fişķ u fücûra tâ’ib olmazsın ve yüz ķaraluĝı idüp⁷ ve ne

¹ alup: alup ĥadden ziyâde P; ²ede: iyleyüp ĥâlin ağlaya, ya P; ³olmadı: olmadı. Aĥir cân başına şıçrayup P; ⁴duyup: bilüp P; ⁵‘avrât ü etĥâle: ‘avrât ü etĥâl ve ahâli vü ‘ıyâle P; ⁶ğayrı: ğayrı nesne P; ⁷olmazsın ve yüz ķaraluĝı idüp: olmaz S

maķûle kabâhate iķdâm itdügün bilmezsin” diyüp kimi daķı “bir torba şaķalla ‘avrat ardınca yilersin ve gördügün nigârlara mâ’il olup diş bilersin. La‘net senün gibi pîr-i nâ-bâliĝa” diyüp her cânibden anı çeküp çevirdiler. ‘Uryân u ser-gerdân ve müteħayyir ü bî-dermân ħaldı. Bir müselmân esirgeyüp setr-i ‘avretçün arķasına bir eski gönlek giydürdi ve ol mezâhimden güçle taşra çıkarup aħvâlin ħayurdi. Tâ vaķt-i şâm ya‘ ni aħşam olup ‘âlemi ħarañluķ başdı, ħanâdil-i encümeni dest-i ħudret zencîr-i keħkeşânla ħubbe-i lâciverdîye aşdı¹ Dermend kişi evini açık bulup içerü girdi. Ķaçan ki ħatunı anı bu şüretle gördi, ħarañluķda bilemeyüp ħışım la yirinden tırdı ve “bre dilenci bu zamânda müselmânlaruñ evlerine ħırsızlıĝa mı girersin” diyü bir ‘asâ ile üzerine yürüdi. “Bre benem urma” diyince ol mestûre ħayrân ħalup “bre er bu şüret² ve **(S13a)** bu hey’et nedür?³ Seni böyle kim şoydı ve bu köhne pelâse kim ħoydı, giydügün libâs-ı fâĥir evvel ü âĥir nice olmuşdur söyle ve ħanda gitdi, bir bir baña beyân iyle” diyince toĝrusın demege ħâdir olmayup “bir yirde yatmış ve bir miķdâr meyl-i istirâĥat itmişidi. Ħarâmîlerden biri gelüp şoymuş ve ĝafletde iken beni bu ħâle ħoymuş” diyü cevâb viricek ol ħatun bu cevâba râziye olmadı ve tesellis bulmadı. Âĥir ‘ayân ü ‘özr idüp bir bir ser-güzeştini aña beyân ħıldı. Hemân ki ħaziyye ma‘lûm oldu, feryâd ü vâveylâya başlayup ceng ü ħuşûmete âĝâz ħıldı. “Çünkü benüm üzerine fâĥişe taşarruf ider ve tārîķ-ı dâlâlete gidersin, min ba‘d ben senün taĥt-ı nikâĥında olmazam ve olursam da bir sâ‘at⁴ firâşuñda ħarâr ħılmazam. Elbette beni boşa” diyüp üzerine hücum itdi. Ol daķı bu felâket arasında tehevür idüp ‘avratını üç talâķ boşayup ol gice yârân odasına gitdi. Başına gelen felâketleri yâd idüp şabâĥa dek ĝam u miĥnet deryâlarına batdı. ‘Ale’s-şabâĥ ħatunı ħâkimü’l-vaķte varup erini şer‘e da‘vet idüp⁵ zimmetinde onbeş biñ aķça mehri var idi anı istedi. Ol daķı yemîninden nükül idüp iķrâr ü i‘tirâf iyledi. Çün ol mehri mu‘accelin virmege iķtidârı yoĝıdı, mücib-i şer‘-i şerîf-i vâcibü’t-teşrîfle ħaps itdiler. Evinden ĝayrı şatacaķ nesne yoĝıdı, âĥir deyn için onı şatdılar. On biñ aķçasını ödeyüp beşbiñi⁶ bâķi ħaldı. Kendüsi maĥbûs ve edâdan me’yûs olup tazarrü‘a meşĝûl oldu. Bu belâlardan ĝayrı bir iki kiçirek evlâdı bulndı, anaları gitmekle yetîme döndiler. Her birin bir müselmân alup terbiyelerine iltizâm gösterdi. Kendüsi tabi‘iyye-i dîn için iki yıldan ziyâde maĥbesde muķîm oldu. ‘Âķıbet bir ehl-i devlet ħâline teraĥĥum idüp zekâtından beş biñi edâ ve rızâen lillâhi te‘âlâ ħaşmına ħazâ iyledi. Ħapisten çıkup ol diyârda tırmaĝa ‘ar u ħarâr üzerine firâr ihtiyâr

¹ başdı..... aşdı: başdı S; ²bu şüret: bu şüret ne şüretdür P; ³nedür: ne maķûle hey’etdür P; ⁴sâ‘at: sâ‘at daķı P; ⁵idüp: ve hezâr dürlü şeķa vü şirret iyleyüp P; ⁶beşbiñi: beşbiñ aķçası P

idüp başın aldı gitdi. Taqdîr-i rabbâniyle maħrûsa-i Bursa'ya varup misâfir-i diyâr-ı
 ‘adem olıncaya dek qarâr itdi. İmdi (S13b) bu cümle belâ ve bu deñlü qazâ ol
 ‘ayyârenüñ bir kere gûşe-i çeşme nazarından ve mekr ü hîlesiyle şûr u şerrinden¹
 olmışdur. ‘Âkıl odur ki her gördüğü şürete nigerân ve bulduğı kabâhâti idüp soñucu
 nâdim ü peşimân olmaya. Nitekim dimişler ve taqrîrinde şekerler yimişler. Meşnevî:²

Şoñ peşimânlıg işşı itmez imiş

Guşşası tâ ölince gitmez imiş

‘Âkıliseñ hevâya meyl itme

Şâhrâhı koyup ‘abeş gitme

Âşinâ olmayana kılma peyâm

Yoksa iyler esîr-i dâne vü dâm

-5-*

Hikâyet: Rivâyet iderler ve böyle³ hikâyet kılurlar ki: Meger bir şehirde birkaç
 ‘ayyâr ve ħarâmî vü țarrâr zuhûr idüp müselmânlaruñ dâ'imâ emvâl ü esbâbın
 uğurlayup renglemekden⁴ ħâli degüller idi. Şehrüñ ħâkimi bunlaruñ biraz zamân ardın
 gütdi. Âħir serdârlarını bir yirde ele getürüp muħkem siyâsetle⁵ şehri gezdirdi. Ħalkâ
 ‘ibret olmağıçün aşmayup çengâle urdı ve üç gün çengâlde țurmasın murâd idindi.⁶
 Lâkin muħarrer bildi ki eger bekletmez ise aħşamdan soñra ‘ayyârlar gelüp anı⁷
 çengâlden indirüp⁸ alurlar. Üzerine bir ehl-i idrâk cüst ü çalak ħapucı bekçi koyup
 “zinhâr leyl ü nehâr üç gün buradan gitme ve uğrılmazlar diyü şaħın ihmâl itme ve illâ
 soñra seni anuñ yirine çengâle urup siyâset ve ħalkâ seni mûcib-i ‘ibret itmek
 muħarrerdür” diyü işmarladı. ħapucı daħı ħizmetinde ikdâm ü ihtimâm üzre olup ol
 gün aħşam olıncâ⁹ bekledi. İttifaħ bu şehrüñ siyâsetgâhı maħallâtıdan țaşra meħâbire
 ħarîb¹⁰ yirde vâki‘ olmuşıdı. ħaçan ki aħşam erişüp ‘âlem ħarañluħ oldu, ħapucı çengâle
 meş‘al yakup ețrâfı muħkem cüst ü cü kıldı. Ħavfindan her cânibe diħħatle națar şaldı.
 ‘Ayyârlardan biri gele diyü dört cânibini gözedürken nâ-gâh gözi bir çadıra țoħındı.
 Gördi ki bir mezâruñ üzerine çadır ħurmuşlar ve ol çadıruñ içinde bir kimesne görünür.
 ‘Ayyârlardan ola diyü muħayyed oldu. ‘Âħir țuramayup görmege vardı ve bî-tevaħħuf¹¹
 çadır içine girdi. Gördi ki bir serv-ħâmet perî-şüret bir ħatun anda oturmuş ve bu maħûle

¹ şûr u şerrinden: şer u şürından P; ²Meşnevî: Beyt P; ³böyle: bu țarîħla P; ⁴renglemekden: rencide
 itmekden P; ⁵siyâsetle: siyâset idüp P; ⁶edindi: edinüp anda eglenmesini rây gördi P; ⁷gelüp anı: gelürler
 ve anı țarâfetle P; ⁸indirüp: çıkarup P; ⁹olıncâ: olıncaya dek P; ¹⁰ħarîb: ħarîb menâzilden bir P; ¹¹bî-
 tevaħħuf: bî-tevaħħuf hemân P

* Hikâye P nüshasının 17b-20b yaprakları arasındadır.

tenhâ yirde havfi gönünden çıkarmış,¹ bir tâze mezâruñ üzerinde² ol kadar gözyaşı dökmiş ki mezâruñ üstini ıslatmış **(S14a)** ve hâkine yüzün gözin sürmekle çehresi toz u toprağ olup garîb şekle girmiş. Kaçan ki kapucu anı bu şekilde gördi, bî-vaqt mezâr üzerine gelüp feryâd ü figân itdüğünün aşlını şordı. Ol hatun dağı bir âh-ı sūznâk çeküp derd-i derūnını taqrîre³ başlayup eyitdi ki: “Bu tâze mezâruñ şâhibi helâlüm ve hayâtında sāye-şıfat yolumda pâymalim idi. Beni aña dağı bālīga olmadın virmişler idi. Gözüm açdum anı gördüm, dāmānuma andan gayrı kimsenün eli degmedi. Bir müddet idi ki anuñla şîr ü şeker gibi alışup yıldızımız barışmış ve âb ü hâkimiz biri birine karışmış idi. Bir lahza görmesem şabr u qarârüm qalmazdı. Ve ol dağı hem-çünân bir an ve bir sâ‘at bensiz olmazdı. Gündüzler aḥşama dek muşâhabeti ārām-ı cānum ve giceler şabâḥa dek taḥtgâh-ı sîminde şâh-ı cihānum idi. Rūzgāruñ şer ü şurundan gâfil olup ‘ayş u ‘işretten hâli vü ‘atıl degül iken nāgâh fermân-ı ilâhî erişüp üç dört gündür ki fevt oldı ve dār-ı fenādan milk-i beḳāya rıḥlet kıldı. Beni garîb koyup gitdi. Vücūdumı âteş-i firḳate yaḳup kül itdi. Her ne kādar ki feryâd ü figân itdüm ve göz yaşların döküp nâle-i bî-pâyân itdüm, âteşim söndürmedi. Evde ansız qarâr itmege mecālüm qalmazdı. Ve şabırla cānuma cebr idegördüm, qatlanmağa imkân olmadı. Âḥir bunı fikr itdüm ki birkaç gün gelüp üzerinde yatam ve hâkini çoçup kabri üstünde uşanınca mātemin tutam. İntikâl ideliden berü kirpikli gözüm yummadum ve bir lahza ḥuzūr u istirâhat kılmadum. Şimdiki hâlde gördüğün gibi çadır-ı felek altında zerd u zâr bî-şabr u qarâr mezârı hâkini der-kenâr itmekden hâli degülüm” diyü cevâb virüp yine ağlamağa meşğul oldı. Kapucu gördi ki nıḥfu’l-leylde aḡyârdan⁴ hâli olup nigârla bir çadır altındadır, māni‘ vü mezâḥim yok vuşlat sevdāsına ve anuñla cān cāna olmaḳ⁵ ve gönülün yabāna atılmaḳ ricāsına düşdi: “Begüm ağlama ve ḥasretle cān u ciger taḡlama. Beyt:⁶

‘Ālemün hâli budur böyle gelür böyle gider

Gönül āyinesine yok yire gel virme keder

Neşr:⁷ diyüp “n’ola eger helâlün öldiyse sen sağ ol qabül idersen ben de ölince kuluñ olayum ve tezevvüc idüp ölinceye dek senünle qalayum, **(S14b)** her ne ḥizmetün varısa tekliḳ iyle, emr ü fermân senündür. Devletünde māl ü menâle ihtiyâcım yokdur ve esbâb ü emlaküm ḥadden ziyâde çokdur” diyüp muḥkem yalvardı ve her ne didiyse önünce vardı. Nigâr dağı şimden gerü ağlamanuñ fâ’idesi yokdur⁸ ve kapucunuñ söziyle

¹ çıkarmış: götürmüş P; ²üzerinde: üzerinde ağlayup P; ³çeküp.... taqrîre: çeküp aḥvâlini taqrîre ve derd-i derūnını taşvîre başlayup P; ⁴aḡyârdan: ‘âlem aḡyârdan P; ⁵olmaḳ: -P; ⁶Beyt: -P; ⁷Neşr: -P; ⁸yokdur: olmaduḡını bildi P

biraz müteselli olup gözlerinin yaşını sildi. ‘Avrat degül mi kapucu ile gülüp oynamağa başladı. “Yazılmış da yuyulmuş ve ölmüş ardınca ölmüş yok” diyüp mâtemden fâriğ oldu. Kapucu dağı nigârla şöhbete ve tenhâ¹ çadır içinde muķârenet ve ülfete belki eglenmeyüp mucâma‘ata meşgûl oldu. Bir zamândan sonra kapucunuñ² çengâldeki ‘ayyâr fikrine geldi. Cân başına şıçrayup çadırdan taşra geldi ve çengâlden yaña sür‘atle nazâr şaldı. Gördi ki ‘ayyârlar çengâldeki harâmîyi uğurlamışlar. Ol dem âh idüp kendüyi yirden yire çaldı ve iki taş eline alup gögsin döğmege ve kendüye ilenüp söğmege başladı. Feryâd ü fiğânı ‘âlemi tıtdı ve itdüğü zevkleri burnından gelüp unuttı. “Diriğâ yarın beni çengäle urısarlar” diyüp ‘aklı başından gıtdı. Nigâr anı bu hâlde görüp n’olduñ diyü yanına geldi.³ Vâkı‘ hâli diyüp yine ağlamağa yüz tıtdı. Âhîr hatun bunu esirgeyüp çadır içine aldı ve “ağlama, ben saña bir tedârük idüp çäre buldum” diyüp gözinüñ yaşların sildi ve eyitdi ki: “Ne ğam çekersin, bu mezârda olan meyyiti kıazup çıkaralum ve ol ğâ‘ib olan ‘ayyârıñ yirine zarâfetle çengäle uralum.⁴ Anı şanup ırakdan fark idemezler, hâla senüñ derdüñe bundan eyü dermân olmaz.”⁵ Kapucu bunu işidüp şâd⁶ ve bend-i ğamdan âzâd oldu. Hemân sâ‘at kabri açup ol bîçâreyi çıkardılar ve kefenlerini giderüp bî-günâh çengäle urdılar. Andan gelüp fâriğü’l-bâl âsüde-hâl olup oturdılar. Kapucu bu mülâhazaya düşdi ki “acabâ yarın çengâlde olan meyyitüñ kim idüğünü bileler ve fark idüp mâbeyni temyîz ideler mi yoksa duyulmayup gide mi?” dirken hâtırına geldi ki ‘ayyârıñ şakalı yoğıdı ve çıkardığı meyyitüñ şakalı bir torba var. Hemân dem tekrâr ğuşşaya düşüp ‘aklı şaşdı ve ‘avrata hayretinüñ **(S15a)** sebebini ve ıztırâbınıñ aşlını beyân itdi.⁷ Ol mekkâre eyitdi: “Bundan ötüri niçün bî-ħuzûr olursın anuñ ‘ilacı kâbil ve tedârüke müteħammildür. Tekrâr meyyiti çengâlden çıkarup alalum ve şakalını üşenmeyüp bir bir yolalum, andan sonra yine uralum. İşüñ şoñı neye varur görelüm.” Pes bîçâre meyyiti indirüp tel tel şakalın yoldılar. Yüzinde şakaldan eşer kıomayup şeklini bu vechile tağyîr itdiler. Tamâm olduĝdan sonra yine çengäle urdılar. İrtesi ‘âlem seyrine gelüp kimesne farkıla muķayyed olmadı. Herkes⁸ anı şanup bu hîle ile kapucu siyâsetden kıurtıldı ve ol hatunı nikâhla⁹ tezevvüc itdi. Niçe zamân hatunı olup ‘ömür geçürdiler.¹⁰ Dem-be-dem kapucıya muħabbet ve meveddet da‘vâsın iderdi. Kapucu dağı ahvâli bilüp sükûtle cevâb virirdi. Birkaç yıldan sonra kapucu miskîn mevt¹¹ döşegine düşdi. Bildi ki fevt

¹ şöhbete ve tenhâ: şöhbet ü hâlvat P; ²kapucunuñ: kapucunuñ meger P; ³geldi: geldi. Ol dağı P; ⁴uralum: uralum. Gören çengâlde P; ⁵bundan eyü dermân olmaz: dermân olmaz bundan eyü P; ⁶şâd: şâd u ğandân P; ⁷etdi: iyledi P; ⁸Herkes: Her gören P; ⁹nikâhla: nikâh-ı şer‘i ile P; ¹⁰geçürdiler: geçürdi P; ¹¹mevt: ölüm P;

olmak muqarrerdür vaşiyet kıлмаğıçün maħalle cemā'atini da'vet itdi.¹ Ve ħatunuñ mehr-i mü'eccelesini ve şemen ħişşesini çıkarup gözi baqarken kendü eliyle teslīm itdüğünden ğayrı emvālinden üç biñ aqça daħı çıkarup cemā'ate karşı ħatunına başkaca virdi ve “ħatun bu üçbiñ aqçayı saña anuñiçün² virdüm ki öldükden soñra benüm daħı bir bahāne ile şaçalum yolmayasın ve evvelki ħelālüne kıldığüñ cefāyı baña kılmayasın” diyüp cemā'ate “müselmānlar siz daħı tazarru' idüp şefā'at idüñ, āħir vaqtümde³ ħayra delālet idüñ ümıddür ki şefā'atüñüz kabül idüp şaçalum yolmaya” diyince ħāzır cemā'at bir uğurdan⁴ şefā'at itdiler. Ve bizim ħatırımuz için bu maqūle kabāħat iyleme diyüp belki vāfir yemīnler virüp andan soñra gıtdiler. Qapucı derdmend āħir bu ħavfla dünyādan intikāl ve dār-ı fenādan dār-ı beķāya irtihāl iyledi. Nazm:⁵

Olup zen kısmınıñ mekriyle memkūr

Seni sevdüm der ise olma mesrūr

Severler variken māl ü menālün

Yolarlar soñra şaçuñla şaçaluñ

-6-*

Ĥikāyet: İhvān-ı vefādan ve yārān-ı şafādan biri ħikāyet idüp eydür: Bir tārıħde elüme qazādan bir miqdār kısmet aqçası girdi. ‘Acabā bunu nireye şarf itsem diyü efkāra düşdü. Ĥatıruma geldi ki firāş için bir cāriye alam⁶ ve qarıdan **(S15b)** uğurlayın ğāhi sīne-i bī-kīneme şaram. İttifāķ bazare varup tervīħ memeli nazīri yok demeli bir taze ħüsni bī-endāze aldum. Ol daħı firāş için aldıģum bildi, beni al diyü tazarru' idüp iştıyāk⁷ kıldı. Çün alup eve getürdüm, ħatunumu görüp melül oldu. Ĥatunım daħı anı görüp muhkem ğazaba geldi. Sen pīr olasın, taze cāriyeyi n'iyilersin diyüp ta' n ü teşni' a başladı. Ben daħı muqayyed olmayup sükūt ihtiyār itdüm ve berāy-ı maşlahat müdārā tarīķına gıtdüm. Ĥatunım daħı⁸ muhkem gözetmege başlayup ardumdan kesilmedi ve cāriye ile mu'āmele itmege kımayup fırsat bulmaģa çāre ve imkān⁹ olmadı. Āħir bir gün ħatunım vaz'-ı ħaml idüp bir oğlancaģımız oldu. Ĥatunuma şoffada döşek bıraģub yaturdılar,¹⁰ etrāfin alup yanına oturdılar. Ben hemān

¹ itdi: itdi ve āħvatını tedārük idüp lāzım olan aħvāli vaşiyet itdi. P; ²anuñiçün: ol muķābelede P; ³vaqtümde: vaqtümdür P; ⁴uğurdan: uğurdan aģaz idüp P; ⁵Nazm: Raħmetullāhi 'aleyhi raħmeten vāsī' aten. Beyt P; ⁶cāriye alam: cāriyeye virem P; ⁷iştıyāk: 'arz-ı iştıyāk ⁸daħı: beni P; ⁹imkān: dermān P; ¹⁰yaturdılar: yaturdılar ve kıoñşı qarıları P

* Ĥikāye P nüshasının 20b-21b yaprakları arasındadır.

furşatı gānīmet bilüp¹ cāriyeye gel diyü göz ucıyla bir işāret kıldum. Lākin şofum ve dülbendüm giyüp “ben taşra bir maşlahata giderüm sizi hūdāya ışmarladum” diyüp havlu kapusına toğruldu. Havlu kapusına qarīb bir odamız var idi ki hatunım yatduğı şoffaya nāzır bir penceresi olup dīvārı ol şoffaya muttaşıl ve penceresinden şoffaya inmek kābil ve öte cānibde kapusı havlu kapusına muķābil idi. ‘Ale’l-fevr havlu kapusını koyup ol odanuñ içine girdüm ve cāriyenüñ gelmesine muntazır olup tırdum. Cāriye daħı ba‘zı hizmet bahānesiyle arduca geldi ve beni ol evde kendüye muntazır gördi.² Eline bir süpürge alup odayı süpürmege başladı. Ben daħı cāriyeyi dört ayaklı idüp işledüm ve ardından cimā‘a mübāşeret idüp ‘acele ile mücevveze ve şofi daħı çıkarmayup bu şekilde işe başladum. Meger bundan evvel bir kuzucık almışdum. Boğazlamağa kıyamayup beslemiş idüm. Ol kuzucık zamānla büyüyüp bir yavuz қоç olmuş idi. Kimseyi boynuzla urup incitmesün diyü ekşer zamān havlu kapusına qarīb yirde zincir ile bağlardu. Kal‘a-i ahenine boynuz³ urşa yıkardı ve kendü şınarı қоçla тоқуssa күtүrdisi ‘ayyuқа çıkardı. Haberimiz yok bu қоç zincirin kırup boşanmış ve gezerek kapudan içerü girüp (S16a) beni hareket ider görüp bī-gāne şanup⁴ biz de cāriye ile odanuñ içini devr iderek ol şoffaya nāzır olan pencerenüñ muķābelesine gelmişüz. Қоçdur ardına çekilüp haberüm yoğiken götüme bir baş ile çaldı ki⁵ cāriye ile ikimiz şoffaya bir uğurdan yıkılıp düşdük. Bu şüretle rüsvāy olup ikimiz daħı şaşduқ қалқup hatunım yüzime tükürdi ve қоңşılar “a bu қадinum ne yavuz rüsvayluқ oldı” diyüp hicāba düşdiler ve ‘avrāt ü eţfāl her taraftan gelüp üzerimize üşdiler. Ben қалқup hacāletle taşraya gıtdüm. Bir niçe gün utandığumdan eve gelmeyüp yārān odasında yatdum. Hatunımla zindegāni muħāl olup āħir cāriyeyi şatdum. Aldığum bahānuñ nişfin⁶ itmeyüp ol gevher-i girān-māyeyi göz göre yabanlara atdum didi. Meşnevi:⁷

Anuñ kim evde bir menkūhası var

Gerekdür itmeye ğayrile bāzār

Eger maқşūd ise hoş⁸ zindegāni

Uğırlıқ idicek iyle nihānī

Efendi varısa fehm ü temyīzūñ

Yürı berf üzre izhār itme izūñ

¹ bilüp: bildüm P; ² gördi: buldı P; ³ boynuz: boynuz ile P; ⁴ şanup: şanmış P; ⁵ çaldı ki: çaldı ki pencereden aşığı P; ⁶ nişfin: nişfi P; ⁷ Meşnevi: Beyt P; ⁸ ise hoş: olursa P

-7-*

Hikâyet: Râviyân-ı aḥbâr ve nâḫilân-ı âşâr böyle rivâyet ü hikâyet iderler ki: Meger Ḳâhire-i Mıṣır'da bir kâtib var idi ki Ḥaḳ te'âla ḫazreti aña ḫadden ziyâde mâl ü menâl ve esbâb ve eşḳâl virmişidi ve bir menkûḫası var idi ki ḫüsn ü cemâlle nazîri ve luḫf-ı ḫışâlle şebîhi yoğıdı. Yüzin gün görmemiş ve bâd-ı şabâdan ḡayrı dâmenine kimse eli ermemiş idi. İttifâḳ ol kâtib bir gün bezistânda¹ güzer ve eṫrâf-ı bâzâre nazar iderken gördi ki bir dellâl serv-ḳad lâle-ḫad bir câriye bey' min yezîd idüp bâzâre çıkarmış ḫ'âceler ol câriyeye ṫâlib ve her biri firâş için almaḡa mâ'il ü râḡıb olmuşlar. Kâtib daḫı almak murâd idinüp bahâsın arturdı. 'Âḳıbet bâzâr idüp câriyeyi evine getürdi. Bir² zamân nefis ḡâlib şehvet ṫâlib olmaḡın taşarrufına fırsat gözledi, mecâl olmadı. Ne ḳadar diḳḳat itdüyse fâ'ide virmeyüp mücâma'ata ihtimâl olmadı. Zîrâ menkûḫası gözetmekle bir mertebe muḳayyed idi ki kâtibi bir laḫza ḫâli ḳomazdı ve giceler şabâḫa dek ḳorḳusından gözlerin yummazdı.³ Bir gice Kâtib câriyesiyle ḳavl idüp ol gice nıṣfu'l-leyle dek **(S16b)** ḫatunile oturup muşâḫabet iyledi ve zârûri uyḫusun getürmek için bulduḡı hikâyeti söyledi. 'Âḳıbet döşek bıraḡılıp ḫatunıyla yatdı ve kendüsi uyurlanup zârâfetle 'avratını gözetdi. 'Avrat daḫı 'âlemden göz yumup uyuyup ḫorlamaḡa başladı. Kâtib biraz daḫı şabr idüp andan şoñra yap yap döşekden⁴ taşra geldi, câriyeyi dürterek uyandırdı ve ṫuyulmaḡ ḳorḳusundan arḳasına urup götürdi. Ḳarşuda bir tenhâ evi var idi, aña getürdi. Meşnevi:⁵

Uḡurlıḡa ḳaçan ki niyyet itseñ
 'Acebdür her ne deñlü himmet itseñ
 Ayaklar ṫoḳınur çatlar kemükler
 Seni rüsvây ider âḫir muḳarrer

Neşr:⁶ Meger ol evüñ bir penceresinde bir gülâb şîşesi ve bir penceresinde daḫı mürekkeḳ şîşesi ḳonmuşdı. Ve zamânla gerek ola diyü şaḳlanmışdı. Kâtib Efendi 'âlemi vuşlatdan evvel biraz gülâb sürünmek murâd idinüp 'acele ile pencereyi yañıldı ve gülâb şîşesin aldum şanup mürekkeḳ şîşesin aldı. Mürekkebi gülâbdan fark idemeyüp yüzine gözine ḳara çaldı. Ba'd câriye ile⁷ kâr u demine meşḡul oldu. Maḳşûdına vâşıl olup bir miḳdâr eglendi. Ötede ḫatunı belinleyüp uyandı. Erini yanında bulamayup cân

* Hikâye P nüshasının 21b-23a yaprakları arasındadır.

¹ bezistânda: bazâristandan P; ²bir: biraz P; ³yummazdı: yumup uyumazdı P; ⁴döşekden: -P; ⁵Meşnevi: Beyt P; ⁶Neşr: -P; ⁷câriye ile: câriye ile 'âlemine ve kendü P; ⁸çaḳmaḡa: çaḳmaḡ çaḳmaḡa P

başına sıçradı. Tez kalkup çağa⁸ ve ‘acele ile mum yağmağa mübaşir¹ oldu. Berüde kâtib dağı ‘avratınıñ uyandığını bildi, boğazı ele virmeyüp bir cânibe kaçmak ardınca oldu. Turduğı evüñ penceresi var idi ki ağıur cânibine açılırdı ve murād olunca² oradan ağıura geçilürdi. İttifâk ol ağıurda kâtibüñ devesi var idi. Kâtib Efendi cân acısıyla pencereyi atlayup ağıura indi. yirde tırmağa içdâm idemeyüp devenüñ üstine bindi. Deve dağı üstine adam bindigini görüp yaturken ayağ üzre kalkdı. Kâtib Efendi devenüñ üzerinde kaldı. Bu cânibde hatun eline mum alup erini arayırak³ cāriyeyi buldı. Hāl n’idüğünü bildi,⁴ pencereden ağıura nazar şaldı. Gördi ki Kâtib Efendi pencereden kaçup ağıura inmiş ve yüzi qarasıyla devenüñ üstine binmiş şorudup tırur. ‘Avrat dağı bir zamān ta‘accüb idüp (S17a) tırurdu. “Tañrı pâdişāha çok yıllar ‘ömür virsün gice ile döşeginden tırurup uğırlayan⁵ varup yüz qaraluğı idenüñ siyāseti budur” diyü alup yürüyivirdi. Nazm:

Olanlar t̄alib-i hengām-ı vuşlat
 Uğurlıkda bulurlar zevk ü lezzet
 Yeseñ bir ni‘ meti her lağza tekrār
 Bilürsin anda lezzet qalmaz ey yār
 ‘ Aceb mi olsalar bu işde ma‘ zūr
 Dimişler *yād-ı bāl der-sağanqur**
 Kaçan kim sāk-i simin ola tāze
 İşün gör bakma havf u ihtirāza
 -8-**

Hikāyet:⁶ Yārān-ı qadimden birisi ki tazelüğünde eṭrāf-ı ‘ālemi geşt⁷ ve ‘ömrünü seyr-i küh u deşt itmekle geçürmişidi. Böyle rivāyet ider ki: Çün ḥadd-i bülūğa yetişüp ‘ālem-i recūliyete qadem başdum. İttifâk gönlüme sefer sevdası ve eṭrāf-ı cihānı seyr itmek hevāsı düşdi. Āḥir sefer⁸ esbābını müheyyā idüp müsāferete çıqdum. Bir zamān şafā-yı ḥāṭır ile āb-ı revān gibi istedüğüm cânibe ağıdum. Ağıdem giderek ve eṭrāfı gezerek günlerde bir gün Rodos’a vardum. Ḥaqqā ki ādemīsini ġarīb-nevāz ve mihmān-dost bulup anlarla alışıdum ve ekābir ü asāğiri ile yārān olup görüşdüm ve bilişdüm.

¹ mübaşir: mübaşeret P; ²olunca: olicağ P; ³arayırak: arayırak ol eve geldi P; ⁴şaldı: şaldı. Efendisini yoğlayup ol P; ⁵uğırlayan: uğırlayan cāriyeye P; ⁶Hikāyet: Hikāyāt-ı ceng ü mıñrı dilāverān-ı ceng-i evrān. Hikāye-i Rodos P; ⁷geşt: geşt itmekle P; ⁸İttifâk sefer: -S

* “Kertenkeleye kanat hasrettir”

** Hikāye, P nüshasının 139b-148a yaprakları arasındadır.

Anlar dağı benden hazz idüp haddümden ziyâde iltifât itdiler ve ol târihde Rodos'ün begi olan Ca' fer Beg nâm kimesneye alup gıtdiler. Çün benümle bir miqdâr muķârenet ü münâsebetle muşâhabet itdi, kemâl mertebe hazz idüp gice ve gündüz biri birimizle ķarın¹² ü hem-nişin olduķ. Bir dem seyr ü şöhetden ve bir laħza muşâhabet ü münâsebetden hâli olmazduķ. Bir gün şabâh namâzını edâ ve hizmet-i 'ibâdeti hüsni edâ ile kazâ itdükden soñra muşâhabette başlayup gördigümüz 'acâ'ibâtdan rivâyet ve bildügümüz ğarâ'ibâtdan naķl u hikâyet iderken nâ-gâh anı gördük ki bir kimesne segirdirek çıķa geldi. "Beg hâzretleri! muştuluk kâfirün büyük ķalyonundan şahîh haber aldük. El'ân Giride toĝrı çekilüp gitmede ve giderken ehl-i İslâm gemilerine çatup müselmânları esîr itmede imiş, hemân devletle ķalkuñ pâdişâh uğurına³ bir ulu ğazâ idelüm" didi. Meger ol büyük ķalyon didikleri bir barça idi ki küffâr-ı hâksâr yapıdırup hayli mâl ü menâl harc itmişidi. Ve ķal' a-mişâl yaraĝ u yasaĝla mâl-â-mâl idüp içine hâdden ziyâde top u tüfeng ve ķumbara **(S17b)** vü zenberek ķoymışdı. Bir niçe zamân idi ki deryâya çıķup aķalar arasında gezerdi. Râst geldügi müselmân gemisini alur ve ehl-i İslâmı kürege ķoşup esîr kıldı. Muķaddemen bu kışsa Beg'ün ma' lümü olup eķrâfa cäsüslar göndermişidi. Bolay ki nirede olduĝını⁴ bilüp baña haber viresüz dimişidi. Hemân dem esbâb-ı şöheti ber-ķaraf idüp umür-ı ğazâya şürü' olındı. Ceng ü harb tedârükine ve gemi tonatmaķ tedbirine başlandı. Ol sâ' at Beg eķrâf-ı şehre dellâllar bıraĝup nidâ itdürdi. Hışar eri vü 'azab ve gönüllü ve sâ'ir kim var ise da'vet olup sâhil-i deryâya İslâm sancakları dikildi. Ğâziler âlât-ı harble fevc fevc, mevc mevc, bölük bölük, şaf şaf, çok çok, zümre zümre⁵ cem' olup sancak dibine çekildi. Taḫl u surna ve nefîr şadâsı dünyâyı tıtdı. Āvâze-i tekbîr-i ğuzâtle ķubbe-i felek güm güm ötdi. Beg hâzretleri⁶ dağı aķlas-ı âli çıkarup zırh ve çokal giydi. Ķal' a halkınuñ erkegi ve dişisi deryâ kenârına gelüp yârân u ihvân, beyt:⁷

Āhiret hâķķın helâl itsün hârâmî gözlerün

Kim baña dirilik muhâl oldı hemân şimden gerü

deyüp helâlleşüp birbirini vedâ' itdiler. Gemiler şenlikler idüp top atdı. Beg hâzretleri dağı bir kutlu sâ'atde *bismillâhi mecrahâ ve mürsahâ* * diyüp dört pare gemiyle 'azîmet itdi ve bu dâ'îlerini hizmetlerine bile alup gıtdi. Limanı çıķup yelken atduk ve ķandasın büyük ķalyon diyüp ğazâ niyyetine gıtdük. Beyt:

Salduĝ engine gönül zevraķını şâh oñara

¹ ķarın: ķarın u hem-dem P; ²ķalkuñ pâdişâh uğurına: ķalkuñ gidelüm pâdişâh devletine P; ³olduĝını: idügünü P; ⁴çok çok, zümre zümre: -P; ⁵hâzretleri: -P; ⁶beyt: nazım P

* "Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır" Hud (XI): 41

Be diye? nolsa gerek idelüm Allāh oñara

deyüp ‘ummāna şaldı. Ol gün ol gice bir muvāfıķ rüzgār ile hayli menzil aldı. İrtesi ‘ale’s-şabāh ki āftāb-ı ziyā-güster kulle-i Qāfdan baş kaldırup ‘ālemi münevver itdükte deryāyı cüst ü cü idüp¹ cundaya adam çıķdı. Etrāf u cevānibe nazār şalup diķķatle baķdı. Aşla gemi göremeyüp yine aşāğa indi. Bundan şoñra birķaç mil daķı gitdiler. Meger Beg’üñ diyār-ı Mağribden gelmiş, deryāda gemi gözetmek ta‘līm olunmuş bir maymunı varıdı. Diķķat-ı nazārı ve hiddet-i başārı insāndan çok ziyāde idi. Bu kere² cundaya maymunı çıķardılar. Qaçan ki cundaya çıķdı (**S18a**) deryāda kalyonı görüp aşāğaya işāret ve lisān-ı hāl ile beşāret iyledi. Çün bildiler ki öñlerindedür, küregi artıcaķ çekdürdiler ve qadırğaları deryāda top taşu gibi sekdürdiler. Bād-ı şabā gibi esüp sımurğ u ‘anķā gibi uçdılar. İkindiden evvel idi ki büyük kalyonı seçdiler. Ammā ne fā’ide, kalyon Giridüñ iskelesine qarīb olmış ve kenāra yanaşmağa iki mil ancaķ qalmış. Sehl zamānda Giride yanaşup şenlikler idüp toplar atdı. ‘Asker-i İslām n’iylesünler ardlarınca gelüp demür birağup bī-havf u herās³ anlar daķı qarār itdiler. İrtesi ‘ale’s-seher mīr-i zafer-te’sīr,⁴ Girid beglerine ādemisiyle haber gönderüp “luṭf itsünler, dün gelen kalyonı bize virsünler. Çekdügümüz derd ü belāyı terahḥum idüp görsünler. İki gün iki gice tamām kürek çeküp diķķat u ihtimām itdüm, alacaķ vaktin gelüp size sıgındı. Bi-ḥamdi lillāhi te‘ālā pādīşāhımızla ḥod muşālaḥañuz muqarrer ve⁵ mu‘āhedeñüz muḥaķķaķdur. Şoñra ihmālünüzüñ haberi pāye-i serīr-i a‘lāya vāşıl ve deryā-yı ğāzab-ı pādīşāhī mütemevvic olup mābeynüñüzde ‘adāvet ḥāşıl olur. Aña göre mülāḥaza iyleñ zīrā şoñra peşīmān olursuz ve ‘āķıbet didigümüze gelürsüz.” Giride olan begler ittifaķla bu cānibe haber gönderüp “egerçi sizüñ emrünüze rām ve ḥükmünüze maḥkūmuz. Lākin bizüm elümüzde Merḥūm Sulṭan Meḥemmed Ḥān ‘aleyhi’rrahmeti ve’r-ırdvān ḥāzretlerinden bu bābda ḥükm-i hümāyunumuz vardur. ‘Aynıyla ḥizmetünüze irsāl ve mefhūmıyla ‘amel olunmaķ maşlahatıçün işāl olındı dimişler. Meger qadīmü’I-eyyāmda Merḥūm Sulṭan Meḥemmed Ḥān eskana’llāhu fī ḥadāiķi’l-cinān küffār-ı bī-din ü bī-īmānla muşālaḥa itdüklerinde böyle muqarrer⁶ ve bu vechile taşṭīr ü muḥarrer⁷ olunmuş ki: Siz ki Girid beglerisüz emr-i hümāyunumla ‘amel idüp qaçan ki bizüm cānibimizden ‘asker-i İslām-ı zafer-encām gemilerümüz ile iskeleñüze vara, demir

¹ idüp: için P; ²kere: def’a P; ³Asker herās: ve giderek iskeleye demür birağup bī-havf herās yatdı. ‘Asker-i İslām daķı n’iylesünler ardlarınca gelüp iskelenüñ bir cānibini ihtiyār idüp P; ⁴zafer-te’sīr: zafer-rehber; P; ⁵Bi-ḥamdilillāhi te‘ālā pādīşāhımızla ḥod muşālaḥañuz muqarrer ve: -P; ⁶muqarrer: muqarrer kılınmış P; ⁷taşṭīr ü muḥarrer: taḥrīr ü taşṭīr P

birağup limānınıza gire, geregi gibi ri'āyet ü himāyet idüp 'adū-yı dīn ve düşmen-i bedkīş ü bed-āyīn olan küffār-ı melāin tarafından 'asker gelüp taleb iderlerse virmiyesüz ve anlaruñ dağı hem-çünān gemileri gelüp size şıgırsa¹ selātin-i İslām u esātin-i zevi'l-ihtirām gemileri gelüp isterlerse anlara dağı virmeyesiz ve bi'l-cümle **(S18b)** ne ehl-i imānı kāfire ve ne kāfiri ehl-i imāna² viresüz. Rızā-yı şerīfūm bunuñ üzerinedür, şöyle bilesiz, 'alāmet-i şerīfe i'timād kılasız" diyüp hatm iylemiş. Çün ki hükmi-hümāyūn oğındı ve hulāsa-i kelām mīr-i şāhib-tedbirün kulağına tokındı, n'iylesün emr ü fermān pādīşāh-ı 'adālet-nişānuñdur diyüp cevāb virdi. Anlar gitdikden sonra tenhā dīvān idüp rü'esāyla danışdı ve gāzilerden nice idelüm n'iyleyelüm diyü şorup tedbīr ü tedārūke meşgūl ve kalyon gibi ğanimet elden çıkduğuna ğāyet melūl u maḥzūn³ oldı. Āḥir tedārūki böyle itdiler ki 'ale's-seḥer küffār-ı bed-ğūhere karşı lenger kopardı kalkup gideler ve semte münāsib olan atalaruñ birinde şaklanup bir zamān te'ḥīr ideler. Şek yokdur ki kalyon dağı Türk gitdi diyü kalkup gitse gerekdür ve memleketleri tarafına cān atup 'azīmet itse gerekdür. Girid cānibin geçüp gitdikden sonra ardına düşelüm ve şarıca arı gibi her cānibden üzerine üşelüm. Haḫ sübhāne ve te'ālā⁴ virürse, alalum ve yüz aklığıyla mekānumuza gidelüm diyüp cümle yek-dil ü yek-cihet bu fikr üzerine ittifaḫ niyyet itdiler. 'Ale's-şabāḫ küffār-ı hāksāra karşı demir alup geldükleri yola düşüp gitdiler. Çün pes perde-i taḫdīrdan zāhir olıcaḫ evzā' u aḥvāl ve nihānhāne-i ğaybdan zūhūra gelicek eḫvār u ef'āl var idi. "merḥūm hem ğāzī ve hem şehīd olsa gerek idi. Hikmet-i Rabbānī ve meşīyyet-i Subḥānī böyle iktizā itdi ki rūzgār ğāyetle muḥālif olup deryā gitdikçe temevvūce başlayup cūş u ḥurūş itdi ve fūlk-i felek qaraya atmağıçün girdāb-ı ḫazāya dümen toğrultdı. Kürekçiler çekeğördiler semtden yaña çekilmege imkān ve bir mil bāri gitmege dermān olmadı. Sa'īḫ-ı taḫdīr gemileri bi'z-zarūre⁵ döndürdi yine Girid'in limānına gönderdi. Çār u nā-çār yine evvel ḫonduḫları yire ḫarīb⁶ bir yirde ḫondılar. Ca'fer Beg derdmend ḫazāya rızā virdi. Ol gün ol gice anda ḫırdı. İrtesi 'ale's-şabāḫ rūzgār-ı zorkār sūkūn u ḫarār u ihtiyar itdi. Deryānuñ cūş u ḫurūşı bir miḫdār sākin oldı. Bismillāḫ diyüp ḫalkdılar gitdiler ve Rodos'dan yaña 'azīmet idüp **(S19a)** yelken itdiler. Rāvī eydür: Ol gice ki anda yatduḫ, ben geminūñ ḫıçında Beg'ün ayağı ucında yatmışıdum. Yatsu namazından sonra Beg'i yaturdum. Ben mülāḫaza vü efkārla bir miḫdār ayağı ucında oturdum idi. Nā-ğāḫ, Beg uyḫusu arasında ıztırāba ve kābus başmış gibi teb ü taba başladı.

¹ şıgırsa: şıgırup ilticā ve himāyetünüñ ümīd ü ricā iderlerse P; ²ne ehl-i imānı kāfire ve ne kāfiri ehl-i imāna: ne kāfiri ehl-i imāna ve ne ehl-i imānı 'adū-yı nā-dāna P; ³melūl u maḥzūn: maḥzūn u melūl P; ⁴sübhāne ve te'ālā: te'ālā fırsat P; ⁵bi'z-zarūre: -P; ⁶yere ḫarīb: ḫarīb P

Hizmetkârlar bana mürâca‘at idüp Beg hazretlerini ağırlık başmış ancak biz edeb idüp uyandıramazuz. Siz bâri ihsân idüp uyandıruñ didiler. Ben dağı ayağımı¹ yap yap ovarak uyandırdum. yirinden kalkup ‘acele ile abdest aldı ve birkaç rek‘at teheccüd namâzın kıldı. Namâzdan soñra ben eyitdüm: “Ġalibâ sultânım uyurken ağırlık başdı, küllî ıztırâbıñuz görüp sizi uyandırdum, küstâhluğ idüp hayli bî-edeblik kıldum. Luḡfıñuzdan ricâ iderüm ki ma‘zûr ve bu günâhum² zeyl-i ‘afvla mestûr buyurasız.” Buyurdılar ki: “Belî ıztırâbum külli vü eẓzûn ve ḥadd-i taşavvûrdan³ bîrun idi. Lâkin ağırlık başmadan degül idi. Belki bir korçulu vâkı‘a görüp anuñ havfından muẓtarib idüm⁴ ve ta‘bîrini dağı⁵ kendüm mülâhaza idüp⁶ buldum. Sen de bir eyü yavuz görmüş ve niçe ahvâle muḡtali‘ olup ‘ömür sürmüş kimesnesin. Diyeyin ta‘bîr iyle ve ta‘bîrini şaklamayup ḡoğru söyle.” Ben eyitdüm: “Buyurun vâkı‘añuzı görelüm ve mümkün olduğı deñlü hayra yoralum.” Buyurdılar ki: “Meger deryâda gezer ve bir cânibe ‘azîmet idermişüz. Nâ-gâh anı gördüm ki Rodos cânibinden bir kara bulut zâhir olup yap yap üzerimize gelüp gitdikçe ‘âlem karanlık oldu ve gündüz giceye dönüp dünyâ zulümâtla ḡoldı. Bu esnâda gemümüze kara karğa üşdi ve her taraftan hücum idüp üzerimize düşdi. Ben dağı elüme bir kaçca alup anuñla bu karğaları urup dördin beşin bir uğurdan öldürdüm, gemileri bunların lâşeleriyle mâl-â-mâl⁷ ḡoldurdum. ‘Asker kavmi dağı üşerler,⁸ bunları kırup üzerlerine düşerler.⁹ Bu esnâda bir burnı kızıl karğa gelüp benim başuma ḡondı ve depemi burnıyla delüp beynümi yemek murâd idindi. Elümdeki kaçayı salagördüm ve dört yanımı anuñla çalagördüm, uramadum. Bir iki kerre kalkdı yine ḡondı. âḡir depemi delüp beynümi çıkarup yemege ve gözüme karşu pâre pâre yutmağa¹⁰ başladı. **(S19b)** Ol beynümi çıkarup yedükçe ben acısından nâle vü feryâd u ‘alâle iderdüm. Bu ḡâlde iken uyandırdıñuz kalkup ḡalâş oldum ve ta‘bîrini dağı bir cihetle kıldum. Sen dağı ta‘bîri râst iyle ve şaklamayup ḡoğrusın söyle.” Ben eyitdüm: “Ḥallâḡ-ı Dâver her zamânda hayırlar müyesser iyleye. Bu vâk‘anın ta‘bîri ve ḡüsn-i taḡrîri¹¹ budur ki, yarın giderken yolda kâfir gemisine râst gelürüz ve kaşd-ı ceng ü kıtâl ü ḡarbe iştiğâl kıluruz. Biz anlara, anlar bize küllî hücum idüp ıztırâb vireler bir iki def‘a iḡdâm u iḡtimâm idüp gemimize gireler. Belki ḡâlebe evvel vehlede anlar cânibinden göstere.

¹ ayağını: ayağına yanaşup P; ²bu günâhum: günâhumuz P; ³küllî vü eẓzûn ve ḥadd-i taşavvûrdan: ḡadden füzûn ve dâ‘ire-i taşavvurdan P; ⁴ idüm: oldum P; ⁵dağı: -P; ⁶idüp: iyleyüp P; ⁷mâl-â-mâl: mâl-â-mâl idüp P; ⁸üşerler: üşdiler P; ⁹düşerler: düşdiler P; ¹⁰yutmağa: yemege yutmağa P; ¹¹ḡüsn-i taḡrîri: ḡulâsa-i ḡüsn-i taḡrîri P

Şoñra Allāhuñ ‘ināyeti ve Peyğamberimizün¹ mu‘cizâtıyla feth ü zafer bize el vire. Ve evvelki qarğa burnıyla depemi deldi ve beynümi gözüme qarşu çıkarup yidi diyü buyurduñuz. Beher-hâl iki ‘asker qarışup ceng ü kıtâl itseler gerekdür. Elbette sulţānumuñ mübârek başlarını ağırdup ve beynüñüzi taraldup bir miqdâr hâlel gelmek ve sudâ‘la elem müteretteb olmak muqarrer, şek yoqdur ki bu vâkı‘a bu ta‘bîrle mu‘abberdür” diyü cevâb virdüm. Buyurdılar ki: “Vâkı‘anuñ evvelini rāst ta‘bîr itdüñ. Ammâ şoñunu demeyüp hilâfını ta‘bîr itdüñ. Benüm ta‘bîrüm budur ki sen didigüñ gibi ‘asker-i küffâr ile buluşavuz. Ve biribirimizle muhkem² ceng idüp depişevüz,³ egerçi çok belâ vü ta‘b çekerez. ‘Âkıbet feth ü zafer bizim cânibe müyesser ve muqadder olmaqdur. Lâkin ben bu cengde şehîd oluram . İnşallāhu te‘âla şehâdet sa‘âdetini buluram .” Ben eyitdüm: “Çün feth ü zafer muqarrerdür, sizüñ şehâdetüñüzle nice mutaşavverdür. Siz hod ‘askerüñ serdârı ve mîr-i şâhib-i iktidârisuz. Siz düşdükten şoñra ‘asker düşmene pâydar olmaz. Miftâh-ı fütüh sizüñ elüñüzdedür. Siz gidicek feth-i bâb ihtimâli kalmaz.” Buyurdılar ki: “Eşnâ-yı cengde şehîd olmak maqtu‘ ve muhaqqak degüldür. Ekşer ihtimâl budur ki ceng iderken zaĥmnâk olam, feth müyesser olduqdan şoñra teslîm-i rûh kılam. Bu tariĥla ikisi bir yire gelür ve şehâdetle feth ü zafer cem‘ olmaĥ mümkün olur” diyüp tesbîh ü tehlîle meşĥül oldı. Haĥkâ ki bu vâkı‘a-i cânşuzuñ ta‘bîrinden ve bu kışşa-i pür-ġuşşānuñ takrîrinden melûl u maĥzûn olup muntazır olduĥ ki **(S20a)** yarın lu‘betbâz-ı çerĥ-i devvâr perde-i taĥdîrden ne şûret göstere⁴ ve sipîhr-i kec-reftâr naĥ‘-ı zemînde ĥaşma ne yüzden şehemât idüp ĥile ile baydaĥ süre. Rāvî eydür: ‘Ale’s-şabâĥ yelkenlerden cenâh-ı necâĥ açup yolumuza revâne olduĥ ve Rodos’dan cânibe evvelki fikr ü tedbîr ile ‘azîmet kılduĥ. Daĥı iki mil miqdârı⁵ gitmedin cundaya adam çıĥdı ve deryâda görünür gemi var mı diyü eĥrâfına baĥındı. Nâ-gâĥ, “öñümüzde bir iki pâre yelken var ĥâfil olmañ, ne gemilerdür görüñ ihmâl u tekâsül kılmañ” diyü ĥaber virdi. “Ne cânibden gelür” didiler, “Türk yaĥasından gelürler” diyü cevâb virdi. “Ĥaç pâredür” didiler, “çekdürür, beş pâre gemidür” didi. Pes gemiler gelüp dördi de bir yire cem‘ olup müşâvereye ĥurdılar. Her biri bir dürlü fikri münâsib gördiler. Birisi didi ki “İstanbul’da ilçî gemisi var idi. Göndermişlerdür ve aña dört pâre gemi қоşup varuñ ilçiyi şîĥhatle al gidüñ dimişlerdür.” Ba‘zılar eyitdiler: “İlçî gemisine dört pâre gemi қоşulmaĥ muĥâl ve ĥâyetle ba‘îd ihtimâldür. İlçiyeye bir gemi, ĥâyet-i ‘ināyet olursa

¹ Peyğamberimizün: Peyğamberün şallallāhu ‘aleyhi ve ‘alâ aşĥâbihi ve salli ve teslîmen keşîrân P; ²muhkem: -P; ³depışevüz: muhkem virişür alışıruz P; ⁴göstere: gösterür P; ⁵miqdârı: -P

iki gemi ancak virürler.” Birkaçı eyitdiler: “Etrâfımızda olan begler bizim kıalyona gitdügümüzden haber alup ihtimâl ğanimet ve kaşd-ı mu‘âvenet ü muzâheret idüp arduмуza düşmişlerdür. Şek yokdur ki anlardur”. Ba‘zı ‘âkıller başıret üzre olup didiler ki: “Bunlar Malta gemileri idüği muğarrerdür. Lâkin anlar her zamânda dört pâre olurlardı¹ bir ziyâde olmuş ancak. Elbette bir aşlı vardur, kolayına degüldür, görölmek gerekdür.” Çün Ca‘fer Beg ‘âlem-i ğaybdan² şehîd olacağına vâkı‘asında beşâret itmişler idi. Bu maķüle sözleri kulağına kıoymayup “ĝâfil olmañ, gelen gemiler Malta gemileridür. Egerçi anlar aşıldı dörtdür. Lâkin bir gemi dağı hâricden gelüp anlara müllhaķ olmuşdur. Hemân gözüñüz açup ĝazâ niyyetine³ hâzır oluñ ve zamân-ı fırsat tengdür, yirlü yirüñüze gelün” diyince ümerâdan ba‘zı hayli ğüft ü ğü idüp, “birkaç gündür ki bizüm kürekçilerimiz deryâda kürek çeker. Yorulmuşlardur, bedel dağı ziyâde alınup gemilerimiz erbâb-ı cengden hâlî kıalmışdur. Gelün varalum Giridün iskelesine girelüm. Anlar bize kıalyonı virmediler, muğarrerdür ki bizi dağı **(S20b)** a‘dâya virmezler. Bir zamân yatup istirâhat idüp⁴ ‘adü çekilüp gitdükdün şöñra biz dağı huzür ile giderüz” didiler.⁵ Beg bu sözi işidicek hayli bi-huzür olup söyleyene muhkem verhem iyledi. “Varalum, kıorkumuzdan bir alay melâ‘îne şığınalum da kıalyonda olan kâfirler bize tahta kıakup birkaç ğün idi, kıalyon ardınca n’iyler ve bizi almaĝa diş bilür idüñüz, hüner odur ki ayaķlı gemiler ile ceng ve gözlerine ‘âlemi teng idesüz. Şimdi geldüñüz bizüm encanemüz altına mı şığınırsuz diyü hey hey uralar ve ta‘n u teşnî‘ idüp üstümüze turalar. Ma‘âzallâh ben bu ‘arı kıabül itmez⁶ ve muħannesler tariķına gitmezem. Kıılıcum üstünde ölmek ve Haķ yolında şehîd olmaķ bana sa‘âdetdür” didi. Ba‘zı dilâverler ve merd ĝâziler dağı Ca‘fer Beg’e uyup ve anuñ dedüğini diyüp “biz haşma varmayup Giride ilticâ itmek yavuz fezâhat ve küllî kıabâhatdür. Gelün şafa-i niyyetle cenge ‘azîmet idelüm. Oñarmaķ Allâhuñ, virmek Ğudânuñ ve mu‘cizât Ğazret-i Muħammed Muştafanuñdur”⁷ diyü ittifaķ idince hulûş-ı niyyetle aĥvâl-i cenge mübâşeret olunup anbarlar açılıp cebeĝâneler çekildi. Âlât-ı ceng ü ĝarb orta yire cem‘ olup döküldi. İsteyen oķ yay ve isteyen tüfeng ve murâd iden ĝarbe vü tîĝ ü zenberek eline alup hâzır oldu. Dilâverler dâmenlerin dermiyân idüp başa geldi. İslâm sancakları zeyn olup dikildi. Tağ u naķķareye turalar ĝavâle idüp surna vü nefir feryâda başladı. Topçılar toplarını şalya idüp düzetdiler ve fitillerini yaķup nişân yirlerini görüp gözettiler. Ol dem mü‘ezzinler

¹ olurlardı: olurlar hâlâ P; ²ĝaybdan: ĝaybdan işâret ve P; ³ĝazâ niyyetine: ĝazâyâ P; ⁴idüp: iderüz P; ⁵dediler: didi P; ⁶etmez: itmezem P; ⁷Muştafanuñdur: Muştafanuñdur şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem P

kađırğalaruñ kıçlarına çıkup ğulgule-i dîn-i Muħammedî ve âvâze-i tekbîr-i şamedîye âĝâz idüp *naşrun minallâhi ve fetħün karîb ve beşşiri'l-mü'minîn ya Muħammed*⁶ diyüp şalâ itmege başladılar. Ata oĝulla ve kardeş kardeşla, yarı yoldaş yoldaşla biri birine şarmaşup vaşiiyyet ve helâlleşüp ağlaşup diĝkat itmege yüz tıtdılar. Merd yigitler kılıçlara el urdılar,¹ muħanneşler ölüm² qorqusından delükden delüğe girdiler.³ Kâfir gemileri dağı bunları görüp tedârüke başladılar. Gemileri kenârına (S21a) ‘âdetleri üzre qalın tahtalardan metrisler âlât-ı ħarb toqınmasun deyu gönlerden siperler tıtdılar. Bunlar vardı, anlar geldi, ara yirde toq taşı varacaĝ kadar meydan qaldı. Hemân dem küffâr tarafından baş topa ot virdiler. ‘Asker-i İslâm tazarrü’ idüp münâcâta tırdılar. Toq taşı gelüp⁴ gemileruñ üzerinden geçdi. Aşla kimseye zarar iylemeyüp ĝâyette yüksekden uçdı. Allâh Allâh âvâzesi qubbe-i felegi ĝüm ĝüm ĝümletdi. Beg dağı kendü topqısına verhem idüp “sen de at” diyü emr itdi. Toqçı ĝod toqı gözetmekte ve nişâne alup düzetmekte imiş. “Dağı zamân degül sehl şabr iyle” diyürek zamânı gelüp bismillâh diyüp atdı. Bi-izni’llâhi te‘âlâ kâfir gemisinuñ bir cânibini tıtdı, başdan başa bir cânibinuñ kürekçilerini deryâya dökdi. Müslümanlardan tekbîr şadâsı yidi qat yirlere erişdirüp zelzele ve feleklerde meleklerle velvele virdi. Girid qal‘asinuñ küffârı burç u bedenlere çıkup temâşâya tırdılar. Kâfir bî-ħuzûr olup bir uğurdan toplara ot virdi. ‘Âlem duħânla toldı, ĝüpegündüz iken giceye döndi,⁵ dünyâ qarañluĝ oldu. Qıyâmet ĝününden bir nişân idi,⁶ niceleruñ başı deryâda toq taşı gibi ĝalţân olup yuvalandı. Niceler şehâdet şerbetini nüş idüp teşnelüĝi qandı. Niceleruñ ölüm qorqusıyla başı çigzinüp ĝönli bulandı. Henüz dağı bād-ı şabâ giribân-ı duħânı çâk itmedin ve dütin qarañluĝı deryâ yüzinden qalkup gitmedin birbirine çatdılar ve ayrılmamaĝ maşlahatı için iki cânibden baĝlayup zincirler atdılar. İki taraftan ceng ü kıtâl ve ħarb u cidâle mübâşeret itdiler. Lâkin bir miqdar kâfir cânibinde ĝalebe ĝörinüp birqaç def’a Beg’uñ gemisine girdiler. Müslümanlar dağı baş u candan geçüp dilâverler muħkem tırup küffâr-ı ĝâksârı iqdâm u ihtimâm idüp gemilerine tıqdılar. Biraz taş cengin idüp ‘adüyü delükden delüğe şoqdılar. İki ‘asker buluşduĝda künc-i quşluĝ idi, ĝün kubbe-i felege diñeldi, ceng ü âşüb gittikçe birbirine ulaşdı. Varduqça ebvâb-ı ceng küşâde ve esbâb-ı ħarb u kıtâl ziyâde oldu. Bir mertebeye vardı ki Rüstem-i dâstân dağı böyle ceng görmemiş (S21b) ve Sâim u Nerimân bu vechile kıtâldan nişân virmemiş idi. Râvî eydür: Qaçan ki beyne’ş-

* “Allah’tan yardım ve yakın bir fetih. Bunları mü’minlere müjdele ey Muhammed” Saff (LXI): 13

¹ kılıçlara el urdılar: kılıçlar qabzasına el urdı P; ²ölüm: ölmek P; ³girdiler: girdi P; ⁴gelüp: -P; ⁵döndi: dönüp P; ⁶bir nişân idi: nişân virüp P;

şalâteyn oldu, Beg'ün dizini şabka ile urdılar. Kemikleri hürd u haşhâş olup derdmend kişi bir ayağla kaldı. Egerçi 'azîm zaḥm yidi ammâ yine muḳayyed olmayup ceng ve küffârûn gözine 'âlemi teng itmek isterdi. Ayağısa pâydâr olmadı ve yürümege çäre¹ kalmadı. Âḥîr yanına gelüp² hezâr ibrâmla yapışup³ “zaḥmîñuz muḥkemdür; bir miḳdâr istirâhat idüñ” diyü geminüñ kıçına getürdük. İttifâḳ anı gördüm ki bir gemili kâfir,⁴ gemimüzün içine girüp görmez yanımızdan Beg'ün yanına gelmiş ve öldürmek niyetin idüp Beg'i çalup iki pâre itmek için kılıcın eline almış. Añsuzdan üzerimize şaldı ve Beg derdmendi elindeki kılıçla çalacak maḥalde henüz mel'ün kılıcın⁵ yetiştirmediñ meger yanımızda bir taze civan gemimüzde bu aḥvâle nâzır ve kılıcı elinde hıız-mişâl⁶ hâzır imiş. Kâfir-i mezbûra ḥavâle idüp andan muḳaddem çalup⁷ ve bir kolıyla başını iki böldi. Mel'ün dırâz-be-dırâz deryâya yok yok ki ka' r-ı cehenneme yıkıldı.⁸ Ol civan bu mu'âmeleden gül⁹ gibi ḥandân oldu. “Ḳolıña ḳuvvet” diyüp dilâverler her taraftan taḥsin ü âferin kıldı. Bundan sonra ben daḥı geminüñ eṭrâfında gezer ve her cānibi gözedüp nazar iderken gördüm ki bir kâfir dümen evinden gemimize çıkmağa ve bir tariḳla tutışdurup yakmağa ḳaşd imiş. Öte¹⁰ bakarken yanımızda bir zibâ keskin teber buldum.¹¹ Fi'l-ḥâl ḳaldırup elüme aldum ve nişānlayup kâfirün barmaḳlarına bir zibâ teber çaldum ki ḥâli beter oldu.¹² Mel'ünüñ barmaḳları gemide ḳalup cesed-i murdârı deryâya yıkıldı.¹³ Beyt:

Ṭamuya varınca uçup cān atar
Aña bu üslûb ile uçmak yeter

Neşr: Biz bu hâlde iken nâ-gâh gördük ki kâfir gemimüzün içine ṭolmuş ve eli meçlü kâfirler tâ direge dek gelmiş. Beg derdmend bunu görüp¹⁴ cān başına şıçrayup zaḥmını unuttı, bir ayak üzerine ḳalḳup hücüm itdi. “Bre yigit gegil n'iyilersiz, bu ne himmetdür. Yoḥsa¹⁵ bir alay köpeklere gemi virüp esîr olalum mı dimek istersiz, ḡayret yok mıdur” diyü yaraḡın eline alınca ḡâziler tekrâr ḡayrete gelüp canla çalışdılar, kâfir ile **(S22a)** cān bazarın idüp alışdılar virişdiler. Bir miḳdâr kâfirün yüzün döndürüp gemisine ṭıkdılar. Lâkin gördi ki kâfir cānibi ḳuvvet tutup gittikçe ehl-i îslâmı zebün itdi. Âḥîr cümle¹⁶ mücrimler âzâd olsun diyü icâzet virdi. Mücrimler daḥı ḳadanaların

¹ çäre: çäre vü dermân P; ²gelüp: gelüp Begi P; ³yapışup: yapışup götürdük ve P; ⁴kâfir: dilâver kâfir P; ⁵çalacak maḥalde henüz mel'ün kılıcın: çaldı, daḥı ol kılıcı P; ⁶hıız-mişâl: -P; ⁷çalup: çaldı P; ⁸Mel'ün ... yıkıldı: Mel'ün deryâya dırâz-be-dırâz cehenneme ṭoḡrı yıkıldı P; ⁹gül: gülüp gül P; ¹⁰Öte: Öte berü P; ¹¹keskin teber buldum: teber buldum keskin P; ¹²ḥâli beter oldu: -P; ¹³cesed-i murdârı deryâya yıkıldı: kendü deryâya uçdı P; ¹⁴görüp: gördükde P; ¹⁵yoḥsa: yoḥsa P; ¹⁶cümle: -P

bozup âlet-i harbe girdiler ve küffâr-ı hûksâr ile alup virmege başlayup cenge tûrdılar.¹ Ehl-i islama kuvvet ü râyiha-i feth ü nuşret geldi. Bu eşnâda anı gördük ki ‘asker-i îslâm-ı zafer-encâm kâfir gemisinün birin aldı ve geminün içine ya‘ni kığına İslâm sancaıkları dikildi. Tekbîr ü tehlîl şadâsı âsmâna peyveste oldu. Kâfirün siyâh sancaıklarınun başı aşğa geldi. Meger sevķ-i ilâhî erişüp böyle olmuş ki küffâr cânibinden bizüm gemümüze kumbara atmışlar, gemidür tutuşup yanmağa başlamış, gittikçe ateş galebe idüp söyündürmege mecâl olmamış. Gâziler görmüşler ki tınmazlarsa göz göre âteşe yanarlar, zarurî var kuvveti bâzûya getürüp kendüleri kâfir gemisine atmışlar. Ölüm eri olup bî-mehâba ecel gibi anlara çatmışlar. Kâfir dağı tayanagörmüş ve şabr u taħammül ideyin şanmış, mecâl olmayup döge döge gemiyi almışlar ve kâfiri deryâya döküp kendüler mâlik olmuşlar ve esirlerin âzâd idüp yirine küffarı kadanaya urmuşlar. Küffârün dağı gemileri dört olup bizümle beraber oldu.² Hele bu cihetle galebe bizüm cânibimizden oldu. Ammâ yine âşûb-ı ceng ü kıtâl gitdikçe âteş gibi işti‘âl buldı. Bir lahza ayrışmağa imkân³ ve diñlenmege çâre vü dermân olmadı. Beg dağı mânend-i Ca‘fer-i Tayyâr bir ayağ üzre⁴ direk dibinde şabit ü pâydar olup “komañ gâziler, bi-ħamdillâhi te‘âlâ kâfirlerün⁵ bir gemisi alındı, başa baş kaldık, yüzi döndi. Şimden şonra himmet idün, anı dağı alalum, ğayret idün” diyüp ğuzâtı cenge tahrîz iderken, nâ-gâh kazâ-yı âsmânî ve belâ-yı nâ-gehânî erüşüp añsuzdan bir tûfeng finduğı gelüp Beg’ün ta alınına tokındı ve ser-levha-i cebînde *innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci‘ün** kazınup lisân-ı hâlle oğındı. Ayruk şabra mecâli kalmayup tûrmağa dermânı olmadı. Çeküp kıça götürüp arkası üzerine yaturınca **(S22b)** rûhını hâzin-i ravza-i Rıdvan’a ve cân-ı pâkini ğarem-i rahmet-i Raħmân’a teslim iyledi. Raħmetullâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi‘aten. Beyt:⁶

Minnet Ħudâ’ya iki cihânda kılıp sa‘îd

Nâm-ı şerîfün iyledi hem ğâzi hem şehîd

Neşr:⁷ Düşmen kórkusundan ağlamağa ve mâtem ve feryâd u figân iylemege mecâlümüz olmadı. “Kâfir bu ğâli duymasın” diyü ittifağ itdük. Beg merħümü kıça yaturdup ördük.⁸ Yanında bir iki ğizmetkâr kuduk.⁹ Beg’i şoranlara “yarası vardur şardılar. Bir miğdar istirâhat itdi diyün” diyü muħkem işmarladuk. Biz yine kudretümüz olduğı kadar cenge mübâşir¹⁰ olduk. Var kuvveti bâzûya getürüp külli

¹ tûrdılar: tûrdılar. Mücrimler ile bir miğdar P; ²oldı: kaldı P; ³imkân: mecâl ü imkân P; ⁴ayağ üzre: ayağla P; ⁵kâfirlerün: kâfirün P; ⁶beyt: nazm P; ⁷neşr: -P; ⁸ördük: perdeyi üzerine çeküp ördük P; ⁹kuduk: koyup P; ¹⁰cenge mübâşir: ceng ü kıtâle mübâşeretde P

* “Biz Allah’ın kullarıyız ve biz ona döneceğiz” Bakara (II): 156

iḳdām u ihtimām kılduḳ. Giderek bir mertebeye vardı ki iki cānibde bile¹ her gemide ceng ü ḫarbe ḳādir on onbeş nefer müselmān ve kāfir ancak ḳaldı. Nazm:

Ḳılıçlar çöngelüp ḳollar yoruldu

Ufandı yaylar oḳlar kırıldı

Tüfekler² çatılıp toplar atıldı

Bu bāzār içre çok kimse şatıldı

Neşr:³ Bu cānibden aḫşam daḫı erişüp ḳarañluḳ⁴ başdı. Herkes cengden fāriḡ olup dilāverler oḳın atdı, yayın yaşdı. Kāfirler çağrışup “behey zālimler varuñ ayrılıñ gidüñ ḡavḡayı terk idüñ, bizüm şimden gerü sizüñle cenge ḳudretimüz ve döḡüşmege tāb u tākātımız ḳalmamışdur” demege ve müselmānlar daḫı “hey mel’ ünlar, cehenneme dek yirüñüz var, varuñ evvel yıḳılıñ gidüñ. Biz de sizüñle cengden ḳurtulalum ve bir miḳdār raḫāt olalum” demege başladılar. Āḫir iki ḫarāfdan daḫı zārurī olup ittifāḳla zencirleri kesdiler, ayrışduḳ. Lākin bir mil yir gitmege dermānımız olmayup yine biri birimize ḳarīb yirde yatduḳ ḳalduḳ. O gice yaralarımızı diküp merhem urup şaḡ olancaruñ tedārükini görüp bir miḳdār diñlendük. Beg merḫümüñ meyyiti üzerinde Ḳur’ān-ı ‘Azīm tilāvetine meşḡul olduḳ. Kāfir gemilerinden esīrler feryād iderler ki: “Müselmānlar bu ḳadar zahmet ve meşāḳḳat çeküp kāfiri zebūn itmişiken gelüñ bizi ḳurtarup gemileri alıñuz.” Bizüm gemilerde olan kürekçiler küffār-ı ḫāksāra çağırup tazarrū’ iderler ki: “Türk gemisinde ceng ider kimse ḳalmamışdur ne ḫurursuz ḫāzır şikārdur ḡayret idüp gelüñüz.” Çün iki ḫarāfdan cenge mecāl olmayup⁵ (S23a) mümteni’ vü muḫāl olmuşdı. Kimsenün ḫarekete ḳudreti ḳalmayup biri birimizle muḳayyed olmaduḳ. Ve ol gice şabāḫa dek ne yirde yatduḡumuzu bilmedük. ‘Ale’ş-şabāḫ bizden evvel kāfir demür alup ḳalḳdı gitti ve kendü memleketlerinden yaña ‘azīmet itdi. Biz daḫı ḳalḳduḳ⁶ demir alduduk. Yap yap çekdürüp Rodos cānibine şalduduk. Üç günden şoñra menzil-i ma’ hūda geldük. Çün bu vāḳı’ a-i ‘uzmā ve mevḫībe-i kübrā ‘āḳile mūcib-i ibret ve ehl-i idrāke müsted’i-i ferāḡat idi. Ol demden berü müsāferetden ferāḡat ve mesken-i me’lūfe rıḫlet ü ‘azīmet itdüm. Bu ḫikāyet şaḫīfe-i rüzḡār ve ser-levḫa-i çerḫ-i nā-pāydārda yādḡār ḳaldı. Meşnevi:⁷

Demādem ‘ asker-i manşūr-ı Şāḫī

Muzaffer ola lutfuñla ilāḫī

Hemişe ḫ’ār idüp a’ dā-yı dīni

¹ cānibde bile: cānibden daḫı P; ²tüfekler: tüfenkler P; ³neşr: -P; ⁴ḳarañluḳ: ‘ālemi ḳarañluḳ P; ⁵olmayup: mümkin olmayup P; ⁶ḳalḳduḳ: ḳalḳup P; ⁷meşnevi: -P

Mu‘azzaz iyle İslâm-ı güzîni

Ṭutup ta haşır olunca şeş cihâti

Zuhûr idüp Muḥammed mu‘cizâti

-9-*

Hikâyet: Nâkilân-ı ahbâr ve râviyân-ı âşâr bu vechile hikâyet ve bu tariḳla rivâyet iderler ki: Ol zamân ki Deşt-i Kıbçaḳ’uñ ḥânı ve ṭâ’ife-i Tatâruñ sultân şâhib ‘üvnânı Devlet Girây Ḥân dimekle ma‘rûf ḥân-ı ‘ale’ş-şân idi.¹ Bir gün ‘âdet-i kadîmeleri üzre ‘asker-i zafer-rehber çeküp ğazâ vü cihâd niyyetine Rus kâfirleri üzre sefer ve Deşt-i Kıbçaḳ’dan çıkup ‘adû memleketine güzer iyer. İttifâḳ bu eşnâda küffâr-ı bî-din ü bed-âyin memleketinde bulunmayup ğayrı cânibe ‘azm itmiş ve haşmına intikâm kaşdına gitmiş bulunup ḥân-ı Tatâr daḫı bir miḳdâr eṭrâf-ı diyârı nehb ü ğâret idüp lâkin eline çokluḳ ğanimet girmeyüp gelüp gider. Ol kış kendü maḳarr-ı ‘izzetinde ‘askeriyle qarâr ider. Ḥân gitdikden soñra ḳrâl-ı Rus-ı menḫûs memleketine gelür, eṭrâf ü cevânibi nehb ü ğâret idüp lâkin eline girmez.² Ḥadden ziyâde bî-ḫuzûr olur. Ol dem ḥâna bir mektûb gönderüp yazar ki: “İşitdüm ki benüm memleketime gelmiş ve re‘âyâ vü berâyâyı nehb ü ğâret kılmışsun. İmdi ḥâli memleket urmaḳ hüner degüldür. Merd iseñ bu bahâr gelesin ve benden hişseñi alasin. Saña bir iş idem ki rub‘-i meskûn pâdişâhları önünde kıyâmete dek naḳl-i meclis ola ve râviler (S23b) dilinde söylene” dir. Ḳaçan ki ḥân-ı a‘zâm bu mektûbı oḳur, tez bir nâme yazar ki: “Ey mel‘ün-ı ebedî ve meṭrûd-ı sermedî sende ol yürek yoḳdur ki baña muḳâbil olasin ve ‘asker-i İslâma qarşu gelesin. İnşaallâhü’l-ḳahhâr evvel bahârda taḫtgâhuña varup esîr³ ve ‘askerüñi ṭu‘me-i tîr ü şemşîr kıлмаḳ muḳarrerdür. Er iseñ ḫâzır olasin soñra ‘özü bahâne kılmayasın” dir. Ḳıral-ı menḫûs⁴ daḫı evvel bahârda elbette ḥânuñ üzerine geleceğini bilür,⁵ ol kış bahâra dek muḳayyed olup tedbîr ü tedârük kıılır.⁵ Bahâra qarşu taḫt-ı ḫükümetinde olan Gürel ṭâ’ifesine ḫaber gönderüp “sen ki Gürel serdârisun elli biñ miḳdârı ‘asker-i cerrârla gelüp memleket-i Tatârla bizim memleketimiz mâbeyninde olan Oḳa şuyınuñ geçidinde qarâr idüp ṭurasın ve geçidi muḫkem zabṭ idüp Tatâr ṭâ’ifesinden bir ferd geçürmeyüp soñra emrimüz yine müncer olursa göresin” diyü emr ider ve kendüsi ‘asker cem‘ine meşğûl olup ḫadden birün va‘dden efzûn⁷ asker cem‘ iyleyüp vaḳtine ḫâzır ḥânuñ gelmesine nâzır oldu. Ḳaçan ki evvel

* Hikâye, P nüshasının 148a-153b yaprakları arasındadır.

¹ ‘ale’ş-şân idi: ‘âli-şândı P; ²idüp lâkin eline girmez: olınmış bulur P; ³esîr: seni esîr P; ⁴Ḳral-ı menḫûs: Ḳral-ı Rûs-ı menḫûs P; ⁵bilür: bilüp P; ⁶kıılır: kıılup P; ⁷efzûn ... evvel bahâr: -S

bahār gelüp rüy-ı zemīn şükûfelerle tezyīn olup mānend-i firdevs-i berīn ve reşk-i nigāristān-ı çīn oldı. Devlet Girāy Hān ‘asker-i Tatārı da‘vet ve yat u yarağ ve istimālet virüp bir gün devletle ‘azīmet ve oğulların yanına bile alup düşmen cānibine rıhlet itdi. Kırk gün şām ü seher ‘adūdan yaña sefer idüp āhır serhadd-i Rus’a vāşıl ve ‘adū memleketinūñ içine dāhıl oldı. Lakin ol şunuñ geçidin hāli şanup geçüp gitmek ümīdin iderdi ve dā’imā ol ihtimālle giderdi. Nā-gāh haber geldi ki hālā ellibiñ Gürel ‘askeri şunuñ geçidinde turup ālāt-ı hārble hāzır ve hānuñ kudūmına muntazır olmışlardur. Üzerlerinden kuş uçmağa dermān, bir ferd andan geçmege imkān yokdur. Bu haberden Hān gāyetle melūl u maḥzūn¹ olup müteḥayyir ü ser-gerdān kaldı. Bu kadar ‘asker ile iki aya qarīb sefer zahmeti ve yol meşakḳati çekilüp neticesi mümkün olıcağ maḥalde şaferū’l-yed gerüye dönmek lāzım olduğına ğamnāk u maḥzūn oldı. Herkes bir dürlü söz söylemege ve hāna daḥl u ta‘n iylemege başladılar. Ol gün konağdan² göçmeyüp karar **(S24a)** ve tedbīr için şabr u sükūn ihtiyār iylediler. Kaçan ki gice olup ‘ālem zulmānī çadırın büründi ve lu‘betān-ı³ devrān tağyīr-i şekl idüp bir yüzden⁴ daḥı görindi. Hānuñ simātı döşenüp ni‘meti yendi. Ba‘de‘t-ḫā‘ām mirzālar ile tedbīr ü tedārūke şürū‘ olup evvelki maḥalle münāsibdür dendi. Feemmā hān kimsenūñ tedbīrine⁵ muḳayyed olmayup kendü ḫalvetḫānesine geldi. Seccāde şalup ‘ibādete meşğūl oldı. Cenāb-ı ḫaḳka el götürüp tazarru‘ vü zārı kıldı ve dergāh-ı ḫaḳdan ğayrı yirden⁶ çāre olmaduğın bildi. Allāhuñ luḫf u ‘ināyetine gönül bağladı ve nişfu’l-leyle varınca⁷ yüzün yire sürüp ağladı. Çün kendü ‘aczin bilüp meskenet ü riḳkatle dergāh-ı ḫaḳka mürāca‘at itdi, ol kādīu’l-ḫacāt ve mūcibu’d-da‘āvāt du‘āsın⁸ ḳabūl idüp ol mezā’ıḳadan ḫalāş idüp bir tariḳla⁹ yol virdi. ‘Ale’s-seher ki henüz ḫurşīd-i enver şarḳ u ğarbi nūriyle mūnevver itmedin nā-gāh anı gördiler ki bir kimesne bir atūñ üzerine binmiş, başına ğāziler ‘ādetleri üzre mülūkāne bir tāc urunmuş bād-ı şarşar gibi segirdüp gelür ve hānuñ ne cānibde idüğünü sū‘āl kılar. Mirzālar istiḳbāl idüp haber şordılar. Öñüne düşüp hānuñ ḫuzūrına getürdiler. Hemān ki hānı gördi atından piyāde olup ayağına yüzün sürdi. Tercemān getürüp¹⁰ söyletdiler. Meger bu kimesne kıraluñ defterdārı oğlı imiş kıral-i bed-fi‘āl babasınıñ māl ü menāline şarḳup bir bühtānla boynın urmuş, bī-günāh öldürüp iftirā ile ḳanına girmiş. Oğlı daḥı kırala ‘adāvet ve bu ḫarāretle ḳaşd-ı ḫıyānet kılmış. İştmiş ki Hān kıraluñ üzerine geliyorken Gürel ‘askeri ucından geçidi geçemeyüp ḳalmış ve yine dönmek mülāḫazasın idüp müteḥayyir ü ser-

¹ maḥzūn: herāsān P; ² konağdan: ḳonduḳ ḳorḳudan P; ³ lu‘betān: lu‘bet-bāz P; ⁴ bir yüzden: -P; ⁵ tedbīrine: tedbīrine ve bu ḫuşuşda olan takrīrine P; ⁶ ğayrı yirden: ğayrıdan P; ⁷ varınca: dek P; ⁸ du‘āsın: Hānuñ du‘āsın P; ⁹ ḫalāş idüp bir tariḳla: bir tariḳla ḫalāş idüp P; ¹⁰ getürüp: getürdiler P

gerdân olmuş. Hemân dem gönlüyle muqarrer ider ki ol tarafından kaçup hâna gele, evvelâ dîn-i İslâmı ihtiyâr idüp şıdķ-ı niyyetle müselmân ola, andan sonra hânı ‘askeriyle kaldırıp geçüre. Şunuñ bir ğayrı geçidinden anları bildügi üzere geçüre, Hân’uñ öñince kulağuzluğ¹ idüp mu‘âvenet ve kâdir olduğı kadar müzâheret iyleye, ölince haşminuñ cânın ve babasınıñ kanın almağa sa‘y ide. Fi’l-vâķi‘ (S24b) ol şunuñ bir yirini bilürdi ki atlu geçse atnuñ karnına gelmezdi ve ol geçidi kendüden ğayrı kimse bilmezdi. Ol imiş ki bir ata binüp kaçmış ve ol geçidi bildügi üzre geçmiş. Pes evvelâ barmaķ getürüp müselmân ve küfri terk idüp hulûş-ı niyyetle ehl-i imân oldu. Andan sonra şunuñ geçidin de² muştulayup ‘asker-i Tatârı sağ u selâmet ve şıhhat u ‘âfiyet ile geçürmege mültezim oldu. Çün âsâr-ı şadâķati çehresinden peydâ ve şıdķ-ı niyyeti cebîninden gün gibi hüveydâ idi. Herkes sözine i‘tikâd ve hüsn-i tedbîrine i‘timâd iylediler. Ol dem bu şükrâne ile hân-ı Tatâr bi-ğadd ü bi-şümâr kurbânlar ve şadaķalar itdi. Ol gün göçmeyüp yine ol konaķda yatdı. İrtesi temcîd zamânında ‘asker-i cerrâr kılķup gitmege ve tariķ-ı mu‘tâdı koyup bir ğayrı yoldan daķı ‘azîmet itmege başladılar. Ol muhtedî olan kimesne önlerine düşüp delâlet ve benden cânibe gelün diyü işâret kıldı. Nâ-gâh şunuñ kenârına vardılar, anlardan kimse girmege iķdâm idemeyüp bir miķdâr turdılar. Vardukları yir yakın³ olmağın şu bir yire irkilmeyüp ol şahrâya yayılmış idi. ‘Arzı üç milden ziyâde görünürdi, ammâ her biri deriñ degül idi. ‘umķı atnuñ karnına ancak gelürdi. Tâ’ife-i Rus-ı menhûs bu yolu kimseye demezler ve kimseye şâyi‘ itmezler⁴ idi. Bu kimesne daķı havâşş-ı erkândan olduğı cihetden bilürdi. Hân’uñ buradan geçmesi aşlâ kimsenüñ hâtırına huķur itmezdi. Bu daķı bir sevķ-i ilâhî ve ‘inâyet-i rabbânî olmuşıdı. Ol dem bismillâh diyüp ol nev-müselmân öñe düşdi. ‘Asker daķı ardına düşüp yürüdüler. Sehl zamânda sağ u selâmet ve bi-melâlet öte cânibde bulındılar.⁵ Ol gün anda konup şafâ vü sürür ile karar itdiler. Gürel ‘askeri evvelki geçidde Tatârı bekleyüp geçürmemek niyyetiyle muntazır olup kaldılar. Bunlar ‘inâyet-i Rabbânî ile ğayrı yirden geçüp maķşûdlarına vâşil oldılar. Nazm:⁶

İrtesi çünki oldu vaķt-i seher
Göçdi şevķile ser-te-ser ‘asker
Eylediler ğazâ için niyyet
Mülk-i a‘dâyı kıldılar ğâret

Neşr:⁷ Lâkin ‘asker-i Tatâr murâd idindiler ki kıral-ı Rus-ı menhûs ğâfilken başalar, daķı tedârüke (S25a) meşğül olmadın ser-rişte-i ‘ömrin kâbil olursa keseler. Bu

¹ kulağuzluğ: kulağuzluķ P; ²geçidin de: geçidini P; ³yaykın: yakın P; ⁴etmezler: kılmazlar P; ⁵cânibde bulındılar: cânibe geçdiler P; ⁶nazm: beyt P; ⁷neşr: -P

sebebden her menzilde kâfirün hor yâdını tutup esîr ve ol bir konağa varınca te'hîrini ıtlâk¹ idüp konağa vardıkda esîr olan küffârî âzâd idüp gerüye döndürdiler ve ilerü gitmesinden ihtirâz idüp yine getürdikleri menzile gönderdiler. Bu üslûbla küllî ihtiyât ve ihtimâm itdiler ve bir ay miqdârı dağı 'adû memleketinde gitdiler. Bu cânibde Rus-ı menhûs Tatârûn geleceğini bilmişler idi ve kâdir oldukları kadar tedârük idüp lâzım olan tedârüki kılmışlar idi. Günlerde bir gün iki 'asker birbirine qarîb oldılar ve ikisi de menzil-i maşşûda geldiler. Meger kıral tahtgâhına yakın yirde bir münâsib maħalde istebûr kırmışdı ve 'âdetleri üzre etrâfına hîşâr çevirmişdi. İrtesi 'ale's-şabâh 'asker-i İslâm 'adû-yı bed-fercâm muķâbelesinde şaf çeküp meymene vü meysere ve ħalb ü cenâh tertîb olındı. Şağ ħolda Muşallı Atalık nâm dilîr şâhib-i ihtîşâm qarâr idüp bir niçe biñ 'asker-i nuşret-eşer² ol cânibe ta'yîn olındı. Şol ħolda dağı Eseney Mirzâ nâm bir dilâver-i zafer-encâm muķarrer kılinup bir niçe biñ merd-i merdân-ı çâpük-süvâr-ı meydân aña nâmzed kılındı. ħalbgâh-ı 'askeri hân-ı mużaffer bir niçe biñ dilâverler ile maķarr idinüp sancâķ dibinde ber-ķarâr ve şâbit ü pâydâr olinup³ tertîb-i 'asker bu vechile ihtiyâr olındı. Kıral 'askeri dâğı gömgök demüre ħarķ olup ħal'a-i âhenin gibi sedd-i sikender olup tırdı. Top ve tüfenk ve sâ'ir çerħ ve zenberekden ħayrı yidiyüz elli pâre şâhi ħarbzen getürüp iki cânibe zeyn iyledi. İstebûrda birķaç biñ dilâver kıoyup kendü 'askeriyle hân 'askerinün muķâbelesinde tırup ceng ü kıtâle âheng iyledi. Evvelâ yidiyüzelli pâre ħarbzene bir uğurdan⁴ ot virdiler, 'âlem şayt u şadâyile tıldı. ħarañluk dünyâyı tutup ol gün rûz-ı maħşerden numüne oldı. Allâhuñ 'inâyeti ve ħazret-i risâlet-penâhuñ hûsn-i himmeti⁵ ile ħarbzenlerün fındıķları 'askerün üzerinden aşdı⁶ ve ekşeri nişân yirini aşurdı.⁷ Andan şoñra **(S25b)** çarħacılar biri birine varmağa ve yap yap alup virmege başladılar. Kılıçlar çeküp Beyt:

Kesildi başlar (u) ħanlar şaçıldı

Dilâverler muħanneşden seçildi

Hânuñ öninde küffâr-ı ħâksârûn başları yığıldı. Baş kesüp yoldaşlık iden dilâverlere ri'âyetler olındı. Baş baş mirzâlar ol dem cibilletinde merkûz olan bahâdırluğı zuhûra getürdi. Ammâ gitdikçe ceng ü cidâl ve ħarb ü kıtâl kuvvet tıtdı. yir yir ħâzîler şehâdet şerbetin içmege ve firdevs-i berînden yaña bâl ü per⁸ açup uçmağa yüz tıtdılar. Niçelerün libâs-ı ħayâtı penbe-mişâl atıldı⁹ ve niçeler bâzâr-ı cengi germ idüp ortalık

¹ te'hîrini ıtlâk: ıtlâkı te'hîr P; ²eşer: mü'eşşir P; ³olinup: olındı. Hânuñ iki cânibinde iki oğı tırdı ve Nevâî 'askerinden bir niçe biñ cerrâr saķa vü dümdâr ta'yîn P; ⁴ħarbzene bir uğurdan: ħarbzen tıplara bir yirden P; ⁵himmeti: himmeti şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem P; ⁶aşdı: -P; ⁷yirini aşurdı: yirden aşırı düşdi P; ⁸bâl ü per: bâl P; ⁹atıldı: kemân-ı ecce ile atıldı P

yirde bî-tevaḳḳuf şatıldı. Küffâr-ı hâksârûñ başdan ayağa kendü ve atı gömgök demür olmağla Tatârûñ oḳı ol ḳadar¹ geçmedi, ḳılıçlar² kesmedi. Ammâ elden geldüğü ḳadar çalışdılar. Meydâna merdâne girüp virişdiler alışdılar. Evvel mertebede ğalebe kâfir tarafından görünüp müselmânlar zebûn olup³ hâlleri digergün oldu. Meydân-ı ğazâda Eseney Mirzâ şehîd oldu. Dede Mirzâ şehâdet sa‘âdetini buldı. Baş baş mirzâlar yüz döndürmeyüp İslâm uğuruna naḳd-i cânı fedâ ve hizmetlerini cânla edâ iylediler. Muşallı Atalık bu hâli görüp sağ ḳoldan ‘askeriyle meydâna girdi. Ammâ ḳaylı merdâne girdi, ḳaşmudan yüz döndürmeyüp pâydar ü ber-ḳarâr tırdı. ‘Askerüñ ḳalbgâhını gözleyüp ilerü depdi. At üstünden niçe kâfiri sâz u selbile alma gibi ḳapdı. El-ḳaḳ merdâne ceng ve düşmen gözüne ‘âlemi teng iyledi. Feemmâ yanında olan ‘askerüñ dilâverleri düşdi, muḳanneşleri firâr itdi. Küffâr-ı hâksâr hücum idüp var ḳuvvetlerini şarf itdiler. Âḳir ol dilâveri atı ayağı ḳaḳa iyleyüp tıtdılar. Muḳkem bend idüp ḳırala gönderdiler. Bu maḳhalde ‘asker-i İslâma ziyâde za‘f geldi. Az ḳaldı ki tağılup münhezim olalar ve bir uğurdan firâr idüp şikest bulalar. Ol dem ḳân oğlunuñ iḳtiyârı ḳalmayup babasınıñ sağ cânibinden at şıçradup mensübâtiyla meydâna girdi. ḳânun du‘â vü himmetin alup düşmenle cenge tırdı ve deryâ gibi aḳup gelen kâfiri dündürüp ḳılıç urdı. ḳarındaşı, “ḳânun ben de varayın⁴ beni gönder önünde cân vireyin diyü babasına yalvarmağla başladı. ḳân daḳı (S26a) ciger-güşem bir miḳdâr şabr ideḳuralum. İş neye varır görelim ḳâşâ ki bir alay melâ‘în-i bî-dîn⁵ ‘asker-i İslâm gözüne ğâlib ola ceng yüzidür bunda ḳıruşma döndürüşme çoğ olur. İ‘tibâr şoñınadur, Allâhuñ ‘inâyeti bizimledür” diyü cevâb virdi. ḳânun eḳrâfında olan ‘ulemâ âvâz-ı bülend ile sûre-i innâ fetahñâ tilâvetine meşğül oldılar. Ol dem ḳân du‘âya el getürdi. Yâ rabbü’l-‘âlemîn sen mücibu’l-muḳtarrînsin. ‘Asker-i İslâma fırsat ve kâfire ğâlib idüp ḳuvvet ü ḳudret vir, benüm ‘işyânuma baḳma ḳabîbüñ Muḳammed Muştafa ḳürmetine ‘ırz-ı İslâmı yıḳma diyüp ağıladı. ḳazret-i risâlet-penâhdan istimdâd idüp göñlini luḳf-ı ḳudâya bağıladı. Bu ortalıḳda ḳân oğlı ḳolından vâfir başlar geldi. Sancak dibi başla leşle tıldı. ḳân-ı Tatâr oğlunuñ dilâverligin görüp şâd oldu. Nâ-ğâh Dumdâr cânibinden ḳaber geldi ki Nevâyî ‘askeri muḳanneşlik idüp kâfir ḳavfundan ḳaçdılar. ‘Askerüñ ardı hâli ḳalup niçe dere vü derbend geçdiler. Tıracaḳ maḳâl degüldür tedârük gerekdir, ḳaçan ki ḳân ardına naḳar şaldı gördü ki fi’l-vâḳi‘ Nevâyî ‘askerî ardında şâbit-ḳadem olmamış cümlesi ḳaçup anlardan bir ferd ḳalmamış. Bir âh-ı

¹ oḳı ol ḳadar: ol ḳadar oḳı P; ²ḳılıçlar: ḳılıcı P; ³olup: ḳaḳatları ḳaḳ olup P; ⁴cenge varayın: -S; ⁵melâ‘în-i bî-dîn: bî-dîn ü melâ‘în P

sūznāk çeküp muhkem melül oldı. Bu def a münhezim olmağı muqarrer bildi. Ol dem idi ki ol āhla deryā-yı ‘ināyet-i rabbānī mütemevvic olup¹ sa‘ādet yelleri esüp fırsat u nuşret ‘asker-i İslāmuñ oldı. Meger sevq-i ilāhī olup kaçan ki ‘askerüñ ardı pāydār olmayup kaçmağa yüz tıtdı, cümlesi² taqđır-i rabbānī ile kāfirüñ istebūri cānibine firār itdi. Kāfirüñ ĥod ĥazīnesi ve yat u yarağı ve kıraluñ kendü ĥaremi ve oğulları istebūrda idi. İstebūrda olanlar bu ‘askerüñ gelişini görüp kendülerle cenge gelür belki bī-tevaqkuf istebūri³ alur şandılar. Ol dem kırala feryādcı gönderdiler. Bizüm üzerimize ĥadden ziyāde ‘asker geldi, bizim anlaruñla cenge kudretimiz yokdur. Gelüñ istebūr önünde Tatār ‘askeriyle muqābil oluñ. Kıral ki bu sözi işitdi, ol dem ki ‘aklı başından gitdi. Dönüp vüzerāsına eyitdi: Bi-ĥamdi lillāh daĥı düşmenüñ kudreti qalmadı **(S26b)** kimi esir ve kimi tu‘me-i tır ü şemşir oldı, fetĥ ü zafer bize yüz tıtdı. Tatāruñ dilāverleri cemī‘ an qatl olunup gitdi. Ĥān oğlından ġayrı ceng ider kimse qalmadı. Siz anuñla muqayyed oluñ ve düşmene gereği gibi kılıç uruñ. Ben istebūra varayın,⁴ anda ‘asker-i Tatāra kılıç urayın diyü kıral ‘acele ile istebūra gitdi ve niçe biñ ‘asker ile ‘azm itdi. Hemān ki kıral yirinden ayrıldı ve şancağı dibinden ayrıldı, ‘asker-i Tatār gördiler. Müselmānlar, kāfir kaçdı diyüp ön urdılar. müselmānlığa Allāhdan ‘ināyet erişdi, her taraftan muştuluk kāfir başıldı⁵ şadāsı dünyāyı tıtdı. Bu şadādan İslām⁶ ‘askerine kuvvet gelüp kırmağa başladılar. Āĥir kāfirüñ ol deryā gibi firāvān u bī-pāyān ‘askeri tayana gördi, olmadı. Ol dem idi ki kāfirüñ yüzi dönüp kaçmağa başladı. Küffār-ı ĥāksāra hezīmet düşüp ikisi bir yirde kalmadı. Ĥān daĥı yürüyüp kıraluñ otağına geldi. Qalbgāh-ı küffāra raĥt-ı ikāmet şaldı. Bu cānibden şıkmıñ ‘asker kıraluñ üzerine döküldi. Kıral-ı bed-fi‘āl hāy n’olduñız siz ĥod ġālib idüñüz, niçün münhezim olduñuz diyügördi, dermān olmadı. Āĥir cān başına şıçrayup olanca ‘askeriyle istebūruñ içine evildi ve aña ilticā idüp taĥassün kıldı. Bu cānibde qalan ĥayme vü ĥārgāh ve bār u bangāh yağma vü talan oldı. Ĥān ol gün ol gice ‘askeriyle anda qaldı. *Feqūtia‘ dābiru’l-ķavmillezine zalemu ve’l-ĥamdillillāhi rabbü’l-‘ālemin** dinilüp cenāb-ı Ĥaķķa ĥamd-i firāvān ve şükr-i firāvān olındı. Ol deñlü esbāb-i ġanimet eline girdi ki ĥaddi ve ĥesābı yoğıdı. Belki deryāda olan kımlar şağışından çoğıdı. Allāhuñ luĥfi yetişüp bī-minnet-i sipāh u ‘asker bu maķūle fetĥ ü zafer müyesser oldı. İrtesi kıral-ı bed-ĥışāl tarafından ilçi gelüp şulĥ u şalāĥa ikdām ve ĥarāc virmegi mültezim

¹ ‘ināyet-i rabbānī mütemevvic olup: ināyet temevvic itdi ve P; ²cümlesi: cümlesini P; ³bī-tevaqkuf istebūri: istebūri tevaqkuf itmeyüp P; ⁴varayın: varup P; ⁵başıldı: kaçdı P; ⁶islām: küffār ‘askerine qorķu düşdi. Tatar P;

* “Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin rabbi Allâh’a mahsustur” En’am(VI): 45

olup ibrām itdiler. Küffār-ı hāksār her yıl bu kadar ğuruş ve bu kadar çekmen ve bu kadar esbāb virmegi mültezim oldu. Hān daḥı rızā virüp şulḥ u şalāḥ muḳarrer oldu. Kāfir daḥı ehl-i imāndan esir olanları āzād iyledi. (S27a) İrtesi ‘ale-ş-şabāḥ ‘asker-i islām zafer-encām yirinden ḳalḳup devletle ‘azm-i sefer ve ‘adū memleketinden ğuzer iylediler. Rūzgārla mesken-i me‘lūflarına gelüp vāşıl ve ol ki murādları idi, şafā-yı ḥātır ile ḥāşıl oldu. Bu şīrīn ḥikāyet şahā’if-i rūzgār ve şafā’ih-i leyl ü nehārda anlardan bāḳī vü pāydār ve şābit ü ber-ḳarār ḳaldı. Meşnevi:¹

Ḥamdulillāḥ olup Ḥaḳdan ‘ināyet

Yine oldu müyesser fetḥ ü nuşret

Bilindi şevket-i imān ü İslām

Ṭaḡıldı ‘asker-i a‘dā-yı nā-kām²

Erişdi luṭf u iḥsāmı ḥudānuñ

Bu devlet himmetiyle oldu ḥānuñ

İlāhī iyleyüp a‘dāyı maḳḥūr

Sen iyle ‘asker-i İslāmı mañşūr

-10*

Ḥikāyet: Ḥafaḳa-yı aḥbār ve naḳala-yı āşār ḥāl-i māzīden ḥikāyet ve bu ṭariḳla rivāyet iderler ki ol zamān ki vilāyet-i Şīrvān erbāb-ı sūnnet ü cemā‘atden Şulṫān Ḥalīl³ elinde olup henüz ol ṭarafa⁴ revāfīz-ı ‘Acem ḥūkm itmemişler idi. Meger ol ṭariḥde selāṫin-i Şīrvān’uñ Çerākesey⁵ ğazā itmek ‘ādetleri ve ḥulāşa-yı ‘ayn-ı himmetleri olup anlar ile⁶ gāhī şulḥ ve gāhī ceng ve gözlerine ‘ālemi teng iderlerdi. Bir yıl ittifāḳ⁷ Sulṫān Ḥalīl ‘asker cem‘ idüp Çerākesey’ye sefer itdi. Ve ğazā niyyetine kāfir-i hāksār ile ceng itmege gitdi. Rāvī eydür: Ben daḥı ol seferde ordu-yı pādişāḥiye ḥizmet iderdüm. Ve orducularla evvel ḳonup ğuçüp bile giderdüm. İttifāḳ yolumuz birgün⁸ bir kūhsāra ṭayandı.⁹ Ol ğün ṭaḡ etegine ḳonulup ḳarār olındı. Meger ol ṭaḡ Kūhu’l-berzden nişān virüp¹⁰ bir ‘aḳīm ṭaḡ idi, ḳullesinden yaz ve ḳış ḳar gitmezdi. Bir cānibde Cehennem Deresi’ne beñzer bir ḳulmānī¹¹ dere var idi ki ḳa‘rını kimse bilmezdi,

¹ meşnevi: beyt P; ²nā-kām: nā-gāh P; ³Sulṫān Ḥalīl: Ḥalīl Sulṫān P; ⁴ṭarafa: eṭrāfa P; ⁵Çerākesey: küffār-ı Çerākesey P; ⁶anlar ile: anlarla P; ⁷ittifāḳ: daḥı P; ⁸yolumuz birgün: birgün yolumuz P; ⁹ṭayandı: gelüp ṭayandı P; ¹⁰virüp: virür P; ¹¹ḳulmānī: ḳulmet P

* Hikāye P nüshasının 153b-157b yaprakları arasındadır.

üzerinden zulmet bir lahza zâ'il olmazdı. Ol derenüñ ka'ında yetmiş iki dürlü maḥlūkāt sākin olup vaḥṣī canavarlar ve yaban adamları olurdu. Gāhī içerisünden muvaḥḥiṣ¹ şadālar ve āvāzlar² işidilürdi ki işidenlerüñ zehresi çāk olurdu. 'Ale's-seḥer 'asker-i zafer-rehber kılķup ol kühsārdan revāne oldılar. Nā-gāh ol derenüñ kenārında adam şekline beñzer³ bir şaḥṣa rāst geldük. Gövdesini başdan ayağa kıl bürümüṣ şacı şakalı (S27b) kırıṣ muruṣ olmuṣ, tırnaķları çengāl gibi uzamıṣ. Çün ki anı gördük adam⁴ şanup ḥaber⁵ şordıķ. Bir 'acīb muvaḥḥiṣ şadāyla çağırdı ve ol derenüñ içine⁶ alup yürüyivirdi. Meger yaban ādemisi imiṣ. Yine ol derenüñ ka'ında ḥāşıl olurmuṣ. Adamı tenhā bulıcaķ kpar alurmuṣ. Ol gice ol taġuñ etegine karīb yirde kōndıķ. Gūl-i beyābānī çok adamımız aldı ve her taraḑdan yolımıza geldi ve ḥīle ile her birini bir cānibe şaldı. Şabāḥa dek ḥayvānāt şadāsı ve yırtıcı canavarlar āvāzı kesilmedi. Cemī' 'ālemi seyr idüp egerçi niçe taġlar gördük, böyle mehābetli taġa ayruķ⁷ rāst gelmedük. Her köşesi 'uķābla tōlmüṣ ve her cānibi vaḥṣīlere maķarr u maķām olmuṣıdı. İrtesi 'ale's-seḥer ser-te-ser 'asker ḥayme vü ḥargāh degşirüp yola düṣdiler. Nā-gāh giderken 'askerüñ öñi tırdı. Dilāverler ilerüye at depüp nedür aşı diyü şordılar. didiler ki gideyordıķ nā-gāh yolumuz üzerinde menāre kdar bir ejderhā⁸ gördük ki arķurı tıutup yatmuṣ ve başdan başa yolu⁹ tıtmıṣ. Andan ġayrı yola¹⁰ ne bir tariķla dermān ve ne yanından geçmege çāre vü imkān var. Ol cihetden 'āciz ü ḥayrān ve dem-beste vü ser-gerdān kaldıķ. Bir tedārük kābil ise idüñ, yoġısa¹¹ bu yoldan dönüp gidüñ. Pes Şultān Ḥalīl ve nüdemāsı ve erkān-ı devleti ilerü varup nażar itdiler ve ol ejderhānuñ¹² hücumından kōrkdılar.¹³ Ol dem tedārüke başlayup tedbīr ve 'asker yirinden deprenmesün diyüp gitmeġi te'ḥīr itdiler. Herkes cenāb-ı kādīu'l-ḥacāt ve dergāh-ı mücību'd-da' vāta tazarru' u niyāz ve def'-i belā için du'āya āġāz itdi. Ol dem gökde bulut yoġıken yaġmur yaġmaġa ve 'ālem kararup şimşek şaķmaġa başladı. Āsmān gürleyüp sā'ika çatladı. Kubāb-ı nüḥ felek güm güm gümleyüp yidi kāt yir dir dir ditredi. Muḥkem yaġmurlar yaġup¹⁴ bu ortalıķda dillerde meşhūrdur ve dillerde ma'rūf u mezkūrdur ve ol ejderhāyı melekler göge çeküp alup gitdi. Fermān-ı Ḥudā-yı rabbü'l-'ālemīn ile müselmānlaruñ reh-ġüzārımı pāk itdi. Çün 'asker-i Şirvān bu ḥālī kemākān gördiler, cenāb-ı Ḥaķķa şükr-i firāvān iyleyüp yüzlerin yirlere sürdiler. Bildiler ki ol müzī (S28a) ḥayvānı Ḥaķ te'ālā

¹ muvaḥḥiṣ: 'acā'ib 'acā'ib muvaḥḥiṣ P; ²āvāzlar: āvāzeler P; ³şekline beñzer: şeklinde P; ⁴adam: benī ādem P; ⁵ḥaber: andan ḥaber P; ⁶içine: içerisine P; ⁷ayruķ: daḥı P; ⁸ejderhā: ejdehā P; ⁹başdan başa yolu: yolu başdan başa P; ¹⁰yola: yola gitmege P; ¹¹yoġısa: olmazsa P; ¹²ejderhānuñ: ejdehānuñ P; ¹³kōrkdılar: kōrkup üzerlerine yürüye deyü ḥavf u ḥazer itdiler P; ¹⁴yaġup: yaġup bī-ḥad seller akdı P; ¹⁵celle ve 'alā ḥazretleri: -P

celle ve ‘alâ hazretleri¹⁵ du‘âlarıyla helâk ve vilâyet-i Ye‘cûce gönderüp bu vilâyeti anuñ şerrinden pāk iyledi. Ol dem şafâ-yı hâtırla göçdiler ve ol mehâbetli tağı şıhhat u ‘âfiyetle geçdiler. Birkaç gün bu şafâyı kaṭ‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil idüp ‘âkıbet bir şahrâ-yı bî-pâyâna¹ gelüp vâsıl oldılar. Meger ol şahrâ bir beriyye-i pür-tâb ve bâdiye-i bî-âb idi ki şusuzluğdan zemînüñ sinesi çâk çâk ve dil-teşnelere mevreş-i mevt ü helâk olmuşıdı. Nazm:²

Ahile ol bâdiye-i hevlâk

Sâye-şifat olmuşıdı çâk çâk

Şûret-i nefy üzre idi anda mâ

Düşmen idi sâye-i ebr-i semâ

Haşre dek itseñ arayup cüst ü cû

Bulmaz idüñ içmege bir kaṭre şu

Neşr:³ Anda zî-rûh kısmından bir hayvân qarâr itmege çâre vü imkân yoğıdı. Âhîr ‘asker ol şahrâyı geçmege⁴ ikdâm ve kuvvet ü ihtimâm idüp yürüdiler. Çâr u nâ-çâr⁵ beden-i fersûdelerini sürüdiler. Ol kerbelâ-yı kerb ü belâda şusuzluğdan herkes yoruldu. Teşnelikten niçe at ve niçe adam doyamayup kaldı. Ol gice nişfu’l-leyle dek at arkasından inmediler, tâ bir menzile dağı varınca yürüyüp kondılar. Âhîr temcîd zamânına qarîb indiler ve bir şu kenârına gelüp kondılar. Ol gün kalkmayup diñlendiler ve atların şuarup⁶ kendüler dağı biraz eğlendiler.⁷ Çün düşmen memleketine qarîb olup gelmişler⁸ idi. Dil almağa adam gönderdiler. Dil almağa giden dilâver dağı irtesi⁹ geldi, bir dil getürdi. Kâfirden haber şordılar, bildigini¹⁰ söyledi ve kâfirüñ cem‘iyyeti hâzır, kudümüñuza muntazırlardur diyü cevâb iyledi. Ahvâli bilüp dilüñ boynın urdılar. Bolay ki kâfir¹¹ gâfil iken başavuz diyüp ‘acele ile yola girdiler. Râvî eydür: Yolımız bir kühsâra uğrayup yukarudan aşağı güzer ve a‘dâ-yı bed-nihâduñ tırdığı maḥalle tevcîh kıldık. Anı gördik ki bir şahrâ-yı bî-nihâyet küffâr-ı hâksârıla tamâmet tölmiş ve bu şahrânuñ ortasını bir büyük ırmağ aḡup mâ-beynini bölmiş. Şuyñ öte cânibi Çerâkese ‘askeriyle pür olmuş. Aznavurlar yat u yarağ hâzır idüp gömgök demür olmuşlar ve kal‘a-i âhenîñ gibi şâbit-ka-dem olup tırmişlar. Ol zamân Halîl Şultân atından inüp tebdîl-i câme kıldı. **(S28b)** Kendüsü bir şarı atlas giyüp kethudâsına dağı bir şarı atlas giyürdi. ‘Adü kendüsü bilmeyüp bâ‘iş-i iltibâs u iştibâh olsun diyü kendü ahvâlin

¹ bî-pâyâna: pâyâna P; ² nazm: beyt P; ³ neşr: -P; ⁴ geçmege: yekser geçmege P; ⁵ çâr u nâ-çâr: konmayup çâr u nâ-çâr P; ⁶ atların şuarup: atlarına şu virüp P; ⁷ eğlendiler: diñlendiler P; ⁸ olup gelmişler: olmuşlar ve yakın gelmişler P; ⁹ irtesi: nâ-gâh ertesi P; ¹⁰ bildigini: gelen dil dağı bildigini P; ¹¹ kâfir: kâfiri P

ķayurđı. Bunlar dađı yap yap tađdan inüp ol řađrāya yüz tıtdılar. řunuñ bir cānibinde řaff bađlayup sedd-i İskender gibi ķarār itdiler. Evvelā Ėazret-i resūl-i enām ‘aleyhi’s-salāvāt u ve’s-selām sūnneti ri‘āyet olunup on nefer dilāvere bir serdār-ı ‘āli-miķdār nařb idüp ilçi gönderdiler ve bu cihetle ađız Ėaberi ıřmarladılar ki: “Sen ki Ėerākese tā’ifesinüñ serdār-ı řāĖib-vaķārı ve sūr-ı kāmķarısun. Bilesin ve āgāĖ olasın ki dīn-i mūbīn-i İslām dīn-i Ėaķ olduđunda bir vechile kelām ķılmayup bu ma‘nā rūz-ı rūřenden zāĖir ve mihr-i enverden vāzıĖ u bāĖir olmiřdur. Gerekdür ki sen de ‘aķluñ bařuña cem‘ idüp gelesin, müselmān olup bizimle dīn ķarındařlarından olasın. Dünyāda zıll ü ‘ar ve āĖiretde cān-ı nā-tüvānuñı nārdan¹ Ėalāř ķılasın. Biz de saña elden geldiđi ķadar ri‘āyet ve memleketden ziyāde vilāyet virüp Ėimāyet idevüz. Eger müselmān olmayup bu nařıĖhatle ‘amel ķılmazsañ Ėarācı ķabül idüp her yıl zimmetüne lāzım olanı gönderesin ve na‘re-i ceng ü ķıtāli² bu řarıķla ber-řaraf idüp döndüresin. Cümle re‘āyā ki emānet-i Ėālıķ-ı berāyādur. Atlar ayađı altında pāymāl ve řu‘me-i tır ü řemřir-i ķıtāl olmaya. Ve bu sōzümü dađı tıtmaz ve nařıĖhatle ‘amel itmezseñ cenge mūbāřeret ve dilāverlerüñ gönderüp Ėarbe mūbāderet idesin. İnřaallāhu’r-raĖmān ‘an-ķārībū’z-zamān ol ki Ėaķķ-ı řarīĖ ve emr-i řaĖīĖdür, Ėün gibi zuhūr ve ufķ-ı řa‘ādetden řālī‘ olup řudür itmek muķarrer ü muĖaķķaķdur.” Ėün bu řarafdan ilçi varduđını bildiler, anlardan dađı birķaķ adam ķarřu geldiler. řuyı geķürüp³ ķırallarına alup gitdiler ve tercemān getürüp sōyleřdiler. Meger ķıral-ı bī-dīn Ėāyetle Ėazabnāķ ve āteřin zālīm idi. ķāide-i řelāĖin üzre ilçiye zevāl her zamānda mūmteni‘ ü muĖāl iken ol bī-ĖünāĖa⁴ Ėıřm idüp yüzin yirlere sūrüp⁵ āĖir ķöküp tıđ-i bī-dirıĖle boynın urdı. “Bu maķūle su‘ālün böyle cevābı ve bu Ėüne ĖıĖabuñ bu řarıķla ‘itābı olur” diyüp sāķin oldu.⁶ Anı bilmedi ki bir bī-ĖünāĖuñ dūd-ı āĖı ‘ālemi Ėarāb⁷ (29a) ve bir ķātre eřķ-i ķeřmi bütün dünyāyı seylāba virür. Nitekim dimiřlerdir. Beyt:

řaķın mazlūmuñ āĖından řeĖer-ĖāĖ

Kim āña perde ķomamıřdur AllāĖ

Aķarsa ķātre-i eřķi türāba

Cihānı ser-te-ser virür Ėarāba

Neřr:⁸ Bu cānibde bir zamān Ėabere muntazır olup vāķi‘ Ėālī bildiler ve ol mazlūmuñ bī-sebeb řeĖīd olduđundan Ėaber aldılar. Pes herkes ceng ü cidāle⁹ Ėāzır ve eřraf u

¹ cān-ı nā-tüvānuñı nārdan: nārdan cān-ı nā-tüvānuñı P; ²ķıtāli: ķıtāl P; ³geķürüp: geķüp P; ⁴bī-ĖünāĖa: bī-ĖünāĖuñ P; ⁵sūrüp: sūrđi P; ⁶oldı: olup P; ⁷Ėarāb: Ėarāba P; ⁸neřr: -P; ⁹cidāle: ķıtāle P; ¹⁰oldıđundan Ėaber aldılar: olup P

cevānibe nāzır oldıgundan haber aldılar.¹⁰ ‘Acabā meydāna kim gire ve bu mel‘ūnlaruñ ağızları dādın kim vire der iken nā-gāh bir uzun boylı dilāver ki Şirvānda mütemekkin idügi muqarrer idi, şevqla meydāna girdi ve merdāne kāfire qarşu vardı. Küffār-ı hāksārdan bir kāfir-i bī-dīn bed-şekl ve bed-āyīn meydāna girüp āña muqābil oldı. Kaçan ki ol kimesne kāfiri gördi, ālāt-ı harbe muqayyed olmayup hemān dem kuşağına el urdı. Bir kerre yā Allāh diyüp kuvvet iyledi. Ol tağ gibi kāfiri sāz u selbile kapup elinüñ üstüne aldı. Dönüp ol lahza ‘asker-i İslāma¹ haşmını Şultān Halīl’üñ önünde yire urdı ve du‘ā-yı devletin idüp qarşusunda el bağlayup tırdı. Ol kāfiri İslāma da‘vet idüp bolay ki müselmān ola diyü çok himmet iylediler.² Beyt:

Çü müselmān olmaduğın gördiler

Çökerdüp tığile boynın urdılar.

Neşr:³ Ol dilāveri hādden ziyāde luḡf u ihsān ve kerem-i bī-pāyānla mesrūr u hāndān iylediler. Andan soñra her kıoldan ya‘ni sağdan ve soldan āteş-i harb ü kıtāl müşetted ü mümetted olup yürüdi. At ayağı altından kalkān toz ol şahrā-yı bī-pāyānı bürüdi. Dilāverler na‘resinden ‘āleme velvele ve atlar kişnemesinden zemīn ü zamāna zelzele geldi. Ol şahrānuñ ortasından aқан cūy-ı dil-cū kıan deryāsı olup yaşlar hābāb gibi yürümege başladı. Kıurş-ı āftāb⁴ ‘ālemi münevver iderken toz içinde kıalup bakır kıasa döndi. İki düşmen biri birinden yüz döndürmeyüp cān u başla çalışdılar. Ceng ü harbe yüzleri ve gözleri öğrenüp tamām mertebe alışdılar. Şultān Halīl aḡvāl-i cenge nazar ve ‘ākıbetden hāvf u hāzer idüp atından⁵ indi. Evvelā kendü eliyle atınuñ kıuyruğunu dürüp zīr ü zeber tengin çekdi. Andan soñra şıçrayup üstüne bindi ve şāhīn-mişāl (S29b) egerhānesine kıondı ve yasağ idüp ‘asker içinde münādiler böyle nidā iylediler ki: Pādişāhları her ne vaz‘ iderse kendüler daḡı ol vaz‘ı ideler ve işāret olduğı zamānı gözleyüp⁶ kıılıç çeküp düşmen üzerine hücum ideler. Ol dem herkes mütenebbih olup Şultān Halīl’e nāzır ve taqlīde müheyā vü hāzır tırdılar.⁷ Şultān Halīl cenāb-ı rabb-i celīle tazarru‘⁸ u tezellüle du‘ā itdi. Andan sağ kıolını yeñinden çıkārup ‘uryān iyledi ve belinde olan tırkeşi ve yayı çözüp yabāna atdı. ‘Asker daḡı ser-te-ser oқdan yaydan fāriğ olup kıılıçlarını kıımından çıkārup ellerine aldılar ve pādişāhlarına muntazır olup tırdılar. Anı gördiler ki Şultān Halīl “yā Celīl ve yā Cemīl leşker-i a‘dāyı hor ve zelīl ve ‘asker-i İslāma nuşret ve kıuvvet⁹ virüp sen delīl ol” diyüp ‘ālem deprendi Allāha şıgınuş kıuvvet-i kıalble düşmen cānibine at şıçratdı. ‘Asker daḡı tamāmet yek-dil ü yek-

¹ islāma: islāma geldi P; ²eylediler: iyledi P; ³neşr: -P; ⁴āftāb: āftāb-ı ‘ālem-tāb P; ⁵atından: ol dem atından P; ⁶olduğı zamānı gözleyüp: olınduğı zamānda top alup P; ⁷Şultān Halīl’e tırdılar: -P; ⁸tazarru‘: meskenet P; ⁹ve kıuvvet: -P; ¹⁰turmağa: şabr u kıarāra P; ¹¹tutup: tıtdı P

cihet olup bir uğurdan at kopardılar. Göz karar olup düşmen-i bî-dîne kılıç urdılar. Bir vechile vardılar ki düşmenüñ turmağa¹⁰ dermāni kalmadı. Tayanayın şandı, olmadı. Hemān dem iki kol ya'ni sağ ve şol inhizāma yüz tutup¹¹ meymene vü meyserede yigrek ata kâdir olan kararî firāra tebdîl idüp tutdı. Kıral-ı bed-kîş dağı gördi ki iş bir yüzden dağı oldu ve yigrek kırsrağa binüp şıratdı. Ben gitdüm, siz dağı arduca gelesiz diyüp gitdi. Ol deryā gibi ' asker şınmağa yüz tutdı, ikisi bir yirde kalmayup tağıldı gitdi. ' Asker-i İslām küffār-ı bed-nihāduñ¹ diri kalanını esir ve gayrısını tu' me-i tîr u şemşîr² itdiler. Ol deñlü māl ü menāl ve ğarā'im-i helāl³ ellerine girdi ki hadd ü hesābı taħrîre kâbil ve ta' bîr ü taħrîr müteħammil degül idi. Şultān Hālîl kıraluñ otağına vāşıl ve bārgāhına gelüp dāhil oldu. Tahtını kılıçlayup çıkup üzerinde karar ve hamd ü şükri cenāb-ı Hākka tekrār iyledi. Begler ve mirzālar gelüp el öpdiler. Ol dağı her dilāvere kanūnları üzre ri' āyet ve hil' at virüp terakki⁴ ināyet⁴ iyledi. Birkaç gün anda karar idüp cümle ' asker diñlendi ve istirāhat kılup cism ü cānına kuvvet ve tākāt geldi. Ba' de murād idindi ki düşmenüñ ardın süre (S30a) ve çāk tahtgāhına dek vara, cemî'an ol memleketler ala ve kıralı esir idüp kendü memleketlerine andan şoñra gele. Kaçan ki kıral bu haberi işidüp⁵ ' aklı başından gitdi. Erkān-ı nekbetî⁶ bir yire geldi. Vāfir hazine tedārük idüp Şultān Hālîl'e ilçi şaldılar. Nāmeler yazup tazarrū' lar kıldılar. Ol dağı ' inād idüp istedi ki cezā için ilçiyi⁷ katl ide ve hārāca muqayyed olmayup ğızz u cihāda gide. Āhîr havaşş-ı devleti bu fikirden döndürüp men' itdiler ve küffāruñ hārācını kabül idüp memleket a' dādan sālîm ü ğānim kılup gitdiler. Kaç⁸ gün ' azm-i sefer ol ma' hūd olan yollardan sağ u selāmet güzer kıldılar. Āhîr mesken-i me'lufe gelüp vāşıl ve ol ki maqsad-ı aqşā ve maṭlab-ı a' lā idi, hāşıl olup bu şîrîn hikāyet anlardan yādgār ve şahife-i dehr-i nā-pāydārda bāki vü pāydār ve şābit ü ber-karār kaldı. Nazm:⁹

Erişdi hāzret-i Hākdan ' ināyet
 Bi-hāmdi lillāh müyesser oldu nuşret
 Olup bā' iş Muḥammed mu' cizātı
 Musahḥhar kıldı cümle kāinātı
 İlāhî şaklayup havf u hāzreden
 Emin it cünd-i İslāmı hāṭardan

-11-*

¹ bed-nihāduñ: bed-fercāmuñ P; ²ve gayrısını tu' me-i tîr u şemşîr: -P; ³ve ğarā'im-i helāl: -P; ⁴ināyet: ri' āyet P; ⁵işidüp: işitdi. Bayılup P; ⁶nekbetî: ve devleti P; ⁷cezā için ilçiyi: ilçiyi cezā için P; ⁸kaç: birkaç P; ⁹nazm: beyt P;

* Hikāye P nüshasının 157b-162a yaprakları arasındadır.

Hikâyet: Râviyân-ı şîrin-kelâm ve nâkilân-ı belâgat-nizâm böyle hikâyet ü rivâyet kıllurlar ki: İlerü zamânda zümre-i tüccâr ve fırka-i erbâb-ı sevķ ü bâzârdan bir şâhib-i ferâset mâlik-i mülk ü ni‘ met kimesne Mısır’dan İstanbul’a gelmege ‘azîmet idüp¹ İskenderiye’ye gelür. Anda barçaya girüp deryâ seferine müteveccih olur. Birkaç gün muvâfık rûzgârla tayy-ı merâhil ve kaç‘-ı menâzil² kıllup ittifâķ bir gün ‘ummân-ı bî-pâyânda güzër ve kendüsi³ bir barçaya daķı râst gelüp ma‘ an giderken⁴ karşıda gemi yelkenine beñzer bir nesne görünür.⁵ Herkes büyüklüğünden ihtirâz ve ictinâb⁶ üzre olur. Giderek biraz⁷ yakın vardılar. Görseler ki ol yelken⁸ şandıkları nesne⁹ bir ‘acib balıķ imiş ki gövdesi başdırda gibi cesîm ve kanadları barça yelkenine beñzer. ‘Azîm bu maķûle balıķlar ekşer baħr-i muħiķ ü¹⁰ zulümât içinde olurmış. Kendüden küçük bir balıķı¹¹ yutmaķ isteyüp ol kaçup bu kıovar ve bu tãriķla ‘ummândan¹² çıkarmış. Gâhî tãr boğaza girüp dönmege kıâdir olmayup kıalurmış. Ba‘ zı maħalde **(S30b)** ğâyet tuğyân idüp deryâ canavarcıķların rencide vü remide idermiş. Anlar daķı dillü dilince ol müzînuñ elinden dergâh-ı Ĥaķķa tazarru‘ idüp ol dem Allâhuñ emriyle çeküp¹³ vilâyet-i Ye‘cüc u Me‘cüc’e birağurlarmış. Hemîşe Ye‘cüc u Me‘cüc’uñ ğidâları bu maķûle tinnînler ve ejdehâlar imiş. Râvî eydür: Āün anı ırâķdan gördük, muķayyed olup temâşâsına tırduķ. Ĥâzret-i rabbü’l-‘izzetüñ kıudretini mücedded müşâhede kıldıķ. Re’isimiz iki yirden yelken daķı açup ‘acele ile kaçmağã, ol deryâ-yı bî-pâyânu uzakdan geçmege muķayyed oldu. Biz eyitdük: “Ne ‘aceb ‘acele itdüñ külli seyrimize mâni‘ olup tãriķ-ı âħere ğitdüñ?” Re’isimiz cevâb virdi ki “bu balıķ adam gördüğü gibi kaçãr, deryânuñ dibine tãlar. Her cânibden¹⁴ onyidi mil miķdârı ğirdâb ider. Niçe gemileri bu vechile ğirdâbına şalup ğarķ emişdür. ‘Âķil oldur ki böyle tehlikeye kendüni¹⁵ biraķmaya ve sâhil-i necât ğözleyüp varťa-i ĥavf u ıztırâbda kıalmaya.” Ol dem cümlemiz re’ise du‘ã ve taħşîn¹⁶ idüp medķ ü şenã kılduķ. Muvafık rûzgârla yolumuza revâne olduķ. Dört ğün dört ğice ol ‘ummân-ı bî-pâyânda ğitdük. Dördüncü ğün aħşama kıarîb idi ki gemimiz deryâda yelken üstünde giderken tırdu. Bir kıadem ğirmege imkân ve mecâl mümteni‘ ve muħâl oldu. Herkes tıydu,¹⁷ ğemiye n’oldı diyü baķdılar. Anı ğördiler¹⁸ ki deryâ mâliki didikleri ĥayvân bi-iznillâhi te‘âlã gelüp ğemiye

¹ idüp: idüp kıalkup P; ²merâhil.... menâzil: menâzil merâhil P; ³kendüsi: kendüsi ğibi P; ⁴giderken: gezer iken P; ⁵görünür: ğörinüp P; ⁶ihtirâz ve ictinâb: külli ictinâb u ihtirâz P; ⁷biraz: bir miķdâr P; ⁸görseler ki ol yelken: ğördiler ki ol ğemi P; ⁹nesne: -P; ¹⁰muħiķ ü: ‘ummânda ve deryâ-yı muħiķde P; ¹¹küçük bir balıķı: küçücek bir balıķ daķı P; ¹²bu tãriķla ‘ummândan: baħr-i muħitden bu tãriķla P; ¹³çeküp: çekerler P; ¹⁴cânibden: cânibini P; ¹⁵böyle tehlikeye kendüni biraķmaya: kendüni böyle tehlikeye şalmaya P; ¹⁶taħşîn: taħşîn u âferîn P; ¹⁷tıydu: tıyup P; ¹⁸ğördiler: ğördük P; ¹⁹pupa: böyle P; ²⁰ğiden: uçup ğiden P; ²¹‘âdet imiş: ‘âdetmiş ki P;

tutmuş, pupa¹⁹ rûzgâr ile giden²⁰ gemiyi kuvvet idüp zabt itmiş. Meger ‘âdet imiş²¹ her kaçan hâdden ziyâde acıksa ve yiyecek bulımayup açlıktan tuncıksa gelür gemiyi tutar, koyıvirmez imiş. Gemiciler dağı her gemide anuñcün ya koyun ya kedi ya horus şaklarlar imiş. Hî̄n-i maḥâlde ol canavarı deryâya atarlar imiş. Ğıdâyı göricek gemiyi koyıverüp ğıdâsına gelür ve anuñla muḳayyed olurmış. Meger re’isimiz bu maşlahat için gemide bir kedi şaklarmış. Hemân bize kediyi getürün diyü hitâb idince kedi-i dermend dağı delükden delüğe şoḳıldı. Geminün bir yirinde şaklanup ğâ’ib oldu. Güyâ istendüğünü ve deryâ mâliki elinde helâk olacağını tıydu. Āḫir onı koyup deryâya bir horus getürüp atdılar. Anı gördük ki bir kerre **(S31a)** horusuñ üzerine atıldı ve kapup deryânuñ içine taldı. Gemidür, elinden kırtulup ḫalâş oldu. Kendü şeklini tamâm teşḫîse kâdir olmadık. Lâkin insân şekline müşâbih bulduk. Çün deñiz mâliki ḫavfından ḫalâş olduk, herkes bir dürlü kelâma âġâz idüp kimisi “deñiz mâlikine deryâda râst gelmek ḫayra delâlet ider” didi, kimisi “ḫayır ḫayra delâlet itmez. Belki furtınaya yâḫûd küffârla cenge işâret ider” didi. ‘Āḳıbet ‘uḳâlâdan biri “ġayba Allâhdan ġayrı kimsenün vukûfi yoḳdur. Allâhu te‘âlâ ḫayırlar müyesser iyleye” diyü sözi âḫir itdi. Bu kışşadan soñra iki gün dağı muvâfiḳ rûzgârla gitdük. Üçüncü gün ‘ale’s-seḫer deryâda gider ve eṭrâf u cevânibe nazar iderken nâ-gâḫ deryâda yelken görindi. Cundaya adam çıkarup diḳḳat u ihtimâm ile nazar kıldılar. Gördiler ki yidi pâre çekdürür gemi gelür. Pes her kişi izṭırâba ve kâfir ḳorḳısından teb ü tâba düşüp gelen gemileri ne maḳûledir. Gördiler ve mizân-ı nazara çeküp terâzûya urdılar. Baḳaraḳ gördiler ki gelen gemilerin yidisi de ehl-i İslâm gemisidir. Her ḳadırganuñ içinde¹ beyâz İslâm şancaḳları dikilmiş, her biri zînet için ḳubbe-i eflâke çekilmiş. Müselmânlar aḳ dülbendler ile² gemilere zîb ü zînet virmişler. Çün kâfir degül idüğünü bildiler, müselmânlar mesrûr u ḫandân oldılar. Anlar da barçalarını görüp râst üzerlerine sürdiler. Kaçan ki ṭop meydânına geldiler, ‘âdet-i ḳadîme üzre barçaya selâm ṭopı atdılar. Barçadan dağı atup tamâm mertebe şenlikler itdiler. Ol sâ‘at gemiden deryâya bir firḳate bıraḳdılar. İçine birḳaç nefer adam koydılar. Bunlarla ḫaberleşmege başladılar. Ehl-i İslâm ḳâidesi üzre selâm virdiler. Nedür ḫâlünüz, Mısır’dan ne vaḳtin³ çıḳdıñuz diyü ḫaber şordılar. Bunlar dağı kimlersüz⁴ ve ne yirden gelürsüz diyince⁵ anlar dağı Ṭurgud Paşa ‘askeriyüz. Serdârımız Ṭurgud Paşa’dur. Fülân yirden gelüp fülâna giderüz diyü cevâb virdiler. Meger barçanuñ içinde bir kimesne var idi ki evâ’ilde niçe zamân Ṭurgud Paşa ile

¹ içinde: kıçında P; ²dülbendler ile: dülbendler ile gemide ṭurmuşlar, beyâz ‘imâmlar ile P; ³Mısırдан ne vaḳtin: ḳandan gelürsüz? Mısırдан ḳoḳdan P; ⁴kimlersüz: siz ne gemilersüz P; ⁵diyince: didiler P

yürümüŝ idi. Ve niçe müddet anlarla bile tırmıŝ oturmuşıdı, **(31b)** anlaruñ cümle aĥvâlini bilürdi. Gelen gemilere diĥkat ve ihtimâm ile tırmayup nazâr kılırdı. Nâ-gâh ol yidi pâre gemileruñ içinde serdâr gemisi ħanĥısıdır, diĥkat idüp gördi. Ķaçan ki başdırdı idüĝini bildi, “zinhâr ŝaĥınuñ bu gemiler kâfir gemisidür” diyü feryâd itdi.¹ Zîrâ Tırgud Paşa’nuñ baŝdırdası yoĝ idüĝini² bilürdi. Bu cihetden müselmânlar şübbe virdi. Anlar daĥı ihtimâm idüp firĥateyi alıĥoyup söyletmek istediler. Firĥatede olanlar bu kelimâtı işidüp ħaçmaĝa yüz tıtdılar. Hâl ma’lûm olup barĥadan bir kimesne firĥateye tûfeng atdı. Birini urup deryâya düşürdi. Anuñ fevt olması firĥatede olanları ŝaşırdı. Müselmânlar cüst deprendiler. Firĥateyi hücûm idüp tıtdılar. Barĥaya getirüp birĥaçını söyletdiler. Fi’l-vâĥi³ gelen gemiler kâfir gemisi olduĝını ve müselmânlar şekline girüp tebdîl-i şûret kıldıĥlarını bildiler. Ol dem cân başlarına şıçrayup tebdîr ü tedârûke meŝĝûl oldılar. Küffâr-ı ĥâksâr daĥı gördiler ki ĥileleri tıyuldı, âşikâre cenge mübâşir oldılar. Dört gemi bir barĥaya gelüp üç pâresi bir barĥaya geldiler. Barĥaya her cânibden şarıldılar. Ehl-i İslâm daĥı kâdir olduĥları ħadar ceng ü kıtâle mübâşeret kıldılar. Yanımızda olan barĥanuñ tıp otı vâfir bulunmaĝla aĥŝama dek küffâr-ı ĥâksâr ile tıplaŝup aĥŝam olduĥda rûzgâr daĥı çıĥup ħaranluĥda kâfir elinden çıĥup³ ĥalâŝ oldu. Ammâ bizüm barĥamızda müstevfî tıp otı bulunmayup re’isimiz Muĥaddemen tıp otı çokdur diyü aĥĥaya tıma⁴ idüp ŝatmış ve kendü eliyle ayaĝına balta urup⁴ bu maĥûle ħabâĥat itmişidi. İkindüye ħarîb olduĥda atacaĥ otumuz ħalmaz⁵ ve ceng idegördük, kâfire cevâb virmege mümkün olmadı. Ekşer dilâverlerümüz cengden düşüp şehîd oldılar. Ve ecel ŝarâbını içüp şehâdet sa’âdetini buldılar. Geminuñ içinde altmış yetmiş nefer adam ancaĥ ħaldı. Âĥir çâremüz ħalmanı, gördük. İttifâkla gemiyi küffâr-ı ĥâksâra virdik. Ol dem geldiler, barĥanuñ içine tıtdılar. Buldıĥları esbâbı aldılar ve müselmânları şoyup **(S32a)** ħadanaya urdılar ve barĥayı bir ħadırĝa ile vilâyetlerine götürdiler. Lâkin küffâr-ı ĥâksârı ħapudânı bizi bir yire götürüp muĥkem yasaĝ iyledi ki⁶ “içüñüzden birüñüz ŝaĥınuñ deryâya esbâb bıraĥmañ turunc ħabı da olursa atmañ deryâ yüzinde esbâb-ı ‘âlâmetden nişân ħalması, ‘adü ardımızca iz çalması. Ŗöyle ki deryâya bir nesne bıraĥırsıñız ŝoñra düşürdüm demenüñ ‘özri maĥbûl degüldür, siyâset olunmaĥ muĥarrerdür” didi. Ĥadden ziyâde ihtimâm idüp muĥkem tenbîh ve te’kîd iyledi. Ol dem kendüsi şafâ-yı ĥâĥırla ‘ayŝ⁷ iylemege ya’ni yemege ve içmege başladı. Altun gümiş ħadeĥlerle meclisini⁸ tezyîñ iyledi. Alduĝı gemiyi ve itdüĝi ĥarb ü

¹ itdi: kıldı P; ²yoĝ idüĝini: yoĝdı ve kendü P; ³ħaranluĥda kâfir elinden çıĥup: -P; ⁴urup: urmuş P; ⁵ħalmaz: ħalmanı P; ⁶muĥkem yasaĝ iyledi ki: yasaĝ itdi, muĥkem itdi ki P; ⁷ayŝ: ‘işret P; ⁸meclisini: meclis P

kıtâli söyleyüp mağrūr oldu. Ol gice nişfu'l-leyle dek yidi ve içdi. Ba' de yatdı ve uyudu. Meger ol gemide Karamanlı iki birâderler esîr olmuşıdı.¹ 'Ale's-şabâh kâlkup esbâbın giyerken birisi kazâyıla pabucunuñ birini deryâya düşürdi. Almağa kâdir olmayup düşdi, gitdi. Bolay ki küffâr-ı hâksâr tuymaya diyü havf idüp dergâh-ı Hâkka tazarru' itdi. Şeherden geminüñ kâtibi kâlkup esîrlerüñ yanına geldi. Her birinüñ ne maqûle esbâbı olduğımı elindeki deftere taṭbîk idüp teftîş ü tefahḥuş kıldı. Giderek Karamanî'nüñ birâderine gelüp esbâbın gördi, "pabucunuñ birisi kâni"² diyü şordı. Ol bî-çâre daḥı korqup toğrusın diyüvirde: "Giyeyin dirken añsuzdan deryâya düşdi, çok çalışdum bulmadum ve sa'y idegördüm, alımadum" didi. Yanında olan esîrler daḥı şefâ'at idüp söylediler ve "bu bâbda daḥı günâhı yokdur" diyü şehâdet iylediler. Lâkin aslâ muqayyed olmadı, ol kâfir teselli bulmadı. Kaçan ki kapudânuñ yanına vardı, pabucuñ deryâya düşdüğünü haber virdi. Ol dem Karamanlı derdmendi getürdiler ve pabucu düşürdüğü için siyâset buyurup bî-çâreyi yaturdılar. Evvelâ iki kolların soñra iki ayağın kesdiler. Soñra ortadan iki böldiler ve eczâsın deryâya atmağa ikdâm idemeyüp bir bir torbaya ol a'zâyı ṭoldurup ağızın bağladılar ve ucuna bir ağır taş bağlayup cümlesini (**S32b**) deryânuñ dibine saldı,³ batdı gitdi. Karındaşı bî-çâre ağlayı kaldı. Meger mel'un deryâda 'alâmet bulunmasun diyü bu kadar ihtimâm itmişken gice içinde daḥı kendü bir turunc kâbuğı düşürmişdi ve mestâne düşürdüğünü daḥı bilmemişdi. Ol bî-dîn bir bî-günâhı pabucundan ötüri böyle siyâset ve 'azîm kâbâhat itdi, cenâb-ı rabb-i 'izzet daḥı ğayūr pâdişâhdur, mükâfâtını zuhûra getirüp evvelki fi'linüñ cezâsı ve zâtınuñ lâyıḳ ve sezâsıydı, muqadder ü müyesser kıldı. İttifâk ol zamânda Ṭurgud Paşa Avlonya'da beg idi. Meger Avlonya'da bir er yaturdı. Velâyet ü kerâmeti 'âlemlere ṭolmuşıdı. Ṭurgud Paşa bir gice adamlarıyla ol erüñ türbe-i şerîfesine ziyârete varup üzerinde vâfir nefâ'is ü et'îme bişürtdi ve fuḳarâya üleşdirüp ol gice anda yatdı. Dün yarusında yaturken nâ-gâh bir âh-ı cângâh idüp 'acele ile kâlkıdı. Serâsime vü hâtır-perişân at getürdüp bindi, gitdi. Ba'zı havaşşı yanına düşüp "bî-vâḳt ü bî-hengâm bu hareket ve ikdâma bâ' iş nedür" diyü şordı. Cevâb virdi ki "ol 'azîzüñ türbe-i muṭahharasında yaturdum. Nâ-gâh 'azîz vâkı'ama girdi."⁴ Muḥkem kaḳıyup 'aşâsıyla urdı: "Sen bunda âsûde-ḥâl ve müreffehü'l-bâl yatarsın. Bir alay ehl-i İslâmı deryâda küffâr-ı bî-dîn ü bed-âyîn esîr ve ekşerini ṭu'me-i tît ü şemşîr itdi. Kâlk furşat⁵ senüñdür yatma kudretüm yokdur" diyü ta'allül idüp deryâ-yı ğam u ğuşşaya batma

¹ esîr olmuşıdı: var idi esîr olmuşlar idi P; ²pabucunuñ birisi kâni: pabucuñ kâni P; ³saldı: saldılar P; ⁴girdi: girdi ve baña P; ⁵furşat: furşat u nuşrat P

diyüp tehdîd ü te'kîd itdi" didi. Ol dem idi ki gemilere adam gönderüp taht-ı taşarrufında olan 'askere haber oldu. Herkes yat u yarağıle cenge hâzır olup geldi. Göz açdırmayup cemî'an gemiye girdiler. Bir cânibe fallar eyü gelüp gitdiler. Ol gice şabâha dek gidüp deryâdan bir 'alâmet istediler. 'Ale's-şabâh cenâb-ı fâliku's-şabâh hikmetiyle ol Karamanî'den düşen pabucı buldılar. Bulduklarına şâd u handân oldılar. Giderek ol turunc kabını dağı buldılar. Bu kez taḥkîk kâfir gemisine yakın kaldıklarını bildiler. Anlar çekdürüp kâfir gemisine gelmede,¹ bu cânibde râvî eydür: Ol gice karındaşı siyâset olunan (S33a) Karamanî ağlamağdan bir laḥza sâkin olmadı ve şabâha dek kirpikli gözin yummadı. Esîrler naşihat idegördi, diñlemedi. Âḥir anuñ gözi yaşı deryâ gibi cüş idüp küffâr-ı hâksârı gemileriyle deryâ-yı 'ademe şalup girdâb-ı felâket iyledi. Meger ehl-i İslâm gemileri dağı küffâr gemilerine ğâyet yakın gelmişler² ve karîb olmuşlardı. Ol gice temcid zamânında ehl-i İslâm mü'ezzînleri gülbank-ı temcîd ve avâze-i tehlîl ü tevḥîdi 'ayyûka çıkarup ezân-ı şerîfe başlamışlar idi. Nâ-gâh ol şadâ-yı bülendüñ eşeri Karamanî-i derdmendüñ güş-ı hüşına erişüp tâze hayât buldı. Yanındaki yoldaşlarına benüm kulağuma gâhî ezân-ı şerîf şadâsı toḳınıyor, size de toḳınıyor mı diyince yoldaşları istib'âd idüp bu maḳûle yirde ezân-ı şerîf şadâsı mı olur bu gûne şadâ kimüñ kulağına gelür⁶ der iken gitdikçe gemiler yaklaştı. Ezân avâzı bî-iştibâh işidilmege başladı. Küffâr-ı hâksâr ise ol gice ḥadden ziyâde şarâb içüp zu'm-ı bâtıllarınca 'ayş u 'işret ve 'adû rağmına zevk u şoḥbet itmişler idi. Birinüñ 'aḳlı başlarında olmayup cümlesi mest ü sekrân, evkâr u ser-gerdân yaturlardı. Harekete dermânları yoğdı. İslâm leşkeri giderken anı gördiler ki kâfirüñ gemileri yanına gelmişler ve añsuzdan mel'unların boğazların almışlar. Bir kerre Allâh Allâh diyüp yürüdiler, kâfirlerüñ başlarına kıyâmet ḳopardılar. Aşlâ ceng ü cidâle ḳudretleri olmayup lâkin üç gemileri kaçmağa yüz tıtdı. Dört pâresi yirinden ḳımıldamağa ḳâdir olımayup her cânibini ihâta itdiler. Hemân ki ḳapudânları bunu gördi, mest ü evkâr yirinden tırı gelüp Tuḡud Paşa'nuñ ayağına yüzün sürdi. Tuḡud Paşa merḥûm kırmızılar giymiş, eline bir 'aşâ-yı eljerhâ-peyker almış, ḳapudân gemisinüñ kıçına gelüp oturdu. ḳapudânı isteyüp yanına getürdiler. Esîr itdikleri³ müselmânlar ile barçayı n'iyledüñ diyü şordı. Ol dağı esîrleri yine barçaya ḳoyup cümlesini firengistâna gönderdüm diyü cevâb virdi. Tuḡud Paşa muḥkem ğazaba gelüp ol uci⁴ demürli 'aşâyı eline aldı (S33b) ḳapudânüñ üzerine şaldı. Göz açdırmayup bir iki urdı. Andan cümle

¹ bu kez gelmede: anlar çekdürüp kâfir gemisini izlediler. Bu kerre taḥkîk kâfir gemisine yakın kaldıklarını bildiler. Çekdürüp kâfir gemisine gelmede P; ²ġâyet yakın gelmişler: ġâyetle yakın geldiler P; ³gelür -P; ⁴itdikleri: itdügüñ P; ⁴gelüp ol uci: geldi, ol dem P

kâfirleri bağladılar. Cân u cigerin tağladılar. Kürege kâbil olanları kürege koşdılar ve barçadan alınan müselmânlara gemide bulunan esbâblarını virdi. Ol dem Karamanlı kardaşını katl iyleyen kâfiri Turgud Paşa'dan istedi. Müselmânlar kışşanuñ aşlını i' lâm ve Paşa'dan isteyü içdâm itdiler. Turgud Paşa dağı ol kâfiri Karamanî'ye¹ teslîm ve siyâseti emrini murâdınca² tefhîm itdi. Ol dağı kâfir-i bî-dîn qarındaşıma her ne itdiyse bir eksiksiz iyledi. Bend bend cümle a' zâsını ayırup cüdâ kıldı. Kâfir dağı ol bî-günâha her ne itdiyse buldı. Nazm:³

Dime cihân kûy-ı harâbâtdur

Hay şaşkın deyr-i mükâfâtdur

Derdile âh iylese bir derdmend

Silsile-i kevn üzilür bend bend

Neşr: Andan şoñra Turgud Paşa sekiz pâre gemi olup maħmiye-i Koşantiniyye'ye müteveccih oldı. Şafâ-yı hâtır ile bir gün iskeleye geldi. Vâfir toplar atup şenlikler itdi. 'Atebe-i 'aliyyeye üçyüz nefer esir virdi. Birkaç gün turup pâdişâh-ı 'âlem-penâhdan birkaç gün içinde⁴ terakki ve ri'âyetler görüp 'âkıbet mesken-i me'lûfe gitdi ve yine geldüğü yire rihlet u 'azîmet itdi. Bu hikâyet-i şirin ve rivâyet-i rengin anlardan yâdgâr kaldı. Nazm:

Edenler cânıla İslâma hizmet

Bulurlar haşre dek dünyâda şöhret

Kaçan kim rûh-ı pâkin ide teslîm

Bulur hem âhîretde rûh u tesnîm

Olur dünyâ vü 'uqbâda mükerrerem

Müsellemdür aña zevk-i dü 'âlem

-12-*

Hikâyet: Râviyân-ı aħbâr-ı laṭife ve ḥâkiyân-ı esmâr-ı münife böyle rivâyet ü hikâyet iderler ki: Zamân-ı sâbıkda deryâda küffâr-ı ḥâksâr ile ceng ü şemşir-i ğızz u cihâdla dünyâyı 'ayn-ı 'adûya teng iden ğâzilerden biri bir gün ğazâ niyyetine gemisine süvâr ve vilâyet-i küffâr-ı bed-kirdâra qarîb yirlerde geşt ü güzâr iderken nâ-gâh Malta gemilerinden bir zîbâ gemiye râst gelür. Ceng ü ḥarb ü kıtâle mübâşeret ü âheng idüp

¹ Karamanîye: Karamanlıya P; ²emrini murâdınca: emr iyledi, istedüğü gibi P; ³nazm: kıt'a P; ⁴bir kaç gün içinde: -P

* Hikâye P nüshasının 162b-166b yaprakları arasındadır.

gemide olan küffâr-ı hâksârı küşte-i tîr ü şemşîr ve diri қаланları¹ cemi² an esîr ider. Meger esîrlerüñ² içinde kâfir beglerinden bir nâmdâr beglerinüñ kızısı var imiş. Ğâyet³ şâhib-i cemâl kızısı imiş. Cemi² an esbâb ü (S34a) cihâzıyla gemiye қoyup virdikleri bezgâdeye göndermişler imiş. Giderken bu тарîқla esîr olup⁴ müselmânlara naşîb olmuşdı. Re'is-i mezbûr alınan esîrlerüñ aĥvâlini teftîş ü tefahĥuş idüp her birinüñ aşlını ve nesebini ve menzil ü mekânını istifsâr itdikde merķûme câriyenüñ egerçi bezgâde idügünü demeyüp şaқladılar. Feemmâ⁵ çehresinden ol serv-i âzâde merdümzâde⁶ idüğü gün gibi zâhir ve mâh-ı enver gibi bâĥir idi. Gemi şâhibi erkân-ı gıyâset ve erbâb-ı fîtnat u idrâkden⁷ bir merd-i 'ârif ve her ĥâle muţţali⁸ ü vâkıf kimesne idi. Mezbürenüñ evzâ⁹ u eţvârından bezgâdeligünü bildi ve zann-ı gâlibile teftîş ü tefahĥuş kıldı. 'Âķıbet fülân ĥişaruñ begi duĥteri ve âsmân-ı şa'âdetüñ ferĥunde-aĥteri olduĥın i' tirâf itdiler. Re'is-i merķûm daĥı ol duĥtere şânına münâsib ve ĥâline mülâ'im ri'âyet ve geminüñ kıçına perde çeküp tenhâ yire қodı ve⁸ bildiği gibi ĥimâyet kıldı. Ĥizmetine câriye yakın idüp her vechile mürğ⁹ atında oldu. Bu тарîқla giderek Üsküdâr'da olan mesken-i me'lûfına geldi. Küffâr-ı hâksâr cânibinde geminüñ alınduğı işidilüp nâle vü feryâd ve aқrabâ vü ta'alluқâtı şîven-i bî-dâda meşğûl olup ĥâyetle maĥzûn u melûl oldılar. Çün vâlidesinüñ ĥazînesi ĥadden ziyâde ve babasınıñ mâl ü menâli her tarafdan müheyyâ vü âmâde idi. Қızlarını ĥalâş itmekiçün niçe biñ ĥuruş ihzâr idüp ardınca gönderdiler ve ol câriyeyi her ne ile olursa bize virün diyü tazarru' iylediler, çâre vü dermân ve almaĥa imkân olmadı. Meger re'is-i mezbûr bir himmeti 'âli ve gönli ĥanı kimesne idi. Altun aқça birkaç günde ĥarcanılır⁹ gider ammâ keşîde nâm ile-yevmü'l-қıyâm bâķi vü berdevâm қалur diyüp câriyeyi şatmadı, aқçasın aқçasına қатmadı. Beşbiñ ĥuruş virdiler almadı. Âĥir onbiñ itdiler, yine olmadı. Bildiler ki aқça ile alınmaқ muĥâl ve bedi' ü ba'îd ihtimâldir, me'yûs olup ferâĥat itdiler. Almaĥa gelenler anı қoyup memleketlerine gitdiler. Bir müddetden soñra eyyâm-ı temüz geldi. Maĥmiye-i Üsküdâr'da ma'ĥûd ĥastalık zâhir oldu. Her kişiyе za'f-ı қalb gelüp (S34b) kendüyi mevtâdan bildi. Bu eşnâda aĥbâbdan ba'zı re'ise daĥl u ta'n idüp "bir câriyeye bu қadar mâl ü menâl virdiler, şatmaduñ ĥuruş u dinârı alup re'su'l-mâlüne қатmaduñ¹¹ ta'un zamânı geldi. Ekşer ihtimâl oldur ki bir gün intikâl ve dâr-ı fenâdan

¹ қаланları: қаланları тұтup P; ²esîrlerüñ: cümle esîrlerüñ P; ³ĥâyet: ĥâyetle P; ⁴olup: idüp P; ⁵demeyüp şaқladılar. Feemmâ: şaқlayup demediler. Ammâ P; ⁶merdümzâde: merdümzâde vü bezgâde P; ⁷erbâb-ı fîtnat u idrâkden: aşĥab-ı idrâk u fîtnatdan P; ⁸қodı ve: қoyup P; ⁹ĥarcanılır: ĥarcanılır P; ¹⁰aқçasına: aқçasına alup P; ¹¹ĥuruş u dinârı alup re'su'l-mâlüne қатmaduñ: -P;

beḳāya¹ irtihāl iyleye. Bu ḳadar zarar u² ziyān iyleyüp muḥkem keder çekmek muḳarrerdür. Bu bâbda dīvānelik itdüñ ve ṭarīḳ-ı dālālete gitdüñ” diyü çekdiler çevirdiler. Sābıḳan cāriyeyi³ ŧatmaduđına peŧimān iylediler. İttifāḳ ol maḥalde bir beg bu cāriyenüñ ḥüsnini işidir, ḳulaḳdan ‘aŧıḳ olup müŧteri olur. Aḥbābdan birini iştirā için irsāl ve bir kesenüñ içine ikibiñ filori ḳoyup bahāsiçün işāl ider. Re’is ḥod cāriyeyi evvel ŧatmadıđına peŧimān ve fevt olup müfte gitmek ihtimāliyle herāsān olmuŧıdı. ŧafā-yı ḥatırla cāriyeyi ol bege ŧatdı ve ikibiñ filoriyi alup bir atlas keseye ḳoyup mühürleyüp ḳoynına ḳoyup zabṭ itdi. Meger arḳasında giydüği daḥı atlas idi. Kese ağır olmağla ŧarḳmađa ve yap yap ḳoynından aŧađa aḳmađa baŧladı. Ol gün Üsküdār’dan bir ḳayıđa girüp İstanbul’a ‘azimet itmiŧıdi ve ḳoynındaki kese ile andan çıkup ‘acele ile maḥmiye-i Ḳoŧantiniyye’ye gitmiŧıdi. Hareket itdüḳçe kese ŧıyrılıp düŧmege mā’il oldu.⁴ Re’is-i müŧarileyh berü cānibden geçüp iskeleye⁵ vāŧıl oldu. Ṭaŧra çıkmaḳ murād idinüp ḳayıḳdan beremiye atladı. Kese daḥı tamām ḳuŧaḳ altına gelmiŧ, düŧmege ğāyetle az ḳalmıŧıdı. Atlayın diyince kesedür, bir kerre deryāya perrān ve dāḥil-i baḥr-i bī-pāyān olup göz göre maḥfi vü pinhān oldu. Re’is-i derdmend keseye dīde-i ḥasretle nigerān⁶ ve n’iyleyecegin bilemeyüp dem-beste vü ser-gerdān oldu. Feryād iderek ve göğsün döğerek ṭaŧra çıkdı, eṭrāfından meded umup her cānibe diḳḳatle baḳdı. Āḥir çāre vü dermān bulamayup eŧk-i çeŧmi deryālu gibi aḳdı ve āḥ-ı pür-süz u āteŧ-nāk⁷ ile sine-i yārān u ihvānı yaḳdı. Meger bu kimesnenüñ ḳadīmü’l-eyyāmdan bir āŧinā-yı ḳadīmi ve ŧadīḳ ḥamīmi var idi. Çoḳdan yār u ḳarīni ve hem-dem ü hem-niŧini idi. Nā-gāḥ ol **(S35a)** yār-ı ḳadīm çıkageldi. Ve ol ḳıŧŧanuñ aŧlımı ŧorup mufaŧŧalan ḥaber aldı. Andan naŧiḥate āġāz idüp eyitdi: “Ey yār-ı ğam-ḥ’ār bu girye-i bī-iḥtiyār ve nāle-i ŧad-hezāruñ saña aŧla fā’idesi yoḳdur ve zerre ḳadar ‘āidesi yoḳdur. Bundan ḥāŧıl olan ancak ŧemātet-i a’ dā ve ṭa’ne-i erbāb-ı dūnyādur. Saña ŧimdi lāzım olan bir ğavvāŧ bulmaḳ ve anı deryāya ṭaldırup bu vechile tedbīr ü tedārük ḳılmaḳdur. Gel gidelüm aḳçayı bulmağa himmet idelüm.” Ol sā’at ḳalḳup Ğalaṭa’ya gitdiler ve bir ğavvāŧ arayup eṭrāfi cüst ü cü itdiler. Āḥir bir ğavvāŧ buldılar ve aḳça düŧürdüḳleri maḥalle alup geldiler. Ğavvāŧ ḥod bir naḥsend-i cihān ve ‘ayyār-ı devr-i zamān imiŧ. Hemān dem ŧoyınup deryāya ṭaldı, bir zamān deryānuñ dibinde ḳaldı. Meger arayıraḳ keseyi deryāda bulmiŧ ve bir yirde⁸ gizleyüp cānı gibi pinhān ḳılmıŧ. ŧoñra yüzerek ṭaŧra geldi. ŧoluḳlanup bir

¹ beḳāya: milk-i beḳāya P; ²ḳadar zarar u: taḳdīrce ḥadden ziyāde zarar ve külli P; ³sābıḳan cāriyeyi: cāriyeyi sābıḳan P; ⁴oldı: olmuŧ idi P; ⁵iskeleye: Çardaḳöñi nām iskeleye P; ⁶keseye dīde-i ḥasretle nigerān: kesem deyü dīde-i ḥayrān P; ⁷eŧk-i çeŧmi deryālu gibi aḳdı ve āḥ-ı pür-süz u āteŧ-nāk: -P; ⁸bir yirde: alup bir yirde P

iki def a yine taldı. ‘Âkıbet “cümle deryâyı aradum ve kaç r-ı mâyı cüst ü cü kıldum. Bir yir kalmadı ki kaldırup altın görmeyem. Hayfâ ki keseyi bulmak¹ mümkün olmadı ve kese-i ümmîd naqd-i şafâ-yı derûnla tıolmadı. Ve ğayrı yoklayıcağ bir yir dağı kalmadı” diyüp vâfir ‘özr itdi ve kavlimüz üzre ücretini alup gitdi. Râvî eydür: Re’is-i derdmend melül ü mağzûn ve me’yûs u ciger-hûn Üsküdâr’a gitdi. Ben gitmedüm ve ğavvâşuñ bulunmadı dedüğüne i‘timâd itmedüm. Zîrâ bunlaruñ mekr ü hîlesin bilürdüm. Ve hayâtlarına gâh u bî-gâh vâkıf olurdum. Pes kalbime ilhâm-ı ilâhî² ve telkîn-i sübhânî erişüp ol gice deryâya nâzır muhtesib çadır tağında misâfir oldum. Meger mehtâb³ olmağla giceler gündüz gibi rûşen ve ay aydını ile dünyâ yüzi münevver ü müzeyyen olmışdı. Nışfu’l-leyle dek uyımayup⁴ ve deryâdan yaña cây-ı ma‘hûda nâzır ve ğavvâşı gözetmegiçün⁵ müheyvâ vü hâzır tıurdum. Zîrâ ihtimâl virmiş idüm ki tenhâ gice ile gele ve keseyi kaç r-ı deryâdan çıkarup ala. Anı gördüm, Topğhâne tarafından bir küçücek çırnık peydâ ve içinde bir kimesne kürek çekerek âşikâr u hüveydâ oldı. **(S35b)** Ammâ korqusından toğrı ol mağalle gelmedi ve çırnığı⁶ cây-ı ma‘hûde şalmadı. Ben de bildüm ki haşm ğâyetle ‘ayyâr u harâmzâde ve nâbe-kârdur, andan Emîn iskelesinden öte bir yire yanaşdı. Çırnığı bir gemi ipine bağladı.⁷ Ba‘de libâsını çıkardı ve şoyundu ve esbâbını çırnıkda koyup ‘uryân⁸ deryâya pertâb iyledi. Kenârdan yüzerek yapça yapça gezerek⁹ ihtisâb çartağınuñ¹⁰ muğâbelesine geldi. Bir miğdâr tıurup her cânibine nâzar şaldı.¹¹ ‘Âkıbet kesenuñ düşdüğü yire şevkla taldı. Kaçan ki yüzerek çıkdı diğğat idüp bağdum gördüm keseyi bile çıkarmış¹² belindeki futaya muğkem bağlayup kendüye şarmış. Ben hemân andan evvel tıtdum dağı çırnığa varmadın qaradan segirdüp yitdüm.¹³ Bir gemi ardında nezâketle¹⁴ kendümi pinhân itdüm. Yüzerek çırnığüñ yanına geldi, keseyi çırnığüñ içine şaldı. Kendü dağı çırnığa gireyin didi, giremedi.¹⁵ Birkaç def a hücum itdi, beceremedi. Zîrâ çırnık tamâmiyle¹⁶ küçücek olmağla kenârına yapışup gireyin didikçe devrildi. Gördi ki deryâ içinden giremedi, etrâfına bağup bir gemi şandalın gördi. Murâd idindi ki vara, deryâdan şandala gire, andan şandal ile gelüp çırnığa yanaşup çata, kendüyi çırnığüñ içine ata. Ğavvâş şandala gitdüğü gibi ben segirdüp çırnığüñ yanına geldüm ve ipine elleyüp yanuma getürdüm ve keseyi içinden aldum ve bir yirde şağlanup gözedüp muntazır

¹ bulmak: -P; ²ilâhî: rabbânî P; ³mehtâb: mâhtâb P; ⁴uyımayup: yatmayup muntazır P; ⁵gözetmegiçün: gözetmekle P; ⁶çırnığı: çırnığı ortalayup P; ⁷bağladı: muğkem bağladı P; ⁸uryân: kendüyi ‘uryân P; ⁹gezerek: -P; ¹⁰çartağınuñ: çartağınuñ P; ¹¹Bir miğdâr tıurup her cânibine nâzar şaldı: -P; ¹²çıkarmış: çıkardı P; ¹³yitdüm: evvel yitdüm P; ¹⁴nezâketle: -P; ¹⁵giremedi: ammâ giremedi P; ¹⁶tamâmiyle: ğâyetle P

oldum. Kaçan ki şandalı götürüp çırnığa çatdı. Şevkla kendüzin¹ içine atdı. Tâ ki keseyi yoklayup bulımadı, cân başına şıçrayup n'ıyleyecegin bilmedi.² Çırnığuñ her delüğine elin şokdı lâkin her nireyi yokladıysa bulamayup yıf çıkdı. Âhır diğkat idüp eñrâfına bağıdı. Ben dağı şağılandığum yirden çıqıp kaçdum, muhtesib dükkânına toğrı uçdum.³ Hemân ki beni gördi, keseyi ben aldığum bildi. Ardumca segirdüp yetdi, geldi: “Meded efendi, ben öldüm, cânım çıkdı, kaçkatı oldum.⁴ Aldığüñ keseyi iki bölölüm iki karındaş gibi bölüşüp üleşelüm” diyince “bre mel'ün dünki gün üç sikke filorimiz alduñ, bulıvereyin diyüp deryâya taldıñ. Bön oldıgımız⁵ gördüñ, bulımadum diyü cevâb virdüñ. Hem bir müselmäna (**S36a**) bu vechile hıyânet ve hem şimdi benden ümmîd-i 'inâyet idersin. İnşaallâhü'l-fettâh yarın seni 'ale's-şabâh hâkime iledüp ahvâlünüñi takrîr ve eşege⁶ bindürüp 'âlemlere teşhîr ideyin” didigüm gibi benüm kim idüğim bildi. Rûsvây olup hayrân u ser-gerdân qalup âhır yüzini⁷ ayağuma sürüp ağladı ve “oğulcuğlarum vardur, yetim iyleme diyü tazarru' iyledi⁸ ve birkaç aqça 'inâyet iyle gideyin, bir gün dağı tırmayup terk-i diyâr⁹ ideyin” diyüp ol kadar ağladı ki terahhüm kıldum ve bu bâbda gâyetle mecrûh olduğımı bildüm. Kesenüñ içinden aña on sikke filori virmege lâyıq görüp virdüm.¹⁰ Filorileri alup gitdi, bir gün dağı tırmayup bu vilâyeti terk itdi. Râvî eydür: İrtesi keseyi¹¹ elüme aldum, Üsküdâr'a geçmege niyyet idüp iskeleye geldüm. Ol dem bir kayık tıtdum, binüp Üsküdâr'a gitdüm. Gördüm ki aqça şâhibi zâr u hayrân ve dem-beste vü ser-gerdân iskeleye gelmiş. İster ki bir kayığa binüp berü cânibe gele, tekrâr bir talğic¹² dağı bula. Varup selâm virdüm ve hâtırcıgımı şordum. Muşâhabet iderek eyitdüm ki: “Hâlâ bir ferd¹³ olsa, senüñ aqçañı ka'r-ı deryâdan¹⁴ çıkarup bulsa,¹⁵ müjdegâne ne virirdüñ ve ne kadar hizmet kılırdıñ?” Sözümden gâyet bi-huzûr oldı ve suhriyye şanup gözleri yaşla tıldı. Hemân dem keseyi koyınımdan çıkardum ve “tıt aqçañı mübarek olsun” diyü eline şunıvirdüm. Kaçan ki bu hâli gördi, gâyet-i sürürından yıkılıp 'aqlı gitdi.¹⁶ Çün bu vechile¹⁷ düşdi, 'âlem halkı üstümüze¹⁸ üşdi. Yüzine gül şuyı şaçduğ. Elini ve ayağını ovaraq¹⁹ 'aqlı başına güçile geldi. Andan cenâb-ı Haqq'a şükr-i bi-pâyân kıldı. Ol dem aqçayı ortasından iki

¹ kendüzin: kendüni çırnığuñ P; ²bilmedi: bilemedi P; ³uçdum: açıldum P; ⁴oldum: kıaldum P; ⁵oldıgımız: oldıgum P; ⁶eşege: seni eşege P; ⁷'âlemlere teşhîr ideyin yüzini; rûsvây olup hayrân u ser-gerdân kalasın didi. Ol dem gâvvas ayağuma yüz P; ⁸eyledi: niyâz iyledi P; ⁹terk-i diyâr: bu vilâyeti terk P; ¹⁰virdüm: virdüm. Bu kadar müjdegâne virmege ma'kül u müsteħaq gördüm P; ¹¹keseyi: hemyanı P; ¹²bir talğic: deryâya taldırmağ için bir gâvvas P; ¹³ferd: kimesne P; ¹⁴ka'r-ı deryâdan: deryâdan P; ¹⁵bulsa: getürse P; ¹⁶hâli gördi, gâyet-i sürürından yıkılıp 'aqlı gitdi: haberi işitdi, gâyet sevindi ve yıkılıp 'aqlı başından gitdi P; ¹⁷vechile: tarıqla P; ¹⁸üstümüze: başımuza P; ¹⁹ovaraq: ovup P

böldi, nişfi senüñ olsun diyü ibrām iyledi. Bir ḥabbesin aldum,¹ ben bu ḥuşūşı maḥzā-i ḥazret-i Allāh celle ve ‘alā² rızāsiçün itdüm. Aña bināen ücret almak ma‘kūl görmeyüp kodum, gitdüm. Nazm:³

Kişi yārānla itdüğünde ülfet
Gerekdür arada⁴ rüy-yı ḥakīqat
Olursa bu cihetden āşinālık
Şaḥın kim olmasun hergiz cüdālīk
Bilenler n’idüğünü ḥaḳḳ-ı şoḥbet
Ederler tā ölince meyl-i ülfet
Tekellüf ḳalmayup aşlā arada
Olur ülfet uḥuvvetden ziyāde
Tekellüfsüz ḳılanlar iḥtilātı
Cüdālīḳdan iderler iḥtiyātı (S36b)

-13-*

Hikāyet: Rāviyān-ı ‘ibret-engiz ve ḥakīyān-ı şadāḳat-engiz⁵ böyle hikāyet ü rivāyet iderler ki: Zamān-ı evā’ilde Rūmeli’nde Selānik nām şehrūñ eṭrāfında ahāli-i ḳırbadan biri bir gün çift sürerken nā-gāḥ şaban demüri bir nesneye ilişür.⁶ Muḥkem ṭayanup ḳıçmağa imkān ve ḥalāşa⁷ çāre vü dermān olmaz. Āḥir çiftçi üzerine gelür ve ḳazma ile eṭrāfını ḳazup yirini bulur. Görse ki şaban demüri bir büyük ḥalkāya⁸ geçmiş, şalıvermeyen⁹ ol imiş. Ḳazaraḳ bir büyük demür ḳapu zāhir olur. Ammā iyle demür ḳapudur¹⁰ ki büyüklükde nāmdār ḳal‘a ḳapuları ḳadar var. Eṭrāfını açarken ba‘zı kimesneler gördiler ve görenler görmeyenlere ḥaber virdiler. Seyre çok kimse geldi ve ‘ālem seyirci ile ṭoldı. Āḥir şehrūñ begi ve ḳāḍisi geldi. Defīne şanup vāḳi‘ ḥāli ‘atebe-i ‘aliyyeye ‘arz itmekle muḳayyed oldılar. Pes evvelki vāḳi‘ ḥāl ve celiyye-i maḳāldür, pāye-i serir-i a‘lāya ‘arz itdiler. Cā’iz ki mes‘ul olavuz diyü ṭarīḳ-ı diḳḳat ü iḥtimāma gitdiler. Birḳaç günden şoñra ḥuşūş-ı mezbūr iḳün bir müstaḳil defterdār ve bir çavuş ve emr-i şerīf vārid olup mefhūm hūmāyūnunda “sen ki Selānik begi ve ḳāḍisisin, buyurdum ki ol gençhānenüñ üzerine varasız, cumhūr-ı müslimīn ve cemā‘at-i

¹ bir ḥabbesin aldum: bir ḥabbesin aldum ve bir aḳçasın aldum P; ²ḥazret-i Allāh celle ve ‘alā: Allāh P; ³nazm: beyt P; ⁴arada: göstere P; ⁵şadāḳat-engiz: şadāḳat-āmiz P; ⁶ilişür: ilişüp P; ⁷ḥalāşa: ḥalāş olmağa P; ⁸demüri bir büyük ḥalkāya: demürine bir büyük ḥalkā P; ⁹şalıvermeyen: şabanı şalıvermeyen P; ¹⁰ḳapudur: ḳapu P

* Hikāye P nüshasının 166b-169a yaprakları arasındadır.

mü‘ minîn ü muvahhidînle açasız ve her ne bulunursa naķır ü kıtmîr yazup defter idüp mühürleyüp defterdâruma teslîm idesiz. Bu bâbda mezîd diķķat ü ihtimâmı¹ şarf u ‘atf idesiz, şöyle bilesiz ‘alâmet-i şerîfe i‘timâd kılasız” diyüp ĥatm-i kelâm itmiş. Üç gün ol ĥavâlide nidâ-yı ‘âm ve şayt u şadâyı tamâm itdiler. Her işiden geldi ve ol şahrâ hayme vü ĥargâh ve bâr u bangâhla ser-â-ser töldi. Etrâf u cevânibden laķam itmege² mâhir ve defîne kıazmaĥa kıâdir esbâb bulup getürdiler ve ba‘zı mu‘azzimler ve müneccimler daĥı getürüp sa‘d-ı sa‘âdete tevaķķuf gösterdiler.³ Nâ-gâh bir gün kıuşluk zamânında bismillâh diyüp kıazmaĥa ibtidâ itdiler. Kıazarak her cânibini açup topraĥı üzerinde kilidi gördiler ki mürûr-ı zamânla paşlanmış bir kıapu⁴ üzerinde bir kıol gibi kilidi var. Ol daĥı paşlanmış, miftâhla açılmaĥdan kıalmış. Ol gün cemî‘ mühimmâtını görüp yarın ‘ale’ş-şabâh niyyet⁵ itdiler. **(S37a)** Kıaçan kim şubĥ-ı şâdıķ zūhur idüp sa‘âdet kıapularını açdı⁶ ve âftâb-ı ‘âlemtâb toĥup ‘âleme envâr-ı rahmet şaçdı. A‘yân u erkân cem‘ olup kıapuya geldiler. Bu gün gencîne kıapusu açılurmuş diyü ĥavaşş u ‘avâm kıapuya yığıldılar. Bir mertebe izdihâm oldu ki degme kimesne temâşâsına kıâdir olmadı ve baķacaķ bir ĥâli yir bulmadı. Râvî eydür: Ben daĥı a‘yâna mensûb olmaĥla bile mübâşir olmuşıdum. Bu sebebden seyr ü temâşâya bir ĥâli yir bulup müşâhedesine güçle kıâdir olmuşıdum.⁷ Bir niçe kimesne bir yire gelüp kıapuya kıayandılar. Zor idüp evvel bir kıanadını açdılar. Andan bir kıanadını daĥı açdılar. İçerisine nazâr kııldılar. ĥâyet karañlık olmaĥın bir zamân gözlerin öğretdiler. Gördük⁸ ki bir ‘azîm kârgîr maĥara, çâķ-ı nihâyetinde bir ĥusrevânî küp kıomişlar ki kıyâsla içine yüz nefer adam şıĥar ve kıapudan tâ dibe varınca içinde ol kıadar yılan var ki ĥesâbın Allâhdan ĥayrı kimse bilmez. Büyüklü küçüklü biri birine şarmaşup yaturlar. Lâkin kıat‘a ĥarekete kıâdir degüller. Kıaçan ki bunu gördiler, ta‘accüb eđüp⁹ ĥayrân kıaldılar. Feemmâ malla mâr bir birine lâzımdur diyüp ol ĥusrevânî küpde mal var idüĥine ĥükm itdiler. Lâkin yılanlar ĥavfından küpe varmaĥda ‘âciz kıaldılar. Her kim girüp bu küpü¹⁰ fetĥ iderse ikiyüz filori nidâ itdürdiler. Aşlâ kimse gelmedi ve kıorķudan içeri girmeĥe müte‘ahhid olmadı. ‘Uķalâ cem‘ olup ne vechile girilmek¹¹ ve ne kıarîķla küp açılıp görülmek gerek, bir kimse idrâk idemedi ve bir şan‘at idüp aña tedârük bulamadı. Üç gün daĥı kıaşabalarda nidâ ve etrâf ü cevânibde şalâ iylediler. Herkes ki gelüp açmaĥa mâ’il oldu. ‘Âķıbet bir ĥerif-i zârîf gelüp defterdâra buluşdı¹² ve “ben bu küpü açaram ammâ ĥaracı

¹ ihtimâmı: ihtimâm P; ²itmege: itmekte P; ³tevaķķuf gösterdiler: mütevaķķıf olup oturdılar P; ⁴bir kıapu: kıapudur P; ⁵niyyet: açmaĥa niyyet P; ⁶kıapularını açdı: kıapuları açıldı P; ⁷olmuşıdum: olmuşıdum P; ⁸gördük: Anı gördük P; ⁹ta‘accüb eğüp: -P; ¹⁰girüp bu küpü: bu küpe girüp P; ¹¹girilmek: girilmek gerek P; ¹²defterdâra buluşdı: defterdârla buluşup P

bir miqdār virürseñüz açmağı mültezim oldum ve tedbīr ü tedārükini kıldum”¹ ve bu da‘vayı iyledi. N’ola diyüp istediği kadar hıracını virdiler. Üç dört gün murādınca maşlahat gördi ve ahvālını kayırdı. Dördüncü gün taḥl u neḳḳāre ile esbāb u ālātın getürdüp içerü girmege müte‘ahhid² oldu. **(S37b)** ‘Ālem³ ḳapuya cem‘ olup temāşāya ḫurdılar. Evvelā ol kimesne mağaranuñ taḥmīnen dibine ve küpüñ yanına varacaḳ kadar iki uzun ve ḳalın ağaçları nerdübān mişālinde kesüp getürdi ve köpri şekilinde üzerine taḥtalar döşeyüp iki cānibe başdan başa⁴ ḳorḳuluḳlar peydā iyledi. Şeklen bir ḳorḳuluḳlı⁵ uzun köpri oldu. Ve her cānibde başına varınca dört beş yirde demürden meş‘ale yiri peydā iyledi ve her yirinde yanacaḳ yağlı ḳaralarla ve neftlerle⁶ ālūde olmuş bezler müheyyā iyledi ve bu ağaç köpriyi mağaranuñ taşrasından bir mancınıḳ peydā idüp ḳaldırdı ve taşradan sürüp öte başını küpüñ boğazına bir şan‘atile ḫayayup iledürdi. Ve muḥkem idüp tamām yirleşdürdi ve bir başından bir te’lifle meş‘alelerle ot⁷ virdi. Ḳaçan kim meş‘aleler iki ḫarafdān yandı, mağaranuñ içerüsü gündüz gibi rüşen oldu. Ol dem pīr ü civān ḳavī vü nā-tüvān bi’l-ittifāḳ du‘āya el getürdiler. Maḳşūd müyesser olmağıçün cenāb-ı Ḥaḳḳa tazarru‘ u niyāz itdiler. Ol kimesne eline bir büyük teber aldı. Köpriye gözin öğretmek maşlahatiçün bir def a şöyle vardı, geldi. İkinci derf a da ḳuvvet-i ḳalble vardı. Meger küpüñ ağzını mühürleyüp ḳurşun aḳıtmışlar ve ḡāyetle zaḫmet çeküp beketmişler⁸ idi. Nacaḡla küt küt döküp açmaḡa başladı ve bi’l-cümle açınca çok belā çekdi. Āḫir ḳuvvet idüp ḳopardı, açdı. Hemān ki bir kerre küpüñ içine baḳdı,⁹ feryād idüp segirtmekle taşraya ḳıḳdı. Dili ḫutulup ḫayrān u ser-gerdān¹⁰ ḳaldı. “Küpde¹¹ ne gördüñ” diyü şorana söylemeyüp eliyle “şimdi göresin” diyü güçle işāret iyledi. Anı gördiler ki küpüñ ağzından şu şıḡırı başı kadar bir ‘azīm baş peydā oldu. Yap yap ḳıḳup boğazı küpden taşra geldi. Gözin açup eḫrāfa naḫar şaldı. Meger bir ejderhā imiş ki ḫazret-i Süleymān nebi¹² ol küpde ḫaps itmiş imiş. Bunca yıllardan berü maḫbūs ve taşra ḳıḳmaḡdan bi’l-külliyeye me’yūs imiş. Çün kendüye ḳurtulmaḡ ihtimālin virdi, şıḳlıḳ virüp bir muvaḫḫiş şadāyla çağırdı. Hemān dem¹³ ol yirde yatan yılanlar cansız gibi yaturken ol şadāyı işitdüğü gibi canlandı ve her biri ḳımıldamaḡa başlayup ḫarekete geldi. Güyā cümlesinüñ ḫayātı ol ejderhāya **(S38a)** rabḫ olumuş idi. Her biri yirinden atılup ol küpden yaña gitdi ve aña teveccüh itdi. Ejderhā daḫı yap yap küpden¹⁴ ve ḳapudan yaña baḳmaḡa başladı. Taşradan baḳanlar gördiler, eger daḫı

¹ oldum ... kıldum: olam ... kılam P; ² müte‘ahhid: müteveccih P; ³ Ālem: ‘Ālem ḫalkı P; ⁴ başa: -P; ⁵ bir ḳorḳuluḳlı: ḳorḳuluḳlı bir P; ⁶ neftlerle: neftle P; ⁷ ot: āteş P; ⁸ ve ḡāyetle zaḫmet çeküp beketmişler: -P; ⁹ baḳdı: naḫar iyledi P; ¹⁰ ser-gerdān: müteḫayyir P; ¹¹ küpde: söyle P; ¹² nebi: -P; ¹³ Hemān dem: Hemān ki P; ¹⁴ küpden: küpden ḳıḳmaḡa P

ihmâl iderlerse ejderhâ küpden çıkar ve mağaradan taşra çıkar, dünyâyı yıkar. Hemân cân acısıyla köpriden geçüp ‘acele ile kapuyı berkitdiler ve üstüne bir tağ kadar toprağ ve taş yığıp muhkem pekidüp¹ koyup gitdiler. Nazm:²

Çünkü şeklin ejdehānuñ gördiler³

Kapuyı ol lahza dīvār itdiler

Tağ u taşı yığıdılar hep üstüne

Çıkmasın şāyed diyü berkitdiler

‘İbret için bu ‘acā’ib kışşayı

Şafha-i gerdūna yazup gitdiler

-14-*

Hikāyet: İlerü zamānda ‘Irak-ı ‘Arab’da olan şehir-i Bāgdād’da ki bāğ-ı ‘adl u dād idi. Bir şāh-ı nāmdār ve bir şehriyār-ı şāhib-i iktidār var idi. ‘Adl u dādla⁴ ‘ālemi ārāste ve luṭf u keremle mülk-i cihānı pīrāste iylemişlerdi.⁵ Ol pādīşāh-ı ‘ādilūñ devleti sāyesinde eṭrāf-ı diyārdan bāzergān ve tüccār gelüp dā’imā ticāret ve kesb-i ma‘işetle tevḫīr-i bızā‘at iderler idi. Ve sālīmen ü gānīmen yirlü yirine giderler idi. İttifāk bir gün Bāgdād’dan şehir-i Nihāvend tarafına bir büyük kâfile ve ‘azīm kārban çıkup ticārete gitdiler. Birkaç günden sonra zıkr olunan kâfilenün nām u nişānundan eşer ve kında varduklarından ašlā haber ma‘lūm olmadı. Herkes bu huşūşda hayretde kalup ašla n’idüğünü bilmedi. Birkaç günden sonra bir kâfile daḫı gitdi. Anlardan daḫı haber alınmadı. Ve ašlı n’idüğün şorageldiler, bilinmedi. Āḫir ol yola kārban gitmez ve bāzergān ‘azm itmez oldu.⁶ Niçe yıllar oldu ki ol yola adam gitmekden kaldı, ḫālī vü mu‘aṭṭal oldu. Bu cihetden ‘ālem rencide ve ḫaḫkuñ ḫāṭırı mecrūḫ u remide kalmışdı. Meger ol tāriḫde nişf-i Bāgdād’da bir ṭarrār u mekkār ve ‘ayyār u sitemkār ḫarāmī kopup her zamānda ḫalkuñ māl ü menālını peydā itmekden ve ‘ālemün mülk-i esbābını çalup incitmekden⁷ ḫālī olmaz idi. Gāḫ bir derdmendün malın alup müflis ü ‘uryān ve gāḫ⁸ naḫd-i cânın alup çeşm-i nā-tüvānın ḫākle yeksān iylerdi. Ḥalk-ı ‘ālem elinden ‘āciz olmuşdı ve herkes kabāḫat ü veḫāḫet ucından cāna gelmişdi. Ammā nefsinde **(S38b)** bir merd-i dilāver ve pehlevān-ı zūrāver idi ki ‘āleme mişli gelmiş degül idi. Bir gün yine bir⁹ bī-günāhı öldürdi. Ṭutdılar ve ḫatl-i nefis itdüğünü şuhūd-ı ‘adülle işbāt

¹ pekidüp: berkitdiler P; ²Nazm: Beyt P; ³burada bir mısra daha var: “Çıkmasın şāyed deyü gitdiler” P; ⁴dādla: dād ile P; ⁵eylemişlerdi: iylemişdi P; ⁶oldı: oldı. Ṭariḫ-ı ‘aşḫ bir yoldur kuş uçmaz kārban gitmez P; ⁷incitmekden: aḫz itmekden bir lahza P; ⁸gāḫ: -P; ⁹bir: -P

* Hikāye P nüshasının 169a-173b yaprakları arasındadır.

itdiler. Hâkim kışâşî hüküm idüp haps iyledi. Ve¹ bu eşnâda bir gün huzûr-ı pâdişâhîde Nihâvend yolunuñ harâbeligi söylendi ve hâli vü mu‘atıl kaldı.² Hikmet-i ilâhî ile ol harâmînüñ katl olunması añıldı. Erkân-ı devletden ba‘zıları eyitdiler: “Pâdişâhum gelüñ ol harâmî-i bî-bâki³ bunda bî-hüde katl itmeyelüm. Bir dilâver yigitdür, anı Nihâvend yolına gönderelüm, varsun ol yolu tefahhuş itsün, Nihâvend’e dek ol cânibden gitsün. Şundan hâli degül ki ol yolda ‘ifrit mi vardur yoḥsa bir müzî kıttâl hayvân mı peydâ olmuşdur, yâhüd bir dilâver harâmî mi peydâ olmuşdur,⁴ helâk ve ol yolu peydâ iyleye. Yâhüd ol müzî anı katl idüp bu daḥı itdügi fi‘l-i kabîhüñ cezâ vü sezâsını bula, maḥşudumuz bî-zaḥmet müyesser ola. Şâyed bir dilâverdür, Nihâvend’ün yolını aç, evvelki gibi kârbân konup göçe. Böyle olursa ḥod katlden ḥimâyet ‘avf idüp ḥadden ziyâde ri‘âyet idelüm. Belki bir ‘âli mansıb daḥı virelüm, zâyî‘ olmasun, pâdişâha du‘â iylesün” diyüp sâkit oldılar. Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh⁵ daḥı bu ma‘nâyı tecvîz iyledi. Hemân dem ol dilâveri maḥbesden çıkardılar, huzûr-ı pâdişâhîye getürdiler. Nihâvend yolu kışşasın söylediler. “Varup görebilür misin?” diyüp ol yoluñ aḥvâlin taḥrîr iylediler. Ol daḥı katlden ḥalâş olduğuna şâd oldı. Varup her ne ḥâl ise ḥaber getürmege müte‘ahhid olup iltizâm iyledi. “Lâkin baña murâd idindügüm silâḥı virün ve himmet yoldaş idüp gönderün” didi. Ol dem istedügi kadar âlât-ı ḥarb virildi ve beline bir seyfi şârim kuşatdılar. Bir seḥer du‘â vü şenâ yoldaş қоşup gönderdiler. Râvî eydür: Çün ol dilâver-i cihân ve pehlevân-ı devr-i zamân ğarîb ü yektâ ve ferd ü tenhâ Nihâvend yolına gitdi. Evvel ḳadem bir ağaç sāyesinde pâk âbdest alup bir⁶ iki rek‘at namâz kıldı ve cân u dilden iyledügi günâhlara tevbe⁷ vü istiġfâr iyledi. Beyt:

Sürdi yüzün ṭopraġa âh iyledi

Âyine-i çerḥi siyâh iyledi⁸

Ol deñlü tazarru‘ u niyâz kıldı ki **(S39a)** felekde melekler teraḥḥum iyledi. Ol ġaffâru’z-zunüb ve settâru’l-‘uyüb ḥazretlerinüñ deryâ-yı ‘avf u ġufrânı nesîm-i luṭf u iḥsânıyla cûş u ḥurûş iyledi. Andan el yüze sürüp bismillâh diyüp revâne oldı. Gördi ki bir niçe yıldan berü ademîzâd uğramamaġla yollar ġarîb şekle girmiş, adam boyı otlar bitmiş, ağaçlar bir birine ḳarışmış, dallar büyüyüp âsmâna erişmiş. Üç gün üç gice gitdi. Aşlâ adam degül hayvân daḥı görmedi. Nâ-ġâh ġiderken gördi ki yoluñ ortasında deriñ sürünmüş bir iz öñce çekilmiş gitmiş ve yoluñ otları iki cânibine⁹ yatmış. ‘Acabâ bu

¹ Ve: ittifaḳ P; ²ḳaldı: ḳaldügi yâd olındı P; ³harâmî-i bî-bâki: harâmîyi P; ⁴peydâ olmuşdur: yurd edinmişdür P; ⁵pâdişâha du‘â iylesün deyüp sâkit oldılar. Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh: pâdişâh P; ⁶bir: -P; ⁷tevbe: tevbe iyledi P; ⁸devamında “Oldı çün şükür-keş mülk-i belâ /Ahı ‘âlem eşki siyâh iyledi” beyti de var P; ⁹cânibine: yaña P

neyiki dirken ve eṭrāfına nazar iderken anı gördi ki karşıusunda olan ormanuñ içinde bir hareket var ve bu önce giden iz aña varmış tayanmış. Ol dem ormanuñ içinde girüp gördi ki bir ejderhā-yı siyāh bir bī-çāre rūbāhı tutmuş ya‘ni bir tilküyi¹ beline varınca yutmuş, kıyruğunu bir ‘āli dırahta şarmış, tırmayup kıolların yutmağa hücum itmiş. Dilkü dermend bir hāle girmiş ki ta‘bir olunmaz² ve bir derde uğramış ki dinilmez. ğāyetle acıyup bir zamān niçe yuṭar, anı seyr iyledi. Āhır ihtiyārı elden gidüp istedi ki ol müziyi bir tariķla helāk ide, andan sonra öte cānibe gide. Hemān torbasından bir muhkem sicim çıkardı ve ol sicimle yılanuñ kıyruğunu muhkem tutdı, şardı. Yılan dilküyi yuṭmağla muḳayyed olmağın bildi ki zararā kādır³ ve ḫaşmınuñ def ine mübāşir olmağlağā dermānı yokdur. Andan sonra çakmağın çakdı ve ol ormanı ateşe urup yakdı. Ateş yanarak ‘ākıbet ejderhāya kār ve ol mār-ı siyāhı yakup başdan ayağa nār iyledi. Böyle müziyi helāk itdüğüne cenāb-ı Ḥaḳka firāvān⁴ ve şükr-i bī-pāyān iyleyü ilerüye gitdi. Giderken nā-gāh yolu bir ‘acib vādiye yetdi. Gördi ki bu vādinüñ ortasında bir zībā ağaç yetüp her cānibe sāye-i şāhlar şalmış. Karşusunda bir ‘āli çeşmsār yapulmuş. Ayağı ol vādiye akup yaṭur. Murād idindi ki orada bir miḳdār etmek yiye ve ol şudan içüp bir pāre ḫoş geçe. Enbānından etmek çıkarup yidi, üzerine ol şudan içdi. **(S39b)** Bir miḳdāristirāḫat ideyin, andan kalkup gideyin der iken⁵ bir ses peydā oldı. Baḳdı gördi ki iki dāne arslan yavrucuḳları oynaşup gelürler. ‘Acabā bunlaruñ atası anesi kanda idi diyince nā-gāh anaları çıkagelüp baḳdı. Yavrularınuñ yanında adam gördi. Bir kerre gürlüyüp ol dilāverüñ üzerine şaldı. Ol daḫı yā Allāh diyüp elindeki tiğ-i bī-dirigle çaldı. Başından kıyruğuna dek iki pāre kıldı.⁶ Meger erkegi daḫı şikārda imiş. Dişisinüñ āvāzın işidüp bir heybetle geldi ki ol kūsār belinde⁷ velvele şaldı. Ol dilāver-i zürkār gördi ki şīr-i mezbūruñ⁸ bir vechile gelişi var ki yanına getürmeyüp ırakdan söyleşmek evlā, belki ecveb-i eşyādur.⁹ Eline oḳ yayı alup göğsüne bir oḳ urdı, tā yelegine dek ğarḳ oldı. Gerçi ol tīr-i cigerdüz arslanuñ cānına muhkem iyledi.¹⁰ Ammā ardınca birin daḫı yetiştirüp bu tīr ile şīri tamām zebūn iyledi. Andan sonra göz açdırmayup tiğ-i bī-dirigle başın kesdi. Ba‘de Ḥālīḳına şükr idüp şalavat-ı mefrūzayı edā iyledi. Ol gice bir köşedeistirāḫat idüp irtesi ‘ale’ş-şabāḫ yolına revāne oldı. Aşlā ğayrı nesneye rāst gelmedi ve insan ‘alā’iminden bir ‘alāmet bulmadı. Meger bu yoluñ tā ortasında bir ehl-i ḫayr zamānla bir ‘āli kārban-sarāy yapmışıdı ve gelen geçen

¹ tilküyi: dilküyi P; ²ta‘bir olunmaz: derisi bucuḳ itmez olmuş P; ³zararā kādır: ağzıyla zararā kādır degüldür P; ⁴firāvān: ḫamd-i firāvān P; ⁵der iken: dirken P; ⁶dek iki pāre kıldı: varınca iki pāre iyledi P; ⁷kūsār belinde: kadar P; ⁸şīr-i mezbūruñ: mezbūruñ P; ⁹ecveb-i eşyādur: vācib-i eşyādur P; ¹⁰eyledi: te’şīr iyledi P

misâfirin yatup huzûr iderlerdi. Giderek yolu ol kârbân-sarâya uğradı. Kaçan ki ol kârbân-sarâya yakın geldi, gördi ki adam leşi râyihası dünyâyı tutmuş, etrâf u cevânib adam ölüsüyle tölmiş. Lâkin her kangı meyyiti ki gördi, başsız¹ gördi. Cemî² sinün başlarını kıparmışlar, esbâbı cemî³ sinün üzerinde tûrur. Mülâhaza itdi ki eger bunları harâmî öldürse esbâbların alurdu ve başlarını kıparmazdı ve gövdelerinde kılıç yâreleri bulunurdu. Bu ‘alâmetlerden hüküm iyledi ki bu evzâ⁴ -ı ğarîbeyi iden insân degül.² Elbette bu iş bir hayvân işidür, ‘âkıldan şadır olmaz ve bi’l-cümle bu hâtıra ile kârbân-sarâya geldi. Ne görse, kârbân-sarây³ adam leşiyle mâl-â-mâl olmuş. Cümlesinün başları kıpılmış, esbâbları üzerinde (S40a) kuruyıkalmış, mürûr-ı zamânla bir hâle varmışlar ki yanlarına varmağa kıbâliyet yok, ‘âlemi bed râyiha tutmuş. Ol merd-i dilâver bir zamân nazar idüp bildi ki yolun kesilmesine bâ⁴ iş ğayrı nesne⁴ degüldür, illâ bu âfetdür. Bu yoldan kârbân bunun ucından işlemez olmuşdur. Âhîr mülâhaza itdi ki bu fi’l-i kıbâhi iden elbette yine buraya gelecekdür.⁵ Münâsib olan budur ki çıkup bu gice kârbân-sarâyun tamı üzerinde yata ve ne maķûle hayvân idüğünü bile, aña göre tedârük kıla.⁶ Fi’l-vâki⁶ bir köşeden kârbân-sarâyun üstine çıkdı ve tam üzerinde oturup etrâfına nazar şaldı. Kaçan ki aķşama kıarîb oldu, nâ-gâh tağ tarafından bir ğulgule vü velvele peydâ oldu. Ağaçlarun taları birbirine tıķındı, tağ canavarcıķları önince kaçmağa başladı. Ol dem ki yakın geldi, ne görse. Bir ‘ifrit-i zişt-rû vü bed-şekl ki kıaddi üç adam⁷ kıadar var, gözleri kıan alıcı tāsına beñzer, burnı fil hortumı gibi aşığa şarkmış, ağzında azu dişleri hınzır gibi tāsra çıķmış, başınun üstünde gergedân boynuzı mişâlinde bir boynuz bitmiş, ellerinun barmaķları cınara⁸ ve kıolları şâha beñzer.⁹ Tırnaķları uzayup çengâl olmuş, gövdesi başdan ayağa kııl bürümüş, bir ‘acib hey’et ve bir ğarîb şûret ki ne tahîre kıâbil ve ne ta’bîre müttehil. Kaçan ki ol dilâver-i yegâne bu ‘ifrite nazar kııldı, mütehayyir olup ol dem neye uğradüğünü bildi. Bir zamân cenâb-ı Hâķķa tazarru⁶ vü zârî kııldı. Baķarak bir miķdâr gözin öğretti. Ferîd ü vaķîd tenhâ vü yektâ böyle hâşma râst geldüğünü mülâhaza itdi. Âhîr ğayret idüp fikr itdi ki vâcibü’l-ķatlı iken beni öldürmediler ve yat u yaraķ virüp bu yola gönderdiler. N’olsa gerek ya budur ki bu mel’ûnun pençesinde cân virem ya budur ki bir tārîķla helâk idüp ‘âlemi şerrinden pâk idem. Bu kıadar kimesnelerun kıanı elbette bu müzîninun yolına gelmek muķarrerdür, câ’izdür ki cenâb-ı Hâķ ve vehhâb-ı muķlak bu mel’ûnun helâkini benüm elümde muķadder ve benüm tîğ-i bi-dirîğimle müyesser kıılmış ola diyüp ğöñlin bekitdi.

¹ başsız: başı yok P; ²degül: degüldür P; ³kârbân-sarây: kârbân-sarâyun içi P; ⁴ğayrı nesne: -P; ⁵gelecekdür: gelür P; ⁶yata ... bile ... kıla: yatam ... bilem ... kılam deyüp P; ⁷adam: adam kıaddi P; ⁸cınara: hıyara P; ⁹şâha beñzer: şâh-ı cınara dönmüş P

Lâkin hâtırâ idindi ki degme âlet-i harb kâr itmez ve tüylü olmağla degme kılıç anı kesmez, **(S40b)** zehirle şuarılmış demrenleri var idi. Çıkarup istediği oklara tağdı ve bir yek yay¹ getürmiş idi. Anı eline aldı. Göñline bu geldi ki tam üzerinden okla urup öldürürse dilâverler içre i‘tibârı olmaz. Haşm haşma berâber gelüp dögüşmeyince pehlevân olan kâdr ü şöhret bulmaz. Bu mülâhaza ile tamdan aşağı indi. Gördi ki kârbân-sarây öñünde haşımdan gizlenecek² ve ardına siñecek bir ağaç yok. Lâkin içerüde mermer direkler dikilmiş haşmınuñ âlâtından şakınacak³ direk çok, içerüde ceng itmegi münâsib belki farz ve vâcib gördi ve ol ‘ifrit henüz kârbân-sarâyıñ ardında iken kendüsi içerüye girdi. Ve bir ‘âli direk dibine tûrdı.⁴ Yâ Allâh diyü cân⁵ u dilden bir na‘re urdı. Ol na‘reden kârbân-sarâyıñ içi güm güm gümledi ve tağ canavarları inlerinden çıkup beliñledi. Hemân ki ‘ifrit bunu işitdi, adam şadâsı olduğunu bildi ve taşrada şanup etrâfına nazar şaldı. Gördi ki taşrada kimse yok, Hemân dem içerüye revâne oldı. Ol dilâver yüzün Hağ dergâhına tutup haşmın gözetdi. Bir tîr-i cigerdüzi şaşına ve kemân kabzasını destine aldı. Kapudan girince ‘ifritüñ sağ gözünü nişānlayup iç kabzadan bir oğ pertâb iyledi. Bi-‘inâyetullâhü te‘âlâ⁶ sağ gözüne urup yelegine dek oğ karar iyledi. Ol dem ‘ifrit bir kerre muvañhiş şadâyla feryâd idüp öte berü bağıdı. Bir büyük taş gördi ki yigirmi adam yirinden kaldıramazdı. Karvayup getürdi, haşmınuñ şaklandığı direge bir taş ile urdı ki ol mermeri hürd u haşhâş iyledi. Bu eşnâda şol gözünü nişānlayup bir oğ dağı urdı. Ol dağı yelegine dek ğarğ oldı. Bu zağmı yedüğü gibi muhkem çağırdı ve şığırlar gibi bağırdı. İki gözden çıkup kendüyi yirden yire çaldı. Ol merd-i dilâver dağı çün haşmınuñ böyle zebün oldugunu bildi, yâ Allâh diyü şıçrayup tiğ-i bî-dirigle ortasından iki bölde. Bir zamân hırıldayup âhîr cân cehenneme ışmarladı. Ol dem başını kesüp kulağın deldi **(S41a)** ve barmağına tağup eline aldı. Kaçan ki taşra geldi, yüzün yirlere sürüp cenâb-ı Hağğa şükr-i firāvân ve hamd-i bî-pâyân iyledi. Andan kârbân-sarâyıñ kapusın çeküp kapadı. Anı mülâhaza itdi ki bunuñ başını ve leşini götürmek ve diyâr-ı ‘acemde olan ahâliye göstermek gerekdür. Ammâ bu ma‘na yalnız müyesser olmaz ve tenhâ vü yektâ iken vücüd bulmaz, bir yirde⁷ şaklayup yola düşdi ve kârbân uğramak ihtimâli olan bir cânibe müteveccih oldı. Meger bir gündün ötesi⁸ bir işlek yola çıkardı aña vardı. İttifâğ bir kâfile geçermiş,⁹ yoluñ ortasında muntazır olup tûrdı. Nâ-gâh bâzergânlaruñ biri anı gördi, ğayrılarına dağı¹⁰ haber virdi. Bâzergânlar bunuñ kim olduğunu bildi. Harâmîdür kağ‘-ı tarîka gelmişdür

¹ yay: yayı var idi P; ² gizlenecek: gözlenecek P; ³ direkler dikilmiş haşmınuñ âlâtından şakınacak: -P; ⁴ ‘âli ... tûrdı: ağaçlı ... tûrup P; ⁵ cân: cândan P; ⁶ Bi-‘inâyetullâhü te‘âlâ: Bi-‘inâyetullâh P; ⁷ bir yirde: başı bir yirde P; ⁸ Meger bir gündün ötesi: -P; ⁹ geçermiş: geçiyorur P; ¹⁰ dağı: -P

diyü ihtirâz kıldılar. Cenge kâdir olanları bir yire gelüp muhârebeye meşgûl oldılar. Bu dağı anlarıñ tedârükini gördi, kendüden havf itdüklerini bildi. Üstünde olan âlât-ı harbi birağup anlardan yaña müteveccih oldı. “Müselmânlar gelüñ ve benüm maqşûdumdan şorup âgâh oluñ, ben kaç‘-ı tariķa gelmedüm. Evvel itdügüm harâmîliklara cân u dilden tâ’ib oldum. Ben bunda bir ğayrı maşlahâtçün geldüm” diyüp ahvâlini taķrîr ve öldürdügi ‘ifrit¹ şeklini anlara taşvîr iyledi. Anlar dağı kelimâtı şadâkatine delâlet ve çehresi şıdķ-ı aqvâline imâ vü işâret itdügünü taķķîķ bildiler ve kavline i‘timâd idüp yanına geldiler ve cem‘ olup kârbân-sarâya gitdiler. Kaçan ki ‘ifritüñ başını getürdüler, niçe zamân mütehayyir olup tûrdılar. Andan atlarından dökilüp elin öpdiler ve ğazâ kutlu olsun diyü taḥsîn idüp arķasın yepdiler. Herkes bu kışşadan şâd u hurrem oldı. Āḥir bir ‘araba bulup getürtdiler, ‘ifritüñ başını ve leşini yükledüp getürdiler. Günlerde bir gün Bâġdâda geldiler.² ‘Ālem ḥalkı cem‘ olup seyr ü temâşâsına meşgûl oldılar. Her gün inşâf eḏüp âferîn ol ere ki bu maķûle müziden yolları pāk ve tiġ-i bî-dirigle helāk iyledi diyü taḥsîn ve âferîn itdiler. Pâdişâh-ı cihân-penâh dağı getürdüp seyr iyledi ve ol (S41b) dilâvere ḥil‘at giydirüp bir ‘âli manşib ‘aṭâ iyledi. Nihâvend yolu dağı açılıp yine işledi. Herkes varup gelmege başladı. Bu ḥikâyet ol pehlevân-ı cihândan yâdgâr kaldı. Nazm:³

Er olan keşîde-i himmet gerekdür
 Egerçi zorla kuvvet gerekdür
 Dilâverde eger olmasa ğayret
 Aña dirler erenler içre ‘avrat
 Bilürsin er ölür bâķî kalur ad
 Aña kim sa‘y iderse âferîn yâd
 İlâhî kim iderse ḥayra niyyet
 Günâhın ‘afv idüp kıl aña raḥmet

-15-*

Ḥikâyet: Maḥrûsa-i Brusa⁴ ki ğayret-i bâġ-ı rıḏvân ve nümüdâr-ı gülistân-ı cinândur. Anda erbâb-ı ma‘ârifden Ferâġî nâm bir şadîķ-i nîk-fercâm böyle ḥikâyet ü rivâyet ider ki: Ol târiḥde cenâb-ı cennet-mekân ḥuld-âşiyân merḥûm ve maġfürlehü Sultân Süleymân ‘aleyhi’r-raḥmete ve’r-rıḏvân diyâr-ı ‘aceme sefer itmiş idi. Ben dağı

¹ ‘ifrit: ‘ifritüñ P; ²geldiler: getürdiler P; ³Nazm: Beyt P; ⁴Maḥrûsa-i Brusa: Maḥrûsa P

* Hikâye P nüshasının 173b yaprağında başlamaktadır. Fakat hikâyenin yarısı bu nüshada eksiktir.

yeñiçeriler zümresinden olmağın bile gitmişdüm ve sefer-i hümayūna ol tārīhde bile ‘azm itmişidüm.¹ İttifāk bir gün bir yirde qonup anda üç gün oturaq fermān olındı. Meger bir yılanı çok yirler imiş. Ol gice herkes çadırında belki qoynunda ve peşmağında yılan bulup öldürmege mübāşir oldılar. Ben dağı yilandan ol mertebe havf iderdüm ki qābil-i ta‘bīr² ve müttehīl-i taqrīr degüldür. ‘Ale’ş-şabāh³ qavl itdük ki yārānla⁴ ol cānibe qarīb evliyāullāhdan bir kimesne medfūn imiş. Anı varup ziyāret idevüz. İttifāk ol tārīhde iki qılıca mālīk idüm ki birisi yeñice ve gümişlice idi. Birisi bir köhne qılıç idi ki gāyet paşlanmış idi. Qınından çıkmayalı on yıl var idi ve yalnız bir adam qınından çıkarmağa⁵ qādir olamazdı. Ol yeñice qılıca kıyamayup belüme eskisin taqındum ve yārānla ziyārete müteveccih oldum. Ol seher çadır arasından geçerken üç dört nefer meyyit gördük ki yurlar. “Neden öldi?” diyü şorduk. “Yılan şokdı, fevt oldılar” diyü cevāb virdiler. Ol dem hātıruma geldi ki yā rabbū’l-‘ālemīn n’ola ben za‘īf quluñuñ qolına kuvvet virseñ, ben de bir yılan öldürsem. Ve bi’l-cümle qalkduq, ol veliyullāhuñ ziyāretine varduk. Meger ol kimesne bir fāriğ kimesne imiş. Ol tağda gelmiş, yurdlanmış imiş. Bir gün qoyuncuklarıyla tūrurken kāfir bunı dört yañadan **(S42a)** ihāta itmiş. Görmüş ki hālāş olmağa dermān yok, el getürmiş, du‘ā itmiş ki yā rāb beni ve qoyuncuklarımı tebdīl-i şekl tarīkıyla kāfirlerden sen şaqla. Ol dem hāzret-i Hāq⁶ ‘ümme-i ‘aṭıyyetehü ol velīnūñ kendüsini orta yirde bir taş ve qoyuncuklarını eṭrāfında uflamur ağaçları iylemiş. Ol maḥall bir ‘ālī ziyāretgāh olmuş. Biz dağı varup ziyāret itdük. Rūhıçün yāsīn-i şerīf ve fātīha oqıduq. Ondan ol ziyāretgāhuñ öte yanında bir laṭīf şahrā var imiş, ol şahrāya varduk. Meger ol şahrā sünbülzār imiş.⁷ Ya‘ni anda Hūdāyī sünbül bitermiş. Ol qadar sünbül var ki ḥesābın Allāhdan gāyır kimse bilmez. Yārān-ı şafādan her biri sünbül degşürmege meşgūl oldılar. Rāvī eydür: İttifāk ol maḥalde baña qazā-yı ḥācet lāzım oldu. Bir ḥālī maḥal taleb iyledüm ki beni ol ḥalde aqlā kimesne görmege. Bu ḥuşūşda gāyetle ḥicāb üzre olmağın yārāndan ḥayli⁸ uzak gitdüm ve qarşuda bir orman görmüşidüm. Aña dek teveccüh itdüm. Ol deñlü uzak gitdüm ki yārāndan kimesne görünmez oldu. Çünki ol ormanuñ yanına vardum, perde olmaq maşlahatıçün bir miqdār içerüsüne girdüm. Andan bir münāsib maḥalde oturup qazā-yı ḥācete mübāşir oldum. Meger qazā-yı ilāhī varduğum ormanda bir ejderhā mekān idinmiş ve anda yurd tutunmuş imiş. Aña gāyet yakın varmışam. Beni görüp

¹ ve sefer-i hümayūna ol tārīhde bile ‘azm itmişidüm: -P; ²qābil-i ta‘bīr: ta‘bīre qābil P; ³‘Ale’ş-şabāh: ‘Ale’ş-şabāh qalkduqda yārān-ı şafāyla P; ⁴yārānla: -P; ⁵çıkarmağa: çeküp çıkarmağa P; ⁶hāzret-i Hāq ‘ümme-i ‘aṭıyyetehü: Hāq te‘ālā hāzretleri P; ⁷şahrā sünbülzār imiş: sahrāyı sünbül bürümüş P; ⁸ḥayli: hayli yir P

yemeğe kaçd itmiş ve yutmağ murād idinmiş. Ben kendü hālūme meşğūl olmağın nazār ve hücūmın görüp ašlā hazer itmemişim. Nā-gāh ormanda* bir çıtırtı peydā oldu. Baqayın şandum, ne görsem. Bir at başı kadar qarabaş ağızın açmış ve beni şuratumdan qarvamağa kaçd idüp üzerime uzanmış, ağıznuñ içinde bir dili var ki ucı simsiyāh olmuş ve dişleri hınzır azusu gibi taşra gelmiş ve bed rāyihası dünyāyı tutmuş. Egerçi başı at başı kadar var, belki dağı ziyāde. Lākin boynı gāyet ince vāki‘ olmuş, bir ‘acib, mehīb şekille görindi ki ta‘bīr olunmaz. Hemān ki anı gördüm, bir kerre yā Allāh senden meded diyüp na‘re urdum, elüm ayağum tutmaz oldu, ‘aqlım başumdan gitdi. Gördüm ki sehl dağı yirümde tūrursam işim tamām olur. **(S42b)** Qalkup qaçmağa qūdetüm yoğ, arqam üzre yatup bir yanuma yuvalandum. Ben bir miqdār uzayıcağ ol dağı bir miqdār üzerime sündi. Hemān dem yatduğum yirden ol paşlı kılıcuñ qabzasına el urdum ve dağı kınından çıkarup ol mūzīnūñ boynunuñ ince yirini gözitdüm. Var kuvveti bāzuya getürüp bir kerre çaldum. Ancağ bu kadar tedārük idebildüm. Ol mertebeden şoñra ‘aqlum başumdan gitmiş. Ben dağı bir zamān ‘aqlum gelince yatmışam. Yārān sūnbül degşürmeğe meşğūl olmağın ašlā beni yoqlamamışlar. Yataraq serāsīmevār ‘aqlum bir miqdār başuma geldi. ‘Ālem gözūme görünmeyüp firāfir çigzinür. Baqayın şandum, gördüm ki Hağ celle ve ‘alā hazretlerinūñ mağz-ı qūdeti ve ol veliyyü’l-‘azīzūñ hūsn-i himmetiyle ol mūzīnūñ boynını kesmişüm, sehl derisi ilişi qalmış. Qılıç dağı ve ejderhānuñ başı dağı yanumda yatur. Dağı mel‘ūn ölmemiş, ağızını yap yap açup yumar. Orman içinde bir kütürdi var ki şerğ olunmaz. Cān acısıyla quyruğını ağaçlara şarup kütür kütür ufadur. Ormanı biri birine urup yatur. Ağaçlaruñ taları biri birine girmiş. Bir kütürdisi var ki ta‘bīr olunmaz. Gördüm ki ašlā harekete dermānum yoğ, biraz dağı yuvalanup bir miqdār başdan ırağ oldum ve yataraq gāyret idüp iki dizüm üzerine geldüm ve kılıca tayanup qalkdum. Hezār cidd ü cehd ile adum atdum. Bir miqdār tūrup yine yürüdüm. Āhir yürüyerek yārāna yaqın geldüm. Hemān ki beni gördiler, “bre n’olduñ yılan mı qovaladı?” diyü üzerūme üşdiler. Ben dağı söylemeğe qādir olamadum. Lākin işāret idüp “hādīseyi gelūñ görūñ” didüm. Yārān yanuma düşüp gitdiler. Qaçan ki ejderhānuñ başını seyr itdiler, yanına varmağa qorqup niçe zamān ırağdan baqdılar. Tamām öldiğünü bilmeyince yanuna varmağa qādir olmazlar. Herkes ta‘accüb idüp hayretde qaldılar. Andan bir şırıq kesüp ol şırıqla başını getürdiler. Mu‘asker-i sultānīden olan ordu-yı hūmayūni getürdiler. Ālem teferrüc idüp temāşā kıldı. Giderek bu kışşa pāye-i serīr-i hīlāfetde söylendi. Pādişāh-ı ‘ālem-penāh

* Hikāyenin bundan sonraki kısmı P nüshasında eksiktir.

hazretleri görmege mā'il oldılar. Getürüp otak-ı gerdün-niṭāka qarīb ḳodılar. Öldüren (S43a) yeñiçeri ḳullaruñdandır deñilicek, gelsün hiḳāyeti taḳrīr iyalesün diyü fermān olındı. Ben daḳı varup nevvāb-ı kāmıyāb salṭanat-niṣāb ḫuzūrlarında olduḡu gibi söyledüm. Ve geçen ḳışṣāyı bir bir taḳrīr iyledüm. 'Ulūfem yidi aḳça idi, bir aḳça terakki buyuruldı, tamām sekizli oldum ve devām-ı devlet-i pādiṣāhiye du'ālar ḳıldum. Nazm:

Gerekdür 'ākile bir tiḡ-i sertiz
 Ki anuñıla düşmenden ide pür-hiz̄
 Ḳorıyup anuñile cism ü cānı
 Yanından ḳomaya bir laḫza anı
 Ḥamā'ildür kiṣiye seyf-i ṣarım
 Götür anı ḫamā'il gibi dāim
 Belā ḫāli degül cins-i beşerden
 Ḥudādur ḫıfz iden ḫavf u ḫatardan

-16*

Hikāyet: Maḫrūsa-i Brusa ḫamāhāullāhi 'ani'l-bāsāda Murādiye semti dimekle ma' ruf maḫallede ki cenāb-ı cennet-mekān ḳuds-āṣiyān merḫūm Sulṭān Murād Ḥān 'aleyhi'r-raḫmetehu ve'r-rıdṽān bir 'imāret ve bir ḫammām yapup kendülerüñ daḳı türbe-i muṭahharası ol 'imāret ḳurbında vāḳi' olmuṣdur. Mütevaṭṭın olan erbāb-ı ḫarfden Ḥacı Murād nām kimesne ḫaḳire böyle rivāyet iyledi ki: İttifāḳ hem-civārum olup maḫalle mü'ezzini olan Ḥacı Aḫmed nām kimesne ile bir gün ḳavl ü ḳarār iyledük ki bu gice ḳāble't-temcīd Murādiyye ḫammāmına varavuz ve tenhā iken ḫammām 'ālemin idüp ṣafā sürevüz. Tamām ḳavli berkidüp ol gice ḫammāma gitmek mülāḫazasıyla yatdum. Ḥacı Aḫmed ḳaçan gelüp baña ḫaber ide diyü muntazır idüm. Nā-gāḫ dün içinde ḳapımı ḳaḳdılar. İçerüden “Ḥacı sen misün, geldüñ mi?” didüm. “Benem, geldüm” didi. Zamān oldı mı didüm. Oldı, ṣabāḫ qarībdir hemān gidelüm didi. Ḳapuyı açdum, ṭaşra çıḳdum. Gördüm ki Ḥacı Aḫmed'dür gelmiş, elinde fenārın alup ḫāzır olmuṣ. Selām virdüm, 'aleyk aldı. Andan önüme düşdi. Ben daḳı ardınca ḫammāmından yaña revāne oldıḳ. Giderken anı gördüm ki Ḥacı Aḫmed'ün ḳaddi mināre ḳadar oldı. ḡāyet ḫavf idüp “Ḥacı” didüm. “Ne dersin” didi. “Gece bir miḳdār ḡubār

* Hikāyenin ilk yarısı P nüshasında yoktur. Hikāye, eksik haliyle P nüshasının 175a-175b yaprakları arasında bulunmaktadır.

yemişidüm. Muhkem bengî olmuşın gibi gözime minâre gibi görünür olduñ?” didüm. Güldi, eyitdi: “Be sen ne yâdgâr imişsin. Ne çok beng yemişsin.” Öyle dirken iki adum dağı atdum. Gördüm ki Hâcı Aḥmed’üñ kâmeti bir qarış ancaḳ var. Hıvfdan müteḥayyir oldum ve kendü bengîlügüme daḡl itdüm. Birḳaç (S43b) adım dağı gitdüm. Gördüm yine bayağı Hâcı Aḥmed ve bi’l-cümle ḡammâma varınca gâh uzandı, gâh kısaldı. Ne ḡâl ise tınmayup ḡammâma varduḳ. Ḳaçan ki ḡammâma varduḳ, gördüm ki Hâcı Aḥmed ḡammâmcı şadrında oturur. Yuyucılar şoyınmış, kimi gelür, kimi gider. Biz dağı geldük. Nâṡur geldi, futa getürdi. Şoyınmaḡa başladıḳ. Hâcı Aḥmed benden evvel şoyınup içerü girdi. Ben dağı ardınca gitdüm. Dellâk Maḡmüd dirler bir eski dellâkı var idi. Gördüm ki orta câmekânda ṡurur. “Aşḳ olsun” didüm. “Merḡabâlar Usta Maḡmüd” didi. “Benden evvel ḡalvete kim girdi” didüm. “Maḡalleñüz mü’ezzini Hâcı Aḥmed’i bilmez misin yoksa” didi. Ben eyitdüm: “Gerçek Hâcı Aḥmed’dür, lâkin benümle yolda gelürken gâh uzandı, gâh kısaldı. ‘Acâ’ib u ḡarâ’ib şeikle girdi” diyince dellâk Maḡmüd’dur, bir kerre uzanup başı ḳubbeden ṡaşra gitdi. “Ben ḳadar uzadı mı birâder” didi. Hemân dem yine uğraduḡımı bildüm. ṡaşra çıkup giyinmege başladum. Giyindikden şoñra ḡammâmcıya aḳçasın virüp çıkıdum, gitdüm. Ben de ḡammâmdan ayrıldum. Anı gördüm ki câmi‘-i şerîfün çeraḳçısı câmi‘e ḳanâdil yaḳmaḡa¹ gidiyor. Beni gördi, selâm virdi. ‘Aleyk aldum. Döndi baña “Hâcı Murâd bu zamân buralıḳda ne işlersin?” didi. Ben eyitdüm: “Bu gice benüm başuma ‘acib belâ geldi. Nişfu’l-leylden berü ervâḡ-ı ḡabîşe ile mu‘âmele iderdüm. Kimin Hâcı Aḥmed ve kimin Dellâk Maḡmüd şandum.² Her biri ḳavm-i cândan bulunup cânuma cefâlar itdiler. Gâh oldı ki minâre gibi kâmet çekdiler” diyince Kaşım H̄âce elindeki fenârı câmi‘ ḳurbında olan büyük çınar ağacınıñ ṡurısına eliyle aşḳoydı. Hemân oradan dağı n’iyleyeceḡım bilmedüm. Bir ‘acib ḡâl yürindi. Yürümege mecâl ḳalmayup dīvâra yapışu yapışu câmi‘ ḡareminün zincirli ḳapusından ṡaşra çıkıdum. Minâre dibinde olan dükkânuma vardum.³ Ortaḡum olan Bekir nâm kimesneyi gördüm. Dükkân-ı mezbûruñ önünde ṡurur. Vardum, selâm virdüm. ‘Aleyk aldı ve “bu zamânda dükkânı n’iylersin?” diyü baña su’âl ḳıldı. Ben dağı “mü’ezzın Hâcı Aḥmed ile ḡammâma varmaḳ terḳım itdük.⁴ Başuma şü maḳûle ḡâl geldi” diyü cevâb virdüm. Ol sâ‘at (S44a) mezbûr ortaḡum dağı bir kerre uzanup minâre şerefesine çıkup oturdu ve ayakların şalmaḡa başladı. Baña “sen dağı gel” diyü laṡife iyledi. Bu mertebeden şoñra ayruḳ taḡammüle mecâlüm

¹ P nüshasında hikâyenin bundan sonraki kısmı bulunmaktadır.

² şandum: ḡann itdüm P; ³vardum: vardum, tâ şabâḡ olıncaya dek anda ṡuram. Ḳaçan ki dükkân önüne vardum, P; ⁴varmaḳ terḳım itdük: gelmişidük P

kalmadı. ‘Aklım zâ’il olup yıkılmış, düşmüşem. Şabâh olup gün toğınca orada yatmışam. Müselmânlar beni görüp üzerüme gelmişler. Uyandum. Gördiler, aḥvâlüm şordılar. Nakîr ü kıtmîr aḥvâlümden haber virdüm. Hadden ziyâde ta‘accüb itdiler. Ben daḥı düşe tura evüme geldüm ve döşek bıraḫdurup yatdum. Üç ay miḫdârı ḫastalık çekdüm didi ve bu ḫikâye andan yâdgâr ḫaldı. Nazm:¹

Egerçi dâ’imâ ehl-i rivâyet
Ederler böyle biñ dürlü ḫikâyet

Bu ammâ vâḫi‘ olmışdur muḫarrer
Rivâyet iyleyen aḫzından iyler

ḫikâyet kim ḫaḫîḫat ola vâḫi‘
ḫulaḫ tıtsa yiridür aña sâmi‘

-17-*

ḫikâyet: Yine maḫrûsa-i Brusa’da vâḫi‘ olan câmi‘-i kebîrde zamânla müezzîn olan ḫaraḫaş nâm kimesne ki semtinde nazîri yok bir merd-i ‘ârif ve aḥvâl-i cihâna mûbe-mû vâḫif idi. Böyle rivâyet ider ki: Ol târîḫde ki maḫrûsa-i mezbûrede Enverî nâm bir ehl-i fazl u ma‘rifet müneccim ü mu‘azzim zuhûr u şudûr itmişdi. Her ma‘rifetde mâhir ve ervâḫ u cinn teşḫîrinde ḫâdir, her bâbda te’lif ü taşnîfi² vâfir idi. Merḫûm ḫaraḫaş anuñ maḫşûş şâkirdi³ olup oḫlu maḫâmında⁴ olmuşdu. Bir gün ikinci zamânında Enverî’nüñ evine varur. Meger Enverî’nüñ ḫatunı ol gün ḫammâma gitmişdi. İçerü evinde kimse yoḫıdı. Varup selâm virdükden soñra ḫaraḫaş’a varup “içerüde vâlideñüñ elini öp, ammâ zinhâr şaḫın yüzine çok baḫma, ḫâyete edeble var” didi. ḫaraḫaş daḫı Enverî’nüñ kendü menkûḫası şanur, n’ola diyüp içerü girdi. Baḫdı, şofa üzerinde bir aḫḫaftangîr nigâr gördi. Ta‘accüb iderek nerdübânı ḫıḫdı. Andan edeble varup elin öpdü. Ammâ bir el gördü ki ḫardan aḫ, penbenden yumuşaḫ. Lâkin ol ḫadar ḫarâreti var ki adam⁵ elini yaḫar. Ol dem yine döndü, ḫıḫın ḫıḫın nerdübânı aşaḫa indi. Andan⁶ taşra ḫıḫup üstâdnuñ yanına vardı⁷ ve ol nigârnuñ kim olduḫunu tefahḫuş ḫıldı. **(S44b)** Enverî eyitdi: “Oḫul ol gördüḫüñ nigâr-ı gül-ruḫsâr benî âdemden degüldür, peridür ve üstünde giydüḫi libâs boḫası vü ḫarîr degüldür. Kûḫ-ı ḫâf’da biter bir beyâz otdan peydâ iderler. Anı periler giyer ve kendü Kûḫ-ı ḫâf’da olan ervâḫ tâ’ifesinden Meyteḫarün dirler bir cinn pâdişâhınuñ kızıdır. Erkek ḫarındaşı var,⁸ ḫâyete yavuz

¹ Nazm: Beyt P; ²te’lif ü taşnîfi: taşnîf u te’lifi P; ³şâkirdi: şâkirdlerinden P; ⁴maḫâmında: meşâbesinde P;

⁵adam: adamuñ P; ⁶Andan: -P; ⁷vardı: geldi P; ⁸Erkek ḫarındaşı var: Bir ifrit erkek ḫarındaşı vardur P

* Hikâye P nüshasının 175b-177a yaprakları arasındadır

‘ifritdür¹ ve gürbüz mel‘ündür. Ben bu nigāruñ evşāfını işidüp mā’il ve teşhīri için birkaç gün zaḥmet çeküp da‘vete² kā’il oldum. On yıl vardır ki teşhīriyle muḳayyed oldum ve ḥayvānāt riyāzet itdüm ve gice gündüz da‘vet ü ‘azīmet idüp āḥirü’l-emr ḍarbī teşhīr itdüm ve ḳabza-i taşarrufa getürdüm.” Rāvī eydür: Ben didüm ki “bu nigār-ı mäh-ruḥsār size ne zamānda gelür ve kaç def a gelür? didi: “Bir yılda iki kerre ancak gelür, ziyāde gelmege ḳābiliyet yokdur.” Ben eyitdüm: “Hiç gelürken veya giderken niçe gelür³ ve gider, görebildüñüz⁴ mi?” didi ki: “Şoffanuñ yanında bir taḥtadan perde vardır. Ol perdeden⁵ nā-gāḥ zāhir olduḡın görürüm. Lākin bir def a gitdüḡünde ḳatı diḳḳat itdüm, gözüm ırmadum. Hemān ki perde yanına vardı, şu gibi aḳdı, yürüyivirdi.” Ve daḡı didi ki “bu niçe zamāndur saña göstermek murādum idi.” Mışra‘:⁶

Bi-ḥamdi lillāḥ bugün oldu müyesser

ammā bugün baña bir ‘acib söz söyledi ve beni ol söz ile dem-beste iyledi. didi ki: “Ḳarındaşum sizüñle ‘alāḳamız olduḡını ṭuymış ve mu‘āmelemüzden āḡāḥ olmuş. Babama⁷ çok söz söylemiş, elbette ben ol ra‘nāyı öldürür ve düşmenlerini güldürürsem⁸ dimiş. Anam n’iylesün, benī ādem esmā oḡur, güçle teşhīr ider, seni teşhīr itseler neye ḳādir olurduñ dimişler ve çok teselli virmişler, müfīd⁹ olmamış. Anı öldürmeyince ḳomam dimiş. Bu def a bir diḳḳat-dirāzlık vardır. Cā’iz ki bir daḡı görüşmek¹⁰ müyesser olmaya, āḥiret ḥaḳḳını ḥelāl iyleñ” didi. Rāvī eydür: Ḳaçan ki Enverī merḥūm bunu söyledi, biraz te’essüf iyleyüp āḥ iyledi. “Eger bu ra‘nānuñ da‘vetiçün çekdüḡüm zaḥmetleri¹¹ Ḥudā-yı rabbü’l-‘ālemīn için çeksem şekk yoḡıdı ki maḳbūl-i (S45a) dergāḥ olup evtād belki aḳṭāb zümresine dāḡil olurum. Dirigā ‘ömr-i ‘azizi bī-ḥüde zāyi‘ itdüm ve sermāye-i vücūdi ‘abeş yire ṭaḡıtdum” diyü zar zar¹² ağladı. Bu şīrīn ḥikāyetüñ rāvīsi olan Ḳaraḳaş nām kimesneye bu faḳīr-i keşīrū’t-taḳsīr mülāḳat itdüm ve ḥikāyeyi kendü aḡzından istimā‘ itdüḡüm üzre rivāyet iyledüm. Ḥatta vuḳū‘ında¹³ şübhe itmegin yemīn virdüm, ḡilāz u şidād and içdi ki “ḥuşūş-ı mezbūr vāḳi‘dür ve bu deñilen üslūb üzre vāḳi‘ olmuşdur.” *Ve kefe biḥ şehīden.** Nazm:¹⁴

Zihī ḳudret virmiş ādeme Ḥaḳ

Vücūdında ḳomış emr-i muḥaḳḳaḳ

Ḳaçan kim bir perīyi ide teşhīr

Gelür ḳılmaz daḡı bir laḡza te’ḥīr

¹ ‘ifritdür: -P; ² zaḥmet çeküp da‘vete: da‘vet idüp zaḥmet çekmege P; ³ niçe gelür: nerden gelür ve niçe gelür P; ⁴ görebildüñüz: bildiñüz P; ⁵ perdeden: perdenüñ altından P; ⁶ Mışra‘: -P; ⁷ Babama: Babama ve anama P; ⁸ güldürürsem: güldürürüm P; ⁹ vermişler, müfīd: virüp naşīḥat itmişler, mümkün P; ¹⁰ görüşmek: vuşlat P; ¹¹ zaḥmetleri: zaḥmeti P; ¹² zar zar: zarı zarı P; ¹³ vuḳū‘ında: ḳışsanuñ vuḳū‘ında P; ¹⁴ Nazm: Beyt P * “Şahit olarak Allah yeter” Fetih(XVIII): 28

Velī zāyi‘ kılp evkāti her dem
 Perī teşhīrine cehd itme âdem
 Bulur âhîr fenâ çün ‘ ayş u ‘ işret
 Ne lâzım anuñiçün çekme zaḥmet
 Şu kim fāni ola olmaya bâki
 Qo gitsin aña çekme iştiyâkı
 Hudâyâ bize tevfiķuñ refiķ it
 Hemîşe sâlik-i ḥayr-ı tarîķ it

-18-*

Hikâyet: ‘Asker-i İslâm-ı zafer-encâm taifesinden bir merd-i sipâhi böyle rivâyet ider ki: Trabzon etrâfında olan kıryelerden biri Timâram idi. Bir gün öğleden soñra Timâram’dan kılkup nefsi Trabzon’a geldüm ve ba‘zı mühimmâtum var idi, anı görmege mübâşir oldum. İttifâķ şehirde çokça oyalanmışam, aḥşama kıarıb olmuş. ‘Acele ile atuma bindüm, köyden yaña revâne oldum. Nâ-gâḥ çok zamân geçmedi, aḥşam oldu, ‘âlem kıarañlık başdı. Gıtdüğüm yol deryâ kenârı idi. Pes sâhil-i deryâyı tıutup giderdüm. Giderek baña ḥavf ‘arız oldu, kıorqmağa başladum. Feemmâ ol gice leyle-i kıamer idi. Ya‘ni ay aydını zamânı idi, etrâf gündüz gibi rüşen görünüyordu. Añsuzdan önüme bakdum, gördüm ki deryâ kenârında berrâķ berrâķ¹ binâ görünür. Te’emmül itdüm, bildüm ki bir türbe binâsıdır. Bu fikre düşdüm ki bundan evvel ḥod burada türbe yoğıdı. Bu gün bu türbe nireden yapıldı ve ne vaķıt binâ olındı. Bu fikirle biraz daḥı gıtdüm. Yine bakdum gördüm ki türbe degül, bir mermer direkdür. Biraz daḥı gıtdüm gördüm ki direk degül, ammâ bir oķdur, büyük taşdur. Daḥı gıtdüm gördüm ki, bir kıçirek aķça mastıcıķ imiş. Hemân ki (S45b) yanına vardum, kıuyrıgın şalarâķ yanuma² geldi ve kıalkıyırâķ atımuñ yanına geldi.³ Biraz yir benümle bile gıtdi. Giderken orman içine aldı, yürüyivirdi. Ben yine deryâ kenârın kıovup giderken nâ-gâḥ atum tırdı, bir⁴ adım atmağa mecâli olmadı.⁵ Ol kıadar ki mahmûzladum çâre olmadı. Güyâ önünde bir ḥendeķ ‘âmûķ ve yâḥūd bir âhenñn ḥışar var idi ki andan geçmege imkân yoğıdı. Âḥîr mülâḥaza itdüm ki deryânuñ içinden gidem. Pes atı deryâ içine

* Hikâye P nüshasının 175b-177a yaprakları arasındadır.

¹ berrâķ berrâķ: berrâķ P; ²yanuma: önüme P; ³geldi: düşdi P; ⁴tırdı, bir: tırıvirdi, bir daḥı P; ⁵olmadı: kıalmadı P

sürdüm ve üzengiye dek deryānuñ içine girdüm. Ol¹ cāy-ı ma‘hūdı geçdüm. Deryādan olmağla geçdi,² gitdi. Orayı geçdikden soñra yine yola çıkdum, aşdum, gitdüm. Nā-gāh anı gördüm ki karşı ormandan bir şahş peydā oldu ki uzunluğu mināreden ziyāde, şekli adama beñzemez. Hemān bir şırığa beñzer ki üzerine pelās örtüyle³ ormandan çıkdı ve baña toğrı revāne oldu. Gelüp⁴ peyk-i şabā-reftār gibi atımuñ önüne düşdi. Giderek üç şahş oldu. İki atıñ bir yanına⁵ düşüp gitdiler. Ammā hiç baña ta‘arruz itmediler. Bir zamān gitdikden soñra yine üç şahş peydā oldu ve atımuñ ardına düşdi. Benümle tā köye varıncaya dek gitdi. Kaçan ki köye yakın vardum, ardumdan kesildi, görünmez oldu, kaldı. Ben hemān evüme geldüm, kapuyı dağğ itdüm, hemān atumdan indüm. ‘Aqlum zā’il olmuş, iki aya qarīb yatup şahib-i firāş oldum, kendüme hezār cidd ü cehd iyledüm.⁶

-19-*

Hikāyet: Yine maħrūsa-i Brusa ahālisinden⁷ Hāsan Dede nām kimesne bu faķīr-i keşīrū’t-taķşīre böyle rivāyet ider ki: İttifāķ hengām-ı bahār ve eyyām-ı geşt ü güzārda bir gün yārān-ı şafāyla Ülfēz dimekle meşhūr olan şu kenārına seyre varduķ. Ol gün anda seyr ü temāşāya meşgūl olduķ. Aħşama karşı evlerimūze müteveccih olduķ. Gelürken Eşkeyedi dimekle ma‘rūf olan maħalde bir büyük ķurbağa gördüm. Tāzeligüm ve divānelügüm zamāni idi. Bu ķurbağaya bir taş atdüm. Andan gelüp evüme gitdüm. Ol gice kendü evümde firāşumda yaturdum. Anı gördüm ki nişfu’l-leylde uyandırdılar. Gözüm açdüm, ayağum ucında iki kimesne gördüm. **(S46a)** Selām virdiler, ‘aleyk aldum. didiler ki “dün Eşkeyedi’de gelürken bir ķurbağanuñ gözini taşla urmuşduñ. Ol urduguñ, ķurbağa degül idi, cinnilerden idi, ‘abeş yire urduñ, gözceğini çıkarduñ. İmdi anı biz buraya getürdük ki anuñ gözünü dilūnle yalayasın. Hemān ki yalayasın, ol ānuñ içinde eyü olur. Bir ķabāħatdür, yok yire itdūñ yine demānın da iyle. Hem bizüm maşlahatımız olsun ve hem sen bizüm şerrimizden emīn ol ve illā saña şerrimiz toķınup seni helāk itmek muķarrerdür” diyü ħadden ziyāde tenbīh ü tehdīd itdiler ve bir şarı beñizli, ‘avrat şeklinde bir şahş getürdiler. Fi’l-vāķi‘ sağ gözi çıķmış, yañağı üstünde yatur, cerāħat olmuş, iriñlenmiş. Bir murdār rāyiħası var ki damağümü muħtell iyledi. Yalamaķ degül adam baķmağa bile ķādir degül. Ben eyitdüm: “Vallāhi

¹ Ol: Ol dem P; ²geçdi: geçdüm P; ³örtüyle: örtüsüyle P; ⁴Gelüp: -P; ⁵atıñ bir yanına: atımuñ bir yanına birisi bir yanına P; ⁶eyledüm: iyledüm, ve’s-selām P; ⁷ahālisinden: ahālisinden ‘Alvar Beg maħallesi cemā’atından P

* Hikāye P nüshasının 177b-180a yaprakları arasındadır.

ben bunu yalamağa kâdir degülüm. Öldürürsenüz de yalamazın” didüm. “Yok elbette yala, luḫ u iḫsân iyle” didiler, ḥadden ziyâde tazarru‘lar idüp yalvardılar, “yalamazın” didüm. Gördiler ki yalvarmağla iş bitmez, birisi eydür: “Buña ne yalvarmağ gerek. Yalamazsa bir arslan gönderelüm. Gelsün, çeksün iki yırtısın” diyü taşra gitdiler. Ben daḫı döşegimüñ etrâfına bir dâ’ire¹ çizdüm ve âyete’l-kürsî okımağa meşgûl oldum. Anı gördüm ki kapudan içerü bir eşek kadar arslan añırup girdi ve ağızını açup üzerime ḥavâle oldu ve pençesiyle yirler yırtup hücum iyledi. Ben hemân önüme baḫdum² ve okımağa meşgûl oldum. Biraz tırup ol daḫı nâ-peydâ oldu. Andan soñra anı gördüm ki bir ejderhâ ağızından odlar saçarak üzerüme girdi ve beni yutmağa kaşd iyledi.³ Ol dem âyete’l-kürsî okıyup anı daḫı def itdüm. Âḫir ol iki kimesne yine içerü girdiler. Tekrâr yine tazarru‘a başladılar. Ben yine ‘inâd itdüm. Döndi birisi eyitdi. “Var yürü bunuñ Ḥ’âcesini getir. Ol söylesün aña muḫâlefet itmez, yalar.” Añı getürmege Murâdiyye cāmî‘inüñ imâmi ḥ’âcemüz idi. Anı getürdiler, ḥaḫḫâ gördüğüm gibi anı şandum ve gerçekden geldi şanup ayağ üzerine geldüm. Gelüp yanuma oturdu ve baña “bir derdmendi (S46b) hem mecrüh itmişsin ve hem niçün yalayup⁴ dermân itmezsin” didi. Gönlüme şübe gelüp âyete’l-kürsîye meşgûl oldum. Anı gördüm ki ḥ’âce nâ-peydâ⁵ oldu. Anuñla daḫı zafer bulmayacak birisi eydür: “İki⁶ maḫbûbe câriye bağışlayalum, ölince ḫizmetüñde olsunlar, tek bizi nâ-murâd gönderme.” Anı gördüm ki biri birinden zîbâ iki serv-ḫad lâle-ḫad câriyeler gelüp elüm öpdiler. Kaçan ki elleri elüme toḫındı, âteş gibi yakayazdı. Karşumda el kavuşturunup turdılar ve “bizi ḫizmetüñe ḫabûl iyle” diyü yalvardılar. Yine âyete’l-kürsîye meşgûl oldum. Fi’l-ḫâl nâ-bedîd oldılar.⁷ Döndi, ol kimesnenüñ birisi eyitdi.⁸ “Ḥasan Ḥ’âce maḫbûbeden ḫazḫ itmedi. Maḫbûb dostdur, aña iki civân bağışlayalum.” Anı gördüm ki iki zîbâ civân getürdiler. Gelüp elüm öpdiler ve yüzlerin yüzüme sürdiler ve “iḫsân iyle, şunuñ gözünü biricik yala, ölince ḫuluñ⁹ olalum ve her zamânda ḫizmetüñ idüp ‘ubûdiyyet ḫılalum” didiler. Yine okımağa başlayınca anlar daḫı gâ’ib oldılar. ‘Âḫıbet gördiler ki ben ‘inâdumdan dönmedüm, biri birine eyitdiler: “Biz bunuñ gözü eyü olduğundan ferâgat itdük. Lâkin bunu sağ ḫomayalum ve âteşe urup eviyle barḫıyla yakup kül idelüm.” Anı gördüm ki taşra ḫavlumuzu âteş tıtdı. Yanarak gelüp oturduğüm odanüñ tımını tıtdı. Gözüme karşı âteşler ve pâre pâre şerâreler üzerime düşmege başladı. yir yir ‘alevler göge direk direk

¹ dâ’ire: tā’ire P; ²baḫdum: nazâr itdüm, baḫmadum P; ³eyledi: iyledi, ağızın açdı P; ⁴niçün yalayup: yalayup niçün P; ⁵nâ-peydâ: nâ-bedîd P; ⁶iki: saña iki P; ⁷oldılar: oldu P; ⁸eyitdi: -P; ⁹ḫuluñ: senüñ ḫuluñ P

oldı.¹ Āyete'l-kürsî kuvvetiyle ol dağı def' oldu. Yine ol iki kimesne eyitdiler: “Bu gice senüñle bir işimiz dağı kaldı. Anı dağı idelüm, olmazsa bâkilerimiz geri yarın gice mâ'adâsını görevüz. Mâdâm ki sen anuñ gözini yalamayasın, biz seni âsüde qomak muhâldür. Āhir ya yalarsın ya ölürsin, hele bu gice hâneñi şuya ğarq idelüm, görelüm niçe olur” diyüp taşra çıkdılar. Anı gördüm ki evimiz bir yüksek yirde olmağın ova vü yazı göriniyordu.² Ovada bir deryâ zâhir oldu, taşarak geldi,³ girdi. Dağı taşarak bizüm maħalleye geldi, vâşıl oldu. Dağı taşarak evimiz geldi, girdi. Dağı taşarak gelüp⁴ odamuza geldi. Nâ-gâh bir uğurdan (**S47a**) odanuñ içine koyuldu ve döşegümle beni kaldırup odayı bile götürdi, aldum yürüyivirdüm. Bu mertebeye varıcaq 'aqlum başumdan gitmiş, tâ şabâha dek yatmışam. Nâ-gâh şabâh olmuş. Uyandum, yirümden kalkmağ istedüm, mecâlim gitmiş güçle kalkdum. Ol h̄'âce vü üstâdum olan Murâdiyye imâmına buluşmağa vardum. Ol imâm hemân bir merd-i 'ârif ve 'azîz ü mükâşif, her ma'rifetde mâhir, cin teşhîrine kâdir kimesne idi. Hemân ki⁵ beni gördi, “Ĥasan, senüñ üzerüñde cinn zahmeti 'alâmeti var, aşlı nedür?” diyü şordı. Ben dağı bu gice başuma geldiği⁶ belâyı bir bir takrîr iyledüm ve şabâha dek tayanup 'inâd itdügümi söyledüm. Baña muhkem taħsîn ü âferîn iyledi. “Eger 'inâd itmeyüp yalasañ ol dem helâk olurduñ. Anlaruñ 'ahd ü peymânı süst ve itdükleri va'de elbette nâ-dürüstdür. Ben saña bir ĥamâ'il yazıvereyin ki min ba'd başuñda götürüp anlaruñ şerrinden emîn olasın. Bir dağı bu mağüle cinn ü ervâh saña musallağ olmaya. Feemmâ saña vaşıyyetim olsun ki bir dağı yol üzerinde yılan ve qurbağa görürseñ incitme ve taşla urup ürkütme. Câ'iz ki qavm-i cândan ola ve seni bir ğaflet zamânında bulup anuñla cezâlar iyleye, bi'l-küllıye helâk idüp dâr-ı dünyâdan intikâlüne bâ' iş ola” didi. Ve ol mübârek du'âyı yazup elime virdi. Ben dağı alup başuma şokdum⁷ ve elini öpüp evime geldüm, gitdüm. Qaçan ki aħşam oldu, yine yirüme⁸ yatdum. Fi'l-vâki' ol mübârek du'ânüñ bir berekâtıyla yanuma gelmege kâdir olmadılar. Gâh taşradan qorqudup gâh tama⁹ taş urdılar. Qapımı berkidüp muqayyed olmadum ve taşra kazâ-yı ĥâcetçün bile çıkmadum. Ol gice bu ĥâlde geçindüm. İrtesi gice hiç gelmediler. Qurtuldum ve ol ĥırz-ı mübârek¹⁰ vâsıtasıyla ellerinden ĥalâş oldum. Min ba'd ĥayvânâta taş atmağdan fâriğ olup bir dağı atmamağa yemîn itdüm diyüp ĥikâyeyi tamâm iyledi. Nazm:¹¹

Gerekdür kim cihân mülkinde ey yâr

Elüñden görmeyeler kimse âzâr

¹ oldu: oldu. Giderek P; ² göriniyordu: görünürdi P; ³ geldi: şehre geldi P; ⁴ taşarak gelüp: taşup P; ⁵ Hemân ki: Hemân ki qarşudan P; ⁶ geldiği: gelen P; ⁷ şokdum: kodum P; ⁸ yerüme: yirümde P; ⁹ tama: evüñ tamına P; ¹⁰ ĥırz-ı mübârek: mübârek P; ¹¹ Nazm: Beyt P

Hemîşe girmeyüp cirm ü bâle
 Elüñ kendüñde tut alma havâle
 Gerek cindür gerek hayvân ve insân
 Elüñden olmasun hergîz herâsân (S47b)
 Çü vardur sende imkân-ı mevâsâ
 Ne lâzım dehr içinde ceng ü gavgâ

-20*

Hikâyet: Bundan akdem Kütahya’da mütemekkin olup ‘izz u tezkîr ile mevşûf ve Firâkî dimekle mûlakab u ma‘rûf olan bir merd-i cihân-dîde vü ‘ârifden¹ bu vechile rivâyet u hikâyet olunur² ki: Mezbûr Firâkî bir gice Kütahya’da kendü evinde arem-i âşında olan bâgçeye³ nâzır şoffada yatup uyurdu. İttifâ nıfu’l-leylde ulaına çeng ü çengâne şadâsı ve ırlama vü oynama avâzesi girdi. Evvel mertebede oñşılıda düun var şanup muayyed olmadı. Dinleyürek gördi ki bu sâz u söz oñşılıda degül belki kendü arem-i âşındadır. Meger kendüñüñ muavveesinde bir ‘âli bâgçesi var idi ki dünyâda olan ecnâs-ı mîvenüñ anda eşcârı cemî‘an müheyyâ vü âmâde idi. Badı, gördi ki ol bâgçenüñ içi gûn-â-gûn günlükler ve sâyebanlar ile onanmış ve her şecerüñ dibi meclisle müzeyyen ü muallî olmuş. Her köşede çeng ü çengâne ve her meclisde mey muânesi her cânibde zîbâ civânlar ve her arafda ra‘nâ nigâr-ı gül-ruhsârlar ol bunüñ ‘ârızın öpüp der ki: “Billâhi gitmeñ daı içelüm ve bu anuñ la‘l-i lebin emüp söyler ki buyuruñ devletüñüzde oş geelüm” ve bi’l-cümle bir meclis-i laîf ve şobet-i münîfdür ki baan imrendüünden azınuñ şuyı aar. Firâkî eydür: Baarak şabr u arârım almadı.⁴ Ben daı küstââne ol meclise ‘azîmet idüp vâşıl ve lâ-tekellüfâne varup aralarında dâil oldum. açan ki benüm ol cânibe teveccüh itdüüm gördiler, bir alay perî-rûlar arşu gelüp izmete urdılar. Öñlerince bir serv-âmet ve mâh-şüret perî-peyker suan-perver nev-civân-ı dil-sitân gelüp elim öpdi. “Şafâ geldüñ ey şehriyâr-ı mülk-i ma‘ârif” diyü muabbet eliyle aram yepdi ve öñüme düşüp beni aldı, bir ‘âli meclise geldi. Şadr-ı meclise tekli iyleyüp oturdu ve perde-i tekellüfi çehre-i maşüddan götürdü. Her cihetden muâabete uşuşan ol civânla üsn-i mübâşerete

* Hikâye P nüshasının 180a-183a yaprakları arasındadır.

¹ ‘ârifden: ‘ârifden bu fairüñ yâr-ı nâ-gezîri olan merüm Emir P; ²olunur: ider P; ³bâgçeye: bâgçesine P;

⁴almadı: almayup P

meşgûl olduk. Dem-be-dem ol civân-ı ‘âli-şân benümle muqayyed olup beni zincîr-i zülf-i dil-âvizine bend itmege mâ’il ve ‘âşık-ı şûridesi **(S48a)** olduğuma cân u dilden râzı vü kâ’il olduğum ben dağı muşâhabeti ‘âşıkâne vü derdmendâne iyleyüp hezâr dil ü cânla bende¹ ve halka-i zülfünün ser-efgendesi oldum. Eşnâ-yı muşâhabetde “lâyık mıdur ki aḥşamdan bu zamâna gelince haremünüzde cem‘iyyetimüz ve muhavveṭeñüzde şöhetimiz ola. Sen gelüp bu vakte dek ihmâl üzre olup esîr-i ḥ‘âr u ḥ‘âb ve bâde-i şevk u zevkle sîrâb olmayup bî-tef ü tâb² ola kılasın. Belki meclise erbâb-ı şevk yatdukdan soñra gelesin. Buralar erbâb-ı dile münâsib nesne degüldür” diyü ḥîlebârî yol sürdi. Ben dağı i‘tizârla cevâb virüp “hele iḥsân idüp bu günâhımızı ‘avf idün” diyü vâfir tazarru‘ itdüm. Ve bi‘l-cümle tarafeynden mâbeynimüzde ‘aḫd-i muḥabbet ve ser-rişte-i ülfet ü ünsiyyet mu‘aḫkad oldı. Bir zamân dağı sâz u söz diñlenüp çün ki müddet-i seyr-i ervâḥ teng olmışıdı ve cem‘iyyet tağılmağa yüz tutmuşıdı. Ben dağı hengâm-ı vedâ‘ olduğımı bildüm ve ol serv-i sehi-ḫâmetden icâzet ruḫşat dileyüp ‘azîmet-i yataḫ³ kıldum. Ol nigâr-ı mâh-ruḫsâr benümle bile geldi ve didi ki: “Şimden soñra mâbeynimüzden silsile-i muḥabbet münḫaṭi‘ olmaḫ muḫâldir ve biz sizden dūr olmaḫ ba‘îd ihtimâldir. Ba‘de‘l-yevm biz sizi istedikçe buluruz ve mâbeynimizde muvâşalat tedârükin kılaruz ve bu destmâlde olan şeker börek kendü elümle terbiye olunmuş ve sâ‘ad-i sîmînimle⁴ tedârük kılinmişdur. Yarın tenhâca yiyesin ve beni ḥâṭırdan çıkarmayasın” diyüp vedâ‘ itdi. Ve ben yirüme gelüp serâsime vü lâ-ya‘kil yatdum ve şabâḫa dek ḥ‘âb-ı râḫat itdüm. Kaçan ki şabâḫ olup âftâb-ı ‘âlem-tâb ‘âlemi fer ü ziyâsıyla münevver kıldı.⁵ yirümden ḫalkıdum nâ-gâḫ gözüme ol destmâl ṭoḫındı ki gice civân virmişıdı. Ta‘accüb itdüm, açdum. Baḫdum gördüm ki bir zîbâ ḫayâl naḫışlı destmâldür. İçinde vâfir ḫurde işlenmiş şeker börek var. Lâkin bir cins ağır ḫoḫusu var ki dimâg-ı insânî aña taḫammül itmez. Yemege iḫdâm idemeyüp şaḫladum ve bu ḫışşayı yârâna açmağa⁶ deḫânuma mühr-i sükût urdum. İrtesi gice yine soḫfada yaturken nıḫfu‘l-leyle ḫarîb **(S48b)** bir kimesne beni uyardı. Gözüm açdum gördüm ki yine ol serv-i gül-ruḫsâr gelmiş. Hezâr mertebe evvelkiden ḫüsñ ü cemâlde biñ olmuş. Gülerek baña selâm virdi ve merḫabâ kıilup edeble ḫizmete ṭurdı. Ve “bizüm virdigimiz şeker börekden ne ‘aceb istikrâḫ kılduñuz?” diyü ṭa‘n itdi,⁷ ba‘zı cevâb-ı nâ-şavâb virdüm. Ol gice dağı ba‘zı⁸ nâz u niyâzla muşâhabet olınup bir zamândan soñra vedâ‘ itdi ve ben yine seni buluram diyü ḫoyup girdi. Bu üslûb üzre niçe gice gâḫ

¹ bende: bendesi P; ²tâb: bî-tâb P; ³‘azîmet-i yataḫ: yatmağa ‘azîmet P; ⁴sîmînimle: sîmînle P; ⁵kıldı: ve ziyâ-güster iyledi P; ⁶açmağa: açmayup P; ⁷etdi: itdi. Ben dağı P; ⁸ba‘zı: bir miḫdâr P

geldi gâh gelmedi ve benden bi'l-küllîye dūr olup eksik olmadı. Bir gice nâ-gâh nişfu'l-leyle qarīb çıkageldi ve eşnâ-yı muşâhabetde didi ki “yarın bu şehirde at bazarında bir siyâh aygır şatsalar gerekdür. Üçbiñ aqçaya çıkarlar. Bu üçbiñ aqçayı alasin ve atı evüñe alagelesin. Ol mübârek hayvândur, anuñ qademinde çok fâ'ideler görseñ gerekdür.” Fi'l-vâki' üçbiñ aqçayı aldum ve irtesi bazara varup¹ siyâh aygırı üçbiñ aqçaya alup eve geldüm. Haqîkatü'l-hâl ol at qademinde mâl ü menâl ve esbâb u eşkâl şâhibi oldum ve her şabâh torbasında beş aqça bulurdum. Kimseye demeyüp alurdum. Bir zamândan soñra bir gice yine geldi. Ğamhânemi cemâl-i bâ-kemâli ile müşerref kıldı ve didi ki: “Mâ al bu altibiñ aqçayı, saña anañ südinden helâldür. Yarın nihâflar bazarına var. Anda bir cāriye şatılsa gerekdür. Bahâsı altibiñ aqçadır. virüp² alasin, şafâ-yı kalble evüñe gelesin. Qulluq hizmetin itsün ve taşarruf iyle. Ümm-i veledüñ olsun. İnşaallâhü'l-aqder qademinde niçe fâ'ideler göresin.” Ben dañı du'â vü şenâsın idüp aqçayı aldum. İrtesi dedügi gibi ol cāriyeyi dañı buldum. Bahâsın virüp eve getürdüm. Haqqâ ki qademinde toprağa yapışdum, altun oldu. Cümle meşâlihüm murâdinca el viridi ve ol cāriyeden bir oğlancığum dañı oldu. Az³ zamânda vüs'at ve kudret şâhibi ve mülk ü mâl ıssı oldum. Herkes baña reşk iderdi. Giderek bir hizmetkâr dañı idindüm. Bundan evvel oqurlanurdum, hiç nesne fetğ olmazdı, bu 'alâka olalı zihnim dañı açıldı, (S49a) zibâ dānişmend oldum ve fazl u kemâlle gerçekden şöhet buldum. Hareket⁴ lâzım gelüp Kütahya'dan İstanbul'a gelüp⁵ ve şuhana el öpüp bir hücrede sâkin oldum. Bir gice anı gördüm ki, ol yâr-ı qadīm tenhâca hücreye geldi ve biraz oturup benümle muşâhabetde meşğül oldu. Andan didi ki “bize hâlâ ğazâya gitmek lâzım oldu. Giderüz, küffâr-ı cin⁶ ile varup ceng ve gözlerine 'âlemi teng iderüz. Bizi du'âdan unutmañ ve hâtırdan ferâmüş itmeñ. Eger şehid olmak müyesser olup⁷ size akrabamız i'âm iderlerse rûhımızu hayırla yâd ve zıkr-i cemîlle şâd idesüz” diyüp ağladı, cân u cigerün tağladı. Ben dañı ağladum. Beni vedâ' itdi ve ayrık görünmeyüp niçe zamân nâ-peydâ oldu, gitdi. Her zamân taşavvur iderdüm ki 'acabâ niçe oldu ola ve ğazâdan şıhhatle mi gele. İttifâk bir gice hücrede yaturken kulağuma mâtem şadâsı ve ağlamak âvâzı girdi. Belinleyüp kalkdum, gördüm ki bir qarı siyâhlara ğarğ olmuş, yanınca bir iki cāriye, anlar dañı siyâhlar giymiş. Hemân ki beni gördi, bi-ihtiyâr feryâd ü nâle kıldı. “Nedür aşlı?” diyince “oğul xanı ol yâr u qarın ve hem-dem ü hem-nişinüñ olan civân-ı dil-sitân ki benüm oğlum idi. Fülân ğazâdan zağmlı geldi. Bu gice Allâh

¹ varup: vardum P; ²verüp: bahâsın virüp P; ³az: biraz P; ⁴ Hareket: Hareket itmek P; ⁵gelüp: geldüm P; ⁶cin: cinniye P; ⁷olup: olup şehâdet naşib olursa P

emrine varup öldi¹ dedügi gibi benüm daħı ihtiyārum qalmayup çeküp yaqamı çāk ve sūz-ı derūnla bir āh-ı derdnāk itdüm. Ve hey-ā-hey ağlamağa başladum. didiler ki “eger cā’iz ise gel cenāzesine hāzır ve āħir vaqtinde aħvāline nāzır ol.” N’ola diyüp ardlarına düşdüm. Giderek Yediqule semtine varduq. Gördüm, bir hāli yirde hayme vü hargāh kurulmuş. Ervāħdan çok kimesne cem² olmuş, ol civān-ı maqtūlı orta yirde yaturmuşlar ve üzerin siyāh kaṭifelerle örtmişler. Babası ve sā’ir müte³ allıqāṭı başı ucına oturmışlar. Tesbīh getirüp meyyitūñ eṭrāfını tolaşdırmışlar ve çevirmege mübāşir olup tevḥīde meşğul olmuşlar. Қаçan ki beni gördiler, muşibeti tāze kıldılar. Babası gelüp baña muhkem şarıldı, ben de aña şarı olup feryāda başladuq. Biraz zārılıq kıldıq ki feleklerde melekler tesbīhin yeñiledi. Āħir başı ucuna oturup ben daħı bir miqdār tilāvete meşğul oldum. (S49b) Andan² baña eyitdiler: “Ey beni ādem zamān-ı vuşlat āħir ve eyyām-ı fırkat nümāyān ve zāhir oldı. Bi-ħamdi lillāhi bu qadar zamān mābeynūñüzde cinsiyet yoğiken aħsen-i vechile muşāḥabet itdūñüz. Şağlıñuzda biri birūñüzden incinmedūñüz. Hemān şimden şoñra rūḥını du⁴ ādan unutmañ. Var şimden gerü kendü ‘ālemūñde ve kār u demūñde ol” diyüp beni vedā⁴ itdiler. Ve ol dem cümlesi nazarımdan gā’ib olup gitdiler. Ben daħı ta⁴ accüb iderek ħücreye geldüm ve ol ħāleti niçe günler tefekkür kıldum. Nazm.³

Bi-ħamdi lillāh ki bu şīrīn fesāne

Erişdi āħirine bī-bahāne

N’ola taşdıq iderse ‘āqıl anı⁴

Degüldür naql iden çün gāfil anı

Ḥikāyet kim ol zātında imkān

Gerekdür anı taşdıqile iz⁴ ān

Ġarāz eglencedür çün kim cihānda

Anı tekzīb idüp qalma yabānda

Olur her mīvede bir gūne lezzet

Yeyüp zevk iylemekdür ānı şoḥbet

-21-*

Ḥikāyet: Rivāyet iderler ki evā’il-i zamānda Qalender nām bir dervīş-i dilrīş var idi ki iki gice bir tekyede yatmaz ve iki gün bir misāfir-ħānede niyyet-i ikāmet itmezdi.

¹ öldi: fevt oldı P; ²Andan: Ol dem P; ³Nazm: Beyt P; ⁴ āqıl anı: anı ‘āqıl P;

* Hikāye P nüshasının 183a-192a yaprakları arasındadır.

İttifâk bir müddet Anadolı vilâyetlerin gezüp istedi ki Rûmeli cânibine varup biraz ol cânibde dağı seyr-i kûh u deşt ide. Rûmeli tarafını kaçaba kaçaba gezerek nâ-gâh bir hoş kaçabaya geldi ve anda birkaç gün eglenüp kaldı.¹ Bir sipâhi vü gâzi yigit ile muşâhib oldu. Ol dağı bir garîb dost kimesne imiş. Bunı odasına aldı, her vechile dervîşi mîzâcına muvâfık buldı. Birkaç ay anda turdukdan sonra bir gün kaçabada bir hengâme vü gavgâ kopdı. Añsuzdan ‘âlem ayağ üzerine geldi. Her merd-i gâzi atın egerleyüp âlât-ı hârb tağınmağa başladı. ‘Asker-i İslâm yir yir çekilüp şehir ucuna cem‘ oldılar. Kâlender’uñ şâhib-i hânesi dağı gelüp ‘acele ile atın egerledi ve kılıcın kalkanın tağınup nîzesin eline aldı. Kâlender şordı ki “bu şûr u gavgânuñ aşlı nedür?” didi ki: “Bir yirde kâfir görünmiş, ehl-i İslâm kal‘alarından birine yürümek istermiş. ‘Asker-i İslâm-ı zafer-encâm dağı ol kâfire gazâya ve cihâda giderler, hengâmenüñ aşlı budur.” Kâlender eydür: “Sultânım (S50a) n’ola ben kuluñı dağı bile alup gitseñ elimden geldiği kadar hizmetin iderdüm ve senüñle piyâde öñüñe düşüp giderdüm n’ola” diyüp ol dağı çarığına düzen virürken meger şâhib-i hânenüñ Maħmûd nâm bir tâze civân hemşîrezâdesi var imiş. Ol dağı segirdigelüp tayısınıñ elin öpdı. “Tayıcığum² luţf iyle beni dağı gazâya bile alup git” diyüp yalvardı. Ol dağı Maħmûd’uñ ibrâmına duymayup “n’ola gel bile gidelüm” dediği gibi hemân ‘acele ile bir atcağızı var imiş. Anı egerler ve babasınıñ kılıcın kalkanın tağınup ata binerken anasına haber olur. Şaçın³ yolarak feryâd ü figân ider ve qarındaşına gelüp “niçün bir tâze oğlandır, ruşşat virirsın. Yoksa bir gözüm var anı da çıkarmak mı istersın. Bir tâze oğlan dağı ‘ömrinde kâfir yüzi görmedi. Ne yürekle alur gidersın. Allâhdan korkmaz ve peygamberden utanmaz mısın” diyü muhkem hengâme iyledi. Ol dağı dönüp “behey hemşîre ben oğluñı alup gideyin demezem, ol kendü yalvarır. Ben de ibrâmına duymam. Yoksa alup gitmekden benüm şafâm yokdur. Epsem evinde otursun, kim ne der” didi. Oğlan ki bunu işitdi, anasınıñ elin öpdı, ayağına yüzün sürüp tazarru‘ iyledi ve zârlık kılup ağladı. “Benüm anacığum beni gazâdan alıķoma, şafâ-yı hâtır ile icâzet vir. Varayın Allâhu te‘âlâ oñarırsa şıhhatle yine geleyin” didi. Her taraftan dağı “gazâ yolından oğluñı döndürme, eyü degüldür” diyü söylediler. Âhir Maħmûd’uñ gitmesine anası râzı oldu. Anası dağı “oğul n’ileyeyin var,⁴ seni Allâha ışmarladum var yine şıhhatli gelesin” diyüp oğluñ gözlerinden öpdı ve tayısına kâdir olduğu kadar oğlın ışmarladı. Andan Maħmûd ve tayısı atlarına binüp revâne oldılar. Kâlender dağı piyâde öñlerine düşdi, gitdi. ‘Asker-i İslâm bir yirde cem‘ oldılar,⁵ çıktılar, gitdiler. Kaçan ki menzil-i

¹ kaldı: kaldı ve anda P; ²tayıcığum: ve dayıcığum P; ³şaçın: saçların P; ⁴ var: -P; ⁵oldılar: olup P

mağşuda vardılar, haber aldılar ki küffâr-ı hâksâr cem‘iyyetle gelüp fulân varoşu ğâfilken¹ başladılar ve ehl-i İslâmдан niçe kimesneyi esîr idüp **(S50b)** niçesin daħı kesdiler. Yine hemân cân atup varoşlarına gitdiler. Bunlar daħı bir yire gelüp müşâvere iylediler. Muqarrer itdiler ki anlar daħı varup kâfirün varoşlarını² ‘ale’l-ġaflehü başalar ve müyesser olduğı kadar kimin³ esîr idüp kimin kıralar,⁴ kâfirlerden bu vechile intikâm alalar. Ol dem ‘asker-i İslâm şabâha dek pusuya girdiler ve seherden mihr-i münevver tülû⁵ idinceye dek bir yirde turdılar. Қаçan ki şabâh oldu, kâfir henüz kilisâya varmadın varoşı başladılar. Horyâdını kırup gencini esîr itdiler. Maħmûd daħı tayısıyla bir köşeden giderken bir ‘araba izi buldılar. İzün ardına düşüp teftiş ü tefahhuş kıldılar. İzi bir ormana iletdiler. Hemân sâ‘at bir dilâver demüre ġarķ olmuş kâfir at depüp Maħmûd’uñ üzerine şaldı. Maħmûd daħı n’iyleyecegin bilemedi, şaşdı kaldı. Tayısı⁵ irakdan görüp “bre Maħmûd korķma kılıç şıyırup kâfiri ur. İşte ben vardum, saña yardım iderüm” diyince Maħmûd’uñ ‘aklı başına gelüp kâfirün üzerine şaldı ve elindeki kılıç ile karnına çaldı.⁶ Haķ te‘âlâ râst gelüp cebe etegi dökündüğü yire râst gelüp karnına bir a‘lâ yâre urdı. Kâfirün bağırsaķları yire döküledüşdi.⁷ Ol dem Maħmûd’uñ tayısı daħı geldi, kâfir yıkılıcaķ⁸ Maħmûd inüp başın kesdi ve kulağını delüp Qalender’uñ eline virdi ve atını Qalender’e virdi. Qalender daħı ata süvâr oldu. Andan ormanuñ içinde bir ‘araba⁹ buldılar, içinde ba‘zı esbâbdan ġayrı bir kız buldılar ki daħı iyle zîbâ nigâr gerd-i sipihri-i ġaddâr görmüş degüldi.¹⁰ Maħmûd’uñ öldürdüğü kâfir bir büyük beg imiş ve bu ‘araba ile nigâr anuñ kıızı imiş. ‘Arabaya koyup ormana kaçurmuş imiş. Andan Qalender ‘arabayı çekdürüp ġâzilere cem‘ olduğı yire geldiler. Baķdılar ol başı ve ol serv-i gülpâşı Maħmûd’uñ elinde gördiler. Herkes Maħmûd’a taħsîn ü âferîn idüp “kendüye münâsib eyü esîr eline girmiş **(S51a)** ikisi de güzel, Allâh biri birine mübârek iyleye” didiler ve ussârı ve emvâl-i ġanimetle kaşabalarına ‘azm idüp gitdiler. Ba‘d zamân varoşlarına gelüp anda olan müselmânlar ġâzilere karşı çıktılar. Egerçi her kişinüñ elinde mal-ı ġanimet çoğıdı. Ammâ Maħmûd’uñ esîrine beñzer bir perî-peyker serv-i sîmîn yoğıdı. Maħmûd’uñ anası bî-çâre oğluna karşı çıktı¹¹ ve şihhatde görüp şükrâne yüzün yirlere sürdi, sevindiginden ‘aklı ġâh geldi ġâh gitdi. Herkes Maħmûd’uñ anasına oğul yaşı uzun olsun didiler. Evleri düğün evine döndi. Kıızı daħı hürmetle ‘arabadan indirüp ri‘âyetler itdiler ve bir zîbâ çartaķda mekân idüp birkaç ay ri‘âyetile muķayyed oldılar. Meger bu berîde ġisûnuñ kâfir vilâyetinde bir begzâde nişanlısı

¹ ğâfilken: ğâfil iken P; ²varoşlarını: varoşını P; ³kimin: kimisin P; ⁴kıralar: keseler P; ⁵tayısı: nâ-ġâh tayısı P; ⁶çaldı: dürtüdi P; ⁷döküledüşdi: döküldi P; ⁸yıkılıcaķ: yıkılınca P; ⁹içinde bir ‘araba: içine girüp ‘arabayı anda P; ¹⁰degüldi: degül idi P; ¹¹çıķdı: geldi P;

varımış. Göñlin aña bağlamış imiş. Ol sebebden Maḥmūd gibi civānuñ ḥüsn ü cemālî gözine görünmedi ve anlarla aşla ülfet ü mu‘āşeret kılmadı. Āḥir bir gün ba‘zı kimesneler Maḥmūd’uñ ānesine geldiler ve “niçün oğluña esīrini aliverüp ‘aşıkı ma‘şūka ulaşırmazsın” diyü serzeniş kıldılar. Ol daḥı “hele bir cem‘iyyet idelüm, andan şoñra bir yire getürelüm” diyü cevāb virdi ve cem‘iyyete yap yap mübāşeret kıldı. Kız bunu göricek şabra dermānı ḳalmadı ve ol gice Maḥmūd’uñ babasından getürdüğü ata binüp ḳılıcın ḫaḳınup nıṣfu’l-leylden şoñra ḳaçdı ve ḳandasın kāfir vilāyeti diyüp öz kendü vilāyetine gitdi. Bu yaña¹ ḳaçan kim şabāḥ oldı, ḳızı yoḳladılar bulımadılar. Tez Maḥmūd’a ve ḫayısına ḫaber itdiler. Maḥmūd divāne vü lā-ya‘ḳil aḫura geldi, atı daḥı bulunmadı. Ḳılıcı yoḳladı ve ḳalḳanı aradı aradı. Gördi ki yirlerinde yel² eser. Bildi ki kız ata binüp ḳılıcı ḫaḳınmışdur ve kendü vilāyetine ḫoḡrı alup ḳıḫup ḳaçmışdur. Hemān dem Maḥmūd’uñ daḥı iḫtiyārı elden gitdi. Atın egerleyüp ḳılıcın ḳalḳanın eline alup kimseye ḫuyurmayup ḳandasın kız diyü ardınca revāne oldı. Ḥaḡ ü dere aşup **(S51b)** bir vechile giderdi ki tozına bād-ı şabā yetişemezdi. Giderek kızuñ ardından yetişdi. Gördi ki bād-ı şabā gibi esüp gider, ardından hayḳırdı: “Bre ḡisū-i berīde ḳanda gidersin, ḫur” didi. Kız aşla muḳayyed olmayup giderdi. Āḥir Maḥmūd atına mahmīz urup³ kızuñ üzerine sürdi. Kız da gördi ki ḫaşmı geldi yetişdi, at başın çeküp ḫırdı. “Var Maḥmūd benden saña fā’ide yoḳdur. Ümidüñi kes, ben senüñ ḫaḫunuñ olmazam. Benüm nişānlum vardur, aña giderem yoḳ eger sözüme ‘inād iderseñ başdan ḳıḫarsın. Benüm ‘avratlıḡuma baḳma, senüñ gibi erüñ birḳaçını⁴ bağlaram” didi. Ammā Maḥmūd bu sözünü ḳulaḡına ḳoymayup at şalup erdi ki kızı at üstünden ḳarvayup yire ura. Kız andan cüst deprenüp şayrı ḳılıç atdı⁵ ve Maḥmūd’ı ḳalup arḳasına muḫkem zaḫm yetişdirdi. Maḥmūd mecrūḫ olmaḡla ḳanı çok aḳup atdan yıḳıldı ve ‘aḳlı başından gitdi. Kız atından inüp Maḥmūd’uñ dülbendin bozup yırdı, yarasını muḫkem bağladı ve yatacak yirini düzedüp yaturdı ve andan atına binüp gitdi. Az zamānda ḳaşabasına geldi. Küffār sevinişdiler, yavuklısına ḫaber itdiler ve birini birine ulaşıdırmaḡ tedārükinde oldılar. Bu cānibde derdmend Maḥmūd ḡarīb ü vaḫīd yatarak ‘aḳlı başına geldi. Baḳdı, gördi ki kız kendüye şefḳat⁶ idüp yarasın şarmış, başını kesmemiş ḳomış gitmiş. Yatarak biraz⁷ ḳuvveti geldi. Lākin yalnız ata binmege ḳudreti⁸ yoḡıdı. “Yā rabbü’l-‘ālemīn baña sen meded gönder” diyüp dergāḫ-ı Ḥaḳḳa tazarru‘ vü niyāz iderdi. Bu yañadan ḳaçan ki Maḥmūd’uñ kız ardınca gitdüğini

¹ yaña: yañadan P; ²yel: yeller P; ³urup: idüp P; ⁴erüñ bir ḳaçını: erkeḡün ḳaçın P; ⁵atdı: alup P; ⁶şefḳat: şefḳat ve merḫamet P; ⁷biraz: bir miḳdār P; ⁸ḳudreti: iḳtidārı P

bildiler, anesi feryād ü fiğān iyledi. Tayısı¹ gāzilere haber iyleyüp ol dem ‘asker at arkasına gelüp² kandasın Maḥmūd diyü³ izin sürüp gitdiler. Gördiler⁴ ki Maḥmūd kızıl kıana gark olmuş yatur. Şehīd oldu şandılar, tayısı segirdüp üzerine geldi. Gördi ki henüz hayātdadır, atından indi başını dizine⁵ alup yüzün yüzine sürüp ağladı. Maḥmūd daḥı ağladı. Andan sevigēnüp Maḥmūd’ı kaldırup **(S52a)** at üzerine bindirdiler. Birisi atın ardına binüp Maḥmūd’ı arkasından tutdı. Kızıñ aḥvālin şordılar, diyüvirdi ve beni koñ, anuñ ardından sürüñ. Bolay ki yetiştüñüz⁶ diyü yalvardı. Hātır için birkaç yigit arđın sürdiler. Lākin nām u nişānın bulımayup yine döndiler. Maḥmūd’ı mecrūḥ eve getürdiler. Anası şehīd oldu şanup yaḳasın yırtup feryād u fiğān iyledi. “Ağlama, diridür” didiler. Bir miḳdār avınup oğlını karşıladı. Atdan indirüp döşege yaturdı ve cerrāḥ getürdiler. Maḥmūd’uñ yārelerin dikdi, ‘ilāc iyledi. Maḥmūd tamām iki ay şāhib-i firāş oldu. İki aydan soñra ḳalḳup eyü oldu, yine kızuñ sevdāsı Maḥmūd’uñ göñlinde gālib oldu. Şabr idegördi, ḳādir olımadı. Gitdikçe ‘aşḳ deryāsı cūs u ḥurūş iyledi.⁷ ‘Āḳıbet bir gün yine nişfu’l-leylde atın egerledi, ālāt u esbābın üzerine ārāste idüp kimsenüñ ḥaberi yoğiken çıḳdı, yürüyivirdi. Yola revāne olup tağ u şahrā demeyüp aşırđı. İttifāḳ yolu bir ormana uğradı. Gördi ki bu ormanuñ içinde bir kütürdi çatırdı var ki dinilmez. Ağaçlar şarşılıp taşlar fırlar. Bir hengāme vü gavḡādur ki olmaz. ‘Acabā ne iki diyü atından aşağı indi. Bir miḳdār ormanuñ içine girdi. Baḳdı, gördi ki bir mil mināre ḳāmetli ejderhā bir büyük ayunuñ iki kıçların yutmuş, beline dek yutup ister ki ayuyı bir uğurdan tuta. Ayu daḥı cān acısıyla ḳolların germiş, öñünde bir büyük taş var. Ejderhā daḥı ḳuyruḡın bir ağaca muḥkem şarmış, ister ki bu ayuyı ḳaldıra öñündeki taşa çalup büsbütün yuḫa. Hemān ki Maḥmūd bunu gördi, derdmend ayuya muḥkem acıdı, kendü kendüye eyitdi: “Ben ḥod bir cānından geḫmiş adamum, ne var bu ḥayvāna yardım itsem, ‘indallāḥ zāyi’ olmaz.”⁸ Ol dem atını bir yirde muḥkem baḡladı. Andan soñra gelüp ejderhānuñ eñsesine geḫdi. Yā Allāḥ diyüp boğazınuñ ince yirine bir kılıç başdı ki tāze ḥıyar gibi iki pāre iyledi. **(S52b)** Ayu derdmend ağzından ḥalāş olup bir cānibe yürüyivirdi. Ejderhā cān acısıyla ağaçdan ḳuyruḡın çözüp Maḥmūd’a bir ḳuyruk çaldı ki ḥāk-i siyāha pest iyledi. Maḥmūd’uñ ‘aḳlı başına gelüp⁹ gözin açdı. Gördi ki ejderhānuñ başı kesilmiş, kendüñ vüçūdında yāresi yoḳ. Allāha şükr iyleyüp yüzün yirlere sürdi. Andan ḳalḳup geldi, atına bindi kızuñ ḳaşabasına dek at sürdi. Aḥşama ḳarīb ḳaşabaya varup atın bir ormanda şaḳladı. Kendü tebdīl-i şüret

¹ Tayısı: Dayısı P; ²gelüp: geldiler ve P; ³deyü: deyüp P; ⁴Gördiler: Giderek gördiler P; ⁵dizine: dizi üzerine P; ⁶yetiştüñüz: yetiştüñ P; ⁷eyledi: idüp P; ⁸olmaz: olmaz didi P; ⁹Maḥmūd’uñ ‘aḳlı başına gelüp: Maḥmūd’uñ ‘aḳlı başından gitti. Bir zamāndan ‘aḳlı başına geldi P

idüp kâfir şekline girdi. Gezerek kaçabaya varup¹ nâ-gâh gördi ki bir yirde külli cem‘iyyet var. Tabl u surna ve nefir şadâsı âsmâna çıkmış. Kaşabanuñ a‘yân u erâzili bir yire gelmiş. Maḥmūd daḥı gelüp “bu cem‘iyyetüñ aşlı nedür?” diyü birine şordı. Ol eyitdi ki: “Ġarīb misin yoḳsa?” Maḥmūd eyitdi: “Belî.” Ĥerif eyitdi: “Bu gice bunda düġün vardur. Bir kız var idi ki geçenlerde Türk esîr itmiş idi. Kızıñ bunda bir begzâde nişanlısı olmaġla nişanlısın özleyüp Türkten kaçup gelmiş idi.² Şimdiki hâlde bu gice bir yire getirüp gerdek ideyorlar. Bu cem‘iyyet anuñ içündür” diyü cevâb virdi. Maḥmūd’uñ ‘âlem gözine karañluk oldu. Hele bir taḳrîble içeri girdi. Bir yirde yatdı, aña daḥı ġarîbdür diyü yiyecek ve içecek virdiler. Bir zamândan şoñra nişfu’l-leyle kârîb oldu. Şimden şoñra iki müştâkı bir yire getürmek gerek diyüp düġün ḥalkı ayaġ üzre kalkdı. Andan çala çala güveygiyi yirinden kaldırdılar. Gelinüñ olduġı eve getürdiler. Papaslar, yengeler elin eline virüp evi ḥâli koyup kapuyı üzerlerine çeküp gitdiler ve yine taşrada kendüler yir yir yemege ve içmege meşġul oldılar. Meger bundan evvel Maḥmūd n’iylerse idüp gerdek evinüñ içine girmişidi. Bir tarîkla girüp iki kapunuñ arasında bir yir bulup şaklanmış idi. Kaçan ki gelin ve güveygiyle tenhâ kaldılar, güveygi ġâyetle mest idi. Gelinden yaña aşla teveccüh itmedi. Gelin biraz turaġördi, güveygiden azdan çoġdan bir hareket şadır olmadı. **(S53a)** Āḥir gelin döndi, güveygiye eyitdi: “A benüm efendüm ta‘accüb hiç biz câriyeñüz tarafına nazaruñuz yoḳ. Sizüñ yoluñuzda ne günâh itdük, niçün bize iltifâtuñuz olmaz, ben ḥod senüñ uğruña başum ortaya koyup Türk vilâyetinden kaçdum, geldüm. Senüñ muḥabbetüñe dünyânuñ niçe dürlü belâsını iḥtiyâr itdüm. Neden ki şimdi maḳbûlüñüz olmayavuz?” Begzâde eyitdi: “Toġrusın mı diyeyin. Benüm gönüm saña ḳalup külli³ ikrâh üzredür. Zîrâ sen Türk olduñ ve Türk eline girdüñ. Bunca zamân Türk içinde tırduñ. Bu cihetden aşla gönümü saña yaḳıḫduramadum.”⁴ Nigâr müteġayyir olup eyitdi: “Be cānum Türk vilâyetinde Maḥmūd gibi bir civānuñ esîri iken ve niçe zamân tuzın ve itmegin yemişken cümlesinden ferâġat itdüm ve ellerinden kaçdum. Maḥmūd ardumdan gelüp yetiştüġünde yâreledüm. O maḳûle civânı yoḳ yire helâk ideyazdum. Geldüm, seni arzu itdüm. Sen şimdi baña böyle mi ḳılınursın. Be çün ḥazzuñ yoġıdı, beni niçün alduñ?” Begzâde eyitdi: N’iyleyeyin babam elbette al diyü ‘inâd iyledi. Babamuñ sözinden geçemedüm. Yoḳsa benüm saña aşla meylüm yoḳdur. İḥtiyâr elümde degüldür” diyüp bir köşede bürindi yatdı.⁵ Ol dem nigâr’in kendü kendüye

¹ kaçabaya varup: kaçabanuñ içine girdi P; ²gelmiş idi: gelmişdi P; ³saña ḳalup külli: senden külli P; ⁴yaḳıḫduramadum: yaḳıḫduramazam didi. Ol dem P; ⁵yatdı: yatdı, uyudı P

ilenüp¹ “dirigā nāzenīn Maḥmūd yoḡ yirlere saña cefā itdüm. Senüñ gibi civānı mecrūh iyleyüp ḡodum, gitdüm. Kāṣki Maḥmūd seni ḡoyup gitmeyeydüm ve bu maḡüle bī-vefālīḡı saña itmeyeydüm. N’olaydı, šimdi burada olayduñ” diyince Maḥmūd’uñ šabr u ḡarārı ḡalmayup šaḡlandıḡı yirden zāhir oldı ve nigāruñ elin öpüp² “sultānum ben ḡuluñ bundayın. Hemān emrūñ nedür, buyur”³ diyüp ḡizmetinde ḡā’im ü ḡāzır oldı. Nigārīn daḡı ḡayrān olup “sen bunda ḡaçan geldüñ ve ser-vaḡtüme ne ḡarīḡla ḡāzır olduñ” deyicek Maḥmūd daḡı “sultānum ben seni iyle mi severüm ki senüñ arduñca gelmeyem ve cān-ı širīn ile elden gelince⁴ arduñca olmayam” diyü⁵ cevāb virdi. Ol dem nigār-ı ḡül-ruḡsār daḡı “tez imdi dīvārda olan ḡılıcı al ve bu mel’ūnuñ bašını kesüp beden-i murdārından cüdā ḡıl”⁶ didi. Maḥmūd daḡı dīvārdan ḡılıcı alup **(S53b)** ol mel’ūnuñ bašını bedeninden cüdā ḡıldı.⁷ Nigār daḡı ḡalḡup “de imdi bunda altun aḡça ve cevāhir ü le’ālī⁸ ḡısından ne var ise⁹ alalum gidelüm” didi. Fi’l-vāḡi’ bulduḡları cevāhir ü ḡazā’ini aldılar ve ḡoyınların ḡoltuḡların la’l u yāḡutla pür ḡıldılar. Andan nigāra bir at tedārük eḡüp ikisi bile ḡašra geldiler ve ḡapuyı ol mel’ūnuñ üzerine bir ḡarīḡla berkidüp ḡıḡdılar gitdiler. ḡašabadan ḡašra Maḥmūd daḡı atına gelüp süvār oldı. Nigār bile yola düšüp gitdiler ve cān ḡurtarmaḡ mašlaḡatıḡün mümkün olduḡça ‘acele itdiler. Bu cānibde¹⁰ šabāḡ oldı, gerdeḡhāne ḡapusu önünde yatan küffār-ı ḡāksār ḡalḡup zu’ m-ı bāḡıllarınca maḡmūrulukların yazup¹¹ gördiler ki gerdeḡhāne ḡapusu henüz berkinmišdir. Bir zamān gelini ve güveygüyi yaturlar šanup ḡuzūrlarında olsunlar diyü māni’ olmayup ḡınmadılar. Tā ol zamān ki ḡušluḡ zamānı geḡdi, gördiler ki inšāfdan ašdı. Āḡir birisi “be yeter yatdılar, šimden šoñra gelin güveygiyi uyandırduñ diyince ḡapuyı aḡalum” diyüp itivirdiler, aḡılmadı. ḡašradan birḡaç def a iḡerüye ḡaḡırup “hay gelüñ ḡapuyı ardından aḡuñ” diyügördiler, ḡaber zāhir olmadı. Ne ḡadar ki hücum itdiler, bir ešer šadır olmadı. ‘Āḡıbet ‘alāmet-i ḡaber olmadıḡını bildiler, ḡapuyı yıḡup aḡmaḡ ardınca¹² oldılar. ḡaçan ki ḡapuyı ḡarbi yıḡdılar ve gerdeḡhānenüñ iḡerüsine girüp baḡdılar. Ne görseler ki güveyginüñ bašı kesilmiš yatur. Evüñ iḡi ḡana ḡarḡ olmiš, anda olan esbāb u cevāhir ve derāhim ü denā’ir cümleten ḡāret olınmiš ve gelin ḡā’ib olup nā-büd ü nā-peydā olmiš. Ol dem feryād ü fiḡān ḡoparup māteme mešḡül oldılar. Düḡünleri yasa mübeddel oldı. Herkes gözyašı dökmeḡe bašladı. Bildiler ki bu iš

¹ ilenüp: söylenüp P; ²öpüp: öpdı P; ³buyur: buyuruñ P; ⁴cān-ı širīn ile elden gelince: cān-ı širīn elden gidince P; ⁵deyü: deyüp P; ⁶beden-i murdārından cüdā ḡıl: cānını cehenneme šal P; ⁷Maḥmūd daḡı ... cüdā ḡıldı: Maḥmūd daḡı ol tiḡ-i ābdārı alup meyānına bend itdi. Andan ol kāfirūñ bašını kesüp beden-i murdārından cüdā ḡıldı P; ⁸ü le’ālī: -P; ⁹ne var ise: ne var ise deḡsirüp bahāda aḡır götürmede yine ne var ise P; ¹⁰cānibde: cānibden P; ¹¹maḡmūrulukların yazup: maḡmūruluklarını bozup P; ¹²aḡmaḡ ardınca: aḡmaḡa muḡayyed P

yalñuz kızuñ işi degüldür. Beher-hâl Maḥmūd gelüp kızını bu tarīḳla alup kaçurdu.¹ Hemān dem begzādenüñ babasına ve aḳrabāsına ḥaber oldı. Anlar daḥı feryād iderek gerdekḥāneye geldiler ve kendülerin yirlerden yirlere çaldılar. Meger ol katlı olınan **(S54a)** begzādenüñ Şarı Arslan dimekle meşhūr bir ḫayısı var idi, gāyetle gürbüz ü bahādır mel' ündü. Niçe müselmānlar şehīd ve niçelerin daḥı esīr itmīşidi. At arḳasına geldükden soñra kimse anuñla ceng itmege ḳādir olımazdı. Hemān dem Şarı Arslana daḥı ḥaber oldı. Segirderek maḥall-i ḥādişeye geldi ve ḳāziyye niçe olduḡını añlayup bildi. Bir yigrek atı var idi. Ol sâ'at añı egerledüp ālāt-ı ḥārble ārāste oldı.² “Bunda ağlayup sızlamaḳdan nesne ḥāşıl olmaz. İşte ben gitdüm, ardumca yigrek atı olan gelsün” diyüp gitdi. Fi'l-vāḳi' atı yigrek olanlar ardına düşdiler ve ḳādir oldukları ḳadar 'acele ile işdiler. Bu cānibden Maḥmūd ile nigārīn yā Allāh bize sen ḥalāş vir diyüp giderler idi. Lākin Maḥmūd' uñ atı evvelden yoldan gelmeḡin muḥkem yorulmuşıdı. Giderek yavaşıdı, iş virmez³ oldı. Maḥmūd daḥı gāḥ diñlendirir gāḥ yine binerdi. Nā-gāḥ anı gördiler ki ardlarından toz ḳopdı. Āsmāna direk direk olup çekilmege başladı. Adam⁴ geldiḡini bildiler. Muḥkem yürüyüp 'acele ḳıldılar. Ammā ne fā'ide, Şarı Arslan dīn⁵ mel' ünüñ atı yigrek olmaḡla geldi, çatdı. Nigārīn diḳḳat idüp baḳdı, gördi ki gelen Şarı Arslan didikleri kāfir-i bī-dīndür. Bir āh-ı süznāk çeküp dönüp Maḥmūd'a baḳup eyitdi. Naẓm:

Āḫiret ḥaḳḳını ḥelāl iyle
İyledüm ben 'azīmet 'uḳbāya
Sen firār iyle ḥaşm-ı bī-dīnden
Ḳalayın ben ḳarār idüp tenhā

Neşr:⁶ “Ey benüm rüḫ-ı revānam, bil ve āgāḥ ol ki bu gelen mel' ün Şarı Arslan dimekle meşhūr bir⁷ bahādır mel' ündür. Bunuñ nīzesi ucından her zamānda müselmānlaruñ cigeri ḥündür. Begzādenüñ ḫayısı⁸ olsa gerekdür. Sen anuñla cenge ḳādir degülsin, hemān kaçup başuñ kurtarmaḳ ardınca ol. Beni anuñla ḳo, görelüm Allāh ne gösterir” diyince Maḥmūd eyitdi: “Ey nigārīn, naẓm:

Cihānda görmesün şıḫḫat yüzini
Eden senden cüdā ümmīd-i şıḫḫat
Nişār olsun yoluña naḳd-i cānum

¹ bu tarīḳla alup kaçurdu: bir tarīḳla alup kaçmışlar P; ²oldı: olup süvār oldı P; ³yavaşıdı, iş virmez: yavaşıdı, işmez P; ⁴Adam: Ardlarından adam P; ⁵dīn: bī-dīn P; ⁶Neşr: -P; ⁷Şarı Arslan dimekle meşhūr bir: Şarı Arslandur P; ⁸ḫayısı: dayısı P

Gerekmez senden ayru ‘ayş u ‘işret

Neşr:¹ Hâşâ ki ben seni haşım elinde koyam ve kendümi kırtarmak ardınca olam. Belki beni bunda koyup sen ‘azîmet iyle. Diyâr-ı İslâma menzil qarîbdür, ba‘z çiftçiler bulmak dağı ihtimâldür. Mercûdur ki **(S54b)** sen önce kaçup varup anlaruñ birine vâkı‘ hâli haber viresin. Anlar dağı ‘asker-i İslâma haber uçurup bizüm üzerimize geleler. Hağ te‘âlâ² anlar vâsıtasıyla feth u nuşret müyesser iyleye. Eger ben şehîd olursam kayırmaz. Hemân sen sağ ol” diyüp hezâr ibrâmla nigârini önce gönderdi ve kendü at başını haşmdan cânibe döndürdi. Gördi ki ol kâfir-i bî-dîn ü bed-âyîn aşup aşup gelür. Hemân ki Maḥmûd’ı gördi, kıstayniçesin eline alup ferâfer çevirdi. “Bre hâin bre Türk kanda gidersin, bu fesâdları idüp dağı elümden kırtulam mı şanursın” diyüp üzerine at şaldı. Maḥmûd derdmend dağı haşımıyla berâber tırdı. Ammâ ne berâber tırmağ. Haşımı ziyâde dilâver kâfir idi. Aşla âlât-ı harbe muḳayyed olmayup eregeldi. Maḥmûd’ı yaḳasından qarvayup at üstünden alma gibi kapup yire urdı ve inüp gögsi üstüne çıkdı ve hañçerin çeküp eline aldı. İstedı ki hañçer ile Maḥmûd’uñ başını kese. Maḥmûd dağı gözin açup bağıdı gördi ki, felek kendüden yüz çevirmiş, haşım gögsi üstüne çıkup hañçer çekmiş. Bir kerre âsmâna nazar idüp “ey ‘âlemlerüñ hâlık-ı yektâsı ben nâ-murâdı ma‘ şūḳama vâsıl olmadın haşım elinde helâk ve tiğ-i bî-dirîğle sineçâk iyleme” diyü göñlinden tazarru‘ vü zârı idince tîr-i du‘âsı hedef-i icâbete vâsıl olup nâ-gâh anı gördi ki ol kâfir-i bî-dîn gögsi üzerinde tıururken bir şağş anı ardından qarvayup getürdi, yire urdı ve kuvvet idüp çeküp başını gövdesinden cüdâ kıldı. Maḥmûd dağı örselenürek yirinden kalğıdı, bağıdı gördi ki ol şağş muḳaddemen ormanda ejderhâ elinden hâlâş itdügi ayıdur ki Maḥmûd’uñ kendüye itdügi insâniyet muḳâbelesinde ardın gözedirmiş. Görmüş ki bir herif anı yire çalmış, öldürmek ister. Hemân ihtiyârı kıalmayup ol dağı gelmiş hayvâniyyetiyle bu insâniyyeti iylemiş. Maḥmûd dağı ol canavaruñ arḳasını yepüp gözlerin öpdı. Andan Hüdâ-yı te‘âlâya şūkrâne yüzün yire sürüp gelüp ol kâfirüñ atına bindi ve Allâha ḥamd iderek dinç ve yigrek atla yine yola düşdi, hayli mesâfe aldı. Meger Şarı Arslanuñ **(S55a)** ardına düşenlerden bir iki yüz nefer kâfir ılığayup gelürken nâ-gâh Şarı Arslanuñ meyyitine râst³ geldiler. Gördiler ki Şarı Arslan kıatl olunup başı gövdesinden cüdâ yatur. Feryâd ü fiğânlar iyleyüp atlarından yire döküldiler. Bir zamân yas ve mâtem iylediler. Âḫir atlanup yine Maḥmûd’uñ ardına düşdiler. Kendülerinüñ yaḳın olduḳını idrâk edüp muḳkem ‘acele iylediler.⁴ Bir miḳdâr mesâfe kıat⁴ itdükden şoıra ve Maḥmûd’a yetdiler. Maḥmûd dağı

¹ Neşr: -P; ²Hağ te‘âlâ: Hağ sübhâne ve te‘âlâ P; ³meyyitine râst: düşdügi yire P; ⁴eylediler: itdiler P

ardına bakdı gördi. Yine toz āsmāna direk direk olmuş. Bildi ki gelen ‘asker-i küffārdur, kendüyi isterler. Altındağı ata bir miqdār dizgin idüp mahmūz gösterdi. At dağı biraz yir dağı k̄at̄ idüp mümkün olduğı¹ cidd ü sa’y itdi. Āh̄ir ol dağı segirdmekden² ıalup iş virmez oldu. Maḥmūd dağı yüzün āsmāna tıttup mucībū’l-muẓtarrīn dergāhına münācāta başladı ve enbiyā vü evliyāyı bu bābda şefī‘ getürdi ve kaçan ki kāfirler Maḥmūd’a yetiştiler. Ḥaḳ te‘ālā cānibinden Maḥmūd’a dermān dağı yetiştı. Rubā‘ i:³

Ol ki bī-çāre iken iyleye āh

Diye cān u dilile yā Allāh

Aña Ḥaḳdan yetiştir ‘avn u meded

Eriştir menzile ıalmaz gümrāh

Neşr: Meger nigār-ı ‘ālem ki Maḥmūd’dan muḳaddemen ayrılıp gitmişidi, muḥkem at sürüp ḥadden ziyāde mesāfe k̄at̄ itmişidi, ḥattā diyār-ı İslām serḥaddine vāşıl olmuşıdı. İttifāḳ ba‘zı re‘āyā çift sürürlerdi. Gördiler ki bir atlu gelür, ammā bu vechile gelür ki altındağı atıñ her kılından der çeşmeler gibi aıar. Kendü dağı bī-mecāl olup at boynına düşmiş. İraḳdan çağırıp “yahu kimsin ne yirden gelirsın, arduñdan kimesne mi ıovar ve ḥaşmuñ kimdür?” diyince nigārın bir miqdār ‘aḳlı başına gelüp bir içim şu istedi, virdiler. Andan kendünün kim olduğunu ve Maḥmūd’uñ başına gelen belāları taḳrīr idüp “iḥsān eđüñ, ba‘zı yigit begile ḥaber idüñ,⁴ derdmend Maḥmūd ziyāde ıavī ḥaşm elindedür. Beni bu cānibe ol gönderdi. Lillāhi te‘ālā yetişegörün” diyince hemān dem ol müselmānlar ḥāl ne idüğini bildiler. İçlerinden birini yanlarında yaḳın olan müselmānlara gönderdiler. Ol dem kırık elli nefer dilāver cem‘ olup nigārını ol maḥalde **(S55b)** atdan indirüp bir münāsib maḥalde⁵ ıondurup kendüler ‘acele ile ıandasın Maḥmūd diyüp gitmişler idi. Ve bunlardan şoñra ıaşabaya dağı ḥaber yetişüp Maḥmūd’uñ ıayısı⁶ ve eḥibbāsı cümleten binüp anlar dağı evvel gidenlerün ardına düşmişler idi. Ol idi ki kāfirler Maḥmūd’a bre oğlan ıanda gidersin bu ıadar fesād itdüñ dağı elimizden ıurtulmaḳ mı istersin diyüp üzerine her cānibden at şalup Maḥmūd dağı bī-tāb u⁷ bī-mecāl olmağın aşla kaçmağa dermānı ıalmayup tırdı. Vardığı maḥalde ‘asker-i İslām-ı zafer-encām mānend-i Ḥızır ‘aleyhi’s-selām bir yüksek yirden ıııağelüp aşıağı naẓar ıılınca gördiler ki küffār-ı ḥāksār Maḥmūd’a tamām elem⁸ virmişler, tamām mu‘āvenetün zamānidur. Hemān⁹ bir kerre cemī‘an Allāh Allāh āvāzesi ile zemīn ü zamāna zelzele vü velvele virdükleri gibi Maḥmūd’uñ

¹ olduğı: olduğı ıadar P; ²segirdmekden: segirtmekden P; ³Rubā‘ i: Beyt P; ⁴edüñ: idüp P; ⁵maḥalde: maḥalle P; ⁶ıayısı: dayısı P; ⁷bī-tāb u: -P; ⁸elem: ıztırāb P; ⁹Hemān:-P

ķālīb-ı bī-rūhına¹ tāze cān gelüp gözleri açılādüşdi. Küffār-ı hāksār ardınca seyl-i firāvān gibi aķup gelürken gördiler ki ehl-i İslām ‘askeri geldi yetişdi. Ol dem büyücekleri bir yire gelüp müşāvere idüp didiler “diyār-ı İslāma yakın gelmişiz, işte geldi ‘askerüñ ucu vāşıl oldu. Buralar anlaruñ yirleri ve yurdlarıdır. ‘Askerlerinüñ şimden şoñra ardı kesilmez, bizüm burada ıtırmaĝa iķtidārımız yokdur. Anlaruñ gitdikçe çoĝalur, biz ĝāyet az kimesneyüz. N’iyleyelüm hāşma yetişüp el koyamaduk. Hemān şimden şoñra başımız hālāş itmek ardınca olalum” diyüp yüzlerin terslerine döndiler ve kışķuna kuvvet kāmçıya bereket diyüp uzaldılar. ‘Asker-i İslām daĝı gelüp Maĝmūd’ı sağ u selāmet ve bī-melālet buldılar ve biraz küffār-ı hāksārı kıovup yine döndiler. Maĝmūd’a nigārīnden haber virdiler. Anda bir miķdār atdan inüp diñlendikten şoñra tekrār süvār oldılar. Maĝmūd’ı bir diñç ata bindirüp atını yedege aldılar. Bir zamāndan şoñra nigārīnuñ kıonduĝı maĝalle geldiler. Nigār daĝı kıarşı varup Maĝmūd’uñ rikābın öpdı. Andan ol maĝalde Maĝmūd’uñ kıayısı ve ehıbbāsı kııkageldiler. Maĝmūd daĝı kıayısına kıarşı varup öpüşdiler, **(S56a)** kıucaşdılar. Andan Maĝmūd’uñ anasına muştucu gönderüp kendüler daĝı yap yap kıaşabadan yaña müteveccih oldılar. Bu cānıbden Maĝmūd’uñ anasına “oĝluñ muştuluk sağ ve sālīm nigārıyla geliyor” diyince ĝāyet sevindükden ‘aklı başından gitdi. Yüzine gül şuyı sepüp birazdan ‘aklı başına geldi.² Yārān u ihvān Maĝmūd’a kıarşı kııkdılar. Maĝmūd’uñ vālidesi daĝı kıaşaba ucına kııkup nā-ĝāh oĝlı ‘asker-i İslāmla kııkageldi. Ananuñ ihtiyārı kıalmayup oĝlına muĝkem şarıldı ve yine ‘aklı başından gidüp evlerine gelince ‘arabaya kıoyup getürdiler.³ Evine geldükde ‘aklı başına geldi. Allāha şükriyleyüp yüzün yirlere sürdi. Gelini daĝı geldi, kıayınanasınuñ elin öpdı ve itdüĝi kıabāhatüñ ‘özrin diledi. Ol dem na‘tler bişürüp Maĝmūd ihvān u yārāna ziyāfetler idüp birkaç kıoyun daĝı kıurbān idüp fuķarāya üleşdirdiler. Nigārīn daĝı cemā‘at-i müslimīn öñünde barmaķ getürüp kelime-i şehādeti edā idüp cān u dille İslāma geldi. Ol gice geçüp ‘ale’s-şabāh Maĝmūd için hemān cem‘iyyet tedārükine⁴ başladılar. Birkaç gündən şoñra bir ‘ālī düĝün idüp bir gice⁵ cum‘a gicesi nigārīni zer ü zīvere ĝarķ idüp Maĝmūd ile bir yire getürdiler. ‘Āşık ve ma‘şuk göñül hoşluğuyla bir birine vāşıl ve ol kıi maķşūd-ı aşlī idi, hāşıl oldu. Beyt:

Kemer altında buldı genc-i nihān
Bu nihān imiş edebdür olsa beyān

¹ ķālīb-ı bī-rūhına: ķalbi ve rūhına P; ²Yüzine gül şuyı sepüp birazdan ‘aklı başına geldi: -P; ³getürdiler: gitdi P; ⁴cem‘iyyet tedārükine: cem‘iyyete tedārüke P; ⁵gece: -P

Ol gice şabâha dek halvet nigârîne şöbet ve ‘işret iyledi. Çekdügi belâları ve gördügi cefâları cümleten unuttı. Giderek Maḥmūd’uñ ol ḥaṭundan evlâdı oldu. Niçe müddet anlar daḥı bu köhne ḥānedānla alup virdiler ve her biri istedikleri gibi murādlarına erdiler. ‘Āḳıbet anlar daḥı cām-ı fenāyı nūş itdiler ve bezm-i fenādan ayağı getürüp ‘uḳbāya gitdiler. Nazm:¹

Bilürsin muḳteżā-yı rūzigārı
 Ki her bir bādenüñ var bir ḥumārı
 Çü yoḳdur dār-ı dünyānuñ şebātı
 Şafāyıla geçür ‘ömr ü ḥayātı
 Egerçi bî-ḡam olmaz nev‘-i ādem
 Degüldür ādemî her kim çeker ḡam
 Ne ḥoş der ol ki işbu nükte-i deyr
 Yemez ādem ḡamı ḡam ādemi yir
 Tutarσαñ pendimi terk-i ḡam iyle
 Hemîşe ḥūblarıla ‘ālem iyle

-22-*

Hikāyet: ‘Atebe-i ‘alīyede² ‘adālet-penāh-ı sulṭānî (S56b) ve südde-i seniyye-i sa‘ādet-nigāh-ı ḥaḳānî ‘asākir-i nuşret-müeşşirinden çavuşān-ı dergāh-ı ‘ālî zümresinden ‘Ali Çavuş nām bir merd-i şāḥib-i ihtirām bu ḥaḳır-i keşirü’t-taḳşire böyle rivāyet iylemişdir ki: İttifāk bir târiḥde mezbūr çavuşa Ḳāhire-i Mışır’dan maḥmiye-i İstanbul’a ‘azîmet itmek lâzım olup bu fikr ile İskenderiyeye gelür. Görse ki bir ‘arab barçası iskelede ṭurur, yolcu ile iḳerüsi ṭolmuş.³ Re’isine çağırıp re’is daḥı görür ki bir çavuş kimesne gelmiş,⁴ girmek ister. Yoldaş gönderüp ‘Ali Çavuş’uñ esbāb u eşḳālin alurlar. Bu eşnāda meger iki nefer dervîş Tatar vilāyetinden gelüp İstanbul’a ve İstanbul’dan ḥacc-ı şerīfe gitmek arzusım idüp İskenderiye’ye gelürler. Bu gemi daḥı gideyor gördiler, girmek isterler. Lākin birer filori navlun lâzım imiş. Re’is bunları gemiye ḳoymaḡa birer filori⁵ bulunmaz. Re’is daḥı bunları gemiye ḳomaz.⁶ Mezbūrān dervîşler maḥrūm u nā-murād olup deryā kenārında ṭururlar. Boyunların egüp gelüp

¹ Nazm: Beyt P; ² ‘alīyede: ‘alīye-i P; ³ ṭolmuş: ṭolmuş, alacaḡım almış hemān yelken açmaḡ üzre. Bu daḥı ol gemiye girmek isteyüp P; ⁴ bir çavuş kimesne gelmiş: bir çavuş gelmiş gemisine P; ⁵ filori: filori ister, virecek filorileri P; ⁶ gemiye ḳomaz: filorisiz gemiye almaz P

* Hikāye P nüshasının 192a-194b yaprakları arasındadır.

gidene bakarlar. Nā-gāh ‘Ali Çavuş bu dervişleri görür. “Dervişler¹ ne turursuz gemiye girmek istemez misiz” dir. Mezbûrlar dağı “girmek isterdik ammâ yanımızda filori yok.² Re’is aqçamız olmaduğından gemiye almaz” diyince³ ‘Ali Çavuş’uñ qalbine merhamet ve Şefkat ‘arız olup “gelüñ siz girüñ navlunuñızı ben vireyüm”⁴ diyüp esbâblarını⁵ hizmetkârlarına getürdüp gemiye getürdi.⁶ Re’ise ‘itâb idüp “niçün bu maqûle dervişlerüñ du‘âsın almazsın. Navlunu yokdur diyü redd itmek İslâma münâsib degüldür.⁷ Huşûşan ki hacc-ı Şerife niyyet ideler, insâf mıdur gemiñe qomayasın.⁸ Bunlaruñ navlunun ben vireyüm”⁹ diyüp üç filori atıvirdi. Re’is dağı hiçâb idüp cevâba¹⁰ qâdir olmadı, sâkit¹¹ oldu. Merkûm ‘Ali Çavuş¹² dervişlere kendü yanında yir gösterüp oturdılar ve kendü hâline meşgûl oldılar. Sâ’ir yolcılar dağı yirlü¹³ yirinde oturdılar. Re’is top atup *bismillâhi mecrahâ ve mürsheâ diyü* yelken atdı ve İstanbul’dan yaña ‘azîmet itdi. Giderek Şirden Burnı dedükleri maqâlde¹⁴ ki her zamân küffâr-ı hâksâr Ka‘be-i mükerreme ziyâretine **(S57a)** giden hüccâci ve sâ’ir tüccârı¹⁵ orada rencide idegelmişlerdir. Ol maqâlde geldikde nâ-gâh qarşudan iki pâre yelken görünür.¹⁶ ‘Acabâ ne maqûle gemi iki diyü ıztırâba düşüp kimi müselmân gemisi¹⁷ kimi kâfir gemisidür dir. Lâkin anı gördiler ki ikisi dağı forsa kâfir gemisidür. Meger mezbûr barçanuñ kemâliyle yat u yarağı dağı yoğımış. Re’is ve gemiciler ve sâ’ir yolcılara külli ıztırâb¹⁸ ‘arız olup herkes esîr olmaq vehmine düşüp ölinceye dek ceng iylemege müte‘ahhid oldu. Geminüñ içi allaq bullaq olup muhanneslerüñ ‘aqlı gitdi.¹⁹ Bâzergânlar hüd havfindan²⁰ n’iyleyeceğini bilmeyüp her biri yüzünüñ üzerine düşdi. Yaraq kısmından gemide dört beş pâre qarben var imiş. Ol dağı esbâb altında qalmışdı. Bundan ğayrı aşla rüzgârdan eŐer²¹ olmayup çöp deprenmez idi, yelken Őolmuş yaturdı. Hele mümkün olduğı kadar cenge hazırlanup elden geldiğı deñlü her kişi âlât-ı harble ârâste oldu. Anlardan el qayası ihrâc olunup ihzâr olındı ve qarbenler esbâb altundan çıkarırlardı,

¹ ‘Ali Çavuş bu dervişleri görür Dervişler: ‘Ali Çavuş’uñ gözi bu dervişlere tokınur. Dervişler deryâ kenârında P; ²filori yok: filorimüz bulunmadı P; ³almaz diyince: almadı didiklerinde P; ⁴gelüñ siz girüñ navlunuñızı ben vireyüm: gelüñ dervişler siz gemiye girüñ ben sizüñ navlunuñızı vireyüm P; ⁵esbâblarını: olanca esbâblarını P; ⁶getürdi: geldi P; ⁷Navlunu yokdur deyü redd itmek islâma münâsib degüldür: Aqçası yokdur deyü redd iylemek dîn-i islâma münâsib nesne degüldür P; ⁸qomayasın: qomazsın P; ⁹navlunun ben vireyüm: zimmetine lâzım olan navlunun ben hazırladım al P; ¹⁰cevâba: cevâb virmege P; ¹¹sâkit: sâkit u hâmûŐ P; ¹²‘Ali Çavuş: ‘Ali Çavuş dağı mezbûr P; ¹³yirlü: gelüp yirlü P; ¹⁴maqâlde: ma‘rûf maqâlde P; ¹⁵tüccârı: tüccâr müslimler P; ¹⁶görünür: görünüp P; ¹⁷gemisi: gemileri P; ¹⁸Re’is ve gemiciler ve sâ’ir yolcılara külli ıztırâb: -P; ¹⁹gitdi: başından gidüp Şaşdı P; ²⁰havfindan: qarqusından P; ²¹Bundan ğayrı aşla rüzgârdan eşer: Bu cümle belâdan ğayrı deryâda aşla rüzgârdan nâm u nişân P

* “Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır” Hud (XI): 41

hazırladılar.¹ Oğ u yayı ve harbe ve sâ'ir âlât-ı harb orta yire geldi,² kullanabilen aldı. Rāvī eydür: Ben dağı külli iztırâba düşdüm. Bir tüfegüm³ var idi, elüme aldum. Geminüñ kıçına geldüm gördüm, kâfir gemisi çekdürüp gelür. Kaçana ve kürek âvâzesi dünyâyı tutdı. Karşudan bir gelişi var ki görenüñ zehresi çäk olur. Orada тұramayup döndüm, ol dedelerüñ yanına geldüm. “Dedeler ne тұrursuz kâfir geldi çatdı. Niçün⁴ cenâb-ı Hâkka tazarru' itmezsiz” didüm. Anlar dağı “emir Allâhuñdur, taqđırde olan beher-hâl gelür” diyü cevâb virdiler. Yine geminüñ kıçına geldüm. Gördüm ki kâfir gemileri yakın, тұrmayup dedeler yanına gelüp “behey dedeler ihmâl zamânı⁵ degüldür, işte kâfir çatdı.⁶ Gözüñüz açuñ okıyıcak bir du'â dağı bilmez misiz okıyup cenâb-ı Hâkka teveccüh idüñ, Allâhuñ luğfi çokdur” didüm. Anlar dağı “çavuş ağa her iş Allâhuñ emriyle olur. Hâk celle ve 'ala emrinsiz⁷ çöp deprenmez, elbette yazılmış da yuyulmuş yok, muğadder olan gelür,⁸ bizüm gibi faķır neye mâlikdür” didiler. Gerü⁹ geminüñ (**S57b**) kıçına geldüm. Bu def'a gördüm, katı yakın gelmişler. İhtiyârum kalmayup yine dedelerüñ yanına geldüm. “Behey dedeler kâfir gemisi çatdı.¹⁰ Aşla hâ'il yok,¹¹ rüzgâr da yok du'âya meşgûl oluñ elbette sizden du'â temenni iderüz, dervişlersüz Hâk te'âlâ hazretleri size terahhüm ider. Sizüñ yüzüñüz şuyına ümıddür ki bizi kâfir-i bî-dîn ü bed-âyın elinden kırtara, okuñ¹² hâli тұрмаñ kerem iylen” diyü hâdden ziyâde ibrâm itdüm. Anlar dağı bu def'a baña cevâb virmeke muğayyed olmayup biri birine baқdılar. Hemân dem biri bir kerre ağızın açup yâ mucîbü'l-muzfârîn yâ Allâh dedügi gibi anı gördüm, gemi rüzgârsız çalkıanup yaturken bir kerre yelken rüzgâr ile toplup gemi yanınıñ üzerine yatdı ve ardınca muğkem şağanağ gelüp deryâ temevvüc iylemege başladı. Ardı kesilmeyüp gitdikçe rüzgâr işledi. Müselmânlar bir kerre Allâh Allâh diyüp âvâze-i tekbîri âsmâna irgürdiler. Hemân dem re'is altı yirden yelken açup gemidür, segirdmege başladı. Ben tez yine gemi¹³ kıçına geldüm. Ne görsem ki¹⁴ kâfir gemileri uzaқda kalmış, görünmez olmuş. Sevindüğümden ağlayurağ geldüm. Dervişlerüñ eline ayağına düşdüm, anlar dağı ağladılar. Rüzgâr gitdikçe pekledi, deryânuñ temevvüci gitdikçe arttı. Bir furtına oldu ki olmaz.¹⁵ Geminüñ yelkenleri cemî'an toplup her âlet şadâ virmege başladı. Râst bir hafta rüzgâr

¹ çıkarırlardı, hazırladılar: çıkardılar, hazırlayup şıkıldadılar P; ² geldi: döküldi P; ³ tüfegüm: tüfengüm P; ⁴ Niçün: Niçün okıyup P; ⁵ ihmâl zamânı: niçün ihmâl ve tekâsül idersiz, baқup тұracağ zamân P; ⁶ çatdı: gemisi geldi P; ⁷ Hâk celle ve 'ala emrinsiz: Allâhu te'âlâ emirsiz P; ⁸ gelür: başa gelür P; ⁹ mâlikdür didiler. Gerü: kâdirdür deyü cevâb virdiler. Anları kıoyup yine gerü P; ¹⁰ çatdı: geldi çatdı P; ¹¹ Aşla hâ'il yok: Ortalık yiri aşla hâ'il kalmadı ve deryâda P; ¹² okuñ: okıyuñ P; ¹³ tez yine gemi: segitdüp geminüñ P; ¹⁴ Ne görsem ki: kâfir gemisi çatdı mı görem. Ne görsem ki P; ¹⁵ olmaz: kâfir gemisi bir ânda görünmez olup P

aşağı komadı, esdi. Bir hafta olmadın bizi götürüp Rodos'a getürdi.¹ Gemi içinde olan kimesneler eger yolculardur ve eger halkıdur bildiler ki bu fetḥ u fütūḥ ol dervīşlerūñ du'āsından oldı. Herkes dervīşlere ri'āyete başlayup ḥ'āceler zükūtlarını ve gemiciler nezrlerini cümleten anlara virmek istediler. Ammā anlar kimsenūñ bir ḥabbesin ḳabūl itmediler. "Biz faḳīrlerüz, aḳçayı n'ıyleyelüm, bizüm alacağımız virecegimiz yok. İḥsān idüp bizi incitmeñ kendü ḥālımız ḳoñ"² diyü tazarru' itdiler. Ammā ben mülāḥaza itdügüm, gemi Rodos'a yanaşdıḳda ben dervīşlere muḳāyyed olup gözitdüm. Çıḳdıḳları maḥalde ellerin ve ayakların öpüp beni ḥizmete ḳabūl iyleñ diyü ibrām itdüm ve murādumca yalvarup bulduğımı söyleyem (**S58a**) gözitdüm. Hemān ki gemi iskeleye geldi, herkes ögürdi, çıḳmaḳ tedārükünde³ oldı. Ben dağı çıḳup deryā kenārında ṫurdum ve ol dervīşlerden yaña göz ve ḳulađ urdum. Biraz muntazır olup eṫrāfa nazar ve vedā' itmedin ayrılıp gideler diyü ḥazer itdüm. Allāḥ te'ālā 'alīmdür ki mezbūrları ne gemide buldum ve ne ṫaşrada gördüm. Ba'zı kimesneye sordum, görmedik diyü cevāb virdiler. Bildüm ki anlar ṫayy-ı mekāna ḳādir olan evliyāullāhdan ve istediklerinde ḥalk gözinden ḡā'ib olmağa ḳādirler imiş.¹² *Yesseranāllāhu ve iyyāküm** ol zamān bu ḥikāyeyi ḥāṫıruma alup levḥa-i cān-ı nā-tüväna ṫaḫrīr ü ṫaṫtīr ve yārān u iḥvāna rāst geldügümde ta'bir ü ṫaḫrīr itdüm. 'Āmme-i 'ālimiyāna ma'lūm⁴ u mefḥūm olsun ki Ḥaḳ te'ālā ḥazretlerinūñ ḳulları vardur ki cenābından her ne murād idinürlerse aṫla te'ḥīr olmayup yidi ḳat gökler tīr-i du'ālarına ḥā'il ü māni' olmaz. 'Āḳil oldur ki gördüğü dervīş ü dilrişe münkir olmaya, belki elden geldüğü ḳadar her birine ri'āyet ü ḥimāyet idüp ḥizmetlerinde ṫaḫṫīr iylemeye. Nā-gāḥ ḥizmetleri muḳābelesinde nazar-ı 'ālilerine vāṫıl ve iki cihān devlet ü sa'ādetine vārid ü nāil ola. İnşaallāhu te'ālā.

-23-*

Ḥikāyet: Maḫrūsa-i⁵ Edirne ki ḡayret-i ḡülzār-ı cinān ve reṫk-i ḥadıḳa-i bāğ-ı rıḍvāndur. Anda mütavaṫtın olan ḳuzāṫdan biri ki kelimātında ṫadāḳati zāḥir ve ḡüft ü ḡüda ṫıḳ-ı niyyeti beyyīn ü bāḥir idi. Böyle rivāyet ve ḥikāyet ider ki: Bir tāriḥde cenāb-ı cennet-mekān firdevs-āṫiyān Sulṫān Süleymān Ḥān 'aleyhi'r-raḫmetehu ve'r-

¹ getürdi: getürüp P; ²ḳoñ: ḳoyuñ P; ³tedārükünde: ardınca P; ⁴evliyāullāhdan ve istediklerinde ḥalk gözünden ḡā'ib olmađa ḳādirler imiş: evliyāullāhdan imiş ve istedikleri zamānda ḥalk gözünden ḡā'ib olmak ellerinde imiş P; ⁵ma'lūm: ma'lūm ve kaffe-i ādemiyāna meṫṫūr ve P; ⁵Maḫrūsa: Maḫmiye P

* Allah, bizim ve sizin işlerinizi kolaylaṫtırsın

* Hikāye P nüshasının 194b-196b yaprakları arasındadır.

riđvān hāzretleri memālik-i maḥrūsa-i¹ Osmāniyede pādīshāh-ı ‘ālem-penāh ve ‘ādālet-i destgāh idi. İttifāḫ ol tārīḫde Edirne’de bir dīvāne var idi ki şaḫalını gāh ḫazır ve gāh ḫordı² ve ḫahvehānelerde ekşer zamān eglenürdi. Ḥalka maşḫaralılık iderdi. Gāhī olurdu ki bir dilbere ‘āşık geçinürdi. Biraz müddet bir civānla mu‘āşeret ve muşāḫabet, bir zamān yine ferāḡat iderdi. Gāhī düşerdi ki Siroza yāḫūd Selānike çıḫup gidüp bir zamān bir cānibde eglenür ḫalurdu. Birḫaç günden soñra yine Edirne’ye çıḫagelür idi. Her kişi ḫaḫḫında bir dürlü yañlış (**S58b**) ḫayāl iderdi. Kimi ḫarāmzādedür, dilber ḫatun için³ delülüge urup gezer didiler.⁴ Kimi ḫod dīvānedür bu tārīḫla ‘ālemün şafāsın ider dirlerdi. İttifāḫ bir gün maḫmiye-i mezbūrede olan Taḫte’l-ḫal’a ḫahvehānesinde mezbūr dīvāne ayaḡ üzre ḫalkup “yārān-ı şafā bize āḫiret ḫaḫḫını ḫelāl iyleñ, bize sefer düşdi” diyü herkes ile ḫelālleşüp vedā‘ itmege başladı. Yārān daḫı “dīvāne yine Siroz’a mı gidersin yoksa āḫer vilāyete mi?” diyüp⁵ mızlanmaḡa başladılar. Dīvānedür herkese bir güne ‘aşḫ u merḫabā idüp ḫaşra gitdi. Ba‘d zamān bir kimesne segirderek içerü geldi. “Yārān ḫışşadan ḫaberünüz var mı dīvāne derdmend āḫirete intikāl itmiş” didi. Bu sözi işidicek cümlemüz ḫalkup⁶ ḫaşra çıḫduḫ. Meger dīvāne ḫaçan ki ḫahvehāneden ḫaşra çıḫmış, Miḫāl köprisine ḫoḡrı giderken anda köpri başında bir sāyedār ḫavaḫ dibine varmış, orayı ḡāyet beḡenüp ne güzel öliceḫ yir olur. Hiç bundan a‘lā yatacaḫ yir olmaz diyü gelüp ol çemen şoffada⁷ yatur ve gözlerin yumup teslīm-i rūḫa mübāşir olur. Meger oradan bir ḫatun geçüp gidiyor imiş. Baḫar görür ki bir müselmān teslīm-i rūḫ idiyor, kimse başı ucında yāsin-i şerīf tilāvet itmez.⁸ Ol kimesne eydür: “Be ḫātun dīvāne misin yoksa senün ölüyor dedüḡün dīvāne şapaşaḡ geldi buraya şimdi gitdi yatdı. Şaḡ adam ne görür ölür” diyince ḫatun eydür: “Bre vallāhi laḫīfeyi ḫoñ, ol teslīm-i rūḫ üzredür” diyince müselmānlardan ba‘zısı ḫalkup üzerine vardılar.⁹ Ne görseler ki dīvāne rūḫ-ı pākini cān-āferīne teslīm itmiş. *Raḫmetullāhi sübhānehu ve te‘ālā raḫmeten*¹⁰ vāşī‘an.* Rāvī eydür: Biz daḫı varup teslīm itmiş¹¹ bulduḫ. Meyyitini i‘zāz u ikrāmıla bir cāmi‘-i şerīfe getürdük. Ḥalk üzerine başdı. Yidi ve sekiz yirden kefen geldi. ‘Ālem ḫalkı namāzını ḫıldılar.¹² ‘İzzet ü ḫürmetle dīvāneyi yuyup tabuta ḫoyduḫ ve meyyitini el üstünde getürdiler. Meşāyiḫ-i kirām yanlarında bir ‘āli yirde defn olup erbāb-ı ḡnādan ba‘zı kimesneler rūḫiçün dāne vü zerde (**S59a**) pişirüp fuḫarāya

¹ maḥrūsa: maḫmiye P; ²ḫordı: ḫoyıverirdi P; ³ḫatun için: ḫāḫırıcün P; ⁴gezer didiler: şüretī derdi P; ⁵deyüp: ‘azīmet idersin deyüp P; ⁶ḫalkup: yukarı ḫalkup P; ⁷şoffada: şoffa üzerine P; ⁸etmez: Orada birḫaç dükkān varmış. Gelür, bir dükkān şāḫibine müselmān degül misin bir kimesne teslīm-i rūḫ ediyor, varup üzerine yāsin-i şerīf tilāvet itmezsiz der P; ⁹vardılar: varırlar P; ¹⁰*sübhānehu ve te‘ālā raḫmeten*: -P; ¹¹etmiş: olmuş P; ¹²ḫıldılar: ḫılmaḡa cem’ oldılar P

* “Merhametli olan Allah ona geniş bir rahmet versin”

üleştirdiler. Yidisini ve kırkını belki yılını dağı tamâm meretebe görüp ri' âyetler itdiler. Hayâtda iken her biri haqqında bir dürlü mühmelât ve türrehât söylerlerdi. Kimi hod oğlan sever diyü yüzine karşı iftirâlar ve bühtânlar iderlerdi. Şoñradan haqqikat-i hâl cümle 'âlemün ma'lûmı olup herkes bu bâbda ölinceye dek istiğfara meşğul oldılar. *Teḳabbellâhu sübhânehu tebâreke ve te'âlâ ve tekaddese tevbeteḫüm.*^{1*}

-24-^{**}

Hikâyet: Rûmeli cânibinde vâkı' olan Selânik nâm ḳaşaba ahâlisinden bir merd-i şâhib-i ma' rifet böyle hikâyet ü rivâyet ider ki: Evâ'il-i ezminede bir dîvâne var idi ki bundan aḳdem dîvân-ı hümâyûn kâtibi olup şoñradan bir ṫariḳla 'aḳlı başından gidüp dîvâne olmuşdı. Hâlâ dağı Selânikde ḳahveḫânelerde oturup uzun uzun kâğıdlara emirler yazardı. Aḳza-i ḳuzât-ı müslimîn evlâ vilâtü'l-muvaḫḫidîn yenba' i'l-faşl ve'l-yaḳîn mevlânâ fülân ḳâḫisi² zeyd faḫluhu tevḳi' refi' humâyûn vâşıl olıcaḳ ma'lûm ola ki diyüp gâh birine vezâret gâh birine salṫanat ve gâh birisine emâret virirdi. Dâ'imâ tedbîr-i memâlik-i maḫrûsadan ḫâli olmayup yazar yazar yine ḳahve ocağına ururđı. Ğarîb dîvâne idi. Ba' zı maḫalde³ bir şûr u şağabı dutardı ki kimseler yeñemezdi ve bi'l-cümle meczûb-ı haḳiḳi idi. Bir gün ḳahveḫânenün birisinde yine öñinde vâfir aḫkâm şûreti döküp her birini oḳıyup ocağa yaḳarken nâ-gâh yanında olan kimesnelerün birine teveccüh idüp ḳulağına bir söz söyledi ve “ḳalḳ bile gidelüm” diyü ibrâm u iḳdâm iyledi. Bu dağı “yüri sen var ben de arduñca vardum”⁴ diyü cevâb virüp dîvânedür ṫaşra ḳıḳdı gitdi. Ol ḳulağına söz söylediği kimesne dîvânenün ardınca gümürdenüp söḫmege başladı. Râvî eydür: Ben ol kimesneye ḳarîb bulunmağla şordum ki ne gümürdenürsin, dîvâne saña ne didi. Ol kimesne eyitdi: “Dîvâne baña şimdi ölsem gerekdür baña bir yâsin-i şerîf oḳuyiver diyüp bu maḳûle olmaz söz söyledi. Ben de yabâne olmağın diñlemedüm” didi. Ben eyitdüm: “Niçin yabanedür dersin, dîvânelerde **(S59b)** hâl çoḳdur. Elbette gel var yoḳla” diyü ibrâm itdüm. Ol dağı ḳalḳup dîvânenün ardına⁵ düşdi. Bir sehl zamân geçmedin gördüm ki ḳıḳageldi. Endâmına lerze düşmiş, gözleri büyük büyük olmuş. “Biz n'olduñ?” diyü şorınca biraz zamân söylemege ḳâdir olmayup andan şoñra eyitdi: “Bundan yeg⁶ ne ḫâdişe ola ki, dîvâne teslîm-i rûḫ iyledi.”

¹ *Teḳabbellâhu ... tevbeteḫüm*: -P; ²ḳâḫisi: ḳâḫi P; ³maḫalde: maḫalle P; ⁴vardum: varıram P; ⁵ardına: ardınca P; ⁶yeg: büyük P

* “Bütün kötülüklerden münezzeḫ olan yüce Allah onların tevbelerini kabul buyursun”

** Hikâye P nüshasının 196b-197a yaprakları arasındadır.

Taḫṣīlīni ṣordum, eyitdi: “Kaḫan ki dīvāne gitdi, sizūn taḫrīkūñūz¹ ile ardınca vardum. Ardına baḫdı beni gördügi gibi gel Őu cāmi^c -i Őerīfe varalum. Pes ābdest alup cāmi^c -i Őerīfe varduḫ. İçerü girüp kıbleye kařũu uzandı yatdı. Baña didi ki “imdi sen yāsin-i Őerīf tilāvet iyle, ben rabbūme teslīm-i rūḫ iyleyin, inanmadum.”² Anı gördüm ki bir kerre baña ḫıřmla nazar eđüp saña yāsin-i Őerīf oḫu dimiřdüm³ ne ũurursun, āḫir-i ^cömrümdür, oḫu yoksa Őimdi senūn ḫaḫḫuñdan gelürüm didi ve ol sā^c at gözleri āsmāna dikildi. ḡāyet ḫavf idüp yāsin-i Őerīfe bařladum ve daḫı nıřfına varmamıřdum ki dīvāne rūḫını teslīm iyledi. Henüz cānı bedenden çıḫdı, size ḫaber vireyin diyü ^cacele ile geldüm diyince cümle ḫahveḫānede olan yārān tařra çıḫup cāmi^c -i Őerīfe varduḫ. Dīvāne merḫūm teslīm olmuř. ^cĀlem ḫalḫı iřidüp dīvānenūn üzerine cem^c oldu. Dört beř yirden kefen gelüp⁴ pāk ḡasl idüp tabuta ḫoyup ḫalḫ el üstünde getürdiler. ḫubūr-i řāliḫin yanında defn iylediler ve üzerine giydügi libāsını ḫalḫ pāre pāre idüp teberrüken üleřdiler. Nazm:⁵

Tehī şanma řaḫın dīvānelerden
Görüp zann iyleme bī-gānelerden

Ki anlar vāřıl-ı ^cařḫ-ı ḫudādur
Hemişe sālīk-i rāh-ı ḫudādur⁶

Olur rehinūn dergāh-ı ilāhi
Olurlar ^cālemūn püřt-penāhı

-25-*

ḫikāyet: ḫuzāt-ı memālik-i maḫmiyeden birisi bir gün yārān u iḫvānla muřāḫabet iderken ittifaḫ muřāḫabet ol maḫalle varur ki ḫur^c ān-ı ^cazīm ve furḫān-ı kerīm vācübü’t-ta^c zīmde ḫaḫ celle ve ^calā⁷ cinn řā’ifesini niçe yirde zıkr buyurmuşdur. Fi’l-vāḫi^c cinnūn daḫı vüçüd-ı ḫāricīsi var mıdır, yoksa āyāt-ı kerīme me^c mül mıdır? ^cUlemā ḫod vüçüdına müttefiḫlerdür⁸ ve ba^c zı ḫikāyāt ve rivāyāt daḫı olunur. ḫatta tevātür mertebesine varmuřdur⁹ dinilicek **(S60a)** münāsebetle böyle ḫikāyet¹⁰ iyledi ki: “Bundan aḫdem¹¹ Nevreḫop’da ḫādi olmuşdum. Bir gün meclis-i ḫazāda otururken yārāndan biri maḫkemeye gelüp eřnā-yı muřāḫabetde,” taḫt-ı ḫazāñuzda fülān

¹ sizūn taḫrīkūñūz: senūn taḫrīkūñ P; ² inanmadum: ben inanmayup sözine mültefit oldum P; ³ dimiřdüm: demez miyem P; ⁴ gelüp: geldi P; ⁵ Nazm: Beyt P; ⁶ Ki anlar vāřıl-ı ^cařḫ-ı ḫudādur/ Hemiře sālīk-i rāh-ı ḫudādur: Hemiře sālīk-i rāh-ı ḫudādur / Ki anlar vāřıl-ı ^cařḫ-ı ḫudādur P; ⁷ celle ve ^calā: celle ve ^calā ḫazretleri P; ⁸ müttefiḫlerdir: ittifaḫ itmiřlerdür P; ⁹ varmuřdur: varmaḫın inkāra ḫābiliyyet ḫalmamıřdur P; ¹⁰ ḫikāyet: rivāyet ü ḫikāyet P; ¹¹ aḫdem: aḫdem bir tāriḫde P

* Hikāye P nüşhasının 197a-201b yaprakları arasındadır.

maħallede bir eskicinüñ evine cinler taş atarlar imiş. Mesmü'ñuz olmuş mıdır?" didi. Faķır daħı "işitmedük ammâ ne ğarîb kışşa,¹ fi'l-ħaķîķa vâķi' midür?" didigümde² "vuķü'ında aşlâ iştibâh yoķdur" diyü cevâb virüp bunuñ üzerine birķaç gün geçdikden şoñra bir gün mezbür eskici bir mühimm için maħkemeye gelüp³ yârânuñ biri işte ol evine taş atılan eskici budur deyicek ben daħı eskiciyi tenhâ getürdüp⁴ "bu kışşa şahîħ midür?"⁵ diyü şordum. Cevâb virdi ki "vâķi'dür, müddet-i medîddür ki atarlar. Lâkin aşlı ma'lûmum degüldür." Ba'd zamân bir gün vilâyetümüzüñ begine buluşmağa vardum. Eşnâ-yı kelâmda münâsebet düşüp "efendi ğazretleri taħt-ı ğazâñuzda bir eskicinüñ evine taş atarlar imiş mesmü'ñuz mıdır"⁶ deyicek "belî işitdüm ve kendüye daħı şordum vâķi'dür dedi." dirken anı gördüm⁷ bir alay cemâ'at 'avrat u eţfâl mezbür begüñ dîvânġânesine gelüp dâd ü feryâd diyüp 'arz-ı tazallüm iylediler. Begüñ çavuşları taşra çıķup "nedür müselmânlar kimden şikâyet idersiz" diyince bir eskiciden şikâyetimüz var. "Maħallede⁸ olur, müddet-i medîddür ki evine taş atarlar, kim atar ma'lûmumuz degüldür. Şimdiye dek şabr idüp taħammül iderdük. Lâkin taşı bu def'a⁹ bizüm evimüze daħı atar oldılar. Aşlâ evlerimizde huzür itmeğe mecâlimüz yoķ. Elbette ya bu eskici bu evden çıķup gitmek gerekdür veya cemî'an maħallemüzi ğoyup gitmek gereküz. Bundan ğayrıya dermân ğalmamışdur. Vilâyet ġâkimlerisiz¹⁰ ya zulumümüz def' idüñ ve yâġud cümlemiz südde-i seniyye-i pâdişâġiye gitmek muķarrerdür" diyüp bir uğurdan feryâd ü fiġân iylediler. Bu ġuşuşda beg daħı müte'eşşir olup dönüp faķîre, "efendi bu ġuşuş niçe olmaķ gerekdür. Beher-ġâl görülmek ve ber-ġaraf itmek lâzımdur" diyince ben daħı "n'ola beg ġazretleri ol mertebe ki ġâbil-i ilâcdur. Elbette görölüp bezl-i maķdür olunmaķ vâcibdür" didüm. Beg daħı "gelüñ imdi ġalķup eskicinüñ (S60b) evine varalum.¹¹ Bu kışşanuñ aşlı nedür ġoñşılarna şorup ve hem¹² taş ne cânibden atılır tefahġuş ġılalum ve adam mı atar yoġsa cinler mi diķķat idüp bilelüm" didi. Pes ġâzır olan müselmânlar ġâdi ve beg eskicinüñ evine varup anda 'aķd-i meclis itseler gerekdür. Ortaya ġâzır oluñ diyü çavuşlar sipâriş idüp bizden evvel ol maħalle cemâ'ati belki ġaşabanuñ ekşer ġalķı eskicinüñ evine 'azm iylemişler. Sehl zamândan biz¹³ daħı atlarımıza süvâr olup mezbürüñ¹⁴ evine varduķ. Gördük ki bizden evvel cem'-i keşîr¹⁵ anda cem' olmuş. Biz daħı inüp muġavvetesi¹⁶ içinde bir kiçirek

¹ kışşa: ġikâyet olur P; ²dedigümde: dedükde P; ³gelüp: geldükde P; ⁴getürdüp: getürüp P; ⁵kışşa şahîħ midür: kışşanuñ aşlı var mıdır P; ⁶mesmü'ñuz mıdır: mesmü'ñuz oldı mı P; ⁷gördüm: gördük P; ⁸şikâyetimüz var. Maħallede: şikâyet iderüz. Maħallemüzde P; ⁹taşı bu def'a: şimdi taşı P; ¹⁰ġâkimlerisiz: ġâkimlerisiz ya tınmaz mısız P; ¹¹varalum: varalum ve hem taş aşlın ta'lîm ve P; ¹²şorup ve hem: suâl edelüm P; ¹³biz: şoñra biz P; ¹⁴mezbürüñ: eskicinüñ P; ¹⁵cem'-i keşîr: 'âlemüñ ġalķı P; ¹⁶inüp muġavvetesi: varup atlarımızdan maħallesi P

şoffası var, ba‘zı esbâb döşemişler. Oturup müselmânlar dağı öñümüze gelüp karar itdiler. Andan ‘acabâ taş atıldığı zamânda ne cânibden gelür ola dirken anı gördük ki oturduğumuz şoffanın üzerinde olan çartağ penceresine bir taş tokınup¹ içerü girdi ve çartağın muşandurasına tokınup bir kütürdi peydâ oldu. Bize külli dehşet virüp biraz zamân biri birimiz ile tekellüme kâdir olamaduk. Âhir baş kaldırıp eskiciyi ve hatunını çağırıp öñümüze getürdük. Evvelâ hatununu gördük. Bir ‘acûze-i naşdür² ki beyt:

Yüzün gören inek olmaz³ buzağı

Dağı görmüş degül bu zağı

Şordum ki “ana sen de bu kışşadan bir haber bilür misin? Eger âşikârede eger vâkı‘ada hiç senün ervâhla bir mu‘âmeleñ olmuş mıdır?” didi ki: “Aşla benüm ol maqûle aqvâlden haberüm yokdur, ne zâhirde ne vâkı‘ada anlara müte‘allık bir nesne görmek ve işitmek olmamışdur. Elümden geldiği kadar hayatımızı pāk tutup gice olduğda yir yir ba‘zı buhür dağı yakup mümkün olduğca ri‘âyet kaşd iderüm. Dağı benden edebisizlik zâhir olmuş degüldür. Benüm zannum budur” diyü cevâb virdi. Andan eskiciye şorduk ki “baba sende hiç eger vâkı‘anda eger zâhirde ba‘zı eşkâl gördün mi mülâhaza iyle, bize toğrı söyle görelüm. Ümîddür ki bir çäre bulına” diyicek eskici dağı “benüm sultânım dört yıl vardır ki bir gice bu evde nışfu’l-leylde ki âb-feşân için taşra çıkmışidüm. Nâ-gâh bir hiss ü hareket peydâ oldu. (S61a) öñüme bakdum gördüm ki birkaç nefer kimesne fülân ağaç dibinde tururlar. Ben anları adam şanup teveccüh itdüğüm gibi anların birisi ilerü gelüp “kişi biz insân cinsinden degülüz, cinnîlerdenüz. Bizüm pâdişâhzâdemüz vardır, Cemşid Şâh⁴ dirler. Laqabına hümâ-yı hümâyün okurlar. Genç pâdişâhzâdedür, henüz hevâ vü hevesden hâli degüldür. Bu gice ‘âlemi geşt ü güzâr iderken yolları buraya geldükde gâyetle begenüp bir miqdâr şu maħalde ‘ayş u ‘işret ve seyr ü şoħbet idelüm diyü buyurdılar. Aña binâen buraları döşeyüp zînet itmek üzereyüz. Sen hemân efşânın idüp kapuyı ardından kürekle, şabâħa dek taşra çıkma. Bizüm saña aşla zararımız yokdur. Epsen yat aşığı” didiler. Ben dağı didikleri gibi gelüp kapuyı muħkem ardından pekitdüm, yatdum. Aşla zararların ve ziyânların görmedüm. Lâkin birkaç günden şoħra tamımuza taş atılmak kışşası peydâ oldu. Bundan ğayrı aşlı nedür ma‘lûmum degüldür.” Bakdum, sultânım bilür diyince tolu şağanağı gibi bir şağanağ taş ile yağdırdılar ki biraz zamân arası kesilmedi. Bir zamândan şoħra arası kesilüp bir miqdâr ‘aqlımız başımuza geldi. Âhir ben bî-ihtiyâr

¹ penceresine bir taş tokınup: penceresinden bir taş gelüp P; ²naşdür: naşeddür P; ³olmaz: almaz P; ⁴Cemşid Şâh: adına Cemşid Şâh P

olup gâ'ibâne hı̄tâb iyledüm. Didüm ki: “Ey tâ'ife-i cinne salar u ser-asker olan Cemşid Şâh nâm hümâyûnuñı bildük ve sultân-ı cinn olduğumı fehm kılduk. Lâkin saña lâyıq mıdur ki halîfe-i rüy-ı zemîn olan pâdişâh-ı rub'-ı meskûnuñ kâ'im maqâmı olan beg hazretleri ve habîb-i rabbü'l-âlemîn hazretlerinüñ¹ hâdim-i şer'-i güzîni bu faķır ve sâ'ir cemâ'at-i müslimîn ve tâ'ife-i muvaħħidîn tururken edebe ri'âyet itmeyüp bir faķiri bî-cürm ü bî-günâh taş atup her zamânda rencide vü remide itdügünüzden ğayrı bir alay müselmânları daħı âzürde idüp bî-günâh incidürsüz. Eger ins ve eger cinn herkes rüz-ı kıyâmet² fi'lünüñ cezâsın görse gerekdür. Eger âhirete inkârüñ yogısa bu evzâ' dan ferâgat iyle, aybdur, selâtime düşmez. Eger câ'iz ise bu faķirüñ ve ğayrı müselmânların evlerine böyle taş atmağdan murâd nedür, bize gelüp görünüp tafşiliyle beyân iyleñ, söyleşelüm.³ Ķâbil ilâc varısa idelüm **(S61b)** degül ise ĩod biz de ferâgat iyleyelüm.”⁴ Kaçan ki ben bu vechile söyledüm, şehir oğlanı tarzınca bir a'lâ zort virdiler ki işidenler hayrân kaldı. Bu kez baña ĩiddet 'arız olup “âferin âferin tab'-ı pâkine ve 'aql u idrâkine tahsîn. Sizüñ tâ'ifede daħı çâķ böyle edebsiz oğlanlıĭ itmiş ĩiz olur mı diyeyin” şandım, bir zort daħı virdiler ki evvelkiden hezâr mertebe ziyâde oldu. Vardukça kaķkaķa ile bir gülmek şadâsı peydâ oldu ki ta'bir⁵ olınmaz. Baña bî-ħad tehevür ve ğayret gelüp didüm ki: “Yâ hû eger şöyle ki küffâr-ı cinden olasın,⁶ ammâ eger hazret-i Muhammed Muştafaya şallâhu 'aleyhi ve selleme leyle-i cinde⁷ imân getürenlerden ya evlâdından olasın ya'ni müselmân ve ehl-i imân olasın. Şer'-i şerif ve ehlini tahfifden⁸ ötürü ĩâlâ kâfir olduñ küfrüne ĩükm itdük.⁹ Aşlâ kâfir olduĭunda iştibâh ĩalması” didüm. Hemân dem gâ'ibâne süksünüme bir depme ile urdılar ki yüzümüñ üstüne yıkıldım. Âħir ĩâyet ĩiddet idüp “bre boğazından aşılması mel'un bre kâfir bre bî-dîn ben senüñ ĩaķķuñdan geleyim, saña insana ulaşmaĭı göstereyim. Bre baña bir ibrikle şu getürün. Âbdest alayın, bu mühmeli 'azîmet ile teşĩir idüp kibrit-i aħmer gibi âteşlere yakayın, aña bir iş ideyin ki daħı kimse kimseye itmemiş ola” didüm. Ol sâ'at ĩaba âvâzıyla bir kimesne kendü görünmeyüp söyledi ve didi ki: “Efendi hazretleri igende tehevür itmeñ 'azîmeti neye oğursun. Bizim tâ'ifemizüñ şaķası insân tâ'ifesinden ziyâde olur. Begümüz daħı bir taze begdür. Hevâ vü hevesi zamândur. Sizüñle laĩfecik iyledi. Ma'zûr tutuñ, günâhını 'avf idüñ. Siz *ve laķad*

¹ ve habîb-i rabbü'l-âlemîn hazretlerinüñ: -P; ²rüz-ı kıyâmet: rüz-ı kıyâmet iyledüĭü ef'âl ü evzâ'ından mes'uldür. Elbette her kişi itdüĭü P; ³söyleşelüm: söyleşmege P; ⁴biz de ferâgat iyleyelüm: ferâgat edelüm P; ⁵ta'bir: ta'bir u taķrîr P; ⁶olasın: olasın, söz yok P; ⁷leyle-i cinde: cinden P; ⁸tahfifden: tahfif itdügünden P; ⁹ĩâlâ kâfir olduñ küfrüne ĩükm itdük: küfrüne ĩükm itdüm P

*kerremnā benī ādeme** mazmūnıyla müşerrefsiz kayırmaz, ‘azîmetle muqayyed olmañ, bir miqdār şabr idüñ ve hem bize görünmek teklîf itmeñ ki biz size görünmege mecâl yokdur. Biz dañı hazret-i risâlet-penâha îmân getürenlerdenüz. Cümlemiz bi-ħamdı lillâhi te‘âlâ müselmânlaruz. Sizüñle ma‘kûl ne ise söyleşelüm, görelüm. Tehevür zamânı degüldür” diyince baña dañı bir miqdār teselli gelüp “ha şöyle hey müselmân kişi Allâhu te‘âlâ senden râzı olsun. Biz de sizden anı isterüz. N’olaydı bu kışşa dañı **(S62a)** evvelde olaydı, bu ğavġā¹ olmaydı. Şimden gerü² murādınıuz nedür söyleñ ve maqşūduñuz n’idüġünü beyân iyleñ” didüm. Ol kimesne dañı kendü görünmeyüp didi ki: “Ĥaqqâ ki ĥuşuş-ı każiyye eskicinüñ dedüġi gibidür. Bizüm bir begimüz vardur. Dañı tâze vü hevesnâk pâdişâhdur. Henüz ‘ayş u ‘işret ve yârânla seyr ü şöĥbet itmek üzeredir. Fi’l-vâkı‘ bu kişinüñ evini begendi. Maşrıĥ ve maġrib elinde iken ġayrı yirden ĥazz itmeyüp ancaĥ buradan ĥazz iyledi. Şimdi murâdı budur ki her zamân bunda tenhâ seyr ü şöĥbet iyleye. Bu evde aşla insan cinsinden bir ferd olmaya, kendü muşâĥibleriyle istedüġi zamân otura, insan elemin çekmeye. İmdi lâzım olan oldur ki eskici bu evden çıkup gide, bu ev insân cinsinden ĥâli ħala. Bu sebebden niçe zamân eskicinüñ evini taşladılar. Gördiler ki eskici çıkmaġa muqayyed olmadı, koñşıları evini dañı taşlamaġa muqayyed oldılar. Tâ ki anlar mużtarib olup eskiciyi ħarben ve ħahren çıkaralar.” Çün bu każiyye bu vechile ma‘lüm oldu, eskiciye didüm ki: “İşte müselmân, aĥvâli³ kendü ħulaġuñla işitdüñ. Lâzım oldu ki aña göre iş idesin ve bu evi şatup içinden çıkagidesin.” Ol dem eskici feryâda başladı ki: “Ben bu evde otuz yıl vardur sâkinim. Babamdan ve dedemden ħalmış evümdür. Ben bunu niçe şatayın, birin dañı almaġa ĥod ħudretüm yok, çün böyle dirler. İmdi baña birkaç biñ aĥça virsünler,⁴ devletlerinde varayın bir ev dañı şatun alayın.” Râvî eydür: Böyle olcaĥ ben eyitdüm: “İşte eskicinüñ kelimâtını iştdüñüz. Vâkı‘a bir faĥirdür, siz de birkaç biñ aĥçacık virüñ.” Cevâb geldi ki, “biz insân elinden aĥça alup size virmege ħâdir degülüz. Bu bize teklîf-i mâlâyutaĥdur, aşlı yokdur. Bu ħadar luĥ idüp ħatl-i nefis itdügümüz⁵ yeter. Hemân şaġ iken evden çıkşun ve illâ bu def‘a oturanı helâk iderüz” didiler. ‘Āĥıbet eskiciye dañı koñşıları “ya çık git yâĥūd cinnîler ħura ħursun biz öldürürüz” **(S62b)** diyü ġulv itdiler. Eskici dañı zarürî olup evini şatmaġı muĥarrer itdi. Ĥaçan ki bu vechile iki taraftan ħaĥ‘-ı nizâ‘ ve faşl u ĥuşūmet olındı, anı gördük ki gökden mâ’ide iner gibi bir yeşil faġfuri tebsinüñ içinde yarım ħan ħarpuzı ve yarım ħavun ħomişlar ve yanında iki dâne

* “Andolsun biz insanoġlunu şereflî kıldık” İsra(XVII): 70

¹ ġavġā: ġavġā vü hengâme P; ²Şimden gerü: Şimden soñra P; ³İşte müselmân, aĥvâli: müselmân, aĥvâli işte P; ⁴versünler: getürsünler virsünler P; ⁵itdügümüz: itdügüñüz P

uzunca incecik ilduz gibi¹ bıcağ komışlar. Tamdan berü önümüne yap yap kondı. Aşla kavun karpuz bulıncağ zamân degül idi, bulunmağ muhâl idi. “Bismillâh buyuruñ evvel ta‘âm andan kelâm size lâyıq hüd nesnemüz yok” didiler. Ben dağı beg hâzretlerine buyuruñ ihvândan h̄‘ân geldi, yiyelüm şüktrin diyelüm şandum. Meger begüñ ‘ağlı başından gitmiş imiş. Hele dürterek uyandırdum. Beg hâzretleri diyü diyü ‘ağlımı güçle başına getürdüm. “Buyuruñ yemek yiyelüm” diyince “ne yemek kayusu hemân kerem iyle beni evüme gönder. Vallâhu’l-‘azîm benüm hayâtum gitdi, ‘ömrümde böyle bir hâdişe görmedüm. Erliğüm hüd çokdan düşdi, ağıdı. Hâşâ temennâm yamyaş² bilmezem havfumdan işedüm mi yoksa erlüğüm mi döküldi. Babañ cāniçün beni buradan hâlâş itmek ardınca ol” didi. Kuvvet-i kalble bismillâh diyüp ol bıcağüñ birini elüme aldum ve kavundan ve karpuzdan kesüp murādum olduğca yedüm. Andan elhamdi lillâhu te‘âlâ diyüp fâtiḥâ okıyup el yüze sürdüm. Hemân dem yeşil tebsi yine yap yap önümden kalğup gözümüze karşı çekilüp³ görünmez oldu. Andan sonra biz dağı cemî‘an kalğup evli evümize gitdik. Eskici dağı evini yidi biñ ağıçaya şatdı. Ol günden bir dâne⁴ taş atılmaz oldu. Müselmânlar dağı huzūr iylediler. Eskici derdmend evinden çıkup gidüp bir âher diyârda bir ev aldı. Varup ölince ol kaşabada sâkin oldu. Lâkin râvî eydür: Ba‘d zamân işitdüm ki yine mezbūr fağiri incidüp anda dağı evini biraz zamân taşta tutmuşlar. Bu hikâyet ki rivâyet itdüm, bu üslûb üzre olmuşdur. Nefsü’l-emre muḫâbiğdur, ziyâde ve noğşân yokdur diyü haber virdi. El-‘uhdete ‘ale’r-râvî (S63a)

-26-*

Hikâyet: Kaşaba-i Anğara’dan ki ‘avâm arasında Engüri demekle meşhûrdur. Kavline i‘timâd olunur bir imâm böyle rivâyet iyler ki: Mezbūr Anğara’da Karaoğlan çarşusu dirler bir çarşu vardır ki bizim hânemüz ol çarşuya qarîbdür. Kadîmü’l-eyyâmda böyle işidilegelmişdür ki ol çarşuyu cinnî ḫâ’ifesinden bir kız zabṭ idegelmişdür. Bu zamâna gelince niçe kimesneler ol kıızı ba‘zı evkâtde göregelmişler, ba‘zı maḫalde muşâhabet dağı vâki‘ olmuş⁵ dirler idi. İttifâğ ben dağı bir gice yârâna meyḫâneden kalğup mestâne eve gelür iken zıkr olman Karaoğlan çarşusına geldükde gâyet gözümde olmağın yürümege kudretüm kalmayup bir bağğâl dükğânı öninde bir

¹ uzunca incecik ilduz gibi: incecik çuvalduza beñzer P; ²yamyaş: yaş P; ³çekilüp: yükselüp çekildi P; ⁴dâne: dağı P; ⁵dağı vâki‘ olmuş: itmek düşer imiş P

* Hikâye P nüshasının 201b-203b yaprakları arasındadır.

miğdâr oturdum.¹ Nâ-gâh ol cin kıızı hâtıruma geldi. Anı gördüm ki qarşudan bir nigâr-ı gül-ruhsâr ve bir mâh-ı serv-reftâr üzerinde bir âl vâlâ tuvağ² örtinmiş, raqş urup gelür. Ben dağı mestânelik kuvvetiyle havf itmeyüp kuvvet-i kalble anı temâsâ iyledüm. Benüm qarşumda dağı biraz raqş urup³ bir cânibe dağı dönirek aldı, yürüyivirdi. Ben de kalğdum, mestâne odama gelüp yatdum. ‘Ale’ş-şabâh bu kışsa hâtıruma gelüp ‘aqlum başumda olmağla⁴ hâdden ziyâde havf itdüm. Kendü kendümle qavl itdüm ki bir dağı ol Qaraoğlan çarşusına uğramayam. Lâkin ol gün yine ikindü zamânı olduğı gibi ehl-i hevâdan ba‘zı yârânımız olmağın yine meyhâne cânibine⁵ tahrik itdiler. Yine mağall-i maqşûda erüp yatsuya dek ‘ayş u ‘işret ve zevğ u şöhet iyledük.⁶ Yatsudan şöhra herkes menziline mürgeâ‘at itdükde ben de yine mestâne mezbûr çarşuya uğradum. Havf gönlümden gidüp⁷ belki varup nigârı seyr ideyin diyü ol mağalle geldüm. Bir miğdâr eglenüp cevânibe⁸ nazâr iyledüm. İttifağ ol zamânda

Çık şalın seyrânuñ iyle

Nâz ile cevlânuñ iyle

deyü tâze türki çıkmışdı. Mestâne anı ırlamağa başladum. Anı gördüm ki nigâr yine âl u vâlâ tuvağla cevlâna gelüp benüm ırladığum murabba‘ uşüliyle raqş itmege başladı. Raqş iderek qarşuma geldiğı gibi gördüm ki üzerinde olan âl tuvağın üstünde el ayası kadar yir yir altun pullar yapışdırmışlar. (S63b) Ay aydınına qarşu her biri bir şu‘le virür ki gözler qamaşur, bakılmaz. İttifağ benüm önümde raqş iderken ol altun pullardan biri önüme düşdi. Ben dağı egildüm, ol düşen pulı aldum. Nigâr⁹ baña hıfâb itdi: “Çün ki sen ol pulı alduñ evkât şakla. Süleymân peygamberün mühri haqqıçün zâyi‘ itdügün gibi¹⁰ helâk itmek muqarrerdür” diyüp aldı, yürüyivirdi. Ben de kalğup odama geldüm. Lâkin ol pulı qorqumdan muhkem destmâlüme şarup andan avucum içine alup barmağlarımı bir vechile şıkmışam ki şabâha¹¹ dek şıkmağla dırnağlarumdan pâre pâre olmuş. Şabâh olduğı gibi bu mu‘âmeleler fikrime gelüp avucumı açdum ve şardığum destmâli açup içinde ne var ola diyü bağdum. Gördüm ki ol altun pul diyü şakladığum bir degirmi çam kabuğı pâresidür. Ta‘accüb iderek bir def‘a istedüm ki götürüp yabana atam. Yine zâyi‘ iderseñ seni helâk iderüm dedüğü hâtıruma gelüp her ne olursa muhkem şaklayayın diyüp bir şâh destvere şardum ve qoynuma qoyup

¹ dükkânı önünde bir miğdâr oturdum: dükkânına gelüp önünde bir miğdâr ol dükkân önünde oturdum P; ²tuvağ: duvağ P; ³raqş urup: raqş idüp P; ⁴başumda olmağla: başuma gelmekle P; ⁵meyhâne cânibine: meyhâneye P; ⁶eyledük: iyledüm P; ⁷gidüp: gitdi P; ⁸cevânibe: dört yaña P; ⁹nigâr: ol dem nigâr P; ¹⁰Süleymân peygamberün mühri haqqıçün zâyi‘ itdügün gibi: yoğsa zâyi‘ itdügün gibi Süleymân peygamberün mühri haqqıçün P; ¹¹şabâha: elüm şabâha P;

ihtiyâtle muhkem şakladum.¹ Gündüzün ‘aqluma gelicek qorqardum.² Lâkin yine mestâne olduğum gibi görmege arzu iderdüm³ ve bi’l-cümle irtesi gice yine üslûb-ı sâbîk üzere mestâne gelürken⁴ yine nigâr raşş ider. Hemân ihtiyârum qalmayup Allâhi severseñ bende olan emânetüni al, zîrâ qorqaram ki zâyî‘ itdüm. Kerem iyle mâ al diyü elüm qoynuma şoqđum ki virem. Almağa muqayyed olmayup didi ki şimden gerü⁵ ol senden alınmaz. Çünkü edebsizlük idüp benden alduñ, beher-hâl her zamân şaqlamaq gereksin ve illâ sen bilürsin diyüp gitdi.⁶ Elden ne gelür, yine şakladum. Ol gice dağı bu vechile mu‘âmelemüz oldı. Muhaşşalü’l-kelâm ekşer giceler⁷ anuñla mestâne mu‘âleme iderdüm. Giderek ben dağı öğrenüp qaşdıla ol çarşuda bir dükkânda yatup ba‘zı yârân dağı mu‘âmelemüz duyup gice ile ol maħalde qalup mu‘âmelemizi seyr itmişlerdür.⁸ Lâkin anlar çaq bencileyin aşikâre görmezler imiş.⁹ Bir zamândan şoñra bir gün yârânla meyhânede ‘ayş u ‘işret idüp¹⁰ yârândan biri bir qızı biryânını itdürmiş. Ortaya gelüp yemek eşnâsında¹¹ nigâr hâtıruma gelüp **(S64a)** qızınıñ bir qolını kesdüm ve etmege şarup ben bunı aña götürürüm¹² diyü şakladum. Meclisden şoñra mezbür maqâma¹³ geldüm. Gördüm ki üslûb-ı sâbîk üzere raşş ider. Selâm virdüm. “Sultânım bu gice saña bir a‘lâ qızı biryânı pâresi getürdüm. İhsân iyle, bir miqdâr ye” diyü tazarru‘ itdüm. Nigâr dağı dönüp “var ol getürdüğün et¹⁴ pâresini ite köpege vir, biz ol maqûle nesneyi yemeziz. Baña eti getürecegüñe bir dâne kemirilmiş kemik¹⁵ getürseñ olmaz mı idi, ben andan hażz iderdüm “dedi. Ben dağı mestâneli “gör senün nâ-cinslügünü ki ben saña zibâ qızı biryânını getürem, sen benden kemik istersin.” Nigâr ziyâde ğazaba gelüp “nâ-cins sensin ki bilmezsin aħvâlümüzi.¹⁶ Haq te‘âlâ hażretleri bizüm ğidâmuzu insân yedügi etün kemigi kılmışdur. Biz andan hażz iderüz. İşitdün mi ki seyyid-i kevneyn Muhammed Muşafa ‘aleyhi fażlu’ş-şalavât ve ekmelü’t-taħiyyât¹⁷ hażretleri hadîş-i şerîflerinde buyurmuşlardur ki “kemikle istincâ itmeñ. Zîrâ

¹ koyup ihtiyâtle muhkem şakladum: muhkem koyup ihtiyât idüp şakladum P; ²qorqardum: ħavf iderdüm P; ³ederdüm: idüp ħavf gönlümden giderdi P; ⁴gelürken: gelürken maħall-i ma‘hûda gelüp gördüm ki yine P; ⁵şimden gerü: şimden şoñra P; ⁶gitdi: aldı yürüyivirdi P; ⁷geceler: gice P; ⁸qaşdıla seyr itmişlerdür: kendüden ħavf itmez oldum. Ĥattâ ahâli-i qaşabadan ba‘z yârân dağı mu‘âmelemüzi duyup qaşdıla çarşuda bir dükkânda yatup benümle anuñ mâbeyninde olan mu‘âmeleyi niçe def‘a seyr itmişlerdür P; ⁹görmezler imiş: göremezler idi P; ¹⁰meyhânede ‘ayş u ‘işret idüp: meyhâneye varup ‘ayş u ‘işrete meşğul olduğda P; ¹¹Ortaya gelüp yemek eşnâsında: Ortaya getürüp yemege meşğul olcaq mestâne P; ¹²götürürüm: alur giderüm P; ¹³Meclisden şoñra mezbür maqâma: Meclisden qaşdıktan şoñra ol çarşuya P; ¹⁴et: biryân P; ¹⁵kemik: kemük P; ¹⁶bilmezsin aħvâlümüzi: bizüm aħvâlümüz bilmezsin P; ¹⁷‘aleyhi fażlu’ş-şalavât ve ekmelü’t-taħiyyât: şallalâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem P

karındaşlarınuñuzdan cinnî tâ'ifesine zâd ta'yîn olunmuşdur” diyü buyurmışlardır.”¹ Beni ma'külle ilzâm iyledi. Ben dağı odamda² ol gice karar itdüm. ‘Ale’ş-şabâh bu kazıyye hâtıruma gelüp bir gice câ'iz ki mestâneli rencide idem beni helâk ide diyü kalbüme muhkem havf müstevli oldı. Birkaç günden sonra bu kazıyyeyi babam bir berdüşdan işidüp³ gâyetle bî-ḥuzūr olmış. Bir gün beni tenhâya da'vet idüp bu huşuşı aındı ve muhkem kaçıyup⁴ rencide-hâtır oldı. “Sen bir divânesin cinn tâ'ifesiyle insânun ne münâsebeti var ki muşâhabet idersin, bir gün bir vaz' uña incinüp seni çarpup ya yüzün ya gözün⁵ yâhüd ‘akluñı alup divâne iderler. Şöñra ilâc mümkün olmaz, zâyi' olursın. Şimden gerü⁶ bir dağı ol çarşuya varursañ senünle muşâhabet ve ülfet itmem ve seni oğulluğdan redd itmek muqarrerdür” diyü muhkem gâzab⁷ iyledi. Ben dağı fi'l-vâki' mülâhaza iyledüm, gördüm ki babam ma'kül dir. Hâdî-i tevfiķ refiķim olup evvelâ şarâba tevbe idüp⁸ ve şâniyen ol maḥalle ‘ömrüm oldukça uğramayup cinle mu'âmeleden fâriğ olmağa ‘azîmet itdüm. Tevbe itdüğüm günden aşla muqayyed olmayup ḥuzūr⁹ itdüm, **(S64b)** bi-ḥamdî lillâhi tebâreke ve te'âlâ¹⁰ min ba'd ol maḳûle ḥâlât zuhūr itmeyüp ḥalâs buldum. Vallâhu'l-'azîzü'l-ekrem a'lem ü aḥkem.¹¹

-27-*

Hikâyet: Memâlik-i maḥmiye-i Oşmâniyeden Rûmeli cânibinde olan vilâyetün ba'zına kâdi olup kelimâtından şadâkat fehmi olan bir mu'temed ‘aleyh kimesne bu fakîr-i nâ-murâda rivâyet iyer ki: Rûmeli'nde¹² evvel kâdi olduğum zamânlarda ki ol vilâyetün¹³ aḥvâline vukûfum yoğıdı. Bir gün evine ḳonduğum bir köy ketḥüdâsınuñ oğlı bir ata binüp ulaḳlıḳ ṫarıḳıyla baña gelüp “Meded efendi! babamı câzûlar ḥasta idüp öldürüyorlar. Lillâhi te'âlâ gelüp cânına yetişüp bir dermân idün ve illâ babam helâk olmaḳ muqarrerdür” diyüp feryâd itdi. Ben aşla bu söze i'timâd itmeyüp câzû olduğü taḳdîrce dağı insânı niçe helâk idermiş diyü muqayyed olmamaḳ istedüm. Ol vilâyetlerün aḥvâlin bilür bir ḥizmetkârım bulunup ol¹⁴ baña bu ma'nâyı tefhîm idüp “Efendi, Rûm illeriniñ ‘âdeti budur ki bunda ba'zı câzûlar olur ki siḫirle istediği adamı ḥasta ider, murâd idünürse helâk ider.¹⁵ Bunlarun aḥvâlini mufaşşal bilürüm.

¹ buyurmışlardır: buyurdılar deyü P; ²odamda: odama gelüp P; ³bu kazıyyeyi babam bir berdüşdan işidüp: benim mu'âmeleleri babama berdüş işitdürüp P; ⁴muhkem kaçıyup: baña incitüp P; ⁵gözün: gözün egerler P; ⁶Şimden gerü: Şimden sonra P; ⁷gâzab: kaçıyup naşihât P; ⁸idüp: iyledüm P; ⁹ḥuzūr: ḥuzūr u istirahat P; ¹⁰tebâreke ve te'âlâ: te'âlâ P; ¹¹Vallâhu'l-'azîzü'l-ekrem a'lem ü aḥkem: Vallâhu te'âlâ a'lem u aḥkem P; ¹²Rûmelinde: Rûmeli ṫarafında P; ¹³vilâyetün: vilâyetlerün P; ¹⁴ol: ol ḥizmetkâr P; ¹⁵helâk ider: helâk dağı ider P

* Hikâye P nüshasının 203b-206b yaprakları arasındadır.

Buyruñ gidelüm ve hem bu huşuşı siz de mu‘āyeten görüñ” diyince¹ ben daħı süvār² olup ol gelen oğlan öñümze düşüp babası semtine iletdi.³ Fi‘l-vāķi‘ gördüm, ol ketħüdā dermend ĥasta yatur, beni gördügi gibi “Meded efendi beni cāzūlar helāk idiyor. Bir sā‘ate dek baña bir dermān yetiřdirmezseñ helāk oldum” diyü tazarru‘⁴ iyledi. Ben daħı aħvāline teraħħum idüp “n’ola mařlaħat ne ise ķādir olduğum ķadar görelüm”⁵ didüm. Hemān dem ol ĥizmetķār ki zıkr olındı, ĥastaya eyitdi: “Mużanni olan⁶ cāzūlar kimlerdür” didi. ĥasta daħı “fūlān ve fūlāndur” diyüp yidi nefer cāzū ta‘yīn itdi ve didi ki: “Bu ķaryede olan cāzūlar bunlardur. Lākin iķlerinden biri altısmuñ serdārıdur. Yidisi bile tıtulmaķ gerekdir ki baña ķaņğısı ķařd itmişdür ma‘lüm ola.” Hemān ol ĥizmetķār yanına birķaç adam alup köyden ol cāzūnuñ altısın arayup bulmiş, getürdi. Lākin ol serdār ve sulţānlarıdur tıtulacağını siħr ķuvvetiyle fehm idüp (S65a) firār itmiş. Gördüm ki bunlaruñ her biri bir ķirkin yüzli murdār ķarıdur ki ķabāħatları ta‘bir olınmaz. Dırnaķları ķengāle dönmiş, bed rāyiħalarından yanlarına varılmaz. Zıřtırūy u bed-ħuy ve bed-gūy bir alay müħmelātdur ki görülmüş degül. Ne ĥāl ise bunları öñüme getürüp her birini söylitdüm, cümlesi eyitdiler ki: “Efendi, bizüm her birimüz öyle cāzū degüldür, adam öldürmege ķādir ola. Ancaķ bizim bildüğüümüz er ve ‘avrat mābeynlerinde muħabbet iķün řirīnlik itmek yāħūd ayırmađıķün titizlik itmekdür. Yāħūd uyħu bađlamaķdur. Bundan ĥayrı biz bir nesne bilmeziz. Gerek bizi siyāset idüñ gerek ķatıl idüñ bundan ĥayrısın bilmeziz. Ammā ol ķaçup giden ķarı fi‘l-vāķi‘ bizim başumuz ve buğumuzdur. Ādem oğlanını ĥasta itmege, belki helāk itmege ķādir olan oldur. Eger bu ĥastaya bir dermān idelüm derseñüz hemān te‘ħir itmeyüp ol firār ideni tıtmaħ ardınca oluñ didi. Biz daħı bunları ĥabs idüp ol ķaçan ķarınıñ ardınca adam tedārük idüp n’iyleyelüm” dirken nā-gāħ oğlı elimize girüp getürdük. “Elbette vālideñi bul diyü teklīf idüp şöyle ki vālideñi bulmayasın seni yirine řalb u siyāset iderüz” diyü ķorķutduķ. Oğlı daħı muħkem ĥavf iyledi. “İmdi benüm kefīlüm olup ķoyıvirüñ varup⁷ anamı size getireyin”⁸ didi. Biz de oğlana kefīl⁹ olup kendüyi ķoyıverdük. Ol sā‘at anasınıñ ardından tez¹⁰ yetişüp turgurdi. “Ana nireye gidersin gel dön eve gidelüm. Ķādi efendi köye geldi cāzūlar varımış. Elbette bulınsun diyü bir miķdār tenbīħ ü te‘kīd iyledi. Köylü daħı birer miķdār aķça degşürüp ķādiye virdiler. Ķādinüñ ĥod istediği aķça imiř eline giricek aldı yürüyivirdi. Sen yoķ yire řařırđanup yabana gitme gel eve

¹ diyince: deyicek P; ²süvār: ata süvār P; ³babası semtine iletdi: bizi babası olduğı maħalle iletdi P; ⁴tazarru‘: ağlayup tazarru‘ P; ⁵ķādir olduğum ķadar görelüm: ķādir olduğumuz ķadarı ihtimām edelüm P; ⁶olan: edindiđüñ P; ⁷varup: varayın P; ⁸getireyin: getirivereyin P; ⁹ođlana kefīl: ođlunuñ kefīli P; ¹⁰tez: ‘acele ile P

gidelüm” diyüp anasını döndürdü. Zarâfetle bizüm yanumuza getürdi. Gördük, bir zışt şuratlı çipil¹ sîretlü murdâr ‘acüzedür, hemân dem elin ardına bağlayup muqaddemen tutulan ‘acüzelerün yanına getürdük ve bunlardan (S65b) “köy kethüdâsını sihirle hasta iden kanğıñuzdur?” diyü sū’âl itdük, haber virmediler ve ikrâr itdürelüm diyü hâdden ziyâde içdâm itdük, müyesser olmadı. Hemân dem bunlarun tafşîlin bilen hizmetkâr ilerü gelüp “efendi bunlara böyle söylemekle olmaz. Cümlesini soyup görmek gerekdür. Bunlarun bellerine bağlı birer deri keseleri olur. Sihir kuvvetiyle hastadan emdikleri kan kurusu ol kesenün içinde.² Anı çıkarup bir kaşıqda ılıcağ şuyla ezüp hastaya içürmek gerekdir. Mâdâm ki anı içmeye ol hastaya şifâ bulmağa dermân yokdur” didi. Ben dağı cümlesini “soyun” diyü emr iyledüm. Her birinün libâsını soydılar, o maqûle nesne zâhir olmadı. Lâkin kaçan ki serdârları olan ‘acüzeyi soymağ istediler, rızâ virmeyüp feryâd ü figânlar iyledi. “Beni niçün şoyasız. Bende anlarçılâyın nesne yokdur” diyügördi, çâre olmadı. Bi’z-zarûrî soymağa başladılar. Evvelâ başını ki açdılar, saçları arasında kol gibi bir ‘acib nesne zâhir oldı. Ne siñire beñzer ve ne ete beñzer. Lâkin deve kıyruğuna müşâbih üzerini kıl bürümüş bir ğarîb nesne. “Bu nedür?” diyü su’âl itdüm. “Sultân-ı sâhirân olanlar böyle olur. Serdârlığüñ ‘âlâmeti budur” diyü cevâb virdiler. Andan sonra kuşağını çözdiler. Kaçan ki kaftanın arkasından çıkardılar, bir vechile feryâd ü figân iyledi ki feleklerde³ melekler hayrân oldı. Anı gördük ki kaftan altında çıplak gövdesi üzre bir deri kuşak kuşanmış ve ol kuşağa bir deri küçücek⁴ torba aşmış. Hemân dem ol torbayı hizmetkâr kesüp yanından aldı ve ağzın açup içinden kurum karasına beñzer ba’zî nesnelere çıkardı ve bir kaşıq isteyüp ılıcağ şuyla ol nesnelere ezdi ve getürüp kethüdâya içürdi. Hemân ki ol nesne boğazından içerü girdi, yap yap kethüdâ şîhhat eşeri belürüp gözün açmağa başladı. Bu mertebeden sonra ol hizmetkâr ilerü gelüp eyitdi: “Bunlarun bir vechile imtiñânı dağı olur. Bu tarîkîla ki bunları iletüp bir ‘azîm şuya bırağurlar.⁵ Eger şöyle ki şuya batmazsa câzûluğu muqarrerdür, batarsa degüldür.” Meger ol câniblerde bir büyük şu varımış. Bunlarun (S66a) yidisin dağı varup birer birer ol şuya⁶ bırağduğ. Fi’l-vâki’ birisi batdı, hatta her biri kendülerini batıralum diyü cidd ü cehd iylediler. Batmağa çâre vü dermân⁷ olmadı. Çün bu imtiñân ile dağı hâlleri ma’lûm oldı, câzûluğlarından zerre kadar⁸ iştibâh kalmadı. Meger ol yirlerde ‘âdet-i kadîme imiş ki câzûları eñselerinden tağlarlar imiş. Üç çatal tağlayıcağ âletleri var imiş. Ateşe koyup muhkem kızdırdılar ve tamâm

¹ çipil: çil P; ² içinde: içindedür P; ³ feleklerde: -P; ⁴ deri küçücek: küçücek deri P; ⁵ bırağurlar: bırağıla P; ⁶ birer birer ol şuya: ol şuya birer birer P; ⁷ dermân: dermânları P; ⁸ zerre kadar: zerre vü şemme P

kızdığı ol ‘acüzelerün eñselerini birer birer tağlatduk. Bu maķüle cāzūları tağlayıcaķ tamām yidi yıla dek cāzūluġa¹ ķādir olmazlar imiř. Yidi yıl ‘ālem řer ü řūrlarından emīn olurlar imiř. Biz daġı anları tağlayup řalıverdük ve serdārlarınun bařında olan nesneyi kesmek istedik. Keserseñüz elbette helāk olur didikleri ecilden kesmekden fāriġ olduk.² Bu mařlaġatlar görilüp biz yine ol köye gelince köy kethūdāsı řapařaġ olmiř, bize karřu gelüp elimiz öpdı. “Efendi, eger siz olmasañuz cāzūlar benüm ķanumı³ emmiřler idi. Bir gün daġı ihmāl olınsa helāk olmaķ muķarrer idi” diyüp bizi evine getürdi. Üç gün üç gice ziyāfet idüp andan vedā‘ idüp biz kendü menzirimüze ‘azīmet itdük. Ĥaķķā ki bu ķaźiyye kendümüz gördüğümüz ķaźiyyedür, içinde ġayr-i vāķi‘ muķaddemesi yoķdur diyüp ġatm-i kelām iyledi. Vallāhu a‘ lem.⁴

-28-*

Hikāyet: Rivāyet olunur ki: Zamān-ı ķadīmde řehr-i Aġmim’de iki ķarındařlar var imiř ki her zamānda bir biriyle yār u yoldaş ve hemrāz u ġāldař imiř. Meger şehir ucında müřterek⁵ bir bāġları var imiř. Yaban yirde olmaġın⁶ üzüm zamānlarında gündüz benī ādemden gice ġayvāndan řaķlamaķ için elbette beklemek vācib imiř. İttifāķ bir yıl üzüm⁷ zamānı gelür, ikisi bile gelüp mezbūr bāġı beklemeye meřġül olurlar. Bir gice etmekleri dükenüp lāzım olur ki şehre varup yiyecek⁸ getüre ve biri ol gice bāġı bekleyüp otura. Ol dem birisi aġřama ķārīb ķalkup şehre gelür. şehirde etmek⁹ alup ister ki yine bāġa vara. Nā-gāġ yolda giderken bir mastıcıġa rāst gelür. Baķsa, görse ki inen ġořça řātırca¹⁰ mastıcıķdur ki Ařġāb-ı (**S66b**) Keġfün Kıřmīrinden ķalmaz. Göñlüyle eydür: “Bu mastıyı şutup bāġa alup gideyin, anda bize hem eġence olur, hem yād adam görse ürür, bizi¹¹ āġāġ ider diyüp oř oř diyü.” Mastıcıķ ķuyruġın şalup üzerine atilup dürlü řařāretler ider ki ta‘bīr olunmaz. Bir miķdār etmek atıverüp şutar. Belinde bir ip ķuřaġı var imiř. Çıķarup boynına taķup yedüp yolına revāne olur. Sehl zamāndan¹² döner ardına baķar. Görse ki mastı diyüp yetdüġi bir büyük ķoyun köpegidür ki oranı bir eřek ķadar var. Ĥavfindan¹³ ipün ucını biraġup¹⁴ baña ne řurfa¹⁵ ġāl oldu diyü fikre varur. Āġir ne ġāl ise bir miķdār daġı gider ve ardına baķmayup bāġa

¹ cāzūluġa: cāzūluķ itmege P; ²fāriġ olduk: ferāġat itdük P; ³ķanumı: ķanumı şorup P; ⁴Vallāhu a‘ lem: Allāhu a‘ lem P; ⁵imiř. Meger şehir ucında müşterek: olmaķdan ġāli degüller. İkininün müşterek şehir ucında P; ⁶olmaġın: vāķi‘ olmaġın P; ⁷üzüm: yine üzüm P; ⁸yiyecek: etmek ve yiyecek P; ⁹etmek: etmek ve yiyecek P; ¹⁰ġořça řātırca: řātırca ġořça P; ¹¹bizi: yine bizi P; ¹² zamāndan: zamān gitmedin P; ¹³Ĥavfindan: řařduġından P; ¹⁴biraġup: elinden biraġup P; ¹⁵řurfa: ‘acib P

* Hikāye P nüşhasının 206b-208a yaprakları arasındadır.

toğrı gider. Birazdan¹ görse ki ol koyun köpegi² bir oğlancık imiş. Ardına uyup âheste gelür, az qalır ki ‘aqlı başından gidüp yıqıla. Lâkin ğayret idüp âyete’l-kürsî tilâvetine meşğul olur. Oğlancık feryâd ider:³ “‘Amuca âyete’l-kürsîyi yañlış oqıma” dir. Dermend havfindan mültefit olmaz,⁴ turma gider. Oğlan dağı ardına düşer. Lâkin âyete’l-kürsî bereketiyle yanına gelmege qâdir olamaz. “Yürî ‘amuca ben senüñle küçücek köpriye varduğunda⁵ söyleşürüm” dir. Bu küçücek köpri meger⁶ bu kimsenüñ yolu üzerinde imiş. Feemmâ tarla içine uğramayacaq ol köpriye varılmaz imiş. Pes bu kimesne dağı küçücek köpri yolını ihtiyâr itmeyüp tarla yolına şapar. Oğlan ardından çağırmağa başlar ki ‘amuca tarla içine gitme, köpriye toğrı git. Bu kimesne aşla muqayyed olmayup bolay ki bâğa dek yetişmeye diyü sür‘atle yürümege başlar. Giderek oğlanuñ şadâsı kesilür.⁷ Bu dağı elhamdi lillâhi te‘âlâ⁸ ervâh-ı habîşe şerrinden hâlâş olduq der iken görse ki qarşusından bir adam gelür. ‘Acabâ kim ola dirken görse ki⁹ kendü birâderidür. “Birâder sen misün?”¹⁰ dir. O da belî dir. “Gördüm ki geç qalduñ ‘acabâ n’oldı¹¹ câ’iz ki qorqa”¹² diyü qarşuladum dir. Bu dağı behey birâder bu gice başuma gelen ahvâl hiç ferde gelmemişdir diyüp qazıyyeyi¹³ bir bir hikâyet ider. Ol dağı işidüp fi’l-vâki‘ ta‘accüb kışşalar¹⁴ eyüdür ki ödün şadup helâk olmamışsın. Ben olsam (S67a) taħammül idemezdüm¹⁵ diyüp önüne düşer. Birkaç adım gitdükte¹⁶ görür ki qarındaşınıñ boyı minâre qadar olmuş. Cân başına şıçrayup “behey birâder saña n’oldı gözüme minâre qadar görindün”¹⁷ diyince “birâder ben bir du‘â bilürüm, istedüğüm vaqıt uzanup ve dilediğüm zamân kışşalaram . İsterseñ saña da öğredeyüm” dedügi gibi derdmen yine uğraduğın bilüp yine âyete’l-kürsîye başladı. Anı gördi ki birâder dütün gibi göge ağıp önünden nâ-peydâ oldu. Her ne hâl ise düşe tura yola girüp meger bâğa yakın varmışıdı. Gelüp bâğa düşdi. Bâğda qalan birâderi gördi ki birâderi geliyor, geç geldiğünden muqarrer bir aşlı vardur¹⁸ diyü qalqup qarşuladı. Bî-çâre ol qadar qorqmış¹⁹ ki qarındaşı yanına geldiğinde yine âyete’l-kürsî²⁰ oqımağa başladı.

¹ toğrı gider. Birazdan: doğrı ‘azîmet ider. Sehl zamândan P; ²koyun köpegi: koyun köpegi köpek degül P; ³feryâd ider: feryâda başlar ki P; ⁴Dermend havfindan mültefit olmaz: Dermend kişi havfindan mültefit olmayup cevâb virmez P; ⁵varduğunda: varduğın zamân P; ⁶Bu küçücek köpri meger: Meger bu küçücek köpri P; ⁷kesilür: ardından kesilür P; ⁸elhamdilillâhi te‘âlâ: elhamdilillâh P; ⁹görse ki: başsa görse ki gelen P; ¹⁰sen misün: gelen sen misün P; ¹¹geç qalduñ ‘acabâ n’oldı: qat‘i geç qalduñ seni ‘acabâ niçe olduñ P; ¹²qorqa: havf ede P; ¹³gelen ahvâl hiç ferde gelmemişdir deyüp qazıyyeyi: hâller gelmişdür ki ‘ömren kimsenüñ başına gelmemişdür deyüp geçen kışşayı P; ¹⁴ta‘accüb kışşalar: birâder başuña ne ‘acib kışşalar gelmiş P; ¹⁵taħammül idemezdüm: çoqdan helâk olurдум P; ¹⁶gitdükte: gitdükten soñra nâ-gâh anı P; ¹⁷görindün: görünür olduñ P; ¹⁸aşlı vardur: beldeye uğramışdur P; ¹⁹qorqmış: havf itmiş P; ²⁰geldüğe yine âyete’l-kürsî: geldiği gibi bismillâhi’r-raħmâni’r-raħîm allâhu lâ-ilâhe illâ hüve’l-hayyu’l-qayyüm deyüp yine âyete’l-kürsî P

Birâderi ta'accüb idüp birâder beni kime beñzettüñ yoḥsa ba'zı¹ eşkâl mi görindi diyicek egerçi şübheden kırtuldu.² Hele biñ belâyla qorqaraq birâderi yanına varup³ yap yap başına gelen hikâyeti bir bir rivâyet iyledi. Birâderi işidüp fi'l-vâқи' inanmayıcaq mertebeye varmışsın. Bu bâbda qavî 'özrûñ var diyü yatağın düzüp⁴ yaturdı. Şabâh qarîb imiş, 'âlem yüzi nûr-ı ziyâ ile tıldı. Qarındaşı bir at tedârük idüp bindirüp⁵ şehre getürdi. Bî-çâre⁶ dört ay miqdârı şâhib-i firâş olup helâk olayazdı. 'Âkıbet şifâhâne-ı⁷ taqdîr-i ilâhîden şerbet-i şıḥhat şunilup âsiyâb-ı dehr-i gaddârdan güçle ḥalâş buldı. Mâdâm ki şıḥhatde ola⁸ köpek görse yanına uğramayup âherinden giderdi. Nazm:

Görse bir yirden kimesne güşmâl

İḥtrâz itmek gerekdür bî-cidâl

'Âqıl u dâñā olan vehhâm olur

İḥtimâmı mûcib-i iqdâm olur

Ḥâşılı bir yoldan iylerken güzer

Lâyıq oldur idesin dâim nazar

Tâ olup her dem mekârihden emîn

Qılmaya tâ ki saña a' dâ kemîn

-29-*

Hikâyet: Merḥûm ve mağfûrlehu Piyâle Paşa yessirallâhu te'âlâ fi'l-'uqbâ mâ yeşâu cennet-mekân ḥuld-âşiyân merḥûm Sulṭân Selîm Ḥân-ı Şâni ḥazretleri zamânları İznikmîd'de cârî olan Şaqarya şuyını deryâya aqıtmağıçün erbâb-ı vuḳûfla taḥmîne varduqda meclis-i ḥâşlarına müdâvim (**S67b**) ü mülâzım olanlardan birisi böyle rivâyet ider ki: Mezbûr Şaqarya şuyı üzerinde müşârileyh Paşa ḥazretleri qonup ba'zı tedârüke meşğûl iken içimizden ba'zı yârân gâ'ib olmağa başladı. Ḥatta on onbeş gün içinde yigirmiden ziyâde nâ-bûd u nâ-peydâ oldı. 'Acabâ n'oldılar ola diyü şorup⁹ tefâḥḥuş itdükte Şaqaryada ğasl iderken şu¹⁰ aldı diyü cevâb virdiler. Merḥûm Paşa bunu işidüp ziyâde¹¹ bî-ḥuzûr oldı. Bu eṣnâda bir gün Paşa'nuñ kendü gemisinde Mâcır 'Ali dimekle ma'rûf olan yelkencisi ikindü zamânında gemi içinde âbdest alurken bermûcib-i taqdîr-i ilâhî Mâcır 'Ali'nüñ ayağı sürçüp bir kerre Şaqarya şuyınıñ içine düşdi ve ol sâ'at nâ-bûd u nâ-peydâ olup gâ'ib¹² oldı. Ol dem Paşa muḥkem bî-ḥuzûr olup bre

¹ ba'zı: önünde ba'zı P; ²kırtuldu: ḥalâş olmadı P; ³birâderi yanına varup: birâderinüñ yanına gelüp P; ⁴düzüp: düziverüp P; ⁵bindirüp: ata bindirüp P; ⁶Bî-çâre: Derdmenđ kişi P; ⁷şifâhâne: ḥâne P; ⁸şıḥhatde ola: şıḥhatde idi, yollarda P; ⁹deyü şorup: deyüp P; ¹⁰şu: şu ıssı P; ¹¹ziyâde: ḥadden ziyâde P; ¹²gâ'ib: gözden gâ'ib P

* Hikâye P nüshasının 208a-210b yaprakları arasındadır.

görüñ n'oldı diyince birkaç genç adamlar kendülerin şuya atup taldılar ve her cânibi kâdir oldukları kadar arayup çaldılar. Aşla bir eşer zâhir olmadı. Bir sehl zamândan şöñra Mâcır 'Ali şunuñ yüzine çıkup yüzmeğe başladı. Aramağa varanlar görüp her cânibden dülbendler atup hezâr cidd ü cehd ile anı taşra çıkardılar. 'Aklı başından gitdi, gemiye getirüp ayağından aşakodılar. Ağzından ve burnından vâfir tuzlu şular aqup andan indirdiler ve üstünü gebeler ve yorğanlarla başdırup örttiler. Bir zamândan şöñra Mâcır 'Ali yirinden kalçup 'aklı başına geldi. Yârân¹ hikmeti Loqmân'dan diyüp Mâcır 'Ali'nüñ şem'ine cem' oldılar ve ahvâlüñ niçe oldı diyü mufaşşalan şordılar. Mâcır 'Ali eyitdi: "İkindü namâzına âbdeste kalçdum. Nâ-gâh gemi kenârında ayağum tayanup² şuya düşdüm. Hemân beni bir şahş-ı insân şekline beñzer kucaqlayup şunuñ dibine alup gitdi. Şüreti insân şüretine beñzer ve elleri ayakları var adam gibi.³ Lâkin gövdesi balık gövdesi gibi ve başında saçları var, ammâ adam saçına beñzemez. Belki balık kanadına beñzer bir 'acib nesne baña iyle muhkem şarıldı ki aşla benüm harekete kudretüm⁴ kalmadı. Silkinegördüm, kırtulamadum.⁵ Kaçan ki şunuñ ka'rına indük, beni oturdıkodi. Yüzim ve gözüm öpüp (S68a) sürinmeğe başladı. Lâkin ben boğulmağa karîb oldum ve anı bildüm ki bu şu ıssınuñ insânı alduğı aña 'adâvetden degül belki tamâm muhâbbetinden imiş. Ammâ ne fâ'ide hayvândur helâk idicegini idrâk idemez, kendü gibi şuda incinmez şanur. Benüm dağı tamâm hâlüm mükedder olup boğulmağ muqarrer olduğı gibi nâ-gâh şol cânibimizden bir 'acib gürüldi peydâ oldı. Ne iki diyince hemân ol hayvân cân kayusına düşüp benümle muqayyed olmağa dermânı kalmadı ve bir kerre şıçrayup şunuñ sağ cânibine aldı, yürüyivirdi. Meger bunuñ aşlı bu imiş ki bu şu ıssı didikleri canavarı orkinoz didikleri büyük balık ki aña fâriside neheng dirler. Gâyet sevüp ekşer anı yir imiş. Eger şu ıssını neheng yemese şu ıssı dünyâyı tutarmış. Şu ıssı yemek hevâsıyla deryâlar geşt ü güzer idüp ekşer tatlu şularda dağı bulup yir imiş. Andan lezîz nehengüñ gıdâsı olmaz imiş. Şu ıssı dağı neheng haşımı idüğünü bilüp gürüldüsini işitdükde qarâra mecâli kalmayup firâr idermiş. Meger şu ıssı beni şunuñ dibine alup gitdüğü zamânda nehend şu ıssınuñ râyıhasın alup şayd itmeğe gelürmiş. Ol imiş ki şu ıssı beni⁶ koyup kendü cânını kırtarmağ sevdâsına düşüp başın alup kaçmış. Ben dağı balıguñ qaraltısın görüp kendümi boş gördüğüm gibi bir kerre ayağum kaçup şunuñ yüzine çıkıdum. Ol mertebeden şöñra 'aklım başımdan gitmiş, gayrısın bilmezem. Şöñra gözüm açdum kendümi sağ ve selâmet gördüm. Hağ te'âlâ

¹ Yârân: Yârân u ihvân P; ²tayanup: seyrinüp P; ³adam gibi: adam eli ayağı gibi P; ⁴kudretüm: mecâlüm P; ⁵kırtulamadum: kırtulabilemedüm P; ⁶beni: -P

hazretlerine şükürler olsun ki ben zâif kulımı bu ma'küle varıda helâk itmeyüp kurtarmak ta'qdîr itmiş. Aña binâen bu ma'halde ürkenez balığı gönderüp halâşuma sebep iylemiş” diyüp ve bu vechile hatm-i kelâm ve taqrîr-i merâm iyledi. Yârân u ihvân da'ı bu huşûşu istimâ' idüp ta'accübler itdiler. Bu kışşayı istimâ' idenlere lâzımdur ki kışşadan hisse alup Hâk te'âlâ hazretlerinüñ kullarına ne ma'küle lu'fi olurmuş bileler, her hâlde lu'f-ı rabbâniden me'yûs u nâ-ümîd olmayup lahza lahza ümîdvâr olalar. **(S68b)**

Bilgi ki: Bu¹ şu ıssı didikleri hayvâna 'arabça benâtü'l-mâ dirler. Hâk te'âlâ hazretleri kara yirde ne dürlü canavar halk itdüyse deñizde da'ı anuñ mişâlin yaratmışdur. Meşelâ karada yılan deñizde yılan balığı, karada köpek deñizde köpek² balığı ve karada ayı deryâda ayı balığı ve bu iki nev'üñ mâbeyninde müşâbehet komışdur. Ol vechile ma'lûmdur ki pes insanuñ da'ı nazîrin deryâda halk idüp adını benâtü'l-mâ komışlardır. Her cihetden insâna müşâbihdür. Rûm deñizinde vardur diyü yazarlar va ba'zı hikâyeler da'ı bu ma'nâyı mü'eyyeddir. Gâlibâ bu hayvânuñ tatlu şuda olanlarına şu ıssı deryâda olanlarına deñiz³ mâliki dirler. Lisân-ı Türkîde böyle şöret bulmuşdur.⁴ Neşv ü nemâ bulan yârânuñ ba'zısından böyle istimâ' olunmuşdur ki: Tûnus diyârında benâtü'l-mâ ziyâde çoğ olur.⁵ Deryâ içinde olan ba'zı taşlarda ve cezîrelerde çok görünür imiş. Hatta bir kerre 'arablar mu'kayyed olur,⁶ yidi sekiz dânesin bir uğurdan şikâr itmişler, Tûnus begine temâşâ için götürmişler. Râvî eydür: Bunlar gerçekden 'avratlara beñzer. Hatta cimâ'larınuñ lezzeti 'avratlardan⁷ biñ mertebe ziyâde imiş. Lâkin söz⁸ bilmezler, hayvân gibi bakup kuş gibi bir cins öterler, telaffuzlarından nesne fehm olunmaz ve ağreb-i ğarâ'ib budur ki bunlaruñ göbeklerinden dizlerine varınca bir perde halk olunmuş izâr gibi.⁹ Anuñ sebebiyle Keşf-i 'avret olmayup setr olınurlar. İttifâk ol zamânda bunları tutup habs itmege getürürler iken yolda adam gibi yürümege kâdir olmayup dik dik kalkuşurlar idi. Ve deryâdan bir adım ayrılmâğa istemezler idi. Ellerin ardlarına bağlayup getürdiler, bir evde habs iylediler. Tırdukları yir muttaşıl yaş olurdu ve yiyecek getürdiler virdiler. Yemediler ve zerre kadar yemege mültefit olmadılar. Üç güne dek ba'zı¹⁰ ta'hammül idüp andan şoñra doyamayup öldiler. Lâkin ba'zısı da'ı ziyâdece sağ oldu diyü rivâyet itdi. Lâkin İbn-i Zevlâk, Târih-i Mışır'da bir yıl birisi sağ olup zabt iden kimseden ay pâresi gibi bir güzel oğlancık toğurdu, şoñra ol kimesne gemiyle **(S69a)** koyup getürürken oğlancığı

¹ Bu: -P; ²deñizde köpek: -P; ³deñiz: -P; ⁴bulmuşdur: tutmuşdur. Tunusda P; ⁵olur: imiş P; ⁶olur: olup P; ⁷avratlardan: 'avrat cimâ'ından P; ⁸söz: söylemek P; ⁹gibi: gibi bir nesnedür P; ¹⁰ba'zı: ba'zısı P

kucağına alup kendüyi deryāya atdı diyü rivāyet ider. El-‘uhdete ‘ale’r-rāvī. Bu dağı ‘aqlen cā’izdir ki taşrada tutmağla ba‘zı nesne yemege mu‘tād olup giderek insāniyeti cānibe varduğça ziyāde ola ve insānla mu‘āşeretden hazz me’nūs ola. Mādām ki deryāya girmeye, unudup hātırına gelmeye ve bunlar balık gibi degüldür ki hemān şudan çıkdığı gibi fevt ola. Hikmet-i bālīga-i rabbānī elbette insāna müşābehetinüñ dağı hikmeti virse gerekdür. Bu taqdirce qarada dağı ta‘ayyüşü mümkündür. lākin yine deryāyi gördüğü gibi eskiden ülfeti olmağla ‘arız-ı ülfet unudilup haşlet-i aşliye bi’z-zarūre deryāya cezb iyeler. Ve’l-ilmu indallāhu te‘ālā. Bunūñ nazīresi timsāhdur ki Mışır’da Nīl-i mübārekeke olur, ğayrı yirde olmaz. Gāh berrde ve gāh baħrde olur. Berrde qarār itmekden elem çekmez. Hatta dişisiyle cimā‘ı taşra qarada ider. Bu münāsebetle bir timsāh hikāyeti naql olunmağ bedī‘ vü ba‘id degüldür.

-30-*

Hikāyet: E‘azze-i ihvānuñ ba‘zından böyle mesmū‘mdur ki: Ol zamānda ki mevāli-i ‘izām ve ahāli-i kirāmdan Mevlānā Abdülbāki nām bir merd-i şahib-i ihtirām maħmiye-i Kāhire-i Mışır’da vāli vü hākim olmışıdı. Dānişmend-i hoşmendlerinden Mevlānā ‘İzārī nām bir şā‘ir-i şirīn-kelām kırrāya nā’ib ü hākim olmışıdı. Bir gün beyne’r-re‘āyā faşl-ı kazāyā için maħzarların ve yeñiçerisin yanına alup kırrı¹ gezmege çıkar. Gezerek bir köye varup Nīl kenārında seccāde bırağup faşl-ı muħāşimāt² itmege meşğül olur. İttifāķ bahār olmağın deryā-yı Nīl ğāyet limānlık idüp bir şafā üzre olur ki gören adamūñ ihtiyārı kılmayup şu içine girüp oynumağ ister. Nā’ib-i mezbūra uyan yeñiçeri dağı Nīl’ün şafāsını görüp qarārı kılmaz. Nīl’e girmegiçün şoyunmağa başlar. Lākin ol cānibūñ ‘arabları gelüp mezbūr yeñiçeriyi Nīl’e girmekten men‘ idüp “niçe zamāndur ki burada bir büyük timsāh yurd idinmişdür. Nīl’e giren adamlardan ve kenārda ğāfil bulnanlardan çok kimse yutmuşdur. Her kimse eger adam ve eger hayvān anūñ şer u şūrundan emīn degüldür. (S69b) Cā’iz ki saña rāst gele hele soñ peşimānlık ışşı itmez ğāfil olma” diyü naşihat itdiler. Aşla sözleri kılağına girmeyüp *el-mer’u ħarīşu limā mūni‘a*** muķtezāsınca girmege dağı ħarīş oldı. Meger taqdir-i ilāhīde ecel gelmiş ve dāne dökünmiş imiş. Hemān dem ‘uryān olup kendüyi bir kerre bile pertāb ilyedi. Bir miķdār yüzüp öte berü gezerken anı gördiler, timsāh-ı bī-amān siñerek şu

* Hikāye P nüshasının 210b-213b yaprakları arasındadır.

¹ kırrı: kıryeyi P; ² muħāşimāt: şamāt P

** İnsan, kendüsine yasak edilene karşı isteklidir.

içinden kazâ-yı nâ-gehânî gibi gelüp bir kerre hücum iyledi ve yeñiçeri derdmendi dürüp büküp altına aldı ve kıyruğıyla bir kerre çarpup zaḥm urdı. Ol dem şunuñ yüzi kan olup yeñiçeri bî-çâre feryâda bile kâdir olmadı. Ol cellâd-ı bî-amānuñ elinde zebûn olup anı gördiler ki bir def'a beline varınca yutdı, andan soñra kedi fare ile oynadı gibi ḥazzundan oynamağa başladı. Gâh deryâya baturdı, gâh çıkardı. 'Âkıbet bir daḥı hücum idüp tamâm yutdı ve arkası üzerine yatup şafâ itdi. Bu cânibde kenârda ṭuranlar taşradan feryâd ü hengâme idüp kimi taş ve kimi oḡ atup hücum itdiler. Aşla 'aynına almayup kendü 'âleminde ve kâr u deminde olup sehl zamânda¹ ṭalup nâ-bûd u nâ-peydâ oldı. Bu tarafda derdmendüñ libâsın koyup² bir anda bu maḳûle ḥâdişe peydâ³ oldı, herkes ḥayrân u dembeste ḳaldı. Râvî eydür: Baña ziyâde rikḳat ü merḥamet gelüp ol deñlü ağladum ki ta'bir olunmaz. Âḥîr ağlamağı koyup intiḳâm mülâḥazasın itdüm. Ve ol tarafuñ 'arablarını her kim varısa getürtdük ve bunlara şordum ki "bu timsâḥ burada ne ḳadar zamândur ki bunda adam şıḳâr ider?" didiler: "Altı ay miḳdârı vardur ki böyle fesâd üzredür." Ben eyitdüm: "Siz yir eri olasız. Niçün bunuñla muḳayyed olup şimdiye dek ihmâl itdünüz. Sizüñ ḥod içünüzde Cezâyir tüfenkli yigitlerünüzün⁴ nihâyeti yokdur. Pireyi isteyicek gözinde urursız. İnsâf mıdur ki bir zâlimi⁵ yataḳlandırıp helâk itmeyesiz. Bu bâbda taḳşîr sizündür. İmdi bilmiş oluñ ki ben buradan gitmedin ya budur ki gelüp ol mel'ûnı gözedüp tüfenkle helâk itmek gerek yâḥûd ben size yeñiçerinüñ (S70a) diyetini ḥükm idüp sizden alup vârişine virürüm. Beher-ḥâl bu ikiden birisi olmaḳ gerekdür." Ḳaçan ki bu iḳdâmı iştdiler, "yâ Mevlânâ ne günâhımız vardur, bulup ele getüremeziz. Lâkin hele bugün bu gice tüfenkler getirüp senüñ yanuñda tedârük idelüm. Ümîddür ki Allâhu te'âlâ müyesser iyleye, helâk idevüz" didiler ve tüfenkli yigitler tedârükine gitdiler. İkinci zamânında altı nefer tüfenk-endâz pehlevân yigitler getürdiler. Ol dem bu yigitleri ziyâfet idüp hezâr va'deler iyledüm. "Şöyle ki ol mel'ûnı helâk idesiz, her birünüzi Mışır' pašasına 'arz idüp ber-murâd ideyin" didüm. Anlar daḥı tamâm tüfenklerin ve findıḳların ḥâzır u⁶ müheyyâ iylediler. Her biri yigirmi beşer dirhem cezâyir tüfenki atarlardı. Bu mertebeden soñra üç nefer 'arab tedârük idüp şu kenârından timsâḥı gözedüp yataḳlandırmağa gitdiler. Ol zamân giceler ay aydını olup cihân gündüz gibi rüşen olurdu. Nişfu'l-leyl olmuşıdı ki bizde kim varısa muntazır ṭurup işimiz râst gele diyü cenâb-ı Ḥaḳḳa tazarru' itmede⁷ idik ki muştucılar gelüp "timsâḥı yataḳlandırdılar" diyü

¹ zamânda: zamândan soñra P; ²libâsın koyup: libâsın ve esbâbın dükeli ḳalup P; ³peydâ: vâḳi' P; ⁴yigitlerünüzün: atarlanıñuzuñ P; ⁵bir zâlimi: böyle bir zâlimi P; ⁶ḥâzır u: -P; ⁷itmede: itmekde P

haber verdiler. Ol dem tüfenkçiler ve sā'ir yārān cemī' an ƙalkup Nīl kenārına varduƙ. Meger Nīl'üñ ortasında bir cezīre var imiş, tā orta yirde vāƙi' olmiş, timsāhuñ mekāmı anda imiş. Şuda her zamān şikār alup yidikçe varur anda āsūde-hāl yaturmış. Ƙaçan ki şu kenārında¹ ol cezīreye nazār itdüƙ, gördüƙ ki ol mel'ün ƙarnı toƙ olmağla gelüp² ol cezīrenüñ eteginde yine şuya ƙarīb yirde yatmış ve ƙarnını şudan cānibe virmiş. Ol sā'at tüfenkçilerüñ altısı dağı timsāhuñ muƙābelesine gelüp şu kenārına dizilüp mel'ünü nişāna aldılar. Rāvī eydür: Evvelā yüzüm hāke sürüp cenāb-ı Hāƙdan ol müzīnüñ helāk olmasını tazarru' idüp şāniyen ƙalkup mülāhaza itdüm ki 'acabā tüfenk-endāzlara mı nazār itsem yoğsa timsāha mı? 'Ākībet timsāha nazār itmegi muƙarrer idüp iki gözümü ƙarnına³ tevcih itdüm. Anı gördüm ki tüfenk-endāzlar altısı da bir yirden maşalarını başup tüfenkler ki çatladı, **(S70b)** mel'ün timsāh bir kerre kendüyi tırduğı yirden ƙaldırıp yire urdı ve yirden dağı şuya urdı. İztırābından gāh şunuñ üstüne ƙıƙup gāh yatmağa başladı. Bir kez tüfenk atanlar şübheye düşdiler ki timsāh uruldu mı urulmadı mı? İçlerinden bir yigit eyitdi: "Ben urup tıruram urduğımı ƙul idrāk iyer.⁴ İnşaallāhu te'ālā şimdi göresiz niçe olur" dedi. Ol dem timsāh şudan biz kenārdan yürümege başladıƙ. Timsāhdur, gāh yatup gāh ƙıƙup bir zamāndan şoñra evvelki gibi yatup ƙıƙar oldu, āheste⁵ hareket ider oldu. Urulduğı taħaƙƙuƙ oldu.⁶ Dağı giderek arkası üzerine gelüp yatmağdan ƙaldı. Hemān ' arablar ki anı gördiler, şoyunup şuya atladılar. Mel'ünü varup bir tārīƙla tıtuƙ elin ardına bağladılar. Boğazına ip tıƙup kenārdan yidmege⁷ başladılar. Herkes hazzlar idüp dünyālar bizüm oldu. Andan geldüğümüz köye gelüp yeñiçeri derdmendüñ esbābı tırduğı maħalle geldüƙ. Timsāh zālimi oraya getürüp sürükleyürek⁸ taşra ƙıƙardılar. Henüz dağı eşer-i hayātı bāƙi iken mel'ünüñ ƙarnını yarduğdı. Dermend yeñiçeri henüz⁹ bozulmamış. Feemmā bir tār¹⁰ delüğe şoƙulmuş gibi yüzi ve gözi pürs olmiş.¹¹ Ƙıƙarup mezār tertīb itdüƙ ve namāzını ƙıluƙ defn itdüƙ. Ba' de gelüp timsāha baƙduƙ.¹² Fi'l-vāƙi' altı nefer kimesnenüñ ancak biri urmuş imiş. Ammā ƙızılca ƙulağından urup ƙaracigeri ve ma'ayi pāre pāre idüp bir tārāfından dağı fındıƙ ƙıƙmış.¹³ Ol yigide ƙoluña ƙuvvet diyü taħşin itdüƙ. Timsāhuñ içini arayuraƙ iki altun bilezik ve bir küpe bulduƙ. Meger dağı muƙaddem bir gelincik yemiş. Yeñiçeri

¹ kenārında: kenārına varduƙ P; ²gelüp: gelmiş P; ³ƙarnına: timsāhuñ ƙarnına P; ⁴tıruram urduğımı ƙul idrāk iyer: dururın urduğımı bilürüm, ƙul urduğımı idrāk iyer: P; ⁵āheste: āheste āheste P; ⁶taħaƙƙuƙ oldu: taħƙıƙ itdüƙ P; ⁷yidmege: yitmege P; ⁸getürüp sürükleyürek: sürükleyürek getürüp P; ⁹henüz: henüz dağı P; ¹⁰tār: dar P; ¹¹olmuş: olmuş. Dürülmüş dürülmüş bükülmüş şeklini bir yüzden dağı ölmüş P; ¹²baƙduƙ: nazār itdüƙ P; ¹³ƙıƙmış: ƙıƙup gitmiş imiş P

esbâbını ve ol çıkan altun esbâbını ol yigide virdük ve¹ yanımızdan birkaç altun dağı virdük. Ol dağı kaşd-ı mürüvvet idüp yoldaşlarıyla bile üleşdi ve bu maķûle gazâ-yı ekber itmişlerdür diyü her birini paşa-yı Mısır'a 'arz itdük, ber-murâd oldılar. Ol câniblerde olan 'arab ve sâ'ir tã'ife² timsaḥ-ı mezbûruñ seyrine geldiler. Görenler ta'accüb idüp helâk idene³ du'âlar iylediler. 'Âlem ol müzînüñ şer u şurundan kurtuldu.⁴ Râvî eydür: Kendü (S71a) karışumla ölçdüm, tamâm başından çuruğına dek yigirmi beş karış uzunı var idi. Ol taraflarda görenler bu yakınlarda böyle⁵ büyük timsaḥ görmedük didiler. Ba' de anları vedâ' idüp meşâlihimize müteveccih olduķ. Zamân-ı niyâbetimizde bu maķûle bir każiyye⁶ olmışdur diyü rivâyet iyledi.

-31-

Hikâyet: Hafaẓa-i aḥbâr⁷ ve nuķala-yı rivâyât u esmâr böyle rivâyet ü hikâyet iderler ki zamân-ı evâ'ilde diyâr-ı Hind'de bir pâdişâh-ı kâmkâr ve şehensâh-ı şâhib-i iķtidâr var idi ki rûz u şeb kârı re'âyâ mâbeyninde 'adl u dâd ve eṭrâf-ı memâlikde sa'y u ictihâd ile ğızz u cihâd olmışıdı. Bir cemîle ḥatunı var idi ki güzelliķde bî-naẓîr-i 'âlem ve ḥüsn ü ḥulķla ferîd-i nev'-i benî âdem olup ḥüsnî gibi ḥulķı pesendide ve tavr u âyîni her vechile maķbûl u ber-güzide idi. Bu deñlü ḥüsn ü cemâl ve luṭf u ḥişâlle mevşûf olduğundan mâ'adâ yine pâdişâhuñ 'ammisi kıızı⁸ kendü 'ırķ-ı tãhirine mensûb ve neseb-i bâhirine merbûṭ idi. Ḥazret-i Ḥaḳ anlara iki oğul virmişıdi ki her biri evşâf-ı ḥamîde ile ârâste ve eṭvâr-ı pesendide ile pîrâste olmuşlar idi. Müddet-i medîde taḥṭgâh-ı kâmrânide cihânyânlıķlar idüp âsûde-ḥâl ve fâriġu'l-bâl 'ayş u 'işret ve ḥükm ü ḥükümet iderken bir gün dehr-i ğaddâr ve sipîhr-i nâ-pâydar keç-reftârlıķ⁹ idüp pâdişâh-ı mezbûruñ 'izz u câh u salṭanatı zill u niķbete ve ni' met ü sa'âdeti günden güne niķmet ü zillete yüz ṭutdı. Bu eṣnâda bir şâhib-i şevket¹⁰ pâdişâh 'adûsı olup mâbeynlerinden vaḥşet ü nefret âḥir bir mertebeye vardı ki biri biriyle ceng ü ḥarb lâzım geldi. Bir gün ol pâdişâh-ı şâhib-i şevket bî-nihâye 'asker çeküp bunuñ üzerine geldi. Bu dağı 'asker tedârük iyleyüp karşıladı. Bir hafta iki¹¹ 'asker ortasında ceng u âşûb oldu. 'Âķıbet kaẓâ-yı nâ-gehânî ve belâ-yı âsmânî erişüp pâdişâh-ı 'âdilüñ 'askeri şınup külli hezîmet vâķi' oldu. Bi'z-zarûre kaçup kendü taḥṭgâhı olan ḳal'aya girüp taḥaşşun itdi. 'Adü 'askeri sâ'ir vilâyetine müstevli olup gelüp taḥṭgâhında ḥişâr iyledi. Her cânibden zâd u zevâde gelmege mâni' oldılar. Giderek aḥvâl buña müncer oldu ki cebren ve ḳahren

¹ virdük ve: virüp P; ²tã'ife: kim varısa P; ³helâk edene: urup helâk edenlere P; ⁴kurtuldu: ḥalâş oldu P; ⁵böyle: bu maķûle P; ⁶każiyye: kışsa P; ⁷Hafaẓa-i aḥbâr: Hafaẓa-i hikâyat u aḥbâr P; ⁸kızı: kıızı olup P; ⁹keç-reftârlıķ: keç-reftârlıġ P; ¹⁰şevket ... şevket: -S; ¹¹asker tedârük iyleyüp karşıladı. Bir hafta iki: -P
* Hikâye P nüshasının 23a-29a yaprakları arasındadır.

‘adū ƙal‘ayı muƙarrer almak lāzım ve¹ pādīšāh-ı ‘ādil dūşmen elinde āl u evlādıyla **(S71b)** esīr olmak lāzım gelicek meger bundan evvel ol² ƙal‘a içinde bir zīr-i zemīn itdürüp³ zarūret maħallinde ƙaçmağıçün bir uğurun yol peyda itmişidi, kendüden ğayrı kimse bilmezdi. Hemān dem ğatunıyla ve iki oĝıyla ve ba‘zı ħizmetkārlarıyla bir miƙdār filori ve cevāhir alup ol zīr-i zemīnden firār ihtiyār idüp ğā‘ib oldu ve başın alup gidüp saltanat sevdāsından fāriĝ oldu. ‘Adūsı cümle memleketlerine mālīk olup zabt itdi. Bu cānibden pādīšāh-ı ‘ādil birkaç nefer mensūbātıyla cān ƙorƙusıyla yola dūşüp gice ve gündüz ‘azm-i sefer iyledi. Birkaç gün gitdikden soñra bir gün bir yirde ƙonup bir miƙdār istirāħat iderken anı gördiler ki bir alay ħarāmī ālet-i ħarble añsuzdan üzerlerine ƙoyilup şoydılar. Altundan ve cevāhirden her neleri varısa aldılar. Her birinün üzerlerinde ancak ğöñleklerinden ğayrı nesneleri ƙalmayup binecek atları ħarcanacak altunları ve aƙçaları ve ħizmet idecek ħizmetkārları ƙalmadı. N’iylesünler çār u nā-çār piyāde vü bī-mecāl menzil-i maƙşūddan yaña irtiħāl iylediler. Giderek yolları bir gün bir ‘azīm şuya erişdi. Geçid yirin bulmayup bir⁴ zamān müteħayyir ü ser-gerdān ƙaldılar. ‘Ākıbet pādīšāh kendüsü bir ‘aşā ile şunuñ⁵ geçidin yoklayup geçmege bir yol buldı. Oĝlancıĝunuñ birinün arƙasına alup şunuñ öte cānibine geçürüp anda ƙodı. Berü ħarafa gelüp ol bir oĝlını daĝı geçürdi.⁶ Bu kez ğatununu daĝı geçürmege geldi. Ƙaçan ki ğatununu⁷ ol cānibe iletđi, oĝlancıklarının birini⁸ bulamayup öte berü segirtđi. Arayıgördi, aşla bulmadı ve⁹ bir ħaber daĝı alımadı. N’iylesün pādīšāh-ı derdmend ve ğatunu feryād u fiĝān iyleyüp şaçların ve şaçalların yoldılar. Āħir nevmīd olup ol şunuñ kenārına dūşüp üç gün üç gice gitdiler. Oĝlancıklarının firāƙıyla yemek yemeyüp şu içmediler ve rāħat olup uyımadılar. Aşla oĝlancıklarından bir ħaber alımadılar. Giderek bir gün yolları bir deryā kenārına erişdi. Gördiler ki bu deryānuñ kenārında faƙīrāne sazdan bir evceĝiz peydā itmişler. İçinde bir ƙarıcık ve bir ƙocacık **(S72a)** sākin olmış. Ol evceĝizi menzil ü maƙām idinmişler. Varup anlara selām virdiler. Anlar daĝı ‘aleyk alup kendülerine ƙonuk geldüĝüne ħazırlar itdiler ve bunları alıƙoyup mümkün olduĝça ziyāfetler itdiler. Bunların aĝvālin şorup bunlar daĝı rüzĝardan çekdikleri mihnet ve āşūbı bir miƙdār beyān iylediler. Ol ƙarıcık ve ƙocacık bunlara muħkem acıyup teraħħum itdiler,“gelün şimden gerü¹⁰ bizimle bu evceĝizde bilece¹¹ ‘ömrümüz olduĝça ƙuvvet ve ƙanā‘at geçinüp ülfet ü muşāħabet idelüm. Bu

¹ almak lāzım ve: alup P; ²bundan evvel ol: -P; ³itdürüp: idüp P; ⁴Geçid yirin bulmayup bir: Geçidin bilemeyüp birāz P; ⁵şunuñ: şuyuñ P; ⁶bir oĝlını daĝı geçürdi: birini daĝı getirüp ol cānibe ƙarındaşı yanına ƙodı P; ⁷geçürmege geldi. Ƙaçan ki ğatununu: -P; ⁸birini: ikisinden birini P; ⁹aşla bulmadı ve: birisinden eşer bilmedi. Mümkün olup P; ¹⁰şimden gerü: şimden soñra P; ¹¹bilece: bilece geçinelüm P

iskeleye ekşer zamân gemiler uğrar limândur. Her gemi halkından elbette bir miqdâr nesne hâşıl olur. Mümkün olduğça hizmetlerin iderüz. Muqâbelesinde niçe in‘âm¹ iderler ve Allâh için dağı² virirler, şadaqadan kaçmazlar. Sizüñle buracıkda gelene geçene hizmet idüp şadaqalarıyla geçinürüz.³ Buradan âbâdânlık hayli ırakdur,⁴ varamazsız” diyüp bunları alıqodılar. Bunlar dağı bunda qalmağa ihtiyâr edüp qaldılar. Bir zamân dedükleri gibi araca bilece geçinüp gelen gemi halkına hizmetcik idüp anlar dağı eskicelerden ve şadaqalarından gözedüp müddet-i medîd anda qaldılar⁵ İttifâq bir gün qarıcık Allâh emrine gidüp birkaç gündün sonra kocacık dağı intikâl iyledi. Pâdişâh-ı ‘âdil⁶ anlaruñ yirine ikâmet itdiler. İttifâq ol limâna bir büyük gemi yanaşup demür bırağdı. Meger bu gemi bir yahüdi bâzergânuñ imiş. İçinde olan mâl ü menâl ve esbâb hep ol yahüdinüñ imiş. Bir gün bir gece ol limânda qarâr iylediler. Yahüdinüñ hizmetkârları birkaç tavuğ getürüp pâdişâhuñ hatunına bişürtmek murâd idindi. Hatun dağı tavuğları yolup demüre şancup bişürmege başladı ve tavuğı getüren hizmetkâra ödetdirdi. Nâ-gâh bu eşnâda hatunuñ yüzünüñ niqâbı açılıp hüsn ü cemâli ol hizmetkâruñ yanında peydâ olup açıldı. Nâ-gâh ol hâne-dâğal hatunuñ hüsn ü cemâline hayrân oldı.⁷ Tavuğları bişdükden sonra anı efendisi olan yahüdiye getürüp yemek yirken hüsn ü cemâlini şerh iyleyüp yahüdiyi kulağdan ‘aşık iyledi.⁸ Ol dem mel‘ün⁹ hîle tedârük idüp hatuna adam gönderüp didi ki: “Gemide hÿâcenüñ bir câriyesi var, hâmile idi. Hâlâ çoğurmalıdır,¹⁰ yanında hatun kişilerden kimse yoğdur ki aña mu‘âvenet iyleye. Hÿâce sizden tazarru‘ ider ki rızâen lillâhi te‘âlâ (S72b) gelüp bir miqdâr câriyenüñ yanında tûrup mu‘âvenet idesiz.” Hatun dağı bu ma‘nâyı işidüp kendü cinsidür, terahhüm iyledi. “N’ola varalum rızâen lillâh elden geldüğü kadar hizmetler iyleyelüm” diyüp giyinüp çadırın başına bürinüp gemiden yaña revâne oldı. Meger pâdişâh-ı ‘âdil ol vaqit evde hâzır degül idi. Bir gayrı hâcet için taşra gitmişidi. Hatundur gemiye varduğı gibi hemân gemiye girdi. Yahüdi işmarlamışidi, hemân geminüñ yelkenini açup ‘ummândan yaña revâne oldılar. Bu cânibden pâdişâh-ı ‘âdil kenâre gelüp hatunını gemide gördi ve geminüñ yelken açduğunu görüp feryâd u figânlar iyledi. Hatun dağı feryâda geldi. Lâkin çäre vü dermân olmayup sipihr-i gâddâr u nâ-pâydar yine keç-reftârlığ iyleyüp iki hem-dem ü hem-râzı biri birinden cüdâ qıldı.

Bejt:

¹ niçe in‘âm: niçe ihsân u in‘âm P; ²içün dağı: içün nesne dağı P; ³geçinürüz: hazz iyelerüz, geçinürüz P; ⁴ırakdur: uzağdur P; ⁵Bir zamân ... qaldılar -S; ⁶Pâdişâh-ı ‘âdil: Pâdişâh-ı ‘âdil hatunıyla P; ⁷Nâ-gâh hayrân oldı: -P; ⁸‘aşık iyledi: ‘aşık itdi P; ⁹mel‘ün: mel‘ün yahüdi P; ¹⁰çoğurmalıdır: çoğurmağa müteveccih olmuşdur P

Muqarrerdür felek çün yarı yârından cüdâ kılmak

Çeküp zaḥmet ne lâzım bir biriyle âşinâ kılmak

Pâdişâh-ı ‘âdil ol gün ol gice şabâha dek yaş yirine kan ağlayup evlâd ḥasretiyle giryân u ser-gerdân iken ḥatunı firâkiyle daḥı yanmağa başladı. Üç gün miqdârı anda tenhâ ağlayup inledi. Âḥir şabra mecâli kalmayup deryâ kenârını tutup ‘azm-i sefer iyledi. Onbeş gün miqdârı yürüyüp onaltıncı gün yolu bir ‘azîm şehre geldi.¹ Aḥşama qarîb gelmegin kal‘a ḳapusın peklemiştir buldı. Şehr içine girmeyüp zarûrî taşrada yatdı. Meger ol kal‘anuñ pâdişâhı ol gice vefât itmiş idi. Aşla oğuldan kızdı vâris-i mülk olur kimsesi kalmamışdı. Erkân-ı devlet bir yire gelüp her biri salṭanat baña lâyıḳdur diyü da‘va idüp az ḳaldı ki araya² ḳılıç girüp ‘azîm fitne ola. İçlerinden bir ‘âkil eyitdi ki: “Gelün böyle ğavġadan ferâġat idün ki soñı³ vebâl-i ‘azîmdür. Yarın ‘ale’s-şabâh ḥişâr ḳapusın açalum. Her kimi ḳapudan taşra bulursaḳ anı pâdişâh idinelüm” didi. Cümlesi bu ḳavli cân u dille ḳabûl itdiler. Ol gice şabâha dek ḳarâr idüp ‘ale’s-şabâh ittifâḳla ḳâl‘a ḳapusını ki açdılar, pâdişâh-ı ‘âdili anda muntazır görüp ayaġına⁴ döküldiler. Mübârek olsun pâdişâhimuzsın buyur, taḥtġahuña gidelüm diyüp bir zîbâ at çekdiler. Bindirüp sarây-ı pâdişâhiye getürdiler. Pâdişâh-ı ‘âdil (S73a) daḥı cenâb-ı rabbü’l-erbâba ḥamd-i firāvân ve şükr-i bî-pâyân idüp⁵ yüzün yirlere sürdi. Andan serîr-i salṭanata geçüp âyîn-i salṭanat ve aḥvâl-i re‘âyâ vü memleketi gereġi gibi edâ ve ikâmet iyledi. Ol ki zulm ḥayfdur ḥalkdan ref⁶ idüp ol ki merâsim-i ‘adl u dâddur, zuḥûra getürdi. İkinci gün cemî‘ ḥükemâ vü ‘ulemâ ve erbâb-ı devleti cem‘ idüp bunlarla her fenden söz açup mübâheşe iyledi.⁷ Cem‘i funûnı câmi‘ oldıġını⁸ ve siyâset-i mülke ve ḳavânîn-i salṭanata ‘ârif olduġına ḥalkı vâḳıf oldı. Erkân-ı devlet ve a‘yân-ı memleket daḥı pâdişâh-ı ‘âli-câh buldı. Şükürler idüp ve ne maḳûle evzâ‘ vü eṭvâr-ı seniyyesinden ḳıyâs idüp muṭṭali‘ oldılar. Meger evvelki pâdişâhuñ bir ḥatunı ile bir kıızı ḳalmışdı. Erkân-ı devlet murâd idindiler ki bunı pâdişâha ‘aḳd-i nikâḥ iyleyeler. Pâdişâhuñ ġâ’ib olan ḥatunına gönül baġlamaġın ḥibâlesine ġayrı kimesneyi getürmeġe râzı ve ḳâil olmadı. “Benüm bir ‘ahdüm vardur. Ol ‘ahd yirine gelmeyince olınmazam” diyü cevâb virdi. lâkin her gün şâ’im ve her gice ḳâ’im olup Ḥaḳ te‘âlâ ḥazretleri beni ehl ü ‘ıyâlümle yine ḥaşr iyleye diyü gice gündüz fuḳarâya şadaḳalar ve in‘âmlar ve iḥsânlar gönderdi. Ḳaçan ki serîr-i salṭanatda cülûs ideli bir yıl tamâm oldı. Nâ-ġâh bir gün şehrüñ iskelesine bir ‘azîm gemi gelüp demür bıraḳdı. Meger taḳdîr-i ilâhî ile bu ol

¹ geldi: geldi erişdi P; ²az ḳaldı ki araya: ḳaldı ki aza P; ³ki soñı: fitne-i ‘azîmeye bâ’iş olursuz P; ⁴ayaġına: eline ayaġına P; ⁵idüp: iyleyüp P; ⁶ref: ref ü def P; ⁷söz açup mübâheşe iyledi: mübâheşe idüp söz açdı P; ⁸oldıġını: -P

gemi idi ki yahūdinūn mülki idi ve pādişāh-ı ‘ādilūn hatunı ol geminūn içinde idi. Qadīmü’l-eyyāmdan ol yirde kanūn bu idi ki bir gemi gelse pādişāh-ı vaqt cānibinden birkaç adam gelüp yoqlarlar idi ve geminūn içinde olan cemī‘ akmışe ve emti‘ayı görüp pādişāha lāzım olan esbāb u eşkālî yazup ol pādişāh için defterle alup zabt iderlerdi. Mā‘adāsın re‘āyā mābeyninde istedikleri gibi şatarlardı. Pes bu ‘ādet-i kadīme üzerine yine huddām-ı sarāy-ı sulţāniden iki nefer tāze yigitlerle bundan evvel dağı pādişāhuñ hāşşa hizmetine işığāl itmişler idi. Ehl-i başiret şāhib-i fitnat kimesneler olmağın pādişāh-ı ‘ālem¹ dağı hizmetlerinden tamām hazz itmişler idi. Anları geminūn tecemmülātını² görmege gönderdi. Bu cānibden ol vaqt ki pādişāhuñ³ **(S73b)** hatunı gemiye girüp hīle⁴ ile giriftār olduqda yahūdi yanına gelüp teselli itmek murād idinicek aşla bir vechile müteselli olmayup yahūdinūn kendüye tālib olduğuna ziyāde bī-huzūr olup istedi ki kendüyi deryāya atup garq ola. Her cānibden qarvayup muhkem tutup bend itdiler. Bir yaña pādişāh-ı ‘ādilden müfāraquatı ve bir yaña yahūdi gibi mel‘ūn bī-dīnle şöḥbeti ol mertebede ıztırāb ve iltihāb virdi ki ta‘bīr ve takrīr olunmaz. Bir dem olmazdı ki gözlerinden yaş yirine kan ağlamaya ve bir laḥza geçmez idi ki derūnından nāy gibi ḥasret ve kurbetle inlemeye. Yahūdi ol kadar ki ceḥd ü ikdām iyledi, kendüye rām itmege çāre vü dermānı olmadı. Āḥir gāzaba gelüp egninde olan libāsını şoyup arkasına köhne pelāslar giyürdi⁵ ve eline ayağına bend urdı ve geminūn anbarında ḥabs iyleyüp bolay ki emrine rām ola diyü etmek ve şu virmezdi. Ekşer zamān ‘ömri açlık⁶ ve şusuzluqla geçerdı. Hatun dağı yahūdinūn cümle cefā vü ezāsına şabr idüp Ḥaḳ te‘ālā ḥazretlerinūn luḫfına tevekkül itmişdi. İttifāḳ yahūdīdür, ticāret tarīḳıyla gezerek taḳdīr-i ilāhī ile pādişāh olduğı kal‘aya geldi, demür bıraḳdı. Yahūdi pādişāh memleketidür diyü ḥavf idüp hatunı bir büyük şanduk içine koyup muhkem kilidlemiş ve kendü gemiden çıkup ba‘zı mühimmātını görmege gitmişdi. Kaçan ki pādişāh cānibinden ol yigitler⁷ gelüp gemiye girdiler, yahūdiyi anda bulımayup bir miḳdār gemide te’ḥīr iylediler. Giderek biri biriyle muşāḥabete başlayup eşnā-yı muşāḥabette kendülerinūn başına gelen aḥvālî tafşīl idüp “‘acabā bizüm babamız ve anamız niçe oldu ola. İştıyākımız hādden ziyāde olmuşdur. N’olaydı babamız filān şunuñ geçürüp berü cānibinde ḳoduğı vaqtin bizi ḳurd yeye idi. Oradan bizi alup uğurlayup⁸ bu şehirde şatan ḥarāmīler rāst gelüp uğurlamayalardı. Tek bu kadar ḥasret ve ḡurbete mübtelā olmayayduḳ” diyince hatun şanduk içinde bunu işidüp söyleyenleri

¹ ‘ālem: ‘ādil P; ²tecemmülātını: taḫmilātını P; ³pādişāhuñ: pādişāh-ı ‘ādilūn P; ⁴hīle: hīle-i Yahūdī P; ⁵giyürdi: giydürdi P; ⁶ve şu virmezdi. Ekşer zamān ‘ömri açlık: -P; ⁷yigitler: iki yigitler P; ⁸uğurlayup: uğurlayup getirüp P

kendü oğulları olduğunu bilüp “cānum oğullarum anañuz benüm şanduk içindeyin. Şandugūn kilidini ufaduñ, **(S74a)** beni çıkaruñ” diyince ol yigitler anud benud olup ‘acele ile şandugūn kilidini ufaddılar¹ ve anaları kaçan ki şandukdan çıkdı, “cānum oğullar” diyü şarmaşup her biriyle öpüşmeğe başladı. Her biri mābeynlerinde olan ‘alāmetleri şöleşüp taḥḳīḳ vālideleri olduğunu bildi.² Ol dem vālidelerini gemiden taşra çıkarduklarında yahūdi gelüp³ “benüm cāriyemi niçün kilidümi bozup⁴ alur gidersiz. Bu zulm-i şariḥ nedür, pādişāh vilāyetinde böyle zulm olur mı?” diyü feryād iyledi. El ü ‘ālem başlarına üşüp her biri bir dürlü söz söylemeğe başladı. Bunlar daḡı yahūdiye bir iki yumruk ve ṭabanca başup “bre mel‘ün hem anamuzı babamuzdan ḡile ile uğurlarsın⁵ hem böyle ḡaraltıda aşarsın. Biz senüñ ḡaḳḳuñdan geledüm” diyüp yahūdi daḡı çeküp yaḡasın yırtup kendüyi⁶ yirden yire urdı. Āḡir cemī‘ an pādişāh-ı ‘ādil dīvānına vardılar. Pādişāh⁷ bu hengāmeyi işidüp niḡābla dīvāna çıkup serīrine oturdu. Kaçan ki bu ḡışşayı işitdi,⁸ sevindüğünden cānı bedeninden çıkayazdı. Cenāb-ı ḡaḳḳa şükürler iyledi. Lākin emr idildi ki “yarın dīvān olup cümle a‘yān-ı devlet ve erkān-ı ḡazret cem‘ olsunlar ki ḡöriilecek vardur” didi ve yahūdiyi ve ḡatunı ve ol yigitleri bir yirde ḡıfz eḡüp yarın getürüñ diyü işmarladı. İrtesi ‘ale’ş-şabāḡ dīvān-ı hümāyūn tertīb olunup a‘yān-ı devlet ve erkān-ı ḡazret cem‘ oldılar. Vūzerā vū ümerā ve küttāb u ḡüccāb gelüp yirlü yirine ṭurdılar. Andan şoñra ol yahūdi ve ḡatunı ve ol iki yigidi⁹ pādişāhuñ öñine getürüp¹⁰ ḡuzāt-ı memālik öñlerinde evvelā ol yigitlerüñ¹¹ aḡvālini şordı. Anlar daḡı başlayup “biz ikimüz bir ‘āli-şān ve ‘āli-cāḡ pādişāhuñ oğulları idük. İttifāḡ bizüm üzerimize bir ḡavī düşmen gelüp babamuzuñ taḡṡḡāḡını muḡāşara iyledi. Birḡaç ḡünden şoñra zād u zevādımız ve ḡudret ü ḡuvvetimiz ḡalmayup babamuz anamuz ile zīr-i zemīnden çıkup birḡaç ḡizmetkār ile ḡaçduk. Yolda giderken ḡünlerde bir ḡün bizi ḡarāmīler rāst gelüp şoydılar. Aşla bir ḡabbemüz ḡalmadı. Ba‘de bir şū kenārına geldük. Babamuz **(S74b)** bizi birer birer ḡötürüp ḡeçürdi.¹² Şoñra anamuz daḡı ḡeçüreyüm dedüḡi gibi ikimizi ḡarāmīler uğurlayup¹³ alup gitdiler. Ve bu şehirde ḡul diyü şatdılar. Müddet-i medīdedür ki babamuzuñ va anamuzuñ yüzün ḡörmeyüp ḡasretle gezerdük. İttifāḡ bu gice gemide kendü ḡālimüz şöleşürken vālidemiz şandukdan bizüm āvāzımız işidüp feryād iyledi. Biz daḡı şandukūn kilidini bozup¹⁴ çıkarduk” diyicek yahūdiden şāl

¹ ufaddılar: ufatdılar P; ²bildi: bildiler. Vālideleri daḡı anlar oğulları olduğunu bildi P; ³gelüp: rāst gelüp P; ⁴niçün kilidümi bozup: -P; ⁵anamuzı babamuzdan ḡile ile uğurlarsın: bizüm anamuzı babamuzdan ayırup uğurlayup ḡile idersin P; ⁶kendüyi: dülbendini ve kendüyi P; ⁷Pādişāh: Pādişāh- ‘ādil P; ⁸işitdi: işitdi ve ḡördi P; ⁹yigidi: yigitleri P; ¹⁰getürüp: iḡzār iylediler P; ¹¹yigitlerüñ: iki yigidüñ P; ¹²ḡeçürdi: şudan ḡeçürdi P; ¹³uğurlayup: rāst gelüp uğurlayup P; ¹⁴bozup: -P

olıdukdā yahūdi daḥı “bu şanduḡda olan ḥatun benüm mülk cāriyemdür. Kendü ḥelāl malumla şatun aldum. Soñra sözüüm tıtmayup rām olmayıcaḡ bī-ḥuzūrluḡdan şoyup¹ ḥaps itdüm. Cā’iz ki kaçā diyü şehir yanına geldikde şanduḡa ḳoymuşıdum. Ḥālā bu yigitler şanduḡımı bozup kilidin ḳırmışlar, cümle esbābımı ḡāret itdüklerinden ḡayrı mülk cāriyemi anamdur diyü elümden daḥı almaḡ isterler. Baña olan zulm dünyāda bir kimseye olmış degüldür” diyü bulduḡı mühmelātı söyledi. Pādişāh-ı ‘ādil döndi, ḥatununa ḥiṡāb idüp aḥvālin² şordı. Pādişāhla çıḡduḡı günden başına gelen aḥvāli bir bir diyüvirdi. Andan pādişāh-ı ‘ādil kendüsi yüzinden niḡābın ḡötürüp “ol yavi ḳılduḡuñ pādişāh benim. Ḥaḡ te‘ālā sen gitdikden soñra baña daḥı bu vechile iḥsān iyledi. Yine evvelki gibi pādişāh oldum” diyince ḥatun ḥelāliline şarmaşup oḡlancıklar ana ve ata cümleten bir yire gelüp aḡlaşdılar, öpüşdiler, ḳucaşdılar. Ol dem pādişāh emr iyleyüp yahūdi-i bī-dīni muḥkem baḡladılar. Evvelā dilini kesüp³ ba‘de dīvān önünde bir dār iyleyüp⁴ cesed-i ḥabişini erkān-ı devlet oḡa tıtdılar. Mel‘ün çaḡıra çaḡıra cān cehenneme işmarlayup ‘ālem şer ü şurundan emīn oldı. Ve ḥatunını sarāyında şebistānına ḡönderüp evvelki gibi nāz u na‘imle ‘ayş u ‘işrete meşḡül oldı ve oḡullarınun mertebesini arturup her birini bir vilāyete beglerbegi iyledi. Kendü daḥı ‘adl u dādla salṡanata iştiḡāl iyledi. Bu cānibde olan erkān-ı devlet ve a‘yān-ı salṡanat daḥı bildiler ki ḥālā (S75a) pādişāhları olan kimesne evvel daḥı bir pādişāh-ı ‘āli-cāh ve sa‘adet-destḡāh imiş. ḡāyetle ḥazzlar idüp dünyā anlarun oldı. Evvelkiden ziyāde ḥürmet ü iṡā‘at idüp rüz u şeb ḥizmetin itmeḡe meşḡül oldılar. Pādişāh daḥı ehl ü ‘iyāliyle cem‘ olduḡı şükrāniye re‘āyā vü berāyā ortasında ‘adl ü dāda ziyāde ihtimām ḡösterüp bu fāni rüzḡārda birḳaç gün kām-ı dille salṡanat sürdi. ‘Āḳıbet ol daḥı miḥmān-sarāy-ı sipihr-i devvār ve ziyāfetḡāne-i çerḡ-i ḡaddārdan intiḡāl ü irtiḡāl idüp yirine oḡlı pādişāh oldı. Salṡanat birḳaç gün anlarun⁵ ḡānedānunda ḡarār idüp birḳaç günden soñra salṡanat ol ḡānedāndan daḥı teḥī ḡalup bu ḡikāyet şafḡa-i dehr-i nā-pāydārda anlardan yādḡār ḡaldı.

-32-*

Ḥikāyet: Şaḡā’if-i esmār ve resā’il-i leṡā’if-i aḡbārda bu vechile ḡayd u derc olınmışdur ki: Meger zamān-ı evā’ilde şehir-i Zāvel’de bir nigār-ı lāle-ruḡsār ve bir nāzenin serv-refṡār peydā vü āşikār olmuşıdı ki cemāl-i bā-kemālin ḡörende şabr u ḡarār

¹ şoyup: libāsın şoyup P; ²aḥvālin şordı: anun daḥı aḥvālin şordı. Ol daḥı P; ³dilini kesüp: dilini kesüp yalan söyledüḡi için P; ⁴eyleyüp: idüp P; ⁵anlarun: anlarun daḥı P

* Hikāye P nüshasının 29a-30b yaprakları arasındadır.

ve taḥammül ü ihtiyār qalmayup elbette ‘āşık-ı zār ve sergeşte vü bî-ḳarār olmak muḳarrer ü muḫaḳḳaḳ idi. İttifāḳ bu meh-rüy-ı semen-būya bir merd-i şādıḳ cān u dille ‘āşık olup müddet-i medīd tek ü pūyında oldu. Lākin vuşlata mecāl mümteni‘ vü muḫāl¹ olup māh u sāl ‘ömri lāyezāl bu sevdāyla geçdi. Ne deñlü ḫīle itdüyse muḳayyed olmadı. Ve ne ḳadar cidd ü cehd ḳıldıysa derd-i firḳate çāre vü dermān bulmadı. Zīrā her ḳanda gitse zevci yanından ayrılmayup aşla ḡayr ile söyleşmege fırsat bulunmaz idi. Ve bir dem vaşlından mütemetti‘ olmaḡa zamān müyesser olmaz idi. Bir gün ‘āşıkınıñ firāḳle tākati tāk ve küşte-i şemşīr-i iştiyāk olmaḡın nigārīne ḫaber gönderüp “elbette bugün bir ḫīle ile benüm derdüme dermān idüp vuşlata bir çāre itmek gereksin ve illā evvel seni şoñra kendümi şemşīr-i ābdār ile ḳatl itmek muḳarrerdür, aşla bu bābda ‘özrüñ maḳbül degüldür bilmiş olasin” diyüp bî-ḫad tehdīd iyledi. Nigār-ı perī-ruḫşār daḫı gördi ki ‘āşıkınıñ şabra dermānı ḳalmamışdur, vuşlata bir çāre itmezse **(S75b)** beher-ḫāl kendüye zarar yetiştürmek muḳarrerdür. Vāsıta ile ḫaber gönderdi ki: “Yarın şehir ucında olan fülān teferrücgāha gelsün ve bir yirde ağaç ardında pinhān olsun. Bir ḫīle fikrime geldi, ümīddür ki ol ḫīle ile maḳşūd ḫāşıl ve murāda vāşıl olmak müyesser ola.” Merd-i ‘āşık daḫı ricā-yı vāşık ile ol gice şabāḫa dek muntazır oldu. ‘Ale’s-seḫer nigār-ı ‘ālem zevcine yetmiş iki dereden şu getürüp tertīb-i muḳaddemāt iylemege² başladı: “A ḳocacıḡum ḳoḳdan seyre ḳıḳmaduḳ. Faşl-ı bahār geldi, ḫaşra³ baḳmaduḳ. Ne var tenhā senüñle⁴ bir seyre ḳıḳsaḳ, kimsenüñ ḫaberi olmadın şafālar şıḳsaḳ. Bilürsin ḫod rüzḡār fānidür, ‘ömürden kām dehr-i pür-ḳahrdan merām almak lāzım u mütteḫemdür” diyüp ḫadden ziyāde tazarru‘lar iyledi. Ol merd-i sāde-dil ü lā-ya‘ḳıl daḫı n’ola her ne emrüñ varisa baş üzre⁵ diyüp kendü bile seyre gitmege ruḫşat virdi. Ol dem nigār-ı şīrīn-ḡüftār seyr u şafā esbābın müheyyā vü āmāde idüp zevciyle teferrücgāh-ı ma‘hūda ‘azīmet iylediler. İki anda tenhā zevḳ u şafāda seyr u temāşāya meşḡül oldılar. Bu eḫnāda nigār-ı ‘ālem gezerek bir büyük ağaç üzerine ḳıḳdı. Nā-gāḫ aşaḡı cānibe zevcinden yaña nazār itdi.⁶ Ol dem feryāda geldi ki “bre ḫaḳıḳatsiz köfteḫ⁷or nedür bu itdügüñ iş,⁷ zārāfetle fāḫiḫeñi seyre bile getürürsin, ben ağaca ḳıḳduḡum gibi gözüme ḳarşu yaturdup āşıkāre taşarruf idersin. Ben saña fāḫiḫe getürmegi göstereyin senüñ bir vechile ḫaḳḳuñdan geleyüm ki ‘ālemlere mücib-i ‘ibret olsun” diyicek zevci derdmend bu işe ḫayrān olup “behey ‘avrat niçün yabana söylenüp baña yoḳ yire bühtān idersin. Benüm fāḫiḫeden fülāndan ḫaberüm yoḳdur. Dīvāne mi

¹ mecāl mümteni‘ vü muḫāl: maḫal P; ²iylemege: itmege P; ³ḫaşra: ḫaşralara P; ⁴tenhā senüñle: senüñle tenhā P; ⁵baş üzre: baş üstüne P; ⁶yaña nazār itdi: ḫarafa baḳdı P; ⁷nedür bu itdügüñ iş: itdügüñ iş nedür P

olduñ yoħsa ben ĥod kendü ĥälümde tırıyorum. Böyle türrehât söylemenüñ aşlı nedür”¹ dedüginde “ben saña tecähüli göstereyin” diyüp ‘acele ile segirdüp ağaçdan aşağı indi ve indügi gibi derĥâl kocasınıñ şer‘ullāh diyüp etegine yapışdı. “Elbette senüñle kâdiye **(S76a)** varalum. Varmayınca ferāğat itmek yokdur” diyü² külli ıztırāb virdi. “Āĥir behey ‘avrat bilmem ne söylersin, seyre geldikse güneĥkār mı olduĥ. Burada senden ĥayrı ‘avrat mı var ki bulduĥuñ söylersin. Yoħsa şu ağaç iyle midür, üstüne çıkan adamı böyle mi görinür. Gel bu def a sen ağaç dibinde otur, ben çıkarayın³ saña baĥayın göreyin senüñle bir kimse daĥı görinür mi?” diyüp ‘avratı ağaç dibinde koyup kendüsi ağaç üstüne çıkmaĥa yüz tıtdı. Hemān dem ‘avrat oynaşını zarāfetle çağırıp kendü arĥası üzerine yatdı. Ĥerifdür, gelüp ol kınalı ve altun ĥalĥallı topuĥı eline alup yap yap koca kāfir beleñ aşar gibi varup gelmege başladı. Eri derdmend aşağı baĥayın şandı gördi ki ‘avratını da bir ĥerif altına almış, tırmayup varup gelmede. Göñliyle eyitdi: “Gördüñ mi bu ağaç ile imiş. Aşaĥıda olan adam eger er eger ‘avrat elbette birisiyle cimā‘ ider şeklinde görinür imiş. Ta‘accüb nesne olur” diyü bir zamān seyr u temāşā iyledi. Andan şoñra aşağı ĥatunına ĥiĥāb eđüp “gördüñ mi ‘avrat eger ben de sencileyin nāĥisetü’l-‘aql olsam bre ‘avrat seni bir kimse gözüme karşı yaturup cimā‘ idiyor derdüm. Ben de saña sen baña itdügüñ iftirāyı iderdüm. Ammā biliyorum ki bu ĥālet bu ağacuñ ĥāşşa-i lāzimesidür. Aña bināen saña bühtān itmeyüp şāmit ü sākın tıururam” diyü cevāb virdi. Ĥerifdür, maşlahatını görüp muĥāzziyü’l-merām olduĥundan şoñra aldı, yürüyivirdi. Bu ĥile ile iki cānib daĥı maĥşūdına vāşıl oldu. Eri derdmend mestüresinüñ elin eline alup şafā-yı ĥātır ile evine geldi. Nazm:⁴

Dimişdür anı aĥalar muĥaĥĥaĥ

Gidilügüñ başı bönlükdür el-ĥaĥ

Kime kim ola bu bönlük müyesser

Gidilik anda ĥāşıldur muĥarrer

Eger olmasa bönlük dehr içinde

Gidi nā-yāb olurdı şehir içinde

-33-*

Ĥikāyet: Ĥuzāt-ı memālik-i maĥmiye-i Oşmāniyeden birisi ki bu ĥaĥir ile ülfeti ve ĥadimü’l-eyyāmdan ĥaĥĥ-ı muşāĥabeti ve münāsebeti var idi. Naĥl ider ki: Dāru’s-salĥanatu’s-seniyye maĥmiye-i Ĥoşantıniyye’de vāĥi‘ olan **(S76b)** Şırt ĥammāmına bir

¹ aşlı nedür: ne aşlı vardur P; ² deyü: deyü yeminler idüp P; ³ çıkarayın: yukarı çıkarayın P; ⁴ Nazm: Beyt P

* Hikāye P nüshasında 30b-33a yaprakları arasındadır.

gün seherden ğasl lâzım olmağın ‘azîmet itdüm ve câmekânda şoyunup tenhâca bir ħalvete girdüm. Meger ol gün cum‘a günü olup ol gice her kişi ħatunıyla mu‘âmele itmegın ğusl için ol deñlü adam gelmiş idi. Ħammâm-ı mezbûrda igne bırağıcak yir bulunmazdı. Dellâk¹ bir kurna bulıverüp bir cânibine oturdum. Bağdum gördüm ki bir cânibinde dağı bir muhteşem ehl-i ‘ırz şekilli kişi oturur. Lâkin herkes ğuslde ‘acele iderken bu kişi epsem oturmış uyuklar ve gâhî uyhusı arasında sağ kolını bir delüğe şokar şeklinde bir iki iletür getirür. Bir sehl tırur tırur² yine böyle ider. Ben dağı cum‘a zamânı yakın ola diyü ħavfumdan ‘acele ile ğusl idüp çıkup gitmek isterüm. Taş dağı bu kişinüñ elinde. Ol benden evvel oturmağın nevbet dağı anuñ. Bu ortalıkda bir miğdâr şabr itdüm. Câ‘iz ki bir muhteşem kimesne ola diyü uyarmağa da ikdâm idemedüm. Āñir zamân teng olmağın şabra mecâlüm kalmadı. Uyarup “efendi ħazretleri zamân tengdür. Uyanuñ ğusl iderseñüz nevbet sizüñdür, idüñ ve illâ bize icâzet virüñ ğusl idelüm” diyince uyanup “ma‘zûr tutuñ bu gice bir belâya uğrayup uykusuz kalmış idüm. Aña binâen uyumışam” diyicek ben dağı “kâđi misiz yoğsa?” didüm. “Belî siz de kâđi misiz?”³ deđi. Ben de “belî” didüm. “Feemmâ bu gice neden uykusuz kaldıñuz beyân buyuruñ ve gâhî sağ kolıñuz bir yire şokar çıkarır şeklinde eđup bir miğdâr tırurup yine iyle iderdüñüz aşlı ne idi?” diyince birâz zamân dimemek isteyüp ben dağı ibrâm itmekle ħikâyete şürü‘ idüp eyitdi ki: “Ben bir kâğiyem. Ħâlâ bunda ‘avâriz aqçası getürmişidüm ve benüm dağı birkaç biñ aqça ħaraçlığım var idi. Bir gün ħâtıruma geldi ki bâzâzistâna varup bir câriye şatun alup⁴ odama getürüp İstanbul’dan gidince hem lâzım olan ħizmetüm ide ve hem gice ile firâşımda yata. Câ‘iz ki hengâm-ı pîride bir iş başarup birkaç gün gidinceye dek zevk idem, soñra yine kâğiluğa gidem. Kalkdum bazâzistâna vardum. Gördüm ki bir zîbâ uzun boylı gül yañaqlı la‘l tudaqlı elâ gözli şîrîn sözli (S77a) câriyeyi bir dellâl bey‘ min yezîd idüp gezdindirir. Kaçan ki mezbûre câriyeyi gördüm, ğâyetle begendüm ve şâhibiyle bazarlaşup şatun aldum. Lâkin câriye şâhibi “ben câriyemi min külli ‘ayb şatarum” didi. Ben dağı zâhirde ‘aybını göremeyüp mağrûr oldum. “N’ola min külli ‘ayb aluram ” diyüp cümle ‘uyubıyla bâzâr itdüm. Aqçasın virüp câriyeyi eve getürdüm. Şoyundu, cân u dille ħizmete başladı. Ağşam oldu, öñümüze ta‘âm getürdi, yidik, şükürin dedük. Ba‘de bir sehl muşâħabet itdükden soñra yatsı bañladı. Kalkdı, döşek birağdı. Şoyunup döşege girdük yâd bâldür der, beher-ħâl muqavvi olmayıcak degül bir def‘a şafâya meşğül

¹ Dellâk: Hele dellâk P; ²tırur tırur: tırur P; ³kâđi misiz yoğsa didüm. Belî siz de kâği misiz: efendi kâği misiz P; ⁴alup: alam P

olduğ. Andan bir miqdâr uyumağa müteveccih oldum. Anı gördüm ki beni dürterek uyandırdı. “Nedür?” didüm. “Efendi, bizden hazz aldunuz mı? didi. Belî didüm.¹ “Biz de hazz itdük.² Ya niçün şöhbete meşğul olmayavuz, ‘ömrümüz uykuyla geçirevüz” didi. Ben dağı hicâbımdan n’ola diyüp her ne hâl ise cidd ü cehd itdüm. Bir def a dağı mübâşeret itdüm.³ Ammâ pîrlük za‘ fı bedenime te’sîr idüp⁴ bir zamân uyudum. Böyle mülâhaza itdüm ki bir dağı ‘ömrüm olduça cimâ‘a mübâşeret itmeyem ve ‘avrat kısmından hazz gösterüp Kütâhiye yolını koyup Amasya yolına⁵ gitmeyem. Bir sâ‘ atden soñra anı gördüm ki cāriye beni uyardı ve “efendi yeter uyuduñuz kıatı çok şabr itdük⁶ kalkuñ kerem idüñ yine mu‘âşerete meşğul olalum” didi. Kaçan ki bu sözi işitdüm gâyetle bî-ñuzur olup “behey cāriye ben altmış beş yaşında bir pîr-i za‘ ifüm. Bu kadar etdügüm dağı kerâmetdür. Sen dedüğüñ kudret ve kuvvet tâze yigitlerde olur, pîrde⁷ olmaz. Şimden soñra beni uyarup⁸ zahmet virme artuğ cimâ‘a kâdir degülüm” didüm. “Efendi sen bahillik itme epsem tur ben âlet-i ma‘ hūdeyi harekete getirüp işimi becerirüm, aşla kendüñ muqayyed olma” diyüp hâdişeyi eline aldı ve öte berü kımıldadup şoqup zarūrî ‘ākıbet fı’l-hâl benüm hîz harekete getürdi. n’iylediyse iyleyüp yine bir def a dağı mücâma‘at itdük. İgende⁹ murâdca olmadı. Her ne hâl ise ferâgat itdükden soñra “işde aħşamdan berü (S77b) üç oldu. Şağın beni bir dağı uyandırayın dime yoħsa senüñle aħvālümüz bir dürlü dağı olur benüm tākātım tāk oldu. Hergiz cimâ‘a mecālüm kalmadı” diyüp yüzüm dīvârdan yaña dönüp yatdum, uyudum. Bir sâ‘ at geçmedin ardumda bir hiss ü hareket peydâ oldu. Arduma¹⁰ baqđum gördüm ki cāriye ayağ üzere kalkmış, başum ucında dīvârda bir kılıç aşılı tururdu. Ol kılıcı kınından çekmiş çıkarmış eline almış. Ol dem götüme bir depme başdı. Tarup turıgeldüm “nedür, n’iylemek istersin bu kılıcı niçün elüñe aldun” diyince eyitdi ki: “Bil ve āgâh ol ki benüm cimâ‘a şabrum¹¹ yoğdur. Cū‘u’l-kelb marazı gibi her zamânda cimâ‘ itmeseler ıztırâbumdan helâk oluram . Bir laħza kıatlanmağa ihtiyârum yoğdur. Beni min külli ‘ayb şandıqlarınıñ dağı aşlı budur. Aħşamdan berü murâdumca baña bir cimâ‘ itmege kâdir olamadun. Benüm külli ıztırâbum vardur. Ya kalk baña yine cimâ‘ iyle yâñud elümdeki kılıç ile saña bir kılıç ururam ki Rüstem-i dâstânlar begene. Benüm

¹ Belî didüm: Belî itdük didüm P; ²itdük: itdük çün siz hazz itdünüz, bir laħza itdük P; ³mübâşeret itdüm: mübâşeret idüp mücâ‘amat itdüm P; ⁴te’sîr idüp: te’sîr idüp bir mertebe-i mecâl ki tākātüm tāk olındı, andan yüzüm ğayrı cânibe döndürüp P; ⁵Kütâhiye yolını koyup: -S; ⁶kıatı çok şabr itdük: şabr kıatı çok P; ⁷pîrde: pîrlerde P; ⁸uyarup: uyandırıp P; ⁹İgende: Lâkin igende P; ¹⁰Arduma: Gözüm açup arduma P; ¹¹şabrum: aşla şabrum P

‘avratluğuma bakma. Erkek arslan¹ dişi arslan dağı arslandır” diyüp üzerime hücum iyledi. Kılıcı elinden almağa dağı kuvvet yok p̄rlik belâsıyla t̄uruşmağa dağı kudret yok. Tazarrū² idüp yalvarmağdan ğayrı dermân bulımayup didüm ki “ey cāriye niçün böyle serkeşlük idersin ve nā-ma‘kūl t̄arīka gidersin. Ben hod saña k̄ādir olduğum kadar hizmet itdüm. Ol nesne ki mümkün idi z̄uhūra geldi. Öldürürseñ² dağı artık cimā‘a kudretüm³ yokdur. Luṭf u iḥsān iyle, bu gicelik şabāha dek şabr iyle, şabāh karībdir. Yarın ben İnşaallāhu te‘ālā bir tedārük iderüz. Senüñle nān u nemek yidük, bizüm qanımuza girmek kaşd iyleme ḥayr itmezsin” diyürek ‘avratdur yumuşatdum. Ammā kılıcı dağı elinden k̄omadı. “N’ola saña kaşd itmeyelüm. Feemmā baña t̄aşra oğlanlardan birini çağır baña gelüp⁴ şabāha dek hizmet iylesün” didi. Ben eyitdüm: “Ölmek ḥod bu didigüñ nesneden evlādur. Fi’l-cümle ğayreti olan ölümünü iḥtiyār ider, bunu itmez. Lākin benüm fikrime bir nesne geldi. ‘Acabā şabāha dek iktizā geldükçe maḥall-i ma‘hūda qolımı şoqsam çıkarsam mümkün degül mi?” didüm. İşidüp ğayetle **(S78a)** fikrümü begenüp n’ola didi. Kılıcı döşek altına şoqup üstüne yatdı. Ben dağı sağ qolımı dirsegüme dek şığayup maḥall-i ma‘hūda şoqup çıkarmağa başladum. Gāhi uyḥu alurmuş ve hizmetde ihmāl vāki‘ olurmuş nā-gāh beni uyarmağičün bögrime bir dürtüş dūrter idi ki hemān uyanup⁵ yine ‘acele ile qolımı şoqup çıkarmağa başlar idüm. Bu belāyla şabāh oldu. Hemān te’ḥīr itmeyüp yine bazāzistāna gönderdüm. Alduğumdan biñ aqça eksüğe virdüm. Bu gice uykusuz qalmağın qurna başında otururken uyuyup ve şoqup çıkarmağa mu‘tād olmağın uyḥum arasında yine ol vaz‘ı idermişüm. Ma‘zūr buyuruñ ki evvelki vāki‘ ḥāl ve celiyye-i maqāldür, bir bir cenābuñuza taqrīr olındı” diyüp çıkdı gitdi. Nazm:⁶

Rivāyet böyledür ḥayru’l-beşerden

Ki ‘avrat kısmı t̄oymaz hiç erden

Verilmiş anlara şevq u muḥabbet

Çekerler anuñcün niçe mihnet

Naşīb almışdur çün lezzetinden

Elem çekmez t̄oğurmaq zahmetinden

¹ Erkek arslan: Erkek arslan arslan ise P; ²Öldürürseñ: Şimden soñra öldürürseñ P; ³kudretüm: qābiliyet P; ⁴gelüp: gelsün P; ⁵dürtüş dūrter idi ki hemān uyanup: dürtüşdürüp uyarup ben de hemān P; ⁶ Nazm: Beyt P

-34-*

Hikâyet: Serlevha-i hâtır-ı defâtirde tahtîr ü tahtîr olınan le'tâ'ifdendür ki: Nağkaş Maḥmūd nâm bir merd-i şâhib-i ihtîşâm eydür: Bir gün ḥammâma vardum. İttifâk cum'a günine râst gelmegin ḥammâmuñ her ḥalvetinde keşret ve her ḥurna başında izdiḥâm-ı bî-nihâyet vâқи' olmuşıdı. Kimesneye ğusl idüp gitmege ruḥşat müyesser olmazdı. Ben daḥı ḥammâmuñ cümle cevânibini gezerek bir ḥurnaya râst geldüm. Gördüm ki müzâḥamesi ḳati çok degül. Nevbetle sâ'irlerinden tezce çıḳmaḳ ḳâbil gelüp şaff-ı n'âlda oturdum. Üsti yanumda bir semüz muḥteşem adam oturur. Ḳıyâs itdüm ki ya mevâlıden veya vüzerâdan ola. Nevbet buña gelüp şaff-ı n'âlda yunmağa başladı. Ammâ ziyâde âheste tutup bir mertebe oyalandı ki ta'bir'e ḳâbil degül. Benüm ḥod 'acelesi lâzım bir maşlaḥatum daḥı var idi, söylemege iḳdâm idemedüm. Eni ḳonu ol ḳadar yundı ki inşâfdan aşdı. Baḳdum, ḥurdum, söylemedüm. Cum'a namâzınuñ zamânı oldı, maşlaḥatum da fevt oldı. Cum'a namâzı da gitdi, n'ıyleyeyin gönülden sögerek hele ben de yundum. Taşra câmekâna çıḳdum. Baḳdum gördüm ki ol baña **(S78b)** cefâlar idüp söyleyemedüğüm muḥteşem kişi bir yahûdi imiş. Gördüğüm gibi bir mertebede bî-ḥuzûr oldum, dinilmez.¹ Maşlaḥatum fevt olup cum'a namâzın ḳılmamağa bâ' iş bir yahûdi olduğına ḥadden ziyâde elem çekdüm. Bu kez naşb-ı nefis itdüm ki şimden gerü² ḥammâmda bir semüz kimseyi görsem yahûdidir diyü ḥükm idüp aşla tevâḳḳuf iylemeyem. Belki ḳolından çeküp yabana atam. Bu fikir üzerine bir gün yine ḥammâma vardum. İttifâk yine ḥammâm ğâyetle keşret üzerine idi. Yunmağa bir yir arayup gezerken gördüm ki bir ḥurnada yine bir semüz etlü canlı kimse oturur. Ḳıyâs itdüm ki yahûdi ola. Muḥkem³ ğazab eḍüp "ḳalk bre köpek!" diyü üzerine hücum itdüm. Yüzüme baḳup güldi, hiç ḥınmadı. Güldüğine daḥı beter elem çekdüm. İstedüm ki ḳolına yapışup çeküp ḳaldırıp atam. Anı gördüm ki yidi sekiz altun üsküfli ḥizmetkâr iḳerü girüp birinüñ elinde bir câm 'anber şarâbı gelüp ol kimesneye şundılar. Hemân dem cân başuma şırayup bir ḥâlete vardum ki ödüm şıdayazdı. Ol devletlü câmı almayup benimçün aña virün diyü işâret iyledi. Getürdiler, câmı elüme şundılar. Hezâr dürlü ḥacâletle câmı elüme aldum. Çöküp edeble içdüm. Andan alup kendüler de içdi. Âḥır ğayra mecâl ḳalmayup ḳalkdum, dizin öpdüm. Söyleşerek bir

* Hikâye P nüshasının 213b-214b yaprakları arasındadır.

¹ oldum, dinilmez: oldum ki dinilmez P; ²şimden gerü: şimden şoıra P; ³Muḥkem: Yanına vardum, muḥkem P

miḳdār hacāletüm zā'il oldı. Bundan evvel başuma gelüp¹ vāḳi' olan ḳāziyyeyi diyüvirdüm. Vāfir güldi, andan yıḳanup çıḳdı. Ben daḳı ardınca çıḳdum. Meger ol şāhib-i sa'ādet āsitāne-i² 'alīyede bi'l-faşl baş ḳapucıbaşı imiş. Taşrada daḳı beni yanına da'vet idüp ḥadden ziyāde luḫf itdi ve evlerine alup gitdi. Bu laṭīfeyi ḥikmeti Loḳmāndan diyüp baña naḳl itdürüp yārāna mūcib-i meserret olurdu. Feemmā ol hacālet benden³ zā'il olmadı. Mādām ki anları görürdüm, külli hacālet çekerdüm diyü naḳl iderdi.

-35-*

Hikāyet: Zembāre yārāndan birisi meger dīvārber ḳoñşısunuñ ḥatunına mā'il olup gördükçe germ olurdu. Lākin yaḳın ḳoñşısı olmaḡın söylemege utanurdu. Bir gün kendü ḥatunı ḥammāma gidüp evi tenhā ḳaldı. (S79a) ḳoñşısunuñ daḳı eri bazara gidüp bu cānibde 'avrat daḳı tenhā ḳaldı. Zembāre bu ma'nāyı bilüp 'avratı şayd itmek sevdāsına düşdi. Meger bu iki ḳoñşısunuñ ortasında bir taḫtadan perde çekilmişdi. Zembāre ol perde ardına gelüp ḳoñşısına “Aynī ḳadın” diyü çağırdı. Ol daḳı “ne dersin ḳoñşı” diyüp ol perde yanına geldi. Meger anda bir taḫtada budak yiri olmaḡın delinmişdi. Ol dem 'Aynī ḳadına bir bahāne zıkr iyledükden şoñra yap yap derdin dökmege başladı. 'Aynī ḳadın ḥod bir naḫsend-i cihān āfet-i devr⁴ imiş. Zembārenüñ evzā'ını görüp göñlinden muḫkem incindi. Lākin zāhiren mülāyemet gösterüp emrine rām olmaḳ şeklini gösterdi. Bu daḳı murādı ḥāşıl itmegi muḳarrer bilüp izlemege başladı. 'Avrata “elbette gel bu cānibe ev tenhādur” didi. 'Avrat daḳı “varmaḳdan benüm de ḥazḫum vardur. Ammā erim bazara gitmişdi, gelmelidir. Yoḳsa varırdum” didi. Ol dem zembāre eyitdi: “Benüm sulṭānum ne varsın murād idinüp beni ḥākden getürmek cā'iz ise delüklü taḫtanuñ delügi muḳābilinde ṫurup maḥall-i ma'ḥüdi yaḳın getür. Ben daḳı bu delikten ḳāziyye-i ma'ḥüdeyi şoḳup tır-i maḳşüdü nişāne ergörelüm. Bu ṫarıḳla senüñle bir 'ālem idelüm.” 'Avrat daḳı evvelā bir uzunca çuvaldız ḥāzırlyayup ba'de “n'ola imdi ben delüğe muḳābil geldüm. Sen daḳı āleti şoḳ” diyüp bu daḳı şoḳup ālet⁵ öte cānibe çıḳduḡı gibi 'avrat nişānlayup def'i bir çuvaldız başup çuvaldızuñ ucu dört barmaḳ öte cānibe çıḳduḡı gibi ḥādişeyi delükden içerü çekmege imkān ḳalmayup çuvaldız māni' oldı. Arḳurı gelüp içerü çekmekden ḳaldı. Ḥerif āh idüp feryāda başladı. Biraz söḡüp gördi ki ḥādişeyi çeküp alamaz, yırtılır, zārūrī yalvarmaḡa başladı: “Kerem luḫf iyle 'Aynī ḳadın sen benüm itdügüm itme. Çuvaldızı

¹ gelüp: gelen P; ²āsītāne: aṫabe P; ³benden: aşla benden P; ⁴devr: devrān P; ⁵ālet: ālet-i ma'ḥüde P;

* Hikāye P nüshasının 33a-34b yaprakları arasındadır.

çıkar, beni hālāş iyle” diyü hâdden ziyâde tazarrû‘ lar itdi, müfîd olmadı. Ol dem ‘avrat eyitdi: “Bre civâne merg koñşılar olavuz. Erümle bunca yıllar¹ tuz etmek yirsin. Nân u nemek haqqını böyle mi gözedürler. Başdan sen benüm fâhişelügüm (S79b) kimden işitdüñ ki baña böyle vaz‘ itdüñ. Billâhi’l-‘azîm ol çuvaldızı erüm gelmeyince çıkarmam. Gelüp görsün ki ne maqûle adamlı muşâhib olurmuş.”² Kaçan ki bu sözi işitdi, zembârenüñ gözine ‘âlem karañlık olup hayâtından ümîdin kesdi. Biraz dağı tazarru‘ itdi, çâre olmadı,³ kazâyâ rızâ virüp tırdı. Meger ‘avratuñ eri dağı bazarlığını görmüş. Çok zamân eglenmeyüp evine geldi. Fi’l-hâl⁴ ‘avratı karşı varup eyitdi: “Koca siz fülân koñşı ile bunca yıllardır tuz etmek yiyüp ancak içdigüñüz ayru giderdi. Bugün evin tenhâlayup ve benüm yalnız kaldığımı bilüp⁵ tahta perdenüñ ardından baña ‘arz-ı muhabbet iyledi ve hâdişesin delikden şokup olmaz tama‘a düşdi. Ben dağı arkurıdan çuvaldızı hâdişesine⁶ geçürdüm. El-ân tahta ardında kalmışdur.⁷ Şu bıçağı al ve kendü elüñle dibinden kes” diyince herif evvelâ sözine inanmadı. Ba‘de inanup bıçağı eline aldı ki dibinden kese,⁸ zembâreyi hâdım iyleye. Yine biraz fikr idüp bıçağı elinden bırakdı. “Bir zâlim nân u nemek haqqını bilmeyüp böyle kabâhat itmiş. Anuñ kendüye hicâbı yeter. Var sen çuvaldızı çıkar, ben bir dağı anuñ yüzün de görmeyeyüm” diyüp kendü bu bâbda şabr itmegi revâ gördi. ‘Avrat dağı gelüp bir dağı koñşı tarafına hıyânetle bakmamağa vâfir and u şart virüp çuvaldızı çekdi çıkardı. Zembâre bi-çâre⁹ hâdişesin çeküp inleyürek cerrâh dükkânına gitdi. Birkaç kerre varup gelüp timâr itirdi. Çuvaldız yâresine belâlarla oñaldı. Bu hâli zembârenüñ hatunı dağı işidüp erinüñ yüzine tükürdi. Âhir zembârenüñ ol maħallede qarâr itmege mecâli kalmayup evin şatdı. Varup bir ğayrı maħallede oldu.¹⁰ Lâkin çuvaldız laţifesi ‘âlemde meşhûr olup işitmedük kimesne kalmadı. Miskîn¹¹ ölinceye dek hacâletden kurtulmadı.¹²

-36-*

Hikâyet: Aħbâb-ı kadîmiden birisi böyle naql iyer ki: Bir zamânda Rûmeli cânibinde vâki‘ olan köylerüñ birinde bir herifüñ lâle-had serv-şad gönce-leb sîb-ğabgab perî-ruhsâr şîrîn-ğüftâr bir kıızı peydâ oldu ki hüsni ü cemâlini gören ‘aşık olup mecnûn gibi dîvânesi olurdu. (S80a) Gitdükçe etraf-ı memâlikde hüsni meşhûr olup bir mertebe şöhret tıtdı ki ‘âlemler vaşlına tâlîb oldu. Niçe¹³ yirden isteyü geldiler, nigâr-ı

¹ yıllar: yıllardır P; ²Gelüp ... olurmuş: Gelsün, görsün, bilsin ki ne maqûle adamlarla tuz etmek yiyüp muşâhâbet idermiş P; ³çâre olmadı: gördi ki çâre yok P; ⁴Fi’l-hâl: Kaçan ki içerü girdi P; ⁵bilüp: fehm idüp P; ⁶hâdişesine: şaplayup hâdişesine P; ⁷kalmışdur: kalmışdur, âlet-i ma‘hûdı perdenüñ berü yanındadır P; ⁸dibinden kese: gele dibinden tuta kese P; ⁹bi-çâre: zavallı P; ¹⁰oldı: ev aldı P; ¹¹Miskîn: Zembâre miskîn P; ¹²kurtulmadı: hâlâş olmadı P; ¹³Niçe: -P

* Hikâye P nüshasının 34b-37b yaprakları arasındadır.

lâle-ruhsâr rızâ virmeyüp fikr iderdi ki varduğı kimesne kendü gibi erbâb-ı hüsn ü cemâlden olmayınca rızâ virmeye ve ruhsâr-ı zîbâsı güllerden oranı ber-hâr ve hüsn-i kâmrânlık idüp dermeye. Bu eşnâda meger bir dilâver yigit peydâ olmuşıdı ki arkasın yire getürür kimesne yoğıdı. Güreşde ğâlib olıraq döğüşde dağı ğâlib oldı. Giderek adam öldürmege ve haşmından intikâm almağa başlayup birkaç günden harâmîliğa heves iyledi. Varduğça fesâdı ziyâde olup yollar kesmege başladı. Dilâverlikle ol deñlü şöhet¹ tıtdı ki herkes qorqar oldı. Ol mertebeye vardı ki her qanda bir güzel hatun işitse, güpegündüz görevarur, taşarruf iderdi. Eger zevci eger² akrabâsı men³ itmege kâdir olamaz idi. İttifâq bir gün bu harâmîniñ meclisinde ol nigâruiñ hüsn ü cemâlini söylerler ve anı nigâr-ı ‘âleme qulağdan ‘âşık-ı şūrîde iyerler. Kimsenüñ³ haberi yoğıken bir gice qalkıp nigâruiñ evine vardı ve âşikâre babası anası yanından eline⁴ yapışup qaldırdı. ‘İnâd ideyin şandı, tîğ-i âbdâr çıkarup havâle iyledi. Qız dağı cân qorkusundan tâbi⁵ olup bir hâli eve vardı. Cebren ve qahren yaturup taşarruf iyledi. Şabâh yakın olduqda qalkıp gitdi ve “ben her gice gelüp senüñle yaturın. Zinhâr ya qaçayın diyesin veyâ qatle qaşd idesin⁵ ve babañı ve anañı belki cümle akrabâñı tîğ-i âbdâr ile helâk idüp evlerüñüz dağı âteşe yaqaram”⁶ didi. Nigâr dağı babası ve anasıyla bir yire gelüp müşâvere iylediler. İstedi ki kendüsi zehriyiye. Anlar rızâ virmediler. ‘Âqıbet böyle mülâhaza itdiler ki birkaç gün şabr idüp ol zâlimüñ bir vechile⁷ helâkine sa⁶ y ideler. Harâmî dağı her gice bî-baq gelüp gitmege başladı. Ammâ bunlar dâ’imâ def⁸ itmek tedârükünde idiler. Bu eşnâda qaşabanuiñ qâdisi yeñilenüp Qara Qâdi dirler bir qâdi geldi. Meger bu qâdi sũhteligi zamânında levendlikler⁸ itmiş bir dilâver herif imiş. Bir gün meclisinde nigâruiñ aqvâli söylenüp **(S80b)** bir harâmî-i bî-baq taht-ı kazâsında böyle âşikâre qabâhat itdügi söylendi. Qâdi ğayrete gelüp hâdden ziyâde bî-huzür oldı. “Niçün bunu qatlı iylemezler” diyü “ğâyetle gürbüz dilâver mel⁹ündür, haqqından kimse gelmege kâdir degüldür” dediler. Allâhu te‘âlâ ‘inâyet ide diyüp tınmadı. Ammâ taht-ı kazâsında böyle münkîr olduğına rızâ virmeyüp niyyet itdi ki bir gice haber alup añsuzdan vara, kendü eliyle ol mel⁹ unı qatlı idüp qılıcını ‘arş üstüne aşı. Ammâ buña müte¹⁰ allıq aşı kimseye haber söylemedi. Bir gice bir tariqla haber aldı ki ol harâmî bu gice yine gelmişdür. Hâlâ⁹ nigârile hem-pehlüdür. Hemân dem bismillâh diyüp¹⁰ yirinden qalkdı ve qılıcını belinden¹¹ quşanup nigâruiñ evinden yaña revâne oldı.

¹ Şöhret: nâmi şöhet P; ²eger: -P; ³Kimsenüñ: Kimesnenüñ P; ⁴eline: nigâruiñ eline P; ⁵katle qaşd edesin: katlüme qaşd edesin seni P; ⁶yaqaram: ururam P; ⁷vechile: tariqla P; ⁸levendlikler: niçe levendlikler P; ⁹Hâlâ: -P; ¹⁰bismillâh deyüp: bismillâh niyyet-i ğazâ deyü ve qaşd-ı kâdir deyüp P; ¹¹belinden: beline P

Yanınca hizmetkâr dağı almadı. Menzil-i maşşuda gelüp kapuyı bir tarīkla açup¹ içerü girdi. Gördi ki tam altında bir kimesne yatur, götine bir depme urdı. Ol kimesne dağı kalkup oturıdüşdi. Nedür sen kimsin diyince ben Qara Qādiyem, kızuñı güçle taşarruf iden gidiyi öldürmege geldüm didi. Hemān dem qoca derdmendüñ cān başına şıçrayup “hay meded efendi, o sen dedüğüñ herif degüldür. gāyet bahādır zālimdür. Sencileyin yüz adam olsa yanına varmağa qādir degüldür” didi. Qara Qādi dağı “herzeñ söyleme, sen beni bilmezsin. Hemān gidi nirede yatur baña² göster” diyince qoca ditreyerek yirinden kalkup herifle kızuñ yatduğı evi gösterdi ve kapuyı bildügi gibi³ açıvirdi. Qara Qādi dağı bī-baq içerü vardı.⁴ Gördi ki kız dağı herif dağı uyur. ‘Alemler ağıyardan hāli bir kat istedi ki herifi uyğuda iken bir qarbla tamām iyleye. Yine fikr⁵ itdi ki gāfil iken adam öldürmek merdlik degüldür. Şoñra işidenler eger anı uyur bulmasa bu kimse⁶ yanına mı vara bilürdi diyeler, benüm bahādırlıgum ma‘lüm olmaya. İmdi lāzım olan oldur ki haşmı uyarup gāfil iken qaşd itmeyem diyüp ol dem cān u dille⁷ bir na‘re urup “bre mel‘ün-ı ebedī ve maṭrūd-ı semedī kalk kılıcuñ elüñe al. Bu gice senüñle erenler meydānında ceng itmege geldüm” diyince herifdür yuqaru kalkdı, kılıcın (S81a) ‘acele ile⁸ eline alup “gel imdi seni bunda ecelüñ getürmişdür” diyü Qara Qādiye bir kılıç havāle iyledi. Qādi dağı dilāverligi sūhteligi zamānında öğrenmişdi. Ferācesini qolına tolayup siper yirine şunıvirdi. Harāmīnūñ⁹ kılıcı inüp ferāceyi şındı gibi biçüp yire dökdi. Bu dağı haşmuñ kılıcını şavduqda istedi ki kendü de kılıcıyla hamle iyleye. Haşmı hemān Qara Qādinūñ üzerine sürdi, kılıcı elinden birağup¹⁰ muhkem şarıldı. Ayrık kılıçla hamle qayusı qalmadı. Gāh ol qādiyi yire urdı, gāh qādi anı yire urdı.¹¹ Evüñ içinde birkaç def a altı üstlü oldılar. Āhir qādinūñ bir qolını altına alup qañırdı, üstine yatdı. gāyet mel‘ün kuvvetli¹² olmağın qādi çekegördi, qolını altından alımadı. Āhir yatduğı yirden kıza çağırdı. “Bre kız ne şurursın, kalk baña sen dağı¹³ yardım iyle yoğsa şoñra şağ qalursam seni şaçuñdan aşaram” deđi. Kız dağı qorqaraq yirinden kalkdı ve ol zālīmüñ ayağını qaķıverüp qādinūñ elini qurtardı. Qādinūñ eli qurtulduğı gibi kuvvet iyleyüp harāmīnūñ üzerine çıqdı ve eşek quyruğı gibi şağalın eline tolayup ayruq şarvandurmadı ve iki elin diz urup ardına çevirdi ve kız dağı gelüp bir sicim getürdi. Ol dem yardumlaşup harāmīnūñ iki elini qafasında muhkem bend itdiler. Şöyle bağladılar ki bir anda barmaqları şişüp her biri bir hıyara döndi. Getürüp¹⁴ evüñ orta direğine şardı. Andan kıza var babaña gel de diyüp gönderdi. Kız dağı babasına varup

¹ açup: açdı P; ²baña: anı P; ³gibi: üzre P; ⁴vardı: girdi P; ⁵fikr: bunu fikr P; ⁶bu kimse: -P; ⁷dille: dilden P; ⁸kılıcın ‘acele ile: ‘acele ile kılıcın P; ⁹Harāmīnūñ: Herifūñ P; ¹⁰birağup: yire birağup P; ¹¹gāh qādi anı yire urdı: -P; ¹²mel‘ün kuvvetli: kuvvetli mel‘ün P; ¹³sen dağı: sen de P; ¹⁴Getürüp: Getürdi P

herifün tütüldüğü haber virdi. Koca gelicek Kara Kâdi var köyliye haber it gelsünler didi. Koca varup gice içinde cemî'an köyliye haber virdi. Gelüp ol harâmîyi direge şarılı bulup elinden şikâyetler idüp dülbendlerin yire urdılar. Her biri bir dürlü zulmün rivâyet idüp itdüğü evzâ'-ı kabîheyi hikâyet itdiler ve “efendi hazretleri eger sen bunı koyvirürseñ cemî' mizüñ evini oda yaqup cümlemizi kırsa gerekdür. Kerem iyle, bunuñ aqçasına şarqup şaliverme” diyü dülbendlerin yirlere **(S81b)** urdılar. Her biri bir dürlü zulmin rivâyet itdiler.¹ Kâdi dağı “bre muhmel köfteğ'orlar, söyledüğüñüz sözi insân söyler mi? Ben başum ortaya qoyup bu maqûle zâlimi haberüñüz yoğiken ele getürdüm, orta direge şaraqodum. Bu mertebeden şoñra anı kim şaliverür. ‘Abeş sözi koñ, benüm muhkem uyqum var, uyuram. Siz oturuñ, şabâha dek evimüñ bekleñ, şabâh n'iyleyeceğim bilürem” didi. Kara Kâdi bir pâre uyudu. Köyli şabâha dek ol diregi tolayı alup beklediler. İrtesi ‘ale's-şabâh Kara Kâdi ata² binüp ve herifün boğazına ip taqup eli bağılu cigeri tağılu yalın ayak idüp yürüyivirdi. Yolda ayakları qara çalı dikeninden pâre pâre oldu. Her dikenini başdıqça acısı depesine çıkardı. Hezâr dürlü ‘azâbla qonduğı menziline getürüp münâdilere nidâ itdürdi. Bugün fülân harâmîyi siyâset iderler. Temâşâsından hazzeden hâzır olsun didiler. Andan şoñra öküze bindirüp kaşabayı gezdürdükdün şoñra tahte'l-çal'asında derisin yüzdürüp kendüyi bir cânibde ve derisin bir cânibde³ otluqla toldurup qazığa urdılar. İşidenler gelüp ğazâ qutlı olsun diyü gelüp qâdinuñ elini öpdiler. Qılıcuñ ‘arşda aşıldı diyü taşsinler itdiler. Nigârînuñ babası anası dağı gelüp qâdinuñ hâk-i pâyine yüzler sürüp cenâb-ı Haqqa şükürler iylediler. Nigâr-ı lâle-ruhsâruñ dağı bu bâbda ‘özr-i kavîsi var idüğüni bilüp ta'yîb itmediler. Bir müselmäna helâllığa virüp bu fenâ dünyâda anlar dağı birkaç gün ‘ömür sürüp ‘âkıbet vefât itdiler. Bu şîrîn hikâyet anlardan şahîfe-i rûzgârda yâdgâr qaldı.

-37-*

Hikâyet: Budun serhaddinde Pesbirim çal'asınuñ dilâverlerinden Muştafa Ağa nâm kimesne bir gün cebe vü cevşen giyüp qustayniçesin eline⁴ alup yanında köçegin dağı bindirüp ğazâ niyyetine revâne oldu. Kâfir köyleri arasında gezerken anı gördi ki oniki nefer⁵ gök demüre ğarq olmuş kâfir öñine çıkageldiler. Ol dem **(S82a)** Muştafa Ağa köçegine bakup “oğlan n'iyleyelim bunlarla toquşmaqdan ğayrıya çäre vü dermân qalmadı. Anlaruñ aşıl istedükleri benem. Sen evvelâ nîzeñi toğruldup hamle iyle.

¹ deyi ... rivâyet itdiler: didiler P; ²ata: atna P; ³ve derisin bir cânibde: -P; ⁴eline: -P; ⁵nefer: -P

* Hikâye P nüshasının 214b-220b yaprakları arasındadır.

Câ'izdür ki saña muqayyed olmayup şalivereler. Ben de senüñ arduñca hamle ideyim. Bolay ki gözlerin qorqudup at kuvvetiyle ellerinden halâş olavuz. Ya bâri sen halâş olup şoñra benüm ahvâlimi tedârük idesin” diyüp fi'l-vâқи' köçek önce kâfirlerün üzerlerine at şaldı. kâfirler gördiler ki gelen Muştafa Ağa degüldür, iki bölünüp yol virivirdiler, çıqđı gitdi. Andan yumulup cümlesi Muştafa Ağa'nuñ üzerine düşdiler. Ol dağı bunlarla ol qadar dögüşdi ki aşla tâb u tüvâñı qalmadı. Ālât-ı harbden dağı elinde nesne qalmayup 'âciz ü zebün oldı. 'Aqıbet her cânibden üstüne havâle olup ħ'âh u nâ-ħ'âh atından yıqđılar ve ellerin qafasında bend idüp esîr itdiler. Andan qal'alarına iletüp bir kâfire şatdılar. Efendisi dağı ma'lûm idindi,¹ alduğı esîr Türküñ serdârı² ve dilâveridür. Muħkem bir yirde ħaps idüp bahâsı muqâbelesinde istemez, illâ altıbiñ ħuruş ister. Biri eksük olsa râzı olmaz. Meger bu kâfirün bir zîbâ kıızı var idi ki henüz ħadd-i bulûğa varmamış idi. lâkin bir âfet-i devrân ve maħbûbe-i cihân idi ki rûzgârında nazîri yoğıdı. İttifâq bu kız mezbûr Muştafa Ağa'ya maħbesde gâħ etmek ve gâħ şarâb getirürdi. Gele gide Muştafa Ağa kız ile gerçekden âşinâlık iyledi. Kız dağı aña 'aşkbâzlık idüp³ gitdikçe açılıp ortalık ittiħâd mertebesine vardı. Birgün maħalliyle münâsebet düşürüp Türk vilâyetinüñ şafâsın şerħ iyledi. Kız tamâm meretebe mâ'il olup Muştafa Ağa ile gitmege ta'ahhüd iyledi. Qavli gitdikçe berkişdürdiler. Bu eşnâda efendisi olan kâfire bir cânibe sefer lâzım gelüp esbâb-ı seferi tedârük idüp gezeken⁴ ħapishâneye gelüp Muştafa Ağa'ya eyitdi: “Ben fülân cânibe sefere giderin.⁵ Bahânı tedârük iyle, gelüp seni bulmayayın.⁶ Ve illâ bulursam qatl iderin” didi. **(S82b)** Muştafa Ağa dağı “umaram Allâhdan ki sen de gelüp beni bunda bulmayasın” didi. Kâfirdür, maşlaħatına⁷ gitdi. Andan şoñra Muştafa Ağa kız ile münâsebeti arturdi. Furşat bulduğı zamânda ħapishâne qapusını açivermeği muqarrer qılıp Türk vilâyetine bile gitmeği 'ahd itdiler. Meger Ağa⁸ tütulduğı günden ki eli bilekçikde ve ayakları tırmuqda idi. 'âdet idinmişdi ki ayakları üzerinde bir 'aba eskisi var idi, anuñla örterdi. Bunu murâd idinürdi ki ittifâq bir gün furşat olup ayađındađı⁹ demüri ufatduqda yine 'aba eskisi üzerinde bulına, kimesne ħayâl itmeye. Meger bu maħbesde esîr-i mezbûr ile bir Arnavud yigidi bile esîr idi, bir tırmuqda yaturlar idi. Gâħi Muştafa Ağa İnşaallâhu'l-'azîz¹⁰ ben bugün yarın¹¹ ħalâş oluram, seni bile qurtarayım derdi. Ammâ ol yigit ziyâde qorqâk olmağın muqayyed olmazdı. İttifâq bu maħbesde Antul nâm bir

¹ edindi: edindi ki P; ²serdârı: serdâridür P; ³aña 'aşkbâzlık idüp: anuñla 'aşkbâzlık itmege başladı P; ⁴idüp gezeken: itdi. Giderken P; ⁵giderin: giderin. Gelince P; ⁶bulmayayın: bunda bulmayayın P; ⁷maşlaħatına: çıqđı, maşlaħatına P; ⁸Ağa: Muştafâ Ağa P; ⁹ayađındađı: ayağındaki P; ¹⁰İNŞAALLÂHU'L-'AZİZ: İnşaallâhu te'âlâ P; ¹¹bugün yarın: bir gün P

kâfir esîrleri gözetmeğiçün dâ'imâ hâpishânedede bile yaturdı. Şabâh u ahşam gelüp esîrlerüñ demürlerini görürdi. Bir gicede¹ üç dört nevbet yoqlardı, bir iki nevbet yoqlamağla kanâ'at itmezdi. Bir gice kız hâpishâne kapusınıñ anahtarlarını anasınıñ başı altından uğurlayup² getürdi, Muştafa Ağa'ya viridi. Ol dağı demürlerini açup ammâ yine yirlü yirinde kilidli şeklinde gösterüp ayağı üstüne 'aba eskisini örtmişidi. Ol hâpishâneyi bekleyen Antul nâm kâfir hâpishânenüñ bir köşesinde bir sağrı kelb ile oturup şarâb içerdi. Ešnâ-yı muşâhabetde ol yoldaşına eyitdi: "Dün gice bir vâkı' a gördüm. Meger benüm fülân atum ki muqaddemâ ölmüş idi. Ol sağ imiş, aña binmişüm. Giderken nâ-gâh ayağı sürçüp düşdi, beni dağı düşürdi" diyince Muştafa Ağa işidüp yoldaşına eyitdi: "İnşaallâh³ gidi kâfiri ben katl ider⁴ ve hâlâş oluram ol düşüñ ta' biri budur." Yoldaşı eyitdi: "Meded kerem iyle, kaçmağla muqayyed olma, ben katı korqaram." Muştafa Ağa dağı "bre kağbe zen korqma sen beni hemân du'âdan unutma. Ben kâfiri öldürürüm de **(S83a)** ikimiz senüñle kaçar giderüz"⁵ didi. Bir miqdâr zamândan soñra Antul kâfir şarâb içmekden vazgelüp yoldaşını taşra şalıvirdi ve kendüsi gelüp yağağına giderken esîrleri birer birer yoqladı. Muştafa Ağa'nuñ dağı yanına gelüp demürlerin gördi, ol ayağı üstünde olan 'aba eskisini görüp aldı yürüyivirdi. Varup yirinde yatup bir sehl zamândan soñra hıncır gibi hırdamağa başladı. Meger bundan evvel Muştafa Ağa kızılıcık korusından bir zîbâ odun ağacı bulup yanına kômışdı. Antul kâfir şordukda yuvalanmayayın diyü qodum diyüp cevâb virmişidi. Hemân dem *bismillâhi-r'rahmâni'r-rahîm be- kûriu şeytân-ı la'în u racîm** diyüp niyyet-i hâlîşe ile yirinden kalkdı ve ol odun ağacını eline aldı ve yap yap ol kâfir-i bî-dînüñ baş ucına geldi ve karañlukda tahmînen başını⁶ yoqlayup râstladı. Var kuvvetini bázuya getürüp bir zîbâ kötek başdı ki kâfirüñ başı hırd olup çürük kağak gibi tağıldı. Aşla ses selek belürmedi. Andan hem-râhına⁷ gelüp kâfirüñ başın ezüp⁸ işin tamâm itdüm, gel gidelüm diyüp yoldaşı dağı titreyerek kalkdı. Kapuya gelüp⁹ kilidin anahtarile açdılar, taşra çıqdılar. Meger nigâr-ı 'âlem dağı hâzır u müheyyâ olup tebdîl-i şekl itmişidi. Üç nefer kimesne olup bir sehl yir gitdiler, gitmediler. Meger mağallede bekçi gezermiş, ol dem çıkağeldiler. Ol mağalle qarîb bir dehlîz var imiş, bunlar cân

¹ görürdi. Bir gicede: görüp gözedüp bir gicenüñ içinde P; ²uğurlayup: çalup P; ³İnşaallâh: İnşaallâhu'l-e'az P; ⁴eder: iderüm P; ⁵giderüz: giderüz, kırtuluruz P; ⁶tahmînen başını: başını tahmînen P; ⁷hem-râhına: yoldaşına P; ⁸başın ezüp: -P; ⁹gelüp: geldiler, kapunuñ dağı P

* "Taşlanmış ve lanetlenmiş kör şeytandan esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla..."

atup ol dehlize girdiler. Andan bekçiler “bre Antul bre Muştafa Ağa” diyü birkaç def a¹ çağırdılar, içerüden cevâb gelmedi. “Ne yavuz uyumışlar” diyü geçüp gittiler. Andan bunlar dağı tağ cânibin tutdılar.² Şabâh olmazdan evvel tağa vardılar. Bir şarp yirde ol gün yurdlanup nigâr vuşlatı ‘âlemiyle Muştafa Ağa’ya tağ üsti bâğ oldu. Aşşam olıncaya dek anda yatup aştamdan şoıra yine yola düşdiler. Lâkin ayaklarında olan nekbeyi çalışagörüp ufadamadılar. Yürümege mâni³ olmasın diyü muhkem bellerine bir iple şardılar ve şabâha dek gittiler. Gâh olurdu ki nigâruñ **(S83b)** ayacıkları muhkem ağrıduğı ecilden yire kıomazlardı,³ nevbtle arşalarında getirürlerdi. Bu hâlle gidüp şabâh yine bir ormanda aştama dek karar itdiler.⁴ Ol gün bir taşlık yirde kıondukları ecilden nekbelerini taşla ufatdılar, ayakları bendden âzâde oldu. Muştafa Ağa nigâruñ hâkpâyine yüzler sürüp huzür ile yatdı uyudu. Nâ-gâh ol kıonakda bunlara iki köpek yoldaş oldu. Meger ol yirlerde ‘âdet bu idi ki kıaçan bir kıaçkun kıaçsa gıtdüğü cânibe birkaç köpek şalıverirler imiş. Köpekler anları arayuraş ormanda bulurlardı ve ürmege başlayup sâ’ir köpeklere haber virirlerdi. Anlardan adam kıuyardı,⁵ murâd üzre gelüp kıaçkıını kıutarlardı. Bunlara dağı ol kıonakda iki köpek geldi çatdı. Birisini dögdiler kıodılar, anları dağı kıodı kıaçdı gıtdi. Ammâ birisi ayrılmağa mecâl olmadı. Âhir kıalkdılar, boğazına bir ip kıaçup bir ağaca aşakodılar gıtdiler. Birkaç gün dağı yol yürüdiler. İttifâş bir gün yiyecek nesnelere kıalmadı ve yolu dağı yañıldılar. Giderek yolu bir kıöye erişdi. Ol dem bir herifüñ evi öñine vardılar. “Ev ıssı” diyü çağırdılar. Ev ıssı dağı kııkduğda urdılar, boğazın aldılar. “Bize elbette yiyecek getir ve yol ne cânibe gider, kıulağuzla”⁶ diyüp muhkem and virdiler. Ev ıssı dağı bir kııkdâr yiyecek getirüp biraz dağı öñlerine düşüp⁷ yol gösterdi ve “şüreyyâ yıldızını gözedüp dâ’imâ ol cânibe gidüñ” diyüp kendü evine geldi gıtdi. Bu cânibde bunlar ol menzil⁸ gidüp yolu bir ‘azım kıöye geldi kııkdı. Bir eve kıoğrulduklar. Meger evüñ içinde oniki nefer kıâfir oturup şarâb içerlerdi. Muştafa Ağa⁹ yoldaşlarına eyitdi: “Siz kıapu öñünde biraz kıütürdi ve çatırdı idüñ, içerüde olan kıâfirler sizi¹⁰ on onbeş adam şansınlar. Eger az idüğüümüz bilürler ise bizi kıutarlar bağlarlar.” Bunlar dağı ellerinde olan ‘aşâ bile kıara kıalıları ve dıvârları urup vâfir kıütürdi çatırdı itdiler. Muştafa Ağa kendü “bre ev ıssı” diyü çağırdı. İçerüde olanlar taşrada adamı biraz var şandılar. **(S84a)** Birisi taşra kııkdı. Ol dem boğazın ele aldılar.¹¹ Bize kıulağuzluk ile yol göster diyü sürdiler.¹² Ol dağı

¹ def a: -P; ²tutdılar: tutup P; ³kıomazlardı: kıomayup P; ⁴şabâh yine bir ormanda aştama dek karar itdiler: -P; ⁵Anlardan adam kıuyardı: Anlar da P; ⁶kıulağuzla: kıulağuzluk ile P; ⁷düşüp: düşüp gidüp P; ⁸menzil: menzilden P; ⁹Muştafa Ağa: Ağa P; ¹⁰sizi: bizi P; ¹¹ele aldılar: aldılar P; ¹²deyü sürdiler: deyüp sürdiler, yürüyivirdiler P

bunların önüne düşüp bir menzil kılağuzluk iyledi. Andan öte yol gösterüp ol dağı döndü, öte gitdi. Bunlar dağı giderek diyâr-ı İslâma yakın kaldılar. İttifâk bir gün giderler iken ardlarından bir atlu kâfir geldi, yetişdi. Bunlar dağı anı ortaya alup “nireye gidersin?” diyince, bir Türk sipâhisine resm alup giderüm diyü haber viridi. Ol dem kâfiri atdan indirüp nigârı ata bindirdiler. Giderken nâ-gâh bir köye dağı uğradılar. Meger ol köyde onsekiz nefer Haytuğ kâfiri varımış. Bunları görüp küffâr-ı hâksâr tarafından bahâyyla çıkmış esîrler zannedüp tınmadılar, geçdiler gitdiler. Bu konağdan sonra serhadd-i memâlik-i İslâma erişüp¹ havfdan emîn oldılar. Birkaç günden² sonra Muştafa Ağa memleketine gelüp yârân u ehibbâ ile düğün tedârükine meşgûl oldu. Nigâr dağı günden güne³ güzelliği varduçça dillerde dâstân oldu. Düğün meşâlihi dağı tamâm olup gerdek gicesine üç gün qalmışdı. Lü’bet bâz-ı çerh zir-i perde-i taqdîrden⁴ bir şûret dağı gösterdi ve çehre-i maqşûd verâ-yı nutq-ı kazâ vü kaderden bir şekilde dağı nümâyân oldu. Meger öte cânibden kaçan ki Muştafa Ağa’nuñ efendisi olan kâfir seferden evine geldi, gördi ki mahbesde bekçi koduğı kâfir katl olunmuş ve esîrler kaçmış. Bu cümleden mâ’adâ kızını dağı ayardup alup gitmişler. Bildi ki bu cümle işler Muştafa Ağa’nuñ başı altındandır. Kaçduğundan hep kendü eliyle şakalımı⁵ yoldı gitdi ve kolını dişiyile çindi. Ve yidi gün yidi gice tamâm iyledi. Sekizinci intikâm tedârükine meşgûl olup⁶ müşâvere iyledi. Meger ol vilâyetde bir mürted mel’ûn var idi. Gâyetle haramzâde ve mekkâr u tarrâr olduğundan gayrı bir mertebe dilâver idi ki kılcıncıdan degme bir bahâdır halâş olmazdı. Müselmânlar içinde tutulsa⁷ sünnetli olmağla müselmânum diyü tutulsa⁸ kırtulurdu. Fitne vü fesâd ile ‘âlemde meşhûr olmuşdı. Ol düşmen-i bî-dîn ol mürted-i bed-âyîni da’vet idüp bu hüşûşda başına gelen ahvâli söyledi ve “elbette bu bâbda baña mu’âvenet **(S84b)** itmek gereksin” diyü muhkem ibrâm u ikdâm iyledi. Ve muqâbelesinde hezâr hezâr mâl u menâl-i⁹ bî-şümâr virmeği mültezim oldu. Ol dağı elin başına koyup sefer tedârükine başladı. Tebdîl-i şekl idüp bir gün çıkdı, diyâr-ı İslâma ‘azîmet iyledi. Günlerde bir gün Pesbirim kal’asına gelüp vâşıl oldu. Rümeli gâzileri şeklinde bir köşede konup gice ve gündüz fırsat bekledi. İsterdi ki Muştafa Ağa’yı katl ide ve kıızı bir târiğla uğurlayup yine kâfiristâna iletüp babasına teslim iyleye. İttifâk bir ahşam karañlık olduğu maħalde ol mel’ûn gelmişdi ve bir köşede kimse tuymayup¹⁰ şaklanmışdı. Hikmet Allâhuñdur, Muştafa Ağa ol

¹ erişüp: kadem başup P; ²günden: gün âsûde-hâl olduğdan P; ³güne: güne güzellenüp hüsni bir iken on oldu P; ⁴taqdîrden: taqdîrde P; ⁵kendü eliyle şakalımı: şakalımı kendü eliyle P; ⁶meşgûl olup: başlayup ahbâbıyla P; ⁷ bir mertebe ... tutulsa: -S; ⁸tutulsa: -P; ⁹mâl u menâl: mâli P; ¹⁰kimse tuymayup: kimseye tuymayup P

aḥşam yārān odasında qalmıştı. Aña qaşd itmek müyesser olmadı ammā kız aḥşam ile yatsu arasında¹ ba‘zı mesālihe çıkmıştı. Qazā-yı nā-gehānīdür,² yanında daḥı hizmetkârlardan kimse bulunmadı. Nā-gāh ol mel‘ūnuñ saqlandığı yire geldi. Geçüp giderken hemān dem mel‘ūnuñ gözi ildi. Gördi ki nigār tek ü tenhādur, bir kerre arslan gibi hücum idüp üzerine atıldı. Hay nedür diyince olmayup nigāruñ ağzına destmāl tıkadı ve ellerin kafasında³ bend idüp aldı yürüyivirdi. Ol dem bir laḥza şabr u qarār⁴ itmeyüp atına bindi ve nigārı ardına alup qandasın kāfir vilāyeti diyüp cān atdı. Ol gice şabāḥa dek yürütüp gitdi. Şabāh olduğu gibi yoldan şapup bir ormanda qarār iyledi. Nigārini bir ağaca şaraḳoyup kendü bir miqdār baş yire koyup istedi ki sehl zamān yatup yine yola gire. Lākin emr ḥaḳḳuñdur, mel‘ūn bir uyuyuş uyudu ki taş düşmiş gibi öyleye dek yatdı qaldı. Nigārın şarılı tırduğı yirde cenāb-ı Ḥaḳḳa niyāz u tazarru‘ idüp “ilāhī ve seyyidī çün baña İslām dīnini naşīb idüp seyyid-i kevneyne imān müyesser iyledüñ. Ḥāşā ki yine beni küffāra iletüp keferde içinde maḥrūm u nā-ümīd qoyasın. Muştafa Ağa’yı baña sen yetişdir” diyü tırma niyāz idüp ağlardı. Bu cānibden (S85a) bir kimse⁵ geldi ki aḥşam nigārınle oturup muşāḥabet iylerken taşra çıkdı. Ol vaḳitden⁶ berü gelmeyüp nā-būd u nā-peydā oldu, bilmezüz ḥāl nedür didiler. Muştafa Ağa’nuñ cān başına şıçrayup cāndan geçdi.⁷ Bildi ki bu kışşa küffār cānibindendür. Hemān dem atın egerleyüp egnine ceng āletin ārāste iyledi ve nīzesin eline alup yola düşdi. Giderek at üzerinde gözlerin uyḥu alup Ḥaḳ te‘ālānuñ ḥikmetiyle at yoldan şapdı. Ol maḫlūmenüñ tır-i du‘āsı nişān-ı maḳşūda erişüp Allāhuñ emriyle tā ol mel‘ūnuñ yatduğı yire vardı. Ḥerifüñ atı ırāqdan at şadāsın⁸ işdüp muḥkem tıtdı,⁹ kişnedi. Berüden bunun atı daḥı kişneyüp nā-gāh Muştafa Ağa’yı uyandırdı. Gözin açdı gördi ki yol yañılmış, ne ‘aceb uyumışam diyü kendüsine sögmege başladı ve ‘acabā ol kişneyen at kimüñ iki diyüp atını ol cānibe sürdi. Nā-gāh gördi ki bir ḥerif yatmış ve ayağı ucına bir at bağlamış. Daḥı baḳdı gördi ki ol kendüye dünyānuñ adamlıkların eḳüp ḥalāş u necātına¹⁰ bā‘ iş olan kimesneyi bir ağaca şaraḳomişlar. Qarārı qalmayup benümle bu mu‘āmeleyi iden kimdür diyü at sürince ol mürted mel‘ūn daḥı cān acısıyla yirinden qalkdı ve ḥaşm kendüye qaşd itdügüni tıyup atıñ üzerine geldi. Dilāver mel‘ūnı, bahādırluğuna tayanup Muştafa Ağa’yı bunun gibi tenhā yirde bulduğuna sevindi. Anı bildi ki kendünüñ helākine sebep olıcaḳdur. Hemān¹¹ eyü geldüñ, seni

¹ arasında: ortasında P; ²nā-gehānīdür: nā-gehānī P; ³kafasında: -P; ⁴şabr u qarār: şabr u ārām P; ⁵bir kimse: Çünkü Muştafa Ağa eve geldi, nigār cānibinden bir kimesne P; ⁶vaḳitden: zamāndan P; ⁷cāndan geçdi: ‘ālem gözine qarānlıḳ oldu P; ⁸şadāsın: sesin P; ⁹tıtdı: tıttı P; ¹⁰eḳüp ḥalāş u necātına: eden ve ḥalāşına P; ¹¹olıcaḳdur. Hemān: olsa gerekdür. Hemān dem P

benüm ayağuma ecelün getürdi. Sen dağı gör ki efendisine hıyānet idüp hānedānına kaşd idenün hāli n'olur didi ve nīzesin eline alup firāfir çevirdi. Dümin koltuğında¹ peykānını at kulağı üzerinde bırağup bir kerre haşmına² hücüm iyledi. Muştafa Ağa dağı gördi ki haşmının hücümü ziyādedür, atun şol cānibine yatup herifdür, geçdi yürüyivirdi. Ol hamlesini Allāhuñ 'ināyetiyle şavdı. Nevbet kendüye geldügi gibi ol dağı nīzesini rāst iyleyüp haşmın gözetdi. Haşmı dağı şavılup hamlesin def' iyledi. Bu mertebeden şoñra şemşire el urup **(S85b)** biri biriyle küt-ā-küt dögüşmege başladılar. Muştafa Ağa gördi ki dögüşmekle iş bitmez, añsuzdan³ şemşiri elden bırağup kāfirün yanına yanaşup yakasın qarvadı ve göz qarardup şarıldı. Ol dağı aña şarıldı. Hağ te'ālā hazreti,⁴ Muştafa Ağa'ya fırsat u nuşret virüp kuvvet idüp⁵ kāfiri atından ayırdı ve getürüp yire çalup⁶ amān virmeyüp üzerine düşdi. Darbi üzerine çıkup altında zabt iyledi ve hañcer çıkarup başını tığ-i bi-dirigle kesdi. Ol dem yüzün hāke sürüp Hağ te'ālāya çok şükürler iyledi ve hemān kaıkup nigārīnün bendlerin kesüp āzād iyledi. Nigārīn dağı anuñ hākpāyine yüz sürüp ellerin öpdı. Ol dem mel'ūnuñ başını alup ve getürmege lāyık olan ālāt u esbābın alup nigārīni kāfirün atına bindirüp şafa-yı derūnla⁷ ka'aya 'azīmet iyledi. Meger ardınca ba'zı gāziler yola çıkmışdı, anlara rāst geldi. Kažiyyeden⁸ haber alup koluña kuvvet diyüp taħsinler itdiler. Andan ka'aya gelüp tekrār bir düğün dağı iylediler. Gerdek gicesi haşreti haşrete vāşıl iyleyüp 'aşık ve ma'şuk biri birinden murād alup murād virdiler. Birkaç gün bu fenā rüzgārda 'ayş u 'işret idüp 'ākābet anlar dağı dār-ı beķāya intikāl ü irtiħāl iylediler. Bu rengin fesāne anlardan yādğār kaıldı.

-38-*

Hikāyet: Meger bir tārīhde Güle şūfīlerinden bir hīlekār ü țarrār u 'ayyārı maħalleden kovup nefy-i beled⁹ iylediler. Ol dağı kaşabasından çıkup harāretle Rūmeli vilāyetine düşer. Ol cānibde Bosna vilāyetleri ucında serħadde bir büyücek köyde sākın oldu. Okaamak yazmak bilür kimesne olduğı ecilden bunı imām idindiler. Giderek imāmetden dağı ferāğat iyledi. Bir oda yapup adını tekye koyup kendüsi anda şeyħ oldu. Tırrağ adı Şeyħ Efendi olup gerçekden şeyħ dönüp bir gün başına bir dal tāk giydi ve bir kehle nerdübānı dağı şarkıtdı. Üzerinden nağar iden anı bir 'azīz-i şāħib-i 'izz zannederdi. Bizi hağr du'ādan **(S86a)** unutma diyüp elin öpmege cānlar virirdi. Ammā

¹ koltuğında: koltuğda P; ²haşmına: -P; ³añsuzdan: añsuzın P; ⁴hazreti: hazretleri P; ⁵idüp: virüp P; ⁶çalup: çaldı P; ⁷derūnla: hātırla döndı P; ⁸Kažiyyeden: Kışşadan P; ⁹nefy-i beled: beled P

* Hikāye P nüshasının 37b-40b yaprakları arasındadır.

bu zâlim bir mertebe zenbâre idi ki zen gördüğü yirde şabr u qarârı qalmazdı ve oğlu kıızı olmayan bacılara du‘âyıla¹ halvetde oğlan yapivirirdi. Ol eṭrâfuñ şâde-dilleri bunu bir adam şanurlardı. Bir gün Şeyh Efendi’nün gözi küçücek şüfî dirler bir şüfîsinün ḥatunına doḡandı.² Gördi ki bir hoşca şühca³ şenlikce bir nigârcıḡdur ki ta‘bîr olunmaz. Hemân gördüğü gibi çarpıldı. Ammâ bu râzı şaḡlayup gönlünde⁴ şüfiye iltifâtı arturmaḡa başladı. Küçücek şüfinün ḥatunına kızum diyü envâ‘-ı ri‘âyet itmekden ḥâlî olmazdı. Şeyh Efendi bu ḥâlle bir yıl miḡdârı geçinüp dâ‘imâ fırsat gözlerdi ki bir gün tenhâ bulup ‘âlemin iyleye, müyesser olmazdı. İttifâḡ bir gün⁵ küçücek şüfiyi Şeyh Efendi bir ḥizmete gönderdi, ḥatunı evinde tenhâ ḡaldı. Ol dem Şeyh Efendi şüfinün evine varup şüfî ḡandasın diyüp⁶ çağırdı. “Ḥatunı daḡı sulṭânım siz şüfiyi bir ḥizmete göndermişdünüz. Şüfî ḡâlâ ol ḥizmete gitmişdür” diyü cevâb viricek hemân dem Şeyh Efendi içerü evildi. Ḥatun daḡı Şeyh Efendi ‘aceb n’iyler ki dirken ḥatunı ardından ḡucaḡladı, “kızum ben saña ḡoḡdan ‘âşıkum. Bir yıldan ziyâdedür senün ‘âşık-ı zârûñ olup fırsat gözedirdüm daḡı müyesser olmadı” diyüp muḡkem şarıldı. Ḥatun daḡı çabalayı gördi, başaramadı. ‘Avratdur, n’iylesün âḡir cem‘ olup mel‘ün murâdına vâşıl ve kendü yüz ḡaralukları ḡâşıl itdi.⁷ Şoñra ‘avratdur, ol zâlîme itâ‘at üzre olup iş bu iş diyü fesâda meşḡul oldılar. Küçücek şüfî derdmendi uzaḡ maşlaḡatlara gönderir oldı.⁸ Miskîn derdmen Şeyh Efendi’nün ḡavâşşından olduḡ, bizi her zamân ḡullanur,⁹ i‘timâd ider diyü ser ser sevinürdi. Kendü evden gitdükden şoñra ḡâl n’idüğünü bilmezdi. Âḡir bu ḡışsa ḡoñşılar mâbeyninde ṭuyuldu. Şeyh Efendi küçücek şüfinün ḡarısın taşarruf idermiş diyüp küçücek büyücek¹⁰ (S86b) söylemeḡe başladı. Ḥatta ba‘zı kimesneler bu ḡuşûşla muḡayyed olup gözetdiler, ḡazıyye dedükleri gibi görüldi.¹¹ Meger bu küçücek şüfiyle¹² ḡadîmü’l-eyyâmdan ḡardaşlaşur bir kimse¹³ var idi. Cân u dilden biri biriyle söyleşürler idi. Bu ḡazıyyeyi işitdi,¹⁴ birkaç gün şabr idüp âḡir demeḡe ‘azîmet iyledi. Bir gün şüfiyi¹⁵ tenhâya çeküp şundan bundan ṭoḡındurarak¹⁶ ḡazıyyeyi bir bir beyân ve ol râz-ı nihânı mihr-i münevver gibi ‘ayân iyledi. ḡaçan ki şüfî işitdi,¹⁷ aşla inanmayup “ḡâşâ ki bu ḡışsa vuḡū‘a gelmiş ola, ol aşl-ı ‘azîz böyle kebîreye mi irtikâb iyler, ‘adûlar şeyḡûñ bize biraz¹⁸ iltifâtını gördiler, ḡased itmeḡe başladılar. İsterler ki beni bir ‘azîzün ḡizmetinden dūr u mahcūr ideler. Kerem iyle, sen benüm dostumsun, bir daḡı

¹ du‘âyıla: ḡayr du‘âyıla P; ²doḡandı: ṭoḡandı P; ³şühca: -P; ⁴şaḡlayup gönlünde: gönlünde şaḡlayup P; ⁵bir gün: bir gün tenhâ bulup P; ⁶varup ... deyüp: gelüp ... deyü P; ⁷etdi: oldı P; ⁸şüfî derdmendi uzaḡ maşlaḡatlara gönderir oldı: şüfinün derdmend bir gün evde ṭurmaz oldı P; ⁹ullanur: ḡullanup P; ¹⁰küçücek büyücek: küçük büyük P; ¹¹görüldi: ḡıḡdı P; ¹²şüfiyle: şüfinün P; ¹³ḡardaşlaşur bir kimse: bir ḡarındaşluḡı P; ¹⁴işitdi: ol daḡı işitdi P; ¹⁵şüfiyi: küçücek şüfiyi P; ¹⁶ṭoḡındurarak: ṭoḡındurdılar ve P; ¹⁷işitdi: bunu işitdi P; ¹⁸biraz: bir miḡdâr P

bu maķūle söz söyleme” diyince ol kimesne eyitdi ki: “Behey¹ birāder sen bilürsin ki ben seni severim ve senüñ başuñ² göklere erişse benüm saña ḥasedüm yoķdur. Saña dedügüm söz gerçektür,³ vuķū⁴ inda hiç⁴ iştibāh yoķdur. Benden ğayrı kişiden işitseñ inanmasañ olur. Ammā baña inanmamaķ ḥamāķat-ı şaḥīhedür, bī-ğaraz adamuñ sözi kizb olmaz, daḥı inanmazsañ bir gice ben bu gice degirmene giderim diyü atuña bin git. Şoñra yatsu eşnāsında⁵ gelüp evüñde bir yirde şaķlanup Şeyḥ Efendi’nüñ kerāmetini kendü gözüñle göresin, ya bizi yalan çıkarasın. Hele bir kerre tecrübe iyle, ḥamdi lillāh bāb-ı tecrübe göge ağmadı⁶” didi. Küçücek şūfī bu muķaddemeleri işidicek⁷ birķaç gün geçdikden şoñra bir cum⁸ a gicesi küçücek şūfī ḥatunına eyitdi: “Bizüm fülān çuvala beş kile buğday ğalburlayup koy, bu gice elbette degirmene gitsem gerekdür” didi. ‘Avrat daḥı ḥizmeti edā idüp çuvalı ṭoldurdu,⁸ ḥāzır qodı. Bu tarafda küçücek şūfī şeyḥe varup “Efendi ḥazretleri, evümüzde un qalmayup degirmene varmağa istizān iderüm.⁹ İnşaallāhu’l-e‘az yarın ‘ale’ş-şabāḥ ben daḥı gelürüm” didi, şeyḥüñ cenābından¹⁰ ayrılıp gitdi. Andan evüne gelüp bārgire yükletdi ve ‘avratına vedā¹¹ idüp gitdi. Biraz el gözine ğā’ib olduķdan¹¹ şoñra döndi geldi. Atını ve buğdayını bir yirde şaķlayup kendüsi evleri öñinde bir çit var idi. **(S87a)** Ol çitüñ içine girdi ve şaķlandı. Belinde bir ḥaçer-i ābdār getürmişidi. Anı daḥı ḥāzır u müheyyā iyledi ve gözlerin yoldan yaña iyledi.¹² Nā-ğāḥ anı gördi ki Şeyḥ Efendi ḥazretleri elinde ‘aşā başında tāc yatsudan şoñra zārāfetle gelüp kendünün evine babası evine girer¹³ gibi mübālāt itmeyüp ṭoğrıldı. Küçücek şūfī derdmend be şu gidi n’iyler, nireye gider diyü ta‘accüb itmege başladı. Bu cānibde ‘avrat şeyḥile mu‘āmeleden uşanup ḥavf-ı ilāhī¹⁴ qalbine müstevli olmışidi. Şeyḥ evine geldükçe ‘ālem gözine qarañluķ olup n’iyleyecegin bilmezdi. Ve bi’l-cümle naşb-ı nefis itmişidi ki min ba‘d¹⁵ şeyḥile mu‘āmele itmeye, belki muṭlaķa tevbe vü tevfiķ semtine ‘azīmet idüp ṭarīķ-ı fücūra¹⁶ gitmeye. Bu fikr üzre şābit-ķadem iken şeyḥ bir kerre “hay kızum bunda mısın niçesin ḥālün niçe şoralum” diyürek içeri girdi. Şūfī¹⁷ daḥı yap yap çitden çıkıdı, şeyḥüñ üzerine¹⁸ vardı. Ḥaçer-i ābdārı kolayladı. ‘Avrat daḥı ‘ayb degül midür, aduñ şeyḥ ola, sen müselmānlaruñ menķūḥasıyla zinā

¹ eyitdi ki: Behey: eyitdi P; ²senüñ başuñ: başuñ devletle P; ³Saña dedügüm söz gerçektür: Benüm saña dedügüm söz gerçektür P; ⁴hiç: aşla P; ⁵yatsu eşnāsında: yatsuya qarīb olduğı gibi P; ⁶bāb-ı tecrübe göge ağmadı: tecrübe qapusu ağmadı göge P; ⁷işidicek: işidicek bir gice tecrübe itmegi muķarrer iyledi. Orta yirden P; ⁸ṭoldurdu: buğdayla ṭoldurdu P; ⁹qalmayup degirmene varmağa istizān iderüm: qalmamış, icāzet virün bu gice varayum, un öğüdeyüm P; ¹⁰şeyḥüñ cenābından: ve şeyḥinden P; ¹¹ğā’ib olduķdan: çıkup gidüp andan P; ¹²eyledi: idüp muntazır oldı P; ¹³girer: gider P; ¹⁴ḥavf-ı ilāhī: ḥavf-ı ilāhī bir zamān idi ki P; ¹⁵min ba‘d: şimden şoñra P; ¹⁶ṭarīķ-ı fücūra: ṭarīķ-ı fişķ u fücūra P; ¹⁷Şūfī: Küçücek şūfī P; ¹⁸üzerine: ardına P

idesin. Niçün Allâhdan *korqmaz*¹ ve peygamberden utanmazsın” diyince şeyhün ihtiyarı kalmayup ‘avratı ardından qarvayup ‘avrat dağı bir depme urdı. Şeyhün tacı başından düşüp yuvalandı, gūyā eri ardında olduğı² mülhem oldı. Şeyh dağı muhkem ğazab idüp³ “yahu bu gice ne ‘aceb rāzı olmamağ, bundan aqdem her zamān hod⁴ siz bize gelürdüñiz, bir gicenün içinde ne ‘aceb şūfī olmışsuz, hiç böyle şūfīluğlar sizden umulmazdı” diyüp tekrār yine üzerine hücūm idince küçücek sūfīnün ayruğ şabra mecālī kalmadı. Ya Allāh diyüp ardından bir hañçer ile urdı kim⁵ uci gögsinden üç barmağ taşra çıkdı. Şeyh yüzi üstüne kapanıkdı. Meger Şeyh Efendi’nün iştihāsı muhkem olmağın qaziyye-i mühmelesi harekete gelmişidi. Küçücek sūfīnün hañçer-i ābdārın yidikde cānı ol hālet üzre iken çıqup ālet-i mühmelesi ‘aynıyla hareket üzre kalmışidi. Gemi egrisi gibi sövelüp tıururdu. Hemān ki şūfī şeyhi hañçer ile urdı, ayruğ ol vilāyetde qarār idemeyüp (**S87b**) başın aldı çıkdı gitdi. Birkaç günden soñra hatunına boş kāğıdın gönderdi. Bu cānibde şeyhün ölisi kapanı kalup ‘avrat dağı neye uğradığımı dağı bildi. Āhır varup şeyhün bir Güle şūfīsi var idi, aña haber virdi. Ol dağı gelüp qaziyyeyi bilüp⁶ köyliye haber iyledi. Şeyh Efendi’yi⁷ bu hālde gördiler, evvelde işitmişler idi. N’ylesünler, meyyitini getürüp evine iletdiler. Bir döşek birağup üzerine yaturdılar ve üzerine yorğan örttiler. Lākin hādise çadır diregi gibi sövelenüp tıurmağın yorğan çartağa⁸ döndi. şabāh oldı, Şeyh Efendi’yi öldürmişler diyü etrāfdan haberler alup herkes⁹ görmege başladı. Ol Güle şūfīsi¹⁰ şeyhün ayağı ucında oturmuş idi. Herkes gelüp “Şeyh Efendi neden öldi?” diyü şordukda derdmend şūfī eliyle şeyhün hādisesini bir urup “işte şundan öldi” diyü cevāb virürdi. Her gelen gülmege başlayup biraz şeyhün canına la‘net oqurdu. Ba‘de ğasl itmek lāzım geldükde teneşūy üzerinde bu hālde gelmesün diyü şūfī bi-çāre¹¹ sa‘y idegördi, hādiseyi egemedi. Ol qadar cehd itdi, mümkün olmadı. Çün ol bi-dīn adı şeyh iken bu maqūle fesādāta irtikāb itdi, inşāfa gelmedi. Lā-cerem hazret-i Hağ celle ve ‘alā¹² dağı meyān-ı hağda anı bu vechile¹³ rüsvāy iyleyüp cānib-i āhirete¹⁴ bu tārīqla mağzūl u ma‘hūr gitdi. ‘Aleyhe mā yesteħağ. Nazm:¹⁵

Gerekdür ehl-i dīne ey müselmān

Ola zāhirde vü bātında yeksān

¹ korqmaz: korqup P; ²olduğı: idügi P; ³ğazab idüp: ğazaba gelüp P; ⁴hod: rāzı olmak degül P; ⁵kalmadı. Ya Allāh deyüp ardından bir hañçer ile urdı kim: kalmayup ardından ya Allāh deyüp bir hañçer qodu ki hañçerün P; ⁶bilüp: görüp P; ⁷Şeyh Efendi’yi: Cemā‘at gelüp Şeyh Efendi’yi P; ⁸çartağa: çadıra P; ⁹haberler alup herkes: işidilüp her kişi gelüp P; ¹⁰şūfīsi: şūfīsi derdmend dağı P; ¹¹bi-çāre: -P; ¹²hazret-i Hağ celle ve ‘alā: Hağ te‘ālā hazretleri P; ¹³meyān-ı hağda anı bu vechile: anı hağka böyle P; ¹⁴cānib-i āhirete: āhirete P; ¹⁵Nazm: -P

İdüp zâhirde nâmın şeyh u zâhid
 Derûnı olmaya tenhâda fâsid
 Giyüp egnine tâcile ridâyı
 Hemîşe şatmaya halka riyâyı
 Olup zâhirde koz gibi kolaylı
 İçi tenhâda olmaya vâveyli
 Şakın zerķ u riyâdan ey kardaş
 Ederler gizli râzı ʿâķıbet fâş

-39-*

Hikâyet: Zamân-ı evâ'ilde şehr-i Bâbil'de bir şeyh-i nâmdâr u zâhid ü dîndâr var idi ki zühd¹ ü ʿibâdetle illerde mezkûr ve velâyet ü kerâmetle dillerde meşhûr olup herkes duʿâsın almağa fâlib ve elin öpmege râğıb² olmuşdı. Şavmaʿ ası babasından îrâşla intikâl itmiş bir mülk bâğçesi (S88a) içinde idi ki bâğçenüñ berü köşesinde bir ʿâli hudâyî laţif bînar var idi ki Şeyh Efendi âbdesti her zamân ol bînardan alurdu. Ancağ şavmaʿ asından bînara âbdest almağa varup alduğdan sonra yine şavmaʿ asına gelüp aşla bir ğayrı yire daħı bakmazdı.³ Eyyâmı hemîşe mâh u sâl-i lâ-yezâl bu ahvâl üzre geçerdi. Bir gün erbâb-ı fısk u fücûrdan baʿzıları bir köşede fâhişelerle oturup şûrb-i hamra meşğûl olmuşlar idi. Münâsebetle muşâhabet iderek nâ-gâh erbâb-ı zühd ü şalâh ve aşhâb-ı mürşîd ü felâh söyleşüp bu eşnâda ol şeyhüñ zühd ü takvâsı ve tâʿat u ʿibâdeti belki velâyet ü kerâmeti añıldı. Ehl-i meclisden biri “acabâ bu maķûle ʿazîzler daħı beşeriyet muķtezâsınca zillet vâķiʿ olup gâhî kebâ'ire irtikâb itmek olur mı ola ve şeytân ʿaleyhi'l-laʿnehu anları ıġvâ itmege bir tarîķla âyâ⁴ yol bulur mı ola” diyince meger ol meclisde bir nigâr-ı pâre-i ʿıyârî var idi ki hûsn ü cemâli niçe zâhidlerüñ bünyâd-ı takvâsını harâb u yabâb ve binâ-yı tevbesini esâsından yıķup vaşfını müstevcib-i iķâb u ʿitâb itmişidi. Ol sehğâre-i cihân ve mekkâre-i devrân eyitdi: “Eger yârân u ihvân bu bâbda yek-dil ü yek-cihet olup himmet iderlerse ben ol ʿazîzi bir lüʿble meşhûr ve bir mekrle memkûr idüp zühd ü şalâhını bir laħzada berbâd ve binâ-yı takvâsını bir dem içre harâb u bî-bünyâd itmek câ'iz ü müyesser belki muħakķak u

* Hikâye P nüshasının 40b-42b yaprakları arasındadır.

¹ Zühd: taʿât P; ² râğıb: cân u dilden râğıb P; ³ bakmazdı: çıķmazdı P; ⁴ bir tarîķla âyâ: âyâ bir tarîķla P

muḳarrerdür” diyince yārān u ihvān bu ma‘nāyı gāyetle istib‘ad idüp cā‘iz görmediler. İçerinden ba‘zısı “ne var, insāniyettür, bu maḳūle kışşa şimdi mi oldı. Beyt:¹

‘ Aceb olmaya Şeyh Şan‘āne²

‘ Aşkla girse şekl-i ruhbāne

deyüp Şeyh Şan‘ān kışşasıyla işbāt-ı müdde‘i iylediler.³ Ve bi‘l-cümle iki cānibden bahşe düşüp āhir muḳarrer itdiler ki ol nigār Şeyh Efendi’nün aḫvāliyle muḳayyed ola.⁴ ‘ Āḳıbet kār neye varır görelüm. Bu bahş üzre yārān tağılup irtesi ol nigār-ı mekkāre⁵ ‘ ale’ş-şabāh Şeyh Efendi’nün şavma‘ası olan bāğçenüñ⁶ ābdest yirinde⁷ (S88b) bñaruñ üzerine varduḳda ḫātırına bir ḫīle⁸ gelüp arkasından bir bir libāsın çıkardı. Hatta gönlegin ve tengesin çıkarup anadan toḡma olup bñara qarīb şeyḫüñ yolu üzre⁹ arkası üzerine yatdı ve ayakların daḫı ayırup maḫall-i ma‘hūdī āşikāre vü nümāyān¹⁰ iyledi ve şeyḫüñ ābdeste gelmesine muntazır olup tırdı. Bu taraftan Şeyh Efendi şabāh yirinden ḳalkdı ve ‘aşāsın eline alup bñara ābdest almaḡa müteveccih oldı. Birḳaç adım gitdüḡi gibi nā-gāh öñüne baḳdı, gördi ki yol üzerinde bir ḳālīb yatur. Ne iki diyü bir daḫı baḳdı. Gördi ki bir ‘avratdur, soyunmuş, çırcıblaḳ yatur. Hemān muḫkem ḡazaba gelüp “bre mel‘üne¹¹ ḳalk yolum üzerinden yıḳıl git. Yoksa şimdi seni ‘aşāyıla helāk iderüm” didi. Nigār aşla tınmadı ve söylemedi. Yine eski ḫāli üzerine yatdı. Bu kez şeyḫ gördi ki ol yatan ‘avrat aşla ḫareket itmez, iki adım daḫı ilerü yürüyüp “bre fāḫiše bre mühmel saña yıḳıl git demez miyem” diyüp biraz zamān gözin yumdı. Ba‘d zamān gitdi ola diyü bir daḫı nazar itdi. Gördi ki aşla ḫareket itmez, iki adım daḫı yakın gelüp “bre zālīme, bre seḫḫāre bre mekkāre yol üzerinden git” demege başladı. Āhir iki adım daḫı gelüp “bre hey ḳadıncıḳ bre hey āfet niçün böyle yatarsın çıblaḳ¹² ḳalk yuḳaru” demege başladı. Ol dem Şeyh Efendi’nün her cānibi ḳaşḳatı ḳaldı.¹³ Bu mertebeden soñra yanına gelüp maḫall-i ma‘hūdī mübārek eliyle tutup “behey sulḫānum behey ḫünkārum ḳalk yuḳaru şavma‘asına gidelüm, buraya lāyık görmezem.”¹⁴ Nigār hiç tınmadı. Āhir Şeyh Efendi’yi ditremeler tutup¹⁵ nigāruñ çatalına girdi. ‘Ādetçe vaz‘-ı ma‘hūdī işleyüp¹⁶ her varup geldüḳçe “yazḡuma yazma Allāhum yazḡuma yazma tañrum”¹⁷ demege başladı. Giderek ḫālet-i inzāle varduḡı gibi ihtiyārı elden gidüp “yazarsañ da yaz diyüp” üzerine düşdi. Sehl zamāndan ‘aḳlı başına gelüp¹⁸ gördi ki

¹ Beyt: -P; ²Şan‘āne: Ken‘āne P; ³iylediler: iylediler ki ol nigār şeyḫ efendinün aḫvāliyle muḳayyed ola P; ⁴ki ol nigār Şeyh Efendinün aḫvāliyle muḳayyed ola; -P; ⁵mekkāre: lāle-ruḫsār P; ⁶bāğçenüñ: bāğçesine gelüp P; ⁷yirinde: alduḡı P; ⁸ḫīle: ḫīle ḫutūr iyleyüp P; ⁹bñara qarīb şeyḫüñ yolu üzre: şeyḫüñ yolu üzre bñara qarīb yirde P; ¹⁰nümāyān: ‘ayān P; ¹¹bre mel‘üne: bre mel‘üne bre kāfire P; ¹²yatarsın çıblaḳ: çıblaḳ yatarsın P; ¹³ḳaldı: oldı P; ¹⁴buraya lāyık görmezem: burada ne yatarsın P; ¹⁵tutup: tıtdı P; ¹⁶işleyüp: başlayup P; ¹⁷tañrum: Allāhum P; ¹⁸gelüp: geldi P

itdügi fi‘l-i kabîh ta‘bîr olunur degül, *innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci‘un** diyüp ayağ üzerine kalkdı. Meger tâc-ı mübârek dağı başından düşüp orta yirde yuvalanup yaturdı. **(S89a)** İstedi ki yirden kaldurup eliyle başına geçüre. İttifâk iki elleri bile murdâr bulunup tâca yapışmağa ikdâm idemedi. Ol dem diz çöküp tâcı dürterek başıyla¹ giymek murâd idindi. Bir baş urdı, alımadı. İki urdı,² alımadı. ‘Âkıbet başıyla almağdan nevmîd³ olup bir eliyle yapışup “anı yazduñ, bunu dağı yaz” diyüp giyüp fâriğ oldı. Müddet-i medîd itdügi tâ‘at ve ‘ibâdet bir dem içre hebâen menşür oldı. Ol ‘ayyâre-i devrânun⁴ bahşi yirin bulup mekr ü hîlesi ‘âmme-i nâsa müstevcib-i ta‘accüb-i bisyâr oldı. Pes bu kışşadan ma‘lûm oldı ki kişi kendü ‘ibâdetine mağrûr olmayup her lahza mekr-i ilâhîden isti‘âze üzre olup gâflet itmek lâzım u muhkim imiş. Gâh olur ki bu mağûle varğa ile sâlik ictinâba mâlik olmayup hâlik olur imiş. Nazm:⁵

Zâhidâ zühdüne mağrûr olma

Mekr-i şeytânla memkûr olma

Niçe yıl Hağğa ‘ibâdet kılsañ

Sa‘y idüp zühdle tâ‘at kılsañ

Seni bir lü‘ble şeytân-ı racîm

İyleyüp mazhar-ı hızlân-ı ‘azîm

Qurb-ı Hağdan ki olur dür iyler

Cürm ü ‘isyânla mehcûr iyler

Ṭayanup kuvvetüne kudretüne

İ‘timâd itme şağın tâ‘atüne

-40-*

Hikâyet: Yârân-ı şafâ ve hullân-ı vefâdan biri böyle naql iyler ki: Bir gice ittifâk ahşam namâzını merhûm Sulţân Süleymân Hân ‘aleyhi’r-raḥmete ve’r-rıdvân câmi‘inde edâ idüp kendü gamhâneme ve künc-i kâşâneme teveccüh ü ‘azîmet üzre iken nâ-gâh bir kimesne ardundan çağurup beni turgurdı ve “yârân-ı kadîmden ba‘zınun selâm u peyâmın getürüp bu gice kûy-ı vefâda fülân kimesnenun odasında zenân u civânânla cem‘iyyetimüz ve şabâha dek mey-i nâbla ‘ayş u işretimüz vardır.

* “Biz Allah’ın kullarıyız ve biz ona döneceğiz” Bakara (II): 156

¹ tâcı dürterek başıyla: başıyla tâcı dürterek P; ²İki urdı: İki baş urdı P; ³nevmîd: nâ-ümîd P; ⁴devrânun: cihânun P; ⁵Nazm: Beyt P

** Hikâye P nüshasının 42b-54a yaprakları arasındadır.

Elbette gelsün rûzgâr-ı zorkârdan dâd alalum, ğam-ı ferdâyı ferâmuş idüp şahrâya şalalum didiler, buyuruñ gidelüm ve sür‘atle ol semte ‘azîmet idelüm” didi. Ben dağı zen şöbeti olmağın varmağda tereddüd idüp ‘âkıbet nefis tâlib ve şehvet ğâlib olmağla ol mağall-i ma‘hüda ‘azîmet itdüm. Kaçan ki içeri girdüm, ne gördüm ki bir meclis-i ‘işret tertib ü tezyin iylemişler ki **(S89b)** tavsîfde hıred ‘âciz diller kâşir. Bir taraf civânân-ı ‘alışânlar ile müretteb ve bir cânib nigârân-ı lâle-ruhsâr u perî-reftâr ile müzeyyen câm-ı şafâ râğ-ı rûğ-efzâ ile dönmekte ve elvân-ı ni‘met sımât-ı ‘işret üzere konulup yenmekte, gonce-leblerüñ ruğları gül gül ve dilleri bülbül olup nazm:

Bitüp hep birliğe erbâb-ı meclis

Biri biriyle olmuş yâr u münis

İder mağbübeler ‘uşşâka nâzı

Qılurlar ehl-i diller keşf-i râzı

Kimi câm-ı leb-i yârı kıllup nüş

Meyânın iylemiş kimi der-âğüş

ben dağı varup bir köşede qarâr ve hâlûme münâsib bir nişîmen ihtiyâr iyledüm. Lâkin nigâr ile başılmaq ihtimâli¹ gitdükçe cân-ı nâ-tüvânı deryâ-yı hayrete şaldı. Eger hûkkâm cânibi² tutup başarılar ise benüm hâl-i perîşân³ neye müncer ola diyü mülâhaza iderdüm ve dâ’imâ kaçacak yir gözedürdüm. Meger turduğumuz kaçırda taşra bâğçeye nâzır bir pencere var idi ki⁴ hîn-i mezâ’ıkada⁵ halâşa imkân ve derde dermân kâbil imiş, gözûme ol tokındı. Güyâ ki göñlime âyât-ı necât oğındı. Eger anuñ gibi bir fezâhat olursa buradan halâş oluram diyüp bu niyyeti⁶ muqarrer idinmiş idüm. Çün nişfu’l-leyl olup erbâb-ı meclis nigâr ile yatup h’âb-ı istirâhate her biri⁷ meyl itdi. Nâ-ğâh bir şadâ-yı cângâh işitdük ki “yârân ne turursuz, başdılar.⁸ Başıñuz tedârükün idüñ ve kâdir iseñüz meymün iqlîmine dek çıkup⁹ gidüñ.” Meger gammâzuñ biri gamz itmiş ki yeñiçeri ağası kevkebesiyle etrâfımız bir vechile kuşatmış ki kuş olup uçañ halâşa dermân yok ve havlu kapusu¹⁰ ardından açılmış. Hemân anı gördük ki meclis içi ‘afâritle tolmış ve erbâb-ı meclis toli urmuş gibi târ u mâr ve perîşân¹¹ oldu. Ele girenleri her kim olursa bağladılar. Amân virmeyüp sînesin dağ-ı miğnetle tağladılar. Ben çapük deprenüp kendümi anlardan¹² muqaddem atmışıdum ve mülâhaza iyledüğüm cây-ı

¹ ihtimâli: ihtimâli beni aldı P; ²cânibi: -P; ³hâl-i perîşân: hâlüm perîşân P; ⁴var idi ki: varmış ki P; ⁵hîn-i mezâ’ıkada: mezâ’ıka mağallinde P; ⁶niyyeti: fikri P; ⁷her biri: -P; ⁸başdılar: bizi başdılar P; ⁹çıkup: kaçuñ P; ¹⁰kapusu: kapusu dağı P; ¹¹târ u mâr ve perîşân: perîşân ve târ u mâr P; ¹²anlardan: ellerden P

necâtı cümleden evvel tedârük itmişidüm ve bâğçeden tolaşup havlu çapısına geldüm ve yârânun aḥvâlini seyr itmekle muḳayyed¹ oldum. İttifâḳ meclisinde olan civânların mümtâz u serdârı ki ‘atebe-i ‘aliye yeñiçerilerinden idi. Bir yeñiçeri (**S90a**) anı eteginden muḳkem tutup zabt itmişidi. Ağası öñine varduğı taḳdîrce ḥadden ziyâde ‘uḳûbet olunmaḳ muḳarrer idi. Aña mürâren civân-ı mezbûr kendüyi tutan ehrimene vâfir tazarru‘ idüp “yoldaş bir ḳabâḥatdür itmiş olduk, iḥsân iyle beni şalıver. Ağanuñ öñüne iledüp ‘ulûfemi kesdirmege bâ’ iş ola. Ḥuşûşan tâzelügüm daḫı var, kerem iyle baña ḳıyma” diyü ne ḳadar ki yalvaragördi, müfîd olmadı. Lâkin bu maḳûle mezâ’iḳa maḥallinde ‘aḳlını başına cem‘ idüp bir ma‘ḳûlca fikr iyledi. Hem kendüyi ḳurtardı ve hem ḥaşmınıñ bir miḳdâr aḳçasın ḥaḳladı. Meger bu civân tüfenk ḳundağı işlerdi. Altun şeklinde kāfir altunı dirler pirinçden bir degirmi nesne olur ki onı bir aḳça itmez ve tüfenk ḳundağına mıḫlarlar. Muḳaddemen andan bir miḳdâr alup bir kese ile ḳoynına ḳoymış idi ve düḳḳânına bırakmağa utanmış idi. Ol dem ḥâtırına gelüp yeñiçeriye “gel yoldaş adamlıḳ iyle beni şalıver, ‘ulûfecügüm kesdürmege sebep olma. Ḳoynımda iki yüz dâne filori vardır. Kesesiyle senün olsun. Hem tıyım ol hem ben ḥalâş olayım. Bir ğarib yigitsin ancak benüm ‘aşḳuma filorileri ḥaraclanup birḳaç gün filoriler şafâsın iyle” diyince² yeñiçeri ḳaḳıyup³ “‘abeş söyleme, ben seni ḳoyıvirmege ḳâdir degülüm. Bu teklîfi⁴ iyleme yoksa bir yumruḳ urup dişlerün boğazuña tıḳarum”⁵ didi. Ammâ civân ibrâmı⁶ ḳomayup zârâfetle keseyi taşra çıkardı ve bir kez çınşadup “yoldaş kerem iyle nesne yokdur, şu filoricikleri al saña anañ südi gibi ḥelâl olsun. Bunda ne var ki böyle ḳaḳarsın insâfuñ yok mı, müselmân degül misin yoksa” didi. Yeñiçeri daḫı filorinün şadâsın işidüp cân u dille şarḳdı, döndi eyitdi: “Behey yigitcik tıtalum ki senün altunuñ alup ḳoyıvermeği murâd idündüm. Ḳoyıverebilür miyim ki etegün elümde, yoldaşlar cemî‘an görüyorlar. Şoñra altunuñ aldığımız tıyılır, daḫı ağa benüm ‘ulûfemü keser.” Civân eyitdi: “Sen hemân benüm sözümi tıt, filoriyi al. Ben senün elünden añsuzdan etegümi şarşup çekeyin alayım ve ḳaçayın gideyin. Senün himmetünle baña kimse yetüşmege ḳâdir degüldür. (**S90b**) Eger şoñra yine sen de tıtarsañ filori yine saña ḥelâl olsun, herġiz adın anmayayım.” Çün ki yeñiçeri bu sözlere işitdi, ḳoyıvermeği muḳarrer itdi. Civân daḫı keseyi çıkarup yeñiçerinün eline zârâfetle şunıvirdi. Ol daḫı şafâ-yı ḥâtır ile alup ḳoynı cebine şaldı. Andan şoñra civân eyitdi:

¹ itmekle muḳayyed: itmege meşġül P; ²filoriler şafâsın iyle diyince: seyr ü şafâda ol didi. Ol dem P; ³ḳaḳıyup: muḳkem ḳaḳıyup P; ⁴teklîfi: maḳûle teklîfi P; ⁵tıḳarum: dökerüm P; ⁶ibrâmı: yine ibrâmı elden P

Yanumda hiç¹ hammâm aqçası dağı kalmadı. “Kerem iyle, baña hurde bir iki aqçañ varısa vir. Yeñiçeri fikr itdi ki bir oğlanuñ bu kadar filorisin aldum, birkaç aqça virmemek münāsib nesne degüldür” diyüp qoyında yüze yaqın aqçası var imiş, hep çıkardı virdi. Andan soñra civân bir kerre etegini yeñiçerinüñ elinden çeküp² aldı ve cân acısıyla iyle qaçdı ki tozın dağı kimse görmedi. Her kim ki ardına düşdi, yetişmege çäre vü imkân olmadı, civândur başın kırtarup hâlâş oldu. Bu yañadan yeñiçeri olmaz yirden elüne iki yüz filori girdigüne muhkem sevindi. Gâh gâh qoyını üstine eliyle yoqlayup şafâlar sürdi. ‘Âkıbet başkına maşlahatı tamâm oldu. Ağa evüne gitdi,³ yeñiçeri odaya varmağa ‘acele itdi. İstedı ki tezce varup filoriyi tenhâda şayup göre,⁴ kemâl mertebe hazz ide. Pes odaya ğayrılardan evvel geldi, ortaluğı tenhâlayup muma karşı keseyi baş aşağa iyledi. Ne görse, filori diyü alduğı birkaç kâfir altunıdır ki cümlesini şatar olsa on beş aqça itmez. Hemân dem bir kerre âh-ı sūznâk çeküp yaqasını çâk iyledi ve kendüyi yirden yire urup ağladı. Yanından virdüğü aqçaya⁵ dağı hâdden ziyâde acıdı. Añduqça düteni göklere çıkıdı. Yoldaşları n’oldı diyü şorduklarınca tınmadı. Bir niçe def⁶ a şorup ikdâm u⁶ ibrâm itdiler, cevâb virmedi. Şorana benüm derdüm baña yeter⁷ cefâ itmeñ diyü azarladı ve bi’l-cümle üç gün miqdârı yemek yemedi ve şu içmedi. Boğazından aşağı bir loqma ta‘âm geçmedi. Âhir ba‘zı bi-tekellüf⁸ yârânı var idi. Anlar geldiler, elbette neden bi-ħuzûrsın diyüver diyü külli ibrâm iylediler. Ol dağı tafşıl hâli diyüp başına ne geldüğünü bir bir söyledi (**S91a**) ve tama‘ hâmilı yüz aqçadan çıkduğunu didi. Biraz gülüşdiler, olıcaq olmuşdur. Şimden gerü hâtıruñdan çıkar diyüp teselli iylediler. Bu lâñife yarân mâbeyninde münteşir oldu. Pes bu kışşadan hişşe oldur ki: Kışı kendüyi degme derdile mehlekeye şalmamak gerekdür. Şalsa bari bir necât yiri gözetmek gerekdür, meza’ika maħallinde hâlâş ola. ‘Âkıll olan kimesneye vâcib olan oldur ki maħall-i mehlekede degme mağlatadan aldırmayup ‘aqla iş buyurmak gerekdür, tâ ki anuñla hâlâş u necât bulmaq müyesser olup kendüyi ıztırâbdan kırtarmağa mâlik u sâlik ola. Nazm:⁹

Gerekdür ‘âkıll ü dâñaya her bâr

İde sermâye-i ‘aqlıyla bâzâr

Qılup a‘ dâsına bir mekr ü hîle

Hâlâşına bilür anı vesîle

¹ Yanumda hiç: Hiç yanumda P; ² çeküp: çekdi P; ³ gitdi: geldi P; ⁴ göre: görüp P; ⁵ aqçaya: yüz aqçaya P; ⁶ def⁶ a şorup ikdâm u: kerre şordılar ve P; ⁷ yeter: yeter, siz de baña bir yaña P; ⁸ bi-tekellüf: bi-teklîf P; ⁹ Nazm: Beyt P

Şu kim mekr u dehāya ola kâdir
 Nazîri dehr içinde ola nâdir
 İden hüsni-i tedârük ‘âlem içre
 Komez kalb-i perişânî gam içre¹
 Haṭâ hâli degül hergîz beşerden
 İlâhî şakla havfila ḥatardan

-41-*

Hikâyet: Meger bir gün zürefâdan² birinüñ bir ‘azîm düğünü olup cem‘iyyet ve her ṭarafdan³ erbâb-ı hüsni ü cemâlden bir nigâr var ise ol cem‘iyyete da‘vet iylediler. Eṭrâfuñ nigârları ve civânun lāle-ḥad ve serv-reftârları kendüleri zîb ü ziverile ârâste ve cevâhir-i ḥuliy ile pîrâste iyleyüp düğün günü varup anda ḥâzır ve zenbâreler cevânib ü eṭrâf ṭolaşup ol nigârlara nigeḥdâr u nâzır oldılar. İttifâk cümle nigârlaruñ içinde bir nigâr-ı perî-ruḥsâr var idi ki reftârın gören gül gibi giribân çâk ve güftârın işiden kulaḡdan ‘aşıḡ-ı şeydâsı olup vaşlına hevesnâk olurdu. Nâ-gâh ol mâh kebg-i derîvâr ‘arz-ı şîve-i reftâr idüp şalınup gelürken zenbârelerüñ en ednâsı⁴ belki efḡar-ı fuḡarâsı yolında ṭurup beyt:

Bilürüm ḥaddümi ḡul olmaḡa lâyıḡ degülüm
 İḡtiyâr elde degül n’iyleyeyin sultânüm

deyüp nigâra zu‘mınca izlemeḡe başladı. Nigâr daḡı anuñ şekli ü şemâ’iline baḡup erâzilden idüğünü bildi ve kendüye söz atduḡıçün ḡahḡahayla vâfir ṭıtdı. Cârîyelerüyle gelüp⁵ “ne evkâtçe yigıtcik olur” diyü mezelenüp geçüp⁶ yürüyivirdi. (S91b) Zenbâre bî-çâre yârânı yanında mezelenüklerine ḡâyet bî-ḡuzür olup ‘ahd itdi ki: Her ne ṭarıḡla olursa sa‘y idüp ol nigârı şayd iyleye ve vaşlına mâlik olduḡdan soñra rüsvây idüp her bulduḡına söyleye. Ol dem nigâr ne maḡalde olur ve kim dirler ve kimün nesidür şorup tamâm bildi. Andan soñra yap yap şayd itmekiçün ḡîle tedârükün ḡıldı. Çün bilürdi ki kendü ol şekilde iken nigâr aña tenezzül idüp gelmez ve sözine iltifât idüp kulaḡ şalmazdı. Vardı, evvelâ aḡbâbdan birinüñ bir laṭîf odası var idi. Onı isteyüp bir günlüḡe icâzet aldı ve ba‘zı yârândan daḡı ḡalı ve keçe ve münâsib ba‘zı esbâb-ı ‘âriyeti alup tertîb üzre ol odayı döşedi ve dîvârına zîbâ gümüşli ḡılıçlar raḡtlar bulup aşdı ve dört beş nefer yârânına minnet idüp bir gicelük baña ḡizmetkâr şeklinde oluñ didi. Anlar daḡı n’ola didiler ve iki dâne zîbâ şem‘dânlar süfreleri ile tedârük itdi. Ve bi’l-cümle

¹ Komez kalb-i perişâmî gam içre: -P; ² zürefâdan: zürefâ-i zenândan P; ³ ṭarafdan: ḡanda P; ⁴ ednâsı: dânesi P; ⁵ gelüp: geldi P; ⁶ geçüp: geçdi P;

* Hikâye P nüshasının 45a-49b yaprakları arasındadır.

tamâm ekâbirden bir şâhib-i devlet odasına beñzedüp kendü daḥı ba‘zı kimesneden ‘âriyeti fâhîr libâs aldı ve bir naḥsend-i cihân qarı bulup nigâra gönderdi. Mışır’dan İstanbul’a bir şâhib-i devlet gelmiş, māl ü menâline ḥadd ü ğâyet yokdur. Bu şehirde sizün evşâf-ı hüsn ü cemâlünüñ işidüp kulağdan ‘âşık olmuş, ḥâlâ sizi da‘vet ider. Hele gelüp bir konuşuñ görüñ, kemâl mertebe ḥazḥ idersiz ve çok esbâb u eşkâle mâlik olursuz diyüp hezâr dürlü çağa çaldı. Nigâr daḥı ‘acûze-i mezbûrenüñ sûretine i‘timâd iyleyüp varıcağ oldu ve kavli berkidüp bir giceyi yakın iylediler. Ol dem qarı zembâreye gelüp haber virdi. Kaçan ki ol gice oldu, zembâre ‘âriyeti libâslardan¹ giydi düzindi kuşandı. Bu cânibden nigâr-ı ‘âlem zîr ü zîvere ğarğ olup birkaç cāriyesiyle maḥall-i ma‘hûda vardı. Zembâre daḥı ḥürmet ü iclâlle nigâra qarşu çıkdı. İstikbâl idüp içerü getürdi ve ḥizmetkârlar daḥı nigâra qarşu el kavuşturunur turdılar. Meger nigâr-ı ‘âlem ğâyetle naḥsend-i cihân ve ‘ayyâre-i zamân idi. Bu maḥûle yirde tîr-i ğamze-i mekkârı pireyi gözinde ururdu. **(S92a)** Göñliyle ‘acabâ bu kimesne ne maḥûle şâhib-i devlet iki diyü fikre düşdi.² Biraz musâḥabete çekdi, edâsına bağdı, lehçesine nazâr itdi. Bildi ki bu esbâb u âlâtle bunuñ münâsebeti yokdur. Ḥarekât u sekenâtı şâhib-i devletler etvârından ba‘iddür. Giderek esnâ-yı muşâḥabete “niredensüz ve bu cânibe sa‘âdetlü geleli ne kadar zamân oldu?” deyicek virdüğü cevâbuñ perişân u nâ-şavâb idüğünü bildi. Daḥı giderek ta‘bîr ü takrîr-i nâ-dürüstden muqarrer itdi ki bu kimesne sâbıkan kendüye düğün yolında ulaşup söz atan ḥerifdür, ğayrı degüldür. Hemân dem açmaz kodi,³ tınmadı ve ğayrı semtten muşâḥabete başladı. Ammâ gönîlinden mekr ü ḥîle kaşd iyleyüp ḥaşmından intikâm almağ sevdâsına düşdi. Aḥşama qarîb âbfeşân kaşdı ile cāriyeleriyle taşraya çıkdı ve bir miqdâr te‘emmül itdi. Meger kendünüñ evinde vâlidesinden qalmış âzâdlu bir ‘arab cāriyesi var idi ki şaḥre-i cin yüzün görse qorqardı. Belki şaḥretinden ödi şıdardı. Nigâruñ dâyesi maḥâmında olup her râzına hemrâz ve her ḥuşuşında maḥrem ü demsâz geçerdı. Cāriyenüñ biriyle def‘i aña haber gönderdi ve kendüyi ḥîle vü reng tarîkıyla şayd itmek istediklerini i‘lâm itdi ve “tez gelsün anuñla ḥaşma intikâm itmek murâdumdur” didi. Ol daḥı nigâruñ peyâmını işidüp maḥşûdı ne idüğünü bildi ve bu ortalıkda kendünüñ de maḥrûm olmayacağını fehm itdi. Bir laḥzadan giden cāriye ile gelüp sâ‘ir cāriyeler ile el kavuşturunur turdı. Ammâ önlerine geçmeyüp ekşer ardlarında tururdu, kendünüñ şekl-i qabîḥini göstermezdi. Birazdan ortaya bâde⁴ gelüp yenilüp içilmege⁵ ve nigâruñ ruḥları gül gül olup ârâyiş-i hüsn ü cemâli ziyâde oldu. Ḥerif buse almağ istedikçe cāriyelerimiz qarşumuzdadur ne kadar

¹ libâslardan: libâsları P; ²düşdi: düşmüşdi P; ³kodi: koyup P; ⁴bâde: bâde-i nâb P; ⁵içilmege: içilmege başladı P

ise hicāb iderüz, birazdan hōd maqşūd hāsıldur diyü def ü men¹ iderdi. Ba²d zamān tōlular içilecek lāzım gelicek nigār-ı perī-ruhsār² sād-ı zībāsın şıgāyup tōluya bir miqdār dārū-yı hoşber işleyüp (**S92b**) herife şundi. Ol dağı nigār elinden şevkla çeküp nūş ve deryālar gibi dilden³ cūş u hurūş iyledi. Tolunuñ ikisin dağı içince dārū⁴ amel iyleyüp zembāre miskīn sehl uyqum geldi, biraz⁴ yasduğa tayanayın diyürek kendüden geçivirdi. Cāriyeler şimden gerü⁵ yatağ zamānidur diyü sār⁶ir hizmetkārları taşra qodılar ve herife dōşek tedārükin idüp yaturdılar. Ol dem nigār-ı⁶ ālem yalvarup⁶ arab cāriyesini herifüñ qoyına qodı⁶ ve lāzım olanı ışmarladı. Kendü bir köşede cāriyeleriyle āsūde-hāl olup yatdı. Zembāre derdmend mest ü harāb mışfu⁷’l-leylde nigārdur diyü⁷ arab cāriye ile mu⁷āmeleler ve mücāma⁷atlar iyledi. Vāfir būsēsın alup ol qadar öpdı ki her yirin qarardı. gice ile çoqça çalışmağın şabāha qarşu geçüp yine uyuyıqaldı.⁷ Nigār-ı⁷ ālem hōd⁷ ale’s-seher h⁷ābdan devleti gibi bīdār olup uyandı ve arab cāriyesin anda qoyup evüne vardı.⁸ Bu yañadan quşluğ oldu.⁹ Hizmetkārlar uyanup qapuya geldiler ki dađđ¹⁰ idüp aqduralar. Nā-gāh gördiler ki qapu aqığdur, içeri girdiler. Gördiler ki cāriyelerden nām u nişān yođ ammā efendi nigārla hem-ağüş olup dağı uyur. İncitmeyüp şimden gerü biz hizmeti tamām itdük diyüp her biri maşlahatlı maşlahatına gitdiler. Birazdan arab cāriyesi gördi ki herif h¹¹āb-ı hużura vardı, uyanmaq yođ, dūrterek şıkarāđ uyardı.¹¹ Zembāre bī-çāre gözün aqup baqayın şandı, yanında nigār yirine bir dev qarısı görüp qorqusından gözün yine yumdı. Düşde gördüm şanup gözün yine aqdı. Bir kerre şıçrayup yirinden qalqđı, anud benud olup dūrlü dūrlü fikr ü hayāle düşdi. Āhir “behey qara şuratlu mel¹²ün sen nireden geldüñ, benüm qarşumda¹² ne işlersin, ol nigār-ı lāle-ruhsār qanı” diyince arab cāriye qahqaha ile gülüp “ey derdmend-i bī-dermān senüñ gibi mühmelüñ o maqūle nigāra eli mi erişür, dāmenine yüzüñ dağı sürdürmezler. Sen giceden berü benüm la¹³’l lebüm cāmını nūş ve nihāl qametüm serv gibi der-āđüş iderdüñ. Şimdi ta¹³accüb uşanduñ. Haqıqat böyle mi olur diyince (**S93a**) herifüñ gözine ālem qarañluđ görünür. Kerem iyle evvelā qalqup odamdan qıqup git ve illā urur öldürürüm, ihtiyārum yoğdur” didi. Cāriye dağı “nireye giderüm, bu gice şabāha dek zevküüm idüp şafāmı sürdüñ. Muqābeledede biraz aqçañ¹³ almayınca gidemezem ve hāşıl olmış cu¹³’lını terk itmezem” diyüp gāvğā vü hengāme iyledi. İşidenler gelüp bir yire cem¹³ oldılar. Nedür aşlı diyüp şoran gülmege başladı. Herkes ta¹³accüb idüp iştiħāna taşsin ve idrāküne āferin itdiler. Zembāre-i bī-çāre halk

¹ iderdi: iyledi P; ²perī-ruhsār: lāle-ruhsār P; ³dilden: cān u dilden P; ⁴biraz: bir pāre P; ⁵şimden gerü: şimden soñra P; ⁶qodı: qoydı P; ⁷uyuyıqaldı: uyuyup qaldı. Ammā uyurken qara qara düşler gördi P; ⁸vardı: aldı, yürüyivirdi P; ⁹kušluđ oldu: kuşluğ oldu. Taşradan P; ¹⁰dađđ: dađđ-ı bāb P; ¹¹uyardı: uyandırdı P; ¹²qarşumda: firāşumda P; ¹³aqçañ: aqçañı P

içinde rüsvây oldu. Hergîz adama bakacak yüzi kalmadı. Eller içinde yüz karalığın taḥşîl iyledi. ‘Arab cāriye daḥı gördi ki ḥerifi tamām ḥaḳlayup rüsvây itdi, gelüp mā vaḳ‘ ayı nigāra bir bir taḳrîr ü beyān kıldı. Nigārlar gülüşmege başladılar. Ol dem nigār-ı ‘ālem bir varaḳa¹ yazup didi ki: “Ey erzel-i bî-miḳdār ü nā-pāk ve mühmel ü murdār-ı bî-idrāk şöyle mi ḳann iderdün ki beni dām-ı tezvîrle şayd ideydün ve fülānenün vaşlına mālîk oldum diyü² öginüp bulduḡun yire dek söyleye gideydün. ‘Āriyeti odalar ve libāslar ve esbāblar bulup şanurduñ ki seni bilmeyüp dām-ı tezvîrüne giriftār olaydum. Belki rûz-ı kıyāmete dek bu cerāḥatle mecrūḥ ola ḳalaydum. Ben ḥod seni gördüḡüm gibi bildüm ve ‘arab cāriyeyi getürüp şūretüne göre tedārükin kıldum. Zinhār bir daḥı zen ṯā’ifesine ulaşma ve kākül-i perîşānlaruñ tār-ı müy-ı müşḡinine dām-ı ḥîle vü tezvîrle ṯolaşma. Meker-i zenāndan sen daḥı ḡāfil ve bāde-i ḡafletle mest ü lâ-ya‘ ḳîlsin ancak. Beyt:

Tek ṯur yirüñde epsem ḥaddün bil ey şanevber

Dik gelme ḳadd-i yāre yoksa seni yüzerler

deyüp sözi āḥir ve rāz-ı ser-besteyi gün gibi hüveydā vü zāhir iyledi. Cāriyenün birine virüp ḥerife irsāl ve odasına gönderüp īsāl iyledi. Ol daḥı oḳıyup tamām kışşa ne idüḡün³ bildi. Niçe günler yārāna demege utanup ḥayrān u ser-gerdān olup ḳaldı. Bu vechile aldandüḡına ol deñlü bî-ḥuzūr oldu ki mülāḥaza itdüḡi zamānda ḥicābından yire⁴ geçerdı. gice gündüz bir ṯarîḳla intıḳām almaḡa sa‘y⁵ iderdi. Bir gün böyle fikr iyledi ki bir gice nigāruñ maḥallesine vara, **(S93b)** fırsat gözleyüp ḥaremine dāḥil ola. Nigār ṯaşra çıḳduḡı gibi ḥançer şıyırup üzerine vara derdümüz maşlahatın görüp cebren ve ḳahren işin bitüre. Meger nigāruñ ḥareminde erkek ḳısmından kimse yoḡ idüḡünü bilmişidi. Ve birḳaç cāriyeden ḡayrı adam olmaduḡını ḥaber virmişidi.⁶ Birḳaç gice beline sertîz⁷ ve ḥançer-i ḥünrîz taḳınup ol semtlerde devrān üzre oldu. İttifāḳ bir gice fırsat bulup dīvārdan aşdı, göz ḳarardup nigāruñ ḥarem-ı ḥāşşasına⁸ düşdi. Meger ol gice nigāruñ bir tāze civān ‘āşıḡı var idi. Tenhā bir odada anuñla ‘ayş u ‘işrete meşḡül oldu. Anlar biri biriyle zevḳ u şoḥbetde bir köşede intizārla felāketde. ‘Acabā nigār ṯaşra ne zamānda çıkar ki bolay ki yanınca cāriyeler çıḳmaya, ḡavḡā vü hengāmeyi büyütmeyevüz diyüp dürlü dürlü efkār-ı bāṯıla itmekte. Bu cānibde meclis ehlinün yüki yetüp yatmaḡa teveccüh iylediler. Ol dem civān ḳalḳup ābfeşāna çıḳmaḳ lāzım gelüp ṯaşra çıḳdı. Āḥḡāne ne cānibde ise ol cānibe müteveccih oldu. Zenbāre-i lâ-ya‘ ḳîl bu ma‘nādan bî-ḥaber ü ḡāfil hemān dem civānı nigārdur diyü şarıldı. Civān daḥı mestāne

¹ varaḳa: varaḳacıḳ P; ²deyü: deyüp P; ³idüḡün: imiş P; ⁴yere: yirden yire P; ⁵sa‘y: mülāḥaza P; ⁶vermişidi: almışidi P; ⁷sertîz: tîḡ-i sertîz P; ⁸ḥāşşasına: ḥāşına P

aña şarıldı. Bu kütürdide zembâre kürmükleşürken¹ nâ-gâh maḥall-i ma‘hûda el uzatdı. İstedı ki uçqurı çeküp kıra ve tır-i maḫşûdı ol dem nişâne vara. Meger² civânuñ nigâr şevkine dâ'im âleti kâ'im idi. Zembâre aña berk yapışa düşdi. Hemân dem yine koyıverüp ḫayretle ‘aqlı şaşdı. Maḥall-i mülâ'im yirine âlet-i kâ'im buldı. Ol dem ḫaṭâ itdügüni bilüp taşra kaçmağa müteveccih oldı. İçerüde bu kütürdi işidilüp cāriyeler mum ile taşra çıkup³ nigâr daḫı elüne bir şem‘-i kâfūrī alup taşra çıkdı. Ne görse, zembâre ḫarem-ı ḫâşına gelmiş ve yine ‘âlem-i vuşlat hevesin kılmış. “Vay bre şuratsız köfteḫ‘or buraya da mı geldün? seni bunda ecelün getürdi. Gör ki saña n’iyerdüm” didi ve buyurdı ki muḫkem tıttup⁴ bağladılar ve dört beş⁵ cāriye yardumlaşup getürdiler. Ev öñünde bir direk var idi, aña bağladılar ve bir⁶ dâne tırra büküp şu ile ıslatdılar ve ḫerifi ele aldılar. Ol kadar tırra urdılar ki ‘aqlı başından gitdi (**S94a**) ve yüz göz⁷ şişdi, tılluma döndi. Āḫir yine bir miḫdâr esirgeyüp “şu murdârı öldürürsüz vazgelün” diyüp döğülmekden kırtardı ve direkden çözüp şoydılar, ‘uryân idüp kapudan taşra şalıverdiler. Zembâre miskīn cehd idüp tüşe tırra⁸ şabâḫ dek evüne geldi. Döşege düşüp rāst iki ay şāḫib-i firāş oldı. Kaçan ki şıḫḫat buldı, cümle menāhiye peşimān olup tevbe kıldı. Min ba‘d zembârelikden fāriğ olup tā‘at u ‘ibâdetle meşgûl olup baḫiyye-i ‘ömrünü şalāḫ u irşādla geçürdi. ‘Āḫıbet anlar daḫı dār-ı fenādan milk-i beḫāya intikāl ü irtihāl eḫüp bu şirīn laṭıfeyi yādgār kıdılar. Bu kışşadan ḫişşe oldur ki: Herkes kendü şānına münāsib ve ḫāline mülâ'im nesneye heves itmek gerekdür. ‘Āḫıl olan kimesne ki bir işe heves iylese nazar idüp ‘āḫıbetin mülāḫaza iylemek gerekdür. Şöyle ki ‘āḫıbeti vaḫīm ola, ferāğat itmek lāzım u lāzıb belki farz u vācibdür. Nazm:⁹

Gerekdür ‘āḫil ü dānāya ey dil

Soñından her işün olmaya gāfil

Şu iş kim āḫirinde var fezāḫat

Anı itmek kabāḫatdur kabāḫat

Başiret ehli kim olmaya adam

Çeker her dem belā vü guşsa vü ğam

Kerem senden ‘ināyet kıl ilāhi

Sensin pādişāḫlar pādişāḫı

¹ kürmükleşürken: -P; ²çeküp kıra ve tır-i maḫşûdı ol dem nişâne vara. Meger: -P; ³çıkup: çıkdılar P; ⁴tıttup: tıtdılar ve P; ⁵dört beş: dört beş dâne P; ⁶bir: bir kaç P; ⁷yüz göz: yüzi gözi P; ⁸tüşe tırra: düşe kalka P; ⁹Nazm: Beyt P

-42-*

Hikâyet: Hâkiyân-ı rivâyet böyle hikâyet iyelerler ki: Zamân-ı evvelde dîvân-ı ‘alışân¹ defterdârlarından bir defterdâr-ı nâmdâr ve defteri şâhib-i qadr u i‘tibâr var idi ki akrânı mâbeyninde ‘adâlet-i kâmile ile mümtâz ve emşâl ü eşbâhı ortasında şadâkat-ı şâmîle ile bî-nazîr ü bî-enbâz olmuşıdı. Egerçi Hâk te‘âlâ hazretleri aña her cihetden devlet ve her cânibden câh u celâl virmişıdı. Lâkin bunlardan mâ‘adâ şâhib-i zühd ü şalâh ve tâlîb-i fevz u felâh sa‘îd ü reşîd bir oğul virmişıdı ki hiddet-i fehm ü ız‘ân ve vefret-i ‘ilm ü ‘irfânla bî-mişil ü bî-akrân idi. Çün ol nahl-i şerîf ve ferzend-i laţîf serhadd-i bülûğa yetişıdı, kazâ-yı nâ-gehânî ve belâ-yı âsmânî ile bir gün hammâma giderken yolda bir duhter-i ra‘nâ ve bir dilber-i zîbâya râst gelüp kaçan ki serv-i bâlâsına nazar itdı, ol dem velâyet-i ‘aql u idrâkden geçüp (S94b) güzer itdı. Ya‘ni ol serv-i dilârâya cân u dilden ‘aşık-ı şeydâ olup dîvânesi ve şem‘-i ruhsârınuñ şevkile pervânesi oldı. ‘Akıbet mâbeynlerinde ‘aşkbâzlık peydâ olup biri biriyle mu‘âmeleler iderler. Giderek ittihâd mertebesine varup defterzâde gâhî nigârũ² halvethânesine ve künc-i kâşânesine mihmân olur oldı. Her zamânda tenhâca ‘ays u ‘işret ve zevk-i şöhbet kıilup gâh câm-ı la‘l-i lebini nüş ve gâh muy-ı miyânını serv-i bâlâ gibi der-âğuş iderdi. İttifâk yine bir gice cânib-i nigâra ‘azm idüp mihmân ve vâşıl-ı ser-menzil-i kûy-ı cânân oldı. Meger ol gice nigârũ ba‘zı ehibbâ vü eşdikasıyla qarîn ü hem-nişîn olmağın mağall-i ma‘hûda gelmege kudret ve anlardan ayrılıp tenhâ olmağa fırsat bulımadı. Bu cânibde dağı mağdûm u merķûm³ bir kilâr üzre idi ki ol kilârũ bâmında⁴ baca dimekle ma‘rûf pencere-mişâl bir delük var idi ki nigâra ol delükden nazar iderdi. Nigâr dağı ol kilâra gelüp buluşsalar gerek idi. Bî-çâre ‘aşık yatsudan nişfu’l-leyle varınca ol delükde muntazır ve hâzır ü nâzır oldı. Nâ-gâh câriyelerũ birisi kilâra ba‘zı esbâb olmağa gelür.⁵ Kaçan ki kapuyı açup gördi,⁶ ańsuzdan bir muhavvef⁷ nesne görmiş gibi “meded” diyüp sür‘atle çıkdı.⁸ Hikmet bu ki meger⁹ nigârũ olduğı evler defterdâr-ı müşârileyhũn mülki idi. Anlara kiraya virmişıdı. Bu tağdırece defterdâr efendi ve mağdûmları zıkr idilen evlerũ şâhibleri idi. Mağdûm-ı merķûm câriyenũn kilâre baķup cân havliyle meded diyüp dönüp ‘acele ile döndüğünden yukarıda kendüyi görmüş zann idüp dürlü dürlü efkâr-ı fâsideye düşmişıdı. ‘Acabâ kaçsam mı yoksa şabr itsem mi diyüp mütereddid olmuşıdı. Bu eşnâda câriyeler birkaç olup

* Hikâye P nüshasının 49b-50b yaprakları arasındadır.

¹ ‘alışân: ‘alışân-ı hakânî P; ²nigârũ: -P; ³mağdûm u merķûm: mağdûm dağı merķûm P; ⁴bâmında: bâmında ya‘ni şamında P; ⁵gelür: gelüp P; ⁶açup gördi: açdı, bir kerre içeri P; ⁷muhavvef: korkulu P; ⁸deyüp sür‘atle çıkdı: didi, dağı segirdirek taşra gitdi P; ⁹meger: -P

öñlerince mumlar yaqúp her biri ellerine¹ kimi ser-deste kimi odun kimi nacaq alup² “qanı qandadur nirede gördüñ?” diyü evvel gören cāriyeyi öñe düşürmişler gelürler. İqçlerinden birisi eyitdi: “Hemān gördüğüñüz gibi uruñ göz açdırmañ.” Birisi eyitdi.³ “Hay yoq ne qadarsa ev ıssıdur. Bir uqurdan⁴ öldürmeyelüm. Zırā ev ıssı (S95a) öldürmek haqadur ma‘qul degüldür” deyicek maqhdüm-ı merqum ev ıssıdur dedüklerini işitdügi gibi murād kendü idüğüñ taqkık⁵ idüp yap yap hāzırılmağa başladı. Hañcerin eline alup muntazır tırdı ki eger anuñ gibi gelüp üzerine hücum iderlerse mümkün olduqça qorınup aqvālını tedārük iyleye. Meger evvel gelen cāriye kilāruñ içinde bir yılan görmiş imiş⁶ ve soñra gelen cāriyeler ol yılanı öldürmege gelmişler⁷ imiş. Qaçan ki ol cāriye kilāre girdi, yılanı yirinde bulımayup sā’ir cāriyeler qanı demin yılanı qanda gördüñ didiklerinden merqum maqhdüm⁸ murād n’idüğüñi bilüp ba‘de⁹ havfı zā’il olup qaçmadan¹⁰ ferāqat kıldı. Bir zamāndan soñra ‘ālem aqyārdan hūli olup nigār-ı lāle-ruqsār ile tenhā oturup münāsebet u maşlahata¹¹ meşgūl oldılar. Bir miqdār rüzgār-ı zorkārdan dād alup andan birbirin vedā‘ idüp gitdiler. Bu laqife anlardan yādgār qaldı.

-43-*

Hikāyet: Meger zembāre yārāndan biri bir nigār ile muqayyed idi ki bu nigāruñ bir dürüş-t-rüy ve zışt-hüy eri var idi ve bu herifüñ bir ‘avratı dağı var idi ki bu nigār ile her zamānda huşümet ü ‘adāvet üzre idi. Bir gün zembāre ‘adet-i qadimesi üzre nigāri ile muşāhabet ve mu‘āşerete vardı idi. İttifaq herif çartaqında nigāruñ qumasıyla muşāhabet iderdi. Zembāre de nigār ile çartaquñ altında olan evde oturup zevq u ‘işrete meşgūl olmuşıdı. Nigār gāh gāh evden taşra çıkup herifüñ aqvālını muqayyed olurdu. İhtirāz¹² iderdi ki üzerine gele ve aqvālını¹³ muqtali‘ ola. İttifaq bu def‘a taşra çıkdıqda görse ki eri qumasıyla oynarlar. Oynaşuraq herif qumasını öpdı. Hemān dem ‘avrat gayrete geldi ve kendüñüñ bi-gāne¹⁴ getirüp içerde olduğıñ¹⁵ unuttı. Aşaqadan yuqaru erine “qipil köfte-h‘or ol qaşbe-i nābe-qarı benüm gözüme qarşu öpersin ola mı.

¹ bir qaç olup öñlerince mumlar yaqúp her biri ellerine: -P; ²alup: alup bir qaç olup P; ³Hemān gördüğüñüz gibi uruñ göz açdırmañ. Birisi eyitdi: -P; ⁴uqurdan: uqurdan urup P; ⁵taqkık: tamām taqkık P; ⁶miş: imiş, ev ıssı dedügi ol imiş P; ⁷gelmişler: gelürler P; ⁸merqum maqhdüm: maqhdüm-ı merqum P; ⁹bilüp ba‘de: bildi ve andan soñra P; ¹⁰qaçmadan: qaçmaqdan P; ¹¹maşlahata: muşāhabete P; ¹²İhtirāz: Andan ihtirāz P; ¹³aqvālını: aqvāle P; ¹⁴bi-gāne: üzerine bi-gāne P; ¹⁵olduğıñ: olduğı aqvāli P

* Hikāye P nüshasının 50b-51b yaprakları arasındadır.

Saňa¹ bir iş ideyin ki kıyāmete dek söylene” diyince herif daħı buňa kaçıyup “bre murdār mühmel nikāh-ı şer‘ iyle aldugum helālümü baňa taşarruf itmege komaz mısın yoksa yıkıl şuradan (S95b) karşımda turma seni gözüm görmesün” didi. Bu daħı aňa ol kadar mühmelāt söyledi ki herifüñ ihtiyārı elden gidüp oturduğı yirden kalkup² elüne bir odun³ alup “tur imdi bre çipil. Saňa mühmelāt⁴ söylemegi göstereyin” diyüp ardına düşdi. ‘Avrat daħı önünce kaçup oynaşıyla oturduğı evden ğayrı kaçacağ yir bulımayup hemān dem ol evüñ içine kaçdı. Herif daħı ardınca kodı. Şol maħalle vardı ki nigāruñ ardınca içerü gire, oynaş güpegündüz gözüyle göre. Meger nigāruñ tafşıl-i aħvālin kuması bilürdi. Gördi ki eger tınmıcağ olursa herif içerü girer ve içerüde olan kaźıyyeyi görür. Bu tağdırece hengāme hadden aşar, ‘ālem harāba varup herif ‘avratını boşar. Kaçan ki bu mülāhazayı itdi, herifüñ ardına düşüp⁵ kolların beline tolayup muħkem tutdı. Nigārı döğmege komaz şeklinde olup eve girmekten men‘ iyledi ve muħkem yalvarup bulduğı sözi söyledi. Āħir ibrām u iğdām⁶ idüp yine yukarı çartağa çıkardı. Oturup evvelki gibi hāllerine meşğul oldılar.⁷ Zārüret maħallinde böyle vefādārluğ⁸ ‘avrat kısmından huşuşan kuması hağğında ağreb ü a‘ceb-i ‘acā’ibdür.⁹ Bu cānibden zembāre miskīn bir derd çekdi ki ta‘bīr olunmaz.¹⁰ Az kaldı ki ödi çatlayup helāk ola. Zīrā bir evüñ içinde bulındı ki aşla çöp¹¹ gizlenecek yiri yoğ idi. Herif içerü girdüğü tağdırece muķāteledeñ ğayrı çāre yok, ‘azīm rüsvāylığ¹² muķarrer idi. Yukarı gitdüğü gibi zembārenüñ aşla te’ħīre dermānı olmadı, hemān dem kalkup nigāra vedā‘ iyledi. Taşra ki çıktı, bu mezā’ıkañdan halāş oldu. Yüzin yirlere sürüp secde-i şükr iyledi ve hemān sā‘ at zembārelige tevbe-i şādıka iyledi.¹³ Külliyen hevā vü hevesden ferāğat idüp min ba‘d tā‘ at üzre oldu.¹⁴ Bu mağüle rüsvāylığ maħallinde kendüyi halāş idüp pādışāh-ı muḥlaķuñ hizmet-i hātimetinde olup zād-ı āħiret sa‘ yinde oldu.¹⁵

¹ Saňa: İnşāallāh saňa P; ²kalkup: yukarı kalkdı ve P; ³odun: odun ağacı P; ⁴mühmelāt: bulduğı mühmelāt P; ⁵herifüñ ardına düşüp: segirdüp ardından yetdi P; ⁶ibrām u iğdām: ibrām P; ⁷hāllerine meşğul oldılar: kendü hāline meşğul oldu P; ⁸vefādārluğ: vefādārluğ iyledi P; ⁹huşuşan kuması hağğında ağreb ü a‘ceb-i ‘acā’ibdür: böyle vefādārluğ zuhūr iylemek aşla ihtimāl degüldür P; ¹⁰olunmaz: kabil degül P; ¹¹çöp: kaçup P; ¹²rüsvāylığ: rüsvāylığ olmak P; ¹³eyledi: ile tevbe iyleyüp P; ¹⁴tā‘ at üzre oldu: tā‘ ate ve ‘ibādete meşğul u iştiğāl üzre oldu P; ¹⁵pādışāh-ı muḥlaķuñ hizmet-i hātimetinde olup zād-ı āħiret sa‘ yinde oldu: pādışāhuñ hizmetinde olup kendü fezāhatını bildi ve zād-ı āħiret için sa‘y idüp aħvālini tedārük kıldı P

-44-*

Hikâyet:¹ Zenbârelik meydânında tek ü pû iden ‘azîzlerden naql olunur ki: Diyâr-ı ‘Arab’da meydân-ı talebde şûr u şefb üzre (S96a) olan nigârlar altı dürlüdür. Birine ‘anberâne, birine sükrâne, birine ceyrâne, birine şâtıra, birine misâfere, birine mazlûme dirler.² Ammâ ‘anberâne oldur ki: Başını sâ’ir ‘avratlar gibi bağlamaz. Belki şol vechile bağlar ki tütüdüğü peçeden şekli ‘aynıyla görünür. Kendüsi gūyâ bir ıztırâb-ı külli ve âlâm-ı bî-nihâyet üzre olan kimesne gibi gider. Kaçan ki bir kimesneyi görüp ya malını ya cemâlini begenüp tâlib ü râğib olsa evvelâ ba‘zı kelimât itmege başlar ki aşla dedüğü aňlanmaz ve dinleyeyin diyü kulağ ursañ diñlenmez. Gümürdenürek şeytâna sögmege başlar ve la‘net şeytâna ki ben kâdir olmaduğum nesneyi tekliif iyer. Hâsâ ki ben şeytânunñ iğvâsına uyam, şânuma ve dînüme münâsib olmayan va‘za irtikâb idem. Estağfurullâhi ve tûbü ileyh diyü eţrâfa³ bakınur. Ol kimesne dağı der ki: “Ya seyyî nedür aĥvâlün söyle ve murâduñ baña maĥfice beyân iyle. Benden ġayrı aşla bir ferd tuymasın” dir. Ol dem döner, bî-bâk olup der ki: “Ya seyyidî ben ġarîbeyüm,⁴ zevcüm beni bu yirlere diyâr-ı ġurbetden getürdi. Yanına geldüğüm vaĥit onüç yaşında bîkr idüm. Ol zamândan berü bi’t-tamâm beş yıldur ki yanındayum. Benüm de ĥüsn ü cemâlde eksük yirüm yoğiken baña iltifât itmeyüp fâĥişelere meyl ider. Tañrı ĥelâlünü koyup ĥarâma bakar. Birkaç def‘ adur ki iyülükle naşîĥat idüp zinâda men‘ iderüm, aşla işitmez.⁵ Ben de üzerine ĥıyânet itsem saña ĥoş gelür mi derüm, diñlemez.⁶ Bugün ‘ale’ş-şabâĥ⁷ ĥammâma gitmiş idüm. Nâ-gâĥ bir mühim lâzım gelüp evüme döndüm. Ol dem zevcümü bir fâĥişe ile mübâşir buldum. İhtiyârum ħalmayup ġilâz u şidâd yeminler itdüm ki bugün ben den senün üzerüne ĥıyânet idem ve her kime râst gelürsem bî-tevaĥkuf mu‘âşeret idem. Ĥâlâ yolda giderken itdüğüm yeminler ĥâtıruma geldi. İstedüm ki ĥâniş olmamağičün⁸ ben de zinâyâ ħaşd idem. Lâkin Ĥaĥ te‘âlâ ĥazreti hidâyet müyesser idüp yine şeytân-ı lâ’inün mekrine iltifât itmeyüp istıġfâr itdüm, söyledüğüm ol idi” der.⁹ Ol derdmend dağı dâm-ı mekre¹⁰ giriftâr olup elbette mâ’il olmamağâ çâresi ħalmaz. (S96b) “Senün gibi perî-ruĥsârı koyup ġayrılara meyl iden ħipil köfte-ĥ’ora her ne iderseñ maĥaldür. Gel gidelüm bir miĥdâr senünle ‘işret idelüm” diyürek alur¹¹ gider. Varup bir köşede zinâ ider. Ĥerifi bön düşürse aĥçasın

* Hikâye P nüshasının 51b-56b yaprakları arasındadır.

¹ Hikâyet: Faşl P; ²Birine ... dirler: Birine ‘anberâne ve birine sekrâne ve birine cîrâne ve birine şâtıra ve birine misâfere ve birine mazlûme dirler P; ³deyü eţrâfa: deyüp eţrâfına P; ⁴ġarîbeyüm: bir ġarîbeyüm P; ⁵işitmez: sözüm işitmez P; ⁶diñlemez: diñlemeyüp ħabül itmez P; ⁷‘ale’ş-şabâĥ: şabâĥdan P; ⁸olmamağičün: olmayup P; ⁹der: didi P; ¹⁰dâm-ı mekre: mekre P; ¹¹alur: -P

aldüğundan ğayrı esbâbın dağı uğurlar. Murâdına vâsıl¹ ve kendüye ğalvalık dağı ğâsıl ider. Bu maķûlelerden ma' düddur. Ol ğikâye ki: İttifâķ bir târiğde ğayret-i cennet-i 'ulyâ olan Şehr-i Brusa'da birkaç yârân eyyâm-ı bahâr ve hengâm-ı gülgeŐt kenârda bir câygâh-ı zîbâda 'ayş u 'işret esbâbın âmâde idüp nûŐ-ı bâdeye maŐğül olurlar. Yârân u iĦvân yek-dil ü yek-cihet olmağın biri biriyle giceyi gündüze ulaŐdırup ol gice nişfu'l-leyle dek zevķ u Şafâ iderler. Kağan ki meclis ehlin Őolu urup periŐânluķ zamâni geldi, gicenüñ ğâyet-i leğâfeti olup gündüz gibi ay aydını olmağın yine biri birini taĦrîk idüp yârân-ı Şafâ gelüñ bu maķûle gicede yatup esîr-i Ħürd u Ħ'âb olmayalum. Belki Eski Kağluca'ya 'azîmet idüp nehâr zamânıdır, tağ yolından seyr-i kûhsâr iderek gidelüm ve tenhâ ol kevŐer-i nemûdâr olan Ħavz-ı muŐaffânüñ yunup Şafâsın idelüm. Bunlar dağı cemî' an ittifâķ idüp tağ yolından kağdasın Eski Kağluca diyüp ğitdiler. Bu tağ yolu kağluca semtinde olan kûh-ı pür-Őükûhuñ eteginden gider ki degme kimesne gice ile andan ğitmege kâdir degüldür, ğayli muvaĦĦiŐ yoldur. Giderek Eski Kağluca'ya yakın kağduķları maĦalde bir ğeŐme muķâbilinde ğördiler ki kağaltı ğörinür. Bunlar yidi sekiz nefer adam iken Ħavf idüp 'acabâ ne iki diyü Őurı vardılar. Zîrâ ol zamânda böyle derbend yolda adam olmaķ iĦtimâlin virmediler. Elbette bu kağaltı degüldür, illâ cindür diyü ta' vîzâta başladılar. ÂĦir mestânelük kuvvetiyle be ne olursa olsun ğün yolumuz üzerinde Őoķınuruz diyüp yap yap ayak ayak üzerine sürüdiler. Kağan ki yakın vardılar, ayağ üzre kağkđı, bu kerre bildiler ki ol Őuran adamdır, ğayrı nesne degüldür. Kağan ki dağı yakın vardılar, ğördiler ki bir nigâr-ı Şîrîn-ğüftâr u serv-reftârdur ki **(S97a)** vaŐ olunmaz. MuĦkem ta' accüb idüp selâm virdiler. Ol dağı 'aleyk alup bunlara kağarŐu geldi. Bunlar dağı ğayrân kağalup didiler ki: "Ne yirdensüz ne adam ne kiŐisüz bu yâd ellerde kimüñ biliŐisüz² insân mısın perî misin³ yoķsa mihr-i Ħâveri misin. Bu zamânda bu maķûle yirlerde âŐinâdan bî-gâne n'iyersün." Nigâr dağı ol dem bî-tekellüfâne "ne cin ne perî belki âdem oğlanlarınıñ biriyim. Hele gelüñ evvelâ bir Ħâli köşeyi bulup⁴ andan Őoñra muŐâĦabete Şürü' idelüm" didi. Ol dem yârân dağı nigârı ğekdürüp bir âşinâ odasına ilettiler ve Şem' u süfre iĦzâr idüp ŐoĦbeti yeñi başdan düzetdiler.⁵ Ba' de't-Ħa'âm münâsebetle gelüp⁶ başlayup ol lü' bet-i mekkârenüñ tafşîl aĦvâlin Şordılar. MuŐâĦabete ağâz eđüp didi ki: "Anam babam beni kız iken ğetürdiler, bir gidiyle virdiler. Benüm Ħod Ħüsn ü cemâlim taĦrîre muĦtâc degül ğörüyorsunuz. Bu vechile zîbâ iken aşla benümle muķayyed olmadı. Her kağanda oğlan kıŐmından kün

¹ vâsıl: vâsıl olur ve hem P; ²yirdensüz... kiŐisüz ... biliŐisüz: yirdensin... kiŐisinin ... biliŐisin P; ³perî misin: -P; ⁴köŐeyi bulup: köşeye gidelüm P; ⁵düzetdiler: düzdiler P; ⁶gelüp: kelâma P

dürîde var ise aña meyl itdi. Söyleyegördüm olmadı ve naşîhat idegördüm istimâ‘ kılmadı. Şakın ben de senüñ üzerüne hıyânet iderüm didüm, n’iylerseñ var iyle elüñden gelin dirîğ itme didi. Bu gice ittifâk taşra odasında yine hîz-i bî-temîz var imiş ve nûşa meşgûl oldı. Nışfu’l-leylde odaya vardum, oğlanla döşekde şarılıp yatur gördüm. Baña bir mertebe ğayret geldi ki ağladum ve gönülümle ‘ahd itdüm ki ben dağı buradan çıkam taşra gidem. Bir an ve bir sâ‘ at te’hîr itmeyüp kaçd-ı hıyânet idem. Kānien min kân her kim rāst gelürse dirîğ itmeyem. Pes bu mülâhaza ile evden çıktum, ol çeşmesāra qarîb yirde tırdum. Hikmet Allāhuñdur, bî-vaqt olmağın kimseye rāst gelmedüm. İllā size mülâkāt müyesser oldı. Bi-ħamdi lillāh yine mühmelāta ve erāzile naşîb olmadum. Hem kâbil-i ħitāb bir alay ahāliye rāst geldüm. Şimden gerü¹ lâzım olanı siz bilürsiz” diyüp sükût itdi. Anlar dağı bu kışşayı gûş-ı hûşla istimâ‘ idüp çok naşîhat aldılar ve ‘avrat alan kimesne āher nesneye² meyl itmemek gerek imiş bildiler. Ammā sükrāne oldur ki ağzumda **(S97b)** rāyihası bulınsun diyü bir kadeh şarāb iĉer, andan giyinüp düzinüp kuşanup taşra çıkar. Yollarda zenbāre añladuğı kimesnenüñ serħoşluğa urup gögsine bir müşt başar ve bir oynaşınıñ adını söyleyüp “bre zālīm benüm gibi nigārı korsun da fülāne gibi kaħbeye meyl idersin hemi der.” Ol kimesne dağı dönüp “ya seyyî ben sen dedüğüñ degülüm.³ Baña fülān dirler” dir. Ol dem güyā bir ehl-i ħayā ħatun gibi izhār-ı ħaclet⁴ idüp “dirigā mestāneli ne ‘aceb yañıldum” diyü alup yürüyivirdi ve ğayetle mestlük⁵ izhār idüp kendüyi yirden yire urur meşābesinde gösterir. Ol kimesne dağı bir mestāne nigār ancak şayd ideyin diyü ardınca varur, ħānesine alur gider,⁶ zevķin ider. Ol dağı ‘aķlını başına cem‘ idüp ħerifi ğaflete birağup hem aķçasın alur ve hem esbābin seriķa ider. Ammā ceyrāne oldur ki: Her gün ‘ale’s-seħer maħallāt arasında gezüp ergen kimesne evlerin yoķlar. Ceyrāne şorup ħaber alur. Kačan ki bir ev şāħibinüñ ergen olduğın bilür, hezār şive vü nāz ile “yā fülāne yā fülāne anesi” diyü çağurur. Lā-teklîf yüzi açık iĉerü girüp ol dem ev şāħibi dağı niye ki diyü taşra çıkar baķsa görse ki bir zîbā nigār tırrur. “Ne istersin ya seyyî” dedükde “fülāne bunda degül midür baña koñşıları ħod buradadır” didiler. Ol dağı ya “seyyî ben dağı evlenmedüm, ergenüm ‘avrat kısmından bunda⁷ kimesne yoķdur. Lākin ne var çün bu kağar geldüñüz, sehl zamān gelüñ diñlenüñ oturuñ, mübārek kađemiñüz ğamħānemüze başsun, kağir olduğumuz deñlü ri‘āyet⁸ iderüz” diyürek ev iĉine alur gider. Andan⁹ ħod evvelde ğarazi ħerifi dāmına düşmek idi. Düşürüp mümkün olduķça aķçasın ħaķlar ve kağir

¹ Şimden gerü: Şimden şoñra P; ²kimesne āher nesneye: kimesneye P; ³degülüm: adam degülüm P; ⁴izhār-ı ħaclet: ħaclet izhār P; ⁵mestlük: mestānelük P; ⁶alur gider: alup gidüp P; ⁷‘avrat kısmından bunda: bunda ‘avrat kısmından P; ⁸olduğumuz deñlü ri‘āyet: olduķça ‘arz P; ⁹Andan: Anuñ P

olursa niçe esbâb ü eşkâlin seriķa ider. Ammâ şâtıra bir fâhişe-i fâciredür ki: Yolda giderken kendü begendügi bir kimesneyi görüp kaçdıla yanına varup gögsine bir el arkası urur. Andan sür'atle geçüp yürüyiverir. Ol kimesne dağı buña teveccüh idüp ya seyyî nedür diyince eydür ki: “Allâhu te'âlâ insâfsuzlara insâf müyesser iyleye. Ben bir ĥatun idüm ki ġâyet-i mestürelügümden ķâmetümi dibâdan ve dâmenüm ucımı (S98a) bād-ı şabâdan ġayrı görmiş kimesne¹ yoğıdı. İttifâķ bir kimesne baña 'arz-ı muĥabbet iyledi. Ben dağı tâzelik belâsıyla hevâ vü heves ġâlib ve anuñ muşâĥabetine tâlib ü râġıb oldum ve anuñ baña gerçekden muĥabbeti ve cân u dilden meveddeti var şandum. Ĥâşıl-ı kelâm beni bir ġün kendü ĥânesine ve tenhâ künc-i kâşânesine da'vet iyledi. Ben dağı da'vete icâbet idüp vardum. Kaçan ki evinüñ içine girdüm² gördüm ki yanında bir muşâĥibi dağı var. Ben eyitdüm: Bu kimesne nedür biz ĥod senüñle tenhâ muşâĥabet ve mu'âşeret itsek gerek idi. Niçün üzerüme bi-gâne getürmegi lâyıķ ġördüñ.” didi ki: “Ey seyyî nesne yoķdur, bi-ĥuzür ola, bu da benüm ġarındaşum ve ġadîmî yâr u yoldaşumdur. Benümle ta nefes-i vâĥide mertebesindedür. Ne var zevķlü bu da itsün. Bir loķmadur, bile³ yiyelüm. Ol dem cihân gözüme⁴ târik oldı. Ma'azallâh ben saña geldüm, senden ġayra öldürseler de rızâm yoķdur diyü cevâb virdüm. Ba'd zamân peçemi ve inrârumı bir ĥile ile alup cân-ı nâ-tüvânı taşra bıraķdum. 'Ahd itdüm ki bir dağı ricâl kısmından bir kimsne ile muşâĥabet itmeyem ve ülfet ü mu'âşeret tãriķına ġitmeyem.” Kaçan ki ol ĥerif bu kelimâtı andan istimâ' ider, def'i tama'a düşüp bir miķdâr yanınca bile gider ve murâdı her ne ise anı ider. Ve ammâ müsâfere ol fâhişe-i mekkâre-i ġayr-ı bâkiredür ki: Seĥerden giyinür, ġuşanur ya bir tâcir ya cevherî düķķânına oturur.⁵ Ya ġumaş almak ya cevher şatmak bahânesiyle muşâĥabete başlar. Eşnâ-yı kelâmda dürlü dürlü şive vü nâza ser-âġâz iyeler. Ol şâĥib-i düķķân dağı elbette recüliyet muķtezâsınca mâ'il ve seyyî zevcün var mıdur, beyân iyle diyü⁶ sâ'il olur. Ol mekkâre-i seĥĥâre dağı “egerçi zevcüm vardur, lâkin ticârete ġitmişdür. Müdded-i medidedür ki misâfir-i baĥr ü berr ve mücâvir-i ĥâne vü derdür. Ben za'ife ġamĥâne küncinde ġaldum. Ne 'ömürden şafâ ne rüzġardan temettü'” diyüp şikâyetler iyeler. Âĥir ol kimesneyi tãma'a düşürüp râh-ı istiķâmetden ġıķarır ve vişâline tãlib olup muķâbelede 'arüs⁷ ta'ahhüd ider. Nigâr dağı n'ola ammâ şart an ki ġamĥânemüze gelesin ve ol gice tenhâ bizümle ġalasin dir. (S98a) Ĥ'âce dağı ferman ber-ser ve kemer-i ĥizmet der-miyân diyüp bir ġüne va'deler ider. Ol ġün ĥ'âce dağı kendü

¹ görmüş kimesne: kimesne görmüş P; ²Kaçan ki evinüñ içine girdüm: -P; ³bile: anuñla bile P; ⁴gözüme: benüm gözüme P; ⁵oturur: varup oturur P; ⁶deyü: deyüp P; ⁷arüs: 'arz P

varmazdan evvel ba‘zı fevāke vü esbāb-i meclis ve derāhim ü denā’ir gönderür. Varan aqçanuñ nişfiyla belki ‘öşriyle bir miqdār meze vü bāde tertīb idüp ğayrısın şıkar. Ba‘d zamān h̄āce geldükde ‘izzet ü hürmet ile istiḳbāl idüp şadr-ı meclise geçürür. İhsān iyle, kendü hāneñde oturur gibi huzūr ile otur. Bizüm üzerümze kimse gelmek muhāldür. Aşla kimesneden bākimiz yoḳdur. İhtirāz u ictināb maḥalli degüldür dir. Bu taḳdīrce¹ ol derdmend daḫı emīn olup itminān-ı nefis hāşıl ider. Cemī‘ libāsların ve ‘imāmesin ve redāsın çıkarup nigāra virür. Nigār daḫı alup şanduka koyar. Tamām neşāt üzre olup iki taraftan zevḳ u şafāya başlarlar. Bu hālet üzre iken nā-gāh ḫavlu ḳapusu pek pek ḳaḳılmağa başlar. ‘Acele ile ḳaḳarlar ki ḳapuyı yıḳayazarlar. Hay nedür diyince “meded seyyī, efendi seferden gelmiş gibi ḳapu ḳaḳan oldur” dedükleri gibi ḫerifūñ gözine ‘ālem tīre vü tārik olur. Cān ḳayusına düşer, “meded seyyī benüm hālüm niçe olur” diyü dönmege başlar. Bir yañadan ‘avrat daḫı şaşkınlıḳ izhār ider. ‘Acabā seyyī n’iylesem nirede şaḳlansam dirken öte cānibde ḫavlu ḳapusun cāriyeler açarlar. Meger bu gelen fi’l-vāḳi‘ ‘avratuñ eri imiş. Ammā bir mümerris gidi imiş ki her zamānda ‘avratı vāsıtasıyla müselmānları bu maḳūle dāma giriftār idüp şoyarmış. Bu yaña ḫerifi bir anbar içine koyup şaḳlarlar. Hemān dem ‘avratuñ eri içerü girdüğü gibi “bre ḳahbe sen niçün ḫavlu ḳapusun açmaduñ. Açınca bir yıl geçdi. Ne yoḳsa yine oynaşuñ mı vardur” diyü ğavġālar iyer. ‘Avrat daḫı “behey köfteḫ’or benüm ḳanğı zamānda oynaşum² vardur ki söylersin” diyü ḳezzāb şu işini iyer. Āḫir eri olan mümerris ḳalkar ev için aramağa başlarlar. Arayuraḳ cāriyeler anbarı işāret iderler. Ol daḫı añlar, hemān dem anbardan yaña teveccüh idüp “varayın anbarı göreyin, eger içinde adam bulursam bir siyāsetle öldüreyin ki olmasın” dir. H̄āce miskīn (S99a) anbardan işidüp ḳorḳusından içi boşanup üzerine zırḫalar.³ Bu eşnāda cāriyeler “efendi, sizi taşrada isterler” diyü efendilerin taşra çıkarurlar ve teġāfūl ü ihmāl eḳüp derdmendi ‘uryān u biryān tezce ḳaçırırürler.⁴ Dermend kişi bi-ḫamdi lillāhi te‘ālā cānum ḳurtuldu, malum gitdiyse ne ğam diyürek evine varur. Bir daḫı bu maḳūle zināya irtikāb itmekden fāriḡ olur. Ve ammā fāḫiše-i mazlūme oldur ki: Çin-seḫerden ḳalkar delle-mişāl giyinüp ḳuşanur. Maḫallāt arasında yalnızca gezer. Ḳaçan ki bir ḳapusu açık ev göre, ḫarab içerü içerü girer. Eger evi hālī bulursa ḳādir olduğı ḳadar esbāb u eşḳāl çalup def‘i çıkar gider. Eger adam bulursa şundan hālī degül ki ya evli olup ḫatunıyla oturur bula, yaḫud bir ergen odası ola içerüsünde ‘avrat oġlan olmaya. Eger evli adam

¹ taḳdīrce: taḳdīrile P; ²oynaşum: oynaş getürdügüm P; ³boşanup üzerine zırḫalar: boşanur zırḫ urur P; ⁴derdmendi ‘uryān u biryān tezce ḳaçırırürler: -P

evi olursa selām virüp ya seyyī namāz zamānı qarīb oldı. Tecdīd-i vuzū için baña bir miqdār şu virüñ diyüp ābdest alup bu mağlaṭa ile çıkar gider. Eger ergen evi olursa bī-tekellūf¹ selām virüp def i yanına çıkar oturur ve perde-i hicābı ortaluḡdan götürür. “Benüm efendüm nigār kısmındanuz ki şimdiki hālde fülān odada yārānla ‘ayş u ‘işret üzre idük. Şubaşıya haber virmişler, nā-gāh haberümüz yoḡıken bizi başdılar. Allāhu te‘ālā beni kemāl-i luṭf u kereminden şaḡladı. Bir tariḡla evvelce tıydum ve icābet-i nihāyesiyle taşra muḡaddemce² çıkup қоñşı evine vardum. Ardumca dönüp tıtmaḡa geldiler, yol azıdup hālā bu tarafa geldüm, düşdüm. Senüñ sāye-i himmetüne ilticā itdüm. Hıvaf iderüm ki yine ardumca gelüp bunda daḡı bulalar. İhsān iyleyüp bir yirde bugün bu gıce muḡkem şaḡla. Yarın yüzüm şuyıyla evüme varup gıdeyin” diyüp vāfir tazarru‘lar ider. Ol kimesne daḡı anuñ temelluḡını görüp tamām mā’il olur. “Ey seyyī bu maḡüle yirlerde mu‘āvenet³ hemān benüm şānuma gelmişdür. Қorқma seni bir vechile şaḡlayayın ki senüñ ḡayālüne bād-ı şabā daḡı ermesün, şafā-yı ḡatırta ol, (S99b) bugün bu gıce senüñle ‘ayş u ‘işret idelüm. Yarın ḡable‘d-ḡuḡā gıdesin” diyüp alıḡor. Anuñ ḡod ḡarazı kendüyi şatmaḡ ve birḡaç aḡçasın alup kendü aḡçasına ḡatmaḡdur. Murādına vāşıl olup irtesi vāfir derāhimle gider. İmdi ‘āḡil ü dānā olan kimesnelere lāyıḡ olan oldur ki bu altı dürlü fevāḡişi gördükde külli ictināb ü ihtirāz üzre olup mümkün olduḡça dām-ı mekr ü tezvīrlerine giriftār olmamaḡ gerekdür. Ve illā hem māl ü menālden ve hem dīn ü diyānetden çıkup vebāl-i ‘azīm ḡaşıl itmek lāzım gelür.

Laṭife: Meger bir ‘avrat erinden murād idinür ki kendüye bir kerre cimā‘ iyleye. Eri daḡı üşenüp “n’iyleyeyin şimdi eger sāna cimā‘ idersem yüklü ḡalursın. Tıokuz aydan şoñra bir oḡlan ṭoḡurınca⁴ dürlü ḡarcımız ve belāmuz artar. Eger böyle olmazsa irtıḡāb idersin” dir. ‘Avrat eydür: “Tek sen baña cimā‘ iyle, eger ḡāmile olup oḡlan ṭoḡurduḡda şıḡlet ḡarc lāzım gelürse nesne yoḡdur. Ben seni Ba‘lebek’e varınca göḡsim üstünde ḡetüreyin” dir. Eri daḡı n’ola imdi diyüp cimā‘a mübāşeret ider. Nā-gāh eşnā-yı cimā‘da ‘avrat bir zarta ider. Eri daḡı “‘avrat Bülbeys’e geldük. Buradan dün yol uzaḡdur. Sen Ba‘lebek’e varınca ḡoḡ zarta idersin. Belki daḡı ziyāde gıderseñ ḡarābluḡ idersin” dir.

¹ bī-tekellūf: bī-teklīf P; ²taşra muḡaddemce: muḡaddemce taşra P; ³mu‘āvenet: mu‘āvenet muzāheret P; ⁴ṭoḡurınca: ṭoḡurursın P

-45-*

Hikâyet: Zürefâ-yı ‘arabdan biri hikâyet ü rivâyet iyeler¹ ki: Meger zamân-ı mâzide bir ‘acûze var idi ki aḥbârı illerde meşhûre ve esmârı dillerde mezkûre idi.² Ğâyetle sehḥâre vü ‘ayyâre ve mekkâre³ vü ğaddâre qarı idi. Naḥsendlikde ‘âlemde ayağın çeker bulunmazdı. Zamânında niçe ‘ayş u ‘işretler⁴ ve zevḳ u şöḥbetler görmüş,⁵ evler ḥarâb itmiş gözi sürmeli eli ‘aşalı şehirden sürmeli nâbe-kâr imiş. İttifâk Ḥaḳ te‘âlâ hazretleri aña⁶ üç kız virmişidi ki her biri ḥüsn ü cemâlle müselleme ve ḥulḳ u ḥişâlle bî-naẓîr-i ‘âlem idi. Bunların büyüklerinin adı ‘aynu’l-ġazâl ortancalarının adı vechü’l-cemâl küçüklerinin adı bedrû’l-kemâl idi. Her birini birer ġarrâ yeñide virmiş idi ki degmede naẓîrleri bulunmaz.⁷ Bir gün qarı⁸ murâd idindi ki kızlarının erleriyle aḥvâli ne mertebededür ve mu‘âşeret ‘âlemin⁸ (**S100a**) her biri niçe idrâk itmişlerdür, getirüp şora ve mübelliğ ‘ilimleri n’idüğünü bile ve göre. Evvelâ büyük kıızı ‘aynu’l-ġazâlî çağırıp “kızım erüñle ḥâlün nedür ve mücâma‘atınız ne yüzdendür ve sen ne maḳûle erden ḥazḳ idersin baña beyân iyle bileyin ve aña göre tedârük kılayın” didi. Ol daḥı cânum ana benüm ḥazḳum ol maḳûle erdendür ki “tâze yigit ola ve âleti kısa olup yoğun ola. Kuvvet-i shevâniyesi ğâyet⁹ şiddet üzre olup ḥiddetünden aşla kıanda başduğımı bilmeye ve te’enniyle tutup tedârük kılmaya, mecnûn gibi her ne yire olursa sevdete ve nirede olursa delük bulursa ditrete¹⁰ tâ ki bir miḳdâr¹¹ âteşimiz söyündürüp biz de kesb-i şafâ ve toğuran anaya ölineceye dek ḥayr du‘â idevüz” didi. Qarı daḥı bu sözi işidüp ḥazḳından yirinden birkaç kerre kâlkı ve oturdı ve başını şalup güldi. “Ya kızım sen ancak taşrası zevḳine kâni‘sin. Ancak derûn şafâsından şübhe yokdur ki ḥâli-derûnsun. Bu sözüñ delâlet ider ki senün raḥmün berrâniye olmaya.¹² Ya‘ni ḥâriciyye ola, dâhiliyye olmaya. İmdi kaçan bu maḳûle zevce râst geldüğünde¹³ saña vaşiyetüm böyle olsun ki evvelâ öpüşmege ve kucaşmağa başlayup biraz zamân cimâ‘a mübâşeret itmeyesin. Kaçan nefis tamâm tālib-i şehvet kemâliyle râğıb ola, bilâ-nizâ‘ ü lâ-cidâl raḥmüñi aña teslîm iyleyesin ve mevâni‘den¹⁴ ḥâli kılasın. Ol daḥı murâdı üzre mutaşarrıf olup biraz taşra kıapu eşiginde eglenüp kıurcalana kıura. Eṭrâf u cevânibi kııcuñ kıaşur gibi kıaşınup şiddetle tokına. Çün müsâḥakadan ḥazḳ idersin, uyumayasın ki her birini¹⁵ raḥmün saḥḳ iyleye. Sen daḥı dünyâlarca ḥazḳ idüp murâduña vâşıl olasın” didi

* Hikâye P nüshasının 56b-59a yaprakları arasındadır.

¹ hikâyet ü rivâyet iyeler: böyle hikâyet ü rivâyet ider P; ²mezkûre idi: mezkûr olmuş P; ³‘ayyâre ve mekkâre: mekkâre ve ‘ayyâre P; ⁴‘işretler: ‘işret P; ⁵görmüş: görmüş, geçürmüş P; ⁶aña: buña P; ⁷bulunmaz: bulunmazdı P; ⁸ qarı: bu qarı P; ⁸mu‘âşeret ‘âlemin: mu‘âşeret-i ‘âlem P; ⁹ġâyet: -P; ¹⁰tedârük kılmaya ... ditrete: -S; ¹¹bir miḳdâr: bu maḳûle P; ¹²olmaya: ola P; ¹³geldüğünde: geldükde P; ¹⁴mevâni‘den: mekân mevâni‘den P; ¹⁵her birini: herġiz yirini P

ve “zinhâr benüm bu vaşıyyetümi unutma, kabûl iyle” deyicek ol dağı elin başına koyup anasınun elini öpüp vedâ¹ iyledi. Râvî eydür: Bu def² a ‘acûze vechü’l-hilâli da‘vet iyledi ve didi ki: “Ey kızcağızum sen erenlerün ne maķûlesinden ĥazz idersin, lezzet-i cimâ‘ı idrâkün ne vechiledür” didi. Ol dağı serv-i bâlâ gibi reftâr ve tûti-i şîrîn-zebân gibi güftâre gelüp “benüm devletüm ana ben ol erden ĥazz iderüm ki kendü civân-ı melîh ü rengîn-edâ fâşih-i mu‘tedilü’l-‘âmme nazîfu’l-‘imâme olup (S100b) zübbi raķîk u tavîl ve mevzûn u bî-‘adîl ya‘ni hem ince ve hem uzun belki sâķ-ı bîkrden füzûn ola. Hemân dem mişâl-i şîr-i dilîr ĥapuya hücûm idüp yıķık gönülleri ta‘mîr iyleye. Raĥmün her güşe vü eţrâfına vâşıl ve bildügi gibi murâdını ĥâşıl ide. Bucaķ bucaķ eţrâf-ı raĥmi devrân idüp geze ve ĥüsn-i mu‘âmesiyle ĥâşidlerün reşkten bağrın eze. Görenün ağzı şuyı aķup ĥayrân ve şafâsından vâlih olup dem-beste vü ser-gerdân ola.” Râvî eydür: ‘Acûze ol dem ki vechü’l-hilâlden bu kelimâti işitdi, bir zamân gözleri süzilüp ‘aklı başından gitdi. Sehl zamânlar¹ şevķe gelüp bir âh ve ol âhla âyine-i çerĥi siyâh iyledi ve didi ki: “Billâhi kızum baña tamâm şevķ virüp zamân-ı sâbıķda geĥen zevķleri yine benüm ĥâtıruma getürdüñ. Bi-ĥamdi lillâhi te‘âlâ senün ‘akl u idrâkün bu bâbda büyük kız ĥarındaşuñdan ziyâdedür. Ma‘lûm oldu ki senün raĥmün cevâniyye degüldür.² Ya‘ni dâĥiliyyedür, ĥâriciyye degüldür. Ķaçan elüne bu maķûle bir er gire, aşla uyumasın. Ĥîn-i mücâma‘ atda tamâm arķañ üzre yatup kendüñi iyle teslîm idesin ki tamâm her cânibüne vâşıl ola ve ĥayrı muşâĥabeti ĥoyup her hücûmında *yâ ĥabîbî yâ ĥurrete ‘aynî ĥatalteni ehlekteni* diyüp*³ şîve vü nâz ile çalkayasın. Aña himmet idesin ki senün şehvetünle anuñ şehveti berâber gelüp ‘ömürde bir lezzet-i zindegâni⁴ alasin ki bir demi biñ yıla mu‘âdil ü mümâşil ola ve kızım saña vaşıyyetüm olsun ki bu dedüğüñ ere her nirede râst gelesin ve her ne maĥalde ki senden isteye, zinhâr ta‘allül idüp men‘ ü def itmeyesin. Râzı vü ķâ’il ve cân u dilden emr ü fermânına mâ’il olasin ve illâ fevt olduğdan şoñra bir dağı ele girmez ve şoñ peşimânlık kimseye aşla işşı ķılmaz. Nitekim dimişler ve şekerler yemişlerdür. Beyt:⁵

Şoñ peşimânlık işşı itmez imiş

Ķuşşası tâ ölince gitmez imiş

bu dağı vâlidesinün naşîĥatını sem‘-i kabülle işğâ⁶ idüp gitdi. Râvî eydür: Andan ‘acûze-i mekkâre küçücek kıızı bedrü’l-kemâli da‘vet itdi ki bu kız sâ’irlerinden umûr-ı mezkûreye ziyâde ‘âriفة (S101a) vü vâķıfe idi. Aña dağı döndi didi ki “ey kızum ricâl

¹ zamânlar: zamânda P; ²cevâniyye degüldür: cevâniyyedür berrâniye degüldür P; ³deyüp: deyüp her hücûmında P; ⁴zindegâni: zindegâniden bir ĥazz alasin P; ⁵ve şoñ peşimânlık ... Beyt: -P; ⁶işğâ: ihtifâ P
* “Ey sevgilim, ey göz bebeğim! Beni öldürdün, beni helâk ettin.”

kısmınıñ sen de ƙaŋısından ƙaz̄z idersin, emr-i mu‘āşeretde ƙaŋısı maƙbūl u merġūbuñdur. Ƙız didi ki “yā ummāh ben ol erden ƙaz̄z iderüm ki civān-ı bedī‘u’l-cemāl laṭīfu’l-ħıṣāl serv-reftār-ı şīrīn-güftār laṭīfu’l-muşāħabe keşīru’l-mücāma‘a ola. Ƙaziyye-i mediyyesi hem yoġun hem uzun dāire-i taşavvurdan füzūn ola. Her zamānda ƙā‘im ve lezzet-i nikāħda şābit ü dā‘im olmaƙdan ħāli olmaya. Raħme girdükde ġazaban gelüp sekrān çıƙa. Ƙapusın yıƙaraƙ ve eṭrāfını içine tıƙaraƙ¹ raħmüñ taşrası ġılzatından intifā‘ ve içerişi ṭolandan iltizāz iyleye. Ve hemān yalñuzca benüm olup bir ortaƙ daħı da‘vā-i iştirāƙ iylemeye.² İstedüġümce yanumda ħāzır u cemī‘ aħvālūme nāzır ola. Ben daħı ħammāma varup ħaremsarāy-ı raħmi pāk ve āyine-şıfat tābnāk u mücellā³ idem. Ol daħı netf-i mekān idüp ħammāmdan gelmiş ola. Ĥāne tenhā yār ħāzır ‘işret-i esbābı müheyyā vü ħāzır olup şafā-yı ħāṭırla mu‘āşerete meşġül olavuz. Anuñ ħuşūneti benüm nu‘ūmetūme mülāƙı olup andan daħı ħaz̄z-ı diġer peydā ola ve bu maƙūle⁴ demlerdür ki bir ānı biñ yıllıƙ ‘ömr-i zindeġāniye bedel belki andan daħı hezār mertebe efdāldür” diyü cevāb viricek ‘acüz⁵ mekkāre daħı delle-i seħħāre gibi ƙızınıñ muħabbet eliyle arƙasın yepdi ve kemāl-i zevƙinden ƙalƙup iki gözlerin öpdü ve didi ki: “Ƙızum Allāhu te‘ālā ‘aƙl u idrāküñ yevmen fī-yevmen ziyāde ve esbāb-ı ‘ayş u ‘işretüñ her zamānda amāde iyleyüvere. Senüñ idrāküñ sā‘ir hemşirelerüñ gibi deġüldür. Her vechile anlara ġālibsın, anlar gibi vaşıyyet itmege senüñ ihtiyācuñ yoƙ. Benüm gibi unutmışlarımı añdırdüñ. Ƙanı ol zamān ki babañ merħūmla her ġün tenhā ƙā‘imelerde⁶ ve her gice zībā eyvānlarda ‘ayş u ‘işrete müdāvemet ve kemāl-i muħabbetle mücāma‘at ü mübāşeret iderdük. Babañ derdmendüñ daħı ālet-i mücāma‘atı dedüġüñ gibi hem tavīl ve hem ġālīz idi. Aña bināen anuñ terkinu urup gitmezdüüm ve faƙr u faƙasına şabr iderdüm.⁷ Cümle altımı ve incümü ve esbāb u eşƙālümü yolına fedā itmişidüm ve her neye ki ƙādiridüm, aña ‘atā itmişidüm. Dirigā ki ‘ömürden⁸ (S101b) zamān ve rüzġār-ı zorkārdan amān bulmayup az zamānda fevt buldı” diyüp aġlarken kendü daħı nā-ġāh cān u dilden bir āh⁹ çeküp teslīm-i rūħ cān-ı nā-tüvānını bendinden maṭrūħ itdi.

¹ tıƙaraƙ: tıƙaraƙ gele P; ²iylemeye: itmeye P; ³tābnāk u mücellā: mücellā vü tābnāk P; ⁴maƙūle: maƙūle demler ol P; ⁵acüz: ‘acüze-i P; ⁶ƙā‘imelerde: ƙalmalarda P; ⁷faƙasına şabr iderdüm: faƙasın ġörüp serzeniş itmezdüüm P; ⁸ömürden: ‘ömürde P; ⁹āh: āh-ı süznāk P

-46-*

Hikâyet: Mazhar-ı luḡ-ı ebedî a‘ni Mevlânâ Şa‘dî ba‘zî aḥbâbdan iyle rivâyet ü hikâyet iyerler¹ ki: Zamân-ı evvelde bir ḥatun var idi ki tâzelikte nigâr-ı serv-bâlâ gibi âġûş-ı ‘âşıkda der-kenâr idi. Niçe yıllar meydân-ı ‘ayş u ‘işretde tek ü püy-ı mizmâr-ı zevk u şöḥbetinde yârânla güft u güy ve cüst ü cüy itmişidi. Her zamânda efkâr-ı nihâni lezzet-i cimâ‘ ve her laḥza ârâm-ı dil ü cânı sevdâ-yı vekâ‘ idi. Çün rûzgâr-ı civânî ve ġaġvân-ı kâmrânî geçüp nev-bahâr-ı ḥüsnî ḥazân ve genc-i cemâli vîrâne-i dünyâda ‘ayn-ı ‘âlemden nihân oldı. Kimesneden kendüye meyelân ve mücâma‘ata nigerân fehmi itmeyicek biraz zamân ‘âşık u ma‘şûk mâbeynlerinde vâsıta ve tâlible maṭlûb arasında râbıta olmaḡ sevdâsına düşüp niçe müdded pâzeng oldı. Çün hengâm-ı za‘f-ı pîrî erişüp yirinden ḥareket itmege ḡudreti varup gelmege ḡuvvet ü istiṭâ‘tı daḡı ḡalmadı. Erkekli dişili bir çift keçi alup ikisini bir ḡücrenüñ içine baġladı. Anlar biri biriyle cimâ‘ itdükçe şadâ-yı cimâ‘ ḡulaġum girmekden ḡâlî vü ‘âṭıl olmasun diyüp sâ’ir mühimmâtı ḡoyup her laḥza mutaraşşıd-ı cimâ‘ ve müteraḡḡıb-ı vaḡâ‘ olmaḡdan fâriġ olmadı ve anda bulduġı ḡâleti bir ġayrı ḡâlde bulmadı. Âḡır bu ḡâlde cihândan intikâl ve dâr-ı fenâdan milk-i beḡâyaya irtihâl iyledi.

-47-**

Hikâyet: Râvîler iyle rivâyet iyerler ki: Ol ṫarihde ki taḡtgâh-ı Mışır’da pâdişâh-ı Fâṫımiyyün dimekle ma‘rûf olan evlâd-ı ‘abîdullâhdan Ḥâkim Bi-emrillâh dedükleri zâlim-i bî-dîn ü bedḡ‘âh idi. ġâyet-i ḡırşından² zîr-i zemînde olan defâ’in ü ḡazâ’in iḡrâcına daḡı her zamân sa‘y-ı maḡdûr ve bezl-i mehcûd u meysûr iyerdi. Bu cihetden fetḡ-i ṫılsimâta ḡâdir ve fetḡ-i meṫâlib gibi ol fende istidâd-ı mâhir olmuşıdı. Ve ol vâsıta ile kevâkibe ḡizmet iden rûḡâniyât daḡı ‘azâ’im ü riyâzatla teşḡîr-i ḡuşûşât-ı rûḡâniyât zaḡlı teşḡîrde ḡüsn-i tedbîr iylemişdi ve anuñ zamânında Verdân nâm bir merd-i nîk-fercâm (S102a) var idi ki Ḳâhire-i Mışır’da ḡaşşâblıḡ³ iderken nâ-gâh bir nigâr-ı serv-reftâr ve bir mâh-ı şîrîn-güftâr gelüp aña selâm virüp⁴ “bir dâne şoyulmuş bütün ḡuzı vir” diyü baş-ı kelâm iyledi. Ol daḡı ḡizmete ḡıyâm gösterüp aña bir zîbâ ḡuzı başup boġazlayup⁵ ve yüzüp pâk itdükden şoñra nigâra teslîm iyledi. Nigâr daḡı Verdân’a ḡuzınuñ bahâsı elli aḡça iken yüz aḡça virüp aldı yürüyivirdi. Verdân ol nigâr-ı

* Hikâye P nüshasının 59a-59b yaprakları arasındadır.

¹ iyerler: iyerler P; ²ḡırşından: -P; ³ḡaşşâblıḡ: ḡaşşâblıḡ idüp cemi‘ ‘ömri ol ḡizmetler ḡizdân itmişdi. Bir gün yine Verdân dükkâmında ḡaşşâblıḡ P; ⁴virüp: ve bize P; ⁵boġazlayup: boġazladı P

** Hikâye P nüshasının 59b-63a yaprakları arasındadır.

‘ālīşānuñ bu ihsānına āferīn idüp hayrān qaldı. İttifāk ol nigār irtesi yine gelüp bir qızı dağı aldı ve Verdān’a yüz aqça virdi. İrtesi yine geldi aldı¹ ve bi’l-cümle altı ay miqdārı Verdān’la mu‘āmeleyi itmekden hāli olmadı. ‘Ākıbet Verdān ol nigāruñ bu hāline hayrān olup dürlü dürlü efkāra düşdi. Muqarrer itdi ki elbette bu işüñ aşlı nedür şora bile ve vuqūf taḥşīl itmekiçün bir tedārük kıla. Bir gün yine qızıyı alup gitdügi gibi Verdān satırın eline alup nigāruñ bī-ḥaber iken ardınca gitdi. Ve her qanda gitdiyse bile gidüp uzaqdan gütdi.² Nigārdur, biraz Mışruñ zuqaqların geşt eđüp Qarafāya geldi ve tenhā bir maqberelük³ arasına varup biraz öte berü nāzır oldı ve nā-gāh kimse olmasun diyü iḥtirāz kıldı. Qaçan ki ‘ālem ağıyārdan hāli idüğüni bildi, ol dem bir maqberenüñ üzerinde qapağın qaldırup içerüsine girdi ve arqasından qızıyı bile alup pinhān u nā-peydā oldı. Verdān dağı hemān ardın başup maqberenüñ üzerinden qapağın aldı, nazar kıldı. Gördi ki ol maqbere mezār degülmiş, ancak mezār şeklinde bir nesne imiş. Bir dağı bağı gördi ki bir nerdübān yapılmış. Nerdübāndan içerü girdi.⁴ Qaçan ki yigirmi ayak nerdübāndan aşağı indi, gördi ki ol zīr-i zemīnde bir ‘āli sarāy yapılmış ki şahn-ı meydānı iki oq atımından ziyāde ve her cānibe revzenler qomışlar, her biri rüz-ı rüşenden küşāde ve bu meydānuñ dört cānibinden dört ‘āli odalar yapılmış ki her biri firdevs-i berīnden nişān virür.⁵ Ve orta yirinde bir ‘āli şoffa ve dīvānhāne yapmışlar ki ol dağı dört eyvāna tarḥ olinmiş. Her birinde **(S102b)** ibrişim qalılar ve dibā maq‘udlar ve nihālīler ve zerbāft minderler ve yaşıqlar ve gerdenbaşlar döşeyüp tezyīn itmişler. Her meclis bir mertebe mürettebdür ki ta‘bīre qābil degül ve yine ol dört qaşruñ aralarında ol deñlü zībā ḥücerāt yapılmış ki vaşf olinmaz. lākin bu cümleñ içinde ol nigārdan ğayrı bir kimesne⁶ yok. Ne yār ve ne ağıyār *leyse fi’ d-dār ğayruha deyyār*.^{*} Çün Verdān bunu gördi, biraz hayretten serāsime olup yine ‘aqlın başına degşürdi ve görelüm bu nigār bunda yalnız n’iyler ola diyü muntazır olup tırdı. Qaçan ki nigārın anda vardı, evvelā qızıyı bir yirde aşup anda şoyındı. Arqasından libāsın çıkarup şıgandı sarmandı. Ba‘de ortaya bir gümiş sini getirüp qızıyı içinde pāreleyüp dört çārīk iyledi. Bu mertebeden şoñra ḥücreñ birinden girüp zencirinden yederek bir ayu çıkardı ki büyüklükde eşek qadar var. Verdān muḥkem ta‘accüb idüp ‘acabā bu nigār bu ayuyu n’iyler oynadur mı ola dirken anı gördi ki nigār ayunu şoffa kenārında zenciriyle bağıladı ve ol çārīk⁷ etüñ bir pāresin virdi ve andan birin dağı ve birin dağı virüp qızıyı tamām ayuya yedürdi. Ayu dağı her pāresini murādınca pāreleyüp yutdı,

¹ aldı: ve dağı irtesi yine geldi P; ² gütdi: gözetdi P; ³ maqberelük: maqberlük P; ⁴ girdi: evildi P; ⁵ firdevs-i berīnden nişān virür: qaşr-ı firdevs-i berīnden işāret virüp P; ⁶ kimesne: kimse P; ⁷ çārīk: dört çārīk P

* “Evde ondan başka kimse yoktur”

yalanmaya başlayacak nigâr bir büyük at satılı ile şu dağı virüp bu maşlahat ki tamâm oldu. Ol dem ayunuñ ağızın ve yüzün ve kırnın ve ayakların hindî destmâller ile silüp zencirin koyıvirdi. Hemân ki zencirden hâlâş oldu, nigâruñ üzerine kalkmağa başladı. Nigâr dağı şoffa üzerine çıkup bir zerbâft minder üzerine ‘âdetçe uzanup yatdı. Ayu dağı gelüp erenler gibi anuñla mücâma‘ata başladı. Bir def‘a cimâ‘ idüp sehl zamân eglenmeyüp yine cimâ‘ itdi. Birkaç def‘a böyle idüp ‘âkıbet bir mertebeye vardılar ki ayu bî-hoş olup küppedek bir yaña düşdi. ‘Avrat dağı mest ü lâ-ya‘ kıl olup kendünden gitdi. Verdân bu hâli görüp engüşt-i ta‘accübüni ber-dehân kıldı ve biraz zamân dembeste vü hayrân kaldı. Âhir gayret gâlib olup yiründen kalkdı ve satırın (S103a) eline alup anlaruñ yanına geldi. Evvelâ yatduğı yirde ayuya bir satır başdı ki başı bir cânibe perrân oldu. Andan ‘avratuñ yanına gelüp bir depme urdı. Ol dem ‘aklı başına gelüp kalkdı. Kaçan ki Verdân’ı gördi yirinden örselenürek tırdı. “Ya Verdân saña her gün itdüğüm ihsânüñ cezâsı bu mıdur?” didi. Verdân eyitdi: “Ey ra‘nâ bu senüñ itdüğüñ kabâhat ne maķüle fezâhatdür ki bir zîr-i zemîne gelesin ve ayu gibi menhûsuñ¹ ucından benî âdemi koyup tenhâ olasın, anuñla bu maķüle vaz‘-ı kabîh irtikâb kılasın. Benî âdemde kimesne² bulamaduñ mı ki böyle kabâhat itdüñ?” ‘Avrat dağı cevâb virüp eyitdi: “Ey Verdân bil ve âgâh ol ki bu zîr-i zemîn ki mânend-i firdevs-i berîndür. Her cânibi zer ü zîverle dolu ve cevâhir-i zevâhirle memlû bir gençâne-i güzîndür. Yıllarca altını harc olınsa dükenmez ve kıyâmete dek cevâhiri şarf olınsa nihâyet yokdur.³ Ben de bir zîr⁴ yapmağa münâsib yir ararken buldum. Rûz-ı ezel Hâk naşîb itmiş imiş, ol cihetle mühtedî oldum. Lâkin benüm dağı tafşîl hâlüm budur ki: Vâlideynüm beni kız iken bir yigide nikâh eđüp virdiler. Anuñla biraz zamân ‘ömür geçürdüm. İttifâk ol yigit bir gün Allâh emrine gitdi. Tâzelik⁵ zamânında tenhâ kaldum. Hâtırımdan aşla cimâ‘ şafâsı çıkmadı. Âhir giderek baña bu maraz oldu ki buçuķ sâ‘at cimâ‘ olunmasam⁶ şabr u kararum kıalmazdı. Biraz zamân nigârlıg idüp her gün cimâ‘a meşgûl oldum. İnsân baña taħammül itmez oldu. Zîrâ bende bir iktizâ peydâ oldu ki aşla bir laħza cimâ‘dan hâli olmayam. Âhir ‘âciz ü hayrân kıalup çok⁷ efkâr-ı fâside kıldum. Giderek fikrüm buña müncer oldu ki hayvânüñ taħammüli insândan ziyâde ola.⁸ Hayvânâtda dağı maymunla ayı insâna kıarîb belki insândan mebsuğ olmışlardır. Lâkin ayu maymundan tevânâter ve cimâ‘a aķderdür.⁹ Mümkündür ki anuñla maķşudum hâşıl ola. Bu mertebe rüsvâyılıķ ĥod insân arasında olmaz. Lâzım oldu ki bir tenhâ yir tedârük

¹ menhûsuñ: bir menhûsuñ P; ²kimesne: kimse P; ³yokdur: bulunmaz P; ⁴bir zîr: bunu bir zîr-i zemîn P; ⁵Tâzelik: Ben tâzelik P; ⁶olnmasam: olunmazsa P; ⁷çok: çok mülâhazâ itdüm ve dürlü dürlü P; ⁸ola: olmaķdur P; ⁹cimâ‘a aķderdür: cimâ‘a andan her vechile evlâ vü aķderdür P

idem. Ol daḥı yir altında gerekdür ki aşla kimse sırruma muṭṭali¹ olmağa. Pes niçe zamân¹ ḥâli yirlerde ve vîrânelerde gezüp² bu gençhâneyi buldum **(S103b)** ve ol ki ğâye-ı âmâlüm idi, suhûletle ḥâşıl³ oldu. Niçe zamândur ki bu ḥayvânı şatun alup bunda getürdüm ve her gün senden bir kıızı alup besledüm ve aña tediçle adam gibi cimâ⁴ itmek ta⁵ lîm iyledüm. Hâlâ baña bu ḥayvândan ğayrı taḥammül ider kimesne yoḳdur. İşte gençhâne malla mâl-â-mâl her ne kadar murâduñsa al, beni kendü ḥâlüme koyup zevküme mâni⁶ ve ḥuzûrumı dâfi⁷ olma, kerem iyle” diyince nâ-gâh ayudan yaña baḳdı. Gördi ki ayunuñ başı cüdâ bedenünden yatur.⁴ Hemân dem bî-iḥtiyâr yirinden ḳalkdı ve feryâd iderek ol kesilmiş başı eline alup yüzün yüzine sürüp⁵ “çün benüm maḥbûb u maṭlûbuma ḳaşd⁶ itmişsin, elbette beni daḥı ḳatlı iyle. Baña ansuz bir zerre ḥayât gerekmez “deyüp ḥadden ziyâde yalvardı ve ağlamaḳdan gözlerinin yaşı seylâba döndi. Verdân ğazaba gelüp “behey murdâr ḳaḥbe⁷ bu ne idrâkdür ki ‘âlemde insân kökü ḳaldı mı⁸ ki böyle fezâḥat eḳüp bir ḥayvânla mücâma⁹ at idersin ve hem şimdi beni de öldür diyü tazarru⁹ idüp ibrâm u iḳdâm idersin” didi. ‘Avrat eyitdi: “Elbette baña şimden gerü dirilik ḥarâm oldu. Benüm cimâ¹⁰ a şabrum yoḳdur, dermânım bu ḥayvân elinde¹⁰ idi. Çün ol gitdi, ben daḥı sağ olmaḳ muḥâldür luṭf u iḥsân iyle beni ḳatlı idüp bir laḫza te’ḥîr iyleme” diyüp ayağına düşdi. Bir mertebe yalvardı ki Verdân ğazaba gelüp aña daḥı bir saṭur başdı ki başı gövdesinden perrân¹¹ oldu. Pes bunların lâşelerin sürüyüp bir cânibe bıraḳdı. Ba¹² de gençhâneyi seyr iyledi ve ol deñlü ḥazîne gördi ki ḥesâbın Allâhdan ğayrı kimesne¹² bilmez ve ḳalem-i insân tafşîl-i ta¹³ dâdını tedârük ḳılmaz. Ol dem ḳaşşâb fuṭasın altunla ṭoldurup geldi taḫra ḳıḳdı ve maḳberenün ḳapağın râst idüp menziline ‘azîmet ḳıldı ve fuṭayı yolda etegi altuna alup revâne oldu. Ḳaçan ki beyne’l-ḳaşîreyne uğradı, ol dem bir iki ser-heng-i bî-ferheng yolını alup önüne ṭurdılar. “Gel seni Ḥâkim ister” didiler.¹³ Verdân daḥı anud benud olup beni “Ḥâkim n’iyler, benüm anlarla ne mu¹⁴ âmelem vardır?” diyince “senden şoracaḳ nesne var¹⁴ ancaḳ. Elbette gelürsin” didiler. “Odama varayın andan geleyin”¹⁵ **(S104a)** diyü yalvardum,¹⁶ müfîd olmadı ve¹⁷ alup gıtdiler. Ḳaçan ki Ḥâkim Bi-emrillâh nazârına vardı, Ḥâkim ḥiṭâb idüp “ya Verdân gençhâneye niçe zafer bulduñ söyle ve tafşîl ḥâlünü

¹ zamân: zamân mağaralar arasında P; ²gezüp: gezüp bu gençhâneyi P; ³ḥâşıl: vâşıl P; ⁴cüdâ bedenünden yatur: kesilmiş, teninden cüdâ olmuş P; ⁵sürüp: sürdi ve muḥkem zârı ḳılıp şivenler iyledi ve Verdânın ayağına yüz sürüp P; ⁶maṭlûbuma ḳaşd: maṭlûbımı ḳatlı P; ⁷murdâr ḳaḥbe: ḳaḥbe –i murdâr P; ⁸insân kökü ḳaldı mı: insânın nihâyeti kökü yoğiken P; ⁹tazarru⁹: baña tazarru⁹ P; ¹⁰ḥayvân elinde: ḥayvânla P; ¹¹perrân: cüdâ P; ¹²kimesne: kimse P; ¹³ṭurdılar... didiler: geldiler. Ṭur yâ Verdân ḳanda gidersin Ḥâkim Bi-emrillâh ister deyü tehdiye vü tehdîd ḳıldılar P; ¹⁴senden şoracaḳ nesne var: senün anuñla mu¹⁴ âmeleñ yoğisa anuñ senünle mu¹⁴ âmelesi var P; ¹⁵geleyin: gideyin P; ¹⁶yalvardum: yalvarıgördi P; ¹⁷ve: der demez P

beyân iyle” didi. İnkâr ideyin şandı, fâ’ide virmedi. Aña hod Zuhâl’uñ rûhânîleri haber¹ virmişler imiş. Ol gençhânenüñ fethi bu Verdân’uñ elinde imiş. Verdân dağı neye uğraduğın bildi ve başlayup başına gelen aḥvâli bir bir beyân iyledi. Hâkim Bi-emrillâh ğâyet-i zevķinden ğâh tırdı ğâh oturdu. Andan Verdân eyitdi: “Ya emîrû’l-mü’mînîn devletle buyuruñ gidelüm gençhâneyi size teslîm idelüm.”² Hâkim Bi-emrillâh ḥımârına bindi, gençhâneye toğrı gitdiler. Bir laḥzadan Karafâ’ye³ varup ol maḳbere ḳapağın Verdân ḳaldırıvirdi. “Şimden gerü⁴ ya emîrû’l-mü’mînîn sizler gençhâneye buyuruñ baña icâzet virüñ düḳḳânuma gideyin” didi. Hâkim Bi-emrillâh eyitdi: “Heyhât ya Verdân bu gençhânenüñ fethi senüñ elüñdedür, senden ğayrı kişi bir dinâr almağa ḳâdir degüldür. Bu vechile ḥazâ’ini sen çıkarsañ gerekdür, hemân öñümüze düş” didi. Verdân dağı n’iylesün zarûrî öñlerine düşüp iḳerü girdiler. Ḳaçan ki ol gençhâneye nazar ḳıldılar, herkes ta’accüble barmağın ıdırup ḥayrân ḳaldı. Ol dem⁵ Hâkim Bi-emrillâh emr idüp vâfir âlât u esbâb getürdiler. Verdân bismillâh diyüp gençhâneyi ḳoldurmağa başladı. Verdân ḳoldurdu, anlar çekdiler. Râvî eydür: Ḳırḳ gün ḳırḳ gice çekdiler, dükenmedi. Meger mübâşirlerden birisi bu gençhâne tılsımla maḥfûz olup Verdân’a mevķûf olduğın teslîm itmeyüp bir miḳdâr ḥazîne çıkarmaḳ isteyüp hemân ki elin uzatdı, nâ-ğâh bir sâ’iḳa peydâ olup ol kimesneyi yaḳdı, ḳara kül iyledi. Andan gerü Verdân’dan ğayrı kimesne el uzatmayup⁶ külli ihtirâz iylediler. Hâkim Bi-emrillâh ḥazînelerin ḳoldurdu. Andan⁷ Hâkim Bi-emrillâh Verdân’a istedüğü deñlü⁸ ḥişşe virüp râzî iyledi. Verdân dağı ol alduğı mâl ḥelâlünden Ḳâhire-i Mıḫır’da bir a’lâ câmi’ ve bir zâviye **(S104b)** ve mekteb⁹ yapup cümlesin vücûh-ı ḥayrâta şarf itdi.¹⁰ Baḳiyye-i ‘ömrüni ‘ibâdetle geḳürüp âḫir bu cihân-ı fâniden irtiḥâl ve milk-i beḳâyâ cânla ‘azîmet ve intikâl iyleyüp bu ḥikâye andan tezḳire-i ulu’l-ebşâr için yâdgâr ḳaldı.

Çün silsile-i kelâm bir müddetdür¹¹ ki bu maḳûle ḥikâyeden inşirâm u inḳitâ¹² bulmadı. Ba’îd degüldür ki teşḫîz-i ḥâtır-ı ‘âtır için şimden gerü¹³ ḫavr-ı âḫer ihtiyâr olıñup ‘arûs-ı suḫan bir yüzden¹⁴ dağı cilâ-gerdân ola.

¹ haber: tafşîlle haber P; ²edelüm: edelüm didi. Ol dem P; ³Ḳarafâye: mezâr üzerine P; ⁴Şimden gerü: Şimden soñra P; ⁵Ol dem: -P; ⁶uzatmayup: uzatmağa ḳorḳup P; ⁷ḥazînelerin ḳoldurdu. Andan: ḥazînesine ḳoldurup andan soñra P; ⁸deñlü: ḳadar P; ⁹mekteb: bir mekteb P; ¹⁰etdi: iyledi P; ¹¹müddetdür: müddet P; ¹²ḥikâyeden inşirâm u inḳitâ: ḥikâyelerden inḳitâ u inşirâm P; ¹³ḥâtır-ı ‘âtır için şimden gerü: ḥâtır için şimden soñra P; ¹⁴bir yüzden: bu yüzden P

-48-*

Hikâyet: Mazhar-ı luṭf-ı şamedânî¹ merhûm Mevlânâ Gürânî Efendi evlâdından bir kâḍi-i nîk-sîret ki ḥâlâ vâşıl-ı ‘âlem-i ‘âḥiret olmuşdur. Bu fakîr-i ḥaḳîre böyle naḳl iyeler ki: Bir zamânda baña Mıṣır seferi lâzım oldu. Maḥmiye-i Ḳoşantîniyye’den bir âli barçaya² girüp anda müstaḳilen bir ḳamara tıttup³ ḥizmetkârlarım önümde yatup ben ḳamara içinde yaturdum. Gâhî bir miḳdâr ta‘âm yedükçe veya ḳahve içdükçe yalnız olmaḳdan ḥazṣ itmeyüp elbette gemide bir ḥiṭâba ḳâbil kimse bulup da‘vet iderdüm ve anuñla yemeḡi ve ḳahveyi içüp⁴ kemâl mertebe ḥazṣ idüp şoḥbet iderdüm. İttifâḳ bir gün ḳamaramuza ḳarîb yirde ḥiṭâba ḳâbil ve muşâḥabete müteḥammil kimesne bulındı. Her vechile eglence olmaḡa ḳâbil⁵ ve münâdemeye müsteḥaḳ kimesne idi. Lâkin bir ayaḡı dizinden düşüp andan bedel ḳoltuḳ dayanadı isti‘mâl iderdi. Ammâ ḥayli sebük-rûḥ u şîrin-güftâr idi. Aña binâen her zamânda muşâḥabete⁶ me’lûf olup söyledüm. Misâfir-i baḥr u berr olup başından çok nesne geçmiş ve nîk u bed görmüş kimesne⁷ olmaḡla kelimâtından çok naşîḥat aḥz iderdüm. Bir gün yine ḳahve içerken söz sözi açarak ba‘zı ḡarâ’ib ü nevâdir söyleşdük. Bu eṣnâda eyitdi: “Eger zât-ı şerîfi taşaddi‘ olmazsa ve muşâḥabet-i fuḳarâ ḥâṭır-ı ḥâṭıra girân gelmezse bu ayaḡumuñ düşdüğüne bâ‘iş ü bâdi nedür size beyân iyleyeyin ve başuma gelen aḥvâl nedür tafşîl iyleyeyin.”⁸ Tamâm şevḳ gösterüldükde baş-ı kelâm ve şevḳ-i merâm idüp didi ki: “Zamân-ı sâbıḳda ben bir civân-ı ‘âlişân idüm ki ser-i küyümü ‘uşşâḳ-ı ser-gerdân her gün ka‘be gibi ṭavâfa cüyân u püyân olup (S105a) bir kerre yüzüm görmeḡe biñ cân virürlerdi bir kerre ‘arz-ı cemâl-i bâ-kemâl⁹ itsem beyt:¹⁰

Misâl-i Ka‘be âyâ nûr-ı dîde-i ‘uşşâḳ

Gören cemâlini müştâḳ görmeyen müştâḳ

deyüp ‘âlemi na‘re vü yâ hey tıttup ḳubbe-i felek güm güm öterdi. Ḥâşâ ki ben daḡı âyinede görmekle kendü ḥüsnuḡe firîfte olup maḡrûr u bî-naẓîr-i ‘âlem olduḡuma ḡâyetle mesrûr idüm. Bir faşl-ı bahâr kendü ḥânemde ve gülşen-i kâşânemde bir bâḡçe köşesinde yatup ḥ‘âb-ı ‘izz u nâza meşḡul idüm. ‘Ale’ş-şabâḥ ki mü’ezzîn bang-ı¹¹ ḥayy ‘ale’l-felâḥı ‘ayyûḳa erişdürdi, ḥ‘âbdan fâriḡ olup istedüm ki câmeḥ‘âbdan ḳalkup giyinem. Nâ-gâḥ gördüm ki ṭopuḡuma şovuḳ şovuḳ nesne ṭoḳınur. Ne iki diyü baḳayın şandum ne görsem ki bir alaca yılan ayaḡumdan dizüme gelince şarılmış ve başını

* Hikâye P nüshasının 63a-65b yaprakları arasındadır.

¹ luṭf-ı şamedânî: fazl-ı rabbânî P; ²barçaya: barçanuñ içine P; ³tıttup: tıttım P; ⁴içüp: bile içüp P; ⁵ḳâbil: lâyıḳ P; ⁶muşâḥabete: muşâḥabetine P; ⁷kimesne: -P; ⁸tafşîl iyleyeyin: tafşîl ile söyleyeyin P; ⁹bâ-kemâl: -P; ¹⁰beyt: -P; ¹¹bang: -P

topuğumuñ üzerine getürmiş. Güyâ ol sâķ-ı simîne bir ‘anberîn hâlhal olmuş. ğâyet-i havfumdan yüregüm aĝzuma gelüp istedüm ki meded meded diyü vâlideynüme feryâd idem. Hemân ki uyandüğümü gördi, ‘acele ile çözülp aldı yürüyivirdi. Ol dem¹ yirümden kalkup topuğuma bakup gördüm ki bir zarar u ziyân iylememiş. Lâkin korķunç canavar olmaĝın ğâyet havf itdüm. Vâlideynüme varup ahvâlümü söyledüm. Anlar daĝı ĝamnâk olup didiler ki: “Bâĝçe içinde yatup² yılan olmaķ ‘acib degüldür. Şimden gerü³ döşegüñi ev içinde iyleyelüm, bî-ħuzûr olma.” Vâķı‘â ol gice câmeĝâbumı ev içinde idüp kendüler daĝı etrâfumda yatdılar. Ben daĝı yatduğum ayağlarum muĝkem yorĝanla şarup yatdum. Kaçan ki yine vaķt-i seherde uyandum, üslûb-ı sâbık üzre yine yılanı ayağumda şarılmış buldum. Ol dem çözülp ev içinde ĝâ’ib oldu. Vâlideynüme ahvâli⁴ haber virdüm. İşidüp ğâyet bî-ħuzûr oldılar. “Bu gice⁵ döşegüñi yukarı çartaķda idelüm.” Fi’l-vâķi‘ ol gice döşegümi bir yüksek çartaķumuz⁶ var idi, anda itdiler. Ol gice fâriĝ-ı ĥâtır ile yatdum. Şabâĝ olduķda⁷ yine yılanı bi-‘aynihi şarılmış buldum. Hemân ki uyandum, çözülp gitdi⁸ ve ĝâ’ib oldu. Çün bu tecrübe daĝı fâ’ide virmedi, vâlideynüm eytdiler: “Bu gice (S105b) bu evde yatmayup ‘ammüñ evine gidelüm.” Fi’l-ĥaķîķa⁹ ol gice ‘ammüm evünde yatdum. Etrâfumda bir niçe kimesnelere bile yatdılar. ‘Ale’s-şabâĝ ki uyandum, yine kemâkân¹⁰ yılanı şarılmış buldum. Āĝir bildiler ki bu yılan gerçekten yılan¹¹ degüldür, belki ervâhdandır, benümle muķayyed olup ayağuma yüz sürmegi iltizâm itmişdür. Çün ki gülün ĥârı ve her bülbülün mârı muķarrerdür,¹² tedârükinden fâriĝ oldılar. Ben daĝı gördüm ki baña zararî yok,¹³ korķmaz oldum. Yılan daĝı her gice bu mu‘âmeleden ĥâli olmazdı. Elden ne gelür, şabrdan ĝayra¹⁴ dermân ĝalmadı, bir yıl miķdârı bu ĥâlle geçindük. Çün ki yıl başı oldu, bir sipâhi ‘ammüm var idi. İttifâķ seferden geldi. Buluşup görüştük. Ahvâl söyleşerek benümle yılan kışşası açıldı. Kaçan ki ‘ammüm bunu işitdi, başın şalup ve¹⁵ ta‘accüb itdi. “Şimdiye dek niçün urup öldürmedüñüz, ihmâl itdüñüz. Ben aña bir nacaķ başayın ki başı ĥurd u ĥaşĝaş olsun, sen de ĥalâş ol” didi. Vâlideynüm “hay meded yok ol yılan degül¹⁶ cinlerdendir. Anı öldürmek yaramazdur, zararî tokınur, zinhâr böyle söz söyleme” didiler. “Her ne olursa¹⁷ olsun ben anuñ ĥaķķından geleyin”

¹ Hemân ki ... Ol dem: -P; ²yatup: yatursın P; ³Şimden gerü: Şimden soñra P; ⁴ahvâli: yine ahvâli P; ⁵Bu gice: didiler ki bu gice P; ⁶çartaķumuz: çartaķ P; ⁷yatdum. Şabâĝ olduķda: anda yatdum. Kaçan ki şabâĝ oldu, uyandum P; ⁸uyandum, çözülp gitdi: uyandüğüm gördi, alp yürüyivirdi P; ⁹Fi’l-ĥaķîķa: Ĥaķîķatü’l-ĥâl P; ¹⁰kemâkân: üslûb-ı sâbık üzre P; ¹¹gerçekten yılan: ĥayvânât cinsinden P; ¹²her bülbülün mârı muķarrerdür: gencün mârı olmak muķarrer ve muĝaķķıķdur P; ¹³baña zararî yok: zararî ve ziyânı yok, ürküp P; ¹⁴şabrdan ĝayra: bir ĥâletdür oldu, şabrdan ĝayrıya P; ¹⁵ve: vâfir P; ¹⁶degül: degüldür P; ¹⁷olursa: şeytân olursa P

didi, ‘inâdı üzre ayrıldı. Ol gice ki¹ oldu, ben yine kendü menzilümde yatupistirâhat itdüm. Ol yılan dağı ‘âdeti üzre gelüp² yatdı. ‘Ale’s-şabâh ‘ammüm meger yiründen evvel kalkup eline bir nacağ alır, bi’l-kaşd yılanı öldürmeğiçün ayağum ucına gelir. Baña çağırup “şabâh oldı kalk senüñle bu gün bir cânibe seyre gidelüm. Niçe bir yatursın” diyince ben dağı gözüm açup uyandım. Yılan dağı benüm uyandıgum görüp ayağumdan çözüldi. İstedi ki bāğçe arasına alup³ yürüyivere. Üzerümnden⁴ yorganı götürüp kaçan ki yılanı gördi, nacağı eline alup⁵ yilandur bir cânibe yürüdüğü gibi hay meded urma⁶ diyince olmadı. Nacağı atup yılanı belinde⁷ urdı. Gerçi belini ufatdı, lakin öldüremedi. Ol dem yılan bir iki kerre dürilüp bükilüp ortalıqdan gâ’ib oldı. Ben gâyet melül olup⁸ “behey ‘ammi niçün böyle itdüñ. Ben hüd incitme⁹ diyü niçe def a men‘ itmişidüm. Sözüm niçün işitmedüñ. Böyle kabâhat itdüñ, (S106a) göresin ki baña neler itseler gerekdür” diyü ağladım. “Abeş söyleme ben urdum. Baña itsün elinden geleni” diyüp¹⁰ aldı yürüyivirdi. Hakkâ ki ol gün aḥşama dek¹¹ yemek yemedüm ve aḥşam olunca¹² rāhatluk yüzini görmedüm. Kaçan ki gice oldı, cāmeḥ’ābumda yatdum. Birkaç def a uyandım, ayağımı yokladım. Gördüm ki yılan gelmedi, şabâha karşı melâetle uyudum. Vâkı‘amda gördüm ki bir qarayağız uzun boylu yigit gelüp selâm virdi ve baña didi ki: “Ey ḥaḳîḳati yoğ bî-vefâ ben saña ne zârâr itdüm idi ki beni bir zâlîme nacağla urdurup¹³ belcegizüm ufatduñ. Şuçum günâhum saña ‘âşîḳ ve eşîğünde bende-i şâdiḳ olduğımı mı idi. Her gice ayağuna yüzüm sürmekden ğayrı n’iyledüm. Çün sen böyle itdüñ, ben dağı seni öldürmeyeyin. Feemmâ şağ da kıomayayın” diyü inledi. Topuğımı bir kerre öpüp gâ’ib oldı.¹⁴ Havfumdan ditreyürek uyandım. Gördüm ki topuğum yapça yapça şancup ağrur. Kalkdum,¹⁵ mum getürtdüm. Bağdum gördüm ki bir sehilce kararivermiş. Giderek ağrısı artdı. Bir mertebeye vardı ki feryâda başladım. Nâ-gâh fiske fiske kıabarup şaru şular aḳmağa başladı. Günden güne zahmeti artup yaresi işledi. Gitdüğçe büyüyüp oyıldı. Āḥîr¹⁶ ayağum dizüme varınca bir kütüğe döndi.¹⁷ Āḥîr cerrâḥlar ittifağ itdiler ki ayağum dizümden keseler ve “illâ¹⁸ yukaru sirâyet idüp sebeb-i helâk olmağ muḳarrerdür” didiler. Pes zârûrî olup ayağum dizümden kesmege rızâ virdüm. Bu kerre¹⁹ ba‘zı nesne içirüp ‘ağlum zâ’il iylediler.

¹ gice ki: gün gitdi. Kaçan ki gice P; ² ‘âdeti üzre gelüp: yine üslub-ı şâbîḳ üzerine şarıldı P; ³ alup: ala P; ⁴ Üzerümnden: Ol dem üzerümnden P; ⁵ alup: aldı P; ⁶ urma: atma P; ⁷ belinde: belinden P; ⁸ olup: oldum P; ⁹ incitme: saña aḥvâli deyüp şaḳm öldürme P; ¹⁰ ‘Abeş söyleme ... deyüp: ‘Abeş söyleme sen divâne olmuşsun ancak, yılanı nacağ ile ben urdum. Yılan ufatdım, elinden ne gelürse baña iylesün deyüp P; ¹¹ aḥşama dek: ıztırâbumdan P; ¹² aḥşam olunca: aḥşama dek P; ¹³ urdurup: urup P; ¹⁴ gâ’ib oldı: gözümnden gâ’ib oldı P; ¹⁵ Kalkdum: Kalkup P; ¹⁶ Āḥîr: Bir mertebeye vardı ki P; ¹⁷ döndi: döndi, şışdı P; ¹⁸ illâ: illâ gitdüğçe dağı P; ¹⁹ Bu kerre: Bir gün baña P

Andan ayağum dizümden kesdiler. Ba‘de merhemler sürüp ‘ilâc idüp bitürdiler. Ölmekden dirilük yegdür diyüp bu cefâyı ihtiyâr itdüm. Fi'l-vâki‘ bir niçe yıldur ki ayağ üzre cihâni geşt ü güzâr¹ iderüm. Bu cümleye sebep hüsn ü cemâlüm ve kendü sū-i ef‘âlüm olmışdur” diyüp haţm-i kelâm ve itmâm-ı merâm itdi. Nazm:²

Diriğâ çokdurur dehrüñ cefâsı

Dükenmez haşre dek derd ü belâsı

Kime zevk itdürürse bir kaşık bal

İçirür zehri kâse kâse³ fi'l-ğâl

Kimi kim bir nefes iylerse şādān

İder yıllarla ğamnāk u perişān

Dahı hiç kalmadı‘ özr ü bahāne (S106a)

Dükensin bunda bu rengin fesāne

-49-*

Hikāyet: Bülbülān-ı gülistān-ı rivāyet ve tūtiyān-ı şekeristān-ı feşāhat bu yüzden nakle āğāz ve bu cihetden gūş-ı cāna nağme-perdāz⁴ olmuşlardır ki: Zamān-ı kadīmde erbāb-ı hayrāt u hasenāt ve aşhāb-ı şadaqāt-ı müberrātdan bir h̄‘ace-i şāhib-i kudret ve merdüm-i nīk-sīret varıdı ki hemişe fırka-i fuqarāya zevā‘id-i emvālını nişār ve zümre-i zu‘afā vü ğurabāya mevā‘id-i in‘āmını bezl ü işārdan⁵ h̄‘ālî olmaz idi. Çün tavāf-ı beytül-ğarām ve ziyāret-i ravza-i resül ‘aleyhi’s-şalāvātü ve’s-selām⁶ üzerine farz olmuşıdı. Tedricle emvāl-i helālinden bir miqdār dirhem ü denā‘ir harc-ı tarīk ve zād-ı refīk için tahiyye vü ihzār idüp aħlaş-ı hullānından biriyle bu sene Ka‘beye ‘azīmeti muqarrer ve ihrām-ı ‘ubūdiyyeti der-ber kılmagıçün rıhleti muħakkağ u muşammen idüp kavlı ü ‘ahdi dürüst itmışıdı. Esbāb-ı seferi her gün bilece⁷ lāzım olanı alup⁸ mühimmāt-ı rāhı ma‘an görürlerdi.⁹ Meger ki mezkūr h̄‘acenüñ efkar-ı nāsdan bir cārı¹⁰ varıdı ki faqr ucından ma‘işeti teng ve elleri¹¹ zīr-i seng olup evlād u eţfāl ve aħmāl ü eşkāl altında bī-tāb u tūvān ve dem-beste vü ser-gerdān kalmışıdı. Bir gün h̄‘acenüñ evlādından biri faqr-i mezbūruñ evine varur. Anları bir zībā kebāb toğrarken

¹ geşt ü güzār: geşt ü güzār ve seyr-i dār u diyār P; ²etdi. Nazm: iyledi. Beyt P; ³zehri kâse kâse: kâse kâse zehri P; ⁴nağme-perdāz: perdāz P; ⁵işārdan: işār itmekden P; ⁶‘aleyhi’s-şalāvātü ve’s-selām: ‘aleyhi’s-selām P; ⁷bilece: bilece görüp P; ⁸alup: alurlardı P; ⁹ma‘an görürlerdi: yalñuz görmeyüp her kanda olsalar birbirini bulurlardı P; ¹⁰h̄‘acenüñ efkar-ı nāsdan bir cārı: h̄‘ace-i mezbūruñ yanında bir faqr koñşısı P; ¹¹elleri: iki elleri P

* Hikāye P nüshasının 65b-68a yaprakları arasındadır.

görür ve āyā oğlancıkdur, imrenür,¹ ol kebabdan bir loğma ister.² virmeyüp redd iderler. Oğlancık dil-teng vālidesine gelür ve “koñşı³ bir loğma kebab virmede” diyü şikāyet kıılır. Vālidesi dağı varup⁴ bu kıışşanuñ aşlın şorar. Ol faķīre ağlayup eydür ki:⁵ “Bil ve āgāh ol ki biz üç gün idi ki āl u evlādumuz ile nesne⁶ yememiş idük, aç idük. Dördünci gün meyte etinden zevcüm bir miķdār pāre⁷ getürmişidi. Bize zarūretimüz olmağın helāl olduğı bā‘ işden kebab idüp yemişidük.⁸ Sizüñ evlādıñuza ğınāñuz olduğı cihetle⁹ haramdur diyü vemedük. Ve illā bir loğma kebab nedür ki anı oğlancık isteye de verilmeye ne sözdür” didi.¹⁰ Ol dem oğlancığın vālidesini bī-ih̄tiyār ağlamağ tutdı,¹¹ evüne geldi. Meger o zamān h̄‘āce¹² evde idi. Ey h̄atun (**S107a**) ne için ağlarsın diyü şorduğda h̄atunuñ ih̄tiyārı elden gidüp dibekek ağlamağa başladı.¹³ H̄‘ācenüñ cānına od düşdi, “h̄atun tez haber nedür bildür?” diyince bir alay fuķarānuñ üç günden berü aç yatduklarını ve āh̄ir meyte¹⁴ yedüklerini haber virdi. H̄‘āce dağı bile ağlamağa başlayup hemān dem niyyet-i h̄ālīşe ile h̄acc için ih̄zār itdüğü aķçayı bunlara¹⁵ virmegi göñlinden muķarrer iyledi. H̄atun ben bu yıl h̄accı buldum. İnşaallāhu’r-rah̄mān gelecek yıl yine h̄acca giderüm. Var, hemyānı getür diyüp getürtdi ve ol faķīri çağırup içindeki meblağı aña teslīm itdi. Ol dağı şafā-yı h̄ātır ile k̄alkup aldı gitdi. İrtesi h̄‘ācenüñ refīķ-i h̄accı olıcağ yār u qarānı h̄‘āceye gelüp buluşdı. Evvelki gibi tedārūke başlayınca h̄‘āce eyitdi: “Ey yār-ı güzīn ben bu yıl h̄acca gitmekden fāriğ oldum. Benüm h̄accum gelecek yıla k̄aldı. Sen bensiz giderseñ var git yoluñ izüñ açık olsun” didi. Lākin ol yār h̄aķīķat-i şī‘ārı muh̄kem perīşān¹⁶ oldu. H̄‘ācenüñ bile¹⁷ gitmedüğüne külli elem çekdi. H̄‘āceyi¹⁸ selāmetleyüp gitdi. Kendüsi ol yıl h̄accdan k̄almadı. Bir gün k̄āfile ile çıkup revāne oldu. Nā-gāh yoldan giderken yār-ı k̄adīmi olan h̄‘āceyi gördi ki bir cemele¹⁹ süvār olmuş, k̄āfile önüne düşüp gider. Āşinādan birine gösterür.¹⁰ “Katarla şu giden yār-ı ‘azīzimüz fülān h̄‘āce degül midür? didi. “Belī kendüdür”²¹ didi. Öyle olsa bu kimsenüñ²² ṭab‘ı h̄‘āceye ğāyet²³ muğāyir oldu. “Çün h̄acca giderdi, bize gitmezem diyüp şaklanmağdan murād ne idi ki üzerine h̄od güçle düşmezdük” didi. Bu üslüb üzre gāh u bī-gāh yolda k̄āfile önünde h̄‘āceye rāst gelüp geçer görürlerdi.²⁴ Gerçekden h̄‘āceyi Ka‘ beye gider

¹ āyā oğlancıkdur, imrenür: oğlancıkdur, imrenüp P; ² ister: taleb ider. Anlar dağı P; ³ koñşı: koñşı baña P; ⁴ varup: koñşıya varup P; ⁵ eydür ki: anuñ aşlı oldur ki P; ⁶ nesne: yemek P; ⁷ pāre: et pāresi bulup P; ⁸ yemişidük: getürmüşdi, yemişidük. Oğlancık anı görüp gerçekden h̄aķķı var, kebab şandı, istedi. Size P; ⁹ cihetle: haram olduğı ba‘ işden P; ¹⁰ anı ... didi: ister oğlancığa virmeyüp diriğ edevüz diyince P; ¹¹ tutdı: tutup P; ¹² o zamān h̄‘āce: h̄‘āce ol vaķtı P; ¹³ başladı: başlayınca P; ¹⁴ meyte: meyte etin P; ¹⁵ bunlara: anlara P; ¹⁶ perīşān: perīşān-ı h̄ātır P; ¹⁷ bile: h̄acca P; ¹⁸ H̄‘āceyi: Kalkup h̄‘āceyi P; ¹⁹ cemele: k̄atra P; ²⁰ gösterür: gösterüp yāhu P; ²¹ Belī kendüdür: Ol dağı belī oldur P; ²² kimsenüñ: kimesnenüñ P; ²³ ğāyet: ğāyetle P; ²⁴ geçer görürlerdi: geçerdı giderdi P

şanurlardı.¹ Tâ ki Ka^ç beye varup tavâfa meşgûl olduklarında tavâfda ve istilâmda ve zemzem maqâmında her gün mülâki olurlardı ve gördüğü h^ıâcenüñ cesed-i mişâlîsi idüğünü bilmedi.² Taḥkîk kendüdür diyü³ taḥayyül kılandı. Çün ol sene ḥüccâc-ı zevi'l-intihâc⁴ tavâf ve ziyâret-i beytü'l-ḥarâmdan rüçü⁵ idüp evlü evine geldi.⁵ Bu cânibden **(S107b)** h^ıâce-i mûmaileyh ol yâr-ı kâdimüñ istikbâline ‘azm itdi ve iki üç konağ karşılamaga gitdi. Kaçan ki kâfile-i ḥüccâc berüden varan aḥbâb erişdüler ve biri biriyle buluşup görüşdiler. H^ıâce daḥı yârını görüp⁶ muşâfaha itdi. Ol yâr-ı kâdim h^ıâceyi görünce ḥayrete vardı.⁷ “Bu ḥod ḥacc-ı şerîfde bizümle bile idi.⁸ Belki her menzilde bizden⁹ taḥaddüm iderdi. Şimdi bizi istikbâle gelmenüñ ma^ç nâsi nedür?” diyüp izḥâr-ı ḥayret kıldı. Âḥir h^ıâce bunuñ tağyîr-i vaz^ç itdüğünü tamâm bildi. Yâr sende bir ḥayret var. Ancağ aşlı nedür beyân iyle didi. Ol daḥı h^ıâce kendüyle ḥacca gitmege muḥaddemen ḳavl ü ‘ahd-i dürüst itdükden soñra süst peymânlıḡ idüp ḥilâf itdüğünüñi nâ-gâh ben bu yıl ferâgat itdüm, sen var yolun¹⁰ açık olsun diyü ayrılıp gitmiş iken ol yıl yine kâfile-i ḥacda bile bulmup her gün önce gitdüğünü ve h^ıâce kâfile ile bile gelürken yine ḡayrılar ile ḥâlâ istikbâle ‘azm iyledüğünü bir bir beyân iyledi. H^ıâce ta^ç accüb idüp bu yıl kendü evinden bir menzil taşra gitmedüğünü ḥaber virdi. İnanmıycağ ḳoñşılarını da^ç vâsına ‘âdil şâhid¹¹ gösterdi. Ol kimesne daḥı ḥac yolında h^ıâceyi gören kimesneleri da^ç vâsına şâhid iḳâmet itdi. Her cânib nizâ^ç a düşdi.¹² Muḥkem ḥuşûmet iylediler. Âḥir ol târiḥde meşâyiḡ-i kirâmdan bir ‘azîz-i rüşen-zâmir var idi. Aña vardılar, bu kışşayı i^ç lâm idüp aşlımı sordılar. Ol ‘azîz eyitdi: “Şek yokdur ki bu yıl h^ıâce-i müşârileyh bunda idi, ḥacca gitmedi. Lâkin bu sene bir ḥayr-ı ‘azîm ve ecr-i cesîme te’emmül ve vâşıl olmışdur ki Ḥaḳ te‘âlâ ḥazretlerinüñ ‘inâyet-i bî-ḡâyetleri aña yâr u yâver ve bedreḳa vü rehber olup ḥac şevâbından daḥı maḥrûm olmamaḡıçün beden-i mişâlîsi ile ḥacc itdürmüşüz ya^ç ni şevâb-ı cezîl ve ‘amel-i cesîm ü celîl ki oturduḡı yirde ḥacc naşîb olmuş ve sefer zaḥmetini çekmedin ol şevâbı defter-i a^ç mâlinde ḥâzır bulmuş. Ammâ luḡ ile vücûh-ı ḥayr itdün söyle hele, biz de işitmiş olalum beyân iyle” diyince h^ıâce daḥı “benüm ne^ç amelüm olsun ki bu şevâb-ı ‘azîme müsteḥaḳ ve ḥacc şevâbına **(S108a)** oturduḡım yirde lâyıḳ olam. Lâkin bu yıl ḥacc için cem^ç itdüğüm emvâli bir faḳîre virmişidüm” diyüp anlaruñ zarûret-i faḳrla meyte

¹ gider şanurlardı: gitdi şanurdi P; ²bilmedi: bilmeyüp P; ³kendüdür deyü: kendü olduḡı P; ⁴zevi'l-intihâc: zevi'l-ihtirâm P; ⁵rüçü^ç idüp evlü evine geldi: gelüp ḥazm-i menzil ü maḳâm iylediler P; ⁶yârını görüp: yâr-ı kâdimi istikbâl idüp P; ⁷görünce ḥayrete vardı: h^ıâce ile buluşup görüşince ḥayrete düşüp ‘aḳlı başından gitdi P; ⁸bizümle bile idi: her gün bizümle giderdi P; ⁹bizden: ḡayrılardan P; ¹⁰yolun: yolun izüñ P; ¹¹âdil şâhid: şâhid-i ‘âdil P; ¹²düşdi: düşüp P

yedükleri geçen üslûb üzere şeyhe i‘lâm ve bir bir tafşîl hâllerin ifhâm iyledi. Şeyh Efendi dağı “güzel ‘amel itmişün mübârek olsun, hemân bu yıl degül bu ‘amel muķâbelesinde her yıl saña bir hacc şevâbı yazılmaķ muķarrer ve muķaķķaķdur” diyü cevâb virdi. Ol yâr-ı kadîm dağı h̄‘âcenüñ tafşîl hâlini işidicek bu yıl hacca gitmedüginüñ aşlı ne imiş bildi ve h̄‘âce haķķında sū-i hâtıradan ferâgat idüp tevbe vü istügfâr kıldı. “N’olaydı ben de böyle¹ bir ‘amel-i cesîme râst gelseydüm ve her sene bî-zahmet vâsıl-ı şevâb-ı hacc-i şerîf olaydum” diyüp taķassür ü taķazzünle kıaldı. Nazm:²

Olur gâhî erüp tevfiķ-i yezdân

Yerinde vâķi‘ olur luţf u ihsân

Şu resme luţf ider h̄allâķ-ı ‘âlem

Görüp anı kıalır hayretde âdem

Deminde gâh olur bir vaz‘-ı ma‘ kıul

Olur mümtâz olup ğâyetde maķbûl

Şorup bir hastenüñ derd-i nihânın

Devâsın iyle fevt itme zamânın

-50-*

Hikâyet: Nahl-bendân-ı gülşen-i rivâyet ve nükte-güyân-ı ser-defter-i feşâhat ü belâgat bu tarzıla evrâķ-ı fesâneye nigâriş ve bu vechile ğavâni-i me‘âniye nümâyiş virmişlerdür ki: Zamân-ı kadîmde diyâr-ı Hicâzda ki sâ’ir memâlikden şerefde mümtâz u ser-efrâzdur.³ İki pehlevân-ı nâdir peydâ vü zâhir oldu ki birinüñ adı Qâhir ve birinüñ nâmı Tâhir idi. İkisi dağı birbiriyle yoldaş idi.⁴ Bir gün ğurûr-ı civânî ve tehevvr-i pehlevânî muķtezâsınca istediler ki terk-i diyâr-ı Hicâz ve ‘azm-i hâver-i zemîn idüp ‘adû vilâyetine terktâz ideler. Tâ ki bir miķdâr ellerine dirhem ü dinâr girdüğünden mâ‘adâ halka âyin-i dilâverî ve üslûb-ı pehlevânî ve celâdet-i ğusterî idüğünü izhâr ve nâm-ı nâmîlerin şaķife-i dehr-i nâ-pâyârdarda yâdgâr iyleyeler. Ol dem bir vaķt-i meymûn ve zamân-ı huçeste vü hümâyûnda esb-i rehvarlarına zîr ü zeber tengin çeküp süvâr oldılar. Yigirmi gün miķdârı ğitdükdün soñra bir seher Hışn-ı Zamân dirler bir kıal‘aya vardılar. Meger kıal‘a-i üstüvâr ğâyetle muķkem bir hişâr idi. Ve pâdişâhına Nevâdir dirler **(S108b)** bir nâdire-i rüzğâr idi. Cemî‘ ‘askeri haramîler vü kıallâş ve

¹ böyle: -P; ²Nazm: Beyt P;³ser-efrâzdur: ser-firâzdur P;⁴yoldaş idi: yoldaş ve yâr u kıarındaş olmuşlar idiP
* Hikâye P nüshasının 68a-79a yaprakları arasındadır.

evbâş u ‘âmîler olup kaçan ki bir kâfile ol cânibe uğrasa inerler, cemî‘ esbâb u emvâlini alup gâret ve libâslarını arçalarından bile soyup şu maķûle kabâhat iderlerdi ve bi’l-cümle her zamânda hârâmılığla geçünürlerdi ve hârâmılığı kendülere sebab-i mu‘âşeret bilürlerdi. Nevâdir kendü pehlevân-ı rûzgâr ve hışarı gâyet¹ muhkem ve üstüvâr olmağın kendüye muķâvemmet ider bir hâşm-ı kavî bulunmayup yıllar idi ki bu hâl üzere mağrûr u memkûr qalmışlar idi. Ol dem ki Qâhir ile Tâhir yoldan² peydâ oldılar. İrakdan hışaruñ gözcileri tâchânededen görüp Nevâdir’e haber virdiler ve “iki dilâver yigitler âlât-ı harbe garç olup geliyorlar. Dost mıdur düşmen midür bilmezüz” didiler. Ol dem Nevâdir Ceym adlu bir dilâver-i bî-teres ü bî-mey on nefer dilâver ile taşra gönderdi ki varup ol dilâverler ile söyleşeler ve qandan gelüp qanda giderler göreler. Kaçan ki Ceym bî-havf u bîm taşra çıkdı, fiğân itdi ki: “Ey dilâverler bu da bir yirdür ki simurğ u ‘anqâlar gelse perin döker geçer.³ Qandan gelür qanda gidersiz, böyle âlet-i harble ne yire ‘azîmet idersiz.” Qâhir didi ki: “Ey pehlevân bizden ta‘accüb ihtirâz itdüñüz. Biz sizünle ceng ü huşûmete gelmedük. İki birâderlerüz, ikimiz dağı dilâverlerüz. Bir sevdâyla mağrib-i zemîn hevâsına düşdük⁴ ve hânemüzden bu hâtıra ile gitdük. Naşîb olursa ol tarafa giderüz ve mümkün olduğı kadar ‘azîmet iderüz.” Pes Ceym eyitdi: “Bizüm Nevâdir nâm bir pâdişâh-ı ‘âli-câhımız vardır, gâyetle dilâverdür ve dilâverlere dağı mâ’ildür. Gelün buyuruñ qal‘aya gidelüm, biraz muşâhabet ve mu‘âşeret idelüm.”⁵ Bunlar dağı da‘vete icâbet sünnetdür diyüp ikisi bile qal‘aya ‘azm itdiler.⁶ Bunlardan muqâddem Ceym dilâver Nevâdir’e varup “ol pehlevânları medğ ü vaşf iyledi ve dostumuzdur, düşmenümüz degüldür” diyüp mağrib-i zemîne teveccühlerini söyledi. Ol dem Nevâdir tertîb-i dîvân ve tezyîn-i eyvân iyledi ve icâzet olup Qâhir ve Tâhir içeri girdiler ve Nevâdir’e (S109a) âferîn okuyup zemîn-i hizmete büse virdiler. Nevâdir buyurdi ki kürsi-yi zerrîn getürdiler. Qâhir ile Tâhir gelüp⁷ oturdılar. Andan Nevâdir baş-ı kelâm ve qaşd-ı sevq-i merâm iyledi. “Dilâverler hoş geldüñüz şafâ geldüñüz qandan gelüp qanda gidersiz” didi. Anlar dağı pâdişâha du‘âlar idüp “Hicâz’dan gelüp mağrib-i zemîne giderüz” didiler.⁸ “Mağrib-i zemînde n’iylersüz ben gice ve gündüz ri‘âyet iylemege sizün gibi dilâver yigitler ararum. Benüm hizmetümde oluñ, her birüñüz umduğunuzdan ziyâde ri‘âyet ideyin” didi. Bunlar dağı “bizüm de at arqasına gelmeden murâdumuz bir senün⁹ pâdişâhuñ hizmetine lâyıq

¹ gâyet: gâyetle P; ² yoldan: yolda P; ³ döker geçer: dökerler geçerler P; ⁴ hevâsına düşdük: hevâsın itdük P; ⁵ biraz muşâhabet ve mu‘âşeret edelüm: bir miqdar sizünle mu‘âşeret ve muşâhabet iderüz P; ⁶ Bunlar ...‘azm itdiler: deyüp ‘azm itdiler P; ⁷ gelüp: dağı geçüp P; ⁸ dediler: didiler. Nevâdir dağı P; ⁹ senün: senün gibi P

olmağdur. Çün ki bizi hizmete kabûl itdünüz, biz de ölince hizmetünüzde olalum ve dil ü cânla hizmetler kılalum” didiler. Nâ-gâh simâť düşüp nezl-i pâdişâhî çıkdı. Ta‘âmdan soñra meclise şarâb-ı nâb geldi. Pes Nevâdir bir câm-ı şafâ-encâm alup Qâhir’e şundı. Qâhir dağı ayağ üzre kalğup câmı hizmetle Nevâdir’ün elinden aldı. “Pâdişâhum niçe yıllardur ki bir nigârün ‘aşığı ve cân u dilden bende-i şadıkıyum. ‘Ahdüm böyledür ki mādām ki ol nigâr ile cem‘ olmayam, bāde-i gülgün şafāsın sürmeyem ve cām-ı leb-i la‘lini nüş itmeyem, sermest-i şarâb-ı nâb olmağa rızā virmeyem. ‘Ahdümden dönmege mecāl mümteni‘ vü muhâldür, beni¹ ‘afv iylen” didi. Andan ol cām-ı pür-şafâyı Tâhir’e tekliť idicek ol dağı “pâdişâhâ bir maraža mübtelâyum, eţbbâ şaķın şarâb içme diyü ışmarladılar. Bu kuluñ dağı ‘afv buyur, ğayrı ne hizmetün olursa² cânla başla hâzır u âmādeyüz” diyüp ol dem Nevâdir kendü ümerā³ vü vüzerâsıyla yemege ve içmege başladı. Tamām şoĥbet kıızığuğı maĥalde nâ-gâh gözcilerden ĥaber geldi ki “ĥālâ bir ‘azīm kârbân gelüp kal‘aya karşı konmaķ üzredürler, ğâfil olmayasız.” Ol dem meclis ĥâli ber-ťaraf olup herkes âlet-i ĥarble hâzır ve Nevâdir’ün ĥükmine nâzır oldılar. Nevâdir dağı kâfileyi ğâret idüp ‘asker kal‘adan taşra çıksunlar diyince hemân⁴ Qâhir pehlevân yirinden kalğup “pâdişâhum ben kuluña emr iyle, varayın kârbânı her kim varısa dest-beste vü gerden-şikeste (S109b) kapuña getüreyin, benüm de ĥuzûruñda⁵ dilâverlügüm bilinsün” didi. Nevâdir n’ola diyüp Qâhir’ün yanına biñ nefer dilâver bile koşdı. Qâhir dağı biñ nefer dilâverle kârbâna karşı çıkdı. Kaçan ki kârbân kavmi bunları gördiler, feryād ü vâveylâ idüp ağlaşmağa başladılar. Meger kârbân ĥalkından bir kimesne Qâhir pehlevânı bilür çıkdı. Kârbâna dağı bildürüp pehlevânun kal‘a ĥalkından degül idüğünü bildiler. “Ya Qâhir Allâh için olsun bizi bu zâlimlerün ellerinden bu gün sen ĥalâş iyle. Sen bizümle hem-şehrî olasın. Dağı ĥaşâ ki bizüm kaşdumuza gelesin. Elbette bu mel‘unları bizüm üzerimüzden def‘ u ref‘ iyle” diyü yalvarup feryād ü fiğân itdiler. Bunuñ da kârbâna yüregi ğâyet acıdı, özi göynüdi. Döndi, bu kendüyle gelen ‘askere eyitdi: “Kârbân yabandan degül bizümle hem-şehrî çıkdılar. Bu gün bunlara degmeyelüm kıoyalum yollarına ğitsünler. İnşallâh ben bunuñ ‘ivazını pâdişâha iderin.” Bunlar eyitdiler: “Bir ay kıadardur ki biz kârbân başmaduķ. Elümüze aķça vü esbâb ğirmedi, iĥtiyâcımız ĥadden ziyâdedür. Eger hem-şehrîlerümdür diyü teraĥĥum iderseñ elüne kılıç alma ve bir kimesneyi âlet-i ĥarble katl idüp çalma. Bizüm ĥod evvelde⁶ senün mu‘âvenetüne iĥtiyâcımız yoķdur. Sen bir

¹ beni: beni bundan P; ²olursa: varısa P; ³ümerā: ümerâsı P; ⁴hemân: hemân dem P; ⁵benüm de ĥuzûruñda: ba‘de ĥuzûr-ı pâdişâhîde P; ⁶evvelde: -P

lahza huzūr u ārām iyle, biz işimiz başarırız. Beher hâl emr-i pâdişâhî mücibince kârbânı talan u gâret iderüz” diyince hemân dem Qâhir’ün gâzabından gözleri kâse-i faşşâda dönüp gögsi gürül gürül ötmeye başladı. Ol dem meydâna at şıçradup nîzesin tayandı, tırdı. “Her kimün ölmekden hazzı var ise meydâna girsün. Ben ölince kârbân halkına kimsenün¹ eli erişmek muhâldür.” Behey pehlevân gel böyle kabâhat itme diyügördiler, müfîd olmadı. Âhir içlerinden bir dilâvercesi eyitdi: “Bre nâbe-kâr biz seni konuğumuzdur diyü ri‘âyet iderüz, dağı söz tutmaz mısın” diyü üzerine at şaldı. Qâhir dağı tınmayup yanına geldüğü gibi bir nîze-i cânsitânla şancıdı ki beş qarış yağrından taşra çıkdı,² cân virdi. Hay eli kazâlî zâlim n’iyledün diyü (S110a) biri dağı at şaldı, anı dağı öldürdi. Biri dağı geldi, ol dağı hişsesini aldı. Gördiler ki birer birer varmağla olmaz, alayla hücüm itdiler. Ol dem Qâhir pehlevân kendüyi ‘âlemleri yaradana ışmarlayup alaya at depüp³ her kimi çaldıysa iki böldi. Kime ki gürz urdıysa hürd u haşhâş iyledi. Bir dem bir a‘lâ ceng-i sultânî oldı ki Rüstem-i destân itmiş degüldür. Vardukça Qâhir’ün germiyyeti ziyâde oldı. Kaçan ki ‘askerün nişfi kalup mâ‘adâsı helâk oldı, bildiler ki Qâhir kendüler añladığı pehlevân degül. Hemân dem hişara toğrı girizân olup kaçdılar ve Nevâdir’ün üzerine gelüp “pâdişâhum bize Qâhir bir iş itmişdür ki ‘ömren kimse kimseye itmiş degüldür. Kaçan ki ardına uyup taşra kârbâna qarşu varduk, içinden ba‘zı âşinâları çıkdı. Kendüye bizi bunlarun elinden kurtar diyü tazarru‘ itdiler. Ağladuklarına esirgedi⁴ ve bizi gâret itmekden men‘ ü def‘ itdi. Biz dağı emrün⁵ üzerine cenge mübâşeret itdük, ol dem Qâhir meydâna girdi. Her kim ölmege arzu ider, gelsün muqâbele itsün didi.⁶ Biz dağı nuşh⁷ idegördük, olmadı. Âhir bizden bir dilâver üzerine at şaldı, nîze ile anı helâk iyledi. Belki şimdiye dek üçyüz nefer haşâret⁸ itmişdür” diyince Nevâdir iki kaçdı, yıldırım-mişâl şakdı.⁹ “Tez ‘asker cem‘ olsun, taşra çıkalum” diyince hâzırlanmağa¹⁰ başladı. Tâhir pehlevânı gâzabla muhkem bende çeküp haps itdi. Ve kendü onbiñ ‘asker ile binüp qandasın Qâhir diyü gitdi. Bu cânibden ‘asker kaçan ki kal‘aya çekildi, Qâhir dilâver yalnız kaldığı gibi kârbânun re‘isi ve birer adamları bile gelüp Qâhir’ün riqâbın öpdiler. “Senün bize¹¹ itdügün luğ u ihsânun ‘ivazın hâzret-i Hâlık mağz-ı luğfindan idivere”¹² didiler. Qâhir dilâver “kârbân başıya tırmasız, hemân kârbânı ‘acele ile alup gitmek ardınca ol. Ben bunda tırayın, zîrâ şimdi cenge Nevâdir kendü gelmek vardır. Benümle

¹ kimsenün: kimesnenün P; ²çıkdı: çıkup P; ³depüp: depdi P; ⁴esirgedi: bakup esirgedi P; ⁵emrün: senün emrün P; ⁶girdi... didi: girüp merdâne girdi. Her kim ölüm arzū ider, gelsün deyüp bizümle muqâbil oldı P; ⁷nuşh: naşihat P; ⁸haşâret: adamımız helâk P; ⁹yıldırım-mişâl şakdı: hişma geldi P; ¹⁰hâzırlanmağa: şalınmağa P; ¹¹bize: -P; ¹²hâzret-i Hâlık mağz-ı luğfindan edivere: ancak Allâhdan ola didiler P

cengde iken siz hemân yola düşün” dedi. Anlar dağı Kâhir’ün riqâbın öpüp vedâ’ itdiler. Anlar ki gitdiler, hemân dem kal’adan kôsler şadâsı peydâ olup tabl u nekkâre ve surna vü nefîr avâzı **(S110b)** felekleri güm güm gümletdi. Yeşil kızıl ‘alemler ile Nevâdir kal’adan taşra gelüp meymene vü meysere kalb ü cenâh ârâste oldı. Çün Kâhir dilâver anı gördi, atnuñ gözlerin sildi ve¹ zîr ü zeber tengin çekdi ve üstüne süvâr olup meydâna geldi ve hayli merdâne geldi. Nevâdir’e çağırđı ki: “Ey şâh benüm gibi ejderhânun üzerine² bu kadar ‘asker ile mi gelürsin, ‘âlem toptolu³ ‘asker olsa benüm ‘aynuma gelmez. Allâhu te‘âlâ emr iderse ne seni ve ne ‘askerün koyam, size bir güşmâl vireyin ki dünyâda kimse kimseye virmemiş ola” dedi ve at şaldı. Nevâdir bunuñ böyle tenhâ bî-bâk kendü gibi pehlevâna ‘askeriyle muqâbil turduğına ve iki kağıdı.⁴ “Bre komañ” diyü ‘askerini cenge taħrîk u taħrîz itdi. Dilâverler dağı ğayrete gelüp Kâhir’ün üzerine döküldiler. Kâhir dağı bir kerre ya Kâhhâr diyü bî-direng şemşîr-i âteş-rengi eline aldı. Her kime kim yetişdi, çaldı, ortasından iki bölđi. Her kime kim güzle hamle kıldı, sînesine varınca başı ve gövdesi ğurd oldı. Bir ceng oldı ki ‘arşa-i rüy-ı zemîn ‘ayn-ı ‘adü-yı bed-kîş ü bed-âyîne teng oldı. Bu cânibde şayt u şadâ-yı dilâverân ve na‘re vü feryâd-ı merdân ğapishânede⁵ Tâhir’ün kulağına girdi. Şecâ‘at cevheri derûnında berķ urup ğayrete geldi.⁶ Bir kerre ya Allâh diyüp zür u kuvvet kıldı. Kütür kütür elleri⁷ bendini kırup bir muħkem na‘re urdı ki ğışaruñ kal’aları⁸ güm güm ötdi. Ol dem taşra çıkdı, önüne gelen dilâverlerden birinün⁹ giribânın tutup kapdı yire urdı ve elinden âlât-ı ğarbin alup atına süvâr oldı. Kal’ a ğalkı Tâhir’ün üzerine düşdiler. Bu cânibde dağı bir muħkem ceng peydâ oldı. Varduķça ‘adü üzerine yığıldı. Tâhir istedi ki ğışardan taşra çıķup Kâhir’ün yanına vara, bir birine mu‘în ü zaħîr olalar. ğışar ğapusunuñ cânibine¹⁰ teveccüh itdi. ‘Asker hücum idüp her taraftan cenge âheng itdiler. Nâ-gâh Tâhir’ün atı ayağı bir delüğe râst gelüp düşüp teker teker¹¹ oldı. Her cânibinden kemendler atup yine tütđiler. Bu def a eline ayağına demür bendler urđılar ve taşra Nevâdir’e iledüp kışşayı ğaber virdiler. Ağşam **(S111a)** karîb olmışdı. Nevâdir dağı ‘askeriyle ğışara dönüp Tâhir’i içerü getürdiler. Ēazab idüp “elbette cellâd gelsün bu ğününün boynın ursun” diyince erkân-ı devlet ve a‘yân-ı ğazret ğomayup “şâhâ hele yoldaşı Kâhir’i bir yaña idelüm. Bu ğod elümüzde bâkıdür,

¹ sildi ve: -P; ²üzerine: meydânına P; ³toptolu: tolu P; ⁴iki kağıdı: iki kağıdı, sâ’ika-mişâl şağıdı P; ⁵ğapishânede: ğapishânede iken P; ⁶geldi: gelüp P; ⁷elleri: ellerinün P; ⁸kal’aları: kuleleri P; ⁹birinün: birisinün P; ¹⁰ğapusunuñ cânibine: ğapusından yaña P; ¹¹teker teker: teker meker P; ¹²ķaçan: her ķaçan P

kaçan¹² isterseñ öldürevüz” didiler. Ol dem Tâhir’i yine haps itdiler.¹ Bu cânibden çün ki Qâhir dilâver ‘ asker gidüp tenhâ kaldı. Bir çeşmesâr yanına gelüp atından indi. Atuñ egerin alup ota şaldı ve kendü pāk âbdest alup aqşam namâzın kıldı. Ba‘de qalkup bir kuş şikâr itdi. Boğazlayup pāk edüp kılıç balçağından od yakdı. Oturup bişürüp yidi, karnın toyurdı. Andan nişfu’l-leyle dek hürd u h̄‘âb idüp nişfu’l-leylde qalkup hişara geldi. Kemend atup bir yirden yukarı çıqdı. ‘Acabâ Tâhir nirede maḥbûs ola diyüp gū-be-gū² aramağa başladı. Arayuraq bir ‘âli qaşra geldi. Ba‘zı hiss ü hareket fehm itdi. Ne iki diyü tiğ-i bî-dirîğin çeküp diñledi.³ Gördi ki Tâhir ile bir iki nigâr muşâhabette başlayup kışsa bu ki dünki gün⁴ Tâhir dilâver zūr idüp bendin kırup hapisden kendüyi ḥalâş edüp⁵ hişar ḥalkına feryâd ü vâveylâ⁶ düşüp aqşama dek bunca biñ dilâverine güçle tutdılar. Belki atı ayağı ḥaṭâ itmese tutamazlardı. Bu kışsa Nevâdir’uñ sarâyında⁷ Dilfürüz nâm bir nigâr-ı mâh-ruḥsâr sehi-qadd ü serv-reftâr⁸ kıızı var idi ki ḥüsn ü cemâlle nâdire-i rûzgâr ve dilâverlikde daḥı müselle-i dâr u diyâr idi. Cihân pâdişâhları zülf-i müşgîni sevdâsında bî-qarâr ve vaşlı arzusında leyl ü nehâr ser-geşte vü bîmâr olmışlardı. Bu kışşayı ol daḥı işitdi. Hadden ziyâde ta‘accüb idüp bir zamân başın şaldı. Aqşam olduğı gibi dâyesini yanına da‘vet ve arzu-yı ḥalvet itdi. Beyt:⁹

Hemdemi ḥaş dâye idi hemân

Aña maḥfî degüldi râz-ı nihân

eyitdi ki¹⁰ ey dâye vü ‘ömrüme sermâye n’ola senüñle tebdîl-i şüret idüp ḥapishâneye varsaq ve Tâhir dedükleri cihân pehlevânı ne şekildedür biz daḥı görsek. Dâye daḥı **(S111b)** fermân ber-ser diyüp tebdîl-i şekille¹¹ ḥapishâneye geldiler ve Tâhir pehlevâna bendile tırduğı yirde nazar şaldılar. Biraz zamândan şoñra tenhâ yanına gelüp selâm virdiler. Ol daḥı ‘aleyk alup gördi ki bir nigâr-ı zîbâ¹² mânend-i mihr-i münîr yanına geldi ve üzerine şevkâla pertev şaldı. Ol dem yirinden qalkup ‘arz-ı ‘ubüdiyet ve qaşd-ı ‘azîmet kıldı. “Benüm sulṭânım bu zamânda bî-vaqt ḥapishâneyi teşrîf idüp bu esîr-i ḥaḳîre nazar-ı ‘inâyetüñüz şalmağa bâ‘iş nedür?” didi. Dilfürüz daḥı şîve vü nâz ile tekellüme ser-ağâz idüp “ya pehlevân-ı cihân bil ve âgâh ol ki ben Nevâdir Şâhuñ duḥteri ve ‘izz u sa‘âdet sipihrinüñ aḥteriyem. Dünki gün senüñ kuvvet idüp bendüñi kütür kütür kırup maḥbesden taşra çıqdıqda dilâverlerden birini atdan yıqup bu kadar hücum itdüğüñ işitdükte bî-ihtiyâr saña ‘aşîq oldum. Cihân pâdişâhları giriftâr-ı

¹ haps itdiler: hapse koydılar P; ²gū-be-gū: yir yir P; ³diñledi: içeri diñledi. Baqdı P; ⁴nigâr muşâhabette başlayup kışsa bu ki dünki gün: nigâr-ı zibâ vü pây-ı ra‘nâ ile oturup mu‘âşeret iderler. Meger ki kaçan P; ⁵edüp: itdi P; ⁶feryâd ü vâveylâ: vâveylâ P; ⁷sarâyında: şebistânında P; ⁸sehi-qadd ü serv-reftâr: serv-qadd ü sehi-reftâr P; ⁹Beyt: -P; ¹⁰eyitdi ki: -P; ¹¹şekille: şekl idüp P; ¹²nigâr-ı zîbâ: nigâr-ı bî-naẓîr P

‘aşkum iken birine iltifâtum yoğıdı. Lâkin hâlâ senüñ dilâverliklerüni görüp cân u dilden mâ’il oldum ve ihtiyârsız kâlkup bî-vaqt ser ü katuña geldüm, beni hizmete kabûl iyle” deyicek iki taraftan muvâşık ‘ahd ü peymân tecdîd ü te’kîd olunurken ol idi ki Qâhir pehlevân içerü girdi. Dîlfürüz havfindan lertzân olıcaq Tâhir nigârı teslîh itdi. “Sultânüm gelen qarındaşum Qâhir’dür, hâricden kimse degüldür” deyice Dîlfürüz dağı kâlkup Qâhir pehlevâna ‘izzet iyledi.¹ Qâhir dağı nigârîne hizmet itdi. Ol dem bir yire gelüp Nevâdir’üñ katline ittifaq itdiler. gice içinde Dîlfürüz, Qâhir ve Tâhir üçü bile âlet-i harble Nevâdir’üñ sarâyına girdiler ve câmeḥ’âbında iken tîğ-i bî-dirîğle başın kesdiler. Dağı sarây içinde her kim varısa kırdılar, helâk itdiler. Ol ki kendülere tâbi‘ oldı, amân virdiler. Sabâḥa dek kal‘a halkını muṭi‘ idüp Dîlfürüz’ı pâdişâh iylediler. ‘Ale’s-şabâḥ nevbet-i şâhî Dîlfürüz adına çalmup² Nevâdir’üñ başını süngüye diküp Qâhir ve Tâhir taşra çıkup³ ‘askerle binüp ḥişaruñ içine devr itdiler. Qanda ki bir muḥâlif ‘adû varısa te’ḥîrsiz⁴ katl itdiler. Üç güne dek ḥişaruñ içini pāk⁵ itdiler. Andan Dîlfürüz ḥazîneyi açup (S112a) ‘askere baḥşîş iyledi. Erkân-ı devlet ve a‘yân-ı ḥazret yirlü yirine ta‘yîn olındı. Tertîb-i aḥvâl-i dîvân ne ise zuḥura getirüldi. Andan Tâhir ve Dîlfürüz ‘ayş u ‘işrete ve tevcîh-i umûr-ı sultânîye meşğul oldılar. Birkaç gün ferââ-ı bâl ve şafâ-yı ḥâṭır ile geçünürken bir gün ‘ale’s-seḥer gökyüzünü ğubâr tutup ‘asker şadâsı ve taḥl u nefîr avâzesi ḳubbe-i felegi güm güm gümletdi ve tağlarda olan vuḥuş u tıyûrı künâmlarında âsûde yaturken belinletdi. ‘Alemler âsmâna peyveste olup kurrenâlar âfâkı inletdi. Kal‘ada Dîlfürüz’a feryâdcı geldi ki, “ne ṭurursuz babañuñ başını kesüp senüñ yâdlarla yâr olduĝuñ ‘ammüñ Qaṭṭâr Şâh işitmiş, tamâm ğazaba gelüp üzerüñe yir götürmez ‘asker ile geldi” diyince Dîlfürüz’uñ cân başına şıçrayup ‘âlem gözine tîre vü târ oldı. ‘Acele ile ḥişaruñ ḳapularını ḳapayup⁶ burc u bârusını adamla pür itdi. Meger Nevâdir’üñ Qaṭṭâr nâm birâderi var idi ki ‘aşırında kendüye⁷ muḳâvemet ider pehlevân yoğıdı ve dâ’imâ adam etin yir idi. Şarâb içse adam ḳanıyla içerdı. Böyle merdümḥ’âr cellâd-ı rûzgâr idi ki gözleri faşşâd taşına⁸ dönmişidi. Gögsi gürüldisi dilâverlere herâsân şalmışidi. Ol dağı qarındaşı gibi ḥarâmılığa meşğul idi. Ḥîşn-ı Beyâz dirler bir ḥişarı var idi ki her ḳullesi evc-ı âsmâna hem-ser ve ḳulle-i çarḫ-ı gerdâna⁹ berâber idi. Otuzbiñ nefer musallih u mükemmel ‘askere mâlik idi ki her biri bir dilâver-i cihân ve pehlevân-ı devrân idi. Bir gün Qaṭṭâr taḥtgâhında maĝrûr u memkûr ğunüde vü âsûde ḥükm ü ḥükûmete meşğul iken nâ-ğâḥ Ḥîşn-ı Zâmândan

¹ iyledi: itdi P; ²çalmup: çalmup Dîlfürüz dağı taḥt-ı pâdişâhiye cülûs itdi P; ³çıkup: çıkdılar P; ⁴te’ḥîrsiz: te’ḥîr itmeyüp P; ⁵pāk: ‘adâdan pāk P; ⁶ḳapayup: berkidüp ḥişaruñ P; ⁷kendüye: kendüyle P; ⁸taşına: taşına P; ⁹gerdâna: gerdûna P

giribân-çāk dâmen-âlûde vü zaḥmnâk bir kimse çıkagelüp¹ tâcı yire urdı. Dîlfürüz’uñ Nevâdir’e itdügi nâdireyi bir bir hikâyet ve bî-vefâlığından şikâyet iyledi. Kaçan ki Kaṭṭâr bu haberi² işitdi, bir mertebe hışma geldi ki ta‘ bîr ü takrîre kâbil degül.³ Hemân dem ğazabla ‘ asker binsün diyü emr itdi ve kendü daḥı âlât-ı harbe ğarķ olup kandasın Hışn-ı Zâmân diyüp⁴ gitdi. Ol idi ki Dîlfürüz haber alup Kâhir ile Tâhir daḥı binüp tedârüke meşğül oldılar. Lâkin (S112b) Dîlfürüz’a ziyâde za‘ f-ı kalb ‘ arız oldı. Bir dem havfdan ḥâlî olmaz ve ruḥsâr-ı âlı za‘ ferândan nişân virmezdi. ‘ Ale’s-seher ki şemşir-i zerrîn-âftâb niyâm-ı ufkdan görindi, Kaṭṭâr-ı nâbe-kârūñ⁵ ‘ askeri tertîb-i şufûfa ağâz itdiler. Sağ koldan Keyfele nâm bir merd⁶ ve şol koldan Havmele nâm bir dilâver karar u arâm⁷ iyledi. Kalbgâh-ı ‘ askerde Kaṭṭâr-ı bed-kirdâr kendü karar iyledi.⁸ Ol dem kûs-ı pâdişâhiye turralar havâle idüp turra⁹ vü surna ve senc ü kürrenâ ceng-i harbîye ser-âgâz itdi.¹⁰ Dilâverler meydâna¹¹ çıkup muḥanneşler kaçacak yirler gözetmege başladılar. Bu cânibden ḥışar kapusu daḥı açılıp Kâhir dilâver hezâr kerr ü ferle meydâna geldi. Bir esb-i siyâha süvâr olmış, üzerine otuziki pâre ceng âletini arâste kılmış, ‘ inân-keşide gelüp ḥaşma karşı karar kıldı. Ol dem atını mahmize alup yetmiş iki dürlü lü‘ b ü hüner gösterüp Kaṭṭâr-ı merdümḥâr gibi cihân pehlevânı rikâb üzerine getürüp taḥsîn ü âferin kıldırdı. Ba‘ de el kıldırup tabl u nekkâre şadâsını diñdirdi. Andan soñra “ey Kaṭṭâr-ı nâbe-kâr bir iki nefer pehlevân-ı celâdet-şi‘ arla¹² Hışn-ı Zâmânı ednâ bahâne ile alup Nevâdir gibi dilâver kâfiri tiğ-i bî-dirikle helâk itdük. İnşaallâhu’r-rahmân ‘ an-ķarîbü’z-zamân senüñ daḥı ḥaķķuñdan gelüp ķarındaşuñ yanına göndermek aķşâ-yı murâdumuzdur. Hele şimdilik meydânuma er gönder ki gele ve benümle erenlik meydânında bu gün piç-â-piç ola” didi. Hemân dem Helâl bin Hebîre nâm bir kâfir meydâna çıktı. Kâhir’le cenge ağâz idüp yetmiş iki ḥamle ortada ḥaṭâ geçdi. ‘ Āķıbet Kâhir dilâver ğazaba gelüp bir tiğ urdı ki tâ sînesine varınca iki pâre oldı. Andan cevân idüp ḥaşm istedi. Bir dilâver daḥı çıkup ol daḥı Kâhir elinde maḥhür oldı. Ardınca bir daḥı geldi, ol da ḥişsesini aldı. Āḥir gördiler ki birer birer varmağla olmaz, bir alay kimesne üzerine at şalup bir uğurdan hücüm iylediler, Kâhir elinde maḥhür oldılar.¹³ Bir aç ķurt koyuna girer gibi¹⁴ târ u mâr itdi.¹⁵ Bu kez aḥşam daḥı erişüp selâmet-i bî-melâmet Kâhir dilâver ḥışara gelüp (S113a) ol gice câmeḥ’âbında

¹ çıkagelüp: çıkageldi P; ²haberi: haber-i melâlet-şi‘ arı P; ³takrîre kâbil degül: takrîr olunmaz, mecâ-i maḥal idi P; ⁴deyüp: deyü P; ⁵nâbe-kârūñ ‘ askeri: ḥün-âşâmuñ ‘ askeri yirinden kalkup P; ⁶merd: merd-i ber-ihrimâm-ı ihtirâm P; ⁷dilâver karar u arâm: dilâver-i şâhib-i intiķâm arâm P; ⁸eyledi: itdi P; ⁹turra: tabl P; ¹⁰ser-âgâz itdi: ağâz iyledi P; ¹¹meydâna: meydân yüzine P; ¹²celâdet-şi‘ arla: celâdet-şi‘ arla bi-ḥamdillillâh P; ¹³elinde maḥhür oldılar: daḥı yâ Kâhhâr deyüp aralarına girdi P; ¹⁴girer gibi: girüp niçe P; ¹⁵etdi: iderdi iyle târ u mâr itdi P

karâr iyledi. İrtesi ki şabâh oldu, Dîlfürûz ile Tâhir üzerlerine ceng âletin ârâste¹ idüp taşra çıkmğa müteveccih oldılar ve Qâhir pehlevâna “sen dün zimmetüñe² lâzım olanı edâ itdün. Bu gün hizmet bizümdür, sen huzûr iyle” didiler. Egerçi Dîlfürûz’uñ taşra çıktuğundan Qâhir’uñ rızâsı yoğıdı. Lâkin Tâhir’uñ hâtırıçün tınmayup sükût iyledi. Tâhir dağı Dîlfürûz’la taşra³ çıqup Qaṭṭâr’uñ ‘askerine muḳâbil oldılar. Dîlfürûz meydâna çıqup haşm⁴ taleb iyledi. Öte cânibden bir dilîr⁵ meydâna çıqup nigâra⁶ muḳâbil oldu. Amân virmeyüp Dîlfürûz anı helâk iyledi. Bir dağı bir dağı gün ḳubbe-i felekde diñelince dört pehlevânı hâk-i siyâha şaldı. Çün anı gördiler üçbiñ nefer dilâver Dîlfürûz’uñ üzerine döküldiler. Dîlfürûz yorulmuşıdı. Kendüyi⁷ yirleri gökleri yaradan Allâha ısmarlayup alaya at depdi. Tâhir dağı nigârîni böyle göricek ihtiyârı ḳalmayup yâ Allâh diyü bir na‘re urup Dîlfürûz’a yardım iyledi. Tâ aḳşama ḳarîb olunca ceng-i bî-direng olup⁸ ‘âlemi düşmen gözine teng iylediler. Ammâ Dîlfürûz dağı yidi yirde muhlîk zaḥm yidi. Gövdesinden ḳan çok aḳmağla⁹ ḳuvvet ḳalmadı. Cengden dönmege sa‘y itdi, ‘acziñi görüp üzerine dökülüp muḳkem şarıldılar.¹⁰ Her cânibden dağı Tâhir’e¹¹ üşdiler. Nâ-gâh nigârîñüñ atı haṭâ idüp yıḳıldı. Ol dem her ṭarafdan kemendler atup bir uğurdan hücüm idüp¹² ṭutdılar. Beyt:

Bir pula almayup anuñ dilegin

Bağladılar iki gümiş bilegin

Tâhir pehlevân anı görüp istedi ki varup¹³ Dîlfürûz’ı ḥalâş iyleye. Ol zamân Dîlfürûz’ı alup gitmişıdi.¹⁴ Çün Tâhir pehlevân anı görüp¹⁵ tekrâr cengi yeñi başdan idüp var ḳuvveti bâzûya getürdi. Lâkin bir dilâver arḳasına bir zaḥm yetişirdi. Andan¹⁶ gitdikçe süst ü nâ-dürüst oldu. ‘Āḳıbet her ṭarafdan kemend atup der demez ṭutdılar. Anı dağı Dîlfürûz’uñ yanına getürüp ikisine dağı ağır bend urup bir çadıra ḥaps itdiler. Qaṭṭâr-ı merdümḥâr murâd idinmişıdi ki Dîlfürûz’ı ve Tâhir’i¹⁷ ḳatl iyleye. Erkân-ı devlet ve a‘yân-ı ḥazret (S113b) ḳomadılar. “Hele evvel Qâhir’e cevâb virelüm, şoñra anları ḳatl itmekiçün maşlahat âsândur”¹⁸ didiler. Ol söz ile Qaṭṭâr dağı şaḳlañ diyüp ḥaps iyledi ve ḥapishâneye mü’ekkiller yakın iyleyüp muḳkem ısmarladı. Ḳaçan ki gice oldu, nişfu’l-leyle ḳarîb olduğı gibi Qâhir tebdil-i şüret idüp Qaṭṭâr’uñ ‘askerine geldi. Ḳapishâne çadırını arayuraḳ buldı. Ol ḳadar şabr itdi ki mü’ekkiller cemî‘an uyuyıḳaldılar. Ol dem

¹ ârâste: ârâyide P; ² zimmetüñe: hizmetüñe P; ³ taşra: -P; ⁴ haşm: merdâne haşm P; ⁵ dilîr: dilâver P; ⁶ nigâra: Dîlfürûz ile P; ⁷ Kendüyi: Lâkin kendüyi P; ⁸ olup: idüp P; ⁹ aḳmağla: gitmekle bedeninde P; ¹⁰ şarıldılar: şarıldı P; ¹¹ Tâhire: -P; ¹² idüp: iyleyüp P; ¹³ varup: vara P; ¹⁴ gitmişıdi: gitmişler idi P; ¹⁵ görüp: gördi P; ¹⁶ Andan: Ol zaḥmdan P; ¹⁷ Dîlfürûz ile Tâhirüñ: Dîlfürûzı dağı ve Tâhiri dağı P; ¹⁸ etmekiçün maşlahat âsândur: itmek âsân maşlahatdur P

çadırı yarup içerü girdi. Dîlfürûz ile Tâhir'ün bendlerin alup halâş iyledi. Üçü bile Hısn-ı Zâmâna gelüp yine yirlü yirine qarâr iylediler. 'Ale's-şabâh Qaṭṭâr-ı merdümh̄âra haber geldi ki bu gice esîrleri halâş iylemişler. Ve iki kaḳıdı, şâika-mişâl şaḳıdı. "Tez 'asker binsün, bu gün meydân bizümdür ğayrı kimesne girmesün" didi buyurdu. Atına bir küstvân urdılar. Kendü ceng âletine ğarḳ olup meyl-i menâreleyn ḳadla atına süvâr oldı. Bu cânibden ḳal'a ḳapusu açılıp Dîlfürûz'la Qâhir ve Tâhir 'askere muḳâbil oldılar. Cümleden evvel yine Dîlfürûz at şıçradup merdâne meydâna girdi. Öte cânibden Qaṭṭâr-ı merdümh̄âr kerr ü fer ile Dîlfürûz'a muḳâbil oldı. Hemân dem Qaṭṭâr çınar ḫalı gibi ḳolların uzadup Dîlfürûz'ı giribânından ḳarvayup getürdi, elinüñ üzerine aldı. Âlet-i ḫarbe daḫı ihtiyâc ḳalmadı. 'Alem dibine getürüp nigârini muḫkem bend itdi. Ol dem yine meydâna gelüp cevân iyledi. "Ey Qâhir dilâver senüñle ceng idelüm, bu maḳûle zamânlarda er olana ḳaçmaḳ 'aybdur" diyince Tâhir'ün şabr u ârâmı ḳalmayup meydâna girdi, Qaṭṭâr'ün önünü aldı. "Hele evvel baña cevâb vir, Qâhir daḫı nevbet degerse gele" diyüp Qaṭṭâr-ı merdümh̄âr gibi serkeş ile cenge başlayup gün zevâle varınca her dürlü âlet-i ḫarble ceng itdiler. Biri birine ğâlib olmadılar. 'Âḳıbet kişḡirlüğe ittifaḳ idüp ikisi bile atlarından indiler. Cebe vü cevşen eteklerin der-meyân idüp¹ iki adam ejderhâları biri birine şarıldılar. Tâ aḫşam ḳarîb olunca meydân yüzinde çalıḫdılar, alıḫdılar, viriḫdiler. Âḫir Qaṭṭâr'ün ḫalı' i müsâ' id olup Tâhir'i nâ-gâh ḳaldırıp yire urdu. Tâhir² cümle (S114a) endâmı zemine baḫş olup Qaṭṭâr'a bi'z-zarûre maġlûb olup³ Qaṭṭâr daḫı Tâhir'ün iki ellerin muḫkem ḳafasında bend idüp anı daḫı Dîlfürûz'ün yanında ḫaps iyledi. Yarın ikisinüñ daḫı tiġ-i bî-dirîġle başın kesüp ḫaḳlarından geleyin diyü 'ahd idüp bu 'ahd üzre câmeḫ'âbında qarâr iyledi. 'Ale's-şabâh ki 'asâkir-i bî-şümâr-encüm tiġ-i âteştâb-ı âftâbdan girizân olup gün oldı. Nâ-gâh Hicâz cânibinden bir ġubâr-ı ḫutiya-girdâr peydâ olup âyine-i sipihri siyâh iyledi. Varduḳça ḳarîb olup Hısn-ı Zâmânuñ üzerine ḫoġruldu. Bir demden nesim-i seḫer dâmen-i ġubârı giribânına varınca çâk çâk ḳıldı. Anı gördiler ki nazm:⁴

'Alemler başı erdi âsumâna

Şadâ-yı kûs çıḳdı keḫkeşâna⁵

Süvâr olmış gelür bir ġüne 'asker

Yanında ḳatredür deryâ-yı aḫzar

¹ idüp: -P; ²Tâhir: Tâhirün P; ³olup: oldı P; ⁴nazm: beyt P; ⁵Bundan sonra P'de bir beyit daha vardır: Ḳılıçlar şevḳı virdi 'âleme ḫâb/ Fûrûġ-i âftâbı ḳıldı nâyab

Neşr: Hışn-ı Zâmânüñ burc u bārusına adamlar çıkdı. İki cānibden dağı seyr idüp gelen ‘askerüñ temāşāsına baqdılar. Meger bu ‘asker ol ‘asker idi ki kaçan ki Qāhir’le Tāhir Hicāz’dan¹ gidüp ‘azm itmişler idi. Akrabā vü ta‘allukāt birkaç gün kanda gitdüklerini bilmeyüp perīşān-hātır olmuşlar idi ve her cānibe adamlar şalup haberlerin ararlardı.² İttifāk bir kimesne haberlerin alup şorarak bulup³ hışn-ı Zāmānda Qattār-ı merdümh̄ār ile olan ceng üzerine gelmişidi. Hemān dem cān atup diyār-ı Hicāz’a ulaıklıgla ‘azm itdi ve bunlaruñ aḥvāl-i pür-melālinden⁴ gördüğü üzre haber virdi. Ol dem mensübāt u müte‘allıkāt kâ’ide-i ‘arab üzre bir yire gelüp qabile qabile haber ulaşdırdılar ve birkaç gün içinde bir yire üçbiñ nefer dilāver⁵ cem‘ olup tabl u ‘alem ve ḥayl u ḥaşem ile bir seher ‘azm-i sefer itdiler ve iki üç menzili bir menzil idüp ‘acele ile gitdiler. Ol idi ki nā-gāh Hışn-ı Zāmāna yetdiler,⁶ Qāhir dilāvere müjde kıldılar. Qāhir dilāver dağı kūs-ı beşāret çaldırup ol qal‘a⁷ kapuların açdılar. ‘Asker-i ‘arab dağı gelüp Qattār’uñ ‘askerine qarşu qarār itdiler. Qāhir dilāver dağı meymene vü meysere qalb ü cenāh tertīb idüp ol gün iki cānibden ceng olmayup ‘asker āsūde oldılar. Ol gice Qāhir’uñ Şebrev nām ‘ayyārı ki (S114b) ‘askeriyle bile gelmişidi. Qāhir’den dilek itdi ki vara Qattār’uñ başın kese. Qāhir rāzı olmayup “ben ḥaşmumı meydānda helāk iderin, ‘ayyār ile pehlevān öldürmek merdler⁸ işi degüldür. Lākin hūnerüñ⁹ varısa Dilfürüz’la qarındaşum Tāhir’i ḥalāş iyle” didi. Ol dağı fermān ber-ser diyüp Dilfürüz’la Tāhir’uñ ḥalāşına¹⁰ yek-dil ü yek-cihet niyyet ü ‘azīmet iyledi.¹¹ Gördi ki ḥapishāne eṭrāfını mü’ekkiller bekleyüp şürbe¹² meşgüller. Şebrev dağı sāzende şekline girüp eline bir rebāb aldı ve bir iki ırlayup oynayup şevqla çaldı, çağırdı. Āḥir sāki olup dārū-yı hoşber ile mü’ekkillerüñ ‘aqlın alup çadırı yardı, içeri girüp Dilfürüz’la Tāhir’uñ bendlerin alup önlerine düşüp ‘askere¹³ getürdi. Ol dem Qāhir pehlevāna ḥaber olup qarşu çıkdı. Beyt:¹⁴

Bir birine revān erişdiler

Ağlaşup şarmaşup görışdiler

Andan ḥamd-i firāvān ve şükr-i hezārān¹⁵ iderek yirlü yirüne gelüp ol gice ferāğ-ı¹⁶ bälle āsūde-ḥāl yatdılar. ‘Ale’s-seherle pādīşāh-ı Ḥāver-i Zemīn bu evrengde mesned-nişin oldı. İki¹⁷ ‘asker at arqasına gelüp ceng yirine geldiler. Ferrāşlar meydān yirini

¹ Hicāzdan: diyār-ı Hicāzdan tenhā P; ²her cānibe ... ararlardı: haberlerin almağıçün her cānibe adamlar şalmışlardı P; ³bulup: anları bulup P; ⁴pür-melālinden: pür-melāletinden P; ⁵dilāver: dilāverler P; ⁶yetdiler: gelüp yetdiler P; ⁷çaldırup ol qal‘a: çaldı, ol dem P; ⁸merdler: erenler P; ⁹hūnerüñ: kudretüñ P; ¹⁰ḥalāşına: ḥalāşlarına P; ¹¹eyledi: iyledi. Zārāfetle ‘asker içine girüp ḥapishāneye vardı P; ¹²şürbe meşgüller: şarāb-ḥ̄ārūğa meşgül olmuşlar P; ¹³askere: ‘asker içine P; ¹⁴Beyt: Mısrā‘ P; ¹⁵hezārān: bī-pāyān P; ¹⁶ferāğ: fāriğ P; ¹⁷İki: İki cānibden P

şulayup¹ hâzır iylediler. İki taraftan meydâna nazar şalup bu gün ‘acabâ meydâna kim gire ve erlik ve dilâverlik hünerin kim göstere dirken hemân dem Qâhir dilâver iki tiğ-i âteştâbı biri biri üzerine kuşanup bir esb-i cihân-peymâya süvâr olup meydâna girdi. Ol deñlü lü‘b ü hüner gösterdi ki Qaṭṭâr-ı merdümh̄âr kendü daḥı inşâf idüp zihî serkeş ki bu maḳûle şan‘atlara mâlikdür diyüp taḥsîn ü âferin kıldı. Ol dem Qâhir dilâver el kaldırup iki cânibün ṭabl u neḳḳâresin diñdirdi. Bülend âvâz ile çağırdı ki: “Ey Qaṭṭâr-ı merdümh̄âr bu gün meydâna senün için girüp ṭururam . Hiç kimse² istemez illâ seni isterüm ki sen daḥı bir miḳdâr benümle âzmâyiş idüp cihân sarâyında er var mıdur göresin. Şöyle ki ta‘allül idüp³ gelmeyesin, bir nazik bellü ‘avrat senden yegdür bilmiş olasın” diyince bu cânibden Qaṭṭâr ğazaba gelüp atına süvâr oldu (S115a) ve ‘acele ile meydâna gelüp Qâhir dilâverün ileyin aldı ve ğazabdan qarârı ḳalmayup elindeki gürz-i girâni bî-mehâba Qâhir’e ḥavâle kıldı. Qâhir daḥı gürzünü berâber virüp egerçi men‘ itdi. Ammâ mü-be-mü bedeni⁴ ḥaberdâr oldu. Def idince hezâr dürlü belâ çekdi. Uyur idi⁵ uyandı, mest idi ayıldı. Qaçan ki meydân başına vardı,⁶ gürz-i girânını eline alup rikâb üzerine geldi ve yâ Allâh diyüp var kuvveti bâzûya getürdi.⁷ Qaṭṭâr’a bir gürz ḥavâle idüp⁸ Qaṭṭâr gibi adam ejderhâsını ḥamîde-ḳad⁹ ḳılıp başını eger ḳaşına erişdüirdi. Qaṭṭâr daḥı hezâr zâr u zor ile Qâhir’ün ḥamlesini redd iyledi. Lâkin burnından ḳan boşanup meydân yüzini lâlezâra döndürdi. Bu üslûbla ol gün yek-â-yek ceng ve birbirinün gözlerine ‘âlemi teng iylediler. Ara yirde çok ḥamle ḥaṭâ geçdi, her dürlü âletle çalışdılar ve her gûne ḥâletle virişdiler, alışdılar. Biri birine zafer bulamadılar. Âḥir Qâhir dilâver ğayrete gelüp mülâḥaza itdi ki iki cânibden iki ‘asker şabâḥdan berü bizüm temâşâmıza ṭurmuşdur. Münâsib midür ki bir kâfir-i bî-dîn ile bu ḳadar ceng idüp ber-ṭaraf ḳalmayam. Benüm başum için bu yaña ‘aẓîm ‘ardur diyüp ol ğazabla tiğ-i bî-dirige el şundi, ef i-mişâl Qaṭṭâr’a ḥavâle iyledi. Qaṭṭâr daḥı siper berâber virdi. Qâhir dilâverün tıgi şâ‘ iḳavâr Qaṭṭâr’ün ser-i bî-devletine uğradı. Hay diyince başından dişine ve bi’l-cümle tâ sine-i pür-kînesine varınca iki pâre iyledi. Ol tağ pâresi gibi kâfir bir iken iki olup dırâz-be-dırâz yıḳıldı. Çün ki Qâhir bu ṭarıḳla ḥaşmını ḳatı itdi, Ṭâhir daḥı bu cânibden yürimek zamânidur diyü bir kerre ‘alem depretdi, ‘asker-i İslâm-ı zafer-encâm bir uğurdan yürüdiler. Küffâr-ı bed-kirdâr

¹ şulayup: şulayup süpürüp P; ²kimse: kimesne P; ³idüp: -P; ⁴mü-be-mü bedeni: bedeni mü-be-mü P; ⁵Uyur idi: Uyurdu P; ⁶vardı: vardı, ol daḥı P; ⁷getürdi: getürüp P; ⁸idüp: kıldı P; ⁹ḥamîde-ḳad: ḥamîde-kâmet P

Çaṭṭār¹ helāk olmağla ḥavfdan bedenlerinde cānları ḳalmamışdı. Ne ḥāl ise bir miḳdār turalum şandılar turalamadılar. Beyt:²

Şikest olsa şurāḥi-i cām meclis ber-ḳarār olmaz³

Meşeldür sākiyā baş gitse ayak pāyidār olmaz

Allāhu ekber ol deryā gibi ‘askere inhizām düşdi.⁴ Rūzgār-ı zorkār muḥālif perdeden āheng gösterdi. **(S115b)** Atı yigrek olan Hışn-ı Beyāza dek ḳaçup cān ḳurtardı. Ekşeri ḥod tu‘me-i tır ü şemşir oldular. Ḳāhir dilāver ḳalbgāh-ı ‘askere gelüp Çaṭṭār’uñ taḥtını ḳılıçlayup geçdi üstüne oturdı ve emvāl ü ḥazā’ini ḥaşşaten kendü için zābt itdi.⁵ Bir miḳdār ‘asker daḥı şeref-i İslāmıla müşerref oldılar ve erbāb-ı dīn ü imāndan olup sa‘ādet-i ebediyye buldılar. Üç gün ol maḥalde ḳarār idüp dördüncü gün Hışn-ı Beyāzı daḥı teşḫir için ‘asker çeküp devlet ü iḳbālle müteveccih oldılar. Çaṭṭār’uñ ḥod evlādı yoğıdı. Ḳal‘a ḥalkı zārūrī ḳapuları açup Ḳāhir’uñ riḳābına döküldiler. Min ba‘d ḥarāmılığa tevbe-i şādıḳa idüp şadāḳat izḥār itdiler. Ḳāhir daḥı her birin nevāḥat idüp günāhlarnı ‘afv iyledi.⁶ Hışn-ı Beyāzı ser-rişte-i taşarrufa çekdiler. Etrāf u cevānibinde olanlar daḥı gelüp fevc fevc tābi‘ oldılar. Pes Ḳāhir dilāver kendü Hışn-ı Beyāzda oturup Ṭāhir’i Dilfürüz’la ḥışn-ı zamāna gönderdi. Āsūde-ḥāl fāriğ-i bāl bu rūzgār-ı fānide niçe müddet ‘ömür sürdiler. Rāvī eydür: Tedricle⁷ ḳalā‘-ı etrāf ve biḳā‘-ı eḳnāfi ḳabza-i teşḫir ü taşarrufa çekdiler. Giderek mağrib-i zemīni külliyyen fetḥ idüp ol iki dilāver ittifāḳla cihānbānlıḳlar ve kāmrānlıḳlar itdiler. Āḥir bir gün bu cihān sarāyından naḳl idüp fesāne-i rengin ve ḥikāye-i şirini ser-levḫa-i dehr-i nā-pāydārda yādgār ḳodılar. Naẓm:⁸

‘Acibdür ḥāli gerdūnuñ ey yār

Muḳarrerdür fenāsı āḥir kār

Gerek sulṭān-ı ‘ālem ger gedādur

Bu derd-i bī-devāya mübtelādur

Çü hergiz bunda yoḳdur ḳālile ḳıl

Düriş bir nām-ı niğū ile taḥşil

-51-*

Hikāyet: Rāvīyān-ı aḥbār-ı şadāḳat-şī‘ār ve ḥākiyān-ı āşār-ı ‘ibret-nigār bu

¹ Çaṭṭār: ḥod şol ḳadar P; ²Beyt: muḳarrer P; ³Şikest ... olmaz: -P; ⁴düşdi: düşüp P; ⁵itdi: itdürdi P; ⁶eyledi: itdi P; ⁷sürdiler. Rāvī eydür: Tedricle: sürdiler P; ⁸ḳodılar. Naẓm: ḳodılar, ḳitdiler. Beyt P

* Hikāye P nüshasının 79a-83a yaprakları arasındadır.

vechile naql u iħbār iderler ki: Evā'il-i ezminede diyār-ı Hind'de bir şāh-ı¹ şāhib-zuhūr var idi ki nām-ı nāmīsine Cumhūr dirlerdi. Bir gün ħazret-i rabbū'l-erbāb-ı 'ümme-i 'atiyye² aña bir ferzend-i dil-pesend ve bir dildār-ı çemend 'aṭā iyledi.³ Çün cihāndār-ı nev olacağını bildiler, adın Kev⁴ kodılar. Henüz daħı ol şāhzāde-i āzāde tıfl iken babası Cumhūr (S116a) dār-ı ğurūrdan sarāy-ı sürūra intikāl iyledi. Memālikde olan merd ü zen tedbīr için encümen olup şalṭanat aħvālin söyleşdiler. Gördiler ki Kev⁵ daħı tıflıdır, şalṭanata henüz⁶ lāyık degüldür. Lākin şehir-i Dünbūr'de Cumhūr'uñ bir qarındaşı var idi ki re'āyā vü berāyā sāye-i 'adāletinde āsūde vü ğunūde idi. Adına Māy dirler idi. Muqarrer itdiler, getirüp anı iclās⁷ ideler. Fi'l-vāki' bir muqtezā-yı hüsn-i rāy diyār-ı Hind'e cemī'an Māy pādīşāh ve şāhib-i rāy oldı. Māy daħı şehzāde Kev'ün⁸ vālidelerin tezevvüc itdi ve ħibālesine aldı. Yılından⁹ sonra Māy'dan daħı bir ferzend oldı,¹⁰ adını Ṭelḥend kodılar. Kaçan ki Ṭelḥend iki yaşına girdi, Kev yidi yaşında idi.¹¹ Māy bu ešnāda¹² birkaç gün ħasta olup Allāh emrine gitdi. Tamām bir ay Hind ü Sindūñ ħalkı Māy'uñ mātemin çekdiler. Ba' de¹³ bir yire gelüp yine şalṭanat tedbīrin¹⁴ iylediler. Āħir buña¹⁵ ittifāk itdiler ki ħālā şehzādelerün¹⁶ vālidesi pādīşāh olup 'adlle ħükümet iyleye. Ol zamān ki oğulları büyüyüp lāyık-ı tāk u taħt olalar, şalṭanatı¹⁷ teslīm iyleye. Ĥatun daħı bu emre rāziye olup şalṭanata meşğul oldı ve Kev ile Ṭelḥend'uñ her birine bir ħ'āce ta'yīn idüp terbiye itdi. Az zamānda¹⁸ her biri envā' -ı ma'ārifle¹⁹ ārāste ve evşāf-ı ħaşā'ille pīrāste oldılar. Birkaç ğünden sonra iki şehzāde-i āzāde daħı neşv ü nemā bulup tamām yigit oldılar. Şalṭanata kaṅımız²⁰ maħaldür diyü söz kelecı iderek ceng ü cidāle başladılar. Her birinüñ ħizmetinde olan ümerā vü ekābir pādīşāhum şalṭanata sen müsteħāksın, qarındaşuñ taħta lāyık degüldür diyü 'acā'ib ü ğarā'ib sözler söylediler. 'Aqıbet ikisi mābeyninde 'azīm fitne peydā iylediler. Biri birine iyle ħaşm oldılar ki ta'īre qābil ve taqrīre müteħħil degül.²¹ Her biri ceng için 'asker yazup biri biriyle muqāvemete āġāz iylediler.²² Lākin bu iki şehzāde-i āzādenüñ āşār-ı şalṭanat nāşiyesinde peydā ve envār-ı şalṭanat çehresinde hüveydā idi. Şehzāde Kev idi ki sinni ħasebiyle daħı andan uluca idi. Ṭelḥend bir eyücek şabr u ārāmı yok bī-şabr u nāber-diyār kimesne idi. (S116b) Āħir Kev Ṭelḥend'e ħaber gönderdi ki: "Sen bilürsin ki

¹ şāh: pādīşāh P; ² ħazret-i rabbū'l-erbāb-ı 'ümme-i 'atiyye: Ĥaḳ te'ālā P; ³ bir dildār-ı çemend 'aṭā iyledi: pisdār-ı çemend virdi P; ⁴ Kev: -P; ⁵ Henüz daħı ... Gördiler ki Kev: -P; ⁶ henüz: -P; ⁷ iclās: pādīşāh P; ⁸ şehzāde Kev'ün: şehzādenüñ P; ⁹ tezevvüc itdi ve ħibālesine aldı. Yılından: tezvīc idüp anı ħimāyesine aldı. bir yıldan P; ¹⁰ oldı: toġurdi P; ¹¹ Kev yedi yaşında idi: Şehzāde yedi yaşında oldı P; ¹² bu ešnāda: daħı P; ¹³ Ba' de: Bir aydan sonra P; ¹⁴ yine şalṭanat: şalṭanat aħvālini tedbīr P; ¹⁵ Āħir buña: Bunuñ üzerine P; ¹⁶ şehzādelerün: şehzādenüñ P; ¹⁷ olalar, şalṭanatı: oldılar, aña P; ¹⁸ ve Kev ile ... Az zamānda: -P; ¹⁹ ma'ārifle: fezā'il ile P; ²⁰ kaṅımız: kaṅımız lāyık ve P; ²¹ taqrīre müteħħil degül: taqrīr degüldür P; ²² eylediler: itdiler P

babamız Cumhūr vefāt itdükte ben oğlancık bulunmasam senüñ babañ Mây'ı herġiz Dünbürden getürüp pādişāh itmezlerdi. Ben bālġ bulınsam muqarrer baña virülirdi. Bu huşūşda aşla şek yokdur ki saltanat ġayra virülmek¹ münāsib degüldür. Bu fikri kalbünden² gider, gel eyülük ile řābi³ olursañ ne deñlü mülk³ isterseñ vireyin, ortada yok yire ceng olup re'āyā⁴ telef olmasun." řelġend Kev'den⁵ bu ġaberi işitdi, ziyāde kaķıyup istedi ki ġaber getüren adamuñ boynın ura. Yanında olan ümerā ķomadılar. Kev'e ġaber gönderdi ki: "Ben zamān-ı sābiķda olan ġikāye vü aġbārı bilmezem. ġālā benüm babam diyār-ı Hind'de pādişāh idi, fevt oldu. Ben oġlyum, saltanata istihķākum var. Şimdiki ġâlde taġt benümdür. Ol kimdür ki ben var iken taġta geķüp pādişāh ola, memleketler⁶ vire. 'Abeş söylemesün, gelsün⁷ bi' at iyalesün memleketi ben aña vireyim ve illā ortada kılıķ çekmek ve ķanlar dökülmek muqarrerdür hemān cenge ġāzır olsun" didi. Kaķan ki Kev bu ġaberi aldı, muġkem ġazaba geldi. Lākin şabr iyleyüp tınmadı ve kaķkup vālideleri⁸ yanına vardı ve řelġend'ün⁹ itdüġi ķabāġati i' lām iyledi. Vālideleri "oġul sen 'āķil ü dānā ve her cihetle tevānāsın. Lāyık budur¹⁰ ki sen bir miķdār taġammül idesin" diyü ġayli¹¹ naşġatlar iyledi. Feemmā āġir bunlaruñ ceng ü kıtāl iyleyeceġin mülāġaza idüp tenhāda aġlamaġa başladı. Bu cānibde Şehzāde Kev eve varup ķarār itmedin řelġend'den adam geldi ki ķarındaşum Kev'ün fikri nedür baña řābi³ olur mı. Eger baña řābi³ olmayup muġālefet iderse ceng yiri nirede olsun.¹² Ćün Kev bu ġaberi aldı ve işitdi,¹³ ġāyetle bi-ġuzūr oldu. Meger Kev'ün¹⁴ Ferzāne dirler bir 'āķil vezīri var idi. Kev'e eyitdi: "Şehriyārā aşla mübārek ġöñlüne ġam getürme ki saltanat senüñdür ve řelġend senüñ elüñde ķatlı olınacaķdur. Zīrā bu mertebede cenge cür'et ve ķaşd-i kıtāl ü ġaşāret elbette¹⁵ anı helāke yetişdirmese olmaz. **(S117a)** İki ġaşmuñ her ķanġısı ki cenge evvel¹⁶ mübāşeret iyleye, bi-iznillāhi te'ālā elbette cengde helāk olıcaķ oldur,¹⁷ ġayrı degüldür. Sen hemān her zamānda şulġ u şalāġı elden ķoma ve her kārūñda huşūşan cengde tehevür idüp ivme. İnşaalāhu'l-e'az fetġ u nuşret senüñdür" didi.¹⁸ Pes Kev yine řelġend'e ġaber gönderüp "iġsān

¹ aşla şek yokdur ki saltanat ġayra virülmek: iştibāh yokdur ki saltanat bizüm ġānedānumuza mensüb olan birisindensin. Sinnile büyük olam, ben dururken saña saltanat virilmek P; ²kalbünden: ġātırūñdan P; ³mülk: memleket P; ⁴ortada yok yire ceng olup re'āyā: ortalık yerde ceng ü huşümet olup iki cānibdeb re'āyā vü berāyā P; ⁵Kev'den: -P; ⁶memleketler: ve saña memleketler P; ⁷gelsün: gelsün baña P; ⁸vālideleri: vālidesi P; ⁹řelġend'ün: ķarındaşı řelġend'ün P; ¹⁰tevānāsın. Lāyık budur: şaltanata ķādirsın, lāyık oldur P; ¹¹edesin deyü ġayli: ve bu bābda luř-ı ġaķķa mütevekkil ol deyüp ġādden ziyāde P; ¹²olsun: olmak gerekdür ve eni ta'бір itsün P; ¹³ġaberi aldı ve işitdi: ġaberi işitdi P; ¹⁴Kev'ün: -P; ¹⁵ķıtāl ü ġaşāret elbette: cidāl P; ¹⁶cenge evvel: evvel cenge P; ¹⁷olacaķ oldur: olacaķdur P; ¹⁸Sen hemān ... senüñdür didi: -P

iylesünler,¹ ceng fikrini hâtırdan çıkarırsunlar. İki birâderlerüz mâbeynimüzde ğavġâ vü ceng cidden² münâsib degüldür. Niçün böyle ‘inâd ider, kendünüñ menşür u muzaffer olduġı mu‘âyyen midür ki söz diñlemeyüp her zamânda serkeşlük idüp bu maķûle zulm-i bî-dâduñ³ âhiri hayr olmaz. Yine veġâmeti⁴ kendülere ‘âid ü râci‘ olur. Zinhâr gözin açsun, yoksa ziyân-ı ‘azîm muķarrerdür, şoñra ‘özri daġı maķbûl olmaz”⁵ didi. Bu kerre⁶ yine Têlġend kâbil-i va‘z olmayup “ol benümle ceng itmezse ben varırım, yol dikenidür getürmeyince baña ġuzûr yoķdur” diyüp emr iyledi. Hemân ‘asker binüp ‘alemler kâldırdılar. Têabl u surna ve nefir ile sancaķlar açup yürüdi. Cihâna velvele şalup⁷ at ayaġı altından çıkan toz dünyâ yüzini bürüdi. Çün Şehzâde Kev gördi ki Têlġend ‘askeriyle yürüdi, kendü daġı zarûri ‘asker çıkarup gelüp Têlġend’ün muķâbelesinde karar iyledi ve yine karındaşına ġaber gönderdi ki: “İşte ben de gelüp muķâbil oldum. Hele bi-ġamdi lillâh ceng⁸ evvel senüñ ġarafuñdan oldı. Ammâ sen geldükden şoñra biz gelmemek muķtezâ-yı ġayret⁹ degüldür, anı idemedüñ. Hâlâ daġı yine ġan evvel senüñ cânibüñden dökilüp kılıç çıkarmaķ evvel senden vâķi‘ olmayınca ben saña kılıç çekmek yoķdur. Şimdiden¹⁰ şoñra sen bilürsin, bir daġı adam da göndermezsin” didi. Têlġend ġâyette ġazaba gelüp “baķ bu nâbe-kâruñ sözine ġayret muķtezâsı meydâna ġaşımдан evvel gelmek idi, geldüm. Şimden gerü¹¹ söz gelici zamâni degüldür. Maġal kılıç maġallidür”¹² diyüp daġı ol dem ‘askere meydâna girüñ diyü bir kerre işâret kıldı. Şehzâde Kev ‘askerine naşîġat iyleyüp “siz menşür u muzaffer olalum derseñüz evvel kılıç çıkarmañ, (S117b) ġan dökmeñ, bu fesâd evvel anlardan olsun. Lâkin andan şoñra siz aşla tevaķķuf iylemeñ, muķtezâ-yı ġamiyyet ne ise yirüne getürüñ. Lâkin şaķınıñ ġarındaşımıñ kendüsi üzerine oķ atmañ ve kılıç çekmeñ. Zinhâr âlet-i ġarbden gövdesine bir nesne toķundurmañ. Maġlûb olursa atıyla çeküp yine önüne düşüp ta‘zîmle benden cânibe getürüñ. Sizden bir kimse aña el kâldırmasun. Bolay ki iki ‘asker ceng iderken gönline ġavf u herâs düşüp gele, benümle şulġ ide. Hele siz evkât şaķınıñ” didi. Öte cânibden Têlġend ‘askere işmarladı ki “zinhâr bir laġza şabr u ârâm iylemeñ,¹³ düşmene göz açdurmañ, girüñ ve ġarındaşımı ‘alem dibinde gözedüp ekşerüñüz¹⁴ üzerine ġücüm idüñ. Ola ki oķla urup helâk idesiz. Sağ ġutarsañuz atından indirüñ, elin ardına baġlañ ġakâretle benüm önüne getürüñ”

¹ iylesünler: idüp P; ²cidden: -P; ³Niçün böyle ... zulm-i bî-dâduñ: -P; ⁴veġâmeti: mu‘âveneti P; ⁵daġı maķbûl olmaz: ġayrı maķbûl degüldür P; ⁶kerre: def a P; ⁷Têabl u surna ... velvele şalup: şancaķların açup yürüdi P; ⁸ceng: şükür ki cenge gelmek P; ⁹ġayret: ġamiyyet P; ¹⁰Şimdiden: Şimden P; ¹¹Şimden gerü: Şimden şoñra P; ¹²Maġal kılıç maġallidür: Maġal-i kılıcdur P; ¹³Bolay ki ... ârâm iylemeñ: -P; ¹⁴ekşerüñüz: ekşer anuñ P

didi. Ol dem¹ Ṭelḥend ‘askeri yürüyüp Kev’üñ ‘askerini başdılar ve evvel anlar baş² kesdiler. Şehzâde Kev anı görüp “bi-ḥamdi lillâh ḳanı daḥı evvel anlar dökdi. Günâh bu kerre³ bizden gitdi. Siz daḥı var ḳuvveti bâzûya getürün” diyüp ‘askerine icâzet virdi.⁴ Ol dem iki deryâ biri birine aḳup at ayaḡı altından ḳalkın toz gün yüzünü bürüdi. At şahîli er âvâzi erenler na‘resi ṭabl u neḳḳâre şadâsı kûs-ı ḥâḳânî gürüldisi⁵ ḳubbe-i felegi gümlletdi. Añsuzdan bir ḳıyâmet peydâ oldı ki meydân yiri maḥşerden nişân virdi. Güneş daḥı ḳubbe-i felege diñelüp ḥarâret dünyâyı ṭutdı. Tîḡ-i âteştâb ḥarâreti ḥod bu merâreti başdı. Bre ṭut bre ur feryâdi⁶ ḳulaḳları şaḡır iyledi. Niçeler bu cân bâzârında şatıldı. Niçeler bir dem içinde şühedâ⁷ ‘askerine ḳatıldı. ‘Âlem nefsi nefsi maḳâmına varup çok kimesneler kendüyi bile unutdı ve niçe kimesnelerün ceng içinde ḳorḳusından ödi şındı. Meydân yüzi deşt-i Kerbelâya dönüp şusuzluḡdan dehenler ḡubâr ile ṭoldı. Meger Ṭelḥend-i nâ-encümend bu maḥalde bir aḳ meneklüsü fil üzerinde taḥt ḳondurup üzerinde ḳarâr itmişdi. Bu eñnâda fermân-ı ilâhî ile (S118a) bir ḳatı yel çıḳup cümle tozı ṭopraḡı ḥalḳuñ gözine ve yüzine şavurdi. İttifâḳ bir yel gelüp Ṭelḥend’üñ üzerinden sâyebanımı yıḳdı. Ṭelḥend güneşde ve toz içinde ḳalup ḡâyetle şusayup külli ıztırâba bişildi. Ne ḳadar ki ‘askerine çağırḡördi, bir kimse işidüp yanına gelmege imkân olmadı. ‘Aḳıbet bu ḥarâretle şusuzluḡa duymayup cân virdi. Niçe zamân ‘askeri vefâtını duymadılar.⁸ Bu cânibde Şehzâde Kev meger ırâḳdan aḳ fili gözedür imiş. ‘Askerine çağırdı ki: “Bre meded⁹ aḳ filüñ üzerinde evvelki gibi ceng olmaz oldı. ‘Alem dibinde kimse ḳalmamış ancaḳ, tez görüñ ḳarındaşumdan baña bir ḥaber getürün” didi. Ol dem bir iki dilâverler segirdüp aḳ filüñ yanına vardılar. Ne görseler ki Ṭelḥend Şâh dünyâ salṭanatından fâriḡ olup milk-i âḫiret pâdişâhı olmuş. ‘Acele ile gelüp ḳaçan ki¹⁰ Şehzâde Kev bunu işitdi, feryâd ü fiḡân idüp yaḳasın çekdi, çâk itdi.¹¹ ‘Askeri “min ba‘d ḳıtâl itmeñ” diyü nehy idüp¹² kendü ḳarındaşınıñ üzerine geldi ve başın dizi üzerine aldı. Yüzin yüzine urup muḥkem ṭutdı. Heyâhey aḡladı. İşidenlerüñ cân u cigerin ṭaḡladı. Ol sâ‘at ḳarındaşı ümerâsından bir niçe kimesneleri getürdüp Ṭelḥend’üñ libâsını şoydı ve gövdesinde âlet-i ḥarb ṭoḳınmış yir var mıdur görüñ didi. Ol deñlü aradılar, igne delüḡi yordusu ḳadar bir delük bulunmadı. Andan buyurdi ki:¹³ Ṭelḥend’i tabuta ḳoyup atların ters egerlediler. Üslûb-ı ḳadîm üzre mâtemin ṭutup lâzım olanı iylediler. Andan şoñra Kev taḥta geḳüp diyâr-ı Hind ü Sinde

¹ Ol dem: -P; ²anlar baş: başı anlar P; ³Günâh bu kerre: Şimden şoñra günâh P; ⁴diyüp ‘askerine icâzet virdi: didi P; ⁵er âvâzi erenler na‘resi ṭabl u neḳḳâre şadâsı kûs-ı ḥâḳânî gürüldisi: erenler ḥâḳânî gümlüldisi P; ⁶felege diñelüp ... bre ur feryâdi: felegi güml güml iyledi. Ya ur feryâdi P; ⁷şühedâ: şehîd P; ⁸İttifâḳ bir yel ... duymadılar: -P; ⁹meded: merdân P; ¹⁰ḳaçan ki: bildürdiler P; ¹¹yaḳasın çekdi, çâk itdi: çekdi yaḳasın çâk çâk itdi P; ¹²idüp: iyledi, buyurdi P; ¹³kendü ḳarındaşınıñ ... buyurdi ki: -P

cemî^c an pâdişâh oldu. Vüzerâ-yı devlet ve ümerâ-yı hâzret gelüp elin öpüp¹ bî^c at ve cân u dilden itâ^c at iylediler ve cümle ‘ asker kâlkup önce gök sancağları ve kökbesi alayıyla süvâr olup yürüdiler. Ardınca Têlhend’ün şanduka-i tabutı çekilüp bu üslûb ile tahtgâha müteveccih oldılar. Ol zamân ki bu iki şehzâde-i âzâde analarınıñ sözin diñlemeyüp cenge gitmişler idi, vâlideleri yolları **(S118b)** üzerinde bir bülend² çartağa çıkup oturmuşıdı. Anlaruñ cengden gelmelerine muntazır olup ‘ acabâ rûzgâr-ı zorkâr perde-i taqdîr-i bî-tağyîrinden ne şüret göstere ve lü^c betbâz-ı çerh açmazdan ne mažiyye ile şeh-mât diye diyüp her gün iki gözleri yollar gözedüp müterakķıb tururdu. Nâ-gâh ‘ asker geliyor diyü vâlidelerine haber oldu. Vâlideleri daħı yola nazar kılup gördi ki: ‘ Asker³ mevc mevc taleb taleb koşun koşun gelürler. Feemmâ gök sancağları görünüp tabl u nekkâresi ‘ âleme velvele vü zelzele bırağdı,⁴ Têlhend’ün sancağları hiç görünmedi. ‘ Acabâ kağı cânibde ola dirken anı gördi ki:⁵ Têlhend’ün tabutı peydâ oldu. Hemân dem neye uğraduğını bildi. Bre meded bu ne ‘ alâmetdür görüñ dirken önce Kev gelüp⁶ vâlidesine erişdi. Ağlayurağ vâlidesinüñ mübârek elin öpüp “ey Bânü-yı Hind sen şağ ol qarındaşum Têlhend’e ceng yüzinde ecel erişdi, Allâh emrine gitdi” dedükde vâlidesi Kev’e muhkem ğazab⁷ idüp “bre zâlim dünyâ salţanatı için qarındaşuñı katl idersin, yıkıl qarşumdan git bir daħı gözüm görmesün” dedükde Kev daħı “behey vâlide qarındaşum kimse eliyle ölmedi ve gövdesine aşla âlet-i harb tokınmadı. Ben bu ma^c nâyı cümle ‘ askerüme tenbîh iylemişidüm.⁸ Kimüñ cânı var idi ki aña el kâldıra idi. İşte biz kendü vüzerâsı ve ümerâsıyla gövdesin başdan başa araduğ, bir dâne âlet-i harb eşeri yok. Getürem sen daħı gör, hâtır-ı ‘ âtırıñda ol cihetden şübhe kâlmasun, yok yire benüm hağķumda sū-i zann idüp günehkâr olma” didi. Ol kadar ki bu sözleri söyledi, aşla vâlidesi Kev’e i^c timâd itmeyüp nazarıñdan sürdi. Âħir Kev daħı incinüp “çün ki baña inanmazsın, ben qarındaşum katl idüp günehkâr olmamışam. İmdi Hind üzerine ben daħı kendümi âteşe yağup haber gönderüp mübed-i mübedanı da^c vet iyledi. Âdet ü erkânları üzre şoyınup ‘ uryân oldu ve âteş yağup zebâneler **(S119a)** âsmâna peyveste oldu. Çün Kev bu ‘ azîmeti tağķığ itdi, vâlidesinüñ nihâdına âteş düşdi. Bir oğuldan ğod ayrıldum, bundan daħı ayrılmak münâsib degüldür diyü yirinden kâlkup Kev’ün olduğı maħalle gelüp i^c tizâr iyledi. Kev daħı bir miğdâr istıgnâ idüp a^c yân-ı devlet araya

¹ öpüp: alup öpdiler P; ²bülend: yüksek P; ³acabâ rûzgâr ‘ Asker: -P; ⁴görünüp tabl u nekkâresi ‘ âleme velvele vü zelzele bırağdı: hiç görünmez görünür ve tabl u nekkâresi âsmâna çıkđı. Anı gördi ki P; ⁵Têlhend’ün ... gördi ki: -P; ⁶gelüp: -P; ⁷ğazab: hışm u ğazab P; ⁸eylemişidüm: iyledüm P

girdiler. Âhîr mâbeyni şulh idüp Kev geldi,¹ vâlidesinüñ elin öpdi. Vâlidesi dağı yüzün gözün öpüp ağladı. Vâfir öpüşüp kucaşduğından² soñra kâlkup³ tahtgâha geldiler. Ol dem qarındaşı Telhend'ün gövdesi yâreden yırtıkdan sâlim olduğunu şühüd-ı 'adûlden kırk nefer şâhidle işbât iyledi. Vâlidesi dağı Kev'i şafâ-yı hâtırla tahta cülûs itdürüp⁴ diyâr-ı Hind ü Sindün pâdişâhluğunu teslim iyledi. Halk du'âlar idüp mübarek olsun didiler. Niçe kurbânlar olup niçe hayrât u hasenât⁵ zuhûra geldi. Niçe medyûnlar deynden halâş oldu. 'Âlem âsûde-hâl olup Kev dağı 'adl u bezlle saltanata meşgûl oldu. Re'âyâ vü berâyâ cümleten 'adl u dâdından behremend olup fâriğu'l-bâl devâm-ı devlet-i pâdişâhî ed' iyyesine iştiğâl üzre olalar.⁶ Babası Cumhûr ile 'ammisi Mây'ün saltanatın halka aındırmayup anlardan ziyâde niçe niçe iyülükler iylediler. Ol ki merâsim-i 'adl u dâddur, ibkâ idüp ve ol iki mebânî-i zulm u fesâddur, izâle itdi. Bu cânibde vâlidesi Telhend'ün firâkıyla⁷ gice gündüz yanup seylâb-ı eşk-i çeşmi ol âteşi çâre teskîn idemedi. Belki gitdükçe dağı ziyâde oldu. Beyt:

Ne turfa âteş olur âteş-i naşîhat kim

Eder ziyâde anı âb-ı dîde-i hûnbâr

deyüp şubh u şâm 'alâ merru'ş-şuhûr ve'l-a'vâm* giryeden fâriğ olmadı. Bir mertebeye vardı ki gündüz istirâhatdan ve gice h'âb-ı râhatdan behrever olmaz oldu. 'Âkıbet erkân-ı sa'âdet ve aşhâb-ı hikmet bir yire gelüp bir müddet fikr u mülâhaza idüp âhîr re'yleri buña müncer oldu ki buña bir eglence te'lif ideler ki ol eglence ile bir miqdâr meşgûl olup eglene. Vardılar bu iki şehzâdenün cengini taşvîr idüp evvelâ iki **(S119b)** şehzâdeyi muqâbil iki cânibe kodılar. Yanlarında yine⁸ birer ferzâne ki vezîr maqamındadır, anları kodılar. Andan soñra ger sağda ve ger solda birer pehlevân kodılar⁹ ve iki cânibde dağı yemîn ü yesâr birer fil meneklüsi vaz' itdiler. Filün hareketi sür'at üzre olduğı için iki cânibde¹⁰ dağı birer at kodılar ki hîn-i hâcetde süvâr olalar. Bu tertîb tamâm olduğdan soñra önlerine birer şaf piyâde kodılar. Şehzâdenün birine Telhend ve birine Kev didiler ve bi'l-cümle üstâdlar naç'-ı şatıncı yirlü yirinde koyup bu üslûb üzre kodılar. Her gün Telhend'ün vâlidesi iki kimesneyi qarşusunda oturdup şatıncı vaz'-ı ma' hüd ile oynadurdu ve anuñla dîvâne gönlin bir miqdâr eglerdi. Tâ dünyâdan gidince bu lü'ble eglenmekden hâli olmadı. Âhîr bu fânî rûzgârdan bir gün

¹ nazarından sürdi ... Kev geldi: -P; ²kucaşduğından: kucaşdukdan P; ³kâlkup: -P; ⁴itdürüp: itdürdi P; ⁵hasenât: hasenâtlar P; ⁶üzre olalar: üzerine oldılar P; ⁷firâkıyla: firâk âteşiyle P; ⁸Yanlarında yine: Andan soñra yanlarına herbirinün P; ⁹kodılar: -P; ¹⁰cânibde: cânibden P

* "Aylar ve yıllar boyunca"

anlar dağı intikāl idüp bu fesâne-i rengini ve hikâye-i şirini yâdgâr kodular. Ba'zı râvîler şatrancuñ te'lîfine bâ' iş budur dirler. El-^c ilmu ^c indallâhu te'âlâ¹

-52-*

Hikâyet: Zümre-i erbâb-ı rivâyet ve fırka-i aşhâb-ı hikâyet gavâni-i me'âni-i âşâr u ebkâr efkâr-ı aḥbârdan bu vechile ref'-i niḳâb ve bu ṭarîḳıla keşf-i hicâb itmişlerdür ki: Evâ'il-i ezminede² memâlik-i İrân'da irciyyu'l-aşl min çehre-i nesl Pîrûzbaḥt nâm bir pâdişâh-ı nâmdâr ve bir şehriyâr-ı kâmkâr³ var idi ki ^casâkir-i zafermü'eşşirine ḥadd ü ḡâyet ve ḥazâ'in ü emvâlinde ^cadl u dâdı gibi herḡiz nihâyet yoḡıdı ve anuñ Gülbâd nâm cihân pehlevân⁴ bir dilîr-i şâhib-ḳırânı var idi ki zamânenüñ ḳahramânları ḳahr⁵ u ḥuşmından amân bulmayup iḥtirâz u ictinâb idüp giceler birḳaç def'a yataḳ deḡişdürüp şabâḥa dek terk-i ḥ'âb u ḥor⁶ iderler idi. Ve ol pehlevânuñ⁷ Şebgird nâm bir ^cayyâr-ı⁸ merdüm-şikârı dağı var idi ki ^cayyârlıḳda ^cömri dârû-yı hoşber ile enbân-ı kirâmeye şalmaḡa ḳâdir ve gerden-keşân-ı hoşnekden her vechile cüst ü çâlâk ve şâtır idi. İttifâḳ bu pâdişâhuñ Efrâsiyâb-ı serkeş evlâdından Cemşid Şâh nâm bir pâdişâh-ı gerdün-iḥtişâm ki diyâr-ı Tûran'da dağı emvâl ü eşḳâlde vefret **(S120a)** ve ḥadd-i ^casker-i bî-pâyân⁹ şâhibi bir pâdişâh-ı ^cazimü'l-câh idi, ḥaşm-ı bedendişi olmuşıdı.¹⁰ Meger ol zamânda şehriyârân-ı Tûran olanları¹¹ memâlik-i İrânda pâdişâh olanlara bâc u ḥarâc virmek mu'tâdları olup evâ'il-i ḥâlde Cemşid Şâh dağı Pîrûz Şâh'a bâc u ḥarâcını serkeşlük itmeyüp her yıl gönderürdi. Bir yıl yine Cemşid şâh üslûb-ı ḳadîm üzre ḥarâc cem'ine meşḡul iken vüzerâsından bir merd-i ḥilekâr u fitne-engiz Cemşid Şâh'ı bir siḥr-i câm-ı şarâb-ı lâlefâmla mesrûr u maḡrûr iken ıḡdâ vü taḥrîk idüp “pâdişâhâ sen her zamânda¹² Pîrûzbaḥt gibi pâdişâha bâc u ḥarâc göndermek lâyıḳ mıdur. Bi-ḥamdi lillâhi te'âlâ esbâb-ı salṭanatda senüñ andan eksik yirüñ yoḳ. Belki senüñ ḳudretüñ ḳuvetüñ her vechile andan ziyâdedür. Buyur, bu yıl bu cânibden bâc u ḥarâc gitmesün, görelüm şöyle ki Pîrûzbaḥt dağı muḳayyed olmayup kendü ^câleminde olursa ḥoş.¹³ Ve illâ ḥareket iderse üzerine ^casker çeküp aña bir ḡüşmâl virelüm ki ḡayrılara mücib-i ^cibret olsun. Niçe zamândur ki ^caskerimiz zâ'if ve sâlyâne yiyüp ceng ü ḥarbden fâriḡ u âzâde gezerler. Vaḳt oldı ki anlar da düşmene

¹ El-^c ilmu ^c indallâhu te'âlâ: Allâhu a'lem P; ²ezminede: zamânda P; ³nâmdâr ve bir şehriyâr-ı kâmkâr: kâmkâr, şâhib-i iḳtidâr P; ⁴pehlevân: pehlevâni P; ⁵ḳahr: anuñ ḳahr P; ⁶ḥ'âb u ḥor: ḥ'âb P; ⁷pehlevânuñ: cihân pehlevânuñ P; ⁸ayyâr: ^cayyâr-ı nâmdâr P; ⁹ve ḥadd-i ^casker-i bî-pâyân: ^casker-i bî-ḥadd ü bî-pâyân P; ¹⁰olmuşıdı: olup P; ¹¹olanları: olanlarıñ P; ¹²Pîrûz Şâha bâc u ḥarâcını ... her zamânda: -P; ¹³Buyur ... olursa ḥoş: -P

* Hikâye P nüshasının 83a-93a yaprakları arasındadır

muḳābil olup pādişāh uğrına cān u baş oynayalar”¹ diyüp bu maḳūle sözler ile baht-kilk idüp Cemşid Şāh’uñ ‘aqlın uğurladı. Ol daḫı mestāne “bu ḫuşūşı saña işmarladum. Niçe bilürsen iyle” didi.² Ol bī-dīn³ daḫı ḫarāc cem‘ine gidenleri cemī‘an da‘vet ve her birisine yirlü yirine ‘avdet iyledi. Çün ol sene bir mūcib-i ‘ādet-i ḳadīme Cemşid Şāh’dan Pīrūzbaht’a ḫasene gelmedi kim bile bir aşlı var ola diyü ol yıl tınmadılar. İkinci yıl oldu yine gelmedi. Bu def a adam gönderüp şormaḳ lāzım geldi. Pes Pīrūz Şāh ḫarācuñ te’ḫīri ḫuşūşında bir nāme yazup⁴ Cemşid Şāh’a bir ‘āḳil kimesne ile gönderdi ve “ḳadīmü’z-zamāndan bu zamāna gelince viriligelen ḫarāca göndermemege bā‘iş nedir? İmdi varan adamumıza iki yıllığı daḫı⁵ cem‘idüp teslīm idesiz, *el-fitnetü nā’imetün le’anallāhu men eyḳazaha* * mefḫūmını ḫāṭırdan ferāmūş itmeyesiz”⁶ diyüp **(S120b)** naşīhat yüzinden çok kelimāt derc iyledi.⁷ Çün Pīrūz’uñ ādemisi Cemşid Şāh’a vāşıl oldu, re‘āyā vü berāyādan ol ki ‘āḳıbet-endişdür, ḡāyetle bī-ḫuzūr olup ol ki sefīḫ u lā-ya‘ḳıldür, ol vezīr-i pūr-tezvīrūñ re’yini ḫaṭā iken şevāb ḫann idüp istiḫsān idüp ḳaçan ki nāme dīvān-ı ‘ālide⁸ oḳındı, Cemşid Şāh muḫkem ḡazaba geldi. Ol dem cevāb buyurdi, yazdılar ki: “Ey Pīrūzbaht kişi salṭanata maḡrūr olup mertebesinden tecāvüz itmek münāsib degüldür. Belki ‘alāmet-i intikāl-i devletdür. Ben de senūñ gibi bir vilāyetūñ şāḫı ve şāḫı-i taḫt u külāhum. ‘Askerüm ve ḳuvvet ü ḳudretüm ḫod senden ziyāde olduḡı zāḫirdür. Bizden evvel saḫīfū’l-‘aql olanlar ol cānibe hediye vü peşkeş ṭarīḳıyla bir miḳdār ḫazīne ve tuḫuf u ṭarā’in gönderirler imiş. Evā’il-i ḫalde biz daḫı ḡayrı aḫvāle meşḡūl olmaḡla muḳayyed olmaduḡumuzdan vūzerā vü ümerā ḳaṭ‘-ı ‘atayāyī şānumuza münāsib görmemekle ile’l-ān göndermişler, ḳaṭ‘ itmemişler imiş. Lākin ḫālā maşārif u iḫrācāt ḫadden ziyāde olmuşdur. ‘Aṭāyā göndermek zamānı degüldür. Aña bināen gönderilmekten fāriḡ olmuşduḡ. İmdi ba‘de’l- yevm bu cānibden ol maḳūle ṭama‘ı ḳaṭ‘ idüp zinhār bir daḫı bu ḫāṭırayı itmeyesin. Şöyle ki dā’ireden ṭaşra ḳadem başasın, külli ḡūşmāl itmek muḳarrerdür, bilmiş olasın” diyüp sözi tamām itdi. Ol kimesne daḫı nāmeyi alup Pīrūz Şāh’a geldi. Çün oḳudılar, gördiler Pīrūz Şāh ḡāyet ḡazaba gelüp buyurdi, cevāb yazdılar ki: “Ey Cemşid Şāh ki bizüm ābā vü ecdāduñdan alageldüḡümüz ḫarācdur,⁹ ‘aṭāyā degüldür. Ben¹⁰ anı cebren ve ḳahren almak¹¹ muḳarrerdür. İnşaallāhu’l-e‘azz fulān ayuñ fulān güninde ‘asker-i zafer-rehber

¹ oynayalar: oynadalar P; ²mestāne ... didi: öyle iyledi P; ³bī-dīn: mel‘ün P; ⁴yazup: yazdı P; ⁵yıllığı daḫı: yıllık ḫarācı P; ⁶El-fitnetü ... itmeyesiz: -P; ⁷deyüp ... derc iyledi: deyü nāme yazdı, gönderdi P; ⁸nāme dīvān-ı ‘ālide: dīvān-ı ‘ālide nāme P; ⁹ḫarācdur: ḫarāc P; ¹⁰Ben: Biz P; ¹¹ḳahren almak: ḳahren alıruz. Şimdi daḫı ‘inād iderseñ yine cebren ve ḳahren almak P

* Fitne uyumaktadır, onu uyandırana Allāh lanet etsin

gönderilüp seni dest-beste vü gerden-şikeste kapuma getürtmek murādumdur, hâzır olasın.” Kaçan ki bu nâme Cemşid Şâh’a vâsıl oldı, ol dem ‘asker cem’ine emr idüp etrâf u cevânibe mektûblar ve emirler gönderdi. “Pîrüz Şâh’la muhkem cengümüz vardur, bir an te’hir ü terâhi itmeyüp gelesiz” deñildi. Bu cânibden dağı Pîrüz Şâh emriyle ‘asker-i İrân cem’ oldı. Gülbâd pehlevân ceng ü kıtâl tedârükine başlayup **(S121a)** Şebgird ‘ayyârı yanına da’ vet iyledi. Bir müddet umûr-ı ceng ü hârb her ne ise görilüp kaçan ki mühimmât-ı lâzime-i ‘asker ve levâzım-ı mülemmât-ı sefer-i zafer-eşer serâser nihâyet buldı. Bir rûz-ı pîrüz ve zamân-ı sa’d u devlet-efrûzda Pîrüzbaht dağı süvâr-ı esb-i cihân-peymâ olup ‘âzim-i küşvâr-ı a’dâ oldı. Ol cânibden dağı Cemşid Şâh kabâ-yı âhenîn vükelâ ile Pîrüz Şâh üstine ‘asker çeküp ‘azm-i râh iyledi. Bir gün iki ‘asker biri birine vâsıl ve meydân yüzinde şaf çeküp muķâbil oldılar. Ol gün cânibeynden¹ ceng olmayup meymene vü meysere kalb ü cenâh yakın ve cebe vü cevşen tevzi’ olinup yir yir a’ lâm-ı zafer-encâmla ‘asâkir tezyîn olındı. ‘Ale’s-seher ki sulţân-ı mülk-i hâver sipâh-ı zengibârı ser-te-ser girizân u derbeder kıilup kendü evreng-i lâciverd-fâm üzre karar u ârâm² iyledi. İki cânibden iki ‘asker yirinden kalķup herkes zu‘minca hâlîķ u râzıkına tã’at u ‘ibâdet itdükden şoñra kendüler cebe vü cevşen ve külâh u âhen giyüp atlarına ber-güstvânlar urdılar ve âlet-i hârble ârâste olup meydân yüzine gelüp herkes yirlü yiründe tûrurlar.³ Ol dem şadâ-yı nây-ı rüyînden zamân u zemîn pür-tanîn olup iki taraıdan tabl u neķķâre âvâzı güş-ı mülke velvele simâk-ı semege zelzeleler bıraķdı. Dilâverler deryâ-yı aķzar gibi cüş u hûrüş idüp muħannesler mü’ennesler gibi kaçacaķ yir gözetmege başladılar. Pîrüz Şâh cânibinden Gülbâd dilâver mânend-i aşķar bir esb-i båd-reftâra devletle süvâr olup Şebgird ‘ayyâr dağı ‘ömr ü kirdâr ‘ayyârâne giyinüp kuşandı. Teberin eline alup hânçerin meyânına şalup pehlevânun atı öninde karar iyledi. İki cânibden herkes meydân yüzine nâzır olup ‘acabâ meydâna kim gire ve dilâverlik hükümün rûzgâr-ı ğaddârda bu gün kim vire dirken nâ-gâh Pîrüz Şâh taraıfından sağ kolından Mâlik nâm bir dilâver-i merrih-intiķâm bir tîĝ-i zerrîn-niyâmı hãmâ’il kıilup ve taĝ pâresi gibi bir ‘amûd-gerdân süngi ele alup meydâna girdi. Yetmiş iki dürlü lü’b ü hüner gösterüp iki ‘asker dağı yek-ser taħsîn ü âferîn kılduķdan şoñra el kıaldırup iki cânibün dağı tabl u neķķâresin diñdirüp bülend-âvâz ile “ey Cemşid Şâh! Pîrüz gibi ‘âdil **(S121b)** pâdişâha tã’i’ ü tãbi’ iken ‘âşi olup muķâbil ve bu bâbda vezîr-i pür-tezvîrün aĝrâ vü taħrîki ile ‘âmil olduñ idi. Bu meydân erenler meydânıdır. Epsem tûrmaķ olmaz. Muķâbil er gönder yoħsa Pîrüz Şâh başıçün

¹ cânibeynden: iki cânibden P; ²karâr u ârâm: karar P; ³tururlar: karar iylediler P

tâ ‘alem dibine dek at sürmek muqarrerdür” diyince Cemşîd Şâh gâzaba gelüp “bre bir er yok mıdur ki vara, bu nâbe-kâr ağzı dâdın vire” diyince Behmen nâm bir hâveri kaçd-ı dilâveri¹ idüp meydâna girdi. Mâliküñ önün bağlayup² bî-mehâbâ bir nîze-i cânsitân ve merdüm-ribâyı Mâlik’e havâle kıldı. Mâlik dağı siper-i âhenîni berâber virüp def iyledi. Ardınca gürz-i kirân havâle idüp anı dağı men‘ iyledi. Kaçan ki nevbet Mâlik’e degdi, nîzesin eline alup hâzır baş³ ey süvâr-i dilîr nîze böyle qollanur diyüp bir nîze urdı ki siperden bel cebe vü cevşenden geçüp sînesine uğradı. İki qarış ardından çıqup bî-çâre Behmen şişe şancılmış murğâbiye döndi. Ol gitdükden soñra Mâlik dilâver yine muqâbil olmağa er dileyüp İsfendiyâr nâm bir dilâver dağı aña muqâbil oldı. Mâlik’e gürz havâle iyleyüp Mâlik âsân def ü men‘ itdükden soñra bir gürzle anı dağı eglenmeyüp helâk itdi. Ardınca birin dağı birin dağı ve bi’l-cümle ol gün aḥşam olunca meydândârluq idüp tabl-ı asâyiş çalınınca güşeş ü güşişden hâli olmayup yigirmi dört pehlevânı hâk-i siyâha bıraḳdı. Cemşîd Şâh tarafı tamâm mertebe bî-huzûr olup Pîrüz Şâh ‘askeri sürür u ḥubûrta ârâm iylediler. Ol gice Pîrüz Şâh Mâlik’e bir ağır ḥil‘at giydürüp taḥsîn ü âferin iyledi. İki cânibden qaravul çıkarup ol gice ‘asker şabâha dek âsûde vü ğunûde oldılar. ‘Ale’ş-şabâḥ ki bang-ı ḥayy ‘ale’l-felâḥ mü’ezzînân-ı dîn ve münâdiyân-ı erbâb-ı yaḳîn eflâke peyveste iylediler. İki ‘asker yine at arḳasına gelüp yirlü yiründe qarâr itdiler. Hemân dem yine Mâlik dilâver meydâna girüp er diledi. Cemşîd Şâh ‘askeri ḥod dünki gün anuñ zür u bâzûsın görüp yine Mâlik idüğünü bilmişler idi. Meydânına bir kimse⁴ girmedi. Mâlik bir miqdâr lü‘b ü hüner gösterüp yine er diledi. **(S122a)** Kimesnenüñ meydâna girmege ḳudreti⁵ olmadı. Cemşîd Şâh ğâyetle bî-huzûr olup “behey nâbe-kârlar bu hünerle mi beni Pîrüz Şâh ile düşmen itdünüz. Meydâna çıkar kimesne⁶ yok mı?” diyince herkes sükût iḥtiyâr idüp tınmadı. Âḥir ‘âciz olup her kim meydâna girüp bu hünîye cevâb virürse kızum Hümâyı bu ḳadar cihâz u tecemmülâtle virüp manşıb-ı ‘âli dağı ‘aḳâ ideyin didi. Mâlik’ün ḥavfindan kimesne⁷ girmege ḳâdir⁸ olmadı. ‘Âḳıbet Cemşîd Şâh’ün qarârı ḳalmayup kendü meydâna girmege ‘âzîmet iyledi. Ol dem egninden⁹ atlas u dibâyı çıkarup yirine ḳabâ-yı âhenîn giydi. Siyeh reng Behzâd¹⁰ dirler bir atı var idi ki felek mişlin getürmemiş¹¹ idi. Pes buyurdı ki ol ata bir güştvan-ı âhenîn ve muraşşa‘ âlât-ı zerrîn¹² urdılar. Kendü dağı zamânesinde ğâyetle dilîr ve ‘aşrında yegâne vü bî-naḳîr idi. Altun gümüş cebe vü cevşene ğarḳ olup muraşşa‘ vü müzehheb âlât-ı ḥarble

¹ kaçd-ı dilâveri: kaçd-ı dilîrî vü dilâveri P; ²bağlayup: aldı P; ³baş: olup P; ⁴Kimse: kimesne P; ⁵ḳudreti: iḳtidârı P; ⁶kimesne: kimse P; ⁷kimesne: yine bir kimesne P; ⁸ḳâdir: mâlik P; ⁹egninden: arḳasından P; ¹⁰Behzâd: -P; ¹¹getürmemiş: getürmüş degül P; ¹²muraşşa‘ âlât-ı zerrîn: âlât-ı muraşşa‘ u zerrîn P

kendüyi ârâste iyleyüp şıçradı ve şâhâne¹ ol esb-i cihân-peymâ-yı siyeh-renge süvâr olup ‘ayân-ı devlet erkân-ı hazret atlarından dökilüp piyâde önüne düşdiler. Hezâr fark u şevketle meydân yüzine getirüp anlara kıdd-i hamîde selâmlayup ayrıldılar. Cemşîd Şâh’ı bir ‘ayyârla tenhâ kıdılar. Hemân dem Cemşîd Şâh şîr-i dilîr gibi at şıçradup² Mâlik’ün ileyin bağladı ve Mâlik’e dağı³ dört cânibden haber virdiler ki ey pehlevân-ı ğâfil mebâş-ı meydân ki giren Efrâsiyâb torunlarından Cemşîd Şâh kendüdür didiler. Mâlik asla kayurmayup kendü haşmını gözetdi. Lâkin Cemşîd Şâh bu deñlü ‘askerde Mâlik’e muķâbil bir pehlevânı bulunmayup bi’z-zarûre kendü girdüğüne ğâyet ‘ar idüp bi-ñuzûr olmışdı. Mâlik’ün selâmıyla asla muķayyed olmayup elindeki nîze-i dildüzeyi bi-mehâbâ havâle iyledi. Mâlik dağı gördi ki nîzenün gelişine siper mâni⁴ olmaz,⁴ fevrî at altuna yatup bu tārîķla def iyledi. Cemşîd Şâh gördi ki haşm sağ u selâmet-i bi-melâmetdür, vây ki kaçdı, şâiķa-mişâl şaķdı. Tarafilinden gürzin çıkarup⁵ var kuvvetin bāzûya getirüp haşmına havâle iyledi. Mâlik dağı âyine-i şâh siperün karşı virüp tırdı. **(S122b)** Kaçan ki ol gürz-i girân seng tağlar başına yıldırım iner gibi inüp Mâlik gibi⁶ dilâverün kolları bükilüp tākati tāk oldu. Egerçi men⁷ itdi, ammâ burnından kan atılıp meydân yüzün lālezâr itdi.⁷ Bir dağı urdı, anı dağı men⁸ itdi. Nevbet Mâlik’e degdi, ol dağı bu üslûb üzre hamleler itdi. Ammâ kârgir olmadı. Her birin Cemşîd Şâh âsân redd iyledi. Mâlik haşmı kendüye ğâlib geldüğünü bildi. Lâkin ne çâre, yine Mâlik’dür⁸ Ğudâya tevekkül idüp tırdı. Çün nevbet Cemşîd Şâh’a degdi, ol şemşîr-i bi-nażîr ki kendüye cedit Efrâsiyâbdan degmiş idi.⁹ Ğazabla anı eline alup Mâlik’e havâle kıldı. Mâlik dağı siper karşı virüp def ideyin şandı, olmadı. Kazâ gibi uğrayup siperiyle Mâlik gibi dilâveri sînesine varınca iki pâre iyledi. Dermend Mâlik dırâz-be-dırâz yıkılıp iki cânibden keyâķey kıpduķda¹⁰ hemân dem Gülbâd dilâverün ihtiyârı kılmayup bir kerre yâ Allâh diyü bir na¹¹ re urdı ki zemîn ü zamân niçe müddet lertzân olup felek bend bend cüdâ oldu şandılar. ‘Acabâ neyiki diyince Gülbâd pehlevân şîr-i girân gibi meydâna girdi. Cemşîd Şâh’ün ileyin bağladı. Cemşîd Şâh dağı gördi ki kendüye bir haşm-ı kavî dağı muķâbil oldu. Heybet ü şalâbetle haşmına muķâbele¹¹ kaçd idüp elindeki gürz-i girânı Gülbâd’a havâle iyledi. Gülbâd pehlevân dağı kıhramân siperin berâber virüp dilâverlikle âsân redd idüp nevbet kendüye degdi. Ol dağı gürz-i girânın Cemşîde havâle iyleyüp ol dağı men¹² itdi. Beyt:

¹ ârâste iyleyüp şıçradı ve şâhâne: ârâste vü pîrâste iyledi. Ol dem şıçrayup şâhinvâr P; ²at şıçradup: bir kerre at şıçradup P; ³dağı:-P; ⁴olmaz: olmak muķâl P; ⁵çıkarup: kıpup P; ⁶Mâlik gibi: -P; ⁷lālezâr itdi: lālezâra döndürdi P; ⁸Mâlikdür: Mâlik de P; ⁹degmiş idi: naķl itmişdi P; ¹⁰kıpduķda: kıpdi P; ¹¹muķâbele: muķâbil P

Yek-â-yek küt-â-küt ‘amūd-girân

Hacl küşte bâzâr-ı âhen-girân

iki âdem ejderhâsı hengâm-ı şâma dek¹ dögüşüp âhir aḡşam erüp² ayrıldılar ve bir biriyle ‘ahd itdiler ki yarın yine meydâna kendülerden ġayrı kimesne gelmeye tâ ayırd olmayınca ayrılmayalar. Selâmlaşup Cemşid Şâh oḡaġına ve Gülbâd dilâver daḡı maḡâmına gitdi.³ Pîrûzbaḡt buyurdı ki pehlevânı istikbâl idüp dîvâna getürdiler ve arkasına bir ‘âli ḡil‘at giyürüp ḡadden bîrûn⁴ nevâḡet iyledi. **(S123a)** Gülbâd dilâver daḡı pâdişâhum İnşaallâhu‘r-raḡmân yarın Cemşid Şâh‘ı dest-beste vü gerden-şikeste ḡâkpâyüne getürmek aḡşâ-yı murâdumdur. ḡaḡ te‘âlâ devletünde müyesser iyleye didi. Pîrûzbaḡt daḡı Gülbâd‘a du‘â idüp Gülbâd daḡı çadırında⁵ ḡarâr iyledi. ḡaçan ki ‘asker-i kevâkib tiġ-i âteştâb-ı âftâbdan girizân u ġâ‘ib olup envâr-ı ḡurşid-i ‘âlemsüz ile pûz-ı pîrûz zâhir oldı ki iki cânibden ‘asker-i cerrâr muḡâtele niyyetiyle süvâr olup meydân yirine geldiler. Gülbâd-ı ‘âli-nejâd ol dem⁶ hezâr fark-ı şevketle yine meydâna girüp bir miḡdâr at ile⁷ cevlân idüp lü‘b ü hüner gösterdi. Andan soñra “ey Cemşid Şâh meydânuma niçün⁸ gelmezsin. Erenler meydânında ḡod lâf u dürûġ ġâyetde mezmûm u bî-fürûġdur. Eger ḡalbüne ḡavf u herâs düşdiyse gel, şâhımuza evvelki gibi itâ‘at idüp giribânunuñ ser-pençe-i ḡahrından ḡalâş iyle” diyince ol cânibden daḡı Cemşid Şâh erkân-ı devlet ve a‘yân-ı ḡazretle meydân kenârına gelüp andan anları selâmlayup Gülbâd‘uñ öñin baġladı. “Behey nâbe-kâr bu meydânı ḡâli mi şanduñ, ne çağırırısın. Er iseñ bu ġün elümden cân ḡurtarasın” diyüp yine bir biriyle küt-â-küt dögüşmege başladılar. Ortada yetmiş iki ḡamle ḡâta geçdi. Âḡir Gülbâd ġayrete gelüp Cemşid Şâh‘ı kemerinden ḡarvayup yâ Allâh diyü bir na‘re urup atından ayırup ḡolunuñ üzerine aldı. Cemşid Şâh gördi ki Gülbâd dilâver kendüyi bir oġlancık gibi götürüp ‘alem dibine alup gidiyor, cân başına şıçrayup ḡançer çıkarup kemerin kesdi, Gülbâd‘uñ elinden yire düşdi. Gülbâd dönüp⁹ üzerine sürince ara yire ‘asker girüp ne ḡâl ise Cemşid Şâh‘ı Gülbâd‘uñ elinden¹⁰ güçle ḡalâs iderler.¹¹ Hemân ki Cemşid Şâh‘ı atlandırđılar,¹² ‘alem dibine gelince ‘alem depredüp ol deryâ gibi ‘askeri Gülbâd‘uñ üzerine ḡavâle iyledi. Pîrûz Şâh daḡı ‘askerine işâret idüp anlar daḡı bir uġurdan düşmene hücum iylediler. İki ‘asker birbirine ḡarışup ḡıyâmet ḡopdı. Er şadâsı atlar sehîli kûs u kürrenâ âvâzesi

¹ iki âdem ejderhâsı hengâm-ı şâma dek: hengâm-ı şâma dek iki âdem ejderhâsı P; ²erüp: olmaġla P; ³daḡı maḡâmına gitdi: çadırına geldi P; ⁴bîrûn: ziyâde P; ⁵çadırında: çadırına gelüp ol gice P; ⁶Gülbâd-ı ‘âli-nejâd ol dem: Ol dem Gülbâd-ı ‘âli-nejâd P; ⁷at ile: esb-i şabâ-refât ile P; ⁸ey Cemşid Şâh meydânuma niçün: eyitdi: Ey Cemşid Şâh niçün meydâna P; ⁹Gülbâd dönüp: Gülbâd daḡı dönüp P; ¹⁰Gülbâd‘uñ elinden: -P; ¹¹ederler: iylediler P; ¹²Şâhı atlandırđılar: Şâh atlandı P

dünyâyı tutdı top u tüfeng (S123b) ve kumbara vü zenberek şaiqa-mişâl her tarafdan atıldı. Ve'l-hâşıl bir ' acib cân bâzârı turdı ki her ne iletseñ şatıldı. Cellâd-ı ecel tüz çengâl şîr-i merdüm-gîr gibi va' de yitmişleri hâke şalup tîğ u hançer ejdehâ-yı heft-ser mânendi merdüm-rübâlıkı iderdi.¹ Lâkin hemîşe galebe vü nuşret Pîrüz Şâh cânibinde² yüz gösterüp Cemşîd Şâh gördi ki yine rûzgâr-ı gaddâr muhâlif uşûle âheng itdi, ahşam dağı karîb olmuşıdı. Buyurdı, tabl-ı beşâret ü âsâyiş uruldu.³ Ol dem iki ' asker birbirinden ayrılıp çadırı çadırına geldiler. Pîrüz Şâh ' askeri manşûr u muzaffer olmağla şadân u handân ve Cemşîd Şâh leşkeri⁴ inhizâm ihtimâliyle gamnâk u perişân nazm:⁵

Hâl-i ' âlem ezeli böyle perişân ancağ

Kimi handân⁶ kimi giryân kimi nâlân⁷ olıcağ

Bu cihân kimine kaşr-ı tarâb u ' ayş u şafâ

Kiminüñ muhtelle başına zindân ancağ

Neşr: Çün Cemşîd Şâh ' azm-i bârgâh itdi, halvet-i hâşda⁸ karar iyledi. Havâşş-ı ümerâsını nihânice⁹ da' vet idüp ahbâb u aşhâb bir yire geldükden sonra Cemşîd Şâh kelimâta şürü' idüp "beglerüm Pîrüz Şâh'a huşuşan Gülbâd dilâverle hâlimüz neye varsa gerekdür" diyü heyâhey bi-ihtiyâr¹⁰ ağladı. Hâzır olan erkân-ı devlet cigerlerin tağladı. İçlerinden bir müdebbir olancası eyitdi: "Şâhâ ağlamağla işi bitmez. Buyur bir tedârük idelüm,¹¹ mağall nâzikedür. Fırşat fevt olmadın görmek gerekdür" diyince "senün de fikrün nedür söyleye" didiler. Ol dem didi ki: "Pâdişâhâ mübarek gönlüne gam getürme. Diyâr-ı Şa' idde bir câzû vardır ki adına Şehbâl Câzû dirler. Râst seksen biñ câzûya hüküm ider. Bu gün bu ' aşırda sihir fenninde bir dağı nazîri yokdur. İsterse bir anda ser-te-ser dünyâyı âteşe ihrâk ve murâd idünürse deşt-i kerbelâyı tûfan-ı Nüh'la bir lağzada ıgrâk ider. Şöyle ki ol câzûya nâme vü hedâyâ gönderüp adamun varsa¹² şek yokdur ki da' vete icâbet idüp gelür ve¹³ geldükden sonra dünyâ Pîrüz Şâh'la Gülbâd olsa ' aynımıza gelmeyüp bir an içinde haklarından gelinüp¹⁴ güşmâl olınmağ muqarrerdür.¹⁵ Kaçan ki bu söz diñlendi,¹⁶ erbâb-ı meclis (S124a) her cânibden bu fikri şavâb görüp istihsân itdiler. Hemân dem Cemşîd Şâh, Şehbâl Câzû'ya nâme emr iyleyüp bu mefhûm nâmeyi bu vechile derc iylediler ki: "Ey sultân-ı şahîrân ve

¹ iderdi: iyledi P; ²cânibinde yüz: cânibinden P; ³beşâret ü âsâyiş uruldu: âsâyiş çaldılar P; ⁴leşkeri: ' askeri P; ⁵nazm: beyt P; ⁶handân: nâlân P; ⁷nâlân: handân P; ⁸hâşda: hâşında P; ⁹nihânice: tenhâca P; ¹⁰heyâhey bi-ihtiyâr: bi-ihtiyâr heyâhey P; ¹¹edelüm: görelüm P; ¹²varsa: vara P; ¹³da'vete icâbet idüp gelür ve: da'vetüne gelmek muqarrerdür. Ve ol P; ¹⁴gelinüp: gelüp P; ¹⁵muqarrerdür: muhaqqakdur P; ¹⁶diñlendi: söylendi P

server-i¹ cāzūyān ma‘lūmuñdur ki İrān zemīnden üzerime bir ‘asker gelüp elbette baña hārāc vir. Ve illā seni ve ‘askerūñi helāk idüp meskenūñi zīr-i hāk iderin diyü hücüm iylemişlerdir. Hūşūşan içlerinden Gülbād nām² bir pehlevān-ı cihān şīr-i girān gibi her an ‘azm-i meydān idüp benümle ceng ü keyg dünyāyı başuma teng iylemişdir. Bu hengāmede niçe tācdārān-ı zerrīn-kemer³ tāziyāne-i tīg u hānçer⁴ ile diyār-ı ‘ademe ‘azm-i sefer kılmışdur. Dilāverlerümden kimse qalmayup naqd-i cānı nişār ve böyle dirilikden ölmek yegdür diyü kırılmağı ihtiyār itdiler. Şimdiki hālde baña senden ğayrı feryāadres qalmamışdur. Hūlāşa-i mültemes budur ki nāme varduqda bir an te’hīr ü terāhi⁵ itmeyüp gelesin ve bu hūşūşda baña gereği gibi mu‘āvenet ü müzāheret kılasın.⁶ Manşūr u muzaffer olduqda her ne ki dilersin, benden alasin” diyüp tamām itdiler. Hemān dem nāmeyi bir ‘ayyār-ı reh-zekāra teslīm idüp irsāl ve az zamānda Şehbāl Cāzū’ya eglendirmeyüp īşāl iylediler.⁷ Şehbāl Cāzū dağı Cemşīd Şāh gibi pādīşāh kendüye mūrāca‘at itdügünden tamām mertebe hāzz idüp ğurūr u sürūrta seksen biñ cāzū ‘askerini cem‘ idüp birer küpe süvār olup tāziyāne yirine ellerine birer mār alup kandasın Cemşīd Şāh ‘askeri⁸ diyüp gitdiler. Bu cānibden cāzū hāberi Pīrüz Şāh’a ve ‘askerine⁹ vāşıl olduqda elem çekmeyüp “cāzū ne eyitdür, esmāullāh te’şīri ile anları bir demde ihrāk müyesserdür. Bizim tevekkülümüz Allāhadur. Ne ‘asker u sipāhidür” diyüp epsem oldılar. Bu yañadan Şehbāl Cāzū sihir kuvvetiyle Cemşīd Şāh ‘askerine bir gice vāşıl ve meydān-ı ceng ü kıtāle dāhil olup Cemşīd Şāh dağı karşı çıkup Şehbāl’le görışdi. Andan cāzū ‘askerini tenhā bir cānibe kondurdu. Dağı Şehbāl¹⁰ için bir otağ-ı gerdün-nitāk ve taht-ı zerrīn ve sā’ir lāzım olan ālāt u esbāb her ne ise gönderildi. Şehbāl dağı otağı kırdurup taht-ı zerrīnün¹¹ (S124b) üzerine geçdi, karar iyledi. İki cānibe kendünün şākirdleri geçüp oturdılar. Her cānibden muşāhābete başlayup münāsebetle kelimāta āğāz itdiler. Bu eşnāda meger Şebgird ‘ayyār tebdīl-i şūret iyleyüp Şehbāl Cāzū’yı görmege gelmişdi. Bir köşede tūrup bunları temāşā iderdi. Birazdan herkes uyumağa destūr alup Şehbāl’e dağı serīri üzre cāmeħ’āb idivirdiler yatdı uyudu. Kaçan kim ‘ālem ‘āgyārdan hāli oldu, Şebgird otağın içine girüp Şehbāl’ün ser-vaqtine geldi. Mel‘ūna biraz dārū-yı hoşber қоһıdup¹² ‘aqlın aldı. Bir ustura çıkarup rīş-i pūr-teşvīşini pāk tūrāş¹³ iyledi. Andan yañāğınun birini şarı ve birin siyāh¹⁴ boyayup siyāhla sülük gibi qaşlar çekdi. Her tarafına bildüğü gibi hāller қoyup ol

¹ server: serdār P; ²nām: nāmında P; ³zerrīn-kemer: kemer P; ⁴tīg u hānçer: hānçer P; ⁵te’hīr ü terāhi: ve bir sā‘at te’hīr P; ⁶ü müzāheret kılasın: edesin P; ⁷irsāl ve az zamānda Şehbāl Cāzūya eglendirmeyüp īşāl iylediler: Şehbāl Cāzūya gönderdiler P; ⁸askeri: -P; ⁹ve ‘askerine: -P; ¹⁰Şehbāl: Şehbāl Cāzū P; ¹¹zerrīnün: zerrīn P; ¹²қоһıdup: virdi ve P; ¹³tūrāş: -P; ¹⁴siyāh: siyāh reng ile P

nev-‘arūs hüsn ü cemâlle bir vechile meşşâtalug itdi ki kendü dağı begendi. Andan iki elin muhkem¹ kafasında bend idüp başını iki ayakları arasına şokup bu hakâretle kodı gitdi. ‘Ale’ş-şabâh ki herkes yirlü yiründen kalçup maşlahatına ağâz iyledi, Şehbâl’ün şakirdleri dağı kalçup Şehbâl’ün otağına geldiler. Taşra cümle hizmetkârları dârü-yı hoşberden geçmiş bulup ‘acele ile içeri girdiler. Ne gördiler ki Şehbâl Câzû gitmiş, yirüne ‘acibden ‘acib şekl-i kabîh dört kat yidi büklüm olmuş yatur. Bu huşûşda hayrân kalup n’iyleyeceklerin bilemediler. Âhir bir ‘ayyâr, “şerbetin içmiş bî-çâre gelüp turan Şehbâl kendüdür, ne turursuz bendin hâlâş itseñüz” diyince anlar dağı ilerü gelüp Şehbâl’ün elin ayağın çözdiler. Damağına ba‘zı ilac idince ağsırup yirinden kalçdı. Bu gice ‘acib muhkem uyumışuz dedükde eline bir âyine şundılar. Kaçan ki âyineye bakdı, korkusundan âyineyi yire bıraktı.² “Bre bu ne şüretdür.³ Benümle bu mu‘âmeleyi iden kimdür?” diyince “Pîrûzuñ ‘ayyârıdur” diyü cevâb virdiler. Ol dem Şehbâl Câzû gâzaba gelüp Cemşîd Şâh’a “tez ‘asker binüp meydân yirine varsunlar. Lâkin bu gün ceng bizümdür. Anlardan kimse meydâna girmesün” diyü buyurdu. Cemşîd Şâh dağı fermân ber-ser diyüp ceng harbîler çalınmağa başladı. **(S125a)** İki cânibden iki deryâ gibi ‘asker at arkasına gelüp meydâna geldiler. Câzû ‘askerinün dağı her biri sihr u efsûna başlayup nefes-i murdârlarından râyiha-i bed dünyâyı tütü. Alât-ı harb yirine her biri eline bir yılan ve akreb⁴ alup sihirle birer ejderhâya süvâr oldılar. Her câzûnuñ ağızından âteşler çıkmağa başlayup üzerlerini duhân bürüdü. Câzû ‘askeri deryâyı qar gibi çalkanup ‘âlem tîre vü târ oldu. Giderek ol duhân gelüp Pîrûz Şâh ‘askerinün üzerine çökdi. Ol dem her kişinün gözleri görmez olup ata binmege ve âlât-ı harb kullanmağa iktidârları kalmadı. Bu kez Pîrûz Şâh ‘askerinde her köşeden feryâd u figân belürdi.⁵ Az kaldı ki câzû havfından târ u mâr olalar. Ol dem ehl-i ‘ilm olanlar yir yir⁶ ‘askere esmâüllâh ta‘lîm iyleyüp her okuyanuñ bi-iznillâh gözleri açılıp yine evvelki gibi ‘âlem gözine rüşen oldu. Esmâüllâh berekâtında bu sihirleri bâtil olup Pîrûz ‘askeri yine tâze hayât buldılar. Hemân dem câzû ‘askerinden bir zîşt-şüret kabîh-sîret bir şaḥş nîze yirine eline bir mâr-ı siyâh almış meydâna girdi. Pîrûz Şâh ‘askerinden bir dilâver aña muḳâbil oldu. Ol dilâver istedi ki at depüp⁷ câzûnuñ üzerine varup câzû ol dilâverün atınun gözine üfürdü.⁸ Hemân dem atun gözine hayâl görünüp kendüyi yirden yire urdu. Ol dilâver mahmîz uragördi, atını yeñemedi. Âhir hicâbından ‘askerün arasına girüp bir köşede pinhân oldu. Bir yigit dağı çıkçı, anuñ dağı atına ol hayâl olup başın alup atıyla

¹ elin muhkem: ellerin P; ² bıraktı: urdu P; ³ şüretdür: hâldür P; ⁴ eline bir yılan ve akreb: yılan ve akreb eline P; ⁵ feryâd u figân belürdi: feryâd u väveylâ ḳopdı P; ⁶ yer yir: bir yire gelüp P; ⁷ istedi ki at depüp: meydâna at depüp istedi ki P; ⁸ üfürdü: bir nesne üfürdü P

çıktı, bir yaña gitdi. Bir dağı çıktı, ol dağı öyle oldı. Cemşid Şâh ‘askerinden kâhkağa avâzı dünyâyı tutdı. Ol dem Gülbâd pehlevânun ihtiyârı kalmayup istedi ki meydâna gire. Evvelâ esmâullâh-ı ‘izâm yazup atınun gerdenine bend itdi. Andan bismillâh diyüp câzûnun meydânına girdi. Câzû istedi ki sihr ile¹ bunuñ atını dağı ürküde.² Gördi, müyesser olmadı. Ol dem elinde olan mâr-ı siyâhı nîze gibi pehlevânun üzerine havâle iyledi.³ **(S125b)** Pehlevân dağı nîzesine bir tiğ-i sertiz urup iki pâre iyledi. Kaçan ki ol nîze iki pâre oldı, bir âteş çıkup pehlevânun üzerine düşdi. Pehlevân dağı atını bir cânibe dağı döndürüp câzû dağı ‘acabâ haşm yandı mı dirken Gülbâd atına mahmiz urup câzûnun yanına yanaşdı. Hemân dem miyân-ı bendine el şunup kolunuñ üzerine aldı ve mel‘ûmı götürüp ‘alem dibine getürdi. İstedı ki aluñ bağlañ diye bağıdı. Gördi ki elinde tûran adam degül⁴ bir siyâh köpekdür. Ol dem pehlevân gâyet hacl idüp ol kelbi götürüp yire urdı. Ol hâlde bir düten peydâ olup ol⁵ kelb-i siyâh nâ-büd oldı. Gülbâd dilâver gayretinden yine diledi ki meydâna vara.⁶ Pîrûzbaht eyitdi: Ciger-güşem benüm bunda⁷ boynumda bir levh vardur ki Süleymân nebiden biz yâdgârdur. Âşaf-ı ber-hayâ esmâ-i ilâhîye kazımışdur.⁸ Lâzımdur ki saña virem. Ümîddür ki sihir belâsından hâlâş olup Şehbâl Câzû’yı meydâna okıyup tiğ-i sertizle mel‘ûnun başın kesesin. Ol helâk olıcağ câzû ‘askeri şınup ceng ü âşüb-ı miñnetden hâlâş olavuz⁹ ve illâ çok zañmet¹⁰ çekerüz diyüp ol levh-i mübareki çıkarup Gülbâd’uñ boynına tağıdı. Gülbâd dağı şafâ-yı hâtır ile meydâna girüp: “Ey câzûlar, dîn-i mühmeller Cemşid Şâh’a mu‘âvenete geldüñüz. Ne tûrursuz, meydâna gelüñ görelüm siz de ne çenberden hâlâcsız” diyince degme câzû havf idüp varamayup Şehbâl’uñ Enfâs nâm başına berâber bir hâlîfesi meydâna girdi. Sihre başlayup efsûn okıyagördi. Ol levh-i mübarek berekâtında çäre idemedi. Lâkin Gülbâd dilâver gâyet kağımış idi. Eregelüp Enfâsa bir kılıç urdı ki iki pâre iyledi. Andan bir câzû dağı girdi. Anı dağı helâk iyledi. Bir dağı, bir dağı tâ yigirmi dört nefer câzû helâk itdükden şonra Gülbâd’uñ meydânına girer kimsesi kalmadı. Başı berâber hâlîfeleri hep Gülbâd’uñ¹¹ elinde helâk oldı. Âhîr Gülbâd yine muğâbil er dileyince Şehbâl’uñ büyük oğlı Kağtar gayrete gelüp sihr u efsûn tazeleyüp babası Şehbâl fermânıyla meydâna girdi. **(S126a)** Sihir kuvvetiyle altmış arşın kâmet çeküp Gülbâd’uñ üzerine havâle oldı. Gülbâd dilâver¹² endîşe kılmayup esmâ-i hüsnâyâ meşgûl olup hamle kıldı. Biraz müddet ceng ü cidâl idüp ‘âkıbet Kağtar dağı Gülbâd’uñ

¹ sihr ile: -P; ²ürküde: ürküde, sihr ede P; ³eyledi: kıldı P; ⁴elinde tûran adam degül: -P; ⁵ol kelbi götürüp vire urdı. Ol hâlde bir düten peydâ olup ol: -P; ⁶vara: gire P; ⁷bunda: -P; ⁸esmâ-i ilâhîye kazımışdur: esmâullâh kazdırmış P; ⁹ceng ü âşüb-ı miñnetden hâlâş olavuz: Cemşid Şâh dağı münhezim olur, ceng ü âşüb belâsından hâlâş oluruz P; ¹⁰zañmet: belâ P; ¹¹Gülbâd’uñ: Gülbâd P; ¹²dilâver:-P

elinde helāk oldu. Bu hâlde¹ Şehbâl'ün şabr u ârâmı kalmayup Gülbâd'ün meydânına girdi. Ammâ bir 'acib şekl-i mehîb ile girdi ki sihr kuvvetiyle kendüyi toksan eriş kıdd ü kâmetle gösterüp ve atını yidi başlu bir ejderhâ şekline koyup eline tâziyâne yirine bir mâr-ı siyâh alup Gülbâd'a berâber tırdı. Egerçi Şehbâl sâ'ir halka sihir kuvvetiyle boylı görünürdi. Lâkin levh-i mübârek berekâtında Gülbâd dilâvere yine kendü şeklinde görünürdi. Pes Şehbâl Câzû Gülbâd'ün üzerine elinde olan mâr-ı siyâhı pertâb itdi. Ol dağı halka halka bir müşgîn kemend olup istedi ki Gülbâd'a şarıla. Gülbâd² ismullâh okıyup üfürdi. Ol dem mâr-ı siyâh gâ'ib oldu. Ol dem Şehbâl Câzû eyitdi: "Yâ Gülbâd sen dağı câzû imişsin. Gel baña tâbi' ol, saña dağı sihr ta'lim ideyim. Başum berâber halîfem ol, dünyâyı senünle zabt edüp hüküm ü hükümet idelüm." Gülbâd eyitdi: "La'net saña ve sihr u efsûmîna ey mel'un. Ben esmâullâh okuram sihrün anuñla bâtıl iderüm. Gel sihre tevbe iyle baña tâbi' ol. Saña Pîrûzbaht'dan ne derseñ alıvereyin." Şehbâl muqayyed olmayup yine sihre başladı. Ol dem koynından bir taş çıkarup getürdi. Gülbâd'ün üzerine atdı. Gülbâd atıyla bir şişar-ı âhenin³ içinde maḥbûs kalıcağ levh-i mübârekde olan esmâyı okıyup üfürdi. Ol dağı nâ-bûd⁴ oldu. Şehbâl Câzû 'aciz olup gördi ki sihirde 'aciz ve çâre yok, at başın Cemşîd Şâh 'askerine toğruldu diledi ki kaçup⁵ Gülbâd'ün elinden cân kırtara. Hemân dem Gülbâd 'uqâb gibi ardından yetişüp yâ Allâh diyüp girîbânına el şandı. Bir kerre kuvvet iyleyüp ol la'îñ-i bî-dîn ü bed-âyîni kolu⁶ üzerine aldı. Atına mahmîz urup 'alem dibine Pîrûz Şâh önüne⁷ getürdi. Kaçan kim 'alem dibine geldi, Şehbâl'i elinden yire urdı. Ol dem yire düşdüğü gibi **(S126b)** bir taş pâresi oldu. Gülbâd atından inüp pehlevânlar ol taşuñ etrafın alup tırdılar. Pîrûz Şâh gâyetle ta'accüb idüp zîhî câzû ki bu maḥûle sihirler idüp ol dem Gülbâd şâha "buyur taşçılar gelsün bu taşuñ pâre pâre iylesünler" diyince birkaçı gelüp külünk havâle iylediler.⁸ Şehbâl korkusından kendü şekline girüp el kavuşdurup Pîrûz Şâh'ün önünde yüz yire sürdi. Pîrûz Şâh dağı buyurdi, Şehbâl'i muḥkem bend itdiler. Şebgird 'ayyârûñ çadırına ḥapse viridi. Andan soñra Gülbâd, pâdişâhum baña onbiñ nefer dilâver koş, 'adüya hücum idelüm, ele getüreceğ zamânıdur didi. Pîrûzbaht dağı emr idince onbiñ dilâver Gülbâd pehlevâna nâmzed kılnup ol dem Gülbâd pehlevân⁹ mânend-i şîr-i girân 'asker-i a'dâya hücum iyledi. Cemşîd Şâh dağı Şehbâl ele gelmemekle fetḥ u nuşratdan nâ-ümîd olup kaçmağa niyyet itmişidi. Kaçan ki Gülbâd hücum iyledi, ayruğ şabra dermânı olmayup bir yigrek kırsrağ binüp atı yegin olup

¹ Bu hâlde: Ol dem P; ²Gülbâd: -P; ³şişar-ı âhenin: âhenin şişar P; ⁴nâ-bûd: nâ-bûd u nâ-peydâ P; ⁵sihirde ... diledi ki kaçup: -P; ⁶kolu: kolınuñ P; ⁷Şâh önüne: Şâha P; ⁸bir kaçu gelüp külünk havâle iylediler: -P; ⁹pehlevân: -P

yanına düşdi. Bir sâ'atüñ içinde niçe tağlar beleñler aşdı. Çün 'asker-i a'dâ şâhlarımñ gitdügünü tıydılar, ol dem silâh-ı cengi döküp amân diyü çağrıışmağa başladılar. Ol deryâ gibi 'asker şınuş beş kişi bir yirde kalmadılar. Pîrûzbaht gelüp Cemşîd Şâh'uñ tahtını kılıçlayup üzerinde karar iyledi. Begler gelüp yolı yoluyla el öpdiler. Ol dem fermân olup Şebâl'i dîvâna getürdiler. Pîrûzbaht eyitdi: Gel sihre tâ'ib olup baña tâbi' ol.¹ Benüm başum için saña külli ri'âyet ideyin. Şebâl Câzû imtinâ' idüp sihrden tâ'ib olmağa rızâ virmeyüp lâkin size tâbi' olup bu günden sonra dostken dost düşmenüñüze düşmen olayın didi. Pîrûzbaht râzı olmayup sihrden fâriğ olmazsañ seni elbette helâk itmek muqarrerdür didi. 'Âkıbet Şebâl Câzû sihre tâ'ib oldı. Ol dem bendin aldılar, ağır hil'at giyürdiler. İrtesi icâzet virdiler, mekânına gitdi, vağanı cânibine 'azm itdi. Andan Pîrûzbaht tâbi' mes'ûdla manşûr u muzaffer yirinden kalkdı, **(S127a)** vatandaşan yaña sefer ve mesken-i me'lûfe devletle güzër iyledi. Rûzgârı mekânına vâsıl ve tahtgâhına sa'âdetle nâ'il oldı. Bu cânibden Cemşîd Şâh tahtgâhına gelüp feemmâ bâr u bangâh ve hazîne vü sipâh cümleten helâk u tebâh olmışıdı. Kaçan ki tahtında âsûde vü² günûde oldı, 'aklı³ başına gelüp îkâz fitne itdügüne nâdim oldı. Etrâfdan dağı 'âkil olanlar haţâ itdügünü iş'âr u izhâr iylediler. Ol dem Cemşîd Şâh fitneye bâ' iş olan vezîr-i pür-tezvîri getürdüp dîvânında boynın urdı. Ve Cemşîd Şâh Pîrûz Şâh'a bir 'öznâme yazup vâfir tuhuf u hedâyâ gönderdi. Ol ki bu fesâda bâ' iş olmışdur, cezâsın⁴ buldı. Bu bâbda günâhımız 'afv itseler bedi' ü ba'id olmaya diyüp muhkem 'özrlere diledi.⁵ Ve bir 'âkil ü dâna ve 'ârif ü binâ kimesneyi ilçi gönderdi. İnşâallâhu'r-raḥmân 'an karîbu'z-zamân iki yıllık ḥarâcı dağı re'âyâ vü berâyâdan cem' idüp göndermek muqarrerdür didi. Çün nâme Pîrûz Şâh'a vâsıl oldı, kalbine hezâr şafâ vü sürûr ḥâşıl oldı. Ol dem buyurdi: Mü'eyyed 'ahidnâme yazılup Cemşîd Şâh'a gönderdi. İki cânib niçe yıllar şafâ vü ittiḥâd üzre olup min ba'd mabeynlerine münâfık ḥulûl u duḥûl iylemege kâdir olmadı. Bir müddet bu cihân-ı fânide rûzgâr sürüp 'âkıbet anlar dağı bir gün 'âlem-i bâkiye intikâl ü irtiḥâl⁶ ve bu şîrîn ḥikâyet anlardan yâdgâr kaldı.

Faşl: Çün ḥikâyât-ı darb⁷ u ḥarb ve rivâyât-ı ta'n u darb dâ'imâ kıssa-perdâzlar dilinde mezkûr ve her yirde muqaddeme-i evlâ gibi ma'rûf u meşhûrdur. Ba'id degüldür ki qalem-dûzbân be ḥame-i seri'u'l-beyân vâdi-i digerde tek ü pû ve semt-i

¹ tâbi' ol: bi'ât iyle P; ²bu günden sonra ... âsûde vü: -P; ³aklı: bir miqdâr 'aklı P; ⁴cezâsın: cezâ ve sezâsın P; ⁵diledi: iyledi P; ⁶intikâl ü irtiḥâl: irtiḥâl ü intikâl iylediler P; ⁷darb: ceng P

âherde güft ü gû kılmaga sevķ olınuþ taraf-ı suħanda¹ bir gûne güzâriş ve bir dürlü nümâyiş daħı göstere. Nazm:²

Eger bâķi ҡalup bu ‘ömr-i fâni
Bulursam arħ-ı serkeşden amâni
Koyam taħrîr idüp bir özge nâme
Ki mişlin yazmaya bir daħı ħâme
Görüp tarzın ħilâf-ı vaz‘ -ı mu‘ tâd
Diye anı görenler âferin bâd

-53-*

Ĥikâyet: Yârân-ı ҡadîm ve dostân-ı ħamîmden biri (**S127b**) bir tariķla rivâyet ü ħikâyet iyler ki: Zamân-ı ҡadîmde memâlik-i maħmiye-i Oşmâniyye’den mahrûsa-i Kefe’de mütemekkin ü³ mutavaţţım bir merd-i ‘ayyâş u evbâş var idi ki aña Başmaķçı Ĥasan dirler idi. Her zamân evķât u ezmâni başmaķçılık ile⁴ güzêrân idüp ol tâ’ifenüñ güzide ve ġâyetle pesendîdelerinden olmaġla ħayli rûzgâr ulusu ve ħalk-ı cihânun yüzi şulusı geçerdî.⁵ Rûz u şeb kârî iş yirine ‘ayş u tarab olduġı sebebden olanca naķdini sehl zamânda ҡadeħe ҡoyup ur idüp ħ’âce iken müflis-i cihân ve meflük-ı devrân oldu. Nitekim dimişlerdir ve bu bâbda şekerler yemişlerdür, nazm.⁶

Şaķın meyl iyleme her dem hevâya
Seni taħrîk ider zîrâ belâya
İgen şarf itme naķdüñ ‘ayş u nûşa
Şular yetmez begüm bu mâcerâya

Neşr:⁷ ‘Āķıbet malı ҡalmayup ‘ırzı pâyemâl olduġı sebebden Kefe’de ıurmaġa mecâl olmayup anda ҡarâr iylemek muħâl oldu. Bir gün añsuzdan çıkup gitdi. Ėayrı yire varmaġı murâd idinmeyüp diyâr-ı Mışır’a ‘azm itdi. Günlerde bir gün Mışır’a varup dâħil ve ol ki arzusıydı, aña vâşıl oldu. Meger bu âhire-i Mışır’da Ĥân-ı Ĥalîl dirler bir ħân-ı bi-‘adîl var imiş. İstedî ki ol ħânda bir ħücre ıutup raħt-ı iķâmet biraġa. Ĥancısı “ħâlâ bunda ħâlî olda yokdur” diyü cevâb virdi. Başmaķçı daħı ħân-ı mezburda ħücre yokdur dedüklerine ҡâni‘ olmayup “beher-ħâl baña bunda bir ħücre buliverünüz,⁸ lâzımdur, bir ġarîbüz, şehrünüze geldük. Size lâyıķ budur ki bu bâbda ġarîb-nevâzlık ve

¹ taraf-ı suħanda: tarz-ı suħanda P; ²Nazm: Beyt P; ³mütemekkin ü: -P; ⁴başmaķçılık ile: başmaķçılıġla P; ⁵geçerdî: geçinürdi P; ⁶yemişlerdür, nazm: yemişler, beyt P; ⁷Neşr: -P; ⁸buliverünüz: bulivermek P
* Hikâye P nüshasının 93a-97b yaprakalı arasındaadır.

çâresâzlık iylesüz” diyüp hâncıya muhkem ikdâm u ibrâm iyledi. Âhîr hâncı eyitdi: “Bu hânda bir hâli köşede bir hücre vardur. hâlâ boşdur. Lâkin bir ‘acib iyle¹ hücredür, her içine giren adam elbette irtesi vefât itmek mukarrerdür. Anuñ için hücre yokdur diyü cevâb virdüm idi. Eger bu ‘aybı ile kabûl ve havf itmeyüp duhûl u hulûl iderseñ hâzır u müheyyâdur” didi. Başmaççı dañı mülâhaza itdi ki “ben bir müflis ü medyûnum ki yirümden iflâs ucından çıkdum, gıtdüm. Ölürsem dañı ğam degüldür. Böyle dirilikden hod ölmek² yegdür niçe olsa gerekdür gireyüm, göreyüm (S128a) bu sözüñ bir aşlı var mıdur, nihâyet hazz idemezsem yine çıkmak bâkîdür” diyüp hâncıya birkaç aqça kilid aqçası virdi.³ Ve esbâbını getürüp ol hücreye bismillâh diyüp evvelâ⁴ girdi ve silüp süpürdi. Andan ‘ale kadru’t-ıtağâ⁵ döseyüp raht-ı ikâmet şaldı. Qaçan ki gice oldı, bir miqdâr buhûr yaqdı.⁶ El yatduqda ‘acabâ ne zâhir ola⁷ diyüp bu fikirle yatmayup oturdu. Nişfu’l-leylde hemân hücrenün dîvârı ardından “varayın mı” diyü bir muvaħħiş şadâ geldi. Başmaççı cevâb virmeyüp kendü kârına muqayyed oldı. Nâ-gâh yine⁸ “varayın mı” diyü bir şadâ geldi. Mezbûr yine muqayyed olmayup⁹ üçünci def a¹⁰ yine “varayın mı” diyince Başmaççı’nuñ şabra dermânı kalmayup “varayın mı diyüp tıracağuña hemân eglenmeyüp¹¹ gel” diyü cevâb virdi. Nâ-gâh anı gördi ki qapudan berü sehî-kad, lâle-had şekker-leb ve sîb-ğabğab âhü-çeşm merrih-ğaşem bir nigâr-ı lâle-ruhsâr çıkageldi ve Başmaççı’ya bî-tekellüfâne¹² selâm virdi. Ol dañı havf u herâs itmeyüp ‘aleyk aldı ve ayağ üzere qalkup hürmet ü ‘izzet kıldı. Ol dem nigâr-ı perî-ruhsâr şadr-ı meclise gelüp oturdu ve perde-i hicâbı orta yirden götürdi. Hezâr luğfla muşâhabete başlayup didi ki: “Biz qavm-i cândan bir qabileyüz ki bu hânüñ ardında sâkin ve niçe müddetdür ki anda mütemekkinüz. Niçe zamândur ki bu hücreye giren benî âdemden bir qâbil-i hiğâb kimesne olsa anuñla bir müddet¹³ rüzgâr-ı zorkârda ‘ömür geçürsek diyü fâlib ü râğib oldum, bir kimesne bulımadum. Her kime varayın mı didüm ise cevâb virmeyüp havfından helâk oldı. Ben dañı

Cân câhil be-sıhhatî erzânî

deyüp muqayyed olmadum. Çün bu gice seni imtiğân itdüm, bi-ğamdi lillâhi te‘âlâ murâdumca¹⁴ buldum. Şimden gerü¹⁵ senüñle ölince yâr u qarîñ ve hem-râz u hem-nişîn olalum be-şârt ân ki sen dañı bî-vefâlık itmeyesin ve qarîğ-ı vefâyı koyup semt-i cefâya

¹ ‘acib iyle: ‘acibli P; ²hod ölmek: ölmek çok P; ³virdi: bahâ virdi P; ⁴evvelâ: -P; ⁵‘ale kadru’t-ıtağâ: soñra qâdir olduğı kadar P; ⁶yaqdı: yaqup hücrenün içini anuñla mu‘atğar kıldı P; ⁷yatduqda ‘acabâ ne zâhir ola: yatduqdan soñra ‘acabâ ne zâhir olur ki P; ⁸yine: -P; ⁹Mezbûr yine muqayyed olmayup: Yine başmaççı tınmayup tırdı P; ¹⁰def a: def a bir dañı P; ¹¹eglenmeyüp: eglenme P; ¹²bî-tekellüfâne: bî-tekellüf P; ¹³anda ... bir müddet: -S; ¹⁴murâdumca: râst murâdumca P; ¹⁵Şimden gerü: Şimden soñra P

gitmeyesin” dedi. Ol dem Başmağçı eyitdi: “Ey hūr-ı perī-zād ve ey naħl-i ser-sebz u şimşād sen ki benī ādem degül iken vefā vü insāniyyet üzre olup ādemlük idesin. Ben ādem iken niçün ādemlük itmeyem. Mādām ki cānum beden-i nā-tüvānumdadur, kulāde-i vefāni gerden-bend-i cān ve tavğ-ı zerrīn gibi dermiyān itmek muğarrerdür” diyince (S128b) iki cānibden ‘ahd ü peymān gılāz u şedādla¹ mü’ekked kıldı. Ol gice şabāħa dek ‘ayş u ‘işret ve zevğ u şöhet² iylediler. ‘Ale’ş-şabāħ ki ħorus-ı ‘arş-ı berīn şadā-yı nidā-yı güzīni mānend-ı mü’ezzinān-ı dīn gūş-ı ħurūşān rüy-ı zemīne erişdirdi. Nigārīn vedā³ idüp ħücreden gā’ib ü hārib oldı. Başmağçı sağ u selāmet mühimmātına ‘azīmet idicek eṭrāfında olan cīrān ta‘accüb-i firāvān iylediler. Ammā Başmağçı bir devlete vāşıl oldı ki ta‘bīr ü taḫrīr olınmaz. Her gün aħşam olsa nigārīn ħücreye gelse diyü muntazır u müterağğıb ṭururđ. Her gice şabāħa dek nigāruñ gāħ cām-ı la‘l-i lebinini nūş ve gāħ miyān-ı bārikini der-āgūş iderdi. Gündüzler gāħ kendü kār u deminde giceler nigār ile āleminde olup bir gice ‘ayş u şafādan ħālī olmazdı. Bu üslūbla³ niçe müddet geçinüp Ĥān-ı Ĥālīlde nigār ile ‘işrete meşğül oldı. Bu cānibde kendüde⁴ olan evlād u aḡaribi Başmağçı’nuñ Mışır’da mütemekkin olduğın işidüp niçe def’a adam gönderdi, gelmedi. Evlādından fāriğ olup nigārdan fāriğ gelmedi.⁵ Rāvī eydür: Mışır’da bir ‘ādet-i ‘acībe ve şan‘at-ı gāribe vardur ki: Evlād-ı ‘arabdan ba‘zı aħcārdan mürekkeb bir düdük peydā iylemişler⁶ ve eline bir kıll torba almışdur. Şoğaklar arasında “yılanuñ bulıvireyüm” diyü gezüp nidā iyer. İttifağ bir kişinuñ evünde üç dört günden berü bir yılan görünmiş olsa ol kişi mezbūr ‘arabı da‘vet ider. ‘Arabdur, gelüp düdüğü eline alur ol yılan görinen delüğe muğābil ṭutup çalar. Bu düdükden bir āvāz-ı ħazīn ve şadā-yı gāribe peydā olur. Çaçan ki bu şadā yılanuñ kulağına erişe mestānevār bī-iħtiyār kendüyi ol delükden aşığa atar, aşıla kararı⁷ kalmaz. ‘Arab fi’l-ħāl ṭutar ve⁸ torbanuñ içine şalar. Bu üslüb üzre her gün niçe yılan çıkarup birkaç aqça kār ider. Ehl-i Mışır ile mu‘āmele kıllup bu sebeble külli bāzār ider. Meger bir gün ittifağ Başmağçı nigār-ı perī-ruħşār ile oturup muşāħabet ve münāsebet iyelerken zıkr olınan ‘arablardan biri Ĥān-ı Ĥālīl öñünden geçüp “yılanuñ bulayın”⁹ diyü nidā ider. Ol dem (S129a) nigār-ı gül-ruħşār Başmağçı’ya ħiṭāb idüp¹⁰ “acabā bu ‘arabuñ¹¹ düdüğünde ne ħālet vardur ki işiden¹² yılan bī-iħtiyār olup kendüyi götürüp üzerine atar. Bu kışşanuñ aşılmı bilmek gāyetle murādum ve çok zamāndur ki mağşūd u fū’ādumdur. İmdi sen var ‘arabı getür,

¹ şedādla: şedād imānla P; ² şöhet: şafā P; ³ üslūbla. Üslüb üzerine P; ⁴ kendüde: Kefe’de P; ⁵ fāriğ olup nigārdan fāriğ gelmedi: ferāğat kıldı ammā nigārdan fāriğ kılmadı. Ammā P; ⁶ eylemişler: olmuşdur P; ⁷ kararı: şabr u karar P; ⁸ Arab fi’l-ħāl ṭutar ve: ‘Arab daħı ṭutup P; ⁹ bulayın: bulıvireyin P; ¹⁰ idüp: itdi P; ¹¹ arabuñ: arablaruñ P; ¹² işiden: -P

fülân delükde yılan gördüm, baña çıkarıver de. Ben dağı bir yılan şekline girüp ol delüğe gireyin. ‘Arab gelsün, düdüğüni çalsun, görelüm niçe olur. Eger şöyle ki ben de bî-ihtiyâr olup üzerine atılırsam birkaç aqça virüp beni ‘arabuñ elinden alasin, kırtarasın” didi. Başmağçı nigârı bundan¹ men‘ idegördi, olmadı. Zîrâ kazâ vü kaderüñ iktizâsı bu idi ki nigâra bu cihetden fütür ‘arız olup mâbeynlerinde sebab-i iftirâk ve dâ‘i-i ihtirâk ola.² Aña binâen nigâr elbette taraf-ı hilâfî ihtiyâr iyledi.³ Hemân dem silkinüp bir alaca yılandık olup ol delüğüñ içine girdi. Başmağçı dağı çıkup ‘arabı içerü getürdi ve “fülân delükde bir alaca yılan gördüm” diyü söyledi. ‘Arab dağı delüğüñ ağızına varup düdüğü bir kerre çaldı, yılan çıkmadı. İki def‘a çaldı, eşer zâhir olmadı. Andan ‘arab, “bu delükde yılan yokdur, yalân söylersin” diyü Başmağçı’ya nizâ‘ vü cidâle başladı. Âhir üçüncü def‘ada var kuvveti bāzūya getürüp bir dağı çaldı. Anı gördiler ki alaca yılandık bî-ihtiyâr getürdi, kendüyi ‘arabuñ üzerine atdı. ‘Arabdur, yılanı kırvadı,⁴ tıtdı. Bir çatal demür ile aldı, torbaya şaldı. Andan istedi ki alup yürüyivere. Ol dem Başmağçı’ çıkarup ‘araba birkaç aqça virdi ve yılanı elinden alup ol delüğe yine kıoyıvirdi. “Ğaraz seni imtihân idi. Yoğsa bizüm yılandığumuz müzî yılan degüldür, ev yılandığudur” didi. ‘Arab dağı ta‘accüb idüp aldı⁵ yürüyivirdi. Sehl zamânda nigâr yine evvelki şekline girüp geldi, yirine oturdı. Lâkin ğayetle mużtaribü’l-hâl u âşufte-bâl ve âhüvâne gözleri gibi nâ-tüvân u bî-mecâl olmuş. Güftäre⁶ gelüp didi ki: “Ey yâr-ı haķikat-güzer eger bu każiyye-i nâ-marziyyeyi kendü gözümle görmesem **(S129b)** haķkan ki i‘timâd iylemek muħâl ve mağz-ı ebr-i bātıl ğayâl idi. Bilmezem ne şadâ-yı dildüz ve ne âvâze-i tarabsâz u cānsüzdur ki ikiye⁷ taħammül idüp şabr⁸ ve şabırla cān-ı nâ-tüvānuma cebr iyledüm. Üçüncü def‘ada şabr iylemege dermân u taħammül kıılmağa çäre vü imkân olmayup kendümi pür-teb ü táb getürdüm, üzerine pertâb itdüm. Ğattâ meyānum ğāyetle bārik olmağın ol çarbla şikest oldu. Muħkem ıztırābum vardur, bilmiş olasin. Zîrâ biz kağı şekille ki müteşekkil olavuz, elbette ol şeklüñ evşāfiyla muttaşif olmağ muķarrer ü muħaķķağdur. İmdi mār mārū’l-evşāfuñ beli sehl bahâne ile şikest olduğı bā‘ışden benüm dağı meyānum şikest ve kađr-i bülendüm sāye-şifat ğāke pest olmuşdur. Elbette bu maraz beni helāk ve ‘aķıbet hem-pehlü-yi ğāk ider. N’iyleyelüm emr Allāhuñdur” diyüp ağlamağa başladı.⁹ Başmağçı dağı āh u feryād ve nāle-i bî-dāda başladı.¹⁰ “Acabā bu derde bir dermân yok mıdur, kağm-i cān¹¹ bīmāra timār iylemege imkân u mecâl muħâl midür?” diyince

¹ bundan: bu kıışadan P; ²ola: vāķi‘ ola P; ³eyledi: itdi P; ⁴kırvadı: kıavradı P; ⁵aldı: alup P; ⁶Güftäre: Nāle vü āhla güftäre P; ⁷ikiye: iki def‘a P; ⁸şabr: muħkem şabr P; ⁹N’iyleyelüm emr Allāhuñdur deyüp ağlamağa başladı: didi P; ¹⁰başladı: başlayup P; ¹¹kağm-i cān: -P

nigârîñ eyitdi: “Belî bu derde devâ mümkün degül. Müte‘ assir belki maqdûr-ı beşer degül müte‘ azzirdür. Baña sâki-i devr-i rûz-ı ezel peymâne-i eceli bu yüzden şunmuşdur. Lâkin seni dağı akrabâ vü müte‘ allikât sağ komayup bu herif-i mezmûm mânend-i bûm-ı şûm-ı mişûm ancak bunu öldürmek gerekdür diyüp seni helâk ve tîğ-i bî-dirîğle sîneçâk itmek muqarrerdür. Benüm vefâtumdan şoñra sen bir an bu hücreden turmayup çıkmak gereksin ki anlar seni mādām ki¹ bunda göreler sağ komazlar” dedükde Başmağçı miskîn feryād ü eninle “Hağ te‘âlâ hazretleri baña senüñ vefātuñ günini göstermeye. Feemmâ çün ki bu dâhiye zuhûra gele, ben neden bileyin ki bu hücrede karar itmeyüp firâr idem”² diyince nigâr eyitdi: “Ol delük ki ben kendümi anuñ içine³ atmışdum. Her seher varup kulağünü ol mekâna tutasın. Kaçan ki⁴ şadâ-yı vâveylâ vü mâtem göklere peyveste ola, bilesin ki akrabâmuzdur,⁵ mâtemüm iderler. Hemân ol sâ‘ at çıkup gidesin.⁶ Beyt:

Ben ‘adem milkine itdüm sefer

Sen de kıl bir menzile dağı güzer

zinhâr-be-zinhâr bir an dağı bunda karar itmeyesin. ‘Âkıbet çün (S130a) her vişâlün âhiri hicrândur,⁷ seni Allâha ısmarladum. Benüm rûhımı du‘âdan unutmayasın” diyüp gâ‘ib oldı. Başmağçı derdmend dil-teng ü mestmend kaldı. Birkaç gün ol delüğe kulağın tutup nigârüñ hâli ne mertebeye vara diyü muğtarib u mütehayyir idi. Bir seher yine delüğe kulağ urdı. Görse ki feryād u âh ve şadâ-yı vâveylâ dünyâyı tutmuş. Hemân dem Başmağçı’nuñ cân başına şıçrayup çıkdı⁸ gitdi. Tâ yine vağan-ı aşlîsi olan Kefe’ye⁹ ‘azm itdi. Günlerde bir gün Kefe’ye dâhil ve ehl u ‘iyâline vâsıl oldı. Bundan evvel niçe kerre Mısır’a adamlar gönderdiler, gelmemiş iken añsuzdan çıkageldüğünü ta‘accüb itdiler. Giderek bir gün münâsebetle başına gelen Başmağçı diyüp kışşayı¹⁰ hikâyet iyledi. Yârân müte‘ accib oldılar. Başmağçı dağı birkaç yıl ehl ü ‘iyâliyle ‘ömür sürüp ‘âkıbet bir gün ol dağı intikâl idüp bu fesâne-i rengin andan yâdgâr kaldı.

—54—*

Hikâyet: Mağrûsa-i Brusa’da merhûm Sultân Murâd Hân-ı Gâzi ‘aleyhi’r-rahmetehü ve ‘r-rıdvân câmi‘-i şerîfinde mü‘ezzîn olan Qadrî nâm kimesne bu hağîr-i

¹ mādām ki: -P; ² karar itmeyüp: eglenmeyüp kararı firâra tebdîl ve hücreyi bir âher mekâna tahvîl idem didi P; ³ kendümi anuñ içine: andan kendümi P; ⁴ varup kulağünü ol mekâna tutasın. Kaçan ki: varasın, kulağünü urup dînleyesin. Kaçan ki bir seher P; ⁵ akrabâmuzdur: akrabâ vü ta‘allukâtur P; ⁶ çıkup gidesin: eglenmeyüp çıkagidesin didi P; ⁷ hicrândur: hicrândur, ve her hayātuñ âhiri hemândur P; ⁸ çıkdı: hücreden çıkdı P; ⁹ Kefe’ye: diyâr-ı Kefe’ye P; ¹⁰ kışşayı: kažiyyeyi P

* Bu hikâye sadece P nüshasının 96b-98a yaprakları arasında bulunmaktadır.

keşirü't-taşıre böyle rivâyet ider ki: Dâru's-salţanatü's-seniyye-i maħmiye-i  ostantiniyye'de Oruą Begzâde dimekle ma' rûf bir şâhib-i devletüñ ferzend-i hoşmendi olan İbrâhim Ćelebi nâm kimesne ile bir gün bir dîvâneye râst geldükde mecnûn olmuş ancak bir zamânda daħı baña bir tarîķla cünûn 'arız olmuşdı diyüp bu takrîble böyle hikâyet itdi ki: İttifâķ kadîmü'l-eyyâmde tâzelügüm zamânında henüz civân-ı lâle-ħad serv-ķad iken maħalle-i mezbûri cîrânımızda olan bir kâtibüñ kızını sevdüm. Kâtib daħı şâhib-i mâl ü menâl ve mâlik-i câh u celâl bir kimesne idi. Mezbûr kızla mülâkâta ve tenhâda ba' zı hâlâta ķudretimüz yoąıdı. Ancak gâhî pencereden baķışduķda ve gâhî bir fırsat bulup ķapu önünde bir sehl zamân söyleşürdük. Gitudükķe 'aşķımız ziyâde olup 'aşık-ı zâr bî-şabr u bî-ķarâr olmuşdum. Bir gice kendü ħânemde ve künc-i kâşânemde câmeħ'âbumda yaturken bir kimesne yatur gibi ħayâl oldu.  alkdum, baķdum kimse yok. İrtesi gice yine uyandum, yanumda bir kimesne yatur gibi oldu.  alkdum, baķdum yine kimse görünmedi. Lâkin üçüncü gice yaturken uyandum, kendümi bir nigâruñ ķucaąında buldum. Ay daħı aydın idi.  ınmayup zarâfetle muħkem tutdum, ķavradum. Anı gördüm ki bir ħande şadâsı geldi. Baķdum, gördüm ol muħabbet itdügüm kızdur. didi ki: "Ta' accüb muħkem ķavraduñ. Bu zamânda senüñ ķoynuña giren senden kaçır mı?" Ben daħı yüzüm andan yaña döndürüp baķdum gördüm, ol muħabbet itdügüm kız. Ćâyet-i ħayretümden gelmesi ne tarîķla olduąın şormayup "sulţânım siz misiz?" didüm. Belî didi, benem.  oąup şafâsına meşąül oldum. Bir zamândan uyąu almış, uyandum. Yine yanumda bulmadum, gitmiş. İrtesi gice yine ķoynumda ħâzır buldum. Yine şormadum ki niąe gelir. Yine ħ'âba varduķda gitmiş. Üçüncü gün ķapu yanında ol kıızı görüp "a benüm sulţânım iki üç gicedür gelürsin, evden gice içinde niąe  ıkabilürsin" didüm. Ol kıız eyitdi: "Dîvâne misin yoħsa ben gice ile degül gündüz bile taşra  ıkamazdun, ben saña niąe varabilürem. Vallâhu'l-'azîm benüm bundan aşla ħaberüm yokdur. Ammâ yazık saña cin ulaşmış, kendüñe bir dermân iyle" didi. Ben daħı ol sâ' at mülâħaza iyledüm. Fi'l-vâķi' kızuñ gelmesi muħâl idügünü bildüm ve bu ħâdişeyi iden cindür añladum. Pes irtesi gice yine yatdum, uyandum yine kıız şekline añı ķoynumda buldum. Muşâħabet iderek bu ķazıyyeyi añdum. Ol dem eyitdi ki "sözün toąrusı budur ki ben pâdişâhuñ kıızıyım. Seni gördüm, ma' şüķañ şeklinde geldüm, görindüm. Ammâ bilmiş ol ki şimden şoñra ben seni ķomazam, her zamân gelürüm. Ve şöyle ki ol kıza ya ąayrıya nazır idesin, seni helâk iderüm." Ben eyitdüm: "Daħı latîf ben de seni sevdüm. Şimden şoñra dünyâda olur mı ki bir ąayrı nigâra meyl itdüm, aşla ol cihetden elem çekme" didüm. Andan baña vâfir yemînler virdi. Biraz yatup cimâ' iyledüm. Andan

ğâ'ib oldu. Ba' de her zamân baña gelüp gitmege başladı. Ben dağı öğrendüm, iki üç yıl şafâyıla geçindük. Ammâ 'aqlum bir 'acib oldu, dīvāneye döndüm. Üç yıldan şoñra elem virmege başladı. Gāhī bir yüksek yirden kendüyi getürür atar ve baña dağı sen de ardumca atıl, ben seni tutaram dir. Ben dağı kendümi atmak isterüm, yanumda adam bulunur, kıomazlar tutarlar. Giderek mecnūn oldum. 'Aqlum dībelük muhtel oldu. Bir gün uyumazdan bir deriñ şu kıuyusu var. Nigār anuñ içine kendüyi atdı ve baña sen dağı atıl diyüp işāret itdi. Ben dağı istedüm ki kendümi atam. Adamlarum tutdılar, kıomadılar. Āhīr aḥvālüm tıyuldı, aḳrabā baña ilāc aramağa meşğūl oldılar. Bir gün bir mu'azzim bulup getürdiler. Da'vet idüp manḳal ile kömür getürüp āteş yakdı ve kâğıddan bir şūreti kesüp okuyup ol āteşe bıraḳdı. Üç def'a yanmayup yine taşra bıraḳdılar. Āhīr dördüncide tutıldı, yandı. Muştuluḳ şimden şoñra kıurtulduñ diyü ḥaber virüp ve ba' zı 'azā'im ü tılsımāt yazıvirdi. Anı dağı getünürdüm. Fi'l-vāḳi' min ba' d bir dağı görmedüm, bi'l-küllıye ḥalāş oldum. Şoñra yap yap 'aqlum başuma geldi diyü rivāyet ıyledi. Bu kıışsanuñ aşla şıḥḥatinde iştibāh yokdur, şöyle ma'lūm ola.

-55-*

Hikāyet: Nağme-sencān-ı gülşen-i rivāyet ve naḥl-bendān-ı büstān-ı hikāyet bu vechile naḳl iderler ki: zamān-ı evvelde bir esirci var idi ki rüz u şeb kārı oğlan alup şatmaḳ ve itdügi fā'ideyi dağı re'sū'l-māle kıatmaḳ idi. Ğulāmān-ı ğılmān-şūret kıismından bir kān-ı melāḥat bulsa varup şatun alurdı ve ḥ'ācelere 'arz idüp vāfir fā'idelerin almağla kıudret ü kıuvvet bulurdı. Bir gün yine ğulām-ı māh-sīmā vü pür-ḥüb-rüy zībānuñ ḥaberin alup n'iylerse ıyledi, naḳd-i cānı dermiyān idüp efendisinden şatun aldı.¹ Birḳaç gündən şoñra kendü şehrine getürüp münāsib ağdıye virmekle terbīt ve libās u esbābın düzeldüp bezl-i himmet itdi. Oğlandur, birḳaç gün içinde ıyle güzellendi ki her gün āsitānesin pervānevār 'uşşāḳ-ı müştāḳ toluşup her biri nāle-ginān sīne-zenān bu beyitle ğuyān olurdu ki beyt:

Seni Yūsufıa güzelliḳde şorarlarsa baña

Yūsufı görmedüm² ammā seni ra' nā bilürin

ve bi'l-cümle gitdüḳçe ḥüsni füzūn ve gündən ğüne bir iken on oldu. Bir gün sūret-i leṭāfetinde ol māh-ruḥsārı Yūsufvār bey' min yezīd idüp 'arz-ı bāzār ıyledi. Bāzār içini

* Hikāye P nüshasının 98a-100b yaprakları arasındadır.

¹ naḳd-i cānı dermiyān idüp efendisinden şatun aldı: -P; ²görmedüm: bilmezın P

dellâl elinde devrân¹ iderken nâ-gâh (S130b) bir merd-i fâ'ik ki ol ğulâma 'âşık ve 'aşkıında pâkbâz u şâdık imiş. Hıfıyyen oĝlanuñ yanına geldi ve cebini yoklayup içine kendü eliyle otuz 'aded sikke-i hasene şaldı. Civân daħı aşla anuñla muķayyed olmadı. Kimdür ve bundan murâdı nedür herĝiz şormadı.² Çün ħ'âceĝân-ı şehir u diyâr virdükleri dinâr-ı³ kâmilü'l-'ayâr tamâm bahâsı⁴ degül idi, efendisi ğulamı şatmayup yine evine gelüp ĝitdi. Ve ol ĝün ol herifüñ kendü ile olam mu'âmelesini ħ'âcesine naķl itdi. ħ'âcesi daħı ta'accüb itdi. 'Acabâ ol kimesnenüñ bundan murâdı ve ħulâşa-i amâni-i fevâ'idi ne iki diyüp müteħayyir ĝaldı. Gelecek hafta yine 'arz-ı bâzâr kıldı. Ol kimesne yine gelüp ğulamuñ cebine otuz sikke filoriyi şaldı ve sür'atle ĝeçüp⁵ yürüyivirdi. ħ'âce ol ĝün daħı ğulamuñ bahâsın bulmadı. Ğulam eve geldükçe ħuşuş-ı ma'hûdı yine ħ'âcesine diyüvirdi.⁶ Gelecek hafta yine bâzâra 'arz itdükde şaħş-ı mezbûr yine vaz'-ı ma'hûdı iyledi. Dördünci def'ada hem bu vechile kıldı.⁷ Âħir esirci böyle mülâħaza iyledi ki: Ol kimesne meccânen bi'd-def'ât bize⁸ bu ĝadar filori virdi, muķarrer civâna⁹ 'âşıkdur. Belki bende-i şâdıkdur. Baña daħı münâsib belki farz u vâcibdür¹⁰ ki bir gice ğulamı aña iletem ve emânet tariķıyla evine koyup gidem. Hele bâri ol bi-çâre vü âvâre bir gice vâşıl ola, alıvere sînesini sîne-i mecrûhına şara. Biz de anuñ ħaķķını ödemiş olavuz bir pâre. Ķaçan ki bu mülâħazayı itdi, bir aħşam ol merd-i tamâmuñ evini şorup bildi ve oĝlanuñ elin eline alup ĝapusını daķ iyledi. Şâħib-ı ħâne çıķduĝı¹¹ ĝibi 'izzet ile selâm virdi. Ol daħı 'aleyk aldı. Ķaçan ki civânuñ yüzine nazar kıldı, *lâ ħavle velâ kuvvete illâ billâh** diyüp başın aşaa ĝaldı. ħ'âce eyitdi ki: "Ey merd-i 'arif âĝâh u vâķıf ol ki bu ğulamdan ötürü baña erbâb-ı ĝudret ü kuvvet 'adâvet idüp ĝaşd-ı 'azâmet¹² itmişdür. İşitdüm ki bu gice başup¹³ ğulam-ı memlûĝı cebren ve ĝahren almak isterler imiş. Lâzım oldu ki bu ğulamı bu gice emânet tariķıyla¹⁴ benden ĝabûl idüp şabâħa dek şaķla. Şabâħın (S131a) yine ben gelüp aluram¹⁵ giderüm" didi. 'Âşık miskîn daħı hezâr âh u enîn ile "n'ola ĝabûl itdük. Lâkin 'ale-ş-şabâħ eglenmeyüp gele alasın" diyüp civânı içeri aldı, kendü ħ'âcesine vedâ' idüp ĝapusın berkitdi. ħ'âce-i ğulam daħı yalıñuz evine gelüp ol gice ħâṭıra ile uyımadı. Çün ki

¹ devrân: devr P; ²herĝiz şormadı: her kim şorup bilmedi P; ³dinâr: dirhem ü dinâr P; ⁴bahâsı: bahâ P; ⁵sür'atle ĝeçüp: 'acele ile ĝeçdi P; ⁶geldükçe ħuşuş-ı ma'hûdı yine ħ'âcesine deyüvirdi: geldükde ħ'âcesine ħuşuşı ħikâyet iyledi P; ⁷'arz itdükde ... vechile kıldı: itdi, üslûb-ı şâbıķa üzre merd-i 'âşık yolu âvâre ṭurdi. Filori-i ma'hûdı yine virdi. Dördüncü def'a bu sûret hem nümâyân oldu P; ⁸meccânen bi'd-def'ât bize: bize bi'd-def'ât meccânen P; ⁹muķarrer civâna: zâhir budur ki ğulâma P; ¹⁰vâcibdür: vâcib olan oldur P; ¹¹çıķduĝı: taşra çıķduĝı P; ¹²ĝaşd-ı 'azâmet: 'azâmet ĝaşd P; ¹³başup: evüm başup P; ¹⁴emânet tariķıyla: emânet koyam. Çün cüst ü cü itdüm, senden emîn ve şâdık bir kimesne bulmadum. Allâhu te'âlâ bu gice bu ğulamı emânet P; ¹⁵gelüp aluram: gelürüm alur P

* "Allah izin vermedikçe hiç kimse hareket bile edemez"

nısfu'l-leyl oldu, anı gördi ki bir kimesne havlusı kapusın muhkem 'acele ile daqq ider. Kimsin diyü kapuya vardı, aç kapuyu benin diyü gulâm taşradan 'acele itdi. Ol dem kapuyu açdı gördi ki gulâmuñ cemî' endâmı lerzede, havfindan gözleri büyük büyük olmuş,¹ bir 'acib hâletde ki ta' bîr olunmaz. H'âce şaşırup "bre n'olduñ saña bir âfet mi yetişdi yoksa" didi. Civân "yok âfet degül ammâ 'acibden 'acib² bir kıssa-i ağreb vâki' oldu" didi. Aşlını şorınca civân eyitdi: "Çün ki sen gitdün ol kimesne benüm elüm eline aldı, evi içinde bir yircegiz döşemiş, anuñ üzerine oturtdı. Andan öñüme qadince³ ta'am getürdi, edeble yedük, şükryn didük. Andan huşu' ü huzü' la aḥşam namâzın kılduk.⁴ Yatsuya dek benümle ehlullâh kelimâtın iyledi. Ba' de yatsu ezânı okındı, anı daḥı kıldı. Andan soñra baña pakça esbâblarından yataḥ idivirdi, yatdum. Kendüsi başum ucına geçüp oturtdı ve iki dizi üzerine gelüp ḥüsnüme⁵ nâzır oldu. Gâh mihr-i ruḥsârımuñ leṭâfetini gâh la' l-i âbdârımuñ tarâvetini gâh sine-i bî-kînemiñ ra' nâluḡını⁶ gâh ḡonçe dehânımuñ zîbâluḡını te'emmül vechiyle müṭâla'a ve tefekkür ṭariḡıyla müşâhede iyledi. Ba' zı evkât efkâra düşüp bu eṣnâda şehâdet barmaḡını uzadurtdı ve ruḥsârım üzre koyup "ne zîbâ ruḥdur bu ruḥ-ı ferḥ ve ne ra' nâdur bu la' l-i şekker bâsiḥ ve bi'l-cümle bu ḥüsn ve anuñ aṣla kuşûrı ve vechen mine'l-vücüh noḡşân ve fütûrı yokdur. Lâkin ne yaramazdur benüm ḥâtıruma gelen evzâ'-ı kabîḥe ki hem civânı bî-ḥuzûr⁷ ve hem 'abdi ḡurbet-i mevlâsından dūr ider" derdi. Üç dört kerre bu üslûb üzre şehâdet barmaḡını uzatdı ve didigüm sözleri tekrâr itdi. Bir sehl zamândan ḥâmûş olup ayruḡ şadâ gelmedi. 'Acabâ n'oldı diyü⁸ (S131b) eline yapışdum ki qaldıram ve biraz vefâ iyleyem. Gördüm ki sefer-i bâḡ-ı cinân⁹ itmiş. Çün ki anı gördüm, bî-iḥtiyâr¹⁰ ḡâyet ḥavf idüp hemân dem ol ḥânedan taşra çıḡup gitdüm. Tâ bu cânibe dek 'acele ile cân atdum. Esîrci ol dem¹¹ merḥûm merḡûme teraḥḥum idüp ḥadden ziyâde acıdı, ağladı ve gulâmına şordı ki "hiç saña filori virdüğünden murâdı nedür ḥaber alduñ mı ve ne maḡşûd fevâ'idi ol bezl u işârdan n'idüğünü bildüñ mi?" Eyitdüm¹² ki: "Belî varduḡum zamânda anı şordum." Eyitdi¹³ ki: "Çün sen şâhid-i zîbâyı evvel nazâr bâzârda gezerken gördüm. Hezâr dil ü cânla 'aşıḡ-ı şâdıkuñ oldum. Biraz¹⁴ filorilerüm var idi. İstedüm ki anları virüp seni alam ve murâd-ı dil ü cânâ vâşıl olam. İttifâḡ senüñ kıymetüñ iz' âf-ı muzâ' af ziyâdeye çıḡup ben almak iḡtimâli ber-ṭaraf oldu. Ol cihetden

¹ olmuş: -P; ²yok âfet degül ammâ 'acibden 'acib: ḥayır âfet âriz olmadı. Feemmâ 'acibden P; ³qadince: ḡudreti olduḡı qadar P; ⁴kılduk: kıldı. Ba' de P; ⁵ḥüsnüme: -P; ⁶ra' nâluḡını: zîbâluḡını P; ⁷bî-ḥuzûr: bî-ḥuzûr ider P; ⁸deyü: deyü ḡalḡdum P; ⁹ve biraz vefâ iyleyem. Gördüm ki: ve döşegüme getürem. Ol gice derdmende bir miḡdâr vefâ iyleyem. Anı gördüm ki bî-çâre ol şevḡla rûḡını teslîm ḡılmış, cisminde ḥayât-ı müste'ârandan eṣer ḡalmamış. Cihân-ı fâniden göz yumup 'azm-i ḡülzâr-ı cinân ve P; ¹⁰bî-iḥtiyâr: -P; ¹¹Esîrci ol dem: Ol dem esîrci P; ¹²Eyitdüm: Eyitdi ki P; ¹³Eyitdi: didi P; ¹⁴Biraz: Bir miḡdâr P

tamām nā-ümīd oldum. Bunu mülāḥaḫa itdüm ki hele benüm mālīk olduğumu *el-‘abdū ve mā ‘aleyhi kāne li-mevlāhu** mefhümü muḳtezāsınca yoluña işār u nişār itdüm. Bir uğurdan virmegi daḫı münāsib görmedüm ki ol bahāne ile seni bir iki kerre görmek her cihetle evlā vü uḫrādur, birḫaç bölük iyledüm, her bāzāre geldükçe ol bahāne ile gelüp cemāl-i bā-kemālūni seyr iderdüm. Aşla bundan ğayrı¹ murādum yoḫdur” didi. Aña daḫı muḫkem ta‘accüb idüp rūḫ-ı pür-fütūḫına vāfir du‘ālar itdüm.²

-56-*

Hikāyet: Rāviyān-ı rivāyet-pīşe ve ḫākiyān-ı ḫikāyet-endīşe bu sürüdle nağmeserā ve bu vürüdle³ cilve-nümā olmışlardır ki: Ḳadīmü’l-eyyāmda Teb‘-i Yemānī evlādından bir pādişāh-ı şāḫib-i sa‘ādet var idi ki rāyet ü şevketine ğāyet ve vüs‘at-i sürütına nihāyet yoğıdı. Lākin bir ferzend-i hoşmende mālīk olmadığı sebebden vālih u mestmend idi. Her zamānda cenāb-ı vāḫibü’l-āmāl ve müyessirü’n-nevval ḫazretlerine dest-i du‘āyı küşāde ve dehān-ı tazarru‘u āmāde itmekden bir laḫza ḫāli vü ‘āṭıl olmazdı. İttifāḫ bir gün bir dervīş geḫüp giderken pādişāḫuñ ḫātırına geldi ki “bu dervīş bu tāb u tevānla müsemānları cerr idüp şıḫlet vireceğine **(S132a)** eli ayağı sağ, niçün işlemez ola?” Hemān dem dervīş başını ḫaldırıp⁴ “ey pādişāḫ ğıybet ve mesāvi eyü nesne degüldür. Tevbe vü istiğfāra meşğül ol diyince⁵ cum‘a gicesidür. Fülān cāriyeñle cem‘ ol. Allāhūn emriyle ḫāmil olur” diyüp geḫdi⁶ yürüyivirdi. Pādişāḫ-ı ‘ālicāḫ fikrine nādım olup istedi ki ol dervīşe ri‘āyet ide. Arayup bulamadılar. Pes pādişāḫ-ı Cemcāḫ günāḫlarına tevbe iyleyüp ol gice ol cāriye ile cem‘ oldu. Allāhu te‘ālānuñ emr-i şerīfiyle⁷ birḫaç günden soñra eşer-i ḫaml⁸ zāḫir olup toḫuz aydan soñra bir oğlan toğurdu ki bedr-i aya ya toğ ya toğdum der idi. Gözi ötlü ṭatlu südlü dāyeler terbiye itdiler. Oḫımaḫ maḫalline varduḫda ḫāceye virüp oḫutdılar. Ba‘de oḫ atmaḫ ve yay çekmek ve ḫılıç şalmaḫ ve ḫaşma varmaḫ fenlerini taḫşīl ü tekmiḫ iyledi. Egerçi her hūnerde nazīri yoğ idi, lākin şayd u şikāra meyli cümleden ziyāde idi. Ḥattā⁹ niçe def a erkān-ı devlet pend ü va‘z¹⁰ iderlerdi, bu bābda¹¹ kārlar olmazdı. İttifāḫ yine bir gün şikāra gitdi. Ol gice şaydgāḫda ḫarār idüp evlerine gelmedi. İrtesi ‘ale’ş-şabāḫ ḫalḫup

* “Köle ve kölenin üzerinde olan herşey onun efendisininidir”

¹ ile gelüp cemāl-i bā-kemālūni seyr iderdüm. Aşla bundan ğayrı: yanuña murādum ve bir dürlü daḫı fikrüm ve nihādum P; ²itdüm: iylediler P; ³vürüdle: ṭarīḫla P; ⁴ḫaldırup: yuḫaru ḫaldırup P; ⁵diyince: bu gice P; ⁶gicesidür. Fülān cāriyeñle cem‘ ol. Allāhūn emriyle ḫāmil olur deyüp geḫdi: -P; ⁷emr-i şerīfiyle: emriyle P; ⁸eşer-i ḫaml: ol cāriyenüñ ḫamlı P; ⁹cümleden ziyāde idi. Ḥattā: sārilerden ziyāde idi. Ekşer evḫātu şayd u şikārıla geḫerdi P; ¹⁰va‘z: naşīḫat P; ¹¹bu bābda: -P

** Hikāye P nüshasının 100b-108b yaprakları arasındadır.

yine şikâre yüz tıttı. Bu eşnâda nâ-gâh bir gâzâl-ı vaşî zâhir olup şehzâde-i âzâde ol gâzâlûñ ardına düşdi. Ol kaçdı, bu kovdı. Kaçarak bir mağaraya girüp nâ-peydâ oldı. Şehzâde dağı ardınca girer.¹ Nâ-gâh üç nefer harâmî mağara içinde şehzâdenüñ üzerine hücum itdiler. “Bre tûnu’l-bütündan gelmiş nâbe-kâr bunda bizüm üzerimize ne gelürsin, tez soyun” diyü üzerine gelüp kılıçlar çekdiler. Şehzâde dağı bî-mehâbâ kılıcın çeküp bî-dirig birine bir tîg urup helâk iyledi. İki dağı şehzâdeden korkup amân dilediler. Amân virdükde eyitdiler ki: “Ey şehzâde-i âzâde biz senüñ babañ kullarıyuz, hâlâ seni dağı şimdi bildük çıkardık idi. Biz bunda bir tarîk ile geldük,² gençâne bulduk, çün efendimüz oğlın senüñle bile üleşelüm” didiler. Şehzâde dağı “bir miqdâr şabr idüñ adamlarımız gelsün (S132b) görelüm” didi. Bir zamândan soñra şehzâdenüñ kulları gelüp her cânibin ihâta iylediler. Şehzâde emr iyledi, ol mağarayı yir yir kazmağa başladılar. Kazarak bir mermer kapu çıktı. Bir ‘azîm halkası var, halkaya yapışup zor iyleyüp kaldırdılar. Nâ-gâh bir kapu açılıp bir dehlîz zâhir oldı. Ol dehlîzden içerü girüp³ gördiler ki ol dehlîz bir taşdan yonulmuş eve münehhi oldı. Ve ol evüñ bir tarafında bir evvân-ı kebîr, evvân-ı mezbûruñ şadrında kırmızı altundan düzülmiş bir taht ve tahtuñ üzerinde bir pîr taşvîr olunmuş, başında bir muraşsa⁴ tâc var. Sağ cânibinde gögsi üzerinde kalem-i hamîrî⁴ ile birkaç satır ‘ibrânî kazımışlar. Lâkin okur kimesne bulunmadı. Pes pîrûñ üzerinde olan altun ve incüyi alup ve serîri dağı kaldırdılar. Altından bir şanduk çıktı. Açdılar içinde bir gâzâl çıktı, şâfî kırmızı altundan iki gözlerinden iki dâne yakut komışlar ki dünyâ harâcı deger ve bir muraşsa⁴ kılıç dağı çıktı ki nazîrin gözler görmemiş ve sarı dibâdan bir şakka-i garrâ çıktı ki dürlü dürlü cevâhir ile tezyîn olunmuş. Ol şakka-i zîbânuñ içinde bir gümüş şandukça var ki ol kumaşı şandukçaya zarf itmişler. Andan şehzâde ol şandukçayı açdı. İçinde billürdan bir zîbâ âyine buldı. Ol âyinenüñ ardında bir nigâr-ı zîbâ ve bir dilrübâ-yı bî-hemtânüñ şeklini yazmışlar ki ol şüret-i bî-cânî gören ihtiyârî qalmayup cânını fedâ iyer. Üstâd-ı kudret ve behzâd-ı hikmet ol şüret-i zîbâya bir mertebe⁵ ârâyiş ve bir mertebe nümâyiş virmişdir ki lebleri bî-cânken güftâre ve kâmeti bî-rûh iken reftâre gelmek muqarrerdür. Bir nefes-i laţîf ve şüret-i münîfdür ki ressamân-ı cihân ve nakkâşân-ı devr-i zamân tarhında ‘âciz u hayrân ve resminde dem-beste vü sergerdândur. Çün şehzâde-i âzâde ol şüret-i bî-câna nazar kıldı, hezâr dil ü cânla ‘aşîk-ı şeydâsı oldı. Gitdükçe bu hâlet kendüye te’sîr iyledi. Her gün ol harîri açup (S133a) ol mir⁶ ata nazar iderdi. Gâh öpüp gâh yüzine gözine sürerdi. Birkaç günden soñra şehir

¹ girer: girince P; ²geldük: gelüp P; ³girüp: girdiler P; ⁴kalem-i hamîrî: tahtîr P; ⁵meretebe: derece P

ucında bir kâşâne yapıdırup varup anda sâkin oldu. Şehir ucında geçen misâfirin ve tüccardan ve erbâb-ı kesb ü kârdan her kim gelirse elbette yanına getürdüp söyledirdi. Kândan gelürsüz ve bu maķûle nigâr görmek müyesser olmuş mıdur diyüp ol şüreti gösterüp şorardı. Yoķ görmedük diyü haberler¹ virürlerdi. Niçe zamân bunuñla eglenüp bir haber almağa kâdir olmadı. Çün haber almaķdan me'yûs oldu, bir tenhâ eve girüp âyineyi önüne koyup her zamânda nazar idüp ağlamaķdan hâli olmazlardı. Bir zamân bunuñ üzerine geçüp bir gün babası şehzâdenüñ hâlinden şordı. “Biraz zamândur ki aşla taşra çıķmaz ve kimseye ķarışmaz dâ'imâ bir ķarañluķ evde oturur” diyü haber virdiler. ğâyetle bî-ħuzûr oldu, ķalkup kendüsi oğlını görmege vardı. Şehzâdeye haber virüp “babañ geldi” didiler. Kalkup ķarşu vardı. ‘İzzetle istikbâl idüp şadra geçürüp² kendüsi ayağ üzre el kavuşturup tırdı. Ol dem babası zebân-ı şefķatle oğlunuñ hâl-i pür-melâlini şordı: Oğul bir zamândur ki seni taşra çıķmaz kimseye ķarışmaz işidürüm. Hâlâ beñzüñ daħı şararmış. Elbette aħvâlünü nedür baña beyân iyle didi. Şehzâde daħı aħvâli inkâr idüp birķaç gün mîzâcum hoş degül idi. Anuñçün çıķamadum diyü cevâb virdi. Çün pâdişâh-ı ‘âlicâh şehzâdeyi söyletmege çâre bulmadı, ķalkup seririne geldi. Ümerâ vü erkânı ve cümle eşrâf u a'yanı yanına getürüp şehzâdenüñ aħvâlini söyledi ve kendüye takrîrinüñ imtina'ını beyân iyledi ve ğâyetle tazaccir 'arz iyledi. İçlerinden bir ģakîm-i zû-fünün var idi, eyitdi: “Pâdişâhum ben şehzâdenüñ 'illetini bileyin, emrünüñ olursa tafşîliyle inhâ kılayın. Lâkin şehzâdenüñ odasında kendü görmedin beni bir yirde şaklañ. Ben anı tenhâda gözedirin, derdi nedür göreyin” diyince pâdişâh emr iyledi, şehzâdenüñ evinde ģakîmi pinhân iyledi. Çün şehzâde-i (S133b) âzâde odada yaturken şabâh oldu, ķalkup 'ibâdete başladı. Andan bir miķdâr virdini oķıyup birazdan³ ta'âm zamânı oldu. Meger şehzâde her gün ta'âmdan soñra ol şüreti çıkarup baķardı, yüzine gözine sürüp ağladuķça aña baķmağla müteselli olurdu. ģakîm bunu görüp ol dem şaklanduğı yirden zâhir oldu ve şehzâdeye teselli virüp “ağlama, senüñ derdüñ ne idüğin bildüm. Şimden gerü⁴ devâ âsândur, 'ilâcı benüm elümdedür. İnşaallâhu'l-'azîz 'an-ķarîb seni maţlûbuña vâşıl ideyin” didi. Şehzâde ģakîmüñ elini öpüp “ey ģakîm-i zû-fünün işte⁵ derdüm budur, şimdiye dek bunu⁶ kimseye demege ģicâb iderdüm, çün ma'lûm idindüñ dermânum daħı iyle” diyüp tazarru' iyledi. ģakîm-i zû-fünün daħı⁷ ķabül idüp âyineyi getürdüp şürete nazar iyledi. Meger ol şüretüñ eţrâfını ķalem-i hindi ile yazmışlar ve nâmını tafşîl aħvâlini bir bir kızımışlar. ģakîm-i zû-fünün anı oķıyup

¹ haberler: haber P; ²Geçürüp: geçüp P; ³birazdan: bir sehl zamândan P; ⁴Şimden gerü: Şimden soñra P; ⁵işte: -P; ⁶bunu: -P; ⁷daħı: -P

ma'lûm idindi. Ol¹ şehzâdeye “bu âyine ğılafında buhûr var imiş, kandadır” didi. Şehzâde dağı buhûrı getürdi, hakîme virdi. Hakîm dağı buhur alup ol dem âteşe urdı. Hemân dem sırtlan şüretinde bir cinnî zâhir oldı ki iki kanadı var idi. Gelüp hakîme ta'zîmle selâm virdi. Hakîm dağı “şafâ geldün yâ Cüheym bin Feyhem senünle bir mühimmüz vardır. Görmek gereksin” diyince n'ola baş üzerine didi. Ol dem hakîm ol âyinedeki şüreti Cüheym'e gösterdi. Çün Cüheym ol şürete nazar kıldı, bir zamân başın şalup andan döndi eyitdi: “Ey hakîm-i 'âkil bu şüret şahibine Leylî binti 'Āfet bin Muşattâhu'l-cinnî dirler. Bu gün Gülistân-ı İrem vilâyetinde böyle bir güzel dağı yokdur. Ammâ buña vâsıl olmağ ziyâde müşkil ma'nâdur” diyüp ol dağı bir buhûr çıkarup âteşe urdı. Ol dem râhib şeklinde bir cinnî dağı zâhir oldı, bunlara ta'zîmle selâm virdi. Andan şehzâdeye “ey oğul ne 'acib sevdâya düşmişsün. Murâd idindüğün maşlahat ziyâde düşvârdur. Ammâ hakîmün hâtırıçün teşhîrine mübâşeret iyleyelüm” diyüp (S134a) ittifâkla bir şahrâya çıkdılar, âteşe bir miqdâr buhûr bıraktılar. Anı gördiler ki tã'ife-i cin 'askeri fevc fevc mevc mevc taleb taleb koşun koşun gelmege başladılar. Andan bir cânibe otağ-ı gerdün ve tãğ kurup 'âli kalılar ve zîbâ mesnedler ve nihâlîler döşediler. Ol dem Cüheym birine “şeyhu's-şüyüh Ebu Muhattâf geliyor mı?” didi. Buhûruñuza muntazırdur didiler. Ol dem Cüheym bir miqdâr buhûr dağı yağıdı. Anı gördiler ki ketâ'ib-i cin ve 'asâkir-i ervâh mâbeyninde ğulgüle vü velvele kıpdı. Nâ-gâh biñ nefer a'yân u eşraf-ı cin ortasında bir uzun boylı ağ şakallı müşekkel bir pîr-i rüşen-zamîr zâhir oldı. Bir boz ata binmiş egeri kızıl altundan uyanı cevâhir ile muraşşâ'. Çün bunlara yakın kıaldı, kılkup ta'zîm-i tãm ve tekrim-i ihtimâm ile istikbâl iylediler. Ol dağı gelüp evvelâ ol râhibe merhabâ itdi. Andan “yâ ahi bizi niçün ihzâr itdün murâduñ nedür?” didi. Ol dağı “yâ ebânâ kıarındaşumuz² Cüheym bizi taleb iylemiş. Biz dağı anlaruñ teşhîriyle geldük, sizlere dağı ihtiyâc lâzım gelüp zarûrî olup küstâhlık itdük” didi. Andan Ebu Muhattâf eyitdi: “Ey şehzâde bil ve âgâh ol ki ol âyinede olan şüret şahibine sen niçe 'âşık iseñ ol dağı saña³ iyle 'âşıkdur. Sen anı gördüğün demden ol da saña 'âşık olmışdur. Eger iyle olmasa sen çokdan helâk olurduñ. Ammâ vâsıl olmağa hezâr dürlü derd ü belâ çekilmek gerekdür. İhtimâldür ki telef-i nefis dağı vâki' ola. Bu yolda 'azm iden kimesne ğâyetle merd olup başiret ehli olmağ gerekdür ki meşakkat ü zağmetle murâdına vâsıl ola ve ben her ne vaşiyet idersem benüm vaşiyetümi tutmağ gerekdür. Ve illâ hezâr cânı olsa birisi halâş olmaz bilmiş olasın” didi. Andan şoñra “şimdiki hâlde ba'zı mühimmâtımız vardır, üç güne

¹ Ol: Ol dem P; ²kıarındaşumuz: kıarındaşum P; ³saña: -P

dek size mu‘āvenete kâdir degülüz. Ammâ üç günden sonra yine bu şahrâya gelesiz” diyüp kavmi vedâ‘ iyleyüp gâ‘ib oldu. Şehzâde dağı sarâyına gelüp üç güne dek şabr iyledi. Üç günden sonra yine ol şahrâ-yı bî-pâyâna varup **(S134b)** Şeyh¹ Ebu Muḥaṭṭaf dağı şehzâdeyi murâdına yetüdümege ta‘ahhüd idüp şehzâde dağı Ebu Muḥaṭṭaf’uñ elin öpdi. Andan Ebu Muḥaṭṭaf eyitdi: “Ey şehzâde-i âzâde hâlâ sen uzun uzak sefere gitseñ gerekdür. Evvelâ vâlideynüñün ellerin öpüp ḥayr du‘âların al. Andan sonra bu cânibe gel diyüp şehzâdeyi vâlideynüñi gör” diyü gönderdi. Şehzâde dağı gelüp vâlideyninden icâzet taleb idüp ḥ‘âh u nâ-ḥ‘âh icâzetlerin aldı. Andan vâlideynini vedâ‘ idüp çıkıdı, ol şahrâ-yı ma‘hûda geldi. Ol dem Cüheym bin Feyhem ve ol râhib çıkagelüp şehzâdeye buluşdılar. Bir miqdâr buḥûr yaqup Şeyḥ ‘azîz Muḥaṭṭaf zâhir oldu. İstikbâl iylediler, geldi oturdu. Andan şehzâdeye buluşdılar. Bir miqdâr buḥûr ve bir ‘imâme ve bir ḥarbe virdi.² Ve ol yolda cümle lâzım olan mühimmâtı ışmarladı. Ba‘de kâlkup bir sehl zamân yürüyüp nâ-gâh bir deryâ kenârına geldiler. Ol dem Ebu Muḥaṭṭaf yâ ‘Aḳîm bin Selîm diyü bülend âvâz ile çağırdı.³ Nâ-gâh anı gördiler ki bir siyâh reng ‘arab bir zîbâ gemi birle çıkageldi. Ol dem Ebu Muḥaṭṭaf şehzâdeyi ‘Aḳîm’e teslim idüp “yâ ‘Aḳîm al bu şehzâde-i âzâdeyi ol dūḥa dibine al git, bu gice anda yatsun. Şehzâdeyi evkât bekle, tâ ki dūḥa şâhibi gelsün, şehzâdeyi aña teslim iyle, Şeh Ebu Muḥaṭṭaf gönderdi de” didi. Andan şehzâdeyi vedâ‘ idüp gitdi. ‘Aḳîm dağı şehzâdeyi gemisine koyup yelken idüp ol gün muvâfık rûzgâr ile gitdi, aḥşama dek yürüdi. Aḥşam olduḡda gemi sâhile vardı. Meger ol sâhilde bir ‘azîm ağaç⁴ bir günlük yola sâye şalmışdı. Meger dūḥa dedükleri bu imiş. Ol dem ‘Aḳîm şehzâdeyi gemiden taşra çıkarup ol dūḥanuñ dibine getürdi. Oturup ‘Aḳîmle şehzâde muşâhabette başladılar. Ol dūḥaya kimi aḳ kimi alaca⁵ kuşlar gelüp⁶ ağaca ḳondılar. Birazdan bir büyük kuş geldi ḳondi. Ḳoltuḡında güneş gibi cemâli münevver bir câriye getürmiş. Çün ki gelüp ḳondi, çağırdı ki: “Yâ ‘Aḳîm bin Selîm hâlün ve bunda gelmekden me‘âlün ve fikrün⁷ nedür?” Ol dağı kâlkup ta‘zîm idüp **(S135a)** “bi-ḥamdi lillâh himmetünüzle ḥâlimüz eyüdü” didi. Andan “yâ ‘Aḳîm bu yanuñdaḡı âdem oḡlanı nedür?” diyü şordı. ‘Aḳîm eyitdi: “Bu şehzâde-i âzâdedür, seyyîd Ebu Muḥaṭṭaf sizlere gönderdi, n’ola emr anuñdur, ḥoş geldi, ḳadem getürdi” didi. Andan ol kuş aşaḡı inüp

¹ Şeyḥ: Şeyḥ Ebu Muḥaṭṭaf buḥur yaqup da‘vet iyledi. Nâ-gâh hevâ yüzini ‘asker-i ervâḥ tıtip sehl zamândan şeyḥ-i ‘azîz Ebu Muḥaṭṭaf çıka geldi. Andan Cüheym şehzâdenün elini öpüp Ebu Muḥaṭṭafa teslim iyledi P; ²buluşdılar. Bir miqdâr buḥûr ve bir ‘imâme ve bir ḥarbe virdi: vaşiyet iylemege başladılar. Şehzâdeye geldi ‘imâme ve bir ḥarbe ve bir miqdâr buḥûr virdi P; ³çağırdı: çağırup P; ⁴ağaç: ağaç bitüp P; ⁵kimi aḳ kimi alaca: kimi alaca kimi aḳ P; ⁶gelüp: geldiler ve P; ⁷me‘âlün ve fikrün: fikr-i me‘âlün P

silkindi, bir güzel yigit oldu. Ol dem şehzâdenün yanına gelüp selâm viridi, keyfiyyet-i hâlin şordı. Şehzâde daħı cemî^c aħvâlini beyân iyledi. Çün şehzâde kendü aħvâlini bildi.¹ Ol daħı anuñ yanında olan câriyenün aşlı nedür ve kimdür anı şordı. Ol yigit eyitdi: “Yâ aħi dört yüz yıldur ki bu düħa benüm mekânumdur. Hıfz u ħarâset iderüm. İttifâk bir gün Hicâz vilâyetinde seyr iderken bu câriyeyi görüp bi-ih̄tiyâr ‘aşık oldum. Her kanda gitdüm ise ħüsn ü cemâli bir dem ħâtırımdan gitmedi. Gitdükçe maħtum ziyâde oldu. Āħir insân şüretine girüp bir kez yanına vardum, aħvâlümü kendüye ‘arz itdüm. “Benden ne murâd idinürsin?” didi. “‘Āşıkum, vişâlin taleb iderüm” didüm, vâfir güldi. “‘Āşık cânân yolında bir iki kerre ölüp dirilmeyince vâsıl-ı dildâre lâyıķ olmaz” diyü cevâb viridi. İstedüm ki ħapup alam kaçam. Ba‘zı ed‘ iye sebebiyle benden ħalâş oldu, aşla zararâ kâdir olamadum. Ol ħarşumda, baķup gülerdi. Gördüm, olmaz eyülükle babasından isteyicek oldum. Bir gün birkaç nefer perî adam şekline girüp babasından istemege geldi. Meger nigârũ anası kibâr-ı siħreden şeyâtin-i insden bir sâħire imiş. Gördügi gibi murâdum ne idügin² bildi. Gelüp ħâkpâyine yüz sürdüm. Andan murâdumı beyân itdüm. Şimdi babası gelür, andan iste diyü cevâb viridi. Andan babası çıkageldi, selâm viridi. Ayağ üzre ħalkup ħürmet iyledük. Andan nigârı nikâħla dileyüp tazarru‘ itdüm, yoķ demedi viridi. Aldum, ‘aķd-i nikâħ olup nigârı baña teslîm iylediler. Aldum, gitdüm. Ol zamândan berü ayrılmazum. Her kânde gitsem bile alup giderim ve haftada bir babası evine alur giderüm yine gelürüm” didi. Andan ol yigit ħatunıyla şehzâdeyi vedâ‘ idüp ġâ’ib oldu. Ol gitdükden soñra bir aķ şaķallı güzel yüzli **(S135b)** müşekkel kimesne geldi. Bir boz ata binmiş, “merħabâ ey konuķ şafâ geldüñ, ħadem getürdüñ” didi. Andan atından inüp altından bir küçücek hegbe çıkardı. “Seni baña şeyħ Ebu Muħaţţaf muħkem işmarlamışdur. gice gelsem gerek idi, lâkin yine senüñ maşlaħatuñ ucından eglendüm. Ķalk imdi maşlaħatuña şürü‘ iyle” diyüp ol atı şehzâdeye çekivirdi ve eyitdi ki: “Bu atuñ üzerine bin. Lâkin şaķın urma ve depme ile depme ve ol saña söylemeyince sen aña söyleme ve kaçan şusarsañ aña şor, ol şuyı buliverür ve ol ‘imâme ki sende vardur, başuña giy. Ķaçan ki bir ħuyı ve aģaç ve şoffa ve tã’ir yanlarına varasın, andan âyinesin ve ħulağımı çözesin ve otlaģa şaliveresin. Andan ol tã’ire selâ viresin ve murâduñı³ söyleyesin ve Ebu Muħaţţaf’dan varduğũ bildüresin ve⁴ sende olan ħâtemi gösteresin. Ol dem saña ħizmet itse gerekdür. Ve ol

¹ bildi: bildürdi P; ²murâdum ne idügin: benüm murâdum nedür P; ³murâduñı: ne murâduñ varısa andan şorasın P; ⁴bildüresin ve: i’lâm edesin ve andan soñra P

şoffa şāhibi saña bulırdursa¹ gerekdür. Andan maa‘dāsın şāhib-i şoffa bilür” diyüp itmām-ı kelām itdi.² Şehzāde ol ata süvār olup ‘Aķīm’e ve şāhib-i dūḡaya vedā‘ itdi. Andan ol at kıatı yaydan oķ çıkār gibi yürimege başladı. Her kıadem ki başardı, gözi erdügi yire başardı. Niçe şāhrā³ vü dere ve derbendler⁴ geçdi. Giderek bir köpriye vardı ki yüz zirā‘ yirden⁵ yükseklügi var idi. Ol köprinüñ öte başında şāhrāda bir şanem var idi. Ol at şehzādeye ey seyyīd-i celīl arķamdan in ve ol şaneme secde iyle didi. Şehzāde daḡı inüp varup⁶ ol şaneme secde iyledi ve yine bindi. Giderek iki taḡ ortasında bulındı⁷ ki her birinüñ kıullesi göklere çıķmıdı ve ortası⁸ bir şāhrā idi ki bir cānibinde bir zībā buñar var idi. Ve ol şāhrāyı musallih mükemmel bir alay ‘asker tıtmıdı. Ol dem at şehzādeye “imāmeñi giy ol ‘asker seni görmesünler, görürlerse helāk iderler” didi. Şehzāde daḡı ‘imāmeyi giydi, ‘askeri geçdi gitdi, görmediler. Andan atıñ emriyle inüp bir miķdār ta‘ām yiyüp buñardan şu içdi. Biraz atı daḡı ota şaldı,⁹ diñlendiler. Yine binüp (S136a) revāne oldu. Giderek bir ‘azīm meşelige erdi.¹⁰ Ortasında bir ‘ālī ağaç bitmiş, dibinde bir şoffa ve üzerinde bir tā‘ir.¹¹ Şehzāde ol kıuşa ta‘zīmle selām virdi. Andan inüp kıulañın çözüp atını ota şalıvirdi ve kendü şoffanuñ üzerine gelüp oturdu. Pes ol tā‘ir insān şūretine girüp¹² şehzādeye selām virdi ve ḡālin şordı. Ve ben senüñ tafşil aḡvālūñi bilürüm, ḡam çekme, murāduña vāşıl olursın. dirken¹³ bir şeyḡ-i kebīr başında tāc, bir aşķar ata süvār olmış gelüp¹⁴ şehzādeye ve ol tā‘ire selām virdi. Redd idüp¹⁵ ta‘zīm iylediler. Andan şāhib-i şoffa didi ki: Bu şeyḡ-i ‘azīze Meskūb dirler, ḡāfil olma diyince şehzāde daḡı ta‘zīmle şeyḡi şoffaya oturdu. Birazdan¹⁶ bir kıarı bir arslana binmiş¹⁷ geldi. Ol dem cümlesi ol kıarıya¹⁸ istiķbāl iylediler. Andan şehzāde Ebu Muḡaṡṡaf tarafından geldüḡünü ol ‘acūzeye ḡaber virdi. ‘Acūze daḡı “ey şehzāde kıalk imdi kıorķma, bu arslana benüm¹⁹ arduma ardılışup bin, gidelüm” diyüp ol şāhib-i şoffayı ve Meskūbı vedā‘ idüp gitdiler. Üç gün bu üslūb üzre gidüp dördünci gün bir beriyede bir alacıķ eve vardılar. Meger ol kıarınüñ meskeni imiş. ‘Acūze şehzāde ile içerü girdi. Bu evün içinde iki cāriye var ki ruḡları şems ve kıamerden münevver.²⁰ Ol dem şehzādenüñ öñüne ta‘ām getürdiler. Andan şehzādeye eyitdiler ki: “Ḥāzır²¹ baş maḡbūbeñe mülākāta az²² kıaldı. Sen memleketüñde niçe şehzāde-i mükerrrem iseñ ol

¹ bulırdursa: getürüp bulırdursa P; ²itmām-ı kelām itdi: sözi tāmam iyledi P; ³şāhrā: şāhrālar P; ⁴derbendler: derbendler ve daḡlar P; ⁵yirden: -P; ⁶varup: vardı P; ⁷ortasında bulındı: ortasına vardı P; ⁸ve ortası: ve ol iki taḡuñ ortası P; ⁹ota şaldı: şaldı P; ¹⁰meşelige erdi: meşelik arasına vardı P; ¹¹üzerinde bir tā‘ir: ol ağacuñ üzerinde bir tā‘ir ya‘ni kıuş P; ¹²girüp: girüp geldi P; ¹³Derken: deyüp söyleşürken P; ¹⁴gelüp: çıkāgelüp P; ¹⁵Redd idüp: anlar daḡı ‘aleyk alup P; ¹⁶Birazdan: Sehl zamāndan P; ¹⁷binmiş geldi: süvār olmış çıkāgeldi P; ¹⁸kıarıya: ‘acūzeye P; ¹⁹benüm: sen daḡı benüm P; ²⁰münevver: münevver ve çehreleri bedr-i ezherden enver P; ²¹Ḥāzır: Ḥāzır ol şimden şonra P; ²²mülākāta az: buluşmaḡa kıayın P

dağı buralarda¹ melike-i zamân ve muhaddere-i cihândur.” Andan şehzâdeyi hammâma koyup gâsl itdiler, yol tozından pāk² oldu. Ve ba‘zı râyiha-i tayyibe sürdiler ve arkasına bir zîbâ dibâ giyürdiler. Andan şehzâde ‘acûze ile ol evden taşra çıktılar. Andan³ erenler şadâsı ve pehlevânlar na‘resi atlar şahîli ‘asker gürüldisi dünyâyı tıtdı. Şehzâde “nedür?” diyince hâzır ol, maḥbûbenüñ ilçisi geldi. Anlar bu sözde iken bedr-i tamâm çehreli bir ḥâdim-i nîk-nâm gelüp şehzâdeye selâm virdi. Şehzâde selâmın alduktan şoñra ol dem kırmızı altundan⁴ **(S136b)** la‘l ve yaḫutla muraşsa‘⁵ bir zîbâ tâc giyürdi ve barmağına bir elmas ḥâtem ve beline muraşsa‘ cevherî kılıç taḫındı. Andan bir zîbâ at çeküp şehzâdeyi süvâr iyledi. Şehzâde dağı ‘acûzeyi vedâ‘ idüp⁶ ‘acûze dağı şehzâdeye umûruñda başîret üzre olasın diyü vaşiyetler⁷ iyledi. Şehzâde ḥâdim ardına düşüp gitdi. Ol dem şahrâ-yı bî-pâyâna vardı ki ser-â-pâ ‘asker ile tölmiş, erenler âvâzı atlar kişnemesi fersaḫ-be-fersaḫ yollara gitmiş. Şehzâde bunları selâmlayup bu ‘asker dağı şehzâdeyi hâlevâr ihâta iyleyüp gitdiler. Giderek bir ‘azîm şehre vardılar ki etrâfında sūrî bakırdan kuleleri evc-i âsmâna erişmiş ve etrâfını bir nehr-i ‘azîm yidi kat tolaşmış, yidi yirde kôprisi var. Şehzâde ḫapusından içerü girdi. Gördi ki bir meydân-ı vâsi‘ ‘asker iki cânibden⁸ kendüyi gözidüp tıururlar. Şehzâde anları selâmlayup⁹ anlar dağı hezâr ta‘zîmle¹⁰ selâmın alup “şafâ geldüñ ḫademüñ mübârek ola” diyüp üzerine altın ve gümüş taḫaklarla cevâhir nişâr itdiler. Andan sarây-ı pâdişâhiye geldiler. ḫapusınıñ iki cânibinde altundan¹¹ iki arslan taşvîr itmîşler. Hâreket itdükçe ‘anber-i ḫâliş dökilür bir râyihası meşâmı mu‘atḫar iylerdi. Andan bir ḫaşr-ı bî-ḫusûra geldi ki şadrında kızıl altundan bir serîr ḫurmuşlar. Ḥâdim işâret idüp şehzâdeyi ol serîre geçürdi. Andan ḫâcılar şehzâdeye gelüp “melik-i ‘Amelis size gelüp şafâ geldüñüz dimek ister” didiler. Şehzâde dağı “n’ola buyursunlar ve her kim eşrâfdan gelmek isterlerse¹² icâzet virüñ gelsünler, buyuruñ¹³ aḫvâllerin siz bilürsüz” didi. Pes melik-i ‘Amelis gelüp şehzâdenüñ yüzün öpdî, merḫabâlaşup üç nefer oğullarıyla bile. Şehzâde cümlesine i‘zâz u ikrâm iyledi¹⁴ ve a‘yân-ı cinden kim varısa gelüp buluşdılar. Ol ḫizmet tamâm olduḫda ḫâdimler gelüp şehzâdeye içerü¹⁵ buyuruñ melike-i cihân sizlerüñ ḫudümüñuza muntazırdur didiler. İçerü girdükde evvelâ şehzâdeyi gerü hammâma koyup pāk yuyup

¹ buralarda: bu memleketlerde P; ²pāk: gövdesi pāk P; ³Andan: Ol dem P; ⁴altundan: altundan düzülmüş P; ⁵muraşsa‘: muraşsa‘ kılınmış P; ⁶idüp: iyleyüp P; ⁷vaşiyetler: çok naşihat P; ⁸cânibden: cânibde tırmışlar P; ⁹anları selâmlayup: anlara selâm virdi P; ¹⁰hezâr ta‘zîmle: şehzâdenüñ P; ¹¹sarây-ı pâdişâhiye geldiler. ḫapusınıñ iki cânibinde altundan: -P; ¹²gelmek isterlerse: gelürse gelsün P; ¹³gelsünler, buyuruñ: -P; ¹⁴oğullarıyla bile. Şehzâde cümlesine i‘zâz u ikrâm iyledi: civân dağı geldi. Anlar dağı şehzâde ikrâm u ihtirâm itdi P; ¹⁵içerü: şimden şoñra içerüsine P

ṭayb sürdiler. Ba‘ de ağır¹ ḥil‘ atler giyürdiler, **(S137a)** ‘odlar ve ‘anberler düdündiler. Şehzâde ol ḥammâmuñ dīvârlarına baḳdı, gördi ki kendü şüretini ve maḥbûbesi şüretini ve ol gençhânedede bulduğı altun ğazâluñ naḳşını ve ol âyine ve kılıcı bi’t-tamâm anda resm itmişler. Temâşâ idüp muḥkem ta‘ accüb iyledi. Ḥammâmdan çıkup bir ḳaşra daḫı getürdiler. Nâ-gâh şehzâdeyi melikenüñ dâyesi istiḳbâl idüp du‘ âlar iyledi. On nefer câriyeler etegin getürüp her biri bedr-i münevverden enver idi. Andan “ey şehzâde-i âzâde buyuruñ maḥbûbe vü maṭlûbeñüz ḳudûm-ı şerîfünûze ğâyet intizârdadur.² Muḥibb ü maḥbûb ‘âşık u ma‘şûḳ bir birine vâşıl olsun” didi. Andan bir ‘âli ḳaşra müteveccih oldılar ki ḳubbesi ḳubâb-ı çarḫ-i eşîre peyveste olmuş. Ḳapusunuñ iki cânbinde özdeki gümüñ yaprağı altun ağaçlar dikmişler. Her yaprağına la‘l ve yakut oturtmuşlar. Ve ba‘ zı dallarında ṭavuslar otırmışlar. Yel esdükçe her cânibine ḫareket idüp ‘od u ‘amber râyiḫası gelür, adamuñ damağın mu‘aṭṭar iyler. Ol dem câriyeler ḳarşu çıkup şehzâdeyi istiḳbâl iylediler. Ve ḳapunuñ perdesini ḳaldırıp devlet ü sa‘ âdetle buyuruñ didiler. Şehzâde daḫı iḳerü ḳadem başduğı gibi nigâr-ı ‘âlem bir kızıl altun muraşşâ‘ serîrün üzerine otururken serv-i sehivâr şîve vü nâz ile reftâre ve ṭuṭî-i ğüyâ gibi şîrîn-edâyıla ğüftâre gelüp “şafâ geldünüz ḳadem getürdünüz” diyü şehzâdenüñ eline yapışınca ‘aḳlı³ başından gidüp yıkıldı. Nigârın ḳucağına alup getürdi, serîri üzerine yaturdı⁴ ve şehzâdenüñ kendüye ne mertebe ‘âşık idüğünü bildi. Yüzün yüzine urup öpmege başladı. Bu eşnâda şehzâdenüñ damağına râyiḫa-i zülf-i ‘anber-efşân ve bûy-ı laṭîf cism-i cânân vâşıl olup rûḫına hezâr⁵ zevḳ u şafâlar ḫâşıl oldu. Ḳuvvet-i istiynâs maḥbûbe ile ‘aḳlı başına gelüp bîm-i cân yiründen ḳalkdı. Ol dem nigârün ayağına düşüp ihtiyârı elden gitdi. Andan ol meyân-ı nâzike serv-i bâğa yâsemen şarıldı gibi şarıldı. Nigâr⁶ daḫı ‘âşık-ı şeydâsınuñ kendüye meylini müşâhede iyleyüp **(S137b)** deryâ-yı luṭf u iḫsânı nesâim-i raḫm u şefḳatle cûş u ḫurûşa getürdi. Bu maḫalde ḫas dâye gelüp “hele ey Bânû-yı bânuvân evvel ṭa‘âm andan kelâm” diyüp ol mesnet-i ‘izzetün ve maḳarr-ı sa‘ âdetün bir köşesinde sofra döşeyüp nefâ’is-i eṭ‘ imeden ba‘ zı elvân ṭa‘âm getürdi. Şehzâdeye ḫod yemek⁷ pervâsı yoğıdı, ḫâṭırıçün biraz⁸ ṭa‘âma meyl gösterdi. Bir iki loḳma yedükden şoñra sofrayı ortadan ḳaldırdılar. Ol dem firâşlar gelüp ṭoḳuz câmeḫ‘âbı biri birine üzerine bıraḳdılar. Andan nigârini

¹ Ba‘ de ağır: Çıkduḳdan şoñra âḫir P; ²ḳudûm-ı şerîfünûze ğâyet intizârdadur: sizün muḳaddem-i şerîfünûze muntazırdur P; ³aḳlı: şehzâdenüñ ‘aḳlı P; ⁴ḳucağına alup getürdi, serîri üzerine yaturdı: şehzâdeyi ḳucaḳlayup getürdi, serîrinüñ üzerine getürdi P; ⁵hezâr: hezâr mertebe P; ⁶Nigâr: Nigârın P; ⁷yemek: ṭa‘am P; ⁸ḫâṭırıçün biraz: dâye ḫâṭırıçün bir miḳdâr P

dâyeler şoyup şehzâde-i âzâdeyi dağı şoyup¹ bir döşeğe yaturdılar. İki ‘âşik bir birine ma‘şûk iki tâlib bir birine maṭlûb ol gice şabâha dek gâh büse-i la‘l-i leb gâh nevâziş-i sîb-i ğabğab gâh der-âġûş-ı meyân gâh şafâ-yı vuşlat-ı cânân bu maḳûle² şafâdan biraz seyrân olduġdan sonra münâsebetle muşâhabete başlayup her cihetden zevḳ u şafâ iylediler. Ve bi‘l-cümle eyyâm-ı firâḳ ve hengâm-ı iştiyâḳda çekdükleri şedâ‘id-i ahvâl ve ġarâ‘ib-i ahvâl mine‘l-maṭla‘ ile‘l-maḳṭa‘ vuşlat-ı cânâne ile izmihlâl bulup ‘ale‘ş-şabâh fâlik-i eşbâha her biri ḥamd-i firāvân ve şükr-i bî-pâyân kıldılar. Andan ba‘de‘l-i iştihmâm it‘âm-ı ta‘âm idüp ol serîr üzre muşâhabete aġaz itdiler. Döndi, nigârîn şehzâdeye eyitdi: “Ey şehzâde-i dil-dâde bilür misün ki senüñ şehrüñle bu ara ne deñlü³ bu‘d mesâfe vardır?” Şehzâde eyitdi: “Ey rûh-ı revân ve âfet-i dil ü cân⁴ Ḥaḳ bilür ki bu ḥuşuş cidden ma‘lûmum degüldür. Ben dağı ol feres-i ma‘hûd kuvvetiyle geldüm. Yoksa gelmege ne iktidârum var idi.” Pes nigârîn eyitdi: “Bil ve âġâh ol ki senüñle bizüm aramız bi‘t-tamâm beş yıllık yoldur. gice ve gündüz ġâyet yürimegin at kuvvetiyle ancak varılır. Âdem oġlanı yürüyişiyile ḥod yidi sekiz yılda dağı varulmaz.” Şehzâde eyitdi: “Ey sultân-ı mihrbân yüz yıllık yol dağı olsa benüm andan bâkum yokdur. Ben bunda yine gitmege geldüm.⁵ Belki âsitâneñde cân-i şirîni teslîm itmege geldüm. Şimden gerü⁶ âḫer diyârdan ḳaṭ‘-ı ümîd itmek muḳarrer olmuşdur.” Pes bu sır⁷ üzre bir iki yıl (S138a) miḳdârı gündüzler ‘ayş u ‘işret ve giceler şabâha dek zevḳ-i vuşlata muḳayyed oldılar ve şehzâdenüñ andan birḳaç nefer evlâdı oldu. ‘Âḳıbet bir gün nigâr Allâh emrine gidüp şehzâde âzâd olduġda ayruḳ ol diyârda şabr u ḳarâr idemeyüp sâbıḳan kendüye delîl olan ‘acüzeyi da‘vet idüp ol dağı yine bir ḳaġan arslan üzerine binüp şehzâdeyi ardına alup tâ muḳaddemen gelürken indüġi aġaç dibine ilettdi. Andan ‘Aḳîm gelüp yine deryâdan şehzâdeyi gemi ile geḳürdi. Ne ḳışşadur, az idelüm, üslûb-ı sâbıḳ üzre günlerde bir gün babası taḫtġahına geldi. Gördi ki fevt olmuş, yerine küçücek ḳarındaşını pâdişâh itmişler.⁸ A‘yân-ı devlet şehzâdenüñ geldüġin işidüp istikbâl iylediler. Andan ittifaḳla taḫta geḳürüp babası yerine pâdişâh itdiler. Egerçi babası taḫtına mâlik oldu, lâkin nigârdan dür u mehcür olmaġın bir gün şafâ-yı ḥâṭır ile âsûde vü ġunûde olmadı. ‘Âḳıbetü‘l-emr cihân-ı fâniden nüzhetġâh-ı bâḳiye intikâl idüp bu ḫikâyet-i laṭife şâḫife-i dehrde andan yâdgâr ḳaldı.

¹ şehzâde-i âzâdeyi dağı şoyup: şehzâdesi dağı şoyunup P; ²maḳûle: maḳûle şafâya meşġül oldılar. Ol P; ³bu ara ne deñlü: buranuñ ortasında ne ḳadar P; ⁴dil ü cân: cân u cihân P; ⁵geldüm: gelmedüm P; ⁶Şimden gerü: Şimden sonra P; ⁷sır: üslûb P; ⁸etmişler: naşb itmişler P;

-57-*

Hikâyet: Zümre-i aķāribden birisi bu haķīre böyle rivāyet ider ki: Bir tārīhde Bursa'da yahūdiler içinde Perī Paşa Hammāmı dedükleri hammāmı tutup her gice maķām ve pāye yalnız anda h'āb u ārām iyeler idüm. Ol zamān 'ale'd-devām nūş-ı bāde-i gülfāma meşgūl olmağın her gice başum ucında bir memlū sebūya hōd şurāhī vü kedü eksük olmazdı. Bir gice mestāne yaturken bir kimesne "hāmmāmcı hāmmāmcı" diyüp nidā iyledi. Uyanup belinleyüp kalkdum. Öte ve berü baķdum, aşla kimesne görmedüm. Āhīr "yaña aşāğı baķ a" didi. Aşāğa baķdum, gördüm, duran bir muķākāmmili bir şeyh тұrur. Hātta gölgesi dīvāra düşmiş. "Nedür?" didüm, "gel içerü hālvete gir, cem' iyyetümüz var, bize kurnayı açiver" didi. Ben dağı serāsime-şekl olup 'aqluma bir 'acib ihtilāl geldi. Kalkdum, içerü girmeñ kapuya durdum. Kapu kendüden açıldı, ol şağş-ı köçek önüme düşdi, bile gördüm oniki onüç nefer köçek eşhāş kurna dibinde oturlar. Ben varduğum gibi keennehü beni istemediler, istikbāl itdiler. Hemān dem ol beni alup giden şağş eyitdi: "Ne incinürsin, hāmmāmcıdur, yabandan degüldür. Hōd getür kurnayı açsun diyü hōd siz gönderdüñüz ben ne zararı var şimdi gider" didi. "İmdi hemān kurnayı açsun gitsün" didiler. Ben dağı demür ile kurnayı açup 'acele ile taşra gitdüm. Gelüp ditreyürek yirüme yatdum ve başum yorğan ile büridüm. Anı gördüm ki ol baña gelen şağş tā buraya dağı yine yanuma geldi. Zārāfetle yorğan altından baķdum, bezir yanardı. Aña geldi, yuf diyü söyündürdi ve gitdi. Ba'd zamān yine "hāmmāmcı kalk" diyü çağırdı, kalkdum. didi ki: "Var kurnayı berkit ve hem saña taş içinde birkaç aķça kōdum, al" diyüp gā'ib oldu. Ben dağı içerü girdüm, gördüm. Hālvette mum yok. Lākin ay aydını gibi gice, hālvetüñ içi aydınlık. Vardum, kurnayı berkitdüm ve taşuñ içinde aķça kōmışlar. Aldum, gördüm ki yidi aķça ammā her biri igne kadar uzun ve yufka ve üzerinde noķtalar var. Meşelā galbire başılmış gibi naķş olmuş. Geldüm, yine yirüme yatdum. Ammā ol gice kōrkuğumdan irtesi yalnız yatmadan bir kimesneyi yoldaş getürdüm. Ol gice ol kimesneyi ağır başup ol kadar incitdiler ki her yirin tutmaz oldu. İrtesi ol dağı kōrkup beni kōdı gitdi. Ben dağı zārūrī alup hāmmām-ı mezbūrī āhere icār itdüm, hālaş oldum diyü rivāyet iyledi. El-'uhdete 'ale'r-rāvī.

* Bu hikāye sadece P nüshasının 108b-109b yaprakları arasında bulunmaktadır.

-58-*

Hikâyet: Huddâm-i şer‘-i metin ya‘ni tâ‘ife-i maḥzarînden ki bundan aḳdem diyâr-ı Mışır’a¹ giderken küffâr-ı hâksâra esîr olup bi’t-tamâm on iki yıldan ŝoñra ḥalâş olmuşıdı. Bu faḳîr-i keŝîrû’t-taḳŝîre böyle rivâyet ve hikâyet iyeler ki: Ol târiḥde ki ‘inâyet-i yezdânî ve tevfiḳ-i şamedânî ile küffâr-ı bed-kirdârdan muṭlaḳu’l-‘inân olup maḥmiye-i Ḳoŝtañtiniyye’ye gelmiş idüm. Aḥbâb u ihvânla mülâkât itdükde beher-hâl muŝâḥabet diyâr-ı küffârda olan üsârâya müte‘allıḳ olmaḡın bir gün bir pîr-i rüşen-zamîr daḡı ihvân u ḥillân ortasında bu hikâye-i ‘acîbeyi böyle taḳrîr iyledi ki: Sâbıḳan ben zümre-i ḥukkâm ve fırḳa-i ḳuzât-ı İslâmıdan idüm. Bir gün Mışır cânibinde bir ḳâdıllıḳ alduḡum cihetden maḥmiye-i İstanbul’dan bir zîbâ barçaya binüp ḳâdıluḡuma revâne olmuŝıdüm. şirden Burnı dinilen maḥall-i mehlekeye ki her zamânda küffâr-ı hâksâr ḥüccâc u ḡuzât ve tüccârı orada alagelmiŝdür. Bir kāfir gemisine râst gelüp mecâl virmeyüp bizi aldı. Ol dem esîr itdüḡi (S138b) ehl-i İslâmı demüre urup ŝaçın ŝaḳalın ḳazıyup² ayaḡuma bir ḳadana urup ol ḳadar ol ḳadar ḥürmet itdi ki kürek³ çekdürmedi. Bir müddet deryâda gezüp ‘aḳıbet Maltaya gelüp alduḡı esîrleri bâzâre çıkardı. Her esîr bir yire düşüp ittifaḳ beni bir keşiş şatun aldı. Evine getürdükden ŝoñra baña “aduñ nedür? didi. “Meḥemmed’dür didüm. Ri‘âyet idüp arḳama münâsib libâslar giyürdi ve “ayaḡuña hiḳ ḳadana urmaz idüm, saña i‘timâdum vardur. Ammâ ne ḳadar ise esîrsün” diyüp bür küçücek yeyni ḳadana urdı ki aşla beni incitmezdi. Ol baña ri‘âyet üzre olmaḡın ben daḡı cânla ḥizmet itmege başladum. Sehl zamânda baña külli i‘timâd idüp ḥazînesinüñ anaḡtarlarını cemî‘an baña teslîm itmiŝıdı. Bu ṫarîḳla üç yıl ḥizmet itdükden ŝoñra bir gün beni tenhâ bâḡçesine alup gitdi. Bir ḥâli yire oturup söyleŝüreḳ diyâr-ı İslâmıñ aḥvâli⁴ niçedür ve ne maḳûle yirlerdür, anı şordı. Giderek Mekke vü Medine⁵ ve ḥazret-i risâlet-penâh şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi’s-selâm⁶ ḥazretlerinin taḫŝîl aḥvâl-i ŝerîfelerinin istifsâr iyledi. Bu eşnâda nâ-gâḥ gözinden yaş revâne oldı.⁷ Andan baña eyitdi: “Meḥemmed benüm saña ḥürmetüm⁸ ol nâm-i şerîf yüzi ŝuyınadır. Anuñcün seni esîr gibi ṫutmazam, ben ne yirsem saña da anı virdüm.⁹ Sen de lâzımdur ki benümle yâr u ḳarındaŝ olup sırrımı fâş itmeyesin ve senden dilek iderem ki şimden ŝoñra benüm esbâbımı sen yuyasın ve ṫa‘âmımı sen biŝüresin. Ben

* Hikâye P nüŝasının 220b-225b yaprakları arasındadır.

¹Mıŝıra: Mıŝırda P; ²demüre urup ŝaçın ŝaḳalın ḳazıyup: ŝaçın ŝaḳalın ḳazıdı, demir urup P; ³kürek: baña kürek P; ⁴yere oturup söyleŝüreḳ diyâr-ı islâmıñ aḥvâli: -P; ⁵Medine: Medineyi P; ⁶ŝallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi’s-selâm: şallallâhu ve sellem P; ⁷Bu eşnâda nâ-gâḥ gözinden yaş revâne oldı: -P; ⁸ḥürmetüm: ḥürmet itdüḡüm P; ⁹virdüm: virürüm P

senüñle¹ hālümü i‘lām itmek çokdan murādum idi, naşīb imiş. İmdi bu gice el yatduktan soñra baña gelesin, senüñle mühimmüm vardur” didi. Ben dañı fermān ber-ser diyüp ol gün şabr idüp gice olduğda yatsudan soñra evine vardum. Ol dañı baña intizār üzre imiş. Beni görüp taşra çıkdı ve öñüme düşüp bir bāğçe içine varduğ. Meger yir altında bir mescid peydā itmiş imiş ve nerdübān üzre bir demürden kepenk ve ol kepengün üzerine toprak döşeyüp çayır çimen bitürmiş. Zāhiren gören kimesne çayır bitmiş yir şanur **(S139a)** gizlü yirde bir halkası var imiş. Yapışup kepengi kaldurdu, nerdübāndan aşağı indi. Ben dañı ardınca indüm. Bir yirde çaķmaķ komış imiş. Çaķdı, mum yaķdı. Gördüm, bir ‘āli mescid, bir mihrābı var. Ol dem² mihrābuñ iki cānibinde olan mumların yaķdı. Andan bir mumluķ peydā itmiş imiş. İkimüz de andan³ ābdest alduğ. Ben mihrāba geçdüm, yatsu namāzına ibtidā iyledüm. Hūlūş-ı⁴ niyyetle baña iķtidā iyledi. Namāzı kılup tesbīh okıyup du‘ā iyledi ki bir şafā-yı kalb zāhir oldı ki ta‘bīr ü taķrīre kābil degül. Andan muşşaf-ı şerīf var imiş, açdı, okudı. Öpüp yüzine⁵ sürdü. Andan ba‘zı āyāt-ı kerīmenün kudretüm yitdükçe tefsīrin iyledüm. Gözinden yaş revān oldı. Andan şordum ki “dīn-i İslāma gelmege bā‘iş ne oldı? didi ki: “Muķaddemen incīl tilāvetine meşğul olduğda hāzret-i risālet-penāhuñ meb‘ūs olacağını ba‘zı āyātdan fehmi iderdüm. Giderek benüm derūnumda dīn-i İslāma meyl koptı. Bir gice cāmeḥ‘ābumda yaturken vāqı‘amda gördüm ki kıyāmet koptı, biñ ayak bir ayak üzre gelmiş, güneş bir gündür miķdārı halkuñ üzerine gelüp hāreket bir mertebe müstevli olmuş ki dīnilmez. Herkes kendü hāliyle muķayyed olup bir vādiye düşmiş, ‘ālem teşnelükden hāyrān u ser-gerdān. Bu eşnāda gördüm ki bir cānibde bir ‘āli sāyebān çekilmiş, altında bir zībā çemen şoffa ortasında bir ‘āli şādırvān āb-ı hāyāt gibi bir zībā şu aķar. Etrāfında bir alay kavim oturmuşlar, ellerinde altun ve gümüş taşlar, istedikçe bu şudan içüp gölgede huzūr idüp oturlar. Sā‘ir halkuñ çekdügi belā vü meşakķatden aşla haberleri yok. Ben dañı murād idündüm ki varam ol şoffada karar idüp ol şudan içem, bir miķdār huzūr iyleyem. Kaçan ki ol cānibe teveccüh itdüm, birkaç mehīb şekilli kimesneler beni men‘ idüp komadılar. Ben her ne kadar ki tazarru‘ itdüm, müfīd⁶ olmadı. Āhīr içlerinden bir kimesne eyitdi: “Bu şoffada oturan kimesneler cemī‘si Muḥammed ümmetidür. Anuñçün huzūr uistirāhatdedürler. Eger sen de gelüp huzūr itmek isterseñ küfri terk iyle, Muḥammed ümmeti ol. Seni de ol sulţān **(S139b)** hürmetine ri‘āyet ve hīmāyet iylesünler.” Bu eşnāda uyğudan

¹ Ben senüñle: Baña P; ²Ol dem: Vardum P; ³bir mumluķ peydā itmiş imiş. İkimüz de andan: -P; ⁴Hūlūş: Ol dañı hūlūş P; ⁵ yüzine: yüzine ve gözine P; ⁶müfīd: muķayyed P

uyanugeldüm. Endāmum ğarķ-ı ‘arķ olmış. Biraz vāķı‘ ayı fikr iyledüm. ‘Ale’ş-şabāh qarındaşluğum bir keşiş var idi. Hıyali ‘ehl-i ‘ilm ü mertāz kimesne idi, aña vardum. Münāsebetle muşāhabet iderken vāķı‘ ayı aña diyüvirdüm. Hemān ki işitdi, nā-sezā kelimāta başlayup baña “sen mülhīd oluyorsun, i‘tiķāduña hālel geliyor. Zinhār şaķın dīnūni berbād iylersün”¹ didi. Ben andan naşīhat umardum, ol baña bu maķūle sözler söyledi. Gördüm ki ķalbi küfürle mühürlenmiş, ķalkup yine ğamhāneme geldüm. Üçünci gice yine² vāķı‘ amda gördüm ki kıyāmet ķopmış, cehennem-i maşşerde hāzır zebānilerle halkı çeke çeke cehenneme iletürler. Bir zebāni baña daķı yapışdı, Feryād itdüm, muķayyed olmadı. Beni süriyüp cehenneme toğrı alup giderken gördüm ki qarşumdan³ bir alay yüzi nūrlı kimesneler gelürler. Orta yirlerinde, bir ay yüzli şīrīn sözli mükemmel gözli kimesne. Cümlesi aña ta‘zīm iderler. Қақан ki aña yakın vardum, hālāşum içün aña derūnumdan teveccüh itdüm. Ol hāzret benüm cānibūme nazar idüp güldi ve zebānilere “bunı şalıverūn, bu benüm incilde evşāfumı görüp baña inanmışdur. Hālā imān getürmek üzredür” diyü buyurdı. Ol dem zebāniler beni şalıvirdiler. Ben daķı bī-ihtiyār ol hāzretūn ayağına düşdüm. Ol hāzret daķı baña külli iltifāt üzre olup “şimden gerü daķı baña imān getürmez misün, vaķit olmadı mı ki āftāb-ı İslām küfür zūlmetini ķalbūnden sürüp şıdķla müselmān olasın” diyince ben daķı yā resūlallāh ne demek gerekdür ki senūn dīnūne girmek müyesser ola didüm. Buyurdılar ki *lā ilāhe illallāh Muḥammed resūlallāh*. Қақан ki ol kelimāt-ı şerīfeyi edā itdüm, derūnum nūr-ı imānla tıoldı. Sürūrumdan uyanugeldüm. Bir şafā-yı bāḫnum var ki ta‘bīr olunmaz. Ol dem uyanuķla daķı kelime-i şehādeti edā itdüm. Bi-‘ināyetullāhi te‘ālā⁴ nūr-ı İslām derūnuma şafā ve dīde-i ğam-dīdeme ziyā virdi. Pes bu hāli kimseye demeyüp rāzumı eḫibbā vü a‘dādan şaķladum. Egerçi müselmān oldum, lākin⁵ tıa‘at u ‘ibādet aḫvālını bilmezdüm **(S140a)** ve üsārādan kimseye daķı ķorķumdan şoramazdum. Bir ğün bu hālet baña ziyāde ḫayret ve ıztırab u zecret virdi. Bir tenhā köşeye çıķdum ve hāzret-i risālet-penāha derūnumdan külli teveccüh itdüm. Nā-ğāh bir miķdār uyumuş idüm. Қulağuma bir at depirdisi gelüp uyandum. Gördüm ki bir aķ şaķallı kimesne yeşiller giymiş ve bir boz ata süvār olmuş, uğrayup müselmānlar tertībince baña selām virdi. Ben daķı ‘aleyk aldum. Atından inüp benüm yanuma geldi. Ben daķı öñine⁶ diz çöküp oturdum. Baña didi ki: “Ey oğul bil ve āğāh ol ki ben Hızır nebiyem. Allahuñ emriyle saña dīn-i Muḥammedi ta‘līm içün geldüm. İmdi ķalk evvelā

¹ iylersün: idersün P; ²yine: nā-ğāh yine P; ³giderken gördüm ki qarşumdan: gitdi. Anı gördüm ki P; ⁴te‘ālā: -P; ⁵lākin: -P; ⁶öñine: öñine edeble P

âbdesti şöyle al. Evkât-ı hamsede namâzı bu vechile kııl ve ben saña gâh u bî-gâh gelürüm, lâzım olanı saña ta‘lîm iderüm, melûl olma.” Ve baña birkaç ayet-i Qur‘ân-ı ‘azîm öğretti. Hikmet Allâhuñdur, cümle ke e’n-naşş fi’l-ğacer kalbümde kaldı. Andan baña vedâ‘ idüp gitdi. Ben dağı gice ve gündüz tenhâda ‘ibâdete başladum. Gâhî hazret-i Hızır gelüp ta‘lîm-i dîn-i İslâm iderdi. Bi-ğamdi lillâh cümle umûr-ı dîniyeyi öğrendüm. Giderek ba‘zî elţâf-ı hafiyeye-i rabbâniyeye dağı mazhar oldum. İnşaallâhu’l-‘azîz anı dağı yap yap ma‘lûm idinesin didi. Ben ta‘accüb idüp eyitdüm: “Çün Hâk te‘âlâ hazretleri bu kadar hidâyet müyesser itdi, niçün kalkup diyâr-ı İslâma gitmezsin¹ ve Mekke ve Medine ziyâretine ‘azm itmeyesin.” Eyitdi ki: “Oğul ben bu mülâhazayı çokdan itdüm. Lâkin hazret-i Hızır ile tanışdum.” Anlar buyurdılar ki “diyâr-ı küffârda тұрмақ saña ve müslimîne enfa‘dur. Zîrâ her zamânda müselmân esîrlerini alup âzâd itmekden hâli degülsin ve müselmânlara hâkim küffâr zarar қаşd iderse bu тариқла мен‘ idersin. Müselmânlar şer u şûrlarından hâlâş olurlar ve bunda olan ‘ibâdet riyâ vü sum‘adan hâlidür ve memâlik-i dünyâ eger küffâr memleketidür ve eger arâzi-yi İslâmdur, beher-hâl ‘ibâdullâhdan hâli olmaz.² Ricâlullâh her cânibde hâzır u âmâde olmaқ lâzımdur. Rızâ-yı ilâhî bundadır ki burada sâkin olasın ve elüñden **(S140b)** geldüğü kadar ehl-i İslâma mu‘âveneti ve muzâhereti diriğ itmeyesin. Aña binâen bu cânibde ârâm iyledüm” didi. Andan ben eyitdüm: “Çün senüñ bu kadar cânib-i İslâma mu‘âvenetüñ vardur, niçün beni âzâd idüp vaţanuma göndermeyesin, benü hod ehl u ‘iyâlüm diyâr-ı İslâmda her gün firâkımla nevha vü zârî ve buқа-i bî-ihtiyârî itmek muқarrerdür.” Eyitdi ki: “N’ola seni ‘an-қarıb diyârüña gönderelüm, var ehl u ‘iyâlüñle mülâkât ol, beni hayr du‘âdan unutma. *El-umûri merhûnetün bi-evkâtiha* mazmûnı mücibince her nesnenüñ zamânı vardur. Senüñ dağı hâlâşuñ bu zamâna mevķûf imiş. İnşaallâhu’l-‘azîzu’r-raħmân³ yarın gice yine bu mescidde yatsu namâzın senüñle edâ idelüm.⁴ Ba‘d diyârüña gönderelüm diyü қавл itdi. Andan қалқup yirlü yirümüze gitdük. Ol gice şabâha dek ol kişinüñ fikriyle⁵ gözüme uyhu gelmedi. İrtesi üslûb-ı sâbıķ üzre hizmetde olup aħşamdan sonra yine efendüm ile ol mescidde hâzır olup yine ben imâmet itdüm.⁶ Yatsu namâzını kılduқ. Andan baña “gider misin oğul?” didi. “Buyurrsañuz” didüm. “N’ola” didi ve baña evvelâ yol hârcı yüz yigirmi dâne filori ihsân itdi. Ve andan ğayrı iki yüz dâne filori dağı virdi ki “bunları al, Tire’de fülân çarsuda fülân қаşşâba vir ve benden selâm iyle. Zîrâ benüm aña borcum var. Bunları

¹ gitmezsin: gitmeyesin P; ²olmaz: olmamak gerekdür P; ³azîzu’r-raħmân: -P; ⁴senüñle edâ edelüm: kılalum P; ⁵fikriyle: mülâhazasıyla P; ⁶ol mescidde hâzır olup yine ben imâmet itdüm: -P

borç muqābelesinde gönderirüm” didi ve baña iki etmek virdi ve benümle helälleşdi. Andan kalçduğ, elüme yapışdı, beni bir dehlize getürdi. meger mescidüñ ardında bir hāli yol var imiş. Yol başına dek geldi ve baña eyitdi: “Bu yol sıra git. Biraz gitdükden soñra bir sehl¹ büyük aq taş vardır. Ol aq taşuñ üzerine otur. Seni oradan alur giderler. Kaçan ki evüne vāşıl olasin, bizi hayr du‘ādan unutmayasın” didi ve benümle vedā‘ idüp gitdi. Ben dağı ol dehlizden biraz gitdüm. Giderek gördüm ki bir köşede bir büyük ve bir aq taş komışlar. Pes pīrūñ vaşiyeti üzre² varup üzerine oturdum. Benüm zannum bu ki pīr-i ‘aziz beni ba‘zı kimesnelere ısmarlamış ola, gelüp alalar gideler. İttifaq oturaraq **(S141a)** gözümi uyhu almış. Hikmet Allāhuñdur, tā şabāha dek uyumuşam. Meger şabāh olmuş, nā-gāh yirümden şıçrayup gözüm açdum. Bağdum, kendümi Tire’de çapum önünde buldum. Ta‘accüb idüp vāki‘ olan hāli düşüm şandum. Biraz³ gözlerüm ovup tekrār diğkatle bağdum. ‘Ākıbet ‘azizüñ kerāmeti idügünü bildüm. Çapumı dağğ itdüm, açdılar. Ehl u ‘ıyālüm kārşu gelüp beni görüp şarmaşup ağlaşdılar. Öpüşdük, kucaşduğ. Andan dostlara haber oldı, gelüp görince şād u hurrem oldılar. Anlara bir tariğ ile kaçdum geldüm diyüp ahvāli açmadum. İrtesi hammāma varup giyindüm, kuşandum. ‘Azizüñ dedügi kaşşāba vardum.⁴ Selām virdüm. Kaçan ki beni gördi, “şafā geldüñ ‘azizüñ hāli nedür?” diyü şordı. “Du‘ālar iderler” didüm. “Ol iki yüz filoriyi deynümdür” diyü hazretüne⁵ gönderdiler diyüp virdüm. Alup didi ki: “Bilmiş ol ki ol ‘aziz evtāddandır, velāyet ü kerāmetine nihāyet yokdur, hāşā anuñ kimseye deyni yokdur. Lākin ricālullāhdan birinüñ kızcağızı bülügıyyet maqāmına varmış idi. Anlara ma‘lüm idi, anı tedārük idüp gönderdiler. Şimden gerü her zamān ki bir mezā’ikaya uğrayasın, aña teveccüh idüp cenāb-ı Hālīka⁶ şefi‘ getir, cemī‘ mühimmātuñ müyesser olmağ muqarreredür” didi. Fi’l-vāki‘ ile’l-ān bir mezā’ikaya düşdüm, anlara teveccüh iderüm, me’mulüm huşüle mevşül olur diyüp hikāyeti tamām iyledi diyü naql iderdi. Bu hikāyenüñ nazīresidür. Ol hikāye ki Ravzu’r-reyhāñ nām kitābda derc olunmuşdur.

-59-*

Hikāyet: Kitāb-ı mezkrda böyle rivāyet olunmuşdur ki: Bir zamānda ki henüz bilād-ı Rüm āsar-ı dīn-i İslāmı müşerref olmayup küffār-ı hāksār elinde idi. Ol tarihden diyār-ı İslāmdan birinde bir şeyh-i nāmdār ve ‘aziz-i şāhib-i iştiħār var idi ki

¹ sehl: şu kenārında P; ²üzre: mücibince P; ³Biraz: Bir miğdār P; ⁴vardum: varup P; ⁵hazretüne: saña P; ⁶Hālīka: Hağka P

* Hikāye P nüshasının 225a-226b yaprakları arasındadır

adına Şeyh Muğâver dirler idi. Bir niçe yıl küffâr-ı bed-kirdârla ceng ü gazâyâ meşğûl olurdu. Bir niçe yıl dağı eṭrâf-ı memâlikde ‘ibâdet u tâ‘at ve seyâhat iderler idi.¹ Kendü hikâyet iderdi ki: Bir gün baña cânib-i Hâḡdan işâret oldu ki ḡalkup küffâr vilâyetlerinden vilâyet-i Rûm’a varam. Anda bir ricâl-i şâlih vardır, anuñla (S141b) cem‘ olam görem ve baña cenâb-ı Hâḡdan bu ḡudret virildi ki ḡaçan ḡalka görünmek istesen görünem, ḡaçan ki görünmemek murâd idüneyüm² görünmeyem. Ben dağı emr-i ilâhî mûcibince memleket-i Rûm’a vardum, dâhil oldum ve anlara kendü nefsimi gösterdüm. Hemân dem beni esîr itdiler ve gerçekden esîr tutdum şanup sevindiler. Andan beni tutan kimesne bâzâre getirüp bey‘e ‘arz itdi. Ol dem beni bir mu‘abber kimesne alup kiniseye hizmet için ta‘yîn idüp vaḡf itdi. Ben dağı birkaç gün kiniseye hizmet itdüm. Birkaç günden soñra nâ-gâh bir gün kiniseye vâfir ibrişim ḡalılar³ döşenüp zînet itdiler ve her cânibde buḡurlar ve ‘anberḡâmlar yaḡdılar. “Ne ḡaber?” diyü şordum, “pâdişâh⁴ her yılda bir gün gelür, kiniseyi ziyâret ider, bu gün ol gündür ki gelse gerekdür aña ḡâzırlanırız” didiler. Anı gördüm ki nâ-gâh pâdişâh kökbesiyle kiniseye geldi. Meger ‘âdetleri bu imiş ki pâdişâh kiniseye geldükde⁵ bir ferd içerü ḡomazlar imiş. Pâdişâh tenhâ girüp üzerine kinisenün ḡapusın bağlarlar imiş. Kendü diledüḡi ḡadar tenhâ kinisede ‘ibâdet ider imiş. ḡaçan ki pâdişâh geldi, ben kiniseye girüp ḡaldum.⁶ Ben dağı ihticâb itdüm, ya‘ni kimseye görünmedüm kinise içinde ḡaldum. ḡaçan ki pâdişâh içerü girdi, kinisenün cem‘i eṭrâfını bizzat kendü aradı, teftiş⁷ itdi ve beni Allâh ḡazretinün emr-i şerîfiyle⁸ görmedi. Çün ki kinisenün tenhâ idüḡünü muḡarrer bildi, ḡıbleden yaña müteveccih olup namâza tekbîr iyledi. Ol dem sırruma bu ḡiṭâb geldi ki “saña Rûmda var, buluş dedükleri bu kimesnedür, ḡâfil olma.” Ben dağı zâhir olup ardında bir yirde oturdum. ḡaçan ki namâzdan selâm viridi, beni gördi. ḡâyet ḡavf idüp baña “sen kimsin?” diyü şordı. Ben dağı senün gibi bir müselmânum dedüm. Ya bunda ne için geldün didi. Ben eyitdüm: “Senünle mülâḡâta⁹ cenâb-ı Hâḡdan me‘mûr oldum¹⁰ ve baña istedüḡüm vaḡit ḡalka görünmek ve görünmemek¹¹ dağı virildi ve ḡâla şatılıp bu yirde esîr olmaḡ sizünle ictimâ‘ için¹² irtikâb olındı” didüm. ḡâyet şâd olup ziyâde ḡazz itdi.¹³ Vâfir muşâḡabet idüp ḡakâyıḡ u deḡayıḡ söyleşdüḡ. (S142a) Ben aña açıldum, ol baña açıldı, kibâr-ı şiddikînden bir

¹ idi: iderdi P; ²murâd idüneyüm: istesem ihticâb üzere olup P; ³ḡalılar: ḡaliçeler P; ⁴pâdişâh: pâdişâhumuz P; ⁵Meger ‘âdetleri bu imiş ki pâdişâh kiniseye geldükde: geldükde aşla P; ⁶kiniseye girüp ḡaldum: aşla kimse ḡolayup üzerine ḡapuyı berkitdiler. Ancaḡ yalnız ḡaldum P; ⁷teftiş: muḡkem teftiş P; ⁸Allâh ḡazretinün emr-i şerîfiyle: Allâh emriyle P; ⁹mülâḡâta: mülâḡât için geldüm P; ¹⁰me‘mûr oldum: iyle emr oldı P; ¹¹görünmemek: istedüḡüm vaḡit görünmemek P; ¹²için: ḡatırınçün P; ¹³şâd olup ziyâde ḡazz itdi: ferḡ olup muḡkem ḡazz iyledi P

kimesne buldum. Andan “diyâr-ı küffârda hazz ider misin, niçe turursun” didüm. Buyurdi ki: “Diyâr-ı küffârda bulnan ihlâş-ı ‘amel ve ekl-i helâl diyâr-ı İslâmda bulunmaz. Huşûşan bunda turmağla müselmânlara nef üm ve niçe zararlarını def üm muqarrerdür ve hem küffâr-ı hâksâre niçe zarar u ziyân iyerüm. Her kaçan İslâma kaçd itseler, bir tariķla küffârûñ zararından taħliş iderüm” diyü cevâb virdi. Andan beni vedâ‘ idüp “seni yine ihticâb üzre ol” didi. Ben daħı ihticâb idüp gizlendüm. Ol dem pâdişâh taşra çıkdı ve kinise yanında oturdı ve erkân-ı devletine¹ buyurdi ki: “Kiniseye hizmet idenler hep yanuma gelsün.” Hizmet iden tã’ifeyi pâdişâhuñ öñüne getürdiler. birer birer nazâr kılıp gördi. Andan² “kanı fülân kimesne?” didi. Eyitdiler ki: “Ol kimesne bizzat hizmet itmez, bir kul şatun alup yirine komışdur. Şimdiki hâlde kiniseye ol kul hizmet ider.” Ol dem pâdişâh muhkem bî-huzûr olup “bre zâlimler, şöyle tekebbürlük ider olduñuz ki Allâh evüne kendüñüz hizmet itmez olduñuz, yirüñüze kul şatun alup hizmet itdürürsüñüz. Huşûşan ol kul daħı kendü milletüñüzden degül” diyüp bu bahâne ile bir alay kâfirüñ boynın urdı. Andan benüm için “anı buluñ” diyü emr iyledi. Ben daħı görindüm. Ol dem beni pâdişâhuñ öñüne alup gitdiler. Buyurdi ki “tez bunı nafaķa vü kisve virdükden soñra diyârına gönderüñ, bunda turmasun.” Anlar daħı “n’ola” diyüp baña nafaķa vü kisve ve at u ton virdiler ve diyâr-ı İslâma gönderdiler, huzûr u şafâyla diyâr-ı İslâma geldüm. Yine kendü aħvâlüme meşgûl oldum diyüp bu vechile hatm-i kelâm ve itmâm-ı hulâşa-i merâm itmiş. Nazm:³

Hidâyet şem‘i olsa câna rehber

Virür nûr-ı ilâhî şu‘le vü fer

Kime kim Haķ vire hayrla encâm

Naşîb olur aña tevfiķ-i İslâm

Şaķın taħķîr ile baķma cihâna

Olur luţf-ı ilâhî bî-bahâne

-60-*

Hikâyet: Râviyân-ı aħbâr-ı ‘âcibetü’l-âşâr ve hâkiyân-ı esmâr-ı ğarîbetü’l-eţvâr böyle inhâ vü ihbâr itmişlerdür ki: Zamân-ı evvelde bir pâdişâh-ı ‘âlicâh (**S142b**) bir gice havâşş u nüdemâsıyla şöbet ve aħbâr u âşâr söylenüp münâsebetle muşâhabet iyledi. Meger ol meclisde iki kimesne var idi ki birinüñ adı Münammim ve birinüñ adı ‘Uysân idi. İkişi daħı baħr u berr misâfirî rüzgâr dîde vü kâr âzmüde kimesneler idi.

¹ devletine: devlete P; ²Andan: -P; ³Nazm: Beyt P

* Hikâye P nüshasının 226b-231a yaprakları arasındadır

Egerçi her biri yüz elli yaşında idi. Lâkin Münâmnim'ün şaçalında bir dâne ağarmış kıl yoğıdı. pâdişâh-ı 'âlem-penâh bu hâline ta' accüb idüp "ey Münâmnim bu kadar sinn içünde nedendür ki şaçaluñda ağarmış kıl yokdur?" Eyitdi: "Pâdişâh¹ benüm bu bâbda başuma bir hikâye-i 'acîbe ve rivâyet-i ğarîbe gelmişdür ki ta' bîre kâbil ve taħrîre müteħammil degüldür. Zîrâ ben bir zamân ğalle vü 'ulf şatar bir ehl-i dükkân kimesne idüm. Üç dört dükkânım ve müte'addid hizmetkârlarım var idi. Almağda, şatmağda mâhir idüm. Vüs'at ü ğudretüm ğadden ziyâde idi. İttifâk bir gice dükkânıma âteş düşüp cümlesi bir anda yandı, kül oldı. İçinde olan ğullâtdan² bir ğabbe ğalmadı. Cemî' mâmeleküm berbâd oldı. Bir mertebeye vardım ki ğabbeye mâlik olmaz oldım. Ēudretüm ğitdi, müflis ü mendebür ğaldım. Āħîr vaṭanımı terk idüp diyâr-ı âğere ğitdüm. Meger ol diyârda bir re'is var imiş. Vardım, ol re'ise yanaşdım. Anuñ gemisine ğizmet idecek oldım. Ēunlerde bir ğün üçyüz nefer bâzergânlar ile mezbür gemiye bindük, diyâr-ı Hind'e 'azîmet itdük. Rûzğarımız ğâyetle muvâfîk oldı. Ēırk gice ğitdük, kırkbirinci ğün giderken nâ-ğâh bir kimesne gemi kenârına geldi, ğazâ-yı ğâcet murâd idindi. Bu kez eĒlendi, gelmedi. 'Acabâ niçe oldı ola diyü yokladuk, bulunmadı. Geminüñ içini cemî'an araduk, nâ-büd u nâ-peydâ oldı. Deñize düşmişdür diyü birğaç nefer kimesne ğirüp geminüñ eṭrâfını araduk, aşla bulunmadı. Biz bu vechile ızṭrâbda ve iltihâbda iken nâ-ğâh ol kimesne deryâ yüzinde ırâğdan re'isümüze adıyla "yâ fülân" diyü çağırdı. Ēördük ki ol kimesne deryâ yüzinde serîre beñzer bir nesne üzerinde şağ u selâmet bî-fesâvet ü bî-melâlet oturur. Bize didi ki: "Yârân-ı şafâ ben şihṭatde ve 'âfiyetdeyüm. Zinhâr benüm için bî-ğuzûr olmañ (S143a) ben ğâyette şafâdayım, benüm hikâyetüm 'acibdür. Şimdi taḫrîr olunmaz. Esbâbumı bir yire ğetürüp evğatçe ğıfz idüñ. İnşaallâhu te'âlâ 'an-ğarîb ben sizi yine buluram" diyüp ğâ'ib oldı. Bunuñ üzerine bir ay ğitdi. Ba'de³ anı ğördük ki ol kimesne bizümle bile gemide⁴ oturur. Yüzünüñ nûrı âfâka şu'le şalmış, arğasında câmesi bir cins fâhir câmedür ki ta' bîre kâbil degül. Çün anı şihṭatle ğördük, "senüñ ğaberüñ niçe olmışdur, tafşîl idiver" diyü şorduk. didi ki: "Vallâhi yâ cemâ'atü'l-ğayr benüm başuma gelen hikâye ğarîb hikâyedür. Ol zamân ki şu dökmege ki kenâre⁵ ğeldüm, nâ-ğâh beni bir kimesne ğapdı ve deñizüñ içine aldı ğitdi. 'AĒlum başumdan ğitmiş, ğözüm açdım nâ-ğâh kendümi bir ğaşr içinde buldım. Yanımda bir şeyḫ-i 'azîz oturur. Ol dem baña ğiṭâb itdi ki: "Ey fetâ ğöñlüñe ğavf gelmesün, biz sükkân-ı baħrüz, ya' ni deryâda sâkin

¹ pâdişâhâ: pâdişâhum P; ²olan ğullâtdan: olandan P; ³Ba'de: Bir aydan soñra P; ⁴bile gemide: gemide bile P; ⁵ki kenâre: gemi kenârına P

olanlardanuz. Bil ve āgāh ol ki benüm bī-naẓīr-i ‘ālem bir kızum vardır. Seni deryāda giderken görüp¹ muḥabbet itmiş. Hālā saña virüp nikāḥ itmek murādumdur. İmdi sen daḥı rızā virüp bizümle mu‘āşeretü ihtiyār iyle, biz daḥı resūlullāh şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine imān getüren cinn kavmindenüz. Bizümle ḥüsn-i ihtilāt üzre olup vefā üzre olursañ görmeyesin illā ḥāyr ve yine her zamānda yārānuña mülākāta ve muşāḥabete mā’il olursañ² seni bir ānda anda ileterüz, buluşursun” diyü cevāb virdi. Hālā ben sizleri görmege geldüm. Eglenmeyüp yine ol cānibe giderüm. Sizi Allāha ısmarladum diyüp kendüyi deryāya atdı. Çün anı gördük, ardınca deryāya atlayup birkaç kimesne mezbūra yapışup deryādan gemiye çıkarduḡ ve anı muḥkem tutup gemiye bağladuḡ. Nā-gāh deryādan bir şadā geldi ki: “Muḥammed niçün eglendüñ, bize gelmezsin, bizümle³ senüñ ‘ahdüñ böyle midür, ‘ahd u peymānuñ niçe oldı. Eger şöyle ki bize ḥıyānet idüp zarāfetle andaḡı ehlüñe ‘ıyālüñe çekilüp gidesin, seni anda sağ komaḡ murādumuz degüldür.” Ba‘de⁴ şadā munḡaṭı‘ oldı. Ol gün ol gice gemi ile gitdük. Ol kimesne muttaşıl baḡlı turdıḡı yirde aḡlardı. Anı tenhā ḡomayup gözedirdük. Kaçan ki şabāḡ oldı, (S143b) gemici eyitdi: “Yārān biz dünden berü pupa rüzgār ile deryāda giderüz, temāşā budur ki yine dün nerdeden gitdük, irtesi oradayuz.”⁵ Baḡduḡ gördük vāḡı‘a dedüḡi gibi yine gitdügümüz yirde yaturuz. Gemi içinde olanlar müteḡayyir ü muẓtarib oldılar. Deryādan yine bir şadā geldi ki: “Ey kārbān-ı rāh-ı ḡalāl şöyle ki esirüñüz şalıvermeyesiz, yüz gün daḡı gitseñüz yine yirüñüzde yatarsuz, sizi şalıvermezüz, aşla gitmege ḡādir olmazsız.” Āḡir ol kimesne eyitdi: “Gelüñ beni şalıverüñ varayın gideyin. Birkaç günden⁶ beher-ḡāl ben ehlüme ‘ıyālüme varırım. Siz benüm tafşıl ḡalümi evüme varduḡda ḡaber virüñ. Benüm içün her gün bī-ḡuzür olmasunlar. Baña deryāya gitmekden zarar yoḡdur. Benüm deryā içinde bir şafā vü sürürüm vardır ki ta‘bīr ü taḡrīr ḡābil degüldür” didi. Yolcılar daḡı fi’l-vāḡı‘ bunı ma‘ḡül görüp bi’z-zarüre anı çözüp şalıverdiler. Ol daḡı kendüyi deryā dibine atdı. Yoldaşları gemi ile çekilüp yollarına revāne oldılar. Rāvī eydür: Kaçan ki ol kimesne deryā dibine indi, anı müşekkel yüzli bir kimesne istiḡbāl iyledi. didi ki: “Efendi şafā geldüñ, ḡadem getürdüñ. Gel buyur devleḡhāneñe ki gidelüm seni görüp ‘āşıḡ-ı zārüñ ve dildāde vü giriftārüñ olan maḡmübe vü ma‘şūḡa saña muntazırdur.” Ol dem ol kimesne önüne düşdi. Bu daḡı ardına düşdi. Giderek bir ‘āli sarāya vardılar. Nā-gāh bir alay eşrāf u a‘yān ḡarşulayup gel buyur didiler. Andan bir ‘āli ḡapuya geldiler. Hemān

¹ görüp: görmüş P; ²yārānuña mülākāta ve muşāḡabete mā’il olursañ: yārān u ihvānuñla muşāḡabet murād idünürseñ P; ³bizümle: -P; ⁴şāḡ komaḡ murādumuz degüldür. Ba‘de: varmaḡa ḡomazız didi. Andan P; ⁵irtesi oradayuz: ise yine ondayuz didi. Biz daḡı P; ⁶günden: günden şoñra P

dem kapu açılıp ba'zı hâdimler gelüp eline yapışıp bir zîbâ kaçra alup gitdiler. Kaçan ki ol kaçra vardı, nâ-gâh bir ay yüzli şeker sözlü nigâr-ı zîbâ mânend-i serv-i bâlâ reftâre geldi. Ehlen ve sehlen merhabâ diyüp alup anı mesned-i devletiniñ üzerine geçürdi. Oturdılar, hemân dem önlerine ta'âm geldi, yidiler şükrin didiler. Andan altun gümüş legen ibriķ gelüp ellerini yuyup pāk iylediler. Andan ortalık tenhâlanup bir nigârîñ ve bir ol qaldı. İhtiyârı elden gidüp müy-ı miyânına muhkem tıttı, şarıldı. Öperek ve kucaraķ maħall-i ma'hûda geldi. Ne görse ki bir maħall-i zîbâ (S144a) ve mevzi'-i dilârâdur ki vâşflar vaşfinda¹ deng ü lâl ve mâdiħler medħinde² 'âciz ü bî-mecâldür. Üstâd-ı ezel 'azze ve celle kemâl-i kudretinden ve nihâyet-i 'azâmetinden bir kâmer-simîn³ ve câygâh-ı berîn tertîb ü tezyîn iylemiş ki mühendisân-ı rûzgâr ve mi' mârân-ı⁴ sipîhr-i bî-ķarâr tarħ u taķşiminde dem-beste vü hayrân ve taħdîd ü tersiminde⁵ pâ-der-gül ve ser-gerdân qalmışdur. Nazm:⁶

Ne hoş vaz' iylemiş üstâd-ı kudret

Ki andan zâhir olur niçe ħikmet

Zihî kaçr-ı mücellâ vü dilârâ

İçi mercân ve taşî sim-simâ

Egerçi ħüb olur anuñ binâsı⁷

Bulınmaz ħayrı yirlerde şafâsı

Velîkin her tevânâ vü ten-âver

Ķarîb olsa zebûn olur muķarrer

Ve bi'l-cümle ol gice şabâħa dek 'âlem-i vuşlatda ve şafâ-yı 'ayş u 'işretde oldum. Bu şafâyla müddet-i medîd ve emd-i ba'îd kaçr-ı deryâda ve lücce-i mâda ervâħla eglendüm qaldum"⁸ didi. Andan Münâmnim eydür: "Ol kimesne gâh gâh deryâ seferinde beni yoķlardı. Ay geçmezdi beni gelüp⁹ görmeye ve deryâ dibinde olan incülerden baña bir avuç incü armağan virmeye. İttifâķ bir gün baña bir cânibe sefer daħı düşdi.¹⁰ Bi't-tamâm kırķ yıl ol seferde eglendüm geldüm. Ol seferde saçum şaķalum aħardı, gözüm bozardı, bedenümde güç ve kuvvet qalmadı gitdi. Bir gün ol câniblerde deryâ yüzinde gemiyle giderdük. Nâ-gâh deñiz canavarlarından bir canavar zâhir olup bize uydı ulaşdı. 'Âķıbet gemimüzi pâreledi. Gemide olanlardan ba'zısı

¹ vâşflar vaşfinda: vaşşâflar vaşfinda ve meddâħlar medħinde P; ²ve mâdiħler medħinde: -P; ³kâmer-simîn: kaçr-ı selîmîn P; ⁴rûzgâr ve mi' mârân: rûzgârân P; ⁵taķşiminde dem-beste vü hayrân ve taħdîd ü tersiminde: -P; ⁶Nazm: Beyt P; ⁷binâsı: hevâsı P; ⁸Bu şafâyla ... qaldum: -P; ⁹beni gelüp: gelüp beni P; ¹⁰sefer daħı düşdi: daħı sefer düşdi P

gemiden ayrılmayıp bir tahta üzerinde kaldı. Ba‘zısı yüzmek bilürin diyü kendüyi deryāya götürüp atdı. İttifāk tevfiķ-i rabbānī baña yār u yāver olup ben bir tahta pāresi üzre kaldum. Mevc beni götürdi, deryā kenārına atdı. Gözüm açdum, kendümi bir cezīre kenārında buldum. Haķ te‘ālāya şükürler idüp yüzüm yirlere sürdüm. Ben de bu cezīrenüñ eṭrāfın gezerken diķķat idüp baķdum gördüm. Bu cezīre şandugum cezīre degül, deryānuñ¹ kaplubāgasıdır. Deryāda gemi gibi gezer, istediği yerde cezīre gibi тұrur. Pes ol canavar Allāh te‘ālānuñ emriyle bir cānibe alup yürüyivirdi. Giderek beni bir cezīreye götürdi. Beni anda bırağup kendü gitdi. Ben daķı (S144b) ol cezīreye çıķdum. İki gün iki gice içinde gezdüm. Üçüncü gün kulağuma insān āvāzesi girdi. ‘Acabā kimdür ola dirken baķdum gördüm. Bizümle gemide bile olan yoldaşlarumuzdan biridür. Ol daķı beni görüp yanuma geldi. Selām virdüm, ‘aleyk aldı. Ahvālin şordum, eyitdi: “Kačan ki gemi ğarķ oldu, benüm de elüme bir tahta pāresi girdi. Ol tahta pāre ile yüzerek² nā-gāh deryā içinde bir neheng zāhir olup beni yemege kaşd iyledi. Añsuzdan bir ayağımı yutdı. Bu eṣnāda deñiz canavarlarından bir andan³ büyük canavar daķı çıkageldi, anı yemege kaşd itdi. Hattā başına niçe urdı. Ol daķı cān acısıyla benüm ayağımı ağızından kaşdı koyıvirdi. Andan ol büyük canavar küçücegin helāk idüp yidi. Bu maħalde benüm ‘aqlum başuma geldi. Nā-gāh⁴ kendümi bu cezīrede buldum” diyü⁵ hikāyeti āķir iyledi. Münāmnim eydür: “Çün bu hikāyeti andan işitdüm, aña muħkem tereahħum iyledüm. Kaķup bir miķdār cezīreyi gezüp tolaşdum. Ekle ķābil olan yemişlerden biraz⁶ degşürüp getürdüm, ol daķı alup yidi. Cenāb-ı vāhibü’l-āmāl ve rabbü’l-erbāba şükr-i bī-irtiyāb dedük. Andan⁷ bu degşürdügüm mīvelerüñ içinde ğatmi gibi bir yemiş degşürmiş idüm. Ben daķı anuñ birkaç dānesin yedüm. Kačan ki bāṭnumda istiķrār buldı, beni ol dem üşütüdi. Muħkem ditremege başladum. Bir ğāle düşdüm ki ta‘bīre ķābil degül, ziyāde ıztırābumdan cezīreyi birkaç def‘a tolaşdum. Āķir ‘aqlum başumdan gitmiş.⁸ Dördüncü gün bir miķdār gözüm açdum, yirümden kaķup nā-gāh şaķaluma yapışayın şandum, cümlesi elüme geldi. Lākin müceddeden dibinden ķara şaķal bitmege başladı. Birkaç günden cümle şaç⁹ ve şaķalum bitdi, ammā siyāh bitdi. Ta‘accüb idüp bu muķābelede Hālık-ı ‘āleme ğamd-i

¹ deryānuñ: deryā P; ²yüzerek: yüzerken P; ³bir andan: -P; ⁴başuma geldi. Nā-gāh: başumdan gitmiş, uyandum P; ⁵cezīrede buldum deyü: cezīre kenārında gördüm deyüp P; ⁶yemişlerden biraz: yemişlerinden bir miķdār P; ⁷şükr-i bī-irtiyāb dedük. Andan: şükrin didi. İttifāk P; ⁸gitmiş: gitmiş, yıkılmışum. Yoldaşum beni gözetmiş, koyup gitmemiş. Üç gün üç gice bī-ħūd u lā-ya‘ķil yatmışum P; ⁹şaç: saçum P

firāvān ve şükr-i bî-pâyān iyledüm. Ba^c de birkaç gün yoldaşumla deryā sāhilinde¹ oturduk. Nā-gāh bir şehir Çîn ü Maçin² semtine gider bir gemi göründi. Bir yüksek yire çıkup dülbend şalup feryād u figān iyledük. Gelerek bizi gördiler. Ol dem deryāya sandal birağub bizi gemiye aldılar. Aḥvālümüz sorup mufaşşal bildiler ve her biri ḥadden bîrūn teraḥḥum³ kıldılar. **(S145a)** Bu hâlde iken nā-gāh rûzgār muḥālif olup muḥkem furtına oldu. Yelkeni muḥālif cānibe döndürdiler. Birkaç günden sonra ḥikmet Allāhuñdur gemi tā bizüm kaşabamız limānına geldi. Demür birağup taşra çıktuk. Ḥışm u kavm ve ehl u ^ciyāle haber oldu. Bizden ümîdlerin kesmiş iken sağ u sālīm varduğumuzda niçe sevinmek gerekdür.⁴ Ehl u evlād ḳurbānlar itdiler. Bu zamāna gelince sāye-i ^cadāletüñüzde⁵ müreffehu'l-ḥāl ve fāriḡu'l-bāl geçindük. İşte benüm saçum şaçalum siyāh olduğunūñ bā^cişi⁶ budur diyüp ḥāmūş oldu. Andan pādişāh-ı ^cālem-penāh emr iyledi ki bu ḥikāyeyi çāpük-dest kātibler ḥazīne defterine yazup erbāb-ı divāna teslīm itdiler. Andan nevbet Ğavşiyānuñ ḥikāyetine gelüp Ğavşiyān daḡı edeble diz üzerine gelüp ḥuzūr-ı şerīf-i şehriyārīde bu vechile⁷ takrīr iyledi ki:

-61-*

Ḥikāyet: Evā'il-i ezminede bir pādişāh-ı gerdūn-vaḳār ve bir şehriyārī-i ^cāli-miḳdār var idi ki māl u ḥazīnesine nihāyet ve ḳuvvet ü şevketine ^cadd u ḥadd ve ḡāyet yoḡıdı. İttifāḳ bir gün firāşa düşüp ḥasta ve inḥirāf sebebiyle dem-beste oldu. Eṭibbā cem^c olup ṭab^c-ı pādişāhiye muvāfiḳ eşrebeyi⁸ tedbīrde ve diḳḳat u ^cilāc emrinde şarf-ı maḳdūr ve bezl-i himmet iylediler. ^cĀḳıbet cenāb-ı rabbü'l-^cālemīn şifāḥāne-i ve *izā umirzet fehüve yeşfīnden*** şifā virüp cism-i pādişāhī ḳarīn-i şıḫḫat ve mīzāc-ı şehensāhī rehīn-i ^cāfiyet oldu. Pes pādişāh-ı ^cālicāh bu şükrāniye⁹ fuḳarāya şadaḳāt-ı bî-nihāye ve müberrāt-ı bî-ḥesāb ü bî-ḡāye itmege meşḡul olup cümle in^cāmlarından zindānda olan cerāimi daḡı ^cafv u iṭlāḳ buyurup serīr-i ^cālem-i meşīrinde kendüsi devlet u sa^cadetle oturdu. Maḥbūsuları önüne getürdüp birer birer gördi. Ol ki medyundur deynin ḥazāne-i ^cāmireden edā idüp¹⁰ taḫlīş iyledi. Ve ol ki erbāb-ı cerāimdür, ḳātıl ise anuñ daḡı veliyy-i maḳtūle diyetin virdi.¹¹ Ve eger ḡayrı cerīme ise maḥbūbe tevbe

¹ deryā sāhilinde: cezīrede sāhil-i deryāda P; ²Çîn ü Maçin: Çîn P; ³teraḥḥum: teraḥḥum u şefḳat P; ⁴sālīm varduğumuzda niçe sevinmek gerekdür: selāmet varduğumuza ḥadden ziyāde sevinşidiler P; ⁵^cadāletüñüzde: ^cadāletüñde P; ⁶bā^cişi: sebebi P; ⁷bu vechile: böyle P; ⁸eşrebeyi: ed^ciye P; ⁹şükrāniye: şükrāne içün P; ¹⁰deynin ḥazāne-i ^cāmireden edā idüp: ḥazīneden deynin virüp P; ¹¹virdi: virüp iṭlāḳ iderdi P

* Hikāye P nüshasının 231a-237a yaprakları arasındadır.

** “Ben hastalandığım zaman bana şifa veren Allāh'tır”

virüp semt-dîde-i mücâzâtın idüp şalıvirdi. Bu eşnâda önüne mahbûslardan bir pîr getürdiler. Baqdı gördi ki aq şaçal sineye şalmış, günâhlarına tevbe virdükden soñra **(S145b)** eline bir iki filori virdi ve¹ ıtlâk iyledi. Kaçan ki ol pîr çıkdı gitdi, çapucılar feryâd u figân iylediler ki: “Yâ pâdişâhum bilür misin ki ne maqûle düzd-i bî-bâk ve harâmî-i sığâk âzâd iyledün ki buña nâm ile Bâzeşheb dirler ve laqabıyla Ebi Leheb dirler. Bu gün harâmılıkda nazîri yok bir vâcibü'l-ıktldür ki müselmânlar elinden² her zamânda zâr u zebûn ve aqvâleri gâyetle digergün belki cigerhündür. Bu maqûle³ harâmzâdeyi hâpisdan ıtlâk itmek şevâb degüldür. Belik şevâb bunı bir an hâpisdan koyıvermemekdür.” Pâdişâh eyitdi: “Şol Bâzeşheb ki dünyâda nâmı çarb-ı meşel olmışdur, bu mıdır?” didiler ki: “Belî pâdişâhum budur. Buyurdi ki hayli zamândur ki anı⁴ görmek murâd idinürdüm. Tez döndürün gelsün göreyüm.” Hizmetkârlar segirdüşüp Bâzeşheb'i ardından⁵ yetişdiler. Döndürüp huzûr-ı pâdişâhiye ihzâr itdiler. Andan pâdişâh⁶ eyitdi: “Bre senün adun Bâzeşheb ve laqabuñ Ebi Leheb midür?” didi ki: “Belî pâdişâhum iyledür. Lâkin sen bir ‘âdil pâdişâhsun, lâyıq budur ki benüm haqqumda gammâzlarun kelimâtını diñlemeyesin. Aşhâb-ı garaż sözün diñlemek⁷ ‘aybdur.” Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh eyitdi: “Korkma pâdişâhlarun dehânından şadır olan elfâz hilâf olmaz. Çün ben seni ıtlâk itdüm, bir dağı seni kimesne hâps idemez. Lâkin murâdum oldur ki senün elüne igne ve çoyud ile kendü adımı yazdırup nişân idem. Şimden soñra bir dağı harâmılık iderseñ tutup elün ve ayağun kıram.” Bâzeşheb dağı “fermân pâdişâhuñdur” diyüp elin tutıvirdi. Eline pâdişâh buyurduğı üzre ‘âlâmet yazup nişân itdiler. Andan soñra “var imdi şağın şimden soñra edebünle ol” diyüp ıtlâk itdiler. Kaçan ki meclis-i pâdişâhîden gitdi, toğrı hammâma vardı. Kendü yundi ve esbâbın yudurdi. Ve saçları şaçalın yoldurdi.⁸ Hammâmdan çıkup pâdişâhdan alduğı filoriden hammâmçıya iki aqça ve nâfûra çokça hizmeti sebķ itdi diyü beş aqça virdi. Meger bu nâfûr bir ahmaq kimesne idi. Kendü kendüye mülâhaza itdi ki: “Bu herif hâlâ hâpisdan çıkdı, yarum aqçaya **(S146a)** mâlik degüldür. Hammâcıya iki aqça virdi, ben hod tâcirlere ve ağniyâya her zamânda hizmet iderüm, ancak yarum aqça virürler. İmdi beher-hâl bu herifün bir kışşası vardır. Gâlibâ hırsız ve harâmidür, müselmânlarun esbâbın uğurlar. Baña lâzımdur ki bu gün sâ’ir hizmeti koyup bunuñ ardına uyup ne işler, ırâqdan gözidüp turam. Eger bir kabâhat iderse tutup hâkim huzûrına iletem.” yirinden kalkdı, ırâqdan Bâzeşheb’ün ardına düşdi. Bâzeşheb hammâmdan gidüp

¹ virdi ve: virüp P; ²elinden: bunuñ elinden P; ³Bu maqûle: Bunuñ gibi P; ⁴ki hayli zamândur ki anı: kim ben anı çok zamândur ki P; ⁵ardından: segirdüşüp ardından P; ⁶pâdişâh: pâdişâh-ı âli-câh P; ⁷diñlemek: pâdişâhlar diñlemek P; ⁸yoldurdi: aldirdi P

bâzâre uğradı. İki etmek ve bir miqdâr biryân aldı. Bir dükkânda yiyüp karnın toyurdu. Andan kalkup bir halvâcı dükkânına vardı. Bir kıyye halvâ alup bir mescide girüp¹ ve eline bıçak alup halvâyı pâreleyüp yemeğe başladı. Nâtûr irakdan Bâzeşheb'ün elinde bıçak görüp bi'l-külliyeye sū-i zann üzre oldu. Andan halvâcı eyitdi: “Yâ Ebâ Leheb bir kıt'a şabunı halvâ vardur ki miskle mu'abberdür. İsterseñ saña anı dağı vireyin.” Ol dağı n'ola diyüp anı dağı aldı ve yeñi içine şaklayup kalkup bir cânibe müteveccih oldu. Giderek bir şarrâf dükkânına vardı. Gördi ki ol şarrâf dükkânınıñ önüne bir şîniyye komış, içine vâfir altun aqça toldurmuş. Turmayup elleriyle karışdırup oynar ve “eyü altun aqça isteyen kâdadür, gelsün” diyüp nidâ iyer. Hemân dem Bâzeşheb şarrâfuñ yanına gelüp elini şîniyye şokdı. Bir kez altunı aqçayı karışdırup “ey şarrâf bir dâne altunı niçeye bozarsın” didi. Şarrâf dağı gördi ki bir kimesne bî-tekellüfâne aqçasın karışdırur. Bî-ħuzûr olup “ruħ 'âfākallâh şimden gerü aħşamdur. Bu zamânda altun bozulmaz yûri var git” diyü elini kaķıvirdi. Bâzeşheb şarrâfuñ böyle itdügüne bî-ħuzûr olup külli elem çekdi. Irakdan bir dükkân kenârında oturup şarrâfı gözetdi. Murâd idüdü ki bu gice şarrâfuñ ardına düşüp elbette varup anı evinde katl iyleye. Birazdan şarrâf dükkânını kaldırup şîniyyeyi bir ħamâla yükledüp evine alup gitdi. Bâzeşheb dağı uzağdan ardına düşdi. Nâtûr dağı (S146b) Bâzeşheb'ün ardına düşdi. Şarrâf evine gelüp kapusını açdı, ħammâlı şîniyye ile içerü koyarken² Bâzeşheb fırsat bulup içerü girdi ve bir ħâlî köşede pinhân oldu. Şarrâf ise kendü aħvâliyle muķayyed olup câriyesiyle mu'âmeleye meşğûl olmışıdı. Bu eşnâda Bâzeşheb fırsat bulup şarrâfuñ aqçasını çaldı. Taşra çıkup kaçayın dirken şarrâf yolını alup üzerine gelüp Bâzeşheb çıkup gitmeğe kâdir olamayup serîr altına şokuldu, yatdı. Andan şarrâf serîri üzre gelüp oturdu. Ve arkasından çokasın çıkarup biraz³ istirâhat itdi. Andan menkûhasını çağırup yiyecek ta'âm istedi. Menkûhası dağı hezâr 'işve vü nâz ile yanına gelüp “vallâhi bu gice evde ta'âm bişürmedüm. Zîrâ başımuñ ziyâde veca'ı var idi. Ma'zûr ħutuñ bu gicelük günâhumuzı 'afv buyuruñ” diyü 'özr iyledi. Andan şoñra ortaya bir yir süfre yapıdı ve bir şurâhi bâde ve ba'zı meze maķûlesi getürdi. Birer kadeħ içerek muşâħabete başladılar. Döndi şarrâfuñ ħatunı şarrâfa eyitdi: “Bu gün çârsuda bir 'acib seyr gördüm. Bir alay kimesneler bir yire cem' olup oturmuşlar. Orta yirlerinde 'acib nâm bir naħsend kimesne oturmuş, ba'zı lefâ'if söyler. Ħalk diñleyü gülüşürler. Bir zamân anı gördüm ki iki kimesneyi biri birine karşu oturtmışlar, sağ ellerinüñ baş

¹ girüp: girüp yemeğe başladı

P; ²koyarken: ħorken P; ³biraz: bir miqdâr P

barmaqlarını bir iple yire bağladı. Ammā bir vechile¹ ki deñilmez. Hattā ben sandum ki bir daħı çözümege k̄abil olmaya. Andan buyurdı ki ellerüñüzi örti altına çeküñ. Çekdiler, bir an tırmadın yine çıkardılar. İkininüñ daħı barmaqları çözülmüş. Güyā ki hiç bağlanmamış idi. Tekrār² bağladı, yine içerü çekdiler, tarfetü'l-‘ayn içinde çıkardılar, yine çözülmüş bulundu. Herkes bu h̄adişeyi görüp muħkem ta‘accüb iylediler” didi. Şarrāf bunu işidicek güldi, eyitdi: “Yā gāfile bu da bir müşkil nesne midür. Şimdi isterseñ ben kendü elümi bağlayayın ve bir anda yine çıkarayayın, çözülmüş bulunsun.” H̄atunı eyitdi: “Yoğ evvelā sen benüm elümi bağla ve yine çöz (S147a) görelüm idebilirseñ soñra seni bağlayavuz. Şarrāf ol dem ip çıkarup h̄atununun iki barmaqlarını köşek tutdı bağladı. Bir ucını boş koyup yine zarāfetle çekivirdi. “İşte çözülmüş” diyüp gülüşdiler. Andan menkūħa³ eyitdi: “Getür imdi ben de senün elüñi bağlayayın göreyin çözebilir misün?” Şarrāf daħı n’ola diyüp ellerin tutuvirdi. Hemān dem mel‘üne fırsatı ğanimet bilüp şarrāfuñ iki elini bir vechile bağladı ki Rüstemler daħı çözemeye.⁴ Şarrāf derdmend menkūħasına i‘timād itmişidi. Bī-çāre h̄atununu kendüye yār-ı müşfik şanurdu. H̄aberi yoğ ki menkūħa-i mezbūre⁵ fāhişe-i rüzgār idi. Şarrāfi gice vü gündüz ‘acabā ne h̄ile ile öldürsem diyü fikr iderdi. H̄alā bu h̄ileyi maħzān anı katl itmekiçün tertib itmişidi. Çün ki şarrāfuñ ellerini bağladı, bir kerre “yā Mes‘ūd yā Mes‘ūd” diyü nidā iyledi. Ol dem h̄azāneden⁶ bir tudaqları kalıñ zişt ‘arab çıkageldi. Evvelā bī-ihtiyār ol zişt-i nābe-kāra şarılup dirkenār iyledi. Andan ol kalıñ mühmel tudaqların ağzına alup erinün önünde emdi. Andan soñra “yā seyyidī işte kaltabanı senün ‘aşkuña bir h̄ile ile muħkem bağladum. İşte yarağ h̄azırdu, elüñe alup kes başını dök kanını, cīfesin h̄alāya atup senünle bu rüzgār-ı fāniden kām alalum. Te’h̄ir āfetdür, tırma” didi. Çün ki şarrāf bu kışşayı göziyle görüp kulağıyla işitdi, “ta‘accüb belā-yı siyāha uğramışam” diyüp ‘ālem gözine karañluğ oldu. Bī’l-külliyeye ‘ağlı başından zā’il olup kendüden ümīdi kaṭ‘ itdi. Bu ešnāda ‘arab eline bir tiğ-i bī-dirig alup şarrāfuñ yanına geldi ve gögsine bir depme urup yıkdı, üzerine çıkup şağalın eline aldı. İstedi ki başını kese. Ol dem Bāzeşheb’ün şarrāfa şefkati ğalib olup bir kerre şāhin gibi yirinden şıçrayup taşra çıkıdı ve ‘arab ğāfil iken belinde olan h̄ançer-i ābdār ile bir h̄ançer başdı ki ol bir yanından çıkıdı. Andan soñra şarrāfuñ ellerini çözüp ol kaħbe-i bī-vefāyı

¹ vechile: vechile muħkem bağladı P; ²Tekrār: Tekrār bir def’a daħı P; ³menkūħa: menkūħası P; ⁴çözemeye: çömege k̄adir olmaya P; ⁵yoğ ki menkūħa-i mezbūre: yoğ ki menkūħası P; ⁶h̄azāneden: h̄azāneden uzun boylı P

muhkem¹ bağladı. Şarrâf şaded-i helâkda iken hem kendü hâlâş olup (S147b) ve hem ‘arabı katl iyledügin görüp Bâzeşheb’ün ayağına düşdi. “Sen kimsün yâ seydī yoksa Hızır peygâmbere misin ki beni bu maķûle maķalde ihyâ iyledün” didi. Bâzeşheb daķı² “ben ol kimesneyüm ki dün dükkânuñda elümi aķçaya şoķduñ diyü kaķıverüp³ muhkem cefâ iyledün. Ben daķı senün arduñ sürüp evüne geldüm ki seni katl idüp aķçañı alup gidem. Serir altında şaķlanmışıdum ki nâ-gâh bu kaķbe-i ğaddâre saña bu mu‘ameleyi ileyüp yok yire katl itdüreyazdı. Ben de bu zulmi görüp ihtiyârum elden gitdi. Düşmenlüge gelmiş iken senün hâlâşuña sebep olup dostluķ iyledüm. ‘Avratuñ bunca yıllık dostuñ iken böyle düşmenlik iyledi. Ulular ‘aduvvün ‘âķilun hayrun min şâdıķun câhilun*’ dimişlerdür. Ya‘ni ehl-i ‘aķl olan düşmen câhil dostdan yegdür buyurmuşlardır. İşte ol ‘aduvvün ‘âķil benem ve şâdıķ câhil ‘avratuñdur ki bunca yıldan berü etmegün yir iken yine şehvet belâsıyla böyle bî-vefâlık iyledi” didi. Hemân dem şarrâf kaķkup tekrâr Bâzeşheb’ün iki gözlerin ve iki ellerin öpdü ve bir çukur kaķzup ol kara şuratlıyı çukura şoķaķodılar ve ‘avratı bir eve koyup üstüne kaķpuyı kilidlediler. Andan şarrâf maķallesi cemâ‘âtini da‘vet idüp “müselmânlar bilmiş oluñ ki Bâzeşheb dedükleri ki bu kimesnedür, benüm li-ebin ve ümm karındaşumdur. Elümde olan mâl u menâl ve dükkân u esbâbuñ nişfi bunuñ ve nişfi benümdür. Bu âna⁴ gelince iķrâr itmemiş idüm. Hâlâ câ‘iz ki bir gün vefât idem, haķķ zâyi‘ olup üzerümde kaķala didi.⁵ İķrârüm üzerine sizi işhâd itdüm⁶ lâzım olduķda şehâdet idesiz” didi. Müselmânlar daķı “şâhid olduķ” didiler. Andan şarrâf Bâzeşheb’e dükkân miftâķını ve cemî‘ mâl u esbâbını teslîm ileyüp kendü bir câmi‘e⁷ girüp ölince ‘ibâdet u tã‘at itmegi revâ gördü. Eline bir tesbiķ alup kendü ‘ibâdetine⁸ meşğul oldu. Bâzeşheb dükkânı açup oturdu,⁹ şarrâf yirine her gün alup virmege başladı. Aķşamın Allâh¹⁰ virdüğinden et ve etmek alup şarrâfuñ evine gelüp¹¹ cãriyeler bişürür yirler (S148a) ve Haķ celle ve ‘alâ¹² haķretlerine şükürin dirlerdi. İttifâķ bir gün bir kimesne Bâzeşheb’ün dükkânı önüne gelüp tũrdı. Bâzeşheb çün ki anı gördü, sã‘il şanup eline bir iki fülüs şundu. Ol kimesne fülüsü alup Bâzeşheb’ün şuratına çarpdı. Bâzeşheb daķı ğazaba gelüp” be ģerif dîvâne misün yoksa” “ömrün ben senün gibi cerrâr degülüm. Gözüñi sil de baķ her gördüğüne ģor baķma. Ben ol nãtũram ki fülân ģammãmda sen baña beş aķça virmiş idün. Ben

¹ Muhkem: muhkem tũtdı P; ²daķı: daķı eyitdi P; ³kaķıverüp: ğazabla kaķıverüp P; ⁴Bu âna: Bu güne P; ⁵olup üzerümde kaķala didi: ola imdi P; ⁶işhâd itdüm: şâhid tũtdum P; ⁷cãmi‘e: cãmi‘-i şerîfe P; ⁸‘ibâdetine: ‘ibâdete P; ⁹açup oturdu: açdı P; ¹⁰Allâh: Allâhu te‘âlâ P; ¹¹gelüp: gelürdi P; ¹²celle ve ‘alâ: te‘âlâ P

* “Akıllı düşman, câhil dosttan hayırlıdır”

senüñ harāmī idüğüni hemân bilmiş idüm ve arduña düşüp kaç günlerdür¹ ki gezerdüm. Sen bu dükkân şâhibi olan şarrāfuñ uğurlayın evine² girdüñ ve kendüyi öldürüp esbâb u emlâkin alup dükkânına geçdüñ, mälikâne taşarruf idersin. İmdi eger dükkândan ve içinde olan emvâl ü esbâbdan³ ve evde olandan her neye mutaşarrıf iseñ yarısın baña virüp qarındaşlar⁴ gibi üleşelüm ve illâ ‘inād idüp virmezseñ varur, seni hâkime haber virür, kolarum. Seni tutup boğazuñdan aşakorlar. Hem mâluñdan ve hem cânuñdan⁵ çıkarısın, gâfil olma” didi. Çün Bâzeşheb bunu diñledi, muhkem gâzaba gelüp çevürigetürdi. Nâtürüñ çehre-i nâ-mübârekine bir sille başdı, ardınca bî-ihtiyâr bir dağı urdı ve yıķup yüzini yirlere sürüp süksünine bir iki depme başdı. Nâtür Bâzeşheb’üñ çengâlınden yuvalanmış⁶ tavuķ gibi güçle kırtuldu. Feryâd u figân iderek vâlinüñ evine vardı. Çeküp yaķasın yırtup dülbendin çıkardı, yire urdı. “Yâ emir dâd u feryâd Bâzeşheb’üñ⁷ elinden” didi. Vâli eyitdi: “Ne hikâyetdür, söyle”⁷ Nâtür eyitdi: “Yâ emir Bâzeşheb dedükleri bir vâcibü’l-ķatl harâmzâdedür ki cümle ‘âlem elinde ‘âcizdür. Dünyâda itmedügi fesâd yokdur.⁸ Hâlâ bir şarrâfı ķatl idüp cemî‘ esbâb ü emlâkini elinden alup mälikâne dükkânına geçmişdür. Altunun ve aķçasın bî-bâk taşarruf idiyor.”⁹ Vâli ta‘accüb idüp “var imdi ol kimesneyi bizüm adamlarımız ile getür, görelüm” didi. Ve yanına birķaç adam ķoşup Bâzeşheb’i getürmege gönderdi. Bir laħzadan (S148b) Nâtür-ı aħmaķ vâli adamlarıyla Bâzeşheb’üñ dükkânına geldiler. Bâzeşheb’e selâm virüp “ey h’âce buyuruñ sizi şehruñ vâlisi ister” didiler. Ol dağı aħvâl n’idüğüni bildi. Bismillâh diyüp dükkânı berkitdi. Üzerine libâs giyüp dükkân ķoñşıları yanına düşüp bile gitdiler. Lâkin kaçan ki Bâzeşheb vâliye gitmege yaraķlandı, şarrâfa bir adamla haber gönderüp “ķışsa¹⁰ böyledür, benden evvel kendü vâliye varsun, ben varduğum vaķit anda bulayum” dimişidi. Şarrâf dağı camî‘ den çıkup vâlinüñ dîvânına varmışıdı. Vâli meger şarrāfuñ ķadimî âşinâsıydı. Şarrâf görindügi gibi ‘izzet idüp yanına aldı, muşâhabet iderken nâtür-ı fuzûl dağı Bâzeşheb’üñ ardına düşmiş, ķırmadın feryâd ider ki “müselmânlar bu zâlimi görüñ ki bir müselmânı bî-günâh ķatl itdükden mâ‘ adâ cümle esbâb ü emlâkin alup ķabz itdi ve dükkânına gelüp mülki gibi taşarruf iyledi. Dünyâda böyle zûlmi Haccâc-ı Zâlim dağı itmemişdür.” Giderek hengâme vü ‘alâle ile vâlinüñ dîvânına geldiler. Bâzeşheb’le nâtür vâlinüñ

¹ Günlerdür: gündür P; ²uğurlayın evine: evine uğurlayın P; ³emvâl ü esbâbdan: esbâb u emvâlden P; ⁴ķarındaşlar: iki ķardaş P; ⁵mâldan ve hem cândan P; ⁶yuvalanmış: yolınmış P; ⁷Bâzeşheb’üñ: Bâzeşheb dedükleri harâmîñüñ P; ⁷hikâyetdür, söyle: hikâyet, şikâyetüñ söyle ne cihetdendür P; ⁸yokdur: kılmamışdur P; ⁹ediyor: itmek üzredür P; ¹⁰ķışsa: ķazıyye P

önünde mürâfa‘a oldılar. Vâli eyitdi: “Bâzeşheb sen misün. Ol daḥı ne‘am didi. Andan¹ “sen bir şarrâf kimesne қatl idüp esbâb u emvâlin almışsun ve dükkânına mâlikâne geçüp mutaşarrıf olmuşsun” didi. Bâzeşheb eyitdi: “Yâ mevlânâ bu da‘vânuñ müdde‘isi kimdür?”² Nâṭûrı gösterdiler. Bâzeşheb eyitdi: “Ey nâṭûr sen ol şarrâf-ı maқtûlüñ oğlı mısun ya қarındaşı ya bir vechile vârişlerinden misün?” Nâṭûr didi ki “yoқ degülüm. Lâkin bir müselmândur, şevâbın қаşd idüp қanı yirde қalmasun derün” diyince vâli eyitdi: “Yâ Bâz hele sen toғrısın söyle, niçün öldürdün?” Bâz eyitdi: “Sulṭānum senüñ başuñ için nâṭûr-ı fuзûl yalān söyler. İşte öldürdi dedügi şarrâf içerüde oturan³ kimesnedür” diyince hemān dem şarrâf yirinden қалқup emirüñ yanına geldi. “Yâ emir ıslahake allāhu te‘âlâ eger bu kimesne olmasa bir ‘ifrit ‘arab beni қatl itmişidi. Allāhu te‘âlâ bundan râzı olsun, beni bu ihyâ iyledi” diyüp қışşayı başdan başlayup maṭla‘-ı kelâmdan maқṭa‘-ı encâma dek aḥvâlini bir bir i‘lâm iyledi. Nâṭûr-ı fuзûlüñ⁴ (S149a) yüzi қara başı aşığa olup dili damağı қurudı. Bir çift gelici söylemege қudreti қалmadı. Andan vâli buyurdı, nâṭûr-ı fuзûlı evvelâ te‘dīb idüp üçyüz degnek urdı. Andan қaldırup saçın ve şaқalın қazıdup⁵ ba‘de bir eşege⁶ ters bindirüp қuyruğın eline virdi. Dellâllar önüne düşüp her kim mühimmâtını қoyup bir müselmâna fuзûlluқ idüp iftirâ vü bühtān ide, anuñ cezâsı budur diyü üç gün gezdirüp dördüncü gün şehirden sürdiler ve şarrâfuñ ‘avratını getürüp boğazına bir ağır taş bağlayup deryâya atdılar ve Bâzeşheb’e vâli kendü yanından yevmî bir filori vazıfe idüp ḥürmet ve ‘izzetin ziyâde iyledi. Ve şarrâfa daḥı ba‘zı iḥsân u in‘âm idüp “bu günden şoñra bizi du‘âdan unutma” diyü du‘â sipâriş itdi ve ḥeccām-ı fuзûl ḥikâyeti gibi bu ḥikâyet daḥı şaḥâif-i rûzgâr ve şafâ’ih-i dehr-i nâ-pâydârda bâki vü yâdgâr қaldı. Nazm:⁷

Gerekdür ‘âқil ü dānāya ey yār
 Göre kendü mühimmâtını her bār
 Taқiyyed қаşd idüp aḥvâl-i ğayra
 Nazar қılmaya bu deyr içinde seyre
 Gözüñ kendüñde tut baқma cihāna
 Fuзûl olma getürmez bu zamāne
 Fuзûl olmağa şarf itme mecâli
 Çekersin şoñra bir gün ğüşmâli

¹ Andan: -P; ²kimdür: -P; oturan: ³divānuñda oturan P; ⁴Nâṭur-ı fuзûlüñ: Nâṭuruñ ol fuзûlluқ P; ⁵қazıdup: қazıtdı P; ⁶bir eşege: bir işkenbe başına ve bir eşege P; ⁷Nazm: -P

-62-*

Hikâyet: Erbâb-ı ‘acâ’ib-ı aḥbâr ve aşḥâb-ı ğarâ’ib-i esmâr bu resmile inhâ vü iḥbâr iderler ki: Evâ’il-i zamânda şehr-i Nehrevân’da bir bâzergân var idi ki mâl ü menâline ḥadd ü ğâyet ve esbâb ü emlâkine herġiz nihâyet yoġıdı. İttifâḳ bu bâzergân her zamân sefer-i deryâya¹ giderdi. Bir gün yine ev² mühimmâtını görüp deryâ seferine ‘azîmet itdi. Meger ol zamân ḥatunı ḥâmile idi, ḥatunına vedâ³ idüp murâdı olan cânibe müteveccih oldı. Taḳdîr-i rabbânî bu seferde bi’t-tamâm yigirmi yıl eglenmek lâzım geldi.³ Bu cânibde ḥatununuñ müddet-i ḥamli tamâm olduġda ṭoġurdu. Hikmet Allâhuñdur, ikiz ṭoġurdu. Ya‘ ni biri erkek biri dişi.⁴ Ḥatun bunlaruñ terbiyesiyle meşġul oldı, besledi, becerdi. Her biri beşer yaşına girdükde⁵ ḥ’âceye viridi, oġutdı, yazdurdı. Andan kızcaġız yine ḥâşşa naḳş işlemek ve sâ’ir ḥâne-perverlik **(S149b)** aḥvâlini oġretti. Oġlancığına daḫı ata binmek kılıç kuşanmak ve meydâna girüp ḥaşımla muḥârebe itmek ta‘lîm itdürdi.⁶ Çün ḥadd-i bülûġdan mütecâviz oldılar, anaları⁷ babalarından ḳalan malı orta yire getürdi. Oġlına, “ey oġul senüñ babañ bir uzaḳ sefere gitmişidi. Hikmet Allâhuñdur, bu zamâna dek eglendi, gelmedi. Ḥayâtda mıdur, degül midür bilmeziz. İmdi şimden gerü⁸ saña daḫı lâzımdur, babañ gibi ticârete meşġul olasin. Ata şan‘atı oġula mîrâş dimişlerdür. İşte babañdan ḳalan mâl budur, al diledüġüñ gibi taşarruf idüp ticâret iyle” diyüp teslîm iyledi. Bâzergânzâde vâlidesi virdügi emvâli alup yap yap ticârete başladı. Her nireye ticârete gitse geldügi zamân vâlidesiyle aşıl malı ve fâ’ideyi ḥesâb idüp ḥarc-ı maşârif için fâ’idenüñ bir miḳdârın alup mâ‘adâsın vâlidesine virüp ḥıfz itdürürdi. Bu ṭarîḳla biraz zamân ticâret idüp aḳrân u emşâliyle gider, yine gelürdi. Az zamânda çok fâ’ide taḫşîl idüp itdükçe bazâ‘atı arturdı. Vardukça dünyâ el virüp mâl ü menâli vâfir bir ‘azîm bâzergân oldı. Birḳaç ḳullar⁹ şatun alup vâfir ḫizmetkârlar daḫı idüñdi ve bi’l-cümle taḫammül-i bisyâr şâḫibi olup babasından ziyâde mal¹⁰ cem‘ iyledi. Bu eṣnâda bir yirden bir kız alup tezevvüc itdi. Meger bu kızuñ anesi sâḫire idi, kızına şîrinlik idüp her zamânda siḫr itmekden ḫâli olmazdı. Aña binâen bâzergânzâde miskîn bu kızuñ iyle meftûnı oldı ki bir an yüzünü görmese şabr u ârâmı ḳalmazdı. Giderek muḫabbeti bir mertebe ġâlib oldı ki

* Hikâye P nüshasının 237a-243a yaprakları arasındadır.

¹ zamân sefer-i deryâya: zamânda deryâ seferine P; ²ev: evde olan P; ³eglenmek lâzım geldi: eglendi P;

⁴dişi: dişi iki oġlancık dünyâya getürdi P; ⁵girdükde: girdi, bunları P; ⁶Etdürdi: itdi P; ⁷analari: analari gelüp P; ⁸şimden gerü: şimden soñra P; ⁹ḳullar: ḳullar daḫı P; ¹⁰mal: mal-ı firâvân P

hâtinini evde koyup kendü ticârete gitmekden kaldı, oturduğu yirde ticâret itmege başladı. Giderek ticârete dağı muqayyed olmayup gice ve gündüz¹ bir an ‘avratıyla mu‘âşeretden baş kaldırmaz olup kâr u kesbinden bi’l-küllîye fâriğ olup² hâzırın çürütmege başladı. Az³ zamânda olanca mâl ü menâlini yidi ve içdi, hoş geçdi. Bir mertebeye vardı ki akrân u emşâli içinde dağı⁴ yüzi qalmayup hiçâb ider oldı. Bunlar bu hâlde iken bir gün nâ-gâh **(S150a)** babañuz⁵ seferden geliyor diyü muştucılar gelüp müjde haberin getürdiler. Fi’l-vâkı‘ yigirmi yıldan berü gâ’ib olan babaları çıkageldi. Selâm virdi, hâtinü karşı varup⁶ şarmaşdı, öpüşdiler, ağlaşdılar. Andan oğlı kızını dağı geldi, babalarının elin öpdiler. Anaları, “biri oğlun ve biri kızındur sen sefere gidelden berü ikiz toğurdum, besledüm, becerdüm. Hâzır oğlan babası olduñ” diyü lañife idüp ol dağı mesrûr u handân olup oğlını ve kızını bağına başup gözlerinde öpdü. Andan hizmetlârlar babalarının ticâretten getürdüğü ahmâl ü eşkâli eve taşımaya başladılar. Ol deñlü esbâb ü emlak ve bazâi‘ getürdiler ki evleri tecemmülâtla taldı.⁷ Andan dükkânın açup getürdüğü esbâb ü eşkâli şatmaya başladı. Birkaç gün bey‘ u şirâyâ meşgûl olmağla⁸ getürdüğü esbâb u eşkâlden ol kadar fâ’ide itdiler⁹ ki şerh u beyâna qâbil degül. Bu esnâda bir gün babalarına oğlunun bir kızını tezevvüc idüp gâyetle meftûnı¹⁰ olduğın ve ol muhabbet sebebiyle¹¹ ticâretten fâriğ olup iflâs mertebesine varduğın haber vermişler. Ol deñlü bi-ñuzûr olmuş ki dinilmez. Andan oğlını çağırup yanına getürdü ve tedârük-i ahevâliyle muqayyed olup hergiz yanından ayırmadı. Lâkin beyt:

Cehâlet olsa ÷iyinde cibilli

Ne ta‘lîm olsa işşı itmez mürebbi¹²

fehvasınca aşla¹³ babasının tedbiri kârger olmayup ol yine kendü hevâsında oldı. Bir dem ‘avratıyla taqıyyeden fâriğ olmadı. Bu mağalde ‘avrat bâzergânzâdeyi gâyet mağlûb idinüp sözün tutmaz oldı. Giderek zevciyle dağı kanâ‘at itmeyüp bir sipâhizâde ile mu‘âşaka peydâ iyledi. Bâzergânzâdeden bi’l-küllîye fâriğ olup yüzine bakmaz oldı. Bâzergânzâde miskîn bunu işidüp dibelik ‘aqlı başından gitdi. Firâkına¹⁴ tãkat getüremedüğü ecilden talâk virmege dağı qâdir olmadı. Bu belâyâ yemeden içmekden dağı kaldı, helâke qarîb oldı. Her gün hemşiresi tenhâsına¹⁵ varup envâ‘-ı teselli virüp naşîhat iderdi, aşla mütenaşîh olmazdı. Bu mağalde bir gün **(S150b)** ‘avrat

¹ gündüz: gündüz ‘avratunun şafâsında meşgûl oldı P; ²fâriğ olup: vaz geldi P; ³başladı. Az: başlayup sehl P; ⁴emşâli içinde dağı: emşâline dağı görünmege P; ⁵babañuz: babañ P; ⁶varup: vardı P; ⁷taldı: toptoldı oldı P; ⁸olmağla: olmağınan P; ⁹itdiler: itdi P; ¹⁰meftûnı: ma‘ şûkı P; ¹¹sebebiyle: -P; ¹²Ne ta‘lîm olsa işşı itmez mürebbi: Ne ta‘lîm işşı iyer ne mürebbi P; ¹³aşla: -P; ¹⁴Firâkına: Firâka P; ¹⁵tenhâsına: kendüye tenhâda P

bāzergānzādenūñ bir vaşfına incinüp gā'ib oldu. Çün bāzergānzāde hatunını gelüp evde bulmadı, feryād ü fiğāna başlayup üç gün üç gice bir loğma ta'ām bir içim şu içmedi. Hemşiresi tenhā yanına gelüp çok nuş u pend itdi, fā'ide itmedi.¹ “Bir bī-vefā ‘avratdan ötüri niçün kendüni helāk idersin, ‘aqluñ başuña degşür, gitdüyse başuñ sağ olsun. Ben saña bir dağı a'lāsını alivereyin” diyügördi, bāzergānzādenūñ kulağına girmedi. Āhır hemşiresi eyitdi: “Yā birāder bu bābda senūñ fikrūñ nedür, söyle mümkün ise biz de aña göre bir tedārük idelüm.” Bāzergānzāde eyitdi: “Murādum oldur ki ol bī-vefāyı arayıgidem, ya budur ki maşşūduma² erem ya budur ki belā vü ḥasretle bu yolda cān-ı nā-tüvāni virem.” Hemşiresi eyitdi: “Çün sen elbette giderüm derseñ imdi benüm dağı senūñ firākuña taḥammülüm yoğdur. Ben de ḳanda giderseñ senüñle bile giderüm. Başımuzuñ yazusu ne ise senüñle bile görelüm.” Hemān dem bāzergānzāde iki at tedārük idüp sefer zādını müheyyā iyledi. Vālideynünün ḥaberler yoğ iken iki ḳarındaş bir gice tebdīl-i şüret idüp bir cānibe revāne oldu. Meger bāzergānzādenūñ hatunı İḥḳāf vilāyeti semtinde idi. ḳandasın vilāyet-i İḥḳāf eydüp gitdiler. Meger bu vilāyet-i İḥḳāf siḥre vilāyeti idi. ḳabilelerinūñ aşlı teb'-i kebīr evlādından idi. Dünyāda ne ḳadar siḥre var ise siḥri bunlardan öğrenürlerdi. Biraz³ müddet bāzergānzāde dağı hemşiresiyle tayy-ı merāhil ve ḳat'-ı menāzil idüp āhır vilāyet-i İḥḳāf serḥaddine vardılar. Bir köşede gizlenüp şaḳlandılar. Zārāfetle ‘avratından ḥaber şordılar. ‘Āḳıbet ḥaber aldılar, bildiler ki ol ‘avrat anasıyla ve babasıyla ve sâ'ir müte'allıḳatıyla bir āḥer menzile⁴ āḥer vilāyete gitmişler. Ol dem bāzergānzāde hemşiresi ile tebdīl-i şüret idüp ḥaber aldıkları cānibe revāne oldılar. Giderek Yemen vilāyetinūñ tağlarına düşdiler. Ol gice bir ‘azīm tağ dibinde yatdılar. ‘Ale's-şabāḥ ḳalkdılar, gördiler ki ol cānibi enār ağaçları tutmuş ve bir a'lā buñar ve bir çemenzār şahrā dağı var. **(S151a)** Ḳuşluk vaḳti olup yemeklerin yidiler ve ol buñardan içdiler ve ol enārdan vāfir degşirüp getürdiler. Andan yine atlarına binüp tağa revāne oldılar. Nā-gāḥ anı gördiler ki yigirmi miḳdārı ḥarāmi üzerlerine dökülüp şoyınuñ, her neñüz varısa bırağūñ didiler. Bāzergānzāde ḥod ‘aşrınıñ sürürü ve zamānesinūñ dilāveri idi. Hemān dem bunlara ben size şoyınmaḳ niçe olur göstereyin diyüp ḥamle iyleyüp⁵ onbeşini helāk idince bāḳi ḳalan beş nefer ḥarāmi ḳaçup gitdiler. Andan bāzergānzāde bir miḳdār revāne olup tağūñ etegine varduḳda bir çoban tağ eteginde ḳoyun güder imiş. Bunları görüp ḳarşu geldi, bāzergānzādeye selām virüp bir çanağla süd getürdi,

¹ nuş u pend itdi, fā'ide itmedi: naşihat iyledi, fā'ide itmedi P; ²maşşūduma: bir gün maşşūduma P; ³Biraz: Bir P; ⁴āḥer menzile: ḳalkup bir P; ⁵eyleyüp: iyledi P

virdi. Ol dağı içüp bir miqdârını hemşiresine virdi. Andan çoban bunlara tazarru^ç idüp “yigitler ben sizün bahâdrluğunuz gördüm, bildüm. Bu gice elbette siz benim konuğklarumsuz, bende yatuñ, sizi elümden geldüği kadar ziyâfet ideyin” didi. Bunlar dağı n’ola diyüp çobanuñ ardına düşdiler. Meger çobanuñ tağ eteginde bir mağarası var imiş. Meskeni ol mağara imiş, bunları anda iletđi ve atlarına timâr idüp öñlerine mâhızardan ta^çâm getürdi, yidiler. Andan çoban bâzergânzâdeye eyitdi: “Birâder Hâk te^çâlâ senün kuvvetün¹ ziyâde iylesün, dün katl itdügün ħarâmiler niçe zamân idi ki ^çâlemi fesâda virmişler idi. Bi-ĥamdi lillâhi te^çâlâ ol pelidleri öldürüp dünyâyı şer u şûrlarından ħalâř iyledün. Ancağ olur koluña kuvvet ^çömrün mezîd. Lâkin sen dağı bu vilâyetlerde geç ü güzâr itmege bâ^ç iş nedür, baña diyüverün. Senün niĥ^çâhıñum, belki murâd idindügün mařlahatuñ ħuřûli benim elümde ola. Hâk bilür ki saña dilâverlüğün ucından muĥabbet itdüm, anuñçün söylerüm” diyince bâzergânzâde dağı ĥatunuma muĥabbeti olduğunu ve bu muĥabbet ucından başına gelen belâları ve ħâlâ bu diyârda aramağa geldüğünü tafşilen taĥrîr iyledi. Çün ^çavratuñ vâlidesi adını çoban işitdi, muĥkem tutup başını şaldı. Andan eyitdi: “Ol ^çacüze ġâyetle sâĥiredür ki sâĥirler anuñ **(S151b)** siĥrine muĥâbil olmağa dermânları yoğdur. Bu vilâyetlerde anuñ nâmu meşhürdur, degme kerre sen aña zafer bulabilmek² muĥâldür. Lâkin Allâhu te^çâlâ celle ve ^çâlâ³ ĥazretleri ümiddür ki ĥayırlar müyesser iyleye, murâduña vâşıl olasın. Hele ben de saña ħâdir olduğum kadar ĥizmet ideyin. Benüm de elümde ba^ç zî ĥâlet vardur” didi. Bâzergânzâde dağı mezbûr çobana vâfir alkışlar iyledi. Çobandur, ħalkup bir cânibe aldı yürüyivirdi. Sehl zamândan yine geldi, elinde bir etmek torbası var. Torbayı açup⁴ içinden bir ĥâtem çıkardı, üzerinde naĥşı var. Bir buĥûr çıkardı ve bir ħârvar ile bir miqdâr yađ çıkardı. Andan eyitdi: “Yâ aĥi bunları saña yâdgâr getürdüm. Ammâ zinhâr saña her ne vaşiyyet idersem ġaflet itmeyüp idesin, gözün açasın ve illâ cân ħurtarmazsın.” Bâzergânzâde eyitdi: “N’ola vaşiyyet sizden, bizden tutmağ. Hemân vaşiyyetini tafşil iyle, iĥsândur.” Çoban eyitdi: “Yâ aĥi buradan seĥer vaĥtinde ħalkarsın, aĥşamın bir yüksek tağ etegine varırsın. Yatmayup gidesin, gicenün üç baĥşından bir baĥşı ħalduđı zamânda tağ ötesinde bir řaĥrâya varırsın. Ol řaĥrâda ħonasın. ^çAle’ş-řabâĥ bu saña virdügüm buĥûrdan bir miqdâr buĥûr yağasın. Ol dem saña bir ĥacerden düzülmiş bir şanem zâĥir olsa gerekdür. Bir ^çařâ⁵ vardur. Bu saña virdügüm ħârvardan olan yağdan bir miqdâr yađ çıkarup şol elünle ol şanemün başını

¹ kuvvetün: kuvvetün ve şevketün P; ²bulabilmek: bulmağ P; ³celle ve ^çâlâ: -P; ⁴açup: açdı P; ⁵Bir ^çaşâ: Bir elinde bir ^çaşâ P

ve yüzünü yağlayasın. Ol dem ol şanem sağ ayağını yirden kaldırsa gerekdir. Ayağı altında bir kav ve çakmak ve kibrit vardır. Çıkarup elüne alasın şaklayasın gerek olacaktır.¹ Andan ol şanemün sağ cānibini tutup gidesin ‘an-ḳarīb bir vādi-i ‘azīme varsañ gerekdir. Anda baḳırdan bir arslan şüreti vardır. Elünde olan kavı çakmağı çakup ol buḫūruñ bir kıt‘ asın ol arslanuñ önünde yaḳasın. Ol dem bir güzel yüzlü pīr-i rūšen-zamīr² saña ḥiṭāb idüp ey oḡul murāduñ bildüm. Senüñ ḥaḳḳuñ benüm zimmetüme vācib olmuştur. Cümle ḥizmetüñi edā itmek muḳarrerdür. Şaḳın bī-ḥuzūr olma dise gerek.³ Sen de ol zamān (S152a) elündeki ol ḥātemi ol pīre teslīm idesin. Pīr daḫı ḥātemi alup barmaḡına geçirüp şimden gerü⁴ tamām murāduñı söyle dise gerekdir. Sen daḫı cümle aḫvālūñi evvelinden āḫirine dek diyesin. Andan şoñra sâ’ir meşālīḫūñi ol görür” didi. Andan bāzergānzāde çobana vedā‘ idüp hemşiresiyle dedüḡi cānibe revāne oldılar. Her ne kim çoban dedüyse anuñla ‘āmil oldı.⁵ Tā baḳırdan arslanuñ⁶ önünde buḫūri yaḳduḡı gibi ol dedüḡi gibi pīr-i rūšen-zamīr çıkageldi. Andan bāzergānzāde ol pīrūñ elin öpüp ‘avratı ve ‘avratuñ anesi olan seḫḫāre vü mekkāre kendüye n’itdügüni bir bir ḥikāyet iyledi. Çün ol pīr-i rūšen-zamīr bu ḥikāyeti işitdi, bāzergānzādeye ḡāyetle acıdı, döndi eyitdi: “Ben ol mel‘ūneye ol ḳadar ışmarladum ki bir daḫı siḫre mübāşeret itmeye ve kimesneyi siḫirle rencide itmeye.⁷ Şimdiye dek ol ḫayşiyetle amān virdüm idi. Çün ki ol naḳz-i ‘ahd itdi, ben daḫı aña bir iş ideyin ki dünyāda kimse kimseye itmeye. Hele bu gice siz bizüm⁸ konuḡumuzsuz, gelün bizüm menzile gidelüm” diyüp bunlaruñ önlerine düşdi. Biraz gitdiler, anı gördiler ki bir meydān-ı vāsī‘de bir ḳaşr-ı laṭīf yapılmış. Ḳapusu önünde ekābirāne ḥizmetkārlar ve ḥādimler ṭurmuş. Şeyḫi görüp ‘izzetle ḳarşu gelüp önüne düşdiler. Bir ḳa‘a üzerine çıkıldılar ki sündüs-i aḫzār ve dibā-yı aşfer ile döşemişler. Hemān ki oturdılar, önlerine legen ve ibriḳ gelüp ellerin yudılar. Andan ortaya elvān-ı ni‘ām-ı vāfire ve eşnāf-ı eṭ‘ime-i fāḫire getürdiler, yidiler, içdiler. Ta‘ām ḳalkduḡdan şoñra iki tāze yigitler geldiler ki yüzleri aya beñzer. Elllerinde iki kāse ‘anber şarābı getürüp bāzergānzāde ile hemşiresine virdiler. Anlar daḫı alup içdiler. Oturup şabāḫa ḳarīb olınca anlar ile muşāḫabete meşḡul oldılar. Çün şabāḫ oldı, herkes dīni mūcibince tā‘at u ‘ibādete meşḡul oldı. Andan nā-gāḫ iki şeyḫ-i ‘azīz çıkagelüp bāzergānzādeye selām virdiler. Ol daḫı ta‘zīmle ‘aleyk aldı. andan bāzergānzādeye eyitdiler. “Ey yigit (S152b) aḫvālūñ

¹ gerek olacaktır: ki saña gerek olsa gerekdir P; ²pīr-i rūšen-zamīr: pīr-i rūšen-zamīr zāhir olsa gerekdir. Ol vaḳt bu yaḡdan bir miḳdār ol pīrūñ eline ayaḡına sürüp ovasın ve önünde bir kıt‘a buḫūr daḫı yaḳasın. Ol dem pīr-i rūšen-zamīr P; ³gerek: gerekdir P; ⁴şimden gerü: şimden şoñra P; ⁵‘āmil oldı: ‘amel idüp P; ⁶arslanuñ: aşlanuñ P; ⁷itmeye: idüp ṭarḳ-ı ḳalālete gitmeye P; ⁸bizüm: benüm P

söyle ki murāduñ huşûle¹ qarîbdür.” Bâzergānzāde daḥı ‘avratı ucından serine² gelen belâları bir bir beyân iyledi. Anlaruñ ƣalkup ellerin öpüp Allāhu te‘ālā murāduma yetiřdürüñ diyü muḥkem tazarru‘ itdi. Andan ol iki şeyḥ-i ‘azîz ol tâze yigitlere “varuñ tez oluñ³ bu derdmendüñ ‘avratıyla ƣayın anasını getirüñ” didiler. Bir sehl zamân geçmedin yine geldiler. Anı gördiler ki bâzergānzādenüñ ḥatunını ve ƣayın anasını getürdiler. Muḥkem zencirler içinde çekmişler. Hemân ki bâzergānzāde ‘avratını gördi, “elḥamdi lillāhi te‘ālā yā fāsıķe hele seni bend ve zencirle öñüme getürdiler mi?” didi. ‘Avrat aşla söylemedi,⁴ lâkin ƣayın anası tırarak siḥr ƣuvvetiyle evüñ içinde büyümege başladı. Gıtdükçe büyüdi, şişdi. Ḥatta evüñ içi ol ‘acüze-i mekkāre ile tıldı. Andan bir āteř şu‘lesi olup göklerden yaña çekildi. Andan diledi ki bâzergānzāde ile hemşiresi üzerine düşe ve yaƣup kül iyleye. Hemân dem şeyḥ ğāzaba gelüp “bre mel‘üne sen söyle mi olduñ ki benüm meclisümde⁵ böyle siḥr itmek istersin” diyüp bir kerre na‘re urdı. Ol dem ‘acüze “en-nār en-nār” diyü feryād idüp ‘āķıbet öñümüze düşdi, bir külden tepecik oldu. Andan şeyḥ döndi, bâzergānzādeye eyitdi: “Oğul işde ol ƣayınanañ dîn-i mel‘üneyi kerāmet ƣuvvetiyle yaƣup helāk itdüm. Seni ve ‘ālemi anuñ şer u şürından ƣurtarup pāk iyledüm. Lâkin ‘avratuñ dîn-i mel‘üne ḥağķında ne⁶ buyurursun. Hemân sen buyur biz anuñla ‘amel idelüm.” Bâzergānzāde eyitdi: “Ey şeyḥ bu mel‘ünenüñ daḥı siyāseti yine senüñ elüñde olsun. N’iylerseñ iyle emir senüñdür” didüm. Andan şeyḥ bir kerre na‘re urup “Allāh emriyle taş ol” didi. Ol dem ol fācire bi-iznillāhi te‘ālā başdan ayağa taş oldu. Andan şeyḥ ol yigitlerüñ birine eyitdi:” Var bu taşı al fülân ƣöpride pāye maḥallinde ƣo. Gelen geçen mel‘ünenüñ üzerine başsın, tâ kıyāmete dek ihānet olunmağdan ḥāli ƣomasun. Ve aña qarîb yirde rüḥānilerüñ birini ḥorus şeklinde ƣoyup ḥaps iyle ki bir kimesne gelüp ƣurtarmağ iḥtimāli olmaya.”

(S153a) Ol yigit daḥı şeyḥüñ dedügi gibi iyledi. Andan şeyḥ-i ‘azîz bâzergānzādeye zād-ı rāh ve tüşe-i sefer iḥsān iyleyüp hemşiresine bir zıbā cāriye iḥsān iyledi. Andan evlādından birine emr iyledi ki: Var baña Sürḥāb nām mellāḥı da‘vet iyle. Vardılar, Sürḥāb mellāḥı getürdiler. buyurdılar ki: “Yā Sürḥāb bu yigidi hemşiresüyle gemiñe bindirüp mekânlarına alup gitmek gereksün. Bunlara itdügüñ ḥızmet baña ‘āiddür” didi. Andan Sürḥāb “fermān ber-ser” diyüp anlar daḥı şeyḥe vedā‘ idüp Sürḥāb’la gemiye geldiler. Bir vağt-i mübārekte gemiye girüp Bismillāh diyüp revāne oldılar. Ḥıķmet Allāhuñdur, tevfiķ-i rabbānī refiķ olup muvāfiķ rüzğār ile altmış gün tamām gidüp

¹ huşûle: ḥāřıl olmağa P; ²serine: başına P; ³tez oluñ: ‘ale’t-te‘cil P; ⁴söylemedi: cevāb virmedi P; ⁵sen söyle mi olduñ ki benüm meclisümde: benüm meclisümde sen söyle mi olduñ ki P; ⁶ne: hemân P

altmış birinci gün mekânlarına gelüp şihhat u selâmetle vâlideynlerine buluşdılar. Elin öpüp hayr du'âsın aldılar. Andan hemşiresi dağı şeyhüñ bağışladuğı cāriyeyi qarındaşına bağışlayup bâzergānzādenüñ ol cāriyeden evlādı oldu. Niçe zamān bu köhne hānedānda 'ömr sürüp¹ 'ākıbat bu fesāne-i şirīn ve rivāyet-i rengīn anlardan yādgār kaldı. Ve 'uhdete 'ale'r-rāvi

-63-*

Hikāyet: Nākilān-ı hikāyāt-ı laṭife ve hāmilān-ı rivāyāt-ı münife meydān-ı güft ü gūda bu vechile cevlān ve mizmār-ı tek ü pūda bu ṭarīkla seyrān iylemişlerdür ki hūlāşa-i vilāyet-i fāhire ya'ni belde-i 'azīme-i Qāhirede Muştafa Beg nām bir merd-i şāhib-i ihtişām var idi ki² yevmi³ toksan akça vazīfe ile 'atebe-i 'aliyye-i 'adālet-nizām müteferriqalarından olmışıdı. Bir gün ol kimesne kendü devlethānesinde yārān-ı şafāyla şöhet ve ihvān-ı vefāyla mu'āşeret iderken ittifaḳ erbāb-ı meclisden birisi aña bu diyāra ne zamānda geldüğünden ve ne ṭarīkla menzil-i maḳşūda vāşıl olduğundan haber şordı. Ol dağı kūy-ı sūhanveride bu cihetden hıram ve bu himmetle baş-ı muḳaddemāt merām iyledi ki: “Evā'il-i hālde dergāh-ı 'adālet-penāh-ı pādişāhide yeñiçeri idüm. Her hafta aḡamuz ile dīvān-ı refi' u'l-bünyāna varup mülāzemet idüp zimmet-i himmete lāzım olan hizmeti edā itmekden ihmāl ü teḳāsül itmiş degül idüm. (S153b) Lākin ḡāyetle hūsn ü cemāl şāhibi olup gerd-i³ 'izārumda ve ser-levḫa-i ruḫsārumda āşār-ı ḫaṭṭ-ı müşkbārdan ser-i mū deñlü görünür nesne yoḡıdı. Egerçi ṭālibān-ı 'ilm-i vuşlat ve rāḡibān-ı mu'āşeret ve muşāḫabet ḫadden birün idi. Ammā hālīḳ-ı en'am 'alīm ü 'allāmdur ki dāmenüme bād-ı şabādan ve ḫāk-i pāyime berg-i giyādan ḡayrı el erüşmezdi. Mā' hazā düşmenüñ iftirāsından ve 'adūnüñ bühtāna ictirāsından hālī olmazdum. İttifaḳ bir gün erbāb-ı ḡarāzdan biri ḫaḳḳumda bir mektüb yazup⁴ niçe dürlü mühmelāt derc iyleyüp aḡamuz şunmuş. Aḡa dağı mektübü okıyup Odabaşımızı çağırdu, getürdüp “fūlān civān senüñ odañda imiş. Getür anuñ aḫvālını teftiş ve bir miḳdār tefahḫuş pes ü piş idelüm” diyü emr ider. Odabaşımız dağı beni ihzār idüp Aḡa önünde aḫvālümü ol ḫadar ki teftiş itdiler, baña bir cerīme işbāt idemediler.⁵ Āḫir aḡa odabaşınıza eydür: “Hele bir taze yigit ancak üzerine cerīme dağı⁶ şābit olmadıysa bu gice yoldaşlar yanında birkaç deynek ur, te'dīb⁷ olsun” dir. Benüm ise bundan haberüm yok. Çün ol gice odaya vardum, orta çorbası yendükden sonra Odabaşı beni aşağı alup

¹ sürüp: sürdiler P; ²ki: ki bu Muştafa Beg P; ³gerd: henüz ki P; ⁴ḫaḳḳumda bir mektüb yazup: bir mektüb yazup ḫaḳḳumda P; ⁵edemediler: idemezler P; ⁶cerīme dağı: bir cerīme de P; ⁷te'dīb: bā' iş-i te'dīb P

* Hikāye P nüshasının 243a-250a yaprakları arasındadır.

emr ağanuñ diyüp bî-cürm ü günâh bi't-tamâm seksen deynek çaldı. Ben hod 'ömren¹ deynek yemiş degül idüm. Dögüldüğüm baña ol kadar güç geldi ki ta' bire qâbil degül. Kaçan ki ayağımı ellerinden alup kalkdum, oda kapusından kendümi bir kerre perrân idüp taşra çıkdum. "Bir dahı bunda geleni ve bu maqûle tekyeye mihmân olanı" diyü kaçdum. 'Afâriyetüñ birkaçı arduma düşdiler, yetemediler. iyle kaçdum ki tozum dahı göremediler. Oradan kaçup gâyet-i havfumdan evümüze dahı gelmedüm. Ol gice bir yârân odasında yatup irtesi 'ale's-seher iskeleye indüm. Meger Mısır'a gider bir karamürsel var imiş. Bî-tevaqquf ol gemiye girüp Mısır'a² revâne oldum. Bir köşesinde konup birkaç gün yüzüm gözüm öğritdüm. Andan kahvehânelerine varup (S154a) birkaç yigitlerle âşinâ oldum. Meger bu yigitler bir kâşife hizmet iderler imiş. Beni dahı ol kâşife yanaşdırdılar. Bi't-tamâm dört beş yıl ol kâşif yanında³ hizmet idüp 'arabuñ cengini ve haşma karşı âhengini ve hîle vü mekr ü nîrengini tamâm vechile öğrendüm. Evlâd-ı 'arab cengine yüzüm gözüm alışdırup mu'tâd oldum. Ben de yap yap haşma varmağa ve meydân yüzinde muqâbil turmağa başladum. Hikmet Allâhuñdur, bu esnâda bir pehlevân yigidüñ bir yarar atı şatılmaq lâzım geldi. Yârân ol atı baña alıverdiler. Bu kez kâşifle gezüp gün olmaz idi ki 'arabla ceng itmeyevüz. Meger ol maħalllerde meşâyiḡ-i 'arâbdan paşa-yı Mısra bir şeyḡu'l-'arab 'âşi olup itâ'atden boyun çekmişidi.⁴ Bir niçe müddet idi ki Mısra gelen kârbânı ve eṡrâf-ı bilâdda olan re'âyâyı katl ve nehb ü gâret idüp ol eṡrâfi⁵ kesmiş idi. Gün olmazdı ki Mısır paşasına andan müteşekki⁶ gelmeye. Ol kadar ki turmağa sa'y itdiler, mümkün olmadı ve ne kadar ki aradılar bulmağa çâre olmadı.⁷ Altun üzengili gümüş cebeli beş yüz nefer levend 'araba mâlik idi ki on biñ nefer rüm 'askerinden yüz çevirmezlerdi. Mısrılı oğlancıkların avudalum dise Emîr-i Kebîr'i añmaq ile avudurlardı. Bi'l-cümle Mısır u Şâm'a nâmı tutmuşıdı. Râvî eydür: Bir gün yine kaşifümüz ile⁸ re'âyâ vü berâyâ devr itmege çıkduk. Gezerek bir şehir bir büyük köy serḡaddine geldük.⁹ Re'âyâ köyden bal ve tereyağı ve yoğurt getirüp yemege meşḡul olmuş idük. Anı gördük ki bir kimesne gelüp "yâ kâşif ol Emîr-i Kebîr ki nâmı dünyâyı tutmuşdur, hâlâ bu köyüñ öte cânibinde, aḡşama karşı gelüp kondılar. Bu gice andadurlar.¹⁰ Şimdiki hâlde sizüñ geldüğünüz işidüp kalkdılar. Gâfil olmayasız, bâ-vücüd ki ikiyüz¹¹ atlusu ancağ vardır. gâyet tutmanuñ maħallidür" diyince hemân dem bre binüñ olup kâşif ve sâ'ir yârân atlarına binüp âlât-ı harbe ḡarḡ oldılar. Andan köy qurbından çıkup yap yap anlardan

¹ 'ömren: 'ömrümde P; ²Mısra: cânib-i Mısra P; ³yanında: yanınca P; ⁴boyun çekmişidi: fâriḡ olmuşıdı P; ⁵eṡrâfi: havâli vü eṡrâfi P; ⁶müteşekki: şikâyetçi P; ⁷çâre olmadı: qâdir olamadılar P; ⁸kaşifümüz ile: -P; ⁹geldük: gelüp konduk P; ¹⁰andadurlar: anda istirahat itdiler P; ¹¹ikiyüz: yanında P

yaña müteveccih olduk. Anlar dağı binmişler, kendü semtleri¹ cānibine çekilüp gitmege başladılar. **(S154b)** Biz dağı ardlarına düşdük. Anlar çün ki bizi gördiler, biraz² dağı artıcağ üşdiler, biz dağı üşdük. Ardlarına baqdılar, gördiler ki biz yine ardlarına taqılup üşerüz, dağı ziyâdece sürdiler. Lâkin at başı berâber³ aşla alayların bozmadılar. Biz dağı artıcağ üşdük ve alaylarımızı biz dağı anlarcaılayın tertib itmiş idük. Giderek kaçan ki cenge kâbil bir a'lä meydân yirine çıkdılar, meger anı gözedürler imiş. Ol dem pârelendiler ya'ni alayı bozup perişân oldılar. Anların kâideleri üzre pârelenmek gelün ceng idelüm demekden 'ibâretdür. Hemân dem biz dağı pârelendük, andan soñra gâziler biri biriyle 'âdetleri üzre pādāş ya'ni hem-'inân u yoldaş oldılar. Ceng maħallinde her kişi kendü pādāşıyla muqayyed olup bir birini ol tarīkla gözedürler imiş. Ol kâide üzre ben dağı bir yigit ile pādāş oldum. Andan soñra herkes bir ħaşma at şalup Mısrī'ler evlād-ı 'Araba hücüm iylediler. İki 'asker biri biriyle karış muruş oldılar. lâkin ben dağı pādāşumla cenge bakup tırurduk. Bu maħalde Emīr-i Kebīr 'askerinden bir dilâver bir zībā kısrāğa binmiş, nā-gāh bu 'askerün içinde sağ cānibinden ayrılup bir muħālif semte yalnız çekilüp gitmege başladı. Kaçan ki anı gördüm, ihtiyārum kalmayup pādāşuma “ben gitdüm, ħimmet yoldaş ıyle” diyüp ol yalnız giden 'arabun ardınca at şaldım. Ol dağı beni görüp kaçmağa meşgöl oldı. Lâkin atını katı sürmeyüp mümkün olduğça yap yap giderdi. Ben dağı anı görüp yap yap kōdum, atımı katı sürüp şaķınmadım. Giderek bir çatlaklı yire varduk. Zīrā diyār-ı 'arab ekşer kırı ve şusuz yirler olmağın her yir, yir yir ħarâretten çatlayup bir derin ħendeķ olur. Zīrā diyār-ı 'arab ekşer⁴ meşelâ ba'zı çatlak yirler olur ki dibine iki üç gündüz boyı erişmez. Atı⁵ olup ol diyârda yürümege mu'tād olmayan at aşla çatlak gelüp segirtme⁶ kâdir olmaz. Segirdürken önüne çatlak gelse şaşduğundan içine düşüp şāhibini helâk ider. Ammâ mu'tād olan atlar segirdürken çatlağa geldükde irkilmeyüp uzağla geçer. şāhibi aşla zarar görmez. Egerçi **(S155a)** ben dağı atumuñ çatlakda işledüğünü bilmezdim. Lâkin keskince at olmağın yâ Allāh diyüp ol 'arabun yanınca⁷ revâne oldım. Benüm atum dağı Allāhuñ fazlıyla çatlakda işleyüp gitdükçe açıldı. 'Arab şanurdı ki çatlağa geldükde benüm atum kıala, gördi ki kalmadı. Döndi eyitdi: *Yā Rūmī eş ta'mel ya'ni* “ey Rūmī ne işlemek istersin? Ben senün gibi kimsenün ħaşmı degülüm. Dön, var kendü yoluña git.” Ben eyitdüm: “Ben niçün dönerüm senünle ceng itmege geldüm. Ceng itmege gelen kimesne ħaşmundan döner mi?” Başın şalup biraz dağı gitdi. Döndi,

¹ semtleri: memleketleri P; ²biraz: bir miqdār P; ³berâber: at başında, üzengi üzengide P; ⁴ekşer: -P; ⁵Atı: 'Arab atı P; ⁶segirtme: segirtmege P; ⁷yanınca: ardınca P

yine beni ardınca göricek sağ cânibinden altun üzenginün birini çıkardup önüme atdı. *Huz hazā ruh yā Rūmī* didi. Ya‘ni “bu üzengi¹ saña helâl olsun. Var dön git” didi. “Yok dönmezem” didüm. Biraz gitdükden soñra bir üzengisini dağı çıkarup² atdı, yine mültefit olmadum. Biraz dağı gitdükçe arķasında bir a‘lā³ saçaķlı ihrāmı var imiş. Çözüp anı dağı atdı. Yine almayup ardına düşdüm. Āhir yoldan şapup bir cânibe dağı kulladı. ‘Acabā vechi ne iki derdüm. Meger bir yar başında üç dört mināre boyı aşığıda bir ‘azīm ırmaķ aķarmış. Fikrine gelmiş ki varup atıyla ol yardan şuya atlaya, bu tarīķla elümden ħalāş ola. Zīrā ‘arabistān atını dağı tay iken ol maķūle yar başına iledüp anası ardınca şuya atup öğredürler. Kaķan ki bu maķūle mezā’iķa maħalline gelse atıyla ol yardan atılup ħaşım elinden ħalāş olurlar. Kaķan ki ırmaķdan cânibe müteveccih olduğunu gördüm, ihtiyārsız gözümden yaş revāne oldu. Zīrā benüm atum anda işleyeceğini bilmezdüm. Herife elümden kurtulmaķ ihtimālin virüp elüm çekdüm. Yine ‘acabā benüm atum çatlaķda işledi, bunda dağı işlemek var⁴ görelüm Allāh ne gösterür. Belki bunda dağı işleye diyü ümīdvār oldum. Kaķan ki benüm atum dağı ırmaķ şadāsını işitdi, kulaķların dikmege ve uzanup gitmege başladı. Ve bi’l-cümle ħayrete gelüp altumdan bir ħālet itdi ki ben de işleyeceğini bildüm. Yā Allāh kuvvet ve ķudret senden diyüp ‘arabūñ ardın sürdüm. ‘Arab dağı benüm atumı işlemez i‘tikādıyla (S155b) yar başına toğrı at sürdi,⁵ ħayli şafā sürdi. Kaķan ki yar başına vardı, bir kerre atına⁶ hücüm idince mu‘allem at getürdi kendüyi menāre boyı şuya atdı. Ben dağı heman ardın sürüp yar başına varduğum gibi meger atum ħod mu‘allem imiş, aşla tevaķķuf itmeyüp bir kerre boynın uzadup şuyı gözedüp altun top gibi kendüyi şuya perrān iyledi. Benüm dağı ol mertebe⁷ olmağın gözümü açmağa mecāl olmayup yumdum. Ve elümle yelesine ve bir elümle⁸ sīnebendi ķarvayup uyluķlarını şoķup düşdüm. Kaķan ki şuya erişdüm, bir kerre şunuñ dibine inüp yine çıkıdum. Andan gözüm açup baķdum gördüm ki ‘arab henüz şudan taşra çıķmamış. Ben andan evvel çıķdum ve dönüp şu içindeyken ‘arabūñ üzerine vardum ve elümde olan nīzeyi gögsinde iyle urdum ki nīzenün yılmanı bir ķarış taşra arķasından çıķdı. Anı gördüm ki bir kerre cān acısıyla⁹ çağırup atınıñ yelesine ķay iyledi. Çün anı gördüm, ħaşma ħālib olduğumı bildüm. ‘Ādet-i ‘arab üzre zaħm urduķdan soñra mūrā‘at ile meşġūl oldum. Şıçrayup atumdan indüm. ‘Arabı atıyla çeküp şudan çıķardum. Kuaķlayup atından indirdüm. “Nīzeyi bedenümden çek” diyü yalvardı, n’ola diyüp nīzeyi hezār derd ü belāsıyla çıķardum. ‘Arab feryād iyledi, andan

¹ bu üzengi: al bu üzengi P; ² çıkarup: çıkardı P; ³ a‘lā: zibā ibrişim P; ⁴ var: vardur P; ⁵ sürdi: sürüp P; ⁶ atına: atını sürüp P; ⁷ mertebe: mertebede P; ⁸ Ve elümle yelesine ve bir elümle: ve bir elümle atını yelesini ve bir elümle P; ⁹ acısıyla: ħavliyle P

başını dizime aldum. Kelime-i şehâdet getürmege meşgûl oldı, didi ki: “Saña dem-i âhırde¹ vaşıyyetüm budur ki bilürem beher-ğâl şimdi başımı kesüp gövdemden ayırırsın. Lâkin erâzil başı gibi yanağımı delüp barmağımı geçürmeyesin, saçumdan götüresin ve murâduñ hâşıl olduğdan soñra başımı bir münâsib yirde defn idüp üzerine nişân idesin.” Ben de “hay n’ola” diyüp bu vaşıyyeti kabûl itdüm. Andan “baña ihsân iyle, yâsin-i şerîf başla” diyüp yalvardı.² Başladum, yarusına varmadın teslîm oldı. Kalkdum, başını gövdesinden ayurdum, saçından fetrâkime bend itdüm. Andan soñra indügi kısrak dağı tırmayup solur. Henüz dağı şudan taşra çıkmaga kâdir olmamış. Yap yap çeküp şudan taşra çıkardum. Andan **(S156a)** anuñ ve benüm atumuñ gözlerine ve yüzlerine şu sepüp tâzeledüm. Birer miqdâr şucağız virüp tamâm içirmedüm. Andan budları arasını yuyup sildüm. Burunlarınuñ päre päre tozların çıkârup şu püfkürdüm, birer miqdâr tâzelendiler. Andan kendü atuma bindüm ve ‘arabuñ yundını³ yedege aldum. Bismillâh diyüp geldüğüm yoldan yârân cânibine revâne oldum. Ol yirlerde ‘âdet böyledür ki ‘asker her nirede pârelenüp cenge mübâşeret itdülse gelüp oradan karâr iderler. Tâ ki herkes gelüp yine orada tamâm cem‘ olurlar. Pes ol kâ’ideye binâen ben dağı ol pârelendüğümüz yiri özleyüp ol gün gitdüm, ol gice gitdüm, irtesi dağı gitdüm. İkinci zamânında ol pârelendigüm yire geldüm. Kâşif bir yüksek şırıķ dikmiş, ucına bir dülbend bağlamış. İrağdan görüp bildüm ve at sürüp ol tarafa gitdüm. Yoldaşlarum dağı ırağdan beni görüp bildiler ve iktirâmum olduğunı bilüp zevk u şafâyla karşı geldiler. Ben dağı anlara yakın gelüp selâm virdüm, ‘aleyk aldılar. “Ğazâ kuvvetli olsun, hemîşe koluñ kuvvetli kılıcuñ keskin olsun” didiler. Andan kâşife toğrı gelüp atumdan inüp başı elüme alup ayağı altına yuvaladum. “Hemîşe düşmenlerüñ böyle gelsün” didüm. Meger anlar dağı yüz yigirmi baş kesüp on yidi nefer diri yaralı esîr tutmuşlar. Nâ-gâh anlaruñ⁴ kimsinüñ gözi getürdüğüm kışrağa toқınup *hazâ feresu emîr* ya‘ni “bu at emîrimüzüñdür”⁵ diyüp ve kimisinüñ gözi elümde olan başa toқınup *hazâ re’su’l-emîr* diyüp feryâd u figâna başladılar. Ya‘ni “bu baş bizüm emîrimüz başıdır” diyü mâtem iylediler. Hemân dem kâşif bunu işidüp tez esîrleri başuñ yanuna getürtdi. Toğrı söyleñ bu baş kimüñ başıdır diyince “yâ kâşif bu baş⁶ bizüm emîrimüz Emîr-i Kebîr’üñ başıdır ve at dağı anuñ atı olduğunda aşla iştibâh yoқdur. Her kim isterseñüz varuñ getürüñ feemmâ bunu ne maқûle kimesne öldürdi. Siz dağı bize

¹ dem-i âhırde: âhir demümde P; ²deyüp yalvardı: didi P; ³yundını: atını P; ⁴Nâ-gâh anlaruñ: Gelenlerüñ P; ⁵emîrimüzüñdür: emîrünüñdür P; ⁶kimüñ başıdır diyince yâ kâşif bu baş: -P

bildürün bilelüm ba‘de aña tedārük kılalum” didiler. Beni¹ gösterüp (S156b) işte bu öldürdi dedükleri gibi başların şalup aşla i‘timād ve i‘tikād itmediler. “Bizüm emīrimüzün elin ve ayağın bağlasalar senün gibi yigirmi nefer adama yine cevāb vermek muḳarrerdür. Egerçi bizüm emīrümüzün atı şancılanup ṭurmuşıdı alaydan anuñçün ayrılup tenhā tarafa urmuş idi. Lākin kaçan ki riḳāb üzerine gelüp eline nīzesin alup ḥaşma muḳābil olsa himmetine² Rüstem-i destānlar ve ḳahr u şiddetine ḳahramānlar ve Nerīmānlar ṭuramazdı” didiler. Fi‘l-vāḳi‘ eger bu bende anuñ Emīr-i Kebīr idüğünü bildüm³ ve ‘askerün serdārı olduğunu fi‘l-cümle fehm ü idrāḳ kılaydum ardınca at sürmek degül yüzün görmek yanumda cā‘iz olmazdı. Çün Emīr-i Kebīr’ün benüm elümde ḳatlı olıduğı şuhūd u ‘adülle şābit oldı. Kāşif müceddeden ḳalḳup yüzüm ve gözüm öpdı ve muḥabbet ü meveddet eliyle arḳam yepdi. Andan Mışır paşasına muştucu gönderdiler. Muştucu ardınca biz daḫı ḳalḳup revāne olduḳ. Başları nīzeye diküp benüm kesdüğüm başı cümleñün önüne geçürüp ol nīze-i sine-güzārı başıyla elüme virüp beni serdār iylediler. Günlerde bir gün Ḳāhire-i Mışra girüp şehirli bize ta‘zīmen ḳarşu çıḳdılar. Tā divān-ı pādīşāhiye dek yollarda er ü ‘avrat toḫtolı olmışıdı. Ben cümleñün önüne düşüp⁴ kāşif benüm önüne düşüp kaçan ki paşa-yı Mışruñ önüne varduḳ, kāşif Emīr-i Kebīr’ün başını alup “hemīşe düşmenlerünün başı ayağuna böyle gelsün, Allāhu te‘ālā pādīşāha bağışlasun” diyü alḳışladı, başı yuvalayıvirdi. Paşa-yı Mışır ḡāyetle ḥazz itdi, cümle begler daḫı gelüp mübārek yād itdiler. Andan “bunu kim öldürdi?” diyü sū‘āl iyledi. Kāşif beni elümden çeküp⁵ “bu ḡazāyı hemān bu yigit iyledi. Her ne ḳadar iḥsānuñuz olursa lāyık u müsteḥāḳdur. Bunuñ ḡazāsı⁶ bu yakınlarda kimesneye müyesser olmamışdur.⁷ Ḳatlı itdügi ‘arab ma‘lüm-ı sa‘ādetünñüzdür. ‘Ālemi fesāda virmişıdı, buña ḥadden ziyāde ri‘āyet gerekdür” didi. Ol dem paşa-yı Mışır beni önüne getürdüp⁸ “yigidüm sen kimsün ḳandan geldün ve ne zamānda geldün ve ne itdün, hiçbir zamānda pādīşāh etmegin yedün mi?” diyü şordı. (S157a) Ben daḫı İstanbul oğlanı⁹ ve Yidikuleli’yem. Evvelde yeñiçeri idüm, fāriḡ üzreyem¹⁰ diyü cevāb virdüm. Meger paşa-yı mümaileyh sābıḳan bizüm aḡamuz olup benüm aḥvālümü teftiḫ ve birḳaç deynek uruñ te’dīb olısun diyü emr iden şāhib-i devlet imiş. Beni evzā‘ u eṭvārımdan bilmiş ve ol ḳaçup giden yeñiçeri olduğumu ma‘lüm idinmiş. Ben daḫı şoruşundan ol idüğünü fehm iyledüm. Āḫir giderek baña “daḫı yakın gel” didi. Ben daḫı yakın vardum. Ḳulaḡuma “sen ol

¹ Beni: Ġāziler daḫı P; ²Himmetine: heybetine P; ³bildüm: bileydüm P; ⁴düşüp: düşdi P; ⁵elümden çeküp: elüme yapışup P; ⁶ḡazāsı: itdügi ḡazā P; ⁷müyesser olmamışdur: naşīb olmış degüldür P; ⁸getürdüp: çağırup getürdüp P; ⁹oğlanı: oğlanıyım P; ¹⁰fāriḡ üzreyüm: ferāḡat iyledüm P

degül misün ki ben saña birkaç deynek uruñ dimekle kaçup pâdişâh-ı ‘âlem-penâhuñ her hafta altun üsküfle dīvân-ı ‘âlişâna varup gelürken ferâgat idüp qoduñ gitdüñ” didi. Ben dañı gizlemege mecâl olmayup “belî o kuluñuzum. Bana ol gice odabaşı şuçum günâhum yoğiken seksen deynek urduğına gâyetle acıdum. Hemân ol gice kaçdum, bunda geldüm, birkaç yıldur gezerüm. Andan bu kâşifüñ yanına gelüp yoldaşlarımdan oldum. Bi-ğamdi lillâhi te‘âlâ şimdiki hâlde bunuñ gibi ulu ğazâ benüm elümden şâdir oldı, kâdir olduğum hizmeti itdüm. Siz de ihsân idüp etmek ‘inâyet idüñ” dedüğüm gibi paşa-yı mezbûr¹ eyitdi: “Çün sen pâdişâhuñ etmegini birkaç deynek ucından bırakduñ gitdüñ, mādâm ki ben bunda paşayum, saña pâdişâh etmeginden bir ħabbe virmek muğâldür, bilmiş olasın” didi. Ve andan kâşife “ğayrı başları da getürüñ görelüm, bu tamâm oldı. Baña bir dañı bunuñ adını añmañ” didi. Hemân dem dīvân-ı pâdişâhîde bir velvele vü ğulğule peydâ olup ğâziler paşanuñ üzerine hücum idüp “bu ne mağûle sözdür, bir dilâver böyle ğazâ-yı ekber iyleye, başın ortaya koyup uğur-ı hümâyün-ı pâdişâhîde bu kadar çalışup nağd-i cânı nişâr itmişiken hizmeti muğâbelesinde envâ‘-ı ri‘âyetler olmaya, buña böyle olıcağ ğayra ne ri‘âyet olsa gerekdür. Bir dañı kılıç kabzasına yapışmağ kimsenüñ eli varmaz” diyü ‘azîm hücum itdiler. Paşa-yı Mışruñ yemin ü yesârında oturan begler dañı paşaya her taraftan hücum iylediler. Bu ne mağûle sözdür, bir dilâver böyle ğazâ-yı ekber iyleye, **(S157b)** başın ortaya koyup uğur-ı hümâyün-ı pâdişâhîde bu kadar çalışup nâ-murâd olduğuma ihtiyârsız ‘avrat gibi ağladum.² Bir ağlayış ağladum ki yanumca³ bile ağladılar. Nâ-gâh bu mağalde sağ koldan bir pîr-i ‘azîz ol dem yirinden kâküp paşa-yı Mışruñ önüne geldi ve hemân “devletlü Paşa Hâk te‘âlâ ‘ömrüñ devletüñ ziyâde iylesün. Ben bende-i Mışır’a Sulţân⁴ Selîm Hân’la bile gelüp Kâhire-i Mışır fethinde bile olan⁵ kullaruñuzdanam. Ol târiğden berü bunda sâkinem. Bi’t-tamâm yevmî seksen aqça ‘ulüfem var. Bir müteferriqayum ve pâdişâh-ı ‘âlem-penâh devletinde aşla bir nesneye ihtiyâcum dañı yokdur. Öline dek bir aqçam⁶ gelmese geçinürüm. Zîrâ cemî‘ düzenüm ve tağanum yirindedür. İmdi kırk aqça vazîfemi ben kendü ihtiyârumla ħasbeten lillâhi te‘âlâ bu yigide virdüm, kırkcağızı baña yeter. Kırkıyı berât itdürüñ, ber-murâd olsun, nâ-murâd olmasun, nihâyet oğlum kızum yokdur. Bu günden bu yigit oğlum olsun” deyicek paşa

¹ mezbûr: merkûm P; ²Bu ne mağûle sözdür ... ‘avrat gibi ağladum: Râvi eydür: Ben dañı bu eşnâda ‘azîm ğayrete düşdüm. Bunca sa‘yüm bi-ğışâl olduğuna ve ber-murâd oluram deyü ferâhnâk gelüp nâ-murâd u nâ-şad olduğuma ihtiyârsız ‘avratlar gibi Paşaya karşı ağladum P; ³yanumca: eller hep yanumca P; ⁴Sulţân: merhûm Sulţân P; ⁵Kâhire-i Mışır fethinde bile olan: Kâhire-i Mışırı bile feth eden P; ⁶aqçam: aqça ulüfem P

dağı erbâb-ı dīvānuñ hücûmın görüp söyledügi söz peşimân olmışıdı. Bu müteferrikanuñ kelimâtı¹ dağı mü'essir oldı. Ol dem “çün ki sen ihtiyâruñla kırk aqça virdüñ, bizüm dağı gayretimüz² yok mıdur, kırk aqça dağı virdüm, yevmî seksen aqça ile müteferrika olsun” didi. Ben dağı gelüp etegini öperken³ “on aqça teraqqi dağı itdüm” didi. Cemî'an toksan aqça ile müteferrika oldum. Andan sâ'ir gâziler dağı başlarını ilerü iletüp teraqqiler aldılar. Herkes ber-murâd u dilşâd ve bend-i ğamdan muṭlaqu'l'inân ve azâd oldı. Bi-ḥamdi lillâhi'l-melikü'l-müte'âl ile hazâ'l-ân sāye-i sa'âdet-i pâdişâhîde müreffehü'l-hâl ve mesrûru'l-bâl her mâh u sâl devâm-ı devlet-i kıâhireleri ed'ıyesine bi'l-ġuduvv ve'l-aşâl muvâzebet ve iştiġâl üzreyüm diyüp bu hikâyet-i şirîni tamâm iyledi. Nazm:⁴

Ezelden böyledür dehr içre 'âdet

Olur gâhî gedâ şâhib-i sa'âdet

Refîk oldukda tevfiķ-i ilâhi

Gedâyı dehrüñ iyler pâdişâhı

Keşide ḥâşılı himmet gerekdür

Hemişe tâlib-i ref'et gerekdür

Ḥudânuñdur çü virmek tez eger geç

'Adûlar men' iderse ğam yeme hiç

Olup bir gün murâduñ toḥmı ḥâşıl

Olursun ni'et-i bî-ḥadde vâşıl

-64-*

Hikâyet: (S158a) Etrâf-ı kâinâtı 'âdeti geşt ü güzâr ve evķât ü ezmânı maşrûf seyr u diyâr ve 'azm-i kenâr olan yârân-ı qadîmden biri böyle rivâyet iyler ki: Memâlik-i maḥmiye-i Oşmâniye'den Anaṭolı vilâyetinde Ayaş nâm bir qaşabanuñ qurbında Çañlı nâm bir qarye ve qarye-i mezbûrenüñ içinde bir ḥâli köşede çâh-i cehennem-mişâl bir quyı vardur ki her zamânda erbâb-ı mâlihulyâ ve aşḥâb-ı simyâ vü kimyâ bunda gençhâne-i 'azîm ve emvâl-i cezîl ü cesîm vardur diyü ol quyıya girüp niçeler ümîd-i mâl ü menâl ve arzû-yı türâb-ı kimyâ ile küşte-i ṭılsım olup helâk ve vâşıl-ı zir-i mefâk olurlardı. Ammâ ḥuşul-i mâl mânend-i 'anķâ ve mişâl-i kimyâ

¹ kelimâtı: kelimâtından P; ²kırk aqça virdüñ, bizüm dağı gayretimüz: kırk virdüñ, benüm dağı gayretim P; ³öperken: öperken bilmem ḥâtırına geldi P; ⁴Nazm: Beyt P

* Hikâye P nüshasının 109b-115b yaprakları arasındadır.

vukū‘a mevşül olmak muhāl olmuşıdı. Ve ol maṭlūb-ı nihān ḥasret-i cān u cihān olup verā-perde-i ḥafāda ḳalmışıdı. İttifāḳ yine birkaç nefer tāze yigitler rāvī-yi ḥikāyet ile ‘ahd u peymān idüp ol çāh-ı bī-āba girmege ‘azīmet itdiler. On sekiz nefer kimesne olup zād u zevāde tedāriḳ idüp vāfir yel mumları ve meş‘aleler aldılar. Ve lāzım olur diyü niçe ḳulaç ipler daḥı getürdiler ve bunlar daḥı¹ mezbūr ḳuyıya bir kerre sevdā-yı malla girmiş kimesne bulup anı kendülere serdār u pīşvā idindiler. Bir gün Ayaş’dan niyyet-i ḥālīşe ile ḳalkup ol ḳuyınuñ üzerine geldiler. Biraz² zamān muḳaddem girmede mābeynlerinde baḥş u cidāl olup āḥir pīşvā vü rehnümā idündükleri kimesne evvel girdi. Andan sâ’irler daḥı birer birer ḳuyınuñ dibine inüp bir miḳdār ḳarār itdiler. Tā ki ol çāh-ı tārikuñ ḳarañluḡuna gözleri öğrendi. Andan şoñra yel mumlarını ve meş‘alelerini yaḳup ḳapudan içerü girmege mübāşeret itdiler. Meger ol ḳapunuñ dibi ve şaḳfında otuz nefer kimesne olurdu ve ol ḳapunuñ bir cānibinde büyük ḳapu ḳadar bir delük varımış ki gençhāneye ol delükden dāḥil³ olurmış. Hemān dem yek-dil ü yek-cihet ol ḳapudan içerü girdiler ki atlı⁴ kimesne eline nīzesin alup gitse henüz şaḳfına ṭoḳunmaya. Feemmā ḳadīmü’l-eyyāmdan ḥālī olmaḡla yarasalarla içerüsi ṭolup⁵ ve her biri bir gögercin ḳadar olup insān ve meş‘ale ve şem‘-i sūzān gördüklerince **(S158b)** ıztırāb idüp kendüleri pür-teb u tāb pervānevār āteşe pertāb iderler. Bu ḥālle iki oḳ atım miḳdārı gidüp yolları bir meydāna müntehi oldu. Bu meydānuñ orta yirinde sedd-i İskender-mişāl bir sed çekilmiş. Ol sedd-i seddīnuñ berü cānibinde adam ölisünüñ ḥaddi ve ḥesābı yok. Kiminüñ başını zorla çeküp ḳoparmışlar, kimisini āteşe yaḳup ḳapḳara kül iylemişler. Ol pīşvāları eyitdi: Bu sed ki görürsüz, sedd-i ṭılsım-ı ḥikmetdür. Ḳaçan ki bir kimesne yürüyerek bu seddün öte cānibine bir ḳadem başa, ol dem bir nigār-ı serv-reftār cevlan iderek bir ḳoç ağacı na‘lınla gelür. Ol sedden öte geḳen kimesnenüñ bir eliyle başına ve omuzına⁶ yapışup bir kerre zor idüp başını çeker ḳoparır getürür atar. Andan yine geldügi yire gidüp nā-peydā olur. İşte bu başı ḳopup yatanlar başlarını ortaya ḳoyup ol varṭaya uğrayanlardır. Zinhār ḡāfil olmayasız didi. Pes bu ḳadar kimesne bu sözi işitdükte ṭayanup ḳaldılar. Bir ḳadem⁷ ilerü başar kimesne bulunmadı, ‘āciz ü müteḥayyir ḳaldılar.⁸ Rāvī-yi ḥikāyet eydür: Ol seddün öte cānibinde bir ‘ālī meydān meydānuñ orta yirinde şāfi beyāz mermerden ḥānḳāh ve⁹ bu ḥāñḳāhuñ ḳapusunıñ sağ cānibinde bir küçücek şoffa peydā iylemişler. Bu şoffanuñ üzerinde mermerden bir ḳoç peydā itmişler ve bu ḳoçuñ gözlerini şeb-çeraḡdan idüp¹⁰

¹ bunlar daḥı: bundan evvel P; ²Biraz: Bir P; ³dāḥil: ‘azīmet P; ⁴atlı: bir āli dehlizdür ki iki atlı P; ⁵Feemmā ... içerüsi ṭolup: -P; ⁶omuzına: bir eliyle omuzına P; ⁷ḳadem: adım P; ⁸‘āciz ü müteḥayyir ḳaldılar: Cümlesi ‘āciz ü müteḥayyir oldılar P; ⁹ve: ḥānḳāh P; ¹⁰idüp: yapmışlar P

bir mertebe şu'le virür ki bakmak isteyen kimesnenün gözi kamaşur. Nitekim dimişlerdür. Beyt:

Bakamaz kimse güneş yüzine gözler kamaşur
 Âdemün 'aqlı gider özge temâşadur bu

Haqqan ki bir mertebe şu'le virür ki şu'le-i âftâb-ı 'âlemtâb ve meş'âl-i sîmîn-i mâhtâb anuñ lem'ânına nisbet nihâdan kemter ve zerreden bedter u aḥkerdür ve ol küçük boynuzlarını zeheb-i ḥâlîşden idüp üstâd-ı şan'at-nihâd bir mertebe şan'at ḥarc itmiş ki her biri kemer-i kehkeşân ve tāk-ı zer-nişândan nişân virürdi. Ve'l-hâşıl bir vechile taşvîr itmişlerdi¹ ki keştzâr-ı çerḥ-i gerdün ve mezrâ'a-i sipihr büklümünde başıra-i ḥayâl ve merdümün dîde-i erbâb-ı kıl u kâl böyle bir kebş-i bî-naẓîr u bî-mişâl görmüş degül idi. Andan bu ḥânkâh-ı 'âlinüñ (S159a) içinde seccâde kadar beyâz mermerden gerd-â-gerd kırk nişîmen peydâ itmişler ve her nişîmenün üzerinde beyâz mermerden birer ışık şeklinde adam yonup ayağ üzre qarâr u şebât virmişler. Ve orta yirlerinde baba şeklinde bir ihtiyâr daḥı iylemişler⁷ ve her birinün kudüm⁸ u tabl ve 'alem ü senc ü tabluñ ve sâ'ir levâzım-ı semâ' tertîb olunup vaz' olunmuş. Güyâ her biri semâ' için muntazırdur ki yek işâret olsa hemân mübâşeret idüp semâ' ideler. Ve üstâd bunlaruñ vaz' u tertîbinde ol deñlü şan'at ḥarc iylemiş ki ta'bir ü takrîr olunmaz. Bu ḥânkâhda sağ ve şol iki cânibinde ḥalvetḥâne şeklinde iki oda yapılmış ki ferşi beyâz mermerden tertîb olunmuş. İkininün daḥı kapuları erbâb-ı ğinâ-i kalb kapuları gibi küşâde ve girmege 'âzim olan kimesne için müheyyâ vü âmâde iken bunlar ol sedd-i sedîdüñ mâverâsında olmağın uzaktan murâdca seyr olunmaz idi. Ve cā-be-cā levâzım-ı⁹ ḥânkâhdan ba'zı esbâb ü eşkâl daḥı taşvîr olunup vaz' olunmuş idi ki anuñ tafşîli mazbûḥ u ma'lûmum degüldür. Çün bu maḥûle eşkâl-i ğarîbe ve evzâ'-ı 'acîbe ırâqdan bu vechile nümâyân oldu. Her birimizün maḥlab-ı a'lâ ve maḥşad-ı aḥşâsı ol idi ki mâl ü menâl ele girmezse bâri varup ol görinen eşkâl ü timşâli seyr ü temâşâ iyleyevüz. Feemmâ ol pişvâmuz olan kimesne bizi zecr ü men' idüp "hemân ki seddüñ öte cânibine kadem başasız,⁵ helâk olmaḥ muḥarrer ü muḥaḥkaḥdur" diyü mübâlağa itdüğü bâ'ışden yine iḳdâm itmege mecâl olmadı. Ortaluḥ yirde müteḥayyir ve ser-gerdân kalduḥ. 'Âḳıbet benüm ḥâtıruma bir nesne ḥuḥûr idüp yârâna didüm ki "zâhiren⁶ bu maḥûle genḥâneleri zabḥ idüp mâl ü menâl almağa gelen kimesneleri helâk iden,

¹ itmişlerdi: iylemişleridi P; ²eylemişler: peydâ itmişler P; ³kudüm: elinde kudüm P; ⁴levâzım: -P; ⁵ve maḥşad-ı aḥşâsı ol idi ... kadem başasız: öte cânibine kadem başa, hemân ki seddüñ zecr ü men' idüp olan kimesne bizi feemmâ pişvâmuz yine temâşâ iyleyevüz. Eşkâl-i timşâlisine ol sürende bâri varup ele girmezse ol oldu ki mâl ü menâl ve muḥaḥad aḥzâ-yı ser P; ⁶zâhiren: zâhir budur ki P

mü'ekkel olan ervâhdur. Edebsizlik idenüñ hakkında gelüp ve ol kimesne ki cebren ve kaçaren mutaşarrıf olup māl almak isteye, māl yirine güşmāl virürler. Lâkin ol kimesne ki bu maķûle defâ'ine gelüp bir habbe emvāl ü eşķāline hıyānet itmeyüp yine şadâķatle taşra çıkup gide, **(S159b)** anı¹ ervâhdan kimesne incitmeyüp elem virmezler. Hele evvelâ ben kendümi bilürin ve bu bâbda ancak kendüme i' timâd kıılırın. Ol Hâlık-ı benî âdem ve Râzık-ı ' âlem² haķķiçün ki ervâh u eşbâhı halk iylemişdür ve herkesün derün u bîrünü aḥvāline dānâ vü bînâdur. Ben kendü nefsumi bunda olan gençāneden tenzîh ü tebrîe itdüm. ' Ahd olsun ki bir habbesine kaçd itmeyüp elüm uzatmayam ve māl ü menāl kaçkı cānibde görünürse kaç' a ol cānibe adum atmayam. Ancak ol abdalları yirlü yirinde seyr idüp ve ol ḥalvetḥānelere mümkün olduğca nazar kıilup edebe muḥālîf vaz' itmeyem" didüm. Hemân dem bir kimesne gelüp kıulağuma "edebî seyr idüp gidene ve ' ahd ü peymānına vefâ idene kimesne māni' olmaz. Ne kaçdar seyr maķşüduñ ise iyle" diyüp mānend-i hātîf-i ğayb ve mişāl-i sürü-1 lâ-reyb âvâz-1 bülend ile ḥiṭâb iyledi. Çün bu kelāmı güş itdüm, dönüp yārāna "siz daḥı benüm işitdiğüm şadâyı güş itdünüz mi?" diyü istifsār itdüm. "Yoķ biz nesne işitmedük" didiler.³ Pes ben ol sedd-i sedîdüñ öte cānibine gelüp abdalları ve ğayrı şūr u eşķālî seyr itmegi muķarrer kııldum.⁴ İstedüm ki seddüñ öte cānibine kaçdem başam. Hemân dem pişvāmuz olan ḥerîf dāmānuma yapışup "gel gitme, seni helâk iderler" diyü māni' ü dāfi' oldu. Gördüm ki külli men' üzre olup maķşüdüm da ḥarmāna bā' iş oluyor, etegümü çeküp elinden aldum. "Senüñ şimdi başunu kıoparurlar, şoñra taşrada n'iyledünüz n'itdünüz kaçanda zāyi' itdünüz diyü seni bizden isterler" diyüp giribānuma yapışdı. Gördüm ki çāre yoķ, zārürî olup üzerine bıçaķ şıyrup⁵ elinden güçle ḥalâş oldum. Gördi ki bıçağla urıyorum, kaçpdı kıoyıvirdi. "Çün sözüm diñlemez ve murādum⁶ anlamazsın var imdi cehenneme" diyüp şalıvirdi. Ben ḥod ervâhdan icāzet alup anlar ile itdüğüm ' ahd ü peymāna i' tiķād itmişdüm, ol dem bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥîm diyüp seddüñ öte cānibine kaçdem başdum. Bi-ḥamdi lillāhi ve'l-minnehu aşla ṭılsımdan eşer ve ol nigārdan herġiz ḥaber zāhir ve bāhir olmadı. Giderek ḥānķāhuñ kaçpusından içeri girdüm, **(S160a)** ol abdalları birer birer seyr ü temāşā iyledüm. Üstād-ı ḥoş-nihād her birinde ol kaçdar sa'y u diķķat ve şarf-ı şan'at ve himmet iylemiş ki vaşf olunmaz. Meşelâ ellerinüñ barmaķları ve barmaķlarında ṭırnaķları hem-çünān ayaķları ve sâ'ir a'zāsı yirlü yiründe bir mertebe vaz' olunmuş ki beden-i insānda olan ḥavāşş u

¹ anı: muķarrerdür ki anı P; ²Hâlık-ı benî âdem ve Râzık-ı ' âlem: Hâlık-ı âlem ve Rezzâķ-ı benî âdem P; ³nesne işitmedük didiler: işitmedük deyü cevâb virdiler P; ⁴kıldum: iyledüm P; ⁵şıyrup: idüp P; ⁶sözüm diñlemez ve murādum: sözümüz diñlemezsın ve murādumuz P

mezâyâdan ancak rûh-ı pür-fütûh yok. Güyâ bir alay abdallardur ki hâmüş bir gûşe-i ferâğda sâkin olup dâmen-i ta'allûki hemîşe kemer-bend idüp çide ve rûy-ı teveccühi erbâb-ı ğinâdan şafâ-yı hâtır ile pîçide idüp ehl-i dünyâya yuf borısı çalmışlar ve iki kol ki sağ ve şoldur, kapuya kârîb olan abdallaruñ eline birer ser-desteler¹ virmişler ki her birisi elinde olan deste çobanı kaldırmış hemân bir işarete bakarlar ki ur diyeler dağı uralar. Güyâ anlar bu âbdallardur ki kapunuñ iki cânibini almışlardur, hizmete muntazırlardur ve ol iki abdalun baba şeklinde ihtiyârlıdır, oturmuş² anun bir yanında bir keçgöl ve bir yanında bir tığ-i bî-dirig resm itmişler ve kabzasın babanuñ eline virmişler. Şöyle ki bir cüz'i işâret ola, bir tığ-i âbdâr çalup öküze ve balığa indirmek muqarrer ve muhakkaqdur. Çün bunları cümleten seyr u temâşâ iyledüm, gelüp iki cânibümde olan halvethânelere geldüm. Anlarun içine girmege ikdâm idemeyüp kapuları önünden temâşâ idem, sağ cânibinde olana bakşam a'lâ mermer döşenmiş ve ferşden³ saşfına dek altun sebikesi aña perâvende odun yığıldığı gibi yığılup tâ saşfına berâber olmuş. Odanuñ içinde aşla sebikededen hâli yir yok. Andan perâverdeye bakdum, ol dağı hem-çünân mermer döşenmiş, bunuñ içinde taşyanûsî at na'lı filoriler saşfına dek yığılmış hatta birazı dağı ol yığından aşıp şıyrılmış, kapunuñ içine dökülmüş. Ben iyle zann itdüm ki ol düşenleri kaşdıla düşürmüş olalar ki gören kimesne tama' idüp el uzatduğı gibi tılsımla haşkından gelüp ol bî-çâreyi helâk ideler. Andan ol şoffada olan çoçuñ yanına gelüp anı seyr iyleyüp gördüm ki boynında bir altun zencir var. Bir ucu önünde **(S160b)** bir kâmişdan kazığa berkinmiş ve çeşme aşıru mişâlinde önünde bir mermerden aşur var ki la'l ü yakut ve envâ'-ı cevâhir-i zevâhir dökülüp yatur. Mürûr-ı zamânla üzerlerini toz bürümüş ve ol çoçuñ iki gözleri şeb-çerağdan tertîb olınmış, karañlıkda mihr-i 'âlemtâb gibi şu'le virür. Kaşan ki bunları gördüm, ol dem kulağuma bir âvâz geldi ki "ey âdem oğlı sizün 'ahd ü peymâniñuz dürüst olağın degüldür. Hayâtiñ maşlûb ise şimden şoñra taşra çıkmağ⁴ ardınca ol ve illâ sen bilürsin" didiler. Hemân dem cân havfına düşüp seddüñ yanına geldüm, "yâ ervâh-ı kirâm bi-şamdi lillâhi'l-'allâm 'ahd u peymâna muşâlif vaz' vâki' olmadı. Sizi ve bizi yaradan Allâha ışmarladum" diyüp berü cânibe geçdüm. Yârân beni nirede helâk iderler ola diyü muntazırlar imiş. Şihhatle geldüğüm görüp elüm öpüp şükür sağılğa didiler. Andan şoñra pişvâmuz olan kimesne gelüp elüm öpüp "mevlânâ senün bu bâbda olan ikdâmuñı 'ömren kimesne itmiş degüldür. Ben bundan evvel bir def'a dağı babamla ve

¹ birer ser-desteler: ser-deste P; ² oturmuş: ortalarında oturmuş P; ³ ferşden: ferşinden P; ⁴ çıkmağ: çıkmak P

bir Mağribî ile girüp tırurdum. Ol Mağribî¹ idemedi ve tılsımla helâk oldu” didi. “Ol kışsa ne yüzden olmuşdur?” didüm. “Şimdi bu maḥal anuñ tafşılı maḥalli degüldür. İnşaallāhu te‘ālā² ‘an-ḳarībū’z-zamān bu zīr-i zemīnden taşra çıḳarsaḳ vüs‘atle ḥikāyet idelüm, hemān şimdi taşra çıḳmaḡ³ ardınca olalum” didi. Fi’l-vāḳi‘ yārān yine meş‘aleler yaḳup yap yap ol dehlīzden gelüp geçdük ve iki cānibde teslīm-i rūḥ-ı mecrūḥ idüp geçenlerüñ ervāḥına du‘ā iderek ḳapunuñ dibine geldük. Andan yukarıya kemend atup birer birer çıḳduḡ, yine dīde-i ḡam-dīdelerimiz dünyā yüzini gördi. Egerçi her birimizüñ kīse-i ümmīdleri mālī olmayup maldan ḥālī oldı. Lākin naḳd-i ḥayātı ümmīd-i mālīa zīr-i müfākda nişār itmeyüp hemyān-ı ābidān nuḳūd-ı cāndan ḥālī ḳalmaduḡuna hezār mertebe ḥamd ve şükr-i yezdān idüp yüzümüz yirlere sürdük. Andan bir āb-ı revān kenārına gelüp bir miḳdār ta‘ām yenüp⁴ aḳlımız başumuza geldi, diñlendük. Andan **(S161a)** ol pīşvāmuz olan kimesneye tazarru‘ idüp ‘ahdüñ olduḡı üzre bundan evvel bu ḳapuya bir Mağribî’yle niçe girdüñüz söyle diñleyelüm dedük. Ol daḥı n’ola vāḳi‘ ā şimdi maḥallidür diyüp ta‘bīr ü taḳrīre başladı ki: “Benüm babam bir miḳdār oḳumuşça ve naḥv u şarf ezberlemişçe köy faḳısı maḳūlesi idi. Lākin ben oḳuyup yazmaḡa ḥayr itmeyüp babamuñ çiftini çubuḡunu görür gözedürdüm. İttifāḳ bir gün bir Mağribî⁵ gelüp ḳonuḡ oldı. Üç dört gün bizümle olup bir gün babama eydür: “Bu diyārda Çañlı dirler bir köy var mıdur?” Babam eydür: “Vardur.” Mağribî eydür: “Anuñ fülān cānibinde ḳuyı vardur dirler var mıdur?” “Vardur” dir. “İmdi ol ḳapunuñ öte cānibinde ‘azīm genḥāneye çıkar ki anda olan māl ü menālūñ ḥaddi ve ḥesābı yoḳdur ve anda bir köşede bir zarfūñ içinde kimyā cevheri vardur. Lākin birkaç yirde baḡlanmış tılsımları vardur. Birinden ḥalāş mümkün olmazsa⁶ ol birinden daḥı ola.⁷ ḡāyetle kāmīl mu‘azzim gerekdür ki ol tılsımları teşḥīr idüp ol genḥāneye mālīk ola. Ammā bi-‘avn-i ‘ināyet ve yārī-i bāri ben ol tılsımlarūñ cümlesini fetḥ itmek muḳarrerdür. Hemān bir şādıḳu’l-ḳavl ‘azīmet-i şādıḳa şāḥibi tīz-fehm ve çālāk-ḫab‘ maḥremüm olsa ne ol genḥāneyi fetḥ iderdüm” diyince babam daḥı “eger baña ḥüsn-i i‘timāduñ olursa ben ḥizmetüñde olup⁸ bu yolda kemer-i himmeti der-miyān iderüm ve mādām ki cān-ı z‘if beden-i nā-tüvāndadır, emrüne fermānber oluram . Ammā sen daḥı ol ki muḳtezā-yı merdümī vü civānmerdīdür yirine getürmek gereksin” didüm. İki taraḫdan ‘ahd ü peymān ve ḡalāz u şidād imān olındı, andan babam beni yād idüp “dünu’l-bülūḡ bir oḡlum vardur, anı daḥı bu rāh-ı pür-ḫaḫarda bile istiḫdām itsek olmaz

¹ Ol mağribî: Senüñ itdüḡüñi ol mağribî P; ²te‘ālā: raḥman P; ³çıḳmaḡ P; ⁴Yenüp: yedük P; ⁵bir mağribî: evümüze bir mağribî P; ⁶olmazsa: olursa P; ⁷ola: olmaz P; ⁸ḥüsn-i i‘timāduñ olursa ben ḥizmetüñde olup ḥüsn-i i‘timād itmek cā’iz olursa ben senüñ ḥizmetüñ idüp P

mi?” deyicek “n’ola” didi. Andan birkaç gün şimdiki gibi meş‘ale ve yel mumı ve ba‘zı buhûrlar tedârük olunup ve Mağribî üç günden muqâddem sâ‘im olup bir sâ‘at-i sa‘d gözetdi. Hemân ki ol sâ‘at geldi, Mağribî kalkup babam dağı aña tâbi‘ oldı. Ben dağı anlaruñ ardınca ol kıuyıya geldük. Andan Mağribî bir torba alup babamuñ (S161b) eline ba‘zı buhûr virüp ‘azîmet okıyuraq kıuyımuñ dibine indük. Andan Mağribî babama eyitdi: “Bilgil ve evkâtçe âgâh olğıl ki bu gençhânenüñ üç yirde tılsımı vardır ki eñ evvelki tılsımı bir nigârdur, serv-refâr gibi şalınaraq gelür, ol gençhâne talebi için varan kimesnenüñ bir eliyle başına ve bir eliyle omuzuna yapışup çeküp zorla ol dermendüñ başını gövdesinden ayırup kıoparır. Ol dem nâ-büd u nâ-peydâ olur. Eger mu‘azzim üstâd olursa ol nigâr dağı kıarşudan gelür iken bu elümde olan üç dâne findıkuñ biriyle urur, anı düşürüp bâtil ider. Andan şoñra ol kıapunuñ sağ ve şol iki cânibinde olan eli ser-desteli abdallar ellerinde olan ser-destelerini kıaldırup her kıangısı evvel yetiştürürse bir deste çöp başarılar ki başı iki bölünüp¹ beynisi etrâfa perîşân olur. Ammâ şöyle ki mu‘azzim üstâd ola, bir findığla anlaruñ ikisini dağı bî-nâm u nişân iyeler. Andan geçicek üçüncü tılsım baba şeklinde olan ihtiyârüñ tılsımıdır. Kıaçan ki bir kimesne ol hâlvethânelerde olan altunlaruñ birine elini uzada, hemân dem baba yirinden kalkup belindeki tîğ-i âbdârı ol varan kimesneye depreden iyle çalar ki râst beline varınca iki pâre iyeler. Eger mu‘azzim üstâd-ı ferrûh-nihâd olur ise üçüncü findığla aña bir findık çalar, ol tılsım-ı şâlişi dağı bir hâletle men‘ ider ki ta‘bîr ü takrîr olunmaz. Bu mertebelerden şoñra gençhâne bildüğü gibi elinde kıalır. Her niçe isterse² mutaşarrıf olur. Ammâ eger bu dedüğüm tılsımuñ rûhânîleri ki baña gâlib olalar, şek yokdur ki ben eglenmeyüp helâk olsam gerekdür. Ol zamân sen başuñ kıaydın göresin dönüp kıaçasın yoluñ üzerinde bir şu kıurnası gerekdür.³ Bu findığı atasın, şu gâ‘ib olur, ol dem geçesin. Andan önüñde bir çâh-ı cehennem zâhir olsa gerekdür. Bir findık dağı aña atup geçesin. Andan kıapu üstüñe bekinse gerekdür. Bir findık dağı aña atasın. Ol dem açılıp yol zâhir olsa gerekdür. Eglenmeyüp geçüp gidesin” diyüp vâfir (S162a) naşîhatler iyledi. Andan kendüsi altun varak ile varaklanmış üç dâne findığı eline alup üç dâne girift³ findıkları babamuñ eline virdi. Kıaçan ki ben hâvfnâk haberleri işitdüm, babama “ben şimdiden kııçup sizi taşrada gözedüp kıatlanayın” didüm ve mu‘azzimden⁴ dağı “n’ola” diyüp baña icâzet virdi. Ben dağı şafâ-yı hâtırla icâzet alup ‘acele ile taşra geldüm. Ve bir sâye-i dirâhtda mütehayyir oturup babamuñ hâlâş olmasından ümîd

¹ bölünüp: şakık olup P; ²isterse: isterse istediği gibi P; ³ gerekdür: -P; ³dâne girift: gümüş varaklı P; ⁴mu‘azzimden: mu‘azzimden icâzet taleb itdüm. Mu‘azzim P

kesdüm. İki sâ‘at miqdârı zamân geçdükden şöñra¹ babam bir hâletle çıkageldi ki görenler hayrân olur. Tez kalkdum, babamuñ eline ayağına düşdüm. Biri birimize şarmaşup ağlaşduğ. Andan babama mu‘azzimi şordum. “Sen sağ ol onuñ işi oldı” diyü cevâb virdi. Andan tafşîl mevtini şordum. Eyitdi: “Kaçan ki sen bizüm yanımızdan çıkduñ, gitdüñ mu‘azzim hemân dem ‘azîmet okımağa başladı ve yap yap ol dedüğümüz sedden geçdi. Hemân ki öte cânibe kadem başdı, siyâhlar giymiş bir siyeh koz ağacı na‘line binmiş bir nigâr şalınaraç çıkageldi. İstedi ki elin uzadup mu‘azzimüñ başını kopara. Mu‘azzim aña² bir fındık başdı ki ol dem bir tarafa çatlayup nigâr nâ-büd u nâ-peydâ oldı. İhtiyârum kalmadı, oturduğum yirden ‘aleyk ‘aynillâh ey üstâd-ı ferrûh-nihâd didüm. Andan ol dağı benden yaña bakup gülüp hazz itdi. Andan yine okumağa başlayup buhûrları yeñileyüp hânkâhuñ kapusunuñ yanına³ revâne oldı. Anı gördüm, hemân dem ol iki abdallar sağdan şoldan iki koldan desteçöplerin kaldırup istediler ki mu‘azzimüñ başına havâle iyleyeler. Ol dem mu‘azzim bir fındık dağı atup bir taşla iki kuş urup şerlerini üzerinden ref‘ ü def‘ iyledi. Pes yine bî-ih̄tiyâr tahşîn u âferîn şadâsını kubbe-i âsmâna peyveste ve kehkeşâna beste iyledüm. Andan bu iki def‘ ada itdüğü ğalebede⁴ mağrûr u memkûr olup ğâyetle mesrûr oldı. H̄âlîk-ı enâm ‘alîm ü ‘allâmdur ki üçüncü def‘ ada h̄ta‘ ideceğine baña ‘ilm-i yakîn h̄şıl oldı. Zinhâr bu def‘ a işüñde ‘acele itme diyü te‘enni işâretini itdüm, (S162b) aşla muķâyed olmadı. Evvel her kadem başduğda biñ dürlü ihtirâz u ictinâbla hareket iderdi. Bu def‘ a böyle itmedi. Kaçan ki hânkâhdan geçüp h̄alvetḥâneye girmek istedi, ol dem baba yirinden kalkup belindeki tiğ-i sertiz ile mu‘azzime depere tutup bir tiğ urdı ki tâ kaşından dışından⁵ döşüne varınca iki pâre iyledi. Çün Mağribî bu vechile helâk oldı, benüm cân başuma şıçrayup arduma döndüm ki taşra gidem. Nâ-gâh öñümde bir şu peydâ oldı. Fındığüñ biriyle⁶ atdum, ol görinen şu nâ-büd ve nâ-peydâ oldı. Ol varḥadan kırtılıp dehlîzüñ orta yirine varduğum gibi çâh-ı cehennem-mişâl bir kuyı peydâ oldı. Anı dağı fındığüñ biriyle def‘ itdüm.⁷ Kuyıya karîb geldüm ki çıkam. Ol dem kapu üzerime bekinüp müteḥayyir kıaldum. Ḥayretümden fındığı unutmuşam, ḥâḫıruma geldi. Anı dağı atdum, bakdum gördüm kapu fülân yok, bir delükdür, müheyyâ vü âmâde тұrur. Hemân dem ol delükden çıkup kapunuñ dibine geldüm. Andan tırmanuraç kuyıdan⁸ taşra çıkup bi-ḥamdi lillâhi te‘âlâ h̄alâş oldum. ‘Ahd itdüm ki min ba‘d bu maķûle mu‘azzimlerüñ öğüdüne kulaç tutmayam ve dünya ḫolusu mâl bulıverelüm

¹ şöñra: -P; ²aña: andan evvelce deprenüp nigârüñ göğsine P; ³kapusunuñ yanına: kapusından yaña P; ⁴ğalebede: ğalebeye P; ⁵dışından: dışına ve P; ⁶biriyle: birini P; ⁷kuyı peydâ oldı. Anı dağı fındığüñ biriyle def‘ itdüm: -P; ⁸kuyıdan: kapudan P

dirlerse kabûl itmeye didi” diyüp hikâyeyi âhir iyledi. Andan biz dahı ol derekât-ı ‘azîmeden firâr ve gelüp yirlü yirümüzde karar itdük. Bu deñlü sa’y-ı belîğ ve cehd-i bî-dirîğ hebâen menşür olup ancak benüm itdügüm seyrân ve gördüğüm ‘acâ’ib-i firāvân ve ğarâ’ib-i bî-pâyân kaldı deycecek ol ki hülâşa-i taqrîri ve hâşıl-ı tafşî ü ta’ biridür, kayd u taqrîr ve ketb u taqrîr olındı.

-65-*

Hikâyet: Meşnevî:¹

Re’is-i zümre-i erbâb-ı tecrîd

Güzîn-i fırka-i aşhâb-ı tevhid

Ṭarîk-ı mevlevînüñ reh-güzârı

Küle-püşân-ı dehrüñ tâcdârı

Ṭarîkat mesnedinde pîr-i âgâh

Fenâ vâdilerinde sâlik-i reh

İdüp ‘İsâ-yı rûhullâha taqlîd

Mücerreḥ rûḥ ola ya’ ni ki tecrîd

Neşr:² Ki mevlevîlerden bir ‘âşık-ı şâdık ve ḥitâb-ı erbâb-ı dile lâyıḳ kimesne idi. Böyle hikâyet iyler ki: Mevlid-i aşlîmiz olan Şanduklı nâm kaşabada bir târiḥde yârân u ihvânla muvâneset ve aḥbâb-ı ḥillânla mu’aşeret iderdük. İttifaḳ bir gün bir Mağribî çıkağeldi ki üzerinden âşâr-ı (S163a) şalâḥ u sedâd peydâ ve eṭvâr-ı felâḥ u reşâd zâhir u hüveydâ idi. Anda birkaç gün mücâveret ihtiyâr iyleyüp kaşabanuñ ehl-i dil yârânıyla ihtilâṭ ve şîr u şekker gibi mâbeynlerinde ‘alâḳa vü irtibâṭ vâkı’ oldı. Bir gün eṣnâ-yı muşâḥabetde “‘acabâ sizüñ vilâyetüñüzde ba’zı yir var mıdur ki anda gencîne vü mâl ü menâl ve defîne olmaḳ ihtimâlin vireler” didi. Biz eyitdük ki,” vardur. Fi’l-vâkı’ eṭrâf-ı kaşabada dâmen-i kühsârda bir yir var idi ki atalarumuzdan dedelerümüzden anda mal vardur. Fülân zamânda bir mu’azzim gelüp çıkağarmış diyü istimâ’ iderdük.” Anı ba’zı ihvânla aña ilitdük. Mağribî’dür, ol mevzî’nüñ her cânibine naẓar itdi, “vâkı’a bunda mâl ihtimâli vardur. Hele evvele bir ḥorus uçurması idelüm” diyüp bir beñsiz aḳ ḥorus istedi, bulup ilitdük. Ma’âdin-i seb’adan dökülmüş bir levḥüñ üzerine ba’zı tılsım ve vefḳ ḳomışlar imiş. Ol levḥi getürüp ol ḥorusuñ boynına ṭaḳdı ve ḥorusuñ ayağına ip

* Hikâye P nüshasının 115b-118b yaprakalrı arasındadır.

¹ Meşnevî: -P; ²Neşr: -P

bağlayup ol mevzi' de kapup şalıvirdi. Horus dağı gezmege başlayup çöplenürek gezerek bir yirde tırdı ve ötdi. Ol dem “işte mal bu horusuñ ötdüğü yirdedir” diyüp horusu şalıvirdi ve ol yire gündüzden nişân idüp gice ile gelüp kazmağı muqarrer iyledük. Ol gün kazma ve kürek tedârük idüp ol gice yidi sekiz nefer kimesne mal kazmağa ittifâk idüp geldük. Mağribî dağı bizümle bile geldi. Bismillâh diyüp biraz birimüz kazdı, yorılup tamâm bî-mecâl olduğu gibi kazmayı birimüz dağı eline alup bu üslûbla kazduq. Nişfu'l-leyle dek kazup iki adam boyı miqdârı bir quyu peydâ iyledük. Nâ-gâh bir mermer kapaq peydâ oldu. Dört yanını tamâm açup kazduq. Gördük ki seccâde kadar bir kalıñ mermeri bir husrevânî küpün ağzına kapamışlar. Hemân ki gördük, cemî' müz bu küpün içinde mâl-i firāvân ve genc-i bi-hadd ü bî-pâyân olduğuna hükm idüp ol deñlü şafâ kesb iyledük ki dinilmez. Her birimüz ümîd-i mâl ü menâlle bir şekle girüp olur olmaz mâlihulyâya ve dürlü dürlü sevdâya düşdük. **(S163b)** Kimimüz hemân hişşesini aldığı gibi Mışır'a gitmegi muqarrer iyledi, kimimüz İstanbul'a varup gelüp ticâret bahânesiyle hıfz idecek oldu. Kimimüz ise yine yiründe karar idüp sefer¹ itmeyüp bir tarîkla yap yap harcanıcaq oldu. Mu'azzim dağı turmayup buhûruñ birin döküdüp birin dağı yaqup turma 'azîmet okuyup 'azemtü 'aleyküm yâ eyyühe'l-ervâhu'l-süfliyye ve'l-'ulviyye bi-haqq-ı hâtem-i Süleymân bin Dâvûd² diyüp başın şalup okumada. Andan kızarak şu mahalle geldi ki küpün² boğazı açıldı. Ağzını mermer kapaqla muhkem kapamışlar. Kurşun akıdup iyle berkitmişler ki degme nesne ile açılmağa dermân yok. Hele bu kapağı kazma ile biraz birimüz biraz dağı gayrımız üç sâ' at miqdârı açmağa çalışduq üç tarafını qoparduq, bir tarafı kaldı. Çün ol maflüb-ı cân ve maqsûd-i cenân³ vâsihta-i huşul-i murâdât-ı ser-rişte-i vuşul-i maqsûdât ele girmege bu vechile qarîb oldu, her birimüz “elhamdi lillâhi te'âlâ faqr u faqâ dinilen nikbetden Haq te'âlâ bizi ne güzel halâş iyledi, şimden şonra münâsib olan oldur ki bu mâl-i helâli alup kese vü hemyânla qoynımuza şalup mühimmâtumuza tedricle şarf itmek gerekdür. Yine evvelki gibi isrâf idersek hem tez düketür müflis ü muhtâc kaluruz ve hem kâdi şubaşı tutup bize muhkem cefâ iderler. 'Âqil olan kimesne qarda yürüyüp izün belürtmemek gerekdür” diyüp küpün ağzını tamâm açup “qoparmañ ben kendü elümle açsam gerekdür.⁴ Benden gayrı kimse açmasun” didi. Biz dağı emrine itâ' at itdük. Tamâm kapağın etrâfını qoparup hâzır ve müheyyâ iyledük. Andan

¹ sefer: hareket P; ²küpün: tamâm küpün P; ³cenân: cihân P; ⁴ağzını tamâm açup qoparmañ ben kendü elümle açsam gerekdür: açmağa çatmaz, ivmege başladı. Mu'azzim h'âce yasaq iyledi ki siz küpün ağzını P

* “Ey alçak ve üstün ruhlar! Sizi, Davud'un oğlu Süleyman'ın yüzüğü hakkı için bağıyorum.”

“bismillāh¹ gelün buyuruñ açuñ” dedük. Ol dem mu‘azzim h̄āce eyitdi: “Buña qurbān gerekdür, böyle açılmaz.” gicenün içinde hezār dürlü belā vü meşakqatle qaşşabuñ birinden bir koyun alup getürdük, küpün üzerinde qurbān itdük. Andan herkes gelüp mu‘azzimi tekbir ve şalāvātla içeri koyduk. Hemān mu‘azzim ki қаpağı açdı, muma qarşu küpün içine baķıverdük. Gördük ki şapşarı **(S164a)** filori küpün ağızına gelince toptoli şararup yatur. Bismillāh diyüp kolların şıgayup mu‘azzim ki yapışdı, çıkardı, bir avuç tarı çıkardı. Meger bu küpün içinde şararup yatan tarı imiş. Mu‘azzim derdmend ‘acib h̄āle vardı ki dinilmez.² “Acabā üsti öyledür, altun belki altında ola,”³ cümle küpün içinde olan tarıyı taşıyup taşra çıkarduk. Bir dāne filori bulunmadı. Qanı ol māl bulduk diyü itdügümüz şevk u şafā cümleten ğam u endūha mübeddel oldı. Bir mertebe bozkunluk müteveccih oldı ki naqd-i hayātı kise-i bedenden iħrāc ideyazduk. Mu‘azzim hod bizden artuk bir h̄āle vardı ki el ayak şaşup ‘aql başdan tağıldı. Yüzümüze baķacak yüz qalmadı. Bulsa,⁴ māl küpi gibi yire geçerdı. Biraz zamān cümlemüze süküt el virüp hāmūş olduk. Bir sā’atden soñra birimüz baş kaldırup “ey mu‘azzim bu ne h̄āldür. Niçün böyle haṭā itdün” didi. Mu‘azzim daḡı hezār şerm ü hicāb ve ihtirāz u icināb ile cevāba muķāyyed olup “erbāb-ı ‘aql u idrāke ma‘lūm ve aşhāb-ı fehm ü derrāke meşhūd u mefhūmdur ki zīr-i zemīnde ħusrevānī küp koyup ağızını qurşunla berkiden kimesne bu qadar ihtimāmı tarı için itmez. Bilmeziz, bunda bir remz-i hafī var mıdur yoksa ervāh altunı alup tarı mı kodı. Beher-ħāl bu ħuşūşda bir h̄ālet-i hafıyye vardur, lākin anı Allāhdan ğayrı kimse bilmez” didi. Andan melül u maḡzūn qalqup tarıyı bir püştümle koduk ve küpün ağızında olan qurşunı daḡı aldük. Tālī‘ müze küserek⁵ evlü evimüze gitdük. Ol gice ħūzn-i firāvān ve endūh-ı bī-pāyānla şabāha⁶ çıkıduk. ‘Ale’ş-şabāh bir yire⁷ cem‘ olup küpden çıkan tarıyı ölçdük, yigirmi kileden ziyāde çıkdı. Bāzāra gönderdük, yüz seksen aqçaya şatılup qurşunı daḡı zamm idüp cemi‘ an ikiyüz aqça h̄āşıl ve mābeynimüzde tevzi‘ itdük. Yārāna bir miqdār ħişşe vāşıl oldı. Bu kışşa qaşabada mezkūr ve elde vü dilde meşhūr oldı.⁸ Biraz zamān bu fesāne-i rengīn fuql-i her meclis **(S164b)** ve ħikāye-i şīrīn dest-āvīz-i her yār u mūnis oldı. Meger ol ħavālide sākin bir şāhib-i başiret ve ehl-i fiṭnat kimesne var idi ki mücerrib-ı aḡvāl-i rüzgār⁹ ve taşfiye-i bātın ile vāķıf ve evzā‘ u eṭvār-ı dehr-i bī-ķarār olmışdı. Bir gün bu ħikāyeyi istimā‘ idüp maḡall-i ma‘hūda varup ol ħusrevānī küp nireden çıķduġını müşāhede

¹ bismillāh: bismillāh deyüp P; ² dinilmez: ta‘bir olunmaz P; ³ ola: ola şanduk P; ⁴ Bulsa: Bulsaydı P; ⁵ küserek: küsinirek geldük P; ⁶ şabāha: şabāha dek P; ⁷ bir yire: qalqup bir yire P; ⁸ Bu kışşa qaşabada mezkūr ve elde vü dilde meşhūr oldı: Bu qażıyye qaşabada meşhūr ve illerde mezkūr oldı P; ⁹ mücerrib-ı aḡvāl-i rüzgār: tecrübe ve aḡvāle fersūde-i rüzgār P

iyleyüp görür. Böyle mülâhaza kıılır¹ ki “erbâb-ı ‘aql u idrâkden olan kimesne beher-
hâl bir küpi tarı ile tıdırup bî-hüde yire ağızını kıurşunla berkitmez. Elbette bunun bir
fikr-i daķıķı ve mülâhaza-i ‘amîķi² vardır. Bu bâbda dıķķat gerekdür” diyüp³ bir gice
yanına iki yârân alup kimse tuymadın cây-ı ma‘ hüde gelüp yap yap bu küp çıķan yirüñ
altını kıazmağa başlar. Kıazarak nâ-gâh bir küpcüğe râst gelür. Ağzınıñ kıapağını açar.
Görse ki ağzına dek leb-â-leb filori-i şâf ve dînar-ı surh. Ol dem yüzün yirlere sürüp
kimse naşîbin kimse yemezmiş⁴ diyüp filorileri püştümâle çeker ve numüne için yidi
sekiz dâne filoriyi ol kıuyıya döker ve küpcüğü daķı päreleyüp orada ‘alâmet kıor ve ol
giceden hemân evine varmaz, bir semte⁵ çıķar gider. İttifâk *küllî sırrun cävîzu’l-işneyn*
şâ’ mücibince bu kıaber⁶ söylenmege başlar. Giderek⁷ Baba Tecrid’ün ve sâ’ir erbâb-ı*
harmânun güşına vâşıl olur. Cân başlarına şıçrayup ‘ale’t-ta‘cil cây-ı ma‘ hûda gelüp
bakarlar görürler ki bir herif gelmiş, küpün altını zîbâ tutmuş kıazmış ve bir küpçük
çıķarmış. Küpçüğün päreleri gördiler ki yatur,⁸ arayuraķ ol yidi sekiz filoriyi bulurlar.
Ol dem kıaziyyenün niçe olduğını ‘ale’t-taķķıķ bilürler. Cümlesi biri birini melâmet
kıılırlar. Âhir yürek ağrısına uğrayup niçe günler döşege düşerler. Râvî eydür: Bu
belâyla ol kimesneler ekşeri helâk ve birkaç gün içinde⁹ vâşıl-ı zîr-i mufâk oldılar.
Meger anlar¹⁰ hâlâş oldılar ki yanlarında mâl ü menâl ve esbâb u eşķâl berk-i terre mişâl
olup¹¹ faķr u (S165a) faķâ ile ser-rişte ve teceddüd ile¹² mânend-i ferişte olmağla dünyâ-
yı dünün teveccühiyle ‘adem-i teveccühi yanlarında berâber ve aķça vü altun güyâ ki
bî-bahâ cehr yahud tûde-i hâkister idi. Bu kıışşadan ihvâna hişşe budur ki: ‘Âķil ü dâna
olanlar¹³ bilmek gerekdür ki rûz-i ezelde kıismet olan elbette şâhibine bir tarîķla vâşıl
olur. Mu‘azzimîn-i kâzibînün teķâvvülâtına i‘timâd itmeyüp degme bir kıaber güşına
kıoyunamak gerekdür ve bilmek gerekdür ki¹⁴ naşîbi olmayan kimesne biñ dürlü sa‘y-ı
belîğ ve cidd-i bî-dirîğ iylese sa‘y bî-hâşıl olup maķrûm nâ-ümîd kıalır. Pes lâyık olan
oldur ki herkes sevdâ ve mültemesden gelüp kıaşşâm-ı ezel ve vehhâb-ı lemyezele her
ne ki taķdîr itdiyse anuñla kıânî‘ olup ber-devâm ve lâ-yezâl şükr-i yezdân ve hâmd-i bî-
pâyâna iştiğâl iyleye. Nazm:¹⁵

Hudâya iyleyüp ‘arz-ı niyâzı

¹ kıılır: iyler P; ²ve mülâhaza-i ‘amîķi: -P; ³deyüp: diyerek P; ⁴yemezmiş: yemez P; ⁵varmaz, bir semte: varmayup başın alup bir köşeye P; ⁶mücibince bu kıaber: muķtezâsınca P; ⁷Giderek: Giderek bu kıaber P; ⁸ki yatur: -P; ⁹gün içinde: günden P; ¹⁰anlar: ol kimesneler P; ¹¹ve esbâb u eşķâl berk-i terre mişâl olup: -P; ¹²ser-rişte ve teceddüd ile: -P; ¹³olanlar: olan kimesne mu‘azzimün teķâvvülâtına i‘tibâr itmeyüp degme bir kıaberi güşına güşmâl gerekdür P; ¹⁴Mu‘azzimîn-i kâzibînün ... bilmek gerekdür ki: -P; ¹⁵Nazm: Beyt P

* Her sır, iki kişiyi geçtiğı zaman sır olmaktan çıkar

Ꞑatı çoğ isteme terk iyleme azı

İdüp virdüğüne haꞑꞑıñ ꞑanā'at

Dağı olsa diyü itme ꞑabāhat

Cihāna dīde-i hırşile baꞑma

Vücūduñ āteş hırşıyla yaꞑma

Çün āhır ꞑor gidersin cümle mālūñ

Nedendür çāꞑ bu deñlü ibtizālūñ

-66-*

Hikāyet: Memālik-i mağmiye-i Oşmāniyye'den Minye nām ꞑaşabada neşv ü nemā bulmuş bir yigit şikātdan ba'zına böyle hikāyet iylemişdür ki: Bir zamānda ꞑaşaba-i mezbūrenūñ şayyād-pişe ve şikār-endişeleri bir gün şikāra¹ ittifāk idüp ol diyāruñ kühsārını ve şahrā vü meşezārını arayup bir 'azīm av itdiler. Vuḥuş u ḥayvānātdan çok ḥayvān şikār idüp cümleden bir büyük erkek ayı öldürdiler ki zamānede böyle ayı görülmüş degül.² Bu ayı ol kühsārda neşv ü nemā bulmuş erkekli dişili bir çift ayı imiş ki müddet-i medīd ol ḥavālide ꞑarār idüp bulduꞑları ḥayvānātı şayd u şikār iderler imiş. İttifāꞑ erkeğini avcılar öldürüp dişisi yalnız ꞑalmađın ininde ꞑarār idemeyüp her gün şabāhdan aḥşama dek kāinātı geşt idüp çiftini arardı. Ve çiftini bulamadığı ecilden envā'-ı ḥabāsete meşğül olup fesāddan ḥāli olmazdı. İki aydan soñra gürdek zamānı gelüp dişi ayı gürdeklendi, erkek dağı bulımayup **(S165b)** gözleri kızardı. Ol deñlü cimā'a ḥariş olur oldu ki insān ꞑapup kendüye cimā' itdürmek mu'tād³ idindi. Gitdükçe bu ḥālet müşetted oldu. Ammā kolay getirüp bir adam ꞑapmađa çāre bulımazdı. Meger şayyādlardan bir yigit şayd u şikār niyyetine oğını yayını taꞑınup ol yöreleri aramağa gitti. Seḫerden beyne's-şalateyne dek devrān u cevlān iyledi, aşla bir nesneye rāst gelmeyüp muḫkem yoruldu.⁴ Bir şu kenārına gelüp biraz⁵ yiyecek çıkarup yidi ve üzerine şucağız içüp eṫrāfına baꞑarak gözine uyḫu geldi. İstirāhate mā'il olup bir miḫdār uyudu. Nā-gāh ol dişi ayı gezerek ol cānibe geldi ve irāqdan insān rāyiḫası istişmām iyleyüp arayuraꞑ geldi, ol kimesneyi yatduğı yirde uyur buldı. Meger ol dağı ziyāde muḫkem uyurmuş. Oranı bir kütürdiyle ve patırdıyla uyanmaz ve kendüyi bir ṫariḫla vaḫşilere şikār olam diyü şanmaz imiş. Hemān dem ayı gelüp ḫerifi bir kerre yirinden ꞑapdı. Bu dağı ol vaḫtin uyandı ki kendüyi bir oğlancık

* Hikāye P nüshasının 250a-252b yaprakları arasındadır.

¹ şikāra: şayd u şikāra P; ²degül: degül idi. Meger P; ³itdürmek mu'tād: itdürmegi murād P; ⁴yoruldu: yorulmuşdı P; ⁵biraz: bir miḫdār P

gibi ayınuñ kucağında buldı. N'iyilesün hālāsa bir çāre vü dermān bulımayup kızāya rızā virmeden ğayrı çāre qaladı. Meger ini dağı oralara qarīb imiş, ol dem anı inine getürdi. Meger bu in dağı bir yalıñ kıyanuñ içinde bir 'azīm tağıuñ altında idi ki berü cānibinden ancağ bir kıpusı var idi ki ğayrı yirden varlığa imkān yoğıdı. lākin içerüsi bir vāsi' mağara idi. Hemān dem ayı bu kimesneyi ininüñ içine kıoyup yanına otürdi, yap yap elini ayağınu yalamağa başladı. Ol dağı gördi ki ayınuñ buña hücumı yok, belki temelluğı var, bir miqdār havfdan berü oldı. Ol dağı ayınuñ başını kıulağınu yalamağa ve¹ kıaşmağa başladı. Ve'l-hāşıl mābeynlerinde olan vahşet zā'il olup külli üns hāşıl oldı ve giderek lisān-ı hālle kendüyi taşarruf itmege işāret idüp ol dağı nā-çār ol mūzīnūñ maqşūdı ne ise edā vü ikāmet itmege cür'et iyledi. Lākin ayı taşra gitdüğe bir büyük taşı getürüp ininüñ kıpusına tayayıkıoyup muhkem berkidüp giderdi.² Ol taşı insān (S166a) gidermege kıabiliyet yoğ idi. Her şabāh ayı kıalkar kııkar giderdi. Bāğlardan vāfir üzüm kıoparup getürürdi. Ol dağı kimisin yiyüp ve kimini kııkup şuyın kııkarup içerdi. Bu tarīkla şu içmiş maqāmında olup teşnelükden bir miqdār hālās olurdu. Ve gāhı giderdi, kıovanla bal uğurlar getürürdi. Ammā etmeksüz yemekden³ dağı külli elem çekerdi. İttifāğ bir gün yine taşra gidüp bir çoban tağarcığı uğurlamış, anı getürdi. bu tağarcuğıñ içinde üç etmek ve birkaç dāne toğan⁴ ve bir baş peynir buldı. Andan dağı kemāl mertebe hazz iyleyüp birkaç gün anuñla geçindi. Egerçi az ve çok ölmeyiceğe yiyecek bulıvirdi. Lākin bu maqūle giryeü's-şekl⁵ kıabīhu'l-manzar hayvānla her zamānda cem' olmağdan ve in içinde mühmelāt ve kıazūrat kıoşusuyla mūte'ezzi olmağdan beñzi şararup güci kıuvveti kıalmamışdı. Ayı hod derdmend kışinüñ her vakit tabanlarını yalayup çam çife et idüp ayağ üzerine başmağa mecāl kıomamış idi. Yigirmi gündən ziyāde oldı ki bu inüñ içinde maħbūs kıaldı. Mezbūr inüñ kıpusı kıaya içinde bir muhālif yirde olduğı bā' işden yanından beni ādem uğramayup geçmege mecāl muhāl idi.⁶ Meger bu kimesne her gün ayı taşra gitdükdən şonra inüñ kıpusı yanına gelürdi. Bir kemik pāresi eline girüp anuñla bu taşuñ gāh bir cānibini gāh bir cānibini kıazar yürürdi. Giderek bir taşra kıakup ses kııkaçak kıadar bir delük açmışdı.⁷ Ammā hergiz ādemizād sesini işitmege mecāl yoğıdı.⁸ Bir gün melül u maħzūn bu delük yanında tururdu. Nā-gāh kıulağına bir çāk şadāsı tokındı. Şandı ki canına necāt āyeti okındı. Bir miqdār dağı kıulağ urdı, yolcı şadāsı idüğüni bildi. Gördi, mülāhaza itdi ki taşradan şadā içerüde işidilecek şek yoğdur ki içerüden dağı taşraya⁹ işidilür. Ol dem

¹ yalamağa ve: -P; ²berkidüp giderdi: berkiderdi P; ³etmeksüz yemekden: etmeksüzlükden P; ⁴toğan: şoğan P; ⁵giryeü's-şekl: girye eşkel P; ⁶uğramayup geçmege mecāl muhāl idi: uğrayup geçmege mecāl yoğıdı P; ⁷açmışdı: iylemişdi P; ⁸yoğıdı: olmamışdı P; ⁹taşraya: taşraya şadā kııkup P

ağzını ol delüğe urup muhkem¹ feryād iyledi. “Muhammed ümmeti meded” diyü kudreti yitdükçe çağırdı. Nā-gāh taşradan daḥı şadā geldi. Giderek iki cānibden haberleşdiler. Daḥı giderek taşrada olanlar da gördiler ki bir faḫīr yir altından (S166b) feryād ü fiğān idüp meded dir. Arayuraḫ mağarayı bulup² birkaç adam gelüp ol büyük taşı hezār cidd ü cehd ile kaldırıp açdılar. Gördiler ki bu inüñ içinde bir adam haps olunmuş,³ beñzi şararmış, gözleri kızarmış mecālî gitmiş ayağın kaldırıp yire başmağa kudreti yok. İçerüden bir bed rāyiḥa gelür ki ādem oğlanımuñ bir nefes taḥammül itmege iktidārı olmaz. Taḫşīl aḥvālîni söyledüp ma’lüm idindiler. Andan bir ata bindirüp öñüne düşüp alup gitdiler. Kaşabaya getirüp evvelā hammāma koyup pāk yuyup arıdup çıkardılar. Andan reftāre kudret⁴ ve güftāre tākat kalmaduğünü görüp bir karımuñ evine iletüp altına cāmeḥ’āb bıraḫdılar. Bir ay miḫdārı şāḫib-i firāş olup ḫarıcık buña tımār iyledi. Biraz zamāndan soñra ḫerifüñ vücūdına şıḫḫat gelüp ayağ üzre ḫalkıp bir miḫdār yemege içmege⁵ başladı. Giderek tamām mertebe şıḫḫat ve ‘āfiyete fā’iz olup yine şayd u şikāre müteveccih oldı. gece ve gündüz bu mülāḫazayı iderdi ki bu ayıyı birkaç yigitlerle bir gün şikār idüp helāk iyleye ve kendüye itdüğü ḫabā’ihüñ intikāmın kendü eliyle⁶ ala, vücūd-ı ḫabīşini nā-būd idüp vādi-yi fenāya şala. İttifāḫ bir gün birkaç yigitlerle şikār niyyetine çıkup ol küh-ı pür-şükūhuñ ḫavālî vü eṫrāfına varup anda çok dürlü sa’y u diḫḫat itdiler. ‘Āḫbetü’l-emr ol ḫayvān-ı giryeü’ş-şekli bir vādi içinde⁷ buldılar. Hemān ki ayı bunları gördi,⁸ gümürdenmege ve şamurdanmağa başladı. Ḥiss itdi ki kendünün üzerine bir alay beni ādem getürmege bā’iş sābıḫan kendü ile mu’āmelesi olan ḫerifdür, ol daḥı hemān adam arasında anı gözidüp ihlākîyle muḫayyed oldı. Nā-gāh iki eliyle bir büyük taş kaldırıp getürdi, üzerine pertāb iyledi. İyle taş ki ṫoḫınsa anı ser-tā-pā ḫurd u ḫaşḫāş iylerdi. Ol kimesne yirinden ayrılıp ol ‘adū-yi menḫūsuñ ḫamlesini⁹ şavdı. Canavar anuñla muḫayyed iken şayyādlardan birisi boş bögrüne bir tüfeng ile urup cigerin pāreledi.¹⁰ Bu eşnāda biri daḥı alına bir fındık urup bi’z-zarūre (S167a) düşüp helāk ve vücūdunu berāber¹¹ ḫāk idüp ‘ālemi şer u şūrundan ḫalāş iylediler. Ve postunu çıkarup ol yigide virdiler. Ol daḥı debāğat idüp ölince tekyegāḫ idindi diyüp bu ḫikāyeyi itmām ve¹² rivāyeti iştitām ve encāma erşdirdi. Ve’l-‘uhdete ‘aliyyü’r-rāvī.

¹ muhkem: muhkem tutdı P; ² mağarayı bulup: geldiler, mağaranuñ ḫapusını buldılar P; ³ olunmuş: olmuş P; ⁴ kudret: kudreti P; ⁵ içmege: -P; ⁶ intikāmın kendü eliyle: kendü eliyle intikāmın P; ⁷ içinde: ḫoltuğında P; ⁸ gördi: gördi, iki ayağ üzerine gelip P; ⁹ ḫamlesini: ḫamlesini bu ṫarıḫıla P; ¹⁰ pāreledi: pāreleyüp P; ¹¹ ve vücūdunu berāber: oldı, vücūd-ı mekrūḫımı zīr-i P; ¹² ḫikāyeyi itmām ve: ḫikāyeti itmāma ve bu P;

-67-*

Hikâyet: Erbâb-ı kazâdan bir mu‘temed ‘aleyh kimesne böyle rivâyet ider ki: Sevâlif-i eyyâmda Bafra nâm kaşabada¹ birkaç gün edâ-i mühimmât² için tırdum. Kaşaba-i mezbûruñ ahâlisinden bir mu‘teber kimesneye Kurd Emîn diyü ad qomışlar. Bâ-vücûd Emîn mezbûruñ adı Kurd degül Ahmet imiş. İttifâk bir gün ahâli-i kaşaba beni bir teferrücgâha iletüp ziyâfet ve elvân-ı ni‘met bişürüp zîbâ şöhet iylediler. Meger Kurd Emîn dedükleri kimesne şöhetde bile imiş. Eşnâ-yı şöhetde bu faķire “Kurd Emîn budur” didiler. Gördüm ki bir hiţâba kâbil ve kelimâta mütehammil kimesnedür. Pes muşâhabette tıutup giderek *el-kelâmu yücerru’l-kelâm*^{3**} ol kimesneye “niçün Kurd Emîn laķab⁴ qodılar?” diyü sū’âl itdüm. Beyâna şürü‘ idüp didi ki: “Evâ’il-i civânide zenbârelüğe heves idüp dâ’imâ evķât ü ezmânum nigârlar şöhetinde ve mehpâreler ‘işretinde güzerân iderdi. Bir gün serv-ķad lâle-ķad sîb-ġabġab şîrînsuġan nâzik-beden kebk-refţâr perî-ruġsâr perîşân-kâkûl şûġ u şengül nigârla muşâhabet idüp ‘işvesine firifte ve şöhetine âlüfte oldum. Günden güne muġabbetüm⁵ füzün ve ülfetüm aña ġadden birün olup bir an görmesem ‘âşık-ı bî-şabr u bî-ķarâr idüm.⁶ Aķârib ü âşinâ gördiler ki ben ol âfetün cân u dilden mübtelâsı olup günden güne aġvâlüm mükedder ve evķâtum⁷ perîşân muġtel olmaķdadur. Beni te’ehhül itdürüp sünnet-i seniyye-i resûl-i güzîn ve ‘âdet-i behiyye-i resûl-i rabbü’l-‘âlemîn ile fâ’iz kıлмаġa sa‘y itdiler. ‘Aķıbet ġâġ u nâ-ġâġ ikrârım alup bir düşize ve pâkize kızcaġız bulup alıvirdiler. Nikâġ idüp tamâm levâzım u mühimmât ne ise bulıvirdiler.⁸ Meger benüm muġabbetüm olan ġaberüm yoķ bir seġġâre vü mekkâre imiş ki istese gökden ayı indürüp inek gibi şaġmaġa ve dūd-ı âġ-ı ‘âşıkân gibi (S167b) evc-i âsmâna aġmaġa ķâdir imiş. Niçelerün siġirle ‘aķlını alup ve kendüleri vâdi-i ġayrete şalup ġânmanını ġarâb ve ma‘müre-i ķalbini seng-i felâketle türâb ü yebâb itmiş. Benüm te’ehhül itdüğümü tıyup ziyâde ġayrete gelmiş ve kendüyi deryâ-yı ġayrete şalmış. Bir mertebe bî-ġuzûr olmuş ki ‘aķlı başından gitmiş. Benüm ise bunuñ tafşîli aġvâlinden aşla ġaberüm yoġıdı. Birkaç gün geçdi, anuñla muķayyed olmadum. Kendü aġvâlümü

* Hikâye P nüshasının 252b-256b yaprakları arasındadır.

¹ kaşabada: kaşabaya vardum P; ²edâ-i mühimmât: anda mühimmâtum edâ itmek P; ³kelâm: kelâm muķtezâsınca P; ⁴laķab: deyü laķab P; ⁵muġabbetüm: muġabbetüm füzün P; ⁶bir an görmesem ‘âşık-ı bî-şabr u bî-ķarâr idüm: bir mertebe ‘âşık-ı âşuftesi oldum ki bir an görmesem helâk olurum P; ⁷günden güne aġvâlüm mükedder ve evķâtum: -P; ⁸bulıvirdiler: gördiler P

** “Söz sözü açar”

görüp mühimmât-ı te'ehhüle¹ şürü' itdüm, tâ ol giceye dek. Ki menkûhamı evüme getirüp koydılar, leyle-i zifâf olup ben dağı güveygilük levâzımını gördüm. Aşşama karşı hâtruma geldi ki varam, ol sehğâre vü mekkâreyi biricik görem, ya'ni 'acele ile gelüp menkûhamuñ yanına girem. Kaçan ki ol âfet-i cânuñ evüne vardum, kapusını dağğ iyleyüp bir miqdâr tırdum. Nâ-gâh nigârîñ kapuya geldi, benüm kim idügümü bildi. Kapuyı açup beni içerü çağırdı, girdüm. Nigârîne² edeble selâm virdüm. Aşla selâmum almağa muqayyed olmayup³ elinde bir 'aşâ var imiş. Hemân dem beni ol 'aşâyla bir kerre⁴ urdı, "bi-izn-i Hâlıkü'l-beşer kurd ol" diyü Allâhuñ emriyle bir kurd oldum. 'Aşâyla bir dağı urup fevrî taşra çıkdum,⁵ hayrân u ser-gerdân n'ilyececüm bilmedüm. gâyet-i iztirâbumdan aşağı yukaru segirdüm. Üzerüme şehrüñ köpekleri üşdi, her taraftan qarvayup⁶ postum yırdılar. Segirdirek evüme geldüm. Gördüm ki⁷ aķârîb ü eşdiķa ve yârân u eķibbâ beni bulamayup hayrân u ser-gerdân kaldılar.⁸ Güveygi ne cânibe gitdi ola diyüp eķrâf u eknâfa adam şalmışlar. Ben dağı bir köşeden içerü evüme girdüm. tenhâ bir yirde tırup hep aķvâli temâşâ idüp gördüm. Yine 'aķlum adam gibi başumda, lâkin söylemege ķadır degülüm. Söyleyeyin disem kurd gibi ulurdum. Eger gelen halk eger sâ'ir müselmânlar gördiler ki ben nâ-büd u nâ-peydâ olup nişfu'l-leyle dek tırup âķir tağıldılar, gitdiler. Ben dağı şehrüñ köpekleri üstüme⁹ üşerek ķovaraķ şehirden çıkardılar. Vardum, tağlara düşdüm, sâ'ir kurdlarla buluşup uluşmağa başladum. Kırdlardan **(S168a)** ba' zısı baña yâr u yoldaş ve hemdem ü karındaş oldu. Her gün bir meşezârda ve her gice bir dâmen-i kûhsârda ķarâr idüp beyt:

Devr idüp kūy-ı oynaşı

Ṭalaşı derilürdük bile ağız yalaşı

bulduğum¹⁰ cîfeyi *ed-dünyâ cîfetün ve şalibuha kilâbun** diyüp arayup bulup yirdük. Âdem eti bulıcaķ ĥod şafâyla yiyüp zîhî ni' met ġayr müterakķıb derdük. Lâkin adam lâşesinüñ cümle a'zâsından şabanı altı gâyet¹¹ lezîz gelüp anı yemekde biri birimizle müzâhame iderdük ve ĥaberin alsak yıllıķ¹² yollara giderdük. Belki henüz ol şaban altıñ lezzeti damağumda bâķi vü zâhirdür.¹³ Ammâ kaçan ki ķarnımız toķ bulınsa âdem kerâmetinden ötüri hücum itmezdük. Ziyâde aç olmayınca âdem etin yemege ittifaķ idüp gitmezdük. Bir gün eķrâf-ı kūh u deşti ol ķadar ki seyr ü geşt itdük, ķâbil

¹ mühimmât-ı te'ehhüle: mühimmâti getirüp kodılar. Leyle-i te'ehhüle P; ²Nigârîne: -P; ³almağa muqayyed olmayup: almadı P; ⁴bir kerre: -P; ⁵urup fevrî taşra çıkdum: urdı, taşra çıkdum gitdüm P; ⁶ķarvayup: -P; ⁷Gördüm ki: -P; ⁸ķaldılar: ķalmışlar P; ⁹üstüme: görüp üstüme P; ¹⁰bulduğum: bulduğumuz P; ¹¹řabanı altı gâyet: şabanı eti P; ¹²alsak yıllıķ: alurduķ aylıķ aylıķ ve yıllıķ yıllıķ P; ¹³damağumda bâķi vü zâhirdür: şimdi damağumdadır P

* "Dünya bir leştir ve onu isteyen köpeklerdir."

olup¹ şikâr elümüze girmedi. Ve her ne kadar ki cevânib-i kühsârı devrân u cevân itdük, kifâyet miqdârı küt u kefâf el virmedi. Beni nev'îmüzden olup ehl-i vuķûf ve şâhib-i şu'ûr olanlar işâretiyle nezdîk u dūr bir yire gelüp bi'l-ittifâķ yüzimiz göge tütüp uluşduk. Hâlık-ı enâm ve râzık-ı vedūd-ı âm dergâhında hâl diliyle küt u kefâf-ı yevmiyye taleb iyledük. Nâ-gâh anı gördük ki âsmândan menn ü selvî mişâl üzerümüze² penbe gibi beyâz³ bir nesne yağdı. Her birimiz hişşeleşüp yedük ve lisân-ı hâlde şükrin dedük. Yidi güne dek tamâm ķarnımız acıķdı ve ol nesnenün lezzeti aşla damağımızdan çıķmadı⁴ ve daķı Allâhu te'âlânun emriyle tâ'ife-i cin bizden muhtefî olmağa ķâdir olamazlardı ve bizden ziyâde havf idüp kaçarlardı. Gâh olurdu ki önümüze râst gelüp ķarâra⁵ mecâleri olmazdı. Hemân dem⁶ nebâtât şekline⁷ mütemeşsil olup turlardı. Biz hüd râyiğalarından bilür ve yine amân virmeyüp tenâvül kıldurduk. Ve bi'l-cümle ne kışsa dırâz idelüm, bi't-tamâm ondört yıl bu üslüb üzerine ķurd olup 'ömr-i güzerânı⁸ bu şekilde tağlarda⁹ geçürdüm. Her zamân tenhâ bir yire varup¹⁰ yüzüm hâk-i siyâha sürerdüm. Cenâb-ı rabbü'l-erbâb ve müsebbebü'l-esbâba tazarru'lar idüp yâ rabbî (S168b) bu şekilde baña sen hâlâş vir derdüm.¹¹ Meger bir gün tîr-i du'â hedef-i icâbet râst gelüp ķarîb olmuş ki bu mezâ'îķadan hâlâş müyesser olup yine benî âdem şekline girüp insân avlâm u aķârîb ve 'aşâ'iri şihhat u 'âfiyet üzre iken bir daķı görüp mülâkâta fırsat bulam, yoldaşlarımızdan bir gün bir ķurd gelüp bize haber virdi ki fülân ķaryenün havâlisinde bir alay semiz bî-bedel tâze kışraklar ve taylar gezer ki yanlarında aşla adam ve âdemîzâde yok. Şayd u şikâr ol ķadar ķâbildür ki ķâbil-i ta'bir degül.¹² Bu müjde haberinden hâdden ziyâde şâdân u hândân olduķ. Güyâ ki ķaleb-efsürde iken her birimiz tâze cân bulduk. Hemân dem cem' olup ol cânibe varduk. Fi'l-vâķi' iştîdügümüz üzre kışraklar ve taylar 'âlemi ağıyardan hâli şanup ferâğ-ı hâtırla âsûde ve gunûde olup gezerler. Hemân dem¹³ her birimiz bir kışrağa şarılup etrâf u cevânibinden ķoyulduk. Ammâ ne fâ'ide ki henüz maķşûda vâsıl olmadın hengâmeyi çoğaldup tıyurduk.¹⁴ Meger bu kışrakların şâhibleri bizüm şikâre geldüğümüzü bilmişler ve koyun köpekleri ihzâr idüp her cânibümüzü ihâta itmişler. Anı gördük ki her taraftan üzerümüze at şalup hücüm iylediler. Şikâr kayusu ķalmayup cân kırtarmak sevdâsına düşdük. Min ba' d biri birimizi görgüci dükkânında bulavuz diyüp ayrılışduk.

¹ ķâbil olup: yemege ķâbil P; ²üzerümüze: üzerümüze aķ beyâz P; ³beyâz: -P; ⁴ve ol nesnenün lezzeti aşla damağımızdan çıķmadı: -P; ⁵ķarâra: kaçmağa P; ⁶Hemân dem: Hemân ol dem P; ⁷şekline: şeklinde mütehayyir P; ⁸olup 'ömr-i güzerânı: oldum. Anı P; ⁹tağlarda: -P; ¹⁰yere varup: yirde P; ¹¹derdüm: deyü tazarru'lar iderdüm P; ¹²ķâbil-i ta'bir degül: dinilmez P; ¹³Hemân dem: ve hemân ol dem P; ¹⁴çoğaldup tıyurduk: artırup tıyulduk P

İçlerinden bir kurdla artıcağ imtizâcum var idi. Ol kurd beni koyup gitmedi ve bî-vefâlıg idüp süst peymânlıgı ihtiyâr itmedi. Her kaçan köpekler¹ yetişse anuñla arkalaşıp dönüp üzrelerine hücum iderdük. Anları bir miqdâr aralayup² yine kaçarduk. Gördiler ki köpekler bize dış kayurmadılar, atlular bizümle muqayyed olup hücum itdiler. Cümle atlulardan bir atı yigrek kimesne benüm arduma düşüp atı yigrek olmağın baña geldi yetişdi. Ben dağı cân havliyle ol şahrâ-yı bî-pâyânda turmayup kaçardum, şâyed helâk itmesünler diyü, güyâ ki kıanatlanup uçardum. Haberüm yok öz devletümden kaçarmışam ve yıllarlar müteḥassir olduğum dermândan piçide-rülük idermişüm. Ammâ rüz-ı ezel ḥudâvend **(S169a)** ‘azze ve celle bu miḥnetden ḥalâş³ itmegin ol düşmen-i cânsitân baña cellâd-ı bî-amân gibi erişüp elindeki kılıç ile ardundan baña iyle bir zaḥm urdı ki hemân öldüm şanup ol zaḥmla herâsân u lertzân⁴ oldum. Ol dem idi ki uyḥudan uyanur gibi uyandum. Nâ-gâh yine kendümi şekl-i insânda⁵ buldum. Sürürümden ‘aqlum başumdan gidüp yıkılmışam.⁶ Yüzüme şu sepmişler, birazdan ‘aqlum başuma geldi. Ayağ üzre kalıup yüzüm yirlere sürdüm. Cenâb-ı Hâkka ḥamd-i firâvân ve şükr-i bî-pâyân idüp ağladum. Halk-ı ‘âlem üzerüme üşdiler.⁷ Bu ne vâkı‘adur ki saña vâkı‘ oldı diyü tefahḥış kıldılar. Ben de aḥvâlümi evvelinden âḥirine varınca bir bir beyân ve tefakḥud iden iḥvâna tafşîli üzre ‘ıyân⁸ iyledüm. Herkes ta‘accüb eḍüp cenâb-ı Hâlîka seḥḥâreler şerrinden⁹ isti‘âze iylediler. Râvî eydür: Meger ‘âdet-i kadîme böyle imiş ki kaçan ki sâhîrler her kimesneyi siḥir kuvvetiyle şekl-i âḥere kıoyalar¹⁰ benî âdemden kimse gelüp ol meshûrı âhen cinsiyle urup zaḥmdâr iylese bi-iznillâhi ‘azze ve celle¹¹ evvelki şekline ‘avdet idermiş. Aña binâendür ki fi’l-ḥâl Allâh emriyle¹² insân şekline girdüm. Andan bu sürürle segirdirek evümüze geldüm. Anam derdmend “oğul” diyü ağlayı ağlayı gözleri a‘mi¹³ olmuş, benden evvel bir kimesne muştulayup “oğluñ geliyor” dimiş. Ol dağı ‘aşâya ḥayanırak kapuya gelmiş. Gelüp elin öpdüğim gibi düşüp ‘aqlı başından gitdi. Yüzine gülâb sepdiler, ‘aqlı başına geldi. Ol dem yüzüm gözüm öpdü ve şarıldı. Birazdan¹⁴ şoñra “leyle-i zifâfda kıanda gâ’ib olduñ” diyü şordı. Ben dağı başuma gelen vâkı‘ ayı ḥikâyet iyledüm. İşiden kimesneler ta‘accüb idüp barmağların ışırdılar. Andan sâbıқан

¹ köpekler: köpekler yetişse erḥamuzdan P; ²aralayup: ayırup P; ³ḥalâş: muḥadder P; ⁴herâsân u lertzân: lertzân u herâsân P; ⁵şekl-i insânda: adam şeklinde P; ⁶yıkılmışum: -P; ⁷Halk-ı ‘âlem üzerüme üşdiler: Cemi‘ halk üzerüme P; ⁸ve tefakḥud eden iḥvâna tafşîli üzre ‘ıyân: -P; ⁹cenâb-ı Hâlîka seḥḥâreler şerrinden: seḥḥâreler şerrinden cenâb-ı Hâkka P; ¹⁰şekl-i âḥere kıoyalar: âḥer şekle kıoyalar P; ¹¹bi-iznillâhi ‘azze ve celle: bi-iznillâhi te‘âlâ yine P; ¹²Aña binâendür ki fi’l-ḥâl Allâh emriyle: Aña binâen ben dağı P; ¹³a‘mi: divâne olmuş ve P; ¹⁴Birazdan: Biraz zamândan P

menkūham olan hātuna haber olup tecdīd-i nikāh itdiler. Tekrār hīve-i cedīde¹ vāsil olup hātunumu baña teslīm itdiler. Leyle-i zifāf oldı, menkūha ve aḥbāb u ihvānla gelüp dāhil oldum. Bi-‘ināyetullāhi te‘ālā ol ki aqşā-yı merāmum² idi, şıḥhatle vāsıl oldum. Ol zamāndan berü yārān u ihvān baña Kurd Emīn diyü laḳab ḳodılar. **(S169b)** Tafşıl aḥvālüm budur” diyüp ḥikāyeti āḥir iyledi diyü ḳādi-i mezbūr daḥı bu vechile rivāyet iderdi ki zıkr olındı.

-68-*

Hikāyet: Zümre-i ihvān ve fırḳa-i yārān bir mu‘temed ‘aleyh kimesne bu ḥaḳire böyle rivāyet ve bu vechile ḥikāyet ider ki: Bir gün vālidem Bursa’da vāḳi‘ Şamānlu yolından İstanbul’a ve bir mühimmi ityān için sefer ider. Giderken sefīnede sīmāsında eşer-i şalāh ve nāḥidesinden reşād u felāh peydā vü bāhir bir kimesne ile muşāḥabet ü muḳārenetiyle def -i melālet iderek ittifāḳ bir gün eşnā-yı muşāḥabetde baḥr-i sāḥirān ve tebdīl-i eşkāl-i cāzūvāndan muşāḥabet olunduḳda ol kimesne sāḥirlerūn siḥri ‘āle vechu’t-taḥḳīḳ taşdıḳ-i anīḳle taşdıḳ idüp mübālaḡa idicek ba‘zı ihvān ‘ale’l-vech itmişler. İnkāra muşırr olup ‘inād itdükçe mezbūr kimesne “bu bābda benüm kendü başuma gelmiş bir vāḳi‘a vardur” diyeyin diñleñ ve siḥr-i sāḥirān ne maḳūle beliyyedür añlañ diyü ḥikāyeye şürū‘ idüp didi ki: “Sevālif-i eyyām ve sevābıḳ-ı şuhūr u a‘vāmda ben bir sūḥte idüm. Rümeli’nde bir medresede bir ḥücre içinde mütemekkin idüm. İttifāḳ benümle bir kāfir ḳarısı āşinālık idür gelürdi. Ve ekşer zamān ta‘āmumı bişürüp murād itdüḡi mühimmātı iderdi. Çün eyyām-ı āşināyī minmādī vü medīd ve mābeynimüzde teklīf iyledi, ve her vechile dūr u ba‘īd oldı. Bir gün kendü evine teklīf iyledi. Ben daḥı imtinā‘ itmeyüp vardum ve sākin olduḡı ḥınzırḥānenūñ içine girdüm. Muşāḥabetle beni iḡfāḳ ve bir maḳūle esmā‘ ile işḡāl idüp nā-gāhile ḡafletde iken bir çubuḡıla beni urdı, bi-ḳudretullāhi te‘ālā bir kelb oldum. Bir çubuk daḥı urdı, taşra çıkardı. Ben daḥı neye uğradıḡum bildüm ve aşaḡı yukarı ıztırāb ve elemümden ḥareket ḳıldum. Ne fā’ide olur, ağlayuraḳ ḥücreme geldüm. Ḳaçan ki beni gördiler, köpekdür diyü ḳovdılar, taşra itdiler. Ve şehrūn kilābıyla ḳarışup gezmege başladum. Ol dem ḳarnum acıḳdı, çoḡ kelb marāzına uğradum ve tīḡ-i ḥasret ü nedāmetiyle baḡrum toḡrayup bu eşnāda gördüm ki birḳaç kimesne bir ḥarāmzādeyi ip taḳup süriyüp mezbeleye alup giderler. Ḡāyet şerḥümden ardına düşdüm, ol cīfeden bir

¹ hīve-i cedīde: ḥayāt-i cedīde P; ²merāmum: murādum P

* Bu hikāye sadece P nüshasının 256b-258a yaprakları arasında bulunmaktadır

miqdār yedüm. Bu hāl üzre bir müddet şehir şoqaqlarında ser-gerdān gezdüm. İttifāk bir gün bir kūçeden gezerken ve eṭrāfuma ḥayretle nazar iderken anı gördüm ki bir nigār-ı māh-ruḥsār ‘īyās u evbās rūzgār ile ālāt-ı ‘iṣret ve nuḳl-i bezm-i şoḥbet olup bir cānibe mūrūr ve kūşe-i vaḥdete ‘ubūr iderler. Ben daḥı bunların ellerinde küşt görmekile ümīd-i istiḥvān ve ardlarınca ṭama‘la revān u devān oldum. Çün biraz gıtdiler, ḥālī iṣretgāha yetdiler. Ol dem rāḥt-ı iḳāmeti ṭarḥ idüp oturdılar ve kebāba mübāşeret idüp esbāb-ı şoḥbeti müheyā itmege başladılar. Bu eṣnāda iki ḥerif-i zarīf nigārile bir dost zevḳ-i vuṣlata ve ‘acele ile mücāma‘ata ḳaşd iyledi. Meger nigār seḥḥāre-i cihān ve ‘ayyāre-i devr-i zamān imiş. Mücāma‘ata rızā virmeyüp “epsem ol, bu arada ḥālen bir adam ḥāzır ve bu aḥvālümüze nāzırdur” diyü cevāb virdi. Ḥerif-i zarīf “bunda bizden ḡayrı kim var” diyüp sefāhete aḡāz iyledi ve maşlahatunuñ ḥuşūlinde be-cidd ü sâ‘i oldı, nigār yine men‘ iyledi. Ḥerif yine iḳdām ibrām idicek taşriḥden ḡayrıya bulunmayup āḥir eyitdi ki: “Behey dīvāne ḳarşumuzda ṭuran kelb köpek degüldür, adamdur. Bu belā-yı ‘azīm bunuñ başına benüm vālidem ‘azizüm getürmişdür” deyicek ḥerif-i zarīf eyitdi: İnkārla inkār diyü ma‘nāyı inkārında işrār iyledi. Ben daḥı bunu işidüp aḡlamağa başladum ve ayaḡına yüzüm sürüp tazarru‘ iyledüm. Ol dem nigār teh ḳalkup eṭrāfına nazar itdi. Meger ol maḥalde enār aḡaçları varımış. Çıbuḳ beni iḡfāl añsuzdan çubıḡla urdı. Hemān dem bi-‘ināyetullāhi’l-ḥālīku’l-ḳaviyyihi ve ḳudretihi evvelki gibi beşer oldum. Nigāruñ ayaḡına yüzüm sürdüm ve elin öpüp bendesi ḥizmeten ṭurdum. Ol dem baña teraḥḥum idüp eyitdi ki: “Saña bu ḳabāḥati iden ‘acūze benüm vālidemdür. Niçe senüñ gibi faḳiri köpek idüp bu vādiye şalmış. Niçesine rāst gelüp ḥalāş iyledüm. Ḥālā ben saña bu şehirde ṭurma gid disem gerek idi. Lākin saña yine teraḥḥum iyledüm, tā ol mel‘ūneden intikāmuñ almayınca gitme diyüp elüme bir çıbuḳ virdi. Var ol cānibe gözet, bir yirde pinhān ol, ṭaşra çıḳduḡı gibi añsuzdan çıbuḡla ur. Her ne cins ḥayvān murād idinürseñ ol de olur” diyüp sipāriş itdi. Ben daḥı varup dedüḡi gibi ol ‘acūzeye mutaraşşid olup bir gün ṭaşra çıḳduḡı gibi ol çıbuḡla urup “ḳatır ol” didüm. Ol dem bi-iznillāhi te‘ālā bir dişi ḳatır oldı. Ḳuşaḡımı başına ṭakup medreseye getürdüm. Yārān “bu ḳatırı mı alduñ” dedükleri gibi belī didüm ve mel‘ūneyi na‘llatdum ve üzerine bir semer urdum, bindüm, tā şılaya geldüm. Yolda ḡāḥī “bre mel‘ūne baña itdüḡüñi bulduñ mı” diyü serzeniş itdügümden aḡlardı. Şılaya geldükden şoñra oduncıya şatdum. ḡāḥī odun yüküyle rāst gelürdüm. Beni görünce aḡlardı diyü rivāyet iyledi. El-‘uhdete ‘ale’r-rāvi.

-69-*

Hikâyet: Ba‘zı ihvândan menkûldür ki: Devlet Girây Hân ki deşt-i Kıpçaq Hân’larının mezîd-fiṭnat ve kemâl-i başîretle mevşûf u me’lûf hânlarındandır. Anuñ zamânında Qara Qarı¹ var imiş ki gâyetle sehḥâre-i cihân ve meḳḳâre-i devrân imiş. Gâhî ba‘z maḥalde siḥr murâd idündükde bir hâli odanuñ içine girüp yalnız otururmuş ve güveygisi olan kâfir daḥı taşrada oturup kapuyı bekler imiş. Her neye niyyet olunup girer ise murâdı üzre cevâb virüp niyyetini bilürmüş. Bir gün Şemseddîn nâm bir kâdî hân-ı mezbûruñ yanında otururken Qara Qarı² gelüp hânla ba‘zı muşâhabet ider. İttifâk mûmaileyh Şemseddîn merḳûme Qara’ya “benüm Aḳkirmân’da evüm vardur. Siḥre kâdir iseñ var evümde ḥaber getür” dir. Qara Qarı n’ola³ diyüp bir zamân gâ’ib olur. Birazdan gelüp “Aḳkirmânda olan evüne vardum, gördüm. İki ‘avratuñ var. Bacadan kedi şekline girüp içerü girdüm. ‘Avratlarının birisi henüz daḥı döşeginden ḳalkmamış yatur, uyur,⁴ ‘âlemden ḥaberi yoḳ. Birisi oturmuş ocağ önünde evirgeyi önüne koyup ṭurmayup kettân ipliği⁵ egürür. Kedi gibi mavlıya mavlıya yanına vardum. Şu kedi niçün mavlar diyü beni eliyle çarpdı. Ben daḥı ayağunuñ baş barmağını ışırdum. Andan soñra çıkdum gitdüm. Her kim var ise sağ ve sâlimdur, bî-ḥuzûr olma” didi. Ba‘d zamân Şemseddîn evüne varup ḥuşûş-ı mezbûrı şorup gördi ki fi’l-vâқи‘ ḳâziyye Qara’nuñ dedügi gibi çıkdı der ve yine naḳl ider ki: “Bir gün hânun oğullarına deryâ seferi lâzım oldu. Mezbûre Qara Qarı hânun oğullarına laṭife idüp “şehzâdeler ben sizün ardıñuzca varup sizi görmeyince ölmem” dir. Bunlar daḥı gülüşüp mezbûreye vedâ‘ idüp ayrılırlar. Birkaç gün deryâ yüzinde ḳaṭ‘-i mesâfe iderler. Bir gün deryâda giderken nâ-gâh anı görürler ki bir aḳ şahin uçup gelür. **(S170a)** Kimiler ta‘accüb idüp “kenâr ḥod yaḳın degül, bu şahin nireden geldi ola?” dirler. Şahin gelerek⁶ gemi serenine ḳonar. Otururken aşağı gemi içine⁷ inüp hânzâdelerden birinün yüzini ḳanadı ucıyla urup muḥkem bere ider. Daḥı uçar yürüyiverür.⁸ Her kişi buña ta‘accüb ider. Hânzâde eydür: “Billâhi bu gelen şahin degüldür, Qara Qarıdur ki bizi gelüp yoḳlar” diyüp ol güne târiḥ koyup fi’l-vâқи‘ seferden geldüklerinde Qara Qarı ḳarşu varup sulṭânüm ben sizi fülân târiḥde fülân gün aḳ şahin şeklinde yoḳladum. Hatta biriñizün

* Hikâye P nüshasının 169b-170a yaprakları arasındadır

¹ Qarı: Qarı dirler bir kâfir ḳarısı P; ²Qara Qarı: merḳûme Qara Qarı P; ³n’ola: -P; ⁴döşeginden ḳalkmamış yatur, uyur: döşekden ḳalkmıyorur, yatıyorur P; ⁵ipliği: -P; ⁶nireden geldi ola dirler Şahin gelerek: gelür P; ⁷içine: içinde P; ⁸bere ider. Daḥı uçar yürüyiverür: päre pâr idüp çığırlar. Andan uçup alup yürüyiverür P

yañağına kanadum ucıyla urdum, bereledüm”¹ didi. Bildiler ki fi'l-ḥaḳīḳa gelen Qara Qarı'dur.² Böyle kışşalarına nihāyet yoḳdur diyü haber virdiler.

-70-*

Hikāyet: Erbāb-ı ḳazādan bir mu'temed 'aleyh kimesne ki bilā-zarūret kiḳb ihtiyār itmek muḥāldür. Böyle rivāyet ider ki: Cenāb-ı cennet-mekān firdevs-āşiyān³ merḥūm ve maḡfūrlehu Sulṫān Selīm Ḥān-ı Şāni 'aleyhi'r-raḫmetullāh bi'l-mennū'l-mennāyi ḫāzretleri⁴ Kütahya ḳāḫisi olan⁵ merḥūm Monla Efendi'nün nā'ibi idüm. İttifāḳ bir gün maḫkeme-i şerīfede oturup icrā-yı aḫkām-ı şer'iyeye iderken maḫrem-i ḫarīm-i salṫanat dāḫil-i meclis-i şehzāde Cem⁶ ḫaşmet-i faḫr-ı erbāb-ı kemāl merḥūm ve maḡfūrlehu Celāl Çelebi'nün adamlarından birisi ki kemāl-i kibr u 'aceble mevşūf ve mezīd 'atv-i 'inādla ma'rūf bir Ehrimen idi. Re'āyānuñ⁷ birinden min külli 'ayb bir at şatan alur. Şatan kimesne eydür: “Ben bu atı arḳ atlamaz köpri geçmez ḳāḫi başın⁸ aḡrıtmaz şatarum. Eger min külli 'ayb alursañ al ve illā alma” dir. Bu kimesne “n'ola min külli 'ayb aldum, şāhid olsunlar” diyüp müselmānlar işḫād idüp⁹ atuñ aḳçasın virür. Şatan kimesne daḫı ḳabz-ı şemen idüp kendü maşlaḫatına gider. Bu kimesne atu evüne getirür. Görse ki atuñ bir ayağı saḳat imiş, aşla yire başmaz. Alduğına peşimān olur. Ol gice yatup irtesi 'ale's-şabāḫ ḳalḳup çarşuda ve bāzārda gezerken ol at şatan kimesneye rāst gelür, ḳarvar, etegin elüne alur: **(S170b)** “Kişi baña şatduḡuñ at saḳat imiş, baña gerekmez. Ma atuñ vir aḳçamı” dir. Ol kimesne eydür: “Kişi dün ben saña¹⁰ atı şatduḡum vaḳtin min külli 'ayb şatdum. Şafañ varisa almayayduñ” dir. Alan ehrimen¹¹ ise şer'-i şerīf muḳtezāsından¹² aşla ḫaberi yoḳ, “elbette benüm aḳçamı vir” der.¹³ Bu da virmeyüp 'inād ider. Āḫir şer'ullāh diyüp biri birine şarı lup meclis-i ḳazāya gelürler. Ben daḫı henüz maḫkemede icrā-yı aḫkām-ı şer' itmek¹⁴ üzre idüm. Nā-gāḫ gördüm ki mūmaileyh Celāl Beg'üñ ādemisi ol at şatan kimesnenün etegine yapışmış, şer'ullāh diyüp getirür. Maḫkemeye gelicek önüme gelüp mürāfa'a oldılar. Ehrimen-i mezbūr¹⁵ didi ki: “Sulṫānum şu kişi dün baña fülān ḳadar aḳçaya bir at şatdı. Şimdi aşla bir ayağı tutmaz, muḫkem saḳat çıḳdı, işte atunı getürdüm, aḳçamı virsün” didi. Ben daḫı¹⁶ ol kimesneye “sen ne dersin” didüm. Ol kimesne eyitdi: “Fi'l-vāḳi' bu

¹ bereledüm: pāreledüm P; ²Qaridur: Qarı imiş P; ³firdevs-āşiyān: ḫuld-āşiyān ḫāzretleri P; ⁴ḫāzretleri: -P; ⁵olan: fülān P; ⁶ederken maḫrem-i ḫarīm-i salṫanat dāḫil-i meclis-i şehzāde Cem: ider P; ⁷Re'āyānuñ: Re'āyādan P; ⁸başın: başı P; ⁹min külli 'ayb ... işḫād idüp: min külli 'ayb alur iseñ al ve illā almaz iseñ deyüp müselmānlarışāhid tutup P; ¹⁰saña: saña ne didüm P; ¹¹ehrimen: ehrimenün ¹²muḳtezāsından: muḳtezāsınca P; ¹³der: deyüp ṫurur P; ¹⁴etmek: -P; ¹⁵mezbūr: -P; ¹⁶dedi. Ben daḫı: Ben dönüp P

* Hikāye P nüshasının 258a-261b yaprakları arasındadır.

yigide bir at şatdum lâkin arķ atlamaz köpri geçmez min külli ‘ayb şatdum idi. Bu daħı min külli ‘ayb¹ ķabül itdi. Ben daħı saķaķ olduđıķın min külli ‘ayb şatdum idi. Şafası var ise min külli ‘ayb² almayadı” didi ve min külli ‘ayb şatduğuna on nefer şahid getürdi. Döndüm yine ol alan kimesneye eyitdüm: “Ne dersin atı min külli ‘ayb mı alduñ.” “Gerçek min külli‘ ayb aldum, lâkin bu ķatı saķaķ imiş, gerekmez, redd iderüm” didi. Ben eyitdüm: “Sen ĥod min külli ‘ayb alduđuña muķarrer mu‘terifsün. İmdi ma‘lümüñ olsun ki şer‘-i şerīfde redd ĥükm olunmaz. Şafāñ varısa min külli ‘ayb almasına idüñ” didüm.³ Hemān kendüyi yirden yire çaldı. “Ĥāşā bre imānsız⁴ bu niçe şer‘-i şerīfdür. Ben bir⁵ ģarīb yigit olam, bir etek aķçayı⁶ getürdüm bir bārgire virdüm. Bir aķçam daħı yoķ ki birin daħı alam. Ya n’iylesem gerekdür. Elbette atını alsun aķçamı virsün” diyince ben daħı “muķtezā-yı şer‘ ķavī midür gerek faķir ol gerek ģanī ĥükm-i şer‘ i budur, birdür, dürlü daħı olmaz” didüm. Ĥerif kendüyi ģāħ taşa ģāħ ağaca urup “bre suĥte bu senüñ dedüĥüñ şer‘ ne maķüle şer‘dür. Ĥāşā eger şer‘ bu⁷ ise bize bu maķüle şer‘ gerekmez” diyü⁸ şer‘-i şerīfi ve beni ol ķadar taĥfīf itdi ki ta‘bīr ü taķrīre (S171a) ķābil degüldür.⁹ Ben daħı ģayrı nesneye ķādir degülüm,⁹ ģayretümden gözlerüm yaş ųolup “ĥerif sen şer‘-i şerīfi ve ehlini böyle istiĥfāf itdüñ. Eger bu seccādenüñ şāĥibi¹⁰ varısa beher-ĥāl ĥaķķuñdan gelür” didüm ve yirümden ķalkđum, paşaya gidecek maşlahatum var idi aña gitdüm. Bu ehrimen ise aşla benüm ĥükmüme rāzı olmadı, alup taşra yürüyivirdi. Ben daħı Paşa’dan cānibe gitdüm, maşlahatum ne ise anı Paşa ĥazretleriyle söyleşdüm, murādum ĥuşüle vāşıl oldu. Andan ķalkup maĥkemeye müteveccih oldum. Ķaçan ki maĥkemeye yakın ķaldum, gördüm ki ĥalk maĥkemededen taşra ųolup çarsu ve bāzārı iĥāta itmişler. Bir hengāme var ki dinilmez. Ben şandum ki yine ol ehrimendür, bizi döĥüp söĥmege gelmişdür. Hezār ĥavf u herāsān ve lerzān u terasān¹¹ iķerü maĥkemeye girdüm. Ķaçan ki mesnedüme varup oturdum, gördüm ki ol şer‘-i şerīfe ve ehline ihānet iden köpeĥüñ belki ĥıncıruñ bir gözi¹² şişmiş, yumulmuş almaya dönmiş. Ĥerifüñ feryādı ‘ālemi ųutmuş, nālesinüñ bir ucu yirde bir ucu gökde. ųurmayup “meded meded gözümü çıķardılar, şancısı beni öldürdi veca‘ı canuma geçdi” diyü iztirābından bir yirde ųurmaĥa ķādir degül. Hemān ki beni gördi, “meded efendi baña beddu‘ā iylemeseñ¹³ benüm gözüm bir anda böyle

¹ Bu daħı min külli ‘ayb: -P; ²‘ayb: ‘ayb şatdum P; ³almasına idüñ didüm: almasıydün P; ⁴Ĥāşā bre imānsız: Bre utanmaz P; ⁵Ben bir: -P; ⁶aķçayı: aķçasını P; ⁷bu: böyle P; ⁸deyü: deyüp P; ⁹degülüm: olmayup P; ¹⁰şāĥibi: -P; ¹¹ve terasān: -P; ¹²gözi: gözi şaşı P; ¹³beddu‘ā iylemeseñ: dermān iyle sen baña beded iyledüñ P

olmaz idi.¹ Elbette benüm gözüme üç ihlâş-ı şerîf ve bir fâtiha okuyup dermân iyle. Senüñ beddu‘ânla böyle oldu, şek yokdur ki hayr du‘â gele yine² sıhhat bulur, i‘tikâdum budur” didi. Ben dağı “hayır ben saña beddu‘â itmedüm. Ammâ sen şer‘-i şerîfe ve ehline dil uzadup gâyet edebsizlük itdüñ. Beher-hâl seccâde şâhibi böyle kıomaz, edebsizlük idenüñ³ haqqından gelür, benüm saña okumamdan nesne hâşıl olmaz. Hemân sen niyyetüñi taşhîh iyle” didüm. Ol kimesne ise elbette elbette baña itdügüm ihâneti cân u gönülden helâl iyle ve gözüme okuyup üfür diyü muhkem⁴ ibrâm iyledi. Ben muqayyed olmayup yok didüm.⁵ Âhîr hâzır olan müselmânlar cümle⁶ şefî‘ olup “ihsân idüñ⁷ bu derdmendüñ gözüne hulûş-ı bâlla⁸ üç ihlâş okuñ üfürüñ⁹ kim bile **(S171b)** câ‘iz ki sebep ola” didiler. Ben dağı cenâb-ı Haqq’a teveccüh idüp “ilâhî bir bî-‘aql u bî-idrâk kuluñ küstahtlığı¹⁰ idüp egerçi şer‘e ihânet iyledi. Lâkin hâlâ haddini bilüp tevbe-i şâdîka ile tevbe ve rücû‘ iyledi. *Et-tâ’ibu mine’z-zenbi ke-men lâ zenbe leh* * buyurulmuşdur. Günâhını sen ‘afv iyle seyyîd-i günîz hürmetine” diyüp herifi önüme getürdüm ve niyyet-i hâlîşe ile evvelâ üç def‘a şalâvat-ı şerîfe ihdâ idüp andan¹¹ üç def‘a ihlâş-ı şerîf okıdum. Evvel okuyup ki gözine üfürdügüm gibi Haqq te‘âlâ ‘azze şânühü¹² hazretlerinüñ ‘inâyet-i bî-gâyetleriyle müeşşir vâkı‘ olup ol kimesne “el-hamdî lillâh gözümün veca‘ı bir miqdâr gitdi” didi.¹³ Andan üç ihlâş tamâm okuyup fâtihayı dağı¹⁴ okıyup gözine üfürdügüm gibi Haqq’uñ luftıyla gözünün şişi inmege başlayup veci‘i yap yap aşğa kıodı. Ol gün benüm elüm öpüp du‘âlar idüp gitdi. İrtesi ‘ale’s-seher gelüp cümle müselmânlar bile gördiler ki aşla gözinde ağrıdan nişân yok.¹⁵ Hatta kanğı gözi ağrıdı¹⁶ ve kanğısı sağ¹⁷ fark olınmazdı. Cümle ‘âlem gelüp bu fakîrle¹⁸ muşâfağa iylediler. Bi-hamdî lillâhî te‘âlâ yine bahâne ile seyyîd-i günîz ve habîb-i resûl-i şakaleyn hazretlerinüñ¹⁹ bu vechile mu‘cizâtı zühür²⁰ u şudür iyledi diyü naql iderdi.²¹

-71-*

Hikâyet: Râviyân-ı rivâyât-ı şâdîka ve hâkiyân-ı hikâyât-ı vâşîka böyle rivâyet ve hikâyet iylemişlerdür ki: Memâlik-i mağmiye-i Osmâniye’den mağrûsa-i Brusa’da

¹ bir anda böyle olmaz idi: böyle oldu P; ²hayr du‘â gele yine: senüñ du‘ânla P; ³edebsizlük edenüñ: edebsizlerüñ P; ⁴muhkem: -P; ⁵olmayup yok didüm: olmadum P; ⁶cümle: hep P; ⁷edüñ: iyleñ P; ⁸bâlla: kalble P; ⁹üfürüñ: -P; ¹⁰küstahtlığı: küstahtlık P; ¹¹andan: -P; ¹²azze şânühü: -P; ¹³dedi: deyüp mevlâya çün şükr iyledi P; ¹⁴dağı: -P; ¹⁵yok: kalmamış P; ¹⁶ağrıdı: ağrur P; ¹⁷sağ: ağrımaz P; ¹⁸bu fakîrle: -P; ¹⁹resûl-i şakaleyn hazretlerinüñ: resûl-i şakaleynüñ P; ²⁰zühür: zühür iyledi P; ²¹ederdi: iyledi P

* “Günahlarına tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir.”

** Hikâye P nüshasının 261b-267a yaprakları arasındadır.

ki reşk-i bâğ-ı cinân ve ğayret-i ravza-i Rıd̄vândur. Bir tâcir yigit var idi ki her zamânda ticâret ve seyr-i kûh u deşt itmekle kârı tevfir-i bazâ‘at olmuş idi. İttifâk bir gün ‘azm-i diyâr-ı Hicâz idüp andan memâlik-i Hind ü Sinde ‘azîmet itmek murâd idinüp çıktı gitti. Evvel Hicâz’a andan Cidde’ye ve Cidde’den bir gemiye binüp Hind’e ‘azm iyledi. Ticâret tarîkıyla gezerek¹ bir gün Açı dedükleri vilâyete vardı. Andan Aḥmedâbâd’a ve Delhi’ye ve sâ’ir memâlik-i Hind’e varup seyr-i kûh u deşt iyledi. Andan yine diyâr-ı Rûm’a ‘avdet arzusu düşüp deryâ kenârına geldi ki Cidde’ye gider gemiye binüp (S172a) yine diyâr-ı Hicâz’a çıpup andan Rûm’a müteveccih ola. Meger Hind deryâsından gemiye binilse Cidde’ye altı ayda ancak gelünürdi. Ve hem mevsim gözedürlerdi, mevsim olmayınca deryâyâ girilmezdi. Pes tâcir-i mezbûr bir alay ḥ‘âcelerle iskeleye gemi yoḫlamağa geldiler. Gördiler ki Cidde’ye gider iki ‘azîm barça var ki her biri bir şehri ‘azîm ve ḳal‘a-i cesîmden² ḥaber virür. Her birinün birer kâmil re’isleri var ki ol diyâr işlâḫınca anlara rûbbân ve nuḫûde dirler imiş. Gelüp evvelâ bir barça rûbbânıyla söyleşdiler. Adam başına ellîşer filori navlın istedi. Bunlar daḫı n’iylesünler viricek olup³ cümle bâzergânlar bir yire⁴ gelüp ittifâkla ol rûbbâna biñ filori degşürüp virdiler. Andan gemiden ayrılıp ḥücrelü ḥücrelerine giderken öbür⁵ geminün rûbbânı eyitdi: “Ḥ‘âceler navlını niçe söyleşdüñüz?” didiler ki “adam başına ellîşer filoriye ḳavl itdük.” Bu rûbbân eyitdi: “‘Abeş itmişsiz, ‘acele ile bir maşlaḫatdur olmuş. Hele ben sizi kırḳar filoriye alur giderdüm ve hem benüm gemüm yeñidür ve daḫı⁶ büyükdür. İçinde yidiyüz elli pâre yaraḫ⁷ vardır. Ḥaḳḳuñ ‘inâyetiyle küffâr-ı Portuḳaldan⁸ aşla ḥavfum⁹ yoḫdur” didi. Bâzergân ḫâ’ifesi çün bu sözi işitdiler, cümlesi evvelki gemiden fâriḡ oldılar.¹⁰ Bu rûbbânla ḳavli berkidüp¹¹ esbâbları cemî‘an bu gemiye getürdiler. Evvelki rûbbâna virdükleri biñ filoriyi n’iylerse iyleyüp yine aldılar. Boş ḳalup¹² çok ziyân itmek lâzım geldi. Lâkin rûbbân daḫı bu bâzergânlar kendü ile ellîşer filoriye söyleşüp bey‘ itmişiken ve anuñla gitmegi muḳarrer itmişiken neye fâriḡ¹³ itdüklerine bâ‘iş ol bir geminün rûbbânı olmuş. Göñülden aña muḫkem¹⁴ kin ve ğazab idüp “eger ölmezsem ben de senüñle söyleşürüm” diyüp tınmadı. Meger bu evvelki rûbbân gemi ‘ilminde ve deryâ fenninde ğâyetle bî-naḫîr-i ‘âlem idi. Navlını çokça istediği daḫı kendünün üstâdluḡı muḳâbelesinde idi. Ve yol tarîḫ ḫasebiyle evvel ol deryâyâ çıkardı, bu gemi anuñ ardınca giderdi, böyle işmarlanmışdı. Birkaç günden

¹ gezerek: gezerken P; ²cesîmden: nâ-medârdan P; ³olup: oldılar P; ⁴bir yire: -P; ⁵öbür: ol bir daḫı P; ⁶yeñidür ve daḫı: daḫı yeñidür ve P; ⁷yaraḫ: yaraḫ daḫı P; ⁸küffâr-ı Portuḳaldan: Portuḳal kâfirinden P; ⁹ḥavfum: ḥavfumuz ḳorḳum daḫı P; ¹⁰gemiden fâriḡ oldılar: gemiyle gitmekden ferâḡat itdiler P; ¹¹berkidüp: pekidüp P; ¹²Boş ḳalup: Bu gemi boş ḳalup P; ¹³fâriḡ: ferâḡat P; ¹⁴aña muḫkem: -P

şoñra gemiler toplar atup şalacak oldılar. Meger (S172b) ol yirde gemiler çıkdığı gün ziyâde şenlik idüp ‘âlem iskeleye gelüp ‘ıyd-ı şerîfe döner imiş. Ol gün tabllar surnalar çalınup kösler döğüldi, feryâd u nefîr şadâsı dünyâyı tutdı. Er ü ‘avrat pîr ü civân iskeleye gelüp tıldı. Bâzergânlar ehibbâ vü akrabâsıyla vedâ‘ idüp gemiye tıldılar, yirlü yirine oturup evvelki gemi öğürdi şalup ikinci gemi *bismillâhi mücrihâ ve mürsihâ** diyüp evvelki geminüñ ardınca revâne oldılar. Çıkdıkları zamân öyle zamânı idi. Aşşama dek büyük gemi ne yola gitdüyse gözleyüp ardınca gitdiler. Hatta bâzergânlardan ba‘zı bu gemiler yolca gitmez ancak, ‘acabâ aşlı neyki didiler. Rübân korqusından kimse¹ aşikâre söyleyemedi. Meger büyük geminüñ rübânı bu geminüñ halkına huşuşan rübâna buğz u ‘adâvet üzre olmağın kaçdıla muhâlif yola gitmiş imiş. Aşşama dek gitmiş, aşşam karañluk olduğı gibi başup yelken çevirüp kendü dönüp yolına gitmiş imiş. Çün ol gice gitdiler, şabâh oldu gördiler ki aşla önlerinde gemi görünmez. ‘Acabâ önümüzde olan gemi ne cânibe gitdi ola, ne ‘acib tez gitmiş diyürek ol gün dağı gitdiler. İrtesi dağı gitdiler. Yidi günden şoñra bu yola birkaç kerre işleyen adamlar rübâna² hücum itdiler ki “bu bizüm gemimüz muhâlif semte gitdi. Her zamân gitdügümüz yol bu degüldür. Eger yolınca gitse bizüm cânibimüzden³ fülân tağ görünürdi ve şimdiye dek birkaç cezirelere uğraduğ. Elbette sen yol yañıldıñ” diyü⁴ sitem itdiler. Rübân dağı eger yañıldığın bilmişidi.⁵ Lâkin korqusından bir uğurdan hükm itmeyüp “bu dağı semtdür, iki gün şoñra varırız, ğam çekmeñ” diyüp bâzergânlara biraz şübhe bıraktı. “Hele gice olsun, yıldızlardan görelüm hâl n’idüğün ma‘lûm idinürüz”⁶ didi. Kaçan ki gice olup⁷ yıldızlar tığdı, yol bilenler bir yire gelüp⁸ ölçdiler, dökdiler. Beher-hâl yañıldıklarına hükm itdiler. Ve rübânı ele alup meçekler başdılar. İtler öldi,⁹ ol ölmedi. “Hemân¹⁰ boynını urup öldürelüm” didiler. Yine birkaç nefer ‘âkıllar komadılar. “Hele beher-hâl ne kadar ise (S173a) deñiz aşvâlini bu bizden eyü bilür koñ tursun. Elbette öldürmek lâzım gelürse elimüzdedür, ne vaqt isterseñüz¹¹ öldürürüz” didiler. Rübân hod ğamından hasta oldu, döşege düşdi. Bu üslûb üzre yigirmi gün gitdiler. Yigirmi birinci gün bir cezireye geldiler. Şuları ve odunları kalmamışdı.¹² Ol cezireye çıkup odun değışürüp şulanalar. Gezerek bir cezire ortasında otuz zirâ¹³ uzunu tılanı mermerden bir beyâz kıaya gördiler. Yigirmi nefer kimesne¹⁴ el

* “Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır” Hud (XI): 41

¹ kimse: kimesne P; ²rübâna: rübâna gelüp P; ³cânibimüzden: sağ cânibimüzden P; ⁴deyü: deyüp P; ⁵eger yañıldığın bilmişidi: egerçi yañıldığın bildi P; ⁶edinürüz: olur P; ⁷olup: oldu P; ⁸gelüp: geldiler P; ⁹İtler öldi: ki köpekler ölür P; ¹⁰Hemân: Bi’l-külliyeye P; ¹¹elimüzdedür, ne vaqt isterseñüz: elimüzde tıruyorur, ol vaqt P; ¹²Şuları ve odunları kalmamışdı: Odunları ve şuları dağı kalmamış idi P; ¹³zirâ: ‘arşın P; ¹⁴kimesne: adam P

ele virdiler, güçle kucakladılar. Bir mücellâ ve muşaykal binâ ki şafâsından bağan adamuñ yüzi görünür. Herkes bunu ne idüğünü bilemedi. Âhîr birisi eyitdi: “Bu diyârda ruĥ dirler taĝ kadar bir büyük kuş olur. Bu anuñ yumurdasıdır.” Andan nacaĝla biraz yirden döge döge ufatdılar. İçinde yavru mütevellid olmuş, delüp çıkmalı imiş. Bir yirinden bıçaĝla vâfir kebablık kesdiler ve kebâb idüp yidiler, şükürin didiler. Andan birisi eyitdi: “Yârân-ı şafâ ruĥuñ¹ yumurdasını deldük. ‘Acebdür, tuyup bizi helâk itmese, hemân gelüñ haberi yoĝıkan kaçalum. Yoksa birümüz cân kırtarımaz” diyüp ‘acele ile gemiye gelüp girdiler² ve yelken açup rûzgâra toĝrı gitdiler. Üç gün gitdiler, dördüncü gün nâ-gâh anı gördiler ki ‘âlem rûşen iken karañlık olup gün yüzi tutuldı ve katı katı yeller esüp kanad şadâları dünyâyı tutdı. Hay nedür diyince ol yirüñ hâlin³ bilenler, “gelen ruĥ kuşudur, yumurdasına el uzatduğumuz için minķârına bir buçuĝ gemi kadar bir ‘azîm taş getürüp geliyor. İster ki geminüñ üzerine bıraĝup bir uğurdan bizi helâk iyleye. İmdi bunuñ ‘ilâcı budur ki herkes⁴ eline bir tepsi ya tencere yaĝud tahta kaçup ve kösleri ve taĝları bir uğurdan çalup ve muĥkem çağrısup feryâd ü hengâme idevüz. Tâ ki şaşup⁵ bu tarîķla elinden ĥalâş olavuz ve illâ biñ başımız olsa biri kırtulmaz.”⁶ Ruĥ daĝı havâdan gelüp râst geminüñ üzerini gözledi ve minķârındaki taşı kapup⁷ koyıvirdi. Ve Allâhuñ ‘inâyetiyle geminüñ üzerine **(S173b)** düşmeyüp kayalığını kırdı, deñiz düşdi. Furtınası gemiyi ĝarķ ideyazdı. Andan kuşdur geçdi yürüyivirdi. Ĥalâş olduklarına şükürin⁸ iylediler. On gün daĝı gitdiler, nâ-gâh bir cezîreye râst geldiler. İstediler ki taşra çıkup anda daĝı⁹ odun ve şü alalar. Birisi eyitdi: “Hele evvelâ görüñ anda olanlar sizüñle dostluĝ iderler mi itmezler mi?” diyüp fi’l-vâķi’ şandal bıraķdılar. İki adam istediler ki yakın varalar. Anlardan dört beş nefer adam şeklinde kimseler geldiler. Bunları gördükleri gibi sevinüp kâlķışup köpek gibi ulumaĝa başladılar. Meger şandaldan bir kimesne ĝaflet idüp yakınca varmış imiş. Üşegelüp pâre pâre idüp yidiler. Bunlar daĝı berüden¹⁰ temâşâ idüp şandalı deryâya indirdiler. Gemi ĥalkına vâķi’ ĥâli gelüp¹¹ haber virdiler. Meger bu cezîre Segsârlar¹² cezîresi imiş. Adam ellerine girdükde¹³ üşegelüp çeke çeke yirler imiş. Andan ol cezîrenüñ bir cânibinde deryâ içinde bir mermer direk dikmişler ve üzerine kalem-i hindî ile birkaç satır kızımışlar ki: “Rûzgârda bunda gelen derdmend bilmiş olası ki

¹ ruĥuñ: biz ruĥuñ P; ²gelüp girdiler: geldiler P; ³hâlin: ‘âdetin P; ⁴herkes: her kişi P; ⁵şaşup: şaşırup P; ⁶biñ başımız ... kırtulmaz: helâk olmaķ muķarrerdür didiler. Pes hengâme ĝavĝa vü ‘alâya başlayup taĝ u neķķâreye tırralar urdılar P; ⁷Ķapup: kaçdı P; ⁸şükürin: şükürler P; ⁹anda daĝı: -P; ¹⁰berüden: ırakdan P; ¹¹vâķi’ ĥâli gelüp: gelüp vâķi’ ĥâli P; ¹²Segsârlar: Segsitânlar P; ¹³ellerine girdükde: eline giricek P

buradan açığı geçüp giden gemi felâh u necât bulmak ihtimâli yokdur. Meger rabbü'l-‘izzet maḥz-ı luḫfindan¹ kemâl-i ḫudretin izhâr idüp ḫalâş iyleye. Қақан ki bir gemi buraya gele, tamâm cidd ü cehd idüñ ki bu direkden aşığı geçürmeysesiz. Bundan ötesi baḫr-i muḫîṭ girdâbına gider ve zulumâtdur. Deryâda² baḫr-i muḫîṭüñ iki yerde girdâb-ı ḫayreti vardur. Girdâb-ı ‘azîm bu zulumâtda olan girdâbdur. İçine düşen gemi ḫalâş bulmağa mecâl yokdur, bilmiş olasız” diyüp naşîḫat³ itmiş. Bunlar daḫı bu ḫattı⁴ okıyup “imdi şaḫınuñ gemi bundan aşığı geçmesün, şoñradan dibelük necât ümîdi ḫalmaz” diyince baḫup⁵ gördiler ki gemi bir oḫ atım miḫdarı ayrılıp aşığı gitmiş. Ne çäre, “bre⁶ yelken döndürüñ bre demür bıraḫuñ” dimekle ṫurmağa⁷ dermân olmadı. *El-maḫdûru kâ’inundur.** Gemi ol cezîreyi geçdükden şoñra ḫatı yaydan oḫ çıkar⁸ gibi gider oldu. Қаzâya rızâ virmekden ḡayrı çäre vü dermân ḫalmaz. Giderek deryânuñ (S174a) şuyı siyâh olmağa başlayup mükedderü’l-levn oldu. Mevcleri daḫı ṫaḫlar gibi gelmege başladı. Bu ešnâda aş bişürmege odunları ve şuları daḫı ḫalmaz. Şuyı adam başına ḫaşıḫla tevzî⁹ iderlerdi⁹ ve odun bulamaduklarına geminüñ eṫrâf u cevânibinde olan ba^çzı zevâid taḫtayı ve diregi ḫoparup yaḫmağa başladılar. İttifâḫ bir seḫer ḫazret-i Allâhuñ¹⁰ ḫudretiyle yaḫmurlar yaḫup geminüñ içinde ḫapları şuyı ṫoldurup kifâyet miḫdârı şulandılar. Cenâb-ı Ḥaḫḫuñ luḫfindan müceddeden ümîdvâr oldılar. Lâkin gemi gitdükçe sür^çatle çekilmege başlayup gitdükçe havâ ḫarañluḫ olup zulumât görünmege başladı. Giderek bir mertebeye vardılar ki âftâb-ı ‘âlemṫabuñ nûr u zîyâsından eşer ḫalmazup ‘âlem tîre vü târik oldu. gice ve gündüz yanlarında berâber oldu ve ol ‘azametlü deryânuñ içinde mevcler ṫaḫlar ḫadar¹¹ gelüp gemi gâḫ a‘lâ-yı ‘illiyîne çıkar ve gâḫ esfel-i sâfilîne inerdı.¹² Bu ortaluḫda balıḫlar görindiler ki ‘azîm ṫaḫ ḫadar. Қақан ki ḫarekete gelse deryâya izṫırâb virürdi ki iki üç güne dek furtınası geçmezdi¹³ ve ba^çzı tinnînler temâşâ itdiler ki her birinüñ ḫâmeti meyl-i menâre gibi olup gözleri âteş gibi şu^çle virürdi. Ve bu maḫûle ‘azîmü’l-cism ḫarîbü’ş-şekl deryâ canavarlarını ruḫ dedükleri ḫuş kemerde gelüp niçe urup¹⁴ alur gider imiş. Ğidâsı ekşer tinnîn imiş. Ol ‘azametlü heybetlü¹⁵ pâdişâḫı gör ki bu maḫûle ḫayvânları yine bir ḫayvâna naşîb

¹ rabbü'l-‘izzet maḥz-ı luḫfindan: Allâhu te‘âlâ P; ²Deryâda: Dünyâda P; ³naşîḫat: vâfir naşîḫat P; ⁴bu ḫattı: bunı P; ⁵baḫup: baḫdılar P; ⁶yelken: -P; ⁷ṫurmağa: durmağa P; ⁸çıkar: gider P; ⁹ḫaşıḫla tevzî^ç iderlerdi: tevzî^ç itmege başladılar P; ¹⁰ḫazret-i Allâhuñ: Allâhuñ P; ¹¹mevcler ṫaḫlar ḫadar: ṫaḫlar ḫadar mevcler P; ¹²inerdı: çıkardı P; ¹³geçmezdi: gitmezdi P; ¹⁴niçe urup: bî-bâk çengâline P; ¹⁵heybetlü: -P;

* “Takdir edilen olmuştur”

idüp ğidâ ider, müddet-i medîd anuñla geçinür. *Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh*
‘aliyyü’l-‘azîm’*. Nazm:²

Zihî şâni‘ ki yoĸdur mişli anuñ

Cihân şun‘ ında berâber muĸaĸkar

Muĸiṭ esdi yidi deryâ-yı arza

Zihî kâdir zihî ĸallâĸ-ı ekber

ve bi’l-cümle ol zulumâtda görinen ‘acâ’ib u ĸarâ’ibe ĸadd yoĸıdı. Cümleden biri bir gün gemileri yanına bir ‘acib maĸlûĸ uydı ki şekilleri adam şeklinde. Lâkin alınlarında birer sivri boynuzları var ki taşlara³ ursalar delerler ve ardlarında şıgır kıuyruĸı gibi birer kıuyruĸları var, kıuş gibi uçup⁴ çağrışurlar. **(S174b)** Bir miĸdâr kıurı beksimât atuvirdiler, biri birinden kıapışup yidiler, ĸazz iylediler. Biraz zamân gemi yanınca olup şoñra nâ-bûd ve nâ-peydâ oldılar. Andan kırık gün sür‘atle gidüp kırkıbirinci gün girdâbuñ kendüye geldiler. Bir günlük miĸdârı deryâ girdâb olup çegzinür.⁵ Bundan evvel varup düşen gemileruñ ĸadd ü kıyâsı yoĸ. Kimisinuñ içinde âdemileri çürümüş ĸitmiş, kemikleri⁶ kıalmış. Geminuñ âlât u esbâbı kıalmayup teknesi deryâ yemeyüp çegzinür⁷ yürür imiş. Geminuñ cümlesi fâni olup baĸıyye taĸtaları ve direkleri yüzüp çegzinür⁸ gezer. Bir ‘acib⁹ maĸaldür ki görenleruñ zehresi çâĸ olup¹⁰ ĸavf vaĸşetiyle helâĸ olur ve bir mertebe ĸürüdisi var ki ĸâmile ‘avratlar iştise vaz‘-ı ĸaml itmek muĸarrerdür. Bunlar daĸı varup ol girdâb-ı ĸayrete düşüp çegzinmege¹¹ başladılar. Birĸaç gün çegzinüp¹² ĸâhi gemi ölüsine râst geldüklerinde alup odun idindiler.¹³ Bu tarıĸla odunları vâfir oldu. Lâkin dâ’imâ çegzinmekle¹⁴ ĸözleri kıararup dimaĸlarına külli za‘f ‘arîz oldu. Cümlesi zânü-yı ecele baş kıoyup melekü’l-mevte muntazır oturmuşlar idi. İçlerinde bir pîr-i rüşen-zamîr var idi ki bu maĸûle mezâ’iĸa maĸallerinde dergâĸ-ı rabbü’l-erbâba tazarru‘ idüp derûndan nâliş iylese tîr-i du‘âsını tavaĸkıf-ı hedef-i icâbete vâşıl olurdu. Ve ĸulâşa-i âmâli her ne ise ol dem ĸâşıl olurdu. Geminuñ orta yirine ĸelüp yârân u ihvânı yanına da‘vet iyleyüp “müselmânlar şek yoĸdur ki ĸeldüğümüz yir deryâ-yı muĸiṭuñ girdâb-ı a‘zamıdur. Şimden şoñra bize ĸalâş olmaĸa mecâl yoĸdur. Lâkin ĸelüñ bu maĸûle nevmîdlük zamânında cenâb-ı ĸaĸĸa cân u dilden tazarru‘ idüp du‘a idelüm kim bile Allâhuñ luĸfi çoĸdur. Câ’iz ki

¹ ‘aliyyü’l-‘azîm: -P; ²Nazm: Beyt P; ³taşlara: taşa P; ⁴uçup: ötüp P; ⁵çegzinür: çeviritür P; ⁶ĸitmiş, kemikleri: kimileri P; ⁷deryâ yemeyüp çegzinür: deryâya batmayup çevirinür P; ⁸çegzinür: çevrinüp P; ⁹‘acib: ‘acib mehîb P; ¹⁰olup: olur P; ¹¹çegzinmege: çevrinmege P; ¹²çegzinüp: çevrinüp P; ¹³edindiler: iderler P; ¹⁴çegzinmekle: çevrinmekle P

* “Büyük olan Allah izin virmedikçe hiç kimse hareket bile idemez”

hâtırumuza gelmez, bir sebeble bizi bu girdâb-ı hayretten hâlâş iyleye” diyüp cümle gemi içinde olan kimseler¹ pāk âbdest alup bir yire gelüp evvelâ iki rek‘at hâcet namâzı kıldılar. Andan ol pîr-i rûşen-zamîr el kaldırup cân u dille tazarru‘a başladı. Bunlar dağı el kaldırup âmîn didiler. Bir sâ‘at miqdârı (S175a) ağlaşup Muhammed Muştafa’yı kendülere müşfî‘² getürdiler. Hağ te‘âlâ hazretlerinin deryâ-yı rahmeti nesîm-i kerîmiyle cûş u hurûşa gelüp ol dem bir kütüklü rûzgâr çıkup gitdükçe artmağa başlayup bunların gemisini darbî sürüp girdâb-ı hayretten çıkarmağa başladı. Bunlar dağı yelkenlerini³ açup geldükleri cânibe revâne oldılar. Gitdükçe rûzgârın ardı işledi. Bir mertebe puba rûzgârlar ile⁴ gitdiler ki gelürken kırk günde kaç‘ itdükleri menzili yidi günde kaç‘ itdiler. Cenâb-ı Hağğa hamd u şükr-i firāvân iyleyüp bu güne girdâbdan şihhat u ‘âfiyetle hâlâş müyesser olduğuna şādân u hândân oldılar. Ne kışşadur, az idelüm. Yine ol cezîrelere uğrayup yanından geçdiler. Giderek ol büyük gemiden ayrıldıkları mahalle gelüp ne cânibden yañıldıklarını kıyâs idüp bildiler. Semti kanğı cânibde ise ‘azm itdiler. Müddet-i medîd ol deryâ-yı bî-pâyânı geçmege sa‘y-ı cedîd kıldılar. ‘Âkıbetü’l-emr günlerde bir gün Cidde iskelesine gelüp sürür u şafâyla demür bıraktılar. Kenâra çıkup yüzlerin yirlere sürdiler, ol büyük⁵ gemiden haber şordılar. Egerçi toğrı yolından gelmiş,⁶ ammâ yolda muhkem furtınalar çeküp dümenin aldırmiş ve fâliye açup yağlı qaralarla güçle tutmuşlar. İçinde olan bâzergânlar hayâtdan kaç‘-ı ümîd itmişler. Rübânların hırş-ı fâsitle itdüğü kabâhatün gâilesini çekmişler. Nitekim dimişlerdür. Beyt:

Deme bir iş idem⁷ qala yanuña

Saña qalursa qalmaz oğlanuña⁸

andan tâcir-i mezbûr Mekke-i Mükerrreme’ye gelüp hacc zamânı olınca anda qalup ba‘de hüccâcla diyâr-ı Rûma ‘azîmet idüp çün ki mesken-i me’lüfe vâşıl oldu, min ba‘d ‘ahd iyledi ki gûşe-i ‘uzletde tûşe-i kanâ‘atla iktifâ idüp bir dağı küşte-i vücûdi girdâb-ı miñnete şalup garqâb-ı felâket olmaya ve şâhrâh-ı⁹ melâlet u dâlâlete düşüp peymâne-i ‘ömri hünâb-ı hasretle tölmaya. Nazm:¹⁰

Şuyı yarduğda dimişler gemi-i kâğıdda¹¹

Bizden evvel cihân seyrin iden ehl-i vuğûf

‘Âlem berri qoyup bağr hevâsında iken

¹ olan kimseler: olanlar P; ² müşfî‘: şefî‘ P; ³ yelkenlerini: olanca yelkenlerini P; ⁴ puba rûzgârlar ile: pupa rûzgârile P; ⁵ büyük: -P; ⁶ gelmiş: gelmişler P; ⁷ idem: itdüm P; ⁸ oğlanuña: oğluna P; ⁹ şâhrâh: her ân P; ¹⁰ Nazm: Beyt P; ¹¹ Manzum kısım P’de şu şekildedir: Şuyı yarduğda gemi-i kâğıdda/ Bu cihân sarâyında ehl-i vuğûf/ ‘Âlem berri qoyup bağr hevâsında bilsin/ Bu‘âli ise gaflet idrâkine yuf

Bu ‘ali ise eger ‘aqlına idrâkine yuf (S175b)

-72-*

Hikâyet: Râviyân-ı aḥbâr-ı şadâkat-şi‘âr ve nâkilân-ı âşâr-ı belâgat-dişâr bu vechile rivâyet ü hikâyet iderler ki: Bir târihde diyâr-ı Mağrib’de Mâlik Dilâver nâm pehlevân¹ zuhûr iylemiş idi ki ‘aşrında bir anuñ gibi dilâver daḥı yoğ idi. Zamânesinde² güreşe arḳasın yire getürür kimesne bulunmazdı ve at arḳasına gelse Rüstemler meydânına girmeye ḳâdir olmazdı. Müddet-i medîd ol ḥavâlîde inüp binüp kendüye ḥaşm ünlendüğü kimesne ile ṫuruşup merdâne ceng ve aḳrânı gözlerine teng³ itmişidi. Öz zamânesinde bî-nazîr dilâver olmağla inen binen yigitler yanına gelüp gün günden mensübâtı çoğaldı. Pes Mâlik Dilâver gördi ki mensüb çoğalup⁴ maşârif gün günden ziyâde oldı. Murâd idindi ki civârında olan vilâyet-i küffâra aḳın şalup müyesser olduğı kadar ol vilâyetleri fetḫ iyleye. Kendüye tâbi‘ olan yigitlerle ve inmek binmek isteyen dilâver civânlar ile bir gün aḳrabâsına vedâ‘ idüp diyâr-ı küffâr-ı ḥâksâre ḥulûş niyyetle ḡazâ ḳaşdına revâne oldı. Meger serḥadd-i memâlik-i küffârda Mâlik Dilâver’uñ önüne ṫurmağâ ḳâdir bir kimesne yoğıdı. Mâlik Dilâver ‘asker-i zafer-rehberi ile küffârla cenge âğâz idüp Ḥaḳ te‘âlâ ḥâzretleri fırsat ve nuşret müyesser iyledi. Birḳaç yıl içinde otuz pâre ḳal‘ aya mâlik olup⁵ gün günden şevket ve salṫanatı ziyâde oldı. Râvî eydür: Meger mağrib-i zemîn diyârınıñ civârında bir vilâyet var idi ki aña vilâyet-i Gürgân dirlerdi. Mâlik Dilâver murâd idündi ki ol vilâyete varup fetḫ-i ḳalâ‘ vü beḳâ‘ a iştiğâl iyleye. Bir gün ‘ale’s-seḫer ‘askeriyle ol diyâra ‘azm iyledi. Yidi gün gitdükden şoñra sekizinci gün yol üzerinde bir bâğâ râst geldi ki zamânıyla ḥâzret-i Süleymân ‘aleyhisselâm binâ itmişidi. Mâlik Dilâver ol bâğıñ seyrine içerü girdi. Gördi ki bu bâğıñ bir cānibinde bir mermerden binâ olinmış ḳaşr var ki ḥâzret-i Süleymân ‘aleyhisselâm⁶ zamânında ḳalmış idi ve bu ḳaşruñ orta yirinde bir taḫt-ı Süleymânî ḳurulmuşıdı. (S176a) Üzerinde ḥâzret-i Süleymānuñ ve Āşaf bin Berḫiyā’nuñ şekilleri yazılmış idi. Ve eṫrâf-ı ḳaşrda ba‘zı ṫılsımlar daḥı taşvîr olinmış idi. Mâlik Dilâver bunları seyr iyleyüp ḥâzret-i Süleymân’uñ ve Aşaf’uñ rûḥ-ı revânına du‘âlar iyledi. Andan çıḳup yola revâne oldı. Giderek bir beriyye-i bî-âba râst gelüp yolları bir ḥâristāna uğradı ki çoḳ adam ve at⁷ ḥasâret olup biraz müddet ‘asker-i İslâm zaḫmet ve

* Hikâye P nüshasının 267a-180a yaprakları arasındadır.

¹ pehlevân: pehlevân-ı şâhib-i ihtirâm P; ²daḥı yoğ idi. Zamânesinde: ve zamânında bir anuñ gibi bedeli hünerdâr daḥı yoğıdı. Piyâde P; ³teng: dünyâyı teng P; ⁴çoğalup: çoğaldı P; ⁵olup: olup ismi müsemmasına muvâfiḳ P; ⁶aleyhisselâm: -P; ⁷adam ve at: at ve adam P

meşakkat çekdiler. ‘Ākıbetü’l-emr ol çengelistan-ı hâr-ı belâdan¹ bir miqdâr hâlâş olup istirahat idelüm şandukları gibi nâ-gâh anı gördiler. Karşudan bir muhkem toz kopdı. Gitdükçe ol toz gâlib olup yakın geldi, ‘askerün gözlerine dünyâyı teng ü tar iyledi. Pehlevân bakayın şandı, anı gördi ki biñden ziyâde kurd şeklinde² hayvânât zâhir oldu ki her birinün başında bir boynuzu var ki kuvvetle ursa küh-ı kâfi getürmek câ’iz idi. Boynuzlarının ucu iyle sivridür ki igne ucundan kalmaz. Hemân dem sipâh-ı İslâmı görüp alayla hücüm itdiler. Gözlerini açdurmayup hamle iylediler. Ata râst geldilerse boynuzlarıyla³ sînelerin şekâfete itdiler. ‘Asker dağı el kılıca urup cenge ve kıtâle tûrdılar, kimini tûğ-i sertizle helâk ve kiminün nîze-i cânsitânla bağırını⁴ bağırlarını çâk itdiler. Lâkin degme kılıç ve degme nîze anlara kâr itmeyüp bu cihetden çok âlât-ı harb telef oldu. Bir mertebe ceng ü harb itdiler ki sipâh tâ’ifesi yorilup ellerinde olan âlât-ı harb ve esbâb-ı katl u darbı zâyi‘ oldu. ‘Askerün üç bölükde iki bölüğünü ol müzîler helâk iylediler, bir bölüğü ancak kaldı. Mâlik Dilâver gördi ki bunlar gele, tîr ü şemşîr ile başa varılmaz. Hemân dem uyluğu altından ol ‘amüd-girâni ki altıyüz⁵ batman pûlad gürz idi. Eline alup anların depesini gözedüp ol mübârek ‘amüdle hürd u haşhâş idüp bir miqdâr intikâmın aldı. Lâkin gitdükçe ol müzîlerün ardı işleyüp kalıñlandı, ‘askerden katı çok kimesneyi telef iyledi. **(S176b)** Giderek Mâlik Dilâver’ün dağı gövdesinde çok yirde zağm erişdurdiler. Bu eşnâda atının sînesi dağı çâk olup helâk iylediler, piyâde kaldı.⁶ Cân havliyle cenge başladı. Kûrdlar ise ‘askerden her kimini zağmdâr itdilerse⁷ üşegölüp çeke çeke atını yirlerdi. Kemiklerinden gayrı nesne komazlardı. Birkaç nefer kimesneler kurd⁸ elinden cân kırtardılar. Başların alup olmaz vâdilere⁹ gitdiler. Ahşam karîb olduğu gibi Mâlik etrafına nazar idüp gördi ki kendüden gayrı ceng ider kimesne kalmamış. Ekşeri helâk olup ve helâk olmayan dağı başın alup bir cânibe çıkup gitmiş. Muhkem bî-hüzür olup bildi ki kendüyi dağı âhir piyâde olmağla zebûn idüp helâk iderler, başın kırtarmağ¹⁰ ardınca olup dört cânibe nazar iyledi. Nâ-gâh şol cânibinden¹¹ bir mağara gördi. Hemân ol mağara cânibine teveccüh idüp hezârân belâ vü meşakkatle ol mağaraya gelüp içerü girüp kurdlar elinden hâlâş oldu. Ahşam olup karanlık başdı,¹² kurdlar dağılup inli inine gitdiler. Bu yaña Mâlik Dilâver arkasından libâsın çıkarup endâmında olan yâreleri huşk-bend iyledi. Bir

¹ ol çengelistan-ı hâr-ı belâdan: belâdan P; ²şeklinde: şeklinde bir ‘ acib P; ³boynuzlarıyla: boynuzlarıyla urup karınların yarup ve bağırsağların yirlere döktiler. Adama erişdilerse hemçenân boynuzlarıyla P; ⁴bağırını: bağırını delüp P; ⁵altıyüz: altıyüz yetmiş P; ⁶kaldı: kalup P; ⁷kimini zağmdâr itdilerse: kimi zağmdâr idüp düşürdilerse P; ⁸kurd: kurdlar P; ⁹vâdilere: vâdiye P; ¹⁰kırtarmağ: kırtarmağ P; ¹¹cânibinden: cânibinde P; ¹²başdı: başmışdı P

miqdār ārām u istirāhat idüp rüzgār-ı zorkāruñ kendü ile itdügi mu‘āmeleye hayrān u ser-gerdān oldu. Andan Mālik Dilāver’üñ tehevürü zā’il olmağla yārelerinin acısın tuymağa başladı. Bu kadar yāre ile yatacak döşek yok, başın koyucağ yaşığ yok. Döşegini hār u hāşāk yaşadığını kalkan idinüp zahmlar şiddetinden inlemege yüz tutdı. Fikrine geldi ki diriğā bu niçe zamāndur ki cihānbānluğlar ve kāmranluğlar itmiş idüm. Hālā başuma bir hāl geldi ki bu gice bu ğar-ı felāket-şi‘ārda ölürüm, bālinüm üzre diriğā kimse bulunmaz diyüp bir zamān ağladı. Rāvī eydür: Ağlayurağ Mālik Dilāver’üñ gözlerin uyhu aldı. Nā-gāh vākı‘asında seyyīd-i güzīn ve resūl-i şaķaleyn Muḥammed Muştafa ‘aleyhi’ş-şalāvātü ve’s-selām¹ ḥazretlerini görüp şıçrayup karşı varup mübārek ḥāk-pālarına² yüz sürüp “yā Resūlallāh ‘ināyet iyle, aḥvālūme ğuşe-i çeşme nazar kııl. Qurdlar beni mecrūḥ iyleyüp ḥadden **(S177a)** ziyāde elem virdiler. Zahmum ğāyetle acımağdadur. Bu gice bu mağara olmasa beni helāk iderlerdi ve yol ne cānibdedür bilmezem. İḥsān iyle, baña delālet idüp yol göster” diyüp muḥkem tazarru‘ iyledi. Ol iki ‘ālemüñ emn ü āmānı mübārek elleriyle Mālik Dilāver’üñ gövdesini başdan başa şığadı. Her ne yire³ eli tokındıysa cerāḥatden eşer kalmadı. Andan buyurdı ki: “Ale’ş-şabāḥ ki kalkasın bu ğardan çıkup şol cānibüne müteveccih olasın. Ol yol seni menzil-i maḥşūduña iletür” didi. Şeḥerden Mālik Dilāver uyandı. Cisminde aşla zahmdan eşer görmedi. Cemī‘ endāmına bir mertebe şıḥḥat gelmiş ki evvelkiden daḥı yeg olmuş. Allāhu te‘ālāya çok şükürler idüp bismillāh diyüp şol cānibine revāne oldu. Ol gün ikindi zamānında bir laḥīf köye uğrayup gördi⁴ ki bir ‘ālī ırmağ⁵ kenārında vākı‘ olmuş ki eṭrāfi iyle çemenzārdur ki vaşf olunmaz. Mālik Dilāver ol dem ırmağ kenārına inüp şoyındı ve şuya girüp⁶ kendüyi yol tozundan pāk ve⁷ mücellā idüp edā idemedügi namāzlarını⁸ kazā iyledi. Andan du‘ā idüp elin yüzüne sürdi. Andan kalkup köye⁹ girüp ahāli-i ḳaryeden ta‘ām ṭaleb iyledi. Ol köyüñ ādemīsi Mālik’i görüp hayrān ḳaldılar. Böyle boylı adam görmüş degüller idi ve gürzi gibi gürz aşla görmemişler idi. Andan hayli ḳorḳup istedügi kadar öñine yiyecek¹⁰ getürdiler. Çün Mālik dilīr ta‘āmdan fāriğ oldu, başladı kendü aḥvālını mufaşşalan beyān¹¹ idüp ‘asker ile gelürken ḳurdlar ‘askeriniñ ekşerini şoyup helāk itdüklerini ehl-i ḳarye¹² işidüp ta‘accüb itdiler. Andan Mālik Dilāver bu köyüñ adı nedür didi. Buña Sāveh dirler bir köydür ve Ḥāver-i Zemīn

¹ ‘aleyhi’ş-şalāvātü ve’s-selām: şallallāhu ‘aleyhi ve sellem P; ²varup mübārek ḥāk-pālarına: vardı mübārek pāyına P; ³yere: yire mübārek P; ⁴uğrayup gördi: uğradı P; ⁵ırmağ: ırmağın P; ⁶şoyındı ve şuya girüp: şoyunup şuya girdi P; ⁷ve: yuyup P; ⁸namāzlarını: namāzlarını ṭaşra çıkup P; ⁹köye: köyüñ içine P; ¹⁰yiyecek getürdiler: ta‘ām ve şarāb getürdiler. ol kadar ta‘ām getürdiler ki ta‘bīr olunmaz P; ¹¹mufaşşalan beyān: tafşīl P; ¹²ehl-i ḳarye: deyvirdi. Ol ḳarye ehli P

dedükleri şehir bu araya yakındur didiler.¹ Mâlik şâd oldu. Ol dem kethüdâ-i dih Mâlik'e ıyanlı egerli² bir at virüp yanınca bir dinç atlı kimesne koşdı ki Mâlik'i şehir-i Hâver-i Zemîn'i iletivere. Ol kimesne atıyla Mâlik Dilâver'ün önüne düşüp şehre³ getürdi. Meger bu⁴ bir şehir idi ki rüy-ı zemînde cennetden nişân virürdi. Ol vilâyete Cemşid bin Kûbâd dirler bir kimesne pâdişâh⁵ idi ki dâd u deheşde **(S177b)** nazîri yoğıdı. Mâl ve hazînesi dağı hâdden çoğıdı. Cihân pâdişâhları bundan⁶ korqup bâc u harâc gönderilerdi. Mâlik çün şehir-i mezbûra⁷ vâşıl oldu, gördi ki bir alay zeri'at-ı dibâya garq şüh u şengül 'anberin kâkül nigârlar atlara binmişler gelürler. Ortalarında bir duhter-i hüceste-i ahter gelür ki gazâlâsâ kara gözli tûti⁸ sözli⁸ gül yañaklı la'1 tudaqlı serv-kâmet mâh-şûret hûbluğda müselleme bî-nazîr-i 'âlem bir nigâr idi. Meger bu nigâr Cemşid Şâh'ün Gülçihre nâm bir duhter-i sa'd-ahteri idi ki dünyâda andan gayrı bir 'ıyâli dağı yoğ idi. Cihân pâdişâhları hüsninün firîftesi ve zülf-i müşğininün âşuftesi olmuşlar idi. Kadîmü'z-zamânda Süleymân peygamber 'aleyhisselâm Âhen-i Rübâ dirler bir kûbbe-i 'azîm binâ idüp anda bir dev haps itmiş idi. Her varan kimesnenün niyyetine göre ba'zı türrehât söyleyüp çok kimesneyi dîn ü imândan çıkarmış idi. Cemşid Şâh dağı büt-perest olmağın ol kûbbenün etrâfına ba'zı binâlar dağı yapup ol⁹ cây-ı bülendi 'ibâdehâne itmişler idi. Dev-i pelid her gelen kimesne söylemek ile dâlâlete düşüp gitdükçe küfr ü dâlâletleri ziyâde olmağa yüz tutmuş idi. Ol nigâr-ı gülruhsâr dağı ol bûthâne ziyâretine 'azm itmişidi. Kaçan ki Mâlik Dilâver ol nigârı bu hüsnle temâşâ iyledi, hezârân dil ü cânla 'aşık-ı şeydâsı olup bir nazarda elden vardı. Şabr ideyin şandı, kâdir olamadı. Bi'z-zarûre ol perîler cem'ıyyetinün ardına düşdi. Cârîyeler görüp kovdılar, gitmedi. Artıcağ tehdîd itdiler, pehlevân dağı tündlik iyledi. Hâdimün biri ardından gelüp pehlevâna bir 'aşâ urdı ki ayağlarına külli zahmet virdi, pehlevân dağı muhkem gazaba gelüp hâdimün başına bir yumruğ ile urdı ki emrud¹⁰ gibi hürd u haşhâş oldu. Hâdimler pehlevânın üzerine hücum itdiler. Ol dağı birkaçını birer yumruğla hâke şaldı. cârîyeler feryâda başladılar. Nigâr-ı 'âlem gördi ki bir kimesne adamlarınun birkaçını helâk itdi. At depüp yanına geldi, **(S178a)** Mâlik Dilâver'i alur göz ile temâşâ iyledi. Hikmet Hudânuñdur, hâtırından pehlevâna meyl¹¹ kopdı. Hizmetkârlarını pehlevânın üzerinden def' ü men' iyledi. Andan bûthâneye

¹ didiler: deyü cevâb virdiler P; ²kethüdâ-i dih Mâlik'e ıyanlı egerli: köy kethüdâsı Mâlik Dilâvere egerli ve ıyanlı P; ³şehre: şehir-i Hâver-i Zemîn'i P; ⁴Meger bu: Meger bu Hâver-i Zemîn dedükleri memleket P; ⁵kimesne pâdişâh: pâdişâhı var P; ⁶bundan: Anuñ haşmetinden P; ⁷Mâlik çün şehir-i mezbûra: Mâlik dilâver çün şehir-i Hâver-i Zemîne gelüp P; ⁸tûti sözli: tûti-mişâl şeker-sözli P; ⁹yapup ol: yapup ol ol dev-i pelidün iki cânibine ikişer yüz beyâz mermerden yapılmış bütler koyup hamâkatları ucundan P; ¹⁰emrud: olmuş emrud P; ¹¹meyl: bir meyl P

gelüp âyin-i bâtılları üzre ‘ibâdete ve niyâza başladı. Biraz¹ ‘ibâdet itdükden sonra kalkıp semend-i sa‘âdet peyvendine süvâr oldu, devlethânesine gelince Mâlik’i hâtırından çıkarmadı. Andan babasına gelüp² “pâdişâhâ bugün ma‘bede³ girerken şehrimüze bir pehlevân⁴ gelmiş, anı temâşâ iyledüm. Elinde bir gürzi var ki ‘ömren⁵ görülmiş degüldür. Hizmetkârlarumla ceng idüp her kime ki bir yumruğ urdıysa hareket itdürmedi.⁶ Ve bi’l-cümle gâyet dilâver, ancak senüñ hizmetüñ itmege lâyıq pehlevândur, buyur da‘vet itsünler” dedi. Cemşîd Şâh dağı buyurdu: On nefer dilâver⁷ varup Mâlik’i da‘vet itdiler. “Buyur pehlevân seni şâhimuz ister, senüñ gibi dilâverden⁸ hazz ider. İnşaallâhu’l-‘azîz çok ri‘âyet görürsin” didiler. Pehlevân dağı nigâr-ı ‘âlem şevkıyle Cemşîd Şâh şöhetine t̄alib ü rāğib idi. N’ola diyüp ardlarına düşdi. Cemşîd Şâh⁹ sarâyına gelüp içerü girdi. Gördi ki bir ‘âli dīvānhāne begler ağalar yirlü yiründe âdâbla t̄urmuşlar. Şadr-ı meclisde bir taht-ı zerrin üzerinde Cemşîd Şâh devlet-i sa‘âdetle geçüp karar itmiş. Kâmkâr nâm bir vezîr-i şâhib-i ihtirâmı¹⁰ pây-e vezârete geçmiş oturmuş. Pes Mâlik Dilâver ilerü varup Cemşîd Şâh önünde yir öpdü. Cemşîd Şâh dağı pehlevânı merhabâladı. Vezîr Kâmkâr dağı pehlevâna şandalı yakın idüp¹¹ külli ri‘âyetler iyledi. Ba‘de¹² şerbet gelüp pehlevâna şundılar. Mezbûr¹³ dağı alup içdi. Vezîr¹⁴ hıttâb idüp “pehlevân hoş geldüñ şafa geldüñ. Hâlâ devletle ne cânibden ve bu yirlere ‘azîmet neden düşdi?”¹⁵ diyince Mâlik Dilâver dağı “bâzergân idüm. Bu diyârda ba‘zı metâ‘uñ revâcın işidüp ‘azîmet itmişidüm. Bu vilâyete qarîb yirde yoluma bir niçe biñ kurd üşüp¹⁶ adamlarumla ceng idüp her kimim varısa boynuzlarıyla qarınlarını yarup helâk iylediler. Yanumda bir kimesne qalmayup küs sükûteri bâr u bangâhum telef oldu. ‘Âkıbet bir mertebeye vardum ki atumı¹⁷ dağı helâk idüp **(S178b)** piyâde qodılar. Muhaşşal kışşayı dirâz itmeyüp zîkr olıduğı üzre tafsîli beyân idüp hâlâ hizmetüñüze geldüm.¹⁸ Bâki emr ü fermân pâdişâhuñdur” diyüp sükût itdi. Ol dem

¹ Biraz: Bir miqdâr P; ²babasına gelüp: babası Cemşîd Şaha gelüp buluşdı P; ³ma‘bede: büthâneye P; ⁴pehlevân: dilâver P; ⁵ömren: ‘ömren kimesnede böyle gürz P; ⁶hareket itdürmedi: ayrıq hareket itmeyüp cân virirdi P; ⁷dilâver: kimesne P; ⁸dilâverden: dilâverden gâyetle P; ⁹Cemşîd Şâh: Bir sehl zamânda Cemşîd Şâhuñ P; ¹⁰şâhib-i ihtirâmı: vâcibü’l-ihtirâmı P; ¹¹idüp: iyleyüp P; ¹²Ba‘de: Andan P; ¹³Mezbûr: Pehlevân P; ¹⁴Vezîr: Andan vezîr-i kâmkâr P; ¹⁵ve bu yirlere ‘azîmet neden düşdi: gelürsin ve bu yirlere ne cihetden ‘azîmet lâzım geldi P; ¹⁶kurd üşüp: kurdlar gelüp P; ¹⁷atumı: altumdaki atumı P; ¹⁸tafsîli beyân idüp hâlâ hizmetüñüze geldüm: vardum ki altumdaki atumı dağı helâk idüp piyâde qodılar. Benüm dağı cismümde çok yirde zaħm yetişdürdiler. Qan çok aqmağla sel oldu. Düşicek maħalde elüme bir mağara girdi. Cân atup ol mağarada yatdum. Bir miqdâr anda istirâhat itdüm. Cismüme bir pâre kuvvet geldükde kalkıp bu cânibe geldüm. Cemi‘ mâl ü menâlüm ve esbâb u eşkâlüm zâyî‘ oldu. Şimdiki hâlde hizmetüñüze geldüm P

şölen-i şāhī ve süfre-i pādişāhī¹ çıktı. Mālik Dilāver'i vezīr Kāmkāruñ süfresine aldılar. Ta'ām yendükden şoñra² bezm āleti döşendi. Her kim varısa 'ayş u nūşa meşğül oldılar. Nevbet Mālik'e geldi, içmedi. "Bir marāza mübtelāyum eṭibbā şarāb içme diyü ısmarladılar. İnşaallāh şihhat buldukda niçe niçe 'ayş u 'işretler idevüz" diyüp şavdı. Birazdan şāhuñ³ gözine geldi, tekrār pehlevāna "şafā geldüñ" diyü merḥabāladı.⁴ Ol daḥı pādişāha tekrār du'ā iyleyüp yir öpdı. Andan Mālik'e adın şordı. Mālik daḥı adın şaklayup "şāhā aduma Māhān-ı Rūmī dirler" didi. Andan Cemşid Şāh eyitdi: "Pehlevān şimden gerü⁵ benüm hizmetümde ol āḥer diyāra gitmege ruḥşat yoḡdur bilmiş olasın" diyince Mālik daḥı "pādişāhum benüm saña hizmet itmek murādum olmasa toḡrılıp āsitāneñe⁶ gelmezdüm. Ben daḥı senüñ eyü aduña geldüm. Ḥaḡ müyesser iderse bir hizmet ideyin ki añıla" didi. Pes⁷ Şāh Mālik'üñ bu sözinden ziyāde ḥaḡz idüp⁸ buyurdı, Mālik'e bir 'āli sarāy taḥliye itdiler. Döşeyüp ḥadem ü ḥaşem⁹ virüp bir dem içinde bār u bangāh şāḥibi kıldılar. Mālik daḥı sarāya girüp epsem oturdı, göñliyle eyitdi: "Göreyin nigārīn ile aḥvālüm neye müncer olur, ḳoyup gitmege ḥod ḳādir degülüm. Birḳaç gün ṭurayın āyine-i devrān ne şüret gösterür" diyüp ḳarār iyledi. Birḳaç gün geçdükden şoñra nā-gāh ḳapuda ḡavḡā vü ḡalbebe ḳopdı. Ne ḥikāyet diyince eyitdiler: "Cemşid Şāh'üñ kızını istemeye eṭrāf pādişāhlarından adamlar geldi, anlardır." Pes Mālik Dilāver daḥı at egerledüp altun gümüñ cebeler giydi. Ol dört yüz batman olan gürzi ṭarafeynine şalup atına süvār oldı. Meydāna girüp ḳatı¹⁰ merdāne geldi. Cümle begler ve pehlevānlar naḡar ḳılıp taḥsīn ve āferīn didiler.¹¹ Andan Gülḳihre Bānū'yı dileyen¹² şehzādeler ve dilāverler daḥı cemī'an bir yire gelüp yirlü yirinde ḳarār iylediler. Meger bunlaruñ içinde bir dilīr¹³ fā'ıḳu'l-aḳrān (**S179a**) var idi ki adına Şābūr dirlerdi. Meger bu Şābūr'üñ dilinde daḥı Gülḳihre'nüñ muḥabbeti sevdāsı yir itmişidi.¹⁴ 'Ādet-i ḳadīmeleri bu idi ki ḳız isteyen kimesne meydāna ḳıḳup sā'ir ṭālibleriyle bir miḳdār tek ü pū idüp ceng iderlerdi. Her ḳanḳısı ki ḡālib ola, ḳızı ol alurdı. Pes ol 'ādet üzere evvelā Şābūr¹⁵ ḳıḳup aşaḡı yukarı cevlān iyledi. Ol dem Ferḥād nām bir dilāver Şābūr'üñ meydānına girüp öñin aldı. biraz zamān anuñla alıñdı, viriñdi. Ortada birḳaç

¹ şölen-i şāhī ve süfre-i pādişāhī: şölen-i pādişāhī ve süfre-i şehensāhī P; ²yendükden şoñra: yediler. Andan ta'ām ḳalkup P; ³şāhuñ: Cemşid Şāhuñ P; ⁴merḥabāladı: merḥabā itdi P; ⁵şimden gerü: şimden şoñra P; ⁶āsitāneñe: bunda P; ⁷ki añıla didi. Pes: kimse kimseye itmiş olmaya P; ⁸ziyāde ḥaḡz idüp: ḡāyet ile ḥaḡz itdi P; ⁹ḥadem ü ḥaşem: Mālik'e ḥaşem ü ḥadem P; ¹⁰girüp ḳatı: geldi, ammā ḡāyetle P; ¹¹dediler: iylediler P; ¹²dileyen: isteyü gelen P; ¹³içinde bir dilīr: dilāverleruñ içinde bir pehlvān P; ¹⁴Şābūr ... yir itmişidi: Şābūr-ı dilīr dirlerdi, zamānesinde bir dilīr-i bī-naḡīr idi. Meger bu Şābūruñ daḥı göñlünde Gülḳihre Bānūnuñ muḥabbeti sevdāsı dilinde daḡ-ı temennāsı idi P; ¹⁵'ādet üzere evvelā Şābūr: ḳānūn muḳteżāsınca evvel Şābūr meydāna P

hamle haṭā geçdi. ‘Āķıbet Şābūr kaķıyup Ferhāda bir nīze urdı ki derdmend atnuñ üstünden tekerlenüp yıķıldı. Örselenüp¹ tırıgeldi, hacl² olup aldı yürüyivirdi. Andan Gülçeihre āşıklarından Armān nām bir pehlevān daķı meydāna girdi. Şābūr’la biraz alışdı. Āķır Şābūr anı kaķup yire urdı.³ Ol daķı perīşān u herāsān aldı, yürüyivirdi. Andan Bānūnuñ ‘uşşāķından Rācū nām bir pehlevān daķı meydāna girdi. Şābūr daķı yine ol pehlevānla biraz⁴ alışdılar. ‘Āķıbet anı daķı bir püştāpāyla yıķdı. Ol derdmend daķı hezār şerm ü hicābla kaķıldı gitdi. Çün Mālik Dilāver Şābūr’uñ böyle cengini temāşā iyledi, ol mağlūb olan derdmendlere yüregi muķkem acıdı. Tırduķı yirde ķarār itmedi.⁵ Bir kerre hücūm idüp Şābūr’uñ öñini alup meydāna girdi. Bir miķdār sürişüp gördi ki ģerif ģerifdür, andan Şābūr Mālik Dilāver’e eyitdi: “Pehlevān at üzerinde çok ceng itdük bu gün senūñle piyāde olup güreş tūtalum görelüm kaķımız ģālib olur.” Mālik daķı n’ola diyüp şoyunmaģa başladı. Çırçıplaķ Şābūr’a muntazır olup tırdı. Şābūr eyitdi: “Yā pehlevān sen şoyunduñ çıplaķ olduñ. Ben ālāt-ı ģarbleyin. Sen benümle niçe ceng idersin” didi. Mālik eyitdi: “Pehlevān kaķırmaz. Hemān sen maşlaķatuñı gör.” Andan iki adam ejderhāası el virüp biri birine⁶ kuvvet iyledi. Şābūr gibi pehlevānı elinūñ üzerine aldı, yap yap getürüp Cemşīd Şāh’uñ taķtı (S179b) öñünde arķası üzerine yaturıķodı. Biraz zamāndan şoñra Şābūr gözin açdı, kendüyi ģaşm-ı kaķı öñinde⁷ zebūn gördi. Cemşīd Şāh’uñ ģuzūrunda ģāyet⁸ hicāb idüp kaķıldı yürüyivirdi.⁹ Ol dem Cemşīd Şāh buyurdı ki Mālik’uñ üzrine cevāhir nişār idüp biri biri üzerine iki kaķtan giyürdi.¹⁰ Bir mücevher şandalı ķodılar, oturup müştin zānūsına ķoyup ķarār iylediler. Çün ol meclisde Mālik Dilāver Şābūr’a ģālib oldu,¹¹ ģayrı tāliblerūñ zehresi olmadı ki geleser, Mālik’e muķābele ideler. Pes Cemşīd Şāh, Gülçihre Bānū’yı āyīn-i ķadīmleri üzre Mālik Dilāver’e virdi. Cümle vūzerā vū ümerā ģelüp mübārek yād itdiler. Andan Mālik daķı Cemşīd Şāh’uñ elin öpüp güveyģiligi muķarrer oldu. Müceddeden bir ‘āli sarāy ta‘yīn olıñup ģün-ā-ģün kaķıllar ve nihālīler döşediler ve eṭrāfına zenbūrī serā-perdeler çekdiler. Dāyeler ve hem-sāyeler Gülçihre Bānū’yı envā‘-ı zīb u zīnetle ārāste vū pīrāste idüp getürüp Mālik’uñ sarāyına teslīm iylediler. Mālik’uñ¹² daķı nigār-ı ‘ālemūñ ģākpāyine yüzler sürüp ģayr muķaddem diyü ķarşu vardı ve ķucaģına alup getürdi, mesned-i sa‘ādetine oturtdı. Egerçi ‘ālem-i vişāline nefis

¹ Örselenüp: Andan örselenüp P; ²hacl: hacl P; ³Şābūr anı kaķup yire urdı: Şābūr Arman’ı kemerinden kaķup getürdi, yire urdı P; ⁴pehlevānla biraz: pehlevān ile bir miķdār P; ⁵ķarār itmedi: ķarārı kaķmadı P; ⁶biri birine: biri birine şarıldı. Bir miķdār öte berü şoruşdılar. Āķır Mālik dilāver bir kerre na‘re urup P; ⁷öñinde: elinde P; ⁸ģāyet: ģāyetle P; ⁹yürüyivirdi: aldı, yürüyivirdi P; ¹⁰kaķtan giyürdi: ģil‘at giydürdiler P; ¹¹Şābūra ģālib oldu: Şābūr gibi pehlevānı başdı P; ¹²Mālik’uñ: Mālik P

ğâlib ve şehvet tâlib idi. Lâkin dîn-i İslâm kâ'idesi üzre nikâh olunmadığı cihetden taşarrufıyla muqayyed olmayup kendüyi hıfz itdi. Nigârın bunuñ va'zından ziyâde bî-huzûr oldu.¹ Lâkin iktizâ-yı hüsn ü cemâl müstevcib-i istıgnâ ve ğunc u delâl olup nigârın dağı pehlevânla muqayyed olmadı. Ammâ gönlünden bir mertebe rencide-i hâtır olmuşıdı ki bi'l-külliyeye pehlevâna bed-endiş olmuş idi. Huşûşan kadîmü'l-eyyâmdan Şâbûr'a meyli var idi. Mâlik'den² kendüye meyl-i külli görmeyicek Şâbûr'a meyli hâtırına geldi.³ Bir gün Şâbûr'a dâyesiyle haber gönderüp "Mâhân-ı Rûmî'den benüm hazzum yokdur. Haтта dağı vuşlata mâlik olmamışdur.⁴ Senden murâdum budur ki mezbûruñ bir hîle birle haqqından gelesin. Hem saña itdügi ihânetüñ ve hem benüm⁵ taqşîr hizmetüm 'avzın idüp helâk itmek niyyetinde olasın. Ortadan **(S180a)** ol gitdükdün şoñra ben senin olam, muqadderdür" didi. Ol dağı ğayret âteşiyile yanmağda idi. Nigârıñ bu haberin işidüp şâd u hurrem oldu. Dâye ile haber gönderüp "çün Bânû hazretleri bu bendeleri haqqında şefkat ve merhamet üzredür, ben dağı 'an-ğarîb bir mülâhaza idüp ol tûnü'l-bütündan gelmiş devzâdı bir hîle ile helâk idem ki aşla kimesne⁶ muţtali' olmayup haqq-ı müsteħakına vâşıl ola" didi. Bunuñ üzerine birkaç gün geçüp bir gün Şâbûr, Mâlik Dilâver'üñ sarâyına geldi. Muşâhabet iderek pehlevâna du'â itdi ve eyitdi ki:⁷ Çok zamândur elimüz⁸ bir süfreye şunmağ murâdumdur.⁹ Bir gün teşrîf idüñ, bir seyrângâhımız¹⁰ vardur. Varalum biraz tenhâ tutuşalum ve hem yiyüp içüp¹¹ hoş geçelüm didi. Mâlik dağı bilürdi ki Şâbûr nîk-ğ'âhi¹² degüldür. Lâkin yüzine karşı tınmayup ammâ¹³ kağbezlenük iderse haqqından¹⁴ gelem didi. Zâhiren n'ola pehlevânım her ne¹⁵ cânibe buyurursañ gidelüm kâm alalum¹⁶ diyü at egerledüp¹⁷ süvâr oldu. Andan Şâbûr öñüne düşüp gitdiler.¹⁸ Meger şehirden munfaşıl meşezâr arasında bir teferrücgâh var idi, ğâyetle tenhâ yir idi. Şâbûr Mâlik'i ol yire alup gitdi. Dağı kendü varmazdan evvel ol yol üzerinde üçyüz nefer dilâver şağlayup¹⁹ hemân ki biz Mâlik'le oraya varavuz, iki taraftan añsuzdan üzerine çapulasız, aşla göz açdırmayup kılıç üşürevüz. Bolay ki cem'iyetle bir zafer bulasız²⁰ didi. Andan Mâlik

¹ oldu: olmuşıdı P; ²Mâlik'den: Pehlevândan P; ³hâtırına geldi: hâtırında câyğîr oldu P; ⁴olmamışdur: olmuş degüldür P; ⁵benüm: benüm haqqında itdügi P; ⁶kimesne: bir kimesne P; ⁷ederek pehlevâna du'â itdi ve eyitdi ki: iderken pehlevân-ı 'âlem Hağ te'âlâ 'ömrüñ devletüñ ziyâde iyalesün P; ⁸elimüz: senüñle elimüz P; ⁹murâdumdur: murâdumdur, müyesser olmadı P; ¹⁰seyrângâhımız: laţîf seyrângâhımız P; ¹¹ve hem yiyüp içüp: tenhâ yirdür. Birbirimizü imtihân edelüm ve hem yiyelüm içelüm P; ¹²nîk-ğ'âhi: kendüñün nîk-ğ'âhi P; ¹³tınmayup ammâ: izhâr itmeyüp gönliyle eger bir P; ¹⁴haqqından: ol zamânda haqqından P; ¹⁵her ne: buyur kağı P; ¹⁶kâm alalum: sizüñle bir miğdâr müşerref olalum kâm alalum P; ¹⁷egerledüp: egerlediler, devletle P; ¹⁸gitdiler: revâne oldılar P; ¹⁹dilâver şağlayup: kimesne şağlayup ta'biye kılımışdı P; ²⁰cem'iyetle bir zafer bulasız: üşüp helâk edesiz deyü ismarladı P

dilîr ile Şâbûr ol maķâma ķarîb varduķları¹ gibi ol üçyüz nefer² bir uğurdan Mâlik'ün üzerine hücûm iylediler. Mâlik Dilâver bu ģâli görince³ ķabâĥat Şâbûr'ün olduģunu bilüp hemân Şâbûr'ün üzerine ĥamle idüp⁴ “bre ĥîlebâz nâ-merd beni âlla⁵ helâk itmek senün şânuñ degüldür. Baña bi-iznillâĥ on bu ķadar ‘asker muķâvemem idemez.⁶ Hele evvelâ senün ĥaķķuñdan geleyin” diyüp Şâbûr'a bir ģürz urdı ki eyerĥânesine⁷ ĥurd u ĥaĥĥâş iyledi, Şâbûr'ün işini âĥir idince ‘askerine daĥı ĥamle iyleyüp ikiyüz neferin⁸ ĥâk-i siyâĥa şaldı, bâķiyyetü's-süyûf daĥı nâ-bûd oldu. **(S180b)** Andan Dilâver ĥıĥmnâk⁹ Cemşîd Şâĥ'ün dîvânına ‘azîmet iyledi. Erkân-ı devlet Dilâver'ün¹⁰ geldüģünü tıyup istikbâl iylediler.¹¹ Andan ‘izzet ve ĥürmetle iķerüye ķoydılar. Dilâver-i ‘âlem¹² gelüp Cemşîd Şâĥ'a selâm virdi. Şâĥ, Dilâver'ün yeşresinde taĥayyür göricek¹³ yâ peĥlevân niķün silâĥ¹⁴ ģiydüñ, kimünle ceng ü ĥarb itdün ki üstün hep adam ķanı olmış. Dilâver ķıĥşayı tafşîl itdi,¹⁵ şâĥ işidüp ta' accüb itdi. Andan Şâbûr'ün taĥtı olan Cemâbâdı Mâlik'e temlîk itdi. Mâlik daĥı sarâyına varup¹⁶ bâr u bangâĥını cemî'an yükledüp ķal' a-i Cemâbâda¹⁷ ‘azîmet iyledi. Ģülķihre Bânü'nuñ daĥı ‘imârisini tezyîn idüp ĥâdimler¹⁸ önüne düşüp ķal' a-i Cemâbâda getürdiler.¹⁹ Lâkin Dilâver²⁰ Ģülķihre Bânü'ya henüz meyl göstermedi. Ola ki fırsat²¹ düşürüp müselmân idem ve nikâĥ-ı şer' i ile taşarruf idebilem didi. ģicelerle²² Ģülķihre Bânü'yu yaturdup uyuyınca ĥiķ tınmazdı. Uyuduķdan şoñra ķalkup âbdest alur, namâz kılurdu. Bu sırrı Bânüdan ģâyet²³ şaķlardı. *Lâkin izâ câe'l-ķazâ* ‘amiyel-başar* feĥvâsınca bir ģice Dilâver,²⁴ Bânüyu uyudı şanup²⁵ âbdeste ķalkup namâza başladı. Bânü daĥı açmazdan²⁶ ģördi ki Mâlik ģâĥ iner ģâĥ çıkar. Aşla bu maķûle ‘ibâdet ģörmemiş²⁷ idi. Biraz tefekkür²⁸ itdi, bildi ki Mâlik kendü dîni üzre olmaduģundan meyl izĥâr itmez,²⁹ aña binâen kendüyi ĥıfz u

¹ maķâma ķarîb varduķları: teferrüģġâĥa yakın ķalduģı P; ²nefer: nefer kimesne kemingâĥından çıkup P; ³görince: nazâr kıldı P; ⁴olduģunu bilüp hemân Şâbûr'ün üzerine ĥamle idüp: olduģı ma'lûm olup bir kerre Şâbûruñ üzerine hücûm iyledi P; ⁵âlla: âlla getürüp P; ⁶senün şânuñ degüldür. Baña bi-iznillâĥ on bu ķadar ‘asker muķâvemem idemez: istersin. Baña ĥod on bu ķadar ‘asker olsa bir ĥamleme muķâvemem iyleyemez P; ⁷eyerĥânesine: eyerĥânesine varınca başını ve dişini P; ⁸neferin: nefer kimesneyi P; ⁹ĥıĥmnâk: ģazabnâk at başı çevirüp P; ¹⁰Dilâver'ün: Mâlik Dilâver'ün P; ¹¹eylediler: itdiler P; ¹²Dilâver-i ‘âlem: Mâlik Dilâver daĥı P; ¹³yeşresinde taĥayyür göricek: aĥvâlini taĥyîr ģörüp P; ¹⁴silâĥ: ceng âleti P; ¹⁵tafşîl itdi: deyüp taķrîr iyledi P; ¹⁶Cemâbâdı Mâlik'e temlîk itdi. Mâlik daĥı sarâyına varup: Cemâbâd ķal' asını Mâlik Dilâver'e virdi. Mâlik Dilâver daĥı sarâyına gelüp P; ¹⁷ķal' a-i Cemâbâda: ķandasın ķal' a-i Cemâbâd deyüp P; ¹⁸tezyîn idüp ĥâdimler: tınadup ĥâdimler ve sâ'ir ĥizmetķârlar P; ¹⁹getürdiler: geldiler P; ²⁰Dilâver: Mâlik Dilâver yine P; ²¹Ola ki fırsat: Bolay ki bir maĥalli P; ²²Ģicelerle: Her ķaçan ģice olsa P; ²³ģâyet: ģâyetle P; ²⁴Dilâver: Mâlik Dilâver P; ²⁵şanup: şandı P; ²⁶âbdeste ... açmazdan: Meger Ģülķihre uymamışdı. Mâlik Dilâver âbdest alup namâza başladı. Ģülķihre Bânü P; ²⁷ģörmemiş: ģörmüş degül P; ²⁸tefekkür: te'emmül ü fıkr P; ²⁹olmaduģundan meyl izĥâr itmez: üzerine degüldür ve kendüye meyl 'arz itmedi ki dînleri muĥâlîf olduģıñın midür P

* “Ancak kaza geldiģi zaman ģöz ķör olur”

men' iyeler, mu' ašeret itmez. Bu kez gönünden Dilâver'e ' adâvet-i dîniyye itdi.¹ Lâkin tınmayup görmeze urdı. Ol gice geçüp şabâh olduğu gibi Mâlik² yirinden alup mesned-i ' izzete arâr³ iyledi. Biraz mühimmâtı görilüp⁴ uşluk zamânı olup a' âma meyl itdi. Meger bânü dedükleri zâlîme Dilâver'ün a' âmına dârü-yı hoşber atmış idi. Mâlik a' âmi yedükden şoñra çok zamân geçmedin⁵ ' alı başından gitdi, yııldı. Nigâr buyurđı, pehlevânı bende⁶ çekdiler. Ol dem Serâdı dirlere bir pehlevân⁷ ki sâbıan helâk olan Şâbür'ün⁸ arabâsından idi. Şâbür'ı Mâlik'ün helâk itdüğine⁹ bî-huzûr idi. Bânü aña haber gönderüp¹⁰ geldüğü gibi Dilâver'i aña teslîm idüp eyitdi ki: **(S181a)** Bu herif ki benüm zevcüm adınadır.¹¹ Kendü dînüme dîni uymaz. Muabbetden fâriğüm, beni alaldan berü daı yakın olmamışdur. Şâbür gibi pehlevânı bilmezlikle helâk itdüm.¹² Bunı bendiyle Hışn-ı Rebî'¹³ zindânına mukem haps idesin ki şoñra emrüm ne vechile olursa ' amel¹⁴ olına diyüp pehlevânı Serâdıa teslîm iyledi. Serâdı daı pehlevânı hışar-ı mezbûruñ zindânında bir yıl haps itdi.¹⁵ açan ki Cemşid Şâh kızına Mâlik'i şorardı, gâh şikâre gitdi ve gâh hastadur diyü cevâb virürdi. Bu bir yiluñ içinde Bânü,¹⁶ Dilâver'i şağ mıdur hasta mıdur diyü bir kerre aña müyesser olmadı. Dermend Mâlik bî-günâh ol âh-ı cehennemde arâr idüp rûz u şeb¹⁷ cenâb-ı Haa¹⁸ hâlâş olmağičün esmâullâha meşgûl olup tazarru' itmeden¹⁹ bir lahza hâlî olmazdı. Râvî eydür: Meger mağrib-i zemînde²⁰ bir dilâver var idi ki nâmına Serfirâz dirlerdı. Anuñ daı²¹ Mâlik Dilâver gibi arasın yire getürür kimesne bulunmazdı. Küçükden Mâlik ile bile büyüyüp arındaş olmuşlar idi.²² Sâbıan Mâlik Dilâver vilâyet-i Gürgân semtine²³ ' azîmet itdükde bu aer diyârda bulındı.²⁴ İttifâ ol seferde bir yıl eglenmekle Mâlik Dilâver'e yetişdi ki bile gide. Bir yıldan şoñra ki vilâyetine geldi. Fi'l-hâl Mâlik

¹ ' adâvet-i dîniyye itdi: ' adâveti muarrer idüp gâyetle bî-huzûr oldu P; ²Mâlik: Mâlik Dilâver P; ³arâr: geçüp arâr P; ⁴Biraz mühimmâtı görilüp: Bir midâr mühimmâtını gördükden şoñra P; ⁵geçmedin: geçmeyüp P; ⁶bende: bildükleri gibi bend ü zencîre P; ⁷pehlevân: pehlevân vardı P; ⁸helâk olan Şâbürüñ: Mâlik Dilâverüñ helâk itdüğü Şâbürüñ P; ⁹helâk itdüğüne: elinde helâk olduğına P; ¹⁰gönderüp: gönderdi P; ¹¹Dilâveri aña teslîm idüp eyitdi ki: Bu herif ki benüm zevcüm adınadır: eyitdi: Bu Dilâver ki benüm zevcüm adınadır P; ¹²Kendü dînüme ... helâk itdüm: Kendü dînüm üzerine olmayup mihr ü muabbetden ferâgat iyledüm. Şâbür gibi pehlevânı bilmezlikle helâk iyledüm. Beni alaldan berü daı yanuma gelüp yakın olmamışdur. Benümle peymânı dürüst degüldür P; ¹³Hışn-ı Rebî': alup gidüp Hışn-ı Rebî' dedükleri al' anuñ P; ¹⁴amel: anuñla ' amel P; ¹⁵hışar-ı mezbûruñ zindânında bir yıl haps itdi: alup gidüp Hışn-ı Rebî' nün zindânında haps iyledi. Bir yıl bu arıkla Mâlik'i mabûs ıldı. Her P; ¹⁶Bânü: Gülihre Bânü P; ¹⁷rûz u şeb: gice ve gündüz P; ¹⁸Haa: Haa tazarru' P; ¹⁹olup tazarru' itmeden: olmadan P; ²⁰zemînde: zemîn diyârında P; ²¹Serfirâz dirlerdı. Anuñ daı: Serfirâz Dilâver dirlerdı. Bir mertebe dilâver idi ki P; ²²idi: idi. Mâbeynlerinde hıuk-ı kadîmeye nihâyet yoğıdı P; ²³semtine: arafına P; ²⁴bulundu: bulunmağınan Mâlik Dilâver ile bile gitmek müyesser olmamışdı P

Dilâver'i şordı. Mâlik'ün haberin alduktan sonra aşla¹ hâtırından gitmezdi. İttifâk bu fikr ile bir gece yaturken vâkı'asında bir pîr-i rüşen-zamîr gelüp "pehlevân sen bunda huzûr ile câmeh'âbuında yatarsın. Lâkin derdmend Mâlik hâlik olmağa qarîbdür. Hışn-ı Rebî' de² bir yıldır ki bir kız haps iylemişdür. Anuñ feryâdına yetiş, yoħsa helâk olmağ muqarrerdür" didi. Şabâh olduĝda nev'an tereddüd düşdi. Li-hikmetin ikinci gecede daħı 'aynıyla ol pîr³ "niçün ihmâl idersin vâkı'añı vâkı'a muţâbık degül mi şanursın" diyince pehlevân mütenebbih olup ayruĝ yatmadı.⁴ 'Ale's-seher kendüye tâbi' olan dilâverler ile at arkasına gelüp Bismillâh diyüp rûz u şeb⁵ revâne oldılar. Tâ⁶ meger Hışn-ı Rebî' üñ qurbında bir şahrâ var idi. Aña Şahrâ-yı Mürân dirler idi. Bir zamân bir hâkîm-i zû-fünün tılsımla bir alay mûrları⁷ anda zabt idüp **(S181b)** Hışn-ı Rebî' i hıfz için vaz' itmişidi. Her qarınca tazı kadar var idi. Қаçan ki Hışn-ı Rebî' e 'adâvetle bir 'asker gelse qarıncalar üşüp 'askeri atı ve tınlarıyla⁸ helâk iderlerdi. Lâkin dostluĝla gelseler aşla ta'arruz itmezler ve görünmezlerdi.⁹ Çün Serfirâz Hışn-ı Rebî' i fetħ itmek muqarrer olmuşıdı, ol maħalle geldükde¹⁰ tazı kadar mûrlar¹¹ sağ ve şoldan peydâ olup Serfirâz'ün adamlarını yemege başladılar. Anlar daħı el kılica urup kırmağa başladılar. Lâkin kırduklarınca ziyâde olup aħşam olıncaya dek yüz elli nefer dilâverden bir kimse kalmadı, hep helâk oldu. Ancak Serfirâz'ün atı ve kendü yarar olmaĝın taqdir-i ilâhi ile güçle ĝalâş oldu. Çün ki ba'de'l-maĝrib¹² tılsım-ı mürândan muħallaş buldı,¹³ bir buñar kenârında âbdest alüp namâz kıldı. Dergâh-ı Haĝka yüzün tıutup helâk olan her ehline¹⁴ yanup yakıldı. Andan atını baĝlayup biraz uyħuya urdı.¹⁵ Yine düşünde hemân mûmaileyh¹⁶ pîri gördi ki: "Pehlevân ĝam yeme ol yigitler ki helâk olmuşlardur, ecelleri böyle muqarrer idi. İnşaallâh 'an-qarîb Hışn-ı Rebî' i fetħ idüp Mâlik Dilâver'i hâpisten çıkarup niçe¹⁷ 'askere mâlik olsañ gerekdür. Ğam çekmegil"¹⁸ diyüp ĝâ'ib oldu. Serfirâz Dilâver uyanup Allâh'a şükürler iyleyüp қаzâya rızâ virdi. Andan şabâħa dek qarâr idüp 'ale's-şabâħ atın egerleyüp semend-i sa'âdet-peyvendine devletle süvâr oldu.

¹ bir yıl eğlenmekle ... sonra aşla: yıl miqdarı eğlenmeyüp vilâyetine bir yıldan sonra geldi. Geldügi gibi Mâlik Dilâver'i şordı. Vilâyet-i Gürgân fetħ idüp diyâr-ı Häver-i Zemîne gitdi deyü haber virmişler idi. Aşla P; ²Hışn-ı Rebî' de: Hışn-ı Rebî' dirler bir qal'ada P; ³Şabâh olduĝda ... ol pîr: Şerfirâzün düşi hâtırına gelüp tereddüde düşdi. Ol gün bu hâtırâ ile geçinüp aħşam oldu. Hikmet Hudânuñdur, bu vaq'anuñ 'aynıyla görünüp P; ⁴mütenebbih olup ayruĝ yatmadı: beleñleyüp tıurıgeldi. Ayruĝ yatmayup P; ⁵rûz u şeb: -P; ⁶Tâ: gece ve gündüz demeyüp 'acele ile gitdi P; ⁷mûrları: mûrlarıya'ni qarıncaları P; ⁸üşüp 'askeri atı ve tınlarıyla: üşegelüp 'askeri atıyla ve tınlıya P; ⁹Lâkin dostluĝla gelseler aşla ta'arruz itmezler ve görünmezlerdi: Eger dostluĝ vechiyle gelseler aşla gelüp görünmezlerdi P; ¹⁰geldükde: geldügi gibi P; ¹¹mûrlar: qarıncalar P; ¹²ba'de'l-maĝrib: aħşamdandan sonra P; ¹³mürândan muħallaş buldı: mürân serħaddinden ĝalâş oldu P; ¹⁴Dergâh-ı Haĝka yüzün tıutup helâk olan her ehline: Yüzün dergâh-ı Haĝka tıutup nâlişler iyledi. Yoldaşlarınuñ qarıncalar elinde helâk olduĝına P; ¹⁵biraz uyħuya urdı: bir miqdar baş koduĝı gibi uyħuya vardı P; ¹⁶mûmaileyh: ol P; ¹⁷niçe: niçe biñ P; ¹⁸çekmegil: çekme P

Giderek Hıŝn-ı Rebi¹ e yakın gelüp hıŝaruñ kapusunda bulundu. Meger dizdârî tâchânesinde otururdu, aŝağı hıŝaruñ kapusını seyr iderdi. Nâ-gâh gördi ki bir dilâver gelür, elegimsağma gibi bir ŝaru² ata süvâr olmuş bir geliş gelür ki gören adamlar hayrân olur. Hemân dem dizdâr bir adam gönderüp pehlevânı yukaru da³ vet iyledi. “Gel buyur pehlevân seni hıŝaruñ dizdârî ister” didi. Bu dağı n’ola diyüp yukaru hıŝara çığdı. Dizdâr pehlevânı merhabâladı. Pehlevân dağı dizdâra ‘aşđ itdi.³ Andan dizdâr pehlevânı sağ yanına alup “şafâ geldüñ pehlevân kıandan gelür **(S182a)** nireye⁴ gidersün” didi. Ol dağı “maŝrıđdan gelüp mağribe giderüm bir dilâver yigidüm didi. Begendügüm⁵ yirde kıaloram . Eger bir efendi bulursam hıżmet iderüm” diyü cevâb viridi. Andan dizdâr işâret iyledi. Őerbet getirüp⁶ içdi, ba⁷ de pehlevâna viridi, içdi.⁷ Andan ta⁸ am gelüp döşendi. Begler ağalar oturup yidiler, ŝükrin didiler. Andan ŝoñra ortaya bâde geldi, yemege içmege başladılar. Serfirâz Dilâver’e dağı ŝundılar. Serfirâz dağı içüp⁸ üç dört kıadehden ŝoñra gözine geldi. Gerinüp sürinmege başladı. Bu cânibden dizdâr dağı mest olup gözleri kıızardı. Serfirâz’a dilâverlik da⁹ vâsına başladı.⁹ Kıağan arslan¹⁰ gibi añırdı. Serfirâz dağı müŝtin döğüp¹¹ çiftte kösler gibi şadı¹² güürüldisi meclise herâsân bırağdı. Dizdâr başın kıaldırup Serfirâz’a, “Yâ pehlevân gel senüñle niçe kıutuşalum” didi. Serfirâz dağı edeb idüp “pehlevân biz senüñ kıonuğıñ olduğ. Münâsib¹³ degüldür ki senüñle kıutuşup dilâverlik da⁹ vâsın idevüz. Erenler biri biriyle kıutuşmağ ceng yüridür, lağife mađhalli¹⁴ degüldür, sizüñle kıutuşurken edebsizlik¹⁵ idevüz. Lađife ŝoñra cenge mü’eddi ola¹⁶” didi. Dizdâr ‘inâd idüp “elbette beher-hâl birer kıat pençe kıutuşalum, görelüm ağvâl neye müñcer olur” didi. Serfirâz gördi ki dizdâr ğâyetle mağrürdür, hemân dem iki dizi üzerine gelüp dizdârla el ele aldılar. Biraz kıutuşup¹⁷ Serfirâz gördi ki dizdâr kendüye bir hücum idüp kendüsi¹⁸ bildürmek ister, bir kerre na⁹ re urup dizdâruñ elini iyle ŝıkıdı ki dizdâruñ elinden ŝarı ŝarı ŝular ağmağa başladı. Ol dem dizdâr hıŝma gelüp ŝol eliyle istedi ki Serfirâz’uñ yağasına yapışup kıarvaya, yire ura. Serfirâz bunu görüp dizdâruñ benâğüşına bir yumruk ile urdı ki dizdâruñ başı olmuş emrud gibi hürd oldu. Hemân ki dizdâr helâk oldu, cemi¹⁹ meclisde olanlar Serfirâz’uñ üstine hücum itdiler. Serfirâz gördi ki iş işden aşdı, ol dem belinde olan kıılıcın kııkarup eline aldı. Her kim üzerine hâmler itdiyse bir kıılıç urdı ki iki

¹ Hışn-ı Rebi¹ e: Hışn-ı Rebi¹ kıal’asına P; ²şaru: şarı P; ³‘aşđ itdi: ‘aşđ idüp merhabâ itdi P; ⁴nireye: kıanda P; ⁵Begendügüm: Gözüm begendüğü P; ⁶Őerbet getirüp: Getirüp şerbet P; ⁷ba⁷ de pehlevâna viridi, içdi: Andan pehlevâna viridi, pehlevân dağı içdi P; ⁸içüp: bâdeyi içüp P; ⁹başladı: başlayup P; ¹⁰arslan: arslanlar P; ¹¹döğüp: zânüsına kıoyup P; ¹²şadı: şadıya gelüp göğsi P; ¹³Münâsib: Bize münâsib P; ¹⁴mađhalli: -P; ¹⁵edebsizlik: edebe muğhalif bir vađ P; ¹⁶şoñra cenge mü’eddi ola: giderek cenge ol nesne ğavğâya mü’eddi ola. Őoñ peşimânlık ıssı itmez P; ¹⁷kıutuşup: -P; ¹⁸idüp kendüsi: ider ki kendüyi P

pâre iyledi, meclisden¹ bir kimse kalmadı. Andan sonra Serfirâz taşra çıkup (S182b) atınıñ üzerine geldi. Andan sonra atına maḥmiz urup meydâna çıktı.² Bir zamân ceng idelüm şandılar, beceremediler. Gördiler ki başa çıkmaya kâdir degüller, bucağdan bucağa tıkdılar.³ Birkaç nefer kimesne daḥı cân u dilden müselmân olup pehlevâna tâbi⁴ oldılar. Andan pehlevân, “bunlara Mâlik kaḅı maḥbesdedür” şordı.⁴ Bir zamân kimse ḥaber-i şaḥîḥ virmedi. ‘Āḳıbet “her kim Mâlik nirede maḥbûsdur deyivere,⁵ aña şu kadar in‘âm ideyin” diyince⁶ bir kimesne nirede ḥaps olduḅını⁷ deyivirdi. Serfirâz daḥı fi‘l-ḥâl maḥbesüñ üzerine⁸ gelüp çâha kemend şaldı. Mâlik ol⁹ kemende yapışup taşra çıktı. Hemân Serfirâz’ı gördükde¹⁰ şarmaşup öpüşdiler ve ağlaşdılar. Ve Mâlik daḥı¹¹ Serfirâz’uñ gözlerin öpüp “pehlevân Ḥaḳ celle ve ‘alâ¹² ḥazretleri ‘ömr¹³ ü devletüñ ziyâde iyelün, beni tekrâr ihyâ iyledüñ. Sen gelmeseñ dünyâyı¹⁴ görmege ḥasret idük”¹⁵ diyüp şenâ iyledi. Ol daḥı bu âna dek gelmedüḅüne ‘özü iyledi. Andan ikisi mâ‘an dizdâruñ sarâyına gelüp¹⁶ oturdılar. Ḥışara dellâllar şalup “her kim bize tâbi⁴ olup müselmân olursa gelsün ‘ulûfeye yazılıp yine ḥizmetinde olsun” didiler. Ol kadar kimesne gelüp yazıldı ki ḥesâbın ancaḅ rabbü‘l-‘âlemîn bilür.¹⁷ Andan dizdâruñ ḥazînesin ve esbâbın¹⁸ zabt iylediler. Bu meşâliḥ¹⁹ görüldükden sonra Mâlik²⁰ Serfirâz’a eyitdi: “Bi-ḥamdı lillâhi sübhânehu ve te‘âlâ²¹ sâ‘ir mesâliḥimiz mübarek himmetünüñ ile görüldi. Ol ki murâd idi,²² müyesser oldı. Hemân ol²³ kaldı ki beni ḥaps iyleyen ḡisü-i berîdeye varup bir yıldan berü bu ḳabâhate bâ‘iş nedür görüp²⁴ bize itdüḅi cefânüñ cezâsını virelüm.” Serfirâz n’ola diyüp bir seḥer atlarına binüp ‘asker-i zafer-rehberiyle ‘azm-i Ḳal‘a-i Cemâbâd idüp bir gün vardılar. Bânü‘ya ḥaber oldı,²⁵ Mâlik’uñ ḥalâşına²⁶ muḥkem bi-ḥuzûr oldı. Ol dem Mâlik Dilâver ḥabl u ‘alem ve ḥayl u ḥaşemle ḳıḳageldi. Ṭoḅrı Gülçihre²⁷ olduḅı ḥâneye gelüp göz açdırmayup üzerine girdi. Bânü

¹ meclisden: meclisde göti üzerine oturur P; ²çıkdı: çıkdı, ammâ ḡayetle mesrûrâne çıkdı P; ³tıkdılar: tıkdıldılar P; ⁴şordı: anı şordı P; ⁵Mâlik nirede maḥbûsdur deyivere: Mâlik’uñ maḥbesi ḳandadür der ise P; ⁶diyince: deyicek P; ⁷nirede ḥaps olduḅını: gelüp Mâlik’uñ ḥaps olduḅı zindânı Serfirâza P; ⁸fi‘l-ḥâl maḥbesüñ üzerine: Mâlik’uñ ḥaps olduḅı yire P; ⁹Mâlik ol: Mâlik Dilâver daḥı ol dem P; ¹⁰çıkdı. Hemân Serfirâzı gördükde: geldi. Serfirâz dilâver ile P; ¹¹Ve Mâlik daḥı: Andan Mâlik Dilâver P; ¹²Ḥaḳ celle ve ‘alâ: Ḥaḳ te‘âlâ P; ¹³ömr: ‘ömrüñ P; ¹⁴Sen gelmeseñ dünyâyı: Eger sen olmasañ dünyâ yüzini P; ¹⁵idük: ḳalmışıduk P; ¹⁶gelüp: gelüp serîrine geçüp P; ¹⁷rabbü‘l-‘âlemîn bilür: Allâḥdan ḡayrı kimse bilmeye idi P; ¹⁸ḥazînesin ve esbâbın: esbâbın ve ḥazînesin P; ¹⁹meşâliḥ: maşlaḥatlar P; ²⁰Mâlik: Mâlik Dilâver P; ²¹Bi-ḥamdilillâhi sübhânehu ve te‘âlâ: Bi-ḥamdilillâhi te‘âlâ ve‘l-minne P; ²²Ol ki murâd idi: Ol maşlaḥat ki murâd maḳşûd idi P; ²³ol: ol maşlaḥat P; ²⁴görüp: görelüm ve P; ²⁵bir gün vardılar. Bânüya ḥaber oldı: gitdiler. Günlerde bir gün ol ḥisâr-ı rif‘at-medâra vardılar. Gülçihre ḥaber alup P; ²⁶ḥalâşına: ḥalâş olduḅına P; ²⁷Ṭoḅrı Gülçihre: Ṭoşoḅrı Gülçihre’nüñ P

ilerü gelüp ‘özü¹ şadedinde iken Dilâver muqayyed olmayup buyurdi ki bir altun zencir getürdiler. **(S183a)** Ol serv-i dilârânun sâk-ı sîmînini zencir-i zerle bend idüp² bir hâlî evde³ haps iyledi. Üzerine mü’ekkiller koyup ol ƣal‘ayı daħı teşhîr itdiler.⁴ Andan Mâlik Dilâver Cemşîd Şâh’a bir nâme yazup kızınun buncadan⁵ berü kendüye itdüğü ihâneti i‘lâm iyledi. Çün şâha⁶ nâme vâsıl oldı, kızına ziyâde bî-ħuzûr olup ol dem buyurdi ki: Mâlik’e⁷ nâme yazup taqşîr-i ģizmete biraz⁸ ‘özü iyledi. Andan yazdı ki:⁹ “Ol ģisû-yı berîdenün itdüğü ƣabâhatün cezası her ne ise baña tanışmayup yirine getüresin.” Mâlik nâmeyi gördükde¹⁰ ģâyet ģazz idüp şâha¹¹ du‘âlar iyledi. Murâd idindi ki Bânü’nuñ ģâmetini ģâke sâye gibi¹² püşt iyleye. Nâ-ģâh Bânü ģapışģânede bir gice yaturken¹³ seyyîd-i kâ’inât ve sened-i mevcûdâtı vâkı‘asında görüp îmâna geldi. Seyyîd-i ģüzîn aña ģaber virüp “zevcün olan kimesneye Mâlik dirler. Anun adı Mâhân-ı Rûmî degüldür, benüm ümmetümdendür. Ġâfil olmayasın, aña her ne ģizmet iderseñ zâyî‘ olmaz,¹⁴ dünyâ ve âģiret sa‘âdetine bâ‘ışdür” diyü buyurdi. Ol dem Gülģihre Bânü belinlenüp uyanıgelüp kelime-i şehâdeti tekrâr yâd iyledi. Göñli gözi şafâyıla rüşen olup pehlevâna ģaber gönderdi. İcmâlen vâkı‘asın i‘lâm iyleyüp “gelsün baña buluşsun” didi. Pehlevân daħı gelüp Gülģihre¹⁵ ile cem‘ olup Bânü¹⁶ daħı vâkı‘ası aģvâlini tafşîl iyledi. Ol dem Mâlik¹⁷ daħı Gülģihre’nün ģünâhından fâriğ olup iki gözlerin öpdî, ayağından zencirin alup âzâd iyledi.¹⁸ Andan Gülģihre’yi¹⁹ devlet ü sa‘âdetle ģibâlesine getürdi, andan Gülģihre²⁰ kelime-i şehâdeti ‘alâ melâü’n-nâs tekrâr iyledi. Mâlik²¹ daħı ehl-i İslâm âyîni üzre Gülģihre’ye²² nikâģ-ı şer‘i ile nikâģ iyledi. Andan düğün tedârükün idüp yidi gün yidi gice düğün idüp sekizinci gice Allâh buyruğı üzre²³ ģalvet-i şâģiģa itdiler.²⁴ Ol ki maqşûd-ı aşlîdür,²⁵ cânibeynden el virüp tâlîb maţlûba vâsıl oldı. Niçe zamân zevģ u şafâyıla şöģbet ve ‘aysz u nüşla ‘işret iylediler. Mâlikün²⁶ Gülģihre’den **(S183b)** oğulları ve kızları ģaşıl oldı. Bir niçe yıllar bu ģânedân-ı fânide bâkı olup²⁷ ‘âkıbet bir gün ‘uqģâyı mesken ģıldılar. Bu ģikâyet-i laţîfe

¹ göz açdırmayup üzerine girdi. Bânü ilerü gelüp ‘özü: ‘özü itmek P; ²idüp: iyleyüp P; ³evde: evün içinde P; ⁴teşhîr itdiler: kemend-i teşhîre çekdiler. Anı daħı tamâm mertebe ƣabz u ‘aģz iylediler P; ⁵buncadan: bunca zamândan P; ⁶şâha: Cemşîd Şâha P; ⁷Mâlik’e: Mâlik Dilâver’e P; ⁸biraz: bir miqđâr P; ⁹yazdı ki: soñra eyitdi. Pehlevân P; ¹⁰baña tanışmayup yirine getüresin. Mâlik nâmeyi gördükde: senün elününde olsun. Aşlâ bu bâbda baña tanışmayasın, emr senüñdür. Mâlik Dilâver nâmeyi gördüğü gibi Cemşîd Şâhdan ģâyettele P; ¹¹şâha: -P; ¹²Bânünun ģâmetini ģâke sâye gibi: Gülģihre Bânünun nihâl-i ģâmetini ģâk-i siyâha sâye-şifat P; ¹³bir gice yaturken: yaturken bir gice P; ¹⁴olmaz: degüldür P; ¹⁵Gülģihre: Gülģihre Bânü P; ¹⁶Bânü: Gülģihre Bânü P; ¹⁷Mâlik: Mâlik Dilâver P; ¹⁸eyledi: itdi P; ¹⁹Gülģihreyi: Gülģihre Bânüyı P; ²⁰Gülģihre: Gülģihre Bânü P; ²¹Mâlik: Mâlik Dilâver P; ²²Gülģihreye: Gülģihre Bânüya P; ²³üzre: üzre Gülģihre Bânüyla P; ²⁴etdiler: oldılar P; ²⁵aşlîdür: aşlî ve maţlûb-ı küllîdür P; ²⁶Mâlik’ün: Mâlik Dilâver’ün P; ²⁷olup: ƣalup P

anlardan cihân sarâyında yâdgâr kaldı. *Vallâhu a‘lem bi-ḥaḳīkatü’l-ḥâl celiyyetü’l-maḳâl**

-73-**

Hikâyet: Erbâb-ı rivâyet-i şâdıḳa ve aşḫâb-ı hikâyet-i fâ’ıka bu yüzden rivâyet iylemişlerdür ki: İlerü zamânda belde-i Kâşân’da iki ḥ‘âce-i nâmdâr var idi ki mâl ü menâllerine ḥadd ü ğâyet ve esbâb u eşḳâllerine aşla nihâyet yoĝ idi. Her zamân biri birinden cüdâ olmayup ekşer zamânda ḳanda¹ gitseler ayrılmazlar idi. Nazm:²

Biri birine yâr u ḳarındaşdı
Mihr u vefâ semtine yoldaşdı
Şevḳla iylerler idi şubḥ u şâm
İki birâder gibi ülfet tamâm

İttifâḳ bir gün birinüñ ḥânedânınuñ bir erkeĝi³ ve birinüñ dūdmanında bir kızcaĝızı toĝdı. Erkeĝinüñ⁴ adını Behrâm dişisinüñ nâmını Gülendâm ḳodılar. Bu iki ḥ‘âce ittifâḳ idüp daḫı beşikden biri birine nâmezâd iylediler. Dâyeler bu ikisini besleyüp yap yap büyüdiler. Çün ḥ‘âceye varmaĝa maḥall oldu, bu ikisini ḥ‘âceye virdiler. Oḳıyup cümle ‘ulümü taḫşil ü tekmiñ iylediler. Bu eşnâda biri biriyle yâr u hem-dem ve mûnis ü maḥrem olup biri birine ‘aşık u ma‘şuk oldılar. Giderek ‘aşḳ aḫvâlınden tamâm ḥabîr olup biri birine⁵ nâz u niyâza başladılar. Behrâm Gülendâm’a ol mertebede ‘aşık-ı şâdıḳ oldu ki Leylî vü Mecnûn’ı utandırdı, Vâmık u ‘Azrâ’yı aındurur⁶ oldu. Bu maḥalde Gülendâm’uñ babası Allâh emrine gitti. Aḳrabası aña ekâbir bir kimesne vaşî naşb itdiler. Vaşî Gülendâm’a intikâl iden muḥallefâtı zabt idüp Gülendâm’uñ aḫvâliyle muḳayyed oldu. Gülendâm daḫı büyüyüp gelinlik oldu. Behrâm daḫı benümle nâmezdedür⁷ diyü Gülendâm’la vuşlat ümîdin iderdi. Ḥaberi yoḳ ki bu bâbda ne belâlar çekse gerekdür. İttifâḳ zamâne pâdişâhınuñ bir vezîr-i a‘zamı var idi ki ol vilâyetlerde ḥükmi bedende ḳan gibi cârî ve rûḫ-ı revân gibi sârî idi. Bu vezîrüñ bir tâze civân oĝlı var idi. Evlenmek maḥalline gelüp dellâleler bir ḥasna kız arayup maşlahata⁸ (S184a) mübâşeret idüp her şehirde belki her ḳaryede aramaĝa başladılar. Bir gün dellâlenüñ⁹ biri gezerek şehir-i Kâşâne geldi. Güzel kız ḳanĝı evde bulunur arayup şormaĝa yüz

* “Allah açık sözleri ve gerçek durumları daha iyi bilir”

** Hikâye P nüshasının 280a-289b yaprakları arasındadır.

¹ ḳanda: -P; ²Nazm: Beyt P; ³ḥânedânınuñ bir erkeĝi: ḥânedânında bir erkek oĝlı P; ⁴Erkeĝinüñ: Erkeĝüñ P; ⁵ḥabîr olup biri birine: mertebe ḥabîr olup bir mertebe P; ⁶aındurur: aındurmaz P; ⁷nâmezdedür: nâmezâddur P; ⁸dellâleler bir ḥasna kız arayup maşlahata: dellâllar bir ḥüsnî kız aramaḳ maşlahatına P; ⁹dellâlenüñ: dellâluñ P

tutdı. Nāgāh bir ğammāz-ı bed-āvāz Gülendām'ıñ hüsni ve 'iffetini medh iyledi. Dellāle dağı Gülendām'ı görüp ğāyetle begendi. Ol dem bir zarāfetle Gülendām'ı bir naqqāşa gösterüp naqşını bir ħarīr üzerine taşvīr itdürdi ve ol naqşı alup koynına koyup revāne oldı. Meger ışmarlamışdı ki her vilāyetde bulunup begendükleri kızuñ şüretini ħarīre naqş itdüreler. Pes dellāleler her vilāyetden gelüp bir niçe nefer kızlarıñ naqşını alup cümlesini getürüp vezīrzādenüñ öñine qodılar. Vezīrzāde her birin görüp begenmeyüp qaçan ki Gülendām'ıñ naqşını gördi, hezār dil ü cānla 'āşıq-ı şeydāsı oldı. Ol dem babasına naqşı gönderüp baña bu naqş şāhibini alıveresiz diyü ħaber gönderdi. Vezīr n'ola diyüp bir yarar ādemisini baş diküp birqaç nefer kimesneyi yoldaş koşdı ve bir mü'ekked mektüb yazup lāzım olduğı qadar filori dağı virdi. Ve ışmarladı ki ne qadar filori isterlerse vire, tayanmaya.¹ Pes anlar gidüp bir gün Kāşāna² geldiler. İttifāq Gülendām'ıñ vaşisiyle buluşup bu ħuşuşı söyleşdiler. Vaşiyi-i mezbūre ve Gülendām'ıñ vālidesine açmazdan vāfir filori virüp Gülendām'ı vezīrzādeye virmege rāzı oldılar. Bu işden Gülendām'ı ħaberdār itmediler.³ Behrām dağı tıymadı.⁴ Bir gün Gülendām'ıñ vālidesi ħammāma gider nāmına Gülendām'ı giydürüp kuşatdı ve bir at 'arabasını getürdüp bindiler. Gülendām'ı ħammāma gider şeklinde şehirden taşra çıkardılar. Ol dem Gülendām'ıñ vaşisi ve vezīrüñ adamları atla gelüp ol şehir ucında cem' olup qandasın tahtgāh-ı pādişāhı diyüp gitdiler. Gülendām sefere 'azimet olınuğını bilüp vālidesine aşlın şordı. Vālidesi dağı "ođul bi-ħamdi lillāhi te'ālā devlet ü sa'ādet sitāresi toğdı ve ref'et u 'izzet şem' i yandı. Pādişāhımızuñ vezīr-i a'azamı oğlı senüñ naqşını görüp 'āşıq-ı zāruñ olmış. Pādişāh ħazretleri dağı seni aña virmiş. **(S184b)** Biz de muħālefete qādir olamaduğ. Gördi ki āħir cebren ve qahren alup giderler, bāri rızā şeklinde olsun diyü 'inād itmedük" didi. Çün Gülendām kışşasını⁵ bildi, ğöñlinden ol meritebe bi-ħuzūr oldı ki n'iyleyecegin bilmedi. 'Ālem gözine teng qarañluđ oldı. Lākin zāhiren söylemege qādir olmayup ħicāb itdi. Ancaq bir kerre "siz bilürsüz" didi. Ol gün gitdiler, irtesi gün gitdiler. Üçünci gün tahtgāh-ı pādişāha vardılar. Vezīrzādeye muştucu gitdi ki ma'şuqayı devletle getürdük. Tez vezīrzāde dağı istiqbāle adamlar gönderüp getürdiler. Bānū-yı 'ālemi vālidesiyle ve adamları ile bir 'āli sarāya qondurdılar. Ammā nigārın bir meritebebe ğamnāk u maħzūn olmışdı ki aşla vezīrzāde⁶ devlet u sa'ādeti gözine bir ħabbe görünmezdi. Behrām'ıñ ħasreti cān u

¹ vire, tayanmaya: virüp tayanmayasın P; ²Kāşāna: şehir-i Kāşāna P; ³etmediler: iylemediler P; ⁴tıymadı: aşla tıymadı P; ⁵kışşasını: qaziyyeyi P; ⁶vezīrzāde: vezīrzādenüñ P

cigerine lāle-şıfat dāğ-ı derūn olmuşıdı. Bu huşuşı hāş dāyesinden ğayrı kimse ile söyleşmezdi. Beyt:

Hem-demi hāş dāye idi hemān
Aña maḥfī degül idi rāz-ı nihān

Neşr: Bir gün Gülendām hāş dāyesini da‘vet idüp “ey dāye ‘ömrüme sermāye benüm hālüm niçe olsa gerekdür. Elbette ben Behrām’ı isterüm. Vezīrzāde degül şehzāde-i āzāde daḥı olsa andan ğayrı kimesneyi istemez. Bu huşuşda kendümi helāk itmege rāzıyım. Beher-ḥāl baña bir adam bulıver ki benüm ağızumdan Behrām’a ḥaber iletüp bir şaḥīḥ ḥaber getüre. Görelüm ki Behrām daḥı bizüm için sūz u güdāzda mıdır, yoḡsa şīve vü nāzda mıdır” didi. dāye daḥı beyt:

Başum üstine tapuñ her ne ki fermān buyurur
Kul kaçan çutmayıser anı ki sulṭān buyurur

deyüp şūret-i tebdīl cāme-i tağyīr iyledi. Meger dāye-i hāşuñ daḥı bir nev-civānla mu‘āmelesi var idi ve ol nev-civānuñ daḥı kār-āzmüde¹ bir yār u hem-demi var idi. dāye-i hāş anuñla bu ma‘nāyı söyleşüp ol daḥı fermān ber-ser diyüp² ol dem Gülendām bir nāme yazup ol yazdı. Nām-ı Hudā andan resūle selām u şenā da‘de yazdı ki: “Ey Behrām-ı merīḥ-intikām! Saña olsun niçe dūrūd u selām. Eger bu zerre-i nāçizden ḥaber şorarsañ, ḥammāma gider nāmına evden çıkarup vālidemüzi (S185a) aḡça vü altunla girifte idüp bizi bu ḥīle ile taḥtġāha götürmişler. Ḥālā bir sarāyda olıruz. İsterler ki beni vezīrzādeye vireler. Ammā ol Hudā ḥaḡḡıçün dānā vü bīnādur, mādām ki şīḥḥatdeyüm Behrām’dan ğayrıya³ rām olmaḡ ihtimāli yoḡdur. Eger rāh-ı vefāda şābit-ḡadem iseñ nāmem⁴ gördigüñ sā‘at⁵ ḡarār itmeyüp gelesin. Şöyle ki ihmāl⁶ idersin, kendümi ḥaçere urup helāk itmek muḡarrerdür bilmiş olasın” diyüp muḡkem ışmarladı. Ol kimesne⁷ mektübı alup Ḳāşāndan yaña revān oldı. Ezīn-cānib: Bir gün Behrām evinde⁸ Gülendām’uñ ḥayāline ‘işret iderken nā-gāḥ bir kimesne⁹ Behrām’ı bu ḡāziyyeden ḥaberdār iyledi. Behrām daḥı āḥ idüp yirinden ḡalkdı, kūy-ı cānāne vardı.¹⁰ Ḳāziyyeyi şorup şaḥīḥ bildi ki nigāruñ¹¹ ḡavli gerçekdür, dīvāneye döndi, yilup yupırdı. Ḳarāra mecāli ḡalmayup¹² eve geldi. Evde ol gice yatmaġa ḡādir olmayup yatsu namāzın ḡıldıḡdan şoñra semendine¹³ süvār olup ceng āletine ġarḡ oldı. Yanına üç dōrt

¹ kār-āzmüde: kār-āzmüde rüzġār-dīde P; ²deyüp: didi P; ³ğayrıya: ğayrı kimseye P; ⁴nāmem: mektübum P; ⁵sā‘at: gibi bir ān ve bir sā‘at P; ⁶ihmāl: gelmeyüp ihmāl P; ⁷kimesne: kimesne daḥı P; ⁸evinde: odasında oturup P; ⁹kimesne: kimesne gelüp P; ¹⁰vardı: varup P; ¹¹nigāruñ: Gülendām’uñ P; ¹²ḡalmayup: ḡalmayup ḡarārı firāra tebdīl iyledi. Andan P; ¹³semendine: semend-i devlet-peyvendine P

hizmetkâr alup kandasın tahtgâh¹ diyüp gitdi. İttifâk Gülendâm'ın mektûbı² yol yarısında Behrâm'a râst gelüp hâminden alup yüzine gözine sürdi. Mefhûmın aňlayup vâfir ağladı.³ Andan Gülendâm'a haber gönderüp hafıyyeten⁴ şehre geldüğünü i' lâm iyledi. Hâş dâye bir takrîble gelüp Behrâm'a buluşdı.⁵ Dâye ile ikisi mâbeynini rabt idüp niçe olacağını tanışdılar.⁶ Âhîr fikri bunuñ üzerine muqarrer itdiler ki: Zifâf gicesi ki nigârî vezîrzâdenüñ evine getüreler, Behrâm bir hâli yirde gizlene,⁷ fırsat düşürüp nigârî⁸ uğurlaya ve bir ata bindirüp gideler.⁹ Ne tarafa müyesser olursa gidüp¹⁰ aqsâ-yı arâzide karar idüp garîbâne geçüneler. Pes bu fikr üzerine şâbit olup Behrâm iki yigrek kışrağ beslerdi.¹¹ Bu maşlahat için tâ ol gice ki¹² Gülendâm'ı nikâh idüp düğün iylediler. Bir cum'a gicesi kına gicesi idüp¹³ hezâr i' zâz u ikrâmla nigârîni¹⁴ vezîrzâdenüñ sarâyına getürdiler. Gelen kadını cilve itdürüp yengeler her cânibe¹⁵ yügrişmege başladılar. Bu ortalukda Behrâm dağı keşret içinde **(S185b)** uğurlanup bir bucağda Gülendâm'a nâzır idi.¹⁶ Ve atları dağı ol maħalle qarîb ihzâr itmîşidi.¹⁷ Nâ-gâh güveygi gelüp 'âlem qarşu çıqđı. 'Avrat oğlan dağı kapu önüne çıqđılar. Meger ol tã'ifenüñ 'âdeti bu idi ki: Güveygi geline geldükde¹⁸ sâzendeler hâne kapusunda oturup bir nevbet saz çalup güveygi anlara vâfir bahşîşler idüp gerdege girerlerdi. Bu eşnâda¹⁹ herkes kimi güveygi ve kimi sâzende ile muqayyed olup²⁰ Gülendâm fırsat bulup uğurın kapudan taşra çıqđı. Behrâm dağı hâzır baş idi. Gördügi gibi bir âh-ı cângâh²¹ idüp yanına geldi. Ol dağı Behrâm'ı görüp ziyâde şafâ idüp hemân gidelüm turma diyü²² işâret iyledi. Fi'l-hâl²³ Behrâm'ın olduğı yire varup²⁴ her biri bellerine vâfir filori ve aqça²⁵ bağlayup yek-dil ü yek-cihet olup gitdiler. Gördiler ki eger yolca giderlerse beher-hâl ardlarınca adam gelüp tutmaq muqarrer.²⁶ Tağ yolına gidüp bir orman içinde

¹ tahtgâh: tahtgâh-ı pâdişâhî P; ²mektûbı: mektûbı olan kimesne P; ³hâminden alup yüzine gözine sürdi. Mefhûmın aňlayup vâfir ağladı: kıyâsıla bildi ki Behrâm'dur, adamlarına sorup taħkîk bildükden sonra gelüp buluşdılar ve bir miqdâr alup virdükden sonra kışsayı haber virüp mektûbı eline şındı. Andan Behrâm'ı vedâ' idüp kendü mühimmâtına girdi. Çün Behrâm kışsayı tamâm bildi, ağlayup mektûbı gâh yüzine gâh gözine sürdi. Andan yine revâne olup bir aħşam tahtgâha geldi. Şehr ucında bir fakîrün evine konuğ olup yatağ döşedi P; ⁴hafıyyeten: -P; ⁵buluşdı: buluşup elin öpdî P; ⁶niçe olacağını tanışdılar: aħvâlün niçe olacağını tanışup tedbîr iylediler P; ⁷hâli yirde gizlene: maħalde turup P; ⁸nigârî: Gülendâm'ı P; ⁹gideler: kaçalar P; ¹⁰gidüp: idüp P; ¹¹kışrağ beslerdi: kışrağ alup, her gün aħurda P; ¹²tâ ol gice ki: beslerdi tâ ol giceye dek şabr iylediler ki cem' iyyet olup bir cum'a gicesi P; ¹³Bir cum'a gicesi kına gicesi idüp: hîmnâlcası iyleyüp P; ¹⁴nigârîni: Gülendâm'ı P; ¹⁵her cânibe: dört yaña P; ¹⁶idi: tururdu P; ¹⁷itmîşidi: iylemişidi P; ¹⁸geldükde: geldügi vaqt P; ¹⁹eşnâda: ortalukda P; ²⁰kimi güveygi ve kimi sâzende ile muqayyed olup: sâzendeler ve güveygi ile muqayyed iken P; ²¹hâzır baş idi. Gördügi gibi bir kerre âh-ı cângâh: tebdîl-i şekle anı gözedürdi. Hemân ki Gülendâm'a gözi tokındı, bir kerre âh-ı cângâdâz P; ²²turma deyü: deyüp P; ²³Fi'l-hâl: Ol dem taşra bir köşeye çıqđılar. Birer ata süvâr olup P; ²⁴varup: uğrayup P; ²⁵aqça: aqça ve altun P; ²⁶tutmaq muqarrer: tutar, tutmamağa çäre yoğ P

üç gün üç gice yatdılar.¹ Tâ ki ardlarınca gelen adamların ardı kesildi, aramağa gidenler ilerü gitdiler şanup ilerü gitdiler.² Bu cânibde Behrâm ve Gülendâm şeker ve badam³ gibi ol ormanda bir ‘âli buñar kenârında oturup getürdükleri zâd u zevâdeden biraz yeyüp⁴ şükürin didiler. Ba‘de nigâr⁵ h̄âb-ı nâza başlayup Behrâm päsbanluğa⁶ meşgûl olup meger ol ormanda qadîmü’l-eyyâmdan iki⁷ arslan mekân tutmuşlar idi. Bunların⁸ râyihâsın alup ikisi dağı şoylıraç çıkageldiler. Behrâm dağı merrîhvâr tîr u kemân elinde päsbanlıg iderken erkegi olan evvelâ üzerine hücum itdi.⁹ Behrâm dağı elinde olan tîri havâle iyledi.¹⁰ Alnına bir oğ urdı kı yelegine dek işledi, asla arslana ayak şaldırmadı.¹¹ Çün ki dişisi erkeginün böyle¹² helâk olduğunu gördi, bir kerre añrayup kendüyi Behrâm’ın üzerine pertâb iyledi. Behrâm gördi ki oğ atmak kayusu kalmadı, belinden kılıcını¹³ çeküp bir tiğ-i bî-dirîg çaldı ki başından kıyruğına varınca iki päre iyledi. Andan kılıcını¹⁴ niyâmına katdı. Bu hengâmeden Gülendâm uyanup kalkdı, arslanlar¹⁵ küştesine nazar iyledi. Ol dem Behrâm’a (S186a) taşsin¹⁶ okıdı. Behrâm dağı nigârınün ayağın öpdü. Şabâha dek tenhâ köşede nâz u niyâza meşgûl oldılar. Üç gündün şoñra nigârınün saçlarını zir-i külehd¹⁷ pinhân idüp başına bir destâr-ı mağribî şarup semend-i sa‘âdet-peyvendine süvâr olup istiğâre itdiler,¹⁸ bir cânibe müteveccih oldılar.¹⁹ Üç gün gitdiler, dördüncü gün bir mürğzâr kenârına konup ta‘âm çıkardılar. yir iken²⁰ anı gördiler ki: Onyidi onsekiz nefer haramîler etrafı alup²¹ “şoyınun” diyüp her taraftan at şıçratdılar.²² Behrâm anı görüp atına süvâr oldı. Gülendâm’a “sen şihhatle²³ seyr iyle, hemân baña himmet yoldaş iyle” diyüp karşıladı.²⁴ Gelen haramîlerle ceng ü harbe başlayup aşüb u kıtal bir birine ulaşdı. Toğuz nefer haramîyi²⁵ birer lü‘ble hâke bırakdı. Bu demde²⁶ kazâ-yı ilâhî yetişüp Behrâm’ın atının ayağı haṭâ iyledi, yüzünün üzerine yıkıldı. Üşüp üzerine mecâl virmeyüp²⁷ bağladılar ve cân u cigerden tağladılar.

¹ yatdılar: yatdılar, taşra çıkmadılar P; ²şanup ilerü gitdiler: şoñra bunlar dağı ardlarına düşüp gitdiler P; ³şeker ve badam: şîr ü şeker P; ⁴yeyüp: yediler P; ⁵nigâr: Gülendâm P; ⁶päsbanluğa: başı ucında päsbanluğa P; ⁷iki: bir çift P; ⁸tutmuşlar idi. Bunların: edinüp niçe zamân idi ki anda qarâr itmişler idi. Anda olan atların P; ⁹etdi: iyledi P; ¹⁰elinde olan tîri havâle iyledi: hâzır ve müheyâ idi. Elinde olan tîri ol arslana havâle iyleyüp P; ¹¹şaldırmadı: şaldırmadı, helâk oldı P; ¹²dişisi erkeginün böyle: diş arslan çiftinün P; ¹³kılıcını: tiğini P; ¹⁴kılıcını: kılıcını şalup P; ¹⁵uyanup kalkdı, arslanlar: uyanugeldi. Kalkup arslanların P; ¹⁶taşsin: taşsin ü âferin P; ¹⁷Üç gündün şoñra nigârınün saçlarını zir-i külehd: Çün üç gün tamâm olup arayı gidenlerinün arası kesildi, bir seher nigârınün kâküllerini zirgâhda P; ¹⁸etdiler: idüp P; ¹⁹oldılar: oldılar, gitdiler P; ²⁰konup ta‘âm çıkardılar. yir iken: kondılar. Bir miqdâr ta‘âm çıkarup yirken P; ²¹alup: kuşadup bir kerre P; ²²şıçratdılar: şaldılar P; ²³şihhatle: sa‘âdetle P; ²⁴karşıladı: karşı vardı P; ²⁵haramîyi: dilâveri P; ²⁶Bu demde: Gürdiler ki bir kolu kanlı dilâverdür, bir uğurdan üzerine hücum itdiler. Bu eşnâda P; ²⁷Üşüp üzerine mecâl virmeyüp: Üşegelüp mecâl virmeyüp Behrâm’ı P; ²⁸bu hâli: bunu P

Gülendām bu ḥālī²⁸ göricek āh idüp āyine-i çerḥi¹ siyāh iyledi. Gördi ki serkeşlük iderse ihānet iderler, hemān dem mekr-i zenāna işi buyurup² “pehlevānlar hoş geldüñüz, şafā geldüñüz. Bi-ḥamdi lillāh bu zālīmūñ elinden beni ḥalāş itdüñüz.³ Niçe zamāndur beni istiḥdām idüp söger döger. Bir tariḳla yanaşdum⁴ idi. Ayruḳ elinden ḥalāşa⁵ dermānum olmadı. Beni ‘āciz ḳomışdur” diyüp “şefā‘atüñüzle bi-ḥamdi lillāhi te‘ālā ḥalāş müyesser olup⁶ sizüñ gibi ḳurd yigitler isterdüm” diyüp ellerin ve ayakların öpüp ḥizmetlerin itmege başlayup anlar daḥı erkek libāsıyla oḡlan şanup kendülere⁷ bir zībā civāndur, itā‘at şeklinde oldu, öldürmege ḳıyamadılar. Behrām’ı bend⁸ ile alup gitdiler. Gülendām’ı daḥı bile alup gitdiler. Varup menzil-i ma‘hūdlarında ḳarār idüp⁹ ol şevḳla ‘ayş u ‘işret bisāṭın ḳurdılar.¹⁰ Gülendām’ı civāndur diyü sāḳi itdiler.¹¹ Çün Gülendām sāḳi oldu, dünyā anuñ oldu. Hemān dem¹² ḳolların şıḡadı, yanında elmas-ı sūde ya‘ni döḡülmüş elmas var idi. Cā‘iz ki bir gün gerek ola diyü yanında¹³ götürürdi. Hemān dem¹⁴ ḥāzırlayup evvelā serdār-ı seridārları olıcaḳ zālīme şırāyla¹⁵ ḥalt idüp (S186b) şunıvirdi. Ḳalan¹⁶ yoldaşlarını daḥı elmāsı sūde ile mest-i cām-ı ecel iyledi. Cümlesi bir birine yaşdanup göçdiler.¹⁷ İtdükleri fezāḥat dāmengirleri olup her biri cezā vü sezāların¹⁸ buldılar. Andan Behrām’ı gelüp bendden ḥalāş iyledi. Cerāḥatlarını ḥuşk-bend idüp bir miḳdār ta‘ām yedürdi. Biraz ḳuvvet yirine¹⁹ gelince ol menzilde ḳarār idüp mürā‘atına iştiḡāl itdi. Ol küştelere bir maḥalde ihfā idüp ol nesne ki getürmege ḳābildür, bir seyishāneye yükledüp bismillāh diyüp yola revāne oldu. Ol gün aḥşama dek gidüp aḥşam olduḳda bir köşede²⁰ inüp ḳarār iylediler. Ol gice anda istirāḥat idüp Gülendām Behrām’uñ mürḡ‘atına meşḡul oldu. ‘Ale’ş-şabāḥ ki fālīḳ-i eşbāḥ emriyle nidā-yı hāyy ‘ale’l-felāḥ evc-i āsmāna peyveste oldu, Gülendām ve Behrām ardlarınca arayı adam gele diyü ḡāyet ihtirāz²¹ üzre olup ḳanda vara çıḳaların bilmezlerdi. Dā‘imā taḡlardan ve derelerden geçüp aşla yolca gitmezlerdi. Giderek bir gün bir deryā kenārına gelüp gemiye girmegi kendülere münāsib gördiler. Ol dem kenārda bir gemi bulup içine girdiler. Birḳaç kimesne daḥı gemiye bile girüp²² yelken idüp çıḳdılar gitdiler. Ol gün ol gice gidüp irtesi ḳuşluḳ zamānında rüzḡār muḥālif olup ‘aẓīm furtına

¹ çerḥi: çerḥi dūd-ı āhla P; ²buyurup: buyurup ḳarşu vardı. Serdārlarınuñ elin öpdi P; ³etdüñüz: iylediñüz P; ⁴yanaşdum: yanına yanaşdum P; ⁵ḥalāşa: ḳurtulmaḡa P; ⁶olup: oldu. Ben de P; ⁷oḡlan şanup kendülere: görüp oḡlan şandılar. Gördiler ki P; ⁸bend: ḳayd-ı bend P; ⁹idüp: iylediler. Andan P; ¹⁰işret bisāṭın ḳurdılar: ‘işrete āḡāz idüp P; ¹¹etdiler: iylediler P; ¹²dünyā anuñ oldu. Hemān dem: gönünden ḡāyetle ḥazḳ idüp P; ¹³yanında: çok zamāndı ki P; ¹⁴Hemān dem: Hemān dem ol elmās sūdeyi P; ¹⁵olıcaḳ zālīme şırāyla: olan zālīme şarābla P; ¹⁶şunıvirdi. Ḳalan: şundi. Bāḳi ḳalan altı yedi P; ¹⁷göçdiler: ḥāb-ı ecele meşḡul oldılar P; ¹⁸sezāların: sezāsını P; ¹⁹Biraz ḳuvvet yirine: Bir miḳdār Behrām’a ḳuvvet P; ²⁰köşede: köşeye P; ²¹ihtirāz: ihtiyāt P; ²²bile girüp: girüp bir gün P

peydā oldu. Girdükçe deryā ıztırāba gelüp tağlar gibi mevcler peydā olmağa başladı. Gemi halkı cenāb-ı Hāqqa feryād ü fiğānlar idüp tazarru‘lar iylediler. Kimisi kılların āzād idüp kimisi kırbānlar iylediler,¹ müfid olmadı. ‘Ākıbet fermān-ı ilāhī ve hikmet-i nā-mütenāhī muqtezāsınca rüzgār-ı zorkār gemiyi bir taşā urup pāre pāre iyledi. Her tahtası bir cānibe perrān olup içinde her kim varısa ġarķ oldu. Lākin taqđır-i rabbānī muqtezāsınca Gülendām’la Behrām ġarķ olmayup birer tahtanuñ üzerinde bulunup rüzgār her birini bir cānibe sürdi. Evvelā Gülendām üç gün üç gice deryā yüzinde aç ve şusuz gidüp bir dereceye vardı ki cisminde hayātdan eşer kılmadı. Bu maħalde bir kıtı yel çıkup Gülendām’ı bir cezirenüñ sāhiline bıraktı. **(S187a)** Biraz zamān yatdı, ba‘de zamān gözin açdı. Kendüyi sāhil-i deryāda bulup cenāb-ı Hāqqa ġamd ü şükr iyledi. Andan şoñra bir miqđār otcağız² yiyüp gövdesine biraz³ kıvvet geldi. Sürünerek cezirede şucağız daħı buldı, içdi. Andan bir sehl uyıyup rāħat oldu. Anı gördi ki kılağına bir at şāhili erişüp şıçrayup belinledi. Gözin açdı, elli nefer var ‘avratlar birer tazı atlara süvār olmışlar, ortalarında bir ġatun muraşsa‘ eger ve uyanla binmiş, arkasında dibā-yı zībā. Meger bu ‘avratların serdārı imiş. Gülendām’ı civān şanup “yigidüm kılk yukaru, kından gelürsin ‘azimetüñ ne cānibedür, bize aħvālünü beyān iyle. Kıdretümüz olırsa saña mu‘āvenet ü muzāheret idelüm.⁴ ġayfdur ki senüñ gibi tāze civān ġāk ü ġāşāk arasında yete” didi. Buyurdı, ol dem bir at çekdiler. Gülendām daħı bismillāh diyüp süvār oldu. Bir sehl zamān⁵ kışr-ı pādişāhiye geldiler. Ol dem Gülendām Bānū-yı ‘ālemüñ emriyle atdan indi. Bānū işāret itdi, Gülendām’ı bir tenhā odaya ilettiler. Birkaç gün Bānū emriyle nefā’is-i e‘ime virdiler, ġüsñ ü cemāli yirine geldi. Bir gice⁶ Gülendām’uñ ġüccresine gelüp tenhā muşāħabete aġāz iyledi. Andan bāde vü levāzım⁷ gelüp Bānū Gülendām’la şoħbet murād idindi. Gülendām göñliyle “bu ġisū-i beride şimdi benüm kendü gibi ‘avrat olduġumu bilince baña çok cefa itmek vardır” diyü elem çekdi.⁸ Bānū Gülendām’ı müte’ellim görince bāde teklif iyledi. Gülendām’la bāde-nüş oldılar. Bezm-i bādedür, fi’l-ħāl göñüller nerm ve ġatırlar germ oldu.⁹ Andan meclisi Bānū tenhālayup zevke aġāz itmek murād idindi. Gülendām anı daħı görüp uyuklamağa başladı. Bānū daħı Gülendām’uñ kendüye teveccühini görmeyüp¹⁰ rencide-ħatır oldu. Kılkup yatağına gitdi. İncinüp¹¹ ol gün geçdi, Gülendām’ı yoklamadı. Ammā ġāyet Gülendām’a ‘aşık olmışıdı. Ansuz şabr itmege

¹ iylediler: iyledi P; ²otcağız: otcağız deġşirüp P; ³biraz: -P; ⁴edelüm: edeler P; ⁵zamān: zamān gidüp P; ⁶gece: gice bānū P; ⁷bāde vü levāzım: levāzım u bāde P; ⁸deyü elem çekdi: deyüp bī-ħuzür oldu P; ⁹Gülendām’la ... germ oldu: Gülendām daħı nā-çār olup bādeyi alup nüş itdi. Bādedür, ortaluğda devrāna başlayup göñüller germ ve ġatırlar nerm oldu P; ¹⁰görmeyüp: görüp P; ¹¹İncinüp: İncindüğünden P

mecālî yoğıdı.¹ Âhîr murād idüñdi ki şüretini naqqāşa taşvîr itdürüp bir miqdâr ol şüretle eglene. Pes Gülendām'a ba'zı ta'n-ı güne ağız haberleri gönderüp andan "çün bizi lâyıq-ı bezm-i vuşlat (S187b) ve şâyeste-i devlet-i ülfet görmedüñüz. İmdi murādum budur ki tenhâ ki bir naqqâş gönderüp² kendü şeklüñi aña bî-kuşûr taşvîr itdürüp bu cânibe gönderesiz ki künc-i firâkda hayâlünüle eglendigümüz gibi birkaç gün dağı nümüne-i hüsn ü cemâlün ile egleneyüm.³ Çün sen kendün koynuma girmek müyesser olmadı, bari taşvîrünü koynumda şaklayayın"⁴ didi. Gülendām dağı 'arz-ı hâle bir fırsat arardı.⁵ Bundan gâyet hazz idüp tez bir üstâd naqqâş getürtdi ve huşûş-ı kazıyyeyi naqqâşa i'lâm itdi. Naqqâş dağı nigârün huzûrında hâmesin eline alup⁶ evvelâ Gülendām başından külâhın çıkarup ser-şiken-i kadr-i 'anber olan saçların gösterdi. Naqqâş miskînün damağı mu'atâr oldu. Andan her târ-ı 'anberinde biñ dil-i 'uşşâk âvihte olan zülf-i perişânın 'arza kıldı. Andan gögsin açup turunc-mişâl⁷ memelerin ki naqqâş-ı kudret iki naqqâş iylemiş turunc gibi bir gül üstinde iki gönçe gibi anları yazdırdı. Nevbet müy-ı miyâna gelüp üstâd anda ince hayâl ve şan'at-ı bârîk harc iyledi. Beyt:

Miyânun mâverâsında 'acib naqqâş iylemiş⁸ üstâd

Bilür resmile 'ârifler⁹ anuñçün ismi olmaz yâd

ve bi'l-cümle ol büt-i ferhâr cümle pinhân yirlerin âşikâr idüp ser-tâ-ka-dem kendüyi bir hârîre raqm itdürdi. Ba'de ol şüreti Bânü-yı 'âlemden yaña gönderdi. Çün Bânü-yı cihân ve melike-i devrân ol taşvîri dîde-i 'ibretle temâşâ iyledi, kazıyye n'idüğünü bilüp Gülendām'un kendü gibi bir 'âcize 'avrat idüğüne hüküm itdi. Andan şöña nazm:¹⁰

Şeb ki felek giydi duhânî harîr

Cüş u huruş iyledi deryâ-yı kîr

Çarha çıkup dūd-ı dil-i 'uşşâkân

Zulmetle taldı zemîn ü zamân

Bânü-yı bânuvân şebrevâne libâsla¹¹ Gülendām'un hücre sine geldi. Gülendām dağı ta'zîm-i tâmla istiğbâl iyledi. Bânü bir miqdâr hâl ü hâtır şorduğdan şöña huşûş-ı kazıyyenün aşlı nedür anı şordu. Ol dağı efser-i ibtidâdan halhâl-i intihâya dek cümle ahvâlini deyivirdi. Bânü hâdden ziyâde ta'accüb idüp Gülendām'a gâyetle acıdı. Andan "nigârîn sen bu cezîrede bizümle qarâr iyle, (S188a) ben adam¹² şalup ma'sûkuñ

¹ mecâlî yoğıdı: kâdir degül idi P; ²gönderüp: getürüp P; ³egleneyüm: eglenem P; ⁴şaklayayın: şaklayam P; ⁵fırsat arardı: münâsebet isterdi P; ⁶nigârün huzûrında hâmesin eline alup: fermân ber-ser deyüp nigârün önünde oturdu. Eline hâmesin aldı P; ⁷turunc-mişâl: turunc-ı terden nümüne olan P; ⁸eylemiş: iyledi P; ⁹ârifler: 'âşiklar P; ¹⁰nazm: beyt P; ¹¹libâsla: libâslar giyüp P; ¹²adam: adamlar P

Behrām'ıñ ölisin dirisin bulıvereyim” diyü va‘deler itdi.¹ Gülendām dañı Bānūnuñ elini öpüp devletine du‘ālar iyledi.² Gülendām bunda yiyüp içmekde tursun, bizüm hikāyetimüz Behrām'a geldi. Ol zamān ki gemi pāre pāre oldı, Behrām seren diregine rāst gelüp üzerine binüp³ rüzgār bunı üç gün üç gice sürüp⁴ dördünci gün bir sāhile gelüp Behrām'ı rüzgār taşra bırağdı. Biraz deryā kenārında yatup ‘āķıbet aklı başına gelüp tayanırağ kalkdı. Bir otcağız otlayup mizācına bir miğdār kuvveticik geldi. Andan bağdı gördi ki bir cezireye çıkmış. Allāha hamd iderek kalkup bir cānibe revāne oldı. Cezirenüñ dört cānibini tolaşdı, gördi ki her cānibini deryā ihāta iylemiş. İçinde aşla ādemizād yok,⁵ ğāyetle bi-huzūr oldı. Zād u zevāde kısmından bir ğabbe bulamadı, hayrān u ser-gerdān kaldı. Dört beş gün tırup gāh otcağız otladı gāh deryā böcegin yidi. Āħir gördi ki gitdükçe zebūn olup helāk olmağa ğarīb oldı, pāk ābdest alup şavb-ı cenāb-ı rabbū'l-erbāba du‘ā vü tazarru‘a⁶ başladı. Çün bu bābda mazlūm idi, Ğağ te‘ālā ğazretleri tır-i du‘āsını hedef-i icābete rāst getürüp nesā'im-i luğ u ihsānla rahmet deryāsı cūş u ğurūş iyledi. Nā-gāğ Behrām anı gördi ki deryā yüzinde bir yelken görinür. Hemān dem bir yüksek yire çığdı ve destmālin şalup bu yaña gelün diyü feryād iyledi. Ğağ te‘ālā ğazretleri rüzgārını muvāfiğ gönderüp ol cānibe yöneldi.⁷ Re'is dañı ırağdan Behrām'ı seçüp bilürdi ki ol cezirede adam yokdur, ğarīğdur. Hemān dem dümeni Behrām'dan yaña toğrıldı, ol dem kenāre şandal çıkarup Behrām'ı gemiye aldılar. Keyfiyyet ğālını şordılar, tafşıl iyledi. Andan Behrām'a ‘izzet idüp geminüñ kıçında yir ta'yin itdiler, oturdı. Andan şoñra yelken açup yollarına revāne oldılar. Üç gün muvāfiğ rüzgār ile gitdiler. Dördünci gün bir muğlālif rüzgār çığup bunları bi'z-zarūre yollarından ayırdı. Her ne ğadar tedbir itdilerse tağdīre muvāfiğ olmadı. **(S188b)** Āħir gemiyi rüzgāra toğrı sürüp mısrā': görelüm āyine-i devrān ne şuret gösterir didiler. Bi'z-zarūre ğazāya rızā virüp gitdiler. Tağdīr-i ilāhī bu vechile cāri oldı ki Behrām'ı Gülendām'la cem' idüp ‘aşığ u ma'şūğ biri birine vāşıl olalar. İttifāğ bu gemi⁸ dañı geldügi gibi adamlar yine tefahğuş u teftiş için gelüp gemi ğalkına ğandan gelürsiz diyü bir bir sū'āl iylediler. Nevbet Behrām'a geldügi gibi “ben ğarīb yigidüm, ser-güzeştüm Cidde seferinden uzun ve Ferec Ba'de'ş-Şidde hikāyāsından⁹ füzündür” didi. Gördiler ki bu güzel yigitdür ki aşla sā'ir gemi ğalkına beñzemez. Meclis-i

¹ itdi: iyledi P; ²eyledi: iyledi. Ertesi ‘ale'ş-şabāğ her cānibe adamlar şalup her kim Behrām'dan ğaber getürürse il ve vilāyet va'de iyledi P; ³üzerine binüp: hemān dem üzerine at gibi bindi P; ⁴sürüp: sürdi. Nā-gāğ P; ⁵yok: yokdur P; ⁶du'ā vü tazarru'a: tazarru' u du'āya P; ⁷gönderüp ol cānibe yöneldi: idüp ol cānibe gönderdi P; ⁸İttifāğ bu gemi: İttifāğ bu gemi sür'at-i rüzgārla gelmedi. İllā Gülendām'ıñ olduğı cezireye gelüp çār u nā-çār demür bırağdı. Meger bānū-yı devrān ol iskelede adamlar ğomışdı ki her gelen gemiden Behrām'ıñ nām u nişānın şorarlardı P; ⁹hikāyāsından: hikāyetlerinden P

pâdişâhiye da‘vet idüp “gel yigit seni pâdişâhimuz Bânū-yı bânūvâna alup gidelüm. Böyle yasağ iylemişdür, bir yitikleri vardur, anı ararlar. Göñlimüz şehâdet ider ki ol yitik¹ sen olasın. Zîrâ dedükleri nişânlar sende mevcüddur” diyince Behrâm’uñ dağı kulağı çñlayup elbette bunda bir sır vardur diyü anlara tâbi‘ olup Bânūnuñ sarâyına revâne oldı. Meger Gülendâm bir yüksek çartağ penceresinde oturup her gün âyende vü rûnudeyi gözedüp otururdu. Anı gördi ki Behrâm’uñ önüne birkaç kimesneler düşmiş, alup sarâyâ toğrı giderler. Hemân dem bî-ihtiyâr² tez aşğa Behrâm’a adam gönderdi, içerüye da‘vet iyledi. Behrâm³ kaçan ki içerü girdi, nâ-gâh Gülendâm’a gözi toğındı. Ol dem bir kerre âh-ı sūznâk çeküp ‘aqlı başından gitdi. Gülendâm kalçup Behrâm’ı ‘izzetle yirden kaldırdı. Yüzine gülâb saçup ‘aqlı başına geldi. Ol sâ‘at Bânūya haber gönderüp “bi-hamdi lillâh Bânū devletinde Behrâm’ı buldum” diyüp⁴ Bânū şâd u hurrem oldı, vâfir tuğuf u hedâyâ gönderdi. İki ma‘şuk kalçup Bânūnuñ hizmetine yüz sürüp Behrâm’a Bânū ‘izzet ve hürmet idüp gerü⁵ kendü mekânlarına gönderdi. Ol gice bir birinüñ şabâha dek ser-güzeştlerin diñlediler. ‘Ale’s-şabâh⁶ yine dîvân-ı pâdişâhiye hâzır olup pâye-i serîre yüz⁷ sürdiler. Bânū-yı ‘âlem “Behrâm’ı üç güne dek misâfirimüzdür” diyü⁸ ziyâfet idüp vâfir in‘âmlar iyledi. **(S189a)** Üç günden soñra bir münâsib vakitde⁹ Gülendâm Bânūya ‘arz-ı ‘ubūdiyet idüp Behrâm’la kendüyi bir gemiye koyup kendü diyârına göndermegi ricâ iyledi. Bânū dağı fermân ber-ser diyüp¹⁰ bir zibâ kadırğa ihzâr itdürdi. İçine altı aylık kumanya ve¹¹ keresti koyup bir gün¹² Bânūnuñ elin öpüp vedâ‘ itdiler. Andan yelken açup çıkdılar. Hağ te‘âlâ hazreti bir müsâ‘id rûzgâr virüp¹³ yigirmi sekiz günde vilâyetlerine vâşıl oldılar. Gemiden çıkınca ehîbbâ vü eşdikâyâ haber oldı, gelüp istikbâl itdiler. Ol dem akrabâları ve dostları gelüp buluşup vâfir ağlaşdılar ve öpişüp görışdiler.¹⁴ Üç gün her birini a‘lâ ziyâfetler itdiler. Dördüncü gün haber geldi ki “siz sağ oluñ. Gülendâm’ı alan vezîrzâde Gülendâm’uñ hasretine duymayup hasta olmuşıdı. Birkaç gündür ki intikâl iyledi.”¹⁵ Çün kazıyye bu

¹ yitik: kimesne P; ²bî-ihtiyâr: ihtiyârı kalmayup P; ³Behrâm: Behrâm dağı dönüp P; ⁴deyüp: deyüp müjde haber gönderdi P; ⁵tuğuf u hedâyâ gönderdi. İki ma‘şuk kalçup bânūnuñ hizmetine yüz sürüp Behrâm’a bânū ‘izzet ve hürmet idüp gerü: tuğfeler ve hediyeler gönderdi. Andan Behram ve Gülendâm kalçup bânūnuñ hizmetine geldiler. Bânū dağı Behrâm’ı merhabâlayup ‘izzet itdi. Bir miqdâr oturup andan P; ⁶diñlediler. ‘Ale’s-şabâh: söyleşdiler. Şabâh olduğa P; ⁷pâye-i serîre yüz: pâye-i serîr-i ‘âlem-meşîre yüzler P; ⁸Behrâm’ı üç güne dek misâfirimüzdür deyü: üç güne dek Behrâm’ı misâfir tarîkıyla P; ⁹münâsib vakitde: vakt-i münâsibde P; ¹⁰deyüp: deyüp elin başına kodı. Ol dem bânū buyurdu P; ¹¹kumanya ve: -P; ¹²bir gün: bir gün bir vakt-i münâsibde Behrâm ve Gülendâm’ı gemiye koyup P; ¹³müsâ‘id rûzgâr virüp: muvâfiğ rûzgâr virdi P; ¹⁴akrabâları ve dostları gelüp buluşup vâfir ağlaşdılar ve öpişüp görışdiler: Behrâm’uñ ve Gülendâm’uñ akrabâsı görışüp öpişüp kucaşdılar P; ¹⁵intikâl iyledi: dâr-ı fenâdan dâr-ı beğâyâ intikâl iyledi, siz sağ oluñ didiler P

mertebeye vardı, zamân-ı ‘iddet tamâm olduğdan soñra bir vaqt-i ferhündede Gülendâm’ı Behrâm’a nikâh iylediler ve cem‘iyyet tedârükün idüp aḥbâb cem‘ olup bir ‘âli düğün itdiler. Bir leyle-i mübârekede Gülendâm’ı Behrâm’la gerdek idüp ‘âşık u ma‘şûk şer‘-i şerîfle biri birine vâsıl ve ol ki maḥşad-ı aḥşâlarıdur, ḥâşıl oldu. Egerçi niçe müddet seferde¹ bir yirde olup biri biriyle muşâḥabet ü muvâneset iderlerdi. Lâkin emr-i şer‘iyle olmayınca ‘âlem-i vuşlat temennâsın ve birlige yetmek¹² sevdâsın henüz itmemişlerdi. Hezâr-bâr-hezâr taḥsîn u âferîn ol ‘âşık-ı zâra ki nefsi emmâresin maḡlûb idinüp ḥarâm-ı maḥzûn el virmişiken yanına varmaya ve tevsen-i nefsin licâm-ı edeble râm idüp zabtında mühemmâ emegin ihtimâm iyleye. Pes ol gice ikisi rûzgârdan kâm alup çekdükleri âlâm u meşakḳatüñ muḳâbelesinde şafâ vü ‘işret idüp miḥneti minḥete ve niḳmeti ni‘mete ve firḳâti vuşlata tebdîl ü taḥvîl iylediler. Çün Behrâm murâdına erdi, hevâ-yı salṭanatdan geçüp ṭarîḳ-ı ḳanâ‘ata gitdi. Muḳaddemen kendüsi şedâ‘id-i sefere mübtelâ iken babası fevt olup kendü bulunmamaḡla ‘ammzâdesini pâdişâh itmişler idi. Behrâm daḡı râzî olup (S189b) kendü şafâsında oldu. ‘Ammzâdesi daḡı iḳtâ‘-ı bî-nihâye ve zâ‘if-i bî-nümâya ta‘yîn iyledi. Kemâl-i vüs‘atle ‘ömrin nigâr ile ‘ayş u ‘işretde ve şalâḡ u ‘amelde geçürdi. ‘Āḳıbet anlar daḡı bu fâniden cânib-i beḳaya rıḡlet idüp bu ḡikâyet-i şîrîn anlardan yâdgâr ḳaldı.³

-74-*

Hikâyet: Memâlik-i maḡmiye-i Oşmâniyye’den nümüne-i firdevs-i a‘lâ olan şehri Brusa’da bir vâ‘iz u nâşih kimesne var idi ki maḡlaşu Sû‘âlî idi, her nev‘ nazma

¹ seferde: seferde ve ḡâzırda P; ² yetmek: bitmek P; ³ ‘âşık-ı zâra ki nefsi emmâresin maḡlûb edinüp... bu ḡikâyet-i şîrîn anlardan yâdgâr ḳaldı: ‘âşık-ı zâr u bî-ḳarâra ki nefsi emmâreye uyup ḳaşd-ı vebâl ve ḡarâm-ı maḡzûn vebâl-i ‘azîm iken mübâşerete iştiḡâl iylemeyüp tevsen-i nefsin licâm-ı edeble râm ve tecävüzâtdur deyüp mümkün olduğda ihtimâm iyleyesin. Ol gice Behrâm ve Gülendâm rûzgâr-ı zorkârdan kâm alup çekdükleri belâ vü meşakḳatüñ muḳâbelesinde şafâ vü ‘işret idüp miḥneti minḥete ve firḳâti vuşlata tebdîl ü taḥvîl iylediler. Çün Behrâm ferâḡ-ı bâlle ma‘şûḳasına mâlik oldu, salṭanat sevdâsından geçüp ṭarîḳ-ı faḳr-ı âzâdegîye sâlik oldu. Muḳaddemen kendüsi şedâ‘id-i sefere mübtelâ iken babası fevt olup yerine Behrâm ḡâzır olmamaḡla ‘ammzâdesini pâdişâh itmişler idi. Behrâm anı muḳarrer tutup kendü şafâsına meşḡûl oldu. Ol daḡı Behrâm’a iḳtâ‘-ı bî-nihâye ve zâ‘if-i bî-şümâra ta‘yîn iyleyüp kemâl-i vüs‘at ve mezîd devlet ve şa‘âdetle dildarla ‘ayş u ‘işrete iştiḡâl itdi. Niçe zamân bu ḡanedân-ı fânide ‘ömler sürüp şafâlar kesb itdiler. ‘Āḳıbet anlar daḡı dâr-ı fenâdan milk-i beḳaya ‘azm idüp gitdiler. Bu ḡikâyet ü rivâyet anlardan yâdgâr ḳaldı P

* Hikâye P nüshasının 118b-123a yaprakları arasındadır.

ķadır řā'ir-i māhir¹ idi. Bu bende-i ser-efgendeye böyle rivāyet² itmişdür ki: Evā'il hālümde hadd-i bülūğa bālīg olduğumda³ esir-i künçhāne olmaķdan hazz itmeyüp bir miķdār eṭrāf-ı diyārı geřt ü güzār⁴ sevdāsına düşüp bir cānibe gitmek istedüm. Meger⁵ bir tācir 'ammüm var idi. Nā-gāh⁶ seferden gelüp konuğumuz oldu. Vālideynüm bir iki gün⁷ ziyāfet itdiler. Birkaç gün mühimmātını⁸ görüp Edirne'ye gitmek tedārükünde olup esbāb-ı seferi⁹ müheyyā iyledi. Ol dem ben vālideynüme tazarru' idüp "elbette benüm¹⁰ 'ammüm ile Edirne'ye gönderün birkaç gün¹¹ gezüp yine geleyin" didüm, icāzet virmediler. Āhir tenhāda 'ammüme yalvarup "vālideynümden řefā'at iyle" didüm. Fi'l-vāķi' ilhāh u ibrām itmegin ma'a'l-kerāhe icāzet virdiler ki bile varam ve bile gelem.¹² Ol dem ben daħı levāzım-ı seferi¹³ görüp 'ale's-şabāh 'azīmet¹⁴ iyledük. Evvelā İstanbul'a gelüp birkaç gün eglenüp¹⁵ bir gün Edirne'ye 'azīmet itdük. Varup anda¹⁶ bir hücrede sākın olup her gün şehirde ķalkup bāzāristāna varup lāzım olan meşālīhimüzi görürdük, aħşam gelüp ol hücrede yaturduķ. İttifāķ İstanbul'dan iletdüğümüz metā'ı cemī'an şātduķ, řavduķ, naķd itdük. Lākin Edirne'den alacağımız metā'ı murādca bulımayup¹⁷ almaduķ. Yanımızda olan aķçayı İstanbul'da bozmaķ lāzım geldi. Yanımızda bi't-tamām seksen biñ aķçamuz var idi ki gideceğimiz ešnāda bir gün at bāzārına varup bir seyishāne almaķ murād idindük. Ol gün bārdan bir bārgir alup ben yeder,¹⁸ 'ammüm yanınca gelürken nā-gāh ardumuzdan bir uzun boylı ķara gözli aķıķ kaşlı Rümeli yigidi başına yelken **(S190a)** taķyası giymiş altında elegim sağmal gibi¹⁹ bir ata binmiş gelüp 'ammüme selām virdi. 'Ammüm daħı 'aleyk alduķdan řoñra ol yigit 'ammimün yanına geldi, yanaşdı ve "ķandan gelüp nireye²⁰ gidersin" diyüp 'ammüm ile kelimāta başladı. 'Ammüm ol yigitden hāramī ola diyü hāvf idüp aķılmazdı.²¹ Ammā ol yigit 'ammümden ayrılmayup 'ammimün ayrıldığına muķayyed olmazdı. Giderek "baba Edirne'den ne zamānda çıķup gidersin" didi. 'Ammüm daħı "İnşaa'llāhu te'ālā yarın degül berü²² gün şabāh vaķtinde giderüz" didi. Ol kimesne daħı

¹ maħlaşı Sü'ālī idi. Her nev' nazma ķadır řā'ir-i māhir: Sü'ālī taħalluř ider, kelimātına ķadır bir řā'ir P; ²rivāyet: hikāyet ü rivāyet P; ³bālīg olduğumda: varduğumda P; ⁴güzār: güzār itmek P; ⁵Meger: Nā-gāh P; ⁶Nā-gāh: İttifāķ bir gün P; ⁷konuğumuz oldu. Vālideynüm bir iki gün: evlerümüze ķondu. Bir iki gün vālideynüm P; ⁸mühimmātını: Burusada olan mühimmātını P; ⁹tedārükünde olup esbāb-ı seferi: murād edinüp sefer esbābını P; ¹⁰elbette benüm: beni P; ¹¹bir kaç gün: Ben de varayın, bir kaç gün gezeyüm ve bir kaç gündən řoñra P; ¹²şefā'at iyle ... bile gelem: icāzet alıverün didüm. 'Ammüm daħı n'ola deyüp vālideynüme şefā'at iyledi. Anlar daħı 'ammimün sözinden çıķamayup baña icāzet virdiler. 'Ammüm ile Edirneye P; ¹³levāzım-ı seferi: sefere lāzım olan mühimmātum P; ¹⁴azīmet: ķalkup 'azīmet P; ¹⁵eglenüp: anda tırduķ. Andan P; ¹⁶itdük. Varup anda: iyledük. Günlerde bir gün Edirneye varup bir hücre tıtduķ. 'Ammüm ile ol P; ¹⁷bulımayup: bulımaduķ P; ¹⁸yeder: yidüp P; ¹⁹elegim sağmal gibi: elegim sağmaya beñzer P; ²⁰ammimün yanına geldi, yanaşdı ve ķandan gelüp nireye: 'ammüm yanına yanaşup ķandan gelürsin ve ne cānibe P; ²¹idüp aķılmazdı: iyleyüp aķılmaz idi P; ²²berü: öbür P

“imdi Hax te‘ālā sıhhat u ‘āfiyet virirse ‘ale’ş-şabāh senüñle Şulağ çeşmesinde bulışavuz¹ didi. Şağın bensüz gitme. Eger beni anda bulmazsañ² biraz şabr iyle” didi. “Yoğsa şoñra peşimānlık fā’ide virmez”³ didi. ‘Ammüm dağı h̄‘āh-nā-h̄‘āh “n’ola baş üstüne emrūñüz üzre bile gidelüm” diyüp ayrıldı. Andan ‘ammümi gördüm ki ol gün gelüp⁴ cemi‘ aqçasını naqd idüp birkaç kese vü hemyāna koydı. Yüklerin bağlayup atların na‘llatdı. Baña hitāb idüp “oğlan dün bizümle⁵ bile gidelün diyen Rümeli yigidi şek yokdur ki haramīdür. İnşaallāhu’l-e‘āz yarın biz katı erkenden yükledüp gidelüm ki bize yetişemesün.” Fi’l-vāki‘ ol gice dün yarusından şoñra erken kalkup temcīd zamānından evvel Edirne’den çıqduq.⁶ Kağan ki Şulağ çeşmesine varduq, gördük ki ol yigit bizden evvel varmış, çeşme başında hāzır turur. Kendü bir zibā ata binmiş ve ardında bir seyishānesi var. Üzerinde bir küçücek şatır oğlan ammā iyle şatır⁷ çalağdur ki dinilmez. Hemān ki bizi⁸ gördi, “hay qoca baba geldün mi?” didi. ‘Ammüm dağı “geldüm oğul” didi. “Eyü hoş geldün şağın imdi şimden gerü⁹ benüm ardundan kesilme ve illā hağālarsın”¹⁰ didi. ‘Ammüm dağı n’ola diyüp yola revāne oldılar. Ol gün gitdük. Her vaqt ki namāz zamāni olurdu, eger derede ve eger derbendedür, atında inüp ābdest alup¹¹ namāzın kılandır. ‘Ammüm dağı bunuñ namāz kıilup muşallī olduğundan hağz idüp “haramī degüldür, şaliğ yigitdür” diyü gönlin iylerdi. Üçüncü gün (S190b) kuşluğ vaqti ta‘ām zamāni oldığı mağalde yolumuz bir derbende vardı, tayandı ki biñ baş anda bir pula idi. Hemān dem ol yigit bir ‘āli dırağt sāyesinde inüp atın yanında bağladı. ‘Ammüm “oğul böyle derbende ne yemek¹² yiyecek zamānidur. Turmañ binüñ geçüp gidelüm,¹³ bir köy qurbında yemeklenelüm” dedükde bir kerre aları aları gāzabla ‘ammümüñ yüzine baqdı.¹⁴ “Bre qoca ben saña in didüm, sözümi tut”¹⁵ diyince ‘ammüm dağı çār u nā-çār inüp süfre yanına geldi. Ol küçücek oğlan seyishāneden yemek çıkarup süfre yayup etmek toğradı ve mağhara¹⁶ ile buñardan tāze şu toldırup geldi, oturdu. Turmayup yemege başladı.¹⁷ Ammā ol yigidün gözleri yemekde degül dā’imā eṭrāfa bakup derbendün her cānibini gözlerdi. Nā-gāh anı gördük ki bir ağsağ fağır ağsayı ağsayı¹⁸ gelür. İyle fağır u za‘īfdür ki gören kimesne bi’z-zarüre esirger.

¹ bulışavuz: buluşalum P; ²bulmazsañ: bulmazsañ ben varınca P; ³dedi. Yoğsa şoñra peşimānlık fā’ide virmez: ve illā şoñ pişmān olursuñ, peşimānluk fā’ide itmez P; ⁴ammümi gördüm ki ol gün gelüp: ‘ammüm eve gelüp ol gün P; ⁵bizümle: bize gelüp senüñle P; ⁶katı erkenden yükledüp... Edirnedan çıqduq: dağı öninden çıqup gidelüm, gelüp biz yetişemesin. Biz bu gice ziyāde erken uyanalum çıkalum, öninden deprenelüm didi. Fi’l-vāki‘ ol gice nişfu’l-leylden şoñra kalkup yükliydük. Ortadan temcīd zamānında çıqduq P; ⁷ammā iyle şatır: iyle cüst ü şatır P; ⁸Hemān ki bizi: -P; ⁹şimden gerü: şimden şoñra P; ¹⁰hağālarsın: hağā idersün P; ¹¹alup: alup huşū‘ u huşū‘ ile P; ¹²yemek: turup yemek P; ¹³geçüp gidelüm: gidelüm varup P; ¹⁴bağdı: bakup P; ¹⁵tut: tut, in yoksa sen bilürsin P; ¹⁶mağhara: mağhara P; ¹⁷yemege başladı: yemek yemege başladılar P; ¹⁸ağsağ fağır ağsayı ağsayı: ağsağ fağır ağsayı ağsayı P

Yap yap gelür, “efendiler bir faķır merd-i ğarībüm, bir yıldan ziyādedür ki ğastayum,¹ yeyeceğüm ićeceğüm yoķdur. Allāh ićeün baña bir pāre yeyecek virün, űevāba girün” diyüp gelür. Kačan ki ol yigit bunı ğördi,² küćecek oğlana “bir pāre etmek vir” diyüp iűāret iyledi. Oğlan dağı bir pāre etmekle bir pāre peynir virmek istedi.³ Ağsak aűla anı almağa muķayyed olmayup⁴ ol yigidün yanına geldi ve geldüği gibi ol yigidün⁵ ķarcasında olan büyük bıçağla⁶ kiriűini çalup bir kerre iyle gidivirdi ki ğerdine bād-ı űabā dağı yetiűmezdi. Hemān ki ol kiriű çalındı, tez küćecek oğlan ķubūr kesesinden bir kiriű dağı çıkarup ol yigit yayı ķurup ‘ale’l-fevr kiriűini taķdı. Ol dem tez ayağ üzerine ķalkup yayını eline alup küćecek oğlan dağı def’i⁷ atını çekiverüp ‘ale’l-‘acele süvār olup ‘ammüme “baba sen epsem otur, beni Allāha iűmarlayup du‘āya meűğül ol, temāűa iyle ki ben ne iűlerüm. űöyle ki kaçasın evvel seni urur öldürürüm. Ğāfil olmayasız” diyince anı ğördük ki onsekiz nefer atlı ormandan çıkup üzerimize at űalup⁸ hemān ki bu yigit anları ğördi,⁹ (S191a) meydāna at űıçradup “gidiler, bunca zamāndur ki ben sizün arduñuzca olup ğüderdüm. Bi-ğamdi lillāhi te‘ālā bu ğün bu arada Ğaķ te‘ālā sizi baña¹⁰ virüp űurıűmaķ naűīb iyledi. Er iseñüz birer birer degül ikiűer ikiűer¹¹ gelün sizden dönen ‘avratdan kötüdür.”¹² Anlardan birisi dağı űayan imdi gidi iűte vardum diyü bir kerre üzerine at űaldı. Bu yigit dağı at űıçradup beline tiĝ-i ābdārı űöyle çaldı ki bi-tevaķķuf¹³ iki pāre iyleyüp ğerifün her bir pāresi bir cānibe¹⁴ düűdi. Andan biri dağı hüćüm itdi. Anuñla dağı ceng idüp¹⁵ birķaç ğamle ğağā ğeçüp ‘āķıbet anı dağı helāk iyledi. Andan biriyle dağı űutıűdı, anı dağı amān virmeyüp helāk iyledi. Ol dem ićelerinden bir dilāver dağı at űalup¹⁶ “ğey ķolı ķurıyası cellād mısun yoğsa ğāzır ol imdi iűte vardum” diyüp üzerine tiĝ-i ser-tiz¹⁷ ğavāle iyledi, ol yigit redd iyledi. Ortada birķaç ğamle ğağā ğeçdi. Bu eűnāda küćecek oğlan ağasını űu ister mi ola diyü eline mağhara¹⁸ alup ğāhı ğösterirdi, ol kimesne mültefit olmazdı. ‘Ammüm ğod ‘aķlı baűından gidüp bir ğavfa düűdi ki ta‘bire ķābil degül. Ammā küćecek oğlan hemıűe bize “ķorkmañ¹⁹ benüm ağam anlaruñ gibi ğarāmīlerün yüz nefer de²⁰ olsa cevābların

¹ ğastayum: ğastayum, űāğıb-i firāűum P; ²ğördi: ğördi, iűāret iyledi ki P; ³pāre etmek vir deyüp iűāret iyledi. Oğlan dağı bir pāre etmekle bir pāre peynir virmek istedi: pāre etmekle bir pāre peynir vire P; ⁴olmayup: olmadı P; ⁵ol yigidün: bir ān te’ğır itmeyüp ol yigidün P; ⁶büyük bıçağla: yayuñ bıçağla P; ⁷def’i: -P; ⁸űalup: űaldılar P; ⁹ğördi: ğördüği gibi P; ¹⁰bu ğün bu arada Ğaķ te‘ālā sizi baña: sizi baña Ğaķ te‘ālā bu ğün bu arada P; ¹¹ikiűer: -P; ¹²kötüdür: beterdür didi P; ¹³bi-tevaķķuf: -P; ¹⁴her bir pāresi bir cānibe: yarısı bir yaña ve yarısı bir yaña P; ¹⁵ceng idüp: bir miķdār ceng idüp ortada P; ¹⁶űalup: űaldı P; ¹⁷ser-tiz: -P; ¹⁸mağhara: mağara P; ¹⁹ķorkmañ: ķorkmañ der, bize ğayret virürdi P; ²⁰nefer de: nefer P; ²¹sen ğayr du‘āya meűğül ol: siz ğayr du‘āya meűğül oluñ P

virür. Hemân sen hayr du‘âya meşgûl ol”²¹ derdi. Ne kışşa, dırâz¹ idelüm, ol herifi dağı amân virmeyüp hâke şaldı. Bunuñ hücümını ve ceng ü harbini görüp harâmîlerüñ birkaçı kuşuna kuvvet kamçıya bereket diyüp başların alup kaçdılar gıtdiler. Birkaçını gün kubbe-i felege diñelince biri biri üzerine amân virilmeyüp katl itdi. Hiç kimesne kalmadı, illâ ol evvelden ağısırağ dilenci şeklinde gelüp yay kirişin kıran herif kaldı. Meger bu harâmîlerüñ serdârı ol harâmzâde imiş. Âhir bu nevbet ol harâmzâdeye gelüp bir kerre at şıradup ol yigidüñ üzerine nîze havâle iyledi. Ol yigit dağı kalğan göbegiyle redd idüp yek-â-yek meydânda ceng ü kıtâlde oldılar. **(S191b)** Meger² ol harâmzâde dağı ziyâde dilâverlerden imiş. Bu yigitle tamâm haşmâne çıqup gün ikinci yirine inince ceng ü kıtâl itdiler. ‘Âkıbet ol dilâver harâmîñüñ âlât-ı harbine muqayyed olmayup miyânına yapışdı. Bir kerre na‘re urup atından ayırdı, kapup kolınıñ üzerine aldı. Çevirüp kaldırdı, yire urdı. Şahin gibi inüp ellerin ardına çevirdi. Küçücek oğlan def i bir sicim pâresi şunıvirdi. Muhkem bağlayup boynına bir ip taqup getürdi, oturduğı ağaca bağlayıqodı. Andan “bre oğlan şu getür” diyüp oğlan şu getürdi. Ol dilâver elin yüzün yuyup süfre üzerine geldi. Ol dem şafa-yı hâtır ile yemege başladı. Bu esnâda bağladuğı³ harâmzâde şızlamağa başladı. Meger kolını muhkem bağlayup sicimi iyle çekmiş ki herifüñ etine gömülmüş, gitmiş. Râvî eydür: Ben oğlancık olmağın ol herifüñ şızıldısına⁴ teraħħum idüp gözümden yaş geldi. Herif benüm kendüyi esirgedüğüm görüp baña yalvarmağa başladı. Ben dağı ‘ammüme yalvarup “ol yigitden dilek iyle, bir miqdâr sicimi boşaldıversin”⁵ didüm. ‘Ammüm ikdâm idüp söylemege kâdir olmadı. Âhir ol kadar yalvardum ki kendünün gözi râst geldi.⁶ ‘Ammüme “küçücek ne der?” diyü şordı. ‘Ammüm dağı kışşayı deyivirdi. Gördüm ki tebessüm iyledi, ben dağı kalqup elin öpdüm. Ol dağı kalqup “behey oğlancık esirgedüğün harâmzâde biricik fırsat bulsa görseñ ki ‘ammüni ne tarîkla katl iderdi” didi. Ben tekrâr kalqup qarşusunda el kavuşurdum, tazarru‘ iyledüm. ‘Âkıbet tazarru‘ ma teraħħum idüp bir miqdâr ol harâmzâdenün bendin boşandırdı. Andan ta‘âmı tamâm idüp elin yuduğdan sonra ‘ammüme didi ki: “Baba şimden gerü saña ahvâli⁷ tafşîl iderüm evkâtçe diñle. Bu harâmzâdeler ki gördün, onsekiz nefer harâmîdür. Bir yıldan ziyâdedür ki ben bunların müselmânlara itdügi cefâyı işidüp ardların sürüp⁸ gözedürdüm. İttifağ bir gün işitdüm ki Haleb şahrâsında kârbâna inerler imiş. Atum

¹ dırâz: dırâzluğ P; ²mejdânda ceng ü kıtâlde oldılar. Meger: mejdâna girdiler P; ³yemege başladı. Bu esnâda bağladuğı: yemek yemege başladı. Ol dilâver yemek yirken tutup P; ⁴şızıldısına: şızıldısına ve ağlayup iniledüğüne P; ⁵boşaldıversin: koyıversin P; ⁶geldi: gelüp P; ⁷şimden gerü saña ahvâli: şimden sonra ahvâli saña P; ⁸sürüp: sürüp gezerdüm ve P

egerleyüp (S192a) ol gördüğün küçücek oğlanı seyishâneme bindirüp ardlarınca revâne oldum. Ben Halebe varduğda¹ anlar Malatya etrafına gitmişler. Çün haber aldum, Malatya'ya geldüm. Anlar Anka ovasına gelmişler. Andan Anka'ya geldüm, Bursa'ya gitmişler. Bursa'ya geldüğümde Geliboludan Edirne'ye gitmişler. Ben dağı Edirne'ye geldüm. Açmazdan bunları tefahhuş iderdüm. Nâ-gâh at bazarında haber aldum ki sende iki yük aça haberin alup İstanbul'a giderken yolda seni katl itmegi muqarrer itmişler. Hatta kangı gün çıkarsız haber almışlar. Ben dağı anı tıyup seni esirgedüğümden arduña düşüp gitmegi muqarrer itdüm. Ol idi ki seni at bazarında görüp yanaşdum. Çıkacağın günü şorup senden kaşdıla haber alduğda ol gün² Şulaç çeşmesinde saña katlandum. Geldük, senünle bile bile gitdük. Ben bilürdüm ki ol harâmzâdeler saña elbette bu derbendde inseler gerekdür. Ol sebebden³ tedârük üzre olmışıdum, bâki kışşayı hod gördün. Cümle çekdüğümüz belâ vü kazâ senün halâşuñ için idi. Bi-hamdi lillâhi te'âlâ haqlarından gelüp seni kırtardum. Ol zâlimlere müselmânlara itdügi zulm-i şarihuñ cezâ vü sezâsın virdüm. Şimden gerü⁴ bu yollarda ayruç ihtirâz u ictinâb idicek harâmzâde kalmadı” didi. Andan sonra ol bağladığı harâmzâdeyi çevirüp önüne getürdi, boynın urmağ⁵ istedi. Ol dağı yüzün yirlere sürüp “beni ihsân iyle, katl iyleme” diyü muhkem yalvarıgördi ve⁶ ağladı, ‘ammümün ve benüm ellerimiz öpüp her birimize tazarru' u bî-şümâr iderdi.⁷ Biz dağı ol dilâvere bir miqdâr yalvarup tazarru' itdük. Âhir eyitdi: “N'ola hâtrunuz içüm bu harâmzâdeyi öldürmeyeyüm. Lâkin anda bir miqdâr⁸ nişân komamağa mecâl yokdur” diyüp⁹ şol kulağın kesdi ve zağmını¹⁰ kanın tıutup bağladı ve bir dağı harâmîlik itmege¹¹ muhkem tevbe vü yemîn virdi. “Eger tevbeñi bozup yine harâmîlik iderseñ ben seni bulup katl itmege ‘âciz degülüm” diyüp kapdı şalivirdi. Andan sonra küçücek oğlan süfreyi kaldırup atlarımız getürdiler, bindük. Ol dilâver (S192b) bizi derbendün başına dek çıkardı. Andan ‘ammüme “koca baba var şimden gerü¹² seni Allâha işmarladum. Kırkma şimden gerü senün yoluña gelür kimse yokdur. Var sağlığla git. Naşîb olursa yine bulışavuz, hele şimdilik bu hizmeti ma'zür tıt, bizi du'âdan¹³ unutma” diyüp dönüp¹⁴ kendü yolına revâne oldı. Andan sonra biz yolımuza revâne olduk, şihhatle İstanbul'a geldük. Birkaç gün sonra bir gün bir yoldan gelürken gördük ki bir alay Rüm¹⁵ yigitleri bir 'âli-cenâb begün önüne düşmüşler¹⁶ gelürler. Biz dağı yoldan

¹ varduğda: vardum P; ²ol gün: ol gün gelüp P; ³sebebden: sebebden ötüri P; ⁴Şimden gerü: Şimden sonra P; ⁵urmağ: urmağ P; ⁶yalvarıgördi ve: yalvarup P; ⁷tazarru' u bî-şümâr iderdi: tazarru' -ı bî-şümâr iyledi P; ⁸miqdâr: -P; ⁹deyüp: deyüp bıçağın çıkardı P; ¹⁰zağmını: zağmı P; ¹¹itmege: itmemege P; ¹²şimden gerü: şimden sonra P; ¹³du'âdan: hayr du'âdan P; ¹⁴dönüp: -P; ¹⁵Rüm: Rümeli P; ¹⁶düşmüşler: düşüp P

şavulduğ bir cānibe tūrduğ.¹ Anı gördük ki bunlaruñ öñlerince gelen beg ol bizi derbendde ceng idüp kırtaran begdür. ‘Ammümi gördi, selām virüp² “hay koca baba eyü misün nedür hālün³” didi. ‘Ammüm dağı begün riqābın öpüp ayağına yüz sürdi. Andan du‘ālar idüp geçdi gitdi. Adamlarından birine³ “bu kimdür ve kimün nesidür?” didi ki: Bu beg Ağar Beg’dür, Rümeli’nde Miḥāllı beglerinden biridür. Adına Pervāne Beg dirler didi. Bildük ki ol zamānda bizi kırtarmağ⁴ için tebdīl-i şuret ve taḥfīf-i eşkāl iylemiş. Qāziyye ma‘lūmumuz olıcağ bizüm için bu mertebeyi ihtiyār idüp rızā-en-lillāhi te‘ālā bu kadar sa‘y u himmet itdügüne ziyāde ta‘accüb itdük. Birkaç gün şoñra İstanbul’dan dağı çıkup şıḥhatle yine Brusa’ya varduğ. Ben dağı vālideynle buluşup ellerin öpdüm. Bu ḥikāyeyi vech-i meşrūḥ üzre gözümle gördüm diyüp āḥir⁵ iyledi.

-75-*

Ḥikāyet: Erbāb-ı ḥikāyet-i ‘acībe ve aşḥāb-ı rivāyet-i ğarībeden biri böyle rivāyet⁶ iyler ki: Evvel⁷ zamānda bir merd-i faḳīr var idi ki faḳr u faḳāsında ğāyet ve iflās u ihtiyācına nihāyet yoğdı. Ğāyet-i faḳrından İstanbul’da işkenbe bişüren arnavudlara yevmī üç aqça ile deryāya işkenbe iletüp her gün yuyup pāk idüp getürürdi. Ol eline giren üç aqçayı dağı faḳr ile yirdi. Ve bi’l-cümle kerīm-nihād ḥālince luḫfa mu‘tād bir derdmend-i bī-gezend idi. İttifāḳ (S193a) bir gün yine⁸ gelüp işkenbe yumāğ vardı. Kenārda mühmelāt çoğ olmağın eteklerin beline şoḳup temānnanı dizine şığayup bir⁹ deriñce yire vardı. Nā-gāḥ ayağına bir kütük tōḳındı. ‘Acabā ne iki diyü eliyle yoḳladı. Gördi ki bir küçücek demürlü şandūğdur, yapışup ḥaylice ağır buldı. Bildi ki deryāya bāzergāndan düşmiş ḥazīne şandūğıdur. Keşretden çıkaramayup birkaç taşla muḥkem başdırdı. Andan gelüp bir köşede tūrup¹⁰ irāḳdan gözetdi tūrdu. Aḥşamla yatsu mābeyninde¹¹ gelüp çıkardı. O gice taşra¹² bir dükkān önünde yatdı. Şandūğı muḥkem şakladı. ‘Ale’ş-şabāḥ kapular açıldığı gibi içerü girüp odasına girdi.¹³ Tenhā yirde kilidin kırup¹⁴ açdı. Gördi ki bir büyük hemyānla filoridür,¹⁵ bi’t-tamām dōrtbiñ altun çıkdı. Göñliyle mülāḥaza itdi ki bu bir şāḥibi nā-ma‘lūm māldur. Bunu baña Ḥaḳ te‘ālā luḫf iyleyüp virdi, ‘ahd olsun ki bu günden bu aqçayı ticāret idüp kesb ü kārla

¹ şavulduğ bir cānibe tūrduğ: bir cānibe durduğ P; ²‘Ammümi gördi, selām virüp: Hemān ki ‘ammümi gördi, selām virdi P; ³birine: birine şorduk bu beg P; ⁴kırtarmağ: kırtarmağ P; ⁵āḥir: ḥikāyeyi āḥir P; ⁶rivāyet: rivāyet ü ḥikāyet P; ⁷Evvel: Evā’il P; ⁸ yine: yine deryā kenārına P; ⁹bir: bir miqdār P; ¹⁰köşede tūrup: cānibde tūrup P; ¹¹mābeyninde: ortasında P; ¹²taşra: taşrada P; ¹³girdi: geldi P; ¹⁴kırup: ufadup P; ¹⁵filoridür: filoridür, şaydı P

* Hikāye P nüshasının 123a-125b yaprakları arasındadır.

muqayyed olayın. Hâk te‘âlâ dahı vâfir virürse¹ kudretüm yetdüğü kadar şâhibi rûhıçün bir hayr-ı ‘azîm binâ ideyüm ve her yıl zekâtı ne olursa hesâb idüp fuqarâya vireyin, bir aqça zekâta hıyânet itmeyüp² mümkün olduğça fâ’idesin dahı fuqarâyla yiyeyin didi. Hemân yine ol târihde bir barçaya girüp Mısır’a revâne oldu. Birkaç yıl Mısır’da ticâret idüp filoriyi³ bi’t-tamâm sekizbiñ iyledi.⁴ Birkaç yıldan sonra İstanbul’a gelüp⁵ yıl başı olduğu gibi hesâbla zekâtını⁶ bir eksüksüz fuqarâya taqşîm ü tevzi‘ iyleyüp⁷ bir habbesin alıkomazdı. İttifâk⁸ İstanbul’da bir ‘azîm vebâ vâkı‘⁹ oldu. Mezbûr bâzergânun yidi sekiz nefer hizmetkârları fevt olup hazînedârı vefât itdi. yirine¹⁰ bir rûsiyyi’l-‘aşl acemi oğlan şatun alup istihdâm iyledi. Egerçi dahı dil bilmezdi. Lâkin hazînesi şandukını açup istediği keseyi getirivermege kâdir idi. İttifâk bir gün iskelede gemi içinde otururken ahâli-i sefînedan ba‘zı esbâb aldı ve ol esbâbuñ aqçasın virmek lâzım geldi. **(S193b)** Hazînedârı olup rûsiyyi’l-‘aşl olan oğlana çağırup “var şandığı aç, kese getir” diyü işâret iyledi. Oğlan dahı varup şandığı açdı¹¹ ve içinde birkaç kesesi var idi ki ol kesede bi’t-tamâm beşyüz¹² sikke filori var idi. Ol kesesi alup efendisine getirürken kazâ-yı âsmânî ve belâ-yı nâ-gehânî erişüp oğlanun ayağı gemi kenârında bir direge râst geldi.¹³ Ayağı tırmayup yüzi üstine yıkılıp düşdi. Bu darbla elinden kese fırlayup çıkdı, bir kerre deryâya düşüp batdı, gâ’ib oldu. Bâzergânlar “hay meded niçe olsa” diyüp¹⁴ bir yire gelüp tedârüke başladılar. Ammâ ne çâre, mâl şâhibi dahı bir miqdâr bi-ħuzûr oldu. Âhîr bâzergânlara¹⁵ “ben bu malun zekâtını bir eksüksüz¹⁶ virüp tırırım. Benüm i‘tikâdum budur ki zâyî‘ olmayup İnşaallâhu te‘âlâ bulına” diyüp i‘tikâdını dürüst tutdi. Oldukları gemide bir ğavvâş aradılar ki deryâya yıkup¹⁷ keseyi araya. Bulınmadı. Re’is dahı “müselmânlar hâzîr olun taşra gitmeñ rûzgâr muvâfîkdur, hemân giderüz” diyüp demürleri kıparmağa¹⁸ mübâşeret itdiler. Anı gördiler ki mağrib cânibinden bir miqdâr kara bulut zâhir oldu. Re’is anı görüp gemi yoldaşlarına “biraz¹⁹ te’ħîr idün görelüm niçe olur, mağrib tarafından gerinen kara bulut hırlı nesneye beñzemez” diyince ‘âlem gitdükçe kıparup ve rûzgâr pekledi. ‘Azîm furtına olup bir ‘azîm iztirâb düşdi. Tağlar kadar mevcler gelür oldu. Rûzgârdan geminün altı²⁰ çeng

¹ virürse: olursa P; ²itmeyüp: itmeyem P; ³filoriyi: filori P; ⁴iyledi: oldu P; ⁵gelüp: gelüp İstanbul seferin etmege başladı. Her P; ⁶hesâbla zekâtını: hesâb idüp P; ⁷iyleyüp: iderdi P; ⁸İttifâk: Bir yıl P; ⁹vebâ vâkı‘: tã’ün P; ¹⁰Yirine: Fevt olan hazînedârı yirine P; ¹¹açdı: açup P; ¹²beşyüz: beşbiñ P; ¹³geldi: gelüp P; ¹⁴niçe olsa deyüp: diyince P; ¹⁵bâzergânlara: bâzergânlara eyitdi P; ¹⁶bir eksüksüz: -P; ¹⁷yıkup: batup P; ¹⁸demürleri kıparmağa: demürlerin kıparup P; ¹⁹biraz: demürü kıpartmayup bir miqdâr P

²⁰kıparup ve rûzgâr pekledi ... geminün altı: kıparmağa başladı. Giderek bir muhâlif rûzgâr çıkup deryâ temevvüce gelüp furtına peydâ oldu. Demür almak degül kırkularından deryâya iki demür dahı uçurdılar.

kıllı gibi bir şadâ virdi. Bu üslûb üzre bi't-tamâm yidi gün yidi gice furtına olup muhâlif esdi, aşla kılçup gitmege mecâl olmadı. Yidinci gün Mısır'dan bir barça gelüp hezâr belâ vü meşakkatle ol geminüñ yanında¹ demür bıraktı. Deryānuñ bir tıpçasın yemişler ki içinde olanlaruñ 'ağılları başlarından gitmiş. Ol iskeleye gelüp demür bıraktıklarından şoñra bir miqdâr anda yatdılar. 'Ağılları başlarına güçle geldi. Allāhuñ hikmetiyle ol gemi gelüp iskeleye yanaşdukdan şoñra **(S194a)** havâ yap yap açılmağa başladı. Giderek deryâ sükün üzre olup güneş toğdı.² Ol gemi halkı bu gemi halkıyla muhteliğ olup ıslanan esbâbların güneşe karşı serüp kurıtmağa başladılar. Ahâli-i sefîne biri biriyle söyleşürek evvelki gemiden beşyüz filori kese ile deryāya³ düşdüğini söylediler ve ol gemide ğavvâş bulunmadı diyince⁴ meger bu şoñra gelen gemide bir bî-nazîr-i 'âlem ğavvâş varımış ki⁵ bir kimesne ol ğavvâşı bilürmiş. Hemân dem⁶ aqçası düşen bâzergâna "saña bir ğavvâş bulıvereyüm"⁷ diyüp müjde iyledi. Ol dem ğavvâşı da' vet idüp elli filoriye kavlı iylediler. Ğavvâş râzı olup ol gemiye gelüp kese nireye düşdüğini şordı, bildi. Ol dem bismillâh diyüp şoyındı ve getürüp kendüyi deryāya atdı.⁸ Biraz zamândan şoñra çıkup kese ağızında getürüp⁹ aqça şahibi ğâyet¹⁰ ferh olup ğavvâşa on altun dağı bağışladı. İki gemide olan bâzergânlar bir yire geldiler ve ol kimesneye Hakkıñ¹¹ luftını söyleşdiler. Ğavvâş yoğiken yidi gün yidi gice furtına¹² olup Hakk te'âlānuñ emriyle gemiyi kaldırmayup Mısır'dan gelen gemi ile ğavvâş getürünce muntazır oldığı mahżan luft-ı ilāhîdür diyüp ta'accüb itdiler. Aqça şahibi bunu işidüp¹³ "benüm mâlum yabana gitmedüginüñ bir sebep-i kavîsi vardır.¹⁴ Nedür didiler. Her yıl cemî' malumuñ zükütın¹⁵ virüp zimmetümden bir zerre bâki komam.¹⁶ Cümlesin fuqarāya üleşdürürüm. Anuñçün Hakk te'âlā¹⁷ beni luftına şâyeste vü sezāvâr gördi. Bunca yıldur ki dağı bir aqçam zâyi' olmamışdur"¹⁸ diyü cevâb virdi. Fi'l-vâki' erbâb-ı ğinâ ve aşhâb-ı kuvvete¹⁹ lâyıq budur ki aşla²⁰ zimmetinde Hakkullâhı, ki hakk-ı fuqarâdur, komayup yıl başında zükütı ne iderse hesâb idüp

Gitdükçe rüzgâr pekidi. Deryāya bir mertebe ızırâb geldi ki tağlar kadar mevcel gelmege başladı. Rüzgâr şöyle esdi ki geminüñ her âleti P

¹ yanında: yanına P; ² güneş toğdı: âftâb-ı 'âlem-tâb niğâb-ı şehâbı tef' idüp 'arz-ı dîdâr iyledi P; ³ deryāya: deñize P; ⁴ bulunmadı diyince: bulunmadığını beyân iylediler P; ⁵ bî-nazîr-i 'âlem ğavvâş varımış ki: ğavvâş üstâd varıdı ki ki aşlâ zamânında nazîri yoğımış P; ⁶ Hemân dem: Ol dem gelip P; ⁷ bulıvereyüm: bulıvirdüm P; ⁸ atdı: atdı, bir miqdâr ğâ'ib olup P; ⁹ çıkup kese ağızında getürüp: çıkıdı, keseyi ağızında bile getürdi P; ¹⁰ ğâyet: -P; ¹¹ ve ol kimesneye Hakkıñ: kimesneye Hakk te'âlānuñ P; ¹² furtına: tamâm furtına P; ¹³ işidüp: işidüp yârân-ı şafâ P; ¹⁴ vardır: vardır, aşlı odur didi P; ¹⁵ zükütın: zekâtın P; ¹⁶ zerre bâki komam: habbe komamaz P; ¹⁷ Hakk te'âlā: Hakk te'âlā benüm mâlum telef ve zâyi' itmeyüp P; ¹⁸ olmamışdur: olmış degüldür P; ¹⁹ aşhâb-ı kuvvete: aşhâb-ı kuvvet olan kimesnelere P; ²⁰ lâyıq budur ki aşla: lâyıq olan budur ki aşla kendü P

fukarâya taqşim ü tevzi¹ iyleye. Bu bâbda zerre deñlü ihmâl ü imlâli câ'iz görmeyüp cehd ide.¹ Hâk te'âlâ hazret-i 'ümme-i 'a'iyyetehü² kelâm-ı qadîm ve furqân-ı kerîmde her nirede³ *aķîmu's-şalavat diyü* emr buyurmuşlardur, ardınca *ve âtu'z-züküt*⁴ buyurmuşdur. Züküt⁴ virmek bâğuñ aşmasın budamağ gibidür ki zâhiren keserler. **(S194b)** Lâkin ma'nâda üzümün ziyâde olmasına bâ'ış olurlar. Ne qadar ki maluñ zükütü virilse ziyâde olmasına sebebdür. Nazm:⁵

Ol ki malından vire her yıl züküt⁶
 Zâyi' olmağdan bulur malı necât
 Vermeye ol ki züküt-ı malını
 Zâyi' iyer Hâk anuñ emvâlini
 Tâlib-i hayrâta besdür reh-nümün
*Len tenâlu'l-birre hatta tünfiķün***
 Şâhid-i 'âdil yeter el-hâk hemîn
 Ehl-i ihsâna *yuħibbu'l-muhsinîn*

-76-***

Hikâyet: Râviyân-ı şadâkat-şî'âr ve hâkiyân-ı belâgat-dişâr zamân-ı mâziden bu hâlle⁷ inhâ vü iħbâr iderler ki: Melâlik-i maħmiye-i Oşmâniyye'den Rûmeli'nde vâķi' olan qaşaba-i Pâkende⁸ ki hemvâre-i dilâverân-ı cihân ve dil-rübâyân-ı devrân şehr-i Üsküb'den şudür u zuhûr⁹ itmekden hâli vü 'âñıl ve merfû' ü zâ'il degüldür. Bir târiħde iki qarındaş zuhûr ider ki ikisi daħı hayli dilâver-i zorâver qopmuşdı ki¹⁰ birisi qaşşâb-ı ħ'ün-âşâm ve biri debbâğ-ı pâkize-fercâm olmuşdı. Her birisi kâr u kesbinde ferîd¹¹ ü pesendide ve bî-nazîr u ber-güzide idi. İttifağ bir yıl ol cânibde qaħt u ġalâ zuhûr itmekle debbâğuñ şan'atı revâc üzre olmayup qabile-i İslâm ve taħtgâh-ı pâdişâh-ı 'adâlet-encâm olan İstanbul'a gelüp onsekiz yıl¹² maħmiye-i merķūmede kâr u kesbe meşğül oldu. Bir ġün ġöñline şıla arzusu düşüp¹³ Üsküb'e gitmek mübâşeret iyledi. Evvelâ beşbiñ aqçaya ħarmânî ħurı yelisi pürçeği siyâh şabâ-reftâr bir esb-i râhvâr aldı.¹⁴

¹ görmeyüp cehd ede: görmeye P; ²Hâk te'âlâ hazret-i 'ümme-i 'a'iyyetehü: Hâk te'âlâ P; ³kerîmde her nirede: kerim ve vâcibü't-ta'zîmde ne yirde ki P; ⁴Züküt: Zekât P; ⁵Nazm: Beyt P; ⁶züküt: zekât P; ⁷hâlle: vechile P; ⁸Pâkende: Üsküb'de P; ⁹şehr-i Üsküb'den şudür u zuhûr: zuhûr u şudür P; ¹⁰dilâver-i zorâver qopmuşdı ki: dilâver qopmuşdı P; ¹¹ferîd: ferîdün P; ¹²yıl: -P; ¹³düşüp: düşdi P; ¹⁴Üsküb'e gitmek ... esb-i râhvâr aldı: Üsküb'e gitmege siyâh bir esb-i zibâ-reftâr u râhvâr aldı P

* "namaza kalkın", "zekât verin" (Kur'an'da birçok yirde bu şekilde geçmektedir)

** "Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiye eremezsiniz." Al-i İmran(III): 92.

*** Hikâye P nüshasının 125b-130a yaprakları arasındadır.

Andan sâ'ir şılaya lâzım olur tuhuf u hedâyâyı kâdir olduğu kadar akrabâ vü aḥbâba alıvirdi. Ba' de beşyüz dâne kâmilü'l-¹ ayâr sikke-i surḥ dinârı beline bağladı. Bir gün 'ale's-seḥer kıandasın Üsküb diyüp gitdi. İştıyâḳ-ı tamâmla şılasından yaña 'azm itdi. Giderek¹ bir gün Qarañu Qapu dedükleri yire vardı. Meger bu maḥal bir 'acib derbend idi ki her cânibinde el ü gün yoḳ böyle ısızlık yire bir kârbân-sarâyı yapmışlar idi ki gelen âyende vü revende-i rûzgâr³ bu kârbân-sarâyıya ḳonup bir gicelük anda istirâḫat iderlerdi. Ve ol kârbân-sarâyıñ etrâfında şühedâ mezârı **(S195a)** ḥadden bîrûn⁴ olmuşdı. Rûmeli'nüñ kallâşı ve ḳalmaşı her zamânda ol derbendde yola inüp şadırın ü vâridine ziyâde elem virürler idi. Degmede kârbân sâlimin ü ğânimin geçmege ḳâdir degüller idi. Elbette ḫarâmiler ḫ'âḫ u nâ-ḫ'âḫ istedükleri gibi ḫaḳlarlar ve gelen geçenüñ yolın şabâḫ u mesâḫ⁵ bekler idi. Bir müddet idi ki Delü Memi dirler bir levend ol derbendi onbeş nefer levendi ile ârâmgâḫ⁶ idinüp her gelen kârbânı başup kimin ḳatl idüp kimin nehb u ğâret ider idi. Nâ-ġâḫ debbâġ ol kârbân-sarâyıya yakın varduḳda Delü Memi râst gelüp bir kerre ḫur, şoyın diyü na' re urdı. Debbâġ daḫı 'acabâ bu ne ḳazâ ola diyince⁷ yıldırım gibi gelüp üzerine nîze ḫavâle iyledi. Debbâġ daḫı ḳalkın etegiyle nîzesini ḳaçıverüp⁸ redd iyledi. Ammâ Delü Memi ġâyetle ḳaḳdı. Zîrâ rûzgârdan daḫı ġüşmâl görmüş⁹ degül idi. Ol dem ġâzabla debbâġa bir tiġ-i sertiz¹⁰ ḫavâle iyledi. Debbâġ yine redd iyledi ve bi'l-cümle ortada birkaç ḫamle ḫaḫâ geçdi. 'Âḳıbet Delü Memi bir na' re urup debbâġı yaḳasından çeküp¹¹ egerden ayırdı. Andan yire urup indi. İki elin ḳafasında bend itdi. Ol dem belinde olan beşyüz filoriyi ve bindügi atı ve üstinde olan libâsların şoyup istedi ki ḫançer çeküp başını daḫı bedeninden cüdâ kıla. Ol maḫalle varduġı gibi¹² debbâġ derûnından âḫ-ı sûznâk çeküp ba' de “gel yigit beni öldürme. Rûmeli'nde benüm bir dilâver ḳarındaşım vardır. ġâyetle peḫlevândur, adına Delü Muşḫafa dirler. Bu gün zamânesinde nazîri yoḳdur. Şöyle ki beni öldürdüġün işide, şek yoḳdur ki ḳaşdıla bu araya gelüp senüñ başıñı kesmek muḳarrerdür. Benüm ḳanımı yirde ḳomaḳ muḫâldür. Bir yarar yigitsün ancak saña acırım” diyince¹³ debbâġın üzerinden ḳaḳdı, “ben seni öldürsem gerekdi.¹⁴ Lâkin çün ki bir dilâver ḳarındaşın var imiş, anuñ yüzi şuyına seni öldürmekden ferâġat idüp bir avuç ḳanuñı baġışladım. Ammâ bu şartla ki ḳaḳup şılaya varduġunda ol ḳarındaşına bizden selâm idesin ve seni şoyup atıñ ve malıñ ve sâ'ir esbâbuñ **(S195b)** aldığım deyiveresin. Eger

¹ Giderek: Giderek günlerde P; ² maḫal: Qara Qapu P; ³ rûzgâr: -P; ⁴ bîrûn: ziyâde P; ⁵ şabâḫ u mesâḫ: şubḫ u mesâ P; ⁶ ârâmgâḫ: bir mekân P; ⁷ diyince: dirken P; ⁸ ḳalkın etegiyle nîzesini ḳaçıverüp: nîzeyi ḳalkın etegiyle yolından ḳaçıverüp P; ⁹ görmüş: görmüş kimesne P; ¹⁰ sertiz: bî-diriġ P; ¹¹ çeküp: ḳavrayup çekdi P; ¹² maḫalle varduġı gibi: maḫalde P; ¹³ diyince: dedükde P; ¹⁴ gerekdi: gerek idi P

at biner ve kılıç kuşanur¹ dilâver ise merd meydân dilâver pehlevân geçerse² gelsün, bu derbendde beni bulup³ ve benümle ceng ü kıtâl idüp intikâmuñ alsun ve elinden geleni dirig itmeyüp⁴ baña qâdir oldığı kadar cefâyı kılsun. Görelüm ki dilâver ben miyem yoqsa senüñ birâderüñ midür. Eger beni özleyüp gelmezse ‘avratdan beter muhannesdür, andan bir qarî ‘avrat çok yegdür. Bir dağı erenler mâbeyninde at binüp kılıç kuşanmasun” didi. Ol dem debbâğ dağı nîm-cân üftân u hayrân aç ve ‘uryân yola revân olup günlerde bir gün şılasına geldi. Qarındaşı birâderine şafâ geldüñ demege gelüp qarındaşını bir mertebe faqr⁵ u felâketde gördi ki hayrân u ser-gerdân qaldı. Âhir “bu ne hâldür, niçün bu şekilde geldüñ?” diyüp tafşîl hâlini şordı. Ol dağı Qarañu Qapu derbendinde başına gelen hâli ve Delü Memi dedükleri levend ile olan kıl u qâlî deyivirdi. Qaçan ki Delü Muştafa bunı⁶ işitdi, qarındaşına özi göynüp “birâder ol harâmî bir niçe yıllardur ki ol yolu kesmişdür. Benüm dağı varup haddini bildürmek hayliden⁷ murâdumdur. Çün saña dağı⁸ bu vechile zulm iyleyüp esbâb u emvâlün ğâret iyledi, ‘ahd olsun ki at binüp kılıç kuşanup varup ol zâlimüñ haqqından gelmeyince hüzür u ârâm itmeyem” diyüp ol gün andan esbâb-ı sefer⁹ ne ise tedârük iyledi. ‘Ale’s-seher şafâ-yı niyyetle¹⁰ atına süvâr olup qarındaşına vedâ‘ iyleyüp Qarañu Qapu¹¹ kandasın diyüp revâne oldı. Qarañu Qapu’ya dört beş konaq qaldığı maħalde bir ‘azîm kârbâna râst geldi. Meger bu kârbân Edirne’ye gelmege niyyet itmişler idi. Ol maħalle geldüklerinde Delü Muştafa dağı gelüp anlara qarışdı. Kârbânbaşı gördi ki bir dilâver yigit bir şehbâz ata süvâr olmuş, yanında¹² seyishânesi ve yoldaşı yoq, yalñuz bir yigitdür. Andan külli ihtirâz iyledi. Câ’iz ki levend olup kârbânun aħvâlin bilmekiçün gele, qarışa, kârbânı ğâfil bulup yoldaşlarıyla maħallin düşürüp başa diyü mülâhaza iyledi. **(S196a)** Ol yigit dağı gördi ki kendüden ihtirâz üzredürler, at depüp “kârbânbaşı kimdür?” diyü şorup yanına geldi ve merħabâ itdi. Andan muşâhabetle başlayup münâsebetle kendü kimdür ve bu yola ne için ‘azm iyledüğünü¹³ deyivirdi. Âhir Delü Memi ile ceng ü harbe geldüğünü i‘lâm iyledi. Kârbânbaşı dağı anı tamâm söyledüp şıdğ kelâmı ma‘lümü oldı. Qarañu Qapu’ya varınca sen kârbâna ard sürici ol. Oraya dek varalum, görelüm yigidüm Allâhu te‘âlâ ne gösterür diyüp Delü Muştafa’yı yanına aldı. Birkaç konaq süfresinde bile yiyüp içdi. Bir gün kârbânlar¹⁴ Qarañu Qapu’ya geldiler

¹ kuşanur: kuşanursa P; ² geçerse: geçinürse P; ³ bulup: bulsun P; ⁴ itmeyüp: itmesün P; ⁵ faqr: faqr u faqâ P; ⁶ bunı: bu tafşîl P; ⁷ hayliden: çok zamândur ki P; ⁸ dağı: -P; ⁹ esbâb-ı sefer: sefer esbâbı P; ¹⁰ şafâ-yı niyyetle: ğazâ niyyetiyle P; ¹¹ Qapu: Qapu derbendi P; ¹² yanında: -P; ¹³ eyledüğünü: iyledi, anı P; ¹⁴ Bir gün kârbânlar: Giderek kârbân günlerde bir gün P

ve ol ısuз kârbân-sarâyda qonup istirâhat itdiler. Ol gün Delü Memi görünmedi. Meger¹ ğayrı yire gitmişidi. Nâ-gâh haber virdiler ki kârbân-sarâya bir ‘azîm kârbân geldi. Hemân dem Delü Memi aḥşamdan soñra idi ki kârbân-sarâya ‘azm idüp yoldaşlarını ırâqda qoyup kendü yalnuz tebdîl-i şekle kârbân-sarây ardına gelüp dîvâr delüğinden içerisüne nazâr iyledi. Gördi ki bir alay kimesnelerdür,² meşğüller. Ammâ kârbânbaşı şadr-ı meclisde oturur, bir dilâver yigit³ qopuz çalar. Biraz zamândan soñra qopuzdan fâriğ olup kârbânbaşıyla muşâhabet başladılar.⁴ Muşâhabet eşnâsında kârbânbaşına ol yigit şordı ki “bu derbendüñ qurdlarından kim vardur. Nâmı añılır bir yigit var mıdur?” Kârbânbaşı “vallâhi yigit şimdiki hâlde⁵ bu câniblerde Delü Memi ile yoldaşlarından ğayrı kimesne yoqdur. Bu ‘aşırlarda anlaruñ adı söylenür” diyince Delü Muştafa bir âh-ı sūznâk çeküp eyitdi: “Dirîgâ bizüm çekdügümüz emek zâyi⁶ ola gibi. Ben ḥod birkaç günlük yolu ol delüyi uşaldup timârḥânegilük itmekiçün gelmişdüm. Dünden berü geldük, qonduq. Aşla Delü Memi’den eşer zâhir olmadı. Bilmem yoḥsa gidi delü benüm geldügüm işidüp qaçup gitmez mi? Hele Ḥaḡ te‘âlâ ol divâneyi biricik baña virse, ben anuñ ‘aqlını başına getirürdüm. Bir daḡı ol da müselmânlar (S196b) inmek sevdâsından vazgelürdi” didi. Kârbânbaşı eyitdi: “Ġam çekme Delü Muştafa, ol dedügüñ yigit kimesneden qaçar deli degüldür. Bu gün bulunmadıysa yarın gelür, bulur.⁶ Sen hemân ḥâzır ol.” Bu iki cânibden olan sözleri cemî‘ an kendü qulağıyla Delü Memi işitdi, ol dem bildi ki söyleyen yigit sâbıkan şoydığı debbâğüñ qarındaşıdur, kendüye intikâm qaşdına⁷ gelmişdür. Biraz daḡı diñleyüp andan gelüp yoldaşları yanında qarâr itdi. Diñledügi kelimâti anlara deyiverüp⁸ “ğâziler, yarın bizi du‘adan unutmañ, Rümeli cânibinden bir qavî ḥaşmımız geldi. Beher-hâl ya baş virür ya alıruz” diyü şabâḡa dek⁹ uyımadı. ‘Ale’s-şabâḡ ki tiğ-i sertiz-i âftâb niyâm-qırân-ı şebden çıkup rūs-ı gevâ gibi câ-be-câ qatı⁶ idüp ḥün-ı şafaqdan dâmen-i gerdünü gülgün iyledi. Bu cânibden kârbân qalqup atlu atına süvâr olup yola girdiler. Bu¹⁰ cânibden Delü Memi daḡı âlât-ı ḡarble ârâste olup atına süvâr oldu. Kârbân ḡalkı ki kârbân-sarâydan biraz¹¹ ayrıldılar. Nâ-gâh anı gördiler ki Delü Memi andan¹² beş nefer yarar yoldaşları ve dilâverleriyle bir cânibe çekilüp tırur, kendü yoldaşlarından ayrılıp yol kenârına gelmiş. Meger Delü Muştafa daḡı at üzerinde qopuz çalup gelürdi. Kârbânbaşı ırâqdan Delü Memi’yi görüp bildi. “Delü Muştafa qopuz çalmağı qo, qılıç çalmağ zamânı geldi.

¹ Meger: -P; ²kimesnelerdür: kimesnelerdür, qonmuşlar, kendü ḡâline P; ³bir dilâver yigit: öninde bir dilâver yigit oturmış P; ⁴başladılar: başladı P; ⁵şimdiki hâlde: -P; ⁶gelür, bulur: gelür P; ⁷qaşdına: qaşdıyla P; ⁸deyiverüp: deyivirdi P; ⁹dek: dek bu fikrile uyḡu P; ¹⁰kârbân qalqup atlu atına süvâr olup yola girdiler. Bu: qalqup kârbân atlarına süvâr olup yola revâne oldılar. Ol P; ¹¹biraz: bir miqdâr P; ¹²andan: on P

Haşmuñ öñüñde hâzırdur, murâduña depren” diyince Delü Muştafa çopuzı yire çalup atından aşağı indi. Levend kâidesince tekrâr zir ü zeber tengin çeküp üzengüye başmadın yine süvâr oldu. Ol dem kârbânbaşına ‘aşk idüp “bizi du‘âdan unıtmañ, siz yolıñuza bir miqdâr çekilüñ, bi-hamdi lillâhi te‘âlâ murâduma¹ yetişdüm” didi. Kârbân ilerü yolına çekilüp gitdi. Delü Memi’ye kârbân kayusu olmadı,² haşmına karşı geldi. Ol dem Delü Muştafa Delü Memi’ye evvelâ ‘aşk idüp³ andan soñra “yigit inşâf mıdır ki her zamânda müselmânlaruñ yolına gelüp kâfir gibi katl idüp esbâb ü emvâlin nehb ü gâret idersin. Müselmân degül misün bunca zamândan berü niçün inşâfa gelmezsin **(S197a)** ve benüm qarındaşum İstanbul’da işleyüp bunca yıllar çalışup birkaç aqça kazanup şılasına gelürken şoyasın, altından atcağızını ve belinden filoriciklerini alup müflis ü mendebür koyasın. Benüm bir dilâver qarındaşum var dedükde ihtirâz itmeyesin. İmdi şıladan qaşdıla seni katl idüp müselmânlaruñ intikâmın almağa geldüm, soñra ‘özrüm vardur demeyesin” dediği gibi divâne Memi muhkem gâzab idüp⁴ bir kerre atına mahmîz urup “hele şimdilik merdâneler meydânıdır,⁵ qarılar gibi şikâyet meydânı degüldür. Al benden yâdgârı” diyüp nîze havâle iyledi. Meger bu Divâne Muştafa gâyetle matraq oyununda mâhir idi. Âlât-ı harbden eline bir nesne almayup ancak bir matraq eline almışdı. Nîzeyi gelürken gözedüp matraqla kaçıvirdi. Divâne Memi’nüñ hamlesini âsân⁶ redd iyledi. Nevbet Divâne Muştafa’ya degüp at şıçratdı. ‘Acabâ ne maqûle âlet-i harble hamle ider dirken⁷ Delü Memi’nüñ sağ kolına bir matraq urdı ki elinden kılıcı fırlayup gitdüğünden mâ‘adâ kolı añından⁸ çıkup aşılı kaldı, kılıç fülân tutmadın kaldı. Delü Memi’nüñ cân başına şıçrayup kolı ‘amelden kaldığın gördükde mevt havfına düşüp ‘aqlı başından gitdi. Belinde gaddâresi var idi, şol eliyle çeküp gaddâreyi eline aldı. Var kuvveti bázüya getirüp haşmuñu üzerine hücum itdi. Delü Muştafa aşla aldirmayup yine matraqla⁹ çarpıvirdi, gaddâre pâre pâre oldu. Nevbet kendüye geldiği gibi¹⁰ şol kolına dağı bir matraq urdı ki şol kolı dağı kütedek yirinden ayrılıp çıktı, aşılı kaldı. Delü Memi gördi ki helâk olmak muqarrerdür, “amân yigit amân dest bâlâ-yı dest Allâh fırsatı saña virdi. İsterseñ kes başumı dök qanumı emir senüñdür” diyüp kendüyi atdan yire şaldı. Delü Muştafa dağı inüp Divâne Memi’nüñ elin ardına bağladı.¹¹ Yoldaşları hareket idelüm şandılar. Delü Memi “bre gidiler zinhâr yirüñüzden hareket itmeñ¹² yohsa cemi‘ñüzi birer lü‘ble helâk

¹ murâduma: ben murâduma P; ²olmadı: qalmadı P; ³evvelâ ‘aşk idüp: ‘aşk itdi P; ⁴gâzab idüp: gâzaba gelüp P; ⁵merdâneler meydânıdır: meydân ceng meydânıdır P; ⁶âsân: âsânluğla P; ⁷derken: ola deyüp tururken P; ⁸añından: dirseginden P; ⁹matraqla: matraq ile P; ¹⁰kendüye geldiği gibi: Delü Muştafaya geldi P; ¹¹bağladı: bağlayup P; ¹²etmeñ: iylemeñ P

iyler. Epsem yirüñüzde edebüñüz ile tıruñ” didi. **(S197b)** Ol dem Delü Muştafa Divâne Memi’yi yederek kârbân-sarâya getürdi. İstedı ki bir kazık yonup Dîvâne Memi’yi kârbân-sarây öñünde kazığa ura. Delü Memi bu ma’ nâyı tıyup muhkem yalvarmağa başladı. “Yigit ben iyledigüm sen itme, luğf iyle tevbe virüp¹ beni halâş iyle. Öline senüñ âzâdluñ olup rikâbuñda yürüeyin. Eger qarındaşuñuñ bir atımı aldum ise işte benüm bindügüm at, beşyüz filoridür senüñ olsun ve kılıcım aldum ise işte benüm kılıcum, kirmânîdür, beş anuñ gibi kılıca deger. Anı al ve belinden beşyüz filorisin aldum ise koynumda nağd biñ filori vardur, anı al ve bi’l-cümle her neye mâlik isem senüñ olsun, cümlesini al saña helâl olsun, tek benüm kuşça cānumı halâş iyle. Lâkin ihsân idüp yine kavillerümi yirine getüriver” diyü tazarru^c u zârı kıldı. Ol kadar⁸ yalvardı ki Divâne Muştafa dağı hâline terahhum iyledi. Kendüye bu kadar şahib-i fırsat olup⁹ şu mağûle adam ejderhâsına gâlib iyleyen Hudâ-yı bî-çüne¹⁰ çok şükürler iyleyüp bu şükraneye âzâd itmege râzı oldu. “N’ola sağ koluñı yirine getüreyin, ammâ şol koluñ nişâne olmağıçün yirine getürmezem. Elbette ol benüm nişānum olsun” didi. Delü Memi dağı gördi ki ölmeden dirilik yeg, bir kolu yirine geldüğüne râzı oldu. Andan¹¹ Divâne Muştafa Delü Memi’yi yüzi üzre yaturup sağ kolına bir depme urdı, kolu yirine geldi. Kalkup Divâne Muştafa’nuñ elin öpdı. Ol dem Delü Memi koynında olan altını çıkardı, Delü¹² Muştafa’nuñ öñünde kodı. Belinden kılıcımı dağı çözüp öñinde kodı.¹³ Divâne Muştafa¹⁴ filorilerün beşyüzünü şayup qarındaşınıñ filorisine tuta aldı, mâ’ adâsın¹⁵ yine kendüsine virdi ve atı yirine ol atı ve kılıcı yirine ol kılıcı alup andan Divâne Memi’ye vâfir pend¹⁶ idüp “zinhâr bundan böyle¹⁷ bu köşede ‘ibâdet idüp¹⁸ itdügüñ kabâ’ihe tevbe vü istiğfâr iyle, günâhuñ ağla ve evkât-i mübârekede beni dağı du’âdan unıtma” diyüp ol dem Divâne Memi’yi vedâ^c iyleyüp yolına revâne oldu. Günlerde bir gün mekânına vâşıl olup **(S198a)** filorileri ve atı ve kılıcı qarındaşına teslim iyledi ve haşmını zebün idüp intikâmın aldugını bir bir beyân iyledi. Ol dağı qarındaşına du’âlar idüp Allâha hâmd¹³ iyledi ve bu hikâye dağı burada nihâyet ü encâm¹⁴ buldı.

¹ Yigit ben iyledigüm sen itme, luğf iyle tevbe virüp: Yigit ben itdügüm sen itme, luğf u ihsân iyle tevbeye geldüm P; ²deyü tazarru^c u zârı kıldı. Ol kadar: deyü muhkem tazarru^c iyleyüp yüzün yirlere sürdi. Ol dağı bu deñlü P; ³olup: virüp P; ⁴Hudâ-yı bî-çüne: tañrıya P; ⁵Andan: Andan şoñra P; ⁶Delü: Divâne P; ⁷öñinde kodı: eline şundi P; ⁸Muştafa: Muştafa dağı evvelâ ol P; ⁹mâ’ adâsın: mâ’ adâsın almayup P; ¹⁰pend: naşihat P; ¹¹böyle: şoñra P; ¹²idüp: iyle ve P; ¹³hâmd: hâmd ü şenâ P; ¹⁴nihâyet ü encâm: nihâyet P

-77-*

Hikâyet: Râviyân-ı ahbâr-ı şâdıka ve hâkiyân-ı âşâr-ı râ'ika bu vechile varağ-nigâr ve bu tariqla kışsa-güzâr olmışlardır ki: Ol târihde ki 'Abbâsiyândan Hârûnu'r-Reşîd serîr-i hilâfetde qadr-i mezîd ve câh-ı ekîd bulmuşıdı. Hânedân-ı Bermek'den ki anlarıñ evlâd¹ u emcâdı vezîr oğlı vezîr ve şâhib-i hüsn-i tedbîr olagelmişler idi. Ca'fer nâm bir civân-ı vâcibü'l-ihtirâm zühür itdi ki lefâfetinde Yûsuf-mişâl² bî-nazîr-i 'âlem ve şehâvetde Hâtem gibi akrânı mâbeyninde müselleme idi. Huşûşan âşâr-ı sehâveti şahâ'if-i rûzgârda³ merkûm ve herkesün yanında hürşîd-i 'âlem-tâb gibi.⁴ Ba'zı töhmet isnâdıyla nâ'ire-i gâzab-ı pâdişâhî işti'âl bulup tîğ-i sertîz-i intikâmla boynın urdılar. Tab'-ı şâhî⁵ mücerred qatle dağı müteselli olmayup emr iyledi ki: Ca'fer'ün mağberesinde rûz u şeb ba'zı eşhâş⁶ nıgehbân ola, ol kimseler ki gelüp Ca'fer'ün merşiyenin okıyup üzerinde nevha vü zârî ve bükâ-i bî-ihtiyârî ideler, anları tıutup destbeste vü gerden-şikeste dergâh-ı pâdişâha getüreler. Ahvâli her birinün görüle, andan her birine cezâsı virile. Bir gece nıgehbânlar nâ-gâh⁷ gördiler ki üç nefer şeb-revâne⁸ libâsla gelüp kabrün etrâfına oturlurlar⁹ ve her biri Ca'fer'ün hüsn-i ahlâkına müte'allık kaşâ'id u eş'âr okıyup feryâd u nâle-i bî-dâd iderler. Hemân dem nıgehbânlar mezbûrları¹⁰ tıutup 'ale's-seher dîvâna getürdiler. Çün Hârûn ebihhet-i hilâfetle serîr-i saltanata câlis olur, dâd-ı hâhlara izn-i 'âm oldı. Evvelâ ol üç neferi huzûr-ı pâdişâhiye ilettiler ve merşiyeh-ân-ı Ca'fer oldukların¹¹ 'arz itdiler. Ol dem Hârûn bunlara 'itâb u hitâb itdi ki: "Siz kimlersiz ki benüm tîğ-i qahrıla qatlı itdügüm kimesnenün kabrinde gelüp tenbîh u yasağum variken merşiyeh okıyup nâle vü zârî kılasız." Bunlar rüy-ı niyâzı hâk-i tezellüle sürüp¹² (S198b) "pâdişâhum mûmâ'ileyh Ca'fer bizüm her birimüze ne mertebe lutf¹³ u 'atâ itmişdür, taqdîr iyleseñ bî-şek emr-i şerîfe muhâlefetimüz ma'zûr¹⁴ olmağ muqarrer idi" didiler. Cenâb-ı şehriyârîden ruşat¹⁵ olduğda içlerinden biri pâdişâha du'â vü şenâ taqdîm itdükden sonra eyitdi ki: "Pâdişâhâ ben kuluñ bir zamân diyâr-ı Hırasân'da bir pâdişâh-ı 'âlişânun bâzerganı

* Hikâye P nüshasının 130a-137a yaprakları arasındadır.

¹ evlâd: evlâdları P; ²Yûsuf-mişâl: Yûsuf gibi P; ³şahâ'if-i rûzgârda: şahâ'if-i evrâk-ı rûzgârda P; ⁴gibi: gibi meşhûr u ma'lûm idi. İttifâk bir gün P; ⁵şâhî: pâdişâhî P; ⁶eşhâş: kimesneleri P; ⁷nıgehbânlar nâ-gâh: kabri beklerken anı P; ⁸şeb-revâne: kimesnelere şeb-revânî P; ⁹etrâfına oturlurlar: etrâfında oturdılar P; ¹⁰mezbûrları: anları P; ¹¹Evvelâ ol üç neferi huzûr-ı pâdişâhiye ilettiler ve merşiyeh-ân-ı Ca'fer oldukların: Nıgehbânlar ol üç kimesnei pâdişâh-ı 'âli-cenâhuñ önüne ilettiler ve anlarıñ merşiyeh-ân okıduklarını pâye-i serîr-i 'âlem-i Mışriye P; ¹²Bunlar rüy-ı niyâzı hâk-i tezellüle sürüp: Bunları niyâzı hâk-i tezellüle süre ve çehre-i 'ubûdiyeti tenezzüle süre süre kılıp P; ¹³lutf: sehâ P; ¹⁴taqdîr iyleseñ bî-şek emr-i şerîfe muhâlefetimüz ma'zûr: ve ne muhâlefetimüz ma'zûr P; ¹⁵Cenâb-ı şehriyârîden ruşat: Cenâb-ı savâb-ı şehriyârîden icâzet ü ruşat vâki' P

idüm. Her diyâra bârhânüm çekilür ve esbâb u eşkâlüm dökilürdi. gâyet şâhib-i kudret ve mâlik-i câh u şervet idüm. İttifâk bir gün sipihr-i gaddâr muhâlif gerdiş idüp gündün güne tenezzüle bırağdı. Şöyle ki her ne cânibe ki teveccüh itdüm, zarar gördüm. Az zamânda cemîc mâmeleküm elden çıkup müflis ü meflük oldum.¹ Âhîr dâniler tekâzasından terk-i diyâr dağı zarûri² oldu. Ba'zı aḥbâb baña Bâgdâd cânibini sevḫ idüp³ “anda Ca'fer-i Bermekî dirler bir seḫî-vücûd vardır ki varup aḫvâlünü 'arz idesin” didiler.⁴ Ben dağı bir gice ḫatunumla çıkıdum, gitdüm. Giderek bir gün aḫşama ḫarîb Bâgdâda vâsıl olup⁵ maḫallât ucında bir ḫarâbe bulup içine girdüm. ḫatunum gebe idi, ol gice vaz'-ı ḫaml itdi, şekil iki oldu.⁶ Meded baña bir ḫaşıḫ şurba⁷ buliver diyü za'findan kendü⁸ yatdı, ben ḫalkıdum, ağlayuraḫ taşra çıkıdum. Bir âşinâ elüme girse⁹ diyü dört cânibüme nâzır idüm.¹⁰ Aşla göremeyüp bir şâhib-i ḫayra dağı râst gelmedüm ki bir ḫaşıḫ şurba isteyem. 'Âkıbet¹¹ ḫayrân u ser-gerdân gezerken bir ḫapuya râst geldüm ki gâyet büyük ve¹² içürüsi bir sarây-ı 'âli ve cennet-mişâl¹³ ḫavâlıdur. 'Ayân u eşrâf ve fuḫarâ vü zu'afâ ol ḫapudan içürü lâ-teklîf girüp çıkarlar.¹⁴ Ben dağı lâ-abâlvâr içürü girdüm. Gördüm ki bir 'âli şoffada bir alay ekâbir¹⁵ otırmışlar, ḫurmayup yemek yirler. Baña dağı yir gösterdiler. Ben de biraz ḫa'âm yedüm. ḫa'âm¹⁶ yiyüp ḫalkıduğı gibi her ḫişinün öñüne birer altun tepsisi ile nuḫl ve şekker bādâm ḫodılar. Herkes nuḫlı yiyüp tepsisi dağı alup giderlerimiş. Ben nuḫlı yiyüp tepsisiye degmedüm. Meger şâhib-i ḫâne baña nâzır imiş. Buyurdı ki: “Şol misâfirî baña getürün.” Bir ḫâdim elüme yapışup şâhib-i ḫânenün (S199a) öñüne getürdi.¹⁷ Ayağ üzre ḫalkup faḫîre¹⁸ ḫürmet ve 'izzet ḫıldı. Andan buyurdı ki: “Biraz misâfire beñzersin,¹⁹ zirâ nuḫl tepsisi²⁰ nuḫl yiyenüñdür. Ğayrılar aldı, siz almaduñuz” diyince ol şâhib-i devlete taḫsîn okıyup cümle aḫvâlüm

¹ pâdişâha du'â vü senâ taḫdîm itdükden ... müflis ü meflük oldum: pâdişâh-ı 'âlem-penâha Allâhu ḫuvvâhu ḫazretlerinün devâm-ı devlet-i ḫâhirelerine du'âlar itdükden soñra eyitdi ki: Pâdişâhâ ben ḫuluñ bir zamân diyâr-ı ḫorâsânda bir tâcir-i 'âli-şândum. Bu diyârda bârhânüm çekilür her taraftan tecemmülât u eşkâlüm dökilürdi. Ğâyette şâhib-i kudret ve mâlik-i câh u celâl ve şervet olmuşdum. İttifâk bir gün sipihr-i gaddâr ve çerḫ-i kec-reftâr muhâlif gerdiş ve nâ-muvâfıḫ cünbiş idüp gündün güne aḫvâlüm tenezzüle yüz ḫıtdı. Her ne cânibe ki teveccüh itdüm, zarar gördüm ve her semte ki 'âzim oldum, mücib-i ḫâḫır nulmadum. Az zamânda cemîc emvâl ü ecmâlüm ve esbâb u eşkâlüm elden çıkup müflis ü meflük oldum P; ²zarûri: lâzım P; ³sevḫ idüp: 'arz iylediler ve P; ⁴dediler: deyü söylediler P; ⁵Giderek bir gün aḫşama ḫarîb Bâgdâda vâsıl olup: Ve ḫandasın Bâgdâd deyüp ol tarafta 'âzim itdüm. İttifâk bir gün aḫşama ḫarşu Bâgdâda vardum P; ⁶şekil iki oldu: -P; ⁷şurba: çorba P; ⁸kendü: kendüden gitdi P; ⁹elüme girse: bulabilsem P; ¹⁰cânibüme nâzır idüm: cânibe nâzır idüm P; ¹¹göremeyüp bir şâhib-i ḫayra dağı râst gelmedüm ki bir ḫaşıḫ şurba isteyem. 'Âkıbet: Aşlâ bir âşinâ görmedüm ve bir şâhib-i ḫayrâta râst gelüp bir ḫaşıḫ çorbañ var mıdur deyü şoramadum P; ¹²ki gâyet büyük ve: gördüm ki P; ¹³ve cennet-mişâl: ve bir cây-ı cennet P; ¹⁴lâ-teklîf girüp çıkarlar: girüp giderler P; ¹⁵ekâbir: eşrâf u ekâbir P; ¹⁶yedüm. ḫa'âm: -P; ¹⁷getürdi: alup gitdi. ḫaçan ki şâhib-i ḫâne beni gördi P; ¹⁸faḫîre: -P; ¹⁹Andan buyurdı ki: Biraz misâfire beñzersin: Bir şöyle beñzer ki misâfirsiz P; ²⁰nuḫl tepsisi: nuḫluñ tepsisi dağı P

tafşîl üzere huzûrında ‘ayân u beyân iyledüm. Baña teraḥḥum idüp ağladı. “Çün sen bu yirlere Ca‘fer-i Bermekî nāmına geldün,¹ ḥayr ola hele şimdi nuḳl tepsisini alup² bir miḳdâr taşra odada istirâḥat iyle” didi. “Ehlün ḳanḡı ḥarâbededür” diyü³ ḥaber aldı. Çün taşra çıḳdum, “bu şâhib-i devlete kim dirler?” didüm. “Ca‘fer-i Bermekî budur” didiler. Hemân dem vâḳi‘ olan ḥüsn-i ittifaḳ maḥẓan Ḥaḳ celle ve ‘alānuñ luṭfi idügünü bildüm, şükrin ḳıldum. Ḥādım beni taşra bir ‘âli ḥücrede oturdıḳoyup gitdi. İki sâ‘at miḳdârı eglenüp yine geldi. Andan ṭur, evüñüze gidelüm diyüp önüme düşdi. Biraz⁴ maḥallât arasında gezüp⁵ bir ‘âli sarāya geldük ki ḳapusu arasında on ḥādım ve bir⁶ daḡı bunlara serdâr. İçerü girdük. Gördüm ki iki ‘âli ḥücre mûnaḳḳaş keçeler ve ibrişim ḳalılar⁷ ve zibâ nihâlîler ve zerbâf yaşdıḳlar ve gerde başlar ki döşenüp her cānibe zenbürî serâ-perdeler aşılış. Andan iç ḥareme geçdük. İki ‘âli ev ortası bir ‘âli soffa. Bunlaruñ daḡı cümlesi üslûb-ı sâbıḳ üzere döşenmiş ve ḥatunum zibâ atlaslar ve kemḥâlar giymiş, on cāriye ayaḡ üzere ṭurmuşlar.⁸ Ol içi esbâb u eşḳâlle ṭolmuş. Her ne ise var. Andan ḥādım bir defter çıkarup esbâbum ḥesâbın virüp⁹ ve on hemyân aḳça vü altun ve üç yıllık kirâsını daḡı teslîm iyledi. Bunlardan ḡayrı¹⁰ yılda üçyüz biñ aḳça yazar bir tımaruñ berâtın daḡı virdi. Ve bir varaḳa¹¹ daḡı virdi ki içinde Ca‘fer-i Bermekî yazmış ki “yâ hazâ çün bu yire bizi dileyü¹² geldün, ḥâlâ ba‘zı muḥaḳḳerât irsâl olındı. Luṭf idüp ma‘zûr ṭutasuz ve bu mertebe ki vücûd buldı, henüz seni bilmedin vücûd¹³ buldı. İnşaallâhu’l-e‘az bilişdükden şoñra ḳadir oldıḡumuz ideceḡüz. Ve min ba‘d ne maḳûle ḥizmetüñüz düşerse bu cānibe ‘arz u i‘lâm idesiz, iḥmâl ve teḡâfûl ü tekâsül itmeyesiz ve’s-selâm.” Çün bunları gördüm, şükr idüp yüzüm yirlere sürdüm. Ca‘fer’üñ¹⁴ fi’l-ḳadri ve’l-âşâl (S199b) devâm-ı devlet ed‘iyyesine iştiḡâl itdüm. Mādām ki Ca‘fer ḥayâtıda idi, ben âl u evlādum ile arḡad-ı ‘ayş üzere olup şafâ-yı ‘işret ve zevḳ u şoḡbet üzere idüm. Çün Ca‘fer ḳatlı olındı, aña mensûbdur diyü evlerüm başdılar ve olanca māl ü menālüm ve esbâb u eşḳâlüm ḡâret itdiler. Ḥizmetḳârlarımı ve evlerümi daḡı māl-i mirî ile aldılar.¹⁵ Tımarumuñ berâtını daḡı elümden alup beni me’zûl u meflûk ḳodılar.

¹ tafşîl üzere huzûrında ‘ayân u beyân iyledüm. Baña teraḥḥum idüp ağladı. Çün sen bu yirlere Ca‘fer-i Bermekî nāmına geldün: maṭla‘ından maḳta‘ından varınca ayân u beyân iyledüm. Baña teraḥḥumen ağlayup çün bu yirlere Ca‘fer-i Bermekî için geldüm dersin P; ²alup: al P; ³deyü: deyüver deyü şordı P; ⁴Biraz: Bir miḳdâr P; ⁵gezüp: gidüp nâ-gâh P; ⁶on ḥādım ve bir: on ḥizmetḳâr ve bir ḥādım P; ⁷ḳalılar: ḥalılar P; ⁸ṭurmuşlar: ṭurup ḥizmet iderler P; ⁹eşḳâlle ṭolmuş ... ḥesâbın virüp: eşḳâl virdi P; ¹⁰ḡayrı: mâ‘adâ P; ¹¹varaḳa: varaḳacıḳ P; ¹²dileyü: isteyü P; ¹³vücûd buldı, henüz seni bilmedin vücûd: -P; ¹⁴Ca‘fer’üñ: Ca‘fer-i Bermekî’nüñ P; ¹⁵daḡı māl-i mirî ile aldılar: māl-i mirîye alınmışdur deyü mirîye zabṭ iylediler P

Hâlâ yine aḥvâlüm faḡr u faḡâ ile bir mertebeye vardı ki Ḥorāsânda vâḡi¹ olan iflâsum buña nisbet ġmâ idi diyüp yine ağladı. Çün Hârûn bunu diñledi, Ca‘fer gibi vücûd-ı şerîfi ifnâ vü ihlâk itdügüne muḡkem nâdim oldu. Ol dem emr iyledi ki: Ol kimesneye cemî‘ mirîye zabḡ olınan emlâk u emvâlin virdiler ve tumarınuñ berâtını daḡı tecdîd iylediler. Yine Ca‘fer zamânında olan ġmâya mâlik oldu. Lâkin Hârûnuñ öñünde iken yine ağlamaġa başladı. Hârûn eyitdi: “Ben ḡod saña zılm itmedüm, ağlamaġa sebep nedür?” Eyitdi: “Pâdişâhum anuñçün Ca‘fer’i ağlaram ki ḡâlâ zuhûr iden iḡsân daḡı anuñdur” didi.² **Andan nevbet** ikincisine gelüp ol daḡı ruḡşat-ı pâdişâhla kelimâta başlayup³ didi ki: “Ben nüfûs-ı Bâġdâd’dan bir bâzergân idüm.⁴ İttifâḡ benüm daḡı ġün ġünden kevkeb-i baḡtum ric‘ate dönüp medyûn oldum. Dâñiler her cânibden teġâza idüp beni ḡaps itmek murâd idindiler. Bu eḡnâda dostlardan birine ‘arz-ı ḡâl idüp tedbîr istedüm. Baña eyitdi ki: “Şimdi bu zamânda bir seḡî-vücûd yoḡdur ki varup ‘arz-ı ḡâcet idesin, yâreñe merhem ura.⁵ Ca‘fer-i Bermekî ḡayâtta olsa seni denîden ḡalâş iderdi. Bari varup Ca‘fer’üñ mezârın ziyâret itseñ ve biraz⁶ ḡabri yanında ḡâlûñ ağlayup yanup yaḡılsañ. Câ’izdür ki ol seḡîd-i mazlûmuñ kerâmetinden ve ol maḡûle merḡumuñ rûḡâniyyetinden bir işâret vâḡi‘ ola ki saña mücib-i beşâret ola.” Ben daḡı *el-ġariḡu yeteşebbeşu bi-küllî ḡaşiş** muḡtezâsınca varup Ca‘fer’üñ mezârını ziyâret itdüm. Âbdestle tilâvet iderken gözümü uyḡu almış.⁷ Düşümde Ca‘fer’i görüp⁸ ayaġına yüzüm sürdüm. “Yâ seyyidî bir medyûmum, dâñilerüm baña **(S200a)** külli elem⁹ virdiler. viricek bir ḡabbeye mâlik degülüm, baña bir çâre iyle” diyü tazarru‘ iyledüm. ġülerek baña baḡdı ve eyitdi:¹⁰ “N’ola yarın var fülân derebde sâkin olan şarrâfa benden selâm iyle ve saña biñ filori virsün, söyle. Eger sözüne i‘timâd itmezse fül kışşasını¹¹ bilür misün, unuttuñ mı yoḡsa didi diyesin. Öyle deyicek saña i‘timâd itmek muḡarrerdür. Altını al var deynüñi edâ idüp ḡalâş ol.” Ben daḡı uyanıgeldüm. Şabâḡa degin¹² bu vâḡi‘ ayı mülâḡaza iyledüm. Şarrâfa varsam mı varmasam mı diyü çok fikirler iyledüm.¹³ ‘Âḡıbet zarûret ḡasebiyle varmaġı terciḡ itdüm. ‘Ale’s-şabâḡ câmeḡ’âbumdan ḡallḡup şubḡı edâdan¹⁴ soñra ol şarrâfa ‘azîmet itdüm. Gördüm ki bir

¹ vâḡi‘: -P; ²Ca‘feri ağlaram ki ḡâlâ zuhûr eden iḡsân daḡı anuñdur didi: yine Ca‘fer için ağlaram ki ḡâlâ zuhûra gelen iḡsân daḡı anuñ sebebiyle zâhir olmuştur P; ³pâdişâhla kelimâta başlayup: ‘âlem-penâhla kelimâta şürü‘ idüp P; ⁴bâzergân idüm: bâzergânüm P; ⁵ura: ola P; ⁶biraz: bir miḡdâr P; ⁷gözümü uyḡu almış: gözüm uyḡu almış, uyımışam P; ⁸görüp: gördüm P; ⁹elem: ıztırâb P; ¹⁰eyitdi: baña eyitdi P; ¹¹kışşasını: kışşasını ya‘ni baḡla kışşasını P; ¹²deynüñi edâ idüp ḡalâş ol. Ben daḡı uyanıgeldüm. Şabâḡa degin: deynüñi def ü ref iyle. Pes ben daḡı ol dem beleñleyüp uyanıgeldüm. Ol gice şabâḡa dek P; ¹³fikirler iyledüm: fikr itdüm P; ¹⁴şubḡı edâdan: şalâvat-ı şubḡı edâ itdükden P

* “Bataklıġa düşen, ne bulursa ona tutunur”

muhteşem kimesne şarrâflık mesnedinde oturmuş, önünde ol kadar eşhâş var ki hesâbını Allâh bilir¹ ve sağ ve sol ya' ni iki kol terâzûlar aşılımış,² kefelere altın ve aqça ile dolu, turmayup tartup virir. Hizmetkârlar dağı hizmetde kâ'imler. Ben dağı varup önünde turdum. Çün beni gördi, cerrâr şanup kâğıd ile birkaç aqça şunıvirdi. Ben eyitdüm: “Yâ seyyidî,³ ben cerre gelmedüm, benüm senünle külli maşlahatum vardur. Biraz hengâme tağılsun, andan söyleşevüz, n'ola” diyüp meşâlihine muqayyed⁴ oldu. Birazdan ki 'âlem tağıldı, ben kaldum.⁵ Ol dem şarrâfuñ önüne gelüp eyitdüm⁶ ki: “Ca' fer-i Bermekî saña çok selâm iyledi ve benüm için eţib-i emvâlinde biñ filori⁷ virsün didi.” Ol dem şarrâf kâhkahâ ile güldi, vay hak “yâ müslimîn Ca' fer hod hâlâ ölmüşdür. Ölmüş kim ola görmüşdür. Ölmüş adamuñ baña selâm u peyâmın getürürsin ve eţib-i emvâlümde biñ sikke taleb idersin. Divâne ve 'aql u fehmden bî-gânesün ancak” didi. Ben eyitdüm: “Divâne degül, belki 'uqâlânuñ güzidesiyem. Dedüğüm sözler vâqî'dür. Ben aña vâqî'ada 'arz-ı ihtiyâc itdüm, ol dağı terahhüm idüp vâqî'anda böyle cevâb itdi. Hatta eger sözüne i' tikâd itmezse fül ya' ni baqla kışşasını unıtduñ mı diyesin. Anı ađıduñ gibi sözüne i' timâd idecekdür didi.” Bunı dedüğüm gibi şarrâfuñ gözlerinden yaş revân oldu ve “yâ seyyidî emrûn baş üzredür. Her ne buyurırsañ 'ale'r-re's” diyüp (S200b) biñ filoriyi şayup elüme virdi.⁸ Ba' de dükkânı tenhâlayup şarrâfuñ yanına geldüm. Beni gördükde⁹ “senün hod hizmetün tamâm olmuşıdı.¹⁰ Neye geldün” didi. Ben eyitdüm: “Allâhu te'âlâ 'ömr ü devletün ziyâde itsün.¹¹ Murâdum hâşıl, lâkin merhûmuñ fül kışşası¹² dedügi ne güne kışşadur, baña dimek¹³ gereksin tâ ki ben dağı sebep-i taşdıq-i kelâm nedür bilem, andan kendü ahvâlüme meşgûl olam.” Şarrâf müte'ellim¹⁴ olup, “bir şâhib-i devletdür, mâbeynimüzde olan bir kışşa-i sâbıkaya işâret iyledi, anı saña bilmek lâzım degül. Var, ber-murâd olduñ, maşlahatuña git” didi. Ben dağı altını çıkarup önünde kodum. “Eger baña fül kışşasını demeyecek olursañ yemîn itdüm ki filorinüñ birini almazam ve şaferü'l-yed gidüp sende Ca' fer'ün kabrine şikâyete

¹ Allâh bilir: Allâhdan gayrı kimesne bilmez P; ²kol terâzûlar aşılımış: terâzûlar kurulmuş P; ³Yâ seyyidî: -P; ⁴muqayyed: şürü' P; ⁵ben kaldum: tenhâ kaldı P; ⁶gelüp eyitdüm: geldüm didüm P; ⁷filori: altın P; ⁸Ölmüş adamuñ ... elüme virdi: Ölmüş baña selâm göndermiş, biñ sikke filori dağı istersin, divâne misin? Ben eyitdüm: Divâne degül. Ol dağı terahhüm idüp böyle cevâb itdi. Hatta senün sözüne i' timâd itmezse fül ya' ni baqla kışşasını unıtduñ mı diyesin. Ađıduñ gibi ol senün sözüne i' timâd ider didi. Bunı dedüğüm gibi şarrâfuñ gözlerinden yaş revân olup aqdı ve yâ seyyidî emrûn başum üzredür. vireyin deyüp hemân dem buyurdu. Biñ filoriyi aldum P; ⁹gördükde: gördügi gibi P; ¹⁰olmuşıdı: oldu P; ¹¹etsün: iylesün P; ¹²Murâdum hâşıl, lâkin merhûmuñ fül kışşası: Murâduma vâşıl oldum. Fül kışşasını merhûmuñ P; ¹³baña dimek: anı baña bildürmek P; ¹⁴nedür bilem, andan kendü ahvâlüme meşgûl olam. Şarrâf müte'ellim: ideyüm, işime meşgûl olayum. Şarrâf bî-ñuzür P

giderem” didüm. Āhîr zârûrî demege râzî olup didi ki:¹ “Bir târihde ben ehl-i dükkân idüm. Alup şatmağla hayli² meblağa vâşıl olmışdum. Nâ-gâh bir gice dükkânım açıldı, olanca esbâb u emvâlüm³ çaldılar. Müflis ü mendebûr kıaldım. Giderek⁴ bir hâle vardım ki evimiz içinde bir gönlek eskisi ile bir eski kilimden gayrı nesne⁵ kıalmadı. Arkamuzda libâsımız dağı yok. Gönlegi gündüzün ben giyerüm hatunum kilim örtinür. gice olıcağ gönlegi hatunum giyer, kilimi ikimiz örtinürüz. Āhîr bir gün hatunum didi ki: “Hey er böyle epsem turmağla nesne hâşıl olmaz.⁶ Yiyecek bulmazız. Bari ben varayın koñşidan viresiye⁷ bir şinik bakla alayın, getirüp evde bişüreyin. Sen dağı tablaya koyup⁸ “bakla alan bakla” diyüp Bâgdâduñ şoqaqlarında devr iyle. Beher-hâl bakladur, şatılıp üzerine birkaç aqça fâ’ide gelür. Koñşıya bakla aqçasın virüp⁹ üstine gelen fâ’ideyi senünle kefâf idinelüm.¹⁰ Her gün bu üslûb üzre geçinüp¹¹ açlıktan hâlâş olalum didi. Ben dağı bu fikri gâyetle ma’kûl görüp irtesi koñşılıktan on aqçaya veresiye bir şinik bakla aldık, hatunum bişürdi. Ben bir tablaya tertîb idüp başuma urdım.¹² Bâgdâduñ şoqaqlarını devrâna başladım. Bakla alan diyü nidâ iyleyüp¹³ ikindüye dek şatdım. Onüç aqça itdi.¹⁴ (S201a) Sevinürek eve geldüm. On aqçasını borcumuza virüp üç aqçasını kefâf idindük. Andan şoñra iş bu iş diyüp her gün bunu ‘âdet idindük.¹⁵ İttifâk kış günleri geldi. Bir gün şiddet-i şitâ ve hiddet-i sermâ¹⁶ bir mertebede oldu ki ta’bîr ü taqrîre¹⁷ kıabil degül idi. Ol gün dağı hatunum baklayı bişürmiş oldu.¹⁸ Lâkin gâyet şovuğ olmağın benüm harekete kıudretüm olmadı. Öyleye dek aç yatduk. Āhîr hatunum “behey kışi kıalk ne yatarsın var baklayı şat.” Ben eyitdüm: “Behey hatun böyle sermâda¹⁹ benüm taşra çıkmağa kıudretüm yokdur. Ne hâl ise bu gün açlığa şabr idüp câna cebr idelüm, yarın İnşaallâh²⁰ şatam.” Hatunum dağı, “ben baklayı bişürmiş bulındım. Eger bu gün şatmazsañ yaban olur, yabana gider,

¹ mâbeynimüzde olan bir didi ki: bizümle oldu, şabıkan işâret iyledi. Bundan şoñra bu işi şormağ kıatı fuzûlî işdür. Eger beyân itmezseñ filori dağı lâzım degüldür. Yine Ca’ferün kıabrine varup şikâyet iderüm. Kıaçan ki böyle didüm, şarrâf demege râzî olup eyitdi ki P; ²hayli: gâyet P; ³olanca esbâb u emvâlüm: cümle emvâl ü erzâkıum P; ⁴ü mendebûr kıaldım. Giderek: oldım P; ⁵ile bir eski kilimden gayrı nesne: -P; ⁶Arkamuzda libâsımız ... hâşıl olmaz: Arkamda bir esbâbum kıalmadı. Hatunum eyitdi: İlâhi er böyle epsem oturmağla olmaz P; ⁷koñşidan viresiye: koñşılaruñ birinden ödünç P; ⁸bişüreyin. Sen dağı tablaya koyup: bişürelüm, bir tepsıye kıoyalım P; ⁹devr iyle ... aqçasın virüp: gezdür, bir hâl edelüm P; ¹⁰edinelüm: edelüm P; ¹¹geçinüp: geçinelüm P; ¹²bir tablaya tertîb idüp başuma urdım: başuma kıodım P; ¹³devrâna başladım. Bakla alan deyü nidâ iyleyüp: devrân iyledüm. Bakla alan bakla alan deyü nidâ itdüm P; ¹⁴etdi: itdüm P; ¹⁵bunu ‘âdet edindük: bu işle muqayyed oldu P; ¹⁶ve hiddet-i sermâ: -P; ¹⁷ta’bîr ü taqrîre: ta’bîre P; ¹⁸oldı: idi P; ¹⁹Āhîr hatunum behey kışi kıalk ne yatarsın var baklayı şat. Ben eyitdüm: Behey hatun böyle sermâda: hatunum eyitdi: hey kışi kıalk var baklayı şat, yatacağ mağal degüldür. Ben eyitdüm: Bu mağüle şovuğda P; ²⁰câna cebr edelüm, yarın İnşaallâh: cânuma cefâ edelüm, yarın müyesser olırsa P

kimse daħı almazlar,¹ aqçasın da virmedük, bize² gâyetle ziyân olur. Hele³ evkâtçe fikr iyle” diyü beni taħrîk iyledi. Ben de fikr idüp gördüm ki şatmayınca olmaz, gönlegümi arkaama alup bir dâne gönlekle zemherirüñ şiddetinde⁴ ditreyürek baqla şatmağa gitdüm. Bir hâlde gezerdüm ki aşla ditremekden söz söylemege kâdir degül idüm. Bu rezâletle giderken⁵ meger Ca‘fer’üñ qapusı önüne uğramışın. Yuqaru çartaq penceresinden beni görmüş, ta‘accüb idüp “bre şu baqla şatan herifi baña getürüñ” demiş. Gördüm ki iki hizmetkârı geldi, “seni vezîr ister gel yuqaru gidelüm” diyüp beni alup gitdi. Yuqaru⁶ vardum, henüz odaya girmedin ‘ud u ‘anber koħusu damağımı tıtdı. Qapu perdesin qaldırdılar, içerü girdüm, gördüm.⁷ Ca‘fer-i Bermekî mesned-i sa‘âdetinde oturmuş, arqasında iki qat samûr kürk, önünde bir gümüş manqal ile âteş qomışlar. Âteşe ‘ud u ‘anber bırağup odayı mu‘attar iderler. Hemân ki beni gördi, muħkem hiṭâbla ‘itâb idüp eyitdi ki: “Bre kişi bu maqûle zemherirüñ şiddetinde bir gönlekle taşra çıkup baqla şatmağa ta‘accüb iqdâm itdük. Adam bu maqûle şovuqda kül yalamağa râzı olur, taşra çıkamaz,⁸ idrâkûñ qanda gitdi” diyince⁹ ben eyitdüm: “Pes zevq u şafâ ehli¹⁰ olan, erbâb-ı faqr u faqânuñ hâlinden bilmez imiş. Ben eger kâdir olaydum (S201b) böyle sermâda taşra çıkup bir gönlekle ditreyürek gezmezdüm. Benüm tafşîl aħvâlüm budur” diyüp bi’t-tamâm aħvâlümi i‘lâm iyledüm.¹¹ Ol dem Ca‘fer ağlayup “vallâhi tallâhi ben böyle gümân itmezdüm ki ümmet-i Muħammedde böyle faqîr, nâçiz ola, diriğâ Ca‘fer samûrlar içinde şovuqdan ħaberi yok, bu derdmend bir gönlekle ditreyüp¹² gezer. Qıyâmet güninde ben buña ne cevâb vireyin” diyüp zârılık iyledi. Andan baqla pişen tencereyi eline aldı ve¹³ baqladan bir avuç alup¹⁴ bir yire qodı. Bir avuç daħı alup¹⁵ bir yire daħı qodı. Böyle böyle taqlanuñ içinde baqlayı böyle zeyn iyledi. Gönlümden ben eyitdüm: Elħamdi lillâhi te‘âlâ Ca‘fer benüm baqlamı bir uğurdan alup baña aqçasın her ne iderse virmek ister,¹⁶ gezmekden qurtıldum diyü sevindüm. Çün baqlayı hep çıkarup tamâm dizdi, bre keselerle altun getürüñ didi. Getürüp evvelâ tencereyi filoriyle sipesilme iyleyüp tıoldurdi. Andan taqlayı hizmetkârlarına virüp “varuñ bu her kısım

¹ yaban olur, yabana gider, kimse daħı almazlar: yarına qalurlarsa bayat olur, kimse almaz daħı P; ²bize: -P; ³Hele: Zîrâ P; ⁴gönlegümi arkaama alup bir dâne gönlekle zemherirüñ şiddetinde: baqlayı arkaama aldum P; ⁵söz söylemege kâdir degül idüm. Bu rezâletle giderken: ħâli olmazdum P; ⁶Yuqaru: Qaçan ki yuqaru P; ⁷gördüm: -P; ⁸itdük. Adam bu maqûle şovuqda kül yalamağa râzı olur, taşra çıkamaz: itmişün. Böyle günde taşra çıkma P; ⁹diyince: didi P; ¹⁰zevq u şafâ ehli: şafâ vü zevq şâhibi P; ¹¹faqânuñ hâlinden ... i‘lâm iyledüm. Ol dem: faqânuñ hâlin niçe bilsün. Ben de eger kâdir olsam böyle günde taşra çıkmazdum, tafşîl aħvâli i‘lâm iyledüm P; ¹²gönlekle ditreyüp: gönlek içinde ditreyürek P; ¹³aldı ve: alup P; ¹⁴alup: aldı P; ¹⁵alup: -P; ¹⁶ister: gerek P

bağlayı¹ benüm evlādumdan ve müte‘allıkātumdan her birine üleşdirün, bahāsına her ne virürlerse getirün”² diyince Allāhu ekber her biri evlādından ve müte‘allıkātından bir avuç filori gelüp tablayı dağı filoriyle tıdurdılar. Andan arqama zībā libāslar ve kürkler³ giyürüp tencereyi ve tablayı hizmetkârlara getürdüp evüme geldüm. Hatunum beni muntazır olup qarşudan görince mütehayyir olup⁴ segirdüp ne haber diyü qarşu geldi. Ben dağı⁵ vukū‘ı üzre hatunuma haber virdüm ve tencere ve tablada olan filorileri görüp yüzün yirlere sürdi. Ol zamāndan berü şarrāfluğa mübāşeret itdüm. Cümle bu gördüklerün māl u menāl⁶ ve esbāb u eşkālün aşı Ca‘fer’üñdür. Fül kışşası diyü işāret itdüğü budur ki zıkr olındı.⁷ Çün bu kışşa dağı tamām oldı, **nevbet üçünciye** geldi. Bu dağı⁸ cevāb-ı pādişāhiden destūr alduqdan soñra güftāre ağāz idüp didi ki: “Pādişāhum müşārileyh Ca‘fer zamān-ı devletinde vāki‘ olan cevā’iz ü ‘aṭyāsını edā için bir ‘ākıl ü dānā kimesneyi vekīl naşb idüp her kaçan ki Ca‘fer bir kimesneye ihsān u in‘ām kaşd iyleye, ol vekīline⁹ bir tezkire yazup (S202a) “hāmil-i varaqa fülāna fülān miqdārı filori viresin”¹⁰ diyü kayd idüp anuñla gönderirdi. Ol dağı¹¹ vekīline tezkireyi gösterüp muqayyed olan filoriyi alırdı. Vekīl dağı deftere kayd idüp yıl başında Ca‘fer’e muhāsebesin virürdi. İttifāk ben bu bābda bir hīle fikr itdüm. Niçe zamān Ca‘fer’ün haṭṭına müşābih haṭṭ yazmağa sa‘y itdüm. Birkaç¹² müddet taqlīd iderek tamām mertebe beñzidüm. Şöyle taqlīd itdüm¹³ ki Ca‘fer’ün yazısından benüm yazımı kimse¹⁴ fark itmez oldı. Bir gün fülān kimesneye biñ filori viresin diyü vekīle bir tezkire yazdum. İrtesi ‘ale’ş-şabāh tırdum, tezkire ile ol vekīle vardum, varakayı eline şundum. Okıdı, gördi ol dem baña biñ filoriyi teslīm iyledi. Ol dem evüme geldüm. Hemānā¹⁵ iş bu iş diyü tezkire yazmağa muqayyed oldum. İrtesi yazup yine¹⁶ vardum. Filoriyi bī-tevaḫḫuf yine aldum. Dağı irtesi ‘azm itdüm. Bu üslūbla on güne dek vardum, onbiñ filori aldum. Onbirinci gün varduğum gibi vekīl baña ḥadden ziyāde ‘arz-ı muḥabbet itdi. Sizüñle bu gün bendeḫāne cānibine¹⁷ gidüp bir miqdār nān u

¹ Getürüp evvelā ... her kısım bağlayı: Altun getürdiler. Evvelā tencereyi sipe silme toptolı altun iyledi. Varuñ bāki qalan altunı P; ²üleşdirün, bahāsına her ne virürlerse getirün: virsün P; ³Andan arqama zībā libāslar ve kürkler: Ve arqama libās ve kürk P; ⁴beni muntazır olup qarşudan görince mütehayyir olup: qarşudan beni gördükde mütehayyir oldı P; ⁵dağı: dağı kışşayı P; ⁶Cümle bu gördüklerün māl u menāl: Cemi‘ bu gördüğün bu ḥāl P; ⁷budur ki zıkr olındı: ne güne budur didi P; ⁸nevbet üçünciye geldi. Bu dağı: üçüncisi dağı P; ⁹Pādişāhum müşārileyh Ca‘fer vekīline: -P; ¹⁰hāmil-i varaqa fülāna fülān miqdārı filori viresin: durma fülān kimesneye fülān kadar filori viresiz P; ¹¹Ol dağı: Ol dağı vekīle varup tezkerede muqayyed olan filoriyi alıvirdi. Vekīl-i mezbūr dağı deftere P; ¹²sa‘y itdüm. Bir kaç: başlayup sa‘y itdüm. Biraz P; ¹³taqlīd itdüm: yazar oldum P; ¹⁴benüm yazımı kimse: kimse benüm yazımı P; ¹⁵baña biñ filoriyi teslīm iyledi. Ol dem evüme geldüm. Hemānā: biñ filoriyi baña virdi, teslīm iyledi. Hemān ol dem evüme geldüm P; ¹⁶yazmağa muqayyed oldum. Ertesi yazup yine: başladum. Ertesi yine yazup gene P; ¹⁷bendeḫāne cānibine: bendeḫāneye P

nemek yiyelüm diyü ibrām u iḳdām iyledi. Ben daḫı mülāḫāza itdüm ki on gündür ki ben bu kişinüñ elinden onbiñ filori aldum. Bunuñ eliyle bu ḳadar emvāl-i cezīle¹ elüme girdi. Ḥālā bunuñ sözine muḫālefet itmek münāsib nesne degüldür. Da‘vetine icābet lāzım u müteḫattimdir. Pes dönüp n’ola baş üzre ḳanda buyurursañuz gidelüm didüm. Meger bundan evvel ol kimesne benüm diḳḳat idüp yazımı görmüş, Ca‘fer’üñ yazısı degül idügün² bilmiş ve benüm tezkirelerümi her gün başḳa bir yirde cem‘ iylemiş ve cümlesin Ca‘fer’e virüp³ vāḳi‘ ḫāli mufaşşalan söylemiş. Ca‘fer daḫı bir kerre ki ol kimesne saña gerü gele, baña getür dimiş imiş. Ol idi ki vekīl zārāfetle beni⁴ anda iletmek için baña söylemiş. Ve‘l-ḫāşıl vekīl⁵ öñüme düşüp evine ‘azīmet iyledi. Giderek Ca‘fer’üñ evi öñüñe uğraduḳ. Benüm ḫaberüm yoḡıken⁶ yukaru baḳup işāret iylemiş. Anı gördüm ki iki ḫādım gelüp “vezīr ister” diyü mecāl virmeyüp bizi içerü alup gitdiler. Ḳaçan ki vezīr⁷ (S202b) öñüme varduḳ yalnıuz benümle ḫücre-i ḫāşına girdi ve benüm yazımla olan tezkireleri cemī‘an elüme virdi. “Yā hazā bu ḫaṭlar senüñ degül midür, bu ḫīlenüñ aşlı nedür” didi. Ol dem ben ṭoḡrıdan söylemege iḳtidārum olmayup “sulṭānum bu ḫaṭlar benümdür. Lākin ḡāyet faḳrum var idi, ‘ırzum olmaḡın cerr daḫı idemezdüm. Āḫir senüñ keremüñe i‘timād idüp bu ḫīleyi fikr itdüm. Bāḳī emr ü fermān senüñdür” deḡüm. Gülerek imdi sen burada ṭur diyüp içerü girdi. Birazdan taşra ḳıḳdı, içerüden bir ḫuzma kāḡıd ve bir ḳucaḳ ḳalem ve bir büyük ḳumḳuma mürekkeb ḳoyup öñüme ḳodı. Eyitdi: “Yā hazā çün sen bu ḫīleyi benüm keremüme i‘timāden itdün, imdi benden saña icāzet ve kāḡıdları ve ḳalemleri ve mürekkebi al, lāzım olduḳça ol tezkireleri yaz ve her gün vekīl⁸üme vir, her ne yazarsañ isteyüp al. Bu kāḡıd ve bu ḳalemler ve mürekkeb doñınca yine gel saña ḳalem ve mürekkeb ve kāḡıd vireyüm. Çün faḳırsın, tezkire ḫarcı daḫı bizüm olsun” didi. Ve hezār luṭfla şaḳın seni da‘vet itdügümüze incinme diyü ‘özrler iyledi. Çün bu ḫikāyeleri Hārūnu’r-Reşīd istimā‘ iyledi, bi’z-zārüre gözleri yaşarup Ca‘fer’i öldürdüğüne peşimān oldu. Min ba‘d Ca‘fer’üñ mezārına her kim varursa varsun, merāşı vü ḳaşā’id oḳıyup aḡlayan aḡlasun diyü icāzet virdi.⁷ Meger ol meclisde⁸ nüdemā vü ḫavāşdan birisi ḫāzır ve bu kimesnelerüñ ḫikāyelerine dīde-i ‘ibretle nāzır idi.⁹ Bunlar tamām olduḳdan şoñra pāye-i serīre yüz sürüp “pādişāḫā benüm daḫı Ca‘fer ile bir mu‘āmelem geḳmişdür.

¹ emvāl-i cezīle: emvāl ü erzāk P; ²Ḥālā bunuñ sözine ... degül idügün: Bunda ol kimesne benüm yazuma nazar idüp diḳḳat iyledi, görmüş, Ca‘fer’üñ yazısı degüldür P; ³virüp: iledüp P; ⁴bir kerre ki ol kimesne saña gerü gele, baña getür dimiş imiş. Ol idi ki vekīl zārāfetle beni: bir daḫı ol kimesne saña vardıḳda bir ṭarīḳla baña getür ve ḳapu öñine geldükdē baña işāret iyle dimiş. Meger vekīl beni zārāfetle P; ⁵Ve‘l-ḫāşıl vekīl: Vekīl yirinden ḳalḳup P; ⁶yoḡıken: yoḡıken P; ⁷ve benüm yazımla olan tezkireleri cemī‘an elüme virdi ... deyü icāzet virdi: -P; ⁸meclisde: maḫalde P; ⁹nāzır idi: nazar idüp P

İcâzet ruḥṣat olursa ben daḥı naḳl ideyüm” deyicek¹ cenâb-i şehriyârîden icâzet olıcak eyitdi: “Şehriyârâ zamân-ı saltanatuñuñ evâ’ilinde Şâm beglerbegisi olan kimesne ile Ca’fer’üñ muḥkem ‘adâveti olup bir mertebe ḥuṣûmet itmişdi ki biri birinüñ ḳanına aş yirlerdi. İttifâḳ baña Şâm seferi lâzım oldu, vardum Ca’fer ağzından Şâm beglerbegisine benüm ağzumdan² bir şefâ’at-nâme yazdum ki “fûlân ḥavme-i ḥükümetüñe³ varduḳda ḥadden ziyâde ri’âyet idesin ve bu cânibe müteveccih olduḳda esbâb-ı ticâretini **(S203a)** müheyyâ idüp gönderesin. Bunuñ⁴ ḥaḳḳında şâdır olan elṭâf-ı fasiḥatu’l-eknâf fi’l-ḥaḳîḳa bu⁵ cânibe ‘âid ü râci’dür ve’s-selâm.” Ve Ca’fer’üñ tevḳî’ne taḳlîden nişânladum. Andan mektûb-ı mezbûrî alup Şâma müteveccih oldum. Bir gün Şâma vardum, beglerbegiyle buluşup mektûbı eline virdüm. Çün mektûbı gördi, ta’accüb idüp meclisde olan eṣrâfdan ba’zına eyitdi: “Ca’fer’üñ benümle bu ḳadar⁶ ‘adâveti variken ḥâşâ ki ol baña ḥiṭâben mektûb yazmaḳı tecvîz iyleye. Kâşki gerçek olsa, muḳâbelesinde niçe iḥsân⁷ iderdüm. Lâkin mektûbuñ⁸ müzevver olduḳı muḳarrerdür. Bu ḥerifi ḥaps idüp muḥkem zabṭ gerekdür ve Ca’fer’e mektûbla vâḳi’ ḥâli ‘arz lâzımdur. Şöyle ki sözinde şâdıḳ çıkarsa külli ri’âyet idevüz. Ve eger kâzib olursa ḥod bir mertebe ‘iḳâb idelüm ki herkes ‘ibret ala. Min ba’d⁹ böyle tezvîre iḳdâm itmeye” diyüp beni ḥaps iyledi ve fi’l-ḥâl Ca’fer’e nâme¹⁰ yazup “ḥâlâ bu cânibe cenâb-ı ‘âlinüz cânibinden¹¹ bir mufaṣṣal mektûb geldi. Müzevver olmaḳ ihtimâli virilmegin ḥâmili maḥbûsdur ve mektûb daḥı ‘aynıyla cenâb-ı bâ-şevâba irsâl ḳılınmışdur. Vâḳi’ ḥâl ‘ale’l-iḥmâl bu bendelerine i’lâm olına ki mücibiyle ‘âmil olalum, bâḳi fermân sizüñdür” demiş. Ḥâl bu ki ol zamânlarda Ca’fer benüm kim idügümü bilmezdi.¹² Ḳaçan ki mektûblar Ca’fer’e vâṣıl olur, benüm mektûbümü görüp gülmiş. Ve beglerbegine bir mektûb yazmış ki: “Fi’l-vâḳi’ mektûb-ı merḳûm bizümdür.¹³ Ol kimesne ḳadîmü’l-eyyâmdan bize etemm-i intisâbla mensûb olanlardandur. İmdi mektûb varduḳda ol maḥbûsı ḥalâş idüp¹⁴ envâ’-ı ri’âyetle mer’i ḳılasız ve bu cânibe müteveccih olduḳda

¹ deyicek: diyince P; ² ağzumdan: ḥaḳḳumda P; ³ ḥükümetüñe: ḥimâyetüñe P; ⁴ Bunuñ: Mezbûruñ P; ⁵ elṭâf-ı fasiḥatu’l-eknâf fi’l-ḥaḳîḳa bu: -P; ⁶ Ve Ca’fer’üñ tevḳî’ne taḳlîden nişânladum ... benümle bu ḳadar: -P; ⁷ iḥsân: in’âm u iḥsân P; ⁸ mektûbuñ: mektûb-ı mezbûruñ P; ⁹ arz lâzımdur Min ba’d: bildürmek vâcibdür. Eger şöyle ki sözünden gerçek çıkarsa ol deñlü ri’âyet edevüz. Vâṣıflar vaṣfına mâlik olmaya ve eger yalan çıkarsa ḥod bir mertebe azâb u ‘iḳâb ideyin ki bir kimesne daḥı P; ¹⁰ nâme: mektûb P; ¹¹ cenâb-ı ‘âlinüz cânibinden: cenâb-ı ‘âlinüzden P; ¹² ḥâmili maḥbûsdur idügümü bilmezdi: kimseyi ḥaps olunmuşdur. Vâḳi’ ḥâli bu cânibe i’lâm iyeler P; ¹³ mektûb yazmış ki: Fi’l-vâḳi’ mektûb-ı merḳûm bizümdür: mü’ekked mektûb yazmış ki ve bu mektûb fi’l-vâḳi’ benüm kendü mektûbumdur. Bu mektûbı ol kimesneye ben virdüm P; ¹⁴ ḥalâş idüp: çıkarup P; ¹⁵ müteveccih olduḳda esbâb-ı: gelün istediḳi câme vü esbâb-ı P

esbâb-ı¹⁵ ticâretini müheyâ vü âmâde idüp gönderesiz. Mezbûruñ¹ hakkında vârid olan eltâf-ı kerîme hemân bu cânibe ‘âiddür.” Kaçan ki mektûbuñ Ca‘fer’e² gitdüğünü bildüm,³ kendüme siyâseti muhâkkağ bildüm. Nâ-gâh bir gün beglerbegi adamları gelüp beni hâpisten çıkarup⁴ hammâma iletüp pâk idüp çıkduğda zîbâ libâslar ve hil‘atler giyürdiler. Andan hâkime varup taşra kapuya çıkup bizi karşıladı.⁵ İki gözlerüm öpüp “bi-hamdi lillâh Ca‘fer’le olan ‘adâvetimüzi izâle itmege bâdi olduñ. **(S203b)** Min ba‘d benüm muşâhibüm gereksin” diyüp rûz u şeb yanından şalıvermedi.⁶ Bir yıl anda tûrup bir şafâ iyledüm ki vaşf olunmaz.⁷ Bir yıldan sonra yine Bâgdâd’ı özledüm, giderem diyince baña ol deñlü ahmâl ü tuhuf virdi, haml-i hayâle şıgmaz. Bir vechile Şâm’dan çıkıdum ki şadr-ı İslâmdan berü böyle mükemmel tâcir görmedük diyü ahâli-i Dımışk ittifâk iylediler. Bâgdâd’a varup diledüm ki:⁸ Ca‘fer’ün mübârek elin öpem ve geçen kışsa için i‘tizâr idem. İttifâk dîvânı zamânında⁹ vardum. Çün keşret içinde¹⁰ beni gördi, nûr-ı ferâsetle bilüp “gitme” diyü işâret iyledi, ma‘hazâ ki beni bilmezdi. Ben dağı halk tağıılınca tûrdum. Andan¹¹ dîvân şavulduğdan sonra elüm eline alup tenhâ odaya girdük. Egildüm, mübârek ayağın öpüp ‘özr ideyim didüm, başum şalıvermeyüp tûtdı. “Ne mağall-i ‘özrdür, ‘özri ben ideyüm ki mâbeynimüzi işlâh itdün. Anlarla bizüm ba‘zı umûr-ı salţanatda huşümetümüz olup huşûr-ı pâdişâhiye ‘arz idüp bir gün vücûdını ifnâ emek muşammen iken ol cengi şulha tebdîl iyledün ve beni külli vebâlden halâş iyledün. Senün sebebüñle mükâtibe ve muhâtabe vâki‘ olup mâbeynimüzde olan ‘adâvet ü huşümetler muşâfâbet ü muvâlâta muhavvel oldı. Bu muşâbelede ‘özri biz saña itmek farz u vâcibdür ki cehennem odından bizi halâş itdün.¹² Min ba‘d yâr u qarînum olmağ gereksin”¹³ diyüp hâdden bîrûn ikrâm iyledi. Mâdam şihhatde idi, belki her ay ve her hafta cevâ’iz u ‘aţâyâsı gelürdi didi. Çün bu hikâyeti dağı işitdi, cümleden bu hikâye ağrebdür diyü hükm idüp ol dem Ca‘fer’ün

¹ Mezbûruñ: ve bi’l-cümle P; ²mektûbuñ Ca‘fere: Ca‘fere mektûb P; ³bildüm: işitdüm P; ⁴çıkarup: çıkardılar P; ⁵hâkime varup taşra kapuya çıkup bizi karşıladı: beglerbegine varup taşra kapuya dek beni istikbâl iyledi P; ⁶şalıvermedi: şalıvermeyüp P; ⁷vaşf olunmaz: vaşfa gelmez P; ⁸Bir yıldan sonra yine diledüm ki: -P; ⁹geçen kışsa için i‘tizâr idem. İttifâk dîvânı zamânında: kışsa-i şâbık için kâdir olduğça ve elden geldükçe bir miqdâr i‘tizâr iyilesem. İttifâk dîvânı P; ¹⁰içinde: arasında P; ¹¹bilüp gitme deyü işâret iyledi, ma‘hazâ ki beni bilmezdi. Ben dağı halk tağıılınca tûrdum. Andan: benüm olduğümü bilüp baña gitme deyü işâret iyledi. Böyle ki aslen ben dağı görmüş degül idi, halk tağıılınca tûrdum P; ¹²‘özri ben ideyüm ki.... bizi halâş itdün: belki ‘özri ben saña ideyüm ki benümle anuñ mâ-beyninde umûr-ı salţanattan ötüri ‘adâvet ve huşümetümüz peydâ olmuşdı. İsterdüm ki bir gün mağallin düşürüp pâye-i serîr-i a‘lâya ‘arz idüp baña dağı külli vebâl hâşıl olurdu. Kıyâmet gününde ol vebâl-i ‘azîm muşâbelesinde azâb u itâb çeküp şakar ve rekân-ı cahîm olmağ muşarrer idi. Bu muşâbelede ‘özri ben saña ideyüm. Münâsib ve belki farz u vâcibdür ki beni cehennem âteşine yaymağdan hulûş itdün P; ¹³olmağ gereksin: ve hemdem-i hemnişünümsin P

rūḥ-ı revānına ed' iyye-i mütevāfire ithāf u ihdā iyledi. Ve min ba' d her kim ziyāretine varup merşiyye okırsa¹ men' olunmayup destūr virdi.

-78-*

Hikāyet: Rāviyān-ı erbāb-ı kerāmāt ve ḥākiyān-ı aşḥāb-ı velāyāt böyle rivāyet ü hikāyet iderler ki: Bir gün kıble-i İslām ve tahtgāh-ı pādişāh-ı İslām ya' ni maḥmiye-i Qoştantiniyye cennet-i 'ani'l-beliyyede vāki' olup cāmi' -i 'azīm ve ma'bed-i² qādīm olan Ayaşofya'da bir cum'a günü şuleḥādan bir merd-i şāliḥ cum'a namāzın kıılmağa varup (S204a) sâ'irlerden muḥaddem varmağla tā miḥrāb-ı şerīfe qarīb bir maḥalle varup şalāvāta meşgūl olur. Meger³ ol gün Ayaşofya'da bir izdiḥām⁴ olur ki ḥalk otırıcak, ṭurıcak yirler bulımazlar.⁵ Nā-gāh ešnā-yı şalāvātta ol kimesneye teḳāzā-yı ḥācet vāki' olup bir mertebe iztırāb ṭutar ki ḳābil-i beyān degūldür. Dermend kişi iztırābına baḳup ister ki ḳalkup ṭaşra çıkup gide.⁶ Ḥalkuñ bir mertebe müzāhemesin görür ki aşla geçmege ḳābiliyyet ü imkān yoḳ. Fi'l-ḥaḳīḳa ḳalkup ṭaşra çıkmağa ikdām iylese dört beş şaf geçmedin fezāḥat olmaḳ muḳarrerdür. Meger sağ yanında aḳlar giymiş mülḥidiyye⁷ yeñlü bir aḳ⁸ şofu var. Şuleḥādan vāki' olmuş, nūr-ı velāyetle mezbūruñ teḳāzā-yı mezbūrdan⁹ müteḥayyir olduğın bilmiş. Yüzine bir kerre nazar iylemiş. Bu kimesne ḥicābından ḥiç ṭınmamış, ammā iztırābı daḳı muḥkem olıcak yüzine diḳḳatle bir daḳı baḳmış. Āḫir yeñinüñ birini eline alup “ne ṭurursun, gir şunuñ içine” demiş. Ol kimesne daḳı baḳup görmüş ki ol yeñüñ içi bir mağara ḳadar olmuş. Hemān dem ḳalkup içine girer. Yürüyerek öte cānibine geçer. Görse ki¹⁰ bir şāḫrā-yı vāsi' dūr, yanından bir 'azīm şū daḳı aḳar. Hemān dem ḳazā-yı ḥācet idüp¹¹ ol şudan pāk ābdest aldı, henüz daḳı silkinürken ol aḳlar giyen kimesne yeñüñi çekivirdi. Mezbūr kendüyi cāmi' de yine¹² yirinde buldı, henüz eşer-i vuzū a'zāsında zāḫir. Muḥkem ta' accüb idüp 'ālem ḫayretde ḳaldı. Āḫir bildi ki ol 'azīz şāḫib-i velāyetdür.¹³ Muḳarrer itdi ki ba' de'ş-şalāvāt¹⁴ elin öpe ve ḫizmetinden min ba' d⁷ ayrılmaya. Ḳaçan ki namāz kıılınup ol 'azīz yirinden ḳalkdı ki gide. Bu ḫerif daḳı bile çıkdı. Andan tenḫā yire varduḳda tekrār elin öpdi. “Sultānum iḫsān iyle, ölince ḳulluğundan redd iyleme.

¹ okırsa: okırsa okısun P; ²ma'bed-i: -P; ³olur. Meger: olup ittifaḳ P; ⁴izdiḥām: mertebe izdiḥām-ı küllī P; ⁵bulımazlar: bulunmazdı P; ⁶ḳābil-i beyān degūldür. Dermend kişi iztırābına baḳup ister ki ḳalkup ṭaşra çıkup gide: çıḳa P; ⁷mülḥidiyye: muvaḫḫidiyye P; ⁸aḳ: aḳ saḳallı P; ⁹mezbūrdan: ḫācetinden P; ¹⁰müteḥayyir olduğın Görse ki: -P; ¹¹ḳazā-yı ḫācet idüp: ḫāceti gördi P; ¹²Mezbūr kendüyi cāmi' de yine: Ol kimesne kendüyi eski P; ¹³velāyetdür: velāyet bir kimesnedür P; ¹⁴ba' de'ş-şalāvāt: namāzdan soñra P; ¹⁵min ba' d: -P

* Hikāye P nüshasının 137a-139b yaprakları arasındadır.

Bir faķırüm elbette ķulluĝa ķabül iyle” diyü¹ muħkem tazarru‘ iyledi. Ol ‘aziz anı görüp inkâra başlayup “kiři ben senüñ dedüĝün bilmezem, mařlahatuña var, bizi incitme kerem iyle” diyüp yalvardı. Tekrâr ol kimesne ibrâm idüp ayaĝına yüzün sürdi. “Benüm sulţānum lillāhi te‘ālā baña böyle cevāb virme. Ben senüñ (S204b) kim idüĝün bildüm. Ben de ķatı bī-gāne degülüm, azucuk řalāħa meylüm muķarrerdür. Ol Allāh haķķıçün ki saña bu ķudreti viridi, beni maħrüm idüp ķoyup ĝitme” diyü yüzün yirlere sürerdi. Ve dāmenine yapışup bir daħı elinden ķoyıvermedi. İbrām ile ‘azizüñ gönli yumışanup “behey kiři sen řabr u ķararı yok kimesnesin, řoñra bir sū-i edeb idersin, bize bile zararüñ toķınur” didi.² ‘Āķıbet gel imdi ĝidelüm diyüp yum ĝozin didi. Yumdı, ammā elini muħkem tıttup³ ķoyıvermedi. ĝozin açup⁴ ‘aziz ile kendüyi Ğalaťa řoķaķlarınıñ içinde⁵ buldı. Bir sehl yürüyüp bir kiçirek ķapuya vardılar ki içine adam ĝüçle gider. Bu ķapudan ‘aziz içerü ĝirdi, bu kimesne daħı ĝirdi. Bir büyük evdür,⁶ otuztoķuz nefer řālih, yüzü nürli kimesneler birer post üzerine otırırlar. Her biri ‘ālem-i istiĝrāķla hemān ki ‘azizi ĝördiler, ta‘zīm idüp cümlesi ayaĝ üzre ķalkdılar. Bu ‘aziz meger kırķlaruñ baři imiř. Geçüp bu kırķlaruñ üzerine şadra oturdı. Baķup⁷ ĝördiler ki ķapu yanında bir kimesne tıttur. “Sulţānum misāfirüñüz var ancak” didiler. “Belī dervişler bir faķir ancak isterseñüz ĝeldün buyurırsañuz varsun ĝitsün”⁸ didi. Anlar daħı “sulţānum emr sizüñdür. Her niçe buyurırsañuz öylece olsun, buyuruñ ĝelsün ol ĝāli yirde otursun” didiler. ‘Aziz daħı “n’ola dervişler” diyü ol kimesneye “ol řu ĝāli tıttur postuñ üzerine otur” diyü emr iyledi. Bu daħı ĝördi ki bir ĝāli post var, edeble ĝelüp ol ĝāli postuñ üzerine oturdı. Kaçan ki ol postuñ üzerine oturdı, ol kimesneye ‘ālem-i ma‘nā münkeşif olup derünü řafāyla toğdı. Bir mertebe ĝālet kesb itdi ki cümle ‘ālem öñinde ĝāzır olup⁹ cümlesine re‘āu’l-‘ayn kendü nāzır oldu. Andan baķdı ĝördi ki ‘azizüñ iki cānibinde oturan kimesnelerüñ birinüñ öñinde bir çanak řu resminde Ķaradeñiz tıttur. Bunlar ĝelüp ĝiden gemilere naşar iderler. Bu kimesneye daħı Allāhu te‘ālā ķudret virüp bu daħı ıraķdan anı ĝözetmeĝe başladı. Nā-gāh ĝördi¹⁰ ki Aķdeñizde

¹ namāz kılnup ol ‘aziz ... ķabül iyle deyü: namāzdan fāriĝ oldu. Ol ‘azize varup beni ķulluĝa ķabül iyle deyüp P; ²ben senüñ dedüĝün bilmezem... zararüñ toķınur didi. ‘Āķıbet: senüñ dedüĝün nedür ben bilmezem. Sen añladuĝuñ kimesne degülüm, var Allāh haķķıçün ki saña bu ķudreti virmiş. Beni maħrüm idüp ķoyup ĝitme deyüp yüzün yirlere sürdi ve dāmenine yapışup bir daħı elinden ķurtılmadı. Ol ķadar ibrām itdi ki ‘azizüñ gönli yumışayup behey kiři sen bir şabırsız ve ķarārsız kimesnesin, řoñra bir sūi edeb idersin, daħı bize zararüñ doķınur didi P; ³tıttup: tıttı P; ⁴açup: açınca P; ⁵içinde: birinüñ içinde P; ⁶Bir büyük evdür: ĝördi ki bir büyük evdür, içinde P; ⁷Bu ‘aziz meger kırķlaruñ baři imiř. Geçüp bu kırķlaruñ üzerine şadra oturdı. Baķup: ‘Aziz daħı oturanlar kırķlar imiř. Geçüp cümlesinden yukarı oturdı. Andan arđlarına baķdılar P; ⁸buyurırsañuz varsun ĝitsün: istemezseñüz ĝitsün P; ⁹cümle ‘ālem öñinde ĝāzır olup: ĝāzır itdi P; ¹⁰ĝördi: ĝördiler P

bir gemi (S205a) furtınaya uğrayup içinde olanlar feryâdlar¹ iderler. İşte batdı der iken nâ-gâh gözeden ‘azîz mübârek eliyle bir işâret itdi. Gemi toğrılıp iztirâbdan kırtılıp yolına gitdi. Ba‘d zamân bir gemi dağı ancılayın iztirâba düşüp halk içinde feryâd iderler. Ol ‘azîz ol gemiye muqayyed olmadı, cemî‘an halk ğarğ olup batdı. Misâfir dermend ise aḥvâlden ğâfil, “sulṭānum yazuḳ bu gemi de kırtarmaḳ gerek idi. Niçün tınmadıñuz” diyince dört bir cânıbden “bre edebsez niçün küstâhlıĝ² idersin. Bizüm her itdügümüz emr-i ilâhî iledür. Eger anuñ da ḥalâsına emr vârid olsa anı da ḥalâs iderdük” diyüp vâfir kaçdılar. Bundan³ soñra Ğaradeñizde dağı böyle bir furtınadan ğarğ maḥallinde iken Ğaradeñizi gözeden ‘azîz işâret idüp ḥalâs iyledi. Ba‘d zamân bir gemi dağı geldi, ol gemi ğarğ oldu, aña muqayyed olmadı. Yine bu misâfir şabr idemeyüp yine i‘tirâz iyleyüp “sulṭānum bu gemiyi de kırtarmaḳ gerek idüñüz” didi. Cemî‘an ‘azîzüñ yüzine baqdılar, ‘azîz eyitdi: “Ğardaşlar luṭf u iḥsân idüp bu ğünki ğünâhın baña baĝışlañ, artuḳ itmesün” diyü şefâ‘at itdi. Anlar dağı ğünâhın ‘afv idüp “zinhâr bir dağı bu maḳûle küstâhlıĝ itme cümle evâmir Ḥaḳḳuñdur biz de ortada bahâneyüz” didiler. Andan ikinci namâzını⁴ cemâ‘atle edâ iylediler. Andan⁵ aḥşama dek zıkr-i ḥafî ile zıkrullâha meşĝül oldılar. Andan aḥşamı kılıp vech-i ḥelâlden olmuş birer dâne arpa kırisıyla birer avuç badamla⁶ yiyüp üzerine bir miḳdâr şü içüp Allâha ḥamd iylediler. Andan yatsuyı kılıp yatsu âbdestiyle şabâḥ namâzını edâ idüp bir miḳdâr evrâd⁷ okıdılar. Ğün kuşluk yirine varduḳda⁸ bir miḳdâr ḳaylûle idüp nevm-i ḥafîfle nevm meşĝül oldılar. Andan ḳalkup yine âbdest tazeleyüp aḥvâl-i ‘âlemün ḥall ü ‘aḳdiyle muqayyed oldılar. İttifâḳ bir derbende bir alay kârbân gelüp geçerken bir alay ḥarâmî yollarına gelüp bâzergânları ḳatlı idüp esbâb u emvâllerin nehb ü ğâret itdiler. (S205b) Bu maḥalde misâfir yine şabr idemeyüp “benüm sulṭānum şol faḳîrlere iḥsânıñuz olup ḥarâmîlerden ḥalâs itmekle muqayyed olmadıñuz ne ‘aceb ihmâl itdüñüz”⁹ diyince yârân yine biri birinüñ yüzine baqdılar. Âḥîr ‘azîze naḳar itdiler. ‘Azîz dağı “siz bilürsiz” ma‘nâsın işâret idüp içlerinden bir kimesne ḳalkdı,¹⁰ bu misâfirün kuşaĝına yapışup “gel senüñle bir miḳdâr taşra çıḳalum” didi ve alup anı taşra çıḳardı ve bir kerre eliyle yüzini silivirdi. Misâfir gözin açdı, gördi ki kendüden ol evvelki ḥâlet ğitmiş ve ol muḥtaşar ḳapu yoḳ, ol kimesne dağı ğörinmez. Cân başına şıçrayup aramaĝa başladı. Ol gördüĝi yolu dağı ğöremedi. Üç dört ay miḳdârı âşarını

¹ içinde olanlar feryâdlar: geminün içinde olanlar feryâd u fiĝânlar P; ²küstâhlıĝ: küstâhlıĝ P; ³Bundan: Bu mertebeden soñra P; ⁴ikinci namâzını: soñra ikinci namâzınıñ vaḳtı olup pâk âbdest alup ikinci namâzını P; ⁵Andan: -P; ⁶badamla: kızıl üzüm ile badam P; ⁷evrâd: evrâd u ezḳâr P; ⁸varduḳda: çıḳduḳda P; ⁹etdüñüz: byurdıñuz P; ¹⁰ḳalkdı: ḳalkup P

aradı, beceremedi. Āhîr gelüp Ayaşofya'da cum'a günlerinde 'azîzi görem diyü ümîd iderdi,¹ görimezdi. Bu hasretle aşığa yukaru yilup dîvâneye döndi. itdügi fuzüllükleri yâd idüp hasretle kan ağlardı, ammâ çäre bulmazdı. Giderek 'aqlını dağı aldırup dîvâne oldu. 'Aķıbet bu dîvânelikle helâk oldu. Nazm:²

Gâhî olur kim diyüp olmaz haber
Dil olur erbâb-ı dile derd-i ser
Söylenür illerde kavlı-i hasen
Dil esen olduğça olur baş esen
Söyleme bî-hüde şaķın türrehât
Tâ saña ta'n iylemeye³ kâ'inât
İyle hazer kim nefes-i müşkbâr
İtmeye bî-hüde dehenden güzâr
Bulduğını söyleme şâm u seher
Yâveye meyl iyleme gel kıl hazer
Saña yeter şahid tafşîl hâl
Nükte-i fî külli maķâm maķâl

-79-*

Hikâyet: Gayret-i bāğ-ı cinân ve nemüdâr-ı gülşen-i⁴ rıdvân olan şehr-i Brusa hamâhâallâhu 'ani'l-bâsâda ahâli-i şehrden biri bir civâna 'âşık-ı şâdık olup ittifaķ mâbeynlerinde 'adû-yı bî-inşâfuñ nifâķı te'sîr itmekle bir gice rencide-ķâtır olup hayli bî-ķuzûr oldu. Beyt:

İylemedi ol gice bir laķza ķ'âb
Çeşmini yummadı çeküp iztirâb

Gördi ki câmeķ'âbında istirahat muķâl oldu, dün yarısında atın egerleyüp Eski Kâpluca semtine gitti. Cânibeyni bāğçeler olduğ maķalle geldükde⁵ nâ-gâh ol bāğçeler

¹ ol muhtaşar kapu yok ... deyü ümîd iderdi: ol küçücek kapu yok, etrafına bakdı, ol kimesneyi dağı görmedi. Cân başına şıçrayup ol küçücek kapuyı aramağa başladı. Ol gördüğü yolu dağı ayruķ görünmedi. Eline bir taş alup gögsin döğmege başladı. Üç dört ay miķdârı ol yolu, ol kapuyı arayıgördi, beceremedi. Her gün şabâhđan aķşama dek gezüp arardı, çäre bulmazdı. Āhîr gelüp Ayaşofyada cum'a günleri 'azîzi görem deyü ümîd iderdi P; ²Nazm: Beyt P; ³iylemeye: iyile P; ⁴gülşen: -P; ⁵muķâl oldu, dün yarısında atın egerleyüp Eski Kâpluca semtine gitti. Cânibeyni bāğçeler olduğ maķalle geldükde: itmege meccâl muķâl oldu. Nişfu'l-leylde atın egerleyüp Eski Kâpluca yolına revâne oldu. Çün ol maķalle vardı ki iki cânibi bāğçeler P; ⁶taş alup gögsini: oturmuş, elinde bir taş almış P; ⁷feryâd idüp: çağırıyor çağırıyor P

* Hikâye P nüshasının 289b-293a yaprakları arasındadır.

kapusunuñ öñünde **(S206a)** bir p̄ir eline taş alup gögsini⁶ döger ve hem feryād idüp⁷ ağlar. Bu atlı yigidi gördükde “gel yigit Allāh rızāsıçün benüm qanımı dök, kes başımı anañ südinden helāl olsun didi. Bu kimesne hayrān qalup eyitdi: “Hey p̄ir-i babalığ niçün bī-hūde söylersin. Hārāmī degülüm senüñ gibi p̄irüñ qanını alup n’iyleyem. Sözüñ evkāt söyle” diyince yine tazarru^c idüp “elbette başımı kes, böyle dirilikden ölmek yegdür “deyüp tekrār yalvardı. Āhir bu yigit döndi, eyitdi: “Ey p̄ir niçün böyle nā-meşrū^c söylersin, imdi bāri buña sebep nedür¹ beyān iyle. Eger öldürmenüñ aşlı varısa o hizmeti edā ideyüm” didi. Ol dem ol p̄ir āh-ı süznāk çeküp didi ki: “Ben bu şehirde eskicilik ider bir p̄irüm. Eski Ğulle bāzārında dükkānumda oturırken² bir gün ittifaq hatunumla Çekirge hāmmāmına varduq. Anda ba^c zı kirli esbābımız var idi, anı yuduq. Qarı esbābı içerüde yur, ben taşrada serer qururdum. Meger geç³ qalmışuz, qarıya ben eyitdüm: Gel sen esbābla arduma düş yap yap gel, ben öñce varayum, dağı qarañluq başmadın etmek alup yiyecek qaydın göreyüm. Yoqsa bu gice aç qalırız. Qarı dağı n’ola diyüp ol esbābları düşürekalı. Ben evvelce⁴ yola düşüp şehre toğrı yönelidüm. Qaçan ki bu qapısı öñünde oturdıgum bāğçenüñ qapısı öñüne geldüm,⁵ iki nefer kimesne gördüm, tururlar. Hemān ki beni gördiler, “p̄irüm gel kerem iyle bizim maşlahatımız düşdi. Aña yardumciq idüp bize bir miqdār mu^c āvenet iyle, İnşaallāhu te^c ālā hizmetüñ yanımızda zāyi^c olmaya” didiler. Ben dağı gördüm ki iki yüzi nūrlı şālih kimesnelerdür, n’ola diyüp “buyuruñ hizmet görelüm” diyüp bāğçenüñ içine girdüm.⁶ Bir tabut turur ve bir meyyit dağı yatur. didiler ki “mu^c āvenet iyle, şu meyyiti yuyalum ve tabuta qoyup namāzın kıilup qabrine qoyalum, andan soñra murāduñ⁷ üzre saña hizmet idelüm” “n’ola buyuruñ” didüm. Ol dem ol meyyiti⁸ bir şoffa üzerine qoyup pāk yuyup kefenleyüp tabuta qoyduq. Andan getürüp bir anda Buñarbaşı mezārlarına varduq. Ol mezārlar yanında **(S206b)** namāzın kılduq. Qabri hāzır imiş, getürüp qabrine qoyduq ve üzerine oqıyup rūhıçün du^c ālar iyledük. Andan ol ^c azizlere uyup geldük. Buñarbaşınıñ şu çıqan yirinde⁹ meger anda şu kenārında bir köşe varımış, ol köşede oturuq. Biraz anlarıñla muşāhabet itdük. Ol dem ol ^c azizlerüñ birisi eyitdi:

¹ gördükde gel yigit ... buña sebep nedür: gördi, öñine gelen yigit gel luğ u ihsān iyle. Allāh rızāsıçün olsun benüm başımı kes, qanımı dök kes saña qanım anañ südinden helāl olsun didi ve riqābın öpüp muhkem tazarru^c iyledi. Bu kimesne dağı hayrān qalup eyitdi. Hey p̄ir-i babalığ niçün böyle söylersin. Hārāmī degülüm senüñ gibi p̄irüñ başımı kesüp qanını dökem. Sözüñ evkāt söyle dīvāneligi qodınca ol p̄ir yine tazarru^c iyleyüp yigit, devletlü başuñ için benüm başımı tığ-i ser-tizüñle bedenümden cüdā iyle. Baña dünyāda turmaq şimden soñra hārām olmuşdur. Böyle dirilikden ölmek hezār mertebe yegdür deyüp tekrār yalvardı. Āhir bu yigit döndi, eyitdi: Ey p̄ir niçün böyle söylersin nā-meşrū^c iken böyle egri hayāl iylersin. İmdi bāri buña sebep bu ihlāke nedür anı P; ²dükkānumda oturırken: dükkān öñinde oturdum P; ³geç: giceye P; ⁴evvelce: öñce P; ⁵öñüne geldüm: öñinde P; ⁶girdüm: girdük. Gördüm ki P; ⁷murāduñ: murāduñ olduğı P; ⁸meyyiti: meyyiti şoyup P; ⁹yirinde: yirine geldük P

“Birâder, bu pîri hizmete kullandık, üzerimizde hakk-ı hizmeti¹ sâbit oldu. Gel ol fevt olan yoldaşımızı tâci ve hırkasını bu pîre virelüm. Bu pîr dağı hizmet² muķabelesinde ber-murâd olsun.” Yoldaşı eyitdi: “N’ola ben râziyum, lâkin bu pîrün ol maħalle liyâķatı fehm olunmaz. Câ’izdür ki sonra maħcûb olasın.” Ol dem ben hemân aňladum, ellerin öpdüm. “Luţf iyleñ, beni maħrûm u nâ-murâd ķomañ,³ her ne buyurursañuz emrünüñden taşra olmayam” didüm. Anlar dağı dönüp didiler ki: “Ey pîr, bilmiş ol ki biz üçlerdenüz. Ol meyyit ki görürsüz, yoldaşımız idi, Allâh emrine vardı. Şimdiki hâlde seni anuñ yirine naşb itmek isterüz. Lâkin şol şartla ki kendüñ aşla ve ķaţ’a taşarrufa mübâşir olmayasın,⁴ bizümle tanışmayınca bir iş ucını tutmayasın. Bizüm emrimüz ve müşâveremüz olmaduğı maşlahatı itmeyesin, bu bir sırr-ı ilâhîdür, ğâyetle şaķınasın. Şöyle ki bilmezlikle bir ķabâhat idesin, ‘özrünü maķbûl olmaz, yirünü âhere virürüz, bilmiş olasın var yine eskicilüğüñ işle. Ammâ ğâyetle helâl vechile işle, işüne herġiz harâm ķatma, zinhâr helâlden ğayrı yeme”⁵ didiler ve beni vedâ’ idüp gitdiler. Ve her cum’a gicesi bizümle ol bāġçeye gelüp cem’ olasın didiler. Çün ol ‘azîzüñ hırķa vü tâcını ğıydüm, derünümde bir şafâ hâşıl oldu ki gözümden perde gitdi.⁶ Maşrıķ u maġrib cemî’si ķarşumda nümâyân⁷ oldu. Andan bunlar külli ķavl ü ‘ahdi berkidüp ayrıldum. Ol gice evüme geldüm, herġiz kimseye sırrımı açmadum, dehânuma mühr-i sükût urdum. Her gün yine yirüme gelüp eskicilüğüñ iderdüm, kimesnenüñ benüm hâlümünden haberi yoġıdı. Her cum’a gicesi olduķda ol bāġçeye varup anlar ile şabâha dek ‘ibâdete meşġül olurduk⁸ ve şafâ-yı hâtırla tevġîde (S207a) meşġül olup her anda niçe maķâmât-ı ‘âliye ķaţ’ y seyr iderdük, ‘ale’s-şabâh yine icâzet alup şan’atum işlerdüm. Bir gün şan’atuma meşġül iken gördüm ki bir ķoñşum⁹ oduncı var idi. Ol kimesne eşegine Keşiş Taġı’ndan bir yük odun kesüp yüklenmiş, gelürken nâ-gâh eşek bir uçuruma düşüp ayağı sürçüp¹⁰ yükiyle yapıyla düşüp helâk oluyor. Çün ki oduncı anı gördi, “hay meded üçler baña yetişüñ, yoksa eşegüm gitdi, helâk oldu” diyince dağı gözüm toķınup esirgedüm. Turduġum yirden yapışup eşegi düşmege ķomayup muħkem tutdum, yoluñ üzerine çıkarup şalıvırdüm. Eşekdür, şıhhatle yolına revâne oldu. Hemân ki oduncı bunu gördi, ğâyetle mesrûr u şâdmân¹¹ olup bî-iħtiyâr elüme ayaġuma düşüp öpdü. Ben dağı muħkem işmarlayup “zinhâr yabânda gördüğüñ nesneyi evde söyleyici

¹ hakk-ı hizmeti: çün hakkı P; ²hizmet: itdüġi hizmet P; ³ķomañ: ķomañ behremend iyleñ P; ⁴mübâşir olmayasın: mübâşeret itmeyesin P; ⁵ġayrı yeme: ġayrı nesne yeme P; ⁶şafâ hâşıl oldu ki gözümden perde gitdi: ‘azîm şafâ hâşıl olup gözümden perde def’ oldu P; ⁷nümâyân: nümâyân u aşikâre P; ⁸ibâdete meşġül olurduk: ta’ât u ‘ibâdete iştiġâl iderdük P; ⁹işlerdüm. Bir gün şan’atuma meşġül iken gördüm ki bir ķoñşum: işlemege giderdüm. Bir gün eskicilüğüñ işeyüp otururken gördüm ki bir ķoñşumuz P; ¹⁰düşüp ayağı sürçüp: gelüp ayağı sürçdü P; ¹¹şâdmân: şâdân P

olma, yoksa külli zarar çekersin, saña muhkem incinirüm” didüm.¹ Ol daḥı n’ola demezem diyüp yolına revâne oldı. Ammâ kaçan ki evüne geldi, segirdürek ‘avratına gelüp “çarı kazıyyeden haberün var mı bizüm eskici koñşı uçlerden imiş,” eşegini ḥalâş itdügümü söyledi. Meger hem-sâyelerinden² bir çarı anda imiş. Ol da işitdi, bir çarı³ daḥı işitdi. Andan bir soñra çarıya daḥı ulaşdı ve bi’l-cümle ben ol dükkândan eve gelince evde himmet alacak çarı onbeş yigirmi olmuş. Hep baña muntazırlar imiş ki hemân varduğum gibi himmet alalar. Evüme varduğumda gördüm ki⁴ ‘avratlar ḥammāmına dönmiş,⁵ her biri baña himmet iyle diyü dünyâ⁶ cefâsın itdiler. Ne çäre, itdügüm işe nâdim oldum. Ammâ ba’de ḥarâbi’l-başra fâ’ide⁷ olmadı. Ne ḥâl ise ol hafta cum’a gicesine dek şabr iyledüm. Cum’a gicesi⁸ geldüm, ol iki kimseyi anda buldum. Baña eyitdiler: “Kişi biz ḥod saña bizüm icâzetümüz olmadın aşla taşarrufa muqayyed olma dedük. Niçün sen sözimüz tutmayup ol eşegi tutduñ, kendüni rüsvây iyleyüp göz göre maḳâmuñdan sâkıṭ olduñ.” Ben eyitdüm: “Fi’l-vâқи’ yañılıp ‘azîm ḥaṭâ itdüm, bilürem. Lâkin ol oduncı koñşımız olmağın (S207b) teraḥḥum itdüm, şabr u ihtiyârum ḳalmadı” didüm. “Begüm sen teraḥḥumı ğâlib adamsın ancak. Bu maşlaḥatda emr-i ilâhî vârid olmadın bir iş itmek olmaz. Bunı senün ḥavşalañ getürmez ve şıgmaz” diyüp⁹ başumdan tâcı ve arḳamdan ḥırḳayı çeküp aldılar. Ol dem gözüm yine perdelenüp umûr-ı ‘âlemi evvelki gibi görmez oldum ve ol şafâ-yı ḥâṭır ki var idi, derûnumdan gitdi. Bir daḥı baḳdum, yanumda olan kimseleri daḥı görmedüm. Öte segirtidüm, berü segirtidüm bulmağa çäre vü dermân olmadı. Nâ-murâd u maḥrûm ḳalup şu maḳûle devletden ḳaldum.¹⁰ İmdi benüm şıḥḥatümden vefâtum yegdür, luṭf iyle diyü¹¹ yalvarmağa başladı. Âḥir bu kimesne eyitdi: “Ey pîr-i bî-tedbîr seni öldürmekle ne biter.¹² Bi-ḥamdi lillâhi te’âlâ henüz şıḥḥatdesin, ölmek mülâḥazasın gider, ‘aḳluñ başuña degşür, şimden soñra yine şalâḥı elden ḳoma, şavma ve şalâta evvelkiden artuḳ müdâvemet iyle diyüp bâğçe önünde gündüzler ḥuşuşan gicelerle tenhâ yatup zârılık¹³ ile ezberden yalvar yaḳar. Beher-ḥâl anlaruñ mekânı bu bâğçedür, ḥâli olmazlar, nihâyet incinüp saña görünmezler. Senün feryâd u fiğânuñ işidicek teraḥḥum

¹ didüm: didüm, muhkem tenbîh iyledüm P; ²eşegini ḥalâş itdügünü söyledi. Meger hem-sâyelerinden: Bugün gelürken benüm eşegüm uçuruma düşmüşdi. Uçler deyü çağırdum, gelüp tutdı, düşmege ḳomadı didi. Meger ḳomşılardan P; ³bir çarı: andan bir çarı P; ⁴Evüme varduğumda gördüm ki: Kaçan ki evüme vardum, evüm P; ⁵dönmüş: dönüp P; ⁶dünyâ: dünyânun P; ⁷fâ’ide: fâ’idesi P; ⁸Cum’a gicesi: Tâ bu gice ki cum’a gicesidür P; ⁹Bunı senün ḥavşalañ getürmez ve şıgmaz deyüp: Bu senün ḥavşalaña şıgar degüldür deyüp P; ¹⁰ḳaldum: ayrıldum P; ¹¹yegdür, luṭf iyle deyü: ve ḥayâtdan memâtum bu vechile evlâ vü âḥirdür hemân luṭf u iḥsân iyle deyü tekrâr P; ¹²biter: maşlaḥat yeter P; ¹³zârılık: zârlıḡ P

iderler.¹ Anlar kerem kânlarıdır, sen cenâb-ı Hâkka tazarru' nî elden koma. Ümîddür ki bu yıl olmazsa gelecek yıl ol"² diyüp bu güne vâfir naşîhat virdi. Fi'l-vâki' kocaya bu sözler hoş gelüp yine devlet-i sâbıkaya ümîdvâr oldu. "Allâhu te'âlâ senden râzî olsun, bu bâbda irşâd iyledün"³ diyü elin öpdi. Atlı dağı aña vedâ' idüp ayrıldı. Rivâyet iderler ki: Ol kimesne ölineye dek ol bâbda bir mesken peydâ iyledi,⁴ ayruğ oradan ayrılmaz. 'Âkıbet ol kapuda teslîm-i rûh iyledi. Ammâ ba'zî ehl-i hâl olan kimesneler⁵ evvelki mertebesine vâsıl ve evvelki merâm u maqşûdı hâşıl oldu,⁶ ba'zılar hüd dağı ziyâde teraqqî iyledi dirler. Hergiz iştibâh olunmaya ki cenâb-ı Hâkka ve fe'âl-i muṭlaḡ gibi kerîm kapusın bekleyen kimesneler beher-hâl vâsıl-ı murâd ve nâ'il-i maqşûd-ı fû'âd olmaḡ muḡarrer ü muḡaḡkaḡdur. Hâsâ ki bir faḡîr-i pür-taḡşîr yıllarla efendisi kapusını bekleyüp⁶ aña fetḡ-i bâb olmaya ve bir bende-i ḡaḡîr bir pâdişâh-ı 'âlicâh (S208a) eşigini yaşıdanup ḡâdir olduḡı ḡadar ḡizmetde iken 'âkıbet gevher-i maqşûd eline girüp aḡşâ-yı murâdını bulmaya. Nazm:⁷

Ol kim iyleye bâb-ı Hâḡdan sũ'âl

Murâdına bir gün bulur ittişâl

O kim isteye luḡf-ı Hâḡdan naşîb

Murâdını bir gün virür ol mucîb

İden daḡḡ-ı bâb içre diḡḡat müdâm

Bulur fetḡ-i bâb ile âḡir merâm

Olur mucib-i ittişâl-i feraḡ

*Ve men daḡḡa bâbu'l-kerîm infitaḡ**

Faşl:⁸ Muşannif-i risâle ve mü'ellif-i maḡâle vâşîḡ-ı luḡf-ı rabbânî Muştafa bin Meḡemmed eş-şehîr bi'l-Cinânî evşalallâhu ilâ ḡâyetü'l-amânî vaḡtâ ki kitâb-ı müsteḡâbı cem' ü taşnîf⁹ idüp itmâma ḡarîb oldu, murâd idindi ki: Cüz-i âḡiri mesmũ' ı olan ba'zî ḡarâ'ibât-ı umür ile ḡatm idüp ol dağı tetimme-i dâ' iyye-i teşḡîz-i ḡâḡir ola.

¹ teraḡḡum iderler: Beher-hâl bir gün teraḡḡum iderlerse bir gün de dağı teraḡḡum iderler P; ²ol: ber-murâd olasın P; ³bâbda bir mesken peydâ iyledi: baḡçe kapusunda bir mesken peydâ idüp P; ⁴kimesneler: kimesneler ol kimesneyi yine P; ⁵oldı: oldı dirler P; ⁶bekleyüp: bekleyüp bir gün P; ⁷Nazm: Beyt P; ⁸ Faşl: Faşl der-beyân-ı umür-ı ḡarîbe P; ⁹cem' ü taşnîf: cem' ü taşnîf ve ketb ü te'lîf P

* "Kim cömert olanın kapısını çalarsa o kapı açılır"

** Eserin sonundaki bu bölüm P nüshasının 293a-301a yaprakları arasındadır.

Ol cümledendür ki: Maḥmiye-i Ğalaṭa tevābi¹inden olan Qasımpaşa'da mütemekkin olup bu ḥaḳır-i pür-taḳşire ḳadīmü'l-eyyāmdan yār-ı nā-gezīr olan Monla Şānī ḥikāyet ider ki: Bir gün yārān-ı şafādan Perī¹ Dede nām kimesne ki erbāb-ı 'ayş u 'işretten olmağla her gün yārānla muşāḥabet ü münāsebetden ḥālī olmazlardı. Bir seḥer ḳalkıp Ğalaṭa'dan bir cānibe giderken görse ki bir alay frenk esīrleri bir esīrūñ üzerine bir uzun aḳ göñlek giydürmişler, ortaya alup māhiye ṭarīḳıyla gezdürüp ḥalkı cerr iyerler. Bu daḳı ol gürūh-ı bī-şükūha rāst gelüp ḳaziyenūñ aşlını şordı. Seyr isterseñ sen de bir aḳça virüp ḳudretullāhı seyr iyle dirler. Ol daḳı bir aḳça virdügi gibi göñlegi ḳaldırvirdiler.² Gördi ki bir oğlancık, gövdesi ol frenk esīrinūñ gövdesinde şalınup yayışmış³ ṭurur, cemī⁴ a'zāsı yirinde, ancaḳ başı yoḳ. Güyā başı anuñ göbegi⁴ içindedür, elleri ve ayakları cemī⁴an kāmīl. Ḥatta ol kimesne daḳı baḳup ṭururken oğlancık tebevūl iylemiş. Egerçi zamān-ı sābıḳda İmām Şāfi⁵ ḥazretlerinden naḳl olunur ki: Yemende arḳası biri birine binmiş iki adam görmışlerdür. Ḥatta biri ba⁶d zamān fevt olmuş dirler. Lākin bu daḳı ğarā'ib-i eşyādan oldıḡuna iştibāh yoḳdur diyü bu faḳır cennet-mekān Ḳınalızāde⁵ dimekle ma⁶rūf olan (S208b) 'Ali Efendi'nūñ ḥaṭṭ-ı şerīfiyle muḳayyed bir kitāb gördüm ki merḥūm anda eydür: Mekke-i mükerrerede bir adam gördüm ki beline dek cemī⁶ a'zāsı tamām ve kāmīl, belinden aşaḡası aşla yoḳ. Ḥareket lāzım olsa götürürler, getirürlerdi. İstedügi yirde oturırdı, ḳorḳarlardı.⁶ Ṭa⁷ām yiye,⁷ bir miḳdār ḥazm olduḡdan şoñra aşaḡıdan iḥrāc mūmkün olmadıḡı bā⁸ışden yedüḡünü ḳay iderdi. Bu ḥalle birḳaç yıl 'ömr sürüp āḫir vefāt iyledi.

Ğarībe: Ba⁹zı yārāndan mesmū⁹dur ki Ḳaraman vilāyetinden Lārende nām ḳaşabada⁸ bir kimesne atasından⁹ ṭavāşī ṭoḡup ālet-i zükūrdan aşla nesnesi yoḡıdı. Bu cihetden her kişi ḥatunını ḳaçırmayup bī-tekellūf ṭavāşīdür diyü evlerine girer, ḳıḳardı.¹⁰ Bir niçe yıl bu üslūb üzerine 'ömr sürdi. Rāvī eydür:¹¹ İttifāḳ bir gün bir ḳoşı oldı. 'Ālem atlanup ḳoşı seyrine gitdük. Bu dedüḡümüz ṭavāşīyi daḳı bir ata bindirdük,¹² yanımızca bile ḳoşıya gitdi. Ḳoşı yirine varduḡda herkes at segirtmege başladılar. Ol ṭavāşī daḳı birḳaç def¹³ a at segirtti. Birinde daḳı atdur, segirdürken nā-gāḥ bir nesneden ürküp yolından şapdı. Meger yolu üzerinde bir ḳara sivri ṭaş var imiş. Oraya geldügi gibi at yıḳıladı, ṭavāşīnūñ ḳasıḡı iki yarılıp ḳan revān oldı. Dermendūñ 'aḳlı girdi. Müselmānlar üzerine gelüp¹³ yāresin görmekiçün etegin açdılar. Gördiler ki ṭaşuñ sivri

¹ Perī: Pīrī P; ²ḳaldırvirdiler: ḳaldırdırvirdiler P; ³yayımış: yapımış P; ⁴göbegi: gögsi P; ⁵Ḳınalızāde: Ḥınalızāde P; ⁶ḳorḳarlardı: ḳorlardı P; ⁷yiye: yese P; ⁸Ḳaşabada: ḳaşabamızda P; ⁹atasından: anesinden P; ¹⁰ḳıḳardı: ḳıḳardı. Ḥatta bizüm evimūze daḳı gelüp ḥavāitle muşāḥabet ve mu'āşeret iderdi P; ¹¹Rāvī eydür: -P; ¹²ata bindirdük: at binüp P; ¹³gelüp: geldiler P

yiri kaşığına rāst gelüp bir ‘azīm yāre açmış.¹ Meger nefsü’l-emr bu kişinün zekeri ve huşyesi varımış. Li-hikmetin üzerine bir deri izār olmış imiş. Aña bināen ālet yok şanurlar imiş, taşradan düpdüz görünürmüş. Hālā taş toķınmağla ol izār yırtılıp bu maķūle hādīseyi nev-zuhūr ider. Andan yüzine şu sepüp ‘aķlı geldükde müjde iyleyüp hādīşeden haber virdiler. Elin budı arasına çalup қаziyye n’idüğünü ma’lūm idindiler. Cerrāhlar tūmār idüp birkaç günden şoñra yāreleri oñıldı. Tavāşī iken böyle ‘azīm hādīşe şāhibi oldı. Hatta bir kız alıvirdiler. Ba’d zamān oğulları ve kızları hāşıl oldı diyü rivāyet iyledi.² (S209a)

Laṭīfe: Erbāb-ı ticāret ve aşhāb-ı tevḫīr-i bazā’atdan ba’zı böyle naķl iderler ki: Habeşe³ diyārında kırķ nefer şalihe ‘avrat bir zāviyede qarār idüp ekşer zamān tevḫīde meşgūl olurlar imiş. Ve sākin oldukları zāviyenün bir köşesine bir izārī perde çekmişler. Kaçan ki ol diyār aḫālisinden birinün da’vet⁴ maķşūdı olsa bir yire gelüp laṭīf buḫūrlar yaķarlar imiş. Ve ‘ādetleri üzre tevḫīde meşgūl olurlar imiş. Ve ol çekilen izāruñ oñünde turup yā Cumeyle diyü çağırırlar imiş. Rāvī eydür: Nā-gāh anı görürsin ki oğlancık hareketi gibi ol izāruñ içinde bir hareket ḫiss olunur, taşradan da’vet iden⁵ maķşūdın söyler. Ol daḫı içerüden cevāb virür. Sen ne luğat ile söyleseñ saña ol luğatle cevāb virür. Söz tamām olduķda ayruķ cevāb gelmez. Andan bilürler ki gā’ib olmuşdur, anlar da ferāgat iderler, buḫūrları qaldırurlar. Lāzım olduķda yine iderler diyü rivāyet olındı.

‘Acībe: Toķzyüz toķsan sekiz senesi recebū’l-müreccesinde bir ehl-i ‘ilm vā’iz Ayaşofya’da bir kürsi üzerinde ‘alā melāi’n-nās va’z u tezķir iderken ‘acā’ibātu’l-umūr-i ilāhiden söz söylenüp eṣnā-i muşāḫabetde münāsebetle didi ki: Bize şılamuzda iken Gelinoglı dirler.⁶ Aşlı budur ki anam baña ḫāmil iken⁷ ḫamli üç aylıķ iken qarınına şanduk toķınup⁸ ittifaķ baña saķt vāķi’ olur. Büyük anam beni erkek görince⁹ gāyet acır, tamām mertebe bī-ḫuzūr olur. Vālideme tazarru’ ider ki: Kızum gel

¹ açmış: iylemiş P; ²Meger nefsü’l-emr bu kişinün ... deyü rivāyet iyledi: Meger bu kimesnenün nefsü’l-emrde zekeri ve huşyesi varımış. Allāhu te’ālānuñ ḫikmetiyle üzerine bir deri izār olup perde olmış imiş. Aña bināen ālet-i zūķūr yok şanurlar imiş, taşradan baķan düpdüz görirmüş. Hālā taş toķınmağla ol deri yırtılıp bu maķūle hādīseyi nev-zuhūr ider. Pes yüzine şu sepdiler, ‘aķlı başına geldi. Ol dem geldükde müjde iyleyüp hādīşeden haber virdiler. Elin budı arasına çalup қаziyye n’idüğünü ma’lūmı oldı. Cerrāhlar gelüp tūmār idüp ālet hengāmeye daḫı münāsib merhemler urdılar. Bir kaç günden şoñra yāreleri oñıldı. Tavāşī iken böyle ‘azīm hādīşe şāhibi oldı. Vardılar, bir kimesnenün kızcağızın alıvirdiler. Biraz zamāndan şoñra oğulları ve kızları hāşıl olup ehl u ‘iyāl oldı. Bi’l-fi’ il oğulları ve kızları vardır deyü rivāyet iyledi P; ³Habeşe: -P; ⁴da’vet: ‘avdet P; ⁵eden: murād edinen kimse P; ⁶ Bize şılamuzda iken Gelinoglı dirler: -P; ⁷ḫāmil iken: ḫāmile olduķdan şoñra bir gün P; ⁸toķınup: toķınur P; ⁹Büyük anam beni erkek görince: Qarınıdan düşerüm. Büyük anam beni görse ki erkegüm, düşdigüme P

kerem iyle, şu oğlancığı erkek ancak zāyi¹ olmasın¹ yut. Allāhuñ emriye yine varur, eceli yoğisa toğuz aydan soñra toğur, yazuk erkekdür, zāyi¹ olmasun kerem iyle, baña ‘inād iyleme. Anam istikrāh idüp² yutmaz. ‘Āķıbet büyük anam eydür: Kızum yut,³ kefenlik biñbeşyüz aqçam vardur, saña vireyin dir. Anem dañı aqçaya tama⁴ ider,⁴ n’ola dir. Ammā istikrāh idüp ne tariķla yutsam dirken büyük anam bir yeşil vāle pāresi bulup badıncan gibi saķtı ol vālāyla şarar ve göz yumup anam dañı anı yudar. Meger Allāh’uñ emriyle bu maķūle (S209b) każiyye⁵ gāñi vāki⁶ olurmuş. Toğuz aydan soñra ‘adetçe toğırmış. Benüm dañı zamānum olup bir gün anem⁶ toğırur. Ol yeşilce vālā bu dem arasında bile çıkar. Ba⁶ de neşv ü nemā bulup Haķ te‘ālā hażretleri ‘ilm naşib iyledi. Bi-ħamdi lillāh şimdi sizüñle ‘ilm meclisi iderüz diyüp hikāyet iyledi.

Lañife: Erbāb-ı dīvān-ı ‘ālīşāndan bir yār-ı şādık böyle rivāyet iyledi ki: İstanbul’dan taşra Edirneķapısı semtinden varılan ķaradan İncügiz⁷ dimekle ma‘rūf maħalde bir ‘azīm ķavaķ ağacı vardur ki beş nefer adam eger ķucaķlasa olmaz. Şiddet-i rūzgār-ı zorkār ile bir gün bu ķavaķ ağacı yıkıldı. Yol üzerinde olmağın gelen geķen dalın budağın kesdi. Kōkü devrilüp taşra çıkđı,⁸ merāren ü kerāren görmüş idük. İttifāķ bir gün yine yolumuz üzeri olmağın uğraduķ. Gördük ki ol ‘azīm ķavaķ ağacı ki biñ nefer adam yirinden kımıldadamaz, yirden ķalkup yine yirine ķonmuş. Gūyā hiç yirinden ķopmamış idi. Kōylüye şorduk ki “bu ađaç ne zamānda ķalkđı?” didiler ki: “Fülān gice pür çağırış bağırış hengāme oldu, adam hengāmesi gibi, gūyā ki bir iki yüz adamdur. İrtesi geldük ağacı yirinde bulduķ. Ğayrı aşlı nedür bilmezüz” diyü cevāb virdiler.

Diger:⁹ Maħmiye-i Gelibolı’da Başçeşme ķurbında Sinānpaşa tekyesi önünde vāki⁶ bir ķavaķ ağacı dañı geķen üslub üzre yıkılıp niķe yatduķdan soñra anı dañı bir gice ķalkmış yirinde bulmuşlar diyü rivāyet iylediler.¹⁰

Lañife: Erbāb-ı każādan bir mu‘temed ‘aleyh ehl-i ‘ilm rivāyet iyledi: ‘Uzeyr ķāđisi olduğum zamānda Cebel-i Hıñzır dirler bir tağdan geķerken bunda bunda bir ķuyı var, içine bir kōpek ķosalar¹¹ elbette ditreyüp düşer, cān virür didiler. Baña i‘timād gelmedi, tā aña dek ki, ondört aqçaya bir kelb aldum. Boğazına bir ip tağdum, yederek ol ķuyuya getürdüm. Ol ķuyuya nażar itdüm, gördüm ki bir ķuyudur ki adam gögsine

¹ zāyi¹ olmasın: yabana gitmesün P; ²Anam istikrāh idüp: Anam dañı istikrāh ile P; ³Kızum yut: Kızum şu düşüdi yut P; ⁴eder: idüp P; ⁵każiyye: kışsa P; ⁶olup bir gün anem: yetişüp anam bir gün P; ⁷İncügiz: İncüniz P; ⁸çıkđı: çıkduğımı P; ⁹Diger: Vāķ‘a-i Diger P; ¹⁰rivāyet iylediler: gören rivāyet iyledi. El-‘uħdete ‘ale‘r-rāvī P; ¹¹ķuyı var, içine bir kōpek ķosalar: ‘acib ķuyı vardur. Anda kōpegi bir laħza ķosalar P

ancağ çıkar, bir meşelik arasında vâki¹ olmuş. İçinde çemenden gayrı nesne yok ammâ bir çirkin rāyihası var ki kâbil-i ta^c bîr degüldür. Ol dem getürdügüm gibi kelbi kuyuya¹ şarkıt dum ve köpegün boynından ipini çeküp² aldum. Köpek miskîn bir sehl (S210a) Turdı, tırmadı, maıv oldu.³ Andan dir dir ditremege başladı. Ditreyürek yüzi üstine yıkıldı. Bir sâ^c ate varmadın düşdi, helâk oldu. Hâkkâ ki bu huşuş re'au'l-^c ayn gördüğumdür⁴ diyü rivâyet ü hikâyet iyledi, şıdığında aşla iştibâh yokdur.

Ġaribe: Rümeli'nde vâki^c Lofça⁵ kazâsında bir taşuñ ortasında bir şu çıkar ki çıktuğı yir ancağ bir furun ağzı kadardur dirler. Rivâyet iderler ki: Her yıl evâ'il-i eyyâm-ı rebî^c olsa toğsan gün akmaz. Ol toğsan gün içinde ol taşuñ içinde⁶ her gün tablu u surna ve tabluñ u kudüm ve zenc u borı şadaları gelür. Güyâ ki bir alay kimesneler niçe âlât-ı ġanâ çalup hengâme iderler. Her kim varup⁷ diñlese bî-ıştibâh işidür. Ammâ toğsan günden soñra şu ağmağ başlar,⁸ işidenler olur. Her yıl da'ibi Çaldıran buñarı dirler.

Ġaribe: Şehrizer nâhiyesinde⁹ Göregid nâm kırye kırbında Babagür dimekle ma^c rûf olan yirde bir şahrâ-yı ser-sebzde otuza kıarib ocağlar vardur ki her birinde demürce ocağı gibi âteş çıkar. Ma^c hazâ dört cânibi yeşil çemendür. Ol cânibün ahâlisi ol mağalle teferruce varurlar, âteş götürmeyüp ancağ tencere getürürler. Üç kırafına taş koyup üzerine tencere aşup aşların ol âteş üzerinde bişürürler imiş.

Ġaribe: Avlonya'da Depedelen nâhiyesinde bir tağda âteş yanup gündüzler duğân ve gicelerde yalıñı görinür. Üç gün miğdârı¹⁰ yanar ada gibi yanup¹¹ bir sene üç ay miğdârı hâli olmayup gören kimesne ġaber virdükden soñra ġâ'ib olmuş.

Ġaribe: Tâ'ife-i Tatâr-ı Moğol'dan Kıalmık dimekle ma^c rûf olan ta'ifeniñ oldukları yirde kırk gün muğkem zelzele ve ^c azım güürdiler olup kırkıbirinci gün şahrâda bir büyük taş bulurlar ki mezbür taşuñ dört biñ adum eni¹² varımış. Aşla ol câniblerde böyle taş yoğiken yatur bulmuşlar. Vechini Allâh'dan gayrı kimesne¹³ bilmez.

Ġaribe: Tüccâr-ı Hâkânî ta'fesinden biri¹⁴ bu ġağire böyle rivâyet itdi ki: Ticâretle Maşğav¹⁵ vilâyetine ^c azm itdüklerinde Ledvüz diyârında olan (S210b) Reş nâm şehre kıonup birkaç gün iğâmet murâd idinmişiken kıalbine ilhâm-ı rabbânî olup¹⁶

¹ gibi kelbi kuyuya: kelbi envâ-i ri'ayetle kuyuya P; ² çeküp: çözüp P; ³ maıv oldu: biri koğuladı P; ⁴ gördüğumdür: kendü gözüm öninde vâki^c oldu P; ⁵ vâki^c Lofça: vâki^c olan Bofça P; ⁶ içinde: içerişinde P; ⁷ varup: varsa P; ⁸ günden soñra şu ağmağ başlar: gün geçüp ağmağ başladuğı gibi P; ⁹ nâhiyesinde: nevâhisinde P; ¹⁰ Üç gün miğdârı: Üç ay P; ¹¹ yanup: yanup tütmeğden P; ¹² eni: uzunu ve iki biñ adum eni P; ¹³ kimesne: kimse P; ¹⁴ ta'fesinden biri: zümresinden birisi P; ¹⁵ böyle rivâyet itdi ki: Ticâretle Maşğav: rivâyet iyledi ki: Ticâret ta'rikiyle Moşğov P; ¹⁶ olup: vârid olup P

öyleden sonra kalkan bir konak öte varur.¹ Ol gice anda yaturken gökler güröldeyüp şâ'ıklar peydâ olup şabâhda dek birkaç kerre yıldırımlar indi. 'Ale's-şabâh haber geldi ki Reş bu gice şâ'ıkadan tutuşdı, yandı. Aşla nesne kalmadı didiler. Varduk, kaşdila seyr itdük. Dört cânibine dört şâ'ıka inmiş. Çün şehruñ cemî'si 'âdetleri üzre ağaçdan indi, li-ħikmetin² cemî'si ile tutuşmuş yanmış ki bir at kazığı olıcağ kadar ağaç kalmamış, başdan başa yanmış kül olmuş. Eger biz daħı andan çıkup gitmesek hep yanarduk. Ecelümüz yoğmuş ki Hağ te'âlâ ħazretleri ħalâş müyesser iyledi diyü haber viridi.

'**Acibe:** Mevlânâ Bistân-ı Tirevî nağl ider ki: Tire kırbında birkaç yıl vardur ki bir lañif beyâz şu çıkmışdur. Bir mertebede lañif şudur ki ta'bir olunmaz. İttifâğ bir gün bir kimesne destmâlin yudı, simsiyâh oldı. Andan sonra herkes ma'lûm idinüp esbâbını ol şuyla siyâha çekmege başladı. Zîbâ siyâh boya boyar ki nazîri olmaz diyü rivâyet iyledi.

'**Garibe:** Sâ'î nâm şâ'ir-i mâhir rivâyet ider ki: Mışır'da Elvâh semtinde gezüp seyr iderken bir mağaraya varmış ki taħmînen içinde biñ koyun yaturdı. Mezbûr mağaranuñ der ü dîvârı ağzı dıbsile şıvanmış çölmeklerle toptolu.³ Ol deñlü çölmek var ki ne onbiñde turur, ne yigirmibiñde. 'Acabâ nedür ola⁴ diyü birkaçınıuñ ağzını bıçağla zahmet çeküp açmışlar. Her birinüñ içinde ebâbil dedükleri kuş ölüsi var ki her birini münakkaş ħarîrler ile muħkem şarmışlar ve her birinüñ üzerine şardukları ħarîr yüz kat var. Birkaçını ufadup temâşâ idüp böyle bulduk. Bildük ki cümlesi daħı böyledür. Ol yirüñ ahâlisine şorduk, "bunlaruñ vaşından ħarâz nedür? "bilmezüz" diyü cevâb virdiler.

'**Acibe:** Ba'zı ihvân nağl iderler ki: Diyâr-ı Mışır'da bir kırd olur ki aña zîb-i sâħir dirler. Kaçan ki insâna râst gelse öñinde sağ ve şol resm-i ma'ħüd ile (S211a) bir kalkışı vardur. Kalkar, hemân dem ol kimesne bi-emrillâh⁵ ol kırdıñ ardına düşer, bi-iẖtiyâr olur uyar gider. Tâ varup kırdıñ inine girer. ħayrân u müteħayyir olur. Pes kırd daħı anı başup istedüğü gibi yırtup yir, helâk iyler.⁶ Meşelâ ol kırdıñ ardına düşüp giderken bir adam gelüp dön gel kırdıñ ardınca kında gidersin diyü men'itse aşla men'ini⁷ kılağına kıoymayup gider imiş. Ol yirüñ ahâlisi bilürler imiş. Zîb-i sâħire râst gelmiş ancak diyü beline ip tağup döge söge güçle ayırup evine getürler imiş. Gâħ olur getürürken kaçırup yine kırdıñ ardına uyarılmış. Ammâ evvel gelüp kalkduğı zamânda

¹ varur: kıonduk P; ²li-ħikmetin: Allâhuñ ħikmetiyle P; ³toptolu: toptolu imiş P; ⁴nedür ola: ne var P; ⁵bi-emrillâh: bi-emrillâhi te'âlâ P; ⁶eyler: ider P; ⁷men'ini: -P

bir vaz^c -ı maḥşūş varımış. Rāst gelen insānlığı idicek siḥri kār itmez imiş. Ol yirūn ḥalkı bilür, gāhī rāst geldükçe ol vaşfla ḥalāş olurlarımış.¹

Ġarībe: Tebrīz'den iki kōnaç ötede vāķi^c Gögercinlik nām yirde bir k̄ubbe var ki içine bir iki atlı şıġarmış. dirler ki qadīmü'l-eyyāmda bir adam qafası imiş. İki gözlerinden girerler ve çıkarlarımış. El-^cuhdete'r-rāvī.

Aġrebü'l-ġarā'ib: Aḥmed Çavuş nām kimesne naql ider ki: Arnavud vilāyetinde² Dıraç dimekle ma^crūf olan qal'ada³ eger kāfir eger müselmān qaçan ki muḥkem ḥasta olup ^caqlı başından gitse ol ḥālde aşla ḥastanuñ ḥaberi olmaz iken⁴ muqaddemen fevt olanlardan birinüñ rūḥı Allāhuñ emriyle cesedine duḥūl idüp kendü aḥvālını söylemege başlar. Meşelā der ki “hey zālimler niçün beni yoqlamazsız, fülān oġlı fülānum baña āḥiretde muḥkem ^cazāb iderler. Benüm şu maqūle günāhum var idi. Ḥadden ziyāde ḥālā ^cazābum var, benüm evümde oturup esbābum giyüp aqçamı ḥarcanursız, niçün cānum için okudup şadaqa vü iḥsān itmezsiz” diyü ol meyyitüñ dilince söyler, bilenler añlarlar. Ḥatta bir kerre benüm yanumda bir ḥasta bī-hūş olup mevtādan biri cesedine girüp söyledi ki: “Ben fülān çavuşuñ ^cavratıyım. Ḥayātumda bir kimesne ile zinā itmişidüm. Ḥālā andan öturi baña çok ^cazāb iderler. Ḥālüm qatı ḥarābdur. (S211b) Benüm bu qadar esbābumı ve aqçamı⁵ yidiler. Niçün vārişlerüm beni añmazlar” diyü feryād iyledi. Ba^cd zamān ḥastanuñ ^caqlı başına geldi. Şorduk, cidden bunlardan ḥaberi ve āġāhı yoq. Gāhī vāķi^c olur ki meyyitüñ rūḥı gice ile ṭamı üzerine gelüp feryād ider: “Siz bunda ḥuzūrda oturup evüm ve esbābum taşarruf idersiz. Benüm aḥvālümü bir kerre añup benüm için tevbe vü istiġfār idüp şadaqa itmezsiz” diyüp şikāyet ider. Müselmān ise bir ehl-i ^cilm getirürler. Bir miqdār Qur'an okuyıraç def^c olur. Kāfir ise ḥod bir papas getirürler, İncil okuyarak def^c olur. Ve illā şabāḥa dek fāriğ olmaz⁶ diyü naql iyledi. Ḥāṭır-i müstemī^c ne bedī^c vü ba^cid⁷ gelsün ki bir qalıbuñ rūḥı yāḥud cin girüp söylemek bi-^ciznillāḥ çok vāķi^c olmışdur. Böyle ḥikāyeler mütevātirdür.

Ol cümledendür ki: Merḥūm Çivizāde Efendi'nüñ mülāzımlarından⁸ fāriğ olup dervīş olan Mevlānā Ḥalāl nām kimesne bu ḥaķīre böyle rivāyet ider ki: Bir tāriḥde Mışır'da bir kimesnenüñ selāmılgunda olurdum. İttifāq bir gün odada oturırken içerüde şāḥib-i ḥāne sizi ister diyü bir adam geldi. Qalkdum, içerü girdüm. Meger şāḥib-i

¹ bilür, gāhī rāst geldükçe ol vaşfla ḥalāş olurlarımış: bilüp gāhī rāst gelseler ol vaz^c la ḥalāş olurlar imiş P; ²vilāyetinde: vilāyetinde olup P; ³qal'ada: bir qal'ada P; ⁴ḥālde aşla ḥastanuñ ḥaberi olmaz iken: ḥastanuñ aşla ḥaberi yoġıken P; ⁵esbābumı ve aqçamı: aqçamı esbābumı P; ⁶fāriğ olmaz: ferāġat iyilemez P; ⁷vü ba^cid: -P; ⁸mülāzımlarından: mülāzımlarından olup ba^c de P

hānenūn bir cāriyesi maşrū'a imiş. Kırtarmağ için bir mu'azzim getirmişler. Ol mu'azzim oturur, cāriye ortada bî-¹ aql uzanup yatur. Şāhib-i hāne baña eyitdi: "Bu yatan, cāriyemüzdür. Her zamānda şara' dutar, dermān arayup gezerken bu mu'azzimi¹ getürdük. Hālā bir nesne okıyup cāriyenūn 'aqlın aldı ve tūtan cinnīyi da'vet idüp cāriyenūn cesedine koydı. Söyleyüp niçün incidürsin" diyü şorup² bir iki def'a söyledi. Ammā cāriyeyi seven cinn 'Acem ancağ Fārisī söyler. Mu'azzim 'arab olmağın Fārisī bilmez. Sizi ol maşlaḫat için çağırduğ ki cinnūn Fārisī söylediği sözi mu'azzime 'Arabī ile terceme idüp añladasız. Bi-ḫamdi lillāh ikisini³ daḫı bilürsüz. N'ola didüm. Ol dem cinnīye 'Arabī ḫiṭāb eḏüp sordı ki *Eyyühe'l-cinn li-eyyi şeyüñ taşri' hazā'l-cāriyetehu ta'ḫuzuha* ya'ni "ey cin niçün bu cāriyeyi (**S212a**) tūtar incidürsin?" Cinnī cāriyenūn cesedinden ince avāz ile didi ki: *Ez-ān sebeb ki dost mīdārem ū-rā* ya'ni "anı severüm, ol cihetden tūtarum." Andan mu'azzim emriyle didüm ki "bu cāriyeyi terk iyle ve illā mu'azzim saña muḫkem 'azāb ider." Cinn didi ki: *Tevānem kerdēn yirā ki besī dost mīdārem* ya'ni "ziyāde muḫabbetüm vardur, ferāgate ḫādir degülüm." Andan mu'azzim emr itdi, cāriyenūn⁴ ayaklarını bağlayup bir ince çubuğla ṭabanına muḫkem döğmege başladılar. Cinn içerüden feryād idüp çağırır ki: *mezen mezen* ya'ni "urma urma." Andan yine mu'azzim emriyle şordı⁵ ki: "Ey cinnī şimden şoñra bu cāriyeden vaz gelür misin?" Yine *netevānem kerd*⁶ diyü cevāb virdi. Andan mu'azzim ḫalkup divāt ḫalem isteyüp bir kāğıd yazdı ve ol kāğıdı dürüp ve ucını yaḫup tütününi cāriyenūn burnı ve ḫulağı delüklerine tūtvirdi. Ol dem bir vechile muḫtarib olup feryād iyledi ki feryādı dünyāyı tūtdı. Ṭurmayup çağırup der ki: *mesūz mesūz* ya'ni "yaḫma yaḫma! ferāgat itdüm ve bir daḫı tūtmayayum."⁷ Mu'azzim daḫı Süleymān peygamber mührine muḫkem 'and virdi. Ol daḫı and içüp bir daḫı cāriyeyi aşla tūtmayacağı oldu, ḫodı gitdi. Ol dem cāriyenūn 'aqlı başına gelüp yirinden ṭarab ḫalkdı. Efendisi bu olan ḫışşaları şordı. ḡalāz u şidād yemīn itdi ki "aşla ḫaberüm yoḫdur." Bu ḫuşūşlaruñ cümlesi benüm yanumda oldu, re'āu'l-'ayn gördüm diyü naḫl itdi.⁸ Bu maḫūle daḫı niçe ḫikāye olmışdur ki iştiḫarı cihetinden söylemege iḫtiyāc yoḫdur ve beden-i meyyite ervāḫ-ı ḫabīşenūn ta'alluḫı vāḫi' olup ol meyyit cāzū olmağ ve ḫareket-i ḡarībe itmek çok kimesneden naḫl olunmuşdur ki inkāri mümkün degüldür. Ḥatta bu maḫūle cāzū olan meyyitleri göbeginden yire mīḫlamağ yaḫud başın kesüp anuñla def' olmaz ise āteşe yaḫmağ şer'īdür. Bu bābda şeyḫü'l-İslām müftü'l-enām Ebūşşu'ūd Efendi'den

¹ mu'azzimi: mu'azzimi şalıvirdiler P; ² incidürsin deyü şorup: incidür, şormağ ister P; ³ ikisini: siz ikisini P; ⁴ cāriyenūn: ṭabanına cāriyenūn P; ⁵ şordı: şordum P; ⁶ *netevānem kerd*: *netevānem kerd* ya'ni ḫādir degülüm P; ⁷ tūtmayayum: tūtmayayum der P; ⁸ etdi: iyledi P

fetavā-yı şerīfe daħı vardır. Bu bābda mesmū‘m olan aħbār-ı ġarībeden ağrebi budur ki:

Ağrebü'l-ğarā'ib: Bu zamānda Mora diyārına kādı olan kuzāt-ı ‘ādileden Mevlāna Seyyīd Muħyiddīn nām kimesne böyle naql iylemişdür ki: **(S212b)** İttifāk vilāyet-i Mora'da bir kimesne fevt oldu. Ol vilāyetde ‘adet olduğı üzre anuñ bir orfanası kaldı. Ol kimesne fevt olalı üç dört ay geçdükden soñra bir gün mezbüre orfana feryād itdi ki: “Efendüm geldi, ħāl-i ħayātında itdügi gibi koynuma girüp beni taşarruf iyledi.” Bunı işidenler ġülüşüp inanmadılar. Orfana derdmend “efendüm baña her gice gelüp¹ cimā‘ ider, benüm zehrem çāk olur. Baña i‘timād itmezsiz” derdi. Āħir ol evden çıkup bir ġayrı eve girdi ve yanında birkaç adam yaturur oldu. Ammā hemān tenhā kalduğı gibi yine gelür, taşarruf idermiş, aşla men‘ine çāre bulmadı. Āħir ol yirde Pīrī Dede dirler mülāzımından bir ehl-i ‘ilm varımış. ‘Avrat kalker aña varup aħvālını tafşil iyer. Rāvī eydür: Mezbūr Pīrī Efendi baña müşāfeheden ve müvāceheten böyle naql itdi ki: “Çün ol ‘avrat baña gelüp aħvālī diyüvirdi, inānmadum. Muħkem ‘and içdi, ġāyet ta‘accüb itdüm. Ĥātıruma bu geldi ki varam² bekleyem. Andan ‘avrata eytdüm: “Ben ve olduġuñ evüñ şāħibi ikimiz varalum, seni bekleyelüm. Kaçan ki ol meyyit yine saña taşarruf iyleye, bize ħaber vir, varup³ mu‘āyeten gözümüzle görelüm.” ‘Avrat daħı “n’ola” diyüp vardı. Ev şāħibi ihzār itdi, ben ol eve vardum. İkimüz taşrada şoffada oturup bekledük. ‘Avrat içerü eve gönderdük. İkindüden soñra idi ki güpegündüz idi. ‘Avrat “meded efendi yine geldi” diyü feryād itdi. Ben daħı ev şāħibi ile kalker, segirdüm, ‘avratuñ yanına girdüm. Ol Allāh ħaqqıçün ki ‘ālemi kudretiyle icād itmişdür, gördüm ki ol kimesne ħayātında gördüğüm vaz‘ üzre gelmiş, ‘avratuñ ayakları arasına girmiş, turup cimā‘ ider, ħayātında itdügi⁴ vaz‘la. Biz de hemān ki gördük, üzerine hücüm itdük. İstedük ki kılıç ile yāħud bıçaqla uravuz, bu maķūleden nesne bulunmadı. Kapu ardın aralayup elümüze⁵ bir kebāb demüri girdi. Anı alup gelince ġā’ib olmuş, aşla kimesne görmedük. Ammā āşār-ı cimā‘ ‘avratda bāki idi. Bu mertebeden soñra on güne varmayup ‘avrat da vefāt iyledi. Anı daħı **(S213a)** eri yanında varup defn itdiler. Ĥaķ ‘alīmdür ki bu kışşayı gözümle gördüm. Aşlı nedür, Ĥaķdan ġayrı kimse bilmez diyü rivāyet iyledi ve vech-i meşrūħ üzere ħikāyet iyledi.

Ġarībe: Merħüm ve mağfürlehü Monla Efendi mülāzımlarından olup Şanduķlı cānibinde olan Mevlānā Recāyī nām kimesne bu faķire böyle rivāyet ider ki: Şanduķlı

¹ efendüm baña her gice gelüp: baña her gün her gice efendüm gelür, baña P; ²varam: varam gidem P; ³varup: varalum P; ⁴etdügi: niçe iderse yine ol P; ⁵Kapu ardın aralayup elümüze: Kapuya gelüp ararken elüme P

ķurbında Gölçük nām yaylaĝa çıkar yörükler tã’ifesinden on yaşında bir büyük kızcaĝızuñ gövdesinde řaĝ uyluĝı üzerinde bi-iznillāh bir cin sākın olup bir ‘acib řadāyla söyler ki şıklık řadāsına beñzer.* Ammā kızcaĝız kendüsi ařla aĝzın açup tekellüm itmez. Merbüre kızuñ bir er arındaşı var ki niyyet řāhibi geldükde “hūri geldüñ mi?” diyü cin ile ol söyleşir imiř. Rāvī eydür: Ol zamānda Monla Efendi cānibinden Gediz şuyı üzerinde bira göz degirmen yapmaĝa me’mūr idüm. Varup anı niyyet itdüm ki Gediz şuyı üzerinde a göz degirmen yapmaĝ mümkündür. Ol dem kızcaĝızuñ arındaşı gelüp “hūri geldüñ mi” dedüĝi gibi “evvelā oñümüze çörek gerek” diyü bir řadā geldi. Ben daħı n’ola diyü bir çörek alıvırdüm. Ba’de “Gediz şuyı beř beř” diyü řadā geldi. Ol söyleşen yiĝit bilmem ne söylersin ben añlayamadum didi. Cin daħı “niyyet řāhibi benüm sözüm añladı, saña añlatmaĝ lāzım deñile” didi. Fi’l-vāķi’ ben sözünü añladum ki Gediz şuyında beř göz degirmen yapmaĝ mümkündür diyü cevāb virmiş oldu. Ol taraflaruñ ahālisi niçe niyyet tutarlar, murādlarınca cevābların alurlar. Kızcaĝız ařla aĝzın açup söylemez, dīvāneye dönüp her zamānda sākıt ü řāmit tutur diyü naql iyledi. Vallāhu a’ lem bi-ħaķīķatü’l-maķāl.

Muřannıf-ı řāhā’if-i evrāk ve müsevvid-i řafā’ih-i eķbāk çün bu kitābuñ cem’ ü te’lifinde bezl-i maķdūr ve ketb ü tařnıfında řarf-ı mechūd u meysūr iyleyüp bir müddet hāme-i belāĝat-niřāna meydān-ı taħrır tek ü pū ve kilik-i seri’u’l-beyāna miźmār-ı terķimde cüst ü cū itdürmekle varaķ-niĝār-ı ālāt-ı rivāyāt ve kıřřa-güzār-ı eřnāf-ı ħikāyāt iyledi. řimden řoñra lāzım oldu ki aķnāb-ı itnābı řayy idüp tūķi-i nāķka ĝüft ü ĝūdan ferāĝat (**S213b**) ve ‘andelib-i cān mü’ennet-i te’lifden ařd-i istirāħat iyleyüp min ba’ d devām-ı devlet-i pādīřāhī ve kıyām-ı salťanat-ı řehenřāhī ed’ iyesine tetimme-i cem’ ü te’lif ve ħāttime-i taħrır ü tařnıf vāķi’ ola. Li-münři’ihi:

İlāhī nitekim bu erħ-i aħzar

Ola ħalk-ı cihāna sāye-ĝüster

Beķā üzre turup bu dehr-i fāni

Ola cāy-ı arār u zindeĝānī

Cihānuñ cānidur ün řāh-ı ‘ālem

Anı ıl maħz-ı luťfuñla mükerrerem

Hemişe şevketini ā’im iyle

* P nüşası burada sona ermektedir.

‘Adūya fırsatını dā’im iyle
 Cihān turduqça tursun devletiyle
 Cihāna hākim olsun şevketiyle
 K̇ul olsun der-i kühende pādişehler
 Yüz ursun pāyına şāhib-i küleher
 Çü ḣüsni ḣulqla ol şāh-ı kāmīl
 Olupdur şāhken dervīşe mā’il
 İdüp pes himmet dervīşi rehber
 İridür menzil-i maqşūda yekser
 K̇ılup a‘vān u enşārile dilşād
 Hemīşe ḣānedānın iyle ābād
 Daḥı ol kim okıyup bu kitābı
 Bile anuñ nedendür faşl u bābı
 K̇ılup bir fātīhayla rūḥını yād
 Cinānīnūñ revānın iyleye şād
 Anı mesrūr u şādān iyle yā rab
 K̇arīn-i luṭf u iḥsān iyle yā rab
 Hudā-yı bī-niyāza şükr ü minnet
 Resūline dūrūd-ı bī-nihāyet

SONUÇ

Cinânî, XVI. yüzyılın renkli fakat bu özelliği pek ön plana çıkarılmamış kişiliklerinden biridir. Yazarın *Divân*'ı, *Riyâzü'l-cinân* ve *Cilâü'l-kulûb* adlarında iki mesnevisi ve *Bedâyiü'l-âsâr* adlı mensur hikâye külliyatı bulunmaktadır. Renkli ve nüktedan kişiliğiyle saraya kadar girmiş ve padişahın beğenisini kazanmıştır. Cinânî, *Bedâyiü'l-âsâr*'ı da padişahın kendisinden yeni ve orijinal hikâyeler yazmasını istemesi üzerine kaleme alınmıştır.

Bedâyiü'l-âsâr'da bulunan hikâyeler, Cinânî tarafından üç gruba ayrılmıştır. Kadınların hile ve kötülükleri, cenk hikâyeleri ile acaip ve garip hikâyelerin anlatıldığı bu üç grubu yazar, “fasl” başlıklarıyla birbirinden ayırmasına rağmen bugün elimizde bulunan nüshaların hiçbirinde bu ayrıma uygun bir hikâye sıralaması yoktur. Bu durum, müellifin elinden çıkmış bir *Bedâyiü'l-âsâr* nüshasının şu anda elimizde olmadığı gibi bir sonuç doğurmaktadır.

Çalışmamıza konu olan *Bedâyiü'l-âsâr*'ın dördü yurtiçi ve beşi de yurt dışında bulunan kütüphanelerde olmak üzere dokuz nüshasını tesbit ettik. Fakat bu nüshalardan sadece üçü hikâye sayıları açısından kayda değer özellikler taşımaktaydı. Bunlardan biri, alt kol özelliği taşıdığı için gözardı edildi ve eserin tenkitli metni Paris Bibliothèque Nationale ve Yapı Kredi Sermet Çifter kütüphanelerinde bulunan iki nüshasından faydalanılarak kuruldu.

Eserin, kadınların hile ve kötülüklerinin anlatıldığı bölümündeki hikâyeler, genellikle *erotik* mahiyettedir. Bu türden hikâyeleri içeren bir külliyatın hem de dönemin padişahına sunulmuş olması, XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun ahlâkî değerlere bakış açısı ile modern edebiyat araştırmacısının o döneme bakışı arasında açık bir farklılığın bulunduğu bir göstergesidir. Dönemin tezkirelerinde, Deli Birâder Gazâlî'nin *pornografik* bir mahiyeti olan *Dâfiu'l-Gumûm* ve *Râfiu'l-Humûm* adlı eserinin “fâhiş fuşşiyât” olarak nitelendirilmesi, *Bedâyiü'l-âsâr* gibi *erotik* anlamlar barındıran eserler hakkında benzer herhangi bir ifade kullanılmaması bu görüşümüzü desteklemektedir.

Bedâyiü'l-âsâr'ın bir diğer orijinal yönü, daha önce araştırmacılar tarafından da ifade edilmiş olan yerli ve mahalli yönlerinin dikkat çekecek ölçüde fazla olduğudur. Eserde bulunan birçok hikâyede dönemin günlük hayatı, aşkları, savaşları, cinleri, büyücüleri, denizcileri, dalgıçları, sıradan mahalle esnafı, ev hanımları, haramileri, şeyhleri, kadıları, imamları, müezzinleri, hamamcıları, tellakları ve günlük hayatın birçok sıradan karakteriyle bize dönemin yazılmamış tarihinden kesitler sunulmaktadır. Eserde, diğerlerine göre daha fazla sayıda olan cinlerle ilgili hikâyelerde, dönemin halk inançları ile ilgili ilginç bilgiler de verilmektedir. Bu yönüyle Cinânî'nin eserinin bu yaklaşımla yeni bir okuması da yapılabilir.

Eserdeki hikâyelerin oldukça sağlam bir yapısı bulunmaktadır. Masalsı ve destanî özellik taşıyan hikâyeleri bir yana bırakırsak, modern edebiyatın soyut ve hayalci olduklarını öne sürdüğü özelliklerden hiçbiri bu hikâyelerde bulunmaz. Kişiler hayatın içinden, olaylar günlük ve herkesin başına gelebilecek türden, tasvirler canlı ve gerçekçi, mekân somut, zaman da akıp giden gerçek zamandır.

Cinânî, eserde bol miktarda atasözü ve deyim kullanmıştır. Özellikle mensur eserlerde anlatımın önemli bir parçası olan bu unsuru Cinânî, eserinde başarıyla uygulamıştır. Eserin anlatım özelliklerinden biri de hikâyelerin başlangıç kısımlarında bulunan klişe kalıplarda Cinânî'nin hiçbir zaman tekrara düşmemiş olmasıdır. Yazar, eserde bulunan 79 hikâyenin hiçbirinde aynı klişeyi kullanmamış, küçük değişikliklerle de olsa her hikâyede başka bir kalıp kullanmıştır.

Bedâyiü'l-âsâr'ın dili, "orta nesir" özellikleri taşımaktadır. Eserde genel olarak sade bir anlatım bulunmaktadır. Arapça ve Farsça tamlamalarda en fazla ikili ve üçü terkipler bulunmaktadır. Arkaik kelime ve deyimler, az da olsa bulunmaktadır. İlginç bir ayrıntı da, eserde yerel ağızların özelliklerini taşıyan diyaloglara rastlanmasıdır. Özellikle Rumeli ağızlarının hikâyelerde etkisi belirgindir.

Eserde bulunan hikâyelerin kaynakları değişiktir. Yazar, sadece bir hikâyeyi hangi kitaptan aldığını belirtmiştir. Bu hikâyenin yanısıra *Binbir Gece Masalları* ve *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nden aynen alınmış hikâyeler bulunmaktadır. Bu hikâyelerle beraber sözü geçen eserler ve Şehnâme'den alınmış bazı motifler Bedâyiü'l-âsâr'daki hikâyelerde göze çarpmaktadır. Kendisinden sonra yazılan eserlerde de Cinânî'nin kullandığı motiflerin tekrar edildiği görülmektedir. Nev'i-zâde Atâyî ve Süheylî gibi

yazarların eserlerinde kullandığı motiflerle Cinânî'nin hikâyeleri ortaklık göstermektedir. Fakat bundan Cinânî'nin kendisinden önceki eserlerden etkilendiği veya sonraki dönemlerde yazılmış eserlerde bir etki bıraktığı gibi kesin bir yargıya ulaşmamız yanıltıcı olabilir. Çünkü ne Cinânî'de ne de diğer eserlerde böyle bir ibare bulunmamaktadır. Kesin olan bir şey varsa o da söz konusu eserlerin ortak kültür ürünlerini kullandığıdır. Sözlü kültürde yaşayan motifler bu eserler tarafından farklı zaman dilimlerinde kullanıldığından dolayı, eserler arasında bir etkileşim olduğu gibi bir düşünce meydana gelmiş olabilir.

Eserde bulunan hikâyelerin bir özelliği de konularıdır. Hikâyelerin konuları arasında cinler, büyücüler, acaip yaratıklar, efsanevî ve masalsı karakterler bulunmaktadır. Bunlar klasik hikâyelerin değişmez konularıdır. Eserde ayrıca daha çok günlük hayat ve sıradan insanlarla ilgili olan hikâyeler de vardır ki bunlar eserin –bizce– en önemli hikâyeleridir. Büyük çoğunluğu Cinânî'nin *te'lif*i olan bu hikâyeler diğerlerinden büyük oranda ayrılırlar. Bu hikâyeler, konularını gerçek hayattan almaları dolayısıyla en çok eleştirildikleri gerçekdışılık özelliklerinden sıyrılırlar. Gerçekle olan yakınlıklarının yanında hikâyelerin kurguları da sağlamdır. Bu hikâyelerin olay, zaman, mekân gibi özellikleri de onları modern hikâyeye yaklaştıran özellikleridir.

Sonuç olarak Cinânî'nin *Bedâyiü'l-âsâr* adlı mensur hikâye külliyyatı, özellikle *te'lif* hikâyeleri;

1. Külliyyatın içindeki birçok hikâye, edebiyatımızın ilk telif hikâye ürünlerindedir.
2. Sade bir dil ve anlatımı vardır ve bu yönüyle halk tarafından kolaylıkla anlaşılabilir bir eserdir.
3. Mekânlar gerçekçidir ve olayla belli bir ilişkisi bulunmaktadır.
4. Kahramanlar, “hep iyi yahut kötü” karakterler değillerdir. Hikâye içinde kahramanların bu halleri değişebilmektedir.
5. Gerçeküstü olaylar ve masal unsurlarının yanısıra günlük hayattan kişi ve olaylar da hikâyelerde önemli yer tutar.
6. Tasvirler gerçekçi, mekân somut ve olayla bağlantılı, zaman belli ve hissedilir bir zamandır.

BİBLİYOGRAFYA

- AÇIKGÖZ, Namık: “17. Yüzyıl Nesri”, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004, C.5, s.415-442;
- _____: “Divan Edebiyatında Mektup ve XVII. Yüzyıl Şairlerinden Riyâzî’nin İki Mektubu”, Fırat Üniversitesi Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını, Elazığ, 1987, C.I, S.2, s. 7-14.
- AKKUŞ, Metin: “Nef’i Divanı’nda Metin Tenkidi Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tesbiti Üzerine”, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.1996, C.I, s. 63-90.
- AKSOYAK, İ.Hakkı: “Mahzenü’l-esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerdeki Ortak Hikâyeler”, Bilig, Ankara Güz 1996, S.3, s.182-189.
- AKTULUM, Kubilay: Metinlerarası İlişkiler, Ankara, 2000.
- AKÜN, Ömer Faruk: “Ahmed Vefik Paşa”, DİA, C.II, İstanbul, 1989, s. 143-157.
- ARSLAN, Mehmet: “Türk Edebiyatı’nda Hamse”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.5, S.9, İstanbul, 2007, s. 305-322.
- Âşık Çelebi: Meşâirü’ş-şuarâ, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 2406.
- ATEŞ, Ahmed: “Metin Tenkidi Hakkında –Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Al-i Osmân Münâsebeti İle-” Türkiyat Mecmuası 1940-1942, İstanbul, 1942, C.VII-VIII, Cüz:I, s. 253-267.
- ATEŞ, Ali Osman: Kur’an ve Hadislere Göre Cinler- Büyü, İstanbul, 1995;
- ATEŞ, Süleyman: İnsan ve İnsanüstü: Ruh-Melek-Cin-İnsan, İstanbul, 1979.
- ATLANSOY Kadir: Bursa Şairleri -Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri-, Bursa, 1998.
- AYTAÇ, Gürsel: Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Ankara, 2001
- Bağdatlı İsmail Paşa: Keşf el-Zünûn Zeyli, C.I, İstanbul, 1972.
- BATES, H.E.: Yazınsal Bir Tür Olarak Kısa Öykü (Çev. Gökçen Ezber), İstanbul, 2005
- BATIİSLAM, H.Dilek: Kâni’nin Mensur Letaifnâmesi ve Hezliyyâtı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Adana, 1997
- BİLKAN, Ali Fuat: “Nâbî Divânı Nüshalarının Şecerelendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.1996, C.I, s. 92-118.

- _____ : Masal Estetiği, İstanbul, 2001.
- BLOCHET, Edgar: Catalogue Des Manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale, Paris,1932-1933.
- BORATAV, Pertev Naili: Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, İstanbul, 2002
- BROWNE, Edward G.: A Supplementary Hand-list of the Muhammadan Manuscripts, Cambridge, 1922.
- Bursalı Mehmed Tâhir: Osmanlı Müellifleri, C.II, İstanbul, 1333
- CANIM, Rıdvan: “Tezkiretü’ş-suarâ ve Yazma Nüshaları”, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.1996, C.I, s. 1-22.
- CUNBUR, Müjgan vdğ.: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu, Ankara,1999
- ÇALIŞKAN, Yaşar(Haz.): Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi, Lâtifeler, İstanbul, 1994.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed-TANYERİ, M.Ali Hayretî Divânı, İstanbul, 1981
- DAĞLI, Yücel vdğ: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Katalogu, İstanbul, 2001.
- DAĞLI, Yücel-KAHRAMAN, Seyit Ali: Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zıllî: Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, IV. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini, İstanbul, Mart, 2001
- ELÇİN, Şükrü: “Kitabî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri”, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara, 1977, s. 105-136.
- ERDEN, Aysu: Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri, İstanbul, 2002
- Es-seyyid Rızâ: Tezkire-i Rızâ, İstanbul, 1316.
- Faik Reşad: Eslâf, İstanbul, 1306.
- FRIEDMAN, Norman: “Kısa Öyküyü Kısa Yapan Nedir?”, AdamÖykü, S.18, Eylül-Ekim, 1998, s. 31-44
- GENÇ, İlhan: Edebiyat Bilimi, Kuramlar-Akımlar-Yöntemler, İzmir, 2007.
- GÖKBİLGİN, Özalp(Haz.):Târih-i Sâhib Girây Hân, Ankara, 1973.
- GÖKYAY, Orhan Şaik: Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zıllî: Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, I. Kitap: İstanbul, Topkapı Sarayı Bağdat, 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini, İstanbul, 1996.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki: Mesnevî ve Şerhi, Ankara, 2000.

- Hançerli Hanım Hikâye-i Garibesî: (Haz. Yakup Çelik), Ankara, 1999;
- İNCE, Adnan: “Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler”, İlesam I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu, Ankara, 17-18 Ocak 1992.
- İPEKTEN, Haluk vdğ: Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara, 1988.
- İSEN, Mustafa: Acıyı Bal Eylemek, Ankara, 1994.
- İsmail Belîğ: Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Bursa, 1302.
- İZ, Fahir: Eski Türk Edebiyatında Nesir, İstanbul, 1964.
- KAPLAN, Mahmut (Haz.): Ahlâk Kitaplarımız, Malatya, 2002.
- KAPLAN, Mehmet: Hikâye Tahlilleri, İstanbul, 1979.
- Kâtip Çelebi: Keşf el-Zünûn, C.I, İstanbul, 1972.
- KAVRUK, Hasan: El-ferec Ba’de’ş-şidde; Malatya, C.I, 2000, C.II, 2004.
- _____ : Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, İstanbul, 1998
- KAVRUK, Hasan-PALA, İskender: “Hikâye, Divan Edebiyatı” DİA, C.XVII, s.491-493
- KEÇECİ, Yaşar(Çev.): Feridüddin Attâr, Mantıku’t-tayr, İstanbul, 1998.
- KILAVUZ, Ahmet Saim: “Cin”, DİA, C.8, İstanbul, 1993.
- KILIÇ, Filiz: “Meşâ’iru’ş-şuarâ ve Tenkitli Metni Oluştururken İzlenen Yöntem” Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.1996, C.I, s.23-42.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi: Tezkiretü’ş-şuarâ(Haz. İbrahim Kutluk), (2 Cilt), Ankara, 1989.
- KIZILTAN, Mübeccel: Kırk Vezir Hikâyeleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi (Dan. Prof.Dr. Ali Alparslan), C. I, İstanbul, 1991.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir: Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1970.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir: Türk Nesri Antolojisi, tarihsiz.
- KOÇU, Reşad Ekrem: “Cenani(Bursalı Mustafa)” İstanbul Ansiklopedisi C. VII, İstanbul, 1965.
- KORTANTAMER, Tunca: Eski Türk Edebiyatı –Makaleler-, (Haz. Şerife YAĞCI-Fatih ÜLKEN), Kültür ve Turizm Bak., Ankara, 2004

- _____ : Eski Türk Edebiyatı –Makaleler-1-, Akçağ Yay., Ankara, 1993
- _____ : Nev'izâde Atâyî ve Hamse'si, İzmir 1997.
- _____ : Temmuzda Kar Satmak, (Haz. Fatih ÜLKEN-Şerife YALÇINKAYA), Ankara, 2007.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuat: Edebiyat Araştırmaları-I, İstanbul, 1989
- KÖPRÜLÜ, Orhan F.: “Ahmed Vefik Paşa Kütüphanesinin Kataloğu Hakkında”, Türk Kültürü, Y.IX, S.100, Şubat, 1971, 58-62;
- KURGAN, Şükrü: “Osmanlı Devrinde Mensur Hikâyeciliğimize Ait Bir Eser”, Türk Dili Belleten Seri:III, S.4-5, Kasım, 1945, s. 353-367.
- KURU, Selim S.: A Sixteenth Century Scholar Deli Birader and his Dâfiu'l-Gumûm ve Râfiu'l-Humûm(Basılmamış Doktora Tezi), Harvard, 2000.
- KUT, Günay: “Hint Edebiyatından Türk Hikâyelerine”, Türklük Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1997, S.8, s. 357-377.
- KÜÇÜK, Sabahattin: Bâkî Divânı, Ankara, 1994
- LEVEND, Agâh Sırrı: “Divan Edebiyatında Hikâye”, TDAY-Belleten, 1967, s. 71-117
- _____ : “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, TDAY Belleten, 1963, Ankara, 1964, s. 89-115.
- _____ : Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi, Ankara, 1956.
- _____ : Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1988
- LUGAL, Necati(Çev.): Firdevsî, Şehnâme, C.II, İstanbul, 1947
- _____ : Firdevsî, Şehnâme, C.III, İstanbul, 1949
- Lüm'atü's-sirâc Lî Hazreti't-tâc(Bahtiyâr-nâme): (Çev. Abdüsselam Bilgen-Betül Bilgen), Ankara, 1994.
- MACDONALD, D.B.: “Hikâye”, İA, C.5/I, s. 477-481.
- MACİT, Muhsin: “Nedim Divânı'nın Tenkidli Metni Nasıl Hazırlandı?” Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.1996, C.I, s. 119-136

- MALGACA, Eflak: Sıdkî'nin "Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe" Adlı Eseri ve Eserdeki Eğitimle İlgili Unsurların Tesbiti, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006
- MAZIOĞLU, Hasibe: "Divan Edebiyatında Hikâye" Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin, Ankara, 1992, s. 19-36.
- Mehmed Süreyyâ: Sicill-i Osmânî (Haz. Nuri Akbayan), İstanbul, 1996.
- MERMER, Ahmet: Azerî İbrâhim Çelebi, Nakş-ı Hayâl Ankara, 1991
- Nev'i-zâde Atâyî: Hadâiku'l-hakâyık fî Tekmileti'ş-şakâyık (Haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989.
- NUTKU, Özdemir: "XIV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Bursalı Kıssahanlar ve Meddahlar", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara, 1997, s. 247-258.
- _____ : Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri, Ankara, 1997
- OKUYUCU, Cihan: "Bedâyiü'l-âsâr", DİA, C.V, İstanbul, 1992, s. 296-297.
- _____ : "Mustafa Cinânî ve Bedâyiü'l-âsâr'ı" İÜEFTD Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, S.13, Sene: 1983-1987, İstanbul, 1987, s.351-385.
- _____ : Cinânî (Hayatı-Eserleri-Divanının Tenkitli Metni), Ankara, 1994.
- _____ : Cinânî; Hayatı, Eserleri ve Divanından Seçmeler, Ankara, 1996.
- ONARAN, Âlim Şerif(Çev.): Binbir Gece Masalları, (8 Cilt), İstanbul, 2001
- ÖZEN, Mine Esiner: Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu (Yazma Eserler), İstanbul, 1995
- ÖZKAN, Mustafa: Cinânî, Cilâü'l-Kulûb (Giriş- İnceleme- Metin- Sözlük), İstanbul, 1990.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat: Türkçede Roman(Haz. Alpay Kabaçalı), İstanbul, 1985
- ÖZTOKAT, Nedret Tanyolaç: "XIX. yy Fransız Öyküsünde Anlatım Teknikleri", Adam Öykü, S.22, Mayıs-Haziran, 1999, s.32-38.
- PARLATIR, İsmail- HAZAİ, Greggy: Macar Bilimler Akademisi'ndeki Türkçe Yazmalar Kataloğu, Ankara, 2007
- PERTSCH, Wilhelm; Die Türkischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha, 1864.
- PROPP, Vladimir: Masalların Yapısı ve İncelemesi(Çev. Hüseyin Gümüş), Ankara, 1987.

- RIEU, Charles: *Catalogue of Turkish Manuscripts in the British Museum*, London, 1888
- SARAÇ, A.Yekta: “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Hece*, S.46/47, Ekim/Kasım, 2000, s.53-57.
- SAYERS, David Selim: *Tıflî Hikâyelerinin Türsel Gelişimi*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- SCOGNAMİLLO, Giovanni & ARSLAN, Arif: *Doğu ve Batı Kaynaklarına göre Cinler*, İstanbul, 1993
- SEVENGİL, Refik Ahmet: *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul, 1985
- SUNGURHAN, Aysun: “Beyânî Tezkiresi”, *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.1996, C.I, s. 43-62.
- ŞARLI, Mahmut: *Cinani'nin Riyazu'l-Cinân'ı: İnceleme-Metin*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) Kayseri, 1994.
- Şemseddin Sâmi: *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul, 1306
- ŞEŞEN, Ramazan: *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi: *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1988.
- TARLAN, Ali Nihat: *Hayâlî Beg Divânı*, Ankara, 1992
- TOKEL, Dursun Ali: “Zihniyet ve Kaynakları Açısından Hikâyemize Bakmak”, *Hece*, S.46/47, Ekim/Kasım, 2000, s. 42-52.
- _____ : *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar –Şahıslar Mitolojisi–*, Ankara, 2000
- TORNBERG, C.J.: *Codicies Arabici, Persici et Turcici Bibliothecæ Regiæ Universitatis Upsaliensis*, Upsaliæ, 1849.
- TOSKA, Zehra: “Kelile ve Dimne'nin Türkçe Çevirileri”, *Journal of Turkish Studies*, S:15, Harvard, 1991, s. 355-380.
- _____ : *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesut Çevirileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 1989.
- TULUM, Mertol-TANYERİ, M.Ali: *Nev'î Divânı*, İstanbul, 1977.

- TUMAN, Nail: Tuhfe-i Nâilî -Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri-, (Haz. Mustafa TATÇI-Cemal KURNAZ), Ankara, 2001.
- ÜNLÜ, Osman: “Ömer Seyfettin’in “Tos” Hikâyesinde Klâsik Kısa Hikâye Geleneği Etkileri”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.13, Ocak, 2007, s.235-250.
- ÜNVER, İsmail: “Mesnevî”, Türk Dili, S.415-416-417, s. 430-563.
- _____ : “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, Türkoloji Dergisi, Ankara 1993, C. XI, S. 1, s. 51-89.
- ÜNVER, Süheyl: “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi”, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, C.XVI, nr.1, Ankara, 1967, s.26-35.
- WELLEK, Rene-WARREN, Austin: Edebiyat Teorisi, (Çev. Ömer Faruk HUYUGÜZEL), İzmir, 1993.
- WRİGHT, Austin M.: “Kısa Öyküyü Tanımlama Üzerine: Tür Sorunu” AdamÖykü, S.16, Mayıs-Haziran, 1998, s. 19-26.
- YAĞCI, Şerife: “Klasik Edebiyatımızda Nesir Geleneği”, Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Y.2, S.3, s. 101-109.
- _____ : “Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikâye” Türk Dünyası Araştırmaları, S.141, Aralık, 2002, s. 147-160.
- _____ : Süheylî'nin Acâ'ibü'l-meâsir ve Garâ'ibü'n-nevâdir'i –Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme-, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi)İzmir, 2001.
- YALÇINKAYA, Şerife: “Klâsik Nesirde Türkçe Paralelliği Üzerine -Fuzûlî'nin Türkçe Divân Dîbâcesi-” Tunca Kortantamer İçin, İzmir, 2007, s. 527-549.
- YAZICI, Hüseyin: “Hikâye”, DİA, C.17, İstanbul, 1998, s. 479-485.
- YELTEN, Muhammet: Nev'î-zâde Atâyî, Sohbetü'l-ebkâr, İstanbul, 1999.

ÖZGEÇMİŞ

10 Ağustos 1975 tarihinde Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Sandıklı'da tamamladı. 1992'de Ege Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, Anestezi Teknikerliği önlisans programına girdi. 1994'te bu bölümü tamamlayıp Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydoldu. 1995 yılında Celal Bayar Üniversitesi Hastanesi'nde "Sağlık Teknisyeni" olarak göreve başladı. 1998'de Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı programında yüksek lisans eğitimine başladı. Bu eğitimi 2001'de tamamladıktan sonra 2002 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı programında doktora eğitimine başladı, 2008 yılında doktorasını tamamladı. Alanında bilimsel yayınları bulunan Osman Ünlü, evli ve iki çocuk sahibidir.

ÖZET

Bedâyiü'l-âsâr, Cinânî'nin yazdığı tek mensur eserdir. Bu hikâye külliyyatında 79 hikâye ve 20 latife bulunmaktadır. Eserde bulunan hikâyeler, kadınların hile ve kötülükleri, cenk hikâyeleri ile acaip ve garip olaylardan oluşmaktadır.

Çalışmamıza konu olan *Bedâyiü'l-âsâr*'ın dokuz nüshası bulunmaktadır. Bunlardan dördü Türkiye'de bulunan kütüphanelerde, beşi de yurt dışında bulunan kütüphanelerde bulunmaktadır. Tenkitli metin, Paris Bibliothèque Nationale ve Yapı Kredi Sermet Çifter kütüphanelerinde bulunan iki nüshanın karşılaştırılmasıyla meydana gelmiştir.

Eserdeki hikâyelerin oldukça sağlam bir yapısı bulunmaktadır. Masalsı ve destanî özellik taşıyan hikâyeleri bir yana bırakırsak, modern edebiyatın soyut ve hayalci olduklarını öne sürdüğü özelliklerden hiçbiri bu hikâyelerde bulunmaz. Kişiler hayatın içinden, olaylar günlük ve herkesin başına gelebilecek türden, tasvirler canlı ve gerçekçi, mekân somut, zaman da akıp giden gerçek zamandır. *Bedâyiü'l-âsâr*'ın dili, "orta nesir" özellikleri taşımaktadır. Eserde, genel olarak sade bir anlatım bulunmaktadır.

Modern kısa hikâyenin Tanzimat dönemiyle başladığı genel düşüncesi bize göre eksik bir düşüncedir. Tanzimatın ilan edilmesinden yüzyıllar önce yazılan *Bedâyiü'l-âsâr*'da bulunan hikâyeler ile modern kısa hikâye arasında birçok benzerlik bulunmaktadır.

ABSTRACT

Bedâyiü'l-âsâr is the only written in prose by Cinani. There are 79 corpus and 20 gags in this story. The stories based in this literature, consist of the womens's deception and evil actions, battle stories consist of strange and curious facts.

Bedâyiü'l-âsâr which is study of our subject has 9 copies. 4 of these copies exist in Turkish libraries, and the other 5 of them are in international libraries. This criticism text was occurred by the confrontation of the copies based in Paris national Library and Yapı Kredi Sermet Çifter Library. The stories in literature have a strong structure.

Except the stories which have legendary and heroic particularities, the abstract and imaginative properties don't exist in this stories. The persons are inside of life, the events are daily and can be happened to everyone. The descriptions are alive and realists, the locality is tangible, the time is real and genuine time. The language of *Bedâyiü'l-âsâr* carries the properties of "middle prose". There is a generally simple expression in this literature.

The idea of the modern short story starts from the administrative reforms is a lacking idea. There are many similarities with modern short stories and *Bedâyiü'l-âsâr* that has written annoucement of administrative reforms centuries ago.